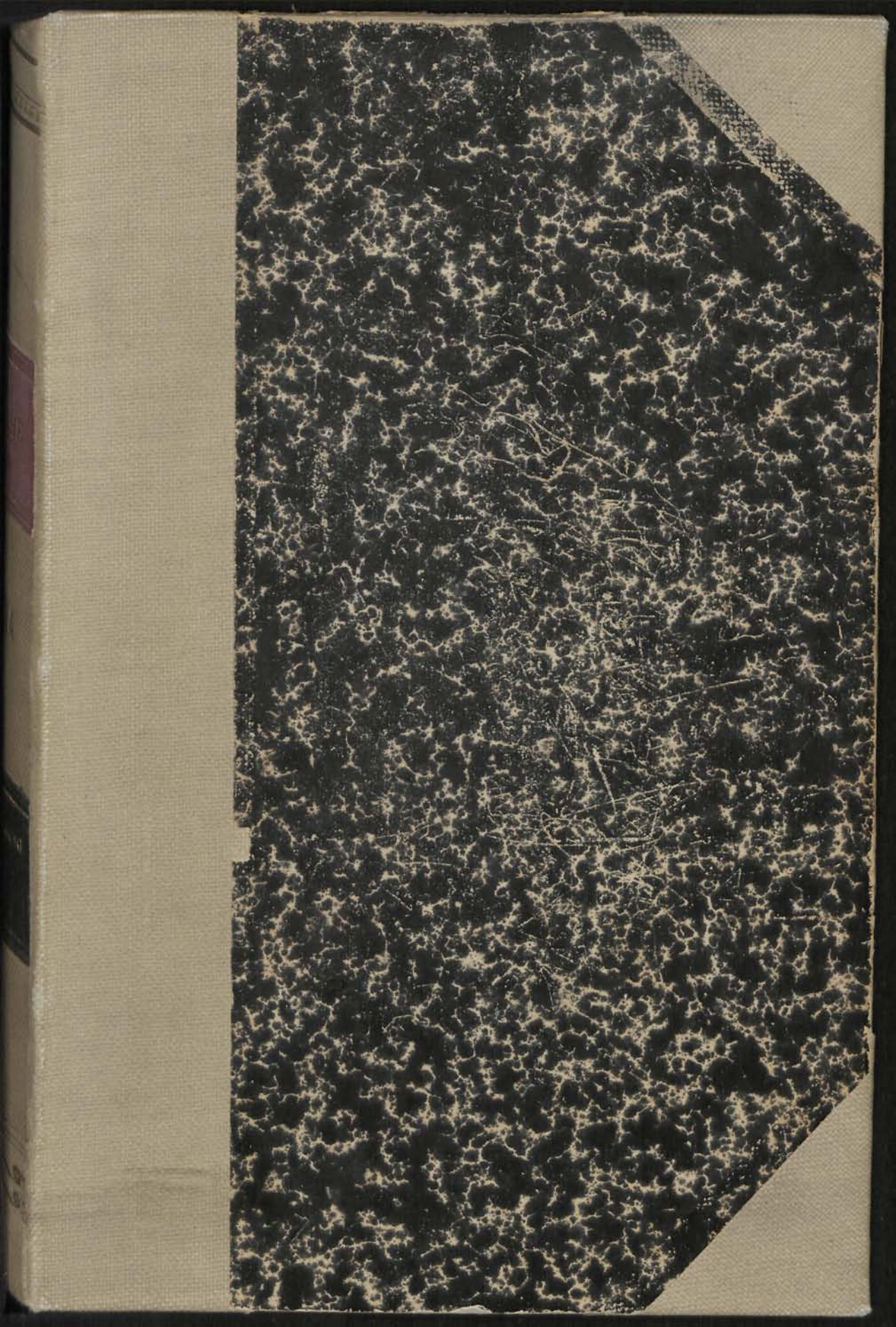

DE INDISCHE GIDS

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: GEORGE NYPELS.

ZES EN VEERTIGSTE JAARGANG

II

(Aflevering VII—XII).

Drukkerij en Uitgeverij
J. H. de BUSSY.
AMSTERDAM, Aº. 1924.

KONINKLIJK INSTITUUT voor TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE van NEDERLANDSCH-INDIË.

De beteekenis van luchtstrijdkrachten voor de verdediging van Nederlandsch-Indië,

DOOR

J. J. VAN SANTEN.

Kapitein der Artillerie, werkzaam bij de Luchtvaartafdeeling der Nederlandsche Landmacht.

Onder den verzamelnaam: luchtstrijdkrachten verstaat men alle middelen, waarmede men zich gedurende korteren of langeren tijd in de lucht kan handhaven, met de bij die middelen behoorende bemanning, in de veronderstelling, dat het verblijf in de lucht wordt dienstbaar gemaakt aan een of andere oorlogshandeling.

De hierbedoelde middelen worden onderscheiden in zoodanige, lichter dan de lucht (vrije ballons, kabelballons en bestuurbare luchtschepen), en middelen, zwaarder dan de lucht (vliegtuigen en hélicoptère's).

Het gebruik voor militaire doeleinden van de middelen, waarmede men zich in de lucht kan handhaven (de Franschen hebben hiervoor het woord ,,aéronefs'') is even oud als die middelen zelf. De vrije ballon werd bij de belegering van Parijs reeds veelvuldig gebruikt om personen en berichten buiten de vesting te brengen; kabelballons en bestuurbare luchtschepen werden terstond na hun verschijnen in de militaire organisatie van verschillende rijken opgenomen, het vliegtuig dankt zijne snelle ontwikkeling vooral aan het militaire belang, dat men ermede meende te kunnen dienen.

Van alle genoemde middelen is feitelijk alleen het vliegtuig van belang voor ons onderwerp. Wel hebben kabelballons en bestuurbare luchtschepen gewichtige diensten bewezen als *verkennings*-middelen, en zijn zij daarom nog gehandhaafd in de weermacht van verschillende landen, maar het is zeer de vraag of zij, gezien de snelle ontwikkeling van het vliegtuig, hun doodsvijand, op den duur niet zullen verdwijnen. Ook hebben zij zich nimmer kunnen ontwikkelen tot *strijd*middelen — en deze alleen zijn voor onze beschouwingen van belang. Ook in het vliegtuig zag men aanvankelijk niet meer dan een verkenningsmiddel. Als zoodanig kwam het juist van pas. Waar vroeger de cavalerie bestemd was voor het verrichten van strategische ver-

kenningen, en voor dit deel van hare taak ook ten volle berekend was, werd zulks door de verbetering der vuurwapens steeds moeilijker. Deze toch maken het mogelijk met betrekkelijk zwakke krachten een breed front zoodanig te bezetten, dat een scherm gevormd wordt, waar doorheen althans de vijandelijke verkenningen niet kunnen dringen. Het vormen van dit scherm droeg men als neventaak aan de eigen cavalerie op (het woord ,,versluieren'' hiervoor is een leelijk germanisme; wie verzint een beter?)

Het is dus duidelijk, dat de belangstelling van de militaire deskundigen voor het vliegtuig, waarmede in de jaren onmiddellijk vóór den wereldoorlog in snelle opvolging hoogte-, snelheids- en duurrecords werden behaald, voortsproot uit het besef, dat hier een middel geschapen was, om een blik te werpen achter het bovenbedoelde scherm.

De oertaak van het vliegtuig was alzoo de *strategische verkenning;* voor dit doel is het dan ook veelvuldig gebezigd tijdens den wereldoorlog 1914—1918, vooral in die tijdperken van den krijg, waarin deze een bewegelijk karakter vertoonde, zooals in het eerste begin, en in het jaar 1918. Ook in de toekomst zal de hierbedoelde taak in hoofdzaak aan den vliegdienst worden opgedragen.

Naast deze bestemming vond het vliegtuig toepassing voor het verkrijgen van meerdere bijzonderheden omtrent den vijand, zoodra deze zich op korteren afstand bevond, voor de *tactische verkenning* alzoo, voorts voor de *waarneming van het artillerievuur*, terwijl bij hevige gevechten het vliegtuig het eenige betrouwbare middel bleek te zijn, om de *verbinding* tusschen de gevechtsleiding en de voorste troepen in stand te houden.

Terwijl nu de strategische verkenningen op zoo groote hoogte kunnen geschieden, dat ontmoetingen met vijandelijke vliegtuigen niet zeer waarschijnlijk zijn, zoodat deze verkenningen kunnen worden opgedragen aan afzonderlijke vliegtuigen, zijn die ontmoetingen regel bij de uitvoering der andere genoemde diensten, zoodat deze moeten worden verricht door sterkere vliegtuigverbanden, of wel de vliegtuigen, welke deze diensten verrichten, moeten worden beschermd door vliegtuigen (in den regel patrouille's) van den *jachtvliegdienst.*

In het laatst van den wereldoorlog trad echter een nieuwe bestemming van het vliegtuig meer op den voorgrond. Men bezigde het toen veelvuldig voor het bestoken van de troepen op aarde met mitrailleurs en met lichte bommen, terwijl tevens grootere bombardeervliegtuigen werden aangewend, die door het werpen van zwaardere bommen vernielingen van objecten van militaire waarde, als munitiefabrieken, magazijnen, spoorwegemplacementen, bruggen, enz., konden uitvoeren, en zulks tot vér achter het vijandelijk front. Aan het einde van den wereldoorlog had de *bombardeervliegdienst* een zoodanige beteekenis verkregen, dat beide tegenstanders op het punt stonden elkanders groote steden te gaan vernielen met zeer zware

bommen, zelfs van 1000 Kg. (een bom van zoodanig gewicht kan een groot huizencomplex in puin leggen). Toevallig is de wapenstilstand nog juist bijtijds gesloten, om dit euvel te verhinderen, want daardoor zou èn aan de niet-militaire bevolking, èn aan de beschaving onberekenbare schade zijn toegebracht. Wanneer dan ook in de toekomst de vliegtuigen zouden worden aangewend tot het afwerpen van chemische strijdmiddelen, dan zou een ongebreidelde toepassing moeten leiden tot zelfvernietiging van het beschaafde deel der bevolking der aarde. Gelukkig begint men zulks thans vrij algemeen in te zien, en worden daarom pogingen aangewend om de hierbedoelde toepassing van het vliegtuig volkenrechtelijk uit te sluiten. Wij mogen daarom hopen en verwachten, dat de vliegdienst zich zal beperken tot het bestrijden van zuiver militaire doelen.

Het valt eenigszins te verwonderen, dat in den *zee*oorlog het vliegtuig tot nu toe nog slechts weinig toepassing vond, althans niet voor het vernielen van groote oorlogsschepen. Vermoedelijk is zulks toe te schrijven aan de gedurende den laatsten oorlog nog beperkte werkingssfeer en aan het feit dat aan weerszijden de vliegdienst nog beperkt in omvang was, en de beschikbare krachten noodzakelijk moesten worden ingezet in den strijd te land.

Waar het vliegtuig echter in letterlijken zin in de toekomst een steeds grootere vlucht zal nemen, en toekomstoorlogen misschien in hoofdzaak, althans in den beginne, ter zee zullen worden beslecht, is deze toepassing echter van zeer veel belang. Zulks klemt vooral voor de verdediging van een eilandenrijk als ons Insulinde, waarvan de verovering wel moet worden aangevangen met een maritieme actie. Deze overweging geldt ook voor Engeland en Amerika en het kan dus niet verwonderen, dat in deze landen het vraagstuk: oorlogsschip of vliegtuig voor de verdediging, de volle belangstelling zoowel van de betrokken deskundigen als van het publiek heeft. In beide landen heeft men, om tot een inzicht te komen omtrent trefkans en uitwerking van vliegtuigbommen, uitgebreide proeven gehouden, door bommen te werpen op oorlogsschepen. De proeven, in Amerika gehouden, zijn het belangwekkendst, omdat deze plaats vonden met zware vernielingsbommen, zooals deze in een toekomstoorlog zullen worden gebezigd, op werkelijke slagschepen, waarvoor men eenige der vroeger Duitsche schepen en eenige verouderde schepen der Amerikaansche Marine opofferde.

In Juni, Juli en September 1921 hadden proeven plaats in Amerika, waarbij bommen van verschillend kaliber geworpen werden op verschillende soorten oorlogsschepen; de meeste van deze behoorende tot de uitgeleverde Duitsche vloot.

Het merkwaardige van deze proeven is, dat hieraan werd deelgenomen door vliegtuigen van het leger, en deze meestal de beslissende rol vervulden, hoewel de schepen op 100 K.M. buiten de kust lagen.

Een duikboot en een torpedojager werden tot zinken gebracht met bommen van 300 pond, de beschermde kruiser Frankfurt (5000 ton) met bommen van 600 pond, en zulks in resp. 17, 20 en 10 minuten. Op de torpedoboot werden 3, op den kruiser 5 treffers verkregen.

Maar het meest sprekend was het tot zinken brengen van het slagschip Ostfriesland (23,000 ton). Dit schip werd aangevallen door 1 Handley-Page en 6 Martin bombardeervliegtuigen, die elk 1 bom van 2,000 ton wierpen. Van de 7 geworpen bommen gaven 2 een treffer op of nabij het schip, dat binnen 25 minuten zonk.

Bedenkt men, dat de vliegtuigen meer bommen kunnen medenemen (naarmate het bomgewicht kleiner is) en dus meer kans van treffers hebben met kleinere bommen, dan is uit het voorbeeld van den torpedojager en den kruiser voldoende bewezen, dat *ongepantserde* schepen een gemakkelijke prooi zijn voor vliegtuigen.

Op 5 September 1923 werden in Amerika nieuwe proeven gehouden op de slagschepen New-Yersey en Virginia. Tegen de New-Yersey werden achtereenvolgens geworpen:

1°. 20 bommen van 600 pond van 3000 M. hoogte; 2 directe treffers, het schip zonk niet.

2°. 7 bommen van 2000 pond en 4 van 600 pond van 2000 M. hoogte, door fouten in de afwerpinrichting geen treffers op of nabij het schip.

3°. 7 bommen van 2000 pond van 1000 M. hoogte, geen treffers.

4°. 4 bommen van 1100 pond van verschillende hoogte. De derde bom, van 1200 M. geworpen, deed het schip zinken.

De aanval op de Virginia verliep veel sneller. Deze geschiedde door 7 vliegtuigen, die elk 2 bommen van 1100 pond wierpen van 1000 M. hoogte. De 5e geworpen bom was reeds een treffer, die het schip snel deed zinken. Daarna werd nog een treffer verkregen. Het schip zonk 18 minuten na den eersten treffer.

In Engeland werden eveneens proeven gehouden op de Agamemnon. Men bezigde echter slechts doelbommen, met de bedoeling de trefkans na te gaan. Deze bleek zeer voldoende te zijn, hoewel de juiste cijfers niet zijn gepubliceerd.

Door deze proeven is dus voldoende aangetoond, dat het technisch mogelijk is, een oorlogsschip door middel van bommen, geworpen uit vliegtuigen, tot zinken te brengen. Het zou echter voorbarig zijn, hieruit nu reeds te willen besluiten, dat het oorlogsschip, en vooral het zwaar gepantserde slagschip, afgedaan zou hebben.

De bovengenoemde technische mogelijkheid geldt immers ook voor de andere, tot nu toe ter zee gebezigde wapens, nl. geschut, torpedo's en mijnen, en ondanks deze middelen heeft het slagschip zich altijd kunnen handhaven. De verdedigers van het slagschip beroepen zich op de moeilijkheden, die uit tactisch oogpunt kunnen ontstaan, en die de trefkans op een *zich verdedigend* oorlogsschip belangrijk ver-

minderen. Zulks kan geschieden door willekeurig koerswijzigen, en tevens door de vliegtuigen te beschieten met luchtdoelgeschut, opgesteld aan boord der schepen.

Inderdaad was de bij de proeven gebruikelijke vlieghoogte van ± 1000 M. zeer gering te noemen, daar op deze hoogte het luchtdoelgeschut een goede uitwerking kan hebben. Hiertegen moet echter worden aangewend, dat het luchtwapen nog in ontwikkeling is; door verbetering der richt- en afwerpmiddelen zal de trefkans steeds verbeteren. Bedenkt men dan nog, dat het moderne luchtdoelgeschut te land gemiddeld ruim 3000 schoten moet afvuren, om één vliegtuig neer te halen (resultaten van einde 1918), en dat het vuur afgegeven door kanonnen, opgesteld aan boord van schepen, noodzakelijk minder juist moet zijn; voorts, dat de schepen de vliegtuigen wel naar grootere hoogte kunnen dwingen, maar nimmer geheel verjagen, zoodat de vliegtuigen van die grootere hoogte toch altijd hun bommen kunnen werpen, en dat door toepassing van rookschermen aanvallen van torpedo- en bombardeervliegtuigen van zeer geringe hoogte mogelijk zijn, dan zal men moeten inzien, dat uit een tactisch oogpunt het vliegtuig er gunstiger voorstaat dan de vroegere, oudere wapenen. In het buitenland is het vraagstuk nog niet opgelost. In Engeland staat de meening van de *Air Force* lijnrecht tegenover die van de *Navy*.

Het is daarom een voorzichtige conclusie, aan te nemen dat *oorlogsschepen zich tegen aanvallen uit vliegtuigen kunnen verdedigen, maar dat die verdediging zeer moeilijk wordt, wanneer de aanvallen geschieden in samenwerking met maritieme middelen.* Immers in het gevecht in hooger verband tegen andere schepen, is het oorlogsschip aan plaats of koers gebonden, en kan dus niet willekeurig koers wijzigen, terwijl tevens de aandacht van het personeel is afgeleid van de aanvallende vliegtuigen.

Het is jammer, dat de proeven zich niet tevens hebben uitgestrekt tot de scheepstypen, die voor transport van troepen in aanmerking komen. Uitgaande van het gegeven, dat een ongepantserd schip ook door treffers van een of meer lichte bommen tot zinken wordt gebracht, zoodat de trefkans door de mogelijkheid, een zeer groot aantal dier bommen te werpen, aanzienlijk wordt verhoogd, moet men wel besluiten dat een transportschip, dat toch een veel grooter doel biedt dan de bij de proeven gebezigde schepen, zeer kwetsbaar is voor aanvallen uit vliegtuigen. Hoeveel te meer geldt dit dan niet voor een vloot van transportschepen, waarin ieder schip aan eene plaats gebonden is, en niet willekeurig koers kan wijzigen. Het is daarom alweer geen overdreven voorstelling van zaken, indien men aanneemt dat *een transportvloot zich niet meer kan wagen binnen de werkingssfeer van een overmachtigen vliegdienst, zonder groote kans te loopen, zich aan vernietiging prijs te geven.*

De beide, hier ontwikkelde grondstellingen zullen nu de basis

moeten vormen van onze beschouwingen over de verdediging van Nederlandsch-Indië. [1]) Het denkbeeld, deze verdediging voor een groot deel, zoo niet geheel, op te dragen aan een machtigen vliegdienst, is niet nieuw. Van verschillende zijden is hierop reeds aangedrongen, maar meestal werd de beteekenis van het vliegtuig overdreven, terwijl de ijveraars voor het genoemde denkbeeld, die ik daarom luchtvaart-enthousiasten zou willen noemen, meestal verzuimden aan te geven hoe de rolverdeeling zou zijn tusschen lucht-, land- en zeemacht.

Ongetwijfeld echter zouden deze ijveraars niet zóó overtuigde voorstanders van het vliegtuig zijn, en ook niet zóó grif gehoor vinden, indien er niet een belangrijk doelpunt voor het vliegtuig viel aan te merken. Zulks is inderdaad het geval. Er is nl. een zeer merkwaardige tegenstelling uit het standpunt van den luchtofficieren beschouwd tusschen de omstandigheden waarin Nederland, en die, waarin Nederlandsch-Indië verkeert.

Nederland is omringd door landen met sterke luchtmachten, terwijl het land zoo klein is, dat ieder deel ervan in één vlucht van de grens af te bereiken is, en dus is blootgesteld aan de inwerking van die overmacht. In Indië daarentegen zijn de verhoudingen geheel anders. Ook Indië is omringd door landen met sterke luchtmachten, die elkaar waarschijnlijk eens het luchtoverwicht op den Pacific zullen betwisten, maar deze landen zijn alle zoo ver verwijderd van het hart van de verdediging van ons Indië, van Java dus, dat het nog wel zeer lang zal duren, alvorens dit hart in één vlucht is te bereiken. Zelfs uitgaande van den buitenrand van den archipel is dit niet mogelijk. Bij een rechtstreekschen aanval op het hart van de verdediging moet de vijand een transportvloot zenden, beschermd door een vloot van oorlogsschepen, en is het aantal vliegtuigen, dat hij kan uitbrengen, beperkt tot het aantal, dat hij kan medevoeren op zijne speciale vliegtuig-schepen (aircraft-carriers), en op de oorlogsschepen (moderne oorlogsschepen voeren enkele vliegtuigen mede).

Dit aantal is uit den aard der zaak beperkt, zoodat het voor ons niet moeilijk moet vallen, daar een grooter getal vliegtuigen tegenover te stellen. Inderdaad bestaat dus in Indië voor ons de mogelijkheid tot het verkrijgen en handhaven van overmacht in de lucht. Dat deze toestand van overmacht in de lucht dienstbaar te maken is aan de verdediging, is hiervoor reeds aangetoond bij het trekken van conclusiën uit de proeven in Amerika.

Tot zoover loopt deze redeneering geheel parallel aan die van de deskundigen, die de stelling: verdedig Indië met vliegtuigen, hebben

---

[1]) Het thans volgende is door Schrijver dezes uitvoeriger uiteengezet in eene voordracht, op 25 April j.l. door hem gehouden voor de „Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap". Voor meerdere bijzonderheden zij verwezen naar het gedrukte verslag dier voordracht.

aangeheven, en die hierboven schertsend luchtvaart-enthousiasten werden genoemd.

Er is aan deze redeneering echter een ,,maar'' verbonden. Wanneer nl. de tweede hierboven ontwikkelde stelling juist is, nl. dat een transportvloot zich niet meer binnen de werkingssfeer van een overmachtigen vliegdienst kan wagen, dan zullen onze vliegtuigen ook nimmer een transportvloot als doel te zien krijgen, want de vijand zal een zoodanige vloot niet zenden, alvorens hij met onzen vliegdienst heeft afgerekend. De vraag is dus, of zulks mogelijk is, en het antwoord hierop moet bevestigend luiden. De mogendheden, op welke hierboven werd gezinspeeld, bezitten in het eigen land een luchtmacht, die grooter is dan elke organisatie, die men zich in ons Indië denken kan. Wanneer het nu den vijand gelukt deze luchtmacht met hare geheele grondorganisatie over te brengen naar een vliegtuigbasis, op zoodanigen afstand van het hart van onze verdediging gelegen, dat elk orgaan daarvan in één vlucht te bereiken is, dan is hij in staat, onze luchtmacht te vernietigen. Want ook al zou deze laatste zich aan den strijd willen onttrekken, zoo heeft de vijand in zijn bombardeervliegtuigen een middel, om onze vliegtuigen tot het gevecht te dwingen. Voor het beletten toch van luchtaanvallen zijn de middelen op den grond, in de eerste plaats het luchtdoelgeschut, niet voldoende. Wanneer onze vliegtuigen dus geen tegenweer bieden, zou de vijand ongestoord alle organen der verdediging, de vliegkampen inbegrepen, kunnen vernielen en daarna zelfs zijn vernietigende werking op de burgerbevolking kunnen overbrengen. Het is duidelijk, dat onze vliegtuigen wel moeten reageeren op een dergelijk optreden, de luchtslag is daarmede ontbrand en deze moet, gezien 's vijands overmacht, in ons nadeel eindigen. Is aldus onze luchtmacht vernietigd, dan kan de transportvloot komen; eerder niet.

Nu ontbreekt nog een schakel in dit betoog, nl. het antwoord op de vraag hoe het den vijand zal gelukken, het gros van zijne luchtmacht over te brengen naar een punt, dicht bij Java gelegen. Men zou zich zulks als volgt kunnen voorstellen: Daar onze krachten nimmer voldoende zullen zijn, om den geheelen buitenrand van den archipel te bezetten (een dergelijk cordon-systeem is ook in strijd met eene goede strategie!) moet het den vijand mogelijk zijn, door middel van een overmachtige oorlogsvloot een willekeurig punt, aan den buitenrand van den archipel gelegen, te bezetten. Aan boord van de oorlogsschepen kan een aantal vliegtuigen *gedemonteerd* zijn opgeborgen, verder kan een groot aantal en *het personeel en materieel van den gronddienst* worden medegenomen op enkele transportschepen die, verspreid tusschen de oorlogsschepen en als zoodanige vermomd, weinig te vreezen zullen hebben van de weinige vliegtuigen aan onze zijde, die van meet afaan aan den buitenrand van den archipel kunnen opereeren.

Met deze vloot verschijnt de vijand dus bij verrassing op een wille-

keurig punt van onzen archipel, *mits ver van Java;* hij richt daar nu een basis voor zijn vliegtuigen in, en monteert deze. Met de aldus gevormde strijdmacht rukt de vijand nu naar Java op, sprongsgewijze telkens een nieuwe vliegtuigbasis inrichtende. Heeft hij den zuidkant van Borneo bereikt, dan heeft hij, gelijk hiervoor betoogd, het spel reeds half gewonnen.

Deze strijdmacht bestaat uit de hiervoren zoo sterk genoemde combinatie; stellen wij daar tegenover enkel vliegtuigen of enkel oorlogsschepen, dan heeft de vijand een gemakkelijk spel op grond van het vroeger ontwikkelde. In het eerste geval behoeft de vijand zijne vliegtuigen niet eens te ontschepen. Hieruit volgt dus direct, dat eene verdediging, enkel met vliegtuigen, nog minder effect sorteert dan eene zoodanige, enkel met oorlogsschepen. Bestaat onze tegenweer ook uit de combinatie van vliegtuigen met oorlogsschepen, dan zijn de kansen aan beide zijden gelijk. De vijand is echter door geen enkele factor meer in het nadeel, hij kan zijn volle overmacht (en die heeft hij, anders zou hij de geheele expeditie achterwege laten!) ontplooien.

Het is echter duidelijk dat de hier geschetste wijze van opereeren zeer veel tijd vergt, en dit nu is de eerste post die men op het credit van het vliegtuig moet boeken: *de enkele aanwezigheid reeds in Indië van een voldoend sterke luchtmacht (als „fleet in being") dwingt den vijand tot eene zeer tijdroovende wijze van opereeren.*

In het bovenstaande is met opzet niet gesproken over landvliegtuigen of watervliegtuigen; de redeneering geldt voor beide. Slechts uitgebreide terreinverkenningen zullen kunnen uitmaken, welke soort vliegtuigen gebezigd moeten worden, dan wel beide. De factoren die hierbij in aanmerking komen, gelden echter voor beide tegenstanders.

Wanneer er nu geen andere post op het credit van den vliegdienst staat dan de ééne genoemde (bezorgen van tijdwinst), dan ziet het er met de verdediging van Indië slechts weinig minder hopeloos uit dan vroeger, en dan zou de intrede van het vliegtuig de oplossing van het vraagstuk niet nader hebben gebracht. Dit laatste is echter wel het geval. Er is nl. een tweede post:

Er is bij den hiervoren geschetsten gang van zaken een moment dat wij moeten benutten, omdat de vijand dan nog niet zijn volle kracht kan hebben ontwikkeld. Dit is het tijdvak, waarin de vijand bezig is zijn eerste basis voor de vliegtuigen in te richten. Het inrichten van zoodanige basis vergt tijd. Er zullen minstens eenige weken mee heen gaan, alvorens een aanzienlijke luchtmacht geheel uitgerust en gevechtsklaar is. Kunnen wij er in slagen, den vijand in dit tijdvak aan te vallen, dan hebben wij het groote voordeel van het meesterschap in de lucht. Niet alleen zullen onze bombardeervliegtuigen dan vrij spel hebben, maar ook het in werking komen van

duikbooten vereischt zooals *Marin* reeds aantoonde, overmacht in de lucht. [1]) Dit beteekent dus dat onze duikbooten *wel*, die des vijands *niet* in actie kunnen komen.

Laten wij nu eens aannemen dat de vijand als eerste basin Tarakan heeft genomen. Ligt nu onze hoofdmacht (schepen en vliegtuigen) bij West-Java, b.v. te Priok, dan moeten wij, om den tijd van verplaatsingen te berekenen, ons baseeren op de langzaamste elementen, d.z. de duikbooten. Nemen wij voor deze een gemiddelde vaart boven water aan van 12 mijl, dan kan onze hoofdmacht in 3½ etmaal een punt in de nabijheid van Tarakan bereikt hebben, b.v. de mond van de *Pantai-rivier*.

Dit punt moet in vredestijd zijn verkend, de inrichting tot vliegtuig- en vlootbasis zijn voorbereid, misschien zelfs brandstof voor de schepen en voor de vliegtuigen op geheime plaatsen zijn opgeslagen (ofwel de brandstof is in schepen medegevoerd).

Bij de verplaatsing hebben de vliegtuigen gebruik gemaakt van in vredestijd voorbereide, geheime tusschenbases, alwaar zij den voorraad brandstof hebben aangevuld. Op de basis aangekomen behoeven de vliegtuigen slechts de bommen van de schepen over te nemen, daarna kunnen de aanvallen beginnen.

In die 3½ dag kan aan 's vijands zijde nog niet veel zijn bereikt; slechts een deel van zijn vliegtuigen is gevechtsklaar: daarin schuilt voor ons nu het voordeelige moment. Nu is het duidelijk, dat vliegtuigen alleen, zonder oorlogsschepen, zich in de basis te *Pantai* niet zouden kunnen handhaven; de vijandelijke schepen zouden onmiddellijk detachementen aan wal sturen, om de basis te vernietigen. Het moet dus nog eens aan alle luchtvaart-enthousiasten gezegd worden, dat vliegtuigen alléén zich nergens in den archipel zullen kunnen handhaven; zij behoeven daartoe den steun van de vloot.

Natuurlijk is het mogelijk, dat de aanvallen van onze hoofdmacht op 's vijands eerste hulpbasis geen afdoend succes hebben, of dat onze hoofdmacht te laat komt. Waar de strijdmacht van beide tegenstanders bestaat uit de combinatie van vliegtuigen en oorlogsschepen, is voor beide innige samenwerking tusschen deze twee elementen noodzakelijk, immers de aanval op den vijand moet door de twee elementen gelijktijdig geschieden. Deze samenwerking is het moeilijkst te verkrijgen bij verplaatsingen, door de zeer verschillende snelheden der twee elementen. Waar de vijand zich moet verplaatsen naar Java, en wij hem op een gunstig punt kunnen inwachten, althans het initiatief van den aanval hebben, en wij bij goede voorbereiding tevens de beschikking zullen hebben over meerdere hulpbases, zal de samenwerking aan onze zijde het best verzekerd zijn. Ook tijdens den moeilijken tocht van den buitenrand van den archipel

[1]) Zie *Het Handelsblad* van 18 Mei 1923.

naar Java zijn wij als strategische verdedigers, doch tactische aanvallers, dus in het voordeel.

Er blijft ten slotte nog een derde en tevens voornaamste creditpost te vermelden ten bate van het vliegtuig, indien het op de hierboven aangegeven wijze in samenwerking met maritieme middelen wordt aangewend. Deze betreft de uitvoering van de noodzakelijke verkenningen. Indien men volgens de tot nu toe heerschende opvattingen van den vijand verwacht, dat hij met zijn beschermde transportvloot in één ruk zal doorstoomen naar Java, dan moeten de toegangen tot de Java-zee worden afgesloten door verkenningsliniën. Het bewaken van deze verkennings-liniën draagt men op aan vliegtuigen, maar omdat één enkele dag van mist den vijand 36 uren tijdwinst zou bezorgen, in welken tijd hij eene verkenningslinie gepasseerd kan zijn, worden de verkenningen verdubbeld door oorlogsschepen. Bijna de helft van de beschikbare schepen worden zoodoende onttrokken aan de hoofdmacht en ontbreken dus bij het eerste treffen, want het blijft zeer twijfelachtig of schepen van niet-aangevallen verkenningsliniën tijdig zullen zijn aangetrokken.

Wanneer echter de beide vroeger ontwikkelde stellingen juist zijn, dan heeft de vijand er geen belang bij, in eens door te stoomen naar Java, want hij zou dan met zijne macht van enkel oorlogsschepen in botsing komen met onze zooveel sterkere combinatie van oorlogsschepen met vliegtuigen. Volgt de vijand echter de hiervoren omschreven methodische naderingswijze, dan vereischt deze zooveel tijd, dat de verkenningen kunnen worden overgelaten aan vliegtuigen en kustwachtposten. Deze laatste moeten geplaatst worden op alle punten, die de vijand voor zijn eerste hulpbasis zou kunnen gebruiken.

Ook bij den hier geschetsten gang van zaken is met opzet niet vermeld, welke soort vliegtuigen, nl. land- of watervliegtuigen, gebezigd moet worden. Ook hier geldt de redeneering voor beide typen, omdat de argumenten vóór of tegen een bepaald type voor beide tegenstanders gelden.

Er moet hier nog een enkel woord worden gewijd aan de vrees, die bij velen bestaat, dat de weersomstandigheden in Indië niet toelaten, op het luchtwapen voor de verdediging te vertrouwen, o.a. door het optreden van mist en van tropische regens. Bij de beoordeeling van dit gegeven moet men zich aan de zijde van den vijand geplaatst denken. De zaak ligt immers zoo: zal een vijand een zeer kwetsbare vloot uit een der havens van den Pacific afzenden, erop rekenende, dat bij het binnenstoomen van onzen archipel mist e.d. zal heerschen? Kan hij voorts, zoo dit gelukt is, rekenen op mist gedurende de vele dagen, noodig, hetzij voor het doorstoomen naar Java, hetzij voor het inrichten van een basis voor vliegtuigen?

De hierbedoelde vrees berust grootendeels op een misverstand. De werken, welke men raadpleegt voor meteorologische gegevens over het hierbedoelde gebied, zijn meestal in het Engelsch geschreven. Volgens de Engelsche terminologie wordt het woord ,,mist' 'gebruikt, waar wij van ,,nevel'' zouden spreken, nl. bij een zicht van 1000 tot 10,000 M., waarbij vliegen en vliegtuigverkenning zeer goed mogelijk zijn.

Het is duidelijk dat volgens de hierboven ontwikkelde opvatting de hoofdmacht, die ergens bij en op Java bijeengehouden wordt, zal bestaan uit alle beschikbare oorlogsschepen en het grootste deel der vliegtuigen. De vliegtuigen van de verkenningsliniën behoeven op het terrein der hoofdactie niet te ontbreken, omdat de verplaatsing van vliegtuigen zooveel sneller geschiedt dan van schepen, en omdat tevens de vijand gedwongen is een zeer langzame aanvalswijze te volgen.

Tot nu toe is nog niet gesproken over de taak van de landmacht. Echter zal bij den geschetsten gang van zaken de mobiele hoofdmacht, bestaande uit oorlogsschepen en vliegtuigen, zich niet zeer ver van Java kunnen verwijderen, indien niet de verdediging van den zetel van ons bestuur in laatste instantie berust bij de landmacht.

Het ligt noch op den weg, noch in de bedoeling van den schrijver van dit opstel, aan te geven, hoe sterk volgens zijne opvatting de sterkte van vloot of luchtmacht behoort te zijn. Hij heeft slechts willen aantoonen, dat de sterkte van de vloot, bestemd voor de verdediging van Nederlandsch-Indië, aanzienlijk verhoogd wordt, indien in ons eilandenrijk tevens een voldoend sterke luchtmacht aanwezig is. Niet alleen komt dan de geheele vloot beschikbaar voor de hoofdactie, maar ook wordt de gevechtskracht aanzienlijk verhoogd bij samenwerking met vliegtuigen.

Het hoopgevende van dit nieuwe gegeven is, dat daardoor een werkelijke verdediging van onzen archipel met onze beperkte middelen meer kans op succes heeft, dan zulks vroeger mogelijk was.

De vliegdienst heeft zich allerwegen omhoog gewerkt tot een luchtmacht, gelijkwaardig aan land- en aan zeemacht. In dit nieuwe licht zal men de defensie van Nederlandsch-Indië hebben te bezien. Men zal niet meer als tot dusverre kunnen volstaan met een vloot en een leger, elk werkende met afdeelingen vliegtuigen voor verkenningsdoeleinden, maar in de trilogie lucht-, land- en zeemacht zal elk deel in harmonisch verband met de andere gevormd moeten worden. Iedere regeling, die beoogt een der deelen tot ontwikkeling te brengen, zonder rekening te houden met de beide andere, is uit den tijd èn brengt de oplossing van het vraagstuk niet nader.

Soesterberg, Juni 1924.

Schetsen uit Z.-O. Borneo,

DOOR

J. TH. HORSTINK.

Het donkere binnenland..... het oord van menscheneters, groote slangen en ontoegankelijke oerwouden, zooals de verhalen uit onze jeugd van dit zoo weinig bekende land luiden..... het schrikbeeld voor menigeen, die geroepen wordt om deel te nemen aan de openlegging van dit uitgestrekte eiland, bewoond door volksstammen, die nog in den natuurstaat verkeeren.

Daarnaast het moeilijke afscheid van hem, die, na volbrachten arbeid, gaat verlaten een landstreek, voor welker ontwikkeling hij zijn schoonste jaren heeft gegeven en aan dat pionierswerk tal van prettige herinneringen heeft vastgeknoopt. Hij is overtuigd van den materieelen en geestelijken vooruitgang van land en volk, waaraan tal van jaren met hart en ziel werd gearbeid, dáár, in stille eenzaamheid, waar donkere dagen vaak door vroolijken zonnegloed werden gebroken en waar zijn neergeschreven schetsen uit een deel eens diensttijds, waaraan met blijdschap wordt teruggedacht.

Toen ik, tal van jaren geleden, mijn intrede deed in dit voor mij in helle kleuren afgeschilderde deel der Buitengewesten en voor de vervulling van mijn taak in het binnenland moest vertoeven, trof ik daar aan een vreedzame bevolking, die zich van de buitenwereld niets aantrok; ja, zelfs leefde in de vaste overtuiging, dat Borneo het eenige voorname land was; immers anders waren de blanda's, zoo noemden zij de niet-Dajaks, niet hierheen gekomen om hun hun rechten te betwisten.

Pasir in een onderafdeeling van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en grenst ten noorden aan het welbekende petroleumveld Balik-Papan. Twee groote rivieren, de Soengei Kendilo en Soengei Telakei stroomen dwars door Pasir en verdeelen het in drie langgerekte trapezia. Deze rivieren, met haar talrijke zijrivieren, vormen den zekersten verbindingsweg van het hoogheuvelig binnenland met de zeer lage kust. Te oordeelen naar het vrij drukke vertier

van prauwen en vlotten op deze waterwegen, moet verondersteld worden, dat een levendige kleinhandel in boschproducten eenerzijds en katoentjes, kralen, spiegeltjes en dergelijke artikelen, alsmede enkele soorten levensmiddelen, zooals zout, klappers, olie e.d. anderzijds, gedreven wordt. Aan deze rivieren treft men dorpen aan, bewoond door meer ontwikkelde Dajaks, die als het ware de schakel vormen tusschen hun schuwe rasgenooten van het binnenland en de Maleische en Boegineesche handelaren. Van bestuurswege werd het den Maleier, Boegineesen en Chinees door invoering van het passenstelsel heel moeilijk gemaakt om zich in het binnenland op te houden, blijkbaar om dit natuurvolk voor slechte invloeden van buiten te behoeden. De klein-handelaren bewonen met de Badjausche vischers (eveneens een Dajaksch ras) de dorpen aan de monding der rivieren.

De onontwikkelde Pasirees heeft een afschuw van het vereenigingsleven met hem onbekende rasgenooten. Hij vermijdt de kampongs en zoekt zijn heil midden in het bosch. Daar staat zijn woning in de onmiddellijke nabijheid van zijn rijstveld, zijn rotantuin, zijn jachtterrein. Al wat hij voor zijn levensonderhoud noodig mocht hebben, kan hij ongestoord uit het bosch halen. Zout, gedroogde visch en andere artikelen koopt hij in op de z.g. pasar (markt-)dagen in de dorpen, of ruilt deze in tegen boschproducten.

In tegenstelling met vele andere Dajaksche stammen, bewonen de Pasireezen geen gemeenschappelijke woning van eenige tientallen meters lengte, doch bouwen er één, voldoende groot om het gezin te bergen. Dit bestaat in den regel uit 3 à 4 mannen, evenveel vrouwen en de noodige kinderen, die allen veelal in nauwe bloedverwantschap tot elkander staan. Deze vereeniging van slechts enkele families heeft blijkbaar haar ontstaan te danken aan het feit, dat de enkeling niet in staat is om zijn woning te bouwen, zijn veld te bewerken en dit te bewaken tegen het binnenloopen van wilde zwijnen en herten, die, door honger gedreven, de gewassen komen vernielen, welke met zooveel zorg zijn geplant. Op een opengekapt gedeelte van het bosch, bij voorkeur een terp nabij een stroomend beekje, wordt de woning gebouwd van materialen, die in den omtrek te vinden zijn. Het huis, dikwijls geheel van hout opgetrokken, staat op palen, manshoogte boven den grond. De vloer is gevormd uit ruwe planken of stokken, hier en daar overdekt met lappen boomschors. Een omwanding van hetzelfde materiaal beschut de inwonenden tegen wind en regen. De deuropening wordt middels een versleten katoenen kleed, een oud vischnet, of met een vlechtwerk van palmbladeren en rotan afgesloten om te voorkomen, dat kippen, honden en katten naar willekeur kunnen in- en uitloopen. Dieven en inbrekers kende men niet, zoodat voor deze kwaadwilligen geen veiligheidsmaatregelen

behoefden te worden getroffen. In de laaglanden is het atap-dak gebruikelijk, omdat de nipah-palm daar in de moerassige terreinen in grooten getale voorkomt. In de hooger gelegen streken is boomschors of sirap (houten plankjes van 3 dM. lengte, 1 dM. breedte en 1 cM. dikte, schubsgewijze over elkander gelegd) het aangewezen dakmateriaal. Daken van arèn-vezel en riet komen alleen daar voor, waar de grondstoffen in den omtrek worden aangetroffen. Goede kwaliteit bamboe vindt men er niet, doch dit gemis wordt niet zoo gevoeld, omdat er plaatselijk houtsoorten voorkomen, die, evenals de bamboe, gemakkelijk te bewerken zijn. De keuken vormt meestal een afgesloten deel van het huis; het overblijvende deel wordt gemeenschappelijk bewoond. Met katoenen zeiltjes wordt 's nachts, voor het naar bed gaan, de groote ruimte in verschillende appartementen afgedeeld. Het nachtleger bestaat uit een keurig gevlochten ligmatje en een hoofdkussen, gevuld met kapok, stroo of droge bladeren, dikwijls keurig versierd met spiegeltjes en kralen.

Honden, katten, vogels en kippen behooren mede tot de bewoners van het huis, zoodat van reinheid niet veel sprake kan zijn; varkens en apen worden onder de woning gehuisvest. Karbouwen vormen een belangrijke bezitting van den Pasirees. Hij laat deze dieren, na een korte gevangenschap, vrij in het bosch rondloopen, zoodat zij al spoedig in staat van verwildering verkeeren. Door hen op geregelde tijden te trakteeren op een mand zout, welke aan een paal van het huis wordt gehangen, voorkomt hij, dat zij zich te ver van zijn woning ophouden. Door het aanbrengen van een bepaald merkteeken, b.v. een knip in het oor, zal de eigenaar zijn karbouwen gemakkelijk herkennen, welk herkenningsteeken ook aangebracht wordt bij pas aangekochte, dan wel de in zijn kudde geboren karbouwen.

Alleen bij feestelijkheden wordt karbouwenvleesch gegeten; overigens stelt men zich tevreden met hetgeen de jacht oplevert, zooals wilde zwijnen, herten en visch. Slechts in enkele deelen van deze onderafdeeling worden geiten gehouden, hoewel de Pasirees uit hoofde van zijn religie geen geitenvleesch eet. Papaja, lombok en ananas worden om dezelfde reden niet genuttigd, niettegenstaande deze gewassen wel op zijn bouwveld (ladang) worden aangeplant, vooral de laatste, die vaak een heg vormt om zijn akker, ten einde het ongestoord binnenloopen der wilde dieren tegen te gaan. Ook de cactus doet terzake goede diensten.

De bijen bouwen bij voorkeur de korven in den reuzenhoogen Benoea-boom, vermoedelijk om geen hinder te hebben van honingberen. Door zijn grooten omvang is deze boom zonder hulpmiddelen niet te beklimmen. Door in den zwaren stam stokjes te slaan van zoodanige lengte, dat de voet daarop geplaatst kan worden, wordt een vaste ladder verkregen. Nadat geconstateerd is geworden, dat een

slag kan worden geslagen, begeeft de Dajak, vergezeld van zijn makkers, zich in den nacht naar den boom. Met rookende fakkels wordt deze beklommen. De bijen worden door den verstikkenden rook op de vlucht gedreven, en dit is het gunstige moment, waarop de korf kan worden weggehaald. De Pasirees is een groot liefhebber van honing en honingraten, terwijl de was voornamelijk gebezigd wordt voor de verlichting in huis, een weelde, die hij zich nu kan veroorlooven, waar hij het anders met damar moet doen. De overschotjes der korven doet hij in een koker van boomschors of uitgeholden stam, welke, aan alle zijden gesloten en van eenige gaatjes voorzien, aan een dakregel buiten de omwanding wordt opgehangen. Aldus lokt hij uit den omtrek de bijen, die weldra om de overschotjes een nieuwen korf opbouwen.

Als het gebrek aan vleesch zich doet gevoelen, tijgen de mannelijke bewoners op jacht. Gewapend met een kapmes (parang), blaaspijp, (potan) tevens lans en een koker met giftige pijlen, trekken zij het bosch in. Instinctmatig zoeken zij hun prooi op; zij zijn uitstekende sporenzoekers, beschikken over een fijn gehoor en scherpe oogen, alle eigenschappen, die er toe mede werken om binnen niet al te langen tijd een wild zwijn te verschalken. Een hert laat zich zoo gemakkelijk niet vangen, zoodat men daartoe een list moet gebruiken. Eén zijde van een kortgeleden afgebrand alang-alangveld wordt te dien einde bespannen met een rotankabel, waaraan een aantal rotanlussen bevestigd zijn. Het geheel vormt een gesloten versperring op 1 meter boven den grond. Gebruik makende van het tijdstip, waarop de herten zich aan de zoute, jonge alang-alangspruiten te goed doen, d.i. ongeveer een uur na zonsondergang, begeven de jagers zich, door het bosch sluipende, naar het afgezette veld, waar maatregelen worden getroffen om de grazende herten in de richting van de versperring te drijven. In de groote haast om weg te komen, loopen er meestal wel enkele dieren in de strikken. Uit moordlust begeeft men zich niet op jacht, zoodat de vangst van herten en zwijnen alleen geschiedt, wanneer de vleeschvoorraad uitgeput is. Ook verstaan zij de kunst om met een roeper de herten tot zich te roepen en al sluipende met lans of blaasroer hun prooi te verschalken. Dit middel wordt slechts zelden toegepast, omdat de kans op buit vrij gering is.

De jacht op vogels heeft aldus plaats. Op een open plekje in het bosch bouwt de Pasirees een huisje van bladergroen, waarin hij zich ternauwernood kan bewegen. Onder het blazen op een vogelroeper, waarmede hij de vogels tot zich lokt, wandelt hij naar het huisje, sluit zich daarin op, legt een aantal met lijm besmeerde stokken op de plaats voor het huisje, strooit wat rijstkorrels uit en begint weer lustig op zijn roeper te blazen. De vogels strijken neer om van het aas te smullen, doch vele van hen kunnen niet meer weg, doordat zij

aan de stokjes zijn blijven kleven. Kalm haalt hij de gevangen vogels binnen en doet ze in een mand. Dit spelletje herhaalt hij eenige malen, totdat geen vogel zich meer verschalken laat.

Omtrent de vischvangst vallen geen bijzonderheden te vermelden, wijl deze op dezelfde wijze geschiedt als overal elders in onzen Indischen Archipel.

De Pasirees is een geboren smid en een smidse is onafscheidelijk aan zijn woning verbonden. Met zeer primitieve werktuigen weet hij uit een stuk oud ijzer de sierlijkste wapens te vervaardigen, waarin kunstig uitgebeitelde figuren niet mogen ontbreken. Het gevest van zijn sier-, tevens krijgswapen, de mandau, is in den regel gesneden uit herten-, of karbouwenhoorn en eveneens met fraaie, fijne figuren bewerkt. De vrouwen munten uit in het vlechten van matten en mandjes uit fijn gesneden rotan of riet, welke bezigheid gewoonlijk de avonduren in beslag neemt. De door haar geproduceerde weefsels zijn echter wegens hun grofheid en slechte keuze van den draad niet te roemen.

Bij feestelijkheden wapent de Pasirees zich bij voorkeur met de wapens, die hij van zijn voorouders heeft geërfd (poesaka), n.l.: een keurig bewerkte mandau, versierd met menschenhaar, stukken panterhuid, alsmede kleurige kralen en eenige dierentanden en nagels, welke als talisman aan een uit boomvezels vervaardigden gordel zijn bevestigd. Een lendendoek van helle kleur is het eenige kleedingstuk aan zijn lijf; op het hoofd draagt hij een zwarten hoofddoek of een hoofddeksel, uit rotan gevlochten, al dan niet met berenvacht overtrokken en van groote, grijsbruine casuaris- of hanenveeren voorzien. Aan tatouage wordt heel weinig gedaan: een enkele streep op het voorhoofd, op de wangen of aan den mond. De vrouwen zijn daarentegen zeer eenvoudig gekleed, in tegenstelling met de mannen, die nogal opschik maken. Doorgaans zijn zij gestoken in een donkerkleurig baadje, dat tot de knieën reikt en een soortgelijke sarong. Bij het verrichten van veldarbeid, het zoeken naar boschproducten en bij lange marschen wordt de sarong veelal vervangen door een nauwsluitende pantalon. Het haar dragen zij in een wrong; het gebruik van een haarkam is hen absoluut vreemd; met een stuk bamboe of hout, gesneden in den vorm van een vouwbeen en dikwijls met eenige houtsnijfiguren versierd, worden de haren opgemaakt. In stede van haarnaalden worden groote doorns of stekelvarkensschachten gebezigd. De mannen laten het haar tot op een d.M. lengte groeien.

De Pasirees is een trouw pasarbezoeker. Beladen met een flinke vracht boschproducten, om deze op de markt te verhandelen, komt hij, vergezeld door vrouw en kinderen, uit de oeloeh (bovenstreken) afzakken. Dikwijls moet hij dagenlange voetreizen ondernemen om te bestemder plaatse te komen. Daar verkoopt hij zijn goederen of ruilt

ze in tegen zout, kleeding, bouw- en smidsgereedschappen of snuisterijen.

Aan geld hechtte hij toen ter tijde onvoldoende waarde; rijksdaalders en vaak ook guldens bewaarde hij in groote potten van aardewerk, afgedekt met een antiek bord, ongeveer een meter onder den grond, in den regel onder of nabij een vaste woning (ter onderscheiding van een tijdelijk ladanghuis, dat als regel na twee jaren weder verlaten wordt), welke zoo hecht en ruim gebouwd is, dat deze langen tijd kan worden bewoond. De bouwvalligheid dwingt de inwoners dit huis ten leste te verlaten. Zulk een vaste woning is dan tevens ladanghuis, wanneer het omliggende terrein voor bewerking in aanmerking komt. De oude Nederlandsche zilveren munten, ter grootte van een kwartje, waarop de provincienamen Frisia, Gelria, Hollandia, enz., waren daar nog gangbaar en hadden een waarde van twaalf centen; eveneens werd ruim gebruik gemaakt van de duiten uit den tijd der V. O. C. De koperen Chineesche munten, voorzien van een vierkant of rond gat, (kèpèngs) hebben er haar waarde verloren. Men ziet ze hier en daar, geregen aan een draad, als wandversiering terug.

De graad van rijkdom wordt beoordeeld naar het bezit van karbouwen en antieke vazen, (tempajans, tadjau) voornamelijk van Chineesch fabrikaat. Hiermede betaalt men de speelschulden en den bruidsschat. De ouders van de vrouw ontvangen van den aanstaanden schoonzoon, naar gelang de afspraak, één of meer vazen en karbouwen. De bruidsschat is grooter naarmate de vrouw tot een aanzienlijker, dan wel tot den adelstand behoort. Bij echtscheiding tengevolge van schuld der vrouw, wordt de bruidsschat teruggegeven. Komen de ouders te overlijden, dan worden de nagelaten goederen onder de kinderen verdeeld, echter zoodanig, dat in de eerste plaats de schoonzoons den indertijd door hen afgestanen bruidsschat erven. Zoodoende blijft de poesaka in het bezit van één en dezelfde familie. De ouders mogen den ontvangen bruidsschat niet verpanden, verspelen of verkoopen. Staan zijn rijkdommen dit toe, dan is het den man geoorloofd meerdere huwelijken te sluiten en meerdere malen ben ik ooggetuige geweest van het geval, dat de Pasirees te zamen met zijn twee of drie vrouwen hetzelfde huis bewoont. Oogenschijnlijk laat de goede toon in huis niets te wenschen over.

Sterke drank (sagoweer) wordt alleen bij bijzondere gelegenheden gebruikt; opium was bij dit volk niet bekend.

Het Pasireesche volk heeft krachtige leiding noodig. Gevoelig voor schoone beloften, vooral wanneer deze afkomstig zijn van adellijke personen, dan wel ouderen van dagen, die tijdens de vorstenregeering op den voorgrond zijn getreden, zijn zij tot het doen van een avontuurlijke onderneming gemakkelijk over te halen. Het eenmaal ge-

geven woord zullen zij niet licht breken en met een blind fanatisme geven zij zich aan de opgedragen taak, zonder eerst rijpelijk overwogen te hebben welke voor- en nadeelen aan de onderneming verbonden zijn. Het oorlogjespelen van Panglima Sentik, Pangeran Pandji, Adji Moejoeh, Panglima Oema Njipoek, Wana en Sebaja in dit deel der residentie wijzen voldoende uit, in hoeverre dit sullig volk het werktuig was van den handigen raddraaier, die met schoone beloften het volk tot openlijk verzet wist te bewegen, zich vleiende met de stille hoop om het eenmaal verloren gezag zoodoende weer terug te zullen krijgen.

Naast dezen afkeuringswaardigen karaktertrek, bezit de Pasirees vele goede eigenschappen, waarop hij trotsch mag zijn. Hij is gastvrij; diefstal kent hij niet. Moord onder de rasechte Pasireezen behoort tot de zeldzame uitzonderingen. Van nature is het volk niet toeschietelijk; zijn levenswijze, zoo diep in het bosch, eenzaam en verlaten, werkt de schuwheid in de hand. Voorts is zijn vertrouwen in den niet-Dajak geschokt door kwade praktijken van Maleische handelaren, die elke gelegenheid aanvaarden om den van huis uit goedgeloovigen Pasirees bij transacties in de luren te leggen.

Bij dezen Dajakschen volksstam is de incisi-besnijdingsmethode algemeen gebruikelijk; deze uiting van den ,,adat'' gaat niet met feestelijkheden gepaard, zooals bij de Islamieten wel het geval is.

Behalve de kleine huiselijke feestjes als gevolg van huwelijk, goede oogst, enz. verdient het balian- of priesterfeest vermelding. De Dajak in Pasir omhelst het animisme. Naast de vele goedgezinde geesten kent hij den boozen geest, Abelis, die alle onheil over land en volk bewerkt. Terwijl de oppergod Sengiang en de goede geesten een vaste woonplaats in het bosch hebben, zwerft Abelis voortdurend rond, steeds op zoek naar slachtoffers. Wee dengene, die in handen valt van Abelis; een slag of stoot door hem in zijn gramschap toegebracht, veroorzaakt een kwaal, die alleen hij kan genezen.

Het Balianfeest is hoofdzakelijk gewijd aan Abelis, met het oogmerk om hem door onthaal, zang en dans in een goed humeur te brengen, het gunstige moment om genezing te vragen voor den zieke, in wiens woning de feestelijkheden plaats hebben. Uit den aard der zaak worden ook Sengiang en de andere geesten op het feest uitgenoodigd. De plechtigheden worden dagen van tevoren aangekondigd, opdat vrienden en kennissen uit den omtrek daarbij tegenwoordig kunnen zijn. Van mond tot mond wint deze tijding veld en eindelijk biedt de pasar de prachtgelegenheid aan om deze heugelijke mededeeling ook aan verafwonende familieleden en kennissen bekend te maken.

De voorbereidende maatregelen bestaan in het versieren van de woning, het bouwen van eerepoorten op de toegangswegen, terwijl

aan eenige boomen in den omtrek mandjes met eetwaren worden opgehangen, bestemd voor de geesten, die, eens daar langs mochten trekken. In huis wordt hard gewerkt aan de toebereiding van allerlei schotels voor de gasten en aan het vlechten van korven uit lontarbladeren voor verschillende doeleinden.

Van heinde en verre komen de gasten aanzetten; vaak moeten zij nachten onderweg blijven om de plaats van bestemming te bereiken, alle terreinbezwaren trotseerende. De kleine kinderen worden in een mand op den rug gedragen en zoo onderneemt een geheel huisgezin, bepakt en beladen met padi, zout, vruchten, tabak en al wat kan bijdragen in de benoodigdheden voor het feest, een flinken marsch, om ooggetuige te kunnen zijn van de handelingen van een priester en wonderdokter, die de kunst verstaat om in de taal der geesten een middel tegen de ongeneeslijke kwaal van den zieke te vragen.

Het Balianfeest wordt gevierd van het ondergaan tot het opkomen van de zon en duurt als regel 2 à 3 nachten; des daags wordt gerust om in den avond weer met frisschen moed te kunnen beginnen. De Balian roton wordt gevierd om genezing voor een zieke (roton) te vragen ter onderscheiding van de Balian boentang, die betrekking heeft op eenige ceremoniën na het volbrengen van een sneltocht, waarvan de gang van zaken mij slechts bekend is door volksverhalen. De Balian roton heb ik meerdere malen bijgewoond, zoodat ik hierover meer zal kunnen vertellen.

In het huis van den patiënt is aan een der hanebalken een vrij naar beneden hangende slendang (lang en smal gebatikt kleed) gebonden, welke met bladeren is versierd. Dit stelt voor den weg, die Sengiang en de geesten, moeten afleggen om bij den zieke te komen. Rondom de slendang zitten de gasten, een kring vormende om den zieke, die op een matras of op een rotanmatje ligt. Een der vrouwen van het gezelschap treedt als Penggading op. Zij spreekt als tolk der aanwezigen en vraagt de welwillendheid van den priester, Moeloeng, om zich met Sengiang en de geesten te willen verstaan, teneinde genezing voor den kranke te vragen. En mocht voor hem geen kruid gewassen zijn, dan verzoekt zij de hulp van den oppergod om den zieke na dit aardsche leven te willen brengen op den zevenden trap van den legendarischen Goenoeng Loemoet (Mosberg), het rustoord van alle goede zielen.

Hiermede begint het werk van den priester. Hij draagt een donker gebatikte sarong, welke om het middel wordt vastgemaakt met een riem van gekleurde kralen en knoopen van verschillende grootte. Om zijn hals hangt een ketting van dierennagels en -tanden, aan welke verzameling één of meer berennagels niet mogen ontbreken. Om elken pols heeft hij twee holle koperen armbanden geschoven; aan den vinger draagt hij een metalen ring met grooten, zwarten

steen, zijn talisman. Een hoedje zonder bol, dat op dezelfde wijze bewerkt is als den zooeven vermelden riem, siert zijn hoofd. Het naakte bovenlijf is geel gezalfd, terwijl op de wangen en op het voorhoofd met een of andere kleurstof merkwaardige teekens zijn aangebracht.

Het daarbij behoorend orkest bestaat uit een drietal trommen (bedoeq), bespannen met schapenvel en waarop met zwiepende rotanstokken een regelmatig, snel roffelgeluid wordt verkregen. In luid klagenden en langgerekten toon roept Moeloeng ooooooololololo... blijkbaar een klank, waarmede hij zich met Sengiang en de geesten in verbinding kan stellen. Intusschen zet de muziek in, die fanatieker wordt, naarmate Moeloeng onrustiger is. De eentonigheid van deze muziek wordt zoo nu en dan gebroken door het schelle gerinkel van de koperen armbanden. Nam Moeloeng aanvankelijk een kriele houding aan, plots staat hij overeind, grijpt met één hand de slendang, zoodat Sengiang en de geesten zich in zijn lichaam kunnen vereenigen. Hij zingt met luide stem eenige coupletten in onverstaanbare taal der geesten. Al zingende voert hij ettelijke rondedansen op de plaats uit, totdat hij eindelijk bewusteloos neervalt. De wierook brandt lustig voort. Na een poosje komt de priester weer bij en begint het spelletje opnieuw. Dit zingen en dansen duurt den geheelen avond voort.

Penggading legt intusschen op een schaal wat gekookte rijst, een gekookt ei, een stuk snoepgoed en tabak klaar, alles bestemd voor Abelis; ook zorgt zij er voor, dat de wierookvaten smeulende blijven. De jonge vrouwen belasten zich met het bereiden en opdienen van het maal en het vlechten van miniatuur mandjes en korven uit lontarbladeren. Sengiang en de geesten (hantoe) zullen wat van het maal naar huis willen medenemen en hiertoe dienen de mandjes en korfjes.

Achtereenvolgens treden in de woning binnen: de oppergod Sengiang, die zijn zetel heeft op den reeds genoemden Goenoeng Lóemoet, met zijn hantoe's: Tondoï, die de rots temidden van het water bewoont; Djiwata, die in een stam en Roembin en Kesoundrésié, die resp. in een wortelplant en in de struiken verblijf houdt; Riau Rini, de bewoner van het gras, verder Bala Binjim, die in den hals van mensch of dier, Bomboe Moeloeng, die in den mond, Moentai Wani, die in het hoofd, Minsèn Djoewé, die in de borst, Adji Anten, die in het hart, Kilang Banau, die in de oogen, Siling Maloeng, die in de beenen zetelt en ten slotte de kwaadgezinde hantoe Abelis, die geen vaste woonplaats kent en onvermoeid slachtoffers tracht te maken.

Met een paar theatrale bewegingen geleidt Moeloeng deze hantoe's in een miniatuurhuisje, dat men voor die gelegenheid in elkander

heeft getimmerd. Hier kunnen zij uitrusten van den vermoeienden tocht en kunnen zij tevens genieten van de op hen betrekking hebbende lofzangen van den priester, die eveneens lofliederen uitgalmt tot de zon, de maan, de sterren en den hemel, geaccompagneerd door het eentonig roffelgeluid der trommen.

Vol bewondering volgen de gasten Moeloeng's bewegingen en al verstaan zij de taal der geesten niet, toch vinden zij des priesters woorden heerlijk klinken. Bij overlevering weten zij, waar het om gaat en dat is voor hen voldoende. Het fanatieke geroffel prikkelt blijkbaar hun muzikaal gevoel; de jonge mannen wachten met ongeduld op het oogenblik, dat het hun beurt is op den trommel te mogen slaan. Dat de kranke door dit helsch lawaai opknapt, durf ik niet te beweren, doch zeker is het, dat hij alle hoop op genezing op deze ceremoniën gevestigd heeft.

Als Moeloeng bemerkt, dat hij door zang en dans de gunst der bovenmenschelijke bezoekers heeft verworven, brengt hij hun het verzoek van Penggading over. De muziek zwijgt; in zittende houding, met gekruiste beenen en gebogen hoofd wacht de priester de beschikking af. Plotseling loopt hij naar den patiënt, vraagt om wat water, olie, een stuk hout of anderszins, prevelt een gebed en dient den zieke het middel toe, dat Abelis hem in de ooren heeft gefluisterd. Ook gebeurt het, dat in den eersten nacht geen resultaten zijn bereikt en schroomt men niet hetzelfde verzoek dan in den tweeden of derden nacht te doen; dit hangt af van de goedgezindheid van Abelis. Verschafte reeds bij den eersten keer Abelis een middel, dan dienen de daaropvolgenden avonden alleen om de hantoe's te bezingen en te trakteeren. Blijkt naderhand, dat het middel niet tot genezing leidt, dan zegt men, dat Abelis hen bij den neus heeft gehad. Dit is van dezen boozen geest wel te verwachten. Ook is het voorgekomen, dat de kranke door een patrouille-commandant werd opgeknapt met een dosis wonderolie en dan schrijft de Pasirees dit toe aan een vingerwijzing van Abelis. Is de toestand van den patiënt van dien aard, dat niet op herstel meer gerekend kan worden, dan vraagt de priester, ingevolge het verzoek van Penggading, aan Sengiang, om den zieke na het overlijden te willen geleiden naar den zevenden trap van den Goenoeng Loemoet, aan welk verzoek altijd wordt voldaan uit dankbaarheid voor de goede ontvangst bij het Balianfeest. Dit gebeurt alleen, als Abelis in gebreke blijft om een geneesmiddel te verstrekken.

Een korte dankzegging, waarbij nog harder dan zooeven op de bedoeq wordt geslagen, is het slot van de feestelijkheden. De zieke vreest den dood niet meer; hem wacht in het leven hiernamaals een leven zonder zorgen en beslommeringen, te midden van alle goede zielen.

Als bewijs, dat het balianfeest is gevierd, worden door knutselaars eenige poppen uit hout gesneden, voorstellende Moeloeng in een zijner artistieke houdingen, Penggading, de muzikanten, eenige typische gasten, en verder apen, honden en katten, die immers ook deel uitmaakten van het dankbare auditorium der vertooning. Deze poppen, alsmede het miniatuurhuisje en de enkele mandjes en korfjes worden zorgvuldig op zolder bewaard. De door de hantoe's medegenomen spijzen worden in een groote mand gelegd en nabij de woning in het bosch gelegd; nachtelijke bezoekers komen de porties wel oppeuzelen.

Om den tijd te passeeren, worden de dagen doorgebracht met zang en dans op de tokkelmuziek van een snareninstrument. Eerst na beëindiging van de feestelijkheden mogen de dobbelspelen een aanvang nemen, die ongeveer twee à drie dagen duren. Zij, die hieraan niet deelnemen, begeven zich huiswaarts, welk afscheid dikwijls zwaar valt voor de jongelieden, die op dit feest hun hart hebben verloren.

Pasir kan niet bogen op onuitputtelijke petroleumvelden, goudmijnen en uitgestrekte kolenterreinen, zooals haar noordelijke en oostelijke buren in ruime mate bezitten, of wel op aanzienlijke rubber- en klapperplantages, zooals van Tabaloeng en Pagatan. Last not least een schrale, achterlijke en minder ontwikkelde bevolking, ziedaar factoren, die alle hebben medegewerkt, om Pasir te doen behooren tot de minst belangrijke onderafdeelingen der residentie.

De ,,ladang- of hoema''-bouw is alsom gebruikelijk, waarbij met de blioeng — een klein model bijl aan een lang zwiepend gevest — verbluffende resultaten worden verkregen bij het kappen van boomen.

Elke Pasirees krijgt, zoodra hij daartoe den leeftijd bezit, van zijn vader of voogd, in overleg met het kamponghoofd en eenige invloedrijke ouderen van dagen in het dorp, een stuk terrein aangewezen om daar de ladangbouw uit te oefenen. Echter doet zich ook wel het geval voor, dat hij aan een ander stuk de voorkeur geeft; wordt hierover door de bovengenoemde autoriteiten goedgunstig beschikt, dan kan deze jonge man, met prijsgeving van het eerste stuk, het door hem zelf gevonden terrein verbouwen. De vergunning is beslist noodig, aangezien het gebeuren kon, dat hij zijn keuze op eens anders eigendom mocht laten vallen, wat aanleiding zou kunnen geven tot tal van onaangenaamheden. Hij is niet in staat alleen den grond te bewerken, daarom gaat hij er toe over een vennootschap te sluiten, bestaande uit 3 à 4 leden, jongelieden van zijn leeftijd, al of niet in nauwe bloedverwantschap tot elkander staande. Zij beginnen een vluchthutje te bouwen, dat hen tijdelijk voldoende beschut tegen weer en wind. Van het ouderlijk huis hebben zij wat rijst mede gekregen, doch moeten de rest der levensmiddelen, zooals jonge palm-

kruinen (oemboet), eetbare bladersoorten en wild uit het bosch halen. Het terrein wordt van de lage begroeiing ontdaan, jonge boomen geveld. Tenslotte blijven op het grondstuk de grootere boomen. Met de blioeng worden deze nu zoodanig bewerkt, dat zij niet geheel door gekapt zijn, waarbij naar een bepaalde valrichting wordt gestreefd. Heeft men op deze wijze deze boomen onder handen genomen, dan wordt een groote boom op de beginrichting geheel doorgeslagen. Bij het vallen sleept deze de andere mede, die op hun beurt weer de naastbijstaande boomen doen vallen en onder een oorverdoovend gekraak wordt in betrekkelijk korten tijd al het geboomte op het te bewerken veld neergeslagen. Het ligt voor de hand, dat dit grondstuk thans door boomstammen, takken en bladeren moeilijk begaanbaar is. Nu wacht men den regentijd af. Intusschen verschaffen de gevelde boomen voldoende materiaal om de woning op te bouwen, een smidse in elkander te zetten en verder alles uit hout te bewerken, wat in het huishouden en voor de jacht noodig mocht zijn, zooals rijststampers, rijstbakken, een kano met roeispanen, enz.

Is de eerste regen gevallen, dan wordt de lading, die tot nu toe niet anders is dan een groote stammen- en bladerenhoop, op verscheidene plaatsen in brand gestoken, waarbij vooral maatregelen getroffen moet worden, dat het aangrenzende bosch geen vlam vat, daar anders het leed niet te overzien is, te meer, omdat zich daarin rotanaanplantingen van verschillende eigenaren bevinden. De brand doet dezen hoop doode boomen in vruchtbare asch veranderen en nadat meerdere regenbuien zijn gevallen, die de asch gedeeltelijk in den bodem hebben doen dringen, begint men te zaaien. Met een zwaren, ijzerhouten stok (asoq) van ongeveer 2 meter lengte worden op gemiddeld 2 decimeters afstand gaten in den grond gestoken. Onder het luid uitroepen van schietgebeden, legt men in elk gat zorgvuldig eenige rijstkorrels, waarna de gaatjes zacht met wat aarde overdekt worden, dit voornamelijk om te voorkomen, dat de vogels de korrels zullen wegpikken. Hiermede is de bewerking van het rijstveld gereed en is het zaak den akker van onkruid schoon te houden en dezen tegen het binnenloopen van wilde dieren te beschermen. Tusschen de padihalmen in plant men groentensoorten (laboe, djagoeng, komkommer en andere soorten) en tabak. Nu is het oogenblik gekomen, dat de mannen zich kunnen overgeven aan jacht, vischvangst, bijenteelt en het smeden van wapens, bouw- en timmergereedschappen, zonder dat aan de voortdurende bewaking van den akker maar iets te kort wordt gedaan.

Na enkele maanden wordt onder het uitgalmen van dankgebeden, aan Sengiang gewijd, de oogst binnen gehaald. Heeft de jonge Pasirees tot nog toe veel moeten ontberen, thans verkeert hij in betere

conditie. Op zijn anders zoo schamelen disch prijkt nu de lang verwachte, dampende rijst. Er worden smulpartijen georganiseerd onder de muziek van zijn geliefd tokkelinstrument, die het accompagnement vormt van een Dajaksche voordracht. Elders hoort men het zware gonggeluid ter aankondiging van feestelijkheden na geslaagden oogst.

De jonge mannen, die zooeven een voorbeeldigen ijver aan den dag legden om zich een constante broodwinning te scheppen, gaan zich nu een gezin vormen. En waar vroeger het ledental slechts uit 3 of 4 bestaat, is het nu verdubbeld, met als aangenaam gevolg een verlichting van de dagelijksche werkzaamheden. De bewaking van het rijstveld kan met goed vertrouwen des daags aan de vrouwen worden overgelaten, waartoe o.m. behoort het behandelen van de diverse vogelverschrikkers, welke met lange lijnen in verbinding staan met een uitkijkpost, in het midden van den akker geplaatst.

Van de ladang wordt over het algemeen gedurende twee achtereenvolgende jaren rijst geoogst; na vervolgens met rotan beplant te zijn, wordt zij aan haar lot overgelaten. Het aangrenzend terrein wordt nu geoccupeerd om dit na twee jaren eveneens in denzelfden toestand te verlaten. Zoo bezit de Pasirees in den regel vijf, meestal aan elkander grenzenden grondstukken, die achtereenvolgens voor be- en herbouwing onder handen worden genomen. Keert hij na tien jaren op het eerste stuk terug, dan is de door hem geplante rotan voor oogsten geschikt, en wordt dit boschproduct door tusschenkomst van Maleische en Boegineesche bemiddelaars verhandeld. Van een armoedig bestaan is geen sprake meer, want naast hetgeen de ladang oplevert, vindt hij in de rotan en andere boschproducten (damar, ijzerhout, rubber, enz.) een ruime verdienste.

Thans rijst de vraag, of de sawah-methode hier niet toegepast kan worden. In het bevestigende geval, worde aan den afschuwelijken roofbouw paal en perk gesteld.

Wat ik hier naar voren breng, werd verzameld tijdens mijn verblijf in de onderafdeeling Pasir en is een bijdrage in de kennis van land en volk, die weliswaar den toestand weergeeft van tal van jaren terug, doch van het heden niet teveel zal afwijken, gelet op de zeer langzame ontwikkeling van dit zoo weinig bekende deel van Borneo.

Het Derde Koloniaal Onderwijscongres op 23 en 24 April 1924 en Hooger Onderwijs voor Nederl.-Indië,

DOOR

C. LEKKERKERKER.

Westersche en Oostersche elementen in het Hooger Onderwijs.

Het Congres gaf als tweede kern der geleidelijk gegroeide overtuigingen het besef, dat het Indisch Hooger Onderwijs *Indocentrisch* moest zijn naar het woord van Mr. Schrieke. De elementen van de tweeledige beschaving, de Hindoesche en de Islamitische, die den oorspronkelijken Indonesischen, nog gedeeltelijk maagdelijken cultuurbodem hebben doorploegd en bevrucht, dienen plaats te vinden in een stelsel voor harmonische geestesontwikkeling van de jeugd dier Indonesische bevolking. Dat die harmonie bij de tot heden gevolgde onderwijsleiding was verbroken en de producten van dat onderwijs daardoor onevenwichtige, niet in werkelijken zin cultureelbeschaafde menschen zijn geworden ziet men om zich heen, komt in de onderwijs-geschriften, die hierover handelen, overal naar voren.

Dadelijk dienen hier twee zaken te worden opgemerkt:

a. Wenscht men al eene associatie van ,,Westersch'' en ,,Oostersch'' in het onderwijs te leggen, zoo wil men nog geen Oostersche methoden van wetenschapsbeoefening en didactiek. Het rapport der Commissie uit het Tweede Kol. Ond. Congres, gesteld door Prof. Krom, drukt dit zóó uit, dat geen experimenten geduld kunnen worden met nieuwe methoden, wier deugdelijkheid nog niet is gebleken, zoogenaamde Oostersche ,,denksystemen'' of hoe men die zaken nog meer noemt. De beproefde Westersche methode van wetenschappelijk onderzoek dient te heerschen, totdat blijken mocht, dat een andere even goede of betere resultaten oplevert. Zoo zij ook de voertaal van het onderwijs vooralsnog niet een Inlandsche taal, die haar geschiktheid voor dat doel nog bewijzen moet, doch het Nederlandsch.

b. Dat het onderwijs voor de Indische, in het bijzonder de Inlandsche jeugd tot heden zuiver Westersch was in leerstof en

methode is niet uitsluitend het gevolg van onkunde aangaande Indië's talen en beschaving bij de leiders van het onderwijs en de daaruit gevolgde onwil tot het aanbrengen van verandering, noch van gebrek aan inzicht bij de Regeering. Tot het eenvoudige copiëeren van het onderwijs in Nederland over de geheele linie, van lager tot hooger, droeg ook bij dat de kennis der wortels van de eigen Indische beschaving zelve nog zoo gebrekkig was, dat een leerplan met leerboeken en methode omtrent deze stof nog kwalijk was samen te stellen. Ook droeg hiertoe bij, dat de Inlander zelve alleen onderwijs in Westerschen geest wenschte om zuiver economische redenen — kennis van het Hollandsch was eene bijzonderheid en gaf de zekerheid van het verkrijgen eener hoog bezoldigde betrekking. Javaansch, Maleisch kènde men immers al. De marktwaarde dezer talen was gering. Van nationaal voelen was nog geen sprake. Hoe snel is dat alles in weinige jaren veranderd! Zooals eens de beschaving der Grieken en Romeinen werd herontdekt voor Europa hebben Europeesche geleerden (en Britsch-Indische voor wat een bepaald onderdeel betreft) het geestesleven van Oud-Indië en Oud-Java van onder het stof der eeuwen weer opgedolven. Gedeeltelijk zijn de resultaten van hun moeizaam onderzoek zelfs al in voor onderwijsdoeleinden bruikbare boeken neergelegd, die in de Inlandsche wereld grooten aftrek vinden (werken van Prof. Krom, Mevr. Fruin—Mees e.a.).

Deze verandering in de geesten, de Indische Renaissance zoo men wil, valt samen met de ontwaking van het nationaliteitsgevoel, die over de geheele beschaafde wereld wordt opgemerkt. Zij is ook niet weinig versterkt door den wereldoorlog, die sterken twijfel wekte aan de voortreffelijkheid van de moderne Europeesche beschavingsuitingen, zelfs weerzin daartegen in het leven riep. Zoo is de roep om een ,,Indocentrisch'' hooger onderwijs meer geworden dan eene uiting van onvoldaanheid over onharmonische en gebroken geesteshouding als gevolg van gemis aan samenhang tusschen de eigen voorstellingswereld en de Westersche opleiding.

Prof. Vogel schetste in zijn prae-advies ,,De Universiteiten in Voor-Indië'' (bl. 55—70) en mondeling op het Congres zelve hoe de verwerping van eigen cultuur en taal in dat land heeft plaats gemaakt voor waardeering daarvan met behoud der Westersche methoden van onderzoek en onderwijs en hoe de Engelsche Regeering in beide gevallen aan den volkswensch tegemoet kwam. Hij deed ons kennis nemen van wat Sir Thomas Arnold, adviseur voor onderwijszaken aan het India Office, hem op zijn verzoek terzake medegaf voor dit Congres:

,,The great thing to be avoided is the alienation of the native ,,students from their historic culture. This took place in British ,,India from 1° the powerful missionary influences which created

,,and largely influenced the beginnings of English education in India
,,and forced the pace, and 2° the intoxication of the new wine of
,,western learning, which caused the early generations of Indian
,,students to despise everything Indian. The result was the violent
,,reaction in the present generation, with its loathing of all European
,,civilisation and its extravagant adulation of Hindu ideas and prac-
,,tices. Your University in Java might do well to avoid this pitfall''.

Nog is het daarvoor tijd. De Britsch-Indische Regeering tracht ernstig haar ,,fatale fout van 1835'' (het toegeven inzake geheele verengelsching van het voortgezet onderwijs naar den wensch der bevolking zelve) te herstellen. In Nederlandsch-Indië kwam zoowel het verwerpen der eigen historische beschaving als bestanddeel van het onderwijs als de reactie daarop een aantal jaren achter bij Engelsch-Indië.

Prof. Kohnstamm signaleerde eveneens de door Sir Arnold gewraakte sterke reactie: ,,Bedriegen mijn inlichtingen mij niet, dan
,,valt er onder het jongere Indonesische geslacht iets van eene stem-
,,ming te bespeuren, die men in weinig woorden het best zóó zou
,,kunnen qualificeeren, dat elke wajangpop dieper en fijner geeste-
,,lijkheid vertegenwoordigt dan Rembrandt en elke gamelan dan
,,Beethoven of Bach..... Ten opzichte van een zoo ver doorgevoerd
,,particularisme wensch ik toch met alle kracht op te komen voor de
,,erkenning van algemeen-menschelijke waarden, die boven de diffe-
,,rentiatie uitgaan. En het is zeker niet minder de taak eener Univer-
,,siteit dit algemeen-menschelijke te bevorderen en te doen door-
,,dringen, als het eigene te ontwikkelen''.

Gulden woorden, die ook sommige Europeanen ter harte mogen nemen!

De erkenning van het recht op een *passende* plaats van de eigen beschavingselementen in het Ned. Indisch onderwijsstelsel is van jongen datum. In het Verslag der Middelbaar Onderwijscommissie van 1915—'16 wordt dat recht erkend en vindt het zijne uiting in de differentiatie van den bovenbouw (de hoogste 3 jaarklassen) der Middelbare School. De Oostersch-klassieke bovenbouw-afdeeling is er nog niet; de voorbereiding (opleiding van leerkrachten) eischte haar tijd. Alleen het lid dier commissie, wijlen het Kamerlid H. H. Bogaardt, verzette zich in eene afzonderlijke Nota tegen het opnemen van het Maleisch als verplicht leervak in het leerplan van de ontworpen Indische Middelbare School en de inrichting der letterkundig-historische afdeeling A^1 (met Maleisch, Javaansch, Indische Oudheidkunde en Indische Volkenkunde). De inrichting der afdeeling A^2 (zonder de laatste drie vakken en met Latijn) was in die Commissie het gevolg van een compromis, een offer van de helft der leden aan opportuniteitseischen. Minister Pleyte ging met den heer

Bogaardt mee, meenend dat ,,de Indiër van nu voorloopig niet anders ,,dan een Westersche opleiding, althans een zelfde soort van oplei-,,ding als Westerlingen genieten, verlangt'' en veranderde den naam der Indische Middelbare School in Algemeene M. S.

De besprekingen in den Volksraad deden van het verlangen der Inlandsche voormannen naar eerbiediging van eigen taal al spoedig blijken. In 1918 schreef Mr. J. A. Jonkman zijne dissertatie ,,Indonesisch-nationale grondslag van het onderwijs ten dienste der inlandsche bevolking'', die meer bekendheid verdient. Volgende étappes in de geschiedenis dier opleving waren het Javaansche Congres voor Taal-, Land- en Volkenkunde van 1919, het Cultuurcongres, de oprichting van het Java-Instituut met haar orgaan *Djawa*, bedoelend de inheemsche cultuur te doen herleven, en de daarop gevolgde congressen van dit Instituut. Op het Tweede Koloniaal Onderwijs-Congres werden in adviezen en besprekingen ondubbelzinnige stemmen ten gunste van het inheemsche element in het voor Inlanders bestemde onderwijs vernomen.

Maleisch, Javaansch, vergelijkende taalstudie van den Indischen archipel, Oud-Javaansch, Sanskrit, Javaansche oudheden en kunst, Arabisch, Volkenkunde, deze vakken zullen bij de verschillende takken van hooger onderwijs hun plaats gaan opeischen. Onvereenigbaar daarmee is de studie van Grieksch en Latijn als vormend element in het voortgezet en hooger onderwijs omdat ook voor den Indiër een etmaal slechts 24 uren telt en de hersencapaciteit niet grenzenloos is.

Maar ook doelloos is de studie der Westersche klassieken, omdat ,,de historische noodzakelijkheid, welke de Europeesche universiteiten ,,doet berusten op de Helleensch-Romeinsche cultuur, voor de Indische niet bestaat'' (Krom, 2e Kol. Ond. Congr., Prae-adv. bl. 81) en daarvoor iets anders, de oud-Indische, in de plaats moet komen. Deze substitutie ,,na te laten ware misdadig; het zou het ,,academisch onderwijs maken tot het bijbrengen van eenige uiter-,,lijke wetenschappelijke vaardigheid, zonder geestelijken samenhang ,,en zonder innerlijke bezieling'' (ib. bl. 82).

Waar een zoo vurig aanhanger van het classicisme in de vorming der beschaafde jeugd het Grieksch en Latijn van het Westen prijs geeft voor de talen, die de Indische beschaving dragen, mocht men verwachten dat het zoovelen classici toegeschreven conservatisme op onderwijsgebied geen beletsel zou vormen om Indië te geven wat het behoeft om te komen tot ontplooiing van eigen geestelijke krachten.

En inderdaad werd op het Congres geen pleidooi vernomen voor Westersch-classieke opleiding voor eene Indische Universiteit. De beweging der zevenmannen, door Prof. Clay te Bandoeng voor Latijn en Grieksch in Indië in het leven geroepen, zoo werd er verzekerd, toonde geen levensvatbaarheid, was al bezig te verloopen.

Alleen werd in vorige prae-adviezen de mogelijkheid opengelaten dat in een later stadium van ontwikkeling ook de Indische Universiteit gelegenheid zou geven voor de studie van Grieksch en Latijn — natuurlijk, zoo geven ook Europeesche Universiteiten onderwijs in een aantal talen voor algemeen-philologische doeleinden en studie van godsdienst en beschaving —, en verder wordt de studie van wat Latijn noodig geacht als hulpmiddel voor de rechtsstudie. Dat is dus iets geheel anders dan eene Westersch-classieke opleiding als basis voor hooger onderwijs.

Wij weten reeds, dat men volgens het nieuwe Academisch Statuut te Leiden in het Indische recht kan studeeren zonder Latijn. Voor de op te richten Rechtshoogeschool te Batavia wordt Latijn niet geeischt bij de toelating. Maar er zal gelegenheid worden gegeven wat Latijn te leeren, zelfs met een verplicht examentje voor hen, die in het derde jaar de privaatrechtelijke richting willen uitgaan en bij hun vooropleiding geen Latijn hebben geleerd, zulks met het oog op het practische belang dier taal voor de studie van het Romeinsch recht, die volgens Prof. Scholten een voornaam onderdeel moet blijven vormen van de studie van het privaatrechtelijk doctoraal.

Op het Congres werd er op gewezen, dat in de Commissie voor Middelbaar Onderwijs 1915—'16 rechtsgeleerden het Latijn onnoodig vonden om zelfs een hoogst bekwaam jurist te worden en dat zij deze bewering met voorbeelden staafden. Mr. I. A. Nederburgh (Prae-adv. 2e Congres bl. 67—68) wilde voor niet-gymnasiasten een cursus in het Latijn, zoodat juridische studenten met behulp van een woordenboek Latijnsch proza goed konden begrijpen. Mr. Abendanon (Stenogr. versl. 2e Congr. bl. 106—107) zou de studenten vooreerst met eene Latijnsch-Nederlandsche uitgave van de Instituten willen helpen.

De Commissie tot hervorming van de Ind. rechtsschool en Prof. André de la Porte eischten een academisch aanvullingsexamen in het Latijn voor hen, die dit in hunne vóóropleiding niet hadden geleerd. Prof. Carpentier Alting wilde wèl wat Latijn laten leeren, maar zonder examen daarin te laten doen. In de schema's voor Rechtskundig H. O. voor Indië van de heeren Mr. Raden Adi, Mr. Schrieke, Prof. Van Vollenhoven ontbreekt de eisch van het Latijn geheel.

Bij het debat waarschuwde vooral de heer Stokvis, inspecteur van het Middelbaar onderwijs in Indië en dus getraind in het waken tegen overlading, om het Latijn niet in de propaedeuse voor het rechtskundig H. O. te brengen. Te Bandoeng, op de Alg. Midd. School, Afd. A^2, gaat een derde van de lesuren weg aan Latijn. Is deze taal zoo onmisbaar voor het Romeinsche recht? Spr. heeft eens bij juristen eene kleine enquête ingesteld; de helft bleek nooit een rechtsbron in 't Latijn te hebben gelezen. Mr. Schepper stond op het standpunt van Prof. Carpentier Alting; Mr. Wienecke maakt onderscheid: voor hen,

die den Europeeschen kant uit willen, is studie van het Romeinsch recht en daarmede van een weinig Latijn noodzakelijk.

Bij zooveel verschil in inzicht onder juristen zelve is men als niet-jurist gerechtigd om te oordeelen: dat beetje Latijn is geen ontwikkelingsmiddel, alleen een hulpmiddel; er zijn nog goede vertalingen in de wereld; ik moet al zooveel dingen laten loopen, waarvan de vormende waarde vast staat, dat ik die studie-uren liever dáárvoor gebruik dan voor Latijn.

Uit een geheel anderen gezichtshoek beziet het prae-advies van Dr. G. J. Nieuwenhuis, gedelegeerd lid van den Onderwijsraad in Indië, het vraagstuk van het ,,Indocentrische'' in het Hooger Onderwijs. Deze kon op het Congres niet aanwezig zijn en waarschijnlijk daardoor is over zijn prae-advies weinig gesproken.

Het door Dr. Nieuwenhuis ingenomen standpunt zou men aldus kunnen formuleeren: Niet van bovenaf, maar van onder op moet de nationaliseering van het Indische onderwijs geschieden.

Bittere klachten uit hij over de dénationaliseering van het lager onderwijs op de Hollandsch-Inlandsche scholen, zooals, met vele anderen, ook Mr. Jonkman deed in zijne dissertatie.

,,Doch niet de jonge Universiteit is de bewaakster der oude cul-,,tuur'', aldus Dr. Nieuwenhuis, ,,maar het volk zelf in zijn breedste ,,lagen, de groote massa der conservatieve boeren. Verder een aantal ,,over veel tijd en geld beschikkende aristocraten en de vakgeleerden, ,,die evenals tot dusver met liefde en talent van manuscript en ,,tempelrelief de geheimen aflezen.

,,Wat de economische revolutie in Indië aan oude geestelijke goe-,,deren vernielt, kan niet gered worden. Wat een andere vernieuwer ,,[vermoedelijk een drukfout voor ,,vernieler'', L.], het onderwijs, ,,bederft, kan door ons voorkomen, althans getemperd worden. En ,,het is eigenaardig dat zij, die het luidst roepen om een nationaal ,,Hooger Onderwijs, de grootste schuld aan de dénationalisatie van ,,het Lagere hebben.

,,Onze aanstaande Inlandsche studenten zullen vooral oud-leerlin-,,gen zijn van Hollandsch-Inlandsche scholen, die langs den weg van ,,een Indische middelbare school (met Europeesche leerstof) de ,,Universiteit bereiken. Nu hebben de ,,nationaal gezinden'', Euro-,,peesch of Inlandsch, niet gerust vóór de a.s. student en a.s. middel-,,bare scholier een lagere school kreeg, die zoo vroeg mogelijk met de ,,vervreemding begon (de Nederlandsche voorklasse) en zoo volledig ,,mogelijk Westersch was. Dat heeft tot gevolg, dat juist degenen, die ,,later de eigen cultuur zullen kunnen helpen ontwikkelen of verdedi-,,gen, het meest van haar vervreemden. Ook, dat vooral de hoogste ,,cultuuruiting, de taal, zóó onder vreemden druk komt, dat ze zich

,,nooit ervan herstelt. Hollandsche liedjes, Hollandsche leerstof, Hol-
,,landsche rekensommen voor kleuters, die net beginnen in de eigen
,,taal te denken — het is een systematisch aanvreten van den wortel
,,der eigen cultuur. Dit alles is gebeurd terwille der onmisbare aan-
,,sluiting bij het voortgezet onderwijs. Maar nu bewijst de vergelij-
,,kende paedagogiek, dat dit niet noodig was geweest en dat de aan-
,,sluiting even goed — neen beter gebeurt, als de verwestersching
,,enkele jaren later begint, zoodat *de heele eerste jeugdperiode tot het
,,10de jaar toe nationaal kan blijven*, iets wat practische paedagogen
,,vóór de groote hervorming der Holl.-Inl. school steeds beweerd
,,hebben. *Niet in den top, maar in den wortel ligt het behoud*''.

Ook pater F. G. J. M. Van Lith, de gezaghebbende Directeur der Kweekschool voor onderwijzers te Moentilan (Kedoe), wijst op den bedervenden invloed van het aanleeren eener tweede taal in de prille jeugd: ,,Men kieze zooveel mogelijk Inlandsche professoren [voor
,,eene Letterkundige Faculteit, L.], die in hun jeugd en periode van
,,eerste opleiding zuiver Javaansch hebben leeren spreken, die het
,,Javaansche taaleigen meester waren, vóór een tweede taal hun ge-
,,dachtengang storend kwam beïnvloeden. Nog kort geleden bezocht
,,ik een Belgisch missiecongres te Leuven, waar ik veel geleerd heb
,,en onder meer ook met eigen oogen heb waargenomen, hoe een volk,
,,dat in de jonge jaren met twee talen wordt opgevoed, zich in geen
,,van beide talen vrij en rijk en schoon kon uitdrukken. Ook op Java
,,zullen de goede nationale schrijvers niet voortkomen uit de leer-
,,lingen der Hollandsch-Inlandsche scholen en Kweekscholen, maar
,,uit de schakelscholen en Normaalscholen'' (die vangen n.l. eerst op later leeftijd met het Nederlandsch aan. L.).

Ook bij de discussie wees Pater van Lith op de anti-beschavende werking van het leeren van meer dan ééne taal in de jonge jaren. En de heer Stokvis wilde met den heer Nieuwenhuis ook eerst eens ,,naar beneden kijken''.

Het zal een niet-Indischen Nederlander en vooral den onderwijsman vreemd aandoen, dat Dr. Nieuwenhuis en Pastoor van Lith moeten strijden en betoogen voor eene zóó eenvoudige paedagogische waarheid als deze, dat men op school een zesjarig kind niet een vreemde taal gaat leeren.

Men bedenke evenwel, dat de gewraakte dénationaliseering der Hollandsch-Inlandsche school alleen is kunnen worden doorgezet in den tijd, dat de Inlandsche woordvoerders nog algemeen zelve die dénationaliseering wenschten. Het was een toegeven aan den waan der vooruitstrevende elementen van dien tijd, die voor hun eigen kinderen de Europeesche school wenschten, en, toen dit niet altijd ging, eene daaraan conforme inrichting van het onderwijs in de voor hun stand bestemde scholen. Zij meenden nu eenmaal, dat een

Inlandsch kind in 7 jaar (van 6—13 jaar) $^{7}/_{4}$ maal zooveel Hollandsch leert als in 4 jaar (van 9 tot 13 jaar).

Kunnen wij meegaan met de veroordeeling van de Hollandsch-Inlandsche school, zooals die in 1912 werd gevormd, wij meenen de tegenstelling: het Lager Onderwijs nationaal, het Hooger nog langen tijd Westersch georiënteerd, zooals Dr. Nieuwenhuis die poneerde, te moeten wraken. Evenals prof. Kohnstamm op het 2e Congres (Prae-adv. bl. 62) de tegenstelling wraakte: eerst het lager, daarna het hoogere onderwijs afbouwen of omgekeerd?

Naar ons inzien moet gelijktijdig èn voor lager èn voor hooger onderwijs aansluiting met de eigen cultuur en *cultuurbronnen* worden gezocht.

Dr. Nieuwenhuis onderstelt den *inhoud* van wat de aanhangers van het ,,Indocentrische'' aan ,,Indische elementen'' in het H. O. verlangen veel geringer dan één dier aanhangers zelve. Hij gaat uit van historische voorbeelden en analogieën, iets wat voor zoo verre afstanden van plaats en tijd gevaarlijk is. ,,De Universiteiten, de middel-,,eeuwsch-Europeesche even goed als de modern-Amerikaansche, ,,waren kweekplaatsen van een vreemde cultuur, die vandaar uit in ,,het nationale lichaam indrong..... Zoover was het internationale ,,overheerschend, dat tot aan de eeuw der technische ontwikkeling ,,één vreemde taal wetenschappelijke voertaal was..... Geen Univer-,,siteit heeft zich ooit aan eigen schoon vergaapt, is ego-centrisch ge-,,weest. En toen later ook de kunst academisch beoefend werd, trad ,,ook hier weer de vervreemding op, die later vervlakking werd..... ,,Men kan zonder groote overdrijving, dit veralgemeenend, zeggen: ,,*de Universiteit is steeds de draagster geweest van nieuwe en vreemde ,,cultuurelementen*, het volk de bewaker van de oude eigene. Met een ,,Nederlandsch-Indische Hoogeschool zal het niet anders gaan, ook al ,,begint men met een anderen opzet. En het zal niet anders mogen ,,gaan, omdat N.-I. meer dan ooit en ergens eenig land, de bevruch-,,ting met vreemde elementen noodig heeft..... Een groot gedeelte ,,der Indische cultuur is alleen voor vakgeleerden zichtbaar en het ,,eigene erin is niet eens onbetwistbaar erkend: architectuur en littera-,,tuur zijn niet alleen van veel geringer omvang dan de Chineesche en ,,de Britsch-Indische, maar ook veel minder oorspronkelijk, veel meer ,,koloniaal''..... De parallel met Britsch-Indië, die zoo graag ge-,,trokken wordt, is in dubbel opzicht valsch. Niet alleen is de eigen ,,oude cultuur daar van oneindig grooter beteekenis en omvang dan ,,bij ons, ook de scholing in Westerschen — d.i. buitenlandschen — ,,zin is veel meer gevorderd. Britsch-Indië met bijna een eeuw van ,,Westersche, ook Universitaire opvoeding, beschikt over duizenden ,,Westersch geschoolde werkers op elk gebied, die al enkele genera-,,ties lang de nieuwe methoden kennen. Voor de Philippijnen, China,

,,Japan geldt dat evenzeer. Als in deze landen als reactie op ver-
,,westersching een wending naar de eigen cultuur plaats heeft (of
,,mocht hebben) is dat mogelijk, omdat de lange voorafgaande
,,scholing de kracht en de methode daarvoor gaf. In Ned.-Indië is de
,,vreemde cultuur pas bezig in de bovenlagen door te dringen..... de
,,ontwikkeling en algemeen-cultureele belangstelling bij de meesten
,,onzer intellectueelen is — vergeleken bij wat we bij jonge Hindoe's,
,,Chineezen, Japanners en Philippino's zien, niet heel groot. Het is
,,niet prettig om dat te zeggen, vooral als men weet, dat het slecht
,,wordt opgenomen, maar het is noodig. En het is vooral noodig in
,,een tijd, waarin er — onder allerlei invloeden — een neiging be-
,,staat tot een voorbarige afwending van het westen.

,,Het mag voor archeologen, cultuurhistorici, linguisten en ethno-
,,logen een aangename gedachte zijn, door een Indische Hoogeschool
,,gelegenheid te krijgen, oude dierbare problemen opgelost te zien,
,,de Indische jeugd van nù heeft — men vergeve het onaangename
,,woord — beter werk te doen..... En daarvoor heeft ze noodig, niet
,,een hoogeschool, die op de eigen cultuur zich baseert, maar een, die
,,het oog naar buiten en de hand naar binnen richt''. Niet een schacht
,,naar onderaardsche diepten, maar een brug naar een nieuwe, wijde
,,wereld. Willen onze hoogere denkers naast de engere en wijdere vak-
,,opleiding ook cultureele vorming geven, dan is daarvoor de heele
,,wereldcultuur het terrein, niet de enkel Indische. Dan zijn daarvoor
,,de *sociale wetenschappen* meer geschikt dan de litterair-historische.
,,Sociologie meer dan ethnologie van den Archipel, sociale anthro-
,,pologie, psychologie en economie meer dan Oud-Javaansch en Sans-
,,krit. Eerst in een volgende faze van ons H. O., als de vakweten-
,,schap buiten de Universiteit wat verder in de oude Indische cul-
,,tuur doorgedrongen is..... en wanneer (zooals in Britsch-Indië)
,,het middelbaar onderwijs in de verindisching is voorgegaan kan aan
,,een Hooger Onderwijs worden gedacht, dat waarlijk Indisch is''.

Het lijkt ons noodig op te komen tegen deze onjuiste voorstelling van hetgeen de voorstanders van een ,,Indo-centrisch'' onderwijs willen. Dit woord ,,Indo-centrisch'' — men heeft nu soms eenmaal behoefte aan een kenschetsend leuze-woord — heeft misschien sommigen op een dwaalspoor gebracht. Dr. Nieuwenhuis doet het voorkomen alsof de grenzen van de belangstelling dier voorstanders en die van hun universitaire leerstof blijven binnen de politieke grenzen van Nederlandsch-Indië. Heeft hij dan niet één schema van die zijde voor een studieplan van eene Indische hoogeschool gezien? Nooit met een hunner van gedachten gewisseld? Geen kennis genomen bijv. van hun verwerping van de Oostersche *denk-* en *studiemethoden?* Van hun betrekken óók van de Hindoesche en Islamitische beschaving, naast de Europeesche, in hun Hooger Onderwijssfeer? Hoe kan de

man, die zoo warm pleit voor handhaving van eigen taal en voorstellingswereld in het lager onderwijs, zoo weinig waardeering toonen voor het streven om het werk van de ontgraving, de wederontdekking der wortels van die voorstellingen, die taal, te betrekken binnen de Indisch-academische sfeer? Onderzoek van oorsprong en inhoud der Oostersche cultuur met behulp van Westersche methoden is niet van ondergeschikte waarde, maar een duidelijk aangewezen werk voor een moderne Indische Universiteit. Wij hechten weinig waarde aan de door Dr. N. ter sprake gebrachte analogieën van het werk eener moderne Indische en de oude Europeesche Universiteiten, maar merken toch op, dat de laatste tijdens de Renaissance óók vergeten cultuurwaarden her-ontdekten en deze lieten inwerken op den geest van het eigen volk.

Het verschil is, dat het Middeleeuwsche Noordwest-Europa tevoren geen Helleensch-Romeinsche invloeden in zijn geestelijk bestaan had geabsorbeerd in de mate als Indië, het vastlandsche en het insulaire, dat met de Hindoesch-Islamitische heeft gedaan en dat het eerste dus minder academisch ,,leermateriaal'' uit het eigen verleden kon opdelven. De Amerikaansche Universiteiten konden uit eigen bodem niets ontgraven.

Het is noodlottig antithese-leuzen in het leven te roepen waar geen wezenlijke tegenstellingen bestaan. Onze tijd leert dat ook op ander terrein zoo duidelijk. Dus geen leuzen als: het Lager en Middelbaar Onderwijs nationaal, het Hooger vooreerst alleen Westersch georiënteerd, of: eerst de sociale, daarna de litterair-historische wetenschappen, of: niet een schacht delven naar onderaardsche diepten, maar een brug bouwen naar een nieuwe, wijde wereld. Neen, eene harmonische volksontwikkeling eischt zoowel delvers- als bruggenbouwersarbeid, zoowel sociaal inzicht als kennis van denken en werken der geestelijke voorouders en waardeering van taalschoon en uitdrukkingskracht, en dat bij kleinen en grooten, eenvoudigen en geleerden. Geen verdwazende eenzijdigheid, geen verdorrende specializeering mag hier richtsnoer zijn.

Wat het voorbeeld der Britsch-Indische Universiteiten aangaat, hebben juist die niet het cultureele gevaar van de eenzijdig-Europeesche oriënteering aangetoond? Of is alles onjuist, wat daaromtrent werd geleerd door wijlen den journalist Van Geuns, door Van Deventer, door het Calcutta-rapport [1]) over de hervorming der universiteit aldaar, door Arnold, door Vogel? Heeft het dan geen zin, dat men daar juist tot reactie in dezen is gekomen? Wij missen bekendheid met jonge Hindoesche, Chineesche, Japansche en

[1]) Resumé's ook in The General Report on the Census of India 1911, voor zoover het Calcutta-rapport toen uitgebracht, en in *De Loc.* 22 en 23 Febr. 1924.

Philippijnsche gestudeerden en kunnen dus hunne ontwikkeling en algemeen-cultureele belangstelling niet afwegen tegen die van onze Indische intellectueelen.

Het kwam ons altijd voor, dat bij onze Indische studeerenden de aanleg tot het verwerven van ontwikkeling zeer voldoende was en de algemeen-cultuurwetenschappelijke belangstelling wel te prikkelen was als zij verstandig werden geleid. Ook weten wij wel, dat de opgekomen neiging tot nationaal-wetenschappelijke oriënteering niet bij alle jonge Indiërs van zuiver allooi is, maar ook deze overweging kan ons slechts versterken in den wensch hen *alzijdig te ontwikkelen*.

II.

Rechtskundig en Letterkundig Hooger Onderwijs.

De redactie van de congrespunten II ,,Organisatie van het Rechtskundig Hooger Onderwijs, te verbinden met de opleiding van ambtenaren voor den bestuursdienst en den administratieven dienst in Indië'' en IV ,,Het uitgroeien van de bij het Rechtskundig Hooger Onderwijs reeds dadelijk noodzakelijk te doceeren litteraire vakken tot een zelfstandige letterkundige faculteit'' —, die redactie omvat méér dan eenvoudige uitgangspunten voor de besprekingen. Punt II houdt eene suggestie in van een hoofdbeginsel uit het rapport van de Commissie uit het Tweede Congres, gesteld door Prof. Krom (te vinden in *Vrije Arbeid (Nieuw Indië)* II, 3 bl. 96—101, in het eerste nummer van het tijdschrift *Djawa*, bijl. D, en verkort in de *Locomotief* van 7 en 8 Juli 1921, (welk overzicht overgenomen is in het Hooger-Onderwijs-enquête-bijvoegsel, van het Batav. Genootschap); Punt IV propageert eene nauwe verbinding tusschen juridische en litterair-historische studie in Indië. Beide in deze programpunten gelegde verlangens zijn afgewezen. Voorzoover wij thans van het schema van Prof. Scholten voor de Bataviasche Rechtshoogeschool weten, zal deze niet dienen voor de opleiding van bestuursambtenaren; als Indisch-litteraire vakken worden alleen ,,de volkenkunde'' en ,,een inheemsche taal'' genoemd, die zich wel met een bescheiden plaats zullen moeten vergenoegen.

De schrijver in de *Java-Bode* van 29 Febr. 1924 zag in de Juridische Hoogeschool ook een herleefde Afdeeling B voor de bestuursopleiding; die in de *Locomotief* van 23 Febr. 1924 gaf een programschets voor het onderwijs, waarin de voor Indië aangewezen cultuurhistorische vakken een zeer ruime plaats innamen. Dr. Schrieke ontleedde in zijn opstel in *Koloniale Studiën* VIII, 1, Febr. 1924, het diepst de economische desorganisatie en de intellectueele omwenteling in de inheemsche samenleving, de oorzaken van het ontwaken

van het nationaal bewustzijn en van de onevenwichtigheid in de mentaliteit der moderne Indiërs, en ontwierp een studieprogram voor heden en toekomst, waarbij van den beginne af de Juridische Hoogeschool ook voor de opleiding van bestuursambtenaren zou dienen, dus ook de kiem eener litteraire faculteit zou omvatten. Na een Candidaatsexamen (2 jaar studie), voor allen gemeenschappelijk, volgt een driejarige studie voor Doctoraal, sterk gedifferentieerd, voor rechterlijke macht (A), wetgevende dienst (B), economische richting (C), bestuursdienst (D) en perspectivisch nog notarieel (E), handelswetenschap (F), accountancy (G), verzekeringswetenschap (H) en consulaire wetenschap (K).

In een goed doordacht en goed gesteld prae-advies voor het 3de Congres (bl. 91—106) geeft Raden Adi een overzicht van wat het juridisch hooger onderwijs voor Indonesiërs zou behooren te zijn. Hij is er gerust op, dat het onderwijs op hoog peil zal staan, gezien de Hollandsche zin voor hyper-soliditeit op onderwijsgebied; minder gerust is hij omtrent het karakter van het te geven onderwijs, voorzoover het de specifiek-Indische eischen betreft. Hij bewijst hoe bitter weinig Indisch of Oostersch er in de juristen-opleiding zit, zoolang de Alg. Middelbare school, Afd. A[1] (Oostersch-klassieke afd.) er niet is als vóórstudie voor Inlandsche juridische studenten. Zeer terecht betrekt hij de vóóropleiding in zijne beschouwing en wenscht hij een flink stuk van de propaedeuse voor deze juristen daarheen te verleggen. Treffend is het betoog van dezen Javaan hoe de Indonesische jurist meer nog dan de Nederlandsche een letterkundig-historische vorming behoeft. ,,Het Nederlandsche stelsel heeft in Indië wel een ,,onderscheid tusschen de opleiding voor literatoren, administratieve ,,ambtenaren en juristen gebracht, maar de materie, waaruit die 3 ,,groepen hun Oostersche wetenschap voornamelijk moeten halen, ,,kent zoo 'n scherpe afscheiding niet. Dank zij een gestadige en ,,systematische beoefening der wetenschappen gedurende eenige ,,eeuwen hebben de literaire en rechtswetenschappen in Nederland ,,ieder een min of meer afgerond gebied gekregen. Geheel anders is ,,het in Indonesië gesteld ..... De jurist, die goed Indonesisch ,,jurist wil zijn, in staat uit het verleden het heden te ver-,,klaren en daarop met succes de toekomst te helpen opbouwen, ,,moet de Hindoeperiode en zoo mogelijk nog verder terug binnen ,,zijn studiekring trekken en hij zal dan, ondanks den uitnemenden ,,arbeid van Nederlandsche geleerden op dit gebied, een nog niet vol-,,doende ontgonnen, voor literatoren, historici en juristen gemeen-,,schappelijk arbeidsveld vinden''.

Terecht wijst de schrijver er ook op, dat door deze studie- en doceerrichting het tijdstip bespoedigd wordt, dat de Javaansche taal geschikt zal worden als voertuig voor hooger onderwijs.

Inderdaad hebben wij hier met iets meer en iets anders te maken, dan met een stokpaardje van specialistische geleerden, archaeologen, Sanskritisten, Javanici en adatrecht-specialisten, zooals velen schijnen te denken. Nederlandsch-Indië is thans nationaal en internationaal van genoeg belang en tot een voldoenden graad van ontwikkeling gekomen om aanspraak te mogen maken op een naar eigen aard gericht en ingericht hooger onderwijs en wetenschappelijke vorsching. Waar nu in Nederland bij het juridisch onderwijs de noodzakelijkheid van het aanbrengen van een historischen achtergrond — in casu het Romeinsche en thans daarnaast ook het Germaansche recht — is erkend, daar rijst de vraag of voor een Indisch-geaarde rechtsstudie het historisch-gewordene in het eigen leven der Indische maatschappij niet die achtergrond zou kunnen zijn. Prof. Van Vollenhoven meent van niet (Prae-adv. bl. 127—130) en wil als paedagogisch-historische inleiding tot de rechtsstudie stukken uit de Germaansche rechten, in het bijzonder het Frankische recht, met Hollandsch en Fransch als hulptalen, zooals voor de studie voor de Indische rechten te Leiden is aanvaard. De inheemsche rechtsgeleerdheid, welke bestaan heeft voordat wij in Indië kwamen of zooals zij er zich sinds dien heeft voortgezet, en waarvan Hindoe-Javaansche en Nieuw-Javaansche rechtsboeken, inheemsche bewerkingen van Mohammedaansche rechtsboeken, vorstenedicten, oude oorkonden en oude rechtstermen het studie-materiaal vormen, acht hij als inleiding tot de Indische rechtsstudie onbruikbaar, ,,want de wetenschappe-,,lijke arbeid [van lezing, vertaling, dateering en critsch-vergelijkend ,,onderzoek daarvan] moet bijna nog beginnen en studie van dier-,,gelijk schoolrecht en vorstenrecht is juist uitermate gevaarlijk voor ,,wie de verhouding van papieren recht tot ,,het recht der werkelijk-,,heid'' niet doorziet en doorvoelt''.

Evenwel, voor een eigen stempel van een in en voor Indië geschapen rechtsstudie, ter verrijking en verbreeding van louter practisch juristenwerk, zou studie van dat oude Indische recht, met deugdelijke bestudeering van Compagniesrecht, volgens Prof. Van Vollenhoven op haar plaats zijn, ,,geen verplicht examenvak natuurlijk''.

Wij zouden alzoo voor de Indische hoogere rechtsstudie krijgen Oud-Fransch recht voor de paedagogisch-historische inleiding, het, ik zal het nu maar zeggen Indisch-eigene recht plus Compagniesrecht voor het ,,Indische'' stempel en dan de eigenlijke inhoud van hetgeen de Indische jurist zal moeten leeren voor de uitoefening van zijn latere ambt.

Als leek op juridisch gebied kunnen wij over het al of niet onmisbare van die inleidende studie van oud-Fransch recht voor rechtsstudie in en voor Indië niet oordeelen. Andere juristen staan sceptisch tegenover den eisch van zoodanige inleidende studie in 't algemeen. Prof.

Scholten handhaaft het Romeinsch recht (met Latijn-studie als accessoire) als onderdeel voor het privaatrechtelijk doctoraal in zijn ontwerp voor de te stichten Rechtskundige Hoogeschool.

Dat de studie van eenig onderdeel van oud Indisch recht tot scholing en disciplineering van juridische geesten in Indië niet zou deugen en dus andere inleidende studie niet zou kunnen vervangen, zal wel geen gemeene overtuiging van de Indische juristen zijn. Meent men, dat onderzoek en hooger onderwijs mogen blijven samengaan — en dit is op het Congres ook herhaaldelijk gezegd — dan moet het zeer vormend werken voor juridische studenten als zij met de literatoren door professor worden meegenomen op een litterarisch-juridische speurexcursie. Daar hebben wij weer litteraire studie in de juridische faculteit waar het eens toch toe zal komen.

Met Raden Adi zouden we niet kunnen medegaan, waar deze aan de juristen ook ,,de beginselen der Arabische taal'' zou willen laten leeren om Mohammedaansche rechtsbronnen in den oorspronkelijken vorm te kunnen lezen. Daardoor zou de bij-studie meer tijd gaan eischen dan de studie ter voorbereiding voor het ambt in engeren zin, die toch doel en bestaansreden der Juridische Hoogeschool (of Faculteit) moet blijven. Zoo zou hij dan ook — als Dr. Schrieke — den normalen studietijd op vijf jaar willen brengen.

Er zijn dingen, waartegen de wetgever, zonder tegenwerping van welke zijde ook te gedoogen, pal moet blijven staan. Een van die dingen is, dat de cursusduur voor de leerlingen der R. H. S. niet meer dan vier jaren zij. Dat staat gelijk met meer dan 5 jaar in Nederland. Voor de Technische H. S. te Bandoeng heeft men ook 4 jaar gesteld met een programma als voor Delft en zeker met niet minder succes, wat het aantal afvallers betreft. Prof. Klopper rekent voor (Prae-adv. bl. 215): bij elf weken vacanties en aftrek voor examen en de daaraan voorafgaande collegelooze periode halen zij in vier jaren 152 collegeweken. [Voor een gelijk getal collegeweken hebben Leidsche juristen 5 jaar noodig]. Van meer belang ter bekorting van den te langen studietijd is het kleinere aantal studenten, waardoor nauwer en gemoedelijker omvang met de hoogleeraren mogelijk is, het gemis der vele bestaande tradities, die niet-regelmatig studeeren in de hand werken, en het gemis van ,,vrije studie'', waaronder te verstaan de ,,vrijheid om niet te studeeren''. Alle stemmen, die zich daarover uitten, en dat zijn er vele, waren vóór verplicht collegebezoek. Te Bandoeng wordt alleen het vierde jaar geheel vrij gelaten. ,,De bestrijding van het absenteïsme is niet het meest aan-,,trekkelijke deel van de taak der hoogleeraren, meer bijzonder van ,,den rector; maar het uit luiheid of laatdunkendheid wegblijven der ,,studenten van colleges en oefeningen is een dergelijk euvel, dat de ,,bestrijding daarvan niet achterwege mag blijven''.

Hoe de Rechtskundige H. S. naar het schema van Prof. Scholten zou staan tegenover de concrete vraag omtrent toelating van college-verzuim naar goedvinden der studenten alleen blijkt nog niet. Maar als paedagogisch beginsel neemt dat schema aan: ,,van gebonden-,,heid tot vrijheid''; ,,meer dan in Holland nog gebruikelijk is moet ,,de student in zijn werk geregeld worden gecontroleerd. Daarom zal ,,ook ieder college responsie-college moeten zijn, maar in het vierde ,,jaar zal de zelfwerkzaamheid een overwegende plaats moeten in-,,nemen op in te stellen werkcolleges''. Elk studiejaar wordt besloten door een examen.

Deze dingen wijzen er wel op, dat van de Hollandsche hoogescholen is afgekeken, hoe het *niet* moet.

Mr. I. A. Nederburgh gaf in zijn prae-advies voor het 2de Congres ook een schema voor 4-jaar studie, 1 jaar voor candidaats, 3 jaar voor doctoraal, ,,want (dit) moet meer omvatten dan in Nederland''; hij wil Romeinsch recht handhaven voor het candidaats en het adatrecht niet in een speciaal college behandelen.

Prof. André de la Porte (3e Congr. Prae-adv. bl. 71) acht het principieel verkeerd een onderwijsprogramma geheel los van het Nederlandsche te ontwerpen. Het staatkundig verband tusschen Nederland en Indië brengt mede, dat het H. O. in beide deelen van den Staat op gelijke leest wordt geschoeid; het overgaan naar de studie en in de rechterlijke betrekkingen in het andere deel moet gemakkelijk blijven. De leerlingen der Indische R. H. zullen voor het grootste deel Westerlingen of van Westersche afkomst zijn, of Chineezen. Men moet dus zoeken naar de aansluiting met het Westen en wijzigen naar de Indische behoeften. Dus het Leidsche program voor het doctoraal Indische recht tot basis nemen, maar met handhaving van Romeinsch recht en Encyclopaedie voor het candidaats. Het vervangen van het Romeinsche door het oud-Fransche en oud-Vaderlandsche recht terwille der ex-H. B. S.-sers beschouwt hij als een noodmaatregel, die moet verdwijnen.

Ook in Indië zou de opleiding der bestuursambtenaren in dit verband niet of slechts in geringe mate kunnen samenvallen met die der juristen; wèl zouden doctorandi in het Indisch recht tot bestuursambtenaar benoembaar zijn.

Dat bijv. Prof. Krom het met dezen laatsten wensch niet eens is, zal beneden blijken!

Het standpunt van Prof. André de la Porte sluit niet in eene antithese: moet de Rechtskundige H. S. naar de behoeften der Europeanen (en Chineezen) of naar die der Inlanders worden ingericht? Maar wèl dient men er o.i. rekening mede te houden, dat de zaak ten slotte om deze vraag zal draaien. Er is niet aan te ontkomen: een Indische Rechtshoogeschool, die een cultuurcentrum voor Indië wil

worden, maar bij haar opzet al rekening houdt met de vraag of er veel Europeanen en Chineezen op zullen komen, kàn niet op enkele kleine wijzigingen na gelijk zijn aan de Leidsche zusterinstelling. Aan twee Leidens is geen behoefte; zóó hoog zijn de passagekosten Batavia—Leiden niet. De Bataviasche school moet geheel anders zijn; niet om het principe, dat die voor de behoeften der Inlandsche studenten moet worden ingericht (dit is eene bijkomstigheid), maar omdat Indië's beschaving een anderen vorm, een anderen oorsprong en voor een deel een anderen inhoud heeft. De opleiding te Leiden biedt voldoende gelegenheid, ook voor die Indiërs, die vakbekwaamheid in engeren zin en benoembaarheidsbevoegdheid voor Nederland wenschen. Met gelijkwaardigheid heeft de ongelijkheid, die het Indische hooger onderwijs van dat in Nederland meer en meer zal doen afbuigen, niets te maken.

Eene andere bijkomstigheid is de salariskwestie, welker oplossing bemoeilijkt wordt door eene geforceerde gelijkheid van Leiden en Batavia, gelijk Prof. Carpentier Alting uitdrukte in zijn argument no. 8 voor de oprichting eener instelling voor rechtsgeleerd H. O. in Indië: ,,De hoogere eischen, die in Europa geschoolde juristen in gel-,,delijk opzicht moeten stellen voor eene tewerkstelling in Indië, ,,vergeleken met die juristen, die in Indië zelf zouden kunnen worden ,,opgeleid, nopen om te zien naar de gelegenheid om in Indië zelf de ,,gelegenheid tot opleiding te scheppen''. Ook Prof. Krom wijst op dit bezwaar (Prae-adv. bl. 184).

Uit prae-advies en bespreking bleek de diepe overtuiging van Mr. C. A., dat het zoo ,,innig billijk'' zou zijn, als Indië zijn Hooger onderwijs kreeg. In zijn schema (als in dat van de ,,Indische rechtsschool-commissie''), is een studie van 2 jaar voor het candidaats- en 2 jaar voor het doctoraal-examen voorgesteld; dat is wel volle vier jaar, maar de propaedeuse zal wat langer moeten duren (bijv. wat Latijn voor de meesten).

Het schema-Carpentier Alting komt iets nader bij de specifiek-Indische eischen, divergeert iets meer van het Leidsche dan dat van zijn opvolger als hoogleeraar te Leiden. Wij hopen in deze woorden zijn standpunt juist te hebben aangewezen (zie 3e C., prae-adv. bl. 83—85). Hij verlangt ook niet zoo groote gelijkheid in de bevoegdheden, aan de doctorale examens in het Indisch recht te Leiden en te Batavia vastgeknoopt: de doctorandi zouden over en weer alleen van het candidaatsexamen bij den ander worden vrijgesteld.

Vermelden wij volledigheidshalve nog, dat het Indische rechtsschoolcommissie-rapport de huidige (middelbare) Rechtsschool, behoudens overgangsmaatregelen, wil laten voortbestaan als eerste van eenige middelbare ,,scholen voor recht en administratie'', waardoor o.a. de Opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren zouden kun-

nen vervallen. Het onderstuk van de laatste kan dan door de Mulo-scholen (onderbouw der Algemeene Middelbare School) worden geincorporeerd.

Voorzoover thans kan worden geoordeeld wijkt het schema van Prof. Scholten niet zoo heel ver af van dat van Prof. Carpentier Alting en de Indische Rechtsschoolcommissie. Maar het keert zich volstrekt tegen de hoofdbeginselen van het ,,rapport-Krom'', dat den juristen eene ruime historisch-letterkundige inleiding in Indische richting tot de rechtsstudie wil geven en daarmede een gedeeltelijk samenvallen hunner studie met die der a.s. bestuursambtenaren. Wij vinden in het ontwerp-Scholten voor de drie eerste studiejaren genoemd adatrecht, de sociologie, de volkenkunde (deze twee blijkbaar als van elkaar onderscheiden vakken gedacht) en een inheemsche taal. Dat zal dus wel het hedendaagsch Javaansch zijn, misschien naar keuze Javaansch of Maleisch. Niet genoemd worden Oud- en Middel-Javaansch, oudheidkunde en geschiedenis van Java, de Islam, om van Sanskrit niet te spreken. Die hoogeschool zal dus alleen in geografischen zin Indisch zijn, doordat zij in Indië staat, en in politieken zin, doordat zij door haar bestaan aan een wensch van vele Indiërs tegemoet komt om nog een hoogeschool er bij te hebben in eigen land.

Nu moet worden erkend dat het, alleen lettend op het reeds dadelijk te verwachten studentenmateriaal, afkomstig van H. B. S. en Westersch-classieke afdeeling der A. M. S. en in meerderheid Europeanen, nog niet veel anders kon. Het ontwerp kon moeielijk rekening houden met een A. M. S., afd. A^1 (Oostersch-klassiek), die (nog) niet bestaat.

Maar ook voor de toekomst vernemen wij geen hoopgevende klanken.

Met de in het begin te verwachten studenten zal weinig meer aan te vangen zijn dan wat men te Leiden kan eischen: naast de rechtsstudie voor de practijk benoodigd een beetje Javaansch, wat adatrecht, wat land- en volkenkunde; voor enkelen zal dit een begin kunnen worden van het zich inwerken in de Oostersche cultuur, voor de meerderheid blijft het een Indisch waterverfje, en dan nog zonder grondverf aangebracht op het Westersche bouwwerk.

Alweer: er zal niet aan te ontkomen zijn, òf men sluit zich geheél aan bij het bestaande en laat zich afdrijven op den naar het Westen voerenden stroom, òf men worstelt met véél geduld tegen den stroom op en wendt zich Oostwaarts. Een Hollandsche òf een Indische hoogeschool.

Het begin had moeten zijn: oprichting eener A. M. S. Afd. A^1; dan differentieering in studie- en examenprogramma voor hen, die wèl en die geen vóóropleiding hadden gehad in Oostersch-klassieke richting om ten slotte te komen tot studenten van de laatste cate-

gorie. Aanvaarding dus van het feit, dat er rechtsgeleerde ambtenaren van gedifferentieerde opleiding in Indië zijn (een beginsel dat ten opzichte van ex-gymnasiasten en ex-H. B. S.-sers en ook voor bestuursambtenaren al is aanvaard).

Het zou zeker een klein begin zijn voor het groote einddoel: beoefening der Indische cultuur in zijn geheel bij het hooger onderwijs in Indië, maar niemand heeft zich dit begin anders dan klein gedacht. Wat in Indië op cultureel gebied geslaagd is, is alles klein begonnen ('s Lands Plantentuin, Batav. Genootschap, Lager en Middelbaar Onderwijs bijv.).

Wij erkennen ten volle de mogelijkheid en de wenschelijkheid om letterkundig-historische en rechtskundige opleiding voor een vrij groot deel harmonisch te doen samengaan en zien er weinig bezwaar in, dat de vier studiejaren voor den eenen rechterlijken en besturenden ambtenaar wat anders over colleges en studievakken zijn verdeeld dan voor den anderen, mits de opleiding voor allen een ontwikkelend en harmonisch geheel vormt.

Zeker, wij zouden in dezen tijd de Indische studenten niet willen opleiden alsof zij een Gadjah Mada, een Kanaka, een Balische padanda moesten worden, die de functies van den rechter, den schriftverklaarder, den priester en den bestuurder in zijn persoon vereenigt. Maar wel moet worden erkend, dat de persoonlijkheid, die waardig en bekwaam moet worden geacht om rechter of bestuurder over Inlanders te zijn, in staat zij de historische ontwikkeling van hun beschaving te kennen, voor zoover deze grijpbaar en begrijpbaar is.

Wij gelooven niet, dat bij een nuchteren opzet der zaak zulk een historisch-litterarisch-juridische faculteit kostbaarder of ondoelmatiger zou worden dan een Westersch-juridische met docenten voor Javaansch en volkenkunde, mits men twee dingen in acht nam. Ten eerste zou men moeten vermijden die specialistische corypheeën aan de instelling te verbinden, welke eenzijdig zouden weten door te zetten een onevenredig groot deel van de studiekracht der studenten voor hun vak in beslag te nemen, ten anderen zou men een ruim gebruik moeten maken van het instituut der buitengewone hoogleeraren, mannen van de wetenschap-in-de-practijk. Prof. Klopper verhaalde van de zegenrijke werking dezer buitengewone hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng. Voor Batavia zouden onder de ambtenaren voor Inlandsche talen, die van den Oudheidkundigen Dienst, onder de leeraren eener latere A. M. S. Afd. A[1] zulke mannen zijn te vinden.

Om te spoediger de goede soort studenten te krijgen — maar ook om redenen van landsbelang en van rechtvaardigheid — zouden soepele toelatingseischen moeten worden gesteld, faciliteiten worden verleend. En dat niet alleen als overgangsmaatregelen, maar ook wel

blijvend. Den ,,mannen met singuliere gaven'' moet eene vlotte en ontijdroovende ontplooiing dier gaven mogelijk worden gemaakt. Prof. Krom wees in 1919 al op jonge, intelligente onderwijzers, Inlandsche en Europeesche, die zouden zijn op te leiden in Indonesische richting tot leerkrachten voor voorbereidend H. O.

Dr. Nieuwenhuis pleitte voor de ,,werkstudenten''. De ,,luxestudent'', die in Nederland begint te verdwijnen, zal in Indië noch talrijk, noch toonaangevend worden.

Bij het debat waarschuwde Mr. Neytzell de Wilde tegen een te laag grijpen, zooals in Britsch-Indië, maar vooral tegen een te hoog grijpen. Het gevaar daarvan had hij in enkele prae-adviezen beluisterd. Het gevaar der overlading met als gevolgen repetitorensysteem, africhting, hooge kosten, dient van het begin af geweerd. Maleisch en Javaansch mogen niet worden verwaarloosd, doch met Raden Adi wilde hij die studie naar de vóóropleiding overbrengen.

Prof. Kielstra uit Wageningen vraagt of de Indische *maatschappij* (niet de Regeering, voor haar ambtenarencorps) in haar huidige ontwikkelingsfase die op te leiden juristen noodig heeft. Hij meent van niet en vreest dat de overtolligen een voor het algemeene welzijn schadelijk gebruik zullen maken van hun kennis. Dan vraagt hij of de filosofische en vooral de sociologische vooropleiding voor de studie van Indische juristen wel in orde is. Hoe kan een Indisch jurist goed zijn, als hij niet èn de Europeesche èn de Inlandsche maatschappijen goed kent? Ook hij vindt het Romeinsch recht voor een Indisch jurist niet de juiste propaedeuse; van veel meer belang is voor hem de kennis der Inlandsche maatschappijen, in 't meervoud, want aan de mogelijkheid van een algemeen, éénig Indisch recht, dat alle Indische volken zou voldoen, gelooft hij niet.

De heer Moehammad Zain antwoordde hierop, dat er toch ook wel een politiek kantje aan zat om de Inlanders tegemoet te komen in hun vurig verlangen naar een Rechtshoogeschool. En voor de niet-ambtelijke juristen, meende hij, is in de eenvoudige Inlandsche maatschappij wel een werkkring weggelegd: zij zouden ten nutte van 't algemeen de plaats innemen der Inlandsche practizijn's, der ,,prokrol bamboe''.

Dit laatste argument lijkt zwak. Mr. Kielstra wees er op, dat die procureurs-bamboe eigenlijk een uitwas der samenleving zijn als gevolg der toepassing van onze Europeesche rechtsvordering. Europeesche juristen zouden hen niet verdringen. Anderzijds meenen wij, dat men in ons Indië vooreerst even weinig behoeft te vreezen voor een teveel aan juristen als voor een te groot aantal Indische artsen. In geen enkel opzicht valt ten dezen analogie met Britsch-Indische toestanden waar te nemen.

Mr. Schepper gaf toe, dat wij voorloopig niet meer konden hebben dan vakscholen, maar deze kunnen te zamen toch een klein cultuurwetenschappelijk centrum vormen, waaruit later een Universiteit kan groeien. Men kan overlading vermijden. De studenten behoeven toch niet alles te *leeren*, maar de *gelegenheid* voor gedifferentieerde studie moet er zijn, dus men zette de Rechtshoogeschool direct op als een juridische faculteit om daaromheen geleidelijk de rest te groepeeren (godsdienstwetenschap, wijsbegeerte). Als zoo over bijv. 25 jaar een 100 menschen waren gevormd, die zelfstandig kunnen oordeelen, ware een zelfstandige wetenschapsbeoefening in Indië bereikt. Wij Europeanen kunnen dat toch niet bereiken.

Deze woorden deden Mr. Neytzell de Wilde zijne waarschuwing tegen onmatigheid in het begeeren herhalen; hij las de geheele lijst der uitgesproken begeerten nog eens op en grondde daarop zijn raad: niet *te veel specializeering* en vooral niet *te vroeg specializeeren*.

(Slot volgt).

Indië en de Nederl. Volksvertegenwoordiging

DOOR

Mr. J. J. VAN BOLHUIS.

TWEEDE KAMER.

De Koelie-Ordonnantie.

,,Hollen of stilstaan'' zuchtte de heer Lovink. En niet hij alleen slaakte die verzuchting. Onder het bewind van Gouverneur-Generaal Van Limburg Stirum werd reeds in het begin van 1918 — dus lang voor de rumoerige Novemberdagen, waaraan gemeenlijk zoo groote invloed wordt toegekend — aan de plantervereeniging medegedeeld, dat de afschaffing der poenale sanctie ,,geen kwestie meer is, waarover valt te redetwisten''. Ruim 5 jaren later schreef de directeur van justitie, Mr. Cowan, dezen maatregel en diverse uitlatingen van dezelfde strekking toe aan de ,,koortsachtige oorlogsstemming'' dier dagen. Een volslagen verloochening dus van de enkele jaren te voren gehuldigde beginselen! Deze uitspraak van den Regeeringsgemachtigde heeft allerminst de bewondering van alle Kamerleden gewekt; de anti-revolutionaire afgevaardigde Scheurer, die toch geen vechtnatuur is, zei op Woensdag 11 Juni aan zijn adres: ,,Deze bewindsman scheen op dat oogenblik zelf in andere koortsachtige stemming te verkeeren''. Was de heer Schaper vrijwel de eenige die het beleid van den vorigen landvoogd te dezen aanzien bewonderde (al zouden mannen als Dr. Van Ravesteyn en Mr. Marchant daarvan ook geen kwaad willen zeggen), aan den anderen kant was Mr. Gerritzen schier de eenige afgevaardigde, die den lof van Mr. Cowan zong. Wèl heeft ook Minister De Graaff het voor dezen hoogen ambtenaar opgenomen met de opmerking dat een vraagstuk als dat der poenale sanctie in de Tweede Kamer al te licht een academisch karakter zal aannemen, en dat men daarentegen daarginds, in de nabijheid van de feiten, zooveel nader aan de realiteit staat.

Niemand zal beweren, dat de discussiën over deze zaak te vroeg in onze Tweede Kamer zijn gehouden. Reeds in het zittingjaar 1915/16 werd de missive van den Minister van Koloniën gedrukt,

waarbij de bescheiden zijn ingezonden ter zake van het ontwerp-koelie-ordonnantie van Mr. A. F. Van Blommestein. Wanneer men bedenkt, dat wijlen Van Blommestein reeds in 1905 van Minister Idenburg de opdracht kreeg, een nieuwe arbeidsregeling voor Deli te ontwerpen, zal men moeten erkennen, dat menigeen toen een ongeloovig gebaar zou hebben gemaakt, als hem ware voorspeld, dat het nagenoeg 20 jaren zou duren, voordat over deze zaak in de Tweede Kamer een degelijke en uitvoerige gedachtenwisseling plaats vond. Nu dient hieraan natuurlijk aanstonds te worden toegevoegd, dat Mr. Van Blommestein zelf eenigen tijd noodig gehad heeft; echter was hij dan toch begin 1908 gereed met zijn ontwerp, waarop de Nederlandsche wet op het arbeidscontract onmiskenbaren invloed heeft geoefend. Men kent echter ook de verdere lijdensgeschiedenis; niet slechts de Deli-plantersvereeniging, de Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra en andere particuliere organisaties of ondernemingen hebben bezwaarschriften tegen zijn ontwerp ingebracht; ook de beide adjunct-inspecteurs van den arbeid Moorrees en Knappert achtten, blijkens hun betoog uit den jare 1910, met de residenten Ballot en Rahder de poenale sanctie noodig voor de handhaving der openbare orde en rust, ook zij vonden de denkbeelden van Mr. Van Blommestein, welke reeds aanstonds meerdere bewegingsvrijheid waarborgden, al te radicaal. Onder die omstandigheden wenschte de toenmalige Indische regeering niet de proef te nemen met de door Mr. Van Blommestein ontworpen regeling. De koelie-ordonnantie van 1915 ademt dan ook allerminst zijn geest. En toen de Kamercommissie de bescheiden nopens deze zaak in handen kreeg, scheen de verwezenlijking van zijne idealen naar een verre toekomst verschoven.

Daarna echter (nog voordat de commissie uit de Tweede Kamer haar rapport had uitgebracht!) verschenen de eerste persberichten over nieuwe plannen der Ind. reg. betreffende de afschaffing van de p. s. en in de maand Juni van hetzelfde jaar 1918 verklaarde de toenmalige directeur van justitie ,,zoo positief mogelijk'' in den Volksraad: ,,De poenale sanctie zal binnen eenige jaren afgeschaft worden''. Circa 9 maanden later verscheen het rapport der commissie, die uit de heeren Schaper, Marchant, Scheurer, Beumer en Van Rijckevorsel bestond, en die in een meerderheid en minderheid bleek te zijn uiteengevallen. Het radicaalst was de heer Schaper, die de afschaffing van de poenale sanctie met een korten overgangstermijn eischte. De overige leden van de commissie waren eveneens van meening, dat alle vrijheidsbeperking in de toekomst zal moeten verdwijnen, maar meenden met den oud-inspecteur van den arbeid Hoetink, dat voorshands — zoolang niet door kolonisatie met Javanen een normale, sedentaire bevolking was gevormd — een publiek-

rechtelijke regeling aanbeveling zou verdienen, welke verbood, den arbeid neder te leggen zonder verlof der arbeidsinspectie.

Ruim 5 jaren later verscheen een belangwekkend ,,Naschrift'' op het verslag der commissie. Over dit ,,Naschrift'' nu hebben op 11 en 12 Juni de debatten vooral geloopen. Er was in dien tusschentijd veel gebeurd; o.a. had de Volksraad zich op 7 November 1923 vereenigd met een ordonnantie tot wijziging en aanvulling van de koelieordonnantie Sumatra's Oostkust, welke allerminst gaf, wat de vorige landvoogd zich voorgesteld had. Weliswaar beoogt deze novelle, welke waarschijnlijk met 1 Januari 1925 in werking zal treden, verkorting van den duur der reëngagementscontracten, weliswaar ook biedt zij de gelegenheid, aan ondernemingen, waar voortgezette wantoestanden voorkomen, het sluiten van contracten met poenale sanctie te verbieden, doch hare strekking is dan toch in de eerste plaats: *het behoud van de poenale sanctie te verzekeren.* Intusschen verklaarde de Indische regeering in § 5 der Memorie van Toelichting ,,dat als eind-ideaal de vrije, dat is de louter civielgesanctionneerde, arbeidsovereenkomst op hooger trap staat dan de door publiekrechtelijke sancties gewaarborgde, die altijd in zekeren zin een abnormaal middel blijven''. Deze laatste uitlating heeft den heer Feber er toegebracht de meening uit te spreken, dat van een antithese tusschen meerderheid der commissie en Indische regeering allerminst gesproken kan worden. ,,Daarbij komt — aldus de katholieke afgevaardigde op 11 Juni — dat m.i. een innerlijke tegenspraak tusschen de conclusies van de meerderheid der commissie en het standpunt van den Volksraad en de Indische regeering niet aanwezig is, want terwijl de conclusies van de meerderheid der commissie, evenals de beslissingen in Indië, de poenale sanctie voorshands handhaven, zou met de tenuitvoerleggging dier conclusies de eerste schrede worden gezet op den weg van de verdere ontwikkeling dezer sanctie, die ten slotte tot haar opheffing voert, terwijl ook de opheffing de Indische regeering als eindtoestand voor oogen heeft gestaan, zooals ook uit de Volksraaddebatten blijkt''.

Niettemin heeft deze zelfde afgevaardigde in ander opzicht vrij scherpe critiek op Mr. Cowan geoefend, wien hij al te groot optimisme verweet, en die volgens hem van de uitgebreidheid en de intensiviteit van den dienst der arbeidsinspectie een al te overdreven voorstelling had gegeven.

Welke waren nu de conclusies van de meerderheid der commissie? Wij laten ze hier in hare definitieve redactie volgen, waarbij wij aanteekenen, dat de gecursiveerde woorden afkomstig zijn van den heer Scheurer, wiens amendement door Mr. Marchant, voorzitter van de commissie, is overgenomen. De regeering werd uitgenoodigd:

,,1. Bij de eerst voorkomende gelegenheid eene uiteenzetting van hare kolonisatiepolitiek aan de Kamer te geven;

2. Te bevorderen, dat een nadere herziening der koelie-ordonnantie, zich uitstrekkend tot haar overige artikelen, aanhangig worde gemaakt, waardoor, zonder prejudice van verdere wijzigingen:

a. de ,,terugbrenging met den sterken arm'' voortaan uitsluitend zal geschieden door politie- of hulppolitiedienaren;

b. vervolging van den koelie wegens inbreuk op zijn werkcontract niet meer zal geschieden op klachte van den werkgever;

c. het werkcontract zal kunnen worden ontbonden door den rechter op grond van „gewichtige redenen" als bekend in het Burgerlijk Wetboek, en ook

d. zonder ,,gewichtige redenen'', mits voorafgaande betaling der door den rechter bepaalde schadevergoeding, welke uitsluitend verband mag houden met de voor den betrokken werkman gemaakte kosten en met inachtneming van den eventueel door den rechter bepaalden termijn, welke nimmer langer kan zijn dan drie maanden;

e. de rechter in koeliezaken, zoowel de strafrechter als de burgerlijke rechter, in de gewesten, waar het practisch mogelijk zal wezen, verplicht zal zijn mondeling of schriftelijk advies van de Arbeidsinspectie in te winnen;

f. de Koelie-ordonnantie voortaan om de vijf jaren te beginnen met 1930, zal worden herzien, *met de bedoeling om te komen tot geleidelijke afschaffing der poenale sanctie.*''

Deze conclusies zijn met algemeene stemmen aangenomen, al wenschte Dr. Van Ravesteyn, wien ze lang niet ver genoeg gingen, als tegenstander te worden beschouwd, en in weerwil van de bedenkingen, door Mr. Gerritzen tegen het slot, waarop ik terug kom, geopperd. Te voren was met 60 tegen 14 stemmen (die der sociaaldemocraten en van den eenigen aanwezigen communist) de minderheidsconclusie verworpen, waarin o.a. te lezen stond, dat de afschaffing van de poenale sanctie uiterlijk binnen vijf jaren haar beslag moest hebben gekregen.

Moeten bovenstaande conclusies beschouwd worden als een bedekte vermaning, een bewimpelde klacht over de houding der Indische regeering? Boven bleek reeds, dat verschillende afgevaardigden allerminst dwepen met de wijze waarop de jongste wijziging van de koelieordonnantie in den Volksraad verdedigd is. Anderen weer, gelijk de heeren Gerritzen en Dresselhuys, hebben daarop niets aan te merken. Onder de voorstanders van de motie vindt men lieden zooals Mr. Van Rijckevorsel, den rapporteur, die de door den heer Scheurer aangebrachte aanvulling een ,,doode musch'' achtte, en anderen, die daaraan wel degelijk beteekenis toekenden. Constateerde de heer Van Rijckevorsel o.a., dat ,,het amendement van den heer Scheurer c.s. niets anders inhoudt dan dat om de vijf jaren, te beginnen met 1930, de koelie-ordonnantie zal worden herzien en dat bij al die herzieningen steeds zal voorzitten de bedoeling om geleidelijk te komen tot afschaffing van de poenale sanctie'', en verduidelijkte hij dit na

's heeren Schaper's verwijtende interruptie: ,,Bij a l die herzieningen?'' als volgt: ,,Telkens, totdat op den duur, *in de verre toekomst*, het oogenblik van de afschaffing bereikt zal zijn,'' — zijn medecommissieleden Marchant en Scheurer lieten zich wel eenigszins anders uit. ,,De bedoeling der commissie met hare voorstellen — aldus de vrijzinnig-democratische afgevaardigde — is om te komen tot afschaffing der poenale sanctie, *zoo spoedig mogelijk*. Haar bedoeling is de regeering een prikkel te geven om van dag tot dag elken maatregel te nemen, welke de poenale sanctie overbodig gaat maken''. En de heer Scheurer betoogde o.a., dat de Deli-plantersvereeniging bij schrijven van 8 Mei 1919 aan den Gouverneur van Sumatra's Oostkust feitelijk reeds den overgang van arbeidsovereenkomsten onder poenale sanctie naar vrijen arbeid aanvaard had; meende te mogen constateeren, dat tusschen 1 Januari 1918 en 1 Januari 1923 (dus na de openbaarmaking van de in 1918 gedecreteerde ,,mort sans phrase'') het cultuurgebied van Sumatra's Oostkust met ruim 154,000 acres was uitgebreid; en wees er op, dat — afgezien van de landbouwbedrijven op Java — op Sumatra ook wel bedrijven worden gevonden, die koelies zonder poenale sanctie aan den arbeid weten te houden, met name ,,de spoorwegen en de petroleumindustrie''. Volgens den anti-revolutionairen afgevaardigde had de goede medische verpleging (waarin Mr. Gerritzen een der voordeelen der poenale sanctie ziet) met het wezen daarvan niets te maken en deden de strafbepalingen tegen contractbreuk, met inbegrip van het terugbrengen met den sterken arm, ietwat aan ,,lijfeigenschap'' denken. Er was dus een verschil in tempo onder de commissieleden zelf, (en a fortiori onder de Kamerleden in het algemeen) al kwam dit uiteraard niet in de unaniem aanvaarde conclusies tot uiting.

Van die conclusies zal menigeen den kop en den staart het belangrijkste achten. Den k o p mede met het oog op het bevolkingsvraagstuk en voedingsvraagstuk, die voor Java in de toekomst naar veler meening nijpend zouden kunnen worden. Intusschen moest men Minister De Graaff toegeven, dat de kolonisatie ,,een zeer moeilijk en zeer precair middel'' is en dat zelfs de kolonisatie in de Lampongsche districten pas na ruim 20 jaren als een succes kan worden te boek gesteld. In die nederzetting zijn nu — mede dank zij den aanleg van irrigatiewerken — omstreeks 20,000 personen gevestigd. Voordat iets dergelijks zich echter ten opzichte van alle schaars bevolkte buitenbezittingen heeft afgespeeld, kunnen er nog generaties geboren worden en te niet gaan.

Het s l o t van de conclusies had, reeds vóór de aanvulling door den heer Scheurer, Mr. Gerritzen beangst gemaakt. Zou — aldus deze afgevaardigde — door die periodieke herzieningen niet een sfeer van onrust geschapen worden, welke het buitenlandsche kapitaal zou af-

schrikken en dus den bloei en de ontwikkeling van Insulinde zou belemmeren? De Minister van Koloniën zelf was minder pessimistisch; wel echter maakte hij diverse opmerkingen over de maatregelen, waardoor de commissie thans reeds de koelie-ordonnantie hoopt te verzachten. Zijn verzet gold niet de promotie van het personeel der ondernemingen, dat thans de deserteurs met den sterken arm mag terugbrengen, tot ,,hulppolitie'', naar het voorbeeld der onbezoldigde rijksveldwachters, — een ,,gebaar'', dat volgens den heer Schaper trouwens geen wezenlijke beteekenis heeft. Wel echter opperde de Minister bezwaren van practischen aard tegen 2 sub *b*, *d* en *e*, terwijl hij ook zelfs niet bij voorbaat kon beloven, dat aan de wenschen, neergelegd in 2 sub *c*, in alle opzichten zou worden tegemoet gekomen. Het warmst maakte hij zich over ontbinding van het werkcontract zonder gewichtige redenen (2 sub *d*); hier duchtte hij met den heer Feber misbruiken van ronselaars.

Trouwens, de Minister was zoozeer overtuigd, dat in deze materie het laatste woord aan de Indische regeering moest zijn, (welker getrouwe tolk hij voortdurend geweest was) dat hij den heer Schaper tot bescheid gaf: ,,Ik bezit niet de macht, de denkbeelden van de Kamercommissie te doen zegevieren bij de Indische regeering en zou dus ook een zoodanige toezegging niet kunnen doen''. ,,Wat ik heb toegezegd — aldus Minister De Graaff — is, dat ik de denkbeelden van de Kamercommissie met aandrang bij den Gouverneur-Generaal zal voorbrengen om daaraan zoo mogelijk en zooveel mogelijk uitvoering te geven''.

In Indië zal dus het laatste woord worden gesproken. De periodieke herzieningen zullen (zij het dan ook zonder de exegese van den heer Scheurer) daar wel geaccepteerd worden; omtrent de rest blijft echter twijfel bestaan. Radicalere maatregelen dan die, welke de meerderheid der commissie voorstelt, zullen zeker niet genomen worden. Het tegendeel is eerder waarschijnlijk, al valt natuurlijk omtrent de verdere toekomst niets te voorspellen. Zei niet een der sprekers, dat 1930 te dezen aanzien wel even groot verschil met 1924 kan vertoonen als dit laatste jaar met 1918?

De omstandigheid, dat Minister De Graaff zelf in de koelie-ordonnantie, wel een abnormaal, maar rebus sic stantibus geenszins een immoreel middel ziet en de gelegenheid behoudt, zich te beroepen op andere tropische koloniën, zelfs op Kameroen, waar de Mandatencommissie den toon aangaf, is natuurlijk ook niet van beteekenis ontbloot. Naar allen schijn draagt deze Minister de koelie-ordonnantie geenszins zoo'n kwaad hart toe als zijn voorganger Idenburg, die haar weliswaar niet heeft kunnen doen verdwijnen, maar wiens ongunstig oordeel over de poenale sanctie de jongste dagen meer dan eens gretig door zijn geestverwant Scheurer is geciteerd.

VARIA.

CHINEESCHE IMMIGRANTEN.

In aansluiting op reeds eerder hieromtrent verspreide berichten, — zoo luidt een Aneta-bericht in de Indische bladen — meldt men dat uit China aangekomen immigranten de mededeeling doen, in Nederlandsch-Indië te zijn teruggekeerd, omdat zij zich in de Zuid-Chineesche Republiek, waar tegenwoordig het bolsjewisme hoogtij viert, niet meer veilig voelden.

De zegevierende soldaten van dr. Sun yat Sen, die thans Amoy veroverd hebben en, ouder gewoonte, zeer ongeregeld, zoo al, soldij ontvangen, stellen zich daarvoor schadeloos, ten koste der ongewapende bevolking. Roof en plundering, met al den aankleve van dien zijn in die gebieden schering en inslag. Zij die tijdig hun kostbaarheden hebben weten te verbergen, worden door de ruwe soldaten gefolterd, net zoolang tot zij de bergplaatsen hebben aangewezen.

Het meest geliefkoosde folterwerktuig is een ijzeren of stalen band, welke den delinquent om het hoofd wordt gelegd en door middel van een wig steeds strakker om de hersenpan kan worden gespannen.

Hongkong is momenteel overstroomd door vluchtelingen; ook de andere kustplaatsen, zij het in mindere mate. Wie weg kan komen, verlaat China, teneinde zich in den vreemde, met zijne bezittingen in veiligheid te stellen.

In de Nederlandsch-Indische havens wordt de bagage dezer uitgewekenen aan een streng onderzoek onderworpen, teneinde eventueel het binnensmokkelen van propagandamateriaal te kunnen beletten. Totdusver zijn echter geen verdachte papieren gevonden.

Integendeel, de tot dusver aangekomen vluchtelingen, voor het meerendeel personen, die reeds eerder jaren in Nederlandsch-Indië hebben gewerkt en gespaard, zullen eerder een tegenwicht vormen bij mogelijke extremistische propaganda, aangezien zij de gevolgen in Zuid-China aan den lijve en in hun beurs hebben moeten ondervinden. Bovendien is het verscheidenen hunner gelukt, althans een deel van hun geldelijk bezit met zich te nemen, welk geld dus hier in het land wordt gebracht.

MENSCH-APEN OP SUMATRA.

In *De Java-Post* van 11 April stelt dr. M. Neijens de volgende aanteekening bij een mededeeling door kapitein Maier van den Topografischen Dienst, gepubliceerd in het tijdschrift: *Tropische Natuur*, omtrent een nog op Sumatra levende mensch-aap-soort.

„De Schr. meent dat men hier te doen heeft men een nog onbekende soort mensch-aap. Ondergeteekende is evenwel van gevoelen, dat, ofschoon die mensch-aap misschien voor onze verlichte 20ste eeuwers een onbekende is, hij in de donkere middeleeuwen goed bekend was in Europa en daar

toen reeds werd ingevoerd doch ..... geprepareerd. Ziehier wat Marco Polo, die zooals men weet op zijn terugreis uit China in 1293 ook Sumatra aandeed en er zes koninkrijken bezocht, ons daaromtrent weet te vertellen:

„Met moet weten, dat wat omtrent die gedroogde lichamen van kleine „menschelijke wezens, welke uit Indië ingevoerd worden, verteld wordt, „louter fabels zijn. Dergelijke z.g.n. menschen worden op dit eiland op de „volgende wijze vervaardigd: Dit land levert een apensoort op, niet zeer „groot en met een gelaat lijkend op dat van een mensch. De lui, die deze „apen vangen, scheeren hun het haar en laten het alleen staan rondom de „kin en op de andere deelen, waar het bij den mensch ook groeit. Daarna „droogen zij ze en prepareeren ze met kamfer en andere specerijen en „wanneer ze deze dieren op de aangeduide wijze geprepareerd hebben, „zoodat zij heelemaal op kleine menschen lijken, leggen zij ze in houten „kisten en verkoopen ze aan de handelaars, die ze de heele wereld door ver„zenden. Doch dit alles is slechts bedrog, de zaak draagt zich toe zooals ik „hierboven verteld heb, want noch in Indië, noch in een ander land, hoe „wild het ook zij, worden „Pygmeeën gevonden zoo klein als deze apen".

Zoo luidt Marco Polo's verhaal", schrijft dr. Neijens, „zooals men het vinden kan in IIIe Boek, 12e Hoofdstuk, handelend: Over het 2e Koninkrijk, Basma genaamd".

De Fransche literatuur sinds 1880, door Johannes Tielrooy. Elsevier's Algemeene Bibliotheek 1924, No. 29.

In dit historisch-critisch werk stelt de schrijver groote problemen aan de orde. Het geslacht dat in 1880 jong was heeft een nieuw leven gebracht. „Een rijke, nieuwe poëzie, een vrij krachtige katholieke kunst, een prachtige romantiek, een zeer belangrijke, echt Fransche, psychologische en moralistische literatuur hebben onze harten en hoofden vervuld van een dikwijls heerlijke lyriek in verzen en in proza, van de verleidelijke betuigingen eener zaligmakende zekerheid, van velerlei betoog, zielkundige verklaring, lessen in levenskunst en in wijsheid".

Er was durf noodig om de waarheid hiervan te doen spreken in een aaneenschakeling van karakteriseeringen van de schrijvers en van hun werk. Minder bekwame pen dan die van Tielrooy zou hierbij het eentoonige niet hebben kunnen vermijden, zou, bij de veelheid der te vermelden en te bespreken schrijvers, op gebrek aan schakeeringsdefinitie gestuit zijn. Hier is levendigheid en afwisseling voor elke schildering gevonden.

Het is zeker niet als de geringste verdienste van dit boek te noemen, dat het het verlangen wekt tot kennismaken met schrijvers of met werken, wier beteekenis de verdiende belangstelling hier nog niet gevonden heeft.

Blauwe regen en zonneschijn, door de schrijfster van Elizabeth and her German Garden. Bij den Haard serie. H. D. Tjeenk Willink & Zn., Haarlem. (geb. *f* 350).

De keuze voor de „Bij den haard serie" blijft een gelukkige. Wijst de naam der serie erop dat men niet bepaald aan lectuur voor Indië gedacht heeft, de werken zijn in een krossi malas ook best te genieten. Dit verhaal,

van vier Engelsche dames, met zeer uiteenloopende inzichten en opvatting, samengebracht als huursters van een klein middeleeuwsch kasteel aan de Middellandsche Zee, is weer aardig in opzet, verloop en afwikkeling. De vertaling uit het Engelsch doet dr. G. H. Mulder eer aan.

De gebrekkige met de handen van licht. Edouard Estaunié. Vertaling van Fenna de Meyier. Uitgevers-Maatschappij „Elsevier", Amsterdam.

Dit deeltje, no. 28 van Elsevier's Algemeene bibliotheek, bevat twee verhalen, een van gelijken titel als het boek, het ander: De Champels. Het eerste een onbelangrijk verhaal, op het onbeduidende af. De schrijver weet 't, maar hij slaagt er, m.i., niet in het door de gegeven beschouwingen tot zoodanig peil op te heffen, dat de interesse van een talentvolle vrouw als Fenna de Meyier is voor dit werk daardoor verklaard wordt. In den titel zal men iets heel anders zoeken dan een verlamd vrouwtje met lichtdoorschenen handen, zonder geschiedenis. Ik vond in het verhaal maar één mooie bladzijde: de laatste.

De Champels geven een meer belangwekkend gebeuren. De pijniging van de onzekerheid wordt zóó goed vol gehouden, dat de lezer er nog in voortleeft nadat hij het boek gesloten heeft.

E. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 16 Juni 1924.

INHOUD.

Semarang zeehaven. — Het Koloniaal Instituut in 1923. — De soesoehoenan en zijn gezin. — De vliegtocht Nederland—Indië. — Voor het eerst verschenen gegevens omtrent de snelle ontwikkeling van den inheemschen handelslandbouw in Indië. — De handel met Australië. — Bevolkingsrubber. — Zweden en Nederlandsch-Indië. — Javaansche werkkrachten voor de Filippijnen? — De oorlog en de Indische valuta. — De week der congressen. — De Indo-Europeaan en het grondbezitsrecht. — Kolonisatie van de Lampongs. — Over de reis van den regent van Bandoeng naar Mekka. — De Indische troonrede. — De Indische Telegraaf. — Atjeh vooruit.

Semarang zeehaven. In zijn nr. van 18 Maart begon *De Locomotief* een reeks artikelen, over het eindplan der Commissie tot onderzoek van de mogelijkheid van den bouw van een zeehaven te Semarang, welke voortgezet werd in de nrs. van 19 en 20 d.a.v. Het door den voorzitter, den heer J. van Rijn van Alkemade, opgestelde, en door de commissie goedgekeurde eindverslag, vormt met zijn doorwerkte nota's een waardevol vademecum, dat, ten aanzien van het zeehaven-vraagstuk alle gegeven behelst, noodig om van het woord tot de daad over te gaan.

De Loc. geeft 't eerst de conclusies, waartoe de commissie is gekomen, t.w.:

1e. De bestaande haventoestanden te Semarang kunnen op den duur niet worden bestendigd en derhalve valt niet te ontkomen aan de financieele offers, welke gebracht moeten worden om aan de haven van Semarang bedrijfszekerheid te geven.

2e. Waar de radicale verbetering van de haventoestanden te Semarang als onvermijdelijk moet worden aanvaard, brengt het belang van handel, scheepvaart en nijverheid mede dat deze ook zoo spoedig doenlijk worde tot stand gebracht.

3e. Zeehavenaanleg te Semarang is rendabel en economisch volkomen verantwoord.

4e. Die aanleg is mogelijk en uitvoerbaar zonder directe bezwaring van de landsbegrooting, doch regeeringssteun is daarbij onontbeerlijk.

5e. Het tijdstip om havenaanleg te Semarang aan te vangen wordt thans gunstig geacht zoo met betrekking tot een vlotte uitvoering van het werk tegen matigen prijs, als met het oog op het tijdstip der voltooiing, waarop verwacht mag worden, dat handel en bedrijfsleven zich hersteld zullen hebben.

6e. Indien tot zeehavenaanleg te Semarang wordt besloten is het wenschelijk, dat het beheer der haven aanstonds wordt opgedragen aan een Havenraad.

De inleiding van het rapport brengt in herinnering hoe reeds een halve eeuw geleden door de regeering een zeehaven-commissie werd benoemd, die

de uitvoering technisch wèl, doch financieel niet uitvoerbaar noemde. Daarna is 't vraagstuk hangende gebleven. In 1920 verklaarde een regeeringscommissie den zeehavenaanleg technisch en economisch mogelijk, maar de tijden waren er en zijn er nog niet naar hiervoor geldelijken steun van regeeringswege te kunnen verwachten.

Op initiatief van Semarang's burgemeester De Iongh is toen het plan uitgegaan om zoo mogelijk de zeehaven tot stand te brengen zonder directe bezwaring van de landsbegrooting en de tegenwoordige commissie kwam tot stand, waarvoor de heer De Iongh in 1922 zijn bekende nota uitbracht. De voornaamste beginselen, in deze nota behandeld en thans in haar eindnota door de commissie aanvaard, waren:

1. Zelfbestuur van de haven onder gouvernements contrôle.
2. Verkrijging van de voor havenaanleg benoodigde geldmiddelen door het sluiten van leeningen onder gouvernements garantie.
3. Verkrijging van havenaanleg door aannemers.
4. Onderbrenging van het beheer der bestaande prauwhaven en andere haveninrichtingen bij het zelfbestuur der haven, op zoodanige voorwaarden, dat daarop door de haven geen verlies geleden wordt.

De Gouverneur-Generaal zegde krachtigen steun bij het opperbestuur toe voor het verleenen van rentegarantie door het land, indien deze alleen zou dienen voor meerdere zekerheid en daarop naar verwachting geen beroep zou behoeven te worden gedaan. Intusschen deelde de minister van Koloniën mede, dat men voorloopig en zelfs voor een meerverwijderde toekomst niet moet rekenen op aanleg van belangrijke openbare werken door het land, ook dan niet wanneer die werken rendabel en economisch volkomen verantwoord zouden zijn. Wat betreft de rentegarantie door het land, verklaarde Z. Exc. die in overweging te kunnen nemen, indien deze slechts in werking zou behoeven te treden in zeer bizondere omstandigheden (als voorbeeld werden genoemd blokkade der haven in geval van oorlog en ondergang der suikerindustrie). Overigens deelde Z. Exc. mede geen principieele bezwaren te hebben tegen de plannen en dat zij deze zou beoordeelen naar hun eigen verdiensten, zoodra ze in een eindvorm waren gebracht.

Uit een en ander valt te besluiten eenerzijds dat voor eene reeks van jaren Semarang niet behoeft te rekenen op havenaanleg door het land, anderzijds dat verwacht mag worden dat de regeering haar noodzakelijken steun niet zal onthouden aan plannen welke de totstandkoming eener zeehaven zonder directe bezwaring van de landsbegrooting beoogen.

Uit hetgeen over de noodzakelijkheid van den havenaanleg binnen afzienbaren tijd door de commissie wordt aangevoerd, volgen hier een paar aanhalingen.

Het nut van een zeehaven te Semarang wordt algemeen erkend, ook door de nationale scheepvaart op Indië.

Echter rijst, onder de gegeven omstandigheden, de vraag of het voor Semarang raadzaam geacht kan worden, dat met zeehavenaanleg wordt gewacht tot de landsfinanciën zich zoodanig zullen hebben hersteld, dat het algemeen nuttig geacht werk van landswege zal kunnen worden ondernomen. De commissie is eenstemmig van oordeel dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord. Voor een goed deel toch moet het herstel der landsmiddelen worden verwacht van de opleving van handel, scheepvaart en nijverheid in deze gewesten, met welke opleving onvermijdelijk gepaard zal gaan toeneming van het goederenvervoer en wie niet ten eenenmale wanhoopt aan de verdere economische ontwikkeling van Java, zal

met zulk eene toeneming van het goederenverkeer rekening dienen te houden.

Inzonderheid geldt dit voor Semarang waar, niettegenstaande de algemeene depressie in de laatste jaren, de uitvoer bevredigend is gebleven, als gevolg van de geregelde productieverhooging van het voornaamste exportartikel (ter hoofdplaats Semarang werd aan suiker afgeleverd: in 1920, 6,698,658 picols, in 1921, 6,892,047 picols, in 1922, 7,752,483 picols), terwijl voor de eerstvolgende jaren, als gevolg van reeds vaststaande uitbreiding van den rietaanplant met ruim 4500 bouws, op eene vermeerdering der suikerproductie, binnen het rayon waarin Semarang als afscheephaven is aangewezen, met ongeveer 10 procent kan worden gerekend.

Waar in het algemeen de ontwikkeling van de suikerindustrie gepaard gaat met vermeerdering van invoer, mag ook voor Semarang worden aangenomen, dat de vaststaande toeneming van den suikeruitvoer mede toeneming van den invoer tengevolge zal hebben.

Bij een toenemend goederenvervoer moet worden verwacht dat, in verband met de gesteldheid der reede van Semarang, zich groote moeilijkheden zullen voordoen, welke ernstig nadeel voor handel en scheepvaart ten gevolge zullen kunnen hebben, reden waarom, in aanmerking nemende, dat op de voltooiing van het werk eerst 4 à 5 jaar na den aanvang kan worden gerekend, langer uitstel van zeehavenaanleg slechts zou zijn gerechtvaardigd, indien daaraan onoverkomelijke bezwaren zouden blijken verbonden te zijn.

Uit het gehouden onderzoek moge evenwel blijken dat, indien de regeering bereid wordt bevonden haar onontbeerlijken steun aan de totstandkoming van de zeehaven te verleenen, daaraan geen onoverkomelijke bezwaren in den weg staan.

Betreffende dien regeeringssteun zegt de commissie o.m. 't volgende.

Hoewel voor de uitvoering van het havenplan geen direct beroep behoeft te worden gedaan op de landsmiddelen, zal toch de zeehaven niet zonder belangrijken steun van de regeering tot stand kunnen komen.

Voor de verkrijging toch van het voor havenaanleg benoodigde kapitaal op aannemelijke voorwaarden zal, waar geldschieters niet zullen vermogen invloed uit te oefenen op de havenexploitatie, op andere wijze voldoende zekerheid moeten worden geboden met betrekking tot rentebetaling en aflossing van schuld en gedacht is dat het land te dien aanzien de noodige waarborgen zal kunnen geven, in eerste instantie door het op het havenbeheer uit te oefenen toezicht en — voor zoover dan nog noodig — door met de landsmiddelen daarvoor in te slaan.

Reeds werd door de hoogste regeeringspersonen uitgesproken, dat zulk eene garantie slechts in overweging genomen zal kunnen worden, indien daarop alleen in zeer bizondere omstandigheden een beroep zal behoeven te worden gedaan, en in verband hiermede is bij den financieelen opzet van het zeehavenplan geen plaats gegeven aan optimistische gedachten; de kostenberekening van den aanleg is zoo ruim gesteld dat overschrijding van het totaal uitgetrokken bedrag uitgesloten is, terwijl met betrekking tot de bedrijfsbegrooting de inkomsten matig en de uitgaven ruim zijn begroot, zoodat, ook in verband met het geraamde bedrijfsoverschot, inderdaad mag worden aangenomen, dat slechts door zeer bizondere omstandigheden een deficit op de exploitatie-rekening van het havenbedrijf zal kunnen ontstaan.

Op grond van zoowel praktische als economische overwegingen zal aan het beheer van de eigenlijke zeehaven mede verbonden moeten zijn, dat van de prauwhaven en van de overige bestaande haveninrichtingen en, zal

het beheer van de prauwhaven slechts kunnen worden aanvaard, indien met de exploitatie daarvan geen belangrijke verliezen zijn gemoeid, zoodat ook bij de regeling van deze aangelegenheid op tegemoetkoming door het land moet worden gerekend.

Gemeend wordt dat, voor het bereiken van eene bevredigende regeling betreffende deze beide belangrijke aangelegenheden, zonder welke havenaanleg uit een financieel oogpunt niet mogelijk wordt geacht, met vertrouwen een beroep op de regeering zal kunnen worden gedaan.

Indien havenaanleg niet op de voorgestelde wijze tot stand zou kunnen komen, moet verwacht worden, dat het land daartoe zal overgaan zoodra de toestand van de landsmiddelen dit zal gedoogen en, als voor andere havens, zal dan evenzeer een zeker daaraan verbonden risico door het land op zich worden genomen.

Bovendien mag, waar het land te allen tijde het havenbeheer weder tot zich zal kunnen trekken, in de ongezochte gelegenheid om een proef te nemen met havenbeheer door belanghebbenden onder gouvernementstoezicht, in zooverre een algemeen belang worden gezien, dat bij welslagen, daarin aanleiding zal kunnen worden gevonden om ook voor andere havens over te gaan tot dien beheersvorm, waarvan eene intensieve havenexploitatie wordt verwacht.

Het door de regeering voorgestane rendabiliteitsbeginsel voor havens, komt, voor zoover betreft den zeehavenaanleg, daarbij ten volle tot zijn recht en mag in dezen vorm, ook voor belanghebbenden aanvaardbaar worden geacht.

Hier volgen eenige bijzonderheden over het ontwerp.

De toegang tot de haven wordt van uit zee bereikt door een 2300 meter lange en 10 meter diepe geul, welke over de eerste 1500 meter eene bodembreedte heeft van 150 meter en daarna geleidelijk breeder wordt tot ter hoogte van het Wester-havenhoofd eene bodembreedte van 300 meter is bereikt.

De ingang van de haven is, tusschen de Wester- en Oosterhavenhoofden gemeten, 280 meter breed.

De haven, welke een oppervlakte heeft van circa 17 H.A., wordt aan de West-zijde begrensd door den bestaanden dam van het Nieuwe Havenkanaal verlengd met 900 meter, aan de Oost-zijde door een nieuw aan te leggen dam, lang 1850 meter, welke dam aanzienlijk Oostelijker wordt aangelegd dan voor de tegenwoordige behoefte noodzakelijk is, niet alleen met het oog op eventueele uitbreiding, doch ook om alle gelegenheid te laten voor het bouwen van steigers tot het direct aanleggen van zeeschepen, indien mettertijd de behoefte daaraan zoude blijken.

De haven biedt plaats voor:

12 schepen met een maximum diepgang van 31 voet.
6 ,, ,, ,, ,, ,, ,, 24 ,,
10 ,, ,, ,, ,, ,, ,, 20 ,,

en derhalve in totaal voor 28 schepen, welk aantal voorloopig verwacht wordt slechts bij uitzondering tegelijk in de haven aanwezig te zullen zijn.

Aan de landzijde wordt de haven begrensd door een op 3 meter diepte te brengen bassin, hetwelk met geringe kosten op de voor de haven aangenomen diepten kan worden gebracht en derhalve aangewezen is voor eene aan de haven te geven eerste uitbreiding.

Verreweg het grootste deel der uitvoering van het ontwerp bestaat uit baggerwerk waarbij, voor uitvoerders die zich te voren behoorlijk hebben georiënteerd, risico uitgesloten kan worden geacht.

Aan den bouw der ontworpen havendammen blijft immer eenig risico

verbonden. Hoe dit evenwel ook zij, onder de omstandigheden waaronder de haven te Semarang tot stand zal moeten komen, is geen plaats voor de mogelijkheid, dat voor havenaanleg een grooter kapitaal benoodigd zou zijn dan het daarvoor vastgestelde maximum en van aannemers zal derhalve moeten worden gevorderd dat het geheele werk, inclusief alle daaraan verbonden risico voor een bepaalde som worde aangenomen (à forfait), terwijl mede afdoende waarborgen zullen moeten worden gegeven, dat het werk tegen de overeengekomen som zal worden opgeleverd.

Blijkens de toegelichte begrooting der aanlegkosten van de zeehaven en van de aanschaffingskosten van de voor het meren van schepen benoodigde boeien is het maximum begroot totaal bedrag 15 millioen gulden. Dat dit ten volle zal moeten worden aangewend wordt echter hoogst onwaarschijnlijk geacht, doch in het raam van den financieelen opzet van het havenplan past de uitsluiting van geldelijke tegenvallers.

Het op een diepte van 3 meter baggeren van de strook tusschen de landtong en de eigenlijke zeehavenkom is ten gerieve van de prauwvaart in het ontwerp opgenomen, doch zal desnoods achterwege gelaten kunnen worden, waardoor eene vermindering der aanlegkosten met *f* 455,000 kan worden verkregen.

In verband met de voorgenomen oprichting van een gemeenschappelijk havenbedrijf, waaraan de uitvoering van alle diensten te water in de haven zal kunnen worden opgedragen, zijn niet op de begrooting gebracht de aanschaffingskosten van materieel voor de loods-, bagger- en sleepdiensten, noch die van drijvende kranen en asch- en vuilnisprauwen, daar het in de bedoeling ligt, dat de aanschaffing van een en ander voor rekening van het gemeenschappelijk havenbedrijf zal komen. Daarentegen is op de begrooting wel rekening gehouden met de mogelijkheid dat voor het bouwklaarmaken van terreinen welke zullen worden opgespoten en andere rendabele werken van dien aard, fondsen zullen noodig blijken en is daarvoor een bedrag van *f* 1,000,000 uitgetrokken, waardoor het maximum bedrag der voor de volledige uitvoering van het havenplan te sluiten leeningen is begroot op 16 millioen gulden.

Als noodzakelijk gevolg van zeehavenaanleg zal te Semarang een loodsdienst in het leven geroepen moeten worden.

Behalve de loodsdienst zal de haven nog meerdere diensten te water hebben te bezorgen als: het baggerwerk in haven en geul, de watervoorziening van schepen, het onderhoud van boeien, de exploitatie van drijvende kranen, de exploitatie van asch- en vuilnisprauwen.

Hoewel in het algemeen schepen, welke de haven bezoeken, geen assistentie van sleepbooten zullen behoeven, wordt de aanwezigheid in de haven van sleepbooten die desgewenscht assistentie aan schepen kunnen verleenen toch wel noodig geoordeeld en ook met den sleepdienst zal de haven bemoeienis hebben.

Aangezien voorts met zeehavenaanleg wordt beoogd den handel van Semarang te bevorderen door de goederenbeweging te vergemakkelijken en zoo mogelijk goedkooper te doen plaats vinden, wordt noodzakelijk geacht, dat ook het prauwvervoer, zoo dit al niet door de haven wordt uitgevoerd, toch onder hare contrôle wordt gesteld.

Het komt der commissie voor, dat de verzorging van alle diensten te water in de haven, met het oog op het economisch gebruik van werkkrachten en materieel, in één hand behoort te worden gelegd en dat eene zeer bevredigende regeling te dien aanzien kan worden gevonden in de oprichting van eene gemeenschappelijk havenbedrijf.

Van zeer veel belang wordt daarbij geacht dat, met betrekking tot het

goederenvervoer in de haven, de soepelheid aan het particuliere bedrijf eigen behouden blijft, terwijl bij een overwegenden invloed door de haven op den gang van zaken uit te oefenen, vermeden wordt dat de havendirectie wordt belast met de dagelijksche bemoeienis met tal van zaken, waaraan zij, in verband met hare andere belangrijke werkzaamheden, niet voldoende aandacht zal kunnen schenken.

Hetgeen over de bedrijfsbegrooting in *De Loc.* gezegd wordt nemen wij geheel over.

Aangenomen wordt, dat de exploitatie van de prauwhaven c.a. met die van de zeehaven zal worden gecombineerd.

Ten aanzien van de exploitatie van de eigenlijke zeehaven, blijkt dat tegenover de jaarlijksche uitgaven ad *f* 1,600,000 staat aan geraamde jaarlijksche inkomsten een bedrag van *f* 1,697,000, en derhalve op de exploitatie van de zeehaven, afzonderlijk beschouwd, een jaarlijksch overschot van *f* 97,000 wordt verwacht.

Wat de geraamde inkomsten betreft, moge worden opgemerkt, dat deze in hoofdzaak gebaseerd zijn op eene normale jaarlijksche goederenbeweging in de haven, welke wordt aangenomen op totaal 1,100,000 vrachttonnen.

In aanmerking nemende dat het vervoer van inkomende lading in 1923 ruim 20 procent beneden dat in 1922 bleef, welk jaar reeds als buitengewoon ongunstig voor den importhandel werd aangemerkt, mag eene aanzienlijke verbetering in dat vervoer worden verwacht, waar de groote voorraden importgoederen allengs zijn verminderd. Bovendien is het buitengewoon lage vervoerscijfer van de inkomende lading over 1923 beïnvloed door de, uit een economisch oogpunt beschouwd, gelukkige omstandigheid, dat in dit jaar slechts eene zeer geringe hoeveelheid rijst in Midden-Java behoefde te worden geïmporteerd. Overigens kan, als gevolg van de uitbreiding van den rietaanplant in Midden-Java voor de komende jaren op eene niet onaanzienlijke vermeerdering van den suikeruitvoer worden gerekend, zoodat, speculatieve verwachtingen uitsluitend, mag worden aangenomen dat in het eerstvolgend tijdvak van 5 jaren de toeneming van het vervoer gemiddeld zeker meer dan 2 procent per jaar zal bedragen en derhalve bij het gereed komen van de haven de goederenbeweging daarin grooter zal zijn dan, bij de raming der inkomsten welke de zeehaven zal moeten opbrengen, is aangenomen.

De rendabiliteit van het werk kan derhalve geacht worden verzekerd te zijn.

Ook uit een economisch oogpunt beschouwd mag de zeehavenaanleg volkomen verantwoord heeten. Immers de ruim geraamde jaarlijksche uitgaven, welke daarvan het gevolg zullen zijn, bedragen *f* 1,600,000 terwijl de onder cijfers te brengen besparingen ruimschoots daartegen opwegen. De approximatief onder cijfers gebrachte gemiddelde jaarlijksche besparing, welke door zeehavenaanleg wordt verkregen, bedraagt *f* 1,822,000, dat is *f* 220,000 meer dan de daaraan verbonden jaarlijksche uitgaven.

Dan worden nog andere economische voordeelen opgesomd. Verbetering van den gezondheidstoestand van Semarang door demping van vischvijvers. Vlottere afwikkeling van vele zaken. Vermindering van kosten van het stevadorebedrijf. Vermeerdering van vreemdelingenbezoek en van het algemeen verkeer.

Over den beheersvorm ten slotte nog deze uiteenzetting:

Bij de keuze van een beheersvorm voor de haven zal naast het algemeen landsbelang, rekening moeten gehouden worden met de bij de haven be-

trokken belangen van het gewest, de gemeente en de particuliere personen en instellingen, welke op het gebruik van de haven zijn aangewezen. Ten einde aan deze veelheid van belangen recht te kunnen doen wedervaren was, volgens de commissie, het bestuur van de haven op te dragen aan een publiekrechtelijk lichaam — waaraan de naam Havenraad gegeven zou kunnen worden, — waarin alle genoemde belangen zijn vertegenwoordigd.

Tot zoover het aan het rapport der commissie ontleende.

De Loc. van 23 April bracht het verslag van een op dien dag te Semarang gehouden vergadering van de Handelsvereeniging, waar de heer Van Rijn van Alkemade een uitvoerige toelichting gaf op het rapport, en waar daarna de volgende motie met algemeene stemmen werd aangenomen.

„De Handelsvereeniging te Semarang, samengekomen in algemeene bijeenkomst op 23 April 1924,

kennis genomen hebbende van het verslag van de commissie tot onderzoek van de mogelijkheid van den bouw van een zeehaven te Semarang, gehoord de toelichting, die de voorzitter van voornoemde commissie op dat verslag heeft gegeven, betuigt met de plannen en voorstellen, in dat verslag ontwikkeld, haar instemming,

spreekt als haar meening uit dat, voor de bevordering van handel, nijverheid en landbouw van Semarang en niet minder van geheel Midden-Java, het dringend noodzakelijk moet worden geacht dat de regeering er onverwijld toe overgaat die plannen en voorstellen aan een onderzoek te onderwerpen, opdat, indien deze de goedkeuring der regeering wegdragen, harerzijds met bekwamen spoed kan worden overgegaan tot het treffen van maatregelen, die ertoe zullen leiden dat de wensch van alle belanghebbenden in de onderwerpelijke aangelegenheid binnen afzienbaren tijd in vervulling gaat,

en besluit deze motie ter kennis te brengen van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië en van de commissie tot onderzoek van den bouw van een zeehaven te Semarang".

Tot deze vergadering waren o.a. ook uitgenoodigd de leden der Kamer van Koophandel en Nijverheid. De voorzitter dezer Kamer, de heer Delprat, voegde aan zijn dankbetuiging voor de betoonde hoffelijkheid de verklaring toe, dat hoewel het commissie-verslag nog geen officieel punt van de agenda harer vergadering had uitgemaakt, op de laatste samenkomst der Kamer door meerdere leden toch reeds erover gesproken was en deze hadden zich zonder uitzondering in gunstigen zin erover uitgelaten.

Den volgenden dag was de zeehavenkwestie in den Gewestelijken raad van Semarang aan de orde. Ook daar gaf de heer Van Rijn van Alkemade een uiteenzetting van de voorstellen der commissie. Daarna wees de voorzitter, resident van Gigch op het feit, dat het rapport spreekt van een verwachting van een toeneming van den riet-aanplant in het gewest met 10 procent, terwijl reeds aanvragen voor 2 nieuwe fabrieken en uitbreiding van een fabriek werden gedaan. De commissie is dus zeker aan den safe-kant gebleven.

De voorzitter stelde voor, dat de raad zich uitspreke, dat de bouw van een zeehaven te Semarang geacht wordt in het belang te zijn van de cultures, den handel en de industrie van het gewest en een lid aanwijze, dat zich zal voegen bij de deputatie, die den landvoogd de urgentie van den aanleg eener haven te Semarang zal aantoonen.

Als vertegenwoordiger van den gewestelijken raad in deze commissie werd aangewezen de heer mr. Bijl, die deze benoeming aanvaardde. (*De Loc.* 24 April).

Den 25sten April behandelde de Commissie van Bijstand voor de haven te Semarang het rapport, en kwam tot het besluit:

,,instemming te betuigen met de door de commissie in haar verslag ontwikkelde denkbeelden, en den voorzitter uit te noodigen om, als het verslag aan den directeur der B. O. W. zal zijn aangeboden, van deze instemming te doen blijken''.

Aangezien de C. v. B. de bevoegdheid mist zich officieel te doen vertegenwoordigen bij de deputatie, die den aanleg der zeehaven zal gaan bepleiten bij den Gouverneur-Generaal, bleven de zes leden dezer commissie na het sluiten der vergadering bijeen en namen een motie aan waarin o.m. voorkomt:

,,overwegende dat ingevolge het instellingsbesluit van de Commissie van Bijstand in het belang van het beheer van de haven van Semarang dit college de bevoegdheid mist om van zijne meeningen rechtstreeks bij de regeering te doen blijken;

overwegende dat zij het evenwel wenschelijk achten, dat van de instemming van de ondergeteekenden, leden van de Commissie van Bijstand, bij vorenbedoelde aanbieding blijke;

verzoeken den heer M. G. van Heel om hen bij de aanbieding van het verslag van de zeehavencommissie aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal en aan den directeur der Burgerlijke Openbare Werken te vertegenwoordigen en van instemming der C. v. B. met het verslag te doen blijken''.

De heer van Heel zeide toe zich gaarne van die opdracht te zullen kwijten. *(De Loc.* 28 April).

* * *

Het Koloniaal Instituut in 1923. Het jaarverslag over 1923 getuigt weer van de uitgebreide en vruchtbare werkzaamheid van de Koninklijke vereeniging ,,Koloniaal Instituut'' te Amsterdam. Door het overlijden van den heer J. T. Cremer heeft het instituut een zwaar verlies te betreuren, hij was een der stichters en oud-voorzitter.

De belangstelling in het streven van het K. I. werd niet weinig verhoogd door de openstelling van de museumzaal van het nieuwe gebouw voor het houden der Jubileumtentoonstelling in September 1923. De geheele tweede verdieping was daarbij ingenomen door uitnemend verzorgde inzendingen van de afdeelingen Handelsmuseum, Volkenkunde en Tropische hygiëne, terwijl tevens van deze gelegenheid gebruik werd gemaakt om de sedert 1917 uitgestelde fotografietentoonstelling daaraan te verbinden. H. M. de Koningin, die met haar gezin de tentoonstelling bezocht, gaf blijk van haar groote belangstelling door aan de vereeniging het praedicaat ,,Koninklijk'' toe te kennen.

Aan de voltooiing van het K. I. gebouw kon zonder onderbreking worden doorgewerkt. De museumzaal kwam grootendeels gereed. De lokalen voor de administratie der afd. Handelsmuseum zijn in den aanvang van 1924 in gebruik genomen. De boekerij kwam geheel klaar. De overkapping der groote Aula is, op het afwerken der binnenbekleeding na, volbracht. Met het afstucadooren der gangen en lokalen werd voortgegaan.

Het fotografieën- en lichtbeelden archief heeft wederom een aanzienlijke uitbreiding ondergaan. Ook door schenkingen van negatieven en foto's door particulieren en instellingen werden de verzamelingen verrijkt, terwijl in eigen atelier ongeveer 1200 lantaarnplaten werden vervaardigd. Het uitleen-bureau kon vele vereenigingen en particulieren aan aanschouwingsmateriaal voor lezingen helpen. In het geheele jaar werden uitgeleend 9637

lantaarnplaatjes, 1591 fotografieën en 32833 M. film. Deze getallen zijn iets lager dan in 1922, doch daar het aantal aanvragen niet verminderde, moet hierbij de verblijvende inwerking gezien worden van den maatregel om voor het uitleenen een kleine vergoeding te eischen. Door dezen maatregel worden thans niet meer plaatjes gevraagd dan een spreker inderdaad meent noodig te hebben.

Bij de schenkingen aan de bibliotheek wordt bijzondere melding gemaakt van de verzameling boekwerken door testamentaire beschikking van wijlen den heer J. T. Cremer verkregen en van de schenkingen van den heer W. C. Bonebakker en van de Directie der N. I. Spoorwegmaatschappij.

Hoewel met weemoed gewag wordt gemaakt van het sluiten van het oude Koloniale Museum te Haarlem, na een schoon en rijk leven van 53 jaren, staat daar het verheugende feit tegenover dat het in grootscher en rijker gedaante in het Handelsmuseum van het K. I. te Amsterdam mag herrijzen.

Het verstrekken van schoolverzamelingen ging zonder onderbreking voort. Dank zij vooral de zeer krachtige medewerking van de afd. Handel te Buitenzorg, bleef het mogelijk de samenstelling dezer collecties op een hoog peil te houden. Ook zijn tal van wetenschappelijke personen en instellingen, keuringsdiensten in binnen- en buitenland, douane-kantoren, enz. van het door hen gevraagde materiaal voorzien.

Een gecombineerde koloniale afdeeling werd ingericht op de 8e en 9e Jaarbeurs te Utrecht.

Op verzoek van de directie van het Holland-Huis te Brussel, richtte het K. I. daar in het gebouw dier vereeniging een koloniale tentoonsteliing in, die van 1 April tot 31 Mei 1923 duurde.

De afd. Handelsmuseum verleende haar medewerking voor het inrichten van een Indische afdeeling op de tentoonstelling der Kon. Maatschappij voor tuinbouw en plantkunde, te Amsterdam gehouden van 14—23 September.

Veel tijd en moeite zijn besteed aan de Jubileums-tentoonstelling van 3 September tot 31 October in het nieuwe gebouw van het K. I. Het verslag brengt nog eens openlijk dank aan allen in Oost- en West-Indië en in Nederland, die op buitengemeene wijze hierbij hun medewerking hebben verleend.

Door deze tentoonstelling werden ook practische handelsbelangen dadelijk gediend.

Van de hand van de volgende ambtenaren van de afd. Handelsmuseum zagen publicaties het licht: ir. W. L. Utermark, dr. E. C. Jul. Mohr, dr. A. W. K. de Jong, N. van Harpen, dr. H. H. Janssonius. In de eerste dagen van 1924 verscheen het lijvige reisverslag met afbeeldingen, kaarten en statistieken, opgemaakt ten gevolge van een aan dr. A. J. Kluyver en Raden Mas Iso Reksohadiprodjo door het K. I. verstrekte opdracht. Het behandelt „Klappervezel- en klappergarennijverheid" naar aanleiding van een door hen ingesteld onderzoek naar de klappervezelindustrieën op Ceylon en de Malabarkust, en het geeft een beschouwing over de mogelijkheid deze industrieën in N.-I. ingang te doen vinden.

Door dr. L. P. de Bussy en dr. Mohr werd medegewerkt aan den tabakcursus, vervolgcursus van de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer. Laatstgenoemde hield o.a. voordrachten voor de Handelshoogeschool te Rotterdam; voor landbouwkundigen te Wageningen; voor de afdeeling van de Ned. Maatschappij van Nijverheid en Handel in den Haag; voor de Mijnbouwkundige Ver. te Delft. Ir. Utermark sprak te Brussel voor de leerlingen der Antwerpsche Hoogere Koloniale School.

Ter zake van de onderafdeeling „Voorlichtingsdienst" wordt vermeld,

dat de betrekkingen met Oost- en West-Indië, met officieele en particuliere instellingen, met cultuur-, handels-, scheeps-, industrieele maatschappijen en banken, zich wederom buitengemeen hebben ontwikkeld, hetgeen het verslag door tal van mededeelingen bewijst.

Met deze korte vermeldingen meenen wij te moeten volstaan, al zouden aan de mededeelingen over de werkzaamheden van commissiën, speciale instituten, besproken fondsen, enz. nog wel interessante bijzonderheden te ontleenen zijn, om een denkbeeld te geven van de rijke werkzaamheden van deze mooie instelling.

* * *

De soesoehoenan en zijn gezin. De Indische bladen hebben alle aandacht geschonken aan het 32-jarig (Mohamedaansche tijdrekening) jubileum van den soesoehoenan van Soerakarta, Pakoe Boewono Senopati Ingalogo Abdoer Rachman Sajidin Panotogomo X. Uit een correspondentie in *De Locomotief* van 16 April knippen wij eenige gegevens betreffende zijn gezin:

De soesoehoenan werd den 29sten Nov. 1866 geboren. Op driejarigen leeftijd werd hij benoemd tot kroonprins en ontving den titel van Pangéran Adipati Anom. Hij huwde, nog kroonprins zijnde, met de onlangs overleden Ratoe Pakoe Boewono, een dochter van prins Mangkoenegaran IV. Dit huwelijk bleef kinderloos, waarop in 1915 de soenan trouwde met een dochter van den sultan van Jogja. Uit deze echtvereeniging werd een dochtertje geboren, dat nu ongeveer 5 jaren oud is en Goesti Raden Ajoe Sekardaton Koestiah werd genoemd. Overigens heeft de soenan 41 nog levende kinderen, de meerderjarige zoons hebben allen den titel van Pangeran gekregen. De vier oudste zijn de Pangerans Hangabehi, Harjo Koesoemojoedo, Harjo Notopoero en Harjo Hadiwidjojo. Alle kinderen hebben Europeesche scholen bezocht; enkele zoons hebben hun studie voortgezet in Holland, of tenminste een studiereis daarheen ondernomen. Pangeran Harjo. Hadinagoro is nog in Nederland, terwijl Pangeran Djatikoesoemo, 2e luitenant te Batavia, onlangs na een jarenlang verblijf uit Holland is teruggekeerd. De dochters blijven na haar schooljaren in den kraton, waar zij des morgens onderricht ontvangen in huishoudelijke vakken, terwijl des middags gewerkt wordt aan haar algemeene ontwikkeling door speciaal hiervoor aangewezen leerkrachten. Ofschoon de vorst zelf geen Hollandsch spreekt en verstaat, is hij een voorstander van de ontwikkeling in Westerschen zin met behoud van de Oostersche cultuur. In den omgang is de soenan vriendelijk, joviaal en graag vorstelijk royaal.

In het gedenkschrift, den 17den April Z. H. overhandigd en dat verluchtigd is met veel mooie kratonfoto's, worden veel feiten uit het 32-jarig bestuurstijdperk van den soenan herdacht. Dit gedenkschrift, uit gegeven en verzorgd door *Balai Poestaka*, zal ook in den boekhandel verkrijgbaar worden gesteld.

* * *

De Vliegtocht Nederland—Indië. Het Comité voor den vliegtocht Nederland—Indië heeft definitief besloten het plan voor dien tocht tot uit voer te brengen en het vertrek van Schiphol op een der eerste dagen van October a.s. bepaald. Voor dien tocht zal worden gebruik gemaakt van een nieuw Fokker verkeersvliegtuig type F. VII, dat thans door de K.L.M. is aangekocht, doch dat door de genoemde maatschappij, na eenigen tijd in har bedrijf te zijn gebruikt geweest en mitsdien volledig te zijn beproefd, op gunstige voorwaarden aan het Comité zal worden overgedaan.

De beide vliegers, die den tocht naar Indië zullen meemaken, zullen mitsdien gelegenheid hebben zich volledig met de bediening van dat toestel vertrouwd te maken. Wat de geldmiddelen betreft, is het Comité van meening dat deze voor het volbrengen van den tocht voldoende, doch geenszins ruim zijn. Met name voor onvoorziene uitgaven is slechts een kleine som beschikbaar, terwijl nog geen bedrag is kunnen worden uitgetrokken als premie voor de bemanning, nadat zij dien tocht met goed gevolg zal hebben volbracht. Het Comité vertrouwt echter, dat belangstellenden zoowel in Nederland als in Nederl.-Indië niet zullen nalaten van hun belangstelling ook nog verder te doen blijken, zoowel door geldelijke bijdragen als door eventueele beschikbaarstelling van reis- en levensbehoeften in natura, voor de uitvoering van den tocht benoodigd. Het Comité vertrouwt mitsdien dat het erin zal mogen slagen zijn geldmiddelen nog op die wijze te kunnen verruimen, dat aan alle behoeften in het bijzonder de premie voor de bemanning zal kunnen worden voldaan. Het Comité is gevestigd Heerengracht 13, 's-Gravenhage.

Nadat dit communiqué verspreid was, wisten de bladen te melden, dat een begunstiger van het plan *f* 1000,— heeft beschikbaar gesteld, onder voorwaarde echter dat dit bedrag eerst eigendom van het Comité wordt wanneer nog 9 anderen een gelijk bedrag eraan zullen hebben toegevoegd. Wie volgt?

Een nader bericht van de Directie der K. L. M. vulde deze gegevens met het volgende aan.

Sinds eenigen tijd had de fabriek Fokker een nieuw groot verkeersvliegtuig, type „Fokker F VII" in haar werkplaatsen voltooid. Het is een groote eendekker, met dikken houten vleugel, met een spanwijdte van 21 M. uitgerust met een Rolls Royes Eagle IX-motor van 360 P.K.

Achter den motor bevindt zich een dubbele bestuurders-zitplaats, zoodat de vliegers elkander kunnen aflossen, waarbij de een het toestel bestuurt, en de andere als navigator dienst doet en tegelijkertijd de draadlooze telefoon bedient. Dit toestel zal namelijk worden uitgerust met een zeer sterke draadlooze inrichting, welke den vlieger zal veroorlooven te allen tijde zich in verbinding te stellen met de luchthavens en draadlooze peilstations. Achter de bestuurders-zitplaats en met deze verbonden door een ruime deur, bevindt zich een groote, weelderig ingerichte kajuit, acht gerieflijke plaatsen biedend aan de passagiers, welke door de groote vensters, onder den vleugel aangebracht een ruim en onbelemmerd uitzicht hebben op het landschap beneden. Achter in den kajuit bevindt zich een deur, toegang gevend tot een ruim toilet. Het vliegtuig is bovendien voorzien van een afzonderlijk bagageruim. Dit toestel is, na genomen proeven, door de Directie der K. L. M. aangekocht en zal dus binnen enkele dagen deel uitmaken van haar vloot. Het ligt in het voornemen van de Directie der K. L. M. om eenige toestellen van dit type na te bestellen en deze voorloopig uitsluitend op de route naar Engeland te plaatsen, waar het steeds toenemend vervoer het gebruik van groote toestellen met dubbele besturing en draadlooze installatie noodzakelijk maakt. Bij het nieuwe toestel F VII is een opvallend gunstige verhouding verkregen tusschen het motor-vermogen en het laadvermogen. Men was er tot nu toe nog niet in geslaagd, met slechts 360 P.K. 10 personen en bagage en voldoende brandstof voor 6 uur vliegen met een snelheid van 150 K.M. per uur door het luchtruim te vervoeren. Het is dit toestel, dat begin October, bestuurd door den vlieger Van der Hoop, een vliegtocht naar Indië zal ondernemen.

* * *

Voor het eerst verschenen gegevens omtrent de snelle ontwikkeling van den inheemschen handelslandbouw in Indië. Na een inleiding waarin o.a. sprake is van den z.g. ,,grooten landbouw'' èn van den kleinen landbouw waardoor millioenen inlanders in hun levensbestaan voorzien, gaat de heer E. Schmülling, in een in *De Vrijzinnig Democraat* van 31 Mei opgenomen artikel, aldus voort:

Maar nu blijkt er sinds de laatste 30 jaren een derde bedrijfsvorm te zijn opgegroeid, die in zekeren zin kan beschouwd worden tusschen beiden in te staan. Met den laatsten heeft hij gemeen, dat de voortbrengers zijn inlanders, en bewerkers van hun eigen bodem en niet van plantages, met den eersten, dat de voortbrengselen slechts voor een vermoedelijk veel kleiner deel in Indië blijven, maar voor het overige evenals de plantageproducten uitgevoerd worden en dus in den wereldhandel komen; het is dus handelslandbouw in tegenstelling met teelt van voedingsgewassen, een moderne zijtak als het ware aan een oer-ouden boom. Maar een reeds krachtige en naar het schijnt nog veel en meer belovende zijtak. Dit moge uit het navolgende afdoend bewezen worden en overtuigend blijken.

De waarde der uitgevoerde landbouw-voortbrengselen nam toe van 1894 t/m. 1922 voor:

Java:	Groote Landbouw	van	100	tot	344 (g.)
(I)	Inl.	„	„ 100	„	655 (i.)
Totaal			100	„	362 (t.)

voor 22 was (in millioen guldens) de waarde van g. 401 (89½ pCt.); i. 46 (10½ pCt.); t. 477.

Buitengewesten:	g.	van	100	tot	577
(II)	i.	„	100	„	1117
	t.	„	100	„	755

id. id. g. 121 (51 pCt.); i. 116 (49 pCt.); t. 237 (100).

Geheel Indië:	g.	van	100	tot	380
(I + II)	i.	„	100	„	380
	t.	„	100	„	442

id. id. g. 521 (76 pCt.); i. 162 (24 pCt.); t. 683 (100); i. de inlandsche landbouw heeft zich dus 2½ maal zoo snel ontwikkeld als g.

Aan het totaal van 162 van i. voor 1922 en dat bijna zoo groot is als g. voor 1906 groot 169; nemen als hoofdgewassen deel:

Copra	met 81.	Kapok	met 16;
Koffie	„ 13.	Rubber	„ 12;

dus totaal met 122 m.g.; daarna volgen: zwarte peper, tabak, tapioca, pinangnoten, witte peper, aardnoten, rijst, kapokzaden, gambir met tusschen 10 en 1 m.g. Rekent men er nog bij 5½ m.g. als totale waarde van boschproducten, dan komt men tot het respectabele totaal bedrag van 177 m.g. aan uitvoerproducten van plantaardigen huize.

Men ziet dus, dat de inheemsche handelslandbouw de kinderschoenen geheel en voor goed ontwassen is en voor ,,vol'' moet worden aangezien. Hij schijnt van zins er mee voort te willen gaan, om volstrekt en betrekkelijk terrein te blijven veroveren; daarop wijst wel het feit, dat de geheele uitvoer van het alom bekende wereldhandelsproduct rubber voor Indië kolossaal is toegenomen, n.l. in duizend T van 74 in 21, van 103 in 22, tot 138 in 23; maar van die 138 was niet minder dan rond 50 duizend T afkomstig van den bevolkingsaanplant! Aan dien Handelslandbouw schenkt ook de Indische Regeering in den laatsten tijd ernstige aandacht en welwillende belangstelling in raadgevenden, padeffenenden zin; wellicht kan men wel

spreken van „stuwend" en als bewijs daarvoor moge o.m. dienen het in het najaar 1923 als no. 6 der „Mededeelingen van de afdeeling Landbouw verschenen geschrift „de uitvoer van inlandsche landbouwproducten" door den statisticus J. v. Gelderen, en tegelijk daarmee eene verhandeling over de „ontleding van het inlandsche landbouwbedrijf" door den landbouwdeskundige A. Scheltema. Maar ook andere takken der Overheid staan er sympathiek actief tegenover.

Ook in verband hiermede kan, vooral ook als en naarmate buitendien de wereld-economie zich zal herstellen, nog eene schoone en belangwekkende toekomst aan dezen meer uitgesproken economischen tak van het volks- of inheemsche landbouwbedrijf weggelegd zijn geacht. Het valt dan ook goed samen, dat in 1924 het eerste Congres voor den inlandschen land- en tuinbouw wordt gehouden, en dat omtrent de uitgestrektheden van de door den onderwerpelijken Handelslandbouw gebezigde gronden tot den Minister van Koloniën door het Tweede Kamerlid Oud eene vraag is gericht; kan hieromtrent een ook maar bij benadering juist antwoord worden gegeven, dan is in eene groote leemte voorzien en weer een stap vooruit gedaan. Waar terzake van den grooten landbouw van jaar tot jaar steeds betere, juistere en meer volledige gegevens worden openbaar gemaakt, wordt het waarlijk tijd, en dit geldt vooral voor de Buitengewesten, om er ook voor den inheemschen tegenhanger mee te beginnen, nu deze het reeds tot de aangegevene belangrijke hoogte en omvang heeft gebracht, die ook een pleit kan hecten voor onze koloniale politiek en ons beleid.

* * *

De handel met Australië. Te Batavia vertoefde de heer L. Lowsby, als vertegenwoordiger van enkele groote Australische firma's. Doel van zijn reis is: het bevorderen en verbeteren der handelsbetrekkingen tusschen Ned.-Indië en Australië.

Aan een brief, welke aan de Javasche bladen werd gezonden, is het volgende ontleend:

Ofschoon Australië's handel met Ned.-Indië vrij uitgebreid is, is die handel toch niet zoo omvangrijk als hij wel zijn kon, en in Australische handelskringen schrijft men over het algemeen de oorzaak hiervan toe aan het feit, dat er te veel tusschenpersonen zijn.

Hij is door de directies van groote Australische handelshuizen naar Java gezonden, om te trachten, hierin verbetering te brengen.

Er zijn vaak in Australië mededeelingen ontvangen, dat er klachten zijn over de minderwaardige qualiteit der naar het Oosten uitgezonden goederen en over de slechte verpakking.

Hij meent, dat, indien dergelijke onaangename ervaringen zijn opgedaan, het de vraag is, of de Indische handelaars daar niet zelf schuld aan hebben, doordat zij hun transacties afsluiten met Australische concerns, zonder zich er eerst van te vergewissen, of die concerns inderdaad een goede reputatie genieten.

Wanneer men in relatie treedt met de vele fabrikanten en handelaren, gevestigd over geheel Australië, die vóór alles streven naar een coulante uitvoering der orders, dan zullen die klachten voor goed verdwijnen.

Mr. Lowsby was verrast te vernemen, dat er niet meer versche en gedroogde Australische vruchten in blik werden ingevoerd. Uit eigen ervaring kan hij verklaren, dat er geen enkel land in de wereld is, dat een betere qualiteit vruchten voortbrengt dan Australië.

Verder legde hij er den nadruk op dat, indien de import van Australië

wordt uitgebreid, het zich laat aanzien, dat de export van Java naar Australië aanmerkelijk zal toenemen.

Van Nieuw-Zeeland zijn tegelijkertijd bewijzen gekomen van het zoeken naar verruiming der handelsrelatiën, o.a. ook door vereenvoudiging van de verscheepgelegenheid, die tot heden meerendeels den omweg langs Singapore neemt.

* * *

Bevolkingsrubber. Een nieuwe uitgave, pas hier te lande ontvangen, stelt in staat aan de gegevens van blz. 645 iets toe te voegen. In het Verslag omtrent H., N. en L. van N.-I. gedurende 1923, uitgegeven door het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, afd. Handel, vinden wij in het hoofdstuk „Goederen handel" het volgende over „Bevolkingsrubber". De uitvoeren van bevolkingsrubber namen gedurende het verslagjaar wederom zeer toe en bereikten een cijfer van ruim 53,000 ton.

De uitvoeren hebben bedragen in tons gedurende de jaren 1921/23 als volgt:

Bestemmingen.	1921		1922		1923	
	Totale uitvoer.	Waarvan bevolkingsrubber.	Totale uitvoer.	Waarvan bevolkingsrubber.	Totale uitvoer.	Waarvan bevolkingsrubber.
Java en Madoera	29279	—	31659	—	34079	—
Atjeh	656	—	616	—	939	—
Banka	37	—	348	—	973	—
Benkoelen	24	—	16	—	49	—
Billiton	1	—	3	—	29	—
Djambi	2915	2915	9666	9666	17389	17389
Lampongs	610	—	739	—	1608	—
Menado	76	—	85	—	133	—
Riouw	1219	600	3378	1758	5784	4009
Palembang	83	83	893	893	4606	4606
Sumatra's Westkust . .	60	—	173	—	539	—
Sumatra's Oostkust . . .	34329	—	41539	1000	48026	5000
Westerafd. van Borneo . .	2074	1800	4666	4500	9056	8500
Z. en O. afd. van Borneo .	760	600	8132	7500	13819	13000
Tapanoeli	1279	—	1703	200	2726	600
Totaal	73402	5998	103616	25517	139755	53104

Verwacht mag worden, indien ten minste de prijzen geen sterke daling ondergaan, dat die uitvoeren in de volgende jaren nog belangrijk zullen toenemen, daar het bekend is, dat de bevolkingsaanplantingen nog voortdurend worden uitgebreid, terwijl verder uit verschillende gewesten gerapporteerd wordt, dat de bevolking ook meerdere zorg aan de aanplantingen gaat besteden, wat de productie ten goede moet komen.

Het hoofdstuk „Landbouw" vermeldt over ditzelfde onderwerp dan weer cijfers die de herkomst aanduiden.

In het verslagjaar kwam vooral op den voorgrond, de beteekenis van de bevolkingsrubbercultuur in de Buitengewesten, zoo lezen wij daar. Een zeer globale schatting door het Gewestelijk Bestuur van het aantal rubberboomen in de betrokken gewesten gaf voor ultimo 1922 het volgende resultaat:

Gewest:	Aantal boomen.	Waarvan in tap.
Djambi.	21.000.000	2.700.000
Palembang.	5.000.000	2.500.000
Benkoelen	20.000	1.250
Riouw en Oh. (afd. Indragiri)	4.000.000	1,5 à 2.000.000
Tapanoeli	1.800.000	800.000
Oostkust van Sumatra . . .	2.440.000	—
Atjeh en Oh.	50.000	—
Banka	2.300.000	—
Z. en O. afd. van Borneo. .	12.000.000	—
W. afd. van Borneo	3.700.000	—
	52.510.000	

Wij hebben hier alleen cijfers gegeven betreffende het thans zoo actueele onderwerp: de bevolkingsrubber; het Verslag bevat echter ook voor andere bevolkinshandels-culturen interessante aanwijzingen.

* * *

Zweden en Nederlandsch-Indië. Aan een correspondentie in de *N.R.Ct.* van 24 April, uit Kristiania is 't hier volgende ontleend.

Kort geleden vermeldde ik in dit blad onder het opschrift „Handelsbelangen tusschen Zweden en Nederlandsch-Indië", wat de Zweedsche consul-generaal in Nederlandsch-Indië, de heer F. Th. E. Fevrell, over dit ontwerp onlangs aan *Svenska Dagbladet* medegedeeld had. Daaruit bleek het belang, dat Zweden in een goede commercieele en consulaire vertegenwoordiging in Nederlandsch-Indië heeft, en het heeft daarom in toongevende commerciëele kringen in Zweden groote verwondering, zoo niet teleurstelling gewekt, dat er bij de regeering sprake is, het Zweedsche consulaat-generaal te Batavia op te heffen.

Na het nut van dit consulaat besproken te hebben, komt de correspondent tot de begin April te Kristiania door den heer Fevrell gehouden voordracht, voor de Zweedsche algemeene export-vereeniging. Hij besprak „Nederlandsch-Indië als een exportmarkt van beteekenis voor de Zweedsche industrie", bij welke gelegenheid hij een overzicht gaf van land en volk hulpbronnen en ontwikkeling. Hij wees o.a. ook op de aanwezigheid van de groote ijzerertsformaties op Celebes, Borneo en Sumatra, en vertelde hoe op initiatief van de Nederlandsch-Indische regeering een Nederlandsch consortium gevormd is tot het exploiteeren van Nederlandsch-Indische ertsformaties. De N.-I. fabrieksindustrie ligt intusschen nog in haar windselen, en met de Europeesche industrie concurreerende takken van nijverheid worden er nauwelijks gevonden. Zoo goed als alle afgewerkte fabrikaten moeten worden ingevoerd en de hoeveelheden Europeesche en Japansche nijverheidsproducten die in N.-I. afzet vinden, zijn niet gering. In N.-I. is de regeering niet alleen de voornaamste arbeidsgever, doch in hoogen graad ook de zaakdrijvende. De concessies voor grond, petroleum, ijzer en andere ertsen worden door de regeering verleend. Het is duidelijk, dat de regeering en haar autoriteiten daardoor een grooten invloed

op het zakenleven in het algemeen oefenen. Het was daarom voor het consulaat-generaal van het grootste gewicht, kennis over de mogelijkheden van de Zweedsche industrie onder de autoriteiten te verspreiden.

De mogelijkheden, die zich in N.-I. openbaren, zijn groot; maar alleen zij, die werkelijk goeden arbeid kunnen presteeren, kunnen zich deze ten nutte maken. De Nederlanders in Indië bieden elken vreemdeling in den Archipel dezelfde rechten, die zij zelf genieten. Een Europeaan neemt daar ginds een voorname plaats in, zijn daden worden aldaar meer opgemerkt dan in Europa of Amerika het geval zou zijn. Het is daarom van het grootste gewicht, dat de Zweden, die daar ginds werkzaam zijn, reëele lieden zijn met sterk karakter, die tegen het leven bestand zijn, dat een tropisch land en klimaat meebrengen.

In N.-I. werken vijf Zweedsche importfirma's, doch daar Zweden zich pas laat voor deze mark begon te interesseeren, wordt een groot deel der Zweedsche uitvoerartikelen door Nederlandsch-Indische firma's vertegenwoordigd en een gedeelte der speciale producten door Nederlandsche firma's.

Zweden is een belangrijke leverancier van de regeering. Het contract met de regeering bevat gewoonlijk de bepaling, dat het opgekochte materiaal in Nederland geleverd moet worden of aan boord van Nederlandsche schepen moet worden verscheept. Daar Nederland bovendien juist in den zeeweg tusschen Zweden en N.-I. gelegen is, is het natuurlijk, dat de N. I. handelshuizen, die zeer belangrijke Zweedsche agenturen bezitten, de goederen over Nederland verschepen. Van daar, dat een groot deel dezer goederen in de statistiek, als naar Nederland uitgevoerd, wordt vermeld. De pogingen door het consulaat-generaal gedaan, om de werkelijke waarde van den geheelen Zweedschen invoer in N.-I. te weten te komen, hebben aan het licht gebracht, dat deze waarde is toegenomen. In dezelfde tijd, dat Zweden's uitvoer naar Indië toenam, daalde de totale invoer in den Archipel.

Ook wat de uitvoer uit N.-I. betreft, biedt zich hier een groot arbeidsveld. Door het ontstaan van de Zweedsche vrijhavens zou zeker een groot deel van den handel in tropische producten op Rusland en de Baltische staten, mogelijk vooral van thee, over Zweden geleid kunnen worden. Het bestaan van deze vrijhavens is in Indië niet onbekend.

Ten slotte wees de heer Fevrell er op, dat N.-I., menschelijkerwijze gesproken, zeker voor eene groote ontwikkeling staat. Alles wat de vele plantages, alsook het zeer ontwikkelde tin-, goud- en zilvermijnbedrijf aan fabrikaten noodig hebben, alsmede manufacturen, moeten worden ingevoerd. N.-I. biedt derhalve voor een industrieel land een goed afzetgebied, dat steeds meer van beteekenis wordt. De Europeesche markten, de Russische uitgezonderd, zullen zelfs in normale tijden geen mogelijkheden bieden voor een eenigszins grooteren afzet voor de Zweedsche industrie, die in de laatste tijden zich aanzienlijk ontwikkelt, en meer afzetgebied eischt. Ook kan men uit Indië een groot deel der producten betrekken, die Zweden en de Zweedsche industrie noodig hebben. Door het vermijden van onnoodigen tusschenhandel zouden een groot aantal noodzakelijke goederen in Zweden in prijs kunnen dalen. Het lijkt dan ook verstandig, dat Zweden zijn opmerkzaamheid aan de Indische markten wijdt, en dat het daar ginds krachtig arbeidt.

Waar er zooveel voor het instandhouden van een Zweedsch consulaat-generaal in N.-I. te zeggen valt, mag men verwachten en wenschen, dat de Zweedsche Rijksdag voor Zweden's belangen daar ginds in den Archipel niet blind zal zijn.

* * *

Javaansche werkkrachten voor de Filippijnen? Een der vele telegrammen, met betrekking tot de reis van *Gouverneur-Generaal* mr. D. Fock naar de Filippijnen, uit Manilla verzondene bracht een nadrukkelijke tegenspraak van den landvoogd van de in de bladen verspreide bewering, dat zijn komst verband zou houden met immigratie-besprekingen. Deze tegenspraak was blijkbaar ook gericht tegen de verklaring, welke tijdens het bezoek van den landvoogd werd afgelegd door Hernandez, den directeur van Landbouw, die krachtig pleitte voor import van Javaansche of Chineesche arbeiders naar de Filippijnen, vooral ter ontginning van de Cagayanvallei. Alleen geïmporteerde handarbeiders kunnen de Filippijnen oeconomisch onafhankelijk maken, zei Hernandez. Blijkbaar hebben de bladen dat pleidooi in verband gebracht met de komst van onzen Gouverneur-Generaal, die het op zijn beurt noodig heeft geoordeeld deze gevolgtrekking en combinatie door een besliste verklaring te niet te doen.

* * *

De oorlog en de Indische valuta. Tot nu toe is er hier te lande opvallend weinig geschreven over den invloed, dien het Indische geldwezen heeft ondervonden van de diepgaande werkingen, welke de Europeesche oorlog op de wereldhuishouding heeft uitgeoefend, aldus begint een artikel onder bovenstaanden titel van den heer J. van Gelderen, in *Koloniale Studiën*, April 1924. In 't weinige dat geschreven is, komen nog groote tegenstrijdigheden voor. Een artikel van den heer mr. C. A. Wiessing in de Octoberaflevering van datzelfde tijdschrift over „De Indische gulden" kan geen bevrediging geven, de meeste zijner beweringen prikkelen tot tegenspraak. Een en ander bracht den heer van Gelderen ertoe het vraagstuk nogmaals te bespreken.

De uitvoerige beschouwingen leiden hem tot de conclusies, welke wij hier overnemen.

De depreciatie van den Indischen gulden gedurende de laatste jaren is ontstaan, doordat tijdens de in den loop van 1920 ingetreden depressie de geldcirculatie onvoldoende is ingekrompen.

Zulks was het gevolg van:

a. te ruime credieten aan het bedrijfsleven van de zijde van de circulatiebank, hiertoe door den gedurende de voorafgegane jaren abnormaal aangezwollen goudvoorraad in staat gesteld;

b. te groote uitgifte van vlottende schuld, door den Staat, hiertoe genoodzaakt, doordat de schatkist door middel van belastingen te laat en te gering aandeel kreeg in de kapitaalwinsten der haussejaren en tevens doordat de reeds aangegane vlottende schulden te laat werden geconsolideerd.

Nu een toestand van hernieuwd evenwicht is ingetreden, bestaat er geen reden tot bijzondere ongerustheid over den stand van den Indischen gulden.

Niet een geforceerde deflatie, doch een doelbewuste stabilisatie is onder de gegeven omstandigheden de beste politiek.

Geleidelijk zal dan Indië ingroeien in de te ruim geworden circulatie van betaalmiddelen.

Deze ingroeiing wordt bevorderd door alle maatregelen, die de productiviteit van de Indische productie doen stijgen, doch tevens zorg dragen, dat het resultaat daarvan niet zonder meer afstroomt.

In gelijke richting werkt een financieele politiek, die de tekorten op de begrooting wegneemt, de intrekking der muntbiljetten nastreeft en tot consolidatie van de vlottende schulden overgaat.

De circulatiebank heeft daarbij te waken tegen te ruime credietgeving, in het bijzonder bij die verhoogde credietaanvragen, die van prijsstijging

het gevolg zijn. Dit zou echter door een breken met de hardnekkige stabilisatie van den discontovoet (die nu al als financieel unicum in de wereld sinds 1909 onveranderd op 3½ procent staat) en het vervangen van de tegenwoordig in zwang zijnde, veel meer willekeurige credietrantsoeneering door een doelmatige discontopolitiek worden vergemakkelijkt.

Bovendien waren overeen te komen, dat koerswinsten door de circulatiebank gemaakt, zoolang de vrije gouden standaard nog niet is hersteld, voor het deel, waarmee zij de winst binnen de normale marge der goudpunten te bovengaan, worden gereserveerd om te dienen voor in het belang der valuta te lijden koersverliezen.

* * *

De week der congressen. De grens tusschen „jaarvergaderingen" van bonden of vereenigingen, welke vertegenwoordigers uit meerdere plaatsen samen brengen, en „congressen" wordt in Indië niet scherp getrokken. Op jaarvergaderingen worden soms onderwerpen behandeld, die door voorbereiding, bespreking en afdoening beter in het kader van een congres zouden hebben gepast, omgekeerd krijgt wat een congres betiteld wordt wel het karakter van een interne belangen behandeling.

De *N. R. Ct.* van 7 Juni bevatte een particuliere correspondentie aan de in de Paaschweek gehouden congressen gewijd.

In Buitenzorg werd het 17de Theosofisch Congres gehouden en tegelijk met de Theosofische Vereeniging kwamen daar de Orde van de Ster van het Oosten, de Gemengde Vrijmetselarij en de Vrij-Katholieke Kerk in congres bijeen. In Weltevreden had het congres van Maçonnieke Loges plaats, daar vergaderde ook het Indo Europeesch Verbond; in Bandoeng waren de jaarvergaderingen van den Spoorbond en Ons Aller Belang, terwijl daar ook de Semarangsche S. I. en de Sarekat Rajat vergaderden.

Aan hetgeen de correspondent van eenige dezer bijeenkomsten weergeeft, ontleenen wij hier eenige passages.

De jaarvergadering van de Europeesche onderofficiers-vereeniging Ons Aller Belang droeg een ander karakter dan vorige malen. Het tegenwoordige legerbestuur en eenige plaatselijke commandanten hebben een scherpe en vaak voor een ieder onbegrijpelijke actie tegen deze vereeniging gevoerd, waarbij soms zeer eigenaardige begrippen tot uiting zijn gekomen, bizonderlijk omtrent „krijgstucht". Een stelselmatige vervolging, tegen de leiders ingezet, eindigend met het ontslag van vier hunner, werd helaas niet gestaakt, toen de vereeniging onder uiterst bezadigde leiding was gekomen. De besprekingen in de Tweede Kamer hebben daarna het legerbestuur eenige matiging geleerd; enkele uitgesproken vonnissen moest het legerbestuur op last van hooger hand, herzien en enkele strafmaatregelen intrekken. Dat de gewekte verbittering niet den slechten geest in het leger heeft veroorzaakt, is slechts het gevolg van het buitengewoon verbeterd gehalte van het Indische onderofficiers-corps en deze verhooging van ontwikkeling is weder te danken aan het onvermoeid werken van sommige leiders dierzelfde vereeniging O. A. B., welke den onderofficier in Indië heeft gevormd van vaak met wantrouwen bejegend element in een koloniaal leger tot rustig en dikwijls ontwikkeld burger.

Intusschen is het optreden van het legerbestuur en de plaatselijke commandanten van Bandoeng, Tjimahi en Weltevreden nog niet in die mate verzacht — vermoedelijk om den overgang niet te groot te doen zijn — dat men al geheel vrijuit zou kunnen spreken. Vandaar dat het jongste Bandoengsch congres gekenmerkt werd door den gedempten toon der besprekingen, die vooral handelden over velerlei onderdeelen en gewenschte

particele verbeteringen, terwijl besloten werd tot samenstelling van een „urgentie program". Het beleid van het hoofdbestuur werd met algemeene stemmen goedgekeurd.

Zeer belangrijk was het congres van het Indo Europeesch Verbond, de belangenvereeniging van Indo Europeanen, welke steeds in macht en beteekenis groeit.

Het I. E. V. vereenigt de blijvende niet-Inlandsche elementen in Indië. Zijn belangen zijn in menig opzicht tegengesteld aan die der Inlandsche elementen. Een overheid, welke aan de staatkundige verlangens der Inlanders niet tegemoet komt, ontvangt uitteraard de medewerking van de groep, welke juist door die onthouding haar uitzonderingspositie inneemt; zij geeft daarvoor aan die groep gunsten in ruil. Zoo is, voor het oogenblik, de constellatie. Het bewustzijn daarvan kwam op het congres sterk tot uiting en het I. E. V. heeft in het tegenwoordige hoofdbestuur een bekwame leiding, welke alle voordeelen uit deze situatie put, welke te verkrijgen zijn.

Ten congresse werd wederom onder veel toejuichingen uiteengezet, dat het I. E. V. alleen dient tot behartiging van alle belangen der Indo-Europeanen. Wie niet in de eerste plaats Indo is, doch pas in de vierde plaats, moet het I. E. V. maar verlaten, zei de voorzitter, de heer Ophuyzen. Het samengaan bij de verkiezingen met den P. E. B. was slechts incidenteel: het geschiedde niet omdat men met den P. E. B. instemt maar om utiliteits-redenen. Uit dit laatste mag men een versterking lezen van de meening, dat eerlang het I. E. V. zelfstandig de verkiezingen zal ingaan.

Van groot en actueel belang was de behandeling van het agrarische vraagstuk. Mr. Enthoven gaf een inleiding, in afwachting van het rapport der ingestelde commissie, die het hoofdbestuur zal adviseeren over de „oplossing der agrarische kwestie voor wat betreft de onmogelijkheid van den Indo-Europeaan om grondbezit te verwerven". De spreker achtte de thans wel voor den Indo openstaande mogelijkheden onvoldoende: eigendom van opstal voor hem minder geëigend, de kleine erfpacht als pauperisme-bestrijding deugdelijk doch verder ontoereikend. Spreker wenschte: „met vasthouding van hetgeen tot dusver de trots is geweest van onze agrarische politiek de mogelijkheid te scheppen van het verwerven van grondbezit door dengene, die zich wil bezighouden met kleinen landbouw".

Mr. Enthoven is voorzichtig. Hij wenscht de Inlandsche grondrechten niet aan te tasten, doch niettemin den Indo-Europeanen toegang te geven tot den grond. Daartoe acht hij het plan-Van Schaik (kolonisatie) geschikt, doch niet in Nieuw-Guinea, evenmin op Java, maar liefst in de Lampongs. Doch bovendien verlangt hij voor de onwettige grondoccupatie op Java „ietwat ruimer opvatting der bestaande bepalingen". Vandaar zijn conclusie: aan de regeering verzoeken tot uitbreiding en soepeler toepassing van *Staatsblad* 1904; besluiten tot kolonisatie; verzoeken aan de regeering daartoe gronden op de buitengewesten te reserveeren; rechtstreeksche overdracht van gronden van den Inlander aan Europeanen.

Aldus werd, bedachtzaam, de zaak der grondrechten besproken. Veel discussie volgde niet. Binnenkort zal een congres hierover worden gehouden.

Nadat besloten was tot oprichting van plaatselijke steuncomité's voor noodlijdenden kwam het hooger onderwijs ter sprake. Enkelen gaven boven Indisch hooger onderwijs de voorkeur aan een stelsel van studiebeurzen voor universitair onderwijs in Nederland, doch de vergadering stemde met luid applaus in met de geestdriftige woorden van den heer Zaalberg, zeggend, dat de Indo Europeanen altijd om Indisch universitair onderwijs

hebben gevraagd en dat dus de plannen voor de rechtshoogeschool vollen steun verdienen. Bij de bespreking van de opleiding van onderwijzers bleek een meerderheid van oordeel, dat het I. E. V. recht heeft op een kweekschool voor onderwijzers, niet voor alle landaarden, maar alleen voor Europeanen en Indo-Europeanen. Daar zouden Inlanders geen toegang mogen hebben.

* * *

De Indo-Europeaan en het grondbezitsrecht. Dank zij de vertaling, bezorgd door het Bureau voor de Volkslectuur, kunnen wij het volgende uit de Maleische uitgave van *Boedi-Oetomo* (19 Maart) weergeven.

In een artikel onder het hoofd: „Regeering gewaarschuwd" heeft Tjondrokoesoemo het over een entrefilet in de *Nieuwe Soerabaja Courant*, meldende dat een kleine groep Indo-Europeanen een collectief rekest bij de Regeering heeft ingediend met verzoek om hun rechten gelijk te stellen met die der Inlanders. Schrijver merkt naar aanleiding hiervan o.m. op, dat dit — gezien de voorteekens — wel te verwachten was. Er wordt door de meeste Indo-Europeanen tegenwoordig gezegd, dat zij eigenlijk van hetzelfde ras zijn als wij en derhalve gaarne zouden zien, dat hun rechten met die van ons werden gelijkgesteld. Maar dit zijn slechts woorden, want hun houding tegenover ons is als die van een jonge gans, die door een hen is uitgebroed, tegenover haar moederkip.

Wat betreft hun verzoekschrift aan de Regeering is het voor ons van belang te weten: *eerstens* of het plan der Indo-Europeanen, om Javaan te worden, goed dan wel kwaad is, *tweedens* welke politiek zij toch eigenlijk volgen en *derdens* of er onzerzijds geen bezwaar bestaat, om die Indo-Europeanen als onze rasgenooten te ontvangen. Ter toelichting van het eerste punt zegt schrijver o.a. dat, indien men de zaak slechts oppervlakkig beschouwt, men natuurlijk zeggen zal, dat het plan dier Indo-Europeanen geen kwaad kan, te meer wanneer men het tegenwoordig streven naar het „sama-rata en sama-rasa" in aanmerking neemt en in den waan verkeert dat, indien een ander ras ten aanzien van rechten met ons ras wenscht gelijkgesteld te worden, dit een teeken is, dat wij van verheven ras zijn. Maar in werkelijkheid is dit niet zoo, want door een gelijkstelling van de rechten der Indo-Europeanen met de onze krijgen wij geen verbetering, maar wel indien het andersom was, dus onze rechten met die der Indo-Europeanen werden gelijkgesteld; dan pas zouden wij in positie twee à drie trappen hooger komen te staan en er van ons gezegd worden, dat wij menschen zijn, die tot de aanzienlijke groep behooren.

Met betrekking tot punt twee merkt schrijver o.m. op, dat dit een politieke zet moet wezen van de Indo-Europeanen, want hoe is het anders mogelijk, dat zij een lagere plaats willen innemen. En deze politieke zet, welke niet anders ten doel heeft dan om grondbezitsrecht te verkrijgen, is voor de Inlanders een groot gevaar.

Het derde punt van de zaak besprekende, zegt schrijver o.a. dat, indien het verzoek der Indo-Europeanen door de Regeering wordt ingewilligd, ook de andere rassen grondbezitsrecht zullen vragen, zoodat de Inlanders, die thans ook al verscheidene rechten verloren hebben, op het laatst niets meer van hun rechten zullen overhouden en vanwege de armoe genoodzaakt zullen zijn te gaan bedelen. Het eenige, wat zij thans nog overhouden en waarop zij nog kunnen rekenen is immers slechts het grondbezitsrecht. Zouden zij het dus maar aanvaarden, indien hun dat recht afhandig werd gemaakt? Van het aantal Europeanen hier te lande bestaat het twee derde gedeelte uit Indo's, w.o. duizenden rijke lieden zijn, vooral die zich in de

Vorstenlanden, Krawang, Soerabaja en in den Oosthoek bevinden en daar landheeren zijn. Zou het, indien deze lieden grondbezitsrecht krijgen, niet mogelijk zijn, dat zij door aankoop van sawahs en andere bouwgronden alsmede door onteigening van bosschen de Inlandsche bevolking van zulk een plaats zoover verdringen, dat tenslotte een heel district, ja zelfs een heele afdeeling, in hun handen valt? De Javaan zal dan geen grond meer bezitten, terwijl de Indo-Europeaan grond-koning wordt en de gronden in de desa's het eigendom worden van de Verinlandiseerde Europeanen. Als voorbeeld noemt schrijver een geval in het district Oengaran afdeeling Semarang, waar een Indo-Europeaan met name Dietz en die voorgeeft Pangeran Heroetjokro uit Djocja te zijn, zoowel sawahs en boschgronden zou hebben gekocht, dat het grootste gedeelte van de sawahs en gronden aldaar binnen zes jaar tijds in zijn handen is gevallen. Verder wijst schrijver er op, dat de Indo's veel ontwikkelder zijn dan de desalieden en dat door die Indo's, bij eventueele toekenning van Inlandsch grondbezitsrecht, dan ook misbruik zal worden gemaakt van de domheid der Inlanders. Bovendien is de tegenwoordige regeling omtrent de toekenning van gronden aan niet-Inlanders immers al goed genoeg, want thans kunnen zij gronden in concessie krijgen en wel voor ten hoogste 75 jaren.

Ten slotte wekt schrijver de leiders van de S. I., B. O., P. K. I. e.a. nationalistische vereenigingen op, tegen het doel van de Indo-Europeanen op te komen en deze aangelegenheid op het B. O.- en het Al-Islam congres te bespreken en in den Volksraad voor te brengen, opdat de Regeering niet op het verzoek der Indo-Europeanen zal ingaan.

Ook in *Neratja* van 18 Maart komt een hoofdartikel van gelijke strekking voor.

* * *

Kolonisatie van de Lampongs. De agrarische commissie van het I. E. V. zal zich in de eerste plaats wijden aan het plan tot stichting van eene landbouw-kolonie van het Verbond, aldus *Onze Stem*.

Zooals het hoofdbestuur reeds mededeelde, kunnen wij er op rekenen, dat wij daartoe de beschikking zullen kunnen krijgen over zeer goede gronden van voldoende uitgestrektheid in de Lampongs. Gronden, die ook economisch gunstig liggen, niet ver van een bevolkingscentrum, waar afzet van producten mogelijk zal zijn, nabij een weg, waarlangs vervoer per vrachtauto plaats heeft, dus niet te moeilijk bereikbaar, in het westelijk, heuvelachtig, gezondste deel van het gewest. Daarnaast misschien ook grond nabij de kust (Semangka-baai) waar mogelijkheid zal bestaan de vischvangst uit te oefenen.

Het hoofdbestuur heeft zich die kolonie niet gedacht als een filantropische instelling, niet als een onderneming, bekostigd door het I. E. V. maar als een vestiging van personen die met den vooral moreelen steun van het I. E. V. en uitgaande van de voorafgaande voorbereiding door het Verbond, op eigen beenen zullen kunnen en willen staan, ook in financieel opzicht.

De agrarische commissie, die het plan zal uitwerken, heeft daarom in de eerste plaats gegevens noodig omtrent de te verwachten deelname. Zij roept daarom alle belanghebbenden op om zich in verbinding te stellen met de agrarische commissie, adres: Secretariaat van het hoofdbestuur, Gang Chaulan 54, Weltevreden.

* * *

Over de reis van den regent van Bandoeng naar Mekka. Het besluit van den regent van Bandoeng Raden Toemenggoeng Aria Wiranatakoesoema om ter bedevaart naar Mekka te gaan, besluit dat reeds in uitvoering gegaan is (hij is te Mekka reeds aangekomen), heeft zeer uiteenloopend commentaar in de Indische pers uitgelokt.

In een hoofdartikel van het Maleische blad *Sinar Hindia* van 24 Maart schreef Swastika, onder het hoofd: „De beteekenis van de bedevaart van den Regent van Bandoeng voor de volksbeweging in de Preanger", o.m. het hier volgende.

Het is nu voor 't eerst dat een nog in dienst zijnd regent naar Mekkah gaat, met toestemming van de regeering. Die reis wordt beschouwd als een „buitenlandsch verlof," en de lezer begrijpt, dat indien daarbij niet vermeld staat „buiten bezwaar van den lande", het in zich sluit dat het tractement doorgaat.

Er zijn vroeger wel regenten ter bedevaart gegaan, maar dat geschiedde toen zij geen regent meer, of gepensionneerd waren.

Zou het daarom te verwonderen zijn, indien de menschen vroegen wat het doel is van die buitengewone gebeurtenis?

Schrijver wijst vervolgens op de bijzonderheden over die reis, gemeld door den Bandoengschen correspondent van de Locomotief, en haalt daaruit als de meest belangrijke mededeelingen aan dat de heer Wiranatakoesoema de bedevaart onderneemt om als goed Islamiet aan zijn godsdienstplicht te voldoen en tevens zich persoonlijk te overtuigen van den toestand der bedevaartgangers uit Indonesië, teneinde een en ander later in een boek, in 't Hollandsch en 't Soendaneesch, te kunnen bekendstellen.

Na hierover eenigszins te hebben uitgewijd, zegt Swastika, dat men er in 't algemeen den indruk van krijgt, alsof de reis van den Regent een heel gewone is, geen politieken achtergrond voor zijn eigen land heeft. Maar naar schr.'s meening schuilt er wel degelijk wat achter. Hij geeft een beschrijving van den toenemenden bloei van Bandoeng in de laatste jaren: Bandoeng raakt vol huizen en lustverblijven van rijke vreemdelingen, het gouvernement heeft er langzamerhand verschillende departementen naar overgebracht, en Bandoeng zal eventueel zijn het laatste bolwerk, bij een aanval van buiten. Hij wijst op de groote strategische waarde van Bandoeng, om vervolgens te betoogen dat de veiligheid in de Preanger van groot belang is voor de kapitalisten, en dat vroeger de Preangersche bevolking van zeer veel nut was voor den vooruitgang der kapitalisten. Die bevolking, hoewel fanatiek te noemen, was zacht van aard en maar al te zeer geneigd het hoofd te bukken voor de regenten.

Na dan als zijn inzicht te hebben doen kennen, dat de invloed van „het kapitaal" ontevredenheid en wantrouwen ten opzichte van de hoofden heeft doen ontstaan en dat dit velen in de Preanger ontvankelijk heeft gemaakt voor de beginselen der roode Sarikat Islam, gaat de Schr. aldus voort:

Dit alles heeft de gedachten geplaagd van de heeren die van Bandoeng een „paradijs der kapitalisten" zouden maken. Wat moest men doen?

De bevolking van de Preanger staat als fanatiek godsdienstig bekend. Werd het toetreden tot de roode beweging krachtdadig belet, dan bestond de vrees, dat het Volk, door zijn armoede gedreven, tot woede geraakte en nog sterker het Communisme aanhing. Maar iemand die op godsdienstig gebied grooten invloed had, zou dien invloed ook kunnen hebben in het maatschappelijk leven. Nu heeft de regent Wiranatakoesoema door zijn doen als een vroom man, ontegenzeggelijk grooten invloed gekregen op vele kijahi's en hadji's, wier menschwaardige gevoelens door den P. E. B. bedorven zijn. Maar die invloed schijnt niet voldoende te zijn om het volk

van het communisme af te houden, de regent was nog jong, zijn kennis van de vijf zuilen van den Islam moest nog vervolmaakt worden. Zijn invloed zou er door stijgen, en dan zou hij het Volk van de Preanger van het communisme kunnen afhouden, zonder te veel in de zakken van het kapitaal te tasten.

Daarom was 't noodig dat de Regent ter bedevaart ging. De sana-partij zal natuurlijk pogen het werkelijke doel te maskeeren, en zeggen dat de bedevaart geschiedt uit persoonlijke overwegingen.

Maar als men vraagt, besluit schr., of de reis van den regent van Bandoeng ook verband houdt met de politiek, dan antwoorden wij: „Niet ook, maar in de eerste plaats.

De Indische Courant (W. Java-editie) van 13 Maart wijdde aan „Het goede voorbeeld" mede een hoofdartikel.

Het verzoek van Bandoeng's regent om een tocht naar Mekka te mogen maken, met 't doel zich persoonlijk van de ervaringen der bedevaartgangers op de hoogte stellen, heeft minder aandacht genoten dan het verdient, schrijft D. I. C..

Het zwaartepunt werd elders gezocht, dan waar het naar onze meening te vinden is. Niet in de eerste plaats om den heiligen grond te kunnen betreden, doch meer om zijn landgenooten op hun tocht naar en tijdens hun verblijf te Mekka te kunnen gadeslaan, heeft voorzoover wij kunnen nagaan, de regent van Bandoeng zijn plan geopperd.

Zien wij juist, dan is hier sprake van een initiatief, dat de Inlandsche maatschappij veel te weinig kent.

Men bepaalt zich in de kringen van degenen, die als de voormannen van het Inlandsche volk kunnen worden beschouwd, of als zoodanig beschouwd wenschen te worden, al te zeer tot het vervullen van de rol der — papegaai. Op 't stuk van algemeene politieke en economische vraagstukken wordt de echo van Europa vernomen: men praat meestal slechts na, wat Europeesche theoretici voor andere landen hebben geschreven en gesproken — van een eigen inzicht, gebaseerd op ervaring en kennis van de feiten, zooals ze zich in dit land openbaren, is spaarzaam gebleken.

Het artikel werkt dit leentjebuur-spelen dan speciaal uit voor het aandeel dat het in de inlandsche journalistiek vindt; het noemt dit voor de journalisten en voor hen, die een leidende taak te vervullen hebben, een fout die zich moet wreken.

Want willen de Inlandsche leiders de belangen van hun volk wezenlijk dienen, dan zullen zij toch eerst dienen te weten, waar zijn grootste kwalen te vinden zijn. Geen dokter kan genezing brengen, zoo niet eerst de diagnose is vastgesteld.

Draagt het verzoek van Bandoeng's regent het karakter, dat wij er aan toekennen, dan kan het als een goed voorbeeld tot leering zijn.

Er ligt voor zoovelen, die op 't podium van pers en publiek zijn verschenen, deze les in besloten: gaat tot uw volk en leert 't kennen, zooals het is. Niet zooals gij wilt, dat het wezen zal. Overtuigt u van zijn nooden en behoeften. En keert dan terug: met rijker ervaring, met meer kennis van feiten toegerust, met meer ware liefde voor de uwen en dus — met meer recht van spreken! zoo besluit D. I. C.

Aan de correspondentie in *De Locomotief* van 21 Maart waarop in het bovenvermelde artikel in de *Sinar Hindia* werd gedoeld, ontleenen wij nu nog een beschouwing.

Van niet minder belang is daarbij het neven-doel van zijn reis. Het is de inzameling van gegevens *over* den *hadj* en over de omstandigheden, welke haar omringen. Zooals men weet is prof. Snouck Hurgronje een der beste en erkendste Islam-kenners ter wereld; hij was 's regenten leidsman vele jaren en zijn werken vormen voor dit tweede reisdoel een leiddraad zooals wetboeken en de Koran het doen voor het hoofddoel. Van Inlandsche zijde werden echter slechts weinig, men mag zeggen vrijwel geene, Islam-studies gemaakt; Javaansche en Soendaneesche litteratuur van eenig belang over Mekka en Arabië bestaat vrijwel niet. Van bizonder gewicht is daarom het verschijnen te achten van een eigen Inlandsche beschrijving en beschouwing van den *hadj* en de omstandigheden in het voor de Mohammedanen heilige land.

Het is namelijk de bedoeling van den regent als vrucht zijner ervaring een reisbeschrijving te doen verschijnen, in het Nederlandsch en in het Soendaneesch, doch bovendien zal speciaal in het Soendaneesch een uiteenzetting verschijnen van de beteekenis van de bedevaart.

Door in het Soendaneesch en in voor ieder begrijpelijke taal uiteen te zetten wat de *hadj* beteekent, wat de Islam met de bedevaart bedoelt, hoe hij beteekent het inkeeren tot zich zelve, het overwinnen van slechte gedachten en het afleggen van zonden, hoe den hadji plichten zijn opgelegd, zwaarder en moeilijker dan die van andere menschen, hoopt de regent te bereiken, dat de *hadj* meer bewust, met zuiverder bedoelingen en met beter begrip verricht zal worden. Thans gaan zoo velen omdat het de gewoonte is en om de voordeelen te verkrijgen, welke voor den hadji in Indië te verkrijgen zijn, dikwijls ten koste van het eigen volk en altijd ten koste van de eenvoudigen en armen. Kan men bereiken, dat in breeden Inlandschen kring, ook in die van de volksklassen, het begrip doordringt van hetgeen een *hadj* eigenlijk inhoudt en van hetgeen een hadji eigenlijk moet zijn, namelijk een goed en godvruchtig mensch, dan zou een onmiskenbaar voordeel zijn gesteld in de plaats van huidige even onmiskenbare nadeelen.

* * *

De Indische troonrede. De *N. R. Ct.* van 3 Juni gaf eenige punten weer van de rede, waarmede de Gouverneur-Generaal de voorjaarszitting van den Volksraad — de eerste zitting na de hernieuwde samenstelling van het college — heeft geopend, zooals deze telegrafisch was overgeseind, en voegde daaraan beschouwingen toe, welke wij hier, eenigszins bekort overnemen.

Van die punten mag wel voorop worden gesteld de mededeeling, dat de begrooting voor 1925, wat den gewonen dienst betreft, geen tekort meer zal vertoonen. Op zichzelf een belangrijk en een verheugend feit, hoewel de vreugde daarover in hooge mate afhankelijk is van de wijze, waarop het evenwicht in het budget is bereikt. Te dien aanzien zijn wij geenszins gerust, dat niet eenerzijds te krachtig is ingegrepen, anderzijds op sommige punten een te sterke mate van onthouding door de Indische Regeering is betracht.

Wat het al te krachtig ingrijpen betreft, denken wij, zoo gaat de *N. R. Ct.* voort, aan de maatregelen op onderwijsgebied; de beperking van het aantal scholen, voor de oprichting waarvan de Indische Regeering medewerking heeft verleend en bovenal de aanzienlijke verhooging van de schoolgelden voor de Hollandsch-Inlandsche en de Inlandsche scholen 2de klasse. Nadat deze schoolgelden in 1922 reeds met 50 pCt. werden verhoogd, zijn met ingang van Januari 1924 schoolgeld-tarieven ingevoerd, die voor de laagste betalingsklassen 100 à 200 pCt. hooger zijn dan die, vóór 1922 van kracht,

en dat in een tijdperk nu de ,,hoog-conjunctuur'' ook voor de inheemsche maatschappij reeds lang achter den rug ligt. Blijkens berichten in de bladen zou de aanslag volgens de nieuwe schoolgeldregeling leiden tot een groot verloop van leerlingen. Het hoofdbestuur van Boedi Oetomo heeft hierin aanleiding gevonden, zich te wenden tot de Tweede Kamer met een verzoekschrift, waarin op verlaging van de thans ingevoerd schoolgeldregelingen wordt aangedrongen. Aan het hoofdbestuur is gebleken, dat in een zevental plaatsen alleen reeds meer dan 800 ouders in de eerste maand na de invoering van de nieuwe regeling daardoor zich genoodzaakt hebben gezien hun kinderen van school te halen en, blijkens verkregen inlichtingen, zouden in die plaatsen bij handhaving van het nieuwe tarief nog 1600 ouders dat voorbeeld volgen. Terecht vestigt het verzoekschrift er de aandacht op, dat onder de inheemsche bevolking een sterke drang bestaat om de kinderen onderwijs te doen genieten, zoodat men slechts noodgedwongen er toe overgaat, de kinderen van school af te nemen.

Tegenover deze feiten schijnen de woorden van den Gouverneur-Generaal, bij de opening van den Volksraad gesproken, dat op onderwijsgebied de bezuiniging het minst voelbaar mag zijn, ijdele klanken te zijn.

Een tweede punt, ten aanzien waarvan wij niet gerust zijn, ofschoon de openingsrede ook daaromtrent hoopgevende verwachtingen tracht te wekken, is de Regeeringszorg voor sociale aangelegenheden. Eerste vereischte voor een doelmatig begin op dit gebied moet zijn, een betere uitrusting van het Kantoor van Arbeid, zoodat dit zich door eigen onderzoekingen van de bestaande toestanden op de hoogte kan stellen.

De Regeering heeft dat tot nog toe achterwege gelaten en op de begrooting voor 1923 een door den Volksraad voor het Kantoor van Arbeid wenschelijk geachte verhooging van *f* 50,000 geschrapt.

De Gouverneur-Generaal moet nu gezegd hebben, dat het Kantoor van Arbeid een wettelijke regeling voorbereidt van den kinderarbeid en den nachtarbeid voor vrouwen op den voet der op de Arbeidsconferentie te Washington aangenomen ontwerp-verdragen. De landen, die deze ontwerp-verdragen bekrachtigden, verbinden zich, den nachtarbeid van vrouwen en van jeugdige personen en den arbeid van kinderen beneden 14 jaar in industriëele ondernemingen te verbieden.

Ten aanzien van koloniën, die geen zelfbestuur bezitten, brengt de bekrachtiging van een ontwerp-verdrag slechts de verplichting mede, het in zooverre toe te passen, als de omstandigheden in de kolonie gedoogen en met de wijzigingen, door de plaatselijke omstandigheden aldaar gevorderd.

Na de bekrachtiging van genoemde ontwerp-verdragen, rust derhalve op de Indische Regeering de verplichting, na te gaan of en in hoeverre deze in Indië toegepast kunnen worden.

Wij zullen met belangstelling de resultaten van dit onderzoek en het gevolg, dat men in verband daarmede aan de ontwerp-verdragen in Indië zal geven, tegemoet zien. Daartoe zal een uitbreiding van het arbeids-toezicht tot Java onmisbaar zijn. Omtrent plannen daarover heeft echter de Landvoogd, althans volgens het telegram, niet gerept.

Ten aanzien van nog eenige andere onderwerpen bevat de openingsrede belangwekkende mededeelingen.

In de eerste plaats, dat het in de bedoeling ligt de belasting op naamlooze vennootschappen te stellen op een evenredige heffing van 10 procent van de gemaakte winsten, voor 1925 verhoogd met 25 opcenten. De Indische Regeering heeft — ongetwijfeld naar instructies uit Nederland — derhalve het voorstel terzake van de vennootschapsbelasting van de commissie-Bruins gevolgd, die het midden hield tusschen eenerzijds de voorstellen der Indische

belastingcommissie tot heffing van een progressieve winstbelasting van vennootschappen (evenals thans geschiedt door de overwinst- en extra-winstbelasting) en anderzijds de evenredige heffing naar de uitkeeringen, zooals door den Ondernemersraad bepleit.

Wij zien met belangstelling de voorstellen te dien aanzien tegemoet.

Geruststellend klinkt hetgeen de Gouverneur-Generaal mededeelde omtrent de verleening van concessies, kennelijk in verband met de plannen voor Nieuw-Guinea. „Uiteraard", aldus de Landvoogd „kan er geen sprake zijn van overdracht van publiekrechtelijke bevoegdheden aan exploitanten of concessionarissen" en is „evenmin concessieverleening van uitgestrekte gebieden wenschelijk, doch moet medewerking worden verleend aan hen, die zich ernstig op verdere ontwikkeling van de buitengewesten willen toeleggen, met vermijding van noodelooze formaliteiten en vlotte uitgifte van erfpachtsgronden in de buitengewesten, met eerbiediging van de rechten en aanspraken van de bevolking".

Wij hebben tegen deze formuleering geen bezwaar, als daarbij in het oog wordt gehouden, dat voor de bekende concessie-aanvrage op Nieuw-Guinea door den Minister een voorafgaande mededeeling aan de Staten-Generaal is toegezegd, teneinde deze in staat te stellen zich daarover uit te spreken, en dat in het algemeen de vlotheid van behandeling van concessie-aanvragen niet mag gaan ten koste van de grondigheid van het onderzoek naar en de erkenning van de rechten en aanspraken der bevolking op de betreffende gronden.

Met betrekking tot de volkshuisvesting wordt de oprichting in uitzicht gesteld door het land, in samenwerking met de gemeenten, van naamlooze vennootschappen. In hoever deze nieuwe vorm van gemeentelijke en staatswerkzaamheid de kansen op economisch werken, gepaard gaande met een doeltreffend toezicht, zullen vermeerderen, zal te bezien staan.

Wat de economische vooruitzichten betreft, ademt de regeeringsverklaring in het algemeen een optimistischen geest. De vooruitzichten voor landbouw en veeteelt worden niet ongunstig genoemd; een grootere aankap door het landsboschbedrijf wordt in uitzicht gesteld in verband met verbeterde prijzen, terwijl voor den grooten landbouw nieuw particulier kapitaal blijkt beschikbaar te zijn.

Als geheel een belangrijke rede, die een aanwijzing vormt, dat Indië op weg is de na-oorlogsweeën, althans in economisch opzicht, te overwinnen.

* * *

De Indische Telegraaf. Den 20 Maart verscheen het eerste nummer van dit dagblad, dat in middag- en avondeditie te Bandoeng zal verschijnen. Mr. Th. Thomas, voor geen couranten-lezer in Indië een onbekende, treedt als hoofdredacteur op. Zien wij dat het abonnement per kwartaal op *f* 6.—, franco per post op *f* 7.25, buitenland op *f* 8.25 is gesteld, terwijl dit voor andere groote Nederlandsche bladen in Indië, die slechts met één editie per dag verschijnen, respectievelijk is *f* 7.50, *f* 9.— en *f* 12.50, of meer bedraagt, dan spreekt hieruit den wil om duurtebreker te worden; ook het tarief voor de advertentiën is concurreerend. Wij knippen een paar zinsneden uit het artikel dat de hoofdredacteur tot inleiding van eigen standpunt geeft.

„Vooreerst tegenover de kwestie der staatkundige verhouding tusschen Moederland en Kolonie. Deze verhouding moet zoodra mogelijk principieel gewijzigd worden. Het is kort en goed dwaasheid, op krankzinnigheid af, het wel en wee dezer gewesten te stellen in handen van een Minister van Koloniën, gecontroleerd door een Volksvertegenwoordiging met slechts één

enkele eigenschap ten opzichte van Indië: die van volslagen ondeskundigheid. Wat aan het einde van dien weg ligt, is niet twijfelachtig: de ondergang van het Nederlandsche gezag".

„In eerlijken, oprechten ernst, schenke Nederland aan Indië de noodige bevoegdheid tot bestiering van eigen huishouding naar vrijen wil. Indië staat intellectueel te hoog om gekrenkt te worden met een geschenk van kinderspeelgoed. Of zijn de Volksraad en de aan handen en voeten gebouwen decentralisatie-instellingen geen kinderspeelgoed?"

„De vraag, hoe ik tegenover de ethische richting sta, zou ik willen beantwoorden met de wedervraag: Wat verstaat gij onder ethische richting? De intellectueele opheffing van *alle* staatsburgers, dus ook van de Inlanders, acht ik een onafwijsbaren plicht der Regeering. Trouwens, aan de vervulling van dien plicht kan zij zich niet onttrekken, al zou zij het ook willen. Britsch-Indië en de Filippijnen zijn daar om te bewijzen dat de voortschrijdende tijdgeest zich niet breidelen laat. Een poging om dien opmarsch te belemmeren staat gelijk met het voorschrijven van pillen tegen aardbeving, zou Earl Grey zeggen".

„De vlag, welke ik volg, is die van het liberalisme. Ik erken slechts de vrijzinnigheid als de eenig juiste staatkundige formule. Opheffing van het volk door harmonische ontwikkeling van al zijne latente, intellectueele krachten is mijn leus, en wie, door overmoedige staatkundige baatzucht gedreven, die harmonische ontwikkeling poogt te verstoren, worde met kracht, desnoods met geweld tot de redelijkheid teruggebracht. De ijzeren hand van een wijzen regeerder doe zich hier steeds en overal gevoelen".

In zijn Bandoengsche brieven aan *De Locomotief* schreef de correspondent naar aanleiding van het verschijnen van dit nieuwe dagblad:

Sedert eenige dagen is de concurrentie op dagbladgebied hier wel heel erg geworden. Behalve de *Preanger Bode (A. I. D)* verschijnt thans de *Indische Telegraaf* in een middag- en avondeditie en geeft de West-Java editie der *Indische Courant* nog een afzonderlijk Bandoeng-blad uit. Dat zijn dus in eens drie dagbladen. En daarbij zal nu een vierde komen; eenige dagen geleden kreeg ik bezoek van den heer Ronkes Agerbeek, die een lijst presenteerde om inteekening op een door hem en mr. Lips uit te geven dagblad te vragen.

Als het op die manier doorgaat, kan men van het goede teveel krijgen.

* * *

Atjeh vooruit. Het *Bat. Nbl.* van 29 April bevatte een interessante correspendentie uit Atjeh. Wij meenen deze in haar geheel te moeten weergeven.

Dezer dagen is te Fort de Kock in het eindexamen voor de Gouvernementskweekschool het eerste Atjesche meisje geslaagd voor onderwijzeres.

Wanneer men eenigszins op de hoogte is van de opvattingen, welke in het Atjehsche volksleven heerschen omtrent de plaats welke de vrouw in de maatschappij dient in te nemen en de gedachten over de opvoeding der meisjes, dan verblijdt men zich niet alleen over het succes van dit meisje, maar ziet men er een verheugend teeken in van het veranderen dier meeningen in gunstigen zin.

De Atjeher verlangt van een vrouw, dat ze godsdienstig is en keurt het daarom goed dat ze als kind Mohammedaansch dogmatisch godsdienstonderwijs ontvangt, maar voor het profane onderwijs voelt hij niets. Vooral na haar tiende jaar, wanneer ze volgens de tot heden heerschende begrippen, huwbaar is geworden, worden het meisje alle vrijheden ontzegd. Ze dient haar dagen dan zooveel mogelijk in en bij haar huis door te brengen waar

ze door haar moeder en andere sexegenoten ervan wordt doordrongen dat het huwelijk voor de vrouw de hoogste plicht en het hoogste goed is. Zelfs de arbeid op de sawah wordt haar zooveel mogelijk ontzegd. „De vrouw moet behuisd zijn", zoo zegt een Atjehsch spreekwoord.

Wanneer men dit weet, begrijpt men, wat het zeggen wilde dat een meisje werd weggezonden uit het gewest om in den vreemde te worden opgeleid voor een functie, die in Atjeh onbekend was. Dat de familie de afkeuring heeft moeten verdragen van de ouderwetsch denkenden, is duidelijk.

We weten, dat drie andere meisjes het voorbeeld van juffrouw Hindoen zullen volgen en binnenkort naar Fort de Kock zullen vertrekken, en gelooven te kunnen constateeren, dat althans in sommige kringen nieuwe opvattingen omtrent de meisjesopvoeding doordringen.

Het ligt in de bedoeling, deze pionierster voor te dragen voor benoeming van hoofd eener meisjesschool; zoo zal haar voorbeeld directer kunnen werken op haar sexe-genooten.

Wat betreft de opvoeding van hun zoons zijn de Atjehers minder conservatief. In den laatsten tijd zijn er meerderen klaar gekomen met hun studiën en in het gewest werkzaam gesteld ten bate van hun volk. Wij doen een greep, wijl we ze niet allen kennen. Daar is b.v. Tenkoe Hassan die kortgeleden de Bestuursschool te Batavia verliet en door den directeur dier inrichting „zeer aanbevolen" werd om zijn capaciteiten en betoonden ijver, als om zijn geheele mentaliteit. Hij werd toegevoegd aan den administrateur der Landschapskassen te Koeta Radja.

Een oud-leerling der Cultuurschool te Soekaboemi is T. Boestamam, thans gedurende de reis van zijn broer naar Mekka, waarnemend zelfbestuurder van Pinsangan.

Van dezelfde school is afkomstig Toekoe Oemar, zoon van Hadji Berahim uit Lam Njong, die na zijn einddiploma daar te hebben behaald, nog toehoorder was voor de rechtskundige vakken op de Osvia te Bandoeng.

Bij den Landbouwdienst kennen we nog T. Hassan thans in dienst van het Landschap Perlak en Nja Oemar, die de Middelbare Landbouwschool te Buitenzorg doorliep.

Als opzichter bij de B. O. W. is te Birenen werkzaam Nja's Hasjim en de zoon van den laatsten der Tiro Oelama's T. Sjech Ibrahim, Ramli, die de K. W. S. doorliep.

De begaafde Hanafiah, inlandsch rechtskundige, ter beschikking van den president van den landraad te Koeta Radja, die, alhoewel hij wegens zijn slechten gezondheidstoestand slechts twee à driemaal per week de lessen kon volgen, toch met nummer drie in zijn eindexamen van de Rechtsschool slaagde, zou in Holland zijn studiën willen voortzetten, om den doctorshoed te verwerven, maar is daartoe door zijn physieke gesteldheid niet in staat.

Bij het onderwijs noemen we den schoolopziener Aboe Bakr in Si Lè, die verleden jaar zijn akte Nederlandsch bemachtigde.

Nog één Atjeher studeert voor officier. Jammer genoeg is er nog geen enkele Atjehsche arts en is nog geen enkele Atjeher toegelaten tot de Stovia of Nias.

Het is duidelijk, dat deze landskinderen met hun uitstekende opleiding, indien ze hun taak als intermédiair tusschen de Westersche ambtenaren en het Atjehsche volk goed begrijpen, van onberekenbaar nut kunnen zijn voor de opvoeding van hun volk en de verdere pacificatie van dit gewest.

BUITENLAND.

INHOUD:

Japan. Een Nederlander herdacht. — Emigratie naar Australië. — Nederlandsch-Indië op de Jaarbeurs te Milaan. — De herdenking der Duitsche koloniën.

Japan. Een Nederlander herdacht. De *Japan Chronicle* van medio Maart bevat een herdenkend artikel over wijlen Leon Van de Polder, den gewezen raadsman van de Nederlandsche Legatie in Tokyo, die bij de aardbeving van September om het leven kwam. De heer Van de Polder was een der prominentste Nederlanders en een der oudste Europeesche inwoners van Japan.

In Rotterdam op 6 Februari 1851 geboren kwam hij met een Nederlandsch oorlogsschip in 1865 in Yokohama aan. De Fransche prof. Boissonnade de Fontarabia leerde hem Japansch; tijdens den beroemden Japanschen gezant Léon Roches was hij tolk voor de Fransche Legatie. Over die periode, de Meji-restauratie, schreef Sir Satow een boek. Ook Van de Polder werkte aan een boek, doch de brand vernielde het.

Nadat hij zich ook in het Chineesch had bekwaamd, werd hij in 1876 benoemd tot tolk van het Nederlandsch gezantschap, later als waarnemend kanselier toen Sir Harry Parkes de Nederlandsche vertegenwoordiging waarnam. Diens warme aanbeveling leidde tot zijn definitieve benoeming tot kanselier, daarna tot secretaris. In October 1903 werd hij benoemd tot eerste legatie-secretaris en in 1906 tot raadsman van de Nederlandsche Legatie.

Meer dan twintig maal nam hij de functie van *chargé d'affaires* voor Nederland waar, meestal tusschen gezantsbenoemingen in; hetzelfde deed hij voor de Scandinavische landen.

De Japansche regeering kende hem meerdere eerbewijzen toe, laatstelijk de Orde van de Rijzende Zon in 1915 ter gelegenheid van het feit, dat hij toen 50 jaar in Japan woonde. De heer Van de Polder werd verder onderscheiden met de Orde van Oranje Nassau en verscheidene buitenlandsche orders.

Behalve door zijn officieele functies onderscheidde hij zich door landbouwkundige studies, over bamboe etc. Zijn boek over den Japanschen Adel en zijn biografie van Tomomi verscheen in het Fransch en in het Japansch; dat over kopergeld in het Oosten bij het Aziatisch Genootschap. Zijn collectie Japansche munten behoort tot de kostbaarste en volledigste ter wereld.

Met mevrouw Van de Polder, met wie hij in 1876 in het huwelijk trad, nam hij een vooraanstaande plaats in de Japansche maatschappij in; hij was de eerste die tot eerelid benoemd werd van de Tokyo Club. Japanners en vreemdelingen zullen beiden nog lang herdenken, besluit het blad. (*De Locomotief*, 17 April).

* * *

Emigratie naar Australië. In het Tijdschrift van den Ned. Werkloosheidsraad raadt de heer Fr. Th. Blom uit eigen ondervinding landverhuizing naar Australië aan. Dit land biedt naar hij meent niet alleen een goed bestaan, maar ook alle gelegenheid om een zelfstandig bestaan te verwerven. Het Australische gouvernement helpt hen, die den landbouw beoefenen, zeer zeker. Iedere Hollander is vrij er heen te gaan en zich aldaar te vestigen. Hij heeft dezelfde rechten als andere emigranten. Het land wordt hun verstrekt en zij ontvangen door middel van de Landbouwbank onder goedkeuring van den Minister van Landbouw denzelfden steun als gewone Engelsche emigranten. Heeft men land gekozen, dan is men verplicht het voor landbouw geschikt te maken. Daartoe is geld noodig. Wanneer men eenmaal land heeft, is de emigrant voldoende in staat zich zelf en, indien gehuwd, zijn familie te onderhouden. Naarmate men het land cultiveert, wordt door de landbouwbank het crediet vergroot. Wanneer de tijd daarvoor gekomen is, wordt men in de gelegenheid gesteld, te beschikken over paarden, machinerieën enz., zoodat men steeds met zijn arbeid kan voortgaan.

Het spreekt van zelf, dat deze voorschotten met een kleinen interest aan het Rijk moeten worden terugbetaald. Daarvoor zijn 31 jaren gesteld; voor de eerste 5 jaren wordt geen interest in rekening gebracht. Men is echter verplicht de producten aan het Rijk tegen marktprijs te verkoopen, voor welk bedrag de landbouwer wordt gecrediteerd.

Het is een eerste vereischte voor dengene, die naar Australië gaat, dat hij met de methode van landbouw en veeteelt op de hoogte komt wil hij althans succes hebben. Het is daarom sterk aan te raden een 3-tal jaren op verschillende boerderijen te werken. (*Het Vaderland* 30 Mei).

* * *

Nederlandsch-Indië op de Jaarbeurs te Milaan. 12—27 April 1924.

De Indische Mercuur van 16 Mei schrijft over deze demonstratie 't volgende:

De Raad van Beheer van het Koloniaal Instituut werd bereid gevonden, door de Afdeeling Handelsmuseum van dat Instituut de inrichting eener tentoonstelling van Nederlandsche koloniale producten op de jaarbeurs te Milaan te doen verzorgen.

Het initiatief tot die tentoonstelling werd genomen door de Vereeniging „Nederland in den Vreemde", welke alle kosten voor hare rekening nam, en zich met den Nederlandschen Consul te Milaan in verbinding stelde tot het treffen van voorbereidende maatregelen.

De Afdeeling Handelsmuseum had zich gedurende den voorbereidingstijd op de hoogte gesteld van hetgeen in het algemeen den Italianen en in het bijzonder den Italiaanschen koopman zou interesseeren en was ter plaatse gedurende den geheelen duur der tentoonstelling vertegenwoordigd door ir. W. L. Utermark.

Aangezien de beschikbare gelden tot het betrachten eener zekere mate van eenvoud noopten, werd een paviljoen gehuurd van circa 180 M². oppervlakte, waarvan de fondsen eene smakelijke, desniettegenstaande toch eenvoudige aankleeding zouden gedoogen.

De inrichting der tentoonstelling ging over het algemeen met groote moeilijkheden gepaard, aangezien het vrijwel ondoenlijk bleek, zich van geschoold werkvolk van welk ambacht ook, te verzekeren.

De zeer slechte weersgesteldheid bleek tevens eene niet geringe hinderpaal te zijn; het paviljoen was op mooi weer berekend en niet op woest om zich heentierende Novemberstormen. Dank zij veel geld en weinig goede woorden was het toch mogelijk, gedurende den nacht vóór den openingsdag geheel gereed te komen.

Het paviljoen was gelegen in de ,,groep koloniën'', tot welke groep voorts nog behoorden particuliere collectieve inzendingen der beide Italiaansche overzeesche gewesten: Tripolitania en Cirenaica, een kleine officieele inzending der Fransche koloniën en een drietal stands van Tripolitaansche firma's. De ligging was buitengewoon gunstig, aan een groot plein, in welks midden een majestueuze fontein hare 70 M. hooge watermassa opwierp, recht tegenover het machtige en vele bezoekers trekkende ,,paleis der Italiaansche wijnen''.

Bedoeld plein was met den hoofdingang door een breede boulevard verbonden. De goed verzorgde officieele inzendingen van Zweden, Noorwegen en Finland hebben zich slechts, zooals later bleek, in een veel geringer bezoek kunen verheugen, hetgeen zeker voor een groot deel aan de ligging moest worden toegeschreven.

Het bestuur der Milaneesche Jaarbeurs had aan Ned.-Indië een eereplaats aangeboden, welke door ,,Nederland in den Vreemde'' wijselijk werd aanvaard, al stond daar ook eene niet onbelangrijke finantieele contraprestatie tegenover.

Het bezoek aan de jaarbeurs laat zich numeriek niet schatten, aangezien de toegang tot 2 uur 's middags vrij was, wel kon met voldoening geconstateerd worden, dat het Ned.-Indische paviljoen bezocht werd door circa 210,000 menschen, waarvan er 61,000 op rekening der Paaschdagen kwamen. De eerste bezoeker was Z. M. Koning Victor Emanuel, die zijne bijzondere voldoening uitsprak over het gebodene.

Zelfs op de meest roezige dagen heeft het aan een groot aantal zakelijke bezoekers niet ontbroken en den avond van den druksten dag constateerde de heer Utermark met schrik, dat hij 56 menschen te woord had gestaan, waaronder Franschen, Duitschers, Hongaren, Zwitsers, Bulgaren, Syriërs en Grieken.

De belangstelling van de zijde der Italianen zou niet grooter gewenscht kunnen zijn dan zij is geweest, hetgeen ook duidelijk afspiegeling vond in de bij voortduring gunstige dagbladpers daar te lande.

De vele aanvragen tot bemiddeling in het verkrijgen van zaken-relaties werden door den vertegenwoordiger van het Koloniaal Instituut dagelijks opgezonden naar Amsterdam, waar de Voorlichtingsdienst der Afdeeling Handelsmuseum zich haastte, die aanvragen aan belanghebbende firma's door te geven.

Het is gebleken, dat in Italië niet alleen voor de van onze Koloniën afkomstige wereldstapelproducten, doch ook voor talrijke minder belangrijke artikelen groote belangstelling bestaat. Men is daar op het oogenblik Holland en den Hollanders zeer genegen en looft over het algemeen de goede hoedanigheid der Nederlandsche koloniale producten. De groote binnenlandsche concurrentie onderling is echter vaak aanleiding, dat men het zoo zeer begeerde qualiteitsproduct moet laten staan, teneinde grondstoffen van lageren prijs te koopen, waarmede men de concurrentie beter het hoofd kan bieden.

Als ,,pièce de milieu'' van de N. I. tentoonstelling was een statistische voorstelling gemaakt van den uitvoer van N.-I. in 1922; de producten waren geladen in vracht-autotjes, die elk een uitvoerwaarde van *f* 10 millioen vertegenwoordigden en in volgorde gerangschikt waren.

Het geheel bestond uit ruim 100 stuks, waarvan de petroleum 33, de suiker 27 in beslag namen, enz. Langs de wanden werd een systematisch overzicht gegeven van de koloniale producten, telkens vergezeld van enkele bijzonderheden omtrent hun ontstaan en hunne toepassingen.

De verlichting werd door de Philips-fabrieken verzorgd.

* * *

De herdenking der Duitsche koloniën. Het Vad. van 27 April had een correspondentie uit Berlijn, waarin o.m. het volgende voorkwam. „Den 24en was het 40 jaar geleden sedert Bismarck aan den Duitschen consul te Kaapstad het bekende telegram zond, waarin werd medegedeeld, dat de bezittingen van den Duitschen koopman Lüderitz in Afrika onder de bescherming van het Duitsche Rijk waren gesteld. Dit was het begin van Duitschlands ontwikkeling als koloniale mogendheid, een ontwikkeling die in vele opzichten groote successen heeft gebracht, doch die het nadeel had den concurrentienijd te vergrooten. Bismarck, die van een koloniale politiek internationale complicaties vreesde, had lang geaarzeld, alvorens hij tot het zenden van het telegram overging en het is intusschen uit meer dan één bron bekend geworden, dat hij het slechts met grooten tegenzin heeft gedaan. Bismarck, die er door zijn buitengewone kundigheden als diplomaat schitterend in geslaagd was de andere landen buiten het conflict van '70 te houden, was bang, dat een onbesuisde koloniale politiek Duitschland in conflict kon brengen met het Engelsche wereldrijk. De gebeurtenissen hebben helaas bewezen, dat Bismarck's vermoeden bewaarheid is.

Een van de smartelijkste verliezen voor Duitschland is desondanks na den wereldoorlog het verlies van de Afrikaansche koloniën geworden. De koloniën voldeden aan een behoefte, die de emigratie-neigingen, die het Duitsche volk in den loop van de 19en eeuw in hooge mate had ontwikkeld, deden ontstaan. Lange jaren ging dit goed tot het oogenblik, dat het beruchte Kruger-telegram hieraan een einde maakte. Wij Hollanders zijn door onze natuurlijke nationale sympathie voor de Boeren te licht geneigd om de ware beteekenis van dit telegram voor Duitschland te onderschatten. Had het succes van de Duitschers als schitterende organisatoren en kolonisatoren al reeds de afgunst van Engeland opgewekt, dit tastbare blijk van een streven naar koloniale expansie in Afrika maakte aan de vriendschappelijke verhouding een einde.

De Duitschers eischen hunne koloniën als hun goed recht terug. Wat daar in Oost- en West-Afrika tot stand is gebracht is het werk van Duitsche handen en de Duitschers moeten het als roof voelen, dat zij niet langer geduld worden op hun eigendom.

De plechtigheid in de Aula der Universiteit te Berlijn begon met een toespraak van den rector magnificus prof. dr. Roethe, die de noodzakelijkheid bewees van koloniën voor het Duitsche volk. De eigenlijke gedenkrede werd uitgesproken door dr. Seitz, den vroegeren gouverneur van Zuid-West-Afrika, die de ontwikkeling van de Duitsche kolonisatie in Afrika uitvoerig schetste, op de beteekenis van de koloniën voor het Duitsche volk wees en den hoorders een denkbeeld gaf van de grootte van het verlies van deze koloniën. Generaal b. d. Lequis herdacht het oude Duitsche koloniale leger en betreurde den geest van tweedracht in het Duitsche volk.

Na het zingen van het Duitsche vlaggelied en het Duitschlandlied bracht de vergadering een Hoch op Duitschland uit.

Vertegenwoordigers van de regeering hebben aan de plechtigheid deelgenomen".

KOLONIALE LITERATUUR.

„Overzichten van de kassen der zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten over het vijfjarig tijdvak 1919—1923". Uitgave van de afdeeling bestuurszaken der Buitengewesten No. XXXI.

De redactie ontving van het Departement van Koloniën een exemplaar van deze overzichten. Blijkens de inleiding is het doel dier publicatie om — meer dan voor dien in de betrokken gewesten zelf geschiedde — openbaarheid te geven aan de geldelijke aangelegenheden van de zelfbesturende landschappen buiten Java en Madoera, ten einde autoriteiten en publiek in de gelegenheid te stellen kennis te nemen van het geldelijk beheer van de landschapskassen. Met het oog op den minder gunstigen toestand van 's Lands kas, werd de uitgave na 1920 tijdelijk gestaakt; thans wordt zij, zij het ook in vereenvoudigden vorm, opnieuw ter hand genomen.

De vereenvoudiging is van nogal van ingrijpenden aard geweest. De vorige publicatie's gaven volledige afschriften van de verschillende landschapsbegrootingen met korte toelichtingen op de diverse artikelen der uitgaven en onderdeelen der middelen.

In het thans verschenen werk is van een artikels- en onderdeels-gewijze behandeling geen sprake en zijn de toelichtingen achterwege gelaten. Het kan niet ontkend worden dat de waarde van de verstrekte gegevens daardoor belangrijk is verminderd, maar dat neemt niet weg, dat toch ook uit deze niet nader toegelichte getallen-kolommen, nog heel wat te leeren valt.

En dan springen twee dingen wel het allermeest in het oog, namelijk: 1°. het zeer belangrijk aandeel dat de Europeesche groot-nijverheid in den vorm van cijns voor concessies van verschillenden aard tot de middelen van vele, gewoonlijk belangrijke landschappen bijdraagt, en 2°. het buitengewoon hooge bedrag dat in diezelfde landschappen is uitgetrokken voor „inkomsten hoofden en bestuur", dus voor uitgaven ten behoeve van de zelfbestuurders, de aan deze ondergeschikte hoofden en van het verdere inlandsche bestuurspersoneel.

Nemen wij als sprekend voorbeeld het landschap Boeloengan.

Voor 1923 werden de ontvangsten geraamd op *f* 615,692. Aan cijns voor concessie's is daarbij een bedrag van *f* 540,387, dat is niet minder dan $^7/_8$ van alle ontvangsten. De Europeesche groot-industrie zou dus een zegen voor genoemd landschap kunnen zijn, ware het niet dat de post „inkomsten voor hoofden en bestuur" zulke enorme uitgaven vordert, dat er voor alle andere belangen maar bitter weinig over blijft. Ten behoeve van dien post is op de begrooting van uitgaven een bedrag van *f* 441,988 uitgetrokken, dat is niet minder dan 72 pCt. van alle inkomsten! Wanneer men daarbij in aanmerking neemt dat een groot deel van de restitutiepost ad *f* 88,478 ook nog uitgaven betreft in het belang van het bestuur van het landschap,

dan zien wij dat meer dan 80 pCt. van alle inkomsten aan bestuursdoeleinden worden besteed!

Boeloengan heeft eene bevolking van ongeveer 60,000 Inlanders. Per ziel dier bevolking komen dus de bestuurs-uitgaven op ruim *f* 8.— te staan. Dat is maar even 18 maal zooveel als die bevolking aan bedrijf- en inkomstenbelasting opbrengt, want deze beloopt nog geen 45 cent per hoofd. Het noodzakelijk gevolg van een en ander is, dat er voor de andere takken van dienst weinig of niets overschiet. Zoo is voor geneeskundigen dienst een som van *f* 2,700 opgebracht, voor Landbouw, nijverheid en handel..... *f* 100 (één honderd gulden), voor openbare werken ..... *f* 985. En dàt in een land waar het aan behoorlijke communicatie-middelen te eenen male ontbreekt, waar geen enkele landweg bestaat, waar het uitgestrekte achterland bijna niet te bereiken is en waar men — om maar eens een enkel voorbeeld te noemen — 25 dagen noodig heeft om de Brĕm-brĕm-watervallen te bereiken, die hemelsbreed slechts 180 K.M. van de hoofdplaats verwijderd liggen!

De zelfbestuurders en in mindere mate ook de onderhoofden, danken hunne betrekkelijk enorme inkomsten voornamelijk aan hunne aandeelen in den cijns die voor de landbouw- en mijnconcessies betaald wordt, en naarmate die cijns toeneemt, stijgen ook hunne revenuën. Deze hebben in vele streken reeds eene hoogte bereikt, die niet in evenredigheid is met de positie van de meeste dier hoofden; die positie is gewoonlijk in alle opzichten —, zoowel uit een historisch- als uit een finantieel- en uit een machtsoogpunt, — een zéér eenvoudige; en als regel staan die hooge uitkeeringen evenmin in eene behoorlijke verhouding tot hetgeen er voor gepresteerd wordt.

Waar de landschappen rijk en welvarend zijn, is dat bezwaar niet onoverkomelijk, doch waar zij — zooals o.a. in het geval van Boeloengan — arm zijn en nog pas in het allereerste stadium van ontwikkeling verkeeren, daar zijn zulke toestanden eene belemmering voor den vooruitgang en dus ontoelaatbaar; daar geldt nog de regel dat het land er is voor den vorst, maar die regel is uit den tijd.

Zooals gezegd is Boeloengan een sprekend —, misschien wel het sterkst sprekende voorbeeld van bovenmatige bevoordeeling der hoofden ten koste van hun land, doch wat voor dit landschap geldt, geldt voor tal van andere in meerdere of mindere mate.

Dat dergelijke misstanden onder de aandacht van het publiek worden gebracht, pleit zeker voor het nut van publicatie's als de onderhavige.

H. J. GRIJZEN.

Het Koninklijk Koloniaal Instituut te Amsterdam. Wording, werking en toekomst. Uitg. der Ver. „Het Koninklijk Koloniaal Instituut". Druk J. H. de Bussy, Amsterdam.

Het Kon. Kol. Inst. groeit. Na een dertien jarig bestaan der vereeniging, zal haar gebouw tusschen Mauritskade en Oosterpark dit jaar gereed komen — op eenig binnenwerk na —. Gegroeid is de werkzaamheid. De koloniale propaganda, door middel der aanschouwelijke voorstelling in velerlei vorm, door het verstrekken van voorlichting en inlichtingen, door bemiddeling van het onderwijs, door centrale boekerij, openbare leeszaal,

reizende bibliotheek, eigen publicaties, uitgave van verhandelingen, monografieën, bevordering van studie, prijsvragen. Gegroeid is de bemoeienis ter behartiging van verschillende belangen, die uit ons koloniaal bezit voortvloeien. Zoo bij de afdeeling Handelsmuseum, bij die voor Volkenkunde en die voor Tropische Hygiëne. Gegroeid is ook de belangstelling van het publiek, zooals duidelijk gedemonstreerd is door het bezoek van 260,000 personen aan de in September 1923, in het reeds betrokken gedeelte van het nieuwe gebouw, gehouden tentoonstelling, die zich ook mocht verheugen in een bezoek van de toen jubileerende Koningin.

Maar met dit al is men toch niet ten volle tevreden over dien groei. Werden de kosten van het geheele gebouw met volledige inrichting aanvankelijk op ongeveer $1\frac{1}{2}$ millioen gulden geraamd. De oorlogsmisère bracht niet alleen vertraging in den bouw, maar ook, met haar gevolgen, een enorme vermeerdering van de kosten. Bijna 5 millioen zijn aan den bouw besteed en daarmee zijn nog niet alle onderdeelen voltooid. Wel kan, dank zij den vorstelijken steun van een vriend, die onbekend wenscht te blijven, de verdere afbouw als verzekerd worden beschouwd, maar mettemin zal de financieele toestand na het betrekken van het voltooide gebouw groote zorg eischen. Zoo heeft de uitbreiding van het arbeidsveld in de laatste tien jaren de exploitatiekosten van *f* 61,000 in 1913, tot *f* 203,000 in 1922 doen stijgen. De toenemende belangstelling heeft zich niet omgezet in een algemeene bereidvaardigheid tot financieele medewerking, zooals gebleken is door de mislukte poging om een 3 pCt. leening te plaatsen.

En de Raad van beheer heeft groote plannen voor de toekomst. In één gebouw samengebracht moet de werkzaamheid van alle afdeelingen intenser worden. Onder datzelfde dak zal men lokalen aantreffen voor het houden van tentoonstellingen, congressen, lezingen, cursussen, vergaderingen, werkkamers voor studeerenden en verlofgangers. De actie voor koloniale propaganda zal belangrijk uitgebreid worden, in tal van richtingen, met tal van middelen. De museum-lokalen willen een aanschouwelijke voorstelling geven, van flora en fauna, groote en kleine cultures, mijn-, boschbouw, nijverheid, ziekten en plagen, alsmede van het huishoudelijk- en maatschappelijk leven. De voorlichtings- en inlichtingsdienst moet tot een bekenden en gewilden raadgever worden voor ieder, die naar Indië gaat, of er belangstelling voor heeft. De groote beteekenis der nieuwe laboratoria voor de cultures zal nu eerst tot haar recht komen. Op onderwijsgebied denkt het K. I. zich een zeer ruime taak toe.

Het K. I. zal ook tegenover het buitenland een bij uitstek sprekend bewijs zijn van hetgeen een klein land op dit gebied vermag. Het zal daar zelfs in menig opzicht tot voorbeeld willen strekken.

Het K. I. wil zich tot een middenpunt maken waar alle actie en belangstelling op koloniaal gebied zich kan concentreeren. De samenwerking van vele vereenigingen, waarover de actie versnipperd is, kan meer vruchtdragend worden indien men zich kan losmaken van de in ons land veelal te vèr gaande separatistische neiging. Het K. I. hoopt tot die concentratie te kunnen bijdragen.

Naar samenwerking met de koloniën werd reeds gestreefd door studiereizen, correspondentie, bezoek, enz. In het nieuwe gebouw wil men meer tijd geven aan het onderzoek en de bespreking van de wenschen en behoeften van Oost en West.

De bestuurders van het K. I. zien in datgeen, wat uit het initiatief van J. T. Cremer en dr. H. F. R. Hubrecht aan het groeien is, het wordend symbool van de hoogere motieven welke thans leiding geven aan de koloniale staatkunde van Groot-Nederland.

Maar als zij nagaan wie hen in hun arbeid steunen, en daarnaast wie er onbewogen tegenover staan, als zij de ondervonden belangstelling metend leggen naast de waargenomen onaandoenlijkheid, dan zijn zij niet ten volle tevreden. „Hoewel de Vereeniging K. I. reeds dertien jaar bestaat, blijkt meermalen dat de eigenlijke beteekenis van deze instelling en het doel dat zij nastreeft nog altijd niet voldoende zijn doorgedrongen tot het groote publiek", zoo begint de heer Hasselman het voorwoord van het hierboven vermelde werk over wording, werking en toekomst van het K. I., en hij zegt dan door de uitgave een poging te doen om in het licht te stellen hoe de vereeniging is ontstaan, hoe zij tot dusver gewerkt heeft er wat daarvan in de toekomst is te verwachten, terwijl hij het geschrevene tevens beschouwd wenscht te zien als een bescheiden hulde aan de beide eminente opzichters J. T. Cremer en dr. H. F. R. Hubrecht.

In het hier voorafgaande is reeds, zeer in het kort, aangegeven dat inderdaad heel veel is bij te brengen, wat volle en groote belangstelling verdient van geheel Nederland. Wat het boek van den heer Hasselman hierover mededeelt, past in degelijkheid bij alles wat van het K. I. is uitgegaan, zoowel door tekst, als door illustraties, plattegronden en bijlagen.

Maar, als de vraag opkomt: „is dit het boek dat de zaak, welke het K. I. wil dienen, zal doen *doordringen tot het groote publiek?*" dan meldt bij den recensent zich twijfel aan. Het lijkt meer geschreven voor de grooten onder het publiek, dan voor het groote publiek. Voor den gezochten overgang, van „prêcher les convertis" tot „convertir les païens" lijkt een andere betoogtrant meer doeltreffend. Wij hopen ons in deze te vergissen; wij wenschen het boek een spoedige, ruime verspreiding toe onder het groote publiek, als verloochenings-demonstratie van onze opvatting.

De West-Indische Gids, Maandblad.
Uitg. Martinus Nijhoff.

De nood der tijden deed zich ook ten opzichte van deze uitgave voelen. Een alarmkreet meldde kort geleden het verplicht ophouden van het verschijnen ervan, indien geen financieele steun het bestaan kwam redden. 't Zou inderdaad zeer te betreuren zijn geweest als dit orgaan van onze West in Nederland ware verdwenen, en de redactie haar belangeloos volbrachte taak zoo in een teleurstelling had zien te niet gaan. Dit gevaar is voorloopig afgeweerd. De uitgever heeft althans besloten de hoop nog niet op te geven, maar de malaise ook ten opzichte van deze zaak te beschouwen als een kwade periode waar men doorheen moet komen.

De Opbouw, democratisch tijdschrift voor Nederland en Indië.

Bij de intrede van het 7e jaar heeft de Opbouw-redactie besloten tot een verruiming van de basis van het tijdschrift in dien zin, dat in het vervolg meer dan tevoren het geval was, de aandacht mede zal worden gericht op Indië, en meer stelselmatig artikelen betreffende Indische vraagstukken zullen worden opgenomen. Tot dit doel werd samenwerking verkregen met het „Comité Nieuw-Indië", waarvan het maandblad met *De Opbouw* wordt samengesmolten en waarvan een drietal leden in de redactie werden opgenomen. Concentratie van krachten en beperking van te leveren stof.

Encyclopaedie van Ned.-Indië, onder redactie van D. G. Stibbe. Aanvullingen en wijzigingen. Martinus Nijhoff, Den Haag en N. V. v/h. E. J. Brill, Leiden.

Het tot heden bijhouden van een encyclopaedie is een arbeid met eigenaardige moeilijkheden. Nieuwe onderwerpen melden zich aan. Zoo door het overlijden van personen, wier leven hun recht heeft gegeven op een plaats. De blijvende beteekenis van een figuur teekent zich echter vaak eerst nadat de directe indrukken vervaagd zijn; wat heeft de encyclopaedie vast te leggen, wat los te laten? Een beweging kondigt zich als opkomende kracht aan. Wanneer is 't oogenblik gekomen om over haar te schrijven? De kennis van land en volk breidt zich uit, wat moet hiervan nu reeds vermeld worden? Niet te gauw, want dan zou aanvulling, op aanvulling, van aanvulling het gemakkelijke gebruik van den algemeenen wegwijzer benadeelen. Lastiger is nog de beslissing over vervollediging van datgeen wat vroeger over een onderwerp beknopt geschreven is; een encyclopaedie moet haar onderwerpen beknopt behandelen, meer is er dus altijd wel over te zeggen, maar wanneer is 't noodig meer te zeggen?

Het komt mij voor dat de aanvullingen en wijzigingen, die uitgegeven worden op het werk onder redactie van den heer Stibbe getuigen van wijs beleid. De in deze aflevering 7 (April) behandelde onderwerpen, a.d.z. A. G. Lamminga, Sarèkat Islam, radicale concentratie, aardrijkskundige onderzoekingen, wadoekstelsel, Balambangan, getuigen hiervan op nieuw.

Het over het geheel loopend, stelselmatig aangelegd inhoudsoverzicht neemt de bezwaren, verbonden aan het raadplegen van „vervolg-bladen", ook zooveel doenlijk weg.

S. T. O. V. I. A. – ALMANAK.

Deze nakomer is het tweede jaarboek, dat in den vorm van een studenten-almanak verschijnt van de School tot opleiding van Indische artsen te Weltevreden. Het is geschoeid op de voor deze uitgaven gebruikelijke leest. Om den inhoud naar de juiste beteekenis te kunnen waardeeren zou men in het milieu der betrokken studenten vertrouwd moeten zijn; als buitenstaander oordeelende, lijkt het geheel met zorg bewerkt en voor de leerlingen en oud-leerlingen een schat van herinneringen vast te leggen.

In een opzicht bezorgt dit boek een groote teleurstelling. Er spreekt niet alleen geen echt Indische geest, geen rasfierheid uit, maar alles wat hiervan zou kunnen getuigen is blijkbaar opzettelijk vermeden; het kan toch geen toeval of geen onwillekeurige nalatigheid zijn, dat in deze vertolking, van hetgeen leeft in de gemeenschap van Indische medische studenten, niets tot uiting komt van een hoog Indonesisch bewustzijn.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

Grepen uit de historie der chemie. Voordrachten van Dr. Charles M. van Deventer. Privaatdocent aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Haarlem. H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 1924. 513 blz. (*f* 9.50, geb. *f* 11.—).

In vijfentwintig voordrachten geeft de schrijver ons een overzicht van een aantal belangrijke periodes in de geschiedenis der chemie, aanvangende met Aristoteles en zijn voorgangers en eindigende met Pasteur's ontdekking der beide wijnsteenzure zouten.

De schrijver is niettegenstaande de ,,grepen'' erin geslaagd een samenhangend geheel te geven en weet ons in de door hem beschreven tijden en gedachten te doen inleven. De liefde van den schrijver voor de klassieken heeft hem een ruime plaats doen afstaan aan de oude Grieken, een voorliefde welke bovendien de groote paedagogische beteekenis heeft weer eens de aandacht te vestigen op de historische en logische grondslagen onzer kennis. Zoovele beoefenaren der chemie meenen, dat wij met onze grondbegrippen ,,modern'' zijn en dat de denkers van het oude Hellas misschien goede filosofen maar zeker geen kundige experimentatoren waren. De aan Aristoteles toegeschreven bewering, dat een glas vol asch evenveel water kan bevatten als een leeg glas is een geliefd voorbeeld daarvan. De schrijver weet op de fraaie experimenten van een Archimedes de juiste nadruk te leggen, terwijl reeds in zijn eerste voordracht de klassieke, formeele logica als noodzakelijk fundament van alle wetenschap wordt aangewezen, een stoutheid die heden ten dage minder tegenstand zal ontmoeten dan een tiental jaren geleden. Hoe heilzaam de kennis van de historie voor de juiste ontwikkeling van een vak is, blijkt ook uit de in de vierde voordracht behandelde strijd van Aristoteles tegen de absolute atomistiek van Demokritos en Empedokles, tegen de leer der absolute onveranderbare eenheden. Scherp wijst reeds Aristoteles op de noodzakelijkheid, dat het mengen of verbinden een wederzijdsche verandering der betreffende deeltjes medebrengt en dat de absoluut onveranderlijke eenheden, door hunne onveranderlijkheid de mogelijkheid van iedere verandering uitsluiten. Daarbij bedenke men, dat zelfs in het tweede decennium der twintigste eeuw de atomen in een verbinding nog onveranderlijk gedacht werden, althans met de noodzakelijke wederzijdsche verandering geen rekening werd gehouden, dat zelfs een Boltzmann degenen, die betoogden, dat in water geen waterstof en zuurstof als zoodanig voorkomen, spottenderwijze tot de ,,begrifflíche Kernbeiszer'' rekende!

Naar aanleiding van de affiniteit bespreekt de schrijver de tautologie en haar verwante: de cirkelredeneering, welke in plaats van een ,,verklaring'' zoo dikwijls in de chemie een rol spelen. Alhoewel, het blijft een oude vraag of de redeneering, waarmede men het van tautologische smetten vrij zijn wil bewijzen, niet zelve weer een cirkelredeneering is, het ,,voorshands'' ontloopen van de tautologie, is ten slotte ook maar een wissel op de toekomst.

In de voordracht over de Ned. scheikundigen uit het einde der 18de eeuw

treft ons dat geldgebrek deze veelbelovende opbloei der chemie in ons land heeft gefnuikt, een geldgebrek, dat ook nu weer de wetenschap naar de derde of vierde plaats verwijst en ons herinnert aan het: „Plus que ça change, plus que ça reste la même chose".

Dr. H. J. PRINS.

DE EERSTE INDISCHE INGENIEURS.

Het ingenieurs-diploma behaalden de heeren: B. Elenbaas, R. Th. Hees, Hoo King Hoen, Ph. Jordaan, T. A. M. Koster, Ch. H. F. Monteiro, Ong Swan Yoe, W. van Tijen, Tio Tien Bie, R. E. Ungerer, A. C. de Wilde en mejuffrouw E. A. Odenthal.

Thans zijn er dan — zoo schrijft *De Locomotief* van 7 Mei — de eerste geheel in Indië opgeleide ingenieurs. De Technische Hoogeschool te Bandoeng, tot stand gekomen door den offerzin van particulieren en dit jaar overgegaan aan de hoede van de overheid, voltooide enkele dagen geleden de vorming van een groep jonge menschen en schonk daarmede aan Indië de eerste resultaten van het eerste hooger onderwijs.

Voor de hoogleeraren te Bandoeng moet het Zaterdag een heuglijke dag zijn geweest, welke de vrucht bracht van vier jaar moeilijken arbeid, waarbij het overwinnen der vele een pas gestichte instelling wachtende bezwaren stellig de verdienste van pionierswerk heeft. Voor de juist gepromoveerde jonge mannen van verschillenden landaard was die dag voorzeker niet minder belangrijk. Er moet, ook door hen, stevig gewerkt zijn om aan de eischen, gelijk aan de Delftsche, te voldoen. Den in Indië gevormden ingenieurs zij hier een voorspoedige loopbaan toegewenscht, een levensarbeid welke Indië, het land waar zij hun opleiding ontvingen, ten duurzamen zegen strekke.

Voor deze gewesten zelve heeft de Bandoengsche promotie de beteekenis van een begin: de dageraad van het Indisch hooger onderwijs. Van 1924 af zullen telken jare in het eigen land geschoolde kinderen des lands de wereld ingezonden worden als universitair ontwikkelden. Voorloopig zullen het alleen de ingenieurs zijn; na 1928 ook juristen. Zijn voor het oogenblik de omstandigheden den ingenieur al minder gunstig, aan de toekomst van het vak kan niet getwijfeld worden, noch aan die van de hier geslaagden. Wel echter mag men verlangen, dat zoo spoedig mogelijk het studiegebied verruimd wordt en ook andere dan civielingenieurs door Bandoeng worden opgeleid.

EEN INDISCHE FACULTEIT TE UTRECHT.

Het *Utr. Nwsbl.* meldt thans te kunnen mededeelen, dat het de Ondernemingsraad voor Ned.-Indië is (voorzitter prof. mr. M. W. F. Treub), die zich financieel interesseert voor een nieuw te stichten Indische faculteit aan de universiteit te Utrecht. Deze Ondernemingsraad heeft getracht tot de verwezenlijking der faculteit te komen onder auspiciën van het Koloniaal Instituut, dat nu ten aanzien van deze kwestie eene beslissing heeft genomen. Men achtte echter thans nog niet het oogenblik gekomen om mededeeling te doen over het genomen besluit.

Men verzekerde het blad echter, dat de faculteit voor Indisch Recht als hier bedoeld in ieder geval door den Ondernemingsraad tot stand zal worden gebracht, zoodat dus een eventueel afwijzende beslissing van het Koloniaal Instituut in deze van geen vèrstrekkenden invloed zal zijn. (16 Juni).

NEDERLANDSCH-INDISCH ONDERWIJS KONGRES.

Het bestuur der vereeniging N. I. O. K. doet in no. 15 van *Het M. O. in N.-I.* een beroep op de leden der vereeniging om het „kongres" sterk te maken, opdat het in waarheid worde een dier zeldzame lichamen, waar boven de verschillen uit gemeenschappelijk gearbeid kan worden aan een groote taak: de opvoeding onzer kinderen, die binnen een paar decenniën zelfstandig zullen moeten werken in een geschokte, misschien nog ontredderde maatschappij!

Het bestuur is er in geslaagd voor al de uitgekozen onderwerpen inleiders te vinden; de lijst is zeker veelzijdig te noemen.

1. Het Hoger Onderwijs, spesiaal het Rechtskundig H. O. en het Voorbereidend Onderwijs daartoe. In hoeverre moet de studie der klassieke talen voor bedoeld H. O. noodzakelik worden geacht? Inleider: Mr. C. C. van Helsdingen.
2. De aansluiting tussen Lagere School en Hogere Burgerschool. Inleider: Dr. F. W. Stapel.
3. Het onderwijs in de landstaal op inrichtingen voor lager en voortgezet onderwijs. Inleider: R. Soepadmo.
4. De invloed van handenarbeid op onderwijs en opvoeding. Inleider: R. Adolf.
5. Wat kan de school doen ter opvoeding van de jeugd tot goede staatsburgers? Inleider: S. Kromsigt.
6. Wat kan gedaan worden om de opvoedkundige waarde van het onderwijs voor het Indiese kind te verhogen? Inleider: Past. A. Th. van Hoof.
7. Welke plaats behoort de Lichamelike Opvoeding in te nemen in het Onderwijsplan in deze gewesten? Inleider Chr. M. C. Leonards.
8. Hoe is de achteruitgang der Eur. Lag. School te stuiten? Inleider: C. T. Deeleman.
9. De lokale ressorten en de desentralisatie van het onderwijs. 1e Inleider: R. A. Schotman. 2e Inleider: H. C. Kerkkamp.
10. Het tegenwoordig Mulo-onderwijs en hoe dit ware te wijzigen. 1e Inleider: K. van Dijk. 2e Inleider. Th. F. de Korte.

OPENING VAN ANETA-RADIO TE WELTEVREDEN.

In tegenwoordigheid van hoogwaardigheidsbekleeders: leden van den Raad van Indië, departementshoofden, leden van het consulaire corps, civiele-, militaire autoriteiten, vooraanstaande personen uit de handelswereld, is Aneta-radio te Weltevreden geopend.

De voorzitter der permanente radio-commissie, de heer W. A. van Cuyck, zette namens den directeur van bedrijven uiteen, dat de taak der commissie staat boven individueele belangen van alle daarbij betrokkenen. Het vraagstuk der radiografie en -telegrafie heeft, zoo zeide hij, zoovele kanten en sterk uiteenloopende belangen, dat het onvermijdelijk noodig is, zich steeds en uitsluitend te laten leiden door het algemeen belang, de oogen open houdend voor de ontwikkeling en den voorspoed van deze gewesten. Hiertoe behoort de ruime en zoo snel mogelijke verspreiding van betrouwbaar nieuws, waardoor nauw contact wordt verkregen met het overige deel van de wereld. De opening van Aneta-Radio is een belangrijk oogenblik op dezen weg.

Na hem voerden velen het woord. De heeren H. L. Aerhout, bedrijfschef bij het dienstvak der telegrafie; H. van Loo, hoofdredacteur van het *Soer.*

Hbl.; Hekkelman van het Soerabaja-kantoor; H. M. de Vries namens D'Oriënt; het lid van den Volksraad P. Bergmeyer; Goldmann voor de Semarangsche courantenlezers; Hadji Salim namens de inlandsche pers; D. F. van der Pant namens het personeel en van Lier namens de pers in de buitengewesten.

De heer D. W. Berretty, de sprekers beantwoordend, memoreerde de eerste opening. Het meerendeel van de thans aanwezigen was toen eveneens aanwezig, getuigenis afleggend van hun belangstelling in het werk van de pers. Vervolgens herinnerde hij aan de crisis-periode, die zeer ernstig Aneta aantastte. Hij heeft met verlangen uitgezien naar den openingsdag van Aneta-Radio, niet alleen perspectieven openend, maar vooral feitelijk beteekend de definitieve heropening van het persbureau. Hij vertrouwde, dat een periode van rustige ontwikkeling en aangename samenwerking met de Indische pers zal volgen. Na den verkoop van D'Oriënt volgde de scheiding tusschen persbureau en advertentiebedrijf. De heer Berretty dankte de vele machtige vrienden van Aneta, die Aneta niet in den steek lieten in de moeilijkste oogenblikken, waardoor het gelukt is, de situatie meester te blijven, ondanks felle tegenslagen.

De heer Van Cuyck verklaarde ten slotte Aneta-Radio voor geopend.

JAPAN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Toen Japansche bladen iets wisten te vertellen van plannen tot vestiging van een Japansche ijzerindustrie in N.-I., werd dit min of meer officieel tegen gesproken. Nu heeft het *Soer. Hbl.* echter gegevens ontleend aan het Japansche blad *Hochi Shimbun*, die wel niet geheel uit de lucht gegrepen zullen zijn, al zullen zij ook niet onvoorwaardelijk zijn te aanvaarden.

Wij geven hieruit een paar aanhalingen weer, met commentaar van het *Soer. Hbl.*

„Op initiatief van de heeren Kojuro Nagakawa (directeur van de Bank van Formosa) en Kajiro Matsukata (directeur der Johore Iron Mine), heeft de heer Koichiro Ishihara van de Ishihara Kogyo Mijnbouw-Mij., zich ten doel gesteld, een groote ijzerindustrie nabij Palembang, Sumatra, te vestigen, waarvoor aan Japansch kapitaal benoodigd zal zijn 20 millioen yen en waarvoor door Nederland de Boekit Asammijn werd aangeboden. Daar dit plan reeds in een gevorderd stadium van ontwikkeling is, heeft onder leiding van den heer Kajuro Nakagawa op 5 Februari een vergadering plaats gehad in het Imperial Hotel te Tokio, om aan deze onderneming bekendheid te geven.

„Op deze vergadering waren aanwezig: Jukuro Kadono van Okura, Kojuro Nakagawa van Taiwan, baron Seinosuke Go, Soichiro Asano, Motojiro Shiraishi van de firma Asano, burggraaf Kyoshiro Inouye, oud-professor van de Keizerlijke Universiteit, dr. Kunrichi Tawara, professor aan de Keizerlijke Universiteit van Tokio, Naokichi Kaneko, van de firma Suzuki, Tamiki Makita, Fusanosuke Kuhara, Kojiro Matsukata van de Kawasaki scheepswerven, Kakichi Uchida, gouverneur-generaal van Formosa, Takeshi Shirani, chef van de staalfabrieken te Yahata, Koroku Kamura, Shigezo Miyoshi, Kamakichi Takata van de firma Takata & Co., Kunitaro Miyauchi, Yutaro Tomita enz."

Het *Soer. Hbl.* vermeldt met opzet al deze namen, om te doen zien, welke vooraanstaande personen uit het Japansche bedrijfsleven aan deze bijeenkomst hebben deelgenomen. Voor de beteekenis van dit bericht meent het

blad verder te moeten melden, dat de *Hochi Shimbun* één der oudste en voornaamste te Tokio verschijnende dagbladen is. Het blad heeft een oplaag van meer dan 500,000 exemplaren.

De namen, het duidelijk omschreven doel der bijeenkomst en de positie van het blad kunnen moeilijk anders dan tot de conclusie leiden, dat ernstige plannen in overweging zijn om een ijzerindustrie in Sumatra te vestigen. In welk verband hiermede het bedrijf der Boekit Asam-mijnen beschouwd moet worden, is echter vooralsnog onduidelijk. Dat Nederland zou aangeboden hebben de Boekit Asam-mijnen in te brengen kan niet aangenomen worden; dit bericht werd ook positief door de Ned.-Ind. regeering ontkend, blijkens de informaties van den redacteur van het blad te Batavia. Wat wel aannemelijk lijkt, is, dat de aanwezigheid der Boekit Asam-mijnen en de kwaliteit van het product, de vooruitzichten voor een ijzerindustrie in Sumatra zooveel gunstiger maken. In dit verband past de mededeeling van den heer Zentgraaff, dat de Johoro Iron Mine onderhandeld heeft over den verkoop aan haar van de Lematangkolen, het beste product van Boekit Asam.

Over de beteekenis der plannen merkte de *Hochi Shimbun* nog het volgende op:

„Het plan van den heer Ishihara is van zeer groote beteekenis voor de ontwikkeling van de positie van Japan in de Zuidzee. Verwacht wordt, dat de Boekit Asam-steenkolenmijn haar producten niet alleen naar de Zuidzee, doch ook naar Japan zal kunnen leveren. Wanneer een zoo groote ijzerindustrie in de Zuidzee zich ontwikkelt, zal het een revolutie in de Japansche ijzerindustrie ten gevolge hebben. Daar degenen, die bij de besprekingen aanwezig waren, groote verwachtingen van de nieuwe onderneming hebben, wordt zij met veel geestdrift opgezet".

NIEUWE AFZETGEBIEDEN VOOR RUBBER.

Wij lezen in *De Loc.* van 21 Februari:

Reuter seinde uit Londen, dat de heer P. J. Burgess, voorzitter van de Rubber Growers Association, in een vergadering in de Royal Society of Arts het idee aan de hand deed, dat de theeplanters proeven zouden nemen met het water-proof maken van theekisten met rubber-latex in plaats van deze met lood te bedekken. Verwacht wordt, dat de crêpe-rubberzolen de aangewezen zolen zullen worden voor alle schoenen, doch de rubber daarvoor moet op de ondernemingen vervaardigd worden, terwijl de kleinhandelsprijs zoodanig moet verminderen, dat hij beneden dien van leeren zolen komt. Ook moet nog een middel gevonden worden om het „slippen" van rubberzolen bij nat weer te voorkomen. De moeilijkheid van het vasthechten van rubber aan het wegendek schijnt opgelost te zijn. De heer Burgess was van meening, dat het aanwenden van groote blokken de overige moeilijkheden uit den weg zou ruimen, bij de gebruikmaking van rubber voor bestratingsdoeleinden. Het is in deze richting, dat spreker de eenige oplossing meent te liggen van het probleem van rubbergebruik op groote schaal. Dit zal mogelijk zijn, wanneer ruwe rubber ongeveer 18 p. per pond blijft doen.

In dit verband vraagt de brochure: *Rubbervloerbedekkingen, door Ir. J. G. Tol*, overdruk van een artikel uit *Bouwstoffen* ook aandacht. Zij komt tot de volgende conclusiereeks. Verschillende leveranciers zijn in staat regel-

matig goede rubbervloeren af te leveren. De teleurstellende resultaten, die met sommige rubbervloeren zijn verkregen worden veroorzaakt door gebruik van minderwaardig en slecht leggen van den vloer. Het gebruik van minderwaardig materiaal wijst op onvoldoende materiaalkennis, zoowel bij den te goeder trouw zijnden verkooper als bij den afnemer. Alvorens tot bestelling over te gaan verdient het aanbeveling het materiaal tot onderzoek op te sturen aan den Rijksrubberdienst te Delft. Het leggen van den vloer behoort te geschieden door vaklieden, die zoowel met de behandeling van rubber als met die van het plakmiddel volkomen vertrouwd zijn. Bij het leggen van een rubbervloer is een nauwe samenwerking tusschen den leverancier van den vloer en den leider van den bouw wenschelijk.

BERUST INDISCHE SPRUW OP INFECTIE, AVITAMINOSE, OF DEFICIENTIE IN RUIMEREN ZIN?

In het onlangs verschenen Leerboek der Tropische geneeskunst van de Langen en Lichtenstein is de meening van den heer C. Elders, arts te 's Gravenhage, zooals hij deze gepubliceerd had, niet overeenkomstig de bedoeling van den schr. weergegeven. Niet aan de hand van Mc. Carrison's boek, doch lang voor het verschijnen van dit werk en door eigen onderzoek kwam hij tot de meening, dat spruw een deficientieziekte is. Dit heeft hem aanleiding gegeven zijn studie- en proefresultaten nog eens kort samen te vatten, in een artikel onder vermeld opschrift in aflevering van 14 Maart van de *Geneeskundige Gids*. Het voor vakmannen geschreven betoog komt tot deze, voor ieder belangrijke conclusie: Spruw is geen infectieziekte, maar een deficientie ziekte. (Wil men voor dificientie ziekte een Nederlandsch woord, dan is gebreks-, of tekortziekte bruikbaar). Elders heeft deze meening reeds verdedigd in een vergadering van de Nederlandsche vereeniging van tropische geneeskunst op 29 October 1916. Later vernam schr. dat Funk in 1914 spruw al tot de avitaminosen had gerekend. Over zijn voortgezette studie en proeven en over de gewijzigde inzichten schreef Elders in 1919 een brochure ,,Over de behandeling en de oorzaken van Indische spruw'' en hield hij op 18 Mei van dat jaar een voordracht in bovengenoemde vereeniging, dus vóór de proeven van Mc. Carrison.

Nader komt hij dan tot de slotsom, dat hij spruw niet meer voor een zuivere avitaminose houdt, doch mede een zeer belangrijke rol toeschrijft aan een tekort aan volwaardige eiwitstoffen. ,,Mocht deze hypothese'', aldus besluit hij, ,,blijken niet juist te zijn, dan heeft ze toch een belangrijke verbetering gebracht in de therapie van deze vroeger zoo gevreesde ziekte en bovendien is daardoor gebleken dat het noodig is de onderwetsche diëeten bij acute en chronische darmaandoeningen eens grondig te herzien. Papjes verbanne men uit deze diëeten en het geweldig fijn maken en zeven van de gegeven voedsels is overbodig. De ervaring heeft ook reeds geleerd, dat men van spruw genezen patiënten gerust naar Indië terug kan laten gaan, als ze maar zorgen, dat ze een doelmatig diëet blijven toepassen. Met gladde rijst als hoofdvoedsel moet men dunkt me zeer voorzichtig zijn, daar het behalve aan gebrek aan B-stoffen ook aan eiwitarmoede mank gaat.''

Generaal J. B. VAN HEUTSZ,
Oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.
Geboren 3 Februari 1851. — Overleden 10 Juli 1924.

Generaal VAN HEUTSZ,

DOOR

H. N. A. SWART.

(*Luitenant-Generaal b. d.*).

Van geen der Indische legeraanvoerders en krijgsoversten der 19de en 20ste eeuw is de naam in Nederland zoo algemeen bekend als die van Van Heutsz.

Veel heeft hiertoe bijgedragen zijn geheel bijzondere persoonlijkheid, waardoor door de velen, die eens onder hem gediend hebben, steeds weer gaarne herinneringen aan hem werden opgehaald.

En ofschoon hij ook als bestuurder in Indië een groote plaats heeft ingenomen, getuigende het vele dat onder hem als gewestelijk bestuurder in Atjeh en als Gouverneur-Generaal in geheel Nederlandsch-Indië is tot stand gekomen, zal toch steeds zijn naam in de eerste plaats verbonden blijven aan hetgeen hij als legeraanvoerder deed: het Indische Leger het geloof te hebben teruggegeven in eigen Kracht en Kunnen, en daardoor, zooals een zijner biografen eens schreef, Nederland te hebben bevrijd van de nachtmerrie Atjèh. Dit was hem mogelijk, omdat hij alles uit de onder zijn bevelen staande troepen wist te halen en de Indische soldaat, van den laagsten tot den hoogsten rang, steeds in oprechte bewondering op zag tot hem, den onvergelijkelijken aanvoerder die, welke opdracht hem ook gegeven werd, wat hij zich ook te velde voornam, dit steeds op even moedige als beleidvolle wijze wist te volbrengen.

In het jaar 1867 op zeventienjarigen leeftijd bij het Instructie-Bataljon te Kampen in dienst getreden, werd hij in 1872 benoemd tot 2de luitenant bij het Nederlandsche Leger, en in 1873, kort na het uitbreken van den Atjeh-oorlog, op verzoek overgeplaatst naar het Indische Leger. Reeds spoedig vertrok hij naar het oorlogsterrein, waar hij zich zoodanig onderscheidde, dat hij, nauwelijks 3 jaren officier zijnde, het Ridderkruis der Militaire Willemsorde 4e klasse wist te verwerven. Na in 1876 bevorderd te zijn tot 1ste luitenant verliet hij Atjeh.

Op welke hem geheel typeerende wijze hij in 1881 zijne plaatsing op de Hoogere Krijgsschool wist te verkrijgen, werd nog onlangs in de dagbladen vermeld en zal dus hier niet herhaald worden. Na volbrachte studie in Indië teruggekeerd en in 1886 bevorderd te zijn tot kapitein, werd hij in 1887 bij den Generalen Staf geplaatst en in 1889 benoemd tot Chef van den Staf van de troepenmacht in Atjeh. In 1890, het jaar, waarin hij door een geweerschot levensgevaarlijk gewond werd, ontving hij de Eeresabel. In het volgende jaar bij keuze bevorderd tot majoor en zes jaren later tot kolonel werd hij in 1898 Civiel en Militair Gouverneur van Atjeh. Na dit gewest als generaal-majoor en luitenant-generaal zes jaren bestuurd te hebben, had in 1904 zijne benoeming plaats tot Gouverneur-Generaal, welke hooge waardigheid hij tot het laatst van 1909 bekleedde.

Na zijne pensionneering woonde hij in Amsterdam en Bussum en sinds 't laatst van 1922 beurtelings te Montreux en Meran. Te Montreux, waar hij den laatsten tijd vertoefde, is hij den 10den Juli overleden en den 14den d.a.v. op het Kerkhof te Clarens ter aarde besteld.

Gedurende zijn geheele zoo schitterende loopbaan onderscheidde hij zich steeds door voortvarendheid, energie en buitengewoon doorzettingsvermogen. Nooit was hij wankelmoedig, maar steeds vol wilskracht en zelfvertrouwen.

Een en ander ging bovendien gepaard aan een bewonderingswaardig optimisme en het zich nooit laten weerhouden door welke bezwaren ook, waardoor bij hem steeds „alles kon". Een bestuursambtenaar, die ook onder hem in Atjeh gediend had, noemde hem eens niet onaardig een optimistische durfal.

Zelf ruim van opvatting zijnde, stak hij graag den draak met alles wat naar exclusiviteit zweemde.

Afkeerig van alles, wat hem voorkwam als ijdel vertoon, zeer eenvoudig in zijn levenswijze, kameraadschappelijk in den omgang met zijne ondergeschikten, voor wier belangen, indien zulks wenschelijk of noodig mocht zijn, hij krachtig wist op te komen, waren het zijn eigenschappen als aanvoerder, welke den grondslag vormde voor den eerbied en het vertrouwen, welke hem in Atjeh eerst als colonne-commandant en daarna als opperbevelhebber onverdeeld geschonken werden.

Gevoelig van aard zijnde, trachtte hij dikwijls, daar het hem niet gemakkelijk viel zulks te verbergen, door uiterlijke ruwheid te doen voorkomen, dat hij ongevoelig was.

En toch heeft zijn gevoelig hart hem parten gespeeld.

Dikwijls buitengewoon veeleischend van zijne ondergeschikten, was hij niet karig met zijn lof, wanneer zij iets naar zijne inzichten goed volbracht hadden.

Trok hij velen door zijne spontaniteit en impulsiviteit aan, zoo staat daartegenover ook, dat hij daardoor meermalen onrecht beging

en wel eens een trouw vriend en aanhanger afstootte. Gewoonlijk zag hij zijn fout spoedig in, daar rond voor uitkomen ging hem echter moeilijk af, maar op een hem alleen eigen wijze wist hij dan goed te maken wat hij verkorven had en het vertrouwen in hem te doen behouden. Ook hierdoor ging bekoring van hem uit en wist hij velen voor zich in te nemen.

Man van geniale invallen wist hij ook dadelijk tot den kern van de zaak, welke hem voorgelegd werd, door te dringen. Tevens was zijn kritiek, over wien en wat ook, waarbij hij geen blaadje voor den mond nam, doorgaans ongezouten en raak.

Dwong zijn geaardheid een ieder, den een wat eerder, den ander wat later tot bewondering, zij die veel met hem in aanraking kwamen, vereerden hem met groote trouw en aanhankelijkheid.

Gedurende zijn Atjeh-tijd als Chef van den Staf onder den door hem zoo vereerden generaal van Teijn, werd hem de groote beteekenis der Onderhoorigheden van dat gewest, welke alleen aan den grooten Pel niet ontgaan was, steeds duidelijker en zag hij het belang in daar ten spoedigste een toestand van orde en rust te scheppen. Dat hij die meening ook ingang wist te doen vinden bij zijn chef, blijkt uit de wijze, waarop de Idi-expeditie in 1890 geleid werd en de troepen van de eene overwinning naar de andere gevoerd en in betrekkelijk korten tijd schitterende resultaten bereikt werden. Van Heutsz heeft toen grooten naam gemaakt als een moedig beleidvol stafofficier, en was wat een stafofficier wezen moet: den bevelhebber aanvullende en vervangende, waar zulks noodig was.

Typische staaltjes zouden hierover te vermelden zijn, maar dan zou te veel plaatsruimte in beslag worden genomen.

Gedurende de hierboven bedoelde Atjeh-jaren verzamelde hij ook de gegevens voor zijn bekende brochure ,,de onderwerping van Atjeh'', waarin hij op meesterlijke wijze duidelijk aangaf, hoe zijns inziens Atjeh tot onderwerping te brengen was. Zes jaren zouden nog na het verschijnen van dat boekwerk moeten verloopen eer hij zou kunnen toonen, dat zijne denkbeelden alleszins juist waren en tot het aangegeven doel leiden moesten.

Eens Atjeh onderworpen zijnde, was het bewind van Van Heutsz over dat land krachtig en rechtvaardig, en heeft hij gedaan alles wat in zijn vermogen was om handel, scheepvaart en nijverheid te ontwikkelen, het land economisch vooruit te brengen (o.a. doortrekking Atjeh-Tram tot Langsa, petroleum-industrie Peureula, Sabang-oceaanhaven).

Welke beginselen hem bij zijn bestuur leidden, moge blijken uit het voorkomende in zijn verslag omtrent zijn bevindingen, toen hij van 25 November tot 24 December 1907 als Gouverneur-Generaal Atjeh bezocht. Hierin staat:

,,Op ons ruste de dure plicht- om het volk, dat zoozeer door den

,,oorlog geleden heeft, te doen beseffen, dat het ons eenig doel, ons ,,streven is om rust, orde, veiligheid en welvaart te scheppen en te ,,handhaven, hoofden en bevolking te doen gevoelen dat het kalme ,,vredige familieleven met rechtszekerheid voor allen, zelfs voor den ,,geringsten man tegen het voornaamste hoofd, onder ons bestuur ,,verzekerd is, en op deze wijze allengs allerwege de diep gevoelde ,,overtuiging vestigen, dat ons bestuur hun allen ten zegen strekt''.

Nadat hem reeds vroeger was toegekend het Ridderkruis der Militaire Willemsorde der 3de klasse, werden hem voor zijn verrichtingen als gouverneur van Atjeh eerst verleend het Commandeurskruis van de Militaire Willemsorde en het Ridderkruis van de orde van den Nederlandschen Leeuw en hij daarna benoemd tot Adjudant in buitengewonen Dienst, Adjudant-Generaal van de Koningin, met rang van Groot-officier van de Kroon, en hem daarop in 1903 het Groot-kruis der Militaire Willemsorde toegekend.

Na van Swieten in 1874 was de laatste onderscheiding aan geen Indisch generaal ten deel gevallen. Als Gouverneur-Generaal ontving hij het Commandeurskruis van de orde van den Nederlandschen Leeuw, terwijl hem bij het nederleggen van die waardigheid het Grootkruis van die orde ten deel viel.

Toen hij in 1904 geroepen werd tot de Landvoogdij, verheugden zich niet alleen zijn vereerders en bewonderaars daarover. Ieder toch, die het goed met Indië meende, wist, dat door hem een einde zou gemaakt worden aan den dikwijls vernederenden toestand in de Buitengewesten, waar in vele streken slechts een schijngezag uitgeoefend, de Nederlandsche vlag ongestraft gehoond werd en waar bij zijn optreden nog dezelfde toestanden heerschten als in het midden der negentiende eeuw.

Niettegenstaande de Indische finantiën zich bij zijn optreden in slechten toestand bevonden, en het gewenschte evenwicht in de begrooting moest worden aangebracht, en dus ,,bezuiniging'' de leus was, wist hij in slechts weinige jaren die finantiën weer gezond te maken en met de te zijner beschikking staande middelen allerwegen in de Buitengewesten ons gezag blijvend te vestigen en een toestand te scheppen, waardoor de grondslag is gelegd voor de gunstige omstandigheden, waarin die belangrijke streken thans verkeeren.

Wat Van Heutsz voor zijn Vaderland en voor Indië gedaan heeft is mijns inziens van zooveel beteekenis en van zoo grootschen aard, dat in de hoofdstad des Lands en te Batavia ten spoedigste een standbeeld voor hem moet worden opgericht, opdat het in eerbiedige bewondering tot hem opziend nageslacht steeds van dezen grooten Nederlander het beeld voor oogen heeft.

Ned.-Indië gedurende de Mobilisatiejaren,

DOOR

A. T. H. WINTER.

(*Majoor van den Generalen Staf N.-I. L.*).

Inleiding.

Hoewel de oorlogsjaren allerminst ongemerkt aan Nederlandsch Indië zijn voorbijgegaan, hebben zij toch bijlangena niet die gevolgen gehad voor land en volk welke het moederland van den oorlogstijd heeft ondervonden.

Men heeft wel eens verkondigd, dat Indië feitelijk niets van den oorlog heeft gemerkt. Althans niet tijdens den krijg.

Tot op zekere hoogte bevat die bewering waarheid. Immers, de misère, welke men in Nederland heeft gekend, het gebrek aan de allernoodzakelijkste levensbehoeften, de verarming van een deel van het volk tegenover abnormalen rijkdom van een ander gedeelte, geweldige stijging van prijzen, dat alles is óf in Indië niet vertoond, óf in slechts veel geringere mate. Wel heeft Indië den terugslag ondervonden, de nawerking. En deze doet zich ook nu nog gevoelen. Maar over het geheel genomen kan *niet* gezegd worden, dat Indië ernstig door- en tijdens den oorlog heeft geleden.

De ontvangst van de eerste oorlogsberichten.

Te zeggen, dat het begin van den oorlog als een donderslag bij helderen hemel over het intellectueele deel van de bevolking is gekomen, zou zijn dezer populatie te kort doen.

Reeds in de laatste dagen van Juli toch begon men in meer ingelichte kringen te begrijpen, dat er onweer broeide aan den politieken hemel. En toen de eerste oorlogsverklaring spoedig door meerderen werd gevolgd, was het iedereen duidelijk, dat waar ook Nederland overging tot mobiliseeren, Indië daarbij wel niet geheel achter zou kunnen blijven. Daar echter eenerzijds meer kans aanwezig werd geacht, dat de Centralen zich tot onze vijanden zouden verklaren dan de Entente, anderzijds een overzeesche aanvaller, toch zeker eenige weken noodig zou hebben, alvorens door hem een expeditieleger op Java's kust zou kunnen worden geland, zoodat dus *te land* geen direct

gevaar van eenige beteekenis dreigde, behoefde met de mobilisatie van de landmacht niet die spoed te worden gemaakt, welke in Nederland behoorde te worden betracht.

De mobilisatie voor land- en zeemacht werd dan ook *niet* bevolen, hoewel beide onderdeelen der weermacht er toe overgingen, de noodige *voorbereidingen* te treffen om tot snelle, algeheele mobilisatie te kunnen overgaan.

Over het geheel genomen, nam het groote publiek in Indië de gebeurtenissen in Europa vrij kalm op. Hieraan zal wel niet vreemd zijn geweest de omstandigheid, dat de berichten geleidelijk binnen kwamen en men in Indië minder spoedig den indruk kreeg, dat de krijg niet tusschen een paar landen beperkt zou blijven, doch dat, als bij een heide-brand, de vlammen des oorlogs naar alle kanten zich zouden uitbreiden. Toen dan ook reeds in de eerste Augustus-dagen bleek, dat de Duitschers onze neutraliteit eerbiedigden — Nederlands neutraliteitsverklaring was ook in Indië afgekondigd — veranderde spoedig de stemming, die een oogenblik wat opgewonden was geweest, weer in een meer normale, en werd, hoe vreemd het moge schijnen, door Indië de kans op een daadwerkelijk in het conflict betrokken worden niet meer zoo heel groot geacht.

Wel werd zeer goed ingezien, wat het in *economisch* opzicht zou *kunnen* beteekenen, indien Indië's neutraliteit in oorlogstoestand mocht worden omgezet, zelfs, al volgde niet direct een aanval op Java. Immers, men begreep zeer wel dat, indien wij in het conflict mochten worden betrokken *tegen* de Entente, dus, wanneer een der beide in den Pacific belangen hebbende Entente-mogendheden — reeds in Augustus 1914 trad Japan in den oorlog — met haar onze Marine verre de baas zijnde vloten Indië, maar vooral Java, van de gemeenschap met de buitenwereld zoude afsnijden, er spoedig aan verschillende, van import afhankelijke artikelen (voedingsmiddelen, kleeding e.d.) gebrek zou kunnen ontstaan. En het was dan ook zeer verklaarbaar dat in de eerste Augustus-dagen de vrees voor komende tekorten deelen van de populatie dreef tot handelingen, welke zij, bij kalm nadenken, als volkomen overbodig en bovendien de goede zaak schadend, achterwege zou hebben gelaten.

Het was die vrees, zich vooral manifesteerend onder de Europeanen in de steden, welke hen noopte, een ware run op de levensmiddelentoko's te beginnen, ten einde voor verscheidene weken nog voorraad in te slaan. Ook de banken moesten het ontgelden dank zij de neiging, bespaarde of op deposito geplaatste gelden op te vragen, als gevolg waarvan enkele, meest kleine, banken inderdaad kritieke oogenblikken hebben doorstaan. De kalme houding der groote banklichamen, in de eerste plaats van De Javasche Bank, deed echter

spoedig de rust wederkeeren en de overige banken het hoofd boven water houden. Natuurlijk stegen diverse artikelen in prijs; echter geleidelijk en lang niet in die mate als in Holland.

Een verschijnsel van dreigender afmeting was de zucht — en deze vooral waarneembaar bij niet-Europeanen —, om zich in het bezit te stellen van goud- en zilvergeld; waarvan sluwe Oosterlingen handig gebruik wisten te maken om tegen woekerwinst het niet gewilde papierengeld om te zetten tegen metalen pasmunt. Totdat een regeeringsbesluit, dat het aannemen van bankpapier tot elk bedrag als wettig betaalmiddel *verplichtend stelde*, ook hieraan een eind maakte.

Ook in een later stadium heeft zich gebrek aan zilveren pasmunt — het goudgeld werd zoodra mogelijk in beslag genomen en zag men sedert niet veel meer — doen gevoelen. En het was in die dagen, dat de wenschelijkheid naar voren kwam, Indië eigen muntaanmaak te geven. Waartoe het bij eventueele isolatie van langen duur ook zal moeten komen, naar het voorkomt.

Heel lang hebben deze verschijnselen niet geduurd. Nadat reeds luttele weken na de oorlogsverklaring bleek, dat Nederland — en dus ook Indië — groote kans had, inderdaad neutraal te blijven; de misschien door enkelen verwachte bedreiging van de zijde van een in den aanvang nog neutraal land, uitbleef, keerde geleidelijk de kalmte terug. Zulks te eerder, toen het, na het verstarren der fronten en het begin van den loopgravenkrijg, duidelijk werd, dat deze oorlog niet, gelijk men aanvankelijk gedacht had, in eenige maanden beëindigd zou zijn. Geleidelijk traden meer normale toestanden in, voor een niet gering deel te danken aan de welbewuste, voldoend krachtige houding der Regeering.

De economische gevolgen van den oorlog voor Indië.

De voedselvoorziening.

Naarmate de oorlogstoestand langer duurde, begon zich de invloed van het toenemend isolement, vooral op economisch gebied, meer te teekenen.

In de allereerste plaats had men het voedselvraagstuk onder de oogen te zien.

Hoewel de statistische gegevens van den loop der bevolking in Indië, zoomede van de handels- en scheepvaartbeweging, zacht uitgedrukt, ver van volmaakt waren en zijn, kon toch met voldoende zekerheid worden vastgesteld dat noch Indië als geheel, noch Java alleen ten opzichte van diverse voedingsmiddelen, waaronder rijst en meel, als zelf-supporting kon worden beschouwd. Wat rijst betreft, jaarlijks moesten eenige honderdduizenden pikols uit Engelsch-Indië, Siam en Saigon worden ingevoerd, voor de meelvoorziening was men

vrijwel geheel van het buitenland afhankelijk. Om enkele getallen te noemen: aan rijst produceerde Java over 1920 ± 3.5 millioen ton, terwijl, ten einde per hoofd van de bevolking 2.7 ons per dag te verstrekken, ongeveer 400.000 ton moest worden ingevoerd.

Waar toevallig de meeste der rijst-leverende landen bovengenoemd tot de oorlogvoerenden behoorden en deze zelf behoefte aan dit voedingsmiddel begonnen te krijgen, duurde het niet lang of de uitvoer uit die landen verminderde, om later geheel te worden stopgezet. Gevolgen waren een rijst tekort in verschillende deelen van onzen Archipel, hooge rijstprijzen en ontevredenheid.

Ook hier moest de Regeering spoedig regelend optreden. Er werden maximum-rijstprijzen vastgesteld, de verkoop werd onder contrôle gesteld terwijl werd getracht door onderhandeling met de rijstleverende landen — ook ons Indië produceert artikelen, die het buitenland beslist noodig heeft: zooals coprah, olie, kinine, suiker, thee en petroleum! — alsnog uitvoer van rijst te verkrijgen. In welke pogingen onze regeering ten laatste is geslaagd; zij het ook, dat niet in alle opzichten de tekorten konden worden aangevuld, dat een en ander handen vol geld heeft gekost, en dat niet steeds met voldoende kracht gebruik is gemaakt van het overwicht dat wij bezaten door het bezit van artikelen als benzine, kinine, e.d., die de oorlogvoerenden beslist noodig hadden.

Daarnaast werd gestreefd naar uitbreiding van het voor rijstbouw, hetzij natte of droge, geschikte bodemoppervlak en naar intensiveering van den rijstcultuur. Het mag met voldoening worden geconstateerd, dat verschillende ondernemers het goede voorbeeld gaven door hun onderhebbend werkvolk en de verdere opgezetenen aan te zetten tot den bouw van voedingsgewassen. Helaas echter vonden zij bij die belanghebbenden lang niet altijd de noodige medewerking.

De rijstschaarschte werd van enkele zijden verder benut om een aanslag te plegen op den suikercultuur.

Immers, waar èn suikerriet èn rijst op natte velden worden geteelt en een deel van die voor rijstbouw geschikte velden verhuurd wordt ten behoeve van den rietaanplant, kwam men betoogen, dat het onverantwoordelijk was, terwille van de suikerproductie beslag te leggen op ± 230.000 bouws land, welke ± 110.000 ton rijst zouden *kunnen* opleveren.

Men bedacht daarbij niet — dan wel zag zulks opzettelijk over het hoofd — dat *zelfs* al zou *al* de thans voor suikerriet benutte grond met rijst worden beplant, er *nog* een aanzienlijk rijsttekort zou overblijven; en voorts, dat juist de groote suikeropbrengst een integreerende factor is, een onmisbaar deel vormt van de economische welvaart, de economische weerbaarheid van Indië.

Tot eenige beduidende vermindering van het suikerareaal is het

dan ook niet gekomen; en de bevolking heeft werkelijk toch geen honger geleden.

Wat de voorziening van meel betreft, meer speciaal van belang voor de Europeesche bevolking en voor het leger, was men vrijwel geheel van het buitenland afhankelijk. De oorlogsomstandigheden gaven aanleiding tot het nemen van proeven met de tarwecultuur, welke in zooverre een bevredigend resultaat hebben gehad, dat de mogelijkheid, goede tarwe te verbouwen, is aangetoond.

Wij zullen den toenmaligen stand van het voedingsmiddelenvraagstuk niet verder in details bespreken. De meeste, voor dagelijksch gebruik benoodigde artikelen, voor zoover niet in eigen land geteeld, konden uit Australië en Amerika worden aangevoerd, zelfs tegen niet te dure prijzen.

Slechts Kwatta reepen en tabak van „de Weduwe" (van Nelle), artikelen zoo geliefd bij de soldaten, kwamen geleidelijk op de cantine-inventaris niet meer voor! Alleen willen wij nog memoreeren, dat later, op last van de Regeering en op instigatie van den Generalen Staf een commissie werd ingesteld om het geheele vraagstuk, mede voor het geval van isolatie van Indië (Java) in studie te nemen. Deze „Commissie voor de volksvoeding" kwam tot de slotsom, dat, ongeacht het bestaande rijsttekort, Java althans, niet bevreesd behoefde te zijn voor uithongering ingeval van isolement, aangezien het totaal beschikbare kwantum voedingsmiddelen, zoowel van dierlijken, als van plantaardigen aard, voor de behoeften der bevolking, mits oordeelkundige verdeeling plaats vond, *voldoende was*. Het uithongeringsspook was daarmede van de baan. Echter zou, mocht het ooit zoover komen, de inlander ten aanzien van zijn rijstvoeding, zeker eenige concessies moeten doen; waartegen wel geen bedenking zal kunnen ontstaan, gelet op de aanwezigheid van groote hoeveelheden voedingsmiddelen met voldoend hooge voedingswaarde, die als surrogaten voor rijst en aanvulling daarvan zeer goed bruikbaar zijn.

Dat van verschillende producten overvloeden bestaan en deze zeer gewild zijn op de wereldmarkt is een gelukkig verschijnsel, dat Indië economisch sterk maakt en waarop voor een groot deel de welvaart van het land drijft. Uit het Rapport, door hooger bedoelde Commissie ingediend, putte de Regeering later de door haar getroffen maatregelen voor de voedselvoorziening.

De Industrie.

Aanmaak in eigen land.

Het spreekt echter vanzelf, dat de oorlog geleidelijk zijn invloed deed gelden op den aanvoer van *die* artikelen, welke voor levensonderhoud wel niet onontbeerlijk zijn, maar die daarbij toch een zekere rol

plegen te spelen. In de eerste plaats enkele genotmiddelen; voorts zaken, die in het bedrijfsleven en in het verkeerswezen een bepaalde plaats innemen; behoeften voor de industrie, artikelen van kleeding.

Indië fabriceert — ook nu nog — weinig van die zaken. Men moet ze van elders betrekken. Ten deele is, alweder dank zij de gevoelde noodzakelijkheid door de oorlogsomstandigheden, — als bijv. gedeeltelijk stopzetten der verbinding met Nederland, niet leveren door de Centrale landen —, de fabrikatie dier artikelen in Indië zelf ter hand genomen voorzoover men niet bij Japan, Australië en Amerika ter markt ging, maar *na* den oorlog, toen de verbindingen met het buitenland geleidelijk weer normaal waren geworden, konden niet al deze nieuwe industrieën zich staande houden.

Zoo heeft men, met meer of minder succes, ter hand genomen de fabrikatie van sigaren, sigaretten, zeep, chocolade, rubberartikelen, alcoholische dranken, papier, inkt, e.d.

Dank zij de groote vraag naar plantaardige vetten legde men zich toe op de oliefabrikatie in het groot. Ook deze industrie echter moest al spoedig na den oorlog, tol betalen aan de sterk verminderde vraag naar dit *in* den oorlogstijd zoozeer gewilde artikel. Toch heeft de oorlog *dit* voordeel gebracht, dat de oogen zijn geopend voor industrieele mogelijkheden en is kunnen worden aangetoond, dat Indië bijlangena niet *zoo* afhankelijk *behoeft* te zijn als men vrij algemeen dacht, dat het zou wezen.

Van meer bedenkelijken aard is geworden het verschijnsel dat, geleidelijk, maar daarom niet minder zeker, de Hollandsche producten voor een deel door buitenlandsche op de Indische markten zijn verdrongen.

Tijdens de oorlogsjaren hadden de Nederlandsche handelaren en industrieelen, of, wil men liever, had Nederland, daaraan geen schuld. De verbinding tusschen Moederland en Koloniën was herhaaldelijk aan stagnatie onderhevig, soms ontbrak zij geheel of moest zij langs groote omwegen plaats vinden. Gezwegen van de omstandigheid, dat de productie in Nederland eveneens geringer was dan in normale tijden.

Indië was daardoor gedwongen, het oog te wenden naar andere landen, wel tot leverantie op meer billijke voorwaarden in staat. Wij noemden reeds Japan, Australië en Amerika, welke landen Indië *alles* konden verschaffen en ook verschaft hebben, wat het behoefde. Maar daardoor zijn handelsrelaties ontstaan van blijvenden aard. Australië en Indië, Amerika en Indië zijn tot elkaar genaderd, over en weer konden en kunnen producten worden uitgewisseld, scheepvaartverbindingen worden geopend of uitgebreid.

En *na* den oorlog bleek, dat de door die landen geïmporteerde artikelen hun weg in Indië hadden gevonden en zich niet gemakkelijk

meer van de markt zouden laten verdringen; enkele Japansche waren van inferieure qualiteit uitgenomen.

Maar *na* den oorlog treft Nederland n.o.m. *wel* het ernstige verwijt, dat het zich *onvoldoende* heeft ingespannen en zich ook nu nog niet krachtig genoeg inspant, om het verloren terrein te herwinnen, dat door geen leuze van ,,bescherming der nationale producten'' meer te heroveren is.

Ontegenzeggelijk is door den oorlog Indië in economisch opzicht losser van Nederland geworden, dat valt niet te ontkennen. Met korten arbeidstijd, hooge loonen of werkstaking verdrijft men geen buitenlandsche concurrenten!

Verkeer met het Moederland.

Met enkele woorden werd boven reeds gerept over de telkens optredende stagnatie in het verkeer met het moederland.

Nadat, na een korte onderbreking van de scheepvaart, deze weer kon worden geopend, moest zij, tengevolge van de gevechten bij het Suezkanaal opnieuw worden stopgezet. Daarop volgde het kiezen van den omweg, de historische route om de Kaap de Goede Hoop. Later werd ook deze losgelaten en vond verkeer alleen nog maar plaats via Amerika. De Nederlandsche passagiers- en vrachtbooten, in Indië op dat oogenblik aanwezig, werden in dienst gesteld tot het onderhouden van een geregeld verkeer met Amerika's aan de Westkust gelegen havenplaatsen en de route van en naar Nederland werd voortaan gemaakt via San Francisco—New-York.

Voor het passagiersverkeer beteekende dit geweldige vertraging, uiterst dure reizen, benevens de noodige moeilijkheden in Amerika, het goederenvervoer naar en van Nederland werd practisch onmogelijk gemaakte. Leger en Vloot bleven zoodoende verstoken van de hoognoodige aanvulling en eerst door aankomst van het convooi konden enkele voorraden weder worden aangevuld.

Daartegenover stond een steeds toenemend handelsverkeer tusschen Indië eenerzijds, Japan en Amerika anderzijds. Welke betrekkingen na den wapenstilstand lang niet alle weder zijn verloren!

Het is hier de plaats, er op te wijzen hoezeer Indië in de oorlogsjaren aan den lijve heeft gevoeld de beteekenis van een *directe* telegraphische verbinding met het Moederland. De eene kabelverbinding, via Yap, van de Nederlandsch-Duitsche maatschappij, werd onmiddellijk door de Japanners in beslag genomen, de andere bevond zich geheel in Engelsche handen. En Engeland, als oorlogvoerende, oefende een dermate strenge censuur uit, dat de verbinding Indië—Nederland per kabel meermalen ernstige vertraging, verminking of zoekraken der berichten opleverde.

Het was door den drang dier omstandigheden, dat *van Indië* de stoot uitging tot het instellen eener draadlooze verbinding met Holland. De lijdensgeschiedenis daarvan is te zeer bekend om haar hier te releveeren. Slechts willen wij mededeelen, dat het aan diligentie van de zijde van Indië zeker niet heeft ontbroken.

Toebereidselen tot handhaving van de neutraliteit en voor een eventueele verdediging.

Het uitbreken van den wereldoorlog trof Indië op een tijdstip, waarop zoowel de vloot als het leger zich in een vrij desolaten staat bevonden.

Wat de vloot betreft, deze was voor gevechtsdoeleinden, vrijwel quantité négligeable. Vice-Admiraal *Bauduin* zegt hierover het volgende in zijn werk: ,,Het Nederlandsche eskader in Oost-Indië'': ,,Aangezien nu zonder overdrijving, vooral na de ondervinding in ,,dezen oorlog opgedaan, gezegd kan worden, dat de gevechtswaarde ,,van ons Eskader, tegenover welke van de oorlogsvoerende ook, abso-,,luut *nul* was, werd door mij ..... enz.''

Ook voor den kruiser-- en onderzoekingsdienst achtte deze Marineautoriteit de schepen van het Eskader onbruikbaar, de jagers hadden slechts theoretische waarde, onderzeebooten ontbraken op het appel.

Met deze schijn-marine moest de neutraliteit in het zoo uitgestrekte eilandenrijk worden gehandhaafd en zou straks tegen een de eventueele vijandelijke transportvloot dekkende scheepsmacht wellicht moeten worden opgetreden!

Waar het eerste militaire vliegtuig in Indië in 1914 nog moest opstijgen, een kustwacht van eenige waarden niet bestond en draadlooze — of andere telegraphische verbinding slechts met enkele punten (Sabang, Ambon, Timor) mogelijk was, ontbrak dus elk idee van strategische verkenning en moest men op Java dubbel waakzaam zijn om zich tegen een strategische overvalling eenigszins te kunnen beveiligen.

En de Landmacht?

Deze was er weinig beter aan toe.

Zonder in details af te dalen kan toch wel worden geconstateerd, dat het leger aan schier alles behoefte had.

De Infanterie tekort aan officieren, Eur. kader, Eur. minderen, zelfs aan inheemsche soldaten; onvoldoende gedoteerd met zware- en lichte mitrailleurs, in het algemeen met moderne hulpmiddelen. De Cavalerie, zwak in aantal eenheden, overigens als boven. De Artillerie, ten eenenmale onvoldoende sterk, gemis aan krombaangeschut, aan bergartillerie (welke thans nog verkeert in het stadium van aanschaffing) paarden in te gering aantal, overigens als boven.

Het geheele leger volgens velen onoordeelkundig ingedeeld, kortom,

niet berekend voor zijn taak, een modern bewapenden tegenstander van eenige sterkte het hoofd te bieden.

Daarbij, groot gebrek aan munitie van *elke* soort, als gevolg van veel te geringe oorlogsvoorraden, voor zoover deze al compleet waren. Met de wetenschap daar nog bij, dat dit leger op het moment van mobiliseeren dank zij de te verwachten algeheele isolatie van Java èn aan geoefend (aanvoerend) personeel èn aan materieel *zijn grootste sterkte zou hebben.*

Was het wonder, dat bij de bestuurswisseling in 1915 door den optredenden Landvoogd werd gesproken van ,,het schrijnend besef, dat de weermachten ten eenenmale onvoldoende voor haar taak berekend waren?''

Slechts één factor was — gelukkig — aanwezig. En dat was de goede geest in Leger en Vloot, noodig, om ook onder de heerschende moeilijke omstandigheden door iedereen met kalmte, zelfs met opgewektheid zijn plicht te laten doen. Van eenig spoor van moedeloosheid geen sprake. Zoo men de toekomst al donker inzag en pessimistisch gestemd was over den uitslag van elk gewapend optreden, van die stemming bleek al heel weinig. En juist daardoor bleef ook onder de populatie de kalmte bewaard.

Neutraliteitshandhaving. — Taak van Vloot en Leger.

Zooals boven reeds werd aangestipt, gemobiliseerd werd er *niet*. Doch waar in de eerste plaats maatregelen ter handhaving onzer neutraliteit moesten worden genomen; voorts rekening worden gehouden met de mogelijkheid van schending onzer onzijdigheid middels — of gevolgd door een poging tot inbezitname van deelen van ons bezit, en tenslotte met kans op binnenlandsche moeilijkheden, moesten voorbereidingen worden getroffen, niet alleen voor de vloot, doch ook voor het leger.

Wat de zeemacht aangaat, de dubbele haar opgedragen taak, ging boven hare krachten. Een organisatie voor de neutraliteitstaak, zoo merkt Admiraal Bauduin op, bestond feitelijk niet. Welke schendingen ons te wachten konden staan, kon moeilijk worde gegist; in alle geval kwam het er op neer, den geheelen Archipel te bewaken en dus onze scheepsmacht zooveel mogelijk te verspreiden. Maar daartegenover stond de tweede opdracht, namelijk, die voor de defensie bij een oorlogsverklaring waartoe — aangezien alleen sprake kon zijn van de verdediging van Java — de scheepsmacht geconcentreerd in de Java-Zee behoorde te blijven. Men zal begrijpen dat door deze dubbele taak het uiterste van het materiaal en het personeel moest worden gevergd.

Hier te lande heeft men meermalen een eeresaluut gebracht aan

de houding van het personeel van land- en zeemacht en terecht. Maar nimmer mag daarbij uit het oog worden verloren, dat het personeel *in Indië* gedurende de oorlogsjaren evenzeer met opgewektheid en toewijding zijn plicht heeft gedaan en dat, hoewel het niet tot vechten en dus tot ondergang is gekomen, de vloot het hare heeft bijgebracht om Nederlandsch-Indië voor neutraliteitsschending te vrijwaren.

Hiervoor mag het Nederlandsche volk zijn Marine wel uiterst dankbaar zijn.

Er waren door de Regeering natuurlijk neutraliteitsproclamaties met instructies uitgevaardigd. Maar overigens bestonden geen voorschriften, hoe in bepaalde gevallen moest worden gehandeld, zoodat deze in 1914 nog moesten worden uitgegeven; en daarnevens nog veel aan het initiatief van onderbevelhebbers moest worden overgelaten. Bovendien gedoogden de communicatiemiddelen niet, voor elk speciaal geval advies of bevelen te vragen. Voorts werd door den Commandant der Zeemacht met behulp van civiele autoriteiten een soort inlichtingsdienst ingesteld, doch ook deze was, vooral in den aanvang, vrij eenvoudig, zoodat van ver afgelegen plaatsen de mededeelingen vaak te laat of onvolledig binnenkwamen. Hieraan kan worden toegevoegd, dat de meest tegenstrijdige berichten Indië in het begin vooral, overstroomden. Nu eens dreigde oorlog met de eene — dan met de andere partij; op andere oogenblikken was er geen kou aan de lucht; en zoo begon men langzamerhand de binnenkomende berichten met een zekere onverschilligheid op te nemen. ,,Het was voor ons Eskader tamelijk onverschillig, wie ons in den grond zou schieten", merkt Admiraal Bauduin op. En terecht. Dat een dergelijke stemming begon te heerschen, was tot op zekere hoogte een geluk.

Wat het *leger* betreft, dit had voor de eerbiediging onzer neutraliteit betrekkelijk weinig te verrichten en zou alleen behoeven op te treden op *die* plaatsen, waar geen Marine was en voorts, bij een mogelijke poging van een der belligerenten om zich op bepaalde plaatsen aan land te nestelen. Voorts moest, in geval van een betrokken worden van Nederland (Indië) in den krijg, gezorgd worden, dat — gelet op het ontbreken van strategische verkennings- en waarschuwingsorganen — een eventueele vijand niet middels een z.g. coup de main zich met geringe macht van belangrijke havens of andere strategische punten meeste maakte.

Deze eisch bracht mede, dat de in of nabij die plaatsen — als bijv. Soerabaja, Tandjong-Priok, Batavia, Tjilatjap, Sabang — gelegen verdedigingswerken in staat van verdediging werden gebracht en volledig bezet, terwijl op verschillende plaatsen aan de kust kustwachten en observatieposten werden uitgezet. De troepen tot dekking van die plaatsen bestemd, vertrokken, grootendeels op oorlogsterkte, naar

hun bestemming. Voor het leggen van versperringen werd alles gereed gehouden; gelegd werden deze hindernissen echter niet.

Gedurende eenige maanden heeft men dezen toestand gehandhaafd gehouden en, aangezien het verblijf aan de kust in primitieve gebouwen of forten door het klimaat in onze lage, meest moerassige kuststreken, ten hoogste ongezond is, heeft deze bezetting aan menig militair het leven gekost, velen voor geruimen tijd een ernstige klimaatziekte bezorgd.

Maatregelen ten behoeve van de defensie te land.

Wat de overige troepen van het leger betreft, werden de volgende maatregelen gelast.

Daar men nog niet tot mobilisatie wenschte over te gaan om vroeger reeds aangegeven redenen, werd bevolen, dat alleen *die* voorbereidende maatregelen mochten en moesten worden getroffen noodig, om later een eventueele mobilisatie een zeer vlot verloop te doen hebben.

Zoo werden geen treinen geformeerd, geen paarden, voertuigen en automobielen aangeschaft of gevorderd, doch wel alles in gereedheid daarvoor gebracht. Er vond nauwkeurige registratie van al deze levende en doode materialen plaats, personen werden aangewezen die deze vorderingen zouden hebben uit te voeren, troepen, die ze c.q. zouden dekken, instructies opgemaakt en gereedgehouden. Zooveel mogelijk geschiedde dit alles in stilte, teneinde geen ongerustheid te wekken. Op verschillende concentratieplaatsen werd voor onderdak der troepen en hun officieren het noodige voorbereid, terwijl, eveneens op papier, gezorgd werd, dat op het eerste sein de zetel der Regeering van Batavia naar elders zou kunnen worden overgebracht. Gelijk gezegd echter, vertrokken deelen van het leger, ten deele gemobiliseerd, onverwijld naar hun oorlogsstandplaatsen. Op papier was de geheele mobilisatie vrij spoedig afdoende geregeld.

Daar men op Java, in 1914 vooral, voor troepenbewegingen vrijwel geheel afhankelijk was van het toch niet groot van capaciteit zijnde spoorwegnet, en de spoorwegen — bijna zonder uitzondering enkelsporig — tal van kunstwerken bezaten, oordeelde men het noodig, teneinde de spoorwegen en hun kunstwerken tegen mogelijk molest van kwaadwilligen te beveiligen, *een spoorwegbewaking* in te stellen. De Generale Staf bereidde ter zake met spoed het noodige voor, een en ander met behulp van de S.S. autoriteiten en die van de particuliere maatschappijen en reeds na enkele dagen kon daadwerkelik de bewaking, waarvoor, behalve deelen van het leger, hulpkorpsen als Gewapende Politie, Barisan's en Legioen Mangkoe Negoro werden bestemd, een aanvang nemen.

Ook werd overwogen, hoe men zou hebben te handelen ten opzichte

van onderdanen van landen tegen welke men in oorlog zou kunnen komen. Interneeringsplaatsen werden uitgezocht, een en ander werd voorbereid om die onderdanen derwaarts te kunnen overbrengen en hen daar te doen bewaken. Ingesteld werd een *politieke inlichtingsdienst* teneinde z.v.n. de Regeering in te lichten over hetgeen onder de populatie leefde en omging, alsmede omtrent de faits et gestes van in Indië vertoevende buitenlanders.

Het zal bekend zijn, dat in 1914 het Departement van oorlog nog in Weltevreden resideerde. Eerst in den loop van 1916 kwam het Departementsgebouw in Bandoeng gereed en ging het Dep. v. O. vrijwel geheel over naar de Preanger-hoofdstad.

Het Personeelsvraagstuk.

Toen de oorlog uitbrak heerschte er in het leger in algemeenen zin een *tekort* aan personeel. In hoofdzaak deed dit tekort zich gevoelen in de officiers- en onderofficiersrangen en voorts onder de minderen.

Een belangrijk deel onzer officieren vertoefde in Nederland en deze heeren werden onverwijld bij het Nederlandsche leger ingedeeld. Het Nederlandsch belang ging boven het Indische, zoodat gedurende vrijwel den geheelen mobilisatietijd het Indische leger een tekort aan officieren heeft gehouden. Slechts sporadisch kwamen Indische officieren uit Nederland terug.

Wij zullen over deze kwestie hier geen oordeel vellen; maar volstaan met de mededeeling, dat de handelwijze van de Nederlandsche autoriteit in breede lagen van het leger in Indië zeer veel misnoegen heeft opgewekt. Men vergete niet, dat in Indië geen reserve-officieren waren; er bestond feitelijk in het geheel geen leger-reserve. Wel konden gepensioneerde officieren onder de wapenen worden geroepen doch deze waren lang niet alle geschikt voor den troependienst en bovendien wilde de autoriteit begrijpelijkerwijze niet dan in uiterste noodzaak, tot dezen maatregel overgaan.

Het gevolg is geweest een constant gebrek aan officieren in de lagere rangen, dat zich vooral in de troepen hinderlijk deed gevoelen.

Natuurlijk werden uit Indië geen officieren weggezonden, noch voor dienst, noch met verlof. Aanvragen om ontslag of pensioneering werden geweigerd, reeds verleende verzoeken ingetrokken.

Teneinde het gewone leven niet te ontwrichten, werden, gelijk vermeld, de gepensioneerden niet opgeroepen; wel ontvingen zij, met hun indeeling, een aanzegging, om zich gereed te houden.

Ten aanzien van het onder de wapenen roepen van al degenen, die vroeger in Nederland hadden gediend, werden voorbereidingen getroffen.

Wat de onderofficieren betreft, ook bij hen deed zich een tekort voor

en ook dat werd in de eerste jaren niet aangevuld. Later heeft men uit Nederland onderofficieren uitgezonden terwijl getracht werd in het tekort aan Eur. kader te voorzien door onderofficieren van uitheemschen landaard zoover op te leiden dat zij dezelfde diensten als hun Europeesche collega's konden presteeren. Suppletietroepen hebben overigens Indië nagenoeg *niet* bereikt.

Onder de Europeesche inwoners van Indië vielen zekere teekenen van geestdrift in den aanvang niet te ontkennen. Trouwens ook onder de inheemsche bevolking bleven betuigingen van aanhankelijkheid niet uit. Er werden vrijwilligerskorpsen hier en daar opgericht, z.g. Bonden van Orde gevormd, ten doel hebbende, de inwoners tegen binnenlandsch gevaar te beschermen, wanneer de troepen zouden worden geconcentreerd voor hun oorlogsbestemming; dus te vergelijken met de Nederlandsche *burgerwachten*.

Ook inlanders meldden zich aan tot het vormen van dergelijke korpsen. Echter werd op dit aanbod niet ingegaan.

Toen voorts het legerbestuur, teneinde de ontbrekende manschappen voor het leger te verkrijgen, de werving voor alle landaarden onbeperkt openzette, meldden de inlanders zich in zoo onvervloedigen getale aan, dat in korten tijd het leger, althans in aantal, compleet was. Voor een niet gering deel was dit te danken aan het feit, dat men de premie bij aanwerving had verhoogd.

Nog steeds valt het te betreuren, dat men *toen* van de heerschende stemmingen niet heeft partij getrokken om de militieplicht op te leggen aan blank en bruin. Die plicht zou toen zonder tegenstribbelen zijn aanvaard geworden omdat gevoeld werd, dat zij noodig was. *Toen* was Indië op politiek gebied nog van vreemde smetten vrij..... De Europeesche militie zag eerst 4 jaar later het levenslicht, de inheemsche militie zal wellicht nog in vele jaren niet geboren worden.

Intuschen, aan menschenmateriaal was dus — behalve wat de aanvoering betreft — geen gebrek en weldra waren alle depôts geheel gevuld met recruten. Minder gunstig stond men er voor t.a.v. de paarden.

Immers, voor een groot deel moest, ten behoeve van de artillerie en sommige onderdeelen van de treinen, gebruik worden gemaakt van gevorderde paarden en aldra was gebleken, dat het aantal rij- en trekdieren van voldoend groote taille, zeer beperkt was als gevolg van het toenemend autogebruik en de afname van het aantal luxe paarden. Australië zette spoedig den uitvoer van paarden stop (later werd op beperkte schaal weder uitvoer toegelaten). Op diverse manieren is toen getracht aan paarden en desnoods muildieren te komen. Vrijwel alle op Java aanwezige paarden, zelfs die van de renstallen, werden aangekocht. Hun aantal was echter gering. Arabië leverde geen paarden. Alleen uit Mongolië gelukte het, eenige dieren, paar-

den genaamd, van betrekkelijk kleine taille, echter met grooten Ausdauer, naar Indië te krijgen. Zij zijn in het leger ingedeeld, maar wij gelooven niet, dat de eerste proefneming naar een tweede heeft doen verlangen.

Het paardengebrek is een der oorzaken geweest, dat de auto als tractor voor geschut in Indië haar intrede heeft gedaan. In 1915 nam het eerste auto-tractiegeschut aan de groote manoeuvres deel, later werden auto-batterijen geformeerd en Indië mag er zich op beroemen, een der eerste landen te zijn geweest, dat georganiseerde auto-formatiën in het leger heeft ingedeeld.

Het Materieelvraagstuk.

Reeds werd met enkele woorden aangegeven, dat het, wat het materieel betrof, met het leger allesbehalve gunstig gesteld was. Behalve de veldartillerie, die modern genoemd kon worden, telde het veldleger van 21 bataljons *geen* bruikbare artillerie, zoodat dus dank zij het eindeloos getalm, gedelibereer en geconfereer in en door Nederland ten aanzien van de omwapening van de bergartillerie, op die 21 bataljons beschikt werd over 24 stukken, dus over ± 1.2 kanon *per bataljon!* Veldhouwitsers waren niet aanwezig, zoodat ..... maar laten we de droevige toestanden op artilleristisch gebied maar niet weer voor het voetlicht brengen. Heel veel verbeterd zijn ze thans ook nog niet.

Het vestinggeschut was er iets beter aan toe, hoewel ook hier krombaan-artillerie in voldoende mate ontbrak.

Het aantal aanwezige mitrailleurs was heel gering, de munitievoorraad allerdroevigst; alleen geweren en karabijnen waren in voldoend aantal aanwezig. Overigens schitterenden alle modernités — wij noemen bijv. zoeklichten — vrijwel geheel door afwezigheid en bleven ze voor het grootste deel zoo schitteren als gevolg van de omstandigheid, dat uit Europa niets werd betrokken en aanmaak in Indië niet mogelijk was, op een enkele uitzondering na. Want Holland had niets en *als* het iets had, zou hebben of zou hebben gehad, zou het dit alles zelf hebben gehouden. En het buitenland had het te druk met leveranties voor de oorlogvoerenden om een microscopisch bestellinkje voor Nederland's Koloniën waardig te keuren, het aan te kijken.

We zulen straks zien wat is gedaan om voorraden aan te vullen of nieuw materieel te krijgen en hoe men daarbij is geslaagd.

Maatregelen ter verhooging van de gevechtskracht van het Leger.

Onverwijld sloeg het legerbestuur de hand aan den ploeg om te trachten, de gevechtswaarde van het leger in den resteerenden tijd op te

voeren. Een woord van lof mag de legerbesturen uit de oorlogsjaren voor hun onvermoeide pogingen ten deze zeker niet worden onthouden.

Toen, in die dagen van *vrees*, toen kon het legerbestuur schier ad libitum beschikken over fondsen, die vroeger onherroepelijk zouden zijn geweigerd. Wat noodig werd geoordeeld, werd uitgevoerd en inderdaad is in de oorlogsjaren veel tot stand gekomen.

Later, in 1918, toen het gevaar voorbij was, is wel op Hollandsche manier getracht door het stopzetten van nog onderhanden zijnde werkzaamheden en het niet uitvoeren van andere den tand des tijds vrij spel te laten en is zoodoende veel te gronde gegaan wat met veel moeite was gewrocht, maar iets is toch nog als waardevol bezit overgebleven.

Dat is de heilzame werking geweest van de *vrees* voor het verlies onzer Koloniën.

Enkele in die jaren 1914—1918 getroffen voorzieningen willen we even memoreeren.

De bataljons *Infanterie* werden uitgerust met een afdeeling Madzen geweren van 6 stukken; met telefoon-materieel, later met hand- en geweergranaten, die in Indië konden worden aangemaakt.

Het Indische leger is een der eerste legers geweest, dat voor zijn Infanterie *lichte*, ook voor het offensief bruikbare, mitrailleurs invoerde.

Opgericht werden twee afdeelingen Marechaussee voor het voeren van den kleinen oorlog, tot steun van het veldleger tegen een gelanden vijand. Een afdeeling in West- een in Oost-Java. Helaas zijn deze hoogstnuttige afdeelingen later gevallen onder het bezuigingsvalmes, alhoewel men ze ter elfder ure, echter als *politie*, in het leven heeft gehouden.

De Cavalerie werd uitgebreid en gereorganiseerd tot 6 eskadrons. Ingesteld werd een *lichte Brigade* van 2 escadrons en één compagnie wielrijders. Elk escadron telde drie peletons en een afdeeling Madzen geweren. Voorts werden ingevoerd *telefoonpatrouilles* en *postduivenorganisaties*. In 1915 werd de *Vliegafdeeling* opgericht met uit Amerika betrokken vliegtuigen. Het is voldoende bekend, dat onze pioniers der lucht niet alleen afdoende bewezen hebben, dat vliegen in Indië zeer wel mogelijk is — zulks in tegenspraak met de meening eener in 1914 ingestelde Commissie — maar tevens, dat aan onze luchtvloot de meestmogelijke aandacht moet worden besteed, als bestemd om in belangrijkheid minstens het $^1/_3$ deel van onze gezamenlijke weermacht te worden.

Bij het veldleger werd de *draadlooze telegraphie* uitgebreid; *mitrailleurs vonden* plaats op — en naast motorrijwielen.

Het vrijwillig automobielkorps en een motorberichtrijderskorps (vrijwilligers) werden opgericht. Beide korpsen zijn thans wederverdwenen.

Wat de *Artillerie* betreft, begreep de legerleiding, dat met zulk een zwakken artilleriesteun het veldleger niet veel kon uitrichten.

Er werd nu gezonnen op middelen, om de mobiele artillerie uit te breiden. De in Indië aanwezige 8 proef-, veld- en de 8 proef bergkanonnen werden tot batterijen en afdeelingen geformeerd, zoo goed en zoo kwaad als het ging bereden (mobiel) gemaakt en aan het veldleger toegevoegd naast de reeds genoemde auto-tractiebatterijen, voor de bewapening waarvan men een bij de vestingartillerie tot dusverre ingedeeld snelvuurkanon bestemde. Zoover werd gegaan, dat na eenigen tijd vrijwel *al* het positiegeschut middels autovervoer mobiel kon worden gemaakt. Proeven werden genomen, met het plaatsen van licht geschut op *spoorwagens*.

Teneinde eenigszins aan het te verwachten munitiegebrek tegemoet te komen, werden door den Artillerie Constructiewinkel met succes staalijzeren brisantgranaten aangemaakt. Andere munitieaanmaak bleek echter in Indië *niet* mogelijk. Uit Holland kwam al zeer spoedig niets meer uit. Alleen met het beruchte convooi bereikte Indië nog een zending lichte mitrailleurs en wat geweermunitie, maar overigens is in de oorlogsjaren practisch niets aan materieelaanvulling ontvangen. Ook uit Amerika, waarheen zich een Hollandsch-Indische commissie tot materieel-aankoop had begeven, kregen wij niets. Een aldaar gevestigde firma bood ons berggeschut aan, doch tegen zulke prijzen in verband met het ver van schitterend materieel, dat het legerbestuur terecht van meening was, op *dit* aanbod *zelfs* onder de vigeerende omstandigheden niet te moeten ingaan.

Een sterke industrie bezit Indië niet. Het is nu eenmaal geen industrieland. Derhalve kon, ten behoeve der materieelaanvulling, van de Indische nijverheid, hoe goed van wil zij ook moge geweest zijn, niet veel worden verwacht. Enkele werkplaatsen konden worden benut als hulp-ateliers voor de artillerieinrichtingen; hier en daar zouden houten en lederen artikelen kunnen worden aangemaakt, maar, dat van aanmaak van geschut, handvuurwapenen, munitie, springstoffen e.d., van vliegtuigen, auto's of onderdeelen daarvan in oorlogstijd, dus bij isolatie, — trouwens vooralsnog ook niet, wanneer de grondstoffen ad libitum ingevoerd zouden worden — geen sprake zou kunnen zijn, werd door een commissie van deskundigen, ingesteld door de Regeering teneinde het al of niet mogelijke van voorziening door eigen industrie in oorlogsbehoeften na te gaan, duidelijk aangetoond. Tevoren had reeds een door het Legerbestur in het leven geroepen Munitiecommissie het munitie-aanmaakvraagstuk in studie genomen

Men was en bleef dus afhankelijk van Nederland en van het overige buitenland en ..... men heeft die afhankelijkheid ter dege gevoeld. Vooral, toen de verbinding met Nederland ophield of uiterst moeilijk werd.

En wij gelooven niet, dat in de toekomst Indië (Java) ten aanzien van legerbehoeften, *ooit* zelfsupporting zal *kunnen* worden, al zal het mogelijk blijken, enkele zaken *wel* in Indië samen te stellen of aan te maken, zoals thans reeds met granaten geschiedt. Dat wij in Indië in afzienbaren tijd een rendeerende — trouwens evenmin een *niet*-rendeerende — vliegtuigindustrie zouden kunnen krijgen, wil er bij ons voorloopig nog niet in.

Er is wel eens een vergelijking getroffen tusschen Java en Duitsch-Oost-Afrika en zij, die deze vergelijking maakten, meenden, dat ook Java zich op soortgelijke wijze wel zou kunnen helpen.

Deze vergelijking gaat o.i. ten eenenmale mank. Omdat Java een zeer dicht bevolkt land is, bevolkt, door een populatie, die eischen stelt en veel meer gecultiveerd is dan die van D. O. A. Het *weinige*, dat de Duitschers behoefden om in het rimboeland hun vooral in den aanvang niet bepaald sterke tegenstanders te bestrijden, konden zij zich ten deele verschaffen. Wij zullen het zoover niet brengen. De vijand, die *ons* komt belagen, zal beter uitgerust en bewapend op onze kusten verschijnen en in de behoeften van een paar honderdduizend Europeanen en 35 millioen inheemschen voorziet men niet zoo licht middels surrogaten.

Verdedigingswerken.

Wanneer men bedenkt, dat in de jaren 1914—1918 in de eerste plaats rekening moest worden gehouden met een directen aanval des vijands met het doel, deelen van Indië, Java in eerste instantie, tijdelijk of blijvend te bezetten; dat er geen vloot van eenige beteekenis aanwezig was en dat er evenmin een vloot*basis* was — want aan Soerabaja kon en kan die naam onmogelijk worden gegeven — zal het duidelijk zijn, dat het leger de eigenlijke taak van de verdediging vrijwel geheel op zich moest nemen.

En daarbij met zekerheid zou komen te staan tegenover een numerieke en eveneens kwalitatieve overmacht, die geheel ongestoord en ongeschokt aan land zou worden gebracht.

Op grond daarvan alsmede van het reeds gememoreerde verschijnsel, dat gebrek aan materieel ons nog meer de mindere deed zijn, terwijl bovendien de mobiliteit als gevolg van de geringe capaciteit onzer spoorwegen en de weinige dichtheid van het rijwegennet sterk te wenschen overliet kon, waar men niet wist en ook niet vermoeden kon, op welk kustgedeelte de vijand zou landen, van een den vijand tijdens of direct na de landing aangrijpen geen sprake zijn en moest men den strijd trachten te voeren met de hulp, welke het terrein en de daarin aanwezige versterkingen ons zouden kunnen bieden.

Nabij enkele kustplaatsen bestonden verdedigingswerken, deels van

ouderen datum, deels iets meer modern. Deze waren ingericht en bezet, zooals wij boven zagen. Welke bedoeling men verder met die werken had, zullen we hier om begrijpelijke redenen buiten beschouwing laten.

Voorts bestonden afsluitingswerken op de toegangen tot de hoogvlakte van Bandoeng.

Daar Bandoeng kon worden beschouwd als de eigenlijke operatiebasis van het leger en deze stad ook om andere redenen een zeer gewichtige rol bestemd was te spelen, lag het voor de hand, dat 's vijands aanval zich zeker (ook) tegen Bandoeng zou richten en dat dus deze plaats in eerste instantie hardnekkig moest worden verdedigd.

Onverwijld werd nu aan den arbeid getrokken, om, door inrichting van de terreinen om — en toegangen tot de hoogvlakte van Bandoeng, den passieven weerstand zoo hoog mogelijk op te voeren. Waartoe bestaande werken werden geperfectioneerd, nieuwe aangelegd, noodig geworden door in de afgeloopen jaren gewijzigde omstandigheden van terrein en wegennet; verdere verkeerswegen werden aangelegd deels voor aan- en afvoer alsmede voor snelle troepenverplaatsing, deels ten doel hebbende, een gemakkelijk uitbreken uit de stellingen te verzekeren, telegraphische en telephonische verbindingen tot stand gebracht, terreinen v.z.n. opgeruimd.

Verder werd machtiging verleend tot aanleg van het voor strategische doeleinden noodige spoorlijntje van Rantja Ekek naar Djati Nangor — welk gedeelte in 1918 gereed was — en verder over Tjitali naar Soemedang, aan welk gedeelte thans nog wordt gewerkt.

Wij willen er hier — voor onze militaire lezers zeker ten overvloede — op wijzen, dat het inrichten dezer stellingen niet ten doel had, zich, wat men noemt met het leger in Bandoeng op te sluiten, van Bandoeng een ,,muizenval'' te maken (de uitdrukking is heusch niet door ons uitgedacht!), maar wel, om eendeels den strijd onder voor ons gunstiger omstandigheden te kunnen voeren door het passieve weerstandsvermogen van het eene frontdeel te gebruiken om op andere plaatsen meer levende strijdkrachten te reserveeren voor het voeren van een offensief en in de tweede plaats om, indien zulk een offensief onmogelijk zou blijken dan wel geen succes hebben gehad, den weerstand te kunnen verlengen. Van ,,een opsluiting van ons leger in Bandoeng'' zou daarbij nooit sprake kunnen zijn aangezen het niet wel was aan te nemen, dat de vijand zulk een geweldige overmacht ter zijner beschikking zou hebben. Mocht zulks onverhoopt, doordat hem, vijand, maanden en maanden den tijd werd gelaten, toch het geval zijn, dan ..... ja, contre la force il n'y a pas de résistance.

Er is wel eens verteld, dat de Indische Regeering te verstaan zou hebben gegeven, dat bij Bandoeng de eindbeslissing zou vallen indien het tot een directen, doorgezetten aanval op Java zou komen.

Afgescheiden van de groote onwaarschijnlijkheid, dat de Regeering in de oorlogsjaren zich over deze aangelegenheid zou hebben uitgesproken en wel op zoo besliste wijze — wij gelooven aan die mogelijkheid niet — is in de weergegeven meening een grond van waarheid naast een vermoedelijke onjuistheid te vinden.

Waarheid, omdat Bandoeng zeker niet zou zijn prijsgegeven zonder hardnekkigen —, tot op zekere hoogte, beslissenden strijd. Maar aan den anderen kant is het niet aan te nemen, dat ons leger den weerstand absoluut zou hebben opgegeven, zoolang er nog voor den strijd beschikbare troepen waren overgebleven.

Wij kunnen ons dan ook *niet* voorstellen, dat de Regeering een dergelijke uitspraak zou hebben gedaan en verwijzen een en ander naar het uitgestrekte rijk der fabeltjes.

In Januari 1915 werd voorts besloten tot concentratie van magazijnen te Bandoeng, alsmede tot samenvoeging van hospitalen met het oog op personeelsbesparing. Met de overbrenging van de Pirotechnische werkplaatsen naar Bandoeng werd een aanvang gemaakt.

De arbeid aan de verdedigingswerken geschiedde onder leiding van Stafofficieren ter zijde gestaan door officieren van de technische wapens; en werd uitgevoerd deels door de troepen, deels door een groot aantal burgerwerkkrachten. Geconstateerd zij, dat daarbij van de zijde van de bevolking de meest mogelijke medewerking werd ondervonden. Met het perfectioneeren dezer weermiddelen is men voortgegaan gedurende den geheelen oorlogstijd totdat in 1918 bevel kwam, om verder geen gelden voor verdedigingswerken uit te geven. Sedert *is* dan ook nagenoeg niets meer geschied en veel, van wat toen *was*, is *nu* niet meer. Helaas.

De Landmacht tijdens de oorlogsjaren.

Het was een allesbehalve aangename tijd, welke voor het leger thans aanbrak en die eenige jaren duurde. Gemobiliseerd was men niet, maar men moest zich gereed houden voor alle gebeurlijkheden. Verloven werden niet toegestaan, ontslag-aanvragen van de hand gewezen, eendeels met het oog op mogelijk oorlogsgevaar, anderdeels wegens het heerschende personeelstekort, terwijl later de verbinding met Nederland verbroken werd, of met de uiterste moeite in stand gehouden. Het tekort aan aanvoerders werkte remmend op den dienst, de materieele omstandigheden werden van week tot week ongunstiger, er begon ontevredenheid te komen, eerst in geringe, later in toenemende mate; vooral, toen de urgent geachte positieverbetering der Eur. militairen door de Regeering werd uitgesteld.

Gelukkig werd gezorgd, dat zooveel doenlijk oefeningen, ook in grootere verbanden, plaats vonden. Zelfs werden in 1915 manoeuvres

gehouden door troepenmachten tot een te voren ongekende sterkte. Deze legermanoeuvres, die zich afspeelden in en nabij de terreinen ten N.W. van Bandoeng, werden besloten door een groote legerrevue in Tjimahi, geïnspecteerd door Z. E. den Gouverneur-Generaal.

Deze revue, waaraan twee vrijwel oorlogstrekte Brigades en detachementen van de niet manoeuvreerende korpsen deel namen, is een volledig succes geworden èn wat voorbereiding èn wat uitvoering betreft. De troepen maakten, ondanks de zware vermoeienissen van de voorafgegane dagen, een uitnemenden indruk. Het oefen- en reorganisatieproces was niet tevergeefs aan hen voltrokken.

Invoering van Dienstplicht. — Opleiding tot Officier.

Toen geleidelijk bleek, dat uit Nederland de vereischte aanvulling van het Europeesche element in het leger niet werd verkregen, nam de Regeering den maatregel over te gaan tot invoering van *dienstplicht voor de Europeanen*. De bedoeling op dat moment was in de eerste plaats om in het heerschende tekort aan Europeesche militairen op een weinig kostbare wijze te voorzien. Een legerversterking bracht de invoer van de militie n.o.m. dan ook niet.

Toch moet het besluit tot instelling worden toegejuicht omdat het op den duur niet kon voortbestaan, dat een jongeman, in Nederland dienstplichtig, alleen door naar Indië te gaan of aldaar te wonen, van het dienen was vrijgesteld. Gezwegen nog van de opvoedende kracht, welke van een goed toegepast militie-systeem voor den jogeling kan uitgaan.

Door de invoering van de militie zou de schutterijplicht, bestaande in de hoofdplaatsen, komen te vervallen. Geleidelijk echter. Voorloopig waren de schutters er nog en moesten ze worden gebruikt.

Daar de desbetreffende bepalingen den schutters alleen de verplichting oplegden mede te werken tot de verdediging in- en van het gewest hunner inwoning kon men hen dus niet elders aanwenden. Het Legerbestuur heeft toen aan de schutterijen de vraag gericht, wie zich vrijwillig beschikbaar stelden om *ook buiten hun gewest* de zaak der defensie te dienen. Dezulken zouden dan op gelijke wijze als de korpsen van het leger worden bewapend en beter worden geoefend. Het mag een verblijdend verschijnsel worden genoemd, dat een groot aantal schutterplichtigen zich hiervoor heeft beschikbaar gesteld. Een deel van hen, die zich opgaven, werd bij de vestingartillerie ingedeeld.

De Barisans van Madoera werden voorts gereorganiseerd en bestemd tot het verrichten van diensten in het veldleger. Het Legioen van Mangkoe Negoro werd aanzienlijk in sterkte uitgebreid. Ook werd door de Regeering goedgekeurd dat — nog voor de militie tot

stand was gekomen — bij mobilisatie onverwijld landstormbataljons zouden worden opgericht.

Voorts kunnen wij nog mededeelen, dat in de oorlogsjaren met succes pogingen zijn aangewend om te voorzien in de opleiding tot officier en de voortgezette opleiding van officieren.

In Nederland waren dadelijk na de mobilisatie de inrichtingen van militair onderwijs stopgezet. Jonge officieren werden dus niet meer afgeleverd, en derhalve ook niet uitgezonden.

Nadat tevergeefs bij de Nederlandsche Regeering herhaaldelijk was aangedrongen op heropening dier inrichtingen, besloot de Indische Regeering zelf handelend op te treden en zoowel aan jongelui bestemd voor Alkmaar of Kampen gelegenheid te geven hun loopbaan als cadet te Bandoeng aan te vangen of hun hoofdcursus-studie te Meester-Cornelis te beginnen, als aan voor de Hoogere Krijgsschool geslaagde officieren, om een aanvang te maken met de hoogere opleiding aan een tijdelijke H. K. S. te Bandoeng.

Zoo zag Indië voor het eerste de cadetten distinctieven. Zou het voor het laatste zijn geweest? Wij hopen het niet.

Opperbevel. — Staatsmobilisatie.

Met enkele woorden wenschen wij nog even een paar kwesties te bespreken welke niet uitsluitend het leger raken, doch meer in 't algemeen het voeren van de verdediging.

In de eerste plaats de kwestie van het *Opperbevel.*

Gelijk bekend, is in Indië de Gouverneur-Generaal krachtens het Regeeringsreglement *Opperbevelhebber* van Land- en Zeemacht.

Deze bepaling zou Z. E. dus het recht geven, zich daadwerkelijk aan het hoofd te plaatsen van de weermachten te land en ter zee, of van een der beide onderdeelen. Zelfs, indien de Landvoogd militair ware of geweest ware, zou het nog in hooge mate onwaarschijnlijk zijn, dat hij leger of vloot of beide ging aanvoeren. Gelet echter op de betrekkelijk zeer groote macht, welke den vertegenwoordiger der Kroon in Indië is toegekend, is het niet ondenkbaar dat hij, hoewel niet een bevel op zich *nemende*, toch in groote lijnen den loop der defensie zal aangeven, de uitvoering overlatende aan de commandanten van leger en vloot. Evenmin, dat hij te eenigertijd in de handelingen van de commandanten zou ingrijpen We zullen de al of niet wenschelijkheid daarvan hier natuurlijk niet bespreken, maar wel zouden we willen wijzen op de n.o.m. bestaande noodzakelijkheid dat, *indien* het ooit mocht komen tot een mobilisatie onzer strijdmachten, waar deze in zoo enge samenwerking met elkaar zullen hebben te opereeren, de leiding van het geheele verdedigingsorganisme worde gelegd in handen van één persoon of één lichaam.

Er *is* in Indië geen mobilisatie afgekondigd geweest. Zoodat er nog geen reden bestaan heeft om een regeling voor de bevelsverhoudingen af te kondigen al zal aan de oplossing van dit vraagpunt wel de noodige aandacht zijn besteed. En mocht zulks niet het geval zijn, dan verdient het aanbeveling, een en ander onder de oogen te zien en vooraf te regelen, omdat bijna zeker door een gewijzigde verhouding vorming noodig zal blijken van staven en onderdeelen, welke niet in een oogwenk bijeen gebracht kunnen worden, althans niet op zoodanige wijze, dat zij naar behooren kunnen functioneeren.

Hieraan aansluitende is het vraagstuk der *staatsmobilisatie*.

Het is bekend genoeg, dat de moderne oorlogvoering niet alleen van de weermacht, maar vrijwel van de geheele bevolking het uiterste zal vergen en dat een krachtige organisatie noodig is, om de verstdoorgevoerde z.g. efficiency te kunnen verkrijgen.

Samenwerking zal noodig zijn tot in uiterste consekwenties tusschen autoriteiten van Bestuur, Leger en Vloot eenerzijds, vooraanstaande personen op het gebied van handel, scheepvaart, cultures, industrie, verkeerswezen en finantiewezen anderzijds.

Wanneer dit contact in tijd van gevaar moet worden gezocht en verkregen, zal het te laat zijn. Alles ter zake dient in vredestijd te zijn voorbereid; een leidinggevend orgaan in beginsel samengesteld, ieders taak te zijn afgebakend. *De Regeering alleen* kan dat niet doen, die taak zou te zwaar worden. Het geheele volk moet daarbij helpen. En, gelijk gezegd, de eventueele staatsmobilisatie moet dus zijn voorbereid.

Dat hiervan in 1914 geen sprake was, zal wel bekend zijn. Dit feit was trouwens te begrijpen, omdat niemand vrijwel wist of kon vermoeden, dat deze oorlog zoo zou verloopen.

Nu weet men beter. En nu mag ook niet langer worden volstaan met *praten* over de wenschelijkheid, maar moet tot *daden* worden overgegaan. Zulks is in een land als Indië haast nog meer noodig dan in Nederland, al ware het alleen nog maar, omdat dáár de bevolking *wellicht* anders tegenover de zaak der defensie zal staan, dan de Nederlandsche bevolking, tegenover die van de verdediging van Nederland.

Stemming onder de Bevolking.

Zagen wij boven, hoe de bevolking in den aanvang stond tenopzichte van de mogelijke eigen gevaren, het kon niet uitblijven, dat zich weldra ook in Indië sympathieën en antipathieën zouden openbaren jegens de strijdende naties.

In algemeenen zin kan worden gezegd, dat onder de Europeesche bevolking de sympathie meer uitging naar de Entente dan naar de Centralen. In zekeren zin ook begrijpelijk, al ware het alleen maar

vanwege de omstandigheid, dat Indië veel meer met Engelschen dan met Duitschers te maken heeft. Veel cultuurondernemingen zijn in handen van Engelsche consortia, Engelsche firma's en banken hebben op de groote plaatsen hare agenturen en filialen en ..... men was en is in Indië in vele opzichten van Engeland afhankelijk. Bovendien kwam elke telegraphische mededeeling van wat den oorlog betrof, van Engelsche zijde of was zij door Engelsche handen gegaan, zoodat totdat de Nederlandsche dagbladen in Indië waren gearriveerd, de inlichtingen in hooge mate eenzijdig en tendentieus konden zijn.

Die afhankelijkheid bleek eerst recht in den oorlogstijd, toen door Engeland de z.g. Zwarte lijst werd ingesteld. Firma's, zakenmenschen en lichamen, op de zwarte lijst geplaatst, werden uitgesloten van alle handelsrelatie met Engeland of eenig daarmee gelieerd land en waar met andere landen niet te handelen viel, waren *die* zaken als regel ten doode opgeschreven. Ondernemingen en firma's, die Duitschers of Oostenrijkers zelfs maar in dienst hadden, werden gedwongen, wilden zij niet op de black list worden geplaatst, dat personeel eenvoudig te ontslaan. Men was feitelijk geen baas meer in eigen huis.

Dat een en ander wel eens moeilijkheden en bisbilles heeft gegeven, spreekt vanzelf. Meestal echter waren zij niet van ernstigen aard. De Regeering trad over het algemeen met tact op, hoewel haar taak, door de aanwezigheid van eenige honderden Duitschers, afkomstig van de Duitsche schepen, die de wijk hadden genomen in Indische havens, niet altijd even eenvoudg was, waar meer dan eens beschuldigingen werden ingebracht, dat deze Duitschers op de een of andere wijze zouden hebben gepoogd, zich af te geven met in een neutraal land ontoelaatbare handelingen, welke intusschen nooit zijn bewezen kunnen worden. Echter bleef scherpe contrôle steeds noodig.

Wat de inheemsche bevolking betreft, op grond van het feit, dat deze voor het overgroote deel den Mohammedaanschen godsdienst belijdt, zou het niet ondenkbaar zijn geweest, indien zich sterk sprekende Turksche sympathieën hadden geopenbaard.

Hoewel, naar ons oordeel, over het algemeen deze bevolking, voorzoover zij bepaalde voorkeur bezat, meer neigde naar den kant der Centralen, heeft zulks nimmer ernstige moeilijkheden opgeleverd.

Het was in de oorlogsjaren, dat zich bij verschillende ingezetenen geleidelijk de overigens zeer juiste zienswijze vestigde, dat het met de weerbaarheid van Indië maar uiterst droevig was gesteld. Het mag een wonder heeten, dat deze opinie nog niet eerder was doorgedrongen. Misschien was zij dat wel, doch behoefde zij een stimulans in den vorm van dreigend gevaar, om tot uiting te komen.

Hoe het zij, men begon te beseffen; en men begreep, dat er iets gedaan moest worden.

En vormde zich een comité, later overgegaan in een vereeniging, welke zich ten doel stelde, de weerbaarheid van Indië te bevorderen en den naam kreeg van „Indië Weerbaar". In het bestuur namen Europeanen zoowel als vooraanstaande Inlanders zitting.

Toen het echter op handelen aankwam, bleek aldra, dat men het onderling over het begrip *Weerbaar* niet recht eens was. Een deel verstond daaronder militaire weerbaarheid, een ander deel economische weerbaarheid al dan niet met militaire gecombineerd. Voegt men daaraan nog toe, dat ook politiek (en eigenbelang wellicht) een woordje ging medespreken en de bestuurderen het met elkaar niet konden vinden, dan zal het voldoende duidelijk zijn, dat de reis, door eenige comitéleden naar Nederland ondernomen om het moederland te overtuigen van de weerloosheid van Indië en van het moederland verbetering te verkrijgen, geen spoor van succes heeft gehad. Tenminste niet voor de weerbaarheid. De geheele actie liep op niets uit. Indië bleef even weerloos en van de vereeniging I. W. werd, tot voor eenige maanden, niets meer vernomen.

Evenmin heeft men in de oorlogsjaren veel vernomen van werkzaamheden van de Indische Afdeeling van het Roode Kruis. Het personeel van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst had men een oorlogsbestemming toegedacht, maar van eenige voorbereiding door particulieren of particuliere organisaties is niets gebleken.

Slotwoord.

Wij zijn gekomen aan het eind van ons, uit den aard der zaak, min of meer vogelvluchtachtig overzicht van Indië's omstandigheden gedurende de oorlogsjaren.

Gelijk wij boven reeds zeiden: In vergelijking met Holland, heeft Indië in de oorlogsjaren niet geleden, geen misère gekend. Is een deel der landgenooten in Europa door den oorlog rijk geworden, van Indië kan dit niet in dezelfde mate gezegd worden.

Handel en cultures hebben moeilijke jaren gekend; evenzoo het ambtelijke deel der populatie, maar de eigenlijke instorting is eerst gekomen *na* den vrede.

Daar de Indische mijnbouw- en cultuurproducten op de wereldmarkt onontbeerlijk zijn, zal Indië, verwachten wij, zich spoedig hebben hersteld, spoediger dan Nederland. In economisch opzicht.

Wat de weerbaarheid betreft, deze is er sedert den afloop van den oorlog in geen enkel opzicht op verbeterd, eer het tegendeel. En wij vreezen, dat de achterstand, ontstaan vooral in de laatste jaren, niet zoo heel gemakkelijk zal zijn in te halen.

Het Derde Koloniaal Onderwijscongres op 23 en 24 April 1924 en Hooger Onderwijs voor Nederl.-Indië,

DOOR

C. LEKKERKERKER.

(Vervolg en slot van pag. 624).

Een waarschuwing tegen luchtkasteelenbouw uitte ook Prof. Hazeu als voorzitter bij de bespreking van Punt IV over het uitgroeien der litteraire vakken bij het Rechtskundig H. O. tot eene zelfstandige letterkundige faculteit. Hij drong er op aan de aandacht te beperken tot de realiteit, tot wat in de naaste toekomst mocht worden verwacht, en niet tot de aspiraties alleen. En dan moest men niet speciaal denken aan eene Indonesische letterkundige faculteit, maar ook aan de vakken voor het wetenschappelijk wereldverkeer.

Prof. Vogel (Prae-adv. 3e C. bl. 56) verhaalt hoe de oudste colleges van Britsch-Indië (sedert 1782) gewijd waren aan de studie der *Oostersche* letteren, maar op dien voet toen niet werden begeerd. Wij wijzen er hier op, dat in Ned.-Indië, te Soerakarta, van 1832 tot 1843 heeft bestaan het ,,Instituut voor de Javaansche taal'', waar ook onderricht werd gegeven in de geschiedenis en de volksinstellingen van Java. Deze instelling werd opgeheven omdat zij bewezen had geen voldoende vruchten op te leveren. Dit instituut, waarvan de Koninklijke Academie te Delft als de voortzetting kan worden beschouwd, had de bedoeling ambtenaren voor het Binnenlandsch Bestuur te bekwamen en hen geschikt te maken voor den omgang met Inlandsche grooten. Van 1832 tot 1837 was Dr. Johan Friedrich Carl Gericke directeur er van; van de oprichting tot de opheffing was Carel Frederik Winter er aan verbonden, die de opdracht had een Javaansch Woordenboek samen te stellen en die dit later in samenwerking met Prof. T. Roorda te Delft voltooide. Ook zijn leerling Johan Albert Wilkens was sedert 1835 onderwijzer in het Javaansch aan dit instituut. Deze namen, het Javaansche Woordenboek zelve en zooveel andere taalkundige werken bewijzen wel dat dit eerste ,,Indonesisch cultuurcentrum'' grooten invloed op de Indo-

logie heeft uitgeoefend, al waren voor hooger onderwijs in deze richting destijds noch de basis, noch de leerstof noch de leerlingen aanwezig.

Deze namen van taalgeleerden uit eene vroegere periode brengen ons op het prae-advies voor dit Congres van Dr. N. Adriani te Koekoe (Poso). Ook deze zou in hoofdzaak voor Rechtskundig H. O. eene Juridisch-Literarische Faculteit willen met lessen voor juristen, ambtenaren en hen, die thans (te Leiden) cursussen doormaken in een der Indonesische talen, benevens de studeerenden voor de acten in een dier talen en de land- en volkenkunde van Ned.-Indië. Ook verwacht hij studie en onderzoek naar Westerschen trant van Indische talen door Inheemsche beoefenaars der Javaansche letterkunde. Juist omdat de Juridische Faculteit (Hoogeschool) te Batavia de eenige zal zijn, die de niet-fysische wetenschappen draagt, wenscht hij er de literarische vakken aan te verbinden.

Dat het prae-advies voor dit Congres van Prof. Krom (bl. 181) in pessimistischen toon is gesteld was te verwachten; dat zijne toelichting op het Congres zelve, na het bekend worden van het Batavia-plan, nog somberder klonk kan niemand verwonderen. Hij voorzag twee noodlottige consequenties van dit plan. Nu de inrichting te Batavia ongeveer een duplicaat zal worden van de Leidsche studie voor het Ned. Indisch recht vreesde hij, dat de abituriënten van Batavia, evenals die van Leiden, ook tot bestuursambtenaar benoembaar zouden worden verklaard. Nu omvat de Leidsche studie volgens § 57 en 58 van het Academisch Statuut slechts twee Indologische vakken: land- en volkenkunde van Ned.-Indië en het Javaansch. Men krijgt dus binnenkort controleurs B. B., die niets hebben geleerd van den Islam, niets van de geschiedenis van N.-I., niets van het Maleisch. En de lust om langs dien weg van H. B. S.-ser in vier jaar Mr. in de Indische rechten en bestuursambtenaar te worden is groot; reeds de helft der a.s. controleurs volgt dien; de andere helft volgt het oude pad der Indologen.

Dat in die richting ook voor Batavia inderdaad wordt gedacht blijkt bijv. uit het boven besproken ietwat topzware advies-Schrieke met zijn bestuurlijk-doctoraal examen (D). Wij zagen boven reeds, dat ook Prof. André de la Porte de Bataviasche Mrs. in het Indisch recht bij B. B. benoembaar zou willen maken, evenals prof. Carpentier Alting (Prae-adv. bl. 85).

Het tweede bezwaar van Prof. Krom betreft de ondergeschikte plaats der litterair-historische vakken in de besproken opleidingen voor Indisch recht te Leiden en te Batavia. Prof. Carpentier Alting zelfs denkt alleen aan lectoren voor de beginselen der land- en volkenkunde van N.-I. en inleiding tot de kennis van Javaansch en Maleisch. Prof. Krom vreest, dat men dit als voldoende en de zaak als afgedaan

zal beschouwen. Er wòrden Indologische vakken gegeven; de enkele taalambtenaren, die meer van zulk soort dingen moeten leeren, kan men voordeeliger uit Leiden betrekken. De Rechtshoogeschool zal de oprichting van een letterkundige faculteit vertragen, omdat men meent, dat er al wat is. Een Indisch cultuur-centrum krijgt men niet.

In deze opvatting zal ook de Oostersch-litterarische afdeeling (A^1) van de Indische Middelbare School achterwege blijven. Prof. Scholten zegt wel: ,,De vraag: Westersch of Oostersch georiënteerd, moet ,,voor de rechtshoogeschool niet worden gesteld; zij moet het thans ,,in Ned.-Indië geldend recht in het middelpunt plaatsen, dus zoowel ,,het recht van Oosterschen als dat van Westerschen oorsprong'', maar intusschen wordt deze uitspraak niet verduidelijkt of gemotiveerd en krijgen wij een Westersche Rechtshoogeschool naar Nederlandsche opvatting.

Merkwaardig achten wij het prae-advies van Pater van Lith (bl. 185). Uit dezen priester sprak de moderne mensch, de volksman en volksvriend, met zijn warme liefde voor de veredeling der Javaansche taal. Alleen vanuit dit laatste oogpunt beschouwde hij de geheele zaak. Hij wil hoogere studie in de oude inheemsche letteren om de *practische waarde* dier studie, en die practische waarde is voor hem: de zuiverheid, de schoonheid en de wederopbloei der litteratuur van het heden, het herstel van de Javaansche woordkunst. Hoor dezen democraat, vrij van zware academische tradities: ,,Wat Indië ,,hebben moet is een vormschool van redenaars, schrijvers en lee- ,,raars, die een schat van taalschoon scheppen voor de tot een nieuw ,,leven ontwakende Javaansche volksmaagd, die als een schoone ,,slaapster in het bosch na eeuwen van ingesluimerd zelfbesef plot- ,,seling in een geheel veranderde omgeving komt te ontwaken en ,,verbijsterd door het vreemde, maar tegelijk begeesterd door het ,,schoone van de nieuwe wereld, die voor haar open ligt, zich bewust ,,wordt van hare achterlijkheid en gedrongen en getrokken door haar ,,nieuwe liefde, behoefte voelt om zich aan te passen aan plaats en ,,tijd van haar herstelde leven en zich tooien wil met de sieraden ,,harer jeugd, de meesterstukken van eigen wijsheid en eigen kracht. ,,Wat Indië *niet* noodig heeft, althans nu niet, is een kweekplaats ,,van diepe taalgeleerden, die verhandelingen kunnen schrijven over ,,dezen of genen vorm van het Sanskritsche werkwoord en zijn ver- ,,band met Grieksche of Germaansche ons bekende werkwoords- ,,vormen. Neen, dàt niet!''

Erkennend wat reeds door het Departement van Onderwijs, door Volkslectuur is verricht voor het aankweeken eener eigen inheemsche moderne litteratuur zou deze strijder voor eene Javaansche Renaissance met behulp van Westersche methoden een kweekplaats voor

Javaansche taalkunst wenschen te Soerakarta, waar professoren en discipelen zouden zijn zij, die het Javaansche taaleigen meester waren, vóór een tweede taal hun gedachtengang storend kwam beïnvloeden. Wie door ontijdig-vroeg onderwijs in het Nederlandsch of door te intiemen en uitsluitenden omgang met verkeers-Maleisch verleerde zijn Javaansch zuiver, smedig en diep te gebruiken en te gevoelen is verloren voor den cultureelen opbouw van het Javaansch.

Een kleine schermutseling met den Maleischen hulpleeraar te Leiden Moehammad Zain was noodig om tot klaarheid te brengen, dat zijne mindere waardeering van het Maleisch niet gold het zuivere en gave Maleisch der Maleiers, maar het confectie-Maleisch van school, bestuur en verkeer buiten de Maleische landen. Het gave Maleisch zal natuurlijk niet buiten den kring der door hem gedachte studie vallen en den goeden invloed der opleving van de Javaansche letterkunde ondergaan. Voor practische doeleinden is dat schablonen-Maleisch van school- en verkeerstaal nuttig, maar in cultureel opzicht een hindernis.

Na al het boven gezegde vallen geen nieuwe gezichtspunten meer op te diepen uit het advies van Raden Ngabei Poerbatjaraka (bl. 193), leerling-ambtenaar bij den Oudheidkundigen Dienst, die in de gelegenheid is gesteld te Leiden te komen studeeren en nu werkzaam is als hulpleeraar in het Javaansch aan de Universiteit. Maar wel wist deze Javaan, die toch den vorigen avond nog getoond had hoe vast hij was in den Javaanschen dans, het auditorium een oogenblik te verbazen door een paar mispassen bij het toelichten van zijn advies, toen hij zijn ongeduld uitkreet, dat Indië nog niet de gehoopte universiteit kreeg.

Wij zagen aan de bestuurstafel hoofden bij elkaar steken en gelaats- en schoudergebaren, waaruit wij meenden te lezen: ,,Zouden wij hem niet laten stoppen?'' en: ,,Welneen, laat hem maar eens afblazen, dat is gezond voor de machine''. Met Christelijke barmhartigheid zette Pater van Lith de gedérailleerde locomotief weer op het spoor en even later bleek de spreker weer heelemaal te zijn bekomen. Geen Javaan, zoo zeide hij, kent het verleden van Java. Het best wordt dit verleden gekend te Leiden. Daarom wilde hij de knapste Inlanders naar Leiden zenden om dit verleden te leeren kennen; later kunnen deze dan die kennis onder hun volk verbreiden.

Het prae-advies van Prof. Vogel over de studie van het Sanskrit aan eene Indonesische Universiteit (bl. 197) geeft een afgerond geheel van blijvende waarde, dat zeker tot richtsnoer zal strekken als eens Indische humaniora de hun toekomende plaats bij het Indisch H. O. zullen krijgen.

Prof. Krom (bl. 204) ,,Grieksch of niet'' verwerpt de Westersche klassieken als vooropleiding voor eene Indische Universiteit, en vindt

tegenover zich Prof. J. Clay te Bandoeng, (bl. 212), die Lycea met Latijn en Grieksche wenscht voor de Europeesche jeugd in Indië, maar ook voor de besten onder de inheemschen. „Welnu, een uit-„muntend gedocumenteerd artikel van Dr. J. C. de Haan, autoriteit „op dit gebied, wijst er op (*Locomotief* van 19 April), dat de voor-„aanstaanden in de Inlandsche wereld zich richten op de Islamie-„tische kultuur — en niet op die van de Hindoes, gelijk veelal ver-„keerdelijk gemeend wordt, — en het is bekend genoeg, dat deze zich „in litteratuur, wetenschap en philosophie voor het grootste deel uit „Griekschen oorsprong heeft ontwikkeld. Een dieper gaande studie „zal dus immer ook hier tot het Grieksch voeren. Voor allen is het „dus noodig een volledige klassieke opleiding met Grieksch te stichten. „Het Grieksch is bij uitstek een schakel tusschen de beschaving van „Oost en West en het is wederom een voordeel, wanneer de oprich-„ting van Lycea het besef daarvan kan verlevendigen".

Prof. Dr. H. J. Groenewegen, wien een prae-advies was verzocht (bl. 207), betuigt zijne sympathie met het onderwijs in de geschiedenis der godsdiensten aan eene latere litterarische Indische faculteit, en wil daarnaast aan het wijsgeerig deel der godsdienstwetenschap en de ethiek een plaats inruimen.

Aan het slot dezer zitting liet de voorzitter Prof. Hazeu toch nog even een optimistischen toon hooren. Die Juridische H. S. geeft wel niet alles wat wij wenschen, maar er zullen toch een of twee, misschien wel drie lectoren les geven in litteraire vakken. Als deze nu daarvan een zoodanig gebruik maken, dat de inhoud hunner lessen het nut en de noodzakelijkheid van hun onderwijs aantoont, dan zullen de cultureele vakken eens in hun waarde worden erkend en de hun toekomende plaats innemen.

Opvoeding en persoonlijkheidsvorming aan de Indische Hoogescholen.

Het is opmerkelijk dat in alle adviezen en besprekingen telkens weer de eisch op den voorgrond trad, dat de Indische Hoogescholen zouden werken aan de persoonlijkheidsvorming, waarbij voornamelijk aan de Inlandsche studenten werd gedacht. Internaatswezen, studieleiding en de keuze der leervakken, dat waren de drie punten, die daarbij naar voren kwamen.

Het is een teeken des tijds. De gevolgen van de breuk met de eigen voorstellingswereld, de onevenwichtigheid in het gemoed van jonge Indische studeerenden, die hen zoo licht vatbaar maakt voor de excessen op politiek en geestelijk gebied, welke in dezen tijd de uitingen van gezond verstand en altruïstisch gemoed overwoekeren, het besef dat het verlies van de godsdienstige basis van hun geesteshouding moet worden gecompenseerd door wat anders, dit alles doet omzien naar middelen tot karaktervorming der uit hun geestelijk

milieu getrokkenen. Wat vroeger de negatieve, in vraagvorm aarzelend uitgesproken overtuiging was. Doen wij er wel goed aan die jongelieden ruwweg uit hun omgeving te trekken en te plaatsen in een wereld, waarvoor hun een geestelijke basis ontbreekt? is thans geworden het positieve besef, dat hun een nieuwe geestelijke basis moest worden gelegd.

Hoe dit nu in concreten vorm uit te voeren?

Allereerst door de instelling van internaten, hospitia of ,,colleges'' in den zin van gemeenschappelijke studentenhuizen, naar Engelschen, Amerikaanschen en Britsch-Indischen trant. Op het 2e en het 3e Congres kwamen deze telkens ter sprake, maar alsof daarmee iets geheel nieuws werd aangeroerd en de practijk in Indië op dit punt niet tot zekere hoogte reeds uitspraak had gedaan. Die praktijk is dat op de inrichtingen van voortgezet onderwijs voor Inlanders van niet-locaal karakter (waar dus de leerlingen niet thuis kunnen wonen) een internaat een van-zelf-sprekend accessoire is van de school. Slechts in heel weinige gevallen zijn die Inlandsche leerlingen ,,extern''; meermalen hebben wij waargenomen, dat Inlandsche leerlingen in het school-internaat woonden, hoewel hun ouders of naaste verwanten ter plaatse woonden en ruim behuisd waren. Alleen de hoofdmaaltijd werd in zulke gevallen wel eens thuis of bij familie gebruikt. Allerlei regelingen voor de maaltijden, zorg voor zindelijkheid, hygiënische verzorging, verpleging bij ziekte, gelegenheid voor gezellig samenzijn 's avonds in het goed verlichte hoofdgebouw, studie-uren in de eigen kamertjes zijn ontstaan, ,,loopen vanzelf''.

De jongelui zoeken onder elkaar vertier en vermaak, hebben bij bepaalde gelegenheden hun feesten, geven soms schitterende wajangvoorstellingen, beoefenen dans en gamelan enz. Met de bevolking in de stad hebben zij weinig omgang; waar twee dergelijke scholen gevestigd zijn (een kweekschool voor onderwijzers en een opleidingsschool voor Inl. ambtenaren) bestaat tusschen de leerlingen daarvan weinig omgang, grootendeels wel een gevolg van standsverschil. De directeur en de onderwijzers, Europeesche en Inlandsche, hebben zoo elk hun eigen taak voor het internaat; 's nachts worden rondes gehouden en daarbij ook eenige leerlingenkamers binnengetreden. Het doceerend personeel of althans de directeur woont op of nabij het schoolcomplex; de heeren — en ook hun dames — wandelen veel op de paden van schoolerf en tuin; zien veel en doen ook wel eens of ze iets niet zien. Er is belangstelling voor de planten en bloemen, geregeld ,,kamers-doen'' (bongkar) en kamerinspectie; gelegenheid voor familiebezoek en ook wel belangstelling daarvoor van de zijde van den directeur, wat zeer nuttig werkt. Kortom, het is een soort groote familie; de tuchtvoering is wel strak, maar zij wordt in den regel goed opgenomen.

Het is natuurlijk in de eerste plaats een kwestie van tact en van gevoel voor discipline. Al was die tact soms eens niet aanwezig, de toewijding maar zóó zóó en de tucht maar slapjes, zoo werden deze euvelen verzacht door de ontstane traditie, de sleur, die de zaken nog een tijd lang goed deed loopen. Alleen bij langdurige slappe leiding liep de zaak wel eens mis en ging de machtige opvoedende werking van het internaatsleven te loor. De meeste Europeesche onderwijzers leerden wel hoe zij met Inlanders moesten omgaan en voelden diep hun verantwoordelijkheid tegenover dit belangrijke deel van hun taak.

Intusschen, waar wij hier haast eene idylle mochten schilderen, moeten wij tevens erkennen dat veel in ongunstigen zin is veranderd. De scholen werden grooter en daardoor het contact tusschen opvoeder en kweekeling minder. Maar vooral: de geest van vele leerlingen is gewijzigd. Onrust zaaiende elementen zochten zich tusschen leiding en leerlingen te dringen en hadden bij enkelen van de laatsten succes. Sommige scholen werden zelfs haarden van politiekerij, kinderlijk en kinderachtig van uitingen weliswaar, maar die toch het nadeel hadden dat zij den goeden invloed van directeur en onderwijzers neutraliseerden. De eerbied verdween voor die oude Inlandsche onderwijzers, ,,goeroe's'' (vader) in echten Hindoeschen zin, mannen van vaak geringe kennis maar van veel wijsheid, wier enkel rustig uitgesproken ,,niet doen'' meer invloed had dan urenlange opstokerij; middelmatige docenten dikwijls, maar een onwaardeerbare steun voor den directeur, die misschien wel eens niet doorzag welk groot percentage van den goeden loop der zaken aan zulk een ouwe getrouwe was te danken. Daarbij kwam een snelle toeneming van het aantal scholen en dus minder keuze van goede leiders; veel veranderingen in inrichting en voorschriften en toezicht; onrust in plaats van stabiliteit; minder samengroei van de leiders met hun scholen. In de laatste jaren hoorde men meer van botsingen en zelfs van ,,leerlingen-stakingen'', van het geloof bij leerlingen, dat verzet, het stellen van ,,eischen'' op zich zelf voldoende is om zijn zin door te zetten.

De op te richten hoogescholen zullen dus voorzoover de Inlandsche studenten betreft (de Europeesche zullen in den regel in Europeesche gezinnen inwonen; in de Inlandsche maatschappij ligt dit stelsel geheel buiten de lijn) te zorgen hebben voor de herlevendiging van het besef, dat gezag over ongevormde en verwarde geesten noodig is om deze geesten te vormen en tot eene harmonische levenshouding te brengen.

Eene verwijzing voor de internaatskwestie naar de toestanden op de Kweek- en Opleidingsscholen, die over het geheel bevredigend waren, is niet voldoende. Ook omdat men met oudere leerlingen te doen heeft, in het eene geval met jongelui van 12 tot 20 jaar, in het

andere van 18 tot 25 jaar. Naar wij meenen heeft de Nias te Soerabaja nog geen internaat en werd dit gemis sterk gevoeld. De Technische H. te Bandoeng heeft nog niet veel Inlandsche leerlingen en voorzoover ons bekend ook geen internaat. De behoefte daaraan kan nog niet sterk zijn gevoeld. Uit het overzicht van de inrichting der T. H., dat de rector-magnificus Klopper gaf voor het Derde Congres (bl. 215—223) blijkt dat de lange afstanden tusschen school en woningen het zeer moeielijk maakten, vooral in den regentijd, om de colleges en de oefeningen over een vóórmiddag- en een namiddagrooster te verdeelen, zoodat alles nu is samengetrokken in den morgen van 7 tot 1 uur.

De Stovia (voor artsen) en de Ovir (rechtsschool) hebben internaten, gedeeltelijk voor oudere leerlingen dan die der Kweekscholen voor onderwijzers en Osvia's (voor inl. ambtenaren) gedacht. De werking van deze kennen wij niet uit ervaring. Kunnen de leerlingen elders een gepast onderdak vinden, dan wordt dit toegestaan.

Alle adviezen en besprekingen op de Congressen spraken vóór internaten, hospitia of colleges aan de Indische hoogescholen. Prof. Kohnstamm (2e C. bl. 55) wees ook op het nut van den omgang van Inlandsche en Europeesche studenten door ,,kennismaking op voet van gelijkheid'' in die instellingen, zou dus (als wij) ook wenschen, dat voor de laatste de gelegenheid voor internaten bestond. Hij zou daartoe zoo spoedig mogelijk alle speciaal ,,Indische'' opleidingen in Nederland naar Indië willen overbrengen.

Wij zouden wenschen, dat deze laatste kwestie bij het toenemen van het aantal Indische hoogescholen in studie werd genomen. Mr. I. A. Nederburgh meent, dat dit denkbeeld van Prof. Kohnstamm geen aanbeveling verdient; er moet wisselwerking zijn tusschen Nederland en Indië; alleen het laatste deel der ,,Indische'' opleiding zou van Nederland naar Indië zijn over te brengen. Mr. Abendanon zou althans de jongeren willen doen samenwonen met degelijke gezinnen, iets wat wel een onbereikbaar ideaal zal blijven, gelet op de weinige gezinnen, die zulk een verantwoordelijke taak voor eene geringe vergoeding op zich zouden willen nemen.

Op het Derde Congres vernamen wij voornamelijk de meeningen van Mr. Schepper, Mr. Carpentier Alting, Prof. Casimir, Prof. Vogel, Mr. Neytzell de Wilde en Prof. Kuenen over de kwestie der huisvesting. Mr. Schepper drukt er op, dat alleen onder bijzonder wijze leiding een internaat met volwassen personen, in de jaren dat meer pleegt te worden gelet op de rechten dan op de plichten der vrijheid, een voor opvoeding en ontplooiing van den geest gunstige sfeer schept. Hij denkt aan de ,,fellows'' en ,,pupils'' van Cambridge en Oxford en zou zulk een stelsel ook voor Indië wenschen als het niet zoo kostbaar was. Het is niet alleen huisvesting, maar ook studie-

leiding. Prof. Vogel verhaalt veel goeds van de ,,hostels'' van studenten. Prof. Casimir, wiens opstel over ,,de persoonlijkheidsvorming aan de Indische Universiteit'' (bl. 17) als gewichtigste vraagstuk dat der huisvesting onderstelt, denkt aan de Zuid-Afrikaansche logieshuizen en de Amerikaansche dormitories. Prof. Kuenen doorziet de groote moeielijkheden, die aan het onderwerp vastzitten en acht ,,tehuizen'' noodzakelijk, opgericht en geleid door de verschillende kerken en godsdienstige genootschappen voor Mohammedanen, Chineezen, Inl. Christenen van verschillende belijdenis, Indo-Europeanen en Nederlanders, met een Gouvernements-internaat onder toezicht van een met zorg gekozen Curatorium.

Prof. Carpentier Alting: ,,Een machtig hulpmiddel (voor de karak-
,,tervorming) kan zijn de stichting van hospitia, waaraan elk dwin-
,,gend toezicht van boven af vreemd moet wezen, maar waar de
,,ongedwongen onderlinge aanraking der studenten opheffend werken
,,zal..... Het hospitium, dat dus niet op een kostschool mag gelijken,
,,moet de gelegenheid bieden tot volkomen vrij, ongedwongen leven,
,,waarin slechts het feit van samenwoning in gelijke omstandigheden
,,en de onderlinge aanraking tusschen de studenten regelend werkt.
,,In deze hospitia behooren studenten van alle naties opgenomen te
,,worden; een comité door de hospitianten zelf gevormd, zou als eerste
,,taak moeten hebben de moeilijkheden uit den weg te ruimen, die
,,door verschil van landaard en van godsdienst kunnen ontstaan''. De heer J. B. Sitanala te Petersdorf—Riemgebirge, is ,,als 9-jarige internaatsleerling'' tegen een internaat. Hij wenscht een Bouwmaatschappij met Regeeringssteun ter verhuring van goedkoope kamers aan studenten in den trant van een inlandsche modelkampong en, voor ontspanning, goedkoope kamers in een schoone bergstreek nabij een inlandsche kampong met warongs, bereikbaar voor studentenbeurzen. Een ander ex-Stoviaan pleitte ook voor ,,studentendorpen'', zonder propaganda voor een bepaalden godsdienst.

Een grondige studie over het internaatswezen als essentieel deel der karaktervorming en als practische noodzakelijkheid in de Indische maatschappij levert Dr. de Waart in het Enquête-rapport van het Bat. Gen. (bl. LXII—LXXIV). Hij geeft een historisch en geografisch overzicht van het universitair internaatswezen, aangevuld door persoonlijke ervaring aan de Stovia. Hij is vóór geheele vrijheid der studenten in het internaat en vóór samenwoning in hetzelfde internaat van studenten van alle godsdiensten en rassen. Eene uiting van eenzijdige dweperij met het vrijheidsbegrip kan dit oordeel niet zijn, want onmiddellijk daarop volgt: ,,Mijne ervaring aan de Stovia heeft
,,mij geleerd dat geheel vrije studie voor de meerderheid der Indische
,,studeerenden een verkeerd systeem is''.

In hetzelfde enquête-rapport (bl. CXXVIII) prijst Dr. Z. Kamer-

ling, ex-leeraar aan de Stovia, het systeem van studentenhuizen aan, zooals hij dat zag aan de University of California te Berkeley, waar in één tehuis 15 à 20 studenten samenwonen, waarbij de oudsten zekere verantwoordelijkheid dragen voor den goeden gang van zaken, alles onder eenige contrôle van de professoren. Het stelsel van de Stovia om de leerlingen van ieder studiejaar in gemeenschappelijke slaapzalen bij elkaar te brengen keurt hij af; de kleine tehuizen zullen studenten van één landaard en godsdienst een tehuis in intiemer kring geven.

Voegen wij hier nog bij, dat ook Mr. Neytzell de Wilde, die eveneens een lange practijk van lesgeven aan inrichtingen van voortgezet onderwijs voor Inlanders achter zich heeft, een internaat met een leider aan 't hoofd eene noodzakelijkheid achtte, dan blijkt wel dat over dit gewichtige punt niet die eenheid van gevoelen heerscht als over het wenschelijke der beperking van de ,,vrijheid van studie''.

De practijk zal de Regeering wel dwingen om voor de studenten, die geen goed onderdak kunnen betalen te Batavia, op niet te verren afstand van het schoolgebouw, kamertjes beschikbaar te stellen. Zoo deze ontbreken ontstaan direct oncontroleerbare verzuimen, slechte voeding, abnormaal ziektecijfer, te laat komen, abnormaal verloop van studeerenden. Een studentenmaatschappij met eigen leven zou in het twee uur gaans lange Batavia, met hier en daar ergens een student, niet ontstaan. Een toonbare instelling, waarop de Regeering trotsch kan zijn, die ook buitenlanders trekt, waarvan de abituriënten eene rijke levensherinnering en een gevormd karakter zullen meedragen in de maatschappij zou zich niet licht vormen.

Zijn er woonvertrekken, dan komt ook de kwestie van onthouding of regeling van het internaat van boven af vanzelf aan de orde. Wij voor ons zouden voor geheele onthouding van toezicht niet durven adviseeren, maar ook niet voor het aanstellen van een aparten man voor toezichthouder, huisvader, opvoeder, studieleider, econoom of hoe men hem zou willen noemen. Misschien zou er wel eens iemand te vinden zijn, die de daarvoor vereischte hoedanigheden van autoriteit, tact, toewijding en respectabiliteit in zich vereenigde. Maar een stelsel kan men op zulk eene toevalligheid niet bouwen. Als zulk eene functie officieel werd ingesteld zouden er dadelijk nog wel meer sollicitanten voor opduiken dan voor Indisch professor! Maar tien tegen een dat met zulk een gouvernements-paedagoog meer herrie gekweekt dan vermeden zou worden in het internaat. De ,,tutor'' of ,,fellow'' van Oxford blijft voor de Indische studentenhuizen een onbereikbaar ideaal.

Wij kunnen ons niet losmaken van de gedachte, dat een der hoogleeraren, in 't bijzonder de hoogleeraar-directeur, zich aansprakelijk gevoele voor den goeden gang van zaken in het hospitium, zonder dat

hij natuurlijk nachtronden zal doen, het voedsel keuren e.d.g. Ook voor het laten dragen van eenige verantwoordelijkheid voor den goeden toon door de oudere studenten van het hospitium voelen wij veel. Zonder dat dit ooit gereglementeerd was bestond deze verantwoordelijkheid al in ons bekende kweekschool-internaten. Naar inlandsch begrip is dit eene vanzelf sprekende zaak.

Wij zouden daarom nog niet wenschen, dat de keus van de hoogleeraren bepaald werd door de bereidheid en geschiktheid voor het toezicht houden op het studenten-tehuis. Maar men bedenke dat men al half op weg is als een hoogleeraar of de hoogleeraren een ambtswoning heeft of hebben op of vlak bij het terrein van dat tehuis. Grober Unfug wordt dan niet geduld in de omgeving. Wat een hoogleeraar door zijn autoriteit en gezag over de studenten voor goeds bereikt en aan kwaads voorkomt, bereikt een ander niet met goeden wil en tact alleen.

En dan, in meer positieven zin, het is moeilijk te onderstellen, dat niet één uit een vier- of vijftal hoogleeraren met hunne echtgenooten niet genoeg belangstelling voor zijn studenten zou koesteren om zonder instructie ook rechtstreeks in opvoedenden zin op zijn studenten individueel en als groep in te werken. Als men er vóór staat komt dat wel.

Urgent is deze zaak nog niet. Het zal geruimen tijd duren, eer het aantal Inlandsche studenten belangrijk wordt en dan zal nog af te wachten zijn, wat het particulier initiatief, dat zich op dit punt wel niet onbetuigd zal laten, wil verrichten. Als men voor de H. S. gebouwen gaat zetten zou alleen gerekend moeten worden op de noodige ruimte voor het latere Bataviasche Quartier Latin. Nu reeds principieel over de internaatskwestie te beslissen, ware een fout.

Omtrent de personeelsvoorziening werd vrij algemeen gewenscht, dat voor de Indische hoogeschool niet uitsluitend de mate van geleerdheid bij de keuze zou gelden. Bijv. Mr. Neytzell de Wilde: de professoren moeten zijn, ten eerste goed docent, ten tweede geheel toewijding; deze dient boven geleerdheid te gaan bij de keuze. Mr. Schepper: Daarom moet bij de benoeming van docenten..... de moreele invloed, die van hen te verwachten is, niet minder medewegen dan de wetenschappelijke. Dr. Nieuwenhuis: men moet meer dan in Europa ook letten op de persoonlijkheid en de paedagogische kracht der professoren; geïmporteerden moeten alleen in kort dienstverband worden aangenomen.

De vóór- en nadeelen van detacheering van Nederlandsche hoogleeraren naar Indië en van ,,ruilprofessoren'' werden mede besproken. De eindindruk was wel, dat zulk een professorenruil in enkele gevallen voor beide landen een voordeel zou zijn, doch dat daaromtrent

niets ware vast te stellen als regel; elk geval dient op zich zelf te worden overwogen.

Wat de *studieleiding* aangaat weten wij, dat op de Rechtskundige H. S. alle colleges responsie-colleges zullen zijn en dat er werkcolleges zullen worden ingesteld. Twee zeer goede dingen. De neiging van Inlandsche studeerenden tot bloot memoriseeren van dictaat of leerboek hoopt men aldus tegen te gaan. Het officieele communiqué drukt dit zelfs wat fanatiek uit: ,,Tegen het bijbrengen van parate kennis ,,als hoofddoel moet met alle macht gewaakt worden. De vormende ,,waarde van het onderwijs moet liggen in het zelf denken". De nadruk zal in die eerste zinsnede wel moeten vallen op het: ,,als hoofddoel". Zonder een flinke hoeveelheid ,,parate kennis" zal wel geen jurist, arts, ingenieur, literator of leeraar het kunnen stellen.

De moeielijkheid van het gewennen der studeerenden aan ,,zelf denken", of wil men: aan geestelijke zelftucht, zal moeielijk op te lossen zijn als het leerprogramma zich vrij eng blijft beperken tot de vakken, waarvan een zeker quantum parate kennis noodig is voor de uitoefening van het latere beroep. In onzen tijd van beroeps- en tractementsbonden, van tellen en niet van wegen der opinies, waarin individueele rechtschapenheid en verantwoordelijkheidsgevoel ondergaan in de begeerte-uitingen der massa, die de macht uitoefent door haar getal, moet men den moed hebben eenige college-uren voor de directe vakstudie te laten vallen voor vakken, die het zelfstandig nadenken, de versterking van het verantwoordelijkheidsgevoel, de kracht tot inperking der stoffelijke begeerten, de kennis der menschelijke samenleving en het aanvoelen van het oneindige als voorrecht van den menschelijken geest ten doel hebben. Een studie dus voor allen, die ontwikkeld mensch willen zijn. En ook eene opzettelijke studie, met het prestige van een eigen college en eigen daaraan gewijde studieuren. Een terloops ter sprake brengen van deze dingen, wat van de hoogleeraren mag worden verwacht, mist het gezag dat de nog ongevormde geesten kan vastgrijpen.

Als vakken van dezen aard zijn aanbevolen: economie en sociologie (annex Volkenkunde), psychologie en philosophie (L. in de *Javabode*); logica(Directie Batav. Genootschap); sociologie, paedagogiek, psychologie en philosophie (Kohnstamm); godsdienstwetenschap (met daarbij bijzondere leerstoelen) en wijsbegeerte (Schepper); Sanskrit-litteratuur (Vogel); paedagogie, filosofie, sociologie, economie, sociale psychologie (Nieuwenhuis); psychologie, wijsbegeerte, logica, vergelijkende cultuurgeschiedenis (Schrieke). Men ziet uit deze opgaven wel, waar het om draait. De groote moeilijkheid zou wel zijn voor zulk onderwijs den geschikten man te vinden.

Hoe het op de jonge T. H. te Bandoeng met het streven naar persoonlijkheidsvorming is gesteld, daarvan vernamen wij weinig. Er worden reeds buitenschoolsche voordrachten gehouden over niet-vakmatige onderwerpen door sprekers van verschillende richtingen. Er bestaat een debating-, een tennis- en een zwemclub; de sport wordt zeer aangemoedigd. Om de veertien dagen verschijnt het studentenblad *Ganeça*. Prof. Klopper schrijft: ,,Het is voor de studenten een ,,zware taak een studentenmaatschappij op te bouwen. Hun klein aan-,,tal en geringe financieele draagkracht verzwaren die taak haast ,,buiten mate. Tot een eigen kroeg hebben ze nog niet kunnen komen; ,,voor feestelijke gelegenheden moet een zaal worden gehuurd. Toch ,,zijn ze, op zeer enkele uitzonderingen na, allen lid van het Ban-,,doengsch Studentencorps (contributie *f* 2.50 per maand), een be-,,wijs van hun besef, dat ze zich moeten aansluiten. Een groentijd ,,is ingesteld; tot nu toe heeft dit instituut zich gekenmerkt als een ,,tijd van soms uitbundige vroolijkheid, zonder dat het tot eenig ,,afkeurenswaardig feit heeft aanleiding gegeven''.

Tegen de vorming van een studentencorps zijn ernstige bedenkingen geopperd. Daarbij zat de vrees voor van nabootsing van het verkeerde in de Hollandsche studentencorpsen. Dat vereeniging der studenten nuttig is werd natuurlijk erkend. Het komt ons voor dat de naam der vereeniging er weinig toe doet. Ook al bootste men de Hollandsche studentencorpsen in terminologie en organisatie na, dan lijkt ons nog het gevaar gering, dat laatdunkendheid, valsche schaamte, verkwisting uit ijdelheid, snobisme de gevolgen daarvan voor het studentenvereenigingsleven aan thans eerst ontstaande hoogescholen zouden zijn.

Maar ook in dezen: geen nabootsing van Hollandsche hoogescholen, maar een eigen en eigengeaard hooger onderwijs, waarop de studenten fier zijn.

Over de *plaats der vestiging* van de Rechtshoogeschool is in Indië een felle strijd gevoerd tusschen de pro-Bandoengers en de pro-Batavianen, waarbij — iets vroeger onbekends in Indië — een sterk antagonisme tuschen beide steden aan den dag kwam. Onder den Gouverneur-Generaal en Mevrouw Van Limburg Stirum was Bandoeng favoriet; daarbij kwam de propaganda van de Gemeente Bandoeng vóór Bandoeng als woonplaats en de grondpolitiek dier gemeente, de overplaatsing van Gouvernementsbureaux daarheen, de buitengewoon snelle ontwikkeling dier plaats en de door bekende oorzaken bij velen gewekte suggestie, dat Bandoeng per se gezond, Batavia per se ongezond is. Bij enkelen had zelfs de meening post gevat, dat een exodus uit Batavia naar Bandoeng was te voorzien. Maar Batavia gaat nog niet dood. Al is Bandoeng geweldig gegroeid,

het is toch nog maar een derde van Batavia en Meester-Cornelis samen (ruim 100,000 en ruim 300,000 zielen in totaal; onderscheidenlijk 10,000 en 30,000 Europeanen). Onder den tegenwoordigen landvoogd is van een hooge voorkeur voor Bandoeng niet meer te merken. De herhaling van eene stadsverplaatsing als vóór ruim een eeuw van Oud- naar Nieuw-Batavia, nu van Nieuw-Batavia naar Bandoeng, is wel uitgesloten. Te Bandoeng wonen en zaken doen in de radius van Tandjoengprioek is niet mogelijk.

Het is niet doenlijk hier de meeningen en argumenten der adviseurs elk afzonderlijk te vermelden. Sommigen, die in 1920—1922 nog vóór Bandoeng waren, zijn nu omgevallen. Op de paleisconferentie voor de instelling der Rechtshoogeschool ,,waren alle aanwezigen het eens, dat Batavia daarvoor aangewezen is''.

Van de adviseurs van het 3de Congres was Prof. Carpentier Alting nog geheel vóór Bandoeng; diens opvolger Prof. André de la Porte had zijne meening in zooverre gewijzigd, dat hij op den duur Bandoeng wel preferabel achtte, maar aan Batavia de voorkeur gaf zoolang nog het Hooggerechtshof met de bibliotheek daarvan, die van het Batav. Genootschap enz. daar gevestigd waren. Prof. Klopper vindt Bandoeng nog de aangewezen hoogeschoolstad, behoudens eenige reserve voor een Medische Hoogeschool. Prof. Vogel vindt dat ,,het klimaat den doorslag moet geven. Alle andere factoren zijn ten slotte onder menschelijke contrôle, alleen die van het klimaat niet''. Dit onderstelt dus, dat het koelere klimaat van Bandoeng voldoende reden is om Batavia te verwerpen. Voor de groote meerderheid der Europeanen is het klimaat van Bandoeng ongetwijfeld meer geliefd.

De meeste Europeesche hoogleeraren en studenten (niet alle!) zullen liever te Bandoeng wonen. Voor de Inlandsche en Indo-Europeesche is dit twijfelachtig. Het ja van den een staat tegenover het neen van den ander. ,,En men bouwt een Universiteit toch niet voor het eerste professorengeslacht'', zegt Prof. Kohnstamm, de niet-Indischman. Prof. Kuenen betoogt ook, dat de Hoogeschool in de eerste plaats voor de leerlingen is bestemd en wijst er op, dat het bewijs is geleverd, dat de Europeaan te Batavia (en op andere warme plaatsen!) tot harden wetenschappelijken arbeid in staat is. Hij betreurt het zeer, dat de Technische H. S. te Bandoeng is gevestigd. Scherp en geestig liet de heer Ott de Vries zich uit over het ,,zagen'' van Europeanen over de warmte, wat men *niet* hoort van de hardwerkers, die voor hun werk zijn gebonden aan de vlakten, waar toch de overgroote massa der bevolking werkt en streeft. ,,Een ingenieur ,,moet opgeleid worden, waar hij hard ziet werken; op een groote ,,plaats, niet te Delft of te Bandoeng''.

De weinige zwakke stemmen, die voor heden of toekomst nog voor andere plaatsen pleitten, zooals Buitenzorg voor eene toekomstige wis-

en natuurkundige faculteit, het hart van Midden-Java, Malang enz. laten we rusten. Het gaat om Batavia of Bandoeng. En welke van de twee het ten slotte zal winnen als hoogeschoolstad voor wat er nog moet komen, valt te bevroeden uit de keuze van Batavia voor de Rechtshoogeschool en uit de kansen op aanvaarding van deze beginselen, die wij meenen dat op het Congres wel de meeste instemming vonden:

Medisch Hooger Onderwijs moet op een groote plaats worden gegeven, omdat alleen daar veel ziekenmateriaal is te verwachten.

Hooger Onderwijsinrichtingen behooren op één plaats te zijn gevestigd om de in den beginne kleine leerlingentallen te versterken; om het ontstaan van een veelzijdig studentenleven en wetenschappelijk leven mogelijk te maken; om te besparen op docenten, bibliotheken, laboratoria e.d.g.; om tusschen die inrichtingen te beter een academisch verband te kunnen leggen; om de opvoedende waarde van den omgang van studenten van alle studierichtingen en allerlei afkomst.

Zij behooren op een groote plaats te zijn gevestigd, waar buitengewone hoogleeraren uit de mannen der toegepaste wetenschap zijn te vinden; waar de hoogeschool niet ,,alles'' is, maar ook daarbuiten wetenschappelijk leven bestaat, waar wetenschappelijke vereenigingen en instellingen zijn gevestigd, waar studenten en hoogleeraren ook het bedrijfsleven zich in volle kracht zien ontplooien.

Medisch Hooger Onderwijs.

De Medische Hoogeschool zou er het eerst hebben kunnen zijn en nu ligt zij nog in het verschiet. En dat, naar wij niet onduidelijk op het Congres vernamen, vooreerst omdat de Regeering van de geraadpleegde deskundigen zóó tegenstrijdige adviezen ontving, dat het doen eener keuze zeer bezwaarlijk werd, ten anderen omdat twijfel kan rijzen of de stichting van zoodanige Hoogeschool wel was *in het belang der bevolking*.

Wij zagen reeds dat op het Congres van 1919 Dr. Terburgh een Medische H. S. wilde *naast* en niet *ten koste van* het bestaande (Stovia en Nias). Sedert kreeg de Stovia op Salemba hare zooveel betere huisvesting. In Juli 1919 werd de Medische Onderwijscommissie ingesteld, die in 1922 haar rapport indiende. De Directeur van de Stovia dr. de Waart had inmiddels zijn studiereis naar de Philippijnen en China gemaakt; zijn ambtgenoot van de Nias ging op eigen kosten op Nieuw-Zeeland een kijkje nemen.

De meeningen van de leden der Medische Onderwijscommissie waren zeer verdeeld, zoodat verschillende rapporten aan het algemeene zijn toegevoegd. Deze rapporten ontmoetten ,,meer tegenstand en critiek dan instemming'' (Sitsen, Praeadv. bl. 177).

Een cardinaal punt van verschil gaat om de vraag of er naast de nieuw te vormen ,,hoogere'' artsen ook ,,middelbare'' artsen — nu ,,hulpartsen'' te noemen — als practizeerende medici gevormd zullen worden op de bestaande inrichtingen. Neen, zegt Dr. de Waart, die daarin eerst alleen stond. Thans schijnt een meerderheid vóór het omzetten van de Stovia in een hoogeschool te zijn, later al of niet ook van de Nias. De Indische (middelbare) artsen van thans zouden dus niet meer worden gevormd. Alleen een opleiding van assisteerende verplegers wordt voorgestaan. Met het oog op de slechte hygiënische toestanden der groote steden moeten meer ,,Controleurs der volksgezondheid'' worden opgeleid. Dr. de Waart verdedigt zijn standpunt met veel talent (zie ook Enquête Bat. Gen. bl. LXXXIII—XCI). Eerst bespreekt hij de ervaringen in Holland opgedaan met de z.g.n. ,,plattelandici'' naast de vollediger opgeleide artsen van vóór 1865. Dan komen de bezwaren voor Indië: kleiner getal controleerende geneesheeren; grooter afstanden, zoodat de plattelandicus dus inderdaad voor alles alleen komt te staan zonder consult met een ,,volwaardig'' arts; hij zal in de Westersche genees- en heelkunde meer fouten begaan dan de half opgeleide Europeaan; fouten tegen de asepsis zijn vooral in Indië gevaarlijk; van propaganda voor Westersche geneeskunde zal geen sprake zijn, o.a. omdat halfopgeleiden het zullen afleggen tegen de doekoens.

,,Heeft bovendien dan werkelijk, zooals de Medische Onderwijs ,,Commissie in haar prae-advies zegt, de Indische bevolking zoo 'n ,,groote behoefte aan medici, dat men met hulpartsen moet gaan ,,werken?

,,Ja, als ze ten opzichte van Westersche geneeskunst de ontwik-,,keling en denkwijze had van den gemiddelden Europeaan, dan wel. ,,Maar dan zou bij haar het medisch beroep ook wel zoodanig in eere ,,zijn dat ze zelve in voldoende mate ook haar medici zou opleveren, ,,wat ze, hoewel de toeloop naar de artsenscholen toeneemt, ondanks ,,het toelage-stelsel niet doet. Nu heeft de groote massa haar doe-,,koens en zweert daarbij.

,,Behoefte (aan Westersch opgeleide hulpartsen) *in objectieven ,,zin*, zooals de Medische O. C. zegt, wat is dat voor de practijk?

,,Het is m.i. weer het foutieve principe, dat aan een behoefte moet ,,worden voldaan, wanneer wij vinden dat die behoefte bestaat, ,,zonder dat door de betrokkenen zelf die behoefte wordt gevoeld. ,,M.i. is de toestand thans nog zoo, dat wanneer men naast elke ,,Inlandsche woning een Westersch opgeleid arts laat wonen, nog ,,een groot deel van de bevolking zonder Westersch geneeskundige ,,hulp ziek is en sterft..... Wij hebben niet te rekenen met objec-,,tieve behoefte..... De onontwikkelde verkiest den doekoen, en de ,,ontwikkelde zal zich waarschijnlijk ook niet aan een hulparts toe-

„vertrouwen, doch slechts aan een goed opgeleid geneeskundige. Men „leide dus deze hulpartsen, waar de bevolking trouwens nooit om „gevraagd heeft, niet op".

Dr. Sitsen van de Nias vindt het niet rationeel om, teneinde meer geneeskundige hulp voor de bevolking te verkrijgen, tegelijk met de stichting van een Hoogeschool, het onderwijs aan de vakscholen te verlagen. De kans, dat deze kunstmatige kweeking van hulpkrachten op eene mislukking uitloopt, acht hij zeer groot.

Het is met een soort angstgevoel dat wij tegenover deze ons zoo koel-cerebraal lijkende beschouwingen van zoo bevoegde zijde als Dr. de Waart vragen: Wordt het belang van de geheele bevolking wel gediend als wij in plaats van die nuttige Stovia en Nias slechts een verplegers-opleiding krijgen naast een Hoogeschool, die misschien knappere, maar vermoedelijk minder talrijke artsen zal afleveren? Mogen wij die tegenstelling tusschen opbjectieve en subjectieve behoefte aan Westersche geneeskundige hulp wel zóó stellen als Dr. de Waart doet? Moeten wij altijd wachten tot de onontwikkelde bevolking om de resultaten van Westersche wetenschap vráágt? Heeft men dat ook met het onderwijs, heeft men dat altijd in Nederland gedaan? Generaliseert hij niet te veel als hij meent, dat de bevolking zoo weinig vraag toont naar een arts boven een doekoen? Zagen wij niet in vele streken hoe de Indische arts bij breede lagen der bevolking hoog werd gewaardeerd en zegenrijk arbeidde? Is hier niet „le mieux l'ennemi du bien?" Vergeet Dr. de Waart niet, dat ruime verstrekking van geneeskundige hulp in belangrijke mate een geldkwestie is? Zouden de artsen van hoogere opleiding in vele gevallen niet nog verder van de Inlandsche bevolking afstaan, nog minder geschikt zijn om die bevolking tot het vragen van Westersche hulp te bewegen, dan de huidige Indische artsen?

Wij begrijpen zoo goed het standpunt van Dr. Bervoets, die zelf met zijne echtgenoote dertig jaar lang zich in arme desa's wijdde aan de geneeskundige verzorging van de armsten onder de Javanen. Deze zendeling-arts zeide op het Congres ongeveer: Wij moeten ons stellen op het standpunt van de Regeering, die aansprakelijk is voor de *gevolgen* der te nemen beslissing. En die verantwoordelijke personen moeten nu wel zeggen: Nu weet ik nog minder dan tevoren hoe ik doen moet. Uitstel van de beslissing is dus noodig. De malaise en de bezuiniging zijn daarvoor nuttig, wijl zij de gedwongen oorzaak zijn van *bezinning* in dezen. Wij zijn bijeen om te beraadslagen over de vorming der groote Indische maatschappij; dit groote belang gaat uit boven de vragen om eene Universiteit, Hooger Onderwijs e.d.g. Hij zou willen spreken van de kampoeng uit, voor den eenvoudigen desa-Javaan. Als hij dien had kunnen duidelijk maken, waar het om ging in deze zaak, zou die desaman dan ook zoo klappen in de handen,

als het woord Hoogeschool wordt genoemd? Ja, zou hij zeggen, als die Hoogeschool als eerste eisch het karakter van onzen hoogen dokter zóó leidt, zijn gezindheid zóó vormt, dat hij zich wil toewijden aan de bevolking, getroffen wordt door leed en lijden in de kampoeng. Dàn kan die Medische Hoogeschool een heerlijke roeping hebben. Hollanders en Inlanders moeten elkaar inspireeren om van het geneeskundig beroep een zaak van toewijding te maken.

De medische ethiek, zei Dr. Bervoets, moet bij het medisch onderwijs voorop staan. Dit alles geldt natuurlijk ook in dezelfde mate voor Hollandsche artsen.

Prof. Boeke zeide, dat de medische ethiek inderdaad bij het medisch onderwijs in Holland de lessen der hoogleeraren doordringt.

Dit beroep van Dr. Bervoets op de ethische eischen, aan den arts te stellen, gaf aanleiding tot een aanval van politieke debat-gladdigheidjes en tribune-welsprekendheid bij een jong Indisch arts en handgeklap in een bepaald hoekje van de zaal, welk een en ander buiten den toon viel, die op het Congres heerschte. 't Was in Staring's tijd al zoo:

De rijpe kennis hoort,
D' onrijpe neemt het woord.

Verschil van gevoelen heerschte onder de deskundigen ook over de waarde van het onderwijs op Stovia en Nias. In welk opzicht zou een Medische Hoogeschool beter onderwijs geven, bekwamer artsen vormen?

Wij hoorden daarover Prof. Kuenen uit eigen ervaring getuigen, dat de eischen van het eindexamen-Stovia weinig verschillen van die der Nederlandsche artsexamens. De Indische artsen blijken echter onhandig in de aanwending hunner kennis, toonen passiviteit en gebrek aan kritiek; vage, mooiklinkende theorieën oefenen een groote aantrekkingskracht op hen uit, zonder op hun innerlijke waarde te worden onderzocht. Het begrip van en de behoefte aan zelfontwikkeling gedurende en na de studie blijven hem vreemd. Dit zou minder liggen aan het Oostersche verstand dan aan de Indonesische opvoeding in 't algemeen.

Prof. Flu: Het medische onderwijs op de Stovia gegeven kan in menig opzicht eene vergelijking met dat op de Nederlandsche Universiteiten goed doorstaan en daarom zal de omvorming dier school tot hoogeschool in de eerste plaats een zaak van organisatie zijn.

Dr. Sitsen: de opleiding van deze Indische artsen is zeker wel voldoende te noemen. Het denkbeeld, dat zij slechts secundaire krachten zou zijn, heeft vroeger op waarheid berust, doet dit thans niet meer.

Dr. Kamerling: Het onderwijs aan de medische afdeeling van

Stovia en Nias, dat ongeveer parallel gaat met het medisch H. O. in Nederland, al gaat het niet voor ver, is feitelijk hooger onderwijs.

Bij het debat vond Prof. Boeke, die ook een jaar aan de Stovia gedetacheerd is geweest, toch nog al verschil tusschen het medisch H. O. in Nederland en dat op de Stovia, dat teveel berekend is op zelfs lager onderwijs, waartegen Prof. Flu opmerkte, dat dit na de reorganisatie van 1911 toch niet meer het geval was. Thans worden niet meer telkens andere officieren van gezondheid als leeraar aangewezen, maar hebben de scholen vaste leeraren. Dr. Sitsen sprak in denzelfden geest en betoogde, dat tegenwoordig de afstand tusschen de Indische artsenscholen en de Nederlandsche geneeskundige faculteiten geringer is, dan men nog wel eens denkt. Dr. Van Loon, leeraar aan de Stovia, had toch wel gevoeld, dat hij zijn leerlingen in sommige opzichten niet kon meegeven, wat hij wel wenschte.

Prof. Boeke bleef meenen, dat op den bestaanden grondslag het Stovia-onderwijs niet licht tot hooger onderwijs zou zijn te hervormen. Er is vooruitgang, maar tegen een ontijdigen overgang moest hij blijven waarschuwen. Ook moet men niet te veel hooi op de vork nemen; specialisten zouden bijv. vooreerst nog in Nederland moeten worden opgeleid. „Het H. O.-vraagstuk van onze Oost is niet een „vraagstuk, aan welks behandeling politieke en particuliere overwe„gingen of andere aspiraties ten grondslag mogen liggen of zelfs mede „mogen spreken, daarvoor is het van te integreerend belang voor de „ontwikkeling van de Inlandsche bevolking van onze Oost, daarvoor „zou een mislukking te bittere teleurstelling na zich sleepen..... „Dat een Indische Universiteit er komen moet en komen zal, daar„van ben ik nu vaster overtuigd dan 4 jaren geleden; en de basis, „waarop men voortbouwen kan, is in die 4 jaren ongetwijfeld hechter en breeder geworden".

Prof. Flu geeft in zijn prae-advies (bl. 138) een schema voor de reorganisatie van de Stovia tot Hoogeschool. Bijv. 10 jaar na den aanvang der reorganisatie zouden uitsluitend bezitters van het einddiploma der Middelbare scholen en Gymnasia als leerling zijn toe te laten en dan zou voldoende ervaring zijn opgedaan omtrent het al of niet sluiten der Nias. Dr. Sitsen zou beide scholen gelijktijdig willen ombouwen; het naast elkaar voortbestaan der lagere en der hoogere opleiding acht hij nadeelig.

Salarisvraagstuk en autonomie van het Hooger Onderwijs.

Het bleek vooral uit de adviezen en besprekingen inzake medisch hooger onderwijs, dat de voorziening in de behoefte der Indische maatschappij aan gestudeerde personen en daardoor ook de mogelijkheid van eene breede ontplooiing van hooger onderwijs in de eerste

plaats afhankelijk is van het salarisvraagstuk der hoogere groepen van staatsdienaren.

Niet de kosten van het hooger onderwijs zelve vormen het groote struikelblok, maar de salarissen, toe te kennen aan hen, die hooger onderwijs hebben genoten. De Indische maatschappij moge in cultureelen zin rijp zijn voor hooger onderwijs, de groote vraag is of zij een voldoend getal academisch te vormen jongelieden kan opleveren en zoo ja, of zij die kan betalen, m.a.w. of die maatschappij ook in economischen zin rijp is voor hooger onderwijs, dat hooger doel nastreeft dan het voorbereiden van enkelen voor een zeer beperkt aantal staatsbetrekkingen.

Voor zoover de artsen aangaat, en in 't bijzonder aan Inlandsche artsen moeten wij in dit verband denken, is het daarbij, naar Dr. Grijns opmerkte, van ondergeschikte beteekenis of de Indische maatschappij hun opleiding en salarissen direct of indirect betaalt. Direct doordat de studiekosten voor een zeker deel door de ouders der studenten worden betaald en de artsen hun werk uitoefenen in ,,vrij beroep'', indirect doordat die kosten en de salarissen door de bevolking worden betaald in den vorm van belastingen en de Staat daaruit die opleiding en de geneeskundige verzorging der patiënten geheel betaalt.

De grens der mogelijkheid van invoering en uitbreiding van reëel hooger onderwijs wordt in het eerste geval aangewezen door de draagkracht der ingezetenen, in het tweede door het ,,critieke punt'', dat de belastingheffing niet kan overschrijden, zonder die draagkracht ernstig aan te tasten en aan de maatschappij haar perspectief van geestelijken en stoffelijken vooruitgang te ontnemen.

Een niet onbelangrijk deel der opleidingskosten zal door den Staat moeten worden betaald, zooals in mindere of meerdere mate in alle beschaafde landen geschiedt. Over de redelijkheid daarvan behoeft hier niet te worden uitgeweid.

Zal het Middelbaar Onderwijs over tien of vijftien jaren een voldoend aantal studenten kunnen afleveren om het bestaan van medisch hooger onderwijs te rechtvaardigen? En zoo ja, zullen die studenten hun studietijd kunnen ,,uitzingen'' als het collegegeld voor de onvermogenden zeer laag wordt gehouden? Het komt ons voor dat met eenig vertrouwen mag worden afgewacht, dat de ervaring op deze vragen een toestemmend antwoord zal geven, mits het studentenleven eenvoudig wordt gehouden en het insluipen van kostbare gewoonten en ijdelheidsstreeling niet worden geduld.

Moeilijker is het antwoord op die tweede vraag: Kan de Indische maatschappij een zeker aantal (wij durven nog niet te schrijven een voldoend aantal) artsen betalen?

Wij weten, dat Indië op dit punt in bijzonder ongunstige omstandig-

heden verkeert. Het heeft langen tijd de intellectueele werkers moeten laten komen uit verre overzeesche gewesten, dus tegen een loon aanmerkelijk hooger dan in het land van herkomst dier werkers aan deze wordt uitgekeerd. Dit feit heeft eene traditie gevestigd van een uitermate hoog loon voor intellectueele beroepen. Maakt men eene berekening van de verhouding tusschen de normale inkomsten bijv. van een landbouwer of een vakkundig arbeider en een arts in Nederland en in Indië, dan springt de abnormaliteit der salarissen van gestudeerde beroepen in Indië fel in het oog.

Langzamerhand zal Indië zijn eigen gestudeerden voortbrengen en dan zal die traditie nog wel lang nawerken, maar het evenwicht door de normale werking der wet van vraag en aanbod toch eens worden hersteld. In andere landen, die eens in dezelfde omstandigheden verkeerden, is het vroegere bestaan dier abnormaliteit zelfs al vergeten; in Japan dateert een overeenkomstig evenwichtsherstel van voor korten tijd; elders werd de abnormaliteit door uiteenloopende oorzaken minder sterk gevoeld dan in Ned.-Indië.

Intusschen, de noodzakelijk in te treden overgangsperiode zal langdurig en voor een deel der direct bij de salariskwestie betrokkenen onaangenaam zijn.

Dr. Sitsen rekende ons voor: er zijn in Ned.-Indië ver beneden de duizend geneesheeren. Dat is nog niet één op de 50,000 zielen. In Nederland rekent men één huisarts op 2500 zielen.

In dit licht beschouwd krijgt de vraag der omzetting van het middelbaar in hooger medisch onderwijs, zoowel wat het *getal* als wat de *bezoldigingsverwachtingen* der Indische artsen betreft, een beteekenis van veel wijder strekking en wordt de afwachtende houding der Regeering begrijpelijker.

Het zou kinderlijk zijn te meenen, dat door de normaliseering der rijksbezoldigingen naar draagkracht en inkomsten-niveaux der Indische maatschappij, met toekenning van overgangs-premie, tropen-toelage of hoe men deze moge noemen, deze voor de bevolking zoo noodlottige onregelmatigheid ineens ware weg te nemen.

Evenmin kan gevorderd worden, dat eenige groep staatsdienaren zou zeggen: verminder mijn salaris in het belang der gemeenschap. Ieder gevoelt, dat de bedoelde normaliseering een goed voorbereid, geleidelijk verloopend proces moet zijn.

Prof. Kuenen (Prae-adv. bl. 144) erkende dat de Stovia-artsen tegen de oorspronkelijke bedoeling in door hun te hoog opgevoerde opleiding voor de geneeskundige verzorging van de eigenlijke Inlandsche bevolking verloren zijn gegaan en vraagt of het Hooger Onderwijs dit kwaad zal verergeren. Over de in Indië voorgestelde eenvoudiger school voor volksartsen begon de strijd over de ontwikkeling reeds vóórdat het kind was geboren. „Terecht achtte men het zeer

,,waarschijnlijk, dat de nieuwe school onweerstaanbaar zou uitgroeien ,,tot een nieuwe Stovia''. Zoo kwam men tot de gedachte aan den verpleger-kampoengarts naast de volledige opgeleide artsen, die òf als districts-geneesheer en beheerder van een centraal hospitaal den kampoengartsen leiding zou geven, òf als hygiënisten zouden optreden. De vraag of Indische artsen in Staatsdienst even zwaar bezoldigd moeten worden als de Nederlandsche acht Prof. Kuenen terecht zoo nauw samenhangend met de algemeene administratieve voorziening van alle takken van Staatsdienst, dat die hier nauwelijks thuis behoort. Toch wil hij alvast (bl. 156) dat de Hoogeschool te Weltevreden zal bestemd zijn voor Indiërs, die zich Indiërs gevoelen en de Universiteiten in Nederland voor hen, die zich Nederlanders gevoelen; geen concurrentie met de Nederlandsche universiteiten; bij de salarieering geen rekening houden met de weinige Nederlanders, die te Batavia willen studeeren. ,,*De Hoogeschool zij een Nederl.* ,,*Indische* en zal uitsluitend, doch tegelijk in *alle* opzichten moeten ,,voldoen aan de eischen, die de Geneeskundige voorziening van Ned.-,,Indië stelt. De belangen van bepaalde groepen of personen moeten ,,tegenover dit groote doel van geen of geringe beteekenis worden ,,geacht''. Bij de bespreking drukte hij den wensch uit, dat inzake de opvoering van het medisch onderwijs niet tot vloek der bevolking zou worden wat als zegen was bedoeld. De hooge bezoldiging van Nederlandsche artsen in Indië is niet een billijkheid, maar eene noodzakelijkheid. Het zal nog moeten blijken hoè, men zal voortdurend op den uitkijk moeten staan òm de salarieering te normaliseeren. Gelijkstelling in salaris van geïmporteerde Nederlandsche en Indische artsen beteekent: afzien van geneeskundige hulp aan de Inlandsche bevolking. Dr. Grijns, Dr. Bervoets spraken in denzelfden geest. Pater van Lith zeide: Salarieering op Europeeschen voet beteekent: géén hulp, op Inlandschen voet: wèl hulp voor de bevolking. De Indische artsen zullen geen bevoorrechting in geldsbedrag der Europeesche willen; welnu, dan moeten de Indische bij benoeming *voorgaan* boven de Europeesche; alleen een *tekort* aan artsen, bijv. aan opleiders, moet dan zoolang dit duurt uit Europa worden aangevuld. Alles wordt beheerscht door, alles is afhankelijk van de salarispolitiek.

Al deze argumenten werden ook niet door de ten Congresse aanwezige Indische artsen weersproken; alleen werd van deze zijde er op gewezen, dat de salarieering van Indiërs op Europeeschen voet nu nog maar een klein groepje betrof; dat deze later Inlanders op groote schaal zouden opleiden; dat Indische artsen verbitterd zouden worden als zij een aan het Europeesche gelijkwaardig diploma en toch minder tractement zouden ontvangen. Men wenschte dus niet-toepasselijkverklaring der in te stellen normaal-Indische bezoldigingsschaal voor de thans in dienst zijnde Indische ambtenaren en geleidelijkheid in de invoering dier schaal.

De groote moeielijkheid blijft het vaststellen van wettelijke normen ter aanwijzing van hen, die eene toelage boven het normale Indische inkomen moeten genieten gedurende het overgangstijdperk, dat in Indië nog niet voor alle gestudeerde beroepen eene naar getal en gehalte voldoende opleiding bestaat. In het bijzonder zal moeielijk blijken het vinden van normen, waaronder zich geen personen kunnen inschuiven, voor wie ze niet zijn bedoeld.

Nog kwam op het Congres naar voren de wensch naar zekere *autonomie* der Indische Hooger Onderwijsinstellingen. Het verst ging Prof. Carpentier Alting, die eene Universiteit wil als privaatrechtelijk rechtspersoon, begiftigd met eigen fondsen, onder het bestuur van een Curatorium (Prae-adv. bl. 87—90), daarbij verwijzend naar den eenigszins ingewikkelden middenvorm, waarin de Technische Hoogeschool te Bandoeng tot heden verkeert. Hij meende, dat vermogende particuliere personen en lichamen eer geprikkeld zouden worden tot Maecenas-giften aan eene autonome instelling dan aan een rechtstreeksch Staats-Instituut. Inderdaad geen te verwaarloozen factor als men let op aanzienlijke bedragen, reeds geschonken voor Technische Hoogeschool, Stovia, Inlandsche meisjesscholen, Sterrenwacht e.d.g. Ook Prof. Huizinga beveelt in zijn *Gids*-artikelen (Oct. 1922, bl. 45 v. v. en Oct. 1923) een vorm van autonomie voor Indisch H. O. aan; evenzoo Dr. A. de Waart, Dr. Z. Kamerling en Dr. Sitsen (Enquête-rapp. Bat. Gen.).

Prof. Flu wil de Stovia van het oogenblik harer omvorming af los maken van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst en stellen onder een Senaat, die administratief onder een door de Indische Regeering te benoemen Curatorium staat (Prae-adv. 141—142). Ook Prof. Kuenen beveelt een later nauwkeuriger te regelen systeem van zelfbestuur aan.

Wat wij vernamen van de oud-leeraren der Stovia Dr. Van Loon en Dr. Berkelbach van den Sprenkel maakt dien wensch inderdaad begrijpelijk. De eerste noemde den toestand van thans kortweg onhoudbaar. De leeraren werden bijv. nog onlangs gedwongen tot het houden van vijfmalige schriftelijke repetities per jaar, met toekenning van cijfers voor gedrag, vlijt en vordering en overlegging van het gemaakte schriftelijke werk aan het college van toezicht.

De chef van den B. G. D. had het betreffende voorschrift niet gezien en dit is dan ook ingetrokken, maar dat hernieuwing van zulk eene voor een vroeger tijdperk berekende regeling nu weer werd geëischt verklaart de zucht naar bevoegdheid tot regeling van interne onderwijsregelingen volkomen. Schriftelijke proeven (scripties), mondeling onderwijs met vragen-en-antwoorden (responsie-colleges) en werkcolleges zijn noodig en nuttig, kunnen ook beperking in de

examens brengen, worden te Bandoeng toegepast en zullen ook te Batavia ingang vinden, maar dat is heel iets anders dan het eischen van buitenaf op ontactische wijze van regelingen, die leeraren en leerlingen vernederend vinden. Ook over het knellen van het ambtelijk dwangbuis op andere deelen van het lichaam werd geklaagd.

Het Derde Koloniaal Onderwijscongres heeft in breeden kring bekendheid gebracht met de vraagstukken, die zich opdringen bij een zoo gewichtige zaak als de invoering van Hooger Onderwijs in Ned.-Indië.

Mocht deze bekendheid ten gevolge hebben, dat het belang der vijftig millioen Indonesiërs steeds gesteld wordt boven dat van ambtelijke en politieke groepjes, dan kunnen de inrichters van het Congres met voldoening neerzien op de verrichte taak.

Indië en de Nederl. Volksvertegenwoordiging

DOOR

Mr. J. J. VAN BOLHUIS.

EERSTE KAMER.

Interpellatie-Van Kol. — Hoofdstuk XI en de West-Indische begrootingen.

Gaat het aan, een deel der maritieme uitgaven, welke gedaan worden ter handhaving van de neutraliteit van Nederlandsch-Indië tegenover vreemde machtsuitingen, ten laste van den bruinen broeder te brengen? Is b.v. een stelsel verdedigbaar als dat der verworpen vlootwet? Heeft de Minister van Koloniën ten onrechte niet van schaamte gebloosd, toen hij onlangs de mededeeling deed, dat ingevolge art. 2*a* van het Koninklijk besluit van 1896 na 1897 ,,ruim *f* 119 millioen in ronde cijfers uit de Indische schatkist in de Nederlandsche ten bate van de marine waren overgeheveld''?

Voor den heer Van Kol, wiens woordenkeuze men wellicht in het geciteerde gedeelte herkent, is dit geen vraag. Dies kwam hij, ter bekroning van zijne interpellatie betreffende de rechtmatigheid van het besteden van Indische gelden voor de Nederlandsche marine, op 20 Juni met eene motie, waarin werd geconstateerd, dat alle maritieme uitgaven, die op een oorlogsdaad gericht zijn, en die uitgaan boven het oogmerk van politiedienst, opnemingen enz., uitsluitend door Nederland moeten worden gedragen. Aanvankelijk had de sociaal-democratische senator zich ietwat vager uitgedrukt; tot de definitieve redactie was hij vooral gekomen om de stem van prof. Van Embden te winnen, die inderdaad ten slotte medeging. Voor laatstgenoemde immers praevaleerde ,,wat in deze materie steeds duidelijker wordt: de lichtzinnige wijze, waarop onze regeering en ons parlement haar defensiepolitiek voeren''. ,,Wie zich deze luxe veroorlooft — aldus de vrijzinnig-democratische afgevaardigde —, behoort de kosten daarvan zelf te dragen en niet op te leggen aan een afhankelijken pupil''.

Evenzoo dacht blijkbaar zijn geestverwant Westerdijk erover; Mr. Slingenberg daarentegen heeft met de rechterzijde en de vrijheidsbonders tegen de motie-Van Kol gestemd, welke met 22 tegen 8 stemmen is verworpen.

De voorsteller had vooral licht — schel licht — doen vallen op het feit, dat verschillende andere mogendheden er tot dusver niet aan gedacht hebben, een deel der kosten van de vloot ten laste van de overzeesche gewesten te brengen. Daartegenover stelde de heer De Graaff de verklaring, dat van toerusting tot imperialistische doeleinden bij ons nimmer sprake is geweest. Evenzeer als de inwendige beveiliging van het land — aldus de Minister van Koloniën — was afwering van aanrandingen der rustige uitoefening van het Nederlandsch-Indisch gezag een integreerend belang voor de bevolking van Indië. De conclusie, welke de Minister hieruit trok, was blijkens geschiedenis en ervaring voor de weermacht te land ,,doorloopend'' aanvaard, — waarom haar dan voor de maritieme weermacht afgewezen? Wél verplichtte de omstandigheid, dat de Indischer marine nog ,,een nevendoel te vervullen'' had, dat zij onder bepaalde omstandigheden ,,de behulpzame hand'' zou hebben te bieden bij vlagvertoon of eenig ander demonstratief of handelend optreden in andere wereldstreken, Nederland tot een ruime jaarlijksche bijdrage in de kosten van die vloot; hiervoor echter liet zich niet a priori een bepaald verhoudingscijfer aanwijzen. Dat de Nederlandsche regeering op dit terrein ,,het summum van financieele immoraliteit'' aan den dag legt — de uitdrukking is van den heer Van Kol — werd door Minister De Graaff ten stelligste ontkend.

Hoofdstuk XI der Staatsbegrooting (departement van koloniën), waaraan de interpellatie-Van Kol was vastgekoppeld, ging er niet zonder oproeping van de namen door. Tegenover vijf tegenstemmers (de aanwezige sociaal-democraten) stonden echter 21 voorstemmers. De heer Van Kol heeft o.a., in een exceptioneel — kort speechje, uiting gegeven aan zijn scepticisme ten aanzien van het agentschap van de Indische regeering in Den Haag, dat volgens Minister De Graaff veeleer toejuiching verdient als ,,noodzakelijk uitvloeisel van de autonomie, die aan Indië is toegedacht''.

Over de West-Indische begrootingen, welke op 19 en 20 Juni door de Eerste Kamer zijn behandeld, heeft de heer Van Kol natuurlijk eveneens het woord gevoerd. Met den heer Idenburg, den oud-gouverneur van Suriname, was de heer Van Kol van meening, dat dit land bovenal van vermeerdering van bevolking uitkomst had te wachten, (helaas gemakkelijker gezegd dan gedaan!). Doch ook de geneeskundige kwestie was volgens de sociaal-democratische afgevaardigde van het grootste gewicht. Minister De Graaff heeft naar aan-

leiding hiervan de opmerking gemaakt, ,,dat jaarlijks aan Suriname ten koste wordt gelegd een bedrag, neerkomend op bijna acht gulden per hoofd, alleen voor medische verzorging''. ,,Indien in Oost-Indië'', aldus deze bewindsman, ,,dezelfde mildheid werd betracht, zou dus alleen voor dit eene punt van staatszorg daar jaarlijks noodig zijn een bedrag van 350 à 400 millioen gulden. Ik behoef wel niet te zeggen, dat daaraan niet te denken zou zijn, en ik betwijfel of in eenig koloniaal gebied de regeering jaarlijks een zoo ruim bedrag beschikbaar stelt voor dit doel, als in Suriname het geval is''.

Had de heer Idenburg ten opzichte van Suriname geconstateerd, dat nog aan het begin dezer eeuw het moederlandsch subsidie in tonnen gouds kon worden uitgedrukt, doch dat hiervoor thans, ten gevolge van meer intensieve bemoeienis, jaarlijks eenige millioenen worden neergeteld; — bij Curaçao klaagde de heer Van Kol steen en been over de dalende lijn, die aan de overzijde van het Binnenhof o.a. Mej. Van Dorp zoo verheugd heeft, over de omstandigheid dus, dat tegenover een rijkssubsidie van *f* 1,500,000 in 1922 een bijdrage van ,,slechts'' *f* 558,000 in 1924 stond. De opvolger van gouverneur Helfrich werd, volgens hem, door een ware bezuinigingsrazernij beheerscht. Intusschen is ook deze West-Indische begrooting zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Over de Kamer van honderd kan ditmaal worden gezwegen. Wel nam deze enkele wetsontwerpen aan, welke op Indië betrekking hadden(o.a. suppletoire begrootingen voor verschillende dienstjaren), doch deze gingen er zonder eenige discussie door. In die Kamer zal het pas spannen, als — niemand weet precies wanneer — de herziening van het regeeringsreglement aan de orde komt en de vraag, of deze uitwerking van de nieuwe Grondwetsbepalingen ver genoeg gaat, radicalen en conservatieven tegenover elkander zal stellen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Juli 1924.

INHOUD.

De haven van Tandjong-Priok. — Een banneling uit het huis van Tannette. — Alcohol in de tropen. — Vaccinatiedwang voor Indië. — Eenige grepen uit de Indische pers over de openingsrede van de Volksraadszitting. — De verijdelde samenzwering in Daja. — De consecratie van Mgr. A. P. F. van Velsen. — Rapport over hygiënische maatregelen in Nederlandsch-Indië. — De doodsoorzaken bij de verzekerden der Nederlandsch-Indische Levensverzekering en Lijfrente Maatschappij. — Over uitroeiing van paradijsvogelsoorten. — Lycea in Nederlandsch-Indië.

De haven van Tandjong-Priok. *De Waterstaatsingenieur* geeft in no. 4 van den 12en jaargang een artikel over „de Haven van Tandjong-Priok", door R. J. Schaffranek, ontleend aan een uitvoerige beschrijving der N. I. havens, bezorgd door het departement B. O. W. afdeeling Havenwezen. Dit stuk bevat gegevens betreffende de Indische havens in het algemeen en die van Tandjong-Priok in het bijzonder, die ook buiten den kring der technici belangstelling zullen vinden.

De ontwikkelde kustlengte der eilanden van den N. I. archipel te zamen komt ongeveer overeen met den omtrek der aarde, zoo begint de heer Schraffranek, zijn artikel. Langs deze kustlengte vindt men een 500-tal grootere en kleinere havens verspreid.

In vroeger eeuwen, toen de scheepvaart nog een zuiver Inlandsche was en uitsluitend beoefend werd met vaartuigen van zeer bescheiden afmeting en geringen diepgang, vormden riviermonden en kreken natuurlijke havens, die een veilige ankerplaats boden en bovendien gelegenheid gaven de goederen dieper uit het binnenland te halen, danwel daarheen te brengen.

Waar een dergelijke invaart ontbrak en toch de vestiging van personen, handel en scheepvaart in het leven had geroepen, trachtte men beschutting te vinden in baaien of op reeden en zette op een daartoe geschikte plek de vaartuigen eenvoudig op het strand.

In later tijden, toen de schepen internationale banen kozen en grootere afmetingen begonnen aan te nemen, bleken de riviermonden voor de nieuwe schepen met hun grooteren diepgang veelal onbruikbaar door de algemeen daarin voorkomende bank- of drempelvorming. Noodgedwongen moest men er toe overgaan zooveel mogelijk gebruik te maken van voordeelige getijden of het anker buitengaats uitwerpen.

Op sommige voor den handel bijzonder gunstig gelegen punten nam het verkeer in die mate toe, dat verbetering der haventoegangen loonend werd. Dit geschiedde aanvankelijk door over de breedte der ondiepte dammen loodrecht op de kust aan te leggen en daartusschen een vaargeul te baggeren. Deze kunstmatige toestand eischte echter een voortdurend onder-

houd, want gemeenlijk voerde de betrokken rivier in sommige jaargetijden zoo ontzaglijk veel slib aan, dat telkens en telkens zich opnieuw banken voor de nieuw geschapen monding vormden en de kustlijn zich in de richting der kopeinden van de dammen verplaatste. Herhaalde baggering en verlenging der dammen waren daarvan de gevolgen; zoo ontstonden die eigenaardige havenkanalen welke men bijv. nog aantreft, in Batavia, Semarang, Soerabaja, Pasoeroean en elders.

Nabij de monding stichtte men in het belang der scheepvaart bakens en lichtopstanden, terwijl ter verzekering van de inning der in- en uitvoerrechten en accijnzen aldaar ook douane-kantoren („Boomen") werden opgetrokken.

Daar, waar geen haven bestond en het vaartuig op de reede of in de baai moest blijven liggen, kwam men de uitbreidende handelsbeweging tegemoet, door het in zee uitbouwen van eenvoudige steigers, waaraan het schip zelve of de prauwen, die voor het goederentransport zorgden, konden meren. Aan het worteleinde van den steiger werd dan het Boom-lokaal gebouwd.

Toen de zeeschepen hoe langer hoe grooter afmetingen aannamen en door de invoering van de stoomvaart in het midden der voorgaande eeuw, de factor van den tijd op den voorgrond trad, terwijl het handelsverkeer in de sterk ontwikkelde gewesten zich enorm uitbreidde, ontstond in sommige havens zoodanige wanorde van toestanden, en werden zulke opstoppingen en vertragingen in het handelsverkeer geboren, dat onvermijdelijk ingrijpende veranderingen moesten worden aangebracht.

Aanvankelijk trachtte men door uitbreiding van opslagplaatsen, vermeerdering van steigers, vergrooting van prauwvloten en dergelijke middelen den toestand te beheerschen. Deze maatregelen bleken echter geen afdoende oplossing te brengen en geleidelijk ontstond de overtuiging, dat deze slechts in directe, goed geoutilleerde verbinding tusschen kade en schip, zou kunnen worden gevonden. Het hiermede aanvaard beginsel der directe verscheping — waarmede men in het derde stadium van de havenontwikkeling trad — bracht met zich den bouw van aan diepwater gelegen kaaimuren en steigers.

Van de zoolang overheerscht hebbende douanevoorschriften maakte men zich tevens los door de goederen niet meer naar één bepaald aangewezen punt, de „Boom", ter visitatie te doen vervoeren, doch het douane-personeel ter uitoefening van zijn dienst te dirigeeren naar de goederen, welke uit de schepen aan de kaden in daarlangs gelegen loodsen en aangrenzende opslagterreinen worden ondergebracht.

De havens, *welke door het Gouvernement zijn aangelegd en worden bestuurd*, worden naar den omvang van haar in- en uitvoer onderscheiden in: *a.* groote havens, *b.* midden havens, *c.* kleine havens.

Tot de groote havens worden thans gerekend:

Tandjong-Priok (Batavia)	op het eiland Java.
Soerabaja	
Semarang	
Tjilatap	
Belawan-Deli (Medan)	Sumatra.
Emmahaven (Padang)	
Makasser	Celebes.

Onder de midden-havens rangschikt men:

Cheribon	op het eiland:
Banjoewangi	Java.
Bandjermasin	Borneo.
Pontianak	
Benkoelen	Sumatra.
Palembang	
Amboina	Amboina.
Menado	Celebes.

De ruim 450 overige havens vormen te zamen de zoogenaamde „kleinere havens". (Havens in particuliere exploitatie blijven hier onvermeld).

Na deze algemeene uiteenzetting, geeft de Schr. eenige herinneringen uit de geschiedenis van de haven van Batavia.

De met tal van kleine koraal-eilanden bezaaide baai van Batavia vormt aan de Zuidzijde één boog tusschen de kapen Oentoeng-Djawa en den hoek van Krawang, waartusschen de afstand in rechte lijn ongeveer 39 K.M. bedraagt, terwijl de afstand tusschen deze denkbeeldig getrokken lijn en het Zuidelijkste punt der baai (Batavia) bijna 13 K.M. is.

Onder de rivieren die in deze baai uitmonden, is de voornaamste de Tjiliwoeng of rivier van Batavia, aan welker boorden een drietal eeuwen geleden door de Oost-Indische Compagnie de hoofdstad van Nederl. Oost-Indië werd gesticht.

Voor groote schepen is deze riviermond nimmer bruikbaar geweest. Reeds in 1614 lagen, zooals uit een brief van den Gouv–Generaal Both uit dat jaar blijkt, voor de uitmonding der Tjiliwoeng banken in zee, waarop soms slechts één voet water stond.

Alle pogingen om daarin afdoende verbetering te brengen, hebben gefaald. De groote schepen moesten immer buiten blijven, waar zij achter de „Duizend Eilanden", op de reede van Batavia, een voldoend veilige ligplaats vonden.

Zoolang de zeilvaart overheerschte en de overlading in prauwen rustig en zonder overhaasting kon geschieden omdat het er op één dag meer of minder ligtijd niet aan kwam, gaf deze toestand geen aanleiding tot groote bezwaren.

Toen echter na den bouw van het Suez-kanaal de Stoomvaart zich krachtig ontwikkelde en het devies „time is money" ook op dit gebied werkelijkheid werd, dus 't snel laden en lossen op den voorgrond trad, ontstond de hoogst urgente behoefte aan verbetering van de haven van Batavia, waarbij uitschakeling van de tragere overlading in prauwen, dus directe verbinding tusschen zeeschip en vasten wal zich als eerste eisch deed gevoelen.

Verschillende oplossingen werden toen overwogen, welke in twee hoofdgroepen waren te splitsen. Bij de eene serie bleef men vasthouden aan de bestaande omgeving en trachtte daarin den nieuwen toestand te scheppen; de andere richting, welke de overwinning behaalde, wendde den blik meer naar het Oostelijk deel van de Baai van Batavia, waar men te Tandjong-Priok een meer zandig, aan weinig verandering onderhevig deel van de kust aantrof.

De haven van Tandjong-Priok welke de opvolgster vormt van de andere te Batavia, werd in de jaren 1877 tot 1883 onder leiding van den Ingenieur

J. A. de Gelder in hoofdzaak naar plannen van den bekenden waterbouwkundige J. A. A. Waldorp uitgevoerd.

Diens ontwerp omvatte een buitenhaven en een binnenbassin, dat Oostelijk ten opzichte van de as der buitenhaven is gelegen, waarbij de bedoeling voorzat een eventueel noodzakelijke uitbreiding, deze te kiezen symmetrisch, en dus één tweede binnenhaven aan de Westzijde aan te leggen.

Op de plaats waar men zich oorspronkelijk den aanleg der tweede havenkom had gedacht, werd evenwel een spoorweg-emplacement met station aangelegd en een klein bassin gegraven, oorspronkelijk als kolenhaven bedoeld, doch vervolgens ingericht voor het drijvende 4000 tons dok. (Zooals bekend zal zijn, heeft de Droogdok Mij. een nieuw drijvend droogdok van 8000 tons in Holland besteld, welk reeds is aangekomen).

Ten Westen van de Droogdokhaven mondt onder den naam van Westergracht (Kali Mati) het 9 K.M. lange scheepvaartkanaal naar Batavia uit, dat tegelijk met de werken te Tandjong-Priok tot stand kwam, en diende om naast de aangelegde spoorbanen en den rijweg, de verbinding tusschen de oude pakhuizen in de omgeving van de Tjiliwoeng en de nieuwe werken te Tandjong-Priok, binnendoor te verzekeren.

De groei der haven van Tandjong-Priok en haar stijgende beteekenis als overscheephaven van een groot deel van den Indischen Archipel, deden de tot stand gebrachte werken tegen het eind der negentiende eeuw te klein worden en men zocht naar een weg teneinde de allengs optredende bezwaren op te heffen. Als uitvloeisel van de ontwikkelde denkbeelden, ging men in 1910 over tot den aanleg van een nieuw bassin ten Oosten van de eerste binnenhaven.

In het jaar 1917 mocht de 2e Binnenhaven voltooid heeten. Nadien werden aan het Oosterboord groote loopbruggen — kolentransporteurs — gemonteerd voor de mechanische behandeling der steenkolen; aan de Westzijde bouwden de nationale stoomvaartondernemingen hare etablissementen.

De lawine der aanvragen van stoomvaartmaatschappijen, veemen, industrieën e.a. voor het verkrijgen van aan diep water gelegen en door kaden begrensde terreinen, dwingt tot krachtige voortzetting van den reeds begonnen arbeid.

Zooals reeds is gememoreerd, bracht de gestadige uitbreiding van handel en verkeer in de haven van Tandjong-Priok al heel spoedig weer een tekort aan kadeterreinen met zich mede. In den tijd van hoog-conjunctuur, ongeveer in de tweede helft van het jaar 1919, kwam van de zijde der belanghebbende scheepvaartmaatschappijen een groote vraag naar haventerreinen aan diep water en wel in die mate, dat in drie weken tijds de aanvraag opliep tot 5000 M. muur. Teneinde hieraan tegemoet te komen, moest overgegaan worden tot den aanleg van de 3e Binnenhaven. De plannen daartoe werden in hoofdzaak vastgelegd in overleg met het Departement der B.O.W., waarna met de uitvoering in het jaar 1920 een aanvang is gemaakt.

Tot zoover het uittreksel uit de mededeelingen van den heer Schaffranek in de *Waterstaatsingenieur*. De schrijver geeft dan uitvoerige bijzonderheden betreffende het baggeren, het maken der fundeeringen, het maken van den kadenmuur en het in orde brengen der aangrenzende terreinen, die, als te zeer van technischen aard, minder op haar plaats zouden zijn in ons tijdschrift, al hebben de vorderingen ieders belangstelling.

Alleen zij aan de eindbeschouwingen, die de heer Schaffranek in no. 5 van den Waterstaats-Ingeineur gaf, nog iets over kosten en inkomsten ont-

leend. Telt men alle kosten te zamen, neemt men de noodige bedragen voor renteverlies in rekening, dan kan als globaal eindcijfer voor de kosten van 1 M. kade voor de nieuwe derde binnenhaven genomen worden ± *f* 8450.

Dit bedrag dient als basis voor de naderhand te berekenen huurprijzen der kaden, waarbij dan gerekend wordt op een 60-jarigen levensduur van den muur. Met alle bijkomende werken (wegen, kaden, rioleering, waterleiding, verlichting enz.) komt men ten slotte tot een bedrag van *f* 8920 per M. kade.

Tegenover de uitgaven moeten de noodige inkomsten komen. Hiertoe kunnen gerekend worden: havengeld; kadegeld; steigergeld; boeiengeld; inkomsten betaald aan den havenmeester; loodsengeld; bakengeld; verhuur van kaden, loodsen opslagruimten en terreinen; eigen beheer van pakhuizen, enz.

Volgens den Schr. zal met recht kunnen worde gezegd, dat Tandjong-Priok met zijn drie binnenhavens een havenplaats zal vormen, ten allen tijde in staat de grootste oceaan-stoomers een veilige ligplaats te bieden.

* * *

Een banneling uit het Huis van Tannette. Het volgende is ontleend aan een artikel in het *Bat. Nbl.* van 19 Mei.

Den laatsten tijd is de naam van de Datoe (landvorstin-radja) van Tannette nog al eens ter sprake gekomen als van een zeer trouwe, verknochte vazal. Dat haar broer, die krachtens het geboorterecht meer recht op het ambt van zelfbestuurder kon doen gelden, als banneling verblijf moet houden te Medan, zal wel weinigen bekend zijn.

De tegenwoordige datoe is hare moeder opgevolgd in 1909 met uitsluiting van haar broeder La Tanri Sassoe, zulks als gevolg van een gouvernementsbesluit van 1889, waarbij op verzoek der vorstin haar dochter als haar toekomstige opvolgster werd aangewezen.

La Tanri Sassoe, was datoe van Bakka volgens erfrecht; ook zijn vader was het geweest en had hij zich behoorlijk gedragen, dan zou hij ook zijn moeder zijn opgevolgd. Doch kalmte schijnt den jongen vorstenzoon heelemaal vreemd geweest te zijn en hij aardde daarin meer naar zijn vader dan naar zijn moeder.

Zijn vader moet wegens zijn heftigheid en wreed optreden bepaald berucht zijn geweest en de zoon scheen vader daarin maar weinig toe gegeven te hebben. Als eenig zoon verkeerde hij in de meening in het bestuursgebied van zijn moeder wel een woordje te mogen medespreken en aldra kwamen van de datoe tal van klachten in bij het bestuur over het heerschzuchtig optreden van haar ruim 20 jarigen zoon; en na overleg met zijn moeder werd besloten hem op Java te interneeren. Daar werd den woeligen, hartstochtelijken jongen als verblijfplaats aangewezen Ponorogo.

Na een 6-jarige verblijf op Java werd hem weer toegestaan naar zijn geboorteland terug te keeren. Om zijn energie gelegenheid te geven tot uiting en toepassing werd hem een landschap toevertrouwd, doch dat moet den jongen, eerzuchtigen man onvoldoende zijn geweest en alras was hij dan ook aan het werk om zoowel zijn invloed als zijn gezagsgebied uit te breiden. Het eerste kon hij bereiken, en als hij niet kon, dan trachtte hij het te doen door zich in de aangelegenheden van alle omliggende kleine Boegineesche Rijkjes te mengen. En hij was gevreesd; vaak werd zijn naam genoemd in vereeniging met de beruchtste roovers uit dien tijd. Niet dat ook hij zich aan roof zou schuldig maken, doch hij verleende dezulken

steun en zoo noodig huisvesting. Hij was een voortdurende plaag voor de vele datoe's, die natuurlijk het wel uit het hart lieten op de juiste plaats hun bezwaren voor te brengen.

1906 bracht onze krachtpolitiek: beheerscher te worden in ons geheel koloniaal rijk en Celebes werd teruggebracht tot wat het al vroeger had moeten zijn: een aan ons gezag onderworpen eiland.

Tannette verleende ons daarbij werkdadigen en gewaardeerden steun; niet alleen zijn oudste zuster, de tegenwoordige datoe Pantjai-tana Aroe Pantjana, maar ook Sassoe en bij de regeling van de kwesties met de onderworpen datoe's en rijksgrooten werd zijn tusschenkomst met genoegen aanvaard, maar.....

Even een korte opmerking. Na de onderwerping van Bone en Wadjo volgde Soppeng en toen de rijksgrooten zagen, dat de „Companie" inderdaad de baas kon zijn, deed zich spoedig een algemeene wensch kennen, zich te onderwerpen en gratie te vragen.

Datoe Bakka, trad op als bemiddelaar en genoot het volle vertrouwen van beide zijden, van het Ned.-Ind. bestuur en de grooten, die zich wilden onderwerpen. De houding van Tannette was bekend en men wist, dat Sassoe in de gunst van het Huis Tannette deelde; tot hem wendden zij zich dan ook om gratie te krijgen; anderszijds maakte men van bestuurszijde gaarne gebruik van zijn intermediair om met de ex-opstandigen in aanraking te komen.

Nu keeren we terug naar het maar..... van zooeven. Sassoe scheen met zijn tusschenkomst heel iets anders bedoeld te hebben dan ons gouvernement van dienst te zijn; hij had zijn eigen bedoelingen meer gericht op eigen belang, dat alles behalve strookte met het onze, dan op het stichten van vrede en zijn intriges eindigden dan ook niet. Dat is de reden geweest dat bij het oordeel over zijn later optreden, dat intermediair hem meer tot nadeel dan tot voordeel heeft gestrekt. [1])

Er waren twee personages op het schiereiland, die door hun acties de rust in het pas onderworpen gebied aanhoudend in gevaar brachten en wier opsporing ontzaglijk veel inspanning en moeite heeft gekost. De een was een roover Taladjo, de ander een geestdrijver. Ze werden aanhoudend en aanhoudend door patrouilles op de hielen gezeten; toch mochten de commandanten er niet in slagen hen te arresteeren. Er moest een beschermer zijn, die hen èn van geld èn van schuilplaats voorzag en al spoedig wezen alle inlichtingen in de richting van Tanri La Sassoe. Hem werd nu bevolen voor de arrestatie van de lieden de noodige maatregelen te treffen, doch hij slaagde daarin niet. Daarentegen werden wel berichten ontvangen, dat hij met de dochter van den geestdrijver in het huwelijk was getreden. De bewijzen, dat hij het was, die de arrestatie van den lastigen geestdrijver belette, namen in aantal en waarschijnlijkheid toe. Hij was gevreesd om zijn niets ontziende wreedheid en zijn bevel, den zwerveling huisvesting en hulp te verleenen, werd stipt opgevolgd. Nadat een bedreiging geen baat had gegeven, wellicht juist had aangemoedigd, werd hij in 1909 naar Makassar ontboden en in de boei opgeborgen. Dat had een uitstekende uitwerking; niet alleen verdween de vrees om te spreken, maar hield zijn arrestatie een waarschuwing in aan andere grooten, die eveneens lust mochten hebben de nog onwillige opstandelingen te steunen.

Heel spoedig na zijn arrestatie volgde het regeeringsbesluit, waarin aan

---

[1]) In een zijner brieven ontkent hij krachtig, zich aan dergelijk verraad te hebben schuldig gemaakt; we zijn natuurlijk onbevoegd tot oordeelen.

La Tanri Sassoe, datoe van Bakka, het verblijf op Celebes werd ontzegd en waarbij hem Medan als woonplaats werd aangewezen. De jonge, heerschzuchtige man was toen echter al van middelbaren leeftijd; op 51 jarigen leeftijd werd hij verbannen. Kort daarna stierf zijn moeder en volgde zijn zuster hem op.

Deze werd belast met het onderhoud van den banneling, waartoe zij de beschikking scheen verkregen te hebben over de eigendommen van haar broer.

Verschillende malen heeft de nu 66 jarige grijsaard geprobeerd gratie te krijgen en in gelegenheid gesteld te worden op zijn geboortegrond den dood af te wachten, doch steeds te vergeefs. Is de toestand van politieke rust op Celebes niet voldoende geconsolideerd te achten om den wensch van dezen grijsaard nog langer niet voor inwilliging vatbaar te achten? Wij kennen den toestand niet genoeg om zelf te durven oordeelen, doch is het gevaar, dat hij nu nog kan opleveren, dan zoo groot, dat men hem onder de noodige waarborgen niet zou kunnen veroorloven, zijn laatste levensdagen op Celebes bijv. te Makassar te slijten?

Het zal een bewijs van onze kracht en macht beteekenen, indien de Regeering er toe kon besluiten, hem weer op Celebes toe te laten. Het zal beteekenen: wij zijn machtig genoeg dezen in vroeger tijd voor ons gezag gevaarlijke vorstenzoon toe te staan, zonder vrees voor de gevolgen, in zijn vroeger gebied terug te keeren.

* * *

Alcohol in de tropen. *De Banier* van 16 Mei nam een artikel over dit onderwerp uit het Maandblad van de Gereformeerde Vereeniging voor Drankbestrijding over, afkomstig van mevrouw M. M. Havelaar—van Beeck Calkoen, waaraan wij op onze beurt het volgende ontleenen.

Niet slechts eigenbelang ook de verantwoordelijkheid tegenover den inlander dwingt tot stelling nemen. En het is mij totaal onbegrijpelijk, hoe een zendingsman na verblijf in de koloniën, kon verklaren, dat hij daar de noodzaak van geheelonthouder te blijven, niet had gevoeld.

Beter ben ik het dan eens met den ervaren Afrika-reiziger Hans Paasche, die in de tropen alle alcoholgebruik uit den booze acht en een verbod, ook en vooral ter wille van den inlander, als eisch stelt, en met dien zendelingarts Prof. Dr. Schweitzer, die in zijn boek „Aan den zoom van het oerwoud" vertelt hoe de alcohol in den Congo de groote sta-in-den-weg is voor het werk van den zendeling. Op zijn tochten langs de groote rivieren vond hij overal vervallen hutten, en zijn metgezel vertelde hem, dat hier vóór twintig jaren bloeiende dorpen waren, en als hij dan de reden van dezen achteruitgang vroeg, haalde deze de schouders op en zeide zacht: de drank. Waarom zegt deze Belg dit niet met luider stem? Omdat hij wel weet, dat zijn regeering voor dit feit liever de oogen sluit, waar zij de opbrengst der hooge invoerrechten niet kan missen, of liever meent niet te kunnen missen.

Merkwaardig hoe verschillend zulk een boek gelezen wordt, naarmate men al dan niet drankbestrijder is: ik heb menschen gesproken, die er belang in stelden, maar op wie deze passage, evenals die, waarin een Europeesch koopman het uitspreekt, dat hij de koloniën van de meest verschillende volken heeft doorreisd, en zeggen moet, dat de drank de vijand is van allen cultuurarbeid, bijna geen indruk hadden gemaakt. Zij waren ontzet over de verwoestingen door de slaapziekte aangericht, terwijl men toch van deze zeggen kan: zij verslaat hare duizenden, maar de alcohol met de daaruit voortvloeiende ziekten zijn tienduizenden.

Meent men, dat het in Indië minder ernstig met dit vraagstuk is gesteld, dan geef ik dit toe voor wat het heden betreft, omdat de Islam eenigszins een rem is geweest tegen het voortschrijden van het alcoholisme, maar lang zal dit niet meer duren. Wel viel het mij als een voor den Westerling beschamend iets op, toen ik in de Jubileumdagen in eenzelfde hôtel logeerde als de Indische prinsen, dat toen op hun tafel niet anders dan mineraalwater verscheen, maar onze beschaving maakt het voor hen, die met ons in aanraking komen, bij toeneming moeilijk hun standpunt te handhaven, zoodat de regels van Da Costa, reeds jaren geleden geschreven: „de Sultan aan den disch drinkt Grieksche wijn met Franken", in elk geval thans in vervulling gaan.

Nu reeds zijn de gevallen van ziekte en verarming door drankmisbruik, in Indië vooral onder het animistisch deel der bevolking, veel te talrijk. En het doet bitter treurig aan, dat de inlander zich voor zijn alcoholgebruik met zooveel recht op den Europeaan kan beroepen!

* * *

Vaccinatiedwang voor Indië. In verband met den drang van eenige zijden in Nederland op de regeering uitgeoefend om te komen tot afschaffing van vaccinatiedwang, bevat *De Avondpost* van 21 Juni beschouwingen, die aldus besluiten:

„Er schuilt reeds in het streven van sommigen in Nederland om te komen tot opheffing van de vaccinedwang een gevaar voor Indië; een gevaar, vooral voor den Inlander.

Welk een indruk moet het op hen wel maken te hooren en te lezen, dat die zelfde „blanda's", die hen tot de overtuiging hebben gebracht, dat vaccinatie absoluut noodzakelijk was, nu onderling gaan krakeelen over de moraliteit en de mérites van het desbetreffende gebod? Jaren heeft het geduurd, voordat men zoover was, dat ook de inlander de noodzaak van vaccinatie begon in te zien en zich aan de bewerking zonder verzet onderwierp. De Regeering heeft voet bij stuk gehouden en dat is een zegen geweest. Zij heeft daarmede heel wat menschenlevens gered.

Hebben de promotors in Nederland werkende voor opheffing van den vaccinedwang dit alles wel eens onder de oogen gezien? Hebben zij zich wel eens afgevraagd, wat er van Indië zou worden zonder pok- en typhus- en tetanus vaccine? Hoe dan de inlanders in de eerste plaats, de Europeanen in de tweede als ratten zouden sterven? En hebben zij zich dan ook de vraag ter beantwoording gesteld, hoe het zou moeten gaan, indien de geheele prophylactische bewerking facultatief werd gelaten?

Wij gelooven het niet. In ieder geval, wij, die Indië en den inlander kennen, wij hopen en vertrouwen dat, welke acrobatie men ten opzichte van de sanitaire verzorging der menschen in Nederland ook moge uitvoeren, men van Indië zal afblijven en men het oordeel over wat wel en wat niet noodig is in dit opzicht aan het heldere oordeel der Indische deskundigen zal overlaten, in plaats van aan geloofsoverwegingen alleen".

* * *

Eenige grepen uit de Indische pers over de openingsrede van de Volksraadszitting.

De Ind. Tel. 13 Mei, dus een week vóór het uitspreken der troonrede:

„Wij hebben voor 1925 een sluitende, of meer populair uitgedrukt, een „kloppende" begrooting gekregen. Met andere woorden: de gewone uitgaven worden door de gewone inkomsten volkomen gedekt. Indië heeft de tering naar de nering gezet en zal, zoolang de tegenwoordige Landvoogd

aan het bewind blijft, niet meer boven zijn stand leven. Indië is van chique dandy, die op zijn crediet teerde, een bezorgd, een degelijk huisvader geworden, die nauwlettend op de uit te geven penningen toeziet. De penningen overigens, die afkomstig zijn van den belastingbetaler.

De in gewonen dienst sluitende begrooting voor 1925 waarborgt ons een behoorlijk beheer van 's lands financiën en hoe desolaat het daarmede gesteld stond in de laatste jaren, kan met een heel eenvoudig, maar niet minder ontstellend cijfer aangetoond worden. Immers van het totaal-bedrag, waarmee de nieuwe ontwerp-begrooting sluit — wij hebben onlangs medegedeeld, dat dit tusschen de 500 en 600 millioen loopt —, zit *voor niet minder dan 100 millioen aan rente en aflossingen ten behoeve onzer Indische leeningen*. Dat wil dus zeggen, dat wij ongeveer 20 pCt. van ons budget hebben af te staan voor leeningen, welke de tekorten van de in vorige jaren te luxueus opgezete begrootingen moesten dekken!

Het mag tot een verdienste van mr. Fock worden gerekend, dat hij thans paal en perk heeft gesteld aan een ruïneuse leeningspolitiek, welke ons aan den rand van den financieelen afgrond dreigde te brengen.

Het is intusschen niet zonder offers gegaan.

Tal van gewenschte maatregelen moesten wachten tot beter tijden".

De Ind. Tel. werkte dit dan nader uit. De bezuiniging bracht ook schade, door het stopzetten van half volbrachte werken, waardoor millioenen weg geworpen worden.

Java-Bode 21 Mei.

„Wat wel het meest opviel in de rede, welke de Landvoogd gister bij de opening der voorjaarszitting van den nieuwen Volksraad, uitsprak, was de opgewekte en bemoedigende toon, die er uit sprak.

De staatkunde der Indische regeering werd de laatste jaren zoozeer beheerscht door de alles overschaduwende noodzaak eener krachtig doorgevoerde bezuiniging, dat we langzamerhand gewend waren geworden aan een somberen toon in de Indische „troonrede", al bleef zij ook steeds, ondanks alles, hoopvol gestemd voor de toekomst. En die hoop is niet ijdel gebleken, want juist even voor de opening van ons vertegenwoordigend college, kon worden medegedeeld, dat de regeering er in geslaagd was, voor 1925 een kloppende begrooting samen te stellen.

De auspiciën, waaronder de nieuwe Volksraad zijn werkzaamheden aanvangt, zijn dus heel wat beter dan dit in voorgaande jaren het geval was, dank zij het krachtig ingrijpen der huidige regeering, om paal en perk te stellen aan de onverantwoordelijke finantieele politiek van een vorig bewind.

Huldigde de vorige bewindhebber de fatale leuze: „de staat behoeft de tering niet naar de nering te zetten", hoe geheel anders en gezonder is de taal van Mr. Fock, waar hij zegt: „De finantieele moeilijkheden hebben in de laatste jaren veel zorg gebaard en tot matiging van de bestuurswerkzaamheid gedwongen. Immers, het finantieel evenwicht (in de staathuishouding) *was en is vóór alles noodig*".

En aan den Volksraad draagt de Landvoogd de taak op, om te waken voor een *blijvend* herstel van het finantieel evenwicht.

Een krachtig geluid werd vernomen, waar de Landvoogd gewaagde van de Inlandsche beweging. Het streven der regeering is gericht op het wekken van belangstelling onder de inlandsche bevolking voor de algemeene zaak, zonder dewelke geen opgewekt politiek leven mogelijk is, en hen, die deze belangstelling, dit politiek ontwaken der bevolking, op wettige wijze

helpen bevorderen, zal niets in den weg gelegd worden. Integendeel! Doch tegen hen, die aanstoken tot misdadige handelingen, die aansturen op het verwekken van onrust en het stichten van wanorde, wordt een onverbiddelijk streng optreden aangekondigd".

De *Ind. Crt.* 21 Mei.

„'t Kan niet anders of de archivaris van de Algemeene Secretarie — zoo'n titularis bestaat toch? — zal goedkeurend knikken wanneer hij dit staatsstuk ter „bijzetting" ontvangt. Het is een ordentelijk brok ambtelijk proza, gehouden in den bekenden toon en den traditioneelen stijl, wars van eenigen opschik, ontdaan van elke woordfranje, een product zonder smaak of heerlijkheid en dus voor den in de „stukken" grootgebrachten bureaucraat uitermate genietbaar.

Zoo vorm, zoo inhoud.

Geen enkele maal, wanneer de landvoogd in het openbaar als spreker optrad, heeft Zijne Excellentie moeite gedaan om iets méér te geven dan een taaie opsomming van 't geen de afgeloopen periode bracht en een uiterst-sobere schets van wat aan plannen gereed ligt. Bij den in- en den uitgang van elken zin staat de zakenman, die de binnenkomende banknoten rustig en uitermate zorgvuldig telt en op haar echtheid beproeft om zich vervolgens af te vragen op welke wijze ze 't best te secureeren zijn.

Zeker, de nood der tijden heeft van dezen landvoogd een bezuinigingslandvoogd gemaakt, hem gedwongen om vroegere idealen prijs te geven, gedane beloften in te trekken en er slechts één ideaal voor in de plaats te stellen: herstel van het financieel evenwicht in de Indische begrooting.

Lyriek in een staatsstuk kan gemist worden. Maar zoo 't enkel business biedt, schiet 't zijn doel toch evenzeer voorbij. Een rede ter opening van een vertegenwoordigend lichaam in een jong land met jonge kracht, temidden van een volk met nauwelijks begrepen, maar daarom niet minder onstuimige idealen, mag gerust iets méér zijn dan een balans en winst- en verliesrekening. Zij diene zich aan als de uitdrukking van 't geen in het regeerhuis aan levende beginselen vergaard is, als de weerspiegeling van de idealen door welke het regeerbeleid wordt gedragen. Zij brenge deswege: goede hoop en sterk vertrouwen! De jongste landvoogdelijke rede blijft er gespeend van. Zij verschilt in niets van de vorige: het levende leven straalt er niet uit, zij is een zielloos ding.

Al dadelijk treft het negatief karakter van de passage betreffende de Inlandsche beweging. Niet vinden wij er in een aankondiging van preventieve maatregelen welke de mogelijkheid, om haar in betere banen te leiden, kunnen openen. Slechts de politieman spreekt: vereenigingen, die langs wettigen weg in goeden vorm grieven en bezwaren opperen, ondervinden geenerlei moeilijkheid".

Na een behandeling van verschillende paragrafen, vat *De Ind. Crt.* haar oordeel ten slotte aldus samen.

„Geeft de landvoogdelijke rede in economisch opzicht goede klanken te hooren, doet zijn optimisme voor de naaste toekomst weldadig aan — het staatkundig deel baart bittere teleurstelling. En zoo is zij dan geworden tot een duidelijk en treffend beeld van het huidige regeerbeleid, dat den zakenman ruimer en milder gelegenheid biedt om den staatsman te verdringen dan billijk en redelijk en voor de rustige ontwikkeling van dit land, 't welk méér vraagt dan een financieel evenwicht, nuttig en wenschelijk is!"

Het Ind. Volk 23 Mei.

„Bij het aanhooren van de rede, waarmee de landvoogd voor de vierde maal de voorjaarszitting van den Volksraad opende, trof bovenal tweeërlei. In de eerste plaats het ferme geheugen, dat den Gouverneur-Generaal in staat stelde, papierloos een redevoering van een half uur uit te spreken, waarbij van den reeds gedrukten tekst natuurlijk niet mocht worden afgeweken; ten tweede de lakeien-onbewegelijkheid van den hoogen staf, welke den landvoogd illustreerde en, in goud of zilver gestoken, het masker van gezag en meeninglooshеid in technische volmaaktheid droeg. Een praestatie aan beide zijden.

Veel andere of verheffender indrukken konden bezwaarlijk worden gezameld. Der langen Reden kurzer Sinn was, dat de begrooting klopt; dat ter zake van de vennootschapsbelasting Buitenzorg voor de proportioneele 10 p.ct. met 20 opcenten van het Plein heeft moeten wijken, op een snoepduitje van vijf opcenten na; dat van de salarisvoorstellen voorloopig niets komt; dat „de suiker" gebiedsuitbreiding krijgt en dat, wanneer men maar niet geheele landstreken aanvraagt en geen overheid wil spelen, de Duitschers op Nieuw-Guinea en wellicht anderen elders, de Buitengewesten ter beschikking zullen vinden. De eindelijke openstelling van een „Bataafsche" oliebron der N. I. A. M. op Djambi was een andere vreugdetoon.

Voor het overige gaf de rede wat bij deze gelegenheid gebruikelijk mocht heeten: Bezuiniging tot op het ergste met veiligstelling der belangen „van vitalen aard"; een portie liefde voor een volksbeweging, welke zich zoo min mogelijk beweegt; „goede geest" onder de ambtenaren; vriendelijkheden voor den Volksraad; een corruptie-paragraaf met dreiging en tempering; bemoedigende klanken over een onderwijspolitiek, welke de volksschool drukt en den inheemschen adel en beteren burgerstand met hoogescholen in verbeterd humeur wil brengen.

Het is van regeeringsstandpunt begrijpelijk, dat de rede waar mogelijk een zonnetje forceerde door den staatkundigen wolkenhemel, maar gemeenlijk signaleert dergelijk lichtvertoon eer de zwaarte van de dreigende bui, dan dat deze er mee wordt verdreven".

Het artikel eindigt met: „Als geheel kon de rede niet anders en niet hooger zijn dan een bonne mine à mauvais jeu".

Bat. Nbl. 21 Mei.

„In den staart zat ditmaal niet het venijn maar het soelaas: de kloppende begrooting haast onbereikbaar schijnend ideaal, *is* er. Er is zelfs *(hear! hear!)* een overschot op den gewonen dienst. Niet meer dan 8 ton, het is waar, maar toch: een overschot.

En zoo bleek de bezuinigings-ouverture, waarmee in vorige jaren de openingsrede aanving, niet meer noodig; was het optreden van een nieuwen Volksraad welkom gelegenheid om het over een anderen boeg te gooien.

Voor ons en velen met ons — ja, stellig ook en het meest voor de Regeering — blijft het hoofdpunt echter het herstel van het financieel evenwicht: de tering is naar de nering gezet. Een succes, waarmee de Regeering, en waarmee Indië geluk te wenschen zijn.

Nu blijkt wel achteraf, dat reeds 1922 — dus het eerste jaar van het bewind van den heer Fock — een overschot op den gewonen dienst heeft gegeven, en het jaar 1923 eveneens, maar wie de uiteenzetting over 's lands financieelen toestand raadpleegt, zal daaruit zien, dat in het 10-jarig tijdvak 1912—'21 het tekort op den gewonen dienst was opgeloopen tot *f* 329,000,000, dat op den buitengewonen dienst tot *f* 732,000,000, zoodat met de verliezen op voedsel-voorziening en vloot-uitbreiding mee, een tekort

van rond *f* 1,078 millioen viel op te halen. De navordering belastingen tot een totaal bedrag van *f* 316 millioen deed ten slotte de balans overslaan; zonder die meevallers zou de schuldenlast met rond *f* 330 millioen zijn toegenomen wegens uitgaven voor den gewonen dienst. Er was dus alle reden tot alarm.

Het gevaar is dus bezworen; maar ..... het loert nog uit allerlei hoeken".

Het *Bat Nbl.* toont dit met cijfers nader aan, om dan te vervolgen:

„Maar om tot de openingsrede terug te keeren en tot haar hoofdpunt: met gerechtvaardigde trots kon de Regeering zeggen; de begrooting is zoo als zij behoort te zijn; voor den gewonen dienst is er geen tekort. Een normale financieele toestand treedt dus weer in; het leenen voor gewone uitgaven behoort tot een afgesloten verleden.

Dit moge dan verder het richtsnoer zijn: dat het afgesloten *blijft*".

De Locomotief 21 Mei.

„Inderdaad: nu de sluitende begrooting weer bereikt werd, is een tijdperk afgesloten. De periode van bezuiniging vóór alles. Bedachtzaamheid en zuinigheid blijven ook nu nog noodig, en de ingehouden toon van de rede maant voortdurend om niet te vroeg reeds te meenen, dat het nu weer lijden kan, doch het ergste is dan toch geleden, er is weer geld voor noodzakelijke werken en het nadeelig saldo, waarvan het vorig jaar de landvoogd zeide: „dit tekort *moet weg*, is thans verdwenen. Hetgeen dienaangaande werd gezegd, vormde van de rede het natuurlijk hoofdmoment.

Hoe zeide het die Fransche minister tot Koning Louis-Philippe? *Faites moi des bonnes finances, Sire, et je vous ferai de la bonne politique.* Welnu: met die financiën is men thans weer in het reine. De politiek kan volgen. Dat het er dan een zij gericht op welvaart en ontwikkeling des volks".

Bat Nbl. schreef nog 22 Mei over de philippica gericht tegen degenen die de Regeering een tegenhouden verwijten van de politieke ontwikkeling. Wij lezen daar:

„Het is ook ons naar het hart gesproken, dat een gezonde politieke ontwikkeling zich niet dan langs lijnen van geleidelijkheid kan voltrekken. Maar het gaat juist om de geleidelijkheid. *Tempo ist Richtung.* Als de Regeering zegt dat „geleidelijk, naar gelang de maatschappij daarvoor rijp is, aan de bevolking medezeggenschap wordt gegeven", dan eischt zij voor zich het recht op het tempo te bepalen..... en is niet het groote verwijt, dat zij den pas markeert?

De Regeering wijst dit verwijt met zooveel woorden terug. Op het gebied van onderwijs en volksgezondheid, zoo verzekert zij, wordt alles gedaan wat mogelijk is. Maar ligt dan ook niet voor haar een tegenstelling in de met eenigen ophef aangekondigde opening van 34 nieuwe onderwijs-inrichtingen en de belofte, dat „getracht" wordt door een „milde toepassing" der tarieven de bezwaren tegen de te hooge schoolgelden „zooveel mogelijk" te ondervangen? Aan den eenen kant hooge tarieven, welke den stroom naar de scholen beperken, — aan den anderen kant nieuwe scholen..... waar is de winst? Als het om niet meer dan de toepassing van tarieven gaat, geven wij de voorkeur aan een *juiste* toepassing, maar met *verlaging* der tarieven. Dat is de beste vorm van mildheid".

Soer. Hbl. 23 Mei. De Volksraadoverzichtschrijver van dit blad merkte op:

„Weinig meer positief, en zeker niet meer overtuigend was de alinea, gewijd aan de Inlandsche beweging. Iedere rustige burger zal van oordeel zijn, dat streng moet worden opgetreden tegen hen, die den wettigen weg

verlaten. Van meer belang is, de oorzaken weg te nemen, die er toe leiden, dat velen den wettigen weg verlaten. De ,,zoogenaamde Inlandsche beweging'' is geen maaksel van eenige individuen, die opruien en aanstoken tot misdadige handelingen, al hebben zulke individuen een, helaas, al te klemmenden greep op de kinderlijke bevolking. Dat zij aan aanhang winnen, kan men echter daaruit niet alleen verklaren, en hun funeste invloed is door krachtig optreden niet te bezweren. Ook de Gouverneur-Generaal ziet dit in: men herleze slechts de uitvoerige onderwijs-paragraaf, die, zeker niet bij toeval, onmiddellijk volgt op die betreffende de Inlandsche beweging''.

* * *

De verijdelde samenzwering in Daja. Het Koloniaal verslag over 1923 bevat in Hoofdstuk C § 3 ,,Atjeh en Onderhoorigheden'' deze mededeeling: ,,Ook in het afgeloopen jaar hadden, als gevolg van de onder Atjehers voorkomende psychische afwijkingen, levensmoeheid en godsdienstige exaltaties, weder eenige aanslagen op het leven van militairen en particulieren plaats''. Het K. V. over 1924 zal weer eens een zaak van wat meer beteekenis te vermelden krijgen, die in de bladen besproken is als de verijdelde samenzwering in Daja.

Tenkoe Aboe Bakar was tengevolge van zijn houding bij de troebelen in 1914 en 1915 ontheven van zijn oelèe-balangschap in Daja. In zijn plaats werd aangesteld Tankoe Dörrahman, die hierop wel geen aanspraken kon maken, maar bij het bestuur bekend stond als verstandig en volkomen loyaal. Men heeft zich in hem niet vergist.

T. Aboe Bakar, wien het verblijf in Daja was ontzegd, behield daar natuurlijk een zekeren aanhang. Ieder, die het met T. Dörrahman niet kan vinden, werd automatisch een aanhanger van Aboe Bakar. Deze partij intrigeerde voortdurend tegen T. Dörrahman om Aboe Bakar, of althans diens geslacht weer op den troon te helpen.

Wat nu eigenlijk de aanleiding is geweest tot het krasse optreden van de ,,legitimisten'' is uit het onderzoek nog niet duidelijk gebleken. Mogelijk wilde Aboe Bakar zich wreken op de ,,keumpenie'', die hem had afgezet, mogelijk wilde hij Dörrahman moeilijkheden bezorgen, misschien zelfs was het op diens leven gemunt. Mogelijk is godsdienstig of politiek fanatisme, aangewakkerd door de poeasa, de drijfveer geweest.

Hoe het zij, de leiders besloten, de post Lam No af te loopen. Een geestelijke, Teungkoe Akoeb, had voor de noodige aanhangers gezorgd door voorlezingen uit de ,,hikajat prangsabil'', de krijgszang van de Atjehers, die vooral op jongelieden een sterk opzweepende werking heeft. Wapensmeden hadden gezorgd voor de noodige blanke wapens, waarvan sommige al geslepen waren.

Blijkbaar is evenwel de een of andere voorzorg vergeten, althans de plannen zijn uitgelekt. En nog wel naar twee kanten.

Door het bestuur werd besloten, onmiddellijk in te grijpen. Het gouv. s.s. ,,Bellatrix'', te Oelèe Lheuë was beschikbaar om troepen over te brengen.

Bevelen werden meegegeven aan den betrokken onderafdeelingschef te Tjalang, om de samenspanners onmiddellijk te doen arresteeren; tevens kreeg de troepencommandant te Tjalang, order, zich per ,,Bellatrix'' met een versterking van een brigade uit Tjalang ter beschikking te stellen van genoemden bestuursambtenaar.

Alles verliep vlot en naar wensch. De drie hoofdaanleggers waren in den kortst mogelijken tijd gearresteerd. Eerst ontkenden zij, doch alras vielen er twee door de mand en kwamen in volle confessie. Nummer drie zwijgt

nog steeds. Het onderzoek is natuurlijk nog lang niet afgeloopen. Reeds heeft het geleid tot nog andere arrestaties.

Veel profijt zal men bij dit onderzoek kunnen trekken uit de voorlichting van den gezaghebber Stammeshaus, die jarenlang de onderafdeeling Tjalang heeft bestuurd. Hij is toegevoegd aan den fg. controleur van Tjalang, Verheul, ook iemand, die al jaren in Atjeh dient en die met het onderzoek is belast. Toevallig is ook de troepencommandant van Tjalang, kapitein Agerbeek, een goed Atjeh-kenner, zoodat het bestuur in dat opzicht wel in gunstige conditie is.

Het gewestelijk bestuur heeft de zaak evenwel zoo voortvarend en beleidvol ingepikt, en is zoo vlot geholpen door de militaire autoriteit, dat alles is afgeloopen, zonder dat het een druppel bloed heeft gekost.

Aan deze mededeelingen, die wij (verkort) aan *De Loc.* van 12 Mei ontleenen, voegt de Atjeh correspondent 't volgende toe:

Ondertusschen geeft het gebeurde aanleiding tot een kleine nabetrachting.

Oppervlakkige beschouwers kwamen zoo licht in de verleiding om te zeggen: Het gaat nu al zooveel jaren goed in Atjeh, waarom niet wat bezuinigd op die dure troepenmacht?

Laat ik u zeggen, dat ingewijden in het geheel niet verbaasd zijn over de gebeurtenissen in Daja. En ze zullen ook niet verbaasd zijn, als die zich het volgend jaar b.v. herhalen en daarna nog eens. Achter de schijnbare kalmte van de laatste jaren zit toch veel verborgen, dat niet bij iedereen bekend is. En dat hoeft toch ook waarlijk niemand te verwonderen. Men kan zich toch inderdaad nog geen illusies maken omtrent de stemming van vele Atjehers jegens ons. Daarvoor loopen hier nog te veel mannen (en vrouwen) rond, die door onze kogels werden verminkt en vrouwen, die man en zonen verloren. Op zijn minst zoolang die generatie nog leeft, zoolang zijn hier bizondere maatregelen noodig voor het handhaven van de rust en van ons gezag.

Voeg daarbij het verschil in godsdienst, (op zichzelf al vrij ernstig, maar onder invloed van den oorlog verscherpt tot een antagonisme, zoo fel, als we het elders niet kennen) en het zal iedereen duidelijk zijn, dat hier moest ontstaan een haard, waar elk oogenblik de vlammen kunnen uitslaan. En voor aanleidingen zorgen zeer gereedelijk de talrijke ingewikkelde partijschappen. Al van oudsher werd Atjeh verdeeld en verscheurd door oneenigheden tusschen de tallooze vrijheidslievende en vaak eigengereide vorstjes. Voor een belangrijk deel heeft het pacificatiewerk bestaan in het uitspelen van die hoofden tegen elkaar (teneinde nog meer bloedvergieten te voorkomen), doch daardoor zijn die partijschappen natuurlijk aangewakkerd. Nu rust heerscht en het gezag overal wordt erkend, nu kan het bestuur er naar streven, langzamerhand, zeer tactvol, die veeten uit de wereld te helpen. Maar voordat dit einddoel bereikt is, zal nog heel wat water door de Atjehrivier gestroomd zijn.

Toch kan en zal de tijd deze wonden heelen, als maar de bevolking zich in gerustheid kan bezighouden met de werken des vredes. De Atjeher is met hart en ziel landbouwer. Laat eenige generaties al hun aandacht concentreeren op den veldarbeid en het bloedige verleden zal verbleeken en in vergetelheid raken. Maar nu zijn we daarvan nog verre. De jongste gebeurtenissen hebben daar weer eens terdege den nadruk op gelegd.

Gelukkig was men bij machte, tijdig en tactvol in te grijpen, zoodat erger werd voorkomen. Gelukkig, want was dat niet gebeurd, waren geen troepen in de onmiddellijke nabijheid geweest, het pacificatiewerk was in een groot deel van het gewest weer jaren en jaren achteruit gezet. O, zeker, de op-

stand zou binnen heel korten tijd zijn onderdrukt, ongetwijfeld. Maar in verschillende deelen van het gewest zou het voorbeeld van de „helden" zijn nagevolgd. Er zouden weer benden zijn gevormd en men had weer jaren lang zwervende djahats in het gebergte moeten achtervolgen.

Natuurlijk is er verschil van meening mogelijk over de juiste sterkte van de voor handhaving der orde benoodigde troepenmacht. Maar jarenlange ervaring heeft dit getal vrij nauwkeurig leeren bepalen. Men houde zich daaraan. Hier worde niet geëxperimenteerd en niet gewaagd. Er staan te groote belangen op het spel. Een veilige marge is vereischt. En al kost het geld, zelfs veel geld, men bedenke, dat oorlogvoeren of oproeren dempen meer kost — aan geld en aan menschenlevens.

Tot zoover de correspondent van *De Loc.* Niet anders denkt die van het *Bat. Nbl.* hierover. Hij voegt aan de feitelijke mededeelingen het volgende toe (12 Mei).

Intusschen bewijzen deze gebeurtenissen weer eens, hoe onverstandig het zou wezen, om de troepenmacht in Atjeh te verminderen. Vooral zulke streken als Daja, Seunagan e.a. waar nog steeds een weinig ontwikkelde voor vreemde invloeden gemakkelijk toegankelijke bevolking woont, waarop vooral geestelijken spoedig vat krijgen, mogen niet van troepen worden ontbloot. En die kampong oelama's, die aan de domme, alle onderscheidingsvermogen missende massa, haar totaal onjuiste, maar daardoor zoo gevaarlijke, fanatieke godsdienstbegrippen bijbrengen, die tegelijkertijd verachting voor den niet Mohammedaan, speciaal den Hollander kweeken, hebben in deze streken invloed. Het bleek ook weer hier, dat de godsdienst het middel was, om de bevolking te winnen voor de gedachte van enkelen; immers Teungkoe Akoeb van Lam Bethoë had propaganda gemaakt door voorlezingen uit de prang sabil. En dit soort menschen zal nog lang zijn funesten invloed blijven oefenen. Als tegenhanger kan slechts dienen machtsvertoon en doelbewuste bestuursvoering. Groote gebeurtenissen kunnen — het is mijn vaste overtuiging — niet meer voorkomen; daarvoor is het bestuur en het militair gezag te goed op de hoogte van de dingen, die in de inlandsche maatschappij gebeuren, maar ook kleine uitingen van verzet zijn ongewenscht. De bevolking moet weten, dat een poging tot verzet geen kans hebben *kan*, vanwege de aanwezigheid van troepen. Dan zullen dergelijke plaatselijke beroeringen hoe langer hoe zeldzamer worden. Maar daarvoor blijft noodig aanhoudende patrouilleering, zoodat overal en op het onverwachtst de karabijnen gezien worden; doch dan moet men over het noodige menschenmateriaal blijven beschikken.

* * *

De consecratie van Mgr. A. P. F. van Velsen, bisschop en Apostolisch Vicaris van Batavia. Den 13en Mei had de consecratie plaats in de kathedraal aan het Waterlooplein te Weltevreden. Mgrs. Bos, Aerts en Verstralen waren daarbij tegenwoordig, vier bisschoppen dus. Zoowel de plechtigheid als de 's avonds gehouden receptie werden door de meest vooraanstaande autoriteiten, uit ambtelijke en particuliere kringen, bijgewoond. Aan hetgeen *Sociaal Leven en Streven* over de levensgeschiedenis van den in 1865 te Overveen, bij Haarlem, geboren bisschop mededeelt, worden hier eenige bijzonderheden ontleend.

Na de lagere school zonden de ouders hun zoon naar het college van de Paters Jezuïeten te Sittard in Limburg. Met succes voltooide hij daar de gymnasiale studiën en trad op 20 September 1885 in het Noviciaat der Sociëteit van Jezus te Mariëndaal bij Grave.

Daaraan voegde hij één jaar Rhetorica in 't zelfde Studiehuis toe. Door zijn overste werd hij toen aangesteld als leeraar aan het college te Sittard. Reeds bij zijn aankomst aldaar bleek zijn gezondheid eenigszins geschokt en na een tweejarig verblijf in Sittard, was hij zoozeer verzwakt, dat de doktoren een langdurig verblijf in Davos als 't eenig middel beschouwden om zijn verzwakte longen nog te genezen. De in Indië welbekende pastoor Jonckbloet, uit Maastricht overgekomen, bracht pater van Velsen naar Davos.

Zoo verwakt — aldus pastoor Jonckbloet — kwam de patiënt te Davos aan, dat hij een half uur na aankomst met kloppend hart naar de ziekenkamer ging om te zien of hij nog leefde. Na een verblijf van anderhalf jaar verliet hij het oord, dat hem de gezondheid had teruggeschonken en begon zijn wijsgeerige studiën in het studiehuis der Parijsche provincie zijner orde op het eiland Jersey.

Wederom kreeg hij een aanval van zijn ziekte en keerde terug naar Davos. Na ruim een half jaar rust kon hij zijn wijsgeerige studiën voltooien te Oudenbosch, vertrok toen naar Maastricht voor de studie der Godgeleerdheid en werd aldaar 8 September 1895 tot priester gewijd.

Opnieuw in Sittard geplaatst, kon hij de opgelegde taak tot aller tevredenheid volbrengen en was daarna nog één jaar werkzaam in Drongen bij Gent in België.

In 1897 werd hij uitgekozen om met pater W. v. d. Kun z.g. te gaan arbeiden in Indië, waar hij 1 November 1897 aankwam. Slechts kort arbeidde hij te Batavia.

Reeds in 1898 vertrok pater van Velsen naar Tomohon in de Minahassa, dat hem in zijn ruim 20-jarig verblijf aldaar zoo dierbaar is geworden. Hij richtte er vele scholen op o.a. de Katholieke kweekschool voor Inlandsche onderwijzers te Woloan.

Zelfs moest hij vele lessen geven en tevens had hij het gewone dienstwerk. Spoedig was een mooie combinatie voor beide bezigheden gevonden. Zoolang er nog geen hulp was bij het onderwijs, gingen de eerste leerlingen mee op reis. Op de verschillende plaatsen werd dan 's morgens dienst gehouden met onderrichting — daarna de behandeling van de zieken en dan werden de gewone lessen aan de kweekelingen voortgezet! Bij al deze bezigheden werd nog tijd gevonden voor artikelen in de *Gredja Katholic*, het eerste Katholieke maandblad in Ned.-Indië door hem opgericht.

Aldus arbeidde hij daar tot anderen zijn taak kwamen verlichten.

Geen wonder, dat het een zwaar offer was, toen hij na 23 jaar teruggeroepen werd naar Java — juist toen hij zoo rijkelijk de vruchten zag van zijn rusteloozen arbeid. Eenige jaren arbeidde hij nog in Buitenzorg als pastoor en directeur van het St. Vincentius-gesticht.

Na driejarig verblijf aldaar werd hij door het algemeen opperhoofd dezer Kath. kerk geroepen tot de hooge waardigheid van bisschop en aangesteld tot Apostolisch Vicaris van Batavia.

* * *

Rapport over hygiënische maatregelen in N.-I. De hygiënische commissie van den Volkenbond droeg in 1922 aan dr. F. Norman White op een reis te maken door het „Verre Oosten", om er in het bijzonder het voorkomen der besmettelijke ziekten, zooals pest, cholera en pokken, in de havens na te gaan; en voorts tot bestudeering van de mogelijkheid ten aanzien van maatregelen, reglementen, formaliteiten en berichtgeving tot een internationale overeenkomst te geraken.

Ter uitvoering van deze opdracht vertrok dr. Norman White 3 November

1922 van Marseille, bezocht Bangkok, Singapore, Java (14 dagen), Hongkong, Shanghai, Japan, Korea, Charbin, Moekden, Dairen, Peking, Manilla en keerde over Saigon, Singapore, Kuala Loempoer, Rangoen, Calcutta, Bombay en Colombo terug; 29 Juli 1923 kwam hij te Marseille.

Het resultaat van deze reis ligt voor ons in den vorm van een foliant van 200 bladzijden [1]), uit welke wij iets willen vermelden van de indrukken welke de rapporteur van Java ontving, zoo schrijft de *N. R. Ct.* van 1 Juli.

Na een korte beschrijving van bevolking en klimaat, en van de inrichting van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst, wijdt Norman White allereerst zijn aandacht aan de demographische statistiek. Hij beschouwt de gegevens omtrent de sterfte als zeer nauwkeurig, maar het geboortecijfer is onvolledig, zelfs in de steden. Omtrent de doodsoorzaken weet men nog weinig, behalve ten aanzien van pest, cholera en pokken; de cijfers omtrent deze ziekten als oorzaak van overlijden naderen zeer dicht de waarheid. De ziektegevallen, die niet doodelijk verloopen, blijven meestal verborgen; vandaar dat de builenpest op Java 100 pCt. sterfte vertoont!

Wat den schrijver in het bijzonder treft is de geringe invloed van het seizoen. Bestudeert men Java's sterftecijfers van de laatste tien jaren, dan is het alleen de influenza geweest, die een belangrijke en plotselinge afwijking van de lijn heeft gegeven (1918). Maar overigens vindt men week voor week de algemeene sterftelijn schommelend om 20 per duizend, nooit onder de 16, zelden boven 25; inderdaad mooie cijfers voor een tropisch gebied.

Plaatselijk vindt men in de sterftelijn grootere afwijkingen en onderlinge verschillen. In de heuvelstreken is de gezondheidstoestand beter dan aan de kusten; en de malaria is hier en daar oorzaak van belangrijke seizoensverheffingen.

Na een kort bespreking van malaria, dysenterie, beri-beri en andere ziekten, wier studie feitelijk niet tot zijn taak behooren, treedt de schrijver in de eerste plaats dieper in het pestvraagsuk. Hij breng warme hulde aan de geneeskundige ambtenaren voor de studies die zij aan dit vraagstuk wijdden en acht hun werk zoowel uit epidemiologisch als uit praktisch-hygiënisch oogpunt een kostbare aanwinst. Aan de hand van tabellen wordt dan kort de epidemie op Java beschreven: de vermoedelijke besmetting van de ratten van Soerabaja in 1910, de uitzaaiing van de ziekte over het achterland (Oost-Java) in 1911; de nieuwe periode gekarakteriseerd door de pest van Midden-Java van Semarang uit; de geringe periodiciteit; het tot nog toe nagenoeg vrij blijven van West-Java, de tot nog toe niet belangrijke uitzaaiingen naar Sumatra's Oostkust, Palembang en Makassar. Opmerkelijk is het gering aantal slachtoffers te Soerabaja, ondanks het heerschen van de rattenpest; het ergste leed Temanggoen van Juli 1919—Juni 1920 met een sterfte aan pest van 21 per duizend inwoners. In 1914 werden er op Java 15,705 sterftegevallen aan pest aangegeven; in 1913 11,352, in 1922 10,943; dit zijn de maximumjaren; in 1917 bedroeg het vergelijkbare cijfer slechts 420.

Van de maatregelen roemt dr. Norman White vooral de woningverbetering. Het is niet overdreven te zeggen, zoo merkt hij op, dat op dit oogenblik op Java „woningverbetering" en „pestbestrijding" (prévention) synoniem zijn. Het aantal huizen, volgens de voorschriften der pestbestrijding verbeterd, bedraagt reeds 750,000. In Kedoe werden in 4 jaar 93,000 huizen, d.w.z. het logies van een half millioen menschen, verbeterd. De resultaten

[1]) L'incidence des maladies épidémiques ainsi que l'organisation et le fonctionnement des services sanitaires des ports en Extrême-Orient. Genève 1924.

zijn zeer bemoedigend, en gansche op deze wijze behandelde gebieden zijn sinds eenige jaren vrij van pest. Een deel van Ambarawa, waar zeer groote technische moeilijkheden zich voordeden, vormt een uitzondering. Waarom de vaccinatie in Nederlandsch-Indië zoo weinig succes heeft — in tegenstelling met de Britsch-Indische ervaringen — weet de schrijver niet te verklaren.

De ervaringen op Java leeren nog eens duidelijk dat builenpest geheel afhankelijk is van rattepest, dat de zieke mensch voor de verspreiding geen beteekenis heeft; het is het vervoer van ratten en rattevlooien, dat de kans voor verspreiding der besmetting vertegenwoordigt.

Wat de cholera betreft geven de cijfers een aanzienlijke vermindering van ziekte en sterfte in de laatste jaren; gaven 1918 en 1919 nog 10 en 9 duizend sterfgevallen, sinds 1920 telt men de cholera op Java slechts bij weinige tientallen. De verdwijning van de cholera, zoo zegt de rapporteur van den Volkenbond, in een zoo uitgestrekt gebied is alle aandacht waard; al blijkt hij niet geneigd haar geheel op rekening te stellen van de vaccinatie. Intusschen heeft hij allen eerbied voor de krachtige wijze waarop de vaccinatie tegen deze ziekte door den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst is bevorderd; het Instituut Pasteur leverde in 1918 5½ millioen kubiekcentimeter cholera-entstof.

Ook de pokken toonen, ondanks de toenemende verbetering van de statistiek, een geregelden teruggang. In 1913 noteerde men op Java nog 45,000 gevallen met 8000 sterfgevallen; in 1922 1000 gevallen met 275 sterfgevallen. Dr. Norman White twijfelt niet of de bestaande organisatie, die over een uitstekend, door 's lands koepokinrichting bereid vaccin en een geschoold personeel beschikt, zal in korten tijd de pokken tot een zeldzame ziekte in Nederlandsch-Indië maken.

Na de bespreking der internationale ziekten volgt een afzonderlijke beschrijving der voornaamste Nederlandsch-Indische havenplaatsen Soerabaja, Batavia met Tandjong-Priok en Semarang. Voor het zoo ongelukkig geplaatste quarantainestation bij Soerabaja op de kust van Madoera heeft de rapporteur geen vriendelijk woord; beter is hij te spreken over de eilandjes Onrust en Kuiper, die te zamen het quarantainestation van Batavia vormen; het is vooral dienstig om de bedevaartgangers — 20,000 à 30,000 per jaar — die uit Mekka terugkomen, tijdelijk onder te brengen; als er geen ernstige besmettelijke ziekte onder hen heerscht worden zij niet langer opgehouden dan noodig is om het schip te ontsmetten.

De slotopmerking van den schrijver laat zich aldus vertalen: Dit korte overzicht van de hygiënische vraagstukken in Nederlandsch Oost-Indië is onvolledig, omdat zij slechts van een bepaald standpunt uit werden bezien. Wij hebben niets gezegd van het nieuwe ziekenhuis te Batavia, bestemd voor 1000 zieken; evenmin van het Geneeskundig Laboratorium te Weltevreden en het Instituut Pasteur, of van de belangwekkende onderzoekingen in beide instellingen verricht; in dit rapport is evenmin met een woord gerept van de twee uitnemende geneeskundige scholen te Batavia en Soerabaja; de schrijver heeft deze en dergelijke inrichtingen bezocht en is zeer getroffen door hetgeen hij zag. Hij brengt van zijn reis op Java den indruk mede dat er een burgerlijke geneeskundige dienst is actief en vol enthousiasme, van welken administratie en organisatie uitnemend zijn en die talrijke en belangrijke successen heeft behaald, al blijft hij zich bewust van de groote problemen die nog op oplossing wachten.

* * *

De doodsoorzaken bij de verzekerden der N. I. Levensverzekering- en Lijfrentemaatschappij. Van de relatieve beteekenis der verschillende ziek-

ten als doodsoorzaken in deze gewesten is nog slechts weinig bekend, zoo begint een artikel van dr. G. W. Kiewiet de Jonge, in *Geneeskundig tijdschrift voor N.-I.*, deel 64, afl. 2. Na dan aangestipt te hebben het weinige dat de jaarverslagen van den Militairen Geneeskundigen Dienst en de verslagen van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst t.z. beschikbaar stellen, vervolgt hij: Zooals de zaken nu staan, is dus iedere bijdrage over dit onderwerp, hoe klein ook, welkom, en daarom heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de welwillendheid van de directie der N. I. L. L. M. IJ. die mij haar archief ter beschikking stelde. Ik heb daaruit, voor zoover ik ze kon vinden, de oorzaken van het overlijden der verzekerden nagegaan van af de oprichting der maatschappij in 1859. Hierdoor kreeg ik opgaven over:

1766 Europeesche en Indo-Europeesche mannen,
41 ,, ,, ,, ,, vrouwen,
183 Chineesche mannen, bijna allen in Indië geboren,
42 ,, vrouwen, ,, ,, ,, ,, ,,
74 Inlandsche mannen.

Daar van deze de overledenen aan onbekende- of niet opgegeven oorzaken buiten de conclusiën worden gesteld, vermindert 't aantal nog, maar het blijft voor de Europeesche- en Indo-Europeesche mannen dan toch nog 1486.

Van de resultaten geven wij hier weer wat ons het belangrijkste lijkt.

De acute infectieziekte, die normaliter in N.-I. ongetwijfeld de meeste slachtoffers eischt, is de *typhus abdominalis;* voor haar rekening komen bijna 4 pCt. der sterfgevallen. Bevestigd wordt, dat typhoid op hoogen leeftijd veel minder voorkomt dan bij betrekkelijk jonge personen. Voor 1890 meende men dat typhoid in Indië niet voorkwam, men stierf er dus ook niet aan. Houdt men alleen rekening met actueele cijfers, dan blijkt dat van 1912—22 het percentage zelfs 6.7 pCt. was.

Dat cijfer geeft een reusachtig verschil met de veel gunstiger Europeesche cijfers.

Daar de gevallen in den laatsten tijd schrikbarend blijven, geven zij aan dat een zoo krachtig mogelijke bestrijding strict urgent is. Afgezien van de zegeningen, die de B. G. D. ons in dit opzicht zal brengen, bepleit Schr. de typhusvaccinatie zoo sterk mogelijk aan te moedigen. De populariteit daarvan laat namelijk nog zeer veel te wenschen over.

De *malaria* gaf 3 pCt. van het totaal der sterfte. In de laatste elf jaren is het percentage niet onbelangrijk kleiner geweest dan van 1859 tot 1911.

De sterfte aan *pokken* was niet zeer belangrijk, nam.: 0,6 pCt. Dit cijfer van de N. I. L. L. M. IJ. was toch nog veel ongunstiger dan dat der legerstatistieken, die b.v. in de laatste zes jaren op 1901 sterfgevallen geen een aan pokken meer vermelden. Dr. Kiewiet de Jonge ziet de oorzaak van deze verhouding „natuurlijk in onvoldoende revaccinatie" der verzekerden, in tegenstelling met het leger waar hierop contrôle bestaat.

Het aantal sterfgevallen aan *dysenterie* was 2 pCt. van het geheel. In overeenstemming met de verhalen uit den ouden tijd, eischte zij vroeger veel meer slachtoffers dan in het tegenwoordige.

De *influenza* figureert op de lijst der Mij. met 3 pCt. Maar men mag dit niet als een gewoon gemiddeld over vele jaren beschouwen. Tot en met 1891 was geen enkel sterfgeval aan deze ziekte te boeken, in 1892 en 1893 telkens één geval, van 1894 tot 1917 weer geen een. Plotseling in 1918 de zware epidemie, die daarna wel ophoudt, maar ook de volgende jaren blijven toch de influenza als sterfteoorzaak kennen. In Indië werd bij de epidemie van 1918 geconstateerd dat onder de jongeren meer slachtoffers vielen dan onder de ouderen, hetgeen overeenstemt met de in Europa opgedane ondervinding.

Aan *cholera* overleden 2.9 pCt. De mortaliteit is in de laatste elf jaren gering geweest, Schr. meent ook dit te mogen toeschrijven aan de vaccinatie. In dit opzicht staan we tegenover cholera veel gunstiger dan tegenover typhus. Bij de laatste is de infectiekans permanent aanwezig en moet men, om voortdurend beschut te zijn, jaar in jaar uit herent worden, wat slechts een kleine fractie van het publiek volhoudt. Bij cholera daarentegen is de kans op infectie geruimen tijd absent; plotseling treedt de ziekte weer op, en dan laat, zooals de ervaring leert, vrijwel iedereen zich dadelijk vaccineeren.

Over de gevallen van sterfte door *longtuberculose* schrijvende, zegt dr. Kiewiet de Jonge o.a.

Wat onze tafel ons uit een verzekeringsoogpunt leert is, dat al moge hier de mortaliteit met den leeftijd dalen, zij van het 40e tot het 49e jaar nog in 7,4 pCt. de oorzaak van den dood is.

Vergelijkt men de Indische cijfers met die, welke algemeen voor Europa gelden, dan vindt men een belangrijke afwijking ten gunste van Indië. Toch juiche men niet te vroeg. Wij mogen niet vergeten, dat onze statistiek een geselecteerd materiaal betreft, terwijl in de Hollandsche opgave ook de paupers meetellen en allen, die voor een verzekering en voor den Indischen dienst zouden zijn afgekeurd.

De zeer belangrijke groep der *apoplexie* inc. hersenverweeking is vertegenwoordigd met 7,7 pCt. der sterfgevallen, het hoogste cijfer, gevolgd door dat van 7,5 pCt. voor *kanker en andere maligne tumoren*.

De cijfers over *appendicitis* hebben alleen waarde voor de laatste jaren, in de laatste jaren werd ongeveer 1 op 100 sterfgevallen hieraan toegeschreven.

Zeer merkwaardig noemt Schr. het klein aantal gevallen van overlijden aan *levercirrhose*, 0,7 pCt. Even verrassend, maar helaas in tegengestelden zin, noemt hij de frequentie der *nierziekten* als doodsoorzaak, 6 pCt. Voor *zelfmoord* was 2,2 pCt. te boeken, dit percentage was onder de verzekerden belangrijk hooger dan dat bij de geheele bevolking. Het nam in den loop der jaren toe.

Geven wij nog enkele korte cijferaanteekeningen. *Diabetes* 1,8 pCt. toenemend. *Leverabsces* 2,2 pCt. afnemend. *Indische spruw* 1,8 pCt., sterk afnemend. *Dementia paralytica* 0,8 pCt., toenemend(?) *Aneurysma* 2,2 pCt., stationnair in weerwil van de zeer intensieve luestherapie.

Het kleine aantal der niet-Europeanen, waarover het onderzoek zich heeft uitgestrekt, doet ons daaraan minder beteekenis hechten, toch nemen wij de algemeene opmerking van den Schr. nog over: dat de volwassen Europeaan + Indo-Europeaan in Indië gemiddeld ouder wordt da de Chinees en de Inlander.

* * *

Over uitroeiing van paradijsvogelsoorten. Het Koninklijk Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra" te Amsterdam gaf het verslag uit van de werkzaamheden der „Commissie ter bevordering van een verbod van uitvoer van in het wild levende vogels en deelen van vogels uit de Nederlandsche koloniën", zooals dit den 18en Februari 1924 is ingediend.

Dr. Will. T. Hornaday, Director of the New York Zoological Park, deed aan het bestuur van het Kon. Zoölogisch Genootschap een brief toekomen, gedateerd 25 October 1913, waarin verzocht werd „maatregelen te treffen om allen uitvoer van veeren, huiden, gedeelten van huiden, koppen, staarten en pennen, afkomstig van wilde vogels uit eenig eiland in N.-I. te verbieden, behalve ten nutte van wetenschap van onderwijs".

Het bestuur van het genootschap benoemde daarop een commissie, be-

staande uit de heeren Prof. Dr. Max Weber, W. F. van Heukelom en Dr. C. Kerbert, aan welke werd opgedragen bedoelde zaak nader onder de oogen te zien en die stappen te doen, welke haar wenschelijk en noodig voorkomen. Tevens werd haar vrijheid gegeven andere deskundigen uit te noodigen, als leden der commissie toe te treden. Van deze laatste bepaling maakte zij gebruik, zoodat de commsisie ten slotte als volgt was samengesteld:

Dr. C. Kerbert, voorzitter; Dr. L. F. de Beaufort, secretaris; W. H. de Beaufort; A. Burdet; Dr. J. Büttikofer; W. F. van Heukelom; P. J. van Houten; Dr. J. C. Koningsberger; Prof. Dr. E. D. van Oort; Dr. J. Th. Oudemans; Ch. L. J. Palmer van den Broek; Prof. Dr. A. E. H. Swaen; Mr. P. G. van Tienhoven; Prof. Dr. Max Weber; Dr. W. Docters van Leeuwen; J. Sibinga Mulder.

Op 9 December 1913 werd de eerste vergadering gehouden. Het valt te begrijpen, dat de handel in Paradijsvogelhuiden in het bijzonder de aandacht der commissie had, daar de uitvoer van andere siervogels uit onze Oost-Indische Koloniën in verhouding tot die van paradijsvogels van weinig belang is.

Het verslag geeft dan de bemoeienissen der commissie weer, die in meer dan een opzicht en in meer dan een richting tot goede resultaten leidden. Zoowel van particuliere zijde als van regeeringswege werd medewerking verkregen. Wij lezen o.m.

Zoolang de jacht geheel in inlandsche handen en onze invloed op Nieuw-Guinea gering was, bestonden er geen beperkende bepalingen op het verzamelen en het uitvoeren van paradijsvogelhuiden. Eerst in 1920, toen een geregeld bestuur in Ned. Nieuw-Guinea gevestigd was, werd door de Indische Regeering ingegrepen. In Duitsch en Engelsch Nieuw-Guinea was de bescherming dier vogels reeds eerder ter hand genomen.

Op 1 Juli 1910 trad een ordonnantie van 14 October 1909 *(Indisch Staatsblad* 1909, No. 497) in werking, waarvan art. 1 als volgt luidt:

Het is verboden in het wild levende zoogdieren of vogels, met uitzondering van de in het tweede lid van dit artikel bedoelde, te vangen of te dooden, alsmede deze dieren, hetzij dood of levend, dan wel hunne huiden of andere lichaamsdeelsdeelen in eigendom of in bezit te hebben.

De Gouverneur-Generaal bepaalt voor welke zoogdieren en vogels het in het voorgaande lid gesteld verbod niet geldt.

Bij besluit van den G.-G. van N.-I. van 24 December 1909, No. 59, werd bepaald, dat door de hoofden van gewestelijk bestuur de verbodsbepaling, hierboven genoemd, kan worden opgeheven voor paradijsvogels (en een aantal andere vogels): ,,hetzij geheel, hetzij ten deele, tijdelijk en onder telkens bepaaldelijk aan te geven voorwaarden, ten doel hebbende de uitroeiing van de betrekkelijke diersoorten tegen te gaan''.

Door deze bepaling werd derhalve bescherming der paradijsvogels mogelijk gemaakt, terwijl de noodzakelijkheid daarvan aan de hoofden van gewestelijk bestuur ter beoordeeling werd overgelaten.

De Residenten van Ternate en Ambon, onder wier ressort Noord- resp. Zuid-.N.-Guinea behoorden, maakten van deze bepalingen gebruik door de jacht op paradijsvogels slechts gedurende een gedeelte van het jaar te openen. Verdere beperkingen bestonden in bepalingen aangaande het uitreiken van jacht-licensies, waardoor contrôle op het aantal jagers mogelijk werd gemaakt. Later werd ook in bepaalde gedeelten van N.-Guinea zoowel als op de kleinere eilanden, waar zeldzame soorten voorkomen, de jacht het geheele jaar door verboden.

Van 1910 af genieten de paradijsvogels dus een gedeeltelijke bescher-

ming, die evenwel afhankelijk bleef van het oordeel van den betrokken Resident en telkens gewijzigd kon worden.

Hierin werd verandering gebracht door het besluit van den G.-G. van 27 November 1922, No. 43, waarbij in het besluit van 24 December 1909 No. 59, hierboven vermeld, de woorden ,,paradijsvogels'' werden vervangen door ,,de z.g. gele paradijsvogels *(Paradisea apoda* en *minor)*''.

Alle andere paradijsvogels vallen dus voortaan onder de bepalingen van art. 1 van de ordonnantie van 14 October 1909, en genieten dus een volledige bescherming.

Wij kunnen ons dus bepalen tot de beantwoording van de vraag, in hoever door de mogelijkheid van het openstellen van de jacht op de gele paradijsvogels het voortbestaan van deze soorten genoegzaam gewaarborgd wordt, schrijft het verslag.

Het mag bekend geacht worden, dat alleen de huiden der mannetjes in prachtkleed groote handelswaarde bezitten, ofschoon die van wijfjes en jonge mannetjes vroeger ook wel op de markt gebracht werden. De vraag is nu, of door het schieten van de mannetjes gedurende den tijd, dat zij het prachtkleed dragen, schade aan de voortplanting der soort kan worden veroorzaakt.

De beantwoording van deze vraag is niet gemakkelijk, daar onze kennis omtrent de wisseling van het vederkleed dezer vogels nog vrij gering is. De mannetjes van beide soorten gele paradijsvogels dragen gedurende een gedeelte van het jaar een kleed, dat niet veel verschilt van dat der wijfjes. Door rui verandert dit daarop in het prachtkleed, dat later weer plaats maakt voor het meer eenvoudige kleed. Tweemaal per jaar heeft dus een wisseling plaats.

Het staat vast, dat de mannetjes het prachtkleed gedurende den paar- en broedtijd dragen, maar overigens is er nog weinig bekend over den duur van dit kleed na dien tijd. Deze en andere kwesties kunnen alleen tot oplossing gebracht worden door een onderzoek ter plaatse, uit te voeren door een wetenschappelijk geschoold ornitholoog.

De commissie heeft, zoowel schriftelijk als bij gelegenheid van een onderhoud, dat Z. Ex. de Minister van Koloniën aan eenige leden der commissie toestond, voorgesteld, om van regeeringswege zulk een onderzoek te doen instellen. De Indische Regeering bleek van het belang van een dergelijk onderzoek overtuigd, maar zag begrijpelijkerwijze in deze tijden van bezuiniging op tegen de kosten, welke een dergelijk onderzoek met zich zouden brengen.

Toch zal het niet mogelijk zijn, met beslistheid te verklaren, dat het schieten der mannetjes in prachtkleed het voortbestaan der soort niet bedreigt, alvorens wij over de bovengenoemde punten aangaande de biologie dezer vogels zijn ingelicht. Het is daarom te hopen, dat een dergelijk onderzoek niet al te lang op zich zal laten wachten.

Direct gevaar voor *uitroeiing* bestaat er niet, ook al mocht blijken, dat het wegschieten der mannetjes schadelijk werkt, want het gebied, waarover beide soorten gele paradijsvogels zijn verspreid, is zoo groot, en vele gebieden zijn nog zoo weinig toegankelijk, dat door de tegenwoordige uitoefening van de jacht hoogstens het verspreidingsgebied verkleind zou kunnen worden.

Toch zou dit een bedenkelijk verschijnsel zijn en mocht het blijken, dat de paradijsvogels geheel verdwijnen in die streken, waar veel gejaagd wordt, dan zou spoedig moeten worden ingegrepen. De ervaring toch heeft geleerd, dat wanneer de eerste verschijnselen van vermindering zich voordoen, de geheele ondergang van een soort somtijds niet meer is tegen te

gaan. Reden te meer om het boven aangeprezen onderzoek vooral niet op de lange baan te schuiven, daar het dan eens mocht blijken, dat geen ingrijpen meer kan baten.

Waarom dan niet het Engelsche voorbeeld gevolgd door de jacht op alle paradijsvogels te verbieden?

Omdat met de paradijsvogeljacht in Nederlandsch N.-Guinea veel grootere economische belangen gemoeid zijn, dan ooit het geval was in Britsch- en het voormalig Duitsch N.-Guinea.

Wij hebben boven reeds opgemerkt, dat de gele paradijsvogels de eenige zijn met groote handelswaarde en dat deze soorten en ondersoorten bijna uitsluitend in Ned. N.-Guinea voorkomen. Hier, in het westelijk deel van het eiland, is dan ook van ouds het centrum van de paradijsvogelhandel geweest en van welke beteekenis deze is, moge uit eenige cijfers blijken. In het jachtseizoen 1919 werden alleen in Zuid N.-Guinea 16,388 paradijsvogels geschoten, vertegenwoordigende een waarde van *f* 737,460. Voor Noord- en Zuid N.-Guinea te zamen zou men op nog veel hoogere getallen komen en wij tasten niet ver mis, wanneer wij de gemiddelde uitvoer van paradijsvogelhuiden per jaar een waarde toekennen van één millioen gulden; de handel is dus niet onbelangrijk; door velen wordt er aan verdiend. Ontegenzeggelijk zijn vogelhuiden het voornaamste exportartikel uit Ned. N.-Guinea en het Ind. Gouvernement zou dan ook de uit dezen handel voortvloeiende baten voor 's Lands Kas ongaarne willen missen.

Ongetwijfeld zou een plotseling stopzetten van de jacht op N.-Guinea malaise brengen. Het zou velen benadeelen, zoowel op N.-Guinea als op Ternate en Makassar, inboorlingen zoowel als Chineesche en Europeesche handelaren en het is te begrijpen, dat de Indische Regeering niet geneigd is, tot zulke radicale maatregelen over te gaan, waarmede zij zoowel zich zelve als een deel der bevolking zou benadeelen, zoolang niet vaststaat, dat die maatregelen voor de bescherming der paradijsvogels dwingend noodzakelijk zijn.

Aan de conclusie van het commissie-verslag ontleenen wij nog het hier volgende.

Wat de paradijsvogels betreft, is aan den wensch van Dr. Hornaday gedeeltelijk voldaan. Op de gele paradijsvogels na genieten zij volkomen bescherming. Dat geldt ook voor de kroonduiven, welke op N.-Guinea en omliggende eilanden worden aangetroffen en wier aantal de laatste jaren snel afnam, daar hier, anders als bij de paradijsvogels, zoowel mannetjes als wijfjes handelswaarde hebben. Thans is de jacht op deze dieren verboden. Wat de gele paradijsvogels betreft, volkomen gerustheid over hun lot hebben wij niet.

Met een onderzoek, als door de commissie geschetst, zou voor het oogenblik kunnen worden volstaan. Is thans de kans zeer gering, dat zich op N.-Guinea maatschappijen zouden vestigen die den grond in kultuur zouden brengen, vroeg of laat zal zulks echter het geval zijn. Het zal dus noodzakelijk blijven, ter bescherming van de paradijsvogels, reservaten te scheppen. Zooals in de inleiding reeds is gezegd, zou het met onze tegenwoordige kennis der biologie van deze vogels niet mogelijk zijn, geschikte reservaten uit te kiezen. Een onderzoek naar de biologie van alle paradijsvogelsoorten is dus gewenscht. Daarmede behoeft echter geen haast gemaakt te worden. Het zal een onderzoek van langen duur zijn, waarvan de grondslag gelegd zou kunnen worden bij de onderzoekingen, die de commissie urgent acht. Voor het overige wordt verwezen naar het rapport der Commissie ad hoc benoemd door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen en uitgebracht in de vergadering van 29 Januari 1924.

* * *

Lycea in Nederlandsch-Indië. Waar thans vaststaat, dat wij een Rechtshoogeschool krijgen, moeten wij ook zorgen, dat deze instelling voor Hooger Onderwijs volkomen gelijkwaardig wordt aan de Vaderlandsche instellingen en dat een radicaal hier gehaald ook zijn „*effectus civilis*" vindt in Nederland en in de West; aldus begint een artikel in het *Bat. Nbl.* van 28 Mei dat dan verder zegt: Voorloopig schijnt daar niet veel kans op te bestaan en dat beteekent dus, dat de strijd om een hoogeschool thans gewijzigd wordt in een strijd om een volwaardige hoogeschool. Om dien strijd tot een goed einde te brengen, moet in de eerste plaats gezorgd worden, dat de leerlingen, die toegang tot de Rechtshoogeschool vragen, aan dezelfde eischen voldoen als hun lotgenooten in Nederland.

Dat bij wijze van overgangsmaatregel thans jongelui voorzien van het eind-diploma H.B.S. 5 als student in de faculteit der rechtsgeleerdheid worden toegelaten, is toe te juichen; dat den abituriënten der tegenwoordige rechtsschool dit zelfde voorrecht ten deel valt, is bedenkelijker, maar kan er per slot van rekening ook nog mee door, echter behoort men er naar te streven, dat die overgangstoestand zoo kort mogelijk duurt. Anders is het te vreezen, dat onze a.s. rechtsgeleerden met het tjap „Indisch" versierd en veroordeeld worden!

Na dan aangegeven te hebben dat Bandoeng alleen een school heeft die eenigermate aan de eischen voldoet, doch dat daardoor niet kan worden voorzien in de behoefte aan degelijk onderlegde studenten voor de toekomstige Indische Universiteit, wordt de noodzakelijkheid betoogd voor 't stichten van scholen voor voorbereidend Hooger onderwijs. Het is niet te verwachten, dat de Regeering hiertoe spoedig zal overgaan en daarom schijnt het particulier initiatief aangewezen om den stoot te geven tot de oprichting van een of meer van dergelijke onderwijsinrichtingen.

De vraag is nu: Gymnasium of Lyceum?

Het artikel zet dan de werkwijze en bedoeling van Gymnasium en Lyceum naast en tegenover elkander, om daardoor tot deze conclusie te komen. Zooals men ziet, biedt het Lyceum toekomst-mogelijkheden voor verschillende categorieën van kinderen, daar het zoo veel mogelijk rekening houdt met ieders aanleg en kundigheden. Het lijdt dan ook geen twijfel of een goed ingericht Lyceum zou onmiddellijk met leerlingen vol loopen en zeker in een dringende behoefte voorzien. Reeds bestaan er plannen om te Batavia in 1925 een particulier Lyceum te openen. De Regeering staat zeer sympathiek tegenover dit plan en het is te verwachten, dat zij door een onbekrompen subsidie-regeling de zaak zal steunen. Het komt er nu slechts op aan, of het bestaande Comité het benoodigde stamkapitaal bijeen zal kunnen brengen, opdat de school terstond op een breede, en financieel gezonde basis zal kunnen worden opgericht.

Het is de bedoeling om evenals dat in Holland geschiedt een vereeniging te stichten, waar onder meer alle ouders van de schoolgaande kinderen lid van moeten zijn. Op die wijze wordt niet alleen de financieele positie van het Lyceum sterker, maar kunnen de ouders ook medezeggenschap krijgen over het beheer van de stichting. Van verschillende zijden zijn reeds belangrijke toezeggingen gedaan, terwijl reeds nu verscheidene ouders plaatsing voor hun kinderen op het Lyceum verzocht hebben.

Moge het bovenstaande bijdragen om meerdere bekendheid aan het streven van het Bataviasche Lyceum-comité te geven. De voorzitter van genoemd Comité, de heer E. H. Carpentier-Alting, notaris te Batavia, is gaarne bereid alle verdere gewenschte inlichtingen te verstrekken; zoo eindigt het *Bat. Nbl.*

BUITENLAND.

INHOUD:

Gandhi en de Swarajisten. — Wembley leidt tot andere conclusies, dan die voor welke het zich tot bewijs had willen maken. — Een Fransche Hooge Commissaris voor den Stillen Oceaan.

Gandhi en de Swarajisten. Het verzet tegen de overheersching van Gandhi in de gelederen der politieke extremisten in Britsch-Indië heeft lang noodig gehad om tot uiting te komen, zoowel de Swarajisten als Gandhi's aanhangers hebben beproefd het stil te houden, daar zij wel weten dat van geen ander extremistisch leider een gezag zal uitgaan als dat van Gandhi, die eerbied afdwingt door zijn karakter, aldus *The Times of India* (Mail Ed. 7 June).

Kon het verzet wat ingehouden worden, het uitbreken ervan kon toch niet voorkomen worden, en nu zien wij 't van dag tot dag in kracht toenemen. Gandhi heeft de crisis bespoedigd door zijn voorstel om de Swarajisten er toe te brengen uit het *Indian Congress* te treden, dat hij als zijn gebied beschouwt, zij moeten hun eigen politiek tot haar recht doen komen in die officieele Raden waarin zij zitting hebben.

De Swarajisten voelen zich de sterkste partij in het land en toonen zich daarom weinig genegen dit advies op te volgen, zij teekenen verzet aan tegen een overheersching, welke zij zich in staat achten te overwinnen. Dr. Moonjee, leider der Swarajistische partij in de Centrale provinciën, heeft den eersten open aanval gewaagd. Dit zal Gandhi waarschijnlijk niet hebben verwonderd, daar dr. Monjee en de extremisten van de Centrale provinciën nimmer zooveel geestdrift voor zijn program getoond hebben als de extremisten in andere deelen van Indë. Zij toonden zich aanhangers van een meer daadwerkelijke politiek.

Hetgeen de Swarajisten nu aanvoeren, is van andere zijde reeds lang gezegd: al heeft een man het karakter van een heilige, dan beteekent dit nog niet dat hij een god is van politieke wijsheid. Dit geldt ook voor Gandhi. Toch zou het Bombayblad hem niet gaarne door de Swarajisten neergehaald zien. Al heeft hij in zijn oordeel dikwijls grovelijk gefaald, het acht hem toch een beter mensch en een oprechter patriot dan de Swarajistische leiders, die in zijn schoenen wenschen te treden.

Van de zijde der betrokkenen wordt nog niet toegegeven, dat men eigenlijk van een breuk mag spreken, al zijn er twee niet te miskennen opvattingen over de keuze der middelen.

De mail-editie van *The Times of India* van een week later gaf een interview door Gandhi verleend aan een correspondent van dat blad, waarin o.m. de vraag werd beantwoord, in hoever Gandhi meent dat de inzichten van dr. Moonjee buiten de Centrale provincies instemming vinden, en of hij, indien velen zich aanhangers daarvan toonen, zijn neutrale houding ten opzichte van de wederstrevende Swarajisten zou opgeven.

Gandhi zeide niet in staat te zijn uit te maken of vele andere Swarajisten de opvattingen van dr. Moonjee deelen, maar, ongeacht of deze er zijn of niet, zal hij onaandoenlijk blijven, er zal hierdoor niets aan prestige behoeven verloren te gaan, noch voor de eene, noch voor de andere partij, want hij wil niet komen tot een poging van broedermoord. Wat hij voor de Congresleiding vraagt acht hij in het belang van beide partijen, merkt hij dat men de Swarajisten wil roepen om die leiding over te nemen, dan zal hij zich hiertegen niet verzetten, maar hun de kans laten. Dan zal hij een organisatie vormen buiten het Congres en hen, die met hem blijven gelooven in het program van het Congres, uitnoodigen daarvoor buiten het Congres te blijven werken. Ook in dat geval zal het voor hem niet noodig zijn eenige propaganda tegen de Swarajisten te voeren.

De leiders der Swarajisten, die meer heil verwachten van een optreden in de officieele vertegenwoordigde lichamen, daar werkende met eischen, moties en obstructie, trachten zich in denzelfden geest te uiten als Mahatma Gandhi, zoo b.v. de vooraanstaande heeren Das en Pandit Motilal Nehru. Maar zij bezitten de gave, van bedarende olie op de golven te verspreiden, niet in dezelfde mate als de groote leider der *non-cooperators* en der *non-changers;* zij zoeken hun heil meer in het herhaald uiten van de overtuiging, dat de Mahatmaji tot het inzicht zal moeten komen van het heilzame van hun werkwijze.

Hoe breekbaar de zoo opgezette verhouding is, kan men b.v. waarnemen in den strijd, die tusschen Gandhi in *Young India* en Das in *Forward* gevoerd is, over de kwestie in hoever het al dan niet toelaatbaar is bewondering uit te spreken voor Gopinath Saha, die den Britschen politieman Ernest Day heeft vermoord. Zooals men weet, sprak een conferentie te Serajanj, in Bengalen, na principieel de non-violence-leer voorop te hebben gezet, en over moord een afkeurend oordeel geformuleerd te hebben, toch bewondering uit voor den betoonden moed, de daarin gelegen zelfopoffering en de openhartigheid der bekenning. De heer Das had zijn instemming betuigd met deze resolutie. Op het daarna te Ahmedabad gehouden Nationale Congres, dat overigens voor Gandhi geen succes was, slaagde deze erin een motie te doen aannemen, waarin de hulde, welke het Provinciaal congres van Begalen aan Gopinath Saha gebracht had, werd afgekeurd. Dit geschiedde echter maar met 78 tegen 70 stemmen.

Leest men wat Das voor de resolutie aanvoert in de *Forward*, dan legt hij nadruk hierop, dat, naast de op zich zelf te veroordeelen moord, toch te erkennen is ,,patriotism, suffering and sacrifice'', en dat aan deze eerbied en bewondering toekomt. Hij zegt ook onderscheid te maken tusschen de daad en de beweegredenen. Gopinath Saha heeft waarheidsliefde en een offervaardigheid getoond voor wat hem dierbaar was, waarin hij hoogstaande motieven bewondert.

Gandhi noemt dit, in *Young India*, een glad verkeerde redeneering. Hij kan in de door Das verdedigde resolutie niet anders dan een wegmoffelen zien van non-violence. Het patriotisme van Gopinath Saha zou alleen kunnen liggen in den moord, niet in de bestraffing, die het gevolg werd van den moord. Hij trok er niet op uit om te sterven, maar om te moorden. De wetenschap, dat hij kans liep om gehangen te worden heeft hem tot een dappere gemaakt, maar dit behoeft zijn daad nog niet tot een uiting van patriotisme te verheffen. Immers weet ieder moordenaar, dat hij deze kans loopt en zou daarom dapper genoemd kunnen worden. In de daad van den moord is het patriotisme te peilen en aan te wijzen. Nu is moord niet bestaanbaar met non-violence. Zich aan non-violence willen wijden en toch

een gewelddaad plegen aan een medemensch, dat kan geen patriotisme zijn. De aanhanger van geen-geweld, die zijn land lief heeft, zal die politiek niet verstoren door een moord. En doet iemand dit toch, dat hebben zij, die deze politiek eerlijk voorstaan, zich niet alleen los te maken van de daad, maar zij hebben die ook ronduit te veroordeelen, ware 't alleen al maar om zoodoende de publieke opinie voor te lichten omtrent hun afkeer van moord. Die veroordeeling is noodig, zelfs als de beweegreden de zuiverst-denkbare mocht zijn. In de practische politiek wegen daden zwaarder dan beweegredenen.

Wanneer de leiders in dergelijken strijd vervallen, en wanneer een partijcongres dan de beslissing over de kwestie neemt met 78 tegen 70 stemmen, terwijl bij de overige te berde gebrachte punten nog minder van een voorrang voor den ouden leider blijkt, dan meenen wij niet te boud te hebben gesproken, waar wij op het breekbare van de kunstmatig opgezette verhouding wezen.

Er zijn bovendien ook minder zachte gemoederen, die het kritieke van den toestand niet meer wenschen te verbloemen. *Maharashtra*, Swarajistisch blad, wijst op de weinige resultaten door Gandhi bereikt met zijn actie van vier of vijf jaren. Het verklaart zich bereid den door hem uitgelokten strijd te aanvaarden. Berichten uit Delhi, Calcutta, Allahabad doen ook uitkomen hoe de oude woelgeest, die den Mohamedaan en den Hindoe steeds gekenmerkt heeft, op den duur geen bevrediging vindt bij de lijdelijk-verzet-methode waarin Gandhi allen vertrouwend wil doen volharden.

* * *

Wembley leidt tot andere conclusies, dan die voor welke het zich tot bewijs had willen maken. Wembley had een roeping te vervullen, het moest de eenheid van het Britsche Rijk vaster aanhalen en het moest de gansche wereld tot het besef brengen van de macht en de heerlijkheid dier eenheid. Of de groote Imperial exhibition aan deze bedoeling beantwoordt? Wij geven hier twee beschouwingen, die hieromtrent twijfel uitdrukken.

In *De Haagsche Post* van 21 Juni kwam de heer van Osch, schrijvend onder het hoofd: Merrie England en Wembley, Noodsein of Reddingsboot? tot dit slot:

Al hoop ik nog zoo oprecht dat Wembley doel zal treffen, ik heb er een zwaar hoofd in. De koopkracht der wereld is zeer aanzienlijk geslonken, in weerwil van de universeele manie voor pretmaken en potverteren. En tevens legt diezelfde dwaze wereld zich meer dan ooit toe op verwoede productie in het groot. Waar Engeland vroeger alleen stond, en nog langer vooraan, als world's workshop, daar heeft het nu meer machtige concurrentie dan ooit voorheen. Amerika. Het nimmer zoo goed als heden geoutilleerde Duitschland. Het de schim van industrialisme najagende Frankrijk. Het verre, rustelooze Japan. Is het niet geheel natuurlijk dat het Imperium om zoo te zeggen, „Sinn Fein" tot devies neemt: „Wij zelf alleen"? Maar zal dat Engeland baten? Ik heb laatstelijk eens de statistieken nageplozen van den inter-Britschen handel, en heb toen zekere sterke stroomingen waargenomen die het Moederland weinig goeds voorspellen. Ik bespaar den lezer cijfers, en zal alleen zeggen waarop zij nederkomen. Vroeger zonden Australië, Indië, Zuid-Afrika bijvoorbeeld, wol, huiden en katoen naar Engeland. Engeland maakte daar weefsels en schoeisel van, die naar Australië, Indië, Zuid-Afrika teruggingen. Maar in de laatste tien jaren als nawerking van oorlogservaring, verwerken Indië, Australië en de Z.-A.

Unie hoe langer hoe meer hun eigen grondstoffen in eigen fabrieken voor eigen gebruik. Canada heeft machtige bedrijven tot ontwikkeling gebracht. En zoodoende is Engeland's uitzicht op aanblijven als *Imperial workshop* niet overtuigend goed. En mogelijk is het dat zijn ondernemers en zijn werklieden naar de Dominions gaan om, onder meer, de vrachten en assurantie te sparen en hooge belasting te ontgaan. Dat opent weder sombere perspectieven voor andere belangrijke takken van Britsche bedrijvigheid; voor scheepvaart, bankwezen, assurantie. En daarnaast en daarboven staan twee andere machtige factoren, die reeds lang Britsche *Konkurrenzfähigkeit* ondermijnen: het slechte achterlijke onderwijs, en de verlammende invloed der vakvereenigingen die met hun verfoeilijke *cacanny* het collectieve evengoed als het individueele industrieele prestatievermogen hebben omlaag gedrukt naar het laagste peil van menig industrieland — tot veertig procent bijvoorbeeld van dat waartoe neef Jonathan in staat is. Neen, in spijt van Wembley heb ik er een zwaar hoofd in. Wembley is noodsein, geen reddingsboot".

De schrijver van de rubriek „Uit den verren vreemde" in het *Koloniaal Weekblad* van 3 Juli bekijkt de zaak door een anderen bril, maar de conclusie wordt daarom toch geen andere.

„Terwijl de groote tentoonstelling te Wembley van den innerlijken samenhang van het Britsche rijk moet getuigen en tevens daarvoor ijveren wil, komen politieke gebeurtenissen roet in het eten werpen. Is wat in Egypte en in Irak gebeurt al niet prettig, dat zijn eigenlijk geen Britsche gebieden. Maar terwijl het Britsche Lagerhuis aan die koloniën, welke op de Imperial conference een overwinning bevochten hadden voor hun voorkeurtarieven-politiek, nu een groote teleurstelling heeft gebracht door die tarieven te verwerpen, komt Canada in verzet tegen de ratificatie van het Lausanne-verdrag, dat opgesteld is zonder de dominions daarbij een stem te geven. Thomas, de minister van koloniën, heeft in verband hiermede over het voornemen gesproken tot het instellen van een soort Rijkscommissie, doch ook deze zal conflicten met de souvereine regeering van het moederland bezwaarlijk tot een onmogelijkheid kunnen maken. En tijdens deze spannig komt Z.-Afrika met zijn verkiezingsuitslag, die allerminst getuigt van een pro-Britsche stemming in deze jongste der dominions.

Het Australische gemeenebest heeft besloten tot het bouwen en bemannen van twee oorlogskruisers, zoo Canada volgend in het scheppen van een eigen marine, die een versterking kan zijn van de Rijkszeemacht, maar die toch een strijdmiddel blijft in handen van het dominion.

Na Canada besloot de Iersche vrijstaat nu ook een gevolmachtigd minister in de Ver. Staten te benoemen. De Z.-Afr. statengemeenschap zou eenzelfde besluit voor Europa genomen hebben, met Den Haag als standplaats voor den gezant. Deze gezanten zullen niet in de plaats komen van dien voor het geheele Britsche rijk, maar naast hem staan voor de speciale zaken 't dominion betreffende".

* * *

Een Fransche Hooge Commissaris voor den Stillen Oceaan. Op blz. 560 van de Juni-aflevering werd over de beteekenis van de reis van den Gouverneur-Generaal van Indochina naar Japan besproken. In verband met hetgeen over de strekking van die reis geschreven is en de daarbij opgeworpen kwestie, van het maken van den Gouverneur-Generaal van Indochina tot hooge commissaris voor de Fransche aangelegenheden in de Aziatische- en Australische zeegebieden, heeft Pertinax in de *Echo de Paris* beschouwin-

gen gegeven, die zeer de aandacht hebben getrokken. Dient er in Saigon een Fransch hoog-commissariaat te worden gevestigd in hoofdzaak ter wille der zaken van de Stille Zuidzee, zooals in het voornemen der (sedert afgetreden) regeering scheen te liggen.

Pertinax wijst er op, dat nu de jongste verkiezingen in Japan een overwinning der oppositie hebben gebracht, de volksstrooming in Japan meer dan tot dusver de buitenlandsche politiek zal beïnvloeden. Dit nieuwe feit in de aangelegenheden der Stille Zuidzee dient niet te worden verwaarloosd.

Frankrijk is op het oogenblik niet in staat aan zijn kleine koloniën in de Stille Zuidzee de kapitalen te verschaffen, die zij voor haar ontwikkeling noodig hebben. Tahiti en Nieuw-Caledonië verkeeren in een staat van armoede. In Januari j.l. stond de Raad van de regeering van Indo-China eenige voorschotten toe. Zou het nu wenschelijk zijn om alle politieke en economische quaesties betreffende het Verre Oosten, welke de regeering te Parijs aangaat, te laten beheeren door een hooge-commissaris, die aan het hoofd der Indo-Chineesche Unie zou worden geplaatst? Zouden de Fransche gezanten te Tokio en te Peking dan hun instructies van dezen commissaris moeten krijgen?

Pertinax meent, dat al vormt Indo-China in het Oosten het grootste gedeelte van het Fransche bezit, het zich er geenszins geheel mee vermengt. Er zijn Fransche belangen, die niet kunnen worden verwaarloosd of slechts van het standpunt van Indo-China uit kunnen worden bekeken. De besprekingen omtrent algemeene problemen in het Oosten kunnen niet uit Saigon worden geleid. Engeland zal voortaan de aanwezigheid te Washington moeten dulden van een Canadeesch en Iersch gezant. Wil dit zeggen, dat het van één dier beide personen de spreekbuis van het geheele Britsche Rijk zal maken? Pertinax gaat er mee accoord den Gouverneur-Generaal in bepaalde omstandigheden volmacht te verleenen maar komt in verzet tegen het plan om in Saigon een ministerie van Buitenlandsche Zaken in het klein in te stellen.

De beschouwingen van de *Echo de Paris* (referte ook *Le Temps* van 23 Mei en *De Nieuwe Courant* van 27 Mei) hebben Albert de Pouvourville een artikel in de pen gegeven, dat in *La Dépêche Coloniale* is opgenomen, en waaruit wij hier eenige gedeelten overnemen.

Men kent de zaak waar het om gaat. Minder bekend is waarschijnlijk, dat de zaak al in uitvoering is. De instellingen in Oceanië — in 't bijzonder Tahiti en de Nieuwe Hebriden — teren zich zelf op, putten zich zelf uit. Een gelukkig verloop der gebeurtenissen van onzen tijd plaatst haar op den grooten wereld-zeeweg, waarop alle natiën zich beijveren om stations voor vaart en handel te vinden, maar het ontbreekt onze koloniën daar aan kapitaal en aan bevolking. Zoo kennen zij vereenzaming en armoede, ter plaatse waar schatten haar deel konden worden. Het moederland zou hierin willen voorzien, maar wordt door andere beslommeringen in beslag genomen.

Nu is Indochina, rijke en welvarende Fransche stelling — en welke stelling! — in den Stillen Oceaan, Indochina met heerlijke vooruitzichten en edelmoedig gestemd, is er toe overgegaan, in plaats van Frankrijk, de rol van tweede métropole ten opzichte van de etablissementen in Oceanië te vervullen. En sedert, een jaar ternauwernood, die hulp hun verzekerd is, verbetert de toestand er zienderoog. De kapitalen en vooral de uit Tonkin gekomen arbeiders hebben er nieuw bloed en ongekende bedrijvigheid gebracht, de Fransche zaken staan in het condominium reeds tot de Britsche in de verhouding 95 tot 5.

Wat heeft Indochina er toe gebracht zijn bemoeienis zoo tot buiten zijn grenzen uit te strekken en zich op te werpen tot beschermer van het Fransche leven in de Pacifique? Men heeft gezegd: Gij hebt goede financiën en reservekassen, leen uw geld. Gij hebt ook overvloed van menschenkrachten, leen uw handen. Alles zal u, onder bepaalde voorwaarden, vergoed worden. Tevens zult gij een goede nationale en een voor Indochina belangwekkende daad verrichten. En, om u in staat te stellen te waken over uwe belangen, uwe kapitalen, uwe inboorlingen en uwe zaken, zal men te uwen gunste een hoog-commissariaat van de Pacifique instellen, dat u de rechtmatige contrôle over de zaken van het Verre Oosten en van Oceanië zal verschaffen, dat wijding zal geven aan uw rol van tweede métropole, en dat eenheid zal brengen in de „politique asiatique et pacifique de la France".

Indochina is hierop ingegaan. Bedenkende dat tijd geld is, heeft het zonder uitstel de zaak aangepakt. De eerste goede resultaten zijn reeds verkregen. En nu zou men de diplomatie, vergetende dat er een soort van zedelijke overeenkomst is aangegaan, door slinksche middelen en onoprechte mededeelingen, tot het besluit willen brengen dat een hoog commissariaat van den Stillen Oceaan de hégémonie van zekere agenten bedreigt en daarom niet meer in den smaak valt. Het is hiervoor wat te laat, meent de Pouvourville.

In een verder deel van zijn betoog, zegt hij: Wat noodig is, is, tegenover al de vreemde verlangens en mededingingen, die zich om de Pacifique verdringen, eenheid van de Fransche inzichten te stellen. En voorshands kan die eenheid van inzichten alleen in Indochina en door Indochina tot verwezenlijking komen.

Zal de Pouvourville den nieuwen Franschen premier en zijn minister van koloniën, die in de kwestiën van het Verre Oosten recruut is, weten te overtuigen van een recht om te mogen spreken van: Ab uno disce omnes, tegenover het duidelijk sprekend algemeen belang hebben de ijdelheden van kapelletjes en personen het zwijgen te doen?

KOLONIALE LITERATUUR.

Catalogus van 's Rijks Ethnographisch Museum, deel XVII. De Oostelijke kleine Soendaeilanden. I. Soembawa. II. Flores. III. Soemba, door H. W. Fischer † en dr. W. H. Rassers. (Boekhandel en Drukkerij v/h. E. J. Brill, Leiden).

Door eene oordeelkundige groepeering zijn de voorwerpen uit het museum in deze catalogus zóó gerangschikt, dat de outsider op een bepaald gebied snel een indruk kan krijgen omtrent beschaving en ontwikkeling van het desbetreffende volk.

Uit practische overwegingen werden de drie vermelde eilanden in den catalogus vereenigd, en de inleider, Dr. Rassers, stelt zich een oogenblik de vraag, of hier geen heterogene culturen worden bijeengebracht? M. i. kan Soembawa voor Java met Bali en Lombok en de oostelijk daarvan gelegen eilanden als de brug beschouwd worden tusschen het Indonesische en het Melanesische ras, en had ik liever wat type zuiverheid betreft de volgorde Soembawa—Soemba—Flores willen zien. Ook op godsdienstig- en nijverheidsgebied is voor de laatste volgorde meer te zeggen. Zoo vertoont de weefkunst van Soemba meer overeenkomst met die van Flores dan met die van Soembawa. Inleider vermeldt tevens, dat Oost-Soemba waarschijnlijk voor een aanzienlijk deel bevolkt werd uit Bima, weer een gegeven om de gewijzigde volgorde te nemen.

Het eiland Soemba is het langst geïsoleerd geweest, en men treft in de werken van Valentijn omtrent dit eiland slechts weinig aan. Het oostelijk deel werd een toevluchtsoord voor lieden uit Flores en Soembawa, en in het zuid-oostelijke district Waidjeloe vindt men nu nog nederzettingen, die uit heterogene bevolkingsgroepen bestaan.

Dat zich vele Bimaneezen daar gevestigd hebben, is, den aard en het karakter in aanmerking genomen, mogelijk. Zij hadden reeds ten tijde van de Oost-Indische Compagnie den roep van een handeldrijvend volk te zijn.

Is het inleider bekend, dat te Rarak, noord-oostelijk van de onderafdeeling Taliwang, een heidensch bergvolk woont, dat zeer veel gelijkenis vertoont met de Dõoe Donggo, het Soembawareesche oervolk?

Ten slotte slaakt dr. Rassers de verzuchting, dat hoofdzakelijk voorwerpen uit Oost-Soembawa afkomstig zijn. In het meer beschaafde westelijk gedeelte ging veel van het interessante oervolk verloren, en trok de ethnographica minder de aandacht der besturende ambtenaren. De zending, die zeer veel bijdraagt tot de kennis der volken in onzen Archipel, werd op Soembawa geweerd, zoodat de wetenschap hier voornamelijk aangewezen was op het korps besturende ambtenaren, dat door het „va et vient"-systeem slechts onvolledige gegevens kon verstrekken.

In het literatuuroverzicht (de uitgave hiervan zou op zich zelf aan dit werk reeds groote waarde geven) treffen we namen aan van bekende Timor-figuren z.a. A. J. L. Couvreur, D. K. Wielenga en Jhr. B. C. C. M. M. van Suchtelen, die hunne sporen in de kleine Soenda eilanden verdiend hebben.

Op bldz. 119 No. 1722/1 is het sirihmandje afkomstig van Kalioeda, terwijl met ,,Singgi semba'' bldz. 122 No. 858/22 wel ,,hinggi'' (mannenkleed) zal bedoeld zijn.

Eene lijst der platen voltooit dit werk, dat we ambtenaren en zendelingen, die zich op een dezer eilanden gevestigd zien, warm kunnen aanbevelen.

Deze catalogus zal eene handleiding zijn, waarmede een sneller begrijpen van het volk, vooral op kunst-nijverheidgebied, bereikt zal kunnen worden.

L. M.

Memorie van overgave van den aftredenden Resident van Benkoelen L. C. Westenenk. Uitgegeven als afl. XXVIII van Mededeelingen van het Bureau voor de bestuurszaken der buitengewesten, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau. Druk van G. C. T. van Dorp & Co, Semarang, Soeraba'a, Den Haag. (*f* 8.—).

't Behoort tot de gebruiken, dat een aftredend hoofd van een gewest voor zijn opvolger een memorie of nota van overgave achterlaat, om de goede voortzetting te bevorderen, alsook om den optredenden voor zoover noodig tot voorlichting en handleiding te dienen. Uit den aard der zaak kan niet elk dier memories een omvangrijk stuk met nieuwe gegevens worden, heel dikwijls volgen titularissen elkaar na enkele jaren op, in den regel zelfs kan volstaan worden met aan te geven, wat in den laatsten tijd nieuw tot stand gekomen is, wat in wording, voorgesteld, of ontworpen is. Maar nu en dan kan het als een verdienstelijk werk beschouwd worden, het geheel der gegevens over een gewest eens in één stuk bijeen te brengen. Waar Resident Westenenk dit bij zijn vertrek uit Benkoelen, om als Gouverneur van de Oostkust van Sumatra naar Medan te gaan, gedaan heeft in een uitvoerige memorie, versierd met photo's en verrijkt met tabellen, grafische voorstelling, enz., heeft het Encyclopaedisch bureau verstandig gedaan door het boek, met een mooie kaart, uit te geven en voor iedereen beschikbaar te stellen.

De memorie bevat niet alleen feitelijke mededeelingen, zij geeft ook opvattingen en inzichten van den steller. Hier en daar spreekt hij uit met het bereikte resultaat van onderzoek of studie niet bevredigd te zijn. Het geheel noodigt tot voortwerken uit.

Het spreekt van zelf, dat in het boek veel voorkomt wat als oude kost te beschouwen is. Toch acht ik het gelukkig, dat het Encyclopaedisch bureau er niet toegekomen is alleen het nieuwe eruit te plukken en te publiceeren. Ik kan er mij indenken, dat de uitgave door bezuinigingsoverwegingen voorloopig achterwege ware gelaten, maar de keuze moest beperkt blijven tot: alles of niets. Zelfs en daarentegen zou ik een aanvulling te prijzen hebben gevonden. De memorie, opgesteld voor een ambtsopvolger, verwijst naar jaarverslagen, maandrapporten, opgelegde stukken,

gevoerde correspondentie. Heeft het E. B. nagegaan in hoever die verwijzingen gaan over onderwerpen, waarvan kennisneming voor den lezer, die de *rêtroacta* niet kan raadplegen, wetenswaardig is? Een uitgever zou dit niet tot zijn taak mogen rekenen; het E. B. stond als bezorger van gegevens echter wel ietwat anders tegenover den lezer.

Ter kenschetsing van het werk van gouverneur Westenenk worden er enkele punten uit weergegeven.

De langgerekte kust heeft niet één veilige haven meer. Tot 1860 bood de Poelau-baai haar 14 M. diepe haven aan, maar door verzanding van den drempel is deze niet meer bereikbaar. De toekomst van Benkoelen hangt geheel af van het weder toegankelijk maken van die baai, dan wel van de verbetering van de reede van Benkoelen zelf, door het verbinden van de daar voorkomende riffen.

De goudmijnen van Redjang Lebong hebben veel van zich doen spreken, vooral toen de maatschappij over 1908 een dividend uitkeerde van 100 pCt. Deze groote winsten hebben bij de volksvertegenwoordiging de overtuiging post doen vatten, dat de staat zelf dergelijke bedrijven diende te voeren, waarvan de gevolgen zijn geweest een storend tegenwerken van den particulieren durf door het sluiten van bijna geheel Benkoelen en van een deel van Palembang voor onderzoek van den bodem door particulieren. Uit de verdere lijdensgeschiedenis blijkt, dat het nog geenszins zeker is dat het zoo verlorene spoedig met profijt ingehaald zal worden.

Van de dieren worden als merkwaardig vermeld: de gele panter, de stinkdas (het levend geworden begrip: stank), de Sumatraansche haas, de olifant, de rhinoceros, de tapir, de wilde bok.

Onder ,,Grondgebied'' komen hervormingen aan de orde waarin de Lampoengsche districten, Sumatra's Westkust en Djambi betrokken zijn.

Een Chronologische lijst, loopende van 454 tot 1825, geeft meer dan een korte opsomming. Zij wordt tot een vrij uitvoerig geschiedkundig overzicht. Uit hetgeen in volgende hoofdstukken over bevolking, bestuur, politieken toestand en verhouding tot het N. I. gouvernement gezegd is, is de geschiedenis van volgende jaren te halen. De memorie werd in April 1920 afgesloten.

Schr. oordeelt veel gunstiger over den aard der bevolking dan zijn ambtsvoorganger zulks deed.

Het hoofdstuk over den Economischen toestand en de toekomst van de residentie eindigt met deze zinsneden:

,,Het beperkte vermogen van het inlandsche bedrijf staat in geen verhouding tot de maagdelijke rijkdommen welke het land aanbiedt en hier ligt een ruim arbeidsveld voor hem, die durf en ondernemingsgeest heeft en kapitaalkrachtig is.

Heugelijk is daarom het verschijnsel dat dit gewest de laatste jaren zoozeer de aandacht trekt van kapitaalkrachtige personen en lichamen, die de natuurlijke rijkdommen van ondergrond en bovengrond, en de kracht van het vallende water wenschen te exploiteeren.

De bestuursvoering ten gunste van ontstaan en ontwikkeling van die grootbedrijven kan zich bepalen tot het verbeteren van de economische factoren welke besloten zijn in een veelzijdig ontwikkeld verkeerswezen en het streven naar een welvoorziene arbeidsmarkt.

Wegen voor verkeer per as, en spoorwegen, telegraaf- en telefoonverbindingen en goede havens, in het bijzonder een goede haven voor Benkoelen, dat zijn zaken waarmede de ontwikkeling van de groote cultures, van mijnbouw en van het waterkrachtwezen als krachtbron voor beweging

en industrie, staat en valt, en waarmede ook de ontwikkeling van de inlandsche huishouding in hooge mate gediend wordt.

Wanneer daarop de aandacht van het Bestuur gevestigd blijft en wanneer daarin het noodige bereikt wordt, dan gaat dit gewest een zeer goede toekomst tegemoet."

Met een zoodanig „wanneer" zal voor vele gebieden in Indië wel een zeer goede toekomst in het verschiet, — maar in het verre verschiet zijn.

Verslagen der ethnologenbijeenkomsten te Amsterdam 1921—1924. Druk de Bussy, Amsterdam.

Ter inleiding van dezen bundel schrijft de heer B. M. Goslings ongeveer aldus:

Op grond van de in de laatste jaren meer en meer gebleken belangstelling voor de studie van ethnologie, ethnografie en aanverwante wetenschappen werd in 1917 door de Heeren Prof. Mr. S. R. Steinmetz, Prof. J. C. van Eerde en Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan een oproep gericht tot de onderscheidene beoefenaars dier wetenschappen in ons land om voortaan eens per jaar in Amsterdam bijeen te komen, teneinde bij persoonlijke aanraking van gedachten te wisselen over onderwerpen, die verband houden met de bestudeering der natuur- en halfkultuurvolken en van de folklore der meer beschaafde volken, en waarbij als uitgangspunt voor zoo'n gedachtenwisseling korte mededeelingen, opgeworpen vraagpunten, demonstraties van volkenkundig materiaal enz. zouden dienen.

Deze oproep vond gereeden weerklank en in December 1917 had in het gebouw der Afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut de eerste goedbezochte bijeenkomst plaats, die sedert elk jaar in de maand December of in Januari werd herhaald en waarbij een steeds toenemend aantal deelnemers het bewijs heeft geleverd, dat met het instellen van dezen ethnologendag aan den wensch van velen, die zich op vorengenoemd studiegebied bewegen, is tegemoetgekomen.

Van de bijeenkomsten op 18 Januari 1919 en op 17 Januari 1920 werd door den heer Goslings het verslag opgemaakt voor het *Internationales Archiv für Ethnographie*. (Zie: Band XXV Heft I u. II 1920, blz. 55 en Heft III u. IV 1921, blz. 159).

De ongunst der tijden is echter oorzaak geworden, dat na het verschijnen van den jaargang 1921 de verdere geregelde uitgave van dat tijdschrift is gestaakt, zoodat de ingezonden verslagen der vierde bijeenkomst in het Duitsch en der vijfde in het Engelsch ten slotte werden terugontvangen.

Het verslag over de bijeenkomst op 6 Januari 1923 was nog niet verschenen, het is nu met dat over de bijeenkomst op 5 Januari 1924, deze in het Nederlandsch, en met de voormelde verslagen in het Duitsch van de samenkomst op 18 December 1920 en in het Engelsch van die op 7 Januari 1922, tot een bundel van een 60-tal blz. vereenigd.

Tot hen, die in een dezer vergaderingen het woord gevoerd hebben, behooren de hh. dr. C. Bakker, prof. T. J. Bezemer, H. J. T. Bijlmer, Th. van Erp, B. M. Goslings, H. A. H. Henriquez Pimentel, J. E. Jasper, J. Jongejans, M. Joustra, P. de Kat Angelino, dr. Alb. C. Kruyt, C. Lekkerkerker, L. Maurenbrecher, J. W. van Nouhuys, dr. W. H. Rassers, mr.

J. Slingenberg, prof. C. Spat, prof. mr. S. R. Steinmetz, W. Ruinen, L. van Vuuren.

Met tact is bij het weergeven van het verhandelde het niet te veel en niet te weinig toegepast. De uitgave is in den handel.

Nederlandsch-Indische vereeniging tot natuurbescherming. Mededeeling No. 8. Overzicht der Nederl.-Indische natuurmonumenten, door dr. K. W. Dammerman.

In zijn artikel: Oprichting eener N. I. vereeniging tot natuurbescherming, nam dr. S. H. Koorders (1912) de volgende omschrijving van het begrip natuurmonument van H. Conwentz over: „Ein Naturdenkmal ist ein ursprünglicher (das ist ein von kulturellen Einflüssen völlig oder nahezu unberührt gebliebener) lebloser oder belebter charakteristischer Naturkörper im Gelände, bezw. ein ursprünglicher charakteristischer Landschafts- oder Lebenszustand in der Natur, von hervorragendem allgemeinen oder heimatlichen, wissenschaftlichen oder ästhetischen Interesse".

Dit ter herinnering voor wie de strekking van de vereeniging niet mocht kennen, deze richt zich op het behoud van deze natuurmonumenten.

Als eerste Mededeeling gaf de vereeniging in 1916 uit: „Beknopt overzicht van eenige N. I. natuurmonumenten, die tot het Landsdomein behooren en waarvoor staatsbescherming noodig geacht wordt", van de hand van dr. Koorders.

De vereeniging heeft goed werk gedaan. Meerendeels door haar bemoeienis, zijn talrijke natuurmonumenten door de Ind. regeering, op voet van *Staatsblad* no. 278, 18 Maart 1916, aangewezen als te behooren tot de terreingedeelten, waarvan de zooveel mogelijk ongerepte instandhouding met het oog op de bijzondere wetenschappelijke of aesthetische waarde wenschelijk wordt verklaard. Die natuurmonumenten staan, voor zoover zij zijn gelegen binnen 's Lands bosschen, onder toezicht van de ambtenaren van het Boschwezen, de andere onder dat van de hoofden van plaatselijke bestuur.

Het is verblijdend uit het nu door den voorzitter der vereeniging samengesteld werk te zien dat in Java een 45-tal, in Sumatra een 7-tal, in Celebes en omliggende eilanden 4 monumenten en op Amboina, op Bali, op Timor, op Nieuw-Guinea telkens één gebied (zij 't van zeer uiteenloopende grootte) de machtige bescherming van het gouvernement genieten. De opsomming van deze natuurmonumenten is stelselmatig bewerkt. Naam; Gouv. besl. waarbij gereserveerd; ligging, grensomschrijving, grootte; reden voor bescherming; wijze van bereiken; literatuur. Illustraties en schetsen vullen den tekst aan.

Ware de titel der mededeeling en ware de belofte van het voorwoord anders geweest, ik zou niets dan lof hebben gehad voor deze uitgave. Maar zooals de titel nu luidt: „Overzicht der N. I. natuurmonumenten", doet hij iets anders verwachten dan slechts een zestigtal dier monumenten. De vereeniging zelf zou opkomen tegen een opvatting, die ons reuzegebied als zoo arm aan natuurmonumenten zou bestempelen. Het voorwoord spreekt in denzelfden geest, waar het toezegt: „Een overzicht van *alle thans bestaande* natuurmonumenten in Indië". Buiten en behalve de officieel beschermde, telt Insulinde onnoemlijk vele dier monumenten.

De Nederlander wil nu eenmaal sober zijn, zelfs waar hij zich tot gids maakt om anderen te wijzen op de wetenschappelijke en aesthetische waarde van hetgeen in de tropische natuur te bewonderen en te bewaren is, maar toch zou, dunkt mij, wat geestdrift niet schaden waar men den lezer hoopt op te wekken ,,om iets te gaan zien van het vele schoons en merkwaardigs, dat in Indië reeds gereserveerd is''.

Buiten kijf staat, dat thans menigeen nog onkundig is van de natuurmonumenten, die zich in zijn omgeving bevinden, en dat hij hierdoor blijft missen, wat zonder moeite zou te bereiken zijn. Daarom heeft de N. I. V. t. N. B. met de uitgave van deze brochure toch een goed werk gedaan. Zij is tegen inzending van *f* 2,— (leden *f* 1,25) aan den penningmeester dr. J. G. B. Beumée, Herbarium, Buitenzorg, verkrijgbaar.

Bevrijding van vreemde suggestie of de opvoeding van jonge volkeren. (Denkbeelden over sociale paedagogie en staatkundige evolutie in de koloniale politiek), door Internatus. Swets en Zeitlinger, Amsterdam. (*f* 3.75).

De uitgevers zeggen er, in een los blaadje, bij dat dit het boek is van een bestuursambtenaar in actieven dienst, die aan de hand van eigen ervaring in breeden zin de vraagstukken behandelt, die de toekomst van Indië betreffen.

Wat hij uit ,,eigen ervaring'' voor ,,de toekomst'' te geven heeft, behandelt Internatus in vijf hoofdstukken: De staatkundige opvoeding en ontwikkeling van N.-I. De economische opvoeding. De strafrechtspleging en de ontwikkeling van het rechtsbegrip. Politie en militie. De intellectueele en moreele opvoeding van het volk.

Er is veel verkeerds in de wereld; als de menschen eens wilden luisteren naar hetgeen een gemoedelijk schrijver hun voorhoudt zou voor de moeilijkheden, de twistpunten, de geschillen een vreedzame oplossing te vinden zijn. Vele schrijvers hebben de illusie gehad de zoekende politici, door een gemoedelijke uiteenzetting van de bestaande verkeerdheden en een gemoedelijke terechtwijzing voor het betere in de toekomst, den weg aan te geven om uit alle moeilijkheden te komen. Internatus komt het aantal dezer redding brengende voorlichters met een vermeerderen.

Ik doe eenige grepen uit hetgeen hij aan onze koloniale politici voorhoudt.

't Is niet voldoende om onderscheid te maken tusschen revolutie en evolutie, neen: er is onderscheid tusschen Evolutie (met een hoofdletter) en evolutie (zonder hoofdletter).

,,Evolutie n.l. wordt door mij geacht te zijn het Wezen, het Doel en het Beginsel van het Heelal, de innerlijke Zin van alle gebeuren''. In dezen trant wordt de opvatting dan door den Schr. in 2½ pagina's nader ontwikkeld, waarin Geest, Ziel, Schepping, Causaliteit, Wet, Eeuwige Drang, Menschheid, Enz. Enz. met Hoofdletter geschreven worden. De evolutie (met een kleine *e* — dit schrijft hij er letterlijk bij) is de geleidelijke ontwikkeling van het bestaande tot hoogere vormen. Daarentegen is revolutie iedere verandering, die zoodanig wordt teweeggebracht, dat niet wordt voortgebouwd op het bestaande. Nadat deze begrippen ter inleiding verhelderd zijn, stelt de Schr. de vraag: ,,Maar wat dient er dan gedaan te worden om

evolutie en althans geen gewelddadige revolutie te krijgen? Het antwoord is eenvoudiger dan de uitvoering", laat hij dan volgen, doch, zoo verzekert hij, „ieder, die het oor te luisteren legt op de wordende Menschheid, kan het antwoord vernemen. Een fijne intuïtie en een scherp verstand hebben daarbij de hoogste waarde en dienen de uivoering te leiden. Men dient het van de moederkloek af te zien, hoe zij het zachte tikken van de nieuwe kuikentjes verneemt tegen de eierschaal en op dit teeken wacht om het gaatje met haar snavel aan te boren, waardoor het donzig nieuwe wezen met vereende kracht van moeder en kind in het daglicht treedt".

En wat beluistert de fijne intuïtie en het scherp verstand dan bij het breken van de eierschaal? Schr. vertelt het ons in deze woorden: „Men vorme een nieuwe wetenschap. Niet het kapitalisme, noch het monarchisme, noch het communisme of het bolchevisme of fascisme, niet de godsdienst of het atheïsme zijn de eenige heilbrengende remediën of de alleen-zaligmakende leerstellingen, doch wat de Indische maatschappij niet minder als een andere in de allereerste plaats behoeft, is het evoluïsme of evolutionisme, al naar men het noemen wil, d.i. de wetenschap, die na grondige studie vaststelt wat een zekere maatschappelijke samenleving *op grond van haar aard en oorsprong en in verband met de omstandigheden van haar ontwikkeling*" (de cursiveering is van den Schr. zelf) „in een bepaalde phase daarvan behoeft om zonder schokken in den meest gewenschten vorm en korstmogelijken tijd tot verdere ontwikkeling te worden gebracht".

Zoo is 't ieder volkomen duidelijk hoe de Schr. de Evolutie- en de evolutielijn ziet; nietwaar?

Het stelsel der doelmatige geleidelijke ontplooiing van Indië, door hem noodig geacht, is dat der verdeeling van de archipelbevolking in nationale eenheden, waardoor volledige nationale ontwikkeling kan worden bereikt. 't Is waar, er zijn nu reeds voorstanders van deze gedachte ook onder de Indiërs, en zij wordt al fel bestreden door andere Indiërs; ook stellen Indo-Europeanen en Indiërs zich al vijandig tegenover elkander; Indo-Europeanen staan wat zonderling tegenover een verdeeling van hun Indië naar nationale eenheden. Maar in gemoedelijk overleg zijn deze en andere, ook den Schr. bekende, bezwaren wel weg te redeneeren. „Werkelijk nationaal voelende bezadigde, onbevooroordeelde en onbaatzuchtige Indonesiërs zullen", zoo schrijft Internatus, „niet aarzelen toe te geven, dat een dergelijke ontwikkeling, die tot einddoel de vreedzame samenleving heeft van gelijkgerechtigde naties, welke zichzelf teruggevonden hebben en nationaal kunnen ontplooien in een gemeenschappelijk staats- en belangenverband onder leiding van een buiten die samenleving staande in cultureele ontwikkeling verder gevorderde Westersche staat als leider, zoolang daaraan behoefte bestaat, d.i. zoolang deze staat zijn eigenbelang zoodanig begrijpt, dat zijn leiding daardoor tot de meeste gewenschte voor die volkensamenleving wordt gemaakt, de meest gelukkige staatsvorm moet scheppen voor een vreedzame en vrije ontwikkeling van alle daarbij belanghebbende naties en rassen". Mocht het aantal dergenen, die niet bezadigd genoeg voelen, te bevooroordeeld of te baatzuchtig zijn om dit alles zonder aarzelen toe te geven, nog van eenige beteekenis zijn, dan wordt hun getal toch zeker tot nul teruggebracht als zij verder dit lezen:

„Zonder oorlog naast elkander te kunnen blijven leven, terwijl aan de nationale ontwikkeling geen hinderpalen in den weg worden gelegd, zoolang zij deze volkerengemeenschap niet schaadt, in welk geval het nationale belang onder de leiding van een hoogen arbiter, die de internationale politietaak zal hebben te vervullen, in overeenstemming zal moeten worden

gebracht met dat der samenbindende gemeenschap, voorwaar het is een ideaal waarnaar het waard is te mogen streven voor de gelukkige naties, die het zullen kunnen beërven en een schoone grootsche taak weggelegd voor het Nederlandsche ras, dat bovendien in de Indo-Europeesche samenleving het bindmiddel heeft voor deze Indonesische volkengemeenschap''. Heeft Schr. nooit gehoord van: de speelman is van het dak?

Het stelsel door Internatus aan de orde gesteld is niet nieuw, vóór zijn inzichten zijn goede argumenten aan te voeren, ertegen eveneens. Vele door hem geopperde denkbeelden verdienen wel overweging, maar hij maakt de waardeering van hun werkelijke beteekenis moeilijk door ze onder een overdaad van franje te doen schuil gaan.

Het adatrecht der inlanders in de jurisprudentie 1912—1923, door mr. J. C. van der Meulen, oud-assistent-resident. Boekhandel en Drukkerij v/h. E. J. Brill, Leiden.

In April 1912 promoveerde mr. K. E. J. Enthoven op een proefschrift, dat de van 1849 tot en met 1910 gewezen vonnissen over vragen van adatrecht in stelselmatige samenvoeging gaf, en dat een titel voerde overeenkomstig den bovenvermelde, behoudens het jarenverschil. In aansluiting op en met aanvulling van deze dissertatie publiceerde mr. D. J. Jongeneel de nadere jurisprudentie (1882—1916), in Adatrechtbundel XII. Mr. J. C. van der Meulen heeft dezen arbeid voortgezet tot 1923. Om de aansluiting met Enthoven's geschrift zóó te krijgen, dat de jurisprudentie sedert 1912 in één boek wordt samengebracht, laat hij Jongeneel's overzicht aan zijn eigen werk voorafgaan.

Hij heeft de door Enthoven aangenomen en door Jongeneel gevolgde werkwijze ten volle overgenomen. Moet de innerlijke waarde van een arbeid als deze bij het gebruik ervan blijken, er bestaat geen enkele reden om te onderstellen, dat het nieuw gebodene in eenig opzicht zou achterstaan bij het reeds beproefde en algemeen zeer gewaardeerde. Een eenigszins verder doorgevoerde differentieering, waardoor b.v. bij het familie- en erfrecht ook het godsdienstig recht, bij grondenrecht schijnkoop, een plaats hebben gekregen, terwijl schuldenrecht en delictenrecht in een afzonderlijke afdeeling ondergebracht zijn, komt ten gerieve van hem, die dit overzicht, van hetgeen in 14 deelen van het Indisch Tijdschrift van het Recht en in 11 Adatrechtbundels verspreid was, te raadplegen heeft.

LITERATUUR IN INDIË.

Het *Bat. Nbl.* van 25 April bevatte 't verslag van een door den heer Hans van de Wall gehouden lezing over ,,Literatuur in Indië'', voor leden en genoodigden der afdeeling Batavia van het Algemeen Nederlandsch Verbond.

Spr. leidde zijn voordracht in met een bespreking van het verschil tusschen Nederlandsch-Indië en andere koloniën, waar geen bevolkingsgroep bestaat als de Indo-Europeesche hier te lande, en deed uitkomen, dat juist deze Indo-Europeesche groep de uitspraak van het bestaan eener eigen Indische literatuur zou wettigen. Toch waren het vreemdelingen, die de

eerste werken over het Indische land en volk geschreven hebben, natuurlijk bekeken door hun Europeeschen bril, zooals thans nog door zooveel jongeren gedaan wordt.

Aan deze omstandigheden schreef spr. toe, dat in die werken nooit de typisch-Oostersche atmosfeer leeft, welke er alleen in gebracht kan worden door hen, die òf hier geboren zijn òf hier jaren lang gewerkt en geleefd hebben en tevens het vooroordeel overwonnen hebben, dat de gemiddelden van uit het Noorden doorgaans tegen het Oosten koesteren.

Ditzelfde vooroordeel is de grondoorzaak, dat zoovele critici de Indische literatuur zoo onwelwillend bespreken en dat Henri Borel, nu ruim twintig jaar geleden, kon uitroepen, dat na Multatuli's werken geen groot kunstwerk meer over Indië verschenen is.

Spr. wees er op, dat de Indische literatuur nog jong is en eerst van 1860 dateert, en ontzegde in verband hiermede den heer Borel het recht om van de Indische literatuur groote dingen te vergen. Want hoelang heeft het niet geduurd eer de Hollandsche en Duitsche letterkunde, en de Vlaamsche schilderkunst opgewerkt zijn tot de hoogte, welke zij bereikt hebben.

De Indische literatuur begint met Multatuli en na dezen volgden Baron van Hoevell, de Bataviasche predikant, en Jan ten Brink, toen nog onderwijzer bij een familie hier te stede, met zijn „Oost-Indische Dames en Heeren". Daarna kwamen W. A. van Recs met zijn „Herinneringen uit de Loopbaan van een Indisch officier" en J. S. Gramberg met zijn „Modjopahit", waarmede het militair element zijn intrede deed in de Indische literatuur, waarin het tot nu toe nog een belangrijke plaats inneemt. Verschillende andere schrijvers en schrijfsters noemde Van de Wall, doch bovenal vestigde hij de aandacht op Maria Sloot (Melati van Java), het eerste werkelijk Indo-Europeesche meisjes, dat zich waagde op het gebied der literatuur en met een introductie van Jan ten Brink als eerste van haar werken het licht deed zien: „De Familie van den Resident". Hooger dan dat van Raden Adjeng Kartini sloeg spr. het werk van Maria Sloot aan.

In totaal noteerde spr. vanaf 1860 honderddertig Indische auteurs, onder wie 25 militairen en vele ambtenaren, terwijl daarvan slechts 17 pCt. tot de Indo-Europeesche bevolking behooren. Dat het percentage zoo gering is, is te wijten aan de resultaten van het onderwijs hier te lande, dat langen tijd den Indo-Europeaan niet die ontwikkelingsmogelijkheden gaf, welke de Nederlander in Nederland had. En voorts ook aan het feit, dat van hoogerhand nooit aandacht besteed was aan belletrie als gevolg van Thorbecke's uitspraak, dat kunst geen regeeringszaak is. Echter verwachtte spr., dat thans op het voorbeeld van H. M. de Koningin deze opvatting langzamerhand zal plaats maken voor een andere.

In het slot van zijn voordracht wees hij op den groei, welke in de Indische literatuur is aan te wijzen en kwam hij tot de volgende theses:

1e. dat er symptomen zijn, welke wijzen op het bestaan eener eigen Indische literatuur;

2e. dat deze literatuur wel niet zooveel kunstwerken geproduceerd heeft, doch desniettemin levensvatbaarheid bezit;

3e. dat de erkenning ontbreekt van het eigendommelijk karakter dier literatuur;

4e. dat Nederland en Indië juist op het gebied van de literatuur goed kunnen samengaan.

Namens de aanwezigen dankte de heer Schenck de Jong den heer van de Wall voor de interessante lezing.

EEN EPOSDICHTER GEVRAAGD.

In een correspondentie over de reis, welke de directie van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij een gezelschap, w.o. enkele journalisten, door den archipel heeft laten maken, met de „Plancius", haar grootste en nieuwste vaartuig, troffen wij in de *N. R. Ct.* van 28 Juni deze ontboezeming aan:

„Nederland en Indië hebben tot heden op den eposdichter van dit grootsche rijk vergeefs gewacht. Kipling heeft, behalve een geromantiseerd imperialisme, het Engelsche volk het begrip kunnen schenken van de grootheid en de beteekenis van hun Rijk; Jack London bracht, met zijn, al evenzeer geromantiseerd, realisme, den Amerikanen iets bij van de schoonheid der zeeën en eilanden van het Oosten en den Pacific. Deze schrijvers hebben, welke verder hun beteekenis zij, in elk geval de verdienste gehad van een begrip te populariseeren. Zij hebben niet duizenden, maar millioenen hunner landgenooten een glimp doen zien van de groote wereld; zij hebben, vooral Kipling, de menschen van het moederland doen weten hoe uitgestrekt, hoe verscheiden, hoe groot en wonderlijk hun rijk is, en welk een verantwoordelijkheid dit oplegt aan hen die het besturen.

Het is te betreuren, dat Indië niet op die wijze bezongen en beschreven werd".

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

PLAATSING INGENIEURS T. H. S. BANDOENG.

De Regeering heeft zich met het volgend rondschrijven tot de gezaghebbenden en colleges, bevoegd tot het aanstellen van personeel, gewend.

Gelijk U bekend zal zijn, heeft de Technische Hoogeschool te Bandoeng reeds de eerste ingenieurs afgeleverd.

Het valt echter te voorzien, dat voor plaatsing als ingenieur in 's Lands dienst van deze jongelieden, in verband met het overcompleet aan ingenieurs, vooreerst geen gelegenheid zal bestaan, terwijl het de vraag is of in de tegenwoordige omstandigheden deze technisch opgeleide krachten elders dadelijk een emplooi zullen kunnen vinden.

Aangezien het den Landvoogd, zoowel in het belang van de betrokkenen als van dat van de hoogeschool gewenscht voorkomt om deze jongelieden in staat te stellen zoo spoedig mogelijk op de een of andere wijze in eigen onderhoud te voorzien doet Z. E. U verzoeken om bij de aanstelling van personeel — ook in niet technische betrekkingen — met de belangen van bedoelde ingenieurs zooveel mogelijk, uiteraard met inachtneming van de aanspraken van anderen op plaatsing of herplaatsing in landsbetrekkingen, rekening te houden.

In dit verband wordt er nog de aandacht op gevestigd, dat ook in 's Lands belang, voor de vervulling van vacatures steeds in de eerste plaats wachtgelders of op non activiteit gestelde ambtenaren in aanmerking moeten worden gebracht.

De Indische oud-gedienden beneden den rang van officier,

DOOR

GEORGE NYPELS.

I.

Wanneer arbeiders in groot aantal noodig zijn, gaat bij de aanwerving het gevoel van menschelijkheid bij den werkgever verloren. Wij weten 't uit den tijd waarin slaven besteld en geleverd werden, wij vernemen 't telkens weer waar sprake is van het kweeken of verkrijgen van koelies van welke huidskleur ook, maar 't is mede gebleken waar de werving te zorgen had voor een massa-aanvulling van leger of vloot.

Voor zoover de aanvulling van land- en zeemacht vrijwilligers vroeg voor de verdediging van het eigen land, of 't den oproep gold voor een oorlog, die gestreden werd tot behoud van het volksbestaan, kon een beroep worden gedaan op edele gevoelens, maar de geschiedenis van de vorming der legers leert toch, dat het zelfs onder dergelijke omstandigheden nooit gelukt is 't noodige aantal vrijwilligers te verkrijgen door alleen van hoogstaande middelen gebruik te maken. Daar waar de noodzaak zich opdrong om een sterke troepenmacht op de been te brengen en te houden in een vèr verwijderd, vreemd land, daar wist men weinig of geen motieven van edelen aard ter beschikking van den werver te stellen. Naar verre Oost of West wil een jonge man wel gaan om er in ettelijke jaren een fortuin te vergaren of een mooi pensioen te verdienen, een enkele voelt zich er heen getrokken door hetgeen hij van het tropische land gehoord heeft. Maar wat biedt de kolonie aan den krachtigen jongen man, die erheen gaat in lage betrekking, als soldaat, om er te vechten „tegen de wilden"? Om niet enkelen, maar honderden, duizenden te overreden zich als krijgsman te verbinden voor een tijdperk, lang genoeg om aan het doel van de verbintenis te beantwoorden, heeft men op velerlei middelen moeten zinnen. En hierbij is de mensch dan tot te leveren strijd-*materie* geworden; van edele gevoelens, van hoogstaande gedachten geen spoor meer.

Wie in boeken en archiefstukken correspondenties aantreft over maatregelen, genomen om het leger in Nederlandsch-Indië aan soldaten te helpen, wordt herhaaldelijk getroffen door de hardvochtigheid, waarmede over deze aangelegenheid van gedachten gewisseld is. Laat ik dadelijk hieraan toevoegen, dat dit geenszins wijst op een kenmerkelijk Nederlandsch verschijnsel; ons land is niet slechter geweest dan andere koloniale mogendheden. Wat ik hier over de werving en over de behandeling van den koloniaal ga zeggen, zou, met luttele wijziging, even goed gezegd kunnen zijn over de aanvulling van de Britsche, Fransche, Spaansche, Portugeesche koloniale troepen en over het lot van den koloniaal in den vreemde.

Ook is de tijd, die kort achter ons ligt, niet erger geweest dan die van ettelijke eeuwen her. Reeds ten tijde der Oost-Indische Compagnie trokken met een zeer ruim geweten behepte werfagenten schier heel Europa door. Hoewel ik niet voornemens ben uit dien tijd veel op, te duiken, aangezien dit van geen beteekenis meer is voor het lot dergenen over wie ik hier schrijf, lijkt 't mij toch niet misplaatst even een geval in herinnering te brengen, dat een klassiek voorbeeld zou kunnen worden genoemd van de wijze waarop de O. I. C. en de W. I. C. aan soldaten kwamen. 't Was bij een der wervers, met klinkende positie en klinkenden naam, dat G. E. Rumf zich in Duitschland liet aanmonsteren om een krijgstocht *in het schoone Italië* mee te maken. Hij kwam, tot zijn verwondering, *op Texel terecht*, van waar hij ingescheept werd *naar Zuid-Amerika*. Zijn schip werd door de Portugeezen ingepikt. Hij bleef als krijgsgevangene vrij lang in Lissabon. Na naar Duitschland teruggekeerd te zijn, wist hij niet beter te doen dan zich nu maar werkelijk als soldaat voor Oost-Indië te laten aanwerven. Hij vertrok in 1652 naar Indië, waar hij de grondlegger is geworden van de wetenschappelijke natuurkennis onzer O. I. bezittingen. Tot in onzen tijd is de naam van „Rumphius" de meest genoemde gebleven onder die van de groote mannen op dit gebied.

Met de werving in Indië zelf was 't zeker niet beter gesteld. Deze kwam een eeuw geleden den slavenhandel nog zóó nabij, dat b.v. tijdens den Java-oorlog (1825—1830) de Balische recruten geboeid aan boord bezorgd en in Java afgeleverd werden.

Met den sprong van het midden van de 17de eeuw naar den tijd van generaal de Kock, opperbevelhebber tijdens den Java-oorlog, zijn wij bij een geschikt punt van uitgang gekomen voor een beknopt overzicht van de reeks van eischen, welke de legeraanvulling achtereenvolgens aan de regeering heeft gesteld in het tijdperk waarin zij, die nu de gegageerden of gepensionneerden zijn, den soldatenrok hebben aangetrokken, alsmede van de maatregelen, welke toegepast zijn om te trachten aan deze eischen te voldoen.

Generaal de Kock stelde de gewenschte sterkte van het Indische leger voor gewone tijden op 13000 man, de helft Europeanen, de helft inlanders van verschillende landaarden. Dit aantal was niet dadelijk beschikbaar, en daar de strijd tegen Dipo Negoro juist een inspanning vergde, die meer vroeg dan deze als normaal gedachte sterkte, moest spoedig raad geschaft worden. Daarom werd in Nederland een expeditieleger samengebracht, dat in 1827, ruim 3000 man sterk, voor 2 jaar naar Indië vertrok.

Hiermede is het stelsel aangegeven, dat sedert in de aanvulling van de vrijwilligers voor het leger is blijven voorzien: *werven* van Europeanen en inlanders met alle middelen, die men durfde in toepassing brengen, èn wanneer, èn voor zoover, de uitkomst toch nog beneden de behoefte bleef, *detacheering* van militairen van het leger hier te lande naar Indië.

Naar gelang het veld onzer politieke bemoeienissen zich in Indië uitbreidde werd een grootere sterkte van de strijdmacht noodig geacht, maar bovendien werd meer en meer aandacht geschonken aan de mogelijkheid dat onze koloniën tegen een buitenlandschen vijand zouden moeten worden verdedigd.

In 1874, het tweede jaar van den Atjeh-oorlog, was de legerformatie op ruim 30.000 gebracht, waarbij de verhouding van 1: 1 voor Europeanen en inlanders nog altijd behouden was. Het is gelukt dit cijfer te bereiken, waartoe weer een beroep werd gedaan op het leger in Nederland voor een detacheering op groote schaal. Het aantal der aanwezige Nederlanders, Indo's en Europeesche vreemdelingen heeft toen zelfs 20.000 overschreden. Maar op den duur kon het Europeesch contingent toch niet op het gewenschte norm van 15.000 gehouden worden. In 1905 was het totaal ± 12.500, en sedert bleef het dalende. Om het totaal-generaal van Europeanen en inlanders te redden, moest men breken met de verhouding 1: 1. In datzelfde jaar stonden al ± 6000 Amboneezen en 17.000 inlanders van anderen landaard onder de wapens.

Na het falen van allerlei pogingen om den toeloop te doen toenemen, is men onlangs ten volle over stag gegaan. De werving in het vaderland is thans beperkt tot die „Nederlanders", bij wien men de bekwaamheid aanwezig acht om 't tot onderofficier te brengen. De Indo-Europeaan kan zich *in Indië* nog als vrijwilliger aanmelden, maar, naar verluidt, bestaat bij het legerbestuur het voornemen [1]), het daarheen te leiden dat ook hij alleen zal worden aangenomen indien in hem een toekomstig onderofficier is te zien. Tot de beperking is men niet alleen gekomen door de bezwaren en de kosten, die aan de vroeger gestelde voorzieningseischen verbonden

[1]) Verklaring van generaal Gerth van Wijk; *De Locomotief* van 23 Juni 1923.

waren, maar ook doordien de groote strijd, om het Nederlandsche gezag met de wapenen over geheel Insulinde te bevestigen, als volbracht wordt beschouwd, zoodat men tegen een verhoudingssterkte, waarbij het inlandsche element in de meerderheid is, geen bezwaar meer meent te moeten hebben. De toenemende kans om uit die volksklasse, welke vooral de kolonialen leverde, ook revolutionnair aangelegden uit Nederland naar Indië over te brengen, zal mede wel wat gewicht in de schaal hebben gelegd. Maar de regeering wil het gezag naar binnen en naar buiten toch ook weer niet uitsluitend onder bescherming stellen van een inlandsch leger, zij 't al met een grootendeels Nederlandsche encadreering. Om over het niet te ontberen blank of semi-blank contingent te beschikken is sedert een vijftal jaren in Indië de dienstplicht in toepassing voor de Europeanen en Indo-Europeanen.

Dit is dus het stelsel van het oogenblik dienstplicht voor den in Indië verblijfhoudenden Europeaan of als Indo te-boek-staande; zeer beperkte blanke werving, in hoofdzaak tot vorming van Nederlandsch kader; daarentegen werving op uitgebreide schaal van inlandsche recruten.

Ultimo 1922 telde het leger in Oost-Indië (zonder de officieren) een kleine 7000 man als Europeaan of Indo ingeschreven, tegen bijna 27.000 inlanders. In 1923 zijn vele Nederlanders gerepatrieerd, er werd slechts op uitzending van ± 250 door de Koloniale Reserve naar Indië gerekend.

Beantwoordt de toekomst aan de verwachting, dan zal het aantal der blanke *oud*-Indische gedienden in de allernaaste toekomst wat kunnen stijgen, doordien de afvoer bevorderd en bespoedigd wordt, maar daarna zal, in betrekkelijk korten tijd, het type van den gepensionneerden *„soldaat"* vrijwel uitsterven. Wie voortaan als oud-militair in het vaderland terugkeert, zal (op enkele ongelukkige uitzonderingen na) een onderofficiersrang of een officiersrang hebben bekleed. Wanneer men zich verdiept in het lot van den gewezen koloniaal, heeft men dienovereenkomstig onderscheid te maken tusschen den toestand waarin oud-gedienden thans verkeeren en dien, waarin nieuwelingen komen zullen. Voor inlanders staat de zaak anders, voor hen is de werving in het groot nog in actie, en het aantal van hen, dat niet verder komt dan gewoon fuselier is nominaal grooter dan weleer. De legerformatie rekent toch op 27 à 28 duizend bruine krijgslieden.

Tot zoover de totaal-cijfers waarop de werving zich te richten heeft gehad. Nu volge het een en ander over de toegepaste middelen. Onder deze heeft het handgeld, dat dadelijk uitbetaald werd wanneer de verbintenis gesloten was, een voorname rol vervuld.

Bedroeg dit in 1848 in Nederland slechts *f* 10.—, in dat jaar werd

het eerst op *f* 24.— gebracht en kort daarna tot *f* 40.— verhoogd; hij die een vrijwilliger aanbracht genoot bovendien ook *f* 10.—. Deze bedragen werden al hooger en hooger. Telkens bleek de aantrekkingskracht na eenigen tijd niet sterk genoeg meer te werken. In 1873, het jaar der eerste Atjeh-expeditie, kwam het handgeld op *f* 300 bij een verbintenis voor 6 jaren. Voor den geoefenden Nederlandschen militair, die zich voor 5 jaren verbond, steeg 't zelfs tot *f* 500.

Er is gewerkt met advertentiën, aanplakbiljetten en andere reclamemiddelen. Het stelsel der actieve wervers bleef daarnaast in gebruik. De bepalingen en de ,,veelbelovende'' vooruitzichten moesten alom in den lande bekend gemaakt worden. Per provincie werden een tijdlang drie onderofficieren den boer opgezonden. De minister van binnenlandsche zaken beval de plaatselijken autoriteiten aan hun volle medewerking te verleenen. Deze zoo georganiseerde actie heeft niet veel uitgehaald en heeft, vermoedelijk hierdoor, niet lang geduurd. Het stelsel van een groot aantal stille beroepswervers, over vele plaatsen verspreid, leverde nog het ruimste resultaat op.

Gold aanvankelijk, dat wie handgeld aannam zich daardoor zelf de kans afsneed om officier te worden, deze beperking werd later ingetrokken.

Niet alleen hier te lande waren wervers in de weer. Met het huis Palmer en Co te Calcutta werd onderhandeld (1828) over het leveren van 2000 Bengaalsche Sepoys, poging die echter op niets uitliep. In 1829 kwam een geheele compagnie Zwitsers naar Java. In 1857 waren te Lorrach in Baden een Nederlandsch hoofdofficier met een officier van gezondheid gestationneerd, in 1861 was te Altona, in 1875 te Darmstadt een gepensionneerd officier werkzaam voor de werving. Dit zijn niet de eenige tijdstippen en plaatsen geweest, die werfagenten in Duitschland hebben gekend. De tot een begin van uitvoering gekomen opstand der Zwitsers in 1860 wees op de aanwezigheid van velen hunner in meerdere garnizoenen van Java. In 1870 werkte de commandant der Luxemburgsche gendarmerie aan de werving mee. Onze minister-resident te Rome kreeg in dien zelfden tijd de aansporing om Zwitsers, die ontslag bekwamen als pauselijk zouaaf, op het werfdepôt te Harderwijk attent te maken. In de eerste jaren van den Atjeh-oorlog nam de werving van vreemdelingen vooral een enorme vlucht; toen het totaal der Europeanen tot ruim 20.000 gestegen was, heeft hun aantal 12.000 bedragen.

Van 1850—1872 leverde een bureau te St. George d'Elmina, op de kust van Guinea, jaarlijks een 300-tal Afrikanen. Meer dan eens is beweerd, dat deze vrijwilligers bij hun vertrek uit Afrika onkundig zouden zijn geweest van hun bestemming voor den krijgsdienst; gebleken is inderdaad dat althans velen meenden voor landarbeid aangeworven te zijn.

Ook zijn proeven genomen met werving in Suriname en in Curaçao, die echter geen resultaat van beteekenis hebben opgeleverd.

In een periode, dat met de lokmiddelen het gewilde resultaat op verre na niet bereikt werd, is men het minder streng gaan nemen met de keuringseischen. De physieke voorwaarden voor geschiktheid werden lager gesteld, de maximum leeftijd waarop een verbintenis kon worden aangegaan werd verhoogd en zelfs tot op 44 jaren gebracht, de waarborg, voor het bestand zijn tegen hetgeen het leven te velde in het tropisch klimaat zou vergen, werd hierdoor minder, de verantwoordelijkheid van de regeering tegenover den aangeworvene zwaarder. De kans toch nam toe, dat physiek minder krachtigen niet lang genoeg konden dienen om het normaal pensioen te verdienen, en dus, ontijdig afgekeurd, zonder noemenswaardigen onderstand aan de burgermaatschappij zouden worden teruggegeven, lichamelijk geknakt. Ook op de vereischte lengte werd toegegeven, zij werd tot 1.50 M. ingekrompen.

In 1846 werden de manschappen, die in Nederland als onhandelbare sujetten in de 2e klasse van militaire discipline geplaatst waren, wanneer zij zich daar 2 à 3 maanden kalm gedragen hadden, tot een verbintenis als koloniaal toegelaten. In 1873 werd bepaald, dat gepasporteerden, die zonder certificaat van goed gedrag den dienst verlaten hadden, weer aangenomen konden worden, indien zij als burger in hun woonplaats gunstig bekend stonden.

Uit het feit, dat niet streng op de vereischte papieren werd gelet, niettegenstaande herhaaldelijk bleek dat in Indië dienende militairen zich bij hun aanwerving van valsche papieren bediend hadden om een bevlekt verleden te bedekken, kan ook worden opgemaakt, hoe weinig zij, die over het toelaten tot den kolonialen dienst te beslissen hadden, zich gelegen lieten liggen aan het hooghouden van het gehalte.

Bij de werving der inlandsche militairen is men, 't spreekt wel van zelf, voor de toe te passen middelen niet kieskeuriger geweest. Daarvan zijn ergerlijke staaltjes te vertellen. Niet alleen over practijken der ronselaars zelf, doch ook over de wijze waarop deze in de hand zijn gewerkt door bestuursautoriteiten. Zoo b.v. waar aan wervers toegestaan werd bijeenkomsten met dans en gamelan te beleggen op tijd en plaats waarop het anders niet geoorloofd was. Of daar waar de vrijmoedigheid der wervers tot relletjes van verontwaardiging heeft geleid. Bekend is dat de Boegineezen „veroordeeld" werden tot dienen als soldaat.

Een opsomming van de landaarden, die in het leger vertegenwoordigd zijn, gevoegd bij het bovenvermelde totaal der thans geldende formatie, geeft aan hoe door geheel Indië aanvullingsbedrijvigheid moet blijven bestaan, terwijl de werving in Nederland op de plaats rust is

gesteld. Onder de soldaten zijn: Amboneezen, Menadoneezen, Alfoeren, Ternatanen, Boegineezen, Timoreezen, Madoereezen, Javanen, Soendaneezen, Maleiers, Bataks, Atjehers, Niassers. Men zoekt nog verder; de poging om van het eiland Kisar (Amboina) afkomstige Mestiezen in 't leger te krijgen bleef zonder gevolg.

Een ander middel, om de gelederen aan te vullen, is gezocht in de vroege bestemming van soldaten-kinderen voor de militaire loopbaan. Hiertoe werd in 1847 een pupillenschool te Gedong Kebo opgericht, die in 1854 naar Gombong is overgebracht. Zij is in 1912 om goede redenen opgeheven. De kinderen van Europeesche militairen kunnen sedert als regeerings-pupillen in gestichten worden opgenomen. Voor zoons van Afrikaansche, Amboneesche en inlandsche militairen van anderen landaard bestond het instituut van den niet-gekazerneerden militairen pupil sedert 1872.

Onder de gedachten, die ten grondslag hebben gelegen aan de pupillen-instelling, zijn er zeker welke oprecht op het welzijn der knapen zelf gericht waren. Maar toch bleef er iets dat hinderde in de bestemming van den knaap, ten volle kind nog, voor militair pupil, en, zij 't in los verband, zoodoende reeds voor een bepaalden stand, i.c. voor den krijgsdienst. Intusschen moet men bedenken, dat de regeering, zonder hiertoe verplicht te zijn, de kosten der opvoeding van de pupillen op zich nam, en dat zij, eenmaal geplaatst voor de behoefte van het leger aan strijders, toch ook bedacht moest zijn op middelen om in die behoefte te voorzien.

Dezen eisch indachtig, mag men niet naar kwaad zoeken in elken maatregel, gericht op het voltallig houden van de legersterkte. Wel mag van de overheid, die tot dienstnemen uitnoodigt en aanspoort, verwacht worden, dat zij niet alleen alle op zich zelf onwaardige handelingen uitsluit, maar dat zij ook ten volle de verantwoordelijkheid overweegt, die zij door elken te nemen maatregel voor de naaste en de verdere toekomst op zich laadt, en dat zij, dienovereenkomstig, achteraf de verantwoordelijkheid erkent en aanvaardt voor alle gevolgen der door haar toegepaste middelen.

Uit het voorafgaande zal reeds gebleken zijn, dat de regeering h.t.l., evenmin als die in Indië, het nauw genomen heeft met het gehalte der wervingsmiddelen. De wijze, waarop de tot dienstnemen verlokte fuselier, zoowel in het moederland als in de kolonie, tot een paria gestempeld werd, wijst op afwezigheid van dit verantwoordelijkheidsbesef. Wat hier verder vermeld zal worden, betreffende hetgeen de regeering gedurende zijn diensttijd voor den soldaat heeft gedaan, en betreffende haar bemoeienis met het lot van den afgedankten, in de burgermaatschappij teruggekeerden koloniaal, zal aantoonen dat hierbij eerst in den laatsten tijd iets te bespeuren is van eenig besef van moreele verantwoordelijkheid.

II.

Na aangeworven te zijn hadden de kolonialen, welke wij nu als oud-strijders kennen, eenigen tijd bij het Koloniaal werfdepôt te Harderwijk door te brengen. Daar aasde een heir van gewetenlooze mannen en vrouwen op slachtoffers. Tot ver buiten Harderwijk waren handlangers er op uit de met 300 gulden bedachten te leiden in het spoor, dat de plots-rijken daar in aanraking moest brengen met die uitzuigers. De vrouw, de drank, het spel vervulden hun rol om het afwikkelingsproces van korten duur te maken. Ook elders vond de koloniaal overigens kameraden, die hem gaarne zoo gauw mogelijk door zijn fortuin heen hielpen. Zijn handgeld verslampampend, werkte hij zoo weer mee om den slechten reuk, waarin zijn uniform stond, ter versterken.

Spijtig, katterig aanvaardde de koloniaal de reis naar Indië. Onder de oud-gedienden zijn er nog, die de reis om de Kaap en per zeilschip hebben gedaan; de heel, heel lange reis! Maar de overgroote meerderheid dergenen, die nu reeds oudjes zijn, heeft de loopbaan toch eerst na 1870 ingezet, in den tijd dus van het stoomschip en van de vaart door het Suezkanaal. De reis van ± 2 maanden kon nog lang vallen. Als het detachement niet te dicht opeen gepakt was, als het eten goed verzorgd werd, als de geleider slag had de menschen bezig te houden, als de zeeziekte, de hitte, de algemeene gezondheidstoestand geen tegenvallers brachten, was de eentonige reis nog geen pleziertocht; maar wanneer aan die vele ,,als, als'' niet werd voldaan kon het lang gerekte verblijf in het soldatenlogies een kwelling worden. Na de gloeiende Roode Zee volgde de uitgestrekte Indische Oceaan, twee weken niets dan water en lucht.

De in Indië zelf geworven recruut kwam het eerst in een der depôtgarnizoenen, waar de inlander tot soldaat werd opgeleid. Bracht hij geen handgeld mee, waarop roovers belust konden zijn, dan hadden toch ook daar uitzuigers de mogelijkheid gevonden om hem tot prooi te maken. Zij trachtten hem ertoe te brengen van geneugten te proeven, die boven het vermogen van zijn schamele soldij gingen, en zij wezen hem dan het middel aan om geld te krijgen door het verkoopen van de ontvangen kleedingstukken waarmede hij, die vroeger weinig om 't lijf en niets in bewaring had gehad, nu in eens ruim voorzien was geworden. De schacheraars kochten nieuw goed op voor weinig geld, en maakten den verkoopers het geïnde daarna meestal nog op listige wijze afhandig.

Dan kon straf niet uitblijven. De inlander is vaak nog meer gehecht aan zijn geboortegrond dan een Europeaan. Kwam bij het heimwee, bij het kwellende van de nieuwe omgeving, waarvoor hij

juist afleiding was gaan zoeken, de straf, het kwartier-arrest, de opsluiting, de moreele plaag, dan bracht dit den strijd van wanhoop, verzet in het gemoed. Strijd, die veelal leidde tot berusting, tot een zich voegen naar de kazernepsyche, zooals ook de bravere zich daarnaar had weten te voegen na een stillen inwendigen gemoedskamp, maar strijd, waarin ook velen verloren zijn gegaan, slecht- en goed aangelegden, gevoelloozen en overgevoeligen.

In Indië aangekomen, merkte de Nederlandsche koloniaal maar al te spoedig, hoe hij daar, niet minder dan in Nederland, alom een uitgestootene was, ja meer nog dan in Nederland, want in het tropenland vond hij geen arbeidersstand waarin en waarmee hij omgang kon zoeken.

Ik zal straks spreken over de wijze, waarop sterke karakters zich buiten het moeras wisten te houden of er zich door heen wisten te worstelen, maar uit den aard der zaak waren de kolonialen geenszins allen sterk in eigenbeheersching en zelfleiding.

De kazerne bood niets dan de kazerne. De fatsoenlijkste verpoozingsplaats was de kantine, die heel weinig afwisseling gaf en waar zoo zeer op een flink jeneververbruik gerekend werd, dat dit den grondslag van het financieel bestaan vormde. Een leesbibliotheek was er. Zoowat in elke kantine dezelfde boeken. Hoe menig volksman voelt niets voor lezen van ,,verhaaltjes'', voor lezen dag in, dag uit.

Buiten de kazerne? Vlak bij, een kampongstrook waar oud-gedienden zich tot gastheeren maakten. Daar leefden — en leven ook heden nog — schipbreukelingen van het stelsel van werven en dienen, die zonder doel, zonder wensch hun dagen slijten, of, verliederlijkt, zich vermeien in hun aanstekelijke rotheid. Alleen in die achterbuurt vond de soldaat huizen waar hij ontvangen werd, waar hij zich kon neerlaten als hij niet in de kazerne behoefde te zijn en daarbuiten omgang zocht. Daar werd hij aangehaald, maar geplukt; daar was alles er op gericht hem aan te steken met de vunsheid der slemperij. Dit gold evenzeer voor den Europeaan als voor den inlander. Daar werd gedronken, gezopen, daar werd gevochten. Daar werd gespeeld, geschoven. Daar werd aangespoord tot het verkoopen van kleeding, ook wel tot diefstal. Daar waren de voor de politie niet uit te vinden heelplaatsen. Daar werden ziekten opgedaan en verspreid. Daar verdronk en verschoof de nieuweling zijn heimwee. Daar leerde de totoh de beteekenis van den borrel als muskietenvestje waardeeren, in dien tijd toen de krib nog geen klamboe had. De leegte van vele vrije uren en de ledigheid in vele vrije uren dreven daarheen.

Van het heerlijk tropische genoot de soldaat in zijn droef bestaan niets. Van de weelde en den materieelen welstand van het Indische leven kende hij slechts de pijnlijke tegenstelling. Van het avontuurlijke der verre streken hoorde hij onbegrepen verhalen van oudere

kameraden, die verlangen konden opwekken zonder dit in het garnizoen te kunnen bevredigen.

Dan kwam de dag, dat hij op expeditie moest, dat hij eruit mocht, dat het opgewekte verlangen werkelijkheid kon worden. Dan laaide hoop op, de hoop op iets anders, iets beters. Dan voelde hij, de verschoppeling, zich plots een man van beteekenis.

Te velde werden; bij het echte soldatenbedrijf, de provoostklanten mededingers in ijver en bruikbaarheid van de mannen met een blank strafregister.

Alvorens met hen te zamen te velde te gaan, moet ik eerst recht laten wedervaren aan de krachtige figuren, die zich in het garnizoen buiten de demoraliseerende invloeden winsten te houden.

Uitersten spreken. Laat ik daarom eenige voorbeelden noemen van hen, die wils- en geestkracht hebben weten te putten uit den vloed van moeilijkheden.

In 1841 embarkeerde te Nieuwediep, slechts 15 jaar oud, de vrijwilliger voor het Indische leger Karel van der Heijden. 1881 eindigde hij zijn veertigjarige loopbaan als generaal-majoor, bekend als de held van Samalangan, als de man, die, met het gemis van één oog, voor Atjeh de bekende spreuk voor het land der blinden omzette tot: hier was in het land der *zienden* éénoog koning. In 1887 werd hij, als luitenant-generaal, commandeur der Militaire Willemsorde, commandant van het Koninklijk koloniaal militair invaliden huis te Bronbeek, het tehuis dat Koning Willem III in 1859 als Invalidenhuis voor oudstrijders aan den staat had geschonken.

Van der Heijden is niet de eenige koloniaal geweest, die het tot generaal heeft gebracht, de latere gouverneur van Atjeh, generaal-majoor H. Demmenie heeft getoond hoe ook onder de geworven vreemdelingen vaste karakters zich door alle bezwaren en gevaren heen wisten te werken. Generaal A. H. W. Scheuer is eveneens een der bekende figuren geweest in de krijgsgeschiedenis van het laatst der vorige eeuw. Generaal B. T. C. F. Schmidt nam een eervolle plaats onder de stafofficieren in.

Waar een aantal generaals kan worden genoemd spreekt 't van zelf, dat ook velen 't tot officier hebben gebracht zonder den hoogsten rang te bereiken. De Militaire school te Meester-Cornelis (welke als instelling voor opleiding tot officier sedert lang niet meer bestaat) leverde tusschen 1852 en 1896 ongeveer 1100 officieren, voornamelijk aan de infanterie en aan de administratie, maar ook aan de cavalerie, den generalen staf, den topographischen dienst. Van de Europeesche soldaten, die als zoodanig, dan wel als korporaal of sergeant in Indië aankwamen, of daar dienst namen, brachten dus, in die jaren, gemiddeld 24 per jaar 't tot 2e luitenant.

Veel grooter was natuurlijk 't aantal van hen, die den onderofficiers-

rang bereikten. Voor den inlander is de officiersrang in het leger eerst in deze eeuw open gesteld, totdien kon hij 't niet verder brengen dan korporaal en sergeant.

Ook het inderdaad groot aantal dergenen, die in ondergeschikte positie het ridderkruis der Militaire Willemsorde verworven hebben, wijst op de aanwezigheid van hooge eigenschappen in menige eenvoudige soldatenborst.

Niet onvermeld mag hier blijven, dat ook menigeen, die als oud-Indisch-gast naar patria is teruggekeerd na in den Oost als burger een goede positie bekleed te hebben, als soldaat uitgevaren was.

Wil ik door deze herinnering aan lang bekende feiten tot juiste waardeering brengen van wat er van menig koloniaal te maken was, dan ligt in het minder bekende feit, dat toch ongeveer 80 pCt. der Europeanen, die als gegageerden of gepensionneerden in de burgermaatschappij terugkwamen, het slechts tot fuselier had gebracht, een aanwijzing dat men de omstandigheden voor een soldaat om zich naar boven te werken niet gunstig heeft weten te stellen. Toch zijn de door de uitzonderingen behaalde uitkomsten omgezet in een lokmiddel bij de werving, ook voor de 80 pCt., die bedrogen uitkwamen. De maarschalkstaf in den ransel!?

Met de kans op bevordering, of op het verwerven van een positie buiten het leger is het voor den inlander altijd nog minder gunstig gesteld geweest dan voor zijn blanken broeder.

Wie dadelijk iets doen wil om *in de bestaande omstandigheden* de ongunstige toestanden uit de wereld te helpen, waarin onze oud-gedienden verkeeren, zal dus vooral rekening hebben te houden met het lot van hen, die het niet verder dan soldaat (of korporaal) hebben gebracht.

Nog trek ik niet te velde met Jan Koloniaal en Kromo. Door hetgeen in latere jaren gedaan is, is verbetering gekomen in den toestand, die niets dan de kantine en de soldatenkampongs als verpoozingsplaatsen aanbood. Heeft de regeering ook bijgedragen om in het leven in het garnizoen gaandeweg wat verbetering te brengen, de eerste stoot hiertoe is niet van haar uitgegaan.

De velen, die in Atjeh de werkzaamheid van pastoor Verbraak hebben gekend, weten hoe hij zijn woning in Kota Radja heeft gemaakt tot een plaats waar wie iets op 't hart had, zijn gemoed kon gaan uitstorten, en waar ook enkelen een uurtje konden verwijlen. Ook de Amboneesche predikant Thenu in Atjeh ontving zijn land- en geloofsgenooten op dezelfde wijze. Lag daarin iets als een voorlooper op de inrichting van een tehuis voor militairen, het voorbeeld tot het instellen van een bewust bedoeld „Tehuis voor den Europeeschen soldaat" is toch 't eerst gegeven door den zendeling van de

Rheinische Miss. Gesellschaft, den heer Dornsaft, die, bijgestaan door zijn echtgenoote, in 1881 te Padang zijn woning open stelde voor militairen, welke er den avond wilden doorbrengen. Daar werd godsdienstbespreking gehouden, maar bovendien werd aan het samenkomen zooveel doenlijk gezelligheid en aantrekkelijkheid gegeven. In 1888 volgde zijn collega Braches te Bandjermasin het voorbeeld op. Het welslagen van deze proefnemingen zal wel aanleiding zijn geweest tot het stichten van een Militair tehuis te Batavia in 1890; sedert gevolgd door andere in meerdere garnizoensplaatsen.

Naast tehuizen met een godsdienstig karakter en die van het Leger des Heils, werden ook neutrale tehuizen gesticht. En ik mag hier zeker niet nalaten de lieve gastvrijheid recht te laten wedervaren, waarmede in menig garnizoen en in uiteenloopende tijden mannen en vrouwen, in het klein en uit eigen aandrang, hun woning voor den soldaat open hebben gesteld. Veelal bekend met den eeretitel ,,Pa'' of ,,Ma'' ontvingen zij wie tot hen wilde komen, gaven gelegenheid tot verpoozing tot lezen, tot schrijven.

De regeering verleent geldelijken steun aan vereenigingen, welke zich ten doel stellen het zedelijk welzijn der militairen te bevorderen. Zijnerzijds kwam het legerbestuur ertoe, waarschijnlijk ook in navolging van Nederland, zgn. dagverblijven in de kazerne te doen inrichten, lokalen waar het samenzijn intiemer kan zijn dan in de meer vormelijk gereglementeerde kantines. Ook de inlandsche militairen, die niet of zelden tot de kantine-bezoekers behoorden, hebben hun dagverblijven gekregen. Het Koloniaal verslag van 1923 maakt gewag van 27 ontspanningslokalen voor onderofficieren, 18 voor aanvullingstroepen beneden dien rang, 51 voor inheemsche troepen beneden dien rang en 59 gemengde.

Een andere poging ten goede bracht de proef om den militair tijdens zijn dienstverband iets te leeren, dat hem van nut kan zijn wanneer hij de uniform opbergt. Gelegenheid werd gegeven om ambachtsonderwijs en les in eenvoudige administratieve werkzaamheden te krijgen. Niet velen hebben zich voor deze cursussen aangemeld. Maar ook niet velen toonden den waren slag of een goede methode te hebben om die lessen te geven. Het resultaat is ver beneden de verwachting gebleven.

Meer en meer is in het leger werk gemaakt van het schoolonderwijs. Dit is aan een grooter aantal ten goede gekomen. Het heeft blank en bruin ook geholpen om den korporaals- of den sergeantsrang te bereiken, hetgeen, vooral als de gouden streep bereikt werd, verbetering beteekende van de positie in het leger, van het pensioen, en van de kans om later een werkkring te vinden.

Laat ik ook melding maken van de poging om, door het geven van een meer oogelijk uiterlijk aan de uniform, den indruk naar buiten

te verbeteren en het gevoel van eigenwaarde te verheffen. De hoop om van de bonter versierde tuniek meer aantrekkingskracht te doen uitgaan, zal hierbij wel een woordje hebben meegesproken.

Sedert de mogelijkheid ingezien was om verbetering te brengen in het lot van den koloniaal, werd ook 't oor geleend aan de zuchten en klachten over Harderwijk, waarvoor de regeering totdien Oost-Indisch doof was gebleven. Een proef werd genomen om het wervingscentrum van Harderwijk naar Nijmegen over te brengen, waar de nieuw opgerichte Koloniale Reserve een ander, een beter cachet moest krijgen dan op het Koloniaal Werfdepôt was gedrukt. Overste Bruinsma, gesteund door kapitein Jacobs, wist aan den inzet hiertoe zoodanig relief te geven, dat men zich hiervan aanvankelijk heel veel goeds voorstelde. Behalve de compagnieën van validen, ontstond ook een afdeeling van koloniale reconvalescenten. De K. R. groeide eerst aardig op, maar het resultaat heeft ten slotte geenszins aan de verwachtingen voldaan. De toeloop naar Harderwijk bleef grooter dan die naar Nijmegen. Zoo komen ook de beste bedoelingen vaak niet tot haar recht. In 1904, 1905 en 1906 b.v. zag Harderwijk 941, 728 en 664 vrijwilligers aankomen, tegen 164, 124 en 161 in Nijmegen. Bezuiniging leidde ertoe in 1907 het Werfdepôt te Harderwijk op te heffen; om den loop, die nu eenmaal daarheen gericht was, liet men er echter nog één compagnie. Een jaar later verdween deze ook. Maar men was er toch niet in geslaagd den stroom zóó over Nijmegen te leiden, dat de werving het noodige aantal vrijwilligers daarheen deed komen. Duitschland, Amerika, Italië hadden koloniale legers gevormd, Frankrijk en Spanje vroegen meer vrijwilligers voor hun vreemdenlegioen dan vroeger.

Het was in dezen tijd dat men, zooals ik boven reeds aanstipte, er toe kwam om het Europeesch contingent belangrijk in te krimpen, tegenover een uitbreiding van het inlandsche element. Nadat in 1909 de werving voor het koloniale leger van het Departement van oorlog was overgegaan op het Departement van koloniën en nadat tal van pogingen om vrijwilligers naar Nijmegen te trekken zonder bevredigend resultaat waren gebleven, heeft de K. R. nu zoowat de bestemming gekregen van een inrichting tot opleiding van Nederlandsch kader voor het Indisch leger. Toch gaf ik boven als officieel cijfer der in dienst zijnden voor ultimo 1922 nog een kleine 7000 Europeanen en Indo-Europeanen op, terwijl daarnaast bijna 27.000 inlanders in dienst waren. Tevens heeft de Europeesche militie haar intrede in de kazerne gedaan.

Met de invoering van den verplichten dienst, heeft de kazerne aan algemeene belangstelling gewonnen. Nu wordt meer gedaan dan voorheen om het verblijf onder de wapenen te veraangenamen. Maar nu wordt het garnizoensleven dan ook voor den militieplichtige het hoofd-

motief in zijn kortstondig soldaatzijn, in tegenstelling met voorheen, toen de buitenwereld zich van den soldaat in het garnizoen alleen iets aantrok wanneer men hem kon toejuichen bij zijn vertrek op expeditie, en toen de krijgsman zelf zich in het garnizoen nooit echt senang gevoelde.

Te velde.

Een opsomming van oorlogen en expedities als deze, die een leger onverpoosd ongeveer een eeuw in actie toont, zal wel geen ander leger kunnen bijbrengen: Java-oorlog, Padrie-oorlog, Bali, Lampongsche Districten, Palembang, Borneo, Boni, Djambi, Deli, Bandjermasin, Celebes, Pasoemah, Timor, Ceram en Ambon, Sangir eilanden, Nias, Atjeh, Lombok. Kleine expedities, excursies, dempen relletjes, nasmeulen van den gebluschten brand laat ik hier buiten vermelding.

Een eeuw onverpoosde krijgsinspanning.

Lang heeft de regeering in den waan verkeerd de eilanden te kunnen beheerschen door een bezetting van de kust. Maar het binnenland liet zich zoo niet beheerschen? Geruimen tijd meende men alleen aandacht aan Java te moeten schenken, het geheele overige, kenschetsend ,,buitenbezittingen'' genoemd, werd als te verwaarloozen hoeveelheid aangemerkt. Maar die buitenbezittingen lieten zich niet als te verwaarloozen hoeveelheid terzijde zetten! Dan werd hier dan daar toch in het binnenland, toch in de buitenbezittingen opgetreden. Nu eens volgde men een stelsel van vasthouden wat vermeesterd was, en van onderwerpen wie overwonnen was; dan weer werd het wijs geacht de volbrachte krachtsuiting slechts als een toegediende les te beschouwen. Den eenen keer meende de adviseur, die om militair vertoon vroeg, wel met een kleine demonstratie te kunnen volstaan, waarvan de mislukking dan grooter inspanning noodig maakte. Een anderen keer werd een goed ingezette actie ontijdig gestaakt, omdat de gemaakte indruk ten onrechte reeds als afdoende werd beschouwd. En elk stelsel steunde op den soldaat; elk stelsel met zijn goede en zijn slechte eigenschappen vroeg den soldaat om de proefneming in te leiden, om de mislukking te dekken, om de fout te herstellen. Wanneer iets goeds werd bereikt, wanneer succes werd behaald, wanneer gemaakte vordering werd benut, dan kwamen handel, scheepvaart, cultures de voordeelen daarvan halen, terwijl de soldaat bezig was alweer elders de politiek van den dag te dienen.

Zoo is het gegaan op en neer, heen en terug, totdat er eindelijk vastheid is gekomen in de lijn, die de groote politiek te volgen had. Eerst op Atjeh, daarna voor gansch Insulinde. Ook in Atjeh was 't lang: vooruit, achteruit, vermeesteren, prijsgeven. De verovering van den kraton, stilstand, hervatting, de overwinning van Samalangan, de te vroege invoering van het civiel bestuur, de geconcentreerde linie.

Zelfs zijn er stemmen opgegaan voor een nog verder teruggaan om maar één punt aan zee bezet te houden. 't Was voor den soldaat, die niets begreep van dat terugkrabbelen, een beroerde tijd, wat hij met inspanning won, moest hij weer in den steek laten. Een ongeluk komt nooit alleen, de berri-berri vroeg al meer en meer offers.

Dan de ommekeer. Het Van Heutsz-tijdperk. Van Heutsz kende maar één grens: geheel Atjeh; kende maar één vorm van onderhandelen: onvoorwaardelijk onderwerpen. Maar hij stelde daar tegenover: edelmoedigheid ten opzichte van alle goedgezinden. De soldaat heeft de doorvoering van dit stelsel klaar gespeeld, eerst in Atjeh, en toen Van Heutsz Gouverneur-Generaal geworden was, voor geheel den Oost. Onder leiding van den grootmeester, heeft de soldaat in korten tijd volbracht wat gedurende eeuwen als ondoenlijk beschouwd was en voor onbereikbaar gehouden werd.

Vele soldaten uit die periode hebben meer jaren te velde doorgebracht dan in het garnizoen. Er zullen er zijn, die meer nachten in het bivak dan in het kampement geslapen hebben. Groot is het aantal der op deze tochten gevallenen; zij rusten ergens, dat nergens bekend is. In Indië geen grootsch monument door Nederland opgetrokken bij de rustplaats van den onbekenden soldaat. Heel Insulinde is de verborgen rustplaats van den soldaat, die daar voor Nederland een grootsch monument heeft opgetrokken.

Waar gestreden moest worden tegen pijl, kogel, lans, klewang, rentjong. Waar in kort geding, door flink doortasten, een beslissing bereikt werd. Waar elders herhaalde krachtsinspanning noodig was om volhardend verweer of verzet te breken. Waar een strijd van tientallen van jaren te voeren is geweest, zooals op Sumatra's West- en Noordkust. Waar malaria, beri-beri den troep decimeerden. Waar klimaat, natuur, terrein samen werkten om bezwaren, hindernissen, moeilijkheden opeen te stapelen. Waar door natuurwoud, over bergen, door rivier en moeras het pad gebaand moest worden. Waar in nooit door een Europeaan bezochte streek de weg te zoeken was. Daar was de koloniaal niet alleen de strijder met het vuur- en met het blanke wapen. Daar was hij pionier voor den Nederlandschen invloed. Daar was hij verkenner van en baanbreker tot het koloniaal gebied, dat sedert drie eeuwen Nederlandsch heette, maar nu eerst Nederlandsch werd. Zoo was hij ontdekker van het binnenland, totdien slechts bij mare bekend of uit de verre verte aanschouwd. Brenger was hij van de boodschap, dat 't uit moest zijn met koppensnellen, menscheneten, slavernij, menschenroof. In zijn ruw métier, in zijn ruw bedrijf was hij voorbode van de beschaving tot in de oerlanden der wildernis.

Hij heeft dit alles gedaan met de volle kracht van het krijgsbedrijf, waar het krijgsbeleid dit noodig achtte. Maar hij heeft 't ook gedaan als veiligheidsverzorger en als mede-opbouwer, waar hiertoe gelegen-

heid werd gegeven. Hij trok met Dr. Nieuwenhuisen mee, bij den eersten tocht dwars door Borneo. Hij maakte de Lorentz-expeditie mogelijk, die voor 't eerst de voet zette in de sneeuw van het Wilhelminagebergte in Nieuw-Guinea. Hij heeft de handen uit de mouw gestoken om wegen aan te leggen, bruggen te bouwen, gebouwen op te richten. Toen de lawastroom van de Kloet allen naar beneden deed vluchten, ijlde de soldaat naar boven om te redden wat te redden was. Waar onveiligheid onrust brengt, wordt de soldaat politieman; orde, rust, veiligheid herstellende.

Men behoeft geen medelijden te hebben met den soldaat voor hetgeen door hem gedaan is in den tijd, die achter ons ligt. Het verrichte werk is hem tot lust en voldoening geweest. Te velde, met een detachement op ontdekking, makende de kaart van onbekend Indië, bouwende zijn bivak, overbruggende een stroom, zwoegende onder de tropenzon, beklimmende de helling van berg of rots, doorwadende plas of rivier, was de soldaat, blank of bruin, in zijn element. Voor meer dan één geldt, dat hij 't niet tot sergeant heeft gebracht, al had hij hiervoor wel voldoenden aanleg, omdat hij liever opging in het zware maar avontuurlijke leven van den echten koloniaal, dan te gaan naar de bank van de kaderschool. Men behoeft dus geen medelijden te hebben met den soldaat in zijn soldatenelement. Maar toch; hij offerde daar in buitengewone inspanning en volharding zijn kracht; hij deed daar de kiem op van kwaal of ziekte, die later zou uitbreken, of die lang zou nawerken. Hij deed dit in den dienst hem bevolen. Hij deed het ten bate van uitkomsten, welke niet hem, maar anderen ten goede zouden komen. Hij gaf veel, hij stelde alles beschikbaar. Hij vroeg weinig, eigenlijk niets. Anderen profiteerden gaarne en gulzig van het vele, dat hij verworven en geschonken had, maar die anderen dachten er niet aan dat hij den weg gebaand, het land beschikbaar gesteld, den rijkdom bereikbaar gemaakt had. De soldaat vroeg niets, en hij kreeg niet veel meer dan ,,niets''.

III.

Ik heb een langen weg gekozen om tot den oud-gediende te komen. Ik deed dit in de hoop ieder, die rechtstreeks of middellijk profiteert van wat Indië geeft, tot het besef te brengen, dat een beroep op zijn medewerking om verbetering te brengen in het lot van den oud-fuselier niet is het vragen van een aalmoes, maar is de aansporing tot het afdoen van een schuld. Hierbij sluit de vraag aan: hoe kwijt de schuldenaar zich van de afdoening zijner verplichting?

In de ontboezemingen, mededeelingen, beschouwingen, voorstellen, die in den laatsten tijd getuigen van een wakker worden van dit

schuldbesef, worden begrippen door elkander gemengd, die men beter deed ze nauwgezet van elkander onderscheiden te houden. Pensioen voor allen, of liefdadigheid ten opzichte van enkelen; uitkeering naar vastgelegde bepalingen, of hulpverleening als liefdadigheid; reglement en besluit of naastenliefde.

Door het niet duidelijk onderscheiden van deze begrippen, die tot zekere hoogte tegenstellingen zijn, wordt schade gedaan zoowel aan de actie van hen, die zich in de weer stellen voor pensioenverbetering, als aan het succes van hen, die een beroep doen op de mildheid hunner medeburgers tot steunverleening aan de behoeftigen.

't Is een slechte dienst, die men den oud-gediende, blank en bruin, bewijst door hem voor te stellen als een tot werken onbekwaam lid der samenleving. Er zijn zonder twijfel vele hulpbehoevende stumperds onder de gewezen kolonialen, maar daarom moet men hen, die, flink en ferm, naar werk verlangen, niet vereenzelvigen met het type van den schipbreukeling.

Volgens een in 1919, vanwege het departement van koloniën, ingestelde enquête waren toen h.t.l. ± 12.500 gagement- of pensioentrekkende Indisch-gasten beneden den rang van officier. Van 8 pCt. was de leeftijd tusschen 25 en 40 jaren, van 70 pCt. 40—60 jaren, ± 22 pCt. waren ouderen [1]).

Van hen, allen te zamen, hadden, voor zoover bekend, ± 72,5 pCt. verdiensten in een burger-werkkring. Stond van de overigen niet vast in hoever zij bij-verdiensten hadden, wel wist men, dat een zeker aantal door leeftijd of physieken toestand niet tot werken bekwaam was, terwijl er ook waren, die niet naar arbeid zochten. In dien tijd kon dus gezegd worden, dat de gewezen koloniaal tot zijn 60e jaar werkbekwaam was, naar werk zocht, en werk vond.

Het naar werk verlangen, het werk vinden tot dien leeftijd, is, op zich zelf beschouwd, als een zegen te prijzen, al zijn er velen, die dit niet beseffen. Iets anders is echter, of velen, door te karig pensioen verplicht waren langer werk te zoeken dan voor hun leeftijd en hun krachten redelijk was te achten, en dit zal zonder twijfel voor menigeen toen reeds het geval zijn geweest. Wij zijn niet meer in 1919. 't Aantal der gepensionneerden zal door de vermelde afvoering der laatste jaren niet in sterke mate zijn afgenomen, maar de werkgelegenheid is wel sterk verminderd. 't Inkrimpen der werving voor de troepen in de overzeesche gebieden, voor het leger h.t.l. en voor de zeemacht heeft nog bijgedragen tot vermeerdering van het aantal der werkzoekenden. Ook van de oud-strijders zijn vele werkwillenden werkloos. Hierdoor is de kleinheid van het pensioen, naar binnen en

[1]) Verslag van het schriftelijk gehouden onderzoek naar den toestand, waarin de in Nederland verblijvende gepensionneerde en gegageerde oud-militairen van het Indisch leger zich bevinden. Landsdrukkerij 1921.

naar buiten, duidelijker geworden, al is er een toeslag opgelegd. De duurte heeft den nood nog nijpender gemaakt. Hierdoor is de noodzakelijkheid meer dringend geworden, om de pensioenregeling over de geheele linie te verbeteren, maar is ook tevens de noodzakelijkheid toegenomen om te hulp te komen aan hen, die niet voldoende hebben om in eigen onderhoud te voorzien. Dit zijn twee verschillende zaken, wel te onderscheiden, al is de grens niet altijd scherp aan te geven. Door het onderscheid niet te maken, komen zij, die voor lotsverbetering door pensioenverbetering ijveren, er toe de zaak van de meest beklagenswaardigen onder de kameraden te bederven. En dit schaadt weer de zaak van allen, want het doet afbreuk aan de sympathie van de buitenstaanders, die men toch niet missen kan.

Daar dit tot nu toe niet wordt ingezien, acht ik 't noodig even nader in te gaan op het streven van de bonden en vereenigingen van oud-Indische militairen, die voor pensioenverbetering ijveren.

Het bedrag van het jaargeld door het rijk verleend is natuurlijk niet voor allen hetzelfde. Er moeten verschillen bestaan in verband met rang, tijd, enz. Maar er zijn in de bepalingen ook verschillen gelegd, die minder natuurlijk zijn, tusschen personen, die in eenzelfden rang, evenveel jaren, en onder overeenkomstige omstandigheden hebben gediend, maar die alleen op een verschillenden datum hun diensttijd hebben beëindigd.

Er zijn verschillen naar gelang de Europeesche soldaat zich verbonden had volgens de bepalingen der gagementsregeling van 1876, dan wel volgens die van het pensioenreglement van 1905, nader gewijzigd in 1918, en dan is weer onderscheid gemaakt naargelang de ingang der pensionneering dagteekent van vóór of van na 1 Januari 1920. De verschillen loopen vèr uitelkander. Het jaargeld voor den minst bedachten soldaat van de oudste regeling toch is *f* 350 bij een kolonialen dienst van 12 jaren, en dat voor den minst bedachten soldaat der jongste regeling is *f* 525, maar dit wordt eerst verleend na 15 voor dienst geldende Indische jaren. Er zijn voorzieningen getroffen omtrent pensioentoekenning bij een geringer aantal dienstjaren, indien de militair voor den dienst in de tropen wordt *afgekeurd*. Ligt hierin een tegemoetkoming voor de betrokkenen opgesloten, toch vloeit er uit voort, dat er oudgedienden kunnen zijn met een veel lager gagement dan 't als normaal-minimum aangenomene. Zoo hadden in 1919 niet minder dan 1029 van h.t.l. vertoevende oud-kolonialen een jaargeld van slechts 100 gld., dat door de verhooging in 1920 op 175 gld. is gebracht; zij waren *afgekeurd* vóórdat zij 't voor pensioen vereischte aantal jaren hadden uitgediend.

Naast en behalve degenen, die gagement of pensioen trekken, tellen ons land en Indië ook nog een geenszins onaanzienlijk aantal oud-

gedienden, die zelfs dragers van verschillende eereteekenen kunnen zijn, en die op geen cent uit 's lands kas aanspraak kunnen maken; diegenen namelijk, welke minder dan 12 jaren bij de oude regeling, of minder dan 15 jaren bij de sedert geldende bepalingen hebben gediend, en die de uniform hebben afgelegd *zonder afgekeurd* te zijn.

Voor den bruinen krijgsman bestaan, meen ik, geen bepalingen, die den in de laatste jaren gepensionneerde anders bedenken dan den in vroeger tijdperk vertrokkene. Wel is de Ambonees bevoorrecht boven de makkers van anderen landaard, uiting van de hoogere waardeering hem als soldaat gegeven. De Amboneesche soldaat krijgt na 25 jaren *f* 350 per jaar, de soldaat van anderen landaard *f* 210. Men lette wel: na 25 jaren. Wie eerder den dienst verlaat, *zonder afgekeurd* te zijn, krijgt niets; in geval van afkeuring binnentijds kan een verminderd bedrag toegekend worden.

Als bijlage I heb ik aan dit artikel een overzicht toegevoegd van de bedragen, welke de thans in leven zijnde oud-gedienden van het leger in Oost-Indië, als gagement of als pensioen, kunnen trekken. Voor hen, die den leeftijd van 65 jaren overschrijden en minder dan *f* 1200 inkomen hebben, komt daar in Nederland de ouderdomsrente van *f* 3.50 in de week bij.

Laat ons nu trachten ons een onbevangen oordeel te vormen over het naar redelijken maatstaf al dan niet voldoende van het toegekende.

Wanneer een Nederlander zich tusschen 20 en 30 jaar oud, naar Indië heeft begeven en daar 12 jaren (vroeger) of 15 jaren (nu) gediend heeft, mag niet verwacht worden, dat hij hierdoor recht heeft gekregen op zoodanig pensioen, dat hij van zijn 32 à 45e jaar af onbezorgd kan rentenieren. De regeering heeft zich af te vragen, wat is de maatstaf van redelijkheid voor den soldaat en voor den onderofficier. Zij heeft op deze vraag in 1920 zelf een antwoord gegeven door toen, na veel wikken en wegen, een bedrag aan te nemen. Er is geen steekhoudend motief aan te voeren, waarom hij die vóór 1920 gepensionneerd is, het nu en tegenwoordig met minder zou kunnen doen dan een collega, die nadien het leger verlaten heeft of alsnog verlaat. Ik kan dan ook ten volle begrijpen, dat de oudgedienden opkomen tegen het onderscheid in pensioenbedrag gemaakt tusschen hen, die vóór 1920 den dienst hebben verlaten, en hen, die sedert dien in de burgermaatschappij terugkeeren. De regeering heeft zich ook te vrijwaren voor de verdenking hem, die afgedaan heeft, liefst met weinig af te schepen, doch zich tegenover hem, dien zij nog noodig heeft, als de royale werkgeefster voor te stellen.

Door de vroeger toegezegde gagementen en pensioenen eenigszins te verhoogen heeft de regeering, naar 't lijkt, naar de eischen van den tijd willen luisteren. Maar aangezien aangenomen mag worden, dat zij bij de benarde schatkist-toestanden aan hen, die sedert 1920 ge-

pensionneerd worden, niet meer heeft toegedacht dan hetgeen als redelijk minimum te erkennen is, mag zij anderen niet op dien maatstaf beknibbelen. Door anders te handelen breekt de regeering formeel geen contract, maar laat zij na de bij dienstneming aangegeven overeenkomst uit te voeren overeenkomstig haar eigen maatstaf van billijkheid.

Is 15 jaar als minste tijd om recht op pensioen te kunnen doen gelden te lang? M.i. neen. Juist doordien de Nederlander, die als militair naar Indië gaat, voortaan daar als onderofficier zal dienen komt hij er in gunstiger omstandigheden dan die waaronder de koloniaal van weleer zijn jaren doorbracht. 't Is waar, de dienst in het garnizoen van heden biedt daarentegen minder afleiding dan het leven te velde van voorheen, maar de onderofficier staat toch niet achter bij den burger, die ergens in de binnenlanden, of op een kantoor, dan wel in een bedrijf in een Indisch stadje werkzaam, een werkkring met weinig emotie en afwisseling vervult. Wordt in Indië aan het reserve- en aan het militiekader een al ruimer plaats gegeven, zooals bij vele legers in Europa, dan zal 't aantal der beroepsonderofficieren kunnen worden ingekrompen waardoor hun tractements- en pensioensvoorwaarden zullen kunnen worden toegedacht in overeenstemming met die, welke voor het leger in Nederland reeds gelden, zonder dat de schatkist er te zeer door zal worden bezwaard. Zoo kan dan in Indië de financieele positie van den onderofficier even gunstig worden als die van den burger in een positie van gelijken stand. En geen burger denkt er over in minder dan 15 jaren een pensioen te verwerven of op zijde te leggen. Wel wil men tusschentijds, om de 5 à 6 jaren, een koude neus gaan halen; ook dit geldt en gelde voor iedereen. Het pensioen na minstens 15 jaren is op zijn plaats in het geheel eener goede regeling.

Ik noemde de vraag om gelijkstelling van de pensioenen van vóór en na 1920 billijk. Het schijnt dat bij velen onder hen, die dit meevoelen, de financieele gevolgen echter zóó zwaar wegen, dat zij den eisch in zijn geheel en onvoorwaardelijk niet te berde durven brengen. Door de heeren Aay en Kiës, hartelijke bepleiters der belangen van den oud-militair in den Volksraad, werd bij de behandeling der begrooting voor 1924 een amendement ingediend, strekkende o.a. om aan gepensionneerden beneden den rang van officier, *wanneer zij den 51-jarigen leeftijd hebben bereikt* en voorts aan allen, die ongeschikt tot werken worden bevonden, direct de gelijkstelling van pensioen met dat van de na 1920 gepensionneerden toe te kennen. De regeering zeide toe de kwestie nader in onderzoek te nemen, de voorstellers zagen hierin een belofte van voldoende beteekenis om het amendement in te trekken. Zijn de voorstellers ervan niet wat te zwaartillend geweest?

In bijlage I vindt men de cijfers naast elkander geplaatst, die een overzicht geven van de gagements- en pensioenbedragen waarom 't gaat. In de laatste rubriek van het staatje heb ik het bedrag vermeld, waarop de Europeesche oudstrijder, die nog ressorteert onder het gagements-reglement van 1876 en die na twaalf Indische jaren den dienst verlaten heeft, zou zijn te brengen, berekend naar den maatstaf, die aangenomen is voor den sedert 1 Januari 1920 gepensionneerden collega. Die bijlage I wijst voorts op toenemend groote verschillen tusschen de hooger gegradueerde collega's, en eveneens, in het algemeen, op toenemende verschillen bij hen, die hebben doorgediend totdat zij, met 20 Indische jaren, het maximum pensioenbedrag hadden bereikt.

Maar is men de opmerking indachtig, zooeven gemaakt, dat van de vóór 1920 gegageerden en gepensionneerde Europeesche militairen ± 80 % als ,,soldaat'' den dienst verlaten heeft, en bedenkt men mede dat de niet gegradueerden doorgaans ,,eruit'' gaan zoodra zij hun pensioen verdiend hebben, dan moet men tot de conclusie komen, dat het niet om groote bedragen gaat.

Het aantal gagement- of pensioentrekkenden in 1919 h.t.l. op 12.500 gesteld, zal nu wel niet hooger zijn. Brengt men dit met de in Indië vertoevenden op ± 20.000, neemt men aan dat van dezen 5000 gepensionneerd zijn sedert 1 Januari 1920, dan loopt de kwestie over een verhooging voor ± 15.000 man. In verband met de hier aangegeven opmerkingen wil 't mij voorkomen, dat een bedrag van 2 millioen per jaar de totale gelijkstelling ruim zal dekken, bedrag dat met het jaar minder wordt, aangezien de gegageerden R. 1876 en de gepensionneerden R. 1905/18 uitsterven, terwijl pensionneering na 1920 op de hoegrootheid van dit bedrag geen invloed heeft. 2 millioen, hoeveel is dit meer dan volgens het voorstel Kiës—Aay vereischt zou worden? 't Verschil kan niet van beteekenis zijn.

De vraag dient hier gesteld, of de oud-inlandsche militair ook voor een hooger pensioen in aanmerking gebracht dient te worden.

De bestaande regeling voor den bruinen veteraan is sedert Januari 1920 aldus vastgesteld, ongeacht op welk tijdstip het pensioen is ingegaan.

Rang.	Gagementregeling 1876 of pensioenreglement 1910 zooals deze sedert 1 Januari 1920 zijn verhoogd.	
	Inlander en Afrikaan.	Ambonees.
Soldaat	na 25 jaren dienst.	*f* 210 per jaar.	*f* 350 per jaar.
Korporaal		„ 263 „ „	„ 390 „ „
Sergeant.		„ 315 „ „	„ 450 „ „

Ik heb bij verschillende personen, van uiteenloopende positie, geïnformeerd of deze bedragen als redelijk zijn te beschouwen. Vergeleken met pensioenen, welke door particulieren worden toegekend, aan inlandsche getrouwen, die lang bij eenzelfde onderneming gediend hebben, brengt de in 1920 ingegane verhooging de oud-militairen zeker niet in ongunstige verhoudingen. Maar de legerdienst heeft den oud-soldaat aan een andere leefwijze aangepast, die hem niet als een gewone, laat mij zeggen, burgerinlander in den kampong doet terugkeeren, zoo is hij b.v. geen vegetariër meer, zoo is hij niet meer gewend half-naakt te loopen. Hiermede rekening houdende zou ik een kleine verbetering van de pensioenen willen verdedigen. Voor den oud-soldaat lijkt mij *f* 20.—, voor den korporaal *f* 25.—, voor den sergeant *f* 30.—, per maand noodig en voldoende, voor den Ambonees kan het bedrag blijven als sedert 1920 vastgesteld. Ik begroot de hieraan verbonden gevolgen op hoogstens ½ millioen per jaar; bedrag dat als constant is te beschouwen.

Ik teeken hierbij aan, dat m.i. aan den Indonesiër, die de bekwaamheden weet te verwerven, welke voor den Europeaan en den Indo-Europeaan als eisch gesteld zijn om een rang te verkrijgen, de gelegenheid behoort te worden gegeven om in alle rechten van den collega te treden, ook wat het pensioenbedrag betreft. Met de gevolgen van deze overweging zullen de budgetten der eerste jaren echter nog geen rekening hebben te houden.

Vergelijkt men de pensioenen, die aan de Nederlandsche koloniale oudgedienden toegekend zijn, met die, welke de oud-militairen van het leger in Nederland en van de marine genieten, dan bestaat daar tusschen een hemelsbreed, voor de oud-kolonialen hemeltergend verschil. Een blik op bijlage II maakt dit duidelijk; de in de tropen doorgebrachte jaren zijn voor het dubbele van de in Europa doorgebrachte jaren gerekend, wijl dit voor de pensioenberekening van officieren en ambtenaren ook gebruikelijk is. In het groote verschil met de collega's, die bij het leger h.t.l. of bij de marine gediend hebben, ligt voor de veteranen uit Oost en West een prikkel te meer om althans te vragen onderling niet behandeld te worden volgens een maatstaf die hen onderscheidt in karig, kariger en karigst bedachten.

Ook ten opzichte van de weduwen- en weezenpensioenen ware hier een vergelijking bij te brengen, die aan dezen prikkel nog scherpte bijzet, maar ik meen hierbij alleen erop te moeten wijzen, dat ook ten deze elk onderscheid uit den booze is dat de hoegrootheid afhankelijk maakt van een toevalligen datum.

Bij het bespreken van het inkomen der oud-kolonialen moet nog een financieele regeling te berde worden gebracht, al komt zij slechts een paar honderd hunner ten goede, ik bedoel de z.g.n. riddersoldij,

toegekend aan de militairen beneden den rang van officier, die met het kruis der Militaire Willemsorde zijn begiftigd.

Zij bedraagt voor den soldaat *f* 120 per jaar, voor den adjudant-onderofficier *f* 325, voor de tusschenliggende rangen daar tusschen in. Wanneer men bedenkt, dat een eenvoudig soldaat een zeer kranige daad moet verrichten om tot ridder geslagen te worden, dan zal men het bedrag van *f* 10 per maand zeker karig noemen. Zoekt men naar een reden om de hem toe te kennen toelage lager te stellen dan die voor den adjudant-onderofficier, indien deze precies dezelfde daad mocht hebben verricht, dan kan men haar wellicht vinden in de opvatting, dat voor een soldaat *f* 10 toelage per maand meer beteekenis heeft dan voor een adjudant-onderofficier; maar als men zich in deze zienswijze al kan indenken dan verliest die grondslag toch zijn beteekenis *na* de pensionneering van beiden. In de burgermaatschappij teruggekeerd wordt voor den oud-soldaat tien gulden zeker niet meer waard dan voor den oud-adjudant-onderofficier. De oud-soldaat zal met dit bedrag de eer van zijn kruis niet kunnen ophouden. Het zou m.i. billijk zijn, dat alle ridders van de M. W. O. beneden den rang van officier na het verlaten van den krijgsdienst eenzelfde toelage kregen, waarvan het bedrag ongeveer op het gemiddelde te stellen ware van de nu bestaande uitersten. Voor een broeder in den Nederlandschen Leeuw geldt de bepaling, dat zijn weduwe de helft van het hem toegekende jaargeld behoudt. Is het te veel gevraagd, voor de weduwen der ridders M. W. O. ten deze op gelijkstelling met de weduwen der broeders N. L. aan te dringen?

Een en ander zou ook moeten gelden voor den oud-inlandschen militair. Men denke niet gering over zijn helden-prestatie te velde. Ik vind b.v. voor de jaren 1900—1909 een opgave van een 200-tal inlandsche strijders, die het ridderkruis kregen. De financieele gevolgen aan de verwezenlijking van deze gedachten verbonden behoeven niet zwaar te wegen. Nu Insulinde geheel onder Nederlandsche vlag is gebracht zal slechts nu en dan nog gelegenheid bestaan om bijzondere bewijzen van moed, beleid en trouw af te leggen, en 't aantal van hen, die het kruis der dapperen dragen, is al niet groot meer.

IV.

Ik kom thans tot de andere kwestie, die der steunverleening buiten reglement of vast besluit.

Indien de gevraagde gelijkstelling van gagementen en pensioenen niet schrikbarend veel behoeft te kosten aan den lande, ligt hierin opgesloten dat er ook geen groot bedrag door over de betrokkenen zal worden verdeeld. Ook strekt het nivelleeringsvoorstel zich niet uit tot de bruine kameraden. Voor deze allen vragen de pleitbezorgers der

normaliseering dus geen lotsverbetering, en onder deze allen zijn juist de slechtsbedachten. Voorts zijn er, ik wees er al op, ook oud-gedienden, die niet in de termen vallen voor pensioen maar die niettemin den lande even goed gediend hebben als de gepensionneerden, zij 't al korter, immers minder dan 12 jaren of 15 jaren. Zij vinden natuurlijk ook in geen enkel opzicht baat bij een verbeterde regeling als de voorgestelde.

Het zijn, zooals ik reeds opmerkte, vooral de oud-onderofficieren en zij die lang doorgediend hebben, die van de nivelleering zullen profiteeren. Hoewel deze dus juist vooral hun ten goede zal komen, die niet tot de behoeftigen mogen worden gerekend, zal de verbetering toch zonder twijfel het aantal der speciale-hulp-behoevenden verminderen, maar zeker ook zal zij dit aantal toch zeer, zeer groot laten. En voor deze velen blijft dus, onafhankelijk van den maatregel der pensioenvereffening, de hulp hoogelijk te waardeeren, die van regeeringswege of door bemoeienis van particulieren wordt verschaft. Volgens mijn opvatting moet het pleidooi er dan ook om gaan, om billijkheids- en redelijkheids motieven de nivelleering van de pensioengrondslag te vragen, maar er tevens op te wijzen, dat daarmede niet voorkomen kan worden dat menig dappere in zorgvolle omstandigheden verkeert, en dat dus daarnaast een plicht der erkentelijkheid van Nederland en van Indië aan den oud-strijder te voldoen blijft. Door de overblijvende noodzakelijkheid der hulpverleening te erkennen, levert men een bewijs te meer voor het rechtmatige en matige van het pensioen-voorstel. Voor jaloersche vrees, voor naijverige vijandschap bestaat geen reden. Integendeel, er is alle reden voor onderlinge waardeering en gulle samenwerking.

Ieder kent de ,,Bede om hulp'' in Juli 1923 uitgegeven vanwege het Verbond van vereenigingen van oud-onderofficieren van het Nederlandsch-Indische leger, die met tal van foto's den treurigen toestand demonstreert waarin vele oud-gedienden hun leven voortsleepen. Nadien is in circulaires en artikelen van dat Verbond en van andere organisaties van oud-gedienden, van belanghebbenden en van belangstellenden ook op die voorbeelden gewezen. Wel, terwijl de ,,Bede om hulp'' redding vraagt van de pensioen-gelijkstelling en terwijl circulaires, die zich bij haar aansluiten, bits ingaan tegen steunverleening aan hulpbehoevenden, bevat die brochure zelf feitelijk de duidelijkste aanwijzing voor het onvoldoende van een normaliseering der pensioenen op den voet van de sedert 1920 gepensionneerden, en zoodoende dus ook voor het onvermijdelijke van die hulpverleening daarnaast. Immers voor geen der daarin gedemonstreerde voorbeelden zou het pensioen 1920 redding brengen! 't Meerendeel der stumperds zou er niets bij winnen. De anderen zouden te weinig vooruit gaan om van een lotsverbetering van beteekenis te mogen

spreken. Als de ,,Bede om hulp'' inderdaad een vraag om hulp wil zijn, moeten zij, die haar de wereld inzonden, steunverleening dankbaar aanvaarden.

Laat ons in deze stemming nu nagaan wat in den vorm van steunverleening voor den oud-koloniaal gedaan wordt. Wij zullen hierdoor op het leven van den fuselier, dien wij van zijn aankomst in Harderwijk, in Nijmegen, of in het Depôt in Indië, waar hij voor het eerst de uniform aantrok, tot op het tijdstip waarop zijn soldatendienst eindigde gevolgd hebben, verder een kijk krijgen nadat hij weer in de burgermaatschappij is teruggekeerd.

Steunverleening. Deze heeft geenszins in haar vollen omvang het karakter van ,,kassian''. Waar zij bedoelt de krachtigen den weg te wijzen, de hand te reiken, is zij een poging om werklust en gezondheid tot hun recht te doen komen. Waar werk bezorgd wordt is zij een zaak van wederzijds dienst-bewijzen, een ruil. De kassian-steun komt als derde hiernaast.

Van elk dezer kanten hebben wij de kwestie even te bezien.

Ik stel voorop wat van regeeringszijde gedaan wordt.

Bij zijn terugkeer in het moederland ziet de zoo juist gepasporteerde reeds vóórdat zijn schip Amsterdam of Rotterdam bereikt de commissaris van afmonstering aan boord komen, om hem betreffende verschillende aangelegenheden voor te lichten. Heeft de terugkeerende geen thuis, waar hij zich kan aanmelden, dan wordt hem gewezen op de ,,Stichting: Verblijf Oud-Indisch-Militairen'' te Nijmegen, welke met steun van een rijkssubsidie instand wordt gehouden. Daar kan hij, c.q. met zijn gezin onderdak vinden op zeer voordeelige voorwaarden. Hiervan is door velen gebruik gemaakt. Aan deze inrichting is een ,,Arbeidsbeurs'' verbonden. Zij gaf tot en met 1922 gunstige resultaten, maar — 't kan wel niet anders — de heerschende werkloosheid doet zich ook hier momenteel voelen. Toch werden door haar in 1923 nog 41 oud-onderofficieren en 59 oud-soldaten aan werk geholpen. Een in 1922 door den directeur der Arbeidsbeurs samengestelde behandeling tracht den repatrieerenden practischen, goeden raad aan te bieden [1]). Directeur van het Verblijf is thans de heer Wunderink, de heer A. van Boxtel, die er de eerste directeur van was, heeft nu nog de leiding van de Arbeidsbeurs.

Bij aankomst te Amsterdam of te Rotterdam wordt met den oud-koloniaal alles afgerekend, waarop hij recht heeft. Het ingegane pensioen wordt uitgekeerd tot aan het eind van het loopend kwartaal.

Nadien blijft hij zijn pensioen steeds aan het begin van elk kwartaal, dus vooruit ontvangen. In deze regeling ligt een ernstig gevaar

[1]) Wenken en raadgevingen voor uit Indië terugkeerende militairen en oud-militairen, beneden den rang van officier.

voor moeilijkheden opgesloten. Een bedrag voor drie maanden ineens en vooruit! Het goed besteden daarvan vergt begrip van in de toekomst rekenen, van verdeelen, van bewaren. Die kunst wordt aanwezig geacht bij den soldaat, die nooit heeft geleerd eigen geld te beheeren, die hier aanstonds staat voor de noodzakelijkheid van het aanschaffen van kleeren, het zoeken van logies, het uitkijken naar werk, en op wien inhalige slechte raadgevers gretig azen.

De staat, die een soldaat om practische redenen heeft opgevoed tot een man zonder zorgen voor den dag van morgen, houdt met deze zelf toegepaste opvoeding geen rekening als hij hem ineens tot een voorzichtig financier wil maken. De betaalbaarstelling van het pensioen per week zou veel verstandiger zijn. De administratieve werkzaamheden zouden er wel door vermeerderen, maar de beslommeringen tengevolge van geldelijke moeilijkheden zouden anderzijds, ook voor de overheid, verminderen.

Wil de oud-militair goeden raad zoeken, dan kan hij deze, ook later nog, vinden. Bij het Departement van koloniën is een onderafdeeling ingesteld speciaal om hem voorlichting te geven en om hem raad te verstrekken in voorgebrachte gevallen. Indien deze maatregel al niet ieder kan brengen waar hij komen wil, noch geven kan wat hij verlangt, het Departement van koloniën stelt zich toch tot taak hem zoo doenlijk den weg te wijzen, een kans op uitkomst te geven, of het meestwaarschijnlijke middel aan te wijzen dat hulp brengen kan.

Er bestaat nog een bepaling, die den oud-koloniaal ten goede kan komen, indien hij er gebruik van wenscht te maken. Ziek zijnde kan hij opgenomen worden in een militair hospitaal. In Indië wordt de verpleging gratis gegeven. In Nederland heeft een verpleegde 55 ct. per dag bij te dragen, het Departement van koloniën past daar ± 2 gld. per dag bij.

Door het Departement van koloniën in Nederland en door het Departement van oorlog in Indië zijn nu en dan pogingen in het werk gesteld om oud-gedienden bij sollicitatie naar een gepasten werkkring behulpzaam te zijn, zoowel wanneer het betrekkingen in staats- of in gemeentelijken dienst betrof, als wanneer het plaatsing bij particuliere maatschappijen gold. Die pogingen zijn niet geheel zonder uitwerking gebleven, maar het succes is meer een van vleugjes geweest, waarvan enkele hebben geprofiteerd, dan een van duurzamen invloed ten bate van velen.

Het is zeker interessant in dit verband kennis te nemen van den inhoud van de nieuwe Fransche wet van 24 April [1]), die het in dienstnemen van oorlogsverminkten voorschrijft en regelt, maar men mag niet aannemen, dat de toekomst ten onzent in deze richting ver-

[1]) Journal officiel 29 Avril. La Dépêche Coloniale 14 Mai 1924.

wachtingen biedt. De zuinigheid leidt bij de administratie van land en kolonie tot inkrimpen van personeel. Naar ik las, heeft dit in Indië er zelfs toe geleid hen, die reeds een militair pensioentje hebben, 't eerst aan de beurt te stellen voor ontslag uit hun burgerbetrekking.

En de particuliere werkgevers?

De enquête in 1919 ingesteld door het Departement van koloniën, waarover ik reeds eerder sprak, wees uit, dat niet zelden van het pensioen wordt geprofiteerd om lagere loonvoorwaarden op te dringen. 11 oud-fuseliers kregen b.v. een loon van slechts één gulden in de week, 447 verdienden tusschen 1 en 5 gulden. Wanneer van overheidswege bereidwilligheid werd getoond om zich met een ten deze bestaanden misstand te bemoeien, kwam de belanghebbende hiertegen zelf op uit vrees van afgedankt te worden. Nu de werkloosheid de mededinging heeft doen toenemen, terwijl handel, nijverheid, bedrijf en ambacht steen en been klagen over te zwaar drukkende lasten, is vrijwillige verbetering niet te verwachten, en voor een dwangmaatregel in den geest van den in Frankrijk gedecreteerden zal in ons land wel niemand pleiten.

Tot de steunverleening, welke als hulp aan gebrekkigen of aan ouden van dagen wordt verleend, draagt 's lands kas bij door bekostigen van- of subsidie-verleenen aan instellingen, welke daarvoor in het leven zijn geroepen, danwel door, na eigen officieel ingesteld onderzoek, rechtstreeks financieel te helpen. Deze laatste manier van handelen heeft de regeering eerst in den laatsten tijd toegepast. Eigenlijk is er zelfs op de begrooting voor 1924 voor 't eerst een bedrag van beteekenis voor uitgetrokken, t.w. *f* 100.000 voor Nederland en *f* 60.000 voor Indië, posten aanvulbaar verklaard, wanneer het in te stellen onderzoek op de noodzakelijkheid hiervan zal wijzen. Nu zal men kunnen instemmen met de Kamerleden, die dit nog te schriel achten ten opzichte van de ,,helden van Atjeh'' en de ,,dapperen van Lombok'', maar men zal moeilijk kunnen begrijpen, dat er ook afkeuring over het regeeringsvoorstel geuit is, en nog moeilijker, dat dit is gekomen van de zijde van oud-Indisch-onderofficieren.

Bij mij bestaat de overtuiging, dat de actie van het Verbond van vereenigingen van oud-onderofficieren van het N. I. leger, in Indië, en van Madjoe, vereeniging van oud- en actiefdienende onderofficieren van het leger in Oost- en West- Indië, in Nederland veel er toe heeft bijgedragen om regeering en volksvertegenwoordiging met deernis te vervullen voor de stumperds welke, zooals die afgebeeld in de ,,Bede om hulp'', in een poel van ellende verzonken zijn. Doch inplaats dat Madjoe nu met voldoening op het bereikte wijst en zich verheugt in de belofte van den minister van koloniën, om voor de volgende begrooting met uitgebreider steunvoorstellen te komen, ver-

spreidde Madjoe een manifest, waarin gevraagd wordt ,,stopzetting der aangevangen steunbeweging in den huidigen vorm''. Waarom? Omdat, volgens Madjoe, ,,deze is niets anders dan een verkapte ontduiking van het inlossen der EERESCHULD door den Staat der Nederlanden en bovendien vormt een aanslag op het gevoel van eigenwaarde van den Oudstrijder''.

Dergelijke uitingen brengen er mij toe te spreken van jaloersche vrees, van naijverige vijandschap, ontstaan en gevoed door geen rekening te houden met het verschil dat er is tusschen pensioenverbetering voor allen eenerzijds, en steunverleening anderzijds aan hen voor wie (onafhankelijkheid van de door Madjoe bepleite pensioenregeling) reden bestaat en blijft bestaan tot het richten van een ,,Bede om hulp'' aan de natie.

Daarom strijd ik met mijn vroegere krijgsmakkers om de hun in billijkheid toekomende pensioenregeling te verkrijgen, maar daarom ga ik niet met hen mee wanneer zij vragen om de *f* 160.000 af te wijzen, toegedacht aan de kameraden met wien het 't allerslechtst gesteld is. Juist door de twee begrippen goed uit elkander te houden kan men dezen steun erkentelijk aanvaarden, zonder aan den anderen eisch iets van zijn kracht te ontnemen, kan men zelfs in het toekennen van het eene een bekentenis vinden van het volkomen rechtmatige van het andere. Goede kameraadschap en welbegrepen eigenbelang kunnen in deze hand aan hand gaan.

V.

En thans ben ik gekomen tot de instelling, die haar naam heeft gegeven aan de beweging, welke momenteel ten bate van de oud-strijders in Indië en in Nederland is waar te nemen; Bronbeek.

Koning Willem III heeft in 1859 het landgoed Bronbeek aan den staat aangeboden om er een tehuis voor *invaliden* uit de koloniën en van de zeemacht van te maken. Daar de staat dit aanbod aanvaard heeft, biedt Nederland den gebrekkig geworden oudstrijder daar een tehuis aan.

De bedoeling heeft recht op aller sympathie. De verwezenlijking tracht de bedoeling zooveel doenlijk tot een even sympathieke werkelijkheid te maken. De beste bedoeling stuit echter in menig opzicht op bezwaren, die in den aard van het wezen zelf liggen.

Men stelt zich het samenzijn daar voor als het knus bij elkander-huizen van oudjes, die elkander onthalen op herinneringen uit hun heldentijd. De werkelijkheid is niet zoo idyllisch. De toeloop naar Bronbeek is minder groot dan men zou verwachten, wetende hoe uitstekend de verzorging er is. Ultimo 1909 had het 204 verpleegden, aan 't einde van 1922 slechts 190, in dat malaise-jaar verlieten 35 de inrichting. Ik vind een jaar van 130 vermeld, als hoogste vond ik 238.

Aan de gedachte van „invaliditeit" heeft men zich, als voorwaarde tot toelating, niet gehouden, hierdoor wordt de toeloop dus niet beperkt.

De oudjes hebben 't er opperbest, maar toch is het aantal der trekkenden betrekkelijk groot. Velen gaan na eenigen tijd weer heen. Het kazerne-stelsel is er niet te vermijden. Oud-gedienden hebben niet per se een lijdzaam, gemoedelijk karakter. De leeftijd der bewoners brengt mee, dat zij niet gemakkelijk bezig te houden zijn, al is Bronbeek, met zijn uitgebreid zelf-bedrijf, er op ingericht hen zooveel mogelijk nuttigen arbeid te laten vinden. In lanterfanten liggen voor samenwonenden nog grootere bezwaren opgesloten dan voor den eenling. De oud-soldaat is er geen militair en geen burger.

Kent men tegenwoordig overal de *paying guest*, Bronbeek had deze voor ons land ingevoerd lang vóórdat onze gezinnen hem als een nieuwigheid van Engeland overnamen. De verpleegde moet zijn gagement of pensioen afstaan, doch hij krijgt, behalve volledige verpleging, een zakgeld terug. Gehuwden kunnen er niet komen, tenzij de vrouw in den steek gelaten wordt, dit beperkt de toeloop natuurlijk. Wie geen bewijs van goed bedrag kan overleggen wordt niet toegelaten. Begrijpelijk, mits de bekeerde, boetvaardige niet uitgesloten zij.

Alles te zamen genomen, is Bronbeek een prachtige stichting, die hoog te waardeeren en zeer te loven is, maar uit het verloop spreekt toch, dat niet allen er het gewilde toevluchtsoord vinden, zooals de bezoeker dit bij oppervlakkige kennismaking meent te zien.

Laat ik ook hier uitdrukkelijk vermelden, dat het elders *tout comme chez nous* is. Wie het *Hôtel des invalides* te Parijs bezoekt, verlaat het met den indruk, dat de oudjes het er knusjes hebben en niets beters kunnen verlangen. Maar het bestuur van de Fransche stichting doet vrijwel dezelfde ondervinding op als de leiding van Bronbeek.

Niettegenstaande de verpleegden hun gagement of pensioen storten, trekt het budget van Koloniën toch een aanzienlijk bedrag uit. Over 1922 vermeldde het Koloniaal verslag van 1923 (hoofdstuk D § 6): uitgaven *f* 179.594, of, na aftrek van de ingehouden bijdragen der verpleegden ad *f* 64.492, netto *f* 114.652. Bij het gemiddeld van 195 man per dag over datzelfde jaar, geeft dit bijna *f* 588 per man aan.

Ik herinner aan het totaal-cijfer van ± 12.000 gepensionneerden alleen van het Indische leger in Nederland, terwijl Bronbeek toch ook nog voor den oud-matroos open is. Maar daarentegen staat Bronbeek ook weer niet alleen. Ook Leiden heeft een invalidenhuis.

Ik ga hiermede over van de bemoeienis van de regeering met den oud-militair tot die van den particulier, maar ook ligt hierin, zooals blijken zal, toch nog een vorm van offervaardigheid van rijkswege opgesloten, daar aan verschillende bijzondere instellingen subsidie uit 's lands kas wordt toegekend.

Het Koninklijk Militair Invalidenhuis te Leiden heeft veel punten van overeenstemming met Bronbeek, maar er zijn toch ook sprekende tegenstellingen. Ook hier keert de oud-gediende, na de uniform en het kazerne-leven vaarwel gezegd te hebben, weer tot beide terug, het onderscheid in rang teekent zich hierdoor en hierbij weer; ook hier inbrengen van gagement en pensioen, uitkeeren van een zakgeld, uitstekende verpleging. Gepast en gewild werk vinden is hier veel moeilijker, evenzoo 't uitdenken van andere middelen om de ledigheid te bestrijden. Slechts enkelen wenschen en vinden werk. Ook hier prijsgeven van het gezinsleven voor een verzorging, die een zorgeloos bestaan verzekert. Goede hospitaal-verpleging. Hier als ginds, naast trouwe blijvers, een komen en gaan van anderen. Tegenstellingen zijn het particulier karakter der Leidsche instelling tegenover de staatsbemoeienis met Bronbeek, het Leidsche huis, dat, hoewel een ,,gebouw'' van jongen datum en van doelmatige inrichting, in de directe omgeving geen verpoozing, geen afleiding biedt zooals het prachtig gelegen en aangelegde Bronbeek dit in ruime mate doet. Het Leidsche Invalidenhuis is als stichting veel ouder dan Bronbeek, het werd in 1817 gesticht door het ,,Fonds ter aanmoediging en ondersteuning van den gewapenden dienst'', waarvan het hoofdbestuur te Amsterdam zetelt. De oud-luitenant kolonel J. M. van Waveren is sedert vele jaren commandant.

In onzen tijd mag een fonds met de strekking door dezen naam aangegeven niet op uitgebreiden bijval rekenen, hetgeen dan ook wel merkbaar is in de opbrengst der collecte, welke het fonds gerechtigd is jaarlijks te houden. En toch, als deze collecte kon gehouden worden onder een korte aanduiding, die omvatte wat het fonds bewerkstelligt, zou er stellig wel reden gevonden worden om wat milder te offeren. Het fonds doet nog meer en nog ander werk dan het instandhouden van het veteranenhuis.

Waren in Juni 1923 te Leiden zelf 63 verpleegden, aan 684 oudgedienden, die als deelgerechtigden in het fonds waren opgenomen, werden toen gratificatiën uitgekeerd, 201 verminkten uit Oost-Indië en 483 infirmen ontvingen te zamen een bedrag van ruim *f* 31.000. Bovendien werden uit het geschenk van Koning Willem III (Nationiaal huldeblijk bij Z. M.'s 25-jarige regeering) tot een bedrag van *f* 8000, toelagen gegeven aan 168 Atjeh-verminkten. Het fonds heeft commissiën in verschillende plaatsen in Nederland; de deelgerechtigden zijn over geheel 't land verspreid. Tot die deelgerechtigden behooren verminkten in den strijd, infirmen, die hun gezichtsvermogen geheel of gedeeltelijk hebben verloren, of die vallen binnen gestelde voorwaarden van langdurigen dienst h.t.l. of in Indië, van deelname aan een expeditie, of van leeftijd. Bij buitengewone gelegenheden krijgen de deelgerechtigden wel eens een extratje, zoo een uitkeering elk

van *f* 10.— bij het zilveren regeerings-jubileum van Koningin Wilhelmina.

Deze wijze van hulp-verleenen, waardoor de oud-gediende in zijn gezin kan blijven, is velen sympathieker dan die der kazerne-verpleging, toch kan deze laatste niet geheel gemist worden, getuige de burger oude mannen- en oude vrouwenhuizen, welke, ook voor hen die vroeger nooit aan kazernetucht gewend zijn geweest, in alle gemeenten van eenige beteekenis gevonden worden, en welke als een zegen worden beschouwd voor de daar verpleegden.

Alles heeft zijn voor en tegen, maar in principe vind ik voor den oud-gediende het beginsel van vrijburger te zijn, toch te verkiezen boven dat van het geïncorporeerd worden en blijven. Misschien verdient de vraag overweging of samenvoeging van Bronbeek en Leiden aan te bevelen ware; overbevolkt zijn zij geen van beide, samenvoeging zou tot aanzienlijke besparing kunnen leiden, hierdoor zou een ruimer bedrag beschikbaar komen voor gratificatiën aan verpleegden in het gezin.

Heeft het fonds ,,ter aanmoeding en ondersteuning van den gewapenden dienst in de Nederlanden'', als zoodanig in beteekenis afgenomen, uit het hier kort vermelde moge blijken, dat het nog prachtig werk van vaderlandslievende erkentelijkheid jegens den oud-strijder, en van menschlievend hulpbetoon jegens den invalide verricht. Het beschikt hiertoe over den interest van belegde gelden, over de opbrengst der collecten en andere inkomsten der commissiën, over een rijksjaarsubsidie, dat tot nu toe *f* 5000 bedroeg.

Een ander karakter heeft weer ,,Het Grijze Huis' te Putten.

Het totaal der verpleegden in Bronbeek en Leiden te zamen blijft gering in verhouding tot dat van alle Indische gegageerden en gepensionneerden h.t.l. Van de validen zijn er velen die een eigen gezin vormen, die een eigen plaats vinden in den maatschappelijken kring waarin zij zich thuis gevoelen. Ook zijn er die intrekken bij familieleden of kennissen. Een zeker aantal gaat behooren tot het type van den zwerver, die zich los voelt van eenigen band aan plaats, kring of gezin. Men ontmoet den drager van het eereteeken voor belangrijke krijgsverrichtingen als venter van veterband en potlooden, als straatmuziekant, of als het model van den landlooper, die alcohol als eenig verlangen kent. Ons land heeft ook een paar streken waar menig oudfuselier zijn laatste jaren doorbrengt in weinig benijdenswaardige omstandigheden. In de Veluwe en in dorpen om Nijmegen wordt aan hem weer waar gemaakt, dan ook van den karigst bedachte nog wel wat te halen valt, dat ook armoede nog wel te exploiteeren is.

Is 't een besmetting geweest, die van Harderwijk uit, met de werving, naar Nijmegen is overgebracht? De streek, die den koloniaal had uitgezonden, wilde den terugkeerende ook weer vangen. De Veluwe

had de treurige reputatie van het *kostbazenstelsel*. Dit tiert nu ook in dorpen om Nijmegen. Erheen gelokt door verhalen over goedkoopleven, worden de pas gerepatrieerden door hun huisbaas al rasch in schulden geholpen. Zij geven dan, om zich te dekken, hun pensioenacte af. De kostvrouw poft daarop bij den kruidenier, bij wien de acte dan in bewaring blijft. Van dit oogenblik af slaapt de ,,kostganger'' op den deel, werkt hij voor zijn kostbaas of voor een ander, maar hij krijgt in elk geval weinig of geen geld meer in handen. In schuld gedompeld, als hij is, wordt hem voorgehouden, dat hij blijde moet zijn den kost te verdienen. Arme oud-gediende, moest gij het leger verlaten om zoo uw verder leven te slijten! De toestand van velen, die in deze val liepen, is inderdaad treurig. Mocht de lust bij hen opkomen zich alsnog voor Bronbeek of Leiden aan te melden, dan is daar wel (door een reserve gagements- of pensioenacte) een middel gevonden om hen te helpen, maar veelal zijn de banden door de kostbazen zóó vast aangehaald, dat voor het losmaken van den strik middel, kracht, moed en energie ontbreken.

Dit leenen van de acte is ook elders bekend. In groote steden zijn volkslogementen, waar een gepensionneerde niet wordt aangenomen alvorens zijn pensioenacte in pand gegeven te hebben. Gaat hij hiertoe over, dan wordt het pensioenbedrag tot vaste buffetrekening gemaakt. Waarom werpen nieuwe slachtoffers zich dan telkens weer in den poel? Vraag het koning Alcohol!

Maar nu ,,Het Grijze Huis'' te Putten. De ,,Volksbond tegen drankmisbruik'' heeft den stoot gegeven tot het oprichten van de ,,Vereeniging tot stichting en instandhouding van goede en goedkoope kosthuizen te Putten op de Veluwe''. Volgens haar statuten, tracht de vereeniging, door aan gegageerde of gepensionneerde militairen goed en goedkoope huisvesting en voeding te doen vinden en hen in staat te stellen, zich door nuttigen arbeid bezig te houden, mede te werken aan de verheffing van hun maatschappelijk en zedelijk peil. Zoo wordt getracht hun bezigheden te geven in land-, tuinbouw, huisverzorging en dergelijke.

Vóórdat het comité uit den Volksbond tegen drankmisbruik over een eigen kosthuis beschikte, werden de repatrieerende oud-strijders door een, hun in Indië uitgereikte, brochure op de hoogte gebracht van het gevaar, dat hen bespiedend wachtte en van de aangeboden bemiddeling van dit comité om dit gevaar te ontgaan. De commissarissen van afmonstering, over wie ik boven sprak, en de afdeelingen van den Volksbond werkten hunnerzijds mee, en zoo kon toen reeds een begin worden gemaakt met het zooveel mogelijk helpen aan goede kosthuizen en aan passenden arbeid. Ook werkte men mede om Bronbeek nog beter bekend te maken. Het signaleeren van de treurige toestanden op de Veluwe deed den trek daarheen afnemen;

dat was al zooveel gewonnen! De kosthuishouders merkten dit natuurlijk en kwamen er toe eigen handelingen te herzien, wel uit eigenbelang maar 't kwam toch hun slachtoffers ten goede.

Geldgebrek was oorzaak, dat niet eerder een eigen gebouw als het tegenwoordige verrezen is. In 1910 liet de heer G. de Wal, aan wien in deze zoo veel te danken is, en die thans nog voorloopig de directie voert over het Grijze Huis, reeds plannen maken. In 1914 begon men nog maar in een huurhuis, toen werden 13 man opgenomen; bij wijze van proef. De statuten der Vereeniging werden goedgekeurd bij K. B. dd. 29 Mei 1914. In 1919 brandde het gebouw tot den grond af. Den bewoners werd hier en daar, ook op Bronbeek, een onderdak verschaft. Gepoogd werd het gebouw schooner uit de asch te doen herrijzen. Het werd ontworpen berekend op *minstens* 50 man, *minstens*, daar meer welkom zijn, maar bij een geringer aantal financieele moeilijkheden bezwaarlijk te overkomen zouden zijn. In Juni 1922 had men *f* 40,000 bijeen. De kosten van den bouw zouden *f* 75.000 zijn. Stoutmoedig werd met den bouw begonnen. Een hypotheek hielp wat, maar de stichting zit toch nog in de schuld. *Misschien spoort deze wetenschap enkele lezers wel aan om den voormelden directeur door toezending van een lapje van 1000 gld., te verblijden.*

Men zal opgemerkt hebben, dat deze instelling eigenlijk iets anders wil zijn dan een invaliden- of een militair oude-mannenhuis. Redding van hen, die in het verderf werden geleid, is iets anders dan verzorging van gebrekkigen en ouden van dagen. Dit spreekt ook uit de leeftijdverschillen, toen ik naar de leeftijden informeerde, was de jongste 32, de oudste 77.

Waar het zaak van redden is, staat de jongere niet achter bij den oudere. Het Grijze Huis neemt niemand op die zich zelf niet helpen en die geen arbeid verrichten kan. De bewoners zijn meerendeels tusschen 45 en 60. Er zijn een paar invaliden; deze blijven. Maar het geheel wil liever dan een invalidenhuis, een werkhuis, en een burger woning zijn.

Het verloop is niet groot. Toch moesten eenigen hun congé krijgen. Drankmisbruik geldt als onduldbaar wangedrag. De kost, de ligging zijn uitstekend. Er is een groote gezelschapszaal met biljart; spelen en boeken zijn beschikbaar. In den tuin van 4 H.A. vinden zij, die daarvoor in aanmerking komen, arbeid, evenzoo bij de verzorging van geiten, varkens, kippen, eenden. De opbrengst komt aan de stichting ten goede. Er is niet voor allen werk. Het arbeidsvraagstuk vormt ook hier een der moeilijkheden. Een groot verschil met Bronbeek en Leiden ligt in de grootere mate van vrijheid. De bewoners moeten present zijn bij het eten, om tien uur 's avonds is 't bedtijd. Maar overigens zijn zij vrije burgers. Ieder heeft een eigen kamer, met

eigen licht. Velen zoeken afleiding in kleine liefhebberijen. Zij mogen hun rijwiel hebben, één bezit zelfs een motor. Wel moet kostgeld betaald worden. Door hen, die meer dan *f* 500 pensioen krijgen, *f* 350; door de anderen *f* 300. Overigens beschikt ieder vrij over pensioen of verdiensten. Het bedrag van dit kostgeld is betrekkelijk hoog, maar voor velen blijkt dit stelsel toch voorkeur te hebben boven het afstaan van het pensioenbedrag met gedeeltelijke teruggave in den vorm van weekgeld. Gehuwden kunnen niet opgenomen worden.

Over 1923 kreeg ,,H. G. H.'' een rijkssubsidie van slechts *f* 1500. Zonder hulp van particulieren kan het nog niet bestaan, maar 't maakt zich de illusie, bij voldoenden tuinaanleg en bij uitbreiding der veefokkerij, eens geheel, of zoo goed als geheel op eigen wieken te kunnen drijven.

Naast het vele goede, meen ik twee tekortkomingen te zien. Waar men mannen bijeen brengt nog in de kracht van hun leven zonder van hen kloosterlingen te willen maken, mogen het verbod om tot gezinsvorming over te gaan en het gemis aan werk immers tekortkomingen genoemd worden. Is in de Veluwe geen kolonie te vormen? Zou ,,H. G. H.'' niet de arbeidsbeurs kunnen worden, die de belangen van de keuterboeren en van de oud-gedienden verzoent?

Zoowel in Nederland als in Oost-Indië hebben onderofficieren, korporaals, soldaten, oud-gedienden en actiefdienenden, blank en bruin zich in vereenigingen georganiseerd, om zoo over gemeenschappelijke belangen te waken en er voor op te komen. Zij doen dit binnen den kring der eigen organisatie, maar ook door naar buiten op te treden. Zij richten zich tot de regeering, tot autoriteiten, tot de volksvertegenwoordiging, den volksraad, de openbare meening; zij trachten den band tusschen de leden te versterken; zij hebben veelal een fonds tot steun van weduwen en weezen, soms ook van behoeftige kameraden.

Bovendien zijn instellingen als ,,de Vereeniging: Het Eereteeken voor belangrijke krijgsverrichtingen'' en ,,de Vereeniging van ridders der Militaire Willemsorde beneden den rang van officier'' mede in deze richting werkzaam.

In Nederland bestaan nog eenige fondsen, die hier vermelding verdienen. Zij willen, elk in eigen trant, geldelijken steun geven aan tot werken onbekwaam geworden militairen, of aan de nagelaten betrekkingen van in dienst gesneuvelden, dan wel van ten gevolge van in de tropen volbrachten dienst overledenen. In den Haag is gevestigd het Nationaal fonds tot ondersteuning der nagelaten betrekkingen van in N.-I. gevallen militairen, evenals de Vereeniging onder de zinspreuk: moed, beleid en trouw, in Amsterdam het Generaal van Heutsz-fonds, dat geldelijke ondersteuning verleent in kosten van onderwijs en opvoeding.

Zoo in het moederland. Hoe in Indië?

VI.

In het voorafgaande is hier en daar ook gewag gemaakt van een aandeel van Indië. Heeft de overheid in den Oost een tijdlang gaarne oud-gedienden te werk gesteld, ik moest het bericht weergeven, dat zij 't eerst aan de beurt zijn gekomen om gedaan te krijgen. Voor zoover subsidies aan menschlievende instellingen invaliede of hulpbehoevende veteranen ten goede kwamen, zullen deze door de groote bezuiniging mede wel getroffen zijn. Een instelling in den trant van Bronbeek bij Arnhem kent Indië als rijksinstelling niet meer. Semarang heeft gedurende vele jaren een ,,Invalieden en proveniershuis'' gekend. S. Kalff herinnerde er aan in zijn artikel ,,Een Bronbeekstichting in Indië'', in de April-aflevering van ,,Vragen des Tijds''. Wat hij ervan zegt is niet veel moois. Mij is niet bekend in hoever het nog te Semarang bestaande oude-mannenhuis (dat ook vrouwen en kinderen huisvest) een voortzetting is van die instelling uit het begin der vorige eeuw.

Niemand zal in de zorgen, door de Algemeene Weeskamer in Indië gewijd aan de afwikkeling van de kleine nalatenschap van den armen strijder of oud-strijder, iets bespeuren dat zich verheft tot de gedachte van afdoening van een eereplicht. De Indische regeering volhardt in het overwegen in hoever zij den oud-vrijwilliger aan een beter pensioen kan helpen. Met die nooit geëindigde overweging voert zij de belanghebbenden tot wanhoop. Zij krijgt voor 1924 te beschikken over de *f* 60.000 op de begrooting uitgetrokken voor de meest behoeftigen. Zal zij althans medewerken om op de begrooting voor 1925 de pensioensverhooging over de geheele linie vast te leggen en de hulpverleening voort te zetten voor hen, die hierdoor niet voldoende gebaat zullen zijn? Aanwijzingen, dat de Indische regeering het besef van een vereffeningsschuld ten opzichte van den koloniaal heeft, zijn moeielijk te vinden.

Bij de vermelding hoe de Indische maatschappij tegenover de afgedankte krijgslieden staat, komt het eerst een vergelijking aan de beurt, die de uitersten samenbrengt. In de Oost zijn 't geen keuterboertjes, die zich over de pensioenlijders ontfermen, daar heeft zich, zooals ik reeds gelegenheid had te vermelden, om vele kazernes en kampementen een strook van z.g.n. militaire kampongs gevormd. De valsche kameraden, die er huizen, lokken niet alleen den aankomenden nieuweling, maar ook den gepasporteerde en gepensionneerde. Eerst slachtoffer, wordt deze daarna vaak medeschuldige, voordeel zoekend in de practijk, die hij eens heeft vervloekt. Onlangs trof mij een mededeeling, die, zelfs als zij maar benaderend juist is, eenig begrip geeft van den omvang van het heerschend kwaad. Pa van der Steur, de groote philantroop, heeft zich ook tot taak gesteld ver-

pande gagementsacten terug te koopen van hen, die gered willen worden, om hen zoo weer een vrij bestaan te bezorgen. En nu verzekerde een alleszins geloofwaardige zegsman mij, dat van der Steur alleen in de omgeving van Magelang, dus in één garnizoensplaats, ongeveer 1200 gevallen van blanke en bruine kameraden in behandeling heeft. 't Is uit dergelijke omgeving dat de voorstellingen genomen zijn, die weergegeven zijn in de ,,Bede om hulp''.

Geenszins alle gepensionneerden zijn zoo, ik herhaal dit met nadruk, maar aangezien er meerdere garnizoenen met soldaten-kampongs zijn, zijn er zóó toch zeer velen, en niet overal is er een Pa van der Steur om te redden, wie nog te redden is, al zijn ook elders menschenvrienden en vriendinnen voor den oud-gediende heilzaam werkzaam. Het is hier de plaats om den dezer dagen overleden leider van de Witte Kruiskolonie boven Salatiga, den heer A. Th. J. van Emmerik, dankbaar te herdenken.

Ook van de exploitatie van den ex-militair door beknibbeling op zijn loon kent Indië voorbeelden. In mijn tijd vernam ik hiervan al treffende staaltjes, 't zal er wel niet beter op geworden zijn bij de vraag en aanbod verhoudingen van een overladen arbeidsmarkt. Deze omstandigheid zal 't ook wel tot een uiterst zeldzame uitzondering maken, dat een tegenovergesteld gevoel er toe leidt aan een gepensionneerde voorrang te geven boven anderen.

Toch is ten deze wel van iets goeds gewag te maken. De ,,Legervereeniging'' heeft aan een schuldbewustzijn uiting willen geven. Zij wilde daadwerkelijk opkomen voor het belang van den krijgsman en zij legde daarin de bedoeling om aan den soldaat en den oud-soldaat de erkentelijkheid ten goede te doen komen, die de rustige burger behoort te gevoelen voor hetgeen de gewapende macht heeft gewrocht. In verschillende plaatsen vormde zij een comité. Na een vleug van opleven, is die beweging echter te spoedig weggezakt. Hier of daar is er iets van overgebleven. Bij de invoering van de militieplicht voor den Europeaan heeft het overschot van een comité zich zijn bestaan herinnerd. Elders is het overschot van een kas de nieuwe beweging, waarover aanstonds, ten goede gekomen. Maar voor zoover mij bekend, heeft de Legervereeniging voor den oud-strijder niet iets van groote beteekenis en van blijvenden aard bereikt.

Meermalen is de gedachte geopperd, dat men de oud-militairen zoowel als Indië een dienst zou kunnen bewijzen, door de stichting van landbouw kolonies in een gezonde streek.

In 1890 is 't tot een proefneming gekomen. De bij Poespo, in de Preanger-Regentschappen, gedane poging is helaas op een volslagen mislukking uitgeloopen. Daar is duidelijk gebleken, dat het niet voldoende is aan eenige daartoe genegen personen, onder het bereidvaardig toezicht van een bestuursambtenaar, een stuk land en wat

gereedschap te geven. Nog duidelijker is dit gedemonstreerd toen in het begin van deze eeuw een proef werd genomen om een kolonie van Zuid-Afrikaansche Boeren in Lembang te stichten, poging eveneens totaal mislukt, doordien het plan meer op goed geluk, dan op een doordachte organisatie werd opgezet. Niet veel beter is het verloopen met de kolonisatieproef van Groninger landbouwers in Suriname. Achteraf blijken altijd factoren van overwegende beteekenis in 't spel te komen, die men bij het opzetten of niet- of te licht in rekening had gebracht. Door deze voorbeelden behoeft men de vraag der mogelijkheid echter niet als in negatieven zin beslist te beschouwen. In de Witte kruiskolonie, waarvan zooeven al sprake was, wisten de heer en mevrouw v. Emmerik met een 500-tal armlastige inlanders, w.o. 300 kinderen, heel bevredigende resultaten te bereiken, door den kleinen landbouw, door het vervaardigen van kokosmatten, kloskant, Iersch garen, geweven handdoeken, damestasschen enz. Nu weet ik wel, dat deze bevolking een heel andere is dan die waarmede wij te doen hebben, ik wensch volstrekt geen vergelijking te maken, ik wil daarentegen juist aangeven, dat men om een doel te bereiken *ten volle* rekening moet houden met de menschen en de omstandigheden, en dat alleen wanneer men dit doet op welslagen mag worden gerekend.

In den laatsten tijd wordt van meer dan een zijde de aanbeveling vernomen om de blanke kolonisatie niet op Java te richten, vooreerst omdat dit eiland zelf al overbevolkt is, maar ook omdat andere streken, door klimaat en gesteldheid, meer geschikt lijken voor nederzetting van Nederlanders. Als zoodanig worden b.v. genoemd de Atjehsche Gajoelanden en Timor. Ik wil gaarne voor de toekomst iets verwachten van de verwezenlijking dezer inzichten, maar men heeft bij het ontwerpen van een kolonisatieplan ook rekening te houden met 't al dan niet aanwezig zijn van lust in den te verrichten arbeid en in het verhuizen naar een te ontginnen streek met de bestemming om daar te blijven. Australië *biedt* den werkloozen in Engeland land en werk *aan*, maar 't kan den trek niet winnen. Noord-Amerika *weert* de immigratie, en het aantal Britten dat zich als landverhuizers daarheen wil begeven blijft ontelbaar.

Indië heeft, in den tijd die achter ons ligt, heel weinig gedaan voor den veteraan. Wie de wordingsgeschiedenis kent der gedenkteekenen in steen, welke bij de voormalige citadel te Weltevreden en op het kerkhof te Petjoet de Atjehhelden moeten vereeren, weet dat zelfs deze monumenten niet beschouwd mogen worden als de vorm-ge kregen uiting van algemeene erkentelijkheid, zooals die gelegd is en gevoeld wordt in het graf van den onbekenden soldaat in andere landen.

Nu is er plots in Indië een beweging ontstaan. De golfslag is daar

hoog over den dijk geslagen. De deining werkt tot in het moederland door, zij 't zeer getemperd in kracht.

Sedert een viertal jaren werd in Indië geijverd om er een Indisch Bronbeek tot stand te brengen. Doet deze naam denken aan een nabootsing van Nederlandsch Bronbeek, inderdaad wilden zij, die zich 't eerst voor de zaak spanden, eigenlijk iets geheel anders. Zij stelden niet het belang van den oud-gediende zelf op den voorgrond, zij wilden de poelen van ongerechtigheid om en bij de kazernes doen verdwijnen, vooral ter bescherming van den aankomenden soldaat, blank of bruin, en verder van allen, die het leven van het leger hebben mee te leven.

Het is vooral de architect Atmodirono, die hoogstaande Javaan, het lid van den Volksraad, geweest, die zich als baanbreker voor dit streven opwierp. Hij werd bijgestaan door den oud-kapitein C. A. Ruempol, destijds commissaris van politie. Zij vonden instemming bij den toenmaligen vice-president van den Raad van Indië, generaal H. N. A. Swart. Tegen welke misstanden men den strijd wilde aanbinden heb ik boven reeds aangegeven, waar ik over de kazernekampongs schreef. Aan een schilderij, welke generaal S. H. Schutstal van Woudenberg in het *Koloniaal Weekblad* van 11 October 1923 ophing, van die kampongs, als de oorsprong van alle misdaden, van alle ongerechtigheden, zij nog het volgende ontleend: ,,opkoopers en verhandelaars van militaire equipementstukken, heelers, van in kampementen gestolen goederen, het schuim van de lichte dames uit het garnizoen, in één woord alle parasieten op den frisschen, jongen actieven soldaat, die er op uit zijn hem naar beneden te trekken naar den poel van ellende en zonde, waarin zij zelve leven. De politie staat daartegen veelal machteloos, afgescheiden van het feit, dat de dessapolitie veelal te schuchter is om zelfs tegenover blootvoets gaande Europeanen krachtig op te treden''.

De poging om door dien Augiasstal een zuiverenden stroom te leiden heeft niet tot een resultaat geleid. De beweging, welke thans onder den naam Indisch Bronbeek, op succes mag wijzen, kan indirect ook medewerken om de aantrekkingskracht van die drankspelonken te verminderen, maar de bedoeling is in opzet weer een andere Men wil in de eerste plaats directen steun verleenen aan die oudstrijders, welke in bitteren nood verkeeren. 't Spreekt wel van zelf, dat daarbij dan geen voorrang wordt gegeven aan hen, die reeds verliederlijkt zijn.

Ook voor Indië geldt dat de maatschappelijke toestanden van velen in de laatste jaren treuriger geworden zijn; in sterke mate ook voor de oud-kolonialen. Grooter is het aantal geworden van hen, die van een karig pensioentje in een verborgen hoekje leven, en die, zelfs nadat zij een bijslag op het vroeger pensioentje gekregen hebben,

bedelaars-gelijken zijn. Terwijl dit de aandacht heeft getrokken van goede vaderlanders en van edele menschenvrienden, ontstond tevens de beweging van de vereenigingen van oud-gedienden, die èn in Nederland (,,Koninklijke Nederlandsche bond van oud-onderofficieren'', ,,Madjoe'' en ,,Voorwaarts'') èn in Indië (Vereeniging van oud-onderofficieren van het N. I. leger — V. O. O. N. I. L. —), met luiden oproep aandacht vroegen voor hun streven tot lotsverbetering. Zoo is er beweging gekomen.

In den tijd, dat ons land een algemeene verflauwing kent voor alles wat de defensie en de weermacht aangaat, sloeg daar in Indië een vlam van sympathie voor den oud-strijder hoog uit.

Zoo vernam men in 1923 van een oproep om op den jubileumdag van Koningin Wilhelmina in Indië overal, van Sabang tot Atapoepoe, de graven der gevallen krijgers op te zoeken, op te knappen en voor eenmaal te eeren. Alle graven! Te vinden zijn slechts die, welke door een kruis of steen zijn aangewezen en niet overgroeid zijn door dichte rimboe. Tienduizenden zijn begraven waar zij vielen, zonder dat eenig teeken hun rustplaats aanduidt. Heel Indië is één soldatenbegraafplaats [1]).

Hoe goed ook gevoeld en bedoeld, 't is toch gelukkig dat de sympathie-uiting zich niet heeft bepaald tot het voorstel van deze demonstratie. Hoe het hart van den goeden vaderlander en van den edelen menschenvriend zich ten opzichte van den behoeftigen oud-militair heeft weten te uiten, als cijns van verschuldigde erkentelijkheid, dit is daadzaak geworden in en door de oprichting der Vereeniging ,,Indisch Bronbeek'', wier statuten zijn goedgekeurd bij Gouvernementsbesluit van 18 September 1923 No. 30, en door wier activiteit reeds in het eerste jaar van haar bestaan veel is tot stand gebracht.

VII.

De statuten van Indisch Bronbeek geven als doel aan: ,,het steunen van behoeftige oud-strijders, in de eerste plaats het oprichten en onderhouden van een of meer tehuizen voor oud-militairen van het N. I. leger en hunne gezinnen''. Hierin ligt al dadelijk een groot verschil, en een verschil ten goede, met de tehuizen voor oud-gedienden in Nederland; ,,en hunne gezinnen'', dit wijst op een geheel andere opvatting dan die van het bekende oude mannenhuis. Natuurlijk omsluit deze opvatting ook vele moeilijkheden. Hoe nu met de opname

[1]) Bij gouvernements-besluit No. 51 van 15 September 1920 zijn hoofden van gewestelijk bestuur gemachtigd, om, in overleg met de militaire autoriteiten, te voorzien in het onderhoud van aanwezige graven van bij de uitoefening van hun dienst omgekomen landsdienaren.

en verpleging van gebrekkigen? Hoe de samenwerking eenerzijds, de scheiding anderzijds van Nederlander, Javaan, Ambonees? Hoe te handelen met de gezinnen na het overlijden van den oud-strijder? enz. Maar gelukkig heeft men om deze en andere moeilijkheden de aardige gedachte van het voortzetten van het gezinsleven en den gezinsarbeid niet los gelaten.

Generaal S. A. Drijber, de voorbeeldige commandant van Bronbeek, zelf liet zich in dezen zin uit (het Nederlandsche en het Indische Bronbeek door Johan Koning, in de *Hollandsche Revue*, 15 November 1923). Een *navolging* van een stichting ,,Bronbeek'' in Indië op de leest van de Nederlandsche inrichting zou uit den booze zijn, zeide hij. Daar zijn bijvoorbeeld de rassenverschillen. De Ambonees, de Menadonees zullen er niet toe te brengen zijn in een ,,Huis'' te gaan zooals het Nederlandsche Bronbeek. Dan doet zich in Indië de omstandigheid voor dat de meesten van hen, die hulpbehoevend zijn, een gezin hebben, waarvan zij niet gescheiden kunnen worden. De kinderen zullen naar school moeten gaan. En dan is er in Indië de schrik nog in voor de beruchte soldatenkampongs. Wil men in Indië het ,,gestichtsidée'' verwezenlijken, niet, natuurlijk, naar het voorbeeld van het Nederlandsch ,,Bronbeek'', dan zal men toch een zeer scherpe selectie moeten toepassen, een scherpe contrôle moeten uitoefenen en de overige hulpbehoevenden individueel steunen, zooals dat nu reeds gebeurt.

Door de voormannen in de beweging voor een Indisch Bronbeek is deze opvatting van den man, die boven allen bevoegdheid tot oordeelen heeft, zeer duidelijk aangegeven door het begrip ,,gestichtsleven'' te vervangen door dat van ,,gezinsleven''.

De statuten leggen de leiding in handen van een bestuur, bestaande uit: 9 tot 15 leden; voorzitter, ondervoorzitter, secretaris, penningmeester en nog minstens één lid moeten te Batavia woonachtig zijn. De benoeming der leden van het bestuur geschiedt door den Gouverneur-Generaal van N.-I., op voordracht van het bestuur, en voor één jaar. Het bestuur kan een of meer comité's instellen ten einde zich in zijn taak te laten bijstaan. Het legt alle regelingen ter uitvoering der statuten of ter bereiken van het doel der vereeniging vast bij huishoudelijk reglement.

Het verslag uitgebracht over 1923 zegt over het ontstaan het volgende:

,,Teneinde den bitteren nood, waarin vele oud-strijders hier te lande verkeeren, te lenigen, ontstond eene beweging tot het verleenen van directen steun uitgaande van een te Malang gevormd Hoofd-comité, dat plaatselijke comité's in het leven riep.

Terwijl een dergelijk Comité voor Batavia werd opgericht, lanceerde de heer K. Wybrands in *Het Nieuws van den Dag voor Neder-*

landsch-Indië van 23 Juni 1923 het denkbeeld voor de oud-strijders een ,,Indisch Bronbeek'' op te richten ter gelegenheid van het regeeringsjubileum van H. M. Dit denkbeeld, krachtig verder gepropageerd door den heer Wybrands en zijn blad, bleek dusdanig in te slaan bij het publiek, dat van alle zijden bijdragen toevloeiden.

Inmiddels had de heer Wybrands zitting genomen in het Bataviaasch comité voor directe steunverleening, doch na overleg werden geen termen gevonden om de voor de stichting van een ,,Indisch Bronbeek'' ingekomen gelden te bestemmen voor directe steunverleening, zoodat de oprichting van een afzonderlijke vereeniging ter stichting van een ,,Indisch Bronbeek'' in het oog werd gevat.

De heer Wybrands maakte een reis over Java en besprak dit plan met verschillende autoriteiten en belanghebbenden in het lot der oud-strijders, terwijl hij van den Gouverneur-Generaal de toezegging wist te verkrijgen, dat het bestuur der op te richten vereeniging telken jare door Zijne Excellentie zou worden benoemd. Daarop is, op koninginsverjaardag, de vereeniging opgericht. Het eerste bestuur bestond uit de heeren: W. Muurling, hoofdvertegenwoordiger van de Bataafsche te Batavia, die tevens voorzitter werd; H. U. S. Boerma, leeraar P. H. S. Weltevreden; G. J. A. van Eck, kapitein b. d. Weltevreden; dr. P. A. A. F. Eijken, geneesheer te Malang; A. J. H. Eijken, resident der Preanger-Regentschappen, Bandoeng; J. M. Grenzenberg, directeur dagblad *Mataram*, Djokja; G. J. A. L. T. Hiljé, assistent-resident, Soerabaja; J. E. W. Lambert, directeur Palace-Hôtel, Malang; V. J. van Marle, ambtenaar ter beschikking van den hoofdinspecteur der S.S., Bandoeng; J. F. van Rossem, directeur Javasche Bank, Batavia; C. A. Schnitzler, assistent-resident, Magelang; W. de Vos tot Nederveen Cappel, bankier, Batavia; K. Wybrands, leider voor het *Nieuws van den Dag voor N.-I.*, Weltevreden.

De ontstoken belangstelling sloeg in ruimen kring door. Organen van de pers, vereenigingen, speciaal voor het doel georganiseerde comité's werkten samen, maatschappijen, vennootschappen, instellingen, particulieren brachten hun offer bij. De giften kwamen meerendeels door bemiddeling van *Het Nieuws van den Dag voor N.-I.* binnen. Begin Januari 1924 beschikte de penningmeester over *f* 63.140,47. Nadere deelneming van groote maatschappijen a.a.z. werd nog verwacht. Eenige jaren geleden was te Magelang een comité opgericht met eenzelfde doel, dat een bedrag van *f* 4.016,17 had ingezameld. Het eenige overgebleven lid van dit comité. mr. dr. H. Westra, stelde het saldo in kas ter beschikking van de nieuwe vereeniging. Voorts werden nog in verschillende plaatsen bijdragen ingezameld, waarvan het bedrag in het jaarverslag over 1923 nog niet kon worden opgegeven.

Intusschen had de zaak der in behoeftige omstandigheden verkeerende oud-Indisch-strijders ook in Nederland een woordvoerder gevonden in den bekenden schrijver Jan Fabricius, die, vooral door artikelen in *Het Vaderland*, iets van de Indische belangstelling naar het moederland wist te doen overslaan. Uit het feit, dat zijn bemoeienis, geholpen door den volijverigen heer E. M. Harsveldt een totaal aan geld en goederen naar Indië mocht doen zenden van circa *f* 10.000, geeft aan, dat het beroep niet zonder succes gebleven is. Maar toch, met een „eere aan hen, die hiertoe medegewerkt hebben!" moet 't mij tevens van het hart, dat de bijdrage van Nederland niet mooi genoemd mag worden.

De oproep van Fabricius is in vele bladen overgenomen. Eenige redacties hebben er eigen beschouwingen en aansporingen aan toegevoegd. Boeatan, de spruit van de Vereeniging Oost en West die in 't bijzonder ijvert voor hetgeen met de kunstnijverheid in verband staat, organiseerde 't eerst, op 26 October een kunstavond in Hôtel de Wittebrug, te 's-Gravenhage; verschillende oud-generaals aanvaardden het lidmaatschap van het eere-comité, in een rede werd de beteekenis van den avond uiteen gezet [1]). Door bemiddeling van Boeatan zijn ook elders, zooals in Groningen en Assen, bijeenkomsten met gelijk doel georganiseerd. Den 21en November werd in Den Haag een kerkconcert voor de oud-Atjehstrijders gegeven. Elders zijn pogingen in gelijken trant aangewend, die gelukt, half gelukt, maar ook wel mislukt zijn. Het hoofdbestuur van Oost en West verklaarde zich bereid om den opkomenden ijver te concentreeren. Het heeft als zoodanig niet veel te doen gekregen; het houdt zich nog steeds beschikbaar (Heulstraat 17, Den Haag) voor toezendingen.

Naar mijn opvatting had Nederland minstens tienmaal het nu bijeengebrachte bedrag moeten beschikbaar stellen. Groote ondernemingen, rijke particulieren, die weten heel, heel veel aan het Indische leger verschuldigd te zijn, hadden in wedijver moeten bijdragen.

Laat ik hier even een courantenberichtje inlasschen. In de in Maart te 's-Gravenhage gehouden jaarvergadering van de Nederlandsche vereeniging „Het Legioen van Eer", die, blijkens het verslag een kleine 100 leden telt, kon de secretaris ook melden, dat aan de Fransche

[1]) Het was voor deze gelegenheid, dat de presidente van Boeatan, Douair. Jhr. G. van Beresteyn—Tromp, zich tot mij wendde, met het verzoek daar iets over den oud-strijder te zeggen; kapitein L. Maurenbrecher zou door het vertoonen van lantaarnplaten met toelichting ook het zijne bijdragen. De toen gehouden rede heb ik daarna tot een artikel uitgewerkt voor *De Indische Gids*. Bij mijn optreden als hoofdredacteur van dit tijdschrift, in Januari 1924, heb ik gemeend, dat de hoffelijkheid ten opzichte van mijn medewerkers meebracht de stukken in portefeuille van anderen te laten voorgaan. Zoo is mijn artikel nu pas aan de beurt gekomen, nadat ik het echter eerst tot heden heb bijgewerkt.

vereeniging ,,Het Legioen van Eer'' 12000 frs. werd uitgekeerd tot het uitdeelen aan de weduwen en weezen van in den oorlog gevallen Franschen. Ik kan deze offervaardigheid slechts prijzen, maar waar een dergelijke som (valuta in aanmerking genomen) door een vereeniging van minder dan 100 leden, zonder veel omhaal, gemakkelijk bijeen werd gebracht, als bijdrage van een jaar — niet onwaarschijnlijk als te herhalen jaarbijdrage —, daar doet het bedrag van circa *f* 10.000, met moeite en na talentvolle persbemoeienis in Nederland verkregen, voor onze Indische oud-strijders en hunne gezinnen, toch wel wat pijnlijk aan. De opmerking dringt zich weer op: richt de Nederlander zijn offervaardigheid en zijn goedhartigheid liever tot den vreemde, dan tot den landgenoot?

Curaçao droeg tot die *f* 10.000 alleen ruim *f* 600 bij; leest Nederland ook hierin geen les?

Keeren wij tot het jaarverslag van Indisch Bronbeek terug.

Reeds den 27en Juli 1923 had zich te Bandoeng een voorloopig comité gevormd in afwachting van de definitieve oprichting. Dit comité, onder leiding van resident A. J. H. Eijken, kreeg van de Erven Baud een schenking, bestaande uit een aan de grens der gemeente gunstig gelegen stuk grond ter groote van 8½ bouw. Men wist de belanglooze medewerking van deskundigen te verwerven voor het opmaken van een project tot stichting van een tuindorp op dezen grond.

Het centraal bestuur van I. B. vond in Bandoeng dus al een begin van uitvoering. Het Bandoeng-comité had zelfs al meer beschikbaar dan grond en een bouw-ontwerp. Voor materialen had het toezeggingen ter waarde van ruim *f* 8000. Het zamelde een kleine *f* 12.000 in, van de ,,Legervereeniging'' ontving het *f* 17.000. De kosten van het, uit 50 woningen bestaande, tuindorp waren op *f* 50.000 geschat. Er was dus nog een tekort van ongeveer *f* 13.000. De ,,Vereeniging I. B.'' kon de aanvulling van dit tekort bezorgen.

Den 6en Januari 1924 had onder groote belangstelling de eerste steenlegging te Bandoeng plaats. Resident Eijken voerde het woord. Na de beteekenis van het eerste Indische tuindorp, verblijfplaats voor oud-strijders en minimaal gepensionneerden, aangeduid te hebben, werd aan de verdiensten van hen, die het initiatief genomen hebben, en aan de schenkers van giften hulde gebracht. Daarna richtte hij zich tot den heer Cochius, vertegenwoordiger der Erven Baud, en tot het ingenieursbureau Prof. Kreis Juengst, dat den bouw van het tuindorp op eigen kosten op zich genomen heeft, alsmede tot den heer A. Poldervaart, directeur van Publieke Werken, die, in samenwerking met Dr. Nauta, de projecten heeft gemaakt. Nadat namens het hoofdcomité de heer de Vos van Nederveen Cappel, en luitenant-generaal Kroesen, de Legercommandant, het woord hadden gevoerd,

werd tot de eigenlijke eerste steenlegging overgegaan. Deze werd verricht door mejuffrouw van Marle, dochter van den oud-overste van Marle, die eerst als secretaris van de voormalige Legervereeniging en nu in het comité I. B. met zooveel toewijding voor den oud-militair geijverd heeft. Onder de vele belangstellenden werden deputaties vermeld van de onderofficiersvereeniging ,,Ons aller Belang'' en van het afdeelingsbestuur van het Indo-Europeesch Verbond.

Om een denkbeeld te geven van wat dit I. B. te Bandoeng worden zal, ontleen ik hier eenige bijzonderheden aan een verslag in de *Java-Bode* van 7 Januari 1924.

,,Het tuindorp zal producten te zien geven van de ervaring op het ,,gebied van kleinwoningbouw; de huizen zullen worden opgetrok-,,ken van beton en worden bedekt met een sirappen-dak.

,,Reeds waren 12 aanvragen uit Batavia en 15 uit Bandoeng ,,binnengekomen, tot dusver alle van Europeanen; bij de inheemsche ,,soldaten was Indisch Bronbeek nog onbekend, dus onbemind. De ,,bewoners van het eerste Indische Tuindorp zouden absolute vrijheid ,,genieten, niets hen meer doen denken aan kazerneering, doch de ,,vrijheid zou niet beteekenen, dat er geen tucht zou bestaan, n.l. de ,,tucht, welke door de welvoeglijkheid wordt voorgeschreven.

,,Voor de waterleiding zal de Gemeente Bandoeng zorgen en voor ,,de verlichting het G. E. B. E. O.

,,Het telt een hoofdgebouw, dat speciaal wordt opgericht voor onge-,,huwde oud-strijders; het bevat zes kamers, vier zitjes en een ,,recreatiezaal, plus keuken, badkamer en andere gemakken. Het ,,beslaat een totale oppervlakte van 180 M². Verder zullen er twee ,,winkels zijn en 42 woningen in vier verschillende typen met een ,,oppervlakte van 27 tot 50 M². voor oud-strijders met gezinnen. ,,Het minste huis heeft één woonkamer en één slaapvertrek plus aan ,,de woning bijgebouwde keuken, badkamer en W.C.; het grootste ,,huis heeft twee slaapkamers en twee galerijen. De toewijzing ge-,,schiedt naar gelang het ledental der familie''.

Doch ik ben weer van het verslag van I. B. over 1923 afgedwaald. Dit gunt ook een kijkje op de toekomstplannen. Door te Batavia, Midden- en Oost-Java te vormen comité's zou elders de stichting van dergelijke tuindorpen worden voorbereid, zij zullen daartoe zelf den benoodigden steun zoowel in geld, als in materialen, als in deskundige hulp moeten trachten te verkrijgen. Aangezien met de stichting van nog drie tuindorpen naar schatting van het bestuur een bedrag van *f* 200.000 gemoeid zal zijn, en de Vereeniging I. B., na aftrek van het voor Bandoeng bestemde, nog maar over circa een halve ton beschikte (of laat ons zeggen, met het sedert uit Nederland en van verschillende zijden in Indië alsnog ontvangene, over nog niet één ton) is het duidelijk dat verdere financieele steun dringend noodig

is, wil er van de plannen iets van werkelijke beteekenis terecht komen.

Ik teeken hier aan, dat ik niet goed begrijp hoe men met 1 à 2 ton denkt rond te komen, zelfs als men veel overlaat aan de plaatselijke comité's; de jaarlijksche uitgaven van de instellingen in Nederland loopen over zeer aanzienlijke sommen, en deze hebben als gedachtenbepaling ook voor Indië wel eenige beteekenis. Maar er werd nog steun van meer dan één zijde verwacht, en er zitten in het centraal bestuur en in de plaatselijke comité's financiers van de bovenste plank, men zal ten deze dus wel gerust kunnen zijn.

Mocht het plan om meer dan één I. B. op te richten de opmerking uitlokken, dat concentratie meer economisch zou kunnen wezen, dan herinner ik aan de grondgedachte, dat men daadwerkelijk iets wil doen voor de in behoeftige omstandigheden verkeerende oud-strijders, en dat men daartoe niet kan volstaan met het verschaffen van een slaapplaats en een bord rijst, zooals dit weleer geschiedde in het ,,Invalieden en proveniershuis'' te Semarang, maar dat men ook rekening heeft te houden met de innerlijke roerselen, die bij geleden ellende toch mogen blijven medespreken. Niet elke oud-gediende zou zich met moeder-de-vrouw naar Bandoeng willen verplaatsen, al wacht daar een leven vrij van materieele zorgen. Voor den ouden Kromo geldt dit in nog sterker mate, zooals generaal Drijber terecht opmerkte. Menige landaard kent streken waar hij bepaald niet zou kunnen aarden. Het stichten van rustoorden op meer dan één plaats getuigt dus van goed inzicht.

Reeds is in deze richting een nader resultaat gemeld. Het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 3 April 1924 gaf de namen van het Bataviaasch comité, het sprak van een bereids gevonden geschikt terrein bij Meester-Cornelis, en van de bereidverklaring door den majoor der genie W. N. A. van Es om belangloos een bouwplan te ontwerpen. Maar 't wachten was nog op de noodige fondsen. Het centraal bestuur kon in het ontbrekende niet geheel voorzien, wijl het ook geld beschikbaar moest houden voor den bouw van dergelijke tuindorpen in Midden- en Oost-Java.

Na instemming te hebben betuigd met de decentralisatie, meen ik de vraag te mogen opperen, of in ander opzicht meer samenwerking niet aan de verwezenlijking der bedoeling ten goede zou kunnen komen.

In het voorafgaande is een paar malen gewag gemaakt van directe steunverleening, ook deze is in Indië georganiseerd. ,,Het Ondersteuningsfonds voor behoeftige oud-strijders'' werd 10 September 1922 reeds opgericht. Als leden van het aanvankelijke Hoofdcomité vind ik vermeld *(De Locomotief* 5 October 1923): dr. P. A. A. F. Eijken te Malang, voorzitter; mr. Ch. Ph. du Cloux, J. A. Mol, J. E. W. Lambert, F. H. Scheffrahn, E. C. A. Winckel, S. S. Noach, A. Haan

en A. R. Lange. Volgens het verslag, dat liep tot ultimo Juni 1923, kon het fonds einde 1922 beschikken over *f* 6000 meerendeels verkregen door inteekenlijsten. In Januari 1923 werd met de ondersteuning begonnen.

Aan de hoofden van plaatselijk bestuur werd om hulp verzocht, niet alleen voor de inzameling van gelden, doch ook voor de verstrekking der ondersteuning. Het hoofdcomité te Malang wordt elders vertegenwoordigd door comité's of door correspondenten. Door het hoofdcomité werden op ultimo Juni in totaal 193 Europeanen en 312 inlanders rechtstreeks ondersteund.

In totaal is aan maandelijksche ondersteuning uitbetaald een bedrag van *f* 10.530. Voorts werden gelden voor reis- en verblijfkosten verstrekt aan personen, die door tusschenkomst van het hoofdcomité in betrekkingen zijn geplaatst, terwijl enkele jagers, bijwijze van onderstand in eens, aan geweren werden geholpen, waarmee zij thans een aardig stuk brood verdienen.

Als ondersteuning werd maandelijks aan Europeesche gegageerden, die geen andere inkomsten hebben dan hun gagement, of wel te weinig inkomsten hebben in verband met de groote van hun gezin, *f* 10 en aan inlandsche gegageerden *f* 5 uitbetaald. Bovendien worden op verscheidene plaatsen de oud-strijders geholpen aan gedragen kleeding. Ondersteuning wordt niet verleend dan na grondig onderzoek omtrent de behoeftigheid en het gedrag van den aanvrager. (In Januari wist een Aneta-bericht te melden, dat de Indische regeering aan het comité te Malang het houden van een geldloterij van vijf ton heeft toegestaan).

De namen van die leden, welke zoowel in dit hoofdcomité als in het bestuur der Vereeniging I. B. zitting hebben, wijzen op sympathieke overeenstemming en op verstandig overleg. Maar toch waagde ik de vraag, of eenheid in bestuur en handeling niet te verkiezen zou zijn boven gescheiden, zij 't vriendschappelijke samenwerking. Die eenheid zou, dunkt mij, ik menig opzicht aan de practische werkzaamheid ten goede kunnen komen, maar zij zou zeker ook bevorderlijk zijn aan het verkrijgen van giften en bijdragen. Het is moeilijk uiteen te houden voor welk doel eigenlijk gevraagd wordt, gegeven is, alsnog te geven is. Ook wanneer men een beroep doet op steun van de regeering, van besturen en directiën, moet 't als een nadeel ondervonden worden, dat men vóór zich, of achter zich iemand voelt staan, die voor een zelfde- en toch weer voor een andere zaak, ook komt vragen.

De Indische dagbladen hebben melding gemaakt van het request van Pa van der Steur aan de Koningin om Haar naam wel te willen verbinden aan de beweging voor Indisch Bronbeek, en zij voegden hieraan toe dat H. M. antwoordde, na informaties ingenomen te

hebben, geen termen te hebben kunnen vinden voor inwilliging van het verzoek, wijzende op de veelheid van andere instellingen in Indië die hulp en steun inroepen. Als dit bericht op waarheid berust, moet het Koningin Wilhelmina niet gemakkelijk zijn gevallen deze afwijzing te geven. Zooals de naam van haar vader verbonden is gebleven aan de stichting Nederlandsch Bronbeek, zooals haar moeder in Indië geprezen wordt om de schenking die het Diakonessenhuis te Tjikinie geworden is, moet er voor haar zeker bekoring gelegen hebben in de gedachte haar naam te verbinden aan het werk, dat in de Oost tot stand wordt gebracht voor den oud-strijder. Ik ken de ware en juiste gronden niet waarop het besluit genomen kan zijn, maar het is H. M. niet gemakkelijk gemaakt te begrijpen waarvoor haar naam en haar bijdrage precies werden gevraagd. Voor het werk, zooals van der Steur, van Emmerik, mejuffrouw Schaap dit verrichten, voor het fonds tot directen steun, of voor I. B.? En voor zoover dit wel duidelijk mocht zijn aangegeven, waarom dan juist dit één deel van de bedrijvigheid, met terzijdestelling van het andere?

De regeering heeft nog geen subsidie toegezegd voor de haar toch zeker sympathieke actie! Door de uiteenzetting van de minutieuse wijze waarop te werk wordt gegaan om uit te zoeken wie in aanmerking kan komen voor een aandeel van den steun, welke de regeering rechtstreeks aan hulbehoevende oud-strijders wil doen toekomen, wekte minister de Graaff de hilariteit van de Tweede Kamer op. Wat moet er een ambtelijken tijd gemoeid gaan met de officieele uitzoekerij, wat wordt het werk hierdoor duur. Kon de regeering dit alles omzetten in een subsidie aan één, het geheele vraagstuk behandelende, op hechten grondslag staande vereeniging, dan zou dit aan de actief en passief betrokkenen ten goede komen. Maar zoolang er vele stroomen evenwijdig loopen, weet de regeering niet beter te doen dan aan deze nog maar een stroompje toe te voegen.

In mijn aanbeveling voor eenheid in leiding en bestuur ga ik nog verder. Het vraagstuk van de behartiging van het belang van den oud-Indisch-gediende lijkt mij een van die, waarvan de goede oplossing alleen verkregen kan worden, wanneer de in werking zijnde krachten en in werking te stellen krachten, wanneer al de beschikbare en al de op te wekken energie, wanneer dus het geheel beheerscht wordt van één centrum uit, en door één persoon of één organisatie.

Vóórdat Van Heutsz in Atjeh optrad, werden daar succesjes behaald, maar *het* succes bleef uit. *Toen hij het geheel beheerschte* kwam *het* succes. Vóórdat Van Heutsz Gouverneur-Generaal werd, werden over geheel Indië pacificatie-succesjes behaald, maar *het* succes, dat den vrede moest brengen over geheel Indië, bleef uit. Het kwam *toen hij het geheel beheerschte*. Vóórdat Friedjof Nansen zich met de verlossing der honderdduizenden krijgsgevangenen in Siberië

inliet, hadden velen goed en menschlievend werk voor die krijgsgevangenen gedaan, maar bevrijd werden ze niet. *Toen hij het geheel beheerschte* kwam de verlossing.

Als de bonden van oud-strijders blijven ijveren voor hun pensioenactie, doch de steunverleening tegenwerken. Als steunverleening aan tientallen ten goede komt, zonder dat de duizendtallen lotsverbetering krijgen. Als tuindorpen gebouwd worden, maar de kazernekampongs ongemoeid blijven. Als men hier goede scholen bouwt, maar ginds het legerpauperisme laat voortwoekeren. Als de pensioenen voor de weduwen en weezen der officieren verbeterd worden, maar men die voor de nagelaten betrekkingen van de militairen van lageren rang vèr beneden het peil van het redelijke laat blijven. Als de werving voor den blanken soldaat getuigt van verbeterd verantwoordélijkheidsbesef, maar de werving van den bruinen recruut hiermede in tegenspraak bleef. Als het zoo gaat dan brengen de verbeteringen geen voldoening, dan blijft het afdoend succes uit. Eenheid met volle erkenning, en zelfs tot juiste erkenning van de verschillen, die de onderdeelen onderscheiden, maar toch tot onderdeelen van één groot vraagstuk maken. Er kome eenheid in leiding van het gansche geheel. Die eenheid van leiding hebbe den wil om aan te pakken, door te zetten, te volharden, en zoo het geheel *te beheerschen totdat het succes verzekerd zal zijn.*

Ik mag dit artikel over den oud-koloniaal niet afsluiten zonder nog recht te hebben laten wedervaren aan de waarde, die hij bewezen heeft te vertegenwoordigen als reserve-vrijwilliger voor leger en politie in het vaderland. En hiermede kom ik dan, ten slotte, weer geheel bij de krachtige figuur, die onder de oud-strijders zoo talrijk is.

Toen Nederland in 1914, nu juist tien jaren geleden, zijn weermacht mobiliseerde, en het leger daarna circa vijf jaren gemobiliseerd bleef, was dadelijk meer encadreering noodig dan de formatie beschikbaar stelde, en de aanvulling van de kaders bleef een der moeilijke punten bij de uitbreiding der troepensterkte. De oud-officieren en oud-onderofficieren van Oost en West hebben een zeer, zeer belangrijk aandeel gehad in de encadreering van de bestaande en de nieuw gevormde afdeelingen. Honderden hebben zich vrijwillig aangemeld.

De in Nov. 1918 hier beraamde revolutie kon als mislukt verklaard worden toen de ordelievendgezinde burgers zich in de ± 700 gemeentelijke burgerwachten en in de vrijwillige landstorm georganiseerd hadden. Die organisatie heeft, in aantal en geest, in zeer, zeer groote mate partij getrokken van het élan, waarmede de oud-gedienden uit Oost en West zich dadelijk beschikbaar stelden.

Is de grief dan niet te begrijpen, is de ergernis dan niet mee te voelen, van die veteranen, toen juist even daarna de regeling aan de

orde werd gesteld en aangenomen, waarbij aan diegenen, die na 1 Januari 1920 gepensionneerd worden, een voorrang voor erkenning van verdiensten in den vorm van een hooger pensioen werd toegekend? Moet die achterstelling van hen, die zoo pas weer en nogmaals bewezen hebben, hoe zij zich, met terzijdestelling van alles, met hun geheel wezen willen geven, geven voor hun land, hoe zij zich weten te offeren ter redding van de onafhankelijkheid van ons volk, hoe zij bereid blijven vrijwillig te strijden voor de vrijheid, die zij voor anderen koopen en betalen met hun bloed, met hun leven, moet die achterstelling, die miskenning hun niet pijnlijk en hard treffen? Laat Nederland hun er dan geen verwijt van maken wanneer zij eindelijk ook eens komen vragen om een beetje gevoel van recht en billijkheid te hunnen opzichte.

In hetgeen de oud-gediende thans krijgt ligt een tegenstelling van erkenning van verrichte diensten, èn door den Staat, èn door de maatschappij, èn door de particulieren, die allen deze diensten toch aanvaard hebben en de vruchten ervan genieten.

Beseft de regeering niet hoe onwaardig en hoe onverstandig zij doet door bitterheid te brengen in het gemoed van deze trouwsten, dappersten, geduldigsten der onderdanen?

Beseft de natie niet hoe onwaardig en hoe onverstandig zij doet door velen hunner te laten voortkwijnen in een toestand, die een schande heet voor den oud-strijder, maar die een schande is voor land en volk?

BIJLAGE I.

EUROPEESCHE MILITAIREN.

RANGEN.	Gagements-reglement in guldens per jaar.				Pensioenreglement 1905 in guldens per jaar.										
					Oorspronkelijk.				Zooals gewijzigd sedert 1 October 1918.				Voor de na 1 Jan. 1920 gep.		Zooals een bedrag zou zijn berekend voor **12 jaar** volgens den maatstaf 1920.
	normaal (2)	verhoogd (1)	maximum (4)	verhoogd (1)	normaal (3)	verhoogd (1)	maximum (4)	verhoogd (1)	normaal (3)	verhoogd (1)	maximum (4)	verhoogd (1)	normaal (3)	maximum (4)	
Soldaat	200	350	320	470	275	425	370	520	330	480	425	595	525	700	420
Korporaal. . . .	220	370	380	532	330	480	430	602	385	539	490	656	588	784	471
Sergeant	260	410	420	588	486	681	586	821	486	681	650	910	840	1260	672
Sergeant-Majoor	290	440	450	630	526	737	626	877	526	737	750	1050	980	1470	784
Adjudant-Onderofficier	320	470	480	672	566	793	666	933	600	840	850	1190	1120	1680	896

NIET-EUROPEESCHE MILITAIREN.

RANGEN.	Gagement 1876 en Pensioenreglement 1910.			
	Inl. en Afr.		Ambon.	
	normaal (5)	verhoogd (1)	normaal (5)	verhoogd (1)
Soldaat	120	210	200	350
Korporaal.	150	263	240	390
Sergeant.	180	315	300	450

(1) Sedert 1 Januari 1920 zijn de bedragen
tot *f* 200.— verhoogd met 75 %
tot „ 375.— „ „ *f* 150.—
boven *f* 375.— „ „ 40 %

(2) na 12 Indische jaren.
(3) „ 15 „ „
(4) „ 20 „ „
(5) „ 25 „ „

BIJLAGE II.

Vergelijkend overzicht der pensioensbedragen nà 40 voor pensioen berekende dienstjaren van het Nederlandsch-Indische leger, de Nederlandsche landmacht en de Koninklijke marine.

RANGEN.		Nederlandsch-Indisch leger.				Nederl. landmacht 1920 maximum.	Koninklijke marine 1920 maximum.
		1876 met verhooging.	1905 met verhooging.	1918 met verhooging.	1920 maximum.		
Adjudanten-Onderofficier. . .	of in rang gelijk gesteld.	*f* 672.—	*f* 933.—	*f* 1190.—	„ 1680.—	*f* 2310.—	*f* 2912.—
Sergeanten-Majoor		„ 630.—	„ 877.—	„ 1050.—	„ 1470.—	„ 1960.—	„ 2600.—
Sergeanten.		„ 588.—	„ 821.—	„ 910.—	„ 1260.—	„ 1680.—	„ 2392.—
Korporaals.		„ 532.—	„ 602.—	„ 656.—	„ 784.—	—	„ 1976.—
Matrozen (Mariniers)	deze gelden als standgelijken.	—	—	—	—	—	„ 1664.—
Fuseliers, Infanteristen 1e kl.		„ 470.—	„ 520.—	„ 595.—	„ 700.—	—	—

Het doel voorbij geschoten.

(Onzuiver bosch-chauvinisme in ambtelijk gewaad).

DOOR

J. R. BEVERSLUIS.

„Et surtout, pas *trop* de zèle!".
Talleyrand.

„Wie te veel bewijst, bewijst niets".
Latijnsch adagium.

„Een vriend die mij mijn feilen toont".
Hieronymus van Alphen.

Inderdaad, refereerende aan het laatste van bovenstaande motto's, indien iemand een warm vriend is van het bosch en van alles wat deszelfs belangen dienen kan, dan is het zeker schrijver dezes. Het is deze waarachtige liefde voor het bosch die dwong tot schrijven na lezing der publicatie van den Dienst van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië, getiteld: ,,Omvang en nut van 's Lands bosschen, van een behoorlijk beheer daarvan en storende invloed van de criminaliteit daarop. (Samengesteld op last van en in overleg met den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië door den beheershoutvester Ch. G. Braat (F) den houtvester F. Kramer (D) en den beheershoutvester E. H. B. Brascamp (overige deel)). Uitgegeven October 1923.

De publicatie heeft tot doel aan niet-deskundigen de mogelijkheid te bieden tot een juistere waardeering te komen van de beteekenis van het bosch.

Om dit doel te kunnen bereiken is het een eisch dat al het daartoe aangevoerde zuiver en houdbaar is. Immers, indien de argumenten bij zelfstandig nader onderzoek door de te overtuigen zijde mochten kunnen blijken ernstig aantastbaar te zijn, berokkent men daarmede groote schade aan de zaak: men is dan met zijn eigen argumenten bestrijdbaar.

Dit laatste is nu, naar het voorkomt, in vrij hooge mate het geval met verschillende gedeelten in deze publicatie.

Het werd daarom nuttig en noodzakelijk geacht om uit het kamp der onverdachte vrienden een stem te laten opgaan die dit getuigt.

Het geschrift is verdeeld in de volgende hoofdstukken:

A. Inleiding.
B. Algemeen gedeelte.
C. Economische beteekenis der bosschen.
D. Beteekenis der bosschen als deel van de natuur.
E. Maatschappelijke of sociale beteekenis der bosschen.
F. Het storend ingrijpen der criminaliteit in het voortbestaan der bosschen.
G. Slot.

Als bijlage volgt dan nog een litteratuur-opgave.

Blijkens de inleiding is de uiteenzetting speciaal bedoeld voor de landrechters die ten aanzien der bovenstaande punten ,,verruiming van inzicht mochten behoeven''. Tot de opstelling werd besloten naar aanleiding van een desbetreffend advies van den Procureur-generaal, hetwelk voortvloeide uit een bestuursconferentie in 1920 en daarop volgende voortgezette gedachtewisseling tusschen Dienstchef en Procureur-generaal, in verband met de toen ten tijde sterk vermeerderende criminaliteit t.o.v. de bosschen.

Van de zijde van het Boschwezen werd één der oorzaken hiervan gezocht in een te milde rechtspraak door de landrechters welke verklaard werd door een onvoldoend inzicht in de rol die het bosch in de samenleving vervult.

,,Hoewel dit bezwaar zijns inziens in zijn algemeenheid vermoedelijk overdreven mocht genoemd worden, had toch ook den Procureur-generaal meermalen het opleggen door hen van opvallend lichte straffen getroffen''.

Daar er geen andere middelen waren om hierop invloed uit te oefenen, verwachtte de Procureur-generaal effect van een duidelijke uiteenzetting over deze zaak, door den dienst van het Boschwezen te verspreiden.

In het dan volgende algemeene gedeelte wordt op pag. 3, onder aanhaling van Ham: ,,De grond- en boschpolitiek op Java'', geponeerd dat het bosch een normaal en noodzakelijk bestanddeel is van de begroeiing van elke eenigszins uitgestrekte streek.

Deze stelling is in haar algemeenheid, en zonder meer, niet anders dan onjuist te noemen, gelijk straks (pag. 827) nog nader uiteengezet zal worden.

De eisch om (djati-) boschgronden die geschikt zijn voor landbouwbedrijf aan deze laatste af te staan, wordt vervolgens bestreden.

Dit is één dier bosch-chauvinistische uitingen die de zaak ernstig schaden. Indien er door djatibosch bezette grond is, die werkelijk en

blijvend voor landbouwbedrijf geschikt is, kan er van objectief-economisch standpunt uit geen andere conclusie getrokken worden dan dat deze grond, zoo er gegronde vraag naar is, aan dat voor de gemeenschap veel loonender bedrijf afgestaan moet worden.

In punt 7 op pag. 4 wordt dan een fundamenteele kwestie van economische opvatting in 22 regels ,,abgefertigt''. De aanhanging van de school van Adam Smith tot in het begin der 20e eeuw wordt hierin een groote bedreiging genoemd voor het voortbestaan der bosschen, welke bedreiging ,,eerst sinds eene ethische politiek ingang vond en door de daarmede verband houdende sterkere uitbreiding der staatsbemoeienissen'', meer op den achtergrond kwam te geraken.

Een dergelijk eenzijdig en oppervlakkig heenloopen over zulk een diepgaand vraagstuk zal weinig of een verkeerd effect sorteeren op in te lichten leeken; een dienststuk mag bovendien niet het voorbeeld geven van dermate onvoldoende argumenteering.

Op pag. 6 lezen wij: ,,Het is immers nog niet zoo lang geleden, dat een Resident van het djatiboschrijkste gewest van Java, die zich ook in geschrifte gaarne verdediger en opheffer van den Inlander noemde, aan de Regeering schreef, dat de Dienst van het Boschwezen het er slechts op toelegde de belangen van zijn gewest te benadeelen''.

Deze hatelijke, persoonlijke tirade aan het adres van een Resident van Rembang is, ook wegens de toon, in een dienststuk uiterst misplaatst, nog afgezien van de juistheid van den indruk die haar inhoud wekt, zooals deze hier geciteerd wordt buiten eenig verband.

Zij bewijst overigens niets met betrekking tot een eventueele bij dien Resident aanwezige onderschatting van het belang van een geregeld staatsboschbeheer. Zonder nadere kennis van feiten sluit een objectief belangstellende allerminst de mogelijkheid uit, dat inderdaad wellicht bosch-chauvinisme de van ruimer standpunt uit beoordeelde belangen van een gewest benadeelde.

In punt 12 op pag. 7 volgt dan een korte uiteenzetting inzake de uiterst belangrijke en principieele kwestie: staatsexploitatie der bosschen of exploitatie door bemiddeling van particuliere ondernemers. Deze zaak is te veelzijdig dan dat men zich daar van af zou kunnen maken met enkele apodictische uitingen, zooals hier geschiedt. Ter sprake gebracht, eischt zij onafwijsbaar breedere behandeling. Geschiedt dit niet, dan blijve zij beter geheel buiten vermelding. Gezien het doel van de publicatie vraagt men zich bovendien af welk effect men zich heeft kunnen voorstellen van de aanvoering (en op die wijze), van deze uiterst spaarzame beschouwingen te dier zake.

Ook de Inlandsche bevolking, staat op pag. 11, ,,kan niet zonder hout leven''. Deze voor de geheele wereld geldende eenvoudige waarheid kan echter niet zonder meer als argument dienen voor de instandhouding van alle bestaande bosch op Java (zie ook hier nader pag. 827).

Zeer vreemd doet in dit geschrift vervolgens aan het op pag. 12 en 13 geschrevene, hetwelk culmineert in de volgende zinnen: ,,Welken last zou de Inlandsche bevolking niet ondervinden, indien de bosschen voor de bevrediging harer talrijke dagelijksche behoeften niet voor haar *openstonden*. In welke moeilijkheden is zij niet reeds geraakt, daar, waar dit niet meer *geheel vrij en onbeperkt* mogelijk was''. (Cursiveering van schr. dezes).

De Landrechter die overtuigd moet worden van de noodzaak tot strenge handhaving van een geregeld en gereglementeerd beheer der bosschen zal van dit argument vermoedelijk vreemd opkijken.

Door het geheele ,,Algemeene gedeelte'' heen loopt als fundamenteele stelling, waarop telkens weer als een onaantastbaar feit gesteund wordt, een vrijwel apodictisch gegeven uitspraak, waartegen schrijver dezes met de meeste ernst meent op te moeten komen.

Deze stelling, met welker waarheid derhalve vrijwel het geheele betoog staat of valt, moge blijken uit de volgende bijeengeplaatste citaten: pag. 5:..... ,,pas toen het te laat was en de minimum grens van den omvang der bosschen in verschillende streken reeds bereikt of zelfs al overschreden was,''..... is men tot inkeer der volgens de publicatie verkeerde leerstellingen der Manchester-school gekomen.

p. 13. ,,Want zooals reeds werd opgemerkt in de Inleiding, de uiterste grens van de *normaal voor een volk benoodigde* hoeveelheid bosch is op Java vermoedelijk, en naar het oordeel van verschillende deskundigen reeds zeker bereikt en in elk geval op sommige plaatsen aldaar al overschreden, *zooals de ondervinding leerde*. (Cursiveering van schr. dezes).

p. 15. ,,Verschillende schrijvers zijn van meening geweest, dat voor Java reeds de grens waar beneden de boschoppervlakte niet meer mag verminderen, bereikt is. [1]) Mag men ook om al of niet gegronde redenen nog betwijfelen of dit voor het eiland Java als geheel genomen juist is, *vast staat* dat in bepaalde gewesten in Java houtgebrek, ja houtnood, bestaat. Het juiste standpunt komt voor te zijn, *met alle mogelijke middelen* te trachten den status quo, den bestaanden toestand, te handhaven;'' (cursiveering van schr. dezes).

Ten aanzien nu van deze herhaalde malen neergeschreven opvatting, zooals dit telkenmale geschiedt, zonder meer, of gesteund door even categorisch neergeschreven onbewezen of onhoudbare uitlatingen, kan niet anders gezegd worden dan dat zij minstens een zeer problematieke en zeer betrekkelijke waarheid is.

Er kan niet gesproken worden van de normaal voor een volk benoodigde hoeveelheid bosch. De ondervinding kan niet leeren dat de uiterste grens van die hoeveelheid bereikt of overschreden is. Het,

[1]) Zie pag. 832.

zelfs vaststaande, feit dat er houtgebrek of houtnood is, kan, zonder meer, geen argument zijn voor instandhouding van bosch te bepaalder plaatse.

Voor een landstreek die in het wereldverkeer opgenomen is, hebben die argumenten, om de erin vervatte reden, zonder speciale omstandigheden, niet de minste kracht.

Slechts wanneer men die uitwisselende wereld-economie wil verloochenen, wanneer men meent te kunnen en te moeten streven naar een algeheele, eigen voorziening in de houtbehoefte van Java, door zich zelve, verkrijgen die argumenten een veel grootere graad van waarheid. (Op de velerlei overwegingen die zelfs dan nog verricht moeten worden wordt hier niet nader ingegaan).

Zoolang echter Ned.-Indië, speciaal Java, de rol vervult in het wereldverkeer die het nu speelt, voltrekt zich daarmede min of meer automatisch economisch een ontwikkelingsgang in breeder verband, die men tot zekere hoogte ten aanzien van bepaalde factoren (in dit verband met name het boschbezit) wel remmen of verhinderen kan, doch niet dan twijfelloos tot schade van dat geheel.

Wanneer bij toenemende ontwikkeling van Java gegronde vraag ontstaat naar thans met bosch bezette grond, waarvan met recht te verwachten is dat deze blijvend voor een andere (loonender) vorm van bodembedrijf te gebruiken is, dan eischt objectieve economie dat die boschgronden daarvoor afgestaan worden; afwijzing van dien eisch is principieel alleen gemotiveerd indien deze geschiedt op grond van orologische, hydrologische of klimatologische invloed van dat bepaalde boschgedeelte (welke invloeden kort en duidelijk in gedeelte D uiteengezet worden); principieel kan nimmer als motief voor zulk een afwijzing gelden voorziening in de houtbehoefte.

Eenzelfde miskenning van de effectieve plaats in het economische wereldverkeer welke Java inneemt, is vervat in de volgende op pag. 13 voorkomende zinsnede: „Naast het *gemak* dat alle leden der maatschappij in Ned.-Indië ondervinden, doordat zij ter voorziening in hunne behoeften *kunnen beschikken* over de uit het bosch gewonnen produkten....., waarin anders *ten koste der betalingsbalans* zou moeten worden voorzien door invoer uit andere landen.....". (Cursiveering van schr. dezes).

De eenige overweging die in de hier aangeroerde belangrijke kwestie doorslaggevend is: het effect op de betalingsbalans, staat hier weder, als terloops neergeschreven tusschenvoegsel, neergeschreven als een apodictische waarheid.

Niet alleen is deze kwestie niet zoo heel eenvoudig uit te maken, doch bovendien wijst zelfs een dergelijk vluchtige overweging van dit vraagpunt positief naar het tegenovergestelde der boven aangehaalde uiting.

Voor elk gebruik van hout namelijk, waar niet beslist djati geëischt of verlangd wordt, is goedkooper zeer goed hout door invoer te verschaffen. Het produkt bovendien dat het, in den afstand van boschgrond inbegrepen, voordeeliger andersoortig bodembedrijf levert, beïnvloedt met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de betalingsbalans in voordeeligen zin.

Verderop wordt op pag. 15 in dit verband nog als beïnvloedende factor behandeld de kwestie van een mogelijk, of zelfs vermoedelijk wereldtekort aan hout en bosch.

Het kan niet ontkend worden dat deze kwestie buitengewoon interessant en gewichtig is, doch tevens ongemeen moeilijk. Conclusies ten deze kunnen slechts een zeer betrekkelijke waarde hebben. Elke hieraan gewijde beschouwing moet uitgaan van een opeenstapeling van uiterst moeilijke en onzekere schattingen en vooropstellingen. Voor deskundigen kunnen dergelijke min of meer geslaagde speculaties een zekere aantrekkelijkheid en zelfs eenige waarde hebben; het is echter al te lichtvaardig om den leek de zeer aantastbare en veel bestreden pessimistische conclusie, waartoe sommige auteurs kwamen, voor te leggen als een vrijwel vaststaand feit, met de waarde van een zwaarwegend argument.

Nog betrekkelijker dan reeds hierom, wordt de kracht van dit eventueele feit als argument voor de instandhouding speciaal van het Javasche bosch, indien men zich realiseert welk aandeel dit heeft in de boschoppervlakte der wereld, en sterker nog indien men het cijfer van het houtverbruik op Java plaatst naast dat van andere landen.

De totale oppervlakte van het houtleverende productiebosch op Java is ruim 700.000 H.A.

De zeer betrekkelijke belangrijkheid dezer oppervlakte, mete men af naar de volgende cijfers, welke die uitgestrektheid bosch aangeven voor de erbij genoemde landen of landstreken. [1])

Duitschland	ruim	14,2	mill. H.A.
Zweden	,,	21,6	,, ,,
Frankrijk		9,4	,, ,,
Rusland	,,	161,5	,, ,,
Europa	totaal	306,1	,, ,,
Noord-Amerika	,,	612,1	,, ,,

Java produceert jaarlijks gemiddeld ± 250.000 M^3. djatihout, waarvan hoog gerekend ongeveer 40 à 50.000 M^3. geëxporteerd wordt, of beter: werd; het voert bovendien jaarlijks nog een hoeveelheid in, die in de statistieken niet in kubieke massa, doch in geldswaarde opgegeven wordt. Dit bedrag was vóór den oorlog voor Java ongeveer

[1]) Endres. Forstpolitik, 2e Aufl. 1922, pag. 6 en 8.

1 millioen gulden, naar ruwe schatting wellicht overeenkomende met een massa van ongeveer 20.000 M³.

Voor de hierna te noemen landen zijn de jaarcijfers van houtverbruik en houtinvoer als volgt: [1])

	verbruik:		invoer:
Duitschland	42,7 mill. M³.		16 mill. M³.
Zweden	37,6 ,, ,,	(uitvoer)	10 ,, ,,
Engeland	30,5 ,, ,,		29 ,, ,,
Frankrijk	26,6 ,, ,,		4 ,, ,,
Nederland	2,5 ,, ,,		2 ,, ,,

In het licht van deze cijfers, en gelet op den toenemenden bloei en ontwikkeling van Ned.-Indië, die normaler wijze aangenomen mag worden, zou het beetje bosch en hout van Java bij een komenden wereldhoutnood een druppel zijn in den oceaan.

Op pag. 16 wordt behandeld de door velen uitgesproken meening dat op de eilanden buiten Java nog een zeer groote boschvoorraad aanwezig is die naar alle waarschijnlijkheid voor zeer langen tijd ruimschoots aan een zelfs toenemende houtbehoefte, ook op Java, zal kunnen voldoen. Gevreesd wordt echter, dat ,,de transportkosten ondanks het feit dat het vervoer grootendeels over zee geschiedt en ze betrekkelijk gesproken, laag zouden kunnen worden gehouden, nog langen tijd een beletsel blijven tegen de voorziening van Java's houtarme streken met Sumatra- of Borneo-hout''. Deze vrees wordt speciaal geuit ten opzichte van de houtvoorziening der Inlandsche bevolking.

Hierbij dient echter scherp onderscheid gemaakt te worden tusschen de behoefte van die zijde aan timmerhout en aan brandhout.

Wanneer ,,de kleine man'' der inheemsche bevolking over 't geheel in staat, maar vooral: genegen, ware zijn brandhout te koopen, dan zou die behoefte, in stijgenden lijn, nog geruimen tijd bevredigd kunnen worden door dat gedeelte van het hout in de aankappen der djatibosschen hetwelk thans *daarin achterblijft* en verdwijnt, *omdat het onverkoopbaar is* aan bovengenoemde klasse der bevolking, die de aangewezen afnemer voor dit produkt is.

De thans aanwezige vraag naar en opname van timmerhout van de zijde van het gros der inheemsche bevolking is procentisch een zóó gering deel van de geheele vraag, dat deze geen probleem vormt in de bosch- en houtpolitiek. Ware dit wel het geval, en zoodra dit een feit wordt (gelijk overigens in den lijn eener ongestoorde natuurlijke ontwikkeling in afzienbaren tijd geschieden zal), dan zal invoer van behoorlijk buitenlandsch hout zonder twijfel een goudmijn voor den ondernemers worden, ook voor Sumatra- en Borneo-hout.

[1]) Endres. Forstpolitik.

Zeer vreemd doen aan de op pag. 17 in punt 28 vervatte klachten omtrent een onvoldoende voorziening met timmer- en brandhout van alle zijden: Inlandsche bevolking, de industrieën en de Europeesche bevolking.

„Algemeen was (gedurende *de sterke economische opleving* dadelijk na het einde van den wereldoorlog; (invoeging en cursiveering van schr. dezes]) de klacht dat er te weinig hout, te weinig bosch, op Java, in Nederlandsch-Indië, was".

Het komt schrijver dezes als een sterk euphemisme voor om den eisch van koortsachtige inhaling van den ontstanen achterstand, en herstel van het verlorene, als onmiddellijk gevolg van den oorlog, een sterke economische opleving te noemen. Waar toen, over de geheele wereld, aan alles een tekort was, kan het aanwezig zijn van dit feit in Indië moeilijk een argument zijn ten bewijze van de stelling der er normaliter een tekort aan hout en bosch in onze koloniën zoude zijn.

„De aanwezige bosschen en de ontwikkeling van het boschbeheer zijn maar juist voldoende voor de behoefte.....", leest men iets verderop.

Afgezien van de tegenspraak die deze zinsnede inhoudt met betrekking tot de steeds herhaalde verzekering dat die factoren onvoldoende zouden zijn, komen beide laatst aangehaalde gedeelten in een wonderlijk licht te staan naast de betoogen die vervat zijn, in een andere, precies tegelijkertijd verschenen publicatie van ambtelijke zijde, eveneens op het gebied der hout- en boschpolitiek. (October 1923).

Bedoeld wordt de Nota van den Directeur van Landbouw c.a. nopens de voorgestelde schepping van z.g. gemengde bedrijven voor den houthandel.

De idee dier schepping ontstond volgens die Nota op grond van het feit van eenen onvoldoenden afzet van het gevelde gouvernementsdjatihout, zóó dat zelfs een sterk ingekrompen jaarlijksche kap voor een deel onverkocht bleef, met, als één der gevolgen, jammerklachten en misère bij de Indische hout-groothandelbedrijven.

Als zeer voornaam, bijna voornaamste, middel ter verbetering van dezen ongezonden toestand, noemt de Nota, gesteund door de meening van den groothandel: bevordering van den export. Mede ter bereiking van dit doel resulteert dan de Nota in een voorstel tot schepping van gemengde bedrijven (financieele zakengemeenschap tusschen houtgroothandel en Regeering), op te richten voor den duur van 30 jaren!

De tegenspraak tusschen deze beide ambtelijk gestempelde publicaties is zóó flagrant, dat, indien de hier besproken Dienst-publicatie de juiste feiten zou behelzen, men het doel van laatstbedoelde Nota als een misdaad tegen eigen land zoude moeten aanzien.

Dit laatste is niet het geval, en dat de Dienst-publicatie geen onaantastbare feiten geeft, is getracht in het voorgaande aan te toonen.

Maar welken indruk moet het op belangstellende leeken maken, indien in twee, precies tegelijkertijd verschijnende, ambtelijke publicaties, ten aanzien van zulk een vitale kwestie, een dergelijke volmaakte en onverzoenbare tegenstrijdigheid geconstateerd moet worden?

Betrof de voorafgaande bespreking een aantal der betoogende argumenten, tot slot van deze kritische beschouwing moge een enkele opmerking plaats vinden in verband met de spaarzame cijfers die in dit eerste gedeelte der publicatie gegeven worden.

Op pag. 13 wordt vermeld dat voor Java gedurende het tijdperk 1910 t/m 1920, de totale bruto-opbrengsten bedroegen *f* 148.491.651 en de totale netto-opbrengsten *f* 57.665.782, of gemiddeld resp. *f* 7.424.593 en *f* 2.883.289 per jaar, en wel resp. *f* 2.373.447 en *f* 1.156.881 in het jaar 1901, en *f* 22.198.385 en *f* 8.111.106 in 1920. Den aandachtigen lezer zal daarbij direkt opvallen de in 1920 zeer ten nadeele veranderde verhouding tusschen bruto en netto-opbrengst, vergeleken met die in 1901.

Onmiddellijk op deze cijfers volgt de mededeeling:

,,Deze laatste som (de netto-opbrengst in 1920, schr. dezes) maakt ontegenzeggelijk reeds een vrij groot procentage uit van de netto-Landsinkomsten''.

Om deze mededeeling te kunnen aanvaarden wenscht men dit percentage te weten. Berekent men dit, dan blijkt zulks te zijn:

Voor 1920: 2,8 %, 1921: 1,5 %, 1922: 0,05 %.

In ,,normale'' jaren is overigens dit percentage gemiddeld steeds om en bij 3 % geweest.

Te Wechel berekent in zijn inaugurale rede (1915): ,,De beteekenis van het bosch in onze Oost-Indische Koloniën'' op pag. 13 dit procent voor 1914, *(dus voor een ,,normaal'' jaar), inclusief de zeer aanzienlijke baten aan uitvoerrechten op hout en andere bosch (bij-) produkten, (in hoofdzaak op de buitenbezittingen)* op 2 % van de zuivere netto-inkomsten van geheel Indië!

In dit verband aansluitend nog deze opmerking:

Op pag. 15 der Publicatie wordt in punt 26 bovenvermelde rede geciteerd als één der bronnen welker schrijvers van meening zijn geweest, ,,dat voor Java reeds de grens waar beneden de boschoppervlakte niet meer mag verminderen, bereikt is''. [1])

De belangstellende lezer die deze bron naslaat, leest daarin echter op pag. 8: ,,Zoodanig willen wij dan ook de kwestie van de houtvoorziening op Java beschouwd hebben, in tegenstelling van hen, die

[1]) Zie pag. 827.

meenen, dat Java op zich zelf beschouwd moet worden waar het geldt de mogelijkheid om ook in de toekomst zelf zijne houtbehoefte te kunnen dekken.

,,Wij achten het absoluut verkeerd in eenen eventueelen toekomstigen houtnood op Java iets beangstigends te zien en te trachten die te voorkomen door thans reeds voor landbouw geschikte gronden te bebosschen of bosschen op terreinen die van nature voor landbouw zijn aangewezen à tout prix in stand te houden''.

Naast dit citaat is elk commentaar, naar het voorkomt, overbodig.

Op pag. 14 wordt vervolgens geciteerd het geldsbedrag, waarop de houtvester ten Oever indertijd, in Tectona 1910, becijferde de voordeelen van een geregeld boschbeheer voor de Inlandsche bevolking, en welke becijfering leidde tot een bedrag van *f* 4.000.000. Deze poging was op zich zelve verdienstelijk, doch de waarde er van is om verschillende redenen problematiek. De in de publicatie hierop bouwende schattingsgewijze verhooging van dit bedrag tot minstens *f* 10.000.000 is zóó willekeurig, dat, naar gemeend wordt, deze alinea veel beter achterwege ware gelaten.

Het dan volgende gedeelte D: ,,Beteekenis der bosschen als deel van de natuur'', is — in het kader van het gestelde doel — goed en duidelijk, en zal zijn doel niet missen.

Gedeelte E: ,,Maatschappelijke of sociale beteekenis der bosschen'' acht schrijver dezes misplaatst in een Dienst-publicatie; bovendien is het niet geslaagd in de bedoeling die er blijkens de gebezigde taal en de geuite opvattingen aan ten gronde lag.

Als één voorbeeld uit vele moge vastgesteld worden dat de op pag. 29 geplaatste opmerking dat op de ledenlijst der N.-I. Vereen. tot Natuurbescherming slechts een enkel lid der rechterlijke macht ingeschreven staat, zeer misplaatst is in een dienststuk, en zeker in dien vorm.

Men vraagt zich af welk effect men gemeend heeft dat de lezing van dit gedeelte litteratuur zal kunnen sorteeren op den landrechter.

Van het aanhalen van citaten uit dit gedeelte zal, zij 't ook noode, worden afgezien; slechts moge nog even opgemerkt worden dat het op pag. 33 ontwikkelde standpunt t.o.v. servituten en volksrechten bij een auteur die in het eerste gedeelte een ethische politiek belijdt, onbegrijpelijk is, en, (mede daarom), niet op zijn plaats is in een dergelijk ambtelijk stuk.

Het gedeelte F, dat dan volgt: ,,Het storend ingrijpen der criminaliteit in het voortbestaan der bosschen'' is goed; mogelijk is dat een ander van een andere behandeling dezer materie meer effect zou meenen te mogen verwachten; zulks blijft echter een kwestie van opvatting; dit hoofdstuk zal ongetwijfeld, zooals het geschreven is, de bedoeling vervullen.

Terugblikkend op het geschrevene voelt schrijver dezes zich gedrongen tot een korte nadere verklaring:

Het besluit tot deze kritische beschouwing, werd allerminst genomen uit een zucht tot afkeuren, waar maar af te keuren valt. Integendeel, het is met tegenzin en met eenig gevoel van spijt dat in zekeren zin defaitisme gepleegd werd.

Maar het belang der te verdedigen zaak zelve eischt afwijzing van elk argument dat den toets eener zuivere en strikt-objectieve kritiek niet kan doorstaan. Dat heeft zij niet noodig. Dat verlaagt hare waarde. Er zijn genoeg standhoudende, onweersprekelijke feiten en overwegingen die haar, mits in haar juiste proporties, klaar en duidelijk voor ieder aanvaardbaar en begrijpelijk maken.

Het moet ten zeerste betreurd worden dat de eerste, breeder opgezette poging, om de belangen van het bosch te bepleiten bij eene categorie van menschen, die daar indirect een grooten invloed op uit kunnen oefenen (die der landrechters), dit voor een groot gedeelte trachtte te doen door een opeenstapeling van onbewezen, ernstig bestrijdbare en zelfs bepaald onjuiste argumenten.

Door die handelwijze schiet men het doel voorbij; men verzwakt dat gene wat men steunen wilde.

Door het grootste deel van het aangevoerde, uitgezonderd de bepaald technische feitelijkheden, zal niets bereikt worden bij de landrechters. Gedeeltelijk zijn deze, uitteraard, tot een juiste waardeering ervan eenvoudig niet in staat. Voor een ander deel zou een kritisch nader nagaan ervan hen zoo vaak tot het hierboven neergeschreven oordeel brengen, dat de publicatie al spoedig met eenigen wrevel door hen opzij gelegd zal worden.

Na al dit negatieve zal men terecht verlangen dat ook eenige opbouw verricht wordt. Aan dit verlangen voldoenende, moge de meening uitgesproken worden dat de publicatie vermoedelijk effectvoller geweest zou zijn, indien men eenvoudig de volgende gedachtengang vastgelegd had:

Het gouvernement van Indië heeft een kostbaar boschbezit. Voor een deel ontleent dit zijn groote waarde aan andere functies dan het leveren van opbrengst. (De gedeelten D en F kunnen den belangstellenden leek daarvan overtuigen).

Voor een ander, niet onbelangrijk gedeelte, is het een bron van aanzienlijke inkomsten voor den lande.

Voor beide soorten van functies achten de deskundigen met name te noemen bepalingen en verrichtingen noodzakelijk. (Waarbij getracht zou kunnen worden eenig inzicht in die noodzakelijkheid te verschaffen, waar mogelijk).

En ten slotte, en boven al, den rechter is de gewichtige taak opgedragen handhaver te zijn van alle rechten en verplichtingen die de gemeenschap stelde, zonder aanzien des persoons, *en zonder de innerlijke waarde* der wetten en bepalingen te beoordeelen.

Het is hieraan aansluitend dat schrijver dezes als opbouwend slot het volgende wenscht te zeggen:

Indien inderdaad door den landrechter „te lichte" straffen toebedeeld worden, ligt de fout voor het allergrootste gedeelte ongetwijfeld aan de betreffende strafbepalingen.

De oorzaak dezer fout is gelegen in den, als geheel, onvoldoenden opbouw der strafbepalingen, en in het feit dat daarin niet gegeven wordt een voldoende systematische, artikelsgewijze splitsing en omschrijving der strafbare feiten, met telkens daaraan verbonden evenredige strafmaten, zoodat implicite en onvermijdelijk het gevolg daarvan is dat de rechter aan de bepaling der strafmaat in te sterke mate zijn oordeel over het gewicht van het begane strafbare feit ten gronde moet en kan leggen.

Geen enkele poging tot inzichts-verruiming zal de gevolgen van dit primaire gebrek kunnen opheffen.

Men zorge ervoor, dat ook in bosch-strafzaken de rechter zijn taak kan vervullen op de wijze zooals diep-principieel als één der allereerste plichten van hem geëischt wordt: dat hij recht spreke volgens de wet.

Die wet (in dit geval: het geheel der speciale boschstrafbepalingen) moet theoretisch in vrijwel alle mogelijke gevallen voorzien, met zoo scherp mogelijke omschrijvingen, en een consequente onderlinge verhouding der voor elk strafbaar feit te stellen strafmaten.

Hier ligt volgens schrijver dezes de doeltreffende, maar dan ook dringende en acute plicht van den Dienst van het Boschwezen: de Regeering zoo spoedig mogelijk te doen beslissen er toe over te gaan waarlijk wetmatige bosch-strafbepalingen te doen samenstellen door een kleine commissie, waarin boschtechnici en juristen, ieder binnen hun eigen competentie, gelijkwaardige zeggingsmacht hebben. Dat wil zeggen: de boschtechnici stellen de mogelijke strafbare feiten principieel zoo gedifferentieerd als noodig en mogelijk is, op; zij ook bepalen de overige technische materie die als onmisbaar in de te scheppen bepalingen opgenomen moet worden, zooals b.v. grondslag, wijze en grootte der vast te stellen schade-bedragen, en dergelijke; der juristen taak is de juridische inkleeding en wat daarmede annex is; overleg tusschen beide groepen van deskundigen leide, waar noodig, tot de vaststelling van de strafmaten in elk der gestelde gevallen.

Wageningen, April 1924.

VARIA.

EEN VREEMDE GESCHIEDENIS.

Een lezer schreef aan het *Bat. Nbl.* (13 Mei 1924):

In het begin van 1913 bezocht ik den Boroboedoer.

Toen de avond begon te vallen, slenterde ik naar dezen thans wereldvermaarden tempel, in de hoop, wijl het een wolkenlooze hemel was, de volle maan in alle glorie en pracht te zien opgaan.

Op de bovenste trede van de trap, welke naar het vierde terras voert, zat een oude, goedgekleede Javaan. Peinzend naar het Westen starend, merkte hij schijnbaar mijn komst niet op, totdat ik hem met een groet nader was gekomen. Hij nam terstond de hurkende houding aan en maakte zijn ,,sembah''. Vroeg daarop of hij mij van dienst kon zijn als gids. Bedankend voor het aanbod, met het oog op het late uur, begon ik een praatje en zoo keuvelend wandelden wij samen naar den top, gekroond door de groote ,,Dagob''. Een schitterend, een grootsch tafereel strekte zich voor ons uit. De gouden zon naderde reeds den, door blauwig wazende, zacht lijnende heuvelruggen gevormden, horizon. In de natuur was het onbeschrijfelijk rustig, en werkelijk absolute stilte spande zich om ons heen. Het was een onvergetelijk oogenblik, noodende tot overpeinzing en weldoend door de bijna tastbare Goddelijke heerlijkheid. De zacht koele avondwind streelde lichaam en zinnen en leidde onbewust naar het mystieke. Mijn metgezel hurkte in devoot zwijgen, voortdurend starende naar het Westen.

,,Waar denk je aan, Kiahi'' vroeg ik.

Hij gaf eerst geen antwoord, toen kwam het zacht vibreerend over zijn lippen: Wanneer, o wanneer zal *Hij* komen, o groote heer?

Mijn belangstelling was opgewekt en hij scheen zulks te voelen toen ik hem ernstig rustig vroeg: ,,Wie Kiahi, wie moet er komen?''

De Moghosiddo, de Verlosser, die vrede brengt en liefde predikt voor den naaste, die de Aarde zegent en de rijstvelden vruchten doet dragen, tienvoudig, honderdvoudigd méér dan nu!

Ik begreep dat hij doelde op den Messias der Hindoes, den Amoghassidda.

,,Maar, natuurlijk Kiahi, komen zal Hij; wanneer? Ja wie weet het?''

Weer een oogenblik stilte. Boven onze hoofden wiekten een paar kalongs weg in Oostelijke richting, waar aan den gezichteinder een heldere metaalglans het opkomen der maan aankondigde.

Het oude hoofd zachtkens wiegelend gaf hij ten antwoord:

,,Maar eerst, éérst moet tot zijn Lichaam zijn weder gekeerd het edele, het levende Hoofd van Mitobo. Niet eerder. Want hoe zal Moghosiddo de plaats herkennen, wanneer hij niet het Hoofd zal zien van zijn Vader Mitobo?''

Weer zweeg hij een oogenblik en toen, eigener beweging, deed hij mij een verhaal hetwelk een diepen indruk bij mij heeft achtergelaten. De omgeving droeg levendig daartoe bij; de absolute rust in de natuur, het grijze kunstvolle tempelcomplex om ons heen, een Westelijke hemel zacht-

gloeiend in rose goud en opaal en daar, in het Oosten, Luna, oprijzend in een gewaad van niet te beschrijven luister.

„Heer," — zeide de Kiahi, en weer trilde zijn zacht-ernstige stem — „het Hoofd van Mitobo is weggenomen; ver weg, heel ver weg. Het is vóór dien twee malen geschied dat lieden het Hoofd met zich hebben medegenomen en immer heeft het Ongeluk hen achterhaald, hen met hun gezin verdelgend, en..... Het Hoofd is steeds uit zich zelf teruggekeerd.

Het Hoofd is nu nog niet teruggekomen maar het bestaat; het is er nog....."

„Zoo Kiahi, dat is werkelijk buitengewoon. En weet gij niet wie de daders zijn?"

„Neen, de daders ken ik niet. Het is zoo gebeurd: Op een dag kwam hier een klein gezelschap, voorname heeren waren het. Aan hun spreken merkte ik dat het „Djerman" (Duitschers) waren. Zij verwijlden een tijd en bezagen alles. Ook vóór het Hoofd bleven zij lang stil staan, bewonderden het, beurden het heel voorzichtig op en zetten het weder zeer eerbiedig op zijn plaats. Hunne oogen konden het niet los laten..... Ik werd ongerust, toch dacht ik aan geen kwaad. Immers het is streng verboden van hier iets mede te nemen.

In den nacht kwam een gedaante aan mijn legerstede en wenkte mij. Ik stond dadelijk op. De gedaante liet mij volgen en bracht mij naar de plaats waar het hoofd werd bewaard.

Het Hoofd was verdwenen.....

Den volgenden dag kwam het gezelschap Duitschers langs mijne woning, op terugweg naar Djokja. Mijne oogen werden onweerstaanbaar getrokken naar den voorbijsnellenden wagen. In het binnenste van een koffer zag *ik* het hoofd en het hoofd zag *mij* en het was alsof het mij om hulp vroeg ..... Daarop werd ik bewusteloos.....

Ik werd weder opgewekt door dezelfde gedaante van dien nacht en deze sprak mij gebiedend en met groote stem toe:

Gaat hen achterna, zij die het Hoofd hebben weggevoerd. Zeg hen dat zij zullen worden getroffen door de grootste ongelukken. Dat hun huis zal worden weggevaagd. Dat hun Keizer en zijne soldaten zullen vluchten of omkomen door vreemd geweld. Dat hun land zal ten onder gaan en hun volk geslagen worden met armoede en slavernij..... Ik antwoordde: Verheven heer, Barmhartige Genade, waar zal ik arme oude man hen vinden?"

„En wat verder Kiahi?"

„Niets, wat is er aan te doen?"

Intusschen waren wij de terrassen afgedaald en schreden in de richting van de pasangrahan. De kiahi bleef plots staan en wees naar een plaats waar op den grond het maanlicht trilde, uitgezeefd door het gebladerte van een ouden kanari-boom.

„Hier is Zijn plaats, groote heer en hier zal het Hoofd moeten terugkeeren. Indien niet, dan zullen alle rampen degenen die het Hoofd wegvoerden, *èn* hun omgeving, *èn* land teisteren, zonder ophouden teisteren".

„En denk je, dat het zal terugkeeren Kiahi?"

„Ja, heer, stellig. Die Toewan „Djerman" waren groote Heeren en edel was hun gelaat en edel hun houding. Eéns zal het Hoofd hen aanzien en zij, Zijne gedachten *ziende* zullen het terugbrengen naar deze zelfde plaats, in een donkeren stillen nacht....."

Kunst en Cultuur in Sowjet Rusland, door Nico Rost. Em. Querido, Amsterdam.

Schr. wil enkel de problemen der moderne Russische kunst, zooals deze na de revolutie tot uiting kwamen, aanwijzen. De oplossing zal in vele gevallen nog jaren op zich laten wachten. Deze poging, om Nederland met een onderdeel van het nieuwe geestesleven in het Rusland van dezen tijd bekend te maken, brengt ons veel wetenswaardigs over tooneel, literatuur, beeldende kunsten, museumwezen en de organisatie voor proletarische cultuur (Proletcult). Is er, de revolutie ten spijt, veel gebleven ,,precies als bij ons", er zijn toch ook zeer treffende tegenstelling te vermelden. Een staaltje, genomen uit hetgeen over de drie door Stanislawski in het leven geroepen Studietheaters is geschreven:

,,Hetgeen zijn spelers ons te overdenken geven, betreft vooral den Mensch. Men denkt bij deze acteurs het eerst aan menschen en bedenkt eerst veel later dat deze menschen acteeren.

Wanneer bij dit gezelschap iemand het tooneel betreedt, leidt ons dit geen oogenblik af. We bemerken niet wat we in West-Europa zoo vaak gevoelen: me voici, moi le grand acteur. Zulke gedachten zijn dezen Russen vreemd. Een zoo volkomen samenspel ziet men zeker hoogst zelden. Géén enkeling maakt zich door een onderscheiden techniek los uit het geheel of wil door virtuositeit naar voren komen. Men speelt zonder romantiek, als doodgewone stervelingen."

Het boek geeft meerdere aanwijzingen dat de Nederlandsche literatuur in Rusland geenszins onbekend is. Het behoeft dus geen verwondering te baren Henriëtte Roland Holst vermeld te vinden onder de schrijvers, wier werk gewaardeerd wordt door Lunatscharki, op wien de taak rust de kunst van Sowjet-Rusland in overeenstemming te brengen met de politiek der regeering; maar wel zal men het merkwaardig vinden dat ,,in Moscou bijna ieder arbeider de naam van onze groote dichteres kent en niet anders dan met diepen eerbied noemt". Als de Schr. daarbij dan de vraag laat aansluiten: ,,Is dit in ons land ook steeds het geval?", dringt van zelf de overweging zich op, dat juist in deze dagen de naam der dichteres in ons land op ieders tong is, in verband met haar treden uit de communistische partij, in welke zij haar geloof verloren en aan welke zij haar vertrouwen opgezegd heeft.

Zullen de overwegingen, die haar hiertoe leidden, in Rusland ook waardeering vinden en tot gemeengoed van den Moscouschen arbeider mogen worden?

Een strijder voor een hoog ideaal. Opstellen en toespraken van wijlen Sir Charles Stewart Loch, vertaald door J. F. L. Blankenberg. H. D. Tjeenk Willink & Zn., Haarlem (geb. *f* 3.90).

Loch was van 1874 tot 1914 de stuwkracht van de Charity Organisation Society. Eerst in Londen, daarna in heel Engeland, vervolgens in al wijder kring deed hij de overtuiging ingang vinden dat de wijze, waarop totdien de gelden voor liefdadige doeleinden werden besteed, een geheele hervorming vereischte, wilde men datgeen, wat als liefdadigheid bedoeld was, inderdaad tot weldadigheid maken. Het hierin gelegen hooge ideaal komt ten volle tot zijn recht in den, door collega's en vrienden van den grooten

socioloog, bijeengebrachten bundel van hem afkomstige opstellen en toespraken.

Zij zijn in vier groepen verdeeld. Weldadigheid, een element der maatschappelijke samenleving. De problemen der weldadigheid. Methoden van maatschappelijk werk. Het doel van de Charity Organisation Society.

Geheel dit boek doet ,,weldadig'' aan door zijn geest van practische liefde.

,,Andere tijden hebben hunne afhankelijke klasse gehad, erkend en bijgestaan als afhankelijk. Dit hadden wij in Engeland, onder het vereenigd systeem der loonsbepaling en der oude armenwet.

Tegenwoordig is iedereen bestemd lid te zijn van eene gemeenschappelijke samenleving en burger. Daaruit volgt, dat geen der klassen in de maatschappij en zoo mogelijk ook geen individu, van de gemeenschap afhankelijk moet zijn. Dit behoort tot een ander tijdperk en bij een ander ideaal; daarheen terug te keeren zoude beteekenen wederom een klasse van nietleden der samenleving te erkennen, als deel van het geheel — die klasse hebbe al of niet burgerrecht.

Hieruit volgt, dat wij voor de ontwikkeling van de klassen, die onder een ander systeem afhankelijk zouden zijn, veel meer dan onze voorgangers, speciale moeite moeten doen, nieuwe middelen moeten opsporen, die haar het zich opwerken tot het onafhankelijk bestaan gemakkelijk maken, grooter vernuft moeten aanwenden en nieuwe vormen van tucht opleggen.

Dit alles maakt een nieuwe studie van de sociologie noodig''.

Zoo schreef Loch in zijn beschouwingen over ,,De ethiek den weldadigheid''. Het schaadt niet aan het boek dat deze ethiek tot een stelsel uitgewerkt zich nu en dan in herhalingen weergeeft. De te Oxford gepromoveerde, de docent aan het Manchester college, de vice-president van het Congres international d'assistance publique et privée, van het International institute of sociology en van de International society of social science, het lid van verschillende Britsche staatscommissiën op sociaal gebied, de wegens ten deze bewezen diensten in den adelstand verheven weldoener, Sir Loch, weet in zijn betoogen en pleidooien afwisseling en talent genoeg te leggen om niet door herhaling te vervelen.

Maar wat in dit boek wel hindert, is het drievoudig extraheeren, dat als inleiding ervoor dienstig is geacht. Vóór het voorbericht van Arthur Gray, dat voornamelijk over Loch zelf spreekt, de opdracht van den vertaler aan Mevrouw M. G. Muller—Lulofs, waarin de grondgedachte van Loch's geschriften wordt omschreven, en daaraan gaat weer vooraf het extract van het extract, waarmede de uitgever het titelblad vult.

Moge dit niemand weerhouden Sir Loch zelf te lezen.

Nederlandsche spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden, door dr. F. A. Stoett. W. J. Thieme & Cie., Zutphen.

De vierde druk van deze aardige verzameling verschijnt in 2 deelen, waarvan het eerste nu reeds verkrijgbaar is (*f* 12,— geb. *f* 13,75). Deel II is ter perse. Voor ons ligt de proefdruk, die *A* volledig geeft met 125 nummers, in ruim 50 blz. groot formaat, en van *B* nog een 80 tal nummers, waarmede deze letter maar halfweg reikt. De spreekwoorden, enz. worden vermeld en uitgelegd, de bekende opvattingen erover, alsmede de literatuur worden uitvoerig en toch bondig aangegeven.

Laat ik als voorbeeld van bewerking één nummer weergeven, waarbij ik dan tevens iets zou willen opmerken.

„89. *Apenliefde.* Daar een aap soms uit harstochtelijke liefde haar jongen dooddrukt, verstaat men in fig. zin onder apenliefde, een onverstandige, dwaze liefde, vooral de blinde liefde der ouders voor de kinderen, die hun meer kwaad dan goed doet. Vgl. Vondel, *Warande der Dieren,* 5; Winschooten 3; Cats 1, 451: Een aap uit al te groote min, die perst zijn jong de lenden in; Van Effen, *Spectator* X, 151: Hij heeft het (geld) bemind gelijk de simmen (apen) hare Jongen, denwelken zij uit liefde dood sollen; *Ndl. Wdb.* II, 534; vgl. fri. *apeljeafde;* hd. *Affenliebe*".

Tot zoover dr. Stoett; het spreekt van zelf dat zijn boek voor al die afkortingen een algemeenen wegwijzer geeft. Mijn kantteekening is deze.

Ik heb in Indië de uitdrukking *apenliefde* ook in anderen zin hooren toepassen. Een tamme aap kan heel lief doen tegen iemand met wiens omgang hij vertrouwd is geraakt. Hij laat zich aaien en hij toont zich vriendelijk. Maar ziet hij zijn baas aankomen, dan doet hij ineens boos, onvriendelijk tegen dienzelfden bekende, deze wordt dan zelfs wel venijnig gebeten. Een dergelijke omkeer van aanhaligheid tot stugheid of erger bij iemand, wanneer een derde ten tooneele treedt, van wien ondersteld wordt, dat hij de aanhaling wel eens kwalijk zou kunnen nemen, wordt dan als „slechts apenliefde" of „echte apenliefde" gekarakteriseerd.

Erasmus, door J. Huizinga. H. D. Tjeenk Willink & Zn., Haarlem. (*f* 4.25, geb. *f* 5.25).

Een mooi boek van een bescheiden geleerde. Ik schrijf dit, omdat de schrijver zich, in de Nederlandsche uitgave althans, noemt zonder vermelding van zijn doctorsgraad en zijn hoogleeraarsrang, ook omdat hij in de opdracht „to P. S. and H. M. Allen" zijn werk geeft als een ruiker van bloemen in hun tuin geplukt, bovendien omdat hij de eerste goede biografie van onzen grooten landgenoot in onze taal aanbiedt als voorstudie tot dieper gaande onderzoekingen over Erasmus en zijn tijd.

Het boek is het eerste der serie *Great Hollanders* die op initiatief van onzen oud-landgenoot, den Amerikaan Edward Bok, zal verschijnen. De door Frits Hopman bezorgde Engelsche vertaling vermeldt wel de kwaliteit van den Leidschen hoogleeraar in geschiedenis. De Nederlandsche uitgave is dus niet een vertaling, *zij* is de oorspronkelijke, al volgde zij op de Engelsche. Vertolkt zij hierdoor al juist de gedachten van den schr., zij heeft nog iets voor op de Engelsche, voor hen althans, die zijn werk niet alleen tot een leesboek, maar ook tot een studieboek willen maken, in talrijke korte aanwijzingen zet professor Huizinga er zich toe „rekenschap van zijn beweringen" te geven. Ik houd niet van noten, ik kan dus 't Amerikaansche inzicht begrijpen, dat ze niet noodig heeft gevonden. Soms wordt de aandacht op één bladzijde tot negenmaal naar een noot geleid, maar de geleerde schr. heeft het hierin opgesloten bezwaar tot een minimum gebracht, door zoogoed als geen uitwijdingen op te nemen, doch slechts uiterst korte verwijzingen naar andere uitgaven waarover men gauw gewend heen te lezen. Al houd ik niet van noten, toch ben ik overtuigd dat menig studielezer van de Engelsche uitgave nader om de Nederlandsche zal vragen ten einde met behulp van de noten, zooals deze hier gegeven zijn, zijn Erasmus-kennis te verdiepen.

Het is een mooi, zeer mooi boek, dat gelezen moet worden en zal worden. De inzet der reeks „Great Hollanders" mag een buitengewoon gelukkige heeten.

Geestelijke overwegingen van een modern mensch, door G. J. D. C. Stempels. H. D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem (*f* 3.—, geb. *f* 3.90).

De schrijver onderstelt bij zijn lezer weinig vermogen zelf een oordeel te vormen, hij legt alles uitvoerig uit, en dan neemt hij daarna nog niet aan dat wie de uiteenzetting aandachtig gevolgd heeft tot een conclusie is kunnen komen, die in eenig opzicht verder reikt dan het door den Schr. omraamde.

Als hij b.v. in 14 blz. zijn opvatting over Goethe's „Das Ewig-Weibliche" duidelijk gemaakt heeft, laat hij 't niet aan den lezer over te overpeinzen in hoever tegen het betoog eenige bedenking te maken blijft, maar helpt hij hem ook nog aan die bedenking.

Hij heeft in den aanhef van zijn boek verteld wat hij onder geestelijke overwegingen verstaat en hij heeft doen uitkomen, dat de in dezen bundel samengebrachte studies bijeen behooren. Als hij ons in meer dan 220 blz. onderhouden heeft en ieder tot de opmerking gebracht heeft, dat het heusch niet noodig ware geweest vooraf te waarschuwen, dat de studies niet zonder onderling verband zijn, voelt hij zich genoopt in een narede nog eens afzonderlijk uiteen te zetten hoe de lezer dit verband te begrijpen heeft.

Na dit opkomen tegen het wat te klein bekijken van zijn lezer, voeg ik hier dadelijk en uitdrukkelijk aan toe, dat de schrijver in dit boek in afwisseling, in uiteenzetting, in beschouwingen en in conclusies veel te genieten geeft.

Muziek (Proza-keur), door Is. Querido. Em. Querido, Amsterdam.

Naast Händel, den stormigen alexandrynist der lithurgie, de al-zegenende Bach, het gods-kind, naïef van zielsheerlijke openheid. Dan Chopin, de verfijnde salon-ziel met zijn zoete muziek, een vreemde romantische dweper, een geheimzinnige ziel. Vervolgens:

Gerard Hekking, niet zoo zeer over den „bekenden" solist, maar méér en vooral over den kunstenaar schrijft Querido. En hij krijgt het leeuwendeel van het vele mooie, dat in dit boeksken is neergelegd. „Voor mij zijn er tot nu toe maar twee groote d.w.z. zélf dichterlijk-levende cellisten met scheppend interpretatie-vermogen; dat zijn Casals en Hekking".

De laatste onder de hier vereerde muziek-grooten is Carl Flesch, de violist, een der waarlijk groote herscheppers onder de instrumentalisten van tegenwoordig.

Deze proza-keur handelt niet alleen over muziek; zij is muziek.

Paedagogische fragmenten (achtste druk). Ethische fragmenten (zevende druk), door dr. P. H. Ritter. H. D. Tjeenk Willink & Zn., Haarlem. (Elk dezer twee werken gebonden *f* 2.50).

In het verschijnen van deze 8e en 7e drukken, twaalf jaren na het overlijden van den schrijver, ligt een weerlegging van de kritiek van hen, die kleineerend over het werk van den predikant, journalist, hoogleeraar in de wijsbegeerte geoordeeld hebben. De moderne kritiek heeft zich tot taak gesteld bij schrijvers en bij lezers nieuwe begrippen en inzichten ingang te doen vinden. Dit is haar deels gelukt, maar de volksgunst heeft zich toch niet geheel naar de leering der jongeren gevoegd. Een volksuitgave van deze boeken van Ritter, het eerste geschreven in 1886 à '87, het andere in 1890 à '91, gewenscht en mogelijk geacht in onzen tijd van financieele malaise en leesbibliotheekabonnementen, legt hiervan een welsprekende getuigenis af.

De dienende Maagd. Verzen van Margot Vos. Em. Querido, Amsterdam.

Opgedragen: Aan C. S. Adama van Scheltema.

Een spel van mooie dichtkunst, dat de dienende maagd een heel boek door en extase laat spreken — of neen, zich niet laat uitspreken over de Werving, de Worsteling, de Overgave der maagd-blijvende, opgaand in den donkeren koningszoon. En waarom?

Een strophe uit Worsteling luidt:

Verslagen sta ik aan het eind
Van al deze nutlooze tochten
Door al deze holle ravijnen,
Waar mijn lippen den bergstroom zochten,
Waar mijn oogen niet vinden mochten...
En mijn dorst is zoo groot!

E. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Augustus 1924.

INHOUD.

De gevangenis op Glodok. — Request in zake de regeling voor het op non-activiteit stellen van Indische landsdienaren na afloop van hun verlof. — De Indische beweging van den economischen kant. — Het decentralisatie-congres.

De gevangenis op Glodok. Leven achter de muren. Naar aanleiding van verschillende, sterk-gekleurde krantenberichten over verscheidene geruchtmakende ontsnappingen uit en ergerlijke misstanden in de gevangenis voor Inlanders op het Glodokplein, beoosten Molenvliet, bracht een redacteur van *De Javabode* een bezoek aan deze strafinrichting. Uit het artikel over wat hij zag en hoorde, zooals dat verschenen is in de nummers van dit blad van 16, 17 en 19 Mei, lezen wij eenige gedeelten.

De geschiedenis van de gevangenis op Glodok is niet van ouden datum en niet iedereen bekend. Slechts zeer weinigen weten de gevangenis op het Glodokplein te vinden en vrijwel alles wat men van de gevangenis weet, is haar bestaan. Vanaf het jaar 1712 waarin het tegenwoordige stadhuis van Batavia met de daarbij behoorende gevangenhuizen werd voltooid, hebben deze gebouwen als gevangenis dienst gedaan tot 1846. Tot het laatste toe zijn zij gebruikt en zijn zij steeds volgepropt gebleven met ongeveer driehonderd gedetineerden, terwijl er slechts voor een derde van dat aantal plaats was. Typhus en dysenterie heerschten er meer dan verschrikkelijk en het sterftecijfer was veel en veel te hoog. Zoo stierven in het laatste jaar, dat de gevangenis in het Stadhuis werd gebruikt vijf en tachtig pro honderd der gevangenen.

In het jaar 1846 werd de stadhuisgevangenis opgeheven en besloot men tot het bouwen van een aparte gevangenis op het Glodokplein, beoosten Molenvliet.

De gevangenis, welke momenteel nog in den zelfden vorm, waarin ze in 1846 verrees, wordt gebruikt, bestaat uit een uitgebreid complex van gebouwen, welke gedeeltelijk door een muur omgeven zijn. In later jaren werd een gedeelte van de militaire bouwwerken buiten de eigenlijke gevangenis, bij de gevangenis getrokken.

Op deze wijze werden — ook thans nog — twee van elkaar gescheiden gevangenissen gevormd, welke met elkaar communicatie hebben door enkele bruggen.

De gebouwen zijn reeds vrij oud en vervallen en de mogelijkheid tot ontsnapping vrij groot voor de gevangenen. Hier en daar zijn zij slechts door een prikkeldraad — en hun gevangenisjasje — gescheiden van de vrijheid.

Het frappeert den bezoeker van de gevangenis, dat deze ten eenenmale het karakter van een gevangenis mist en in het geheel niet beantwoordt

aan de voorstelling, welke men zich van een dergelijke vrijheidsberoovingsinrichting maakt.

De gevangenis biedt tegenwoordig plaats voor bijna tweeduizend gestraften, doch is slechts bezet door 12 à 1300 man. Eenige jaren geleden bestond een groot te kort aan gevangenissen en werd herhaaldelijk de lokaliteit overbezet. Daarom werden nieuwe gevangenissen opgericht en zoodoende ook de Glodok-gevangenis ontlast van het teveel.

Te Tanah Tinggi is men thans nog bezig met den bouw van een gevangenis voor jeugdige veroordeelden en ook zal binnenkort een vrij groot contingent van gevangenen worden overgebracht naar Tjipinang, waardoor Glodok nog meer ontlast zal worden.

Daarna worden enkele groote wijzigingen aangebracht in de situatie der gebouwen op Glodok. Het geheele Noorderkwartier verdwijnt — wordt afgebroken — en de beide helften der strafinrichting zullen met elkander worden verbonden. Ook van het Zuidergedeelte van de gevangenis worden groote fragmenten weggebroken.

Na deze verbouwingen en de overbrenging van een gedeelte der gestraften naar andere strafinrichtingen, zal de gevangenis op Glodok nog plaats bieden aan ongeveer zeshonderd veroordeelden.

De preventief-gevangenen worden gewoonlijk — voor wat betreft Batavia — op Tjipinang gedetineerd en na de veroordeeling worden zij naar de andere gevangenissen — waaronder ook Glodok — gezonden. Levenslang-gestraften worden naar de 1 Maart jl. voltooide gevangenis te Muntok gezonden. In de gevangenis te Muntok zijn ongeveer honderd vijftig veroordeelden.

Nadat een veroordeeling heeft plaats gehad, wordt in de meeste gevallen de gestrafte — wanneer hij tenminste den vijf en dertigjarigen leeftijd niet gepasseerd is, — na een zeer strenge keuring opgezonden naar Sawah Loentoh om te werk te worden gesteld in de kolenmijnen aldaar. Veroordeelden, voor wie bepaald is, dat zij niet buiten de muren der gevangenis mogen worden te werk gesteld, worden niet naar Sawah Loentoh gezonden.

Er worden ook gestraften als dwangarbeider naar de buitengewesten gezonden gewoonlijk voor legerdoeleinden.

Wordt een gevangene niet als dwangarbeider naar Muntok, Sawah Loentoh of de buitengewesten gezonden, dan wordt hij in een gevangenis op Java geplaatst en daar te werk gesteld. Natuurlijk wordt bij de te werk stelling zooveel mogelijk rekening gehouden met de opleiding en den aanleg van den gestrafte. In de meeste gevallen evenwel heeft de Inlandsche gestrafte in het geheel niets geleerd en is hij een eenvoudige tani... of boeaja.

Er zijn verschillende takken van arbeid, welke in de gevangenis beoefend worden, zoodat altijd wel iets is te vinden dat strookt met de neigingen en den aanleg van den gevangene. De gestrafte begint te werken zonder eenige betaling. Over iederen winkel, waar gestraften zijn te werk gesteld, is een Europeesche werkbaas geplaatst, die aanteekening houdt omtrent en rapport uitbrengt over de aan hem toegewezen gestraften.

Werkt de gevangene behoorlijk en toont hij binnen korten tijd te zijn opgewassen voor zijn werk, dan wordt hem een zeker loon gegeven. Door ijverig te werken kan de gevangene zelf de hem gegeven belooning verhoogen. Hij krijgt in den regel taakwerk, dat hij dient af te werken. Zoodra nu de gevangene meer gaat produceeren dan wat hij verplicht is af te leveren, ontvangt hij daarvoor zijn loon.

Dit loon is evenwel niet hooger op te voeren dan tot een bedrag van acht centen per dag en slechts de allerbeste werkkrachten, welke dan werkbaas worden, kunnen nog meer krijgen, wat moet geschieden na het doen van

een speciaal daartoe strekkend voorstel, met redenen omkleed door den directeur der gevangenis in te dienen bij het hoofd van het gevangeniswezen. De gevangenen mogen de helft van wat zij verdienen gebruiken om — eenmaal in de week bestaat daartoe gelegenheid — een en ander, dat zij wenschen, te koopen. De andere helft van hun loon wordt bij wijze van uitgaanskas voor hen bewaard en dit wordt belegd op de postspaarbank. Zij ontvangen het, wanneer zij na ommekomst van hun straf de inrichting verlaten.

Natuurlijk wordt gecontroleerd wat zij zich aanschaffen en wordt belet, dat zij dingen zouden koopen, welke in de gevangenis niet geoorloofd zijn.

Toch is het niet te voorkomen, dat er dingen in de gevangenis komen, welke er niet toegelaten zijn. Herhaaldelijk blijkt, dat op slinksche wijze stukken bandijzer of messen — het bandijzer gebruiken zij om er messen van te maken — worden binnengesmokkeld en vaak geschiedt dit op de meest geraffineerde wijze. De heer Koen — de directeur der gevangenis — toonde ons een eetboord van een gestrafte, waarin deze — speciaal voor het vervoer van een mes — een dubbelen bodem had weten aan te brengen. Het toeval wilde, dat een bewaker het bord wat te zwaar voorkwam, waarna hij het aan een nadere inspectie onderwierp.

Er wordt in de gevangenis gewerkt van des morgens half zeven tot elf uur, en van een uur tot half vijf. Tijdens het werk zijn de gevangenen onder voortdurend toezicht van hunne werkbazen en van gewapende surveillanten, die, voorzien van revolver en klewang, niets anders te doen hebben, dan de gevangenen te bewaken.

Hoe moeilijk het is om voortdurend op de hoogte te zijn van wat er broeit en groeit onder de bevolking van de gevangenis moge hieruit blijken, dat de gevangenis te Glodok bewoond wordt door meer dan duizend gestraften en dat voor de bewaking, administratie etc. van deze gestraften een Europeesch personeel beschikbaar is van slechts even meer dan twintig man. Men kan zich voorstellen, wat voor schier onoverkomenlijke moeilijkheden dit met zich mede brengt.

Wanneer een gevangene in de gevangenis arriveert, moet hij zich ontdoen van geheel zijn burgeruitrusting en alle voorwerpen van waarde, welke hij bij zich heeft. Wat hij bij zijn binnenkomst aanheeft, wordt nauwkeurig genoteerd en alles wordt bewaard, totdat hij zijn tijdelijk tehuis weder verlaten zal. Voor wat hij inlevert aan burgerlijke eigendommen, ontvangt hij een reçu.

De gevangene ontvangt hierna een compleet stel gevangeniskleeding, bestaande uit een zwarten hoofddoek, broekje, jas en sarong, met welke kleeren hij een vol jaar moet doen. Vroeger werden twee malen in het jaar nieuwe kleeren ter beschikking gesteld. De bezuiniging maakte ook hier, dat zij twee maal zoo lang meekonden. Deze kleeren zijn alle voorzien van het stamboeknummer der gestraften, terwijl voor de z.g. rolgestraften — dat zijn door den landrechter veroordeelden met korte straffen — kleederen verstrekt worden met een groot, wit nummer daarop.

Nadat deze kleeren zijn verstrekt en de verschillende bijzonderheden omtrent den gestrafte zijn genoteerd, is hij klaar om het gevangenisleven binnen te gaan.

Een foto wordt niet genomen en ook worden geen vingerafdrukken naar het dactyloscopisch bureau gezonden.

Des nachts zijn de gevangenen gehuisvest in groote slaapzalen, welke afgesloten zijn. Bij het bezichtigen van deze slaapplaatsen viel op, dat er buitengewoon veel gevangenen in een zaal worden ondergebracht: we zagen

een slaapzaal, waar plaats was voor meer dan tweehonderd gevangenen en het is eenvoudig verbazingwekkend, dat zich geen groote moeilijkheden voordoen bij bewaking van zoo groote getallen misdadigers.

Natuurlijk zijn buiten de slaapzalen surveillanten aanwezig, terwijl in de gevangenis een militaire wacht is geplaatst, welke bij het slaan van alarm onmiddellijk klaar is om in het geweer te komen.

In de slaapzalen branden hier en daar vleermuisbranders, welke nauwelijks een verlichting mogen worden genoemd.

Het is den surveillanten verboden de slaapzalen des nachts anders dan met zijn tweeën te betreden, dit natuurlijk ter voorkoming van een overval.

Het is uiteraard onmogelijk — bij een samenleven van een zoo groot aantal heterogene elementen — alle ongeregeldheden te vermijden en ook is het samenhokken van zoo groote massa's mannen natuurlijke oorzaak van het ontstaan van homo-sexueele misdrijven. Verreweg de meeste onderlinge ruzietjes onder de gevangenen ontstaan door dit niet te vermijden en niet te voorkomen kwaad, dat het gevangenisleven doet ontstaan. De allerergste gevallen worden afzonderlijk behandeld, doch een strijden tegen dit uit de omstandigheden-logisch volgend kwaad is niet met goed gevolg mogelijk.

Voor de gevangenen, die dat wenschen, worden iederen Zaterdag leesboeken verstrekt en deze vinden gretiger aftrek onder de niet-velen, die lezen kunnen, dan men zou verwachten. Vooral zeer eenvoudige werkjes over mechanica en de bekende boekjes over knutselen in den geest van de bekende Weten en Kunnen-serie, worden gelezen, herlezen en voorgelezen. Overigens bestaan er natuurlijk slechts weinig middelen om den eenvoudigen van geest, als de meeste Inlanders zijn, den tijd te dooden en deze amuseeren zich dan ook met rooken, slapen en gokken... om niets.

Geld is natuurlijk in de geheele gevangenis niet te vinden, behalve dan de enkele kleine geldstukjes, welke van tijd tot tijd worden binnengesmokkeld en welke voor de gevangenen, die in de gevangenis zich toch immers niets kunnen aanschaffen voor dat geld, — vrijwel geen waarde bezitten.

De nachten worden doorgebracht op een gewonen tikar en wanneer de gestraften des morgens aan het werk gaan, nemen zij geheel hun aardsche hebben en houden, dat gewoonlijk uit niet meer dan een doosje met tabak of wat strootjes bestaat, mede naar de werkplaatsen, terwijl zij eveneens hun drinkmok en ander eetgerei medenemen.

Iedere gevangene is ingedeeld bij een bepaalde afdeeling en onder een eigen werkbaas.

Wij bezichtigden onder meer den timmerwinkel, de kuiperij, de boekbinderij, blikslagerij, smederij en de vertinnerij.

Voornamelijk wordt gewerkt voor het Gouvernement, doch wanneer de tijd dat toelaat, wordt eveneens arbeid verricht voor particulieren. Momenteel evenwel is ongeveer de halve gevangenis aan het werk voor onderdeelen van de nieuwe strafgevangenis op Tanah Tinggi, welke geheel wordt uitgevoerd door het gevangeniswezen en zulks in eigen beheer.

Terloops willen wij opmerken, dat dit de eerste maal is, dat zulks geschiedt. De strafgevangenis voor jeugdige gestraften te Tanah Tinggi, welke oorspronkelijk door de B. O. W. zou worden uitgevoerd, wordt thans geheel uitgevoerd door het Gevangeniswezen zelf. Door gestraften worden de muren opgetrokken, de meubels gemaakt, de deuren, de vensterkozijnen, kortom alles wat noodig is voor den completen bouw, — zoo zagen wij in den timmerwinkel de timmerlieden bezig met het maken van kozijnen en deuren voor de nieuwe gevangenis. Hierbij merkten wij op, dat het Taylor-systeem zich ook in de gevangenis reeds een plaats wist te veroveren. Iedere groep gevangenen, werkend onder zijn eigen voorbaas —

welke gewoonlijk een in zijn vak volkomen thuiszijnde gevangene is — maakt een onderdeel van een kozijn, als voorbeeld, en terwijl aan de eene zijde der zaal begonnen wordt met de ruwe balken zijn aan de andere zijde gestraften bezig met het gelijk en glad schuren van de compleet afgewerkte kozijnen, gereed voor het inzetten in de muren. Er wordt trouwens schitterend werk geleverd, dat gerust gezien mag worden.

In de kuiperij zagen wij een enorm vat, bestemd voor de gevangenis te Djokja en speciaal gefabriceerd voor het looien van huiden. Het vat heeft een doorsnede van twee en een halve meter en is bijna twee meter hoog.

In de blikslagerij waren de gevangenen bezig met het fabriceeren van blikken eetborden en mokken voor de gevangenissen, welk werk half-machinaal geschiedt. Ook in de vertinnerij was men werk voor andere gevangenissen aan het doen, terwijl in de kistenmakerij een troep gestraften werkte aan groote kisten, welke bestemd zijn voor het departement van Onderwijs en Eeredienst en welke worden gebruikt voor het verzenden van leermiddelen naar de scholen in de buitenbezittingen en het binnenland.

In een geheel afgesloten vertrek werken de zeepzieders, die hun werk verrichten achter slot en grendel, met het oog op de eigenaardige belustheid van alle Inlanders op klapperolie, welke zij — wanneer zij even de kans hebben, — uit de zeepziederij stelen.

Wanneer het tijd voor de gevangenen is, om het werk te eindigen, wordt een bel geluid en daarna verlaten zij onmiddellijk de werkplaatsen en hurken daarvoor neer. Het spreken is hun — ook tijdens de werkuren — ten strengste verboden.

Wanneer alle gestraften bij elkander zijn, begint op twee verschillende plaatsen in de gevangenis de inspectie. Geheel ontkleed passeeren de gevangenen vijf bij vijf met hunne eigendommen en kleederen in de hand een cordon van wakers, die controleeren of niets wordt medegenomen uit de werkplaatsen, dat deze niet verlaten mag. Ook de lichamen der Inlanders worden voor zoover noodig aan een onderzoek onderwerpen, welk onderzoek bestaat in het maken van verschillende bewegingen, om te demonstreeren, dat in de diverse holten van het lichaam niets verborgen is en ook in het oplichten van de voeten. Dit laatste is ingevoerd, nadat gebleken was, dat de heeren stukken bandijzer en messen transporteerden, door deze in het eelt van de voeten vast te steken.

Het is dwaas om deze inspectie onzedelijk te noemen en er is eenvoudig geen andere wijze van contrôle mogelijk. Het gaat niet aan, om uit ethisch-sentimenteele overwegingen deze, veel gevaar voorkomende inspectie af te schaffen.

Wordt geconstateerd, dat een gestrafte een overtreding begaat, door iets mede te nemen, dat hij niet mag hebben, dan wordt hij hiervoor gestraft. Over deze straffen — en ook over de zooveel besproken en becritiseerde rottanstraf, hopen wij evenwel op een andere plaats iets te vertellen.

Wij waren getuigen van het passeeren van het bewakerscordon door de naakte Inlanders. Over het algemeen zijn zij niet ongezond van uiterlijk, al ontbreken in de gevangenis evenmin als daarbuiten uitslag, exceem en leelijke plekken op de body's der heeren. Over het algemeen zien zij er goed doorvoed uit. Eigenaardig is, dat het misdadig uiterlijk der meesten veel sterker geprononceerd is, wanneer zij gekleed zijn, dan wanneer men hen ontkleed ziet en zonder het bruine gevangenispakje en den zwarten ikat kepala, — waaruit blijkt dat de kleeren ook in dit geval vaak den..... misdadiger maken.

Na de contrôle komen de gevangenen op de binnenplaats van de eigen-

lijke gevangenis. Op hun weg daarheen staan overal gewapende bewakers, zoodat zij geen oogenblik zonder toezicht zijn. Op het midden van de binnenplaats staan groote houten tonnen met water, welke voor het bad der gestraften bestemd zijn. In groote kringen staan de naakte gestraften om de mandi-bakken en sirammen zich.

Zoo is het middag geworden en het uur van opsluiten nadert weer. In de middagzon staan de naakte, glanzend-bruine lichamen der levens-armoedige kerels en het wekt bevreemding bij den toeschouwer, dat zij — in hun ellende — temidden van de lang-durende monotone misère van hun leven van gevangenen in Inlandsche gevangenis, luidop praten en lachen en dat slechts heel weinigen rondloopen met den weemoedigen misère-glimlach, welke het leed doet groeien op de gezichten van misdeelden.

Na ons bezoek aan de slaapzalen en na onze kennismaking met de regeling van ligging en de wijze van bewaking der gestraften, vroegen wij ons af, hoe het mogelijk is, dat deze vergadering van meer dan tweehonderd misdadigers in een slaapzaal, in bedwang kan worden gehouden en rustig, zonder een zware bewaking.

Het schijnt evenwel een feit te zijn, dat zoo goed als geen samenzweringen en opstootjes voorkomen — veel minder dan de buitenstaander vermoeden zou —. En slechts van tijd tot tijd blijkt dat iets broeide onder de gevangenen. Gewoonlijk wordt een samenzwering verraden door een mede-in-het-complot-zijnde, die zich om een of andere reden meent te moeten wreken.

Zoo werd een samenzwering ontdekt tegen het leven van den cipier. Gelukkig, en natuurlijk werd de samenzwering ook ditmaal bijtijds verraden en werkelijk was men er spoedig achter, wie de hoofdschuldige was. En hierbij bleek dan ook weer, dat zoo een samenzwering gewoonlijk wordt beraamd door de meeste gedegenereerde, de misdadigste typen onder het geboefte. Aan het hoofd van de samenrottenden, welke voornemens waren den cipier der gevangenis van het leven te berooven, stond een gestrafte, die *„in 1973 expiratie van straf"* heeft. Deze man werd reeds eenmaal ter dood veroordeeld, doch kreeg gratie.

Nu zijn er in de gevangenis-practijk gebleken te bestaan twee categoriën van zwaar-gestraften. De eerste is die der ineens zwaar gestraften. Dat zijn misdadigers, die voor het eerste feit, door hen misdreven, levenslang of een straf van langen duur kregen. De twee categorie is die der misdadigers, die met een betrekkelijk korten tijd van straf de gevangenis betreden en door misdragingen binnen de muren die straf telkens weder zien verlengen. De eerste door mij genoemde categorie wordt gewoonlijk spoedig kalm en er komt een betrekkelijke resignatie, welke maakt, dat zij werktuigelijk hun werk doen en zich niet verzetten of wanhopige daden doen. Zij worden als het ware levens-machines. Hebben geen hooger aspiraties dan zoo rustig mogelijk hun leven ten einde te leven.

De tweede categorie is de gevaarlijkste, want de onder deze categorie thuis behoorende gestraften zijn absoluut onverschillig en zij trekken zich er absoluut niets van aan, hoeveel straf zij nog hebben uit te zitten. Zij worden oproerig, intrigeeren, plegen verzet en zijn lastig. Waarvoor zij natuurlijk worden gestraft, doch tot het toedienen van lijfstraffen mag slechts worden overgegaan wanneer de strafcellen geheel zijn bezet.

Er zijn namelijk in de gevangenis een vijf en twintig strafcellen, welke in de wandeling de *kamar glap* worden genoemd. Wanneer de gevangene zich misdragen heeft, wordt hij gestraft met een zeker aantal dagen *kamar glap*, waarbij ongeveer het zwaarste der straf is, dat zij hun gebruikelijk rantsoen van zes rookstrootjes per dag niet ontvangen.

De zooeven genoemde misdadiger was eveneens een dier zwaargestraften, die in de gevangenis hun straf zien verlengen en herhaaldelijk had deze man dan ook reeds kennis gemaakt met de *kamar glap* en *rottan*, doch na de laatste samenzwering — waarvoor hij natuurlijk weder een verlenging van straf krijgt, — is hij weggezonden naar een speciale gevangenis.

Die bijzondere gevangenissen zijn speciaal voor de roerigste elementen.

Het toepassen van de rottanstraf, welke herhaaldelijk felle critiek moest ondervinden, geschiedt als volgt — het zij opgemerkt, dat alle finesses van de straf nauwkeurig zijn omschreven in een desbetreffende circulaire van het Hoofd van het Gevangeniswezen, uitgevaardigd in 1903 —. Op 't middenplein van de strafgevangenis staat een soort schandpaal, waaraan de tot een straf veroordeelde wordt vastgebonden.

Eerst wordt door den dokter van de gevangenis uitgemaakt of des mans physiek krachtig genoeg is om zonder gevaren voor de gezondheid, de straf te ondergaan. Mocht de straf worden toegepast in een gevangenis, waar geen dokter geplaatst is, dan beoordeelt de straffende ambtenaar zulks naar zijn beste weten. Bij de strafoefening is niet alleen de geneesheer, doch ook de ambtenaar, die de straf heeft opgelegd aanwezig.

De gestrafte wordt — aldus de circulaire — op humane wijze aan den paal gebonden. Dit geschiedt door middel van een touw met twee lussen, welke om de polsen schuiven. Het touw loopt over een katrol in den top van de paal. Op de polsen en rug en dijen worden zware kussens gebonden, om te voorkomen dat door een misslag de gestrafte gewond zou kunnen worden, of de polsen zouden geschaafd worden door het daaraan gebonden touw.

Hierna wordt de gevangene door middel van 't touw zoodanig opgetrokken, dat slechts de teenen den grond raken, doch dit geschiedt op dusdanige wijze dat — mocht zich een complicatie voordoen — het touw onmiddellijk kan worden gevierd, terwijl de gestrafte met een enkele handbeweging zijn handen kan vrij maken, zoodat hij onmiddellijk geheel vrij is, mocht er iets gebeuren.

De lengte en dikte, alsmede het gewicht van de rottan, waarmede de slagen worden toegebracht, zijn nauwkeurig omschreven en vastgesteld, alsmede de wijze waarop de slagen moeten worden toegebracht. Beurtelings worden links en rechts slagen op de bekende plaats, welke zich ieder schooljongen met smarte herinnert, toegediend.

Het is begrijpelijk, dat deze straffen een betrekkelijk geringen invloed hebben op den misdadiger.

Men vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat in een beschaafd land een toestand ontstaat als de zooeven terloops genoemde: dat een misdadiger tijdens zijn verblijf in de gevangenis vermeerdering van straf zou krijgen, op zoodanige wijze, dat de duur van zijn straf den duur van een menschenleven verre overschrijdt.

Het kan gebeuren, èn gebeurt, dat een moordenaar, gestraft met de doodstraf, gratie verzoekt en krijgt, zoodat zijn vonnis wordt veranderd in levenslange gevangenisstraf, — hij is een onverschillig type en een der meest ongezeggelijke en gevaarlijkste onder de gevangenen.

Hij beraamt zelfs een plan tot ontsnapping, waarbij een moord zal gepleegd worden — wordt door een lotgenoot verraden — en wordt eindelijk voor het ontwerpen van het plan gestraft met... b.v. vijf jaren gevangenisstraf. Die dan gevoegelijk een wissel op de eeuwigheid mogen worden genoemd.

Wanneer een gevangene een complot van medegevangenen verraadt,

wordt hij als regel overgeplaatst naar een andere gevangenis, om te voorkomen, dat zijn medegevangenen hun toorn op hem koelen.

Na de kennismaking met deze toestanden begrijpt men niet, hoe het mogelijk is, dat deze gecontinueerd worden en er wordt dan ook dagelijks over geklaagd.

Naar we reeds opmerkten, worden van tijd tot tijd kleine vechtpartijen onder de gevangenen te keer gegaan, doch deze onderlinge vechterijen nemen zelden onrust-wekkende afmetingen aan. De geruchten, welke de ronde doen over groote vechtpartijen in de gevangenis en de berichten, welke daarover — vooral in de Inlandsche bladen — verschenen, berusten slechts op een basis van waarheid en zijn sterk gekleurd. Het eenige verwonderende is, dat er niet nog veel meer vechtpartijen en moorderijen voorkomen, want de toestand, zooals die momenteel is in slaapzalen en werkplaatsen, is een onmogelijke.

Evenzeer wekt het verwondering, dat niet meer ontsnappingen worden gemeld.

De eigenaardige samenstelling en situatie der gebouwen van de gevangenis, biedt hier en daar schitterende gelegenheden voor ontsnapping en toch gebeurt het zelden, dat de gevangenen daar gebruik van maken. De meeste ontsnappingen hebben plaats buiten de muren van de gevangenis en de ontsnapten zijn gewoonlijk lichtgestraften, die — buiten de muren van de gevangenis te werk gesteld, — de kans schoon zagen om te verdwijnen en daar gebruik van maakten. Gewoonlijk worden zij evenwel na langen of korten tijd weder opgepikt en daarna gestraft voor hun wegblooperij.

De gevallen, dat zij niet weder te bereiken zijn, zijn slechts weinige en het feit, dat in dit jaar slechts twee gevangenen tot dusver, aan de gevangenis wisten te ontkomen, weerspreekt voldoende de berichten betreffende massa-ontsnappingen.

Ook het onlangs in de bladen circuleerende bericht over het maken van valsch geld in de Glodokgevangenis was ten zeerste overdreven. Er is inderdaad — ongeveer vijf jaren geleden — ontdekt, dat van tin in de vertinnerij door valsche munters stuivertjes werden gegoten, doch dit werd ontdekt, voordat zij in de gelegenheid waren deze naar buiten de gevangenis te zenden.

Onlangs is een primitieve matrijs voor het gieten van valsche dubbeltjes in beslag genomen, doch in deze matrijs waren zelfs de gietopeningen nog niet aangebracht, zoodat het onmogelijk was er gebruik van te maken. Ook is bekend, wie de vervaardiger was van de matrijs.

Het slot van het artikel luidde:

Op het oogenblik is de gevangenis op Glodok nog bezet met meer dan duizend gestraften, doch over een zestal weken zal dat aantal geslonken zijn tot nog ongeveer zes honderd, wijl dan een groote gedeelte der gevangenen wordt overgebracht naar de dan voltooide gevangenis op Tjipinang. Zooals reeds werd opgemerkt, zal ook de gevangenis op Glodok verbouwd worden en slechts een kleine werkplaats zal in de Glodok-gevangenis gevestigd blijven. Op deze wijze wordt langzamerhand een zekere verbetering in de gevangenistoestanden bereikt en binnen korten tijd kan men ook hierin de normalisatie verwachten.

De salarissen van de wachtdoeners en cipiers zijn eveneens in behandeling. Tot dusver worden deze verantwoordelijke ambtenaren en beambten onverantwoordelijk slecht betaald en dit was dan ook herhaaldelijk aanleiding tot diefstallen met medewerking van surveillanten en wachtdoeners. Door een op peil brengen dier salarissen, wat dringend noodig

was, zal bereikt worden, dat gesproken kan worden van een behoorlijk georganiseerd gevangeniswezen, — wat tot heden niet mogelijk was.

Laat het onbillijk zijn, te spreken van een door en door rot gevangeniswezen — something was inderdaad rotten in the prison.

Langzaam moge het gaan ..... de weg naar de verbetering wordt bewandeld. Laat het dan een langen en een moeilijken weg zijn.

* * *

Request in zake de regeling voor het op non-activiteit stellen van Indische landsdienaren na afloop van hun verlof. Het officieel orgaan van de Ver. v. Ind. verlofgangers van 18 Juli bevat een request van het bestuur dier vereeniging, gericht aan den Minister van Koloniën. Het wijst er op dat in Mei 1922 voor het eerst aan Indische verlofgangers werd aangezegd, dat zij, in verband met voorgenomen bezuinigingen bij den Indischen gouvernementsdienst, na afloop van hun verlof op non-activiteit zouden worden gesteld; dat in afwachting van een andere regeling het non-activiteits tractement voor hen werd vastgesteld op 50 pCt. van hunne bezoldiging; dat bij G. B. van 31 December 1922 een definitieve regeling werd vastgesteld, waarbij de non-activiteitsbezoldiging gedurende de eerste 2 jaren werd bepaald op 60 pCt. van hun salaris en daarna 40 pCt.; dat aan dat G. B. geen terugwerkende kracht werd verleend en de datum van ingang werd gesteld op 1 Januari 1923; dat thans blijkt dat echter wel aan den zoo juist vermelden termijn van 2 jaren terugwerkende kracht wordt verleend en mitsdien voor de in 1922 op non-activiteit gestelde Indische ambtenaren de bezoldiging reeds vóór 1 Januari 1925 wordt teruggebracht op 40 pCt. van hun activiteitssalaris; dat juist deze personen het zwaarst door de bezuinigingsmaatregelen der Indische regeering zijn getroffen omdat voor hen de op non-activiteitstelling geheel onverwachts kwam en zij zich op dien toestand niet hebben kunnen voorbereiden.

Dit laatste wordt dan nader gemotiveerd, waarna het request tot dit slot komt: redenen, waarom zij zich tot Uwe Excellentie wenden met het eerbiedig verzoek, dat het Haar moge behagen alsnog te bepalen, dat ook voor de vóór 1 Januari 1923 op non-activiteit gestelde Oost-Indische landsdienaren de vermindering der non-activiteitsbezoldiging van 60 tot 40 pCt. eerst zal ingaan 1 Januari 1925, of, mochten hiertegen onoverkomelijke bezwaren bestaan, ten minste ook aan de bepaling der non-activiteitsbezoldiging voor de eerste twee jaren op 60 pCt. terugwerkende kracht te verleenen tot aan den datum van hunne op non-activiteitsstelling.

* * *

De Indische beweging van den economischen kant. Naar aanleiding van een artikel van den heer J. S. C. Kasteleijn in *de Economisch-Statistische Berichten* van 23 en 30 April heeft de heer W. de Cock Buning in *De Opbouw* van Juli opmerkingen en beschouwingen gegeven over de Indische beweging, van den econom. kant bezien, welke, zooals hij er zelf bijzegt, feitelijk aan het adres zijn gericht van „de geheele ondernemersgroep met hare politieke vrienden, een combinatie, die zich verheugen mag in de hartelijke toegenegenheid en de welwillende medewerking van Z. E. de Minister van Koloniën". Wij trachten hier, door eenige aanhalingen, de strekking van het betoog van den heer de Cock Buning weer te geven.

De heer Kasteleijn geeft evenals de heer Treub slechts indrukken en die indruk is, dat de inlander nog bitter weinig praesteeren kan en dus, dat de nationale beweging slechts het werk is van een aantal ontevreden dema-

gogen en het leeg misbaar van een groep revolutionnair gezinde half-intellectueelen.

Velen in Nederland denken er juist zoo over. Van wat er sinds 1906 omgegaan is in Boedhi-Oetomo, van hetgeen op de congressen en vergaderingen dier intellectueelen besproken is weten zij echter zoo goed als niets. Ook onze indrukgevende reizigers hebben op hun uitstapjes geen tijd gehad om persoonlijk kennis te maken met de verborgen roerselen in de Indische samenleving. Zij zullen dus hun indrukken elders hebben opgedaan en wel bij Hollandsche vrienden en autoriteiten in Indië, bij wie zij een bijzondere kennis van deze materie vermoedden.

En nu is het helaas een feit, dat de Nederlander in Indië doorgaans weinig daadwerkelijk belang stelt in het gedachtenleven der inlandsche bevolking. Vooral op politiek gebied houdt hij zich liefst afzijdig. Hij heeft zijn handen vol aan zijn ambtenaarlijke plichten of zijn zaken en heeft geen tijd en geen lust, inlandsche vergaderingen bij te wonen. Een toenemende inlandsche zelfstandigheid is hem een onaangename gedachte, waarvan hij liefst zoo weinig mogelijk hoort, mede omdat zijn nationaal gevoel daardoor wordt gekwetst en bij voorkeur neemt hij nota van die verschijnselen, welke de onbekwaamheid en achterlijkheid van den inlander demonstreeren. Vandaar dat men ook in de Europeesch-Indische Pers zoo weinig opwekkends leest over de Indische beweging. Daar is, de uitzonderingen niet te na gesproken, de zelfgenoegzame Nederlander aan het woord, die, het Vaderland getrouw, in de emancipatie van den inlander een gevaar ziet voor het Nederlandsche Gezag; daar laat zich de invloed gelden van de zakenwereld en de cultuurwereld, wier belangen geschaad worden door het rumoerig optreden van werknemersorganisaties en daar leest men ook de gezaghebbende uitspraken van die specialiteiten die nimmer getracht hebben de verhoudingen te zien van inlandsch standpunt, maar die met krachtige hand een kwart eeuw lang hun plantage of hun afdeeling hebben beheerd en al die jaren lang hun onderdanige koelies of ondergeschikte ambtenaren als een vader hebben verzorgd.

Zou de nationaal-economische beweging in Indië niets anders zijn dan het leeg misbaar van ontevreden baantjesjagers en demagogen?

Kom, kom; nog nimmer hebben zich politieke of economische vereenigingen jarenlang kunnen staande houden, als zij opgezet werden door enkelingen, met het doel, de macht over dociele landgenooten aan zich te trekken. Alleen de bewustwording van een onwenschelijken toestand en het gevoel, daarin door gemeenschappelijk optreden verbetering te kunnen brengen, heeft tot blijvende partijvorming kunnen voeren. Alleen het gemeenschappelijk verzetsgevoel kon leven geven aan de politieke stroomingen in Nederld-Indië. De geleidelijke uitbreiding van dit verzetsgevoel, door het onbevredigd verlangen naar sneller en vrijer ontplooiing, de toenemende overtuiging dat de economische ontwikkeling wordt geremd, soms verhinderd door de staatkundige overheersching, het groeiend sociaal besef der massa en het toenemend aantal inheemschen, dat zich bewust wordt van de mogelijkheid van een zelfstandig volksbestaan in de toekomst, dat is de evolutie die zich in Indië voltrekt en die grootendeels verborgen bleef voor hen, die zich tevreden stelden met ,,indrukken''.

Wat niet voor hen verborgen bleef, dat is de stilstand op zuiver economisch gebied, het onvermogen der inlanders om met het grootbedrijf der vreemdelingen te concurreeren.

Het is daarom zeer verklaarbaar, dat de economisch-krachtige Hollander, die het verband niet ziet, of wil zien tusschen deze onmacht en de politieke overheersching, met wrevel en geringschatting dat ,,politiek gedoe'' der

inlandsche leiders gadeslaat en hen toeroept: „Droomt toch niet van Zelfbestuur, gij die economisch nog zoo bitter weinig praesteert! Zorgt eerst dat Uw Volk zich in die richting evolueert!"

Verklaarbaar is die wrevel, maar billijk is zij daarom nog niet. Het is ongetwijfeld een fout van de inlandsche voormannen, dat zij onvoldoende aandacht wijden aan de economische factoren en men mag het een ernstig gebrek noemen van den Indonesiër, dat hij zich zelfs in den kleinhandel laat verdringen door Oosterlingen, wier geestelijke ontwikkeling toch niet zoo veel hooger staat, maar dat is nog geen reden om aan de geheele inlandsche beweging ernst en degelijkheid te ontzeggen! De verstandigen onder de volksleiders zien heel goed in, dat van een zelfstandig volksbestaan geen sprake zal kunnen zijn, als handel, verkeer en industrie geheel in handen blijven van den vreemdeling, maar zij vertrouwen, dat de economische evolutie wel terecht zal komen als slechts de omstandigheden daarvoor gunstiger worden gemaakt door een landsbestuur, dat geheel gericht is op het belang der inheemschen. En zij meenen, zeker niet ten onrechte, zooals hieronder zal blijken, dat een zoodanig bestuur eerst mogelijk kan zijn bij ruime medezeggenschap van de autochtone bevolking in de regeering van het land.

Vandaar dat in de inlandsche beweging het politieke element overheerscht. Zij gevoelen, dat zonder hun voortdurende critiek, hun soms overdreven eischen en protesten, hun belangen volkomen verwaarloosd zouden worden, vooral onder het tegenwoordig regiem. Wat heeft hun de combinatie de Graaff-Fock gebracht? In de eerste plaats vermindering van politieken invloed, waardoor de belangstelling in het werk van locale raden en van den Volksraad is verminderd. Verder verzwaring van lasten, verhooging van invoerrechten, aanranding van het stakingsrecht, officieele goedkeuring van de poenale sanctie, achteruitgang van het onderwijs en verwaarloozing der landbouw- en nijverheidsbelangen.

Hoe wil men toch dat de inlander zich economisch ontwikkelt, als men hem de basis dier ontwikkeling, het onderwijs, onthoudt? Ook in Europa blijft de ongeschoolde immers een koelie! Nog steeds kan in Nederlandsch-Indië meer dan 85 pCt. van de jeugd geen school bezoeken en nu zullen velen gedwongen worden hun kinderen van de school te nemen, omdat de Regeering, die beloofde de geestelijke belangen van het Volk te ontzien, besloten heeft de schoolgelden te verhoogen! Wel, het Volk van Indië heeft weer opnieuw begrepen, dat een behoorlijke behartiging van de volksbelangen te duur is voor de vaderlijke Regeering, die er immers in de eerste plaats voor te waken heeft, dat de Vennootschapsbelasting met eenige procenten kan worden verminderd! Er mocht geen progressieve winstbelasting komen omdat de kapitaalsaantooning zoo'n bezwaar was en om de hooge winsten te sparen welke zoo hard noodig zijn, natuurlijk in Indië's belang, voor de kapitaalvorming en ook mocht de proportioneele belasting geen 12 pCt. zijn maar hoogstens 10, omdat de ondernemersraad te 's Gravenhage, geprotesteerd had en den Minister had voorgerekend, dat 10 pCt. van de winst, zelfs na aftrek van tantièmes, meer dan voldoende was voor de Indische schatkist. Ik misgun de Ondernemersraad hun succes niet, maar ik voel, evenals het Indische Volk, de schrijnende tegenstelling tusschen dit succes en het machteloos protest der ouders die het schoolgeld van hun kinderen niet kunnen betalen, omdat er bezuinigd moet worden.

Vooral in economische richting moet de inlander worden opgevoed, niet waar? Doch waarom werd er dan na 1922 zoo degelijk bezuinigd op al die uitgaven welke de economische versterking van den inlander bevorderde? Omdat de Indische Financiën in zoo'n deplorabelen staat verkeerden? Waarom belast men Indië met het grootste deel der kosten voor de

Nederlandsche zeemacht, terwijl men eenige tienduizenden guldens schraapt van de toch reeds zoo magere begrooting van Landbouw-, Handel en Nijverheid?

De geheele afdeeling Landbouw, Nijverheid en Handel, waarop met zooveel vrucht bezuinigd is, staat thans op de begrooting van de zuivere Landsuitgaven met een bedrag van nog geen 4½ millioen, dit is *nog niet een procent* van de totale zuivere landsuitgaven. Leger en vloot kosten Indië omstreeks 110 millioen!

Het gevolg van deze intensieve verzorging van de economische belangen van den Inlander? Achterlijkheid, verarming, vermindering der koopkracht!

Na hierop, met voorbeelden, uitvoerig te zijn ingegaan, vervolgt Schr.

Zoo waakt de Regeering voor de economische belangen van den inlander.

En dan verbaast men zich hier dat zelfs in loyale vereenigingen als Boedhi Oetomo oproerige kreten worden geslaakt.

Economisch moet de inlander zich evolueeren, maar wie helpt hem als de Regeering dat niet doet? De ondernemers soms? Die doen bij monde van hun vertegenwoordigers in het parlement niet anders dan verkondigen, dat de zuur verdiende penningen van onze pionniers en beleggers worden weggesmeten aan de ontwikkeling van den inlander, die immers veel gelukkiger zou zijn als hij dom bleef! En wat betreft de steun aan de inlandsche cultures, waarvan volgens de heer Kasteleijn zoo weinig terecht komt, leest maar eens wat hij zelf daarover schrijft in de *Econom. Stat. Berichten* van 30 April: „Wij moeten alles vermijden wat tot uitbreiding der bevolkings-„cultuur (rubber) zal leiden, zonder dat er behoefte aan bestaat, omdat „zulks vrijwel gelijk staat met het graven van een eigen graf".

Zoo is het, de theeplanter, de rubberondernemer, de suikerfabrikant, etc. etc., zien terecht in de volksaanplantingen ongewenschte concurrenten en men kan van hen niet anders verwachten dan dat zij zullen trachten die concurrenten weg te dringen. De heer Kasteleijn stelt de kwestie zuiver, wat echter niet gezegd kan worden van den bekenden voorvechter der cultuurondernemers, Dr. R. Broersma. Deze vindt het een schandaal, dat er zoo iets als een inlandsche rubbercultuur bestaan kan, „die geen nut sticht, behalve voor de weinigen, die het platte geld anders weten te besteden dan voor brasserij". Hij acht het ongehoord, dat door de concurrentie van Chineezen een schadepost van veertig mille per maand aan de Koninklijke Paketvaart Maatschappij wordt berokkend en noemt het bar, dat Djambiërs hun inkoopen doen in Singapore, inplaats van bij de kantoren in Djambi. Hij noemt dit alles: ontwrichting en verwildering.

Deze mentaliteit is werkelijk geen uitzondering. Blijft de inlander rustig in het gareel loopen, dan is hij indolent en slap, maar zoodra gaat hij niet zijn eigen weg of dan wordt het tijd er maatregelen genomen worden om een einde te maken aan die verwildering. De in dit speciale geval aanbevolen maatregel is..... een uitvoerrecht op de inlandsche rubber.

Ofschoon het wonderlijk schijnt om een belasting voor den inlander aan te bevelen, welke men voor toepassing op zichzelf juist met succes heeft bestreden, wil ik hier toch geen oordeel uitspreken over de al of niet billijkheid van een bijzondere heffing voor de inlandsche rubberproducenten; het is mij er alleen om te doen om aan te toonen hoe de grootondernemers er bij zijn, om toch vooral geen gunstiger bestaansvoorwaarden toe te laten aan opkomende inlandsche cultuurondernemingkjes en dat de motieven voor een bemoeielijking van den inheemschen producent soms verre van redelijk zijn. De inlander moet zich zelf helpen; maar als de economisch sterke vreemdelingen hem omringen en neerdrukken en als zijn beschermer en voogd hem de middelen van verweer onthoudt en hem geen ruimte laat om

tot ontwikkeling te komen, wat kan hij dan anders doen dan schreeuwen om lucht en vrijheid?

Geeft den inlander betere kansen om zich economisch te evolueeren, onthoudt hem niet de volle gelegenheid zich vrij te ontwikkelen en toont hem met daden, dat zijn belang voor alles geldt, dan eerst kan verwacht worden dat hij bezield wordt door een geest van loyaliteit en door den wil om in samenwerking met den Nederlandschen heerscher de begeerde zelfstandigheid te bereiken. Dan ook zullen de jaren van stilstand en achteruitgang gevolgd kunnen worden door een tijdperk van krachtige opleving, aldus besluit de Schr. zijn artikel in „De Opbouw".

* * *

Het decentralisatie-congres. Na den 11en Juni een verslag gegeven te hebben van het op 8 en 9 Juni te Bandoeng gehouden 14de Decentralisatie-Congres, geeft *De Loc.* in zijn nummer van 18 Juni nog een samenvatting, waaruit wij hier de hoofdpunten weergeven.

De doodsklok is er geluid over *de kleine gemeente.*

De kleine gemeente is den laatsten tijd veelbesproken en dat is op zich zelf al een veeg teeken. Ten congresse bracht assistent-resident Brinks van Garoet er een prae-advies over uit. Het was een scherp voorgedragen doodvonnis. En de vergadering luisterde niet naar de enkele stem, die nog een goed woord voor de veroordeelde over had: de duimen gingen omlaag en men laat de arme kleine gemeente onbeschermd in de arena achter. Daar komt straks de regeering met de eindbeslissing, en hoe kan die anders dan het einde beteekenen als zelfs de vrienden zwijgen?

Het leek of de heer Brinks de zaak meer bezag van de stad uit dan van het platteland uit. Hij vroeg zich meer af: zal de tegenwoordige kleine gemeente zonder schade te lijden met die stedelijke kern kunnen opgaan in het regentschap? dan: zal het regentschap zonder schade te lijden die stedelijke kern kunnen opnemen en in beheer kunnen nemen? Die vraag werd ten congresse vrijwel niet besproken; men kan slechts hopen dat men haar bij de eindebeslissing zal overwegen.

Voor het overige ging de bespreking van het prae-advies vooral over het criterium. Dat de kleine gemeenten weg moeten wilde men blijkbaar toegeven, maar men streed er over, welke gemeenten van dat doodelijke odium „klein" voorzien moeten worden. Ass.-res. Brinks noemde criteria, en nam vooral het eindcijfer der begrooting als norm. Ass.-res. Schnitzler van Magelang noemde een ander belangrijk criterium, dat dan ook terecht door prae-adviseur aanvaard werd: namelijk den aard van de gemeente. Heeft die kleine gemeente eenmaal een kern van bepaald Europeesch karakter, hebben zich eenmaal belangrijke behoeften ontwikkeld, zijn er kwesties van volkshuisvesting e.d. ontstaan, dan moet de gemeente behouden blijven.

Gewaagd zij nog van enkele andere pleidooien voor behoud: de heeren Johan en mr. Batta kwamen op voor Cheribon, resident Eyken voor Soekaboemi; beide zouden naar gemeld werd bij de a.s. instelling van de provincie West-Java worden opgeheven; beide wenschen dit niet.

Enkele meer algemeene opmerkingen moeten voorafgaan aan hetgeen over het tweede prae-advies gezegd zal worden.

Er was één Inlander ten congresse. Het was de heer Slamat, tot wien ass.-res. Brinks zeer terecht een woord van waardeering richtte. Iedereen sprak van de geringe belangstelling van Inlandsche zijde voor het gemeentewezen. Men aanvaardde er ook de verklaring wel van: dat namelijk de Inlandsche bevolking in den gemeenteraad zoo gebrekkig is vertegenwoordigd, aan de gemeente zoo in het geheel geen rechtstreeksch deel heeft, dat

men nauwelijks anders zou verwachten. Verandering zal hierin dan ook stellig niet komen vóór de bestuurshervorming is ingevoerd. Een ander kenmerk van dit congres was, dat weliswaar enkele vooraanstaande figuren uit den decentralisatie-kring het woord voerden, doch dat van een algemeene en zaakkundige bespreking der aan de orde gestelde onderwerpen geen sprake was. De heer Rückert stelde in zijn openingsrede scherp eenige hoofdzaken in het licht; de heeren de Iongh en Brinks ontwikkelden hun denkbeelden, de heer Meyroos verklaarde de verhouding van land tot gemeente ten aanzien van grond en geldmiddelen. Doch behalve door deze voornaamsten werd slechts het woord gevoerd voor incidenteele opmerkingen, soms van ietwat polemisch, meest van illustratief karakter: tot gedachtewisseling kwam men niet.

Over *de groote gemeente* in de nieuwe staatsinrichting sprak burgemeester de Iongh van Semarang. De heer de Iongh wenscht behoud der groote gemeenten, hetgeen van zelf spreekt, hij wenscht het bestuur te doen geschieden, weliswaar met behoud van den gemeenteraad, maar toch vooral door een in te schuiven dagelijksch bestuur, aan hetwelk groote bevoegdheden worden toegekend. Ook talrijke, welke thans der gemeente nog niet toekomen. Zij liggen op het gebied van onderwijs en volksgezondheid, woningbouw en zoutverkoop en pandhuisdienst etc. Het kiesrecht voor den gemeenteraad zou door de Europeesche kiezers rechtstreeks, door de Inlandsche getrapt worden uitgeoefend, via kiesmannen. Doch de uitvoerende macht zou, veel meer dan nu het geval is, ontnomen worden aan den gemeenteraad: metterdaad zou de burgemeester de stad besturen met het dagelijksch bestuur, waarin ook zitting zouden hebben de ,,volkshoofden", regent, majoor der Chineezen en kapitein der Arabieren, met adviseerende stem.

De heer de Iongh gaat tegelijk ver en niet ver. Ver, in de overdracht van bevoegdheden aan de gemeente; niet ver, in het toekennen van ruimer vertegenwoordiging aan de Inlandsche burgerij. Door het eerste zou inderdaad bereikt worden, dat de gemeente als organisme in staat zou zijn zich te ontwikkelen; door het tweede wordt dit echter weer belemmerd. Dat de prae-adviseur het kiesrecht voor Inlanders beperkt, dat hij het aantal Inlandsche zetels in den raad vrij laag houdt, en dat hij een getrapt kiesrecht voorstelt, men kan er nog vrede mee hebben, te meer daar ook de steller zelf toekomstige ontwikkeling voorziet; doch het voorstel tot het houden van mondelinge stemming, en dat in Indië, lijkt al heel weinig houdbaar. De spreker wenscht voor het bizondere steeds een verklaring in het algemeene te vinden en komt dan, door zijn volstrektheid, van een juiste aanduiding eener werkelijkheid tot een onjuiste verklaring daarvan uit het algemeene. Dit trof tot twee maal toe zeer scherp.

De eerste maal, toen de heer de Iongh zeide hoe een Inlandsch overwicht in den gemeenteraad zich wreken zou, onder de bestaande omstandigheden. Dit is te erkennen. Doch de heer de Iongh ging verder en zeide: ,,de oeconomisch sterkste groep in een bepaald lichaam moet ook het overwicht hebben in het publieke lichaam, dat er het bestuur over voert". Dit is geenszins te erkennen. De arbeidspartijen hebben in Engeland en Denemarken b.v. in het publieke lichaam het overwicht; doch het oeconomische overwicht hebben zij niet.

Het tweede geval, waarin de heer de Iongh een juiste uitspraak uit een onjuiste generalisatie wilde verklaren, was toen hij er op wees, dat de bloeiendste gemeenten niet de mooiste gemeente-financiën hebben. Dit is niet te ontkennen. Wel echter zijn verdere stelling: dat de gemeenten waar

handel en nijverheid het meest bloeien juist altijd de ongunstigste financiën hebben!

Over de bespreking der *financieele verhouding van land en gemeenten* kunnen wij kort zijn. Burgemeester Meyroos gaf in een bizonder duidelijke rede de wijze aan, waarop het gouvernement van de gekozen gedragslijn willekeurig afweek: het accres werd voortdurend kleiner naarmate de behoeften grooter werden, het bezitsrecht op de gronden wordt ongeldig als het gouvernement zelf grond noodig heeft, doch het wordt zonder eenige vergoeding de gemeente onverwacht definitief toegewezen als daarmede het gouvernement kosten uitspaart. De gemeenten werden in de halveering niet gekend; ware dit geschied, dan zou de regeering weten dat de maatregel niet is door te voeren zonder schade van de ernstigste gemeentebelangen.

Ook burgemeester de Iongh besprak de financieele verhouding, daarbij ontzenuwend hetgeen in de M. v. T. bij den accrespost wordt gezegd, in het bizonder signaleerend hoe de regeering, vroeger het accres toekennend naar de mate der belastingen, thans eensklaps de zaak omdraait en uit het heffen van belastingen in een gemeente niet concludeert dat daar reeds offers worden gebracht, maar dat er dan nog wel meer offers gebracht kunnen worden. Deze spreker drong ook vooral aan op het eindelijk onttrekken der financieele verhouding aan willekeur, van de talrijke adviseurs en organen die de „centrale administratie" vormen, door spr. scherp gekarakteriseerd als „de ontastbare en bedrieglijke dubbelganger der regeering".

Dit alles werd dan nog geïllustreerd door den heer Van der Zee, die treffende Bataviasche voorbeelden gaf, door burgemeester Coops, die aantoonde hoe Bandoeng nog het ergst bejegend werd, en door den heer Schotman, die, er aan herinnerend dat de taak der gemeente niet eindigt bij riolen en wegen, bewees hoe het Inlandsch volksonderwijs in Batavia ernstig schade heeft geleden. Behartigenswaard is eindelijk het vermaan van resident Eyken om in geen geval de kampongbevolking zwaarder te belasten, wier financieele draagkracht reeds tot het uiterste is gespannen.

Ten aanzien van de financiën heerschte ten congresse volkomen eenstemmigheid, en de wensch dat het critisch geluid zou doordringen tot regeering en volksvertegenwoordiging zal dan ook stellig vervuld zijn.

BUITENLAND

INHOUD:

Gandhi en de Swarajisten. — Het Nederlandsche boek in Zuid-Afrika.

Gandhi en de Swarajisten. Toen wij den strijd, die zich afspeelt onder de inlandsche verzetspartij in Britsch-Indië zelf, weergaven in de Augustus-aflevering, konden wij aan hetgeen ontleend was aan de mailbladen ook al een mededeeling toevoegen over het verloop van de bijeenkomst van het „All India Congress Committee" te Ahmedabad.

De sedert ontvangen mail-editie van *The Times of India* (28 Juni, 5 Juli) geeft bijzonderheden over die op 27 Juni te Ahmedabad gehouden vergadering, die het onhoudbare zijn komen bevestigen van het kunstmatig in vrede naast elkander laten voortleven van twee fracties, die over doel en middel geheel verschillend denken.

De loop der zaken is een zonderlinge geworden. De houding van Gandhi heeft verrassing gebracht.

Voor de vergadering te Ahmedabad had Gandhi vier resoluties aan de orde gesteld. De eerste stelde de verplichting om elken dag een half uur het spinnen te beoefenen voor iedereen tot scherp gebod. Gehoor gevende aan de klacht, over onvoldoende medewerking van leden van provinciale en andere organisaties, ontnam de tweede resoluties aan hen, die hiertoe aanleiding zouden geven, hun plaats en verklaarde hen niet herkiesbaar. De derde bedoelde een zuivering van de A. I. C. C. organisatie, door bij verkiezingen voor alle bestuursfunctiën alleen hen in aanmerking te laten komen, die de verschillende non-cooperationbesluiten, welke vroeger door het Congres aangenomen zijn, ten volle en trouw naleven, met inbegrip van de vijf *boycotts, of all mill-spun cloth, Government Law Courts, schools, titles and legislative bodies.* De laatste drukte leedwezen uit over den door Gopinath Saha op Ernest Day gepleegden moord en veroordeelde elke daad van dien aard, als strijdig met het non-violent non-co-operation beginsel.

In een op 26 Juni voorafgaande vergadering, werd het voorstel van Gandhi als ultra vires aangevochten, slechts met een geringe meerderheid werd het nog op de agenda gehandhaafd.

De vooraanstaande persoonlijkheden van de non-changers-groep en van de Swarajisten, als Gandhi, Das, Pandit Motilal Nehru, Abul Kalam Azad en professor Swami Narain trachtten nog een compromis te vinden voor een formuleering, die op meer algemeene instemming zou kunnen rekenen; deze poging liep echter op een fiasco uit.

De vergadering van het A. I. C. C. werd door een 200-tal vertegenwoordigers bijgewoond, zij stond onder het presidium van den heer Mahomed Ali.

In zijn openingsrede noemde de voorzitter, volgens het verslag in *The Times of India* (Mail ed. 5 Juli), Gandhi „the country's greatest leader and the greatest living man".

Dadelijk bij den inzet der besprekingen stelde Pandit Motital Nehru ook hier de kwestie van ultra vires. Na uitvoerige discussie werd andermaal met eenzelfde kleine meerderheid ten voordeele van Gandhi beslist.

Vóórdat men den volgenden dag weer samenkwam hadden de resoluties,

waarover het congres zich had uit te spreken, een groote verandering ondergaan. Bij de door de leiders intusschen andermaal hervatte besprekingen hadden de Swarajisten niets toe willen geven, daarentegen had Gandhi zich voor tegemoetkomingen laten vinden, die van het oorspronkelijke niet veel over lieten blijven. Instede van voorschriften waren de resoluties aanbevelingen geworden. Instede van een wil van den grooten leider om zijn inzicht te doen zegevieren, was voorrang gegeven aan het behoud van den schijn van eenheid. De Swarajisten konden het laatste lachen. Het program van Gandhi was als een kaartenhuis in elkander gestort.

Zooals wij te voriger male al meldden, gaf het congres aan Gandhi alleen een kleine troost-overwinning, door de veroordeeling van den door Gopinath Saha gepleegden moord.

Gandhi voelde echter ten volle het gewicht der overigens geleden nederlaag, hij ging in de verootmoediging zelfs zóó ver, dat hij de kracht van de Swarajisten erkende, en den moed hunner overtuiging stelde tegenover de lauwheid zijner volgelingen. Er blijft zoo niet veel over van de grootheid, waartoe de leider van de non-co-operation eens scheen op te gaan. Het zelfbestuur, dat hij beloofd had binnen het jaar aan Britsch-Indië te bezorgen, is er na vier jaren niet. Is er in die richting eenig voordeel behaald, dan wordt dit geenszins aan zijn politiek toe geschreven. In zijn partij is hij verdrongen door hen, die van de actieve politiek meer verwachten dan van onthouding. Momenteel is een vertegenwoordiging van deze gedachte in Londen en van haar optreden verwacht men veel in Indië. Er zijn er die ook nu nog in Gandhi den slimmen politicus blijven zien, welke het reculer pour mieux sauter toepast, wachtende op het gunstige oogenblik om door één sprong het verlorene weer te herwinnen.

* * *

Het Nederlandsche boek in Zuid-Afrika. *Neerlandia* bevatte de volgende melding:

De vraag naar Nederlandsche boeken (letterkunde) neemt hier toe. Te Stellenbosch wordt de aanvraag als ,,merkwaardig'' beschreven. Ook te Kaapstad zijn de boekhandelaren zeer tevreden en de verzuchting: ,,Ze willen geen Hollandsch lezen'', hoort men niet meer. Dit is inderdaad een verblijdende verandering. Deze verandering is ontstaan door 't feit, dat allen, die Afrikaans willen gebruiken, als een taal voor alle doeleinden, tot de ontdekking gekomen zijn, dat het arm is aan Afrikaansche, d.w.z. *Nederlandsche* woorden. Het idioom, dat zoo'n voorname rol speelt in de Afrikaansche spreektaal — de eigenaardige, pittige uitdrukkingen, die hun geboorte te danken hadden aan taalarmoede en een noodzakelijkheid om een uitweg te vinden voor zelfuitdrukking, — geraakt meer en meer in onbruik, als ongeschikt voor practische doeleinden van openbaar verkeer. De volzinnen, die men van de beste beschaafdste en ontwikkeldste schrijvers ziet, zijn, wat woordenkeuze aangaat, bijkans zuiver Nederlandsch. Prof. Smith is een der taalleiders, die het verkondigt, dat onze studenten een grondige studie van de geschiedenis der Nederlandsche taal moeten maken om de strekking, het wezen en de oorzaak van hulle eie taal te begrijpen.

De manier waarop gijlieden in Nederland Afrikaansch prijst en waardeert, wordt hier geenszins op prijs gesteld... het ,,aardige staaltje'', dat zoo ,,leuk'' klinkt en dat wel ,,grappig'' is om te lezen... Het is niet te ontkennen: Afrikaansch wordt een *taal*, naast Nederlandsch, en het schijnt meer en meer het natuurlijk verloop, dat wij aan elkaar zullen geven, en van elkander zullen nemen, totdat we tamelijk wel geheel in dezelfde richting varen.

KOLONIALE LITERATUUR.

De Koloniale Mandaten en de Volkenbond, door H. H. van Kol.
(Overdruk uit de „Socialistische Gids" Januari–Februari 1924).

De Interparlementaire Unie heeft in hare, te Kopenhagen in 1923 gehouden, bijeenkomst een resolutie aangenomen, betrekking hebbende op de toepassing door den Volkenbond van het stelsel der Koloniale Mandaten, aldus luidende:

> La XXIe Conférence interparlementaire salue avec satisfaction l'institution des mandats coloniaux, inaugurant un nouveau régime de politique coloniale conformément aux principes du Pacte de la Société des Nations.
>
> Elle accueille, de ses voeux les plus cordiaux, la création de la commission permanente chargée du contrôle effectif de l'exécution des mandats.
>
> Sans vouloir se prononcer en détail sur les réformes désirables, la Conférence exprime le ferme espoir que les puissances mandataires sauront remplir leur „mission sacrée de civilisation", et qu'ainsi l'institution des mandats coloniaux deviendra un facteur puissant pour favoriser la solidarité mondiale et maintenir la paix.
>
> Tout en approuvant en général les principes de ces mandats, la Conférence décide de renvoyer l'étude des améliorations possibles à la Commission permanente de l'Union interparlementaire, chargée de l'étude des questions d'ordre ethnique et colonial, pour préparer un rapport et les projets de résolutions dont sera saisie une prochaine conférence.

Uit het feit, dat deze resolutie werd voorgesteld en aangenomen, blijkt rechtmatige belangstelling van de zijde der Interparlementaire Unie voor het stelsel der Koloniale Mandaten, dat even nieuw is als de Volkenbond zelf. Nu moet men anderzijds deze belangstelling niet te hoog aanslaan; uit het procesverbaal toch van de zitting te Kopenhagen blijkt ook, dat toen de voorgestelde resolutie aan de orde kwam, slechts een tweetal sprekers, de Tjecho-Slowaak Dr. Holitscher en de Duitscher Dr. Gothein als sprekers waren ingeschreven, van wie de laatste beoogde de gelegenheid te baat te nemen teneinde nog eens Duitschland's misnoegen uit te spreken, dat het bij den vrede van Versailles van alle zijne Koloniën werd beroofd, en min of meer onwaardig werd verklaard om koloniaal beheer uit te oefenen. Dat zoo geringe deelname aan de discussie viel te constateeren, kan in elk geval niet worden toegeschreven aan de voorbereiding van het onderwerp, die bij den rapporteur, den Nederlandschen Senator H. H. van Kol in goede, zeker in conscientieuse handen was. Hij heeft zich de moeite gegeven om reeds voor het congres der Interparlementaire Unie te Weenen in 1922 een prae-advies te schrijven en dit, toen het onderwerp daar wegens gebrek aan tijd moest blijven liggen, te vervolledigen voor de bijeenkomst te Kopenhagen. Deze vervollediging had het karakter van een bijna geheel nieuw rapport. Het eerste rapport, voor de bijeenkomst te Weenen be-

stemd, behandelde het Mandatenstelsel meer in het algemeen; gaf de gronden aan, waarop het rust, terwijl het rapport, voor Kopenhagen opgemaakt, in aansluiting daarop aantoonde wat tot dusverre door de mandaat uitoefenende Mogendheden is gedaan, en in het bijzonder welke rol in het mandatenstelsel is gespeeld door de zgn. Mandatencommissie van den Volkenbond: de Commissie van deskundigen, die, krachtens artikel 22 van het Pact, den Raad van den Volkenbond terzake van de mandaten voorlicht.

De Interparlementaire Unie kon tevoren begrijpen, dat zij door den heer Van Kol als rapporteur over deze aangelegenheid aan te wijzen, een min of meer eenzijdige keuze deed. De heer Van Kol heeft zijn eigene, hier te lande wel bekende opvattingen van koloniaal beheer, en dat deze bij de behandeling van het vraagstuk der mandaten op den voorgrond moesten treden, valt niet te verwonderen. Erkend moet echter worden, dat hij deze betrekkelijke eenzijdigheid heeft beperkt zooveel hem maar mogelijk was, en dat hij de resultaten, tot dusverre met het Mandatenstelsel verkregen, heeft belicht van verschillenden kant. Hij stelt voorop, dat het Mandatenstelsel berust op de volgende twee grondslagen: 1. De gemandateerde Mogendheid mag zich niet in haar eigen belang meester maken van de hulpbronnen van het haar toevertrouwde territorium, evenmin in den vorm van arbeid der bewoners als in die van minerale of plantaardige producten. 2. De eerste plicht van den mandataris is de moreele en materieele welvaart der bevolking en haar gebied te bevorderen, terwijl de volledige autonomie der kolonie steeds het einddoel moet wezen van zijn streven. Zeker, formeel en theoretisch zijn deze beide uitgangspunten in overeenstemming met de bewoordingen van art. 22 van het Pact. Maar of daarmede de verplichtingen, die op de Mandaat-mogendheden worden gelegd, niet wat al te zeer worden uitgemeten en zoodoende, althans theoretisch, de taak der Mandaat-mogendheden wordt verzwaard, is een andere vraag. Het Mandatenstelsel op zichzelf is reeds een vooruitgang, bij vroeger vergeleken; toen gingen koloniën in formeel bezit van het eene land op het andere over, terwijl nu een mandaatopdracht aan daartoe aangewezen Mogendheden is verschaft, welke opdracht, gelijk reeds in de praktijk is gebleken, tot financieele verplichtingen van niet te verwerpen aard kan leiden.

Er zijn, krachtens de onderscheiding, in art. 22 van het Pact gemaakt, mandaten A., B. en C. De mandaten A. zijn die over de landen, welke vroeger onder Turksche heerschappij stonden, en die geacht worden slechts raad en steun van den mandataris te behoeven. De mandaten B. en C. betreffen de aan Duitschland ontnomen Koloniën, en hebben een grooter of kleiner mate van intensiteit, al naarmate hare ontwikkeling medebrengt en de geographische gesteldheid ertoe leidt. Moeten de landen onder mandaat B. als afzonderlijke deelen worden bestuurd, tegenover de landen onder mandaat C. is, blijkbaar voornamelijk uit geographische overwegingen, toegestaan om deze als een integreerend deel van het eigen gebied te beschouwen. Nu gaat de heer Van Kol in zijn rapport, dat als afzonderlijk en lezenswaardig artikel in de *Socialistische Gids* is opgenomen, allereerst na hoe de gemandateerde regeeringen aan het werk zijn gegaan; hoe zij in de jaren 1921 en 1922 hun mandaat hebben uitgeoefend. Daarbij treden in zijn beschouwingen een drietal onderwerpen: de contractarbeid, de administratie van het eiland Nauru en de verdeeling van Ruanda-Uganda (Afrika) op den voorgrond. De verdeeling van Ruanda-Uganda, een klein gebied, dat tot het vroegere Duitsch Oost-Afrika behoorde, maar aan België's man-

daat is toevertrouwd, is geschied teneinde Engeland mogelijk te maken een ev. spoorweg van de Kaap tot Caïro geheel over eigen gebied te doen gaan. Maar die verdeeling is voor de betreffende koninkrijken in Afrika van groot politiek en economisch nadeel geweest, en de Mandatencommissie heeft er daarom de aandacht van den Volkenbond op gevestigd, mede teneinde te voorkomen, dat het woord der blanken in Afrika niet zou worden geloofd. Het beheer van het kleine koraaleiland Nauru, een oppervlakte van 5 K.M². innemende te midden van den onmetelijken Stillen Oceaan, houdt verband met de daar rijkelijk aangetroffen phosphaatlagen, die door den Staat worden geëxploiteerd, terwijl bovendien Engeland, met het mandaat belast, zonder den Volkenbond daarin te kennen, een soort rouleersysteem met Australië en Nieuw-Zeeland heeft ingesteld. En de contractarbeid betreft in het bijzonder Togo en Kameroen, waar de poenale sanctie, gelijk wij deze in Indië kennen, door de beheerende Fransche regeering in 1922 opnieuw wettelijk is geregeld. De heer Van Kol spreekt ervan, dat de poenale sanctie in de Britsche Koloniën in Indië is verdwenen; dat in de andere Koloniën haar voortbestaan zou worden bedreigd, hetgeen in 1922 juist, maar thans minder juist is. Het zou dus lijnrecht ingaan, zoo schrijft hij, tegen den machtigen stroom van zucht naar recht en gelijkheid, welke in de gekleurde rassen bruist, en zou een rassenconflict doen ontstaan, indien men ze in de gemandateerde territoriën wilde invoeren. In dit verband noemt hij zelfs de Australische wetten, die den invoer van Chineesche arbeiders verbieden, maar dan toch wel om geheel andere redenen dan om motieven, uitsluitend aan afkeer tegen den contractarbeid ontleend. De vraag van de arbeidsvoorwaarden der inboorlingen, zoo besluit hij dit deel van zijn beschouwingen, zal het voornaamste vraagstuk vormen, dat de Volkenbond grondig na een algemeene en volledige enquête der Mandatencommissie regelen moet; dit zal de toetssteen worden van de realiteit voor de koloniale stelsels, door het Verdrag van Versailles aangenomen. Hier — wij behoeven dit niet nader toe te lichten — komt de eenzijdigheid van den rapporteur om den hoek kijken, en niet ten voordeele van de algemeene beteekenis van het stelsel der mandaten!

In het tweede deel van zijn beschouwingen laat de heer Van Kol ons de Mandatencommissie aan het werk zien. Althans wat de zittingen 1921 en 1922 aangaat. Het is wel jammer, dat de schrijver, die zijn artikel in den aanvang van 1924 zag verschijnen, geen gelegenheid heeft gevonden om zijn gegevens, zij het ook door middel van noten, aan te vullen met datgene wat den arbeid der Mandatencommissie in 1923, die toen reeds enkele maanden achter ons lag, betreft. Dat neemt echter niet weg, dat zijn overzicht over 1921 en 1922 van belang is. Hij spreekt daarbij over de verschillende vraagstukken, die ten aanzien van enkele of meerdere der mandaatgebieden de aandacht hebben getrokken; over slavernij en gedwongen arbeid; de bestrijding van alcoholisme en andere verdoovingsmiddelen; de economische gelijkheid; het grondbezit; de openbare financiën; de opvoeding der inboorlingen tot zelfbestuur; de nationaliteit der bewoners, en het recht van petitie der inboorlingen. Zijn overzicht is wel in staat om een denkbeeld te geven van de moeilijke taak, waarvoor de Mandatencommissie telken jare wordt geplaatst. Want zij ontvangt, via het Secretariaat van den Volkenbond, de geschreven rapporten der mandatarissen, en slechts dan, wanneer deze zich bij de Commissie doen vertegenwoordigen, gelijk echter in den regel geschiedt, is zij in staat zich de aanvullingen te verschaffen, die deze rapporten uit den aard der zaak menigmaal behoeven. Zuid-Afrika, tegen welks beleid over Zuid-West Afrika nogal eenige bezwaren aan-

wezig bleken, deed dat in 1922 niet, maar heeft het in 1923 wel gedaan. De opmerkingen van de Mandatencommissie worden in openbare vergaderingen behandeld; daarna wordt door de Commissie rapport aan den Raad van den Volkenbond uitgebracht, terwijl tenslotte geheel de aangelegenheid in de jaarlijksche algemeene vergadering van den Volkenbond in behandeling komt. In dat verband is het wel eenigszins te betreuren, dat de Mandatencommissie in 1924 hare zitting in twee deelen heeft gesplitst, waardoor een deel harer beraadslagingen eerst zal plaats hebben na afloop van de Algemeene Vergadering, die dan daaraan geen opmerkingen kan vastknoopen. De door de Mandatencommissie geconstateerde leemten, gebreken en wat dies meer zij, zijn zeker in tal van gevallen niet van beteekenis ontbloot; aan den anderen kant is men geneigd zich een enkelen keer af te vragen of door de Commissie wel voldoende de groote lijnen in het oog worden gehouden, en wordt erkend, dat de Commissie toezicht houdt en de mandataris regeert of administreert. Het Mandatenstelsel op zichzelf is ongetwijfeld, vooral tegenover de Duitsche koloniën, toe te juichen, maar de Commissie moet de scheidingslijn tusschen toezicht houden en zelf administreeren goed vasthouden. Terecht echter legt de heer Van Kol er menigmaal nadruk op, dat de Commissie met grooten tact heeft gehandeld; zich bij voorkeur voorzichtig en hoffelijk heeft uitgedrukt, juist bedenkende, dat een geheel nieuw stelsel van koloniaal beheer door haar wordt in practijk gebracht.

Overzichten als in het artikel van den heer Van Kol worden aangetroffen, verouderen snel. Dat kan nu eenmaal niet anders. Daarom trekken vooral de meer algemeene gedeelten van zoodanige overzichten de aandacht tot zich. De beide laatste deelen van des heeren Van Kol's beschouwingen vormen dan ook een algemeen overzicht over de verhouding van de Mandatencommissie tot den Volkenbond, en over de toekomst van het stelsel dezer koloniale mandaten. Hij ziet in het Mandatenstelsel een begin van het bereiken in een min of meer verre toekomst van de internationalisatie der koloniën. Hij bedoelt daarmede niet het grondbeginsel van nationale souvereiniteit te bestrijden, indien men daaronder verstaat het recht van iedere natie om zichzelf te regeeren, maar hij acht dat recht van den souvereinen Staat niet onbegrensd. Hoe intusschen het begrip van internationalisatie der koloniën geheel te rijmen valt met de eindtaak, die de mandataris zich moet stellen: de autonomie van het door hem beheerde koloniaal gebied, is niet volkomen duidelijk. Wanneer men in dezen geest de taak van den mandataris ziet, is zijn weg geëffend en het lot van het thans kolonie zijnd land verzekerd: het wordt te eeniger tijd onafhankelijke Staat en speelt dan zijn rol in de Statengemeenschap mede. Men dient met betrekking tot het Mandatenstelsel niet uit het oog te verliezen, dat het niet de bedoeling geweest is hiermede een nieuw beginsel in het internationaal recht en de Statengemeenschap te introduceeren; dat het een door Smuts en Wilson gevonden expedient is teneinde de Duitsche koloniën te administreeren in zoodanigen vorm, dat daartegen niet de bezwaren van verovering konden gelden. Verbindt men aan het Mandatenstelsel, gelijk het wordt uitgeoefend door landen, die gewoon zijn hun koloniën geheel nationaal onafhankelijk te administreeren, consequenties van deze beteekenis, zij het ook slechts in een verre toekomst, dan dénatureert men min of meer de taak, die thans op de mandatarissen rust. In dat opzicht verdient het wellicht aanbeveling om de ontwikkeling van het Mandatenstelsel ook een weinig aan de toekomst zelve toe te vertrouwen!

H. Ch. G. J. v. d. MANDERE.

W. O. J. NIEUWENKAMP.

Den 26 Juli is Nieuwenkamp gehuldigd bij gelegenheid van zijn vijftigsten verjaardag. Een huldigingscomité, met een eerecomité, veel vrienden en bewonderaars hebben zich hiertoe vereenigd in de Kunstzaal Kleykamp in den Haag, waar ook een tentoonstelling van zijn werk was gearrangeerd. Wij maken van dit feest hier gewag om de groote verdiensten die deze kunstenaar in beeld en woord ten opzichte van Indië kan boeken, en doen dus vooral uitkomen wat in verband hiermede te releveeren is.

De heer Nieuwenkamp heeft zich allereerst hooren prijzen door jhr. mr. A. F. Teixeira de Mattos, voorzitter van het uitvoerend comité, die hem roemde als reiziger, etser, teekenaar en schilder. Namens het comité bood de spreker hem een exemplaar aan van den feestcatalogus en beloofde hij hem een herinneringsplaquette, die door den heer Wienecke vervaardigd worden zal.

Na den voorzitter van het comité, sprak de heer Otto van Tusschenbroek, om hem te roemen als een der eersten, die de zwart-en-wit-kunst in Nederland weer tot bloei hebben gebracht en tevens als een dergenen, die het hunne hebben gedaan om dingen van schoonheid uit vroeger eeuwen in Holland en Indië te doen behouden.

De heer C. Lekkerkerker, archivaris van het Bali-instituut, schetste vervolgens zijn beteekenis als schilder-teekenaar en als ethnograaf. Nieuwenkamp heeft van November 1917 tot Januari 1919 zijn vierde reis naar Oost-Indië gemaakt en daarbij voor de derde maal Bali bezocht en zijn positie van eersten exotischen Nederlandschen beeldenden kunstenaar heeft hij behouden. Dat feit is te verklaren uit de kunstenaars-ontwikkeling van N. zelf: hij was jong, toen hij, in 1898, zijn eerste reis naar Bali maakte; het betrof Bali, een land met eigen geaardheid en volk, dat tot ethnografische studie dwong; N. had geduld, speurzin, levendigheid van verhaaltrant en opmerkingsgave, alle eigenschappen, die een ethnograaf behoeft. Die langdurige studie, toch zoo noodzakelijk, zal de Nederlandsche kunstenaars van de reis naar Indië hebben afgehouden. Bali liet echter N. niet los en hij drong door tot het wezen van land en volk. Hij bestudeerde de oud-Javaansche litteratuur en werkte zich in den Balischen teekentrant in, zonder dat hij echter zijn eigen kunstenaarskarakter verloor. Daarom is hij ook niet gedreven naar de iconographie en herkent men in de uitbeelding van wat in wezen Balineesch is telkens weer den kunstenaar Nieuwenkamp.

Ter gelegenheid van Nieuwenkamp's vijftigsten verjaardag en van deze jubileumtentoonstelling, heeft de directie der K. Kunstzaal Kleykamp een album uitgegeven in flink quarto formaat, versierd met een groot aantal reproducties van zijn werken.

Is de illustratie van dit gedenkboek voorbeeldig verzorgd, ook van den tekst mag men veel goeds getuigen, schrijft de *N. Ct.* van 28 Juli.

De heer R. W. P. de Vries Jr. roemt N. als grafisch kunstenaar.

De heer C. Lekkerkerker prijst hem als ethnograaf. De schrijver begint met te wijzen op N.'s sterk persoonlijk karakter. Zijn teekeningen zijn geen ethnografisch studiemateriaal en zijn kaartjes zullen den geograaf misschien bekoren, maar niet onderrichten. Hoe komt het dan dat zijn naam prijkt in strak-wetenschappelijke tijdschriften? Deze voor de hand liggende, maar niet zoo gemakkelijk te beantwoorden vraag geeft den heer Lekkerkerker gereede aanleiding tot een zeer beknopte, maar zeer begrijpelijke studie over de beteekenis van N. als een der eersten, die de ware beteçkenis in het licht stelden van veel, dat men van onze eigen Oost wist

en bezat, doch waarvan men de juiste waarde of het juiste verband tot andere zaken en toestanden niet kende. Ook brengt de schrijver in herinnering dat N. verscheidene kunstschatten heeft beschermd tegen vernieling en verwaarloozing, terwijl hij ook studies van N. noemt, die ethnografisch wetenschappelijke waarde bezitten en ook aan de geografen van Nederlandsch-Indië diensten bewezen hebben door hen te wijzen op feiten, die aan de aandacht van andere reizigers waren ontgaan.

Anne Hallema geeft eenige „biografische notities" over Wynand Otto Jan Nieuwenkamp, geboren te Amsterdam 27 Juli 1874. Gelukkig vertelt zij ook het een en ander over het ontstaan van zijn werken, zijn manier van arbeiden, de bezwaren, waarmee hij in Indië op zijn zwerftochten te kampen had.

Aan het slot van dit fraaie gedenkboek krijgen wij: 1e. een overzicht van boeken, plaatwerken en tijdschriftartikelen door W. O. J. Nieuwenkamp (91 nrs.); 2e. een opgave van boeken en artikelen van anderen, waarin teekeningen van N. voorkomen (49 nrs.); en 3e. artikelen over N. en zijn werk (68 nrs.).

DE NEDERLANDSCH-INDISCHE POLITIEGIDS.

Het Meinummer van het orgaan van de broederschap van commissarissen van politie meldde de verwisseling van redactie. Het orgaan is in zijn 8en jaargang. De nieuwe redactie schreef over den toestand waarin zij 't maandblad vond: „Schijnbaar verlaten door allen, die eens hun krachten aan het blad schonken, die in schier ieder maandelijks verschijnend nummer blijken gaven van hunne belangstelling in de ontwikkeling der Politie in deze Gewesten, scheen het blad langzaam maar zeker den ondergang tegemoet te gaan.

Welke pogingen de pas afgetreden redactie ook aanwendde om de oude belangstelling weder op te wekken, het was en bleef alles tevergeefs. Met de liefde en de belangstelling voor den Gids leek ook de onderlinge verstandhouding, het zelfvertrouwen en het vertrouwen in de goede zaak te zijn verdwenen.

De treurige gebeurtenissen te Batavia schenen een eind aan alles te zullen maken. Het korps, beurtelings teleurgesteld, verbitterd terneergeslagen, staat op het oogenblik dat deze regelen worden neergeschreven met bezorgdheid tegenover een onzekere toekomst.

Dit alles voor oogen houdende, behoeft het zeker geen naderen uitleg, dat wij een oogenblik weifelend stonden tegenover het verzoek van verschillende zijden gedaan, de leiding van het blad op ons te nemen en wij ons zelven de vraag stelden of onze zwakke krachten wel toereikend zouden zijn, een taak die hopeloos scheen, tot een goed einde te brengen, of wij in staat zouden zijn den Gids zelfs maar een schijn te geven, van wat hij eens was geweest.

Onze voorzitter, die in het gelukkig bezit is van een onverwoestbaar optimisme, wist echter de overtuiging post te doen vatten, dat ook na deze duisternis het licht weer zou moeten doorbreken. Toen wij ook van andere zijde blijken van instemming mochten ontvangen en woorden in daden werden omgezet, toen meenden wij niet langer te mogen weifelen en hebben allen twijfel aan een goeden uitslag op zijde gezet.

Het ernstige streven van Hoofdbestuur en redactie zal er in de eerste plaats op gericht zijn, de kern van het korps wederom te verzamelen om den Nederlandsch-Indischen Politiegids, die bovendien zijn kolommen gaarne zal openstellen voor een ieder die ons kan en wil steunen in ons doel, mede te werken aan de ontwikkeling der Politie hier te lande en haar een betrouwbaren wegwijzer te verschaffen op haar vaak zoo moeilijk pad."

Met een beroep op veler medewerking aanvaardde de redactie haar taak. Als Redactie werden vermeld de heeren G. J. Welbergen, A. J. A. Schoevers, W. F. G. Stein.

De Juni-aflevering is in een fonkelnieuw kleed gestoken. Een aardig titelblad met een welbewust kraaienden haan; artikelen over kwestiën van den dag, met illustratiën. In de redactie blijkt de heer Stein vervangen door den heer P. C. Topsvoort.

Het doet goed, deze opwekkende toonen uit het korps der Indische politiemannen te vernemen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

NEDERLANDSCH-INDISCH WEGENCONGRES.

Het eerste Nederlandsch-Indisch Wegencongres werd gehouden te Bandoeng op 23, 24 en 25 Juni 1924 in de localiteiten der Technische Hoogeschool, die zich een gulle gastvrouwe betoonde.

Het congres is ontstaan op initiatief van de Directeuren der Technische Hoogeschool, één der Hoogleeraren dier inrichting van hooger onderwijs, Prof. Ir. H. van Breen, is dan ook als zijn voorzitter opgetreden.

Slechts ongeveer een jaar heeft de voorbereiding geduurd; uit de aan de leden toegezonden prae-adviezen en de ten congresse gehouden besprekingen is ten duidelijkste gebleken, dat dit jaar welbesteed werd. Geconstateerd mag worden, dat voor het aan de orde gestelde vraagstuk levendige belangstelling bestond, zooals o.m. duidelijk gebleken is uit de talrijke zeer belangrijke prea-adviezen en uit de niet minder belangrijke inzendingen van algemeene gegevens en materialen, alsook dat dit congres in bijzondere mate heeft bijgedragen tot verruiming van het algemeene inzicht in het vraagstuk van den weg voor z.g. gewoon verkeer.

Het wegenvraagstuk in het algemeen is zeer veel omvattend, daarom heeft dit eerste congres zich dan ook beperkt tot de technisch-economische zijde ervan, die in het huidig stadium van den wegbouw de meest urgente ter behandeling is. Door het zeer toegenomen verkeer en door de groote wijzigingen in de verkeersmiddelen, zooals die speciaal gedurende de laatste jaren op de wegen in Nederlandsch-Indië en vooral op Java tot ontwikkeling gekomen zijn, werd men en is men genoodzaakt de wegen aan dit verkeer te gaan aanpassen. Zij, die uit hoofde van hun ambt het meeste met dit vraagstuk rechtstreeks in aanraking zijn gekomen, n.l.: de Directeuren der Gemeentewerken in de Gemeenten, de Directeuren der Gewestelijke werken in de Gewesten en — waar nog geen gewesten of gemeenten bestaan — de Ingenieurs van den Waterstaat, hebben allen zich beijverd oplossingen te zoeken, en konden thans waardevolle gegevens voor het wegencongres bijbrengen.

Tot de dadelijk in het oog vallende voordeelen van dit wegencongres moet hierom in de eerste plaats gerekend worden de geschapen gelegenheid tot de uitwisseling van gedachten over reeds verkregen ondervindingen op het gebied van wegaanleg en wegonderhoud, in verband met de kosten en de eischen gesteld door het steeds toenemend verkeer, groeiend in omvang en zwaarte.

En als algemeene conclusie is dan ook dadelijk te noemen de overeenstemming, welke geheel werd bereikt, omtrent de juistheid der heerschende opvatting, dat het maken van asphalt-wegen de oplossing zal zijn. Over de wijze waarop de asphalt in of op de wegverharding moet worden verwerkt en welke soorten van asphalt daartoe het meest in aanmerking moeten komen, in verband met de intensiviteit van het verkeer, mocht verschil van opinie ontstaan, dat asphalt bij wegconstructie en onderhoud, in de

toekomst, in veel grootere hoeveelheden dan tot nu toe reeds geschiedde, zal worden toegepast op de Indische wegen, dat is na dit congres zeker te verwachten. Begrijpelijk is dan ook, dat er groote belangstelling bestond van de zijde der leveranciers van asphalt, die hier vertegenwoordigd waren door de Bataafsche Petroleum Maatschappij, de Standards Oil Cy of New York, de N. V. Asphalt Block Pavement, The Neuchatel Asphalte Company Ltd en the Barber asphalt Company.

Door al deze asphalt-leveranciers waren op het terrein der Technische Hoogeschool proefvakken gemaakt van wegen, uitgevoerd met hun producten, zoodat voor de congressisten een algemeen overzicht aanwezig was en zij ook de uitvoering zelf in oogenschouw konden nemen. Te betreuren is evenwel, dat deze proefvakken niet in één der drukste stadswegen van Bandoeng zijn gelegd, hierdoor toch zou dan over enkele jaren een goede vergelijkingsbasis zijn bereikt, hetgeen, daar het verkeer op het terrein der T. H. practisch nihil is, thans niet het geval zal zijn. Nu zullen slechts de gevolgen van weersinvloeden op de verschillende materialen kunnen worden vergeleken. Ook hielden enkele vertegenwoordigers dier groote lichamen lezingen over wegaanleg met toepassing van hun materialen, onder mededeeling van elders reeds bereikte resultaten. Aldus heeft het wegencongres direct contact tusschen asphalt-leverancier en asphalt-gebruiker gebracht.

Zeer belangrijk zijn ook de vele proeven door Prof. Ir. W. A. H. van Alphen de Veer, hoofd van het Laboratorium van materiaal-onderzoek van het Departement der B. O. W. gedurende het afgeloopen jaar verricht op de hardheid der bij wegenaanleg gebruikte materialen (steenslag, grint en zand), welke uit verschillende deelen van den archipel werden toegezonden en op genoemd laboratorium beproefd zijn naar de Amerikaansche Voorschriften. Een overzichtelijke expositie der resultaten, welke door de congressisten, onder de bekwame leiding — met bijzonder duidelijke toelichting — van Prof. van Alphen de Veer zelf, in diens Laboratorium, werd bezichtigd, bracht voor velen een leerzame verrassing.

Om de debatten tijdens de vergadering niet te doen verwateren was door het congresbestuur een ,,Leidraad voor de besprekingen ten Congresse'' aan de leden van het wegen congres gezonden, waardoor geen noodelooze verwarringen ontstonden. De vergaderingen werden door den voorzitter Prof. van Breen met veel tact geleid en goed in de hand gehouden, waardoor werd bereikt dat de discussies, tot en met de sluitingsvergadering, door het geheele congres met de meeste belangstelling werden gevolgd.

Op die sluitingsvergadering werd door den Directeur van het Departement van Gouvernements Bedrijven, Ir. P. A. Roelofsen in een belangwekkende rede het goed slagen van dit congres geconstateerd en het succesvolle werken van het bestuur gehuldigd. Tevens werd daar onder applaus besloten, over te gaan tot de stichting van een Organisatie ter voortzetting en uitbreiding van den door het Congres begonnen arbeid, tot stichting waarvan het Congresbestuur werd uitgenoodigd.

Ir. I.

In Memoriam
Luitenant-Generaal W. R. DE GREVE.

Op 18 Augustus van dit jaar overleed te 's Gravenhage de gepensionneerde Luitenant-Generaal WOLTER ROBERT DE GREVE, oud-Commandant van het Leger in Nederlandsch-Indië.

Zelf het groote voorrecht gehad hebbende, eenige jaren onder zijn directe leiding — opzettelijk spreek ik niet van ,,onder zijn bevelen'' — te mogen dienen, is het mij een dringende behoefte enkele woorden te wijden aan de nagedachtenis van een man, die in zijn leven en voor zijn arbeid zoo weinig appreciatie heeft ondervonden en deze toch in zoo ruime mate verdiende.

Generaal De Greve was van huis uit Genie-officier, doch zocht en vond weldra zijn carrière bij den Generalen Staf. Als luitenant studeerde hij aan de Hoogere Krijgsschool, aan welke inrichting hij later, als kapitein, tot leeraar werd benoemd.

Ook als hoofdofficier diende hij geruimen tijd bij den Generalen Staf, terwijl hem, als kolonel, het commando der 1e Brigade werd opgedragen; zijnde hij tot dusverre de eenigste officier *niet* van de infanterie, die een Brigade of Divisie onder zijn bevelen heeft gehad.

Na in 1914 tot Chef van den Generalen Staf te zijn benoemd, werd hij in 1916, na den tragischen dood van Luitenant-Generaal Michielsen tot de hoogste waardigheid in het leger geroepen.

Hoe hij het leger heeft verlaten, zal hen, die toen in Indië dienden, nog wel versch in het geheugen liggen.

Zooveel is zeker, dat *hij* onder de moeilijkste omstandigheden, welke denkbaar waren, midden in de onrustige oorlogsjaren, waarin het leger op alles voorbereid moest zijn, doch ook van vrijwel alles verstoken bleef, het commando heeft moeten voeren. Daarbij heeft hij zijn volle kracht, zijn geheele energie aan die taak gegeven, schier onuitputtelijk was zijn werkkracht. En dat voorbeeld sleepte ons jongeren, die onder hem dienden, mede, deed het ons een genoegen zijn onder en met hem te werken.

Dat de zaak van de defensie van Nederlandsch-Indië steeds zijn onverdeelde belangstelling genoot, heeft hij ook in de jaren vooraf-

gaande aan die, waarin hij het Legercommando voerde, in woord en geschrift op overtuigende wijze bewezen.

Aan de groeve werd door een zijner vrienden gezegd: „Zijn grootste deugd wellicht, was ook zijn eenigst gebrek: hij was te weinig plooibaar. Een eenmaal opgevatte opinie gaf hij niet spoedig prijs, maar..... die opinie was dan ook steeds de resultante van ernstig nadenken en grondige studie. Appreciatie heeft hij nooit gezocht maar..... ook niet gekregen".

Die woorden waren evenzoo vele juistheden, en zij zullen zeker door ieder, die De Greve in dienst of in het dagelijksch leven hebben leeren kennen, worden onderschreven.

Met Luitenant-Generaal De Greve is een der bekwaamste en ridderlijkste officieren heengegaan.

A. T. H. WINTER.

Financiëele misère, bezuiniging en bureaucratie,

DOOR

N. J. VAN ANROO.

De Landsfinanciën geven vele en groote zorgen.

Mr. D. Fock. *Opening 1e gewone zitting van den Volksraad 1922.*

Het aantal ambtenaren worde niet noodeloos uitgebreid, het werk, dat één ambtenaar kan doen, worde niet aan twee of drie ambtenaren opgedragen.

Mr. D. Fock. *Als boven.*

Als men tegen het door mij bestreden euvel der bureaucratie niet optreedt, dan zal het extra geresumeer van al die nieuwe administrateurs, referendarissen en hoofdcommiezen, dat daarbij zeer ongunstig werkt op de ambtenaren, die onder hen werken, er toe leiden, dat men steeds meer personeel noodig acht en het werk steeds langzamer wordt afgedaan.

Mr. D. Fock. *Behandeling der Indische begrooting voor 1914 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.*

Het bestuur van Nederlandsch-Indië staat voor de zooveelste maal in het teeken van bezuiniging. Voor de zooveelste maal zeggen we, want nu ongeveer een eeuw geleden kreeg de Commissaris-Generaal du Bus de Ghisignies, die het bestuur zou overnemen van Baron van der Capellen, den uitdrukkelijken last mede om in alle takken van de Indische administratie de meest mogelijke bezuiniging in te voeren. Een goede halve eeuw later luidde weer de bezuinigingsklok, Gouverneur-Generaal van Heutsz begon in het begin dezer eeuw het bezuinigingsmes te hanteeren en thans is het weer overal misère.

Het lijkt ons van belang eenigszins dieper in te gaan op de tweede bezuinigingsperiode, vooral omdat die zooveel overeenkomst heeft met den tegenwoordigen gang van zaken; alleen hopen we, dat thans in andere richting een uitkomst gezocht zal worden om uit de financiëele depressie te geraken en wel in het breken met het bureaucratisch stelsel, in het voeren van een efficiency-politiek en in een betere organisatie van de landsdiensten.

Toen de Indische rekeningen over 1879 en 1880 met een belangrijk tekort sloten, begon de stand der Indische geldmiddelen meer dan gewone belangstelling van de Volksvertegenwoordiging te trekken. In het verslag van het afdeelingsonderzoek in de Tweede Kamer, betreffende de voor 1881 ingediende begrooting, meende een deel der leden den financiëelen toestand van Nederlandsch-Indië ,,hoogste ongunstig'' te moeten noemen of althans te kunnen beweren, dat hij aanleidig gaf tot ,,zeer ernstige bezorgdheid''.

Ook in de Eerste Kamer waren verscheidene leden pessimistisch gestemd. Men mocht er volgens hen de oogen niet voor sluiten, dat sedert de laatste 12 à 13 jaar de uitgaven gestadig geklommen waren en in de toekomst waarschijnlijk zouden blijven klimmen, terwijl aan den anderen kant sommige der middelen, o.m. de koffie een wisselvallig bedrag opbrachten. [1])

De Minister van Koloniën erkende wel, dat de toestand behoedzaamheid vereischte, maar Z.Exc. kon dien over het algemeen niet ongunstig noemen en wees op de groote uitgaven gedurende zeven jaar in verband met den Atjeh-oorlog, op het feit, dat tegelijkertijd ook alle werken van openbaar nut met inbegrip van de geheel buitengewone werken voor haven- en spoorwegbouw uit de middelen bestreden waren, zonder dat tot een geldleening de toevlucht was genomen en dat in hetzelfde tijdvak aan de Rijksmiddelen ruim 51 millioen gulden aan gewone en buitengewone bedragen werd uitgekeerd en 10 millioen werd besteed tot aflossing van het voorschot der Nederlandsche Handel-Maatschappij. Een gezamenlijk tekort van nog geen *f* 8,400,000 over al de dienstjaren, kon de stelling dus niet rechtvaardigen, dat de financiëele toestand van Indië donker was. [2])

De tekorten over 1881 en vroeger bij het indienen der begrooting voor 1881 op circa 12 millioen gesteld, bleken volgens de Memorie van Toelichting op de begrooting voor 1882 19 millioen te bedragen.

---

[1]) Wanneer bekend is, dat in 1877 en 1882 in Nederland resp. 887550 en 705190 picols Gouvernements Javakoffie werden geveild en de gemiddelde veilingsprijs in 1877 53.7 en in 1882 30.7 per half K.G. bedroeg, terwijl de uitgaven in die jaren op resp. rond 159 en 150 millioen gulden kwamen, zal over den invloed van het wisselvallig karakter der baten op koffie niet verder behoeven te worden uitgewijd.

[2]) Gelet op de tegenwoordige getallen zeer zeker niet.

Een tegenvaller dus en een misrekening tevens, maar de Minister vond bemoedigende vooruitzichten in het feit, dat de raming van de koffieopbrengst zeer laag was gesteld. [1]) De Tweede Kamer was evenwel niet zoo optimistisch gestemd en zag zich genoodzaakt in het Voorloopig Verslag van het onderzoek der begrooting te kennen te geven, dat de stand der Indische financiën tot voorzichtigheid noopte in het doen van nieuwe uitgaven, zoowel van gewonen als buitengewonen aard.

De Eerste Kamer was van oordeel, dat het financiëel evenwicht bij deze begrooting niet was bereikt en ook voor de toekomst gevaar liep. De middelen: koffie, opiumpacht, landrente en in- en uitvoerrechten gaven geen reden tot verwachting van hoogere opbrengst.

Over de ingediende begrooting voor 1883 had men in de Tweede Kamer algemeen een ongunstigen indruk omtrent den Indischen financiëelen toestand ontvangen. In den Senaat was men weer zeer sceptisch gestemd omtrent de koffieprijzen, men meende zelfs verschijnselen te zien, die er op wezen, dat de prijzen zouden verslechteren instede van verbeteren. Zeer enkele leden zouden op grond, dat in de begrooting elk streven naar een beteren financiëelen toestand werd gemist, hun stem daartegen uitbrengen. De bedoeling van hun votum zou dan zijn, dat bij een daarna op te maken nieuwe begrooting, niet zoozeer op enkele posten zou worden bezuinigd, *als wel de geheele Indische huishouding aan een herziening te onderwerpen.* [2])

De groote meerderheid, hoewel evenzeer met aandrang een spaarzaam beleid aanbevelende, achtte door afstemming het doel niet bereikbaar, maar vleide zich met de hoop, dat de wenken in dit verslag gegeven, wel verre van voor de Regeering verloren te gaan, haar ten spoorslag zouden strekken om op een volgende begrooting het bewijs te leveren, dat zij rekening hield met den toestand der schatkist.

De ingediende begrooting voor 1884 droeg volgens een groot deel van de leden der Tweede Kamer nog maar al te zeer de blijken van een weelderig beheer en dat er onvoldoende tegenstand was geboden aan de bovenmatige eischen in Indië. Daar viel van een streven naar bezuiniging niets te bespeuren, toch hield men zich overtuigd, dat een oordeelkundig onderzoek naar de wijze van uitvoering van maatregelen sedert jaren in het belang van land en volk genomen, belangrijke uitkomsten zou opleveren. Nu sedert 1876 de uit de Nederlandsche begrooting voor Indië gedane uitgaven niet meer vergoed werden en de tekorten op de Indische begrooting zich meer en meer opstapelden,

---

[1]) Toch had Z. Exc. nog niet laag genoeg geraamd. De vermoedelijke opbrengst moest van 42 op 38 per half K.G. gebracht worden.

[2]) Zeer zeker een buitengewoon goed motief.

meende men dat de dringende noodzakelijkheid van krachtige besnoeiing der in den openbaren dienst in Indië heerschende weelde niet langer kon worden betwist.

Hoofdstuk II der begrooting, Uitgaven in Indië, kon in de Volksvertegenwoordiging geen meerderheid vinden en als een gevolg daarvan traden de Minister van Koloniën F. G. van Bloemen Waanders en de Gouverneur-Generaal F. s'Jacob af.

De nieuw opgetreden Minister Mr. J. P. Sprenger van Eyk begon dadelijk besparen op zijn programma te stellen en gaf als zijn oordeel te kennen, dat het middel om besparingen te verkrijgen, vooral gezocht moest worden ,,in de keuze van geschikte ambtenaren, *van welke kan worden verwacht, dat zij bij de beschikking over 's lands gelden met nauwgezetheid en op oordeelkundige wijze zullen te werk gaan*''.

Deze niet voor de minste tegenspraak vatbare en als het kon in gouden letters te drukken verklaring, trok zeer de aandacht. In het algemeen erkende men ten volle, dat het, vooral wegens de omvangrijke en moeielijke taak, die in Indië met een betrekkelijk klein korps ambtenaren moet worden verricht, van het hoogste belang is, om te trachten *door goede keuze de beschikbare krachten zoo goed mogelijk aan te wenden*, maar intusschen hadden de aangehaalde woorden van den Minister, gevolgd door de verzekering ,,dat in die richting krachtig zal worden opgetreden'', met het oog op het verleden op sommige leden een pijnlijken indruk gemaakt. Onder dien indruk werd gevraagd, waaraan het was toe te schrijven, dat men zich vroeger niet voldoende in die richting had bewogen en of de waarborg, dien ons regeeringsstelsel ten opzichte van de gewichtigste benoemingen in het advies van den Raad van Indië gezocht heeft, ijdel gebleken was. ,,Schuilt'', vroeg men, ,,in elk geval het kwaad nog niet meer in de organisatiën dan in de ambtenaren, [1]) en is niet in de laatste jaren op menig punt te veel uitbreiding aan het ambtelijk personeel gegeven''.

Zooals de Minister in de Memorie van Antwoord opmerkte, was het geenszins zijn bedoeling geweest om op het verledene af te dingen. ,,Maar'', voegde Z.Exc. er vergoelijkend aan toe, ,,het is licht te begrijpen, dat vroeger in een tijd van financiëelen voorspoed, de zorgvoor een zuinig beheer niet zóó zeer op den voorgrond trad als vooral thans gewenscht wordt en dat niet op eens alle ambtenaren het levendig bewustzijn zullen hebben verkregen van hetgeen de tegenwoordige toestand eischt''.

De vraag of niet in de laatste jaren op menig punt te veel uitbreiding aan het personeel was gegeven, vond een bevestigende beant-

[1]) De vraag kan ook thans weer gesteld worden.

woording, voor zoover die naar het oordeel van den Minister daarop gegeven moest worden, in hetgeen door Z.Exc. in de Memorie van Antwoord was medegedeeld omtrent wenschelijke inkrimping van personeel.

Ofschoon onder Minister Sprenger van Eyk — goeddeels door zijn fiscaliteit of liever die van het diümviraat Sprenger van Eyk-van Rees — een paar jaren van voordeelige saldi waren aan te wijzen, bleef de algemeene toestand van 's lands financiën bedenkelijk. We zullen echter niet verder in details treden en volstaan met de mededeeling, dat het resultaat van den gang van zaken was, dat de in 1891 opgetreden Minister Mr. W. K. baron van Dedem den toestand ongunstig noemde. In zijne Memorie van Toelichting op de begrooting voor het dienstjaar 1892, opperde Z.Exc. het plan ,,om nu gedaan schijnt te zijn, wat men uit de centrale bureaux vermocht'', [1]) een enquête te doen instellen omtrent de geheele organisatie van het bestuur door een man berekend voor de taak en bevoegd om zich met ieder college, ,,met elk persoon'' in aanraking te stellen en, waar hij dat noodig achtte, met eigen oogen te gaan zien.

Van verschillende zijden werden ernstige bezwaren tegen de enquête gemaakt, ook al omdat de uitvoerder waarschijnlijk bij de ambtenaren in Indië niet veel medewerking zou ondervinden. Allicht zou het gelukken hem te beduiden, dat waar ook bezuiniging mogelijk ware, dat niet het geval was met betrekking tot de positie en den werkkring van ieder van wie hij inlichtingen kwam vragen. De maatregel zou wel aanleiding geven tot veel omslag en geschrijf maar in werkelijkheid weinig nut opleveren. De leden, die dat te berde brachten, meenden dat de Minister zonder alles te doen afhangen van de Indische adviezen, bezuinigen kon en bezuinigingen behoorde tot stand te brengen en herinnerden er aan, dat de Minister de Waal op deze wijze belangrijke besparing had weten te verkrijgen. [2])

Andere leden achtten het instellen van een enquête zeer wenschelijk en gaven te kennen, dat het niet onmogelijk was om langs dezen weg tot vermindering van uitgaven te komen, hetgeen gebleken was bij de uitzending van de Commissaris du Bus de Ghisignies.

In de Memorie van Antwoord merkte de Minister op, dat hij bij het neerschrijven van de woorden ,,dat tot bezuiniging gedaan scheen,

---

[1]) In de Tweede Kamer werd echter opgemerkt, dat de juistheid van de stelling geenszins uit de feiten bleek.

[2]) In het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* van 25 September 1922 lazen we: dat Aneta vernam, dat de Landvoogd een rondschrijven richtte tot de departementshoofden:

Indien de bezuinigingscommissie er niet in slaagt met de hoofden van de Departementen van Algemeen Bestuur de noodzakelijke bezuiniging tot stand te brengen, dan zal de Gouverneur-Generaal genoodzaakt zijn, zonder overleg of onderzoek eenige posten van de begrooting te schrappen.

wat men uit de centrale bureaux vermocht", voor zich had liggen de rapporten van de hoofden der departementen van algemeen bestuur in Indië naar aanleiding van de hun bij besluit van 12 Juni 1890 gedane opdracht, om te overwegen wat tot inkrimping van het budget van uitgaven gedaan zou kunnen worden.

„De inhoud bevestigde het oordeel van den Raad van Indië, dat het resultaat *niet anders dan gering* was te noemen; in het rapport van den Directeur van Financiën werd uitdrukkelijk als zijne meening uitgesproken, dat het terrein der bezuiniging reeds genoegzaam zou zijn afgemaaid. Toch valt er — dat is de overtuiging, die de Raad van Indië daar tegenover stelde — op dat terrein nog wel het een en ander te doen, *wanneer slechts aan het beheer van Indië een meer practische richting wordt gegeven dan tot dusver het geval was.* Te verwonderen achtte dat college het niet, dat de adviezen der departementschefs de zaak niet verder hadden gebracht. [1]) Vereenvoudiging of doelmatiger inrichting van organisaties is niet gemakkelijk aan te geven, want elke organisatie heeft hare wordingsgeschiedenis; [2]) stuk voor stuk is zij gemotiveerd tot stand gekomen en elke verandering eischt gezette studie, zal men eenigszins diep ingrijpen zonder gevaar voor een misgreep. Nog begrijpelijker werd het geacht, dat het materieel terrein nagenoeg niet was bestreden; om dat met vrucht te doen is in nog grooter mate aanhoudende waarneming noodig en een kennis van feiten, die uit een departementsbureau bijna niet te verkrijgen is. [3]) Geen ander middel zag de Raad van Indië om tot de vereischte grondige kennis van den toestand te komen, dan een enquête, zooals die door ondergeteekende in de Memorie van Toelichting werd aangegeven, en de ondergeteekende heeft door degenen, die tegen dat middel bezwaar hadden, nog geen ander aan de hand zien doen; wel werd beweerd dat de Minister zelf, zonder alles te doen afhangen van Indische adviezen, bezuinigingen kon en behoorde tot stand te brengen, doch hij kon, evenmin als iemand anders, hier een nader oordeel vellen over de wijze, waarop de bestuursinrichting werkt, dan thans aanwezig is". [4])

---

[1]) Dat is geen direct compliment over het organiseerend talent van de departementschefs.

[2]) En dan is het niet of althans zeer moeielijk na te speuren, welke bij-motieven bij het opzetten eener organisatie hebben gegolden. Handige bureaucraten weten de noodzakelijkheid van een bureau te bepleiten om zich zelf of een vriendje aan een baantje te helpen. Er is een geschreven en een ongeschreven geschiedenis.

[3]) Dat pleit niet voor de departementsbureaux en toch wordt helaas slechts de zuivere waarheid verkondigd.

[4]) Een groote mate van zelfkennis, die de bureaucraten tot voorbeeld kan strekken. In dit verband is het zeer goed gezien om het aantal ambtenaren en beambten op het Departement van Koloniën sterk te verminderen.

De Minister gaf volkomen toe, dat het niet gemakkelijk zou zijn een man te vinden, bereid en geschikt om de taak, waarvan sprake is, op zich te nemen; hij kon echter niet aannemen, dat de moeielijkheid onoverwinnelijk zou zijn. ,,Zeer ongelukkig zou de keuze al moeten uitvallen, indien het, zooals door sommigen gevreesd wordt, gelukken kon den gekozene te beduiden, dat *waar ook bezuiniging mogelijk ware, dat niet het geval was met betrekking tot de positie en werkkring van ieder, van wie hij inlichting kwam vragen*''.

De Minister kon ook niet inzien, dat, zooals enkele leden duchtten, zoo lang de enquête duurde, elke aandrang tot bezuiniging zou moeten worden afgewacht. Waarom zou niet iedere vrucht, die rijp was, terstond worden geplukt? En vervolgde Z.Exc., ,,te spoediger zouden zulke vruchten verwacht mogen worden, omdat het onderzoek niet alleen direct maar ook indirect werken zou, [1]) evenals met de enquêtes in het moederland het geval is geweest; het zou een vruchtbaren naijver opwekken om het onderzoek vóór te zijn, de eer van hetgeen het aan het licht zou brengen, aan zich zelf te houden''.

Ook in het onderzoek der begrooting in de Eerste Kamer konden sommige leden zich minder goed met het enquêteplan vereenigen. Hunne bezwaren waren voornamelijk gegrond op het feit, dat het, overwegende aan welke eischen de man aan wien de enquête zou moeten worden opgedragen, zou moeten voldoen, welke eigenschappen hij in zich moest vereenigen en welke taak hem wachtte, wel eenige moeite zou kosten om zulk een *omnis homo* te vinden. [2]) Het wekte bevreemding, dat de Regeering, die over het geheele korps van Indische ambtenaren kon beschikken, nog behoefte gevoelde aan een dergelijke enquête. [3])

Andere Senaatsleden opperden de idée aan den Gouverneur-Generaal een Luitenant Gouverneur-Generaal toe te voegen en wezen daarbij op een vroeger afgestemd artikel in het ontwerp Regeeringsreglement, dat de bevoegdheid des Konings omschreef om het onderzoeken of regelen van bepaalde zaken in Nederlandsch-Indië op te dragen aan een of meer buitengewone gevolmachtigden, den titel voerende van Commissaris-Generaal.

Uit Baud's adviezen bleek dan, dat de vraag ,,of de uitgaven voor inkrimping vatbaar zijn'' als het ware voortdurend aan de orde is geweest en dat voor den Gouverneur-Generaal de moeielijkheid hierin is gelegen, dat de autoriteiten, die hij raadpleegt, veelal dezelfde

---

[1]) In den geest van de bedreiging van Gouverneur-Generaal Fock „anders neem ik zelf het blauwe potlood".

[2]) Eenige moeite allicht, de personen met dictatorseigenschappen liggen niet voor het oprapen, maar ze *zijn* er toch.

[3]) De leden, die deze opmerking maakten, waren volkomen adrem, maar zij kenden de Indische ambtenarij niet.

zijn, die tot het doen van die uitgaven, van welker vermindering sprake is, hebben geadviseerd. Verder bleek dat het zenden van Commissarissen-Generaal niet heeft geleid tot krenking van het gezag van den Gouverneur-Generaal en in dit verband behoefde à fortiori de zending van een Luitenant Gouverneur-Generaal niet zoodanig gevolg te hebben.

Den leden, die hunne bevreemding (en o.i. rechtmatige bevreemding) te kennen gaven, dat de Regeering, niettegenstaande zij over het geheele korps Indische ambtenaren kon beschikken, toch nog behoefte gevoelde aan een enquête, gaf de Minister tot antwoord, dat niet alleen de Raad van Indië meende, dat er nog wel wat te doen was overgebleven, maar men dezelfde overtuiging ook herhaaldelijk door mannen van nabij met den toestand in Indië bekend, hoorde uitspreken. [1]) Z.Exc. dacht echter niet aan het uitzenden van een Luitenant Gouverneur-Generaal, hij had het oog op een onderzoek, dat van den Gouverneur-Generaal *zelven* zou uitgaan.

Het resultaat der beschouwingen over het houden van een enquête was ten slotte, dat na overleg tusschen het Plein en Buitenzorg, de wenschelijkheid erkend werd om onder leiding van den Gouverneur-Generaal een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om door doelmatiger inrichting en beheer van de Indische huishouding tot bezuiniging te geraken.

In het Koloniaal Verslag over 1892 lezen we:

„Aan den Heer J. A. van Dorsser, Voorzitter der Algemeene Rekenkamer, is bij Gouvernementsbesluit dd. 7 Mei 1892 No. 16 opgedragen, om op aanwijzing van den Gouverneur-Generaal gegevens te verzamelen, waarnaar door dezen kan worden beoordeeld in welke opzichten verandering van bestaande regelingen of gebruiken zou kunnen leiden tot vermindering van de uitgaven ten laste van de begrooting van Nederlandsch.-Indië, en, voor zoover niet dadelijk in die richting maatregelen kunnen worden genomen, hoe een afdoend onderzoek kan worden ingesteld naar de mogelijkheid der beoogde bezuinigingen en de middelen om ze tot stand te brengen. [2]) Bij art. 2 van het aangehaalde besluit zijn de Chefs der Departementen van Algemeen Bestuur (dus ook de Chef van het Departement van Oorlog en die van dat der Marine), zoomede de Hoofden van Gewestelijk Bestuur, uitgenoodigd den Heer van Dorsser de door hem voor de uitvoering der bewuste opdracht gevraagd wordende inlichtingen zoo volledig

---

[1]) En de tijdschrift- en dagbladpers dan!

[2]) In het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer omtrent de ingediende Indische begrooting voor 1893 werd zeer terecht opgemerkt, dat een onderzoek omtrent de wijze van instellen van een onderzoek de zaak niet veel verder brengt.

mogelijk te verschaffen, en hem de gegevens te verstrekken, die aanwezig zijn of zonder veel moeite kunnen worden verzameld". [1])

Aanvankelijk werd de opdracht gedaan voor den tijd van een jaar, bij gouvernementsbesluit van 12 Mei 1893 werd zij echter verlengd tot ultimo 1893.

In het Koloniaal Verslag over 1893 wordt reeds het een en ander medegedeeld over de resultaten van het onderzoek. We lezen daar bijv.:

Achtereenvolgens heeft de Heer van Dorsser bij verschillende nota's de aandacht van de Indische Regeering gevestigd op de volgende uitgaven waarop *wellicht* (cursiveering aangebracht v. A.) bezuiniging zou zijn te verkrijgen:

1°. de kosten der kleeding van de justitie- en politieoppassers;

2°. de kosten van allerlei voorwerpen van zeer uiteenloopenden aard (wapens met toebehooren voor politiedienaren, armbanden voor het personeel der gevangenissen, medailles voor burgerlijke verdiensten enz.), die bij een Bataviasche firma — van Arcken en Co. — plegen te worden aangekocht, doch op andere wijze voor minderen prijs te verkrijgen zouden zijn;

3°. de commissieloonen voor het toezicht op de ontvangst van en aflevering van koffie in en uit eenige algemeene pakhuizen;

4°. de betaling van rente op borgtochten van boekhandelaren en drukkers ingevolge art. 4 van het drukpersreglement;

5°. de daggelden en koelieloonen bij reizen van landsdienaren over land;

6°. de daggelden bij reizen te water;

7°. de tafelgelden bij reizen met oorlogsschepen en stoomschepen van de gouvernementsmarine;

8°. de daggelden van de hoofden van gewestelijk bestuur bij reizen binnen hun gewest;

9°. de vergoeding voor reiskosten van den resident van Palembang;

10°. de kosten van de overplaatsingen, die *wellicht* te beperken zouden zijn, wanneer bij verschillende ambtenaarskorpsen het thans bestaande verband tusschen het tractement en de standplaats werd losgemaakt;

---

[1]) Den Chef-Bezuiniger werd boven zijn salaris een toelage van *f* 500 per maand toegekend, terwijl tevens een gelijk bedrag 's maands ter zijner beschikking werd gesteld om daarvan aan actieve en niet-actieve ambtenaren betalingen te doen in het belang van de hem gedane opdracht, zoomede ter bekostiging van schrijfbehoeften. Overeenkomstig de wenschen van den Heer van Dorsser had de uitkeering van de hem toegekende toelage na ultimo 1893 niet meer plaats. De bezuiniging geschiedde dus wel op een koopje, de tegenwoordige bezuinigingscommissie kost minstens *f* 50.000 per jaar alleen aan salarissen.

11°. de kosten van het departement van marine;

12°. de kosten van het personeel van den post- en telegraafdienst.

Voorts is door hem toegezegd een nota over het denkbeeld om de uitvoering van bouwwerken ten behoeve van het departement van oorlog op te dragen aan den dienst der burgerlijke openbare werken; terwijl hij, ingevolge een uitnoodiging van den Gouverneur-Generaal, ook een nota heeft aangeboden, die tot grondslag zou kunnen strekken aan een overleg met den directeur van financiën en de hoofden van gewestelijk bestuur over de vraag, of bezuiniging zou kunnen worden gebracht in de inrichting van de inspectie van financiën. Zijn advies is door den Gouverneur-Generaal gevraagd over het denkbeeld om door concentratie van het materieel beheer der departementen van oorlog en marine tot bezuiniging te komen, ,,zoomede over het denkbeeld om den verkoop van gouvernementsproducten in Indië geleidelijk uit te breiden''.

Veel werd nog niet bereikt en in het verslag naar aanleiding van het onderzoek der Indische begrooting voor 1894 in de Tweede Kamer, werd dan ook de meening uitgesproken dat de verkregen resultaten *vrij onbeduidend* waren. Werden geen belangrijker bezuinigingen verkregen, dan zou de enquête meer kwaad dan goed gedaan hebben, want dan zou men zich in Indië wellicht op de enquête beroepen, dat er niets meer te bezuinigen viel. Sommige leden verklaarden niets anders verwacht te hebben en waren van meening, dat het opnieuw inwinnen van adviezen, waarop door anderen werd aangedrongen, al evenmin baten zou. Hun oordeel was, dat men moest beginnen met vermindering van de tractementen der hoogere Indische ambtenaren [1]) en zij wezen op de verkeerde verhouding tusschen de jaarwedden van verschillende hoofdambtenaren. Er behoorde wat de verschillende hoogere betrekkingen betrof, meer gelijkheid in de salarissen te worden gebracht, [2]) daardoor zou voorkomen worden, dat door het uitzicht op hoogere bezoldiging, de ambtenaren, die in hun betrekking uitmuntend voldeden, naar verplaatsing moesten streven.

---

[1]) O. i. behoort het *aantal* hoogere ambtenaren verminderd te worden en dient het gezocht te worden in de kwaliteit. Dan kunnen gerust behoorlijke salarissen worden toegekend.

[2]) En het daaraan verbonden pensioen! Een ambtenaar met 27 jaren dienst en een inkomen van *f* 1400 's maands, die benoemd wordt tot een betrekking, waaraan een inkomen van *f* 2000 verbonden is, ziet inbegrepen de in een minder waakzaam oogenblik toegekende verhooging van 40% (de oorspronkelijke 33⅓% had de geheele pensioenregeling intact gehouden en niet uit haar verband gerukt) in drie jaar tijd zijn jaarlijksch pensioen stijgen van bijna *f* 7900 tot *f* 12000. De in de laatste betrekking gepresteerde diensten moeten al van bijzonder veel gewicht zijn om een dergelijke verhooging te rechtvaardigen. Hierbij moet wel in aanmerking worden genomen, dat het recht op het meerdere pensioen practisch reeds is verworven bij het aanvaarden van de betrekking.

Het antwoord van den Minister, die kort tevoren met zooveel vuur het instellen van een enquête verdedigde, klinkt wel zeer eigenaardig. Z.Exc. had het vermoeden, dat de teleurgestelde Kamerleden bij hunne verwachtingen omtrent de resultaten van het bezuinigingsonderzoek, het volgende voorbij hadden gezien.

,,In 1884 trad een Minister op, die na met een financiëele opdracht in Indië belast te zijn geweest, daar in verschillende hooge betrekkingen werkzaam was gebleven en met hem een Gouverneur-Generaal, die in een langdurigen loopbaan alle rangen in den Indischen dienst tot den hoogsten toe had bekleed; beide mannen van algemeen erkende bekwaamheid. Bij de toelichting van zijn eerste begrooting verklaarde de Heer Sprenger van Eyk geheel in te stemmen met de opmerking ,,dat het thans meer dan ooit dringend noodzakelijk is om zoowel tegen hooge uitgaven te waken als bedacht te zijn op het scheppen van nieuwe middelen''. Dat de Heer van Rees daarmede geheel accoord ging, was tijdens zijn lidmaatschap van de Staten-Generaal overtuigend gebleken. Gedurende het vierjarig bewind van den eerstgenoemde, is tot hem nimmer het verwijt gericht, dat het hem aan toewijding bij de behartiging van de belangen der Indische schatkist zou hebben ontbroken. Zijn opvolger Mr. L. W. C. Keuchenius stelde nogmaals bij de Indische Regeering de vraag aan de orde, wat in Indië tot bezuiniging zou kunnen worden gedaan, — een vraag, die zooals de ondergeteekende in de Memorie van Toelichting betreffende de Indische begrooting van 1892 aanstipte, tot een onderzoek bij alle departementen aanleiding gaf. Was er daarna nog grond voor de verwachting, dat voor de hand liggende en aanzienlijke bezuinigingen als het ware voor het grijpen ware? Het was echter in het oog van den ondergeteekende een ernstige vraag gebleven, of niet, wanneer aan het Indische Bestuur, zooals de Raad van Indië het onlangs had uitgedrukt, een meer practische richting werd gegeven en in alles nauwgezet met de financiëele krachten des lands rekening werd gehouden, doelmatiger huishouding en financiëel beheer voor Indië te bereiken zouden zijn. Het leed wel geen twijfel of ook dan nog zou aan Indië onthouden moeten worden veel van hetgeen in het moederland uit de openbare kas kan worden verschaft; doch juist de zooveel geringer kracht van Indië doet den plicht te meer klemmen, om niets te verzuimen wat de meest doelmatige aanwending van de beschikbare middelen bevorderen kan en aan de financiën een hechteren grondslag kan geven''.

Uit dat oogpunt werd door den Minister grondig onderzoek noodig geacht en daaraan zou de opdracht aan den Heer van Dorsser onder leiding van den Gouverneur-Generaal dienstbaar zijn. We vragen ons echter in gemoede af, waarom het eigenlijke doel van het onderzoek dan niet duidelijk in de opdracht aan den Heer van Dorsser

werd gestipueerd. Had wellicht de Minister ook de resultaten van het onderzoek overschat? Had de Ministeriëele tong te vroeg gesmakt? Z.Exc. beet toch een jaar tevoren al in de rijpe vruchten, die terstond te plukken zouden zijn.

Ter geruststelling van de teleurgestelden meende de Minister echter de verzekering te moeten geven, dat hij niet schroomde ook op het terrein van bezuiniging het initiatief te nemen, waar zijn verantwoordelijkheid dat meebracht. De dooddoener!

Intusschen zette de Heer van Dorsser zijn werkzaamheden voort, of zij tot ingrijpende bezuinigingen en een meer practische richting aan het Indische Bestuur konden voeren, laten we bescheiden in het midden. De lezer velle zelf een oordeel en om hem daartoe in de gelegenheid te stellen, citeeren we een heel stuk uit het Koloniaal Verslag over 1894, hier en daar is een onderstreping aangebracht.

„Het onderzoek naar mogelijke bezuinigingen in de uitgaven ten laste der begrooting van Nederlandsch-Indië, door den Heer J. A. van Dorsser, toenmaals Voorzitter der Algemeene Rekenkamer, tot November 1893, toen hij als Directeur van Financiën optrad, onder leiding van den Gouverneur-Generaal voortgezet, heeft nog tot *veel voorbereidenden arbeid* geleid, doch *omtrent de meeste der door hem behandelde punten is het met de betrokken autoriteiten gevoerd overleg nog niet tot een definitief einde gebracht*. Het ook in de nota's van den Heer van Dorsser aanbevolen denkbeeld om door concentratie van personeel en materieel tot bezuiniging te geraken bij de uitvoering, het beheer en het onderhoud van burgerlijke en militaire bouwwerken in Indië, is thans in studie bij een hier te lande samengeroepen commissie (Koninklijk Besluit van 1 Februari 1894 No. 14). Inmiddels worden ook enkele met het onderwerp in verband staande punten, ingevolge opdracht van den Gouverneur-Generaal, door het Legerbestuur nagegaan. Ten aanzien van de in het vorig verslag sub 7°, 10° en 11° bedoelde onderwerpen is thans aan te teekenen, dat reeds *in beginsel* is beslist nopens een doeltreffende regeling der teerkosten (tafelgelden), welke aan den Lande in rekening kunnen worden gebracht bij verblijf van gouvernementsreizigers aan boord van oorlogsschepen en andere landsvaartuigen, zoodat de totstandkoming van nieuwe bepalingen op dit stuk zich niet lang meer zal behoeven te laten wachten (punt 7°); dat insgelijks *wordt voorbereid* een regeling tot beperking der overplaatsingen, in den zin van het verleden jaar sub 10° vermelde, en dat de mogelijkheid van bezuiniging in de organisatie van het departement van marine (punt 11), in welke richting *reeds voorloopig stappen zijn gedaan*, nog verder wordt onderzocht.

Ten opzichte van het in een der nota's van den Heer van Dorsser behandelde vraagstuk eener geleidelijke uitbreiding van den verkoop

van gouvernementsproducten in Indië, is de Regeering hier te lande, na rijpe overweging, tot de conclusie gekomen, dat er voorshands geen voldoende termen bestaan om ten deze tot een verandering over te gaan.

Als gevolg van de voorstellen van den Heer van Dorsser bleek een vrij belangrijke besparing mogelijk door wijziging der formatie van het personeel bij het vendukantoor te Batavia.

Na de beëindiging van de opdracht van den Heer van Dorsser zijn van wege den Gouverneur-Generaal nog ettelijke aanschrijvingen uitgegaan aan de Hoofden van Algemeen en Gewestelijk Bestuur, [1]) alle met het doel om van hen voorstellen tot bezuiniging en vereenvoudiging uit te lokken, hetzij op bepaald aangewezen punten, hetzij door in algemeenen zin aan hunne aandacht aan te bevelen om na te gaan of niet, ieder in zijn kring, op toestanden, formaties of regelingen had te wijzen, die uitgaven vorderen, welke voor vermindering vatbaar *toeschijnen*, zonder nadeel voor den dienst. Uit verschillende reeds genomen beschikkingen, die op zich zelve echter *niet van genoeg belang* zijn om hier afzonderlijk te worden vermeld, blijkt dat men op den ingeslagen weg niet zonder vrucht [2]) werkzaam is".

De resultaten, die in het Koloniaal Verslag over 1895 vermeld worden, zijn al van zeer weinig beteekenis, het hiervolgende citaat heft alle twijfel daaromtrent op.

„Ook in het tijdvak, verloopen sedert het vorige verslag werd afgesloten, is de Regeering weder werkzaam geweest in de richting van bezuiniging, waar dit, zonder de belangen van den dienst te schaden, mogelijk bleek, terwijl ook regelingen voorbereid werden of tot stand kwamen, wier indirecte of toekomstige werking op het besproken doel is gericht. Buiten de regelingen in het vorige verslag genoemd *(deze zijn nog niet tot een eindbehandeling kunnen worden gebracht)* kan thans o.a. gewezen worden op eene wijziging van het pensioenreglement voor Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië, voor zoover betreft den grondslag, waarnaar de pensioenen zijn te berekenen. Als voorbeelden van bezuiniging in bestaande organisatiën zijn o.a. te noemen: de opheffing van de betrekking van schout op het eiland Banda in de residentie Amboina, de intrekking van de toelage (ad *f* 1200 's jaars) verbonden aan de bijtrekking van buitengewoon lid der wees- en boedelkamers te Padang en Makasser; de reorganisatie der vendukantoren te Makasser en Buitenzorg; de opheffing van het regentschap Salatiga in de residentie Semarang; de opheffing als zelfstandig ambt van het onderhavenmeesterschap te

[1]) Er werd dus een bron aangeboord, die volgens vroegere mededeelingen al lang uitgespoten was.

[2]) „Niet zonder vrucht" is in officiëele bescheiden een prachtuitdrukking voor „met weinig resultaat".

Batavia, de vermindering der bezoldiging van den commies voor de personeele belasting en het patentrecht te Soerabaja [1]) en verder eenige vereenvoudigingen met betrekking tot het bestuur of de politie in sommige gewesten''.

Een jaar later heet het, dat waar dit zonder de belangen van den dienst te schaden, mogelijk bleek, werd voortgegaan in de richting van bezuiniging en zoo loopt de zaak langzaam dood.

Het nuttig effect van de opdracht van den Heer van Dorsser samenvattende, gelooven we dat Mr. G. D. Willinck den spijker midden op den kop sloeg, door op bladz. 487 van dit tijdschrift, jaargang 1921, te beweren, dat Mr. Sprenger van Eyk's groot-bezuiniger er niet in geslaagd is meer dan eenige heele kleine geestelijke muisjes te baren met zijn financiëel Jupitersbrein. Een Pallas-Athene was er heelemaal niet uit voor den dag gekomen. [2])

Het lust ons niet en het zou ook van geen nut zijn alle door den Heer van Dorsser in beschouwing genomen maatregelen onder het glas te nemen en daarom zullen we maar een paar grepen doen.

Alleen de in 1895 tot stand gekomen wijziging van het pensioenreglement voor Europeesche burgerlijke landsdienaren, in zooverre dat voortaan voor salarissen boven *f* 1000 per maand het gemiddelde inkomen over de laatste vijf instede over de laatste twee jaren als pensioengrondslag genomen zou worden, had van eenige beteekenis geweest kunnen zijn, ware het niet dat men nog geen twintig jaar later al weer op die wijziging is teruggekomen. Bij Koninklijk Besluit van 17 Augustus 1914 No. 22 (*Indisch Staatsblad* No. 648) is voor vorenbedoelde inkomens het salaris over de laatste drie jaar als grondslag gesteld. Door bovendien de huishuurindemniteit of het genot van vrije woning in het salaris op te nemen, zijn de pensioenen niet onbelangrijk verhoogd en is het aantal ambtenaren boven de duizend aanmerkelijk toegenomen.

De bezuiniging op de declaraties is een fictie gebleken. Het declareeren heeft hand over hand een dusdanige vaart genomen, dat al lang in verschillende dagbladartikelen gesproken werd van declaratietechniek en tenslotte van declaratieschandalen. [3]) Zelfs hooggeplaatste ambtenaren deinsden er niet voor terug gefingeerde bewijsstukken

---

[1]) Dat zet aan, met *f* 25 per maand komt men al zeer ver. Het was intusschen beter geweest een dozijn of vijf hoofdambtenaarsbetrekkingen op te heffen.

[2]) Gelet op het klein gedoe, is het volkomen begrijpelijk dat Mr. Willinck schrijft: „Een Staat, die door het noodlot geroepen werd, een kolonie te hoeden, welke zich steeds meer moet ontplooien, maakt zich schuldig aan oude-vrouwen-gebazel door telkens over bezuiniging te praten".

[3]) Van uit de Regeeringsbanken werd gesproken van teugelloosheid en van het geheel verslappen van de contrôle op de reisdeclaraties.
Vergadering Volksraad 28 November 1921, bladz. 223 der Handelingen.

in te dienen, ingewijden zouden hierover zeer onverkwikkelijke verhalen kunnen opdisschen. Particuliere instellingen zetten iemand, die met zijn reisrekeningen knoeit of onnutte reizen maakt, onverbiddelijk aan den dijk, dat is een goedkoope en afdoende contrôle. Het Indische Gouvernement heeft echter dergelijke krasse (overigens voor de hand liggende) maatregelen blijkbaar niet aangedurfd en als contrôleerend lichaam een zeer duur kantoor voor het reiswezen in het leven geroepen.

Het vraagstuk betreffende de concentratie van de uitvoering, het beheer en het onderhoud van burgerlijke en militaire bouwwerken kwam niet tot een oplossing, werd eenige jaren geleden in dit tijdschrift nog eens besproken [1]) en is thans weer aan de orde gesteld.

Men heeft zich in de negentiger jaren bepaald tot klein, peuterig besnoeiïngswerk, zonder aandacht, of althans voldoende aandacht te wijden aan een meer practische en economische bestuursrichting. Al is het volkomen begrijpelijk, dat men huiverig was, schielijk in te grijpen in bestaande organisaties, op langeren duur had verwacht mogen en kunnen worden, dat gehoor was gegeven aan de talrijke stemmen, niet alleen in de Volksvertegenwoordiging, maar ook in de tijdschrift- en dagbladpers, die aandrongen op een practisch bestuursstelsel en het breken met een *te weelderig beheer*.

Juist in een tijd, dat de schaarschte aan middelen, de regeertaak zoo uiterst prozaïsch maakt, zou een idée betreffende de richtlijn van bestuur voor den tijd, dat de middelen weer ruimer voorhanden komen, reeds de reëele beteekenis krijgen van te wijzen op een vast vertrouwen voor de toekomst.

Instede aan te sturen op een klein korps *volkomen voor hun taak berekende ambtenaren*, is het aantal landsdienaren schrikbarend uitgebreid en heeft men het blijkbaar meer gezocht in de quantiteit dan in de qualiteit.

Op bladz. 440 en 441 van de *Handelingen* van den Volksraad, Vergadering dd. 26 Juni 1922, komt een staatje voor van het aantal Europeesche burgerlijke landsdienaren, dat in de jaren 1899 t/m 1920 in vasten dienst was, van dat staatje geven we hier een copie. In 1910 zijn voor het eerst ook de voor tijdelijken dienst uitgezondenen medegeteld. Dat aantal was vroeger jaren zoo gering, dat het ontbreken van de daarop betrekking hebbende cijfers geen belangrijken invloed kan hebben voor het overzicht. Bij de beoordeeling van de cijfers moet echter wel in aanmerking genomen worden, dat door het instellen van de Locale Raden, de Regeering een groot deel van Hare

[1]) Zie D. Merens. Organisatie van het Wapen der Genie in Nederlandsch-Indië en samenwerking met het Departement van Burgerlijke Openbare Werken. Antwoord op dat artikel door C. J. de Bruyn. Zie jaargang 1912, bladz. 602 en 1141.

directe bemoeienis heeft overgedragen en de uitbreiding van het korps landsdienaren in verband daarmede nog angstwekkender verhoudingen aanneemt.

	in dienst	uitgezonden		in dienst	uitgezonden
1899	6537	46	1910	8542	242
1900	6576	42	1911	8877	417
1901	6650	41	1912	9446	424
1902	6728	68	1913	9830	515
1903	6682	65	1914	10523	437
1904	6982	132	1915	11163	421
1905	7356	138	1916	11533	304
1906	7640	133	1917	11898	208
1907	7802	137	1918	12096	312
1908	7961	190	1919	12345	501
1909	8252	176	1920	12544	837

Op 1 Januari 1922 waren in vasten en tijdelijken dienst 19538 [1]) Europeesche landsdienaren. Hoeveel ambtenaren op 1 Januari van elk der jaren 1899 t/m 1920 in tijdelijken dienst waren, is niet na te gaan, maar vorenstaande cijfers geven kracht aan de ietwat realistische uitdrukking, dat ambtenaren zich vermenigvuldigen als konijnen, wanneer men er twee bij elkaar zet, heeft men als spoedig een heel hok vol.

De oud-resident G. Th. Stibbe, deelde een paar jaar geleden in dit tijdschrift [2]) mede, dat tusschen de jaren 1908 en 1921 het aantal bureau-ambtenaren bij de departementen tot en met den rang van commies (van boven af gerekend) zeer aan den lagen kant beschouwd, gestegen is van 691 tot 1623 en voegt daar o.i. zeer terecht aan toe, dat, ook al wordt in aanmerking genomen, dat in die jaren de Regeeringsinmenging sterk is uitgebreid, eene toeneming met 160 % niet te verdedigen is.

Schrijver vindt het dan ook zeer begrijpelijk, dat in het Voorloopig Verslag van den Volksraad over de begrooting 1921, algemeen twijfel uitgesproken werd nopens de vraag of door het land de arbeidskracht der ambtenaren wel zoo voordeelig mogelijk wordt aangewend. De twijfel is terecht volkomen gerechtvaardigd, men zoeke echter de schuld niet bij de ambtenaren maar in *het stelsel*, in het feit, dat ook

[1]) Het is merkwaardig wat een moeite het de centrale kantoren kost om statische gegevens te verschaffen. Jaar in, jaar uit, maand voor en maand na, worden over den geheelen Oost periodiekjes samengesteld, maar men vond het blijkbaar onnoodig het cijfermateriaal te verwerken en toch is dat voor een goed beheer noodig. Groote particuliere instellingen leggen de uitbreiding, ook die van het personeel in grafieken vast. Bij het Gouvernement worden de staatjes *opbewaard* als voedsel voor witte mieren en kakkerlakken.

[2]) Februarinummer 1922.

al *door* het stelsel, een groot deel van de ambtenaren niet zijn volle arbeidskracht geeft. Door het stelsel is Nederlandsch-Indië wat de werving van zijn ambtenaren betreft, aangewezen op de middelmaat en wat daar beneden staat en de georganiseerde collectiviteit is niet beter dan haar samenstellende deelen.

Over het algemeen geeft de Nederlandsch-Indische ambtenaar niet zijn volle arbeidsvermogen aan het Gouvernement. ,,De dienst is een pruimenboom, waarvan men moet plukken, wat men kan'', ,,het gouvernement is er goed voor'' ,,waarom zou ik me druk maken, niemand is er je dankbaar voor'', ,,het zal mijn tijd wel duren'' e.d. zijn maar al te dikwijls gehoord wordende uitdrukkingen.

Het doorsnéetype van een groot deel van het ambtenaarskorps is, zooals we dat gekenschetst vonden in een correspondentie aan het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*. [1]) Op de vraag of de arbeidsprestatie van den ambtenaar kan worden opgevoerd of dat zij misschien haar maximum al bereikt heeft, laat iemand een ambtenaar met een goede twintig dienstjaren achter den rug, het volgende antwoorden:

,,Kerel, je weet, ik sta bekend als een goed ambtenaar, als een stoere werker, die als regel meer dan het normale presteert. Je zult vragen, hoe dat kan, want, hoor ik je al zeggen, het normale moet toch, vooral in dezen tijd, gelijk zijn aan het maximum. Doch je bent er naast. Luister!

Laten wij aannemen, dat de maximum arbeidskracht is: 100. Nu heb ik gedurende mijn langen diensttijd in gewone omstandigheden nooit meer dan 40 gegeven aan het gouvernement, behield dus 60 voor mij zelf of voor betaalden particulieren arbeid. En toch geloof ik niet, dat ik minder werkte dan mijn collega's. Ik heb tenminste nooit aanmerkingen over te weinig werklust gekregen.

Ik gaf dus 40, zeg ik. Dit was nu voor mij het normale. Bij verlof of ziekte van mijn mede-ambtenaren, dus wanneer het werk van een collega onder ons werd verdeeld, deed ik er 10 bij, gaf 50. En klaagde niet. Een keer, tijdens een langdurig tekort van personeel, heb ik zelfs 60 gegeven. Dat hield ik bijna twee maanden vol; toen ging ik met drie maanden ziekteverlof wegens overspanning van zenuwen, nadien heb ik mij maar weer tot 40 bepaald. En toch sta ik bekend als een der beste ambtenaren van mijn dienst.

Dit nu is het anwoord op je vraag of de arbeidsprestatie nog wat zou kunnen worden opgevoerd''.

In dit verhaal ligt een groote kern van waarheid en dat ligt niet aan den ambtenaar als persoon maar ook al weer *aan het stelsel*. Een ambtenaar, die 100 % van zijn arbeidsvermogen geeft, legt het in vele

[1]) Maandag 25 September 1922, Eerste Blad.

gevallen af, omdat hij door zijn volle prestatie last en werk naar boven geeft, waar men dikwijls uit gemakzucht, gekrenkte ijdelheid, gevoel van eigen onvermogen, gedoode ambitie (ook alweer door het stelsel) a.a. niet op gesteld is. Van een 100 % man komt alleen iets terecht, wanneer hij toevallig in een gelijkwaardig milieu komt (Swart, Frylinck, Colijn) of wanneer hij op een gegeven oogenblik dringend noodig is (van Heutsz). Aan dergelijke uitzonderingsgevallen is het gelukkig te danken, dat hoogere posten nog wel door flinke, krachtige persoonlijkheden bereikt worden en bereikt kunnen worden. Het percentage, dat die posten niet bereikt, is echter belangrijk grooter en dat is o.a. een zeer belangrijke oorzaak, zoo niet de hoofdoorzaak, dat de positie van den ambtenaar in de Koloniën niet steeds in zoodanige mate bevrediging schenkt, dat de Indische landsdienaren zelf door hun levend voorbeeld, propagandisten zijn voor den Indischen dienst. [1]) Het is ook de oorzaak, dat ambtenaren hun zoons en die van familie en kennissen, waar pit in zit, het zoeken van een carrière in het particuliere aanraden en de middelmatige en minder zelfstandige jongens hun heil aan de staatsruif trachten te doen vinden. Uitzonderingen blijven natuurlijk mogelijk voor jongelieden, die uit financiëele overwegingen uit een staatsbeurs moeten studeeren, maar meerdere vaders ontzeggen zich liever alles om hun veelbelovende zoons toch vooral maar niet te binden.

„Onze staatsorganisatie heeft de nimmer falende menschelijke factoren: persoonlijke verantwoordelijkheid, persoonlijke aansprakelijkheid, persoonlijk belang bij het welslagen van eigen werk veel te strak geregementeerd. Indië wordt veel te veel bestuurd door de bepaling en daarom ontbreken maar al te vaak energie en toewijding; daarin ligt een der hoofdoorzaken van onbekwame en daardoor veel te dure landshuishouding". [2])

---

[1]) Voor zoover het Leger betreft, merkte de heer C. H. M. H. Kiès bij de behandeling van de begrooting van het Departement van Oorlog, dienstjaar 1923 op (bladz. 768 der Handelingen), dat 80 (zegge tachtig) % van de hoofdofficieren verbitterd het leger verlaten. Hij wees er op, dat het beoordeelingssysteem verkeerd is. De mogelijkheid om tegen een ongunstige beoordeeling te reclameeren komt niet voldoende tegemoet aan de gebreken van het stelsel, omdat in den papieren strijd tusschen beoordeelde en beoordeelaar de eerste te zwaar gehandicapt is door gekwetste gevoelens, somwijlen angst voor het lot der zijnen en daardoor niet nuchter en zakelijk genoeg is; de beoordeelaar daartegen met een *departementale* geroutineerdheid en *hulp van medewerkers* (het is fraai inderdaad v. A.), gemakkelijk een reclame het onderste boven redeneert.

[2]) J. den Hollander. Vergadering Volksraad 22 November 1921, bladz. 63 der Handelingen.

Eigenschappen als volgzaamheid, alles goedvinden, [1]) politiek zijn, geen moeite veroorzaken, handig intrigeeren, anderen de kastanjes uit het vuur laten halen en zelf buiten schot blijven om ten slotte over de lijken der strijders naar omhoog te klimmen, waarborgen dikwijls meer succes dan het zich geheel geven aan de zaak. Een meermalen toegepaste tactiek is het steeds met lof spreken over de bekwaamheden van personen, die invloed hebben, al meent men er in zijn hart niets van, de zoogenaamde *autoriteitenverheerlijking*. Wanneer die invloedrijke personen hebben afedaan, is er altijd nog gelegenheid op hen af te geven. Dat dergelijke kameleonachtige landsdienaren in het algemeen belang werkzaam zijn, zal moeielijk beweerd kunnen worden, in tijden van nood zullen de zoogenaamde lastige personen (van Heutsz) oneindig veel meer presteeren dan die water- en melkkarakters. Dan blijkt dat men er niet komt met strijkages te maken en de machthebbers naar den mond te praten, met angstvallig te overwegen of hetgeen men te zeggen heeft, wellicht beter verzwegen ware met het oog op de invloeden, welke te meer schaden omdat zij in het duister werken. Dan blijkt dat de Regeering verkeerd doet door zich tolk te maken van hen, die eerlijke en karaktervolle landsdienaren den mond willen snoeren, omdat zij geen kritiek wenschen en slechts voelen voor ambtelijke phraseologie.

De Regeering kan misschien die opinie niet deelen en de ambtenaren door Haar gemachtigde over het hoofd doen streelen en onder den kin doen strijken, [2]) maar o.i. had de heer J. den Hollander volkomen gelijk toen hij als tolk optrad voor den Politiek Economischen Bond en in den Volksraad beweerd, [3]) dat men in Indië een goede kern van ambtenaren heeft en de rest uit bijloopers bestaat. Ook had hij het geheel en al bij het rechte eind met de (gelukkig niet doorgegane) nivelleering (naar de hoogte) feitelijk een triomf der middelmatigheid en middelmatige plichtsbetrachting te noemen. Hij zou een ruime beurs wenschen voor de goeden en welwillenden, maar een boksbeugel tegen een organisatie, die het met milliarden landsgelden niet verder heeft weten te brengen dan een bedenkelijke geest, zich uitende in een geest van afzijdigheid; ook een zweep voor de

---

[1]) Er zijn twee manieren, waarop men als landsdienaar zijn plicht kan doen. Men kan nauwgezet zijn werk verrichten volgens de ontvangen instructies. Niemand kan er dan iets op aanmerken, maar het ware is het toch niet. Want er is nog een andere manier, en dat is, wanneer de landsdienaar werkt met geheel zijn hart, omdat de zaak, waarvoor hij werkt, zijn liefde heeft. Hij moet hebben een surplus van plichtsbetrachting, dat in min of meer ideale ontwikkeling veredelt tot ondernemingsgeest, overtuiging, geestdrift, onbedwingbare wilskracht en volhardingsvermogen.

[2]) Vergadering Volksraad, 28 November 1921, bladz. 222 der Handelingen.

[3]) Idem, 22 November 1921, bladz. 63 der Handelingen.

lijntrekkers en kwaadwillenden ten opzichte van medewerking en samenwerking in een kritieken tijd voor het Land.

Door den funesten invloed van de bureaucratie wordt een remmende werking uitgeoefend op de werklust en daardoor direct op het prestatievermogen. Hoe de bureaucratie werkt werd kort geleden op striemende, maar daarom niet minder juiste wijze uiteengezet [1]) door den heer Stibbe, die op grond van een langdurige, practische Indische ervaring toch zeer zeker tot oordeelen volkomen bevoegd is. Men leze ook bovendien de verslagen van zijne dikwijls zeer rake redevoeringen in den Volksraad.

,,De bureaucratische rompslomp komt het Gouvernement op milliarden en milliarden te staan. Vereenvoudiging, meer economische en practische zin, oordeelkundiger afweging van de te besteden moeite, betere onderscheiding van belangrijke en volslagen onbelangrijke zaken — dat alles is mogelijk, doch wie bestuurt krachtdadig en met succes den minderwaardigen klerkengeest, waarmede zoo menig ambtenaar, van hoog tot laag en in allerlei takken van dienst, is besmet? [2])

,,St. Bureaucratius is de heilige van al wie adviseerend medebestuurt van achter de schrijftafel en zich verbeeldt te weten. De waan van die heeren is even groot als belachelijk, maar zij kennen hun macht en zijn gewend dat heel het verambtenaarde Indië die vreest. Daarom staat openhartige en scherpe kritiek voor hen gelijk met Majesteitschennis. Zij zijn gewend aan het bloemzoete woord van wie aanbiddend opzien en aan de voorzichtige inkleeding van een behoedzaam tot uiting gebrachte ambtenaarsmeening. Wie hen niet vreest en in duidelijke taal durft te zeggen, hetgeen hij meent, is hun vijand.

De Regeering weet niet, hoe sterk Zij beïnvloed wordt door den geest van bureaucratische zelfgenoegzaamheid en betweterij van Hare dienaren, zelfs van die uit Haar naaste omgeving. Nog minder is Zij zich bewust, dat het voor menigeen reeds gevaarlijk is gebleken, zonder aanzien des persoons en zonder geheiligde meeningen te ontzien, kritiek uit te oefenen en feiten aan te wijzen. [3])

Het op goede gronden aanklagen van een onbetrouwbaar chef, heeft meermalen tot gevolg, dat de slag in eigen richting neerkomt en de handeling wordt beoordeeld als incorrect. [4])

---

[1]) In zijn artikel „Departementen van Algemeen Bestuur", dit tijdschrift, Februarinummer 1922.

[2]) G. Gonggrijp. De Indische begrooting en de bezuiniging. Koloniaal Tijdschrift, Novembernummer 1922.

[3]) H. C. Kerkkamp. Vergadering Volksraad 1 December 1922, bladz. 245 der Handelingen.

[4]) L. H. C. Horsting in het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* van 29 October 1923.

De mentaliteit, welke zeer dikwijls bij de hoogere leiding van verschillende departementen heerscht, mag geen erkenning van begane fouten, hoe groot die ook mogen zijn geweest, doen verwachten. Wel heeft hij, die kritiek geeft, te rekenen op den ambtelijken advocaat, die met handigheid en groote vrijmoedigheid, bovenal met nauw verscholen geringschatting voor den kritischen arbeid ook van personen, wier taak en plicht het is op zijn beleid scherpe contrôle uit te oefenen, de kern der kwestie ontwijkt, zich vastklampt aan de welhaast onvermijdelijke fouten zijner beoordeelaar en daarmede zijn polemisch spel drijft.

De wijze, waarop aan verzoeken om gegevens voldaan wordt, leveren hiervan voortdurend bewijzen. De gegeven antwoorden munten meestal meer uit door spitsvondigheid dan door juistheid. [1])

De oude profeet Goethe zou misschien ook hier, evenals in zijn Faustproloog zeggen:

,,In bunten Bildern wenig Klarheit,
Viel Irrtum und ein Fünkchen Wahrheit....."

De officieele waarheid is in discrediet geraakt. Het *Nederlandsch-Indisch Nieuws van den Dag* durfde zelfs te schrijven, dat het vanwege het doorloopend gelieg (sic!) zoover is gekomen, dat ,,officieele" communiqués door ervaren journalisten worden ontvangen met wantrouwen en de woorden ,,O, is het weer zoo laat? Een officieele tegenspraak? Wel, dan zal die wel gelogen zijn".

Het ligt op den weg der Regeering er voor te zorgen, dat Hare dienaren, die toch optreden in *Haar* naam, waarheid brengen van beter gehalte dan het mengsel, dat tot dusver wordt gedistribueerd en een reputatie begint te krijgen, welke soms voor den naam der Overheid alles behalve vleiend is en voor het Gezag zelfs destructief.

Reeds een paar jaar geleden oefende de heer Mr. H. 's Jacob een felle kritiek uit op de verkeerde toestanden bij de politie, een ambtelijk ingesteld onderzoek bracht hem tot zwijgen met de officiëel gegeven bevinding, dat zijn klacht ongegrond was. [2]) De heer C. J. Boon werd een slachtoffer van zijn strijd tegen de corruptie bij de politie

---

[1]) In dit verband herinneren we aan het geval beschreven in de Januari-aflevering 1922 van dit tijdschrift (bladz, 17, noot 1). Het toen verwachte lintje is volgens de Indische bladen van midden November 1923 inderdaad gekomen.

[2]) Het systeem was *toen* reeds ontdekt, als door de betrokken Hooge autoriteiten even energiek ware gespeurd naar het bestaan van het kwaad, als zij klaarblijkelijk hebben gezocht naar een geruststellende bevinding. Ook hier is blijkbaar de moed om met brutale stelselmatigheid te stelen en te verduisteren, vooral geput uit de destijds opgedane geruststellende ervaring, dat men, mits handig met bewijsmateriaal manoeuvreerende, zich voor den speurzin van ambtelijke enquêtes geen zorgen behoeft te maken.

Indische Post van 10 November 1923.

en werd in zijn strijd zelfs tegengewerkt door den resident en assistent-resident van Batavia, die tot beschermeling en spion tegenover hem hadden ..... een falsaris! [1])

De heer S. J. Aay vestigde in 1921 de aandacht al op de S.S.-transacties inzake den perceelsaankoop door een makelaar te Batavia en de heer J. P. Bergmeyer bracht drie jaar geleden al knoeierij met de wagons van de Staatsspoor aan het licht, men vond het echter niet noodig met de gegeven wenken voordeel te doen, geen termen, zooals dat heet in kanselarijstijl, maar de feiten hebben thans gesproken.

We hebben nog meer grieven tegen de bureaucratie en zullen voor het gemak putten uit een drietal artikelen, dat we nu ongeveer vijf jaar geleden aantroffen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Ofschoon voor Nederland geschreven, gelden ze m.m. ook geheel en al voor Indië. Zie hier slechts enkele grepen.

Om te beginnen: de kanselarijstijl. Het groote publiek wordt daarop vergast (we komen er nog op terug) in de puzzles van belastingpapieren met den aanhang van niet te ontwarren wetsartikelen. De kanselarijstijl wordt den jongen ambtenaar met overleg ingepompt: eerst moet hij kleine onnoozele briefjes schrijven (doorzendingen van stukken en zoo), vervolgens mag hij kleine nota's samenstellen over zaken met weinig haar en eindelijk komt soms na jarenlange oefening de tijd voor het wrochten van groote nota's over zaken met veel haar. [2]) Blijkt het dat een ambtenaar onmachtig is, om zich den gewenschten stijl eigen te maken, dan is hij reddeloos verloren, dan maakt hij weinig promotie en wordt al gauw bijgezet op een afdeeling, waar men stijlloos registers bewerkt of anderen machinalen arbeid verricht. Wij zullen de laatste zijn, om te beweren dat het nooit noodig is, scherp te formuleeren, maar ach, er wordt zooveel kostbare tijd verknoeid met zagen, schaven en politoeren van zinnen, die heusch maar heel nuchtere mededeelingen bevatten.

Het komt voor, dat jonge ambtenaren vierregelige briefjes, zes, zevenmaal overmaken, om er maar steeds fraaiere woorden in te werken en er zijn heel wat verdienstelijke hoofdambtenaren, die nog

---

[1]) Het doet wel eigenaardig aan, dat de man, die de ontmaskering met eindeloos geduld, voorbeeldige tact en onder aanvoering van onweerlegbaar bewijs heeft voorbereid, van Batavia naar elders werd overgeplaatst en de dagbladen openlijk durven beweren, dat niet het lands-belang hier den doorslag gaf, maar *particuliere* invloed van zeer hooggeplaatsten, die intieme relatie en huiselijk verkeer met den falsaris onderhielden en die liever niet den alles-wetenden ontmaskeraar onder de oogen willen komen. Het is wel naïef om te meenen, dat de moraliteit van een ambtenaarskorps, hetwelk *dergelijke* ervaringen opdoet, zich zal zuiveren en zich zal opheffen.

[2]) We hebben het medegemaakt, dat jonge ambtenaren van de Algemeene Secretarie gebaard werden en van de oudere collega's gefingeerde opdrachten kregen om uit te werken.

altijd hun brieven met potlood en vlakgom stellen. Waarom op de departementen niet overal steno-typisten, aan wie de redigeerende ambtenaren eventjes hun brieven en nota's dicteeren. Waarom de omslachtige toestand, dat een ambtenaar zelf de kladjes voor zijn werk schrijft, en dan alles nog eens overgiet in den grijzen kanselarijvorm met zijn ,,gelezen'', ,,gezien'', gelet op'' en ,,heeft goedgevonden''.

Behalve dat de kanselarijstijl zooveel tijd doet vermorsen, heeft die stijl tegen, dat ze tot dorheid leidt en niet zelden ook tot oppervlakkigheid. Wat het laatste aangaat, lette men eens op, hoe in ambtelijke stukken dikwijls tirades, zooals ,,het behoeft geen betoog'' en ,,het is duidelijk'', het gebrek aan argumenten moeten verbergen. Ook het woordje ,,uiteraard'' vindt veelvuldig toepassing om zich van motiveering af te maken.

Met verschillende middelen wordt aan de ambtenaren, die toch vroeger ook vroolijke, jonge menschen waren met levensmoed en idealen, alle oorspronkelijkheid en frischheid onttrokken en worden zij hertooverd tot de wezenlooze schepselen, die door hun onderschatten van de belangen van hun medemenschen, de antipathie van de particuliere bedrijfswereld opwekken en ook die van de landsdienaren in de practijk.

De ambtenarij heeft ook het gebrek: onvoldoende regeling van den arbeidstijd en onvoldoende contrôle op de prestaties van den ambtenaar. Dit is alleen te veranderen door de ambtenaren, zooals dat meer en meer in het particulier bedrijf gebeurd, in groote kamers groepsgewijze bijeen te plaatsen onder toezicht van een hoofdambtenaar. Het zal voor al de ,,weledelgestrenge'' heeren wel een harde slag zijn afstand te moeten doen van hunne afzonderlijke vertrekken, om in den vervolge netjes op een rijtje te moeten zitten met den scherpen blik van den chef op den rug, maar toch zal het de meest afdoende methode zijn om tot een billijke werkverdeeling te komen en lijntrekkerij, ook onder de hoofdambtenaren, te voorkomen. En dan voor de archieven in plaats van reusachtige agenda's een modern kaartsysteem, dat altijd direct een overzicht geeft van een zaak, ook al loopt deze over vele jaren. Het wachten is op den hooggeplaatsten ambtenaar, die de macht en den moed bezit om het verlossende woord te spreken. Het zal moeielijk zijn, want een ,,antecedent'' is er niet en zonder antecedent, zonder retro's is het voor een ambtenaar een toer om in gang te komen.

Geestdrift, bezieling kent de bureaucratie niet, tenzij het gaat om promotie of verhooging van salaris. Tijdens de behandeling van de nivelleeringsvoorstellen kon men op de centrale bureaux een vorm van enthousiasme waarnemen, maar overigens heerscht er een duffe geest. Men overweegt en overweegt, maar huivert voor verantwoor-

delijkheid, de gegevens voor de overwegingen moeten de mannen van de praktijk leveren en wel op zoodanige wijze, dat men gedekt is. [1]) En instede nu de beslissingen in ruime mate over te laten aan de menschen, die de gegevens leveren om er overwegingen uit te putten, wil men de beslissing aan zich houden, meestal omdat de heeren met den ,,spoelen'' geest, [2]) zich zelf alleen in staat achten hunne gedachten in logischen vorm aan anderen mede te deelen. De stumperds van den buitendienst weten er niets van. Een recent voorbeeld.

De heer B. ten Bruggencate, gewezen Inspecteur der Belastingen, thans belastingconsulent, dus iemand, die de zaak van twee kanten heeft leeren bekijken, betoogde in *De Indische Mercuur* van 9 December 1921, voor een spoedige en practische afdoening van zaken, de wenschelijkheid om, evenals zulks in Nederland met zeer veel succes geschiedt, de Inspecteurs der Belastingen op bezwaarschriften tegen opgelegde aanslagen te doen beschikken. De heer C. C. J. Janssen, oud Hoofdinspecteur van Financiën in Nederlandsch-Indië, kon zich daarmede echter niet vereenigen, [3]) o.m. niet omdat de beschikkingen niet zoo goed geformuleerd zouden worden — *het is niet iedereen gegeven* een goed geformuleerde beschikking samen te stellen, zelfs al is men een practisch inspecteur. Op het departement zitten haast zonder uitzondering *theoretische* inspecteurs, die zelf nooit een aanslag oplegden en voor wie een bezwaarschrift een stuk is, dat moet worden afgedaan. [4])

Terecht merkte de de heer H. J. Vooren, ook een man van het vak — en zeker niet le premier venu — op, [5]) dat weliswaar het puntig stellen van overwegingen en slotsom niet ieders werk is, maar toch een werk, dat elkeen, die gewoon is met de pen om te gaan, wel kan leeren. En, vraagt de heer Vooren zich in gemoede af, is het gevaar van een minder keurigen vorm der uitspraken nu werkelijk van zooveel belang, dat een overigens goede maatregel daarop zou moeten afstuiten? Hij zou meenen — en hier is de de *zaken*man aan het woord — dat eeu vlugge beslissing heel wat meer waard is dan een naar den vorm volmaakte. [6])

---

[1]) Le désir d'être puissant sans être responsable.

[2]) Redevoering Regeeringsgemachtigde in de Vergadering van den Volksraad op den 2en Februari 1921. bladz. 730 der Handelingen.

[3]) *De Indische Mercuur* van 10 Maart 1922,

[4]) G. Th. Stibbe, t. a. p. bladz. 98.

[5]) *De Indische Mercuur* van 26 Mei 1922.

[6]) De heer Janssen haalde ook aan, dat de Hoofdinspecteur, door de beslissing op bezwaarschriften aan zich te houden, een contrôle heeft op de Inspecteurs. De heer Vooren — man van de practijk — stelt daar aan de hand van een zeer sprekend voorbeeld tegenover, dat juist de Inspecteurs, wier kennis en ijver te wenschen overlaat, zich zeer gemakkelijk aan de contrôle kunnen onttrekken en dan ..... ten koste van de schatkist. De

Indien gebleken was dat de bureaucratie in Nederlandsch-Indië prachtig werk had geleverd, dan zou zelfs twijfel aan haar potentie misplaatst zijn. Het is echter helaas nog zoo kort geleden gebleken, dat zij door onvoldoende bewaking, de bezoldigingsregeling en daarmede ook voor een groot deel van de personeelsvoorziening, zoodanig in de war heeft gestuurd, [1]) dat ernstig gevaar bestond voor ontwrichting van den staatsdienst.

In de jaren 1917, 1918 en 1919 werden door de Regeering verschillende partiëele salaris-verhoogingen ingevoerd. Dat geschiedde goeddeels onder den druk van diverse vakorganisaties; die het meest kabaal kon maken, die het ernstigst dreigen kon, werd het eerst geholpen.

Uit die periode dateeren de verhoogingen der salarissen van het personeel van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst, het Leger, den dienst der Staatsspoorwegen, die van de Ingenieurs, leeraren M. O. en ettelijke andere groepen. Al mogen die verhoogingen wellicht billijk zijn geweest, het was zeker ongehoord, dat ook aan hen, wier salaris aldus in overeenstemming met de dure tijden was gebracht, *bovendien nog duurtetoeslag werd toegekend.* [2])

Dit was een geldverspilling van de ergste soort, en goede en eerlijke ambtenaren hebben dit meermalen onomwonden erkend. Doch hier is sprake van nog iets ernstigers dan geldverspilling, want ..... het is de toekenning van duurtetoeslag op pas verbeterde salarissen geweest, welke het harmonisch verband tusschen de salarissen van verschillende groepen onderling totaal heeft verbroken. Er was, na die dubbele verhooging, niets meer dat leek op evenwicht en harmonie, en het is hierdoor dat onder andere groepen van ambtenaren groote ontevredenheid werd opgewekt. Een ontevredenheid, welke te begrijpen en te billijken was. Het kan niet anders dan misnoegen wekken in ruimen kring, wanneer aan bepaalde groepen een buiten elke gezonde staande verhouding van inkomsten wordt gegeven, welke het verkregen evenwicht geheel verstoort. Het getuigt intusschen van een

---

antithése theorie-practijk! Het is overigens wel eigenaardig, dat de Handelsvereeniging te Soerabaia, gesteund door het Suikersyndicaat onder een gewezen Directeur van Financiën (die de zaak dus ook van twee kanten kan beoordeelen), de door den heer ten Bruggen Cate aanbevolen maatregel aanhangig heeft gemaakt in een rekest aan den Gouverneur-Generaal.

[1]) De personeelsvoorziening wordt meestal herleid tot een volstrekt materieele kwestie van vraag en aanbod. Het noodlottige van het vraag- en aanbod-standpunt is, dat men altijd door den nood achterhaald wordt, waardoor — omdat men te laat handelt — het moreele effect steeds en het zakelijke gewoonlijk gemist wordt.

[2]) Wat het Leger betreft, berustte dit op een vergissing! Het toekennen van den duurtetoeslag was aan de aandacht van de Regeering ontgaan! Hoeveel heeft die vergissing gekost en wie was de verantwoordelijke man?

zekere mate van zelfkennis, dat dit van uit de Regeeringsbanken ruiterlijk erkend werd. [1])

De Regeeringsgemachtigde (W. Muurling) vertelde 5 Juli 1920 in den Volksraad:

,,De bezoldiging der ambtenaren is op het oogenblik een chaos, er is orde noch regelmaat. De eene categorie hijscht zich aan de andere op, er bestaat geen evenwicht. Zelfs lijkt het mij in de practijk dikwijls zoo te gaan, dat degenen, die het luidst hun grieven over achteruitstelling kenbaar maken, het eerst geholpen worden''.

De Directeur van Onderwijs verkondigde den 2en Februari 1921:

,,Door tallooze inconsequenties en andere onredelijkheden begon het geheel van de bezoldigingsregelingen langzamerhand te gelijken op een Auiasstal, waar zeer noodig de bezem flink moet worden ingezet''.

De Directeur van Financiën zeide nog geen vijf maanden later (23 Juni 1921):

,,We zijn op het oogenblik met de bezoldigingen, pensioenen, toelagen, bijslagen en al wat meer, in een angstwekkend kluwen verward''.

Op bijna elk gebied vertoonen zich bewijzen van gebrek aan den vooruitzienden blik, die den man van van de practijk kenmerkt, ook bewijzen van gebrek aan practischen koopmansgeest.

De heer den Hollander had het 11 Juli 1921 [2]) over den achteruitgang van het Europeesch Lager Onderwijs en wees als een voorname oorzaak daarvan op den uitbouw van het onderwijs, zonder dat maatregelen waren genomen voor geregelde aanvulling of opleiding van leerkrachten. Het zorgwekkende tekort ontstond niet spontaan, maar onder de oogen en onder de eigen hand van de Regeering.

In Indië werd een stel ingewikkelde belastingen in elkaar gezet en kwam het tot een unificatie van de inkomstenbelasting, zonder dat bijtijds gezorgd was voor de opleiding en aanvulling van voldoende personeel om de aanslagen te regelen. [3]) De invoering van de oorlogswinstbelasting kwam de zaak nog verergeren. Met de aanvulling van het daarvoor benoodigde personeel is noodeloos lang getreuzeld

---

[1]) Het is alleen jammer dat die ruiterlijke erkenning moest dienen om de (gelukkig niet doorgegane) nivelleeringsvoorstellen er door te krijgen, dus veel van hare zedelijke waarde verliest.

[2]) Handelingen van den Volksraad, bladz. 775.

[3]) De bestaande Inspecteurs van Financiën waren slechts voor een zeer klein gedeelte voor het eigenlijke belastingvak opgeleid, het meerendeel was gerecruteerd uit ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, uit het Leger of de Marine en uit controleurs bij den pandhuisdienst.

en toen eindelijk een aantal tijdelijke inspecteurs werd uitgezonden, [1]) heeft men de fout begaan, hen in strijd met de voorwaarden, waarop zij werden benoemd, niet zelfstandig te laten werken, maar toe te voegen aan Indische inspecteurs, die niet konden nalaten zich met de zaken te bemoeien, waardoor de afwikkeling onnoodig werd vertraagd.

Instede van de inspecteurs over geheel Indië te verspreiden in kleine ressorten, heeft men ze op een tiental plaatsen bijeengehouden. Zoo had men geen overzicht, bleef onbekend met locale toestanden en zijn honderden en nog eens honderden belastingplichtigen aan de aandacht van den fiscus ontsnapt en millioenen voor de schatkist verloren gegaan.

De groote mate van centralisatie, de langzame afdoening van bezwaarschriften en de veel te late uitspraken van den eenigen Raad van Beroep, [2]) hebben ook in niet geringe mate bijgedragen tot den grooten achterstand, die, zooals Mr. M. W. F. Treub het uitdrukt, haast met elke beschrijving spot. [3])

Over de belastingwetgeving sprak Mr. J. F. A. M. Buffart juiste woorden in den Volksraad. [4])

Er is blijkbaar naar gestreefd ons in de ordonnantie op de inkomstenbelasting een belasting-technisch volmaakt stuk werk te leveren, maar — zoo ooit — dan is het hier bewezen dat de volmaaktheid niet van deze wereld is. Want de ordonnantie is door hare lange en ingewikkelde zinnen, hare verwijzingen van het eene naar het andere artikel, van voren naar achteren en van achteren naar voren, veelal zoo onbegrijpelijk, dat voor een enkel artikel voor een ingewijde een geheele studie vereischt wordt. Soms ook kan nagenoeg niemand, behalve wellicht zij, die aan de samenstelling hebben medegewerkt, er uit wijs worden. [5])

---

[1]) Ook hier vierde de bureaucratie hoogtij. We lazen in een der dagbladen, dat de inspecteurs (waaronder gewezen hoofdofficieren), die geruimen tijd bij de Nederlandsche belastingadministratie tot groote tevredenheid hadden gediend, moesten overleggen ..... een bewijs van goed gedrag af te geven door den burgemeester hunner woonplaats.

[2]) Den 1en December 1920 werd in den Volksraad gezegd, dat de laatste vergadering van den Raad van Beroep plaats had op 26 September 1919, dus toen *veertien* maanden geleden.

[3]) De jaarverslagen van toonaangevende groote instellingen steken zulks niet onder stoelen of banken. Het verslag van de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij over 1921 zegt, dat de toepassing van de ordonnantie op de oorlogswinstbelasting zoo vertraagd is, dat zij bepaald stoornis in den goeden gang van zaken brengt. Dit is trouwens niet alleen met de oorlogswinstbelasting, maar ook met de inkomstenbelasting het geval. *De dienst der belastingen is eenvoudig niet tenen zijn taak opgewassen.*

[4]) Vergadering 17 Juni 1922, bladz. 165 en 167 der Handelingen.

[5]) We gelooven, dat dit een gevolg is van de verkeerde wijze, waarop bij de departementen wordt gewerkt. Een ambtenaar maakt een concept op voor een ordonnantie en kan meer dan duidelijk zijn. Een hooger ambtenaar

En verder:

Het is door de (door mij opgenoemde) bezwaren, welke ons tegenwoordig belastingstelsel oplevert, al zoover gekomen, dat een normaal mensch niet meer in staat is, zelf de noodige belastingbiljetten in te vullen en de daarna rijzende moeielijkheden tot oplossing te brengen. Belasting-consulatiebureaux vinden daarin thans een bestaan. Een betrekkelijk eenvoudig bedrijf moet er al spoedig een deskundig persoon op nahouden, die niets anders doet dan de belastingzaken van het bedrijf te behandelen. Grootere bedrijven houden daarvoor zelfs een staf van personeel. De ambtenaren en deskundigen van den belastingdienst worden voor het oplossen van allerlei ingewikkeldheden en voor het te woord staan en het schermutselen met de deskundigen in dienst der belastingplichtigen, veel te veel in beslag genomen. De dienst werkt daardoor *duurder en trager* dan noodig is.[1])

Een volkomen deskundige, de accountant J. J. Korndorfer, schrijft: [2])

De tegenwoordige ordonnantie is zoo ingewikkeld en de taal, waarin zij gevat is, zoomede die van de aangiftebiljetten, hier en daar zoo weinig klaar, dat men verschillende bijzonderheden over het hoofd ziet en herhaaldelijk op verrassingen stuit, ook als men comptable kennis en een algemeen begrip van belastingwetten bezit en eenige studie van de ordonnantie heeft gemaakt. Een toestand, waarbij men er meer en meer tot overgaat om de hulp van belastingadviseurs en accountants in te roepen, veroordeelt zich zelf. Belastingaangifte begint nu een wetenschap op zich zelf te worden.

Mr. H. 's Jacob meende recht te hebben [3]) om met het vertrouwen in de Regeering als belastinghefster niet al te gul te zijn. Hij haalde daarbij aan dat de Minister zoolang heeft getalmd met de afdoening der Indische ontwerpen van de productenbelastingen, omdat die ontwerpen zoozeer *tegen de allereerste beginselen van belastingwetgeving zondigen*, dat zij onaanvaardbaar waren.

---

schuift er tusschenzinnen in en voegt artikelen bij elkaar, nog een hooger ambtenaar doet hetzelfde en zoo verschijnt de ordonnantie in het Staatsblad in moeilijk verstaanbare taal. Iemand, die wil weten wat bedoeld wordt, doet wel de zinnen tot eenvoudige gedaante terug te brengen of, zooals we eens een ambtenaar van de practijk hoorde zeggen, de ordonnantie in goed Nederlandsch te vertalen.

[1]) We moeten aannemen dat het Binnenlandsch Bestuur ook niet overal coulant was. Uit goede bron vernamen we, dat in een der kleinere residenties buiten Java, medio 1922 nog geen enkel aangiftebiljet voor de oorlogswinstbelasting was uitgereikt, ja zelfs geen enkel formulier aanwezig was. Of de schuldigen gestraft zijn of aansprakelijk werden gesteld voor de geleden schade, kon men niet mededeelen.

[2]) Koloniale Studiën. Aprilnummer 1922, bladz. 170. Enkele opmerkingen in zake belastingen op Naamlooze Vennootschappen in Indië.

[3]) Vergadering Volksraad 17 Juni 1922, bladz. 161 der Handelingen.

De heer Kiès bracht nog kort geleden naar voren, dat het staatsspoorbedrijf in Indië slechts een rente oplevert van 1.7 % 's jaars, [1]) terwijl dat bedrijf eerst loonend kan worden genoemd bij 8 % om daarmede rente en aflossing van kapitaal te betalen. Hij wijt dat aan het feit, dat de bedrijfsleiders hunne bekwaamheden als leider niet kunnen ontplooien, omdat zij niet vrij zijn om te handelen. Voor alles moet toestemming van Buitenzorg worden gevraagd en wat de schakel ,,Algemeene Secretarie'' beteekent, is genoegzaam bekend.

Genoemd Volksraadslid herinnerde ook nog aan het laten passeeren van den gunstigen tijd om de Ombiliënkolen met groote winsten te verkoopen, omdat de Directeur van Gouvernementsbedrijven ter zake niet zelf mocht beslissen. De Regeeringsgemachtigde gaf de schuld aan de verkooporganisatie, doch dat is lood om oud ijzer.

Het zijn niet de leiders van de Staatsbedrijven, die verantwoordelijk zijn voor eventueele fouten, die gemaakt zijn, zeide de heer A. M. Valkenburg, maar het is *het systeem*. Het systeem maakt het de leiders inderdaad *te* moeielijk en soms onmogelijk om op een bepaald tijdstip datgene te doen, wat inderdaad op dat moment gewenscht is.

Nu kan de Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken wel beweren, [2]) dat het in de Staatsbedrijven gestoken kapitaal is landskapitaal; de uitkomsten landsinkomsten zijn of landsnadeelen, waaronder de belastingbetalers zuchten, en waarvoor zij niet de bedrijfsleiders, maar de Regeering verantwoordelijk stellen, maar waar zelf door Haar erkend wordt, [3]) dat Zij de bedrijfsleiders, alle hoofden van Staatsdienst zeer wel berekend voor hun taak acht, behoeft zij o.i. ook niet te schromen de bedrijfsleiders verantwoordelijk te stellen. Te meer waar in de vergadering van den Volksraad op den 17en November 1923 de Regeeringsgemachtigde voor Gouvernementsbedrijven zeide, dat de Regeering het geheel eens is met den heer Aay, dat aan het hoofd der bedrijven personen behooren te staan, die volkomen daarvoor geschikt zijn, waarbij niet gelet behoort te worden op anciënniteit. *De Regeering heeft dat steeds gedaan.*

We gelooven echter dat de Regeering ook dikwijls twijfelt aan de geschiktheid Harer dienstleiders en doet de Regeering het niet, dan zeker de Volksraad en het publiek. Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat de heer Bergmeijer na de verklaring van den Directeur van Gouvernementsbedrijven Ahem! riep. Hebben we niet pas gelezen

---

[1]) De Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij keert dividenden uit tusschen 10 en 20 % en nu kan men wel zeggen, dat die alleen rendable lijnen exploiteert, maar ook dat in aanmerking genomen, is een rente (nog niet eens dividend) van nog geen 2 % al bedroevend gering.

[2]) Vergadering Volksraad 4 Juli 1922, bladz. 725 der Handelingen.

[3]) Idem 26 Juni 1922, bladz. 447 der Handelingen.

van de dwaasheid van een inlandsch kadaster, waarbij door dilettanten [1]) aan een ondeskundige Regeering goedkeuring op plannen werden gevraagd [2]), waarmede millioenen en millioenen gemoeid zijn en dat men al voorbereidende proeven heeft genomen, die gelijk staan met een inzet?

Zagen we niet onlangs in het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, door foto's toegelicht, dat er ergens in een verloren hoek te Batavia voor 3 (zegge drie) millioen gulden aan ijzeren pijpen ligt te verroesten en bleek niet, dat er in de magazijnen der Staatsspoor te Batavia en Madioen een verbazend groot aantal rood koperen vuurkisten voor locomotieven liggen van onberekenbare waarde, en die *niet* te gebruiken zijn?

Vele ervan zijn nog uit den tijd der oude, reeds jaren geleden afgedankte loco's en liggen reeds tientallen van jaren renteloos. Erger is nog, dat een veel grooter totaal onbruikbaar is, aangezien de teekening volgens welke die dure dingen vervaardigd werden, fouten had, zoodat de vuurkisten niet konden en kunnen worden gebruikt. Natuurlijk zal wel nooit uitkomen wie de bestelling deed op die verkeerde teekeningen, noch ook zal men eens grondig onderzoeken, waarom er nooit iemand aan heeft gedacht om die dingen te verkoopen, die toch vanwege het materiaal van groote waarde waren in den oorlogstijd, toen alles zoo ontzettend duur was en o.a. Japanners en Duitschers overal op suikerfabrieken oude materialen van ijzer en koper opkochten tegen hooge prijzen.

In *De Telegraaf* van 18 October 1922 lazen we van een ambtenaar, die voor zeker departement een bestelling vrachtauto's moest keuren bij den importeur, daar echter geen blik op sloeg, maar al zijn aandacht wijdde aan een mooie Overland, die in de zaak stond, en er tenslotte mee wegreed. De vrachtauto's bleken reeds eenige maanden later van zeer minderwaardige qualiteit te zijn!

Dan van een ander ambtenaar, die bij den bouw van een waterleiding kalmweg buizen accepteert van grootere maat dan voorgeschreven was, daarbij dus nieuwe verbindings-stukken enz. moet bestellen, den hoogeren prijs der niet bestelde buizen grif betaalt en daarenboven nog de extravracht wegens het meerdere gewicht. De Regeering had daardoor een strop van 90 mille — de firma was echter

---

[1]) „De kunst ten halve slechts van meesters af te zien
En voor volleerd zich in hun rij te zetten —
Loopt op beschaming uit",
schreef Staring in zijn „De leerling van Pancrates".

[2]) Volgens Dixi in het Soerabaiasch Handelsblad van 12 Maart 1923 hoogst waarschijnlijk om de organisatie te kunnen uitbreiden. De bijmotieven waarover we het hadden over de geschiedenis van de wording van een organisatie. Zie bladz. 876, noot 2.

haar oude partij buizen van incourante soort kwijt, die ze al jaren in haar magazijn had liggen, en de verantwoordelijke ambtenaar werd voor de eigenmachtige overschrijding zijner begrooting nimmer ter verantwoording geroepen.

Op bladz. 326 van de April-aflevering 1922 van dit tijdschrift, zien we dat door voorgestelde verhoudingen, die de werkelijkheid met minstens duizend ten honderd overtreffen en die slechts toegeschreven kunnen worden aan eenzijdigheid en oppervlakkigheid of aan de blinde liefde voor *een hobby* [1]) (bladz. 322), de Regeering voor feiten wordt gesteld, waarvan de financiëele consequenties bij verre na niet zijn te overzien.

In *Economisch-Statische Berichten* van December 1923 schrijft de heer J. Sibinga Mulder, oud-Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië, dat er voor optimisme ten aanzien van de Indische begrooting geenerlei aanleiding bestaat, zoolang de Indische Regeering niet meer moed krijgt om den bezem te zetten in de Haar volkomen bekende verkeerde toestanden, waardoor een economisch staatsbeheer wordt belemmerd. Tal van objecten zijn er, die niet worden aangepakt, enkel en alleen omdat men de personen niet op zij durft te zetten. De heer Mulder geeft hiervan een aantal zeer markante voorbeelden. Hij wijst er op, dat ambtenaren van hoogen rang, die zonder eenige machtiging de Regeering stellen voor consequenties, die tonnen, soms millioenen beloopen, rustig in dienst blijven, zelfs al zijn zij door hun meerderen voor ontslag voorgedragen. Aan de onnoodige zeehaven van Belawan worden millioenen verkwist, die men niet op de scheepvaart zal kunnen verhalen, omdat die niet betalen kan. De Directeur van het Gouvernements Caoutchoucbedrijf heeft ondanks het verbod van de Regeering, een grooten klapperaanplant laten aanleggen, zonder eenige Regeeringssanctie rubber- en olieplantages opgezet, een electrische centrale laten bouwen, etc. ondanks herhaalde waarschuwingen van zijn Chef, den Directeur van Landbouw. Een voordracht van dezen laatste, om dezen ambtenaar eervol uit 's Lands dienst te ontslaan, is afgewezen. Een ambtenaar heeft eigenmachtig onderhandelingen gevoerd met een Duitsch concern over de oprichting van een ijzerconstructiefabriek op Java, de Chef van het Departement werd er eenvoudig buiten gelaten. De Gouverneur-Generaal wist niets af van het initiatief tot deze zaak, door zijn voorganger genomen, en van latere onderhandelingen en beloften. Afgescheiden van de millioenen, waarvoor de Regeering is gebonden, staat thans te Cheribon een Duitsche fabriek als concurrentie voor de Nederlandsche en Indische metaalindustrie,

[1]) Ja, die hobby's van would-be hervormers hebben het land en daardoor de belastingbetalers al schatten en schatten gekost.

welke concurrentie mogelijk is gemaakt door Gouvernementscontracten, die feitelijk buiten de Regeering om tot stand zijn gekomen. De hoofdambtenaren, die hier aan schuldig zijn, zijn nog in 's lands dienst. Het zou niet te gelooven zijn, wanneer het niet werd gezegd door een gewezen hoofdambtenaar van zeer hooge positie, door een raadsman van de Regeering. *Doux pays*, ons Indië!

De heer Mulder geeft verder nog voorbeelden van geldverkwisting bij den bouw van een rijstpelmolen in Korintji, waar men de materialen maanden lang eenvoudig onafgedekt heeft laten verroesten (het geval van de 3 millioen pijpen te Batavia staats dus helaas niet op zich zelf, trouwens men vindt nog wel op meerdere plaatsen in den Oost partijtjes oudroest liggen [1]). De verantwoordelijke ambtenaar is in zijn hooge positie bij de Staatsspoor gehandhaafd. De dienst van het Boschwezen heeft eenige jaren geleden kostbare vaste spoorbanen aangelegd, waarover zoo weinig vervoer plaats vindt, dat vervoer door veetrekkracht veel economischer zou zijn geweest. Het Boschwezen decreteert, dat zooveel mogelijk rond moet worden bekapt, de exporthandel vraagt vierkant bekapt hout, de eischen van de consumenten laten het Boschwezen koud. Het Gouvernements-caoutchoucbedrijf heeft langen tijd den kostprijs opgegeven zonder afschrijving, waardoor het publiek zand in de oogen is gestrooid. Bij het Boschwezen is het niet anders, belasting en rente over werkkapitaal (het is een oud groot-industrieel, die dat zegt) zijn daar onbekend. Aan de geheel mislukte jaarbeurs te Bandoeng heeft het Departement van Gouvernementsbedrijven een halve ton besteed voor huur van stands etc. om deze weinig beteekenende tentoonstelling aantrekkelijk te maken. Aan het hoofd van de afdeeling Visscherij was een gewezen houtvester geplaatst, die een omvangrijk bureau had en absoluut niets aan deze afdeeling deed. Het heeft twee jaar geduurd eer aan dien toestand een einde kon worden gemaakt door hem van zijn functie te ontheffen. We kunnen ons voorstellen, dat iemand, die vroeger de leiding had van een groot particulier bedrijf, hetgeen hij aan zijn departement zag en ondervond, voor den nuchter denkenden, dus nog niet bureaucratisch besmetten mensch ongelooflijk vond en dat het hem ergerde hoe weinig steun hij van de Regeering (lees bureaucratie) ondervond, wanneer met klem van reden en overstelpende bewijzen op ingrijpen werd aangedrongen. We kunnen er ons ook indenken, dat de heer Mulder uitroept:

Eerst wanneer een man van ijzeren wil en vuist aan het hoofd komt te staan, die niemand ontziet, zal de noodige verbetering komen.

[1]) Zoo gaat het begrip, waarvan ieder ambtenaar doordrongen moest worden vanaf het eerste oogenblik van zijn indiensttreden, nl.: dat hij geld van anderen gebruikt en daarom 's Lands gelden op de zuinigste manier moet beheeren, geheel te loor. Zie Stibbe, t. a. p., bladz. 110.

Het stelsel — we merkten het reeds een paar malen op — is over het algemeen de hoofdoorzaak van zoo vele fouten, het stelsel is zelfs zoo verkeerd, dat men niettegenstaande openlijk aangewezen en ook gebleken fouten, terwille van wie weet wat ook (voor het gezag misschien of het gebrek aan durf!) onbekwaam gebleken leiders onverantwoordelijk lang op een verantwoordelijke post gehandhaafd ziet blijven. Men kan zich in eene benoeming vergissen, dwalen is menschelijk, doch dat mag geen reden zijn daarop door te gaan. We zagen een voor zijn taak niet berekend Chef (hoewel plichtsgetrouw werkman) gedurende een reeks van jaren aan het hoofd van een eens mooien, innerlijk krachtigen dienst geduld en in de gelegenheid gesteld het moeizaam werk van vele jaren ongedaan te maken, ja de zaak dusdanig in het moeras te sturen, dat zij er, ook door het benoemen van ongeschikte opvolgers, binnen afzienbaren tijd niet meer uit te halen is, maar:

Das eben ist der Fluch der bösen That,
Dasz sie fortzeugend immer Böses musz gebären.

Een van de Rathenau-aforismen luidt: ,,Ongeschikte leiders kunt ge hieraan onderkennen, dat zij hun opvolgers trachten te onderdrukken''. Een ieder, die geen vreemdeling in de ambtenaarswereld is, zal verschillende gevallen kunnen noemen, dat chefs geschikte opvolgers wegwerkten om zich zoodoende zelf een lang aanblijven te waarborgen. Opzet behoeft hier natuurlijk niet aanwezig te zijn, het stelsel: opschuiven, plaats maken, ieder een beurt, verklaart de zaak volkomen.

Hoever de Regeering soms durft te gaan met het sauveeren en handhaven van schadelijke elementen onder hare ambtenaren, wordt alleen beseft door wie het van nabij zag. [1]) Een der hoofdschuldigen aan het schandaal van den Indischen Centralen Aanschatfingsdienst werd eerst aangepakt (voor zoover men het toekennen van pensioen aanpakken kan noemen), nadat volgens een Telegraafcorrespondent gedreigd was met een publicatie in de internationale pers.

(Slot volgt).

---

[1]) G. Gonggrijp. T. a. p., bladz. 696.

Mijne herinneringen aan de Tjilegon-troebelen in 1888,

DOOR

J. VAN DER SCHEER.

„Vergeten Jubilés", zoo luidt de titel der brochure van professor Snouck Hurgronje, die ik onlangs in handen kreeg en waarvan ik met bijzondere belangstelling kennis nam, en dit, ik moet het erkennen, nog niet in hoofdzaak, omdat die uit de pen kwam van dien grooten islamkenner, die door publicatie van tal van werken, o.a. van het groote werk „de Atjehers", „Nederland en de Islam" e.a. zooveel heeft bijgedragen ter verrijking onzer kennis nopens godsdienst, zeden en gewoonten van de Indonesiërs, maar voornamelijk, omdat de inhoud der brochure verband hield met de troebelen te Tjilegon in 1888, een feit, dat voor mij bijzondere beteekenis heeft. En zooals bij schrijver dier brochure de ontvangst van het briefje uit Mekka van Moehamad Arsad, een der na de Tjilegontroebelen politiek geïnterneerden, voor wien hij zich zooveel moeite had gegeven om hem uit zijn ballingschap te verlossen, een groot stuk verleden in zijn herinnering had doen opleven, zoo ging het mij bij het lezen dier brochure.

Als een film zag ik weer de beelden uit het verleden, die op de Tjilegon-affaire, voor zoover door mij meegemaakt, betrekking hadden, voor mijn oogen passeeren; al die herinneringen, ook al liggen die in zoo'n ver verleden, zijn voor mij allerminst vervaagd, en hoop ik met het neerschrijven er van eenige belangstelling te mogen wekken voor het stukje Indische geschiedenis, op Tjilegon betrekking hebbende, zooals destijds door mij meegemaakt. Al gaf echter het lezen der brochure mij dit artikel in de pen, den inhoud er van, in hoofdzaak eene herdenking, door bovengenoemden hoogleeraar er mee bedoeld, aan het naar zijn meening begane onrecht, o.a. jegens zoovele politiek geïnterneerden heb ik vermeend niet in den kring mijner beschouwingen te moeten opnemen; slechts herinneringen of wel indrukken, deze mogen dan meer of minder juiste zijn.

Voorts bezie men het behandelde in het licht van 35 jaar geleden,

toen ,,autonomie'' en ,,ethische'' richting nog geen gevleugelde woorden waren, zooals die thans opgeld doen. Het ethische paardje van toen was nog een gewoon kampongbeestje, dat in matigen, weliicht te matigen gang werd bereden; zij echter, die tegenwoordig in ernst of als leuze den eisch stellen het zoo spoedig mogelijk te verwisselen tegen een race-paard, desnoods uit een nog niet betaalden renstal, mogen bedenken, dat de volbloed bij het nemen der vele economische hindernissen, op zijn weg opgesteld, veel kans heeft te storten en zijn beenen te breken. Laat ik mijne herinneringen aanvangen met het tijdstip even vóórdat de opstand in Bantam uitbarstte.

In Juli 1888 zijnde als 2e luitenant bij het 11e Bataljon gelegen te Meester-Cornelis, maakte ik, wanneer ik geen dienst had, des namiddags veelal een ritje naar Weltevreden, dat voor hen, die te Meester-Cornelis in garnizoen waren, altijd een bijzondere attractie had; ik bezocht dan veelal ook enkele mijner officierskennissen van het 9e Bataljon, aldaar gelegerd. Zoo reed ik ook 9 of 10 Juli daarheen en kreeg toen, aldaar aankomende, voor 't eerst 't bericht van een opstand, die in Bantam zou zijn uitgebarsten; het 9e Baltaljon was 's middags gealarmeerd en met spoed per Paketvaart naar de Noordkust van Bantam vervoerd, terwijl het te Weltevreden gelegen escadron cavalerie ook daarheen was gedirigeerd. Vage, langzamerhand duidelijker wordende berichten bereikten ons de volgende dagen, waaruit in 't algemeen was op te maken, dat er te Tjilegon gruwelijke moorden waren gepleegd door benden opstandelingen onder aanvoering van een hadji Wasid, die echter, na geen al te ernstigen tegenstand te hebben geboden, gevlucht waren en nu in 't binnenland vervolgd werden, terwijl ook reeds meerdere van hen waren gevangen genomen.

Deze berichten omtrent gezagsherstel lieten niet na het gevoel van onrust, dat over tal van Europeesche gezinnen in Batavia en ommelanden was gekomen, wat weg te nemen; voorts werd ter bevordering hiervan een enkele maal door tal van kampongs in verren omtrek van Weltevreden gelegen, een marsch gemaakt, waaraan bij wijze van spreken ieder militair, die maar een geweer kon dragen, deelnam.

Het heele 11e Bataljon, waarbij toen ook nog recruten waren ingedeeld en het Depôt-Bataljon te Meester-Cornelis, dus allen recruten, het onvoltallige 10e Bataljon en de te Weltevreden gelegerde artillerie, werden tot één colonne van ± 1200 man geformeerd, die ongetwijfeld wel indruk zal hebben gemaakt op den inlander en hem, gevoelig als hij is voor machtsuiting, een eventueelen lust tot aanranding van het gezag, stel dat die bij hem bestaan zou hebben, zeker zal hebben benomen.

Aanvang Augustus kwam de order bij het 11e Bataljon binnen, dat een compagnie op oorlogssterkte, bestaande uit 1 sectie Europeanen

en 3 sectiën inlanders, bij welke compagnie ik werd ingedeeld, moest geformeerd worden en na 2 dagen op marsch zou gaan naar Tjilegon ter aflossing van het 9e Bataljon en ter verdere opsporing van opstandelingen, o.a. hadji Wasid.

Men schatte ons waarschijnlijk verblijf aldaar op een tijdduur van ± 1 à 2 maanden en niemand onzer vermoedde dan ook, dat het zooveel langer, n.l. 15 maanden zou worden.

Dat waren een paar drukke dagen, die toen kwamen, maar den 3den dag, 's morgens 4.30 uur stond alles ten afmarsch gereed en was voor den eersten dag als marschdoel bepaald Tangerang, ± 29 K.M. afstand van Meester-Cornelis, een betrekkelijk flinke marschprestatie voor een troep, die niet getraind was in 't afleggen van eenigszins groote afstanden met volledige bepakking. Hadden in dien tijd films reeds bestaan, dan was zoo'n colonne zeker een dankbaar onderwerp geweest om er op te vereeuwigen, zooals zij daar marcheerde met aan de staart talrijke grobaks, vol met rijks- en particuliere bagage, getrokken door de bekende kleine paardjes en geflankeerd door tal van vrouwen van inlandsche militairen, die meegingen, en waarvan de eene een poes, de ander een kooi met vogel, een derde een kip of haan meevoerde.

De groote rust, ook noodig voor het bereiden van het middagmaal, was ieder 's middags zeer welkom, en voldoende uitgerust, werd de marsch ± 3 uur vervolgd, zoodat we ruim voor donker te Tangerang aankwamen, waar de troep in hoofdzaak bivakeerde en de officieren gast waren van den assistent-resident.

Den volgenden morgen werd vroeg afgemarcheerd, echter niet dan nadat eerst de oorlam was uitgedeeld; ja, het moge vreemd klinken, maar in dien tijd behoorden tot het veldrantsoen twee oorlammen daags, waarvan de eerste 's-morgens werd uitgedeeld, zelfs aan inlandsche soldaten, die anders toch nimmer jenever gebruikten en dan ook niet verzuimden, als de gelegenheid daartoe gunstig was, hem al of niet gratis in handen te spelen van een blanken broeder.

Den tweeden dag werd gemarcheerd naar Tjikandi, een afstand van ± 37 K.M., men bemerkte nu langzamerhand, dat men in het Bantamsche was gekomen; tijdens de kleine rusten kwamen steeds tal van kampongsbewoners bij de troep en boden als betuiging van vriendschap jonge klappers aan, wier inhoud voor de dorstige kelen niet te onpas kwam.

Zeer vermoeid kwam de troep ± 5 uur n.m. te Tjikandi aan, waar een rustdag zou worden gehouden, die trouwens voor behandeling van voetwonden ook wel noodig was en weldadig aandeed. De troep bivakeerde weer en de officieren kwamen onderdak vlak tegenover de bivakplaats bij den assistent-wedono (of wedono) Raden Bagoes Djaja Winata, iemand met een bijzonder gedistingeerd voorkomen en van

innerlijke beschaving. Enkele maanden later, toen hij als mantriwang (ontvanger) werd overgeplaatst, zoude ik hem nader leeren kennen en apprécieeren; ik had toen met hem een zeer vriendschappelijke omgang en ook later, toen ik van Tjilegon vertrokken was, heb ik nog een tijdlang correspondentie met hem onderhouden; één brief, die ik toevallig nog in mijn bezit heb, en zijn portret zijn de souvenirs, die mij van hem zijn overgebleven.

Daar mijn gastheer niet zoo ruim behuisd was, sliep ik in de voorgalerij en hoe bang de gastheer was, dat zijn gast daar iets mocht overkomen, bleek mij, toen ik 's nachts even wakker werd en vlak achter mijn hoofdeinde een Klingalees gehurkt zag, met een groot zwaard gewapend; het bleek een bewaker te zijn, door mijn gastheer blijkbaar noodig geacht daar te mijner persoonlijke beveiliging te plaatsen.

Na dien rustdag werd de marsch vervolgd naar Serang, ± 24 K.M. verder; onderweg kwam bericht binnen, dat Hadji Wasid in een kort vuurgevecht was neergeschoten, waarmee tevens voor ons de illusie verdween onze krachten te mogen inspannen den hoofdaanlegger van het Tjilegondrama onschadelijk te maken.

In Serang, de zetel van den Resident en Regent, logeerde ik bij een officiersfamilie en hoorde ik meer gedetailleerde berichten over den opstand. Deze kwamen in hoofdzaak op het volgende neer:

Bij 't Binnenlandsch Bestuur was noch te Serang, noch te Tjilegon ook maar iets bekend geweest nopens een opstandige beweging; de kapitein, commandant van de garnizoenscompagnie te Serang was juist met verlof, zoodat de oudste der twee luitenants er het bevel voerde. Het scheen, dat men plan had gehad tegelijk te Tjilegon en te Serang den opstand te doen uitbreken, en ook in deze laatste plaats de aanwezige Europeanen te overvallen en af te maken. Aan die afspraak heeft men zich niet gehouden; het hoofd van het Serangcomplot wilde liever eerst eens zien, hoe het te Tjilegon afliep; het was echter een van de inlandsche lagere ambtenaren gelukt, toen de beweging te Tjilegon begon, van daar naar Serang te vluchten en zoodoende reeds zeer spoedig het eerste bericht er van aldaar over te brengen.

Ten spoedigste zijn toen alle Europeesche inwoners binnen de met een steenen muur omringde kazerne gebracht en werd een deel der meest valide militairen, een groot deel toch was niet geheel valide, tot een detachement van ± 20 man geformeerd en rukte dit op naar Tjilegon, waarbij de controleur van Serang tegenwoordig was.

Op een paar paal afstand van die plaats stuitte het detachement op een groote, hoewel, slecht bewapende bende en werd nog getracht deze door woorden tot rede te brengen; toen echter de toestand zeer precair werd, vooral door de groote overmacht bracht de detachements

commandant den controleur onder 't oog, dat het absoluut noodzakelijk was, krachtig op te treden, waarna op last van dezen het vuur op hen werd geopend.

Ernstig schijnt de tegenstand niet geweest te zijn. Ik heb zelfs hooren vertellen, dat er bij de opstandelingen personen waren, die niet eens wisten, dat de compeni in het bezit was van achterlaad-geweren, waarmee men zoo snel kan schieten, zoodat ze dachten, dat de duivel in 't geweer zat. Het detachement drong na de vijand eenige verliezen aan dooden en gewonden te hebben toegebracht, spoedig tot Tjilegon door en nam voorloopig opstelling in de grootste der twee gevangenissen, die het ter verdediging inrichtte; in hoeverre het detachement verliezen leed, weet ik mij niet te herinneren.

Een der twee aan de moord ontkomen dames, mevrouw Dumas, was gevlucht naar de woning van den Patih, die zich, naar mij werd verteld, in een der kamers zou gebaricadeerd hebben; er was wel door een raam of deur door de opstandelingen gevuurd; de kamer echter was men om mij onbekende redenen toch niet binnengedrongen. Zonder letsel bekomen te hebben stelde men zich later bij aankomst van het detachement aldaar in veiligheid.

De andere aan de moord ontkomene, mejufrouw Bachet, een 17-jarige Indo-Europeesche, was nog in handen der opstandelingen; later eerst vernam ik, dat zij beloofd zou hebben mohamedaansche te worden, waarvoor zij reeds onderricht van een priester kreeg; daarna, als de opstand geheel gelukken zou, zou men haar Sultane van Bantam maken.

Intusschen was de tijding van den opstand spoedig naar Batavia bericht; men achtte daar snel en krachtig optreden noodig, en binnen enkele uren werd het 9e Bataljon, het z.g. marschbataljon, dat voor eventualiteiten steeds op oorlogssterkte werd gehouden, te Priok ingescheept, en landde eenige uren later op de N.-kust van Bantam; de eerst gelande compagnie, een Europeesche, werd al vast vooruitgezonden, terwijl bij aankomst ter reede, enkele kanonschoten werden gelost ten teeken, dat hulp in aantocht was, hetgeen echter door Hadji Wasid werd uitgelegd als afkomstig van een oorlogsschip van Sultan Roem, den sultan van Turkije. In verschillende kampongs werd eenige, hoewel geen ernstige tegenstand geboden. Veelal vluchtten de verdedigers en met hen de bewoners der kampongs reeds na enkele salvo's; enkele dier kampongs werden in asch gelegd, een zeer afkeurenswaardige methode voorwaar, vroeger in Atjeh ook herhaaldelijk toegepast; afkeurenswaardig niet alleen, omdat de naweeën van den strijd daardoor ook tal van onschuldigen treffen, maar ook omdat men daardoor van bezittenden bezitloozen maakt, van rustige kampongbewoners roovers, bezield met gevoelens van haat en wraak.

Intusschen hebben we kunnen zien, dat deze methode ook in de

jongste Europeesche oorlog nog allesbehalve afgedaan heeft. De Regeering keurde dat branden echter scherp af en verbood verdere excessen in dien geest, zoodat er nopens het afbranden van kampongs slechts van drie officieel is gerapporteerd; van het zelfde lot, dat een vierde kampong, zooals ik later zelf ontdekte, had ondervonden, werd geen melding gemaakt.

Het 9e Bataljon was intusschen al na eenige uren na het debarkement tot Tjilegon doorgedrongen en daar kregen de soldaten de eerste slachtoffers van de moordlust der opstandelingen onder de oogen; eerstens de lijken van den assistent-resident Gubbels en diens echtgenoote, verder die van hun beide jeugdige kinderen, waarvan één nog had willen vluchten, maar toen een beentje was doorgeslagen en het hoofd verbrijzeld; later vond men de lijken van den boormeester en den zoutverkoop-pakhuismeester en nog twee dames, één, die naar Serang had willen vluchten en onderweg was aangevallen, zou op aansporing van een der vrouwelijke aandrijfsters, njai Kamsidah, vermoord zijn, na haar eerst, zoo werd verteld, met een aftreksel van lombok (Spaansche peper) in de oogen te hebben gespoten (terecht schreef Schiller reeds in ,,Das Lied von der Glocke'': ,,Die Weiber werden zu Hyänen'', als de vaan voor den opstand ontpooid wordt; van de andere, gruwelijk verminkte dame vond men eerst later het lijk, daar dit, waarschijnlijk uit angst, verstopt was.

Dat de soldaten, opgewonden door het gezicht van die slachtoffers, niet bepaald in een zachtaardige stemming waren, behoeft zeker geen betoog. Begrijpelijk echter is, dat personen, *die* buiten zoo'n sfeer van moord en doodslag bleven, welke gevoelens van haat en wraakzucht opwekten, vooral tegenover hen, die weerlooze vrouwen en kinderen vermoorden, in scherp afkeurenden zin zich uitlaten tegenover hen, in casu de militairen, die meer bruut geweld bedreven dan wellicht noodig was.

Trouwens gaf de jongste wereldoorlog hiervan ook niet weer tal van voorbeelden, en daarna de Roerbezetting?

En men vergete niet, dat het hier gaat om gebeurtenissen, 35 jaar geleden; men bezie ze dus ook in het licht van dien tijd!

Zooals hierboven reeds vermeld, 's vijands tegenstand was niet ernstig en spoedig was er van bepaalden tegenstand zelfs geen sprake meer; de opstandelingen vluchtten in kleine benden verdeeld, achtervolgd door de militaire patrouilles, die op de vluchtelingen, gewapend of niet, vuurden; dat er ook toen wel eens onschuldigen of minder schuldigen zullen zijn gevallen, geloof ik gaarne. Tal van vluchtelingen werden gevangen genomen, terwijl een kleine bende onder aanvoering van Wasid het ongeluk had op een patrouille, die nog wel rustte en in 't geheel niet gevechtsbereid was, te stooten, bij welke gelegenheid hij werd neergelegd.

Tijdens de verwarring, bij de opstandelingen ontstaan bij 't oprukken der militairen, had mejuffrouw Bachet, hierboven genoemd, gelegenheid gevonden te vluchten en stelde zich toen ook onder de hoede van het detachement Serang, dat echter spoedig na aankomst van het 9e Bataljon daarheen terugkeerde.

Het hierboven vermelde vernam ik gedeeltelijk te Serang en later gedeeltelijk te Tjilegon, waarheen onze marsch den volgenden dag werd voortgezet (± 18 K.M.).

Tegen den middag kwamen wij daar aan en werden gelegerd op de pasar onder de zich daar bevindende pasarloodsjes, even buiten de kom van Tjilegon. Den volgenden dag vertrok het 9e Bataljon weer naar Batavia, waar het toen met gejuich werd ingehaald; aan soldaten werd van alles en nog wat aangeboden, dames stopten bloempjes in de loopen der geweren.

Men ziet, de hoerrastemming, toen men eens gevoeld had, dat soms de militaire macht van noode kan zijn, bleef ook hier niet uit. Wij konden ons nu eens ter plaatse beter oriënteeren; de eigenlijke kom van Tjilegon bereikte men door de postloods, die diende voor het verwisselen van postpaarden; dan kwam men op de ruime aloon-aloon, die door den grooten postweg naar Anjer in tweeën werd gedeeld; links van den weg vond men aan de zuidzijde der aloon-aloon de woning van den patih, Raden Penna, een ruime woning met groote pendoppo (ruim uitgebouwde voorgalerij) en verderop twee gebouwen, die als gevangenissen dienst deden; aan de westzijde stond de moskee; rechts van den weg vond men aan de westzijde een huis, bewoond geweest door een der vermoorde families, en dat later door een der gehuwde luitenants met zijn gezin werd betrokken; aan de noordzijde de ruime assistent-residentswoning met er rechthoekig op de landraadzaal (mij later als tijdelijk verblijf aangewezen), een kantoor voor den ontvanger en een verblijf voor den boormeester; aan de oostzijde de controleurswoning; om deze kom heen groepeerden zich in de aansluitende kampongs uit elkaar liggende woningcomplexen.

Reeds binnen een paar dagen waren drie kleine detachementen, ieder onder bevel van een onderofficier, uitgezonden naar Blagengdoeng (aan de N.-kust), Anjer (aan de W.-kust) en een meer in 't gebergte nabij de dichtbevolkte groote kampong Artiwinangoen, wier bewoners zeer fanatiek heetten; die detachementen zouden daar voorloopig gestationneerd blijven onder periodieke aflossing. Overigens werden geregeld patrouilles geloopen, ten einde zoo noodig mede te helpen voortvluchtige opstandelingen op te brengen.

Over 't algemeen echter was hun hulp weinig meer noodig, daar van tegenstand nergens meer sprake was. De troep bleef nog op de passar gelegerd, maar daar men van hoogerhand weldra inzag, dat

het verblijf van langen duur zou zijn, werd reeds spoedig aangevangen met op de aloon-aloon, tusschen den postweg en het voorerf van de assistent-residentswoning een bamboe-kazerne te bouwen, die plaats bood voor legering der compagnie en tevens van een peloton cavalerie, dat tot dusverre te Serang was gelegerd gebleven; een ijzerdraad afsluiting omgaf het geheel; ook werd spoedig daarna een schietterrein uitgezocht en tot gebruik ingericht; overigens bestond de dienst uit het loopen van transporten en het houden van kleine oefeningen.

Waar ik het voorrecht had een rijpaard te bezitten, dat ik had mogen meenemen, werd mij herhaaldelijk de begeleiding dier transporten opgedragen en ook van tijd tot tijd de inspectie over de van de compagnie verwijderde detachementen; ook met de cavalerie reed ik later meermalen uit, o.a. naar Anjer, op weg waarheen ik een indruk mocht krijgen van de ontzettende ramp, die de Krakatau uitbarsting in 1883 over dat gedeelte van Bantam had gebracht. Zelfs toen zag men nog op ± 9 K.M. van Anjer heele klappercomplexen, die als koren met een seis in één richting waren neergeveld; zelfs op dien afstand van de kust was het water nog brak, terwijl te Anjer het fundament van den ouden vuurtoren, die ook weggemaaid was, maar door een nieuwen vervangen, nog zichtbaar was. Wel moet de bevolking daar zeer veel hebben geleden!

Voorloopig logeerde ik zeer eenvoudig in de asp.-controleurswoning; de asp.-controleur Van Rinsum was op den dag van 't uitbreken van den opstand met den ass.-resident op tournée geweest; onderweg hoorden zij onrustbarende berichten en vatte de heer Gubbels toen het voornemen op terug te keeren. De heer Van Rinsum wilde hem vergezellen, maar hiervan wilde eerstgenoemde niets weten; hij zette dus de tournée voort, en toen hem later vage moordberichten bereikten, heeft hij zich te Anjer, ik meen in den vuurtoren, voorloopig in veiligheid kunnen stellen; deze toch bestaat uit verschillende étages, die successievelijk naar beneden kunnen worden afgesloten; zorgt men voor voldoende eten en drinken dan is men dus vrij veilig. Ook het detachement militairen legerde daar later.

De heer Van Rinsum is dus als 't ware door 't oog van een naald gekropen, wel hebben opstandelingen ten zijnen huize nog geïnformeerd, waarheen hij op tournée was, maar men gaf toen zeer listig een geheel verkeerde richting aan.

Officieren en de Europeesche ambtenaren van het Civiel Bestuur kwamen veel met elkaar in contact; gezamenlijk werd menage gehouden in de woning van den ass.-resident Van Hasselt, die den vermoorde was opgevolgd; uit den aard der zaak werd daarbij het Tjilegondrama meermalen aangeroerd; en vooral tegenover die ambtenaren als tegenover den patih en later tegenover mijn vroegeren

gastheer van Tjikandi, sedert naar Tjilegon overgeplaatst, heb ik meermalen mijn verbazing geuit, dat de symptomen van een ophanden zijnden opstand, als te Tjilegon had plaats gehad, en te Serang toevallig niet tot uiting was gekomen, zich niet eerder hadden getoond aan het Civiel Bestuur, zoowel het Europeesche als het Inlandsche, zoodat dit dan tijdig had kunnen ingrijpen. Veel wijzer ben ik, ronduit gezegd, uit hun antwoorden niet geworden; wel heb ik een zekeren indruk gekregen, dien ik als volgt moge weergeven:

Het contact van het Europeesch bestuur met de bevolking bestaat in hoofdzaak door middel van de lagere en hoogere inlandsche hoofden, van af het kamponghoofd tot ass.-wedono, wedono en patih; men ziet als 't ware door hun oogen en hoort door hun ooren; nu is het uit den aard der zaak begrijpelijk, dat de laagste dier hoofden, die trouwens, voor zoover ik weet, onbezoldigd zijn, waarvan de berichten in eerste instantie moeten komen, huiverig zijn voor aanbrenger te fungeeren van berichten nopens mogelijke handelingen van hun dorpsgenooten te midden waarvan zij zelf leven. Ook de meer hoogere inlandsche ambtenaren branden hun vingers niet gaarne door het uitbrengen van ongunstige rapporten over bestaande toestanden. Er werd mij verteld, dat er wel eens was gerapporteerd over geheime vergaderingen, die gehouden zouden zijn; waarschijnlijk is dan daarvan niet steeds voldoende notitie genomen; was het onbezorgdheid, was het om de rapporten over politieke toestanden enz. naar hoogere chefs steeds in een zoo mooi mogelijk kleed te hullen? Wie zal dit uitmaken! Maar zeker is het, dat van tijd tot tijd in Indië die z.g. ,,stille kracht'' werkt, opgewekt door een enkelen geestdrijver, die hetzij door vasten, bidden of wel afzondering zich met een sfeer van heiligheid heeft weten te omringen, zich alsdan weet voor te doen als de bevrijder van het verdrukte ras, zijn volgelingen in geheime vergaderingen weet te bezielen met gevoelens van haat en wraak en een belooning voor hiernamaals, en hen voorts door het uitreiken van djimats of amuletten z.g. onkwetsbaar weet te maken.

Zag men niet lang geleden weer een dergelijk verschijnsel op Sumatra's Westkust, en was de recente Tangerangsche affaire er ook niet in zekere mate een uitvloeisel van? Dat zulke drijverijen de meeste kans van slagen hebben, als sommige omstandigheden, armoede, hongersnood, werkelijke of vermeende redenen van ontevredenheid, te drukkende belastingen, daartoe meewerken, spreekt wel vanzelf.

Dan komt die stille kracht als een vulkanisch verschijnsel tot uitbarsting; waar men dacht, dat rust en vrede heerschten, hoort men plotseling als een donderslag bij een wolkeloozen hemel, de mare van opstand, moord en doodslag. Waren er redenen te over, dat het volk ontevreden was? Als ik door de kampongs en sawah's reed, kreeg ik

allerminst den indruk van armoede, wat natuurlijk nog niet zeggen wil, dat ze er niet was. Het viel mij zelfs op, dat tot de berghellingen toe bebouwd waren (het rayon, waarin ik mij bewoog, was natuurlijk betrekkelijk beperkt); die streek maakte op mij een welvarenden indruk. Triestig was echter de aanblik van een verbrande kampong; als ik die soms in mijn eentje doorreed en achter enkele der bouwvallen soms een inlander zag zitten, misschien de eigenaar van dat, wat eens zijn huis en have was, kwam bij mij meermalen de gedachten op, dat ik mij zou kunnen begrijpen, dat hij zich door plotselinge wraakgedachten bezield, op mij zou kunnen werpen, tegen welke eventualiteit ik mij echter bij voorbaat had gewapend.

Nimmer echter zag ik tijdens mijn verblijf te Tjilegon ooit eenige uiting van haat of brutaal optreden; het tegendeel is waar, hun optreden was steeds beleefd en nederig; als men een inlander tegenkwam, werd langs den kant van den weg neergehurkt, een eerbewijs, dat we in Batavia niet gewend waren.

Waren de belastingen te drukkend? Ik kan dit niet beoordeelen, maar wel hoorde ik, dat Bantam, behalve door de Krakatauramp, waardoor Tjilegon echter wel het minst geleden had, geteisterd was geweest door koortsepidemieën, veepest en zelfs tijgerplagen, deze laatste echter meer in Z.-Bantam, waar dan ook op 't neerschieten van een koningstijger een premie stond van *f* 200.

Wat de veepest betreft, werd mij door een inlandsch hoofd verteld, dat de door de Regeering ingestelde commissies ter bestrijding van de veepest, daarbij op hoogst onverantwoordelijke wijze zouden zijn opgetreden, zij bewogen zich van besmette naar onbesmette kudden en infecteerden deze zoodoende; de booze wereld zei, dat ze dat expresselijk deden om de commissies zoo lang mogelijk in stand te doen houden teneinde de hooge toelagen, er aan verbonden, zoo lang mogelijk te kunnen genieten. 't Is haast ongeloovelijk, dat er werkelijk zulke infame handelingen zouden zijn gepleegd, wij vermelden dit gerucht dan ook meer als staaltje van hetgeen bij de bevolking omging als verdachtmaking van de betrokkenen.

Gelet op het hierbovenstaande kan men echter wel aannemen, dat er redenen waren, die tot ontevredenheid kunnen hebben aanleiding gegeven; waar de Bantammer daarbij bekend stond als vrij fanatiek aangelegd, terwijl ook een betrekkelijk groot aantal hadji's in dat gewest aanwezig waren, die zijn dweepzucht meer dan gewoon kunnen hebben opgewekt in de richting van samenspannen tegen den kafir, kan het geen verwondering baren, dat zaden van opstand, op Bantamschen bodem uitgestrooid, beter dan wellicht elders opschoten. In hoever het Civiel Bestuur te kort zou zijn geschoten in het nemen van maatregelen, die oorzaken van ontevredenheid hebben kunnen wegnemen, kan ik uit den aard der zaak moeilijk beoordeelen;

berichten, die hierop bepaald zouden wijzen, zijn er m.i. niet. Ook Multatuli vond vele jaren te voren in Bantam al toestanden, die hij in een vlammend protest wereldkundig maakte; of daarin ook niet veel overdrijving school, laat ik daar.

Toen ik eens den patih en een ander inlandsch hoofd vroeg, of zij wel eens van Douwes Dekker hadden gehoord, (ik stelde mij voor dat die naam in heel Bantam een zekere reputatie had gekregen ook al waren er sinds dien ongeveer 30 jaren verstreken) moesten ze erkennen, dat ze meenden den naam van toewan Dekker wel eens vernomen te hebben, maar nooit iets bijzonders over hem hadden gehoord.

Veel hadji's zag men te Tjilegon in den aanvang niet, zelfs zeer weinigen; ik vermoed, dat, waar de opstand was geënsceneerd van hadji's zijde, ze bang waren zich in hadji-costuum te vertoonen; allengs veranderde dit echter wel. Ik herinner me ook toen wel gehoord te hebben, dat in verschillende deelen van Indië hadji's beleedigd zouden zijn vooral ook door militairen; tevens echter kan ik verklaren, dat ik nimmer bemerkt of gehoord heb, dat zulks ook in Tjilegon gebeurde; trouwens, de detachementscommandant zou zulks zeker niet getolereerd hebben, en als het veel voorkwam, zou zulks mij m.i. wel ter oore zijn gekomen.

Over 't algemeen kenmerkte de houding der bevolking zich wel door weinig intieme toenadering tot den Europeaan, zooals men die wel overal elders op Java aantrof; eenigszins bleek dit b.v. daaruit, dat een Bantamsche vrouw uit den omtrek er zich niet toe zou leenen huishoudster (concubine) te worden bij een Europeaan, een verschijnsel destijds ook van Atjehsche vrouwen bekend, een overigens in deze hoog standpunt, dat zij innamen. Dit wetende trof het mij des te meer, toen ik hoorde, dat een vrouw uit de buurt van Tjilegon met haar dochter bij den assistent-resident was geweest, en hem die had aangeboden, als hij zijn invloed wilde doen gelden voor het verkrijgen van een vrijsprekend of licht vonnis voor haar gevangen echtgenoot. Dat hij zelf door die handelwijze pijnlijk was getroffen behoeft haast geen betoog.

Intusschen waren er successievelijk heel wat personen gevangen genomen, en de beide gevangenissen ter plaatse waren werkelijk overmatig bezet; of al die personen zooveel op hun kerfstok hadden, dat gevangennemen noodzakelijk was, weet ik niet, ik betwijfel het zelfs zeer.

Ook daar toch werd met spionnen gewerkt, en hoewel men ze ter opsporing van misdadigers soms moeilijk kan missen, is het niet te loochenen, dat het spionnensysteem tot funeste gevolgen aanleiding kan geven, o.a. tot erg terrorisme. Ook het recente Batavia's politieschandaal leverde daarvan weer voorbeelden. In het Maartnummer van het *Koloniaal Tijdschrift* komt het funeste van dit systeem wel zeer duidelijk uit.

Zelf ben ik op een spionnenbericht ook wel eens met een patrouille uitgerukt tot het gevangen nemen van een ,,djahat'', echter zonder succes; het maakte toen op mij den indruk, dat men op zoo'n spionnenbericht niet altijd staat kan maken. Een andermaal kwam een spionnenbericht binnen, dat er plannen bestonden het detachement, nabij Artiwinangoen gelegen, te overvallen en af te maken; met een versterking van 30 man werd ik er heen gezonden met opdracht er tot nader order het commando te blijven voeren; ik herinner mij, dat even voor den afmarsch een ambtenaar van 't Civiel Bestuur mij toevoegde: ,,dat is een echt fanatieke bevolking in Artiwinangoen, als er eenigszins reden voor is, steek dan de boel maar in brand''. Nu, ik nam dien raad voor kennisgeving aan, mij vast voornemende noch de kampong te verbranden noch mijn eigen vingers door 't volvoeren van zoo'n daad; ik herinnerde mij trouwens den afloop van een dergelijk geval in het Buitenzorgsche, toen de militaire chef dupe er van werd.

Ik bracht drie dagen bij het detachement door te midden van een bergachtige streek, nam bijzondere voorzorgen door het aanbrengen van versperringen en het instellen van een extra bewaking. Den 3den dag kreeg ik reeds order met de gezonden versterking terug te marcheeren; het was intusschen gebleken, dat het bericht valsch was.

Zoo kan ik mij voorstellen, dat de noodzakelijkheid van 't gevangennemen van hen, die op spionneberichten zijn opgevat, wel niet steeds zal hebben vastgestaan; men bedenke evenwel, dat de al of niet betrouwbaarheid van een bericht niet steeds is vast te stellen. Als het waar is, dat gewezen boeven ook wel spionnendiensten verrichten, dan is dat zeker als een groote fout aan te merken voor den ambtenaar, in de eerste plaats voor hen, die zich d.a.g. het best oriënteeren kan.

Om nu op den algemeenen toestand in Tjilegon terug te komen, zij vermeld, dat na een der eerste maanden van den opstand het omgaand gerecht ter plaatse arriveerde in den persoon van den omgaand rechter mr. Heringa en diens griffier mr. Van Blommestein. Ook zij logeerden ten huize van den ass.-resident, waar echter spoedig meer ruimte vrij zou komen, daar weldra ook werd aangevangen met den bouw van een zeer eenvoudige officiersbarak vlak voor de moskee op de aloon-aloon; een van bamboe en atap opgetrokken woning, bestaande uit een voor- en achtergalerij, verbonden door een breeden doorloop, die tegelijk dienst deed als eetzaal; links van dien doorloop twee kamers voor den kapitein, rechts er van voor ieder der twee ongehuwde luitenants één kamer, dus een zeer eenvoudige, maar toch gezellige inrichting.

Ook dit was al weer een aanwijzing, dat ons verblijf ter plaatse nog lang zou duren. Te verwonderen was dit niet, want het gerechtelijk

onderzoek zou zeker heel lang duren; honderden beklaagden en getuigen moesten gehoord worden, zoodat ten slotte een stapel stukken zijn volgeschreven, zoo reusachtig groot, dat ze volgens den heer Heringa bij 't einde van 't proces op elkaar gelegd, wellicht een hoogte zouden bereiken als de leeuw op het Waterlooplein, een lichte overdrijving ongetwijfeld, maar toch een aanwijzing, dat de afwikkeling van dit proces een reuzentaak was; niet alleen echter een reuzentaak, maar ook een van groot vertrouwen en groote verantwoordelijkheid. Zooals ik wijlen Mr. Heringa ken, is het echter absoluut uitgesloten, dat hij zich door stemmen uit het Europeesch publiek, die ,,onmeedoogend recht doen'' eischten, zou hebben laten intimideeren. Daar was hij werkelijk de man niet naar, al was hij ook nog zoo'n groot voorstander van het hoog houden en krachtig handhaven van 't gezag.

Ik geloof trouwens niet, dat er iemand is, behalve dan de toenmalige nu nog in leven zijnde griffier, die volledig een oordeel zou kunnen vellen over het wellicht al- of niet hebben begaan van onrecht in dat reuzen proces; men moet dan toch de woorden der getuigenissen kunnen beoordeelen zooals men ze *zelf* hoort geven; wellicht dat vele der gedane getuigenissen van onwaarde zijn geweest en ook als zoodanig beoordeeld; de persoon van den getuige en de wijze van getuigenis afleggen zal daarop wel van invloed zijn geweest. Zouden er rechterlijke dwalingen kunnen hebben plaats gehad? Wie zou dit al of niet als zeker durven vaststellen? Bestaat die mogelijkheid niet in zeer veel gevallen? En waarom niet in deze groote zaak? Is juist het aanwezig zijn van die kans niet een van de grootste redenen geweest van het in ons eigen strafwetboek niet meer voorkomen van de doodstraf. Was b.v. een van de hoofdgetuigen mejuffrouw Bachet geloofwaardig? En welke is de waarde van de inlandsche leden dier rechtbank, als zij, naar in de in den aanhef genoemde brochure beweerd wordt zelfs in die ernstige rechtzaak, waarbij het over leven of dood ging, zouden hebben doodgezwegen de comedie, hun bekend, die een paar inlandsche ambtenaren tegenover haar hadden gespeeld, n.l. toen een hunner, als koeli verkleed en geboeid voor haar werd gebracht, en zij toen, gevraagd wordende, of zij hierin een der misdadigers herkende, zulks beaamde?

Hoe zoo'n comedie werkelijk kan zijn opgevoerd, zonder dat er ter plaatse iets van uitlekte, lijkt mij nog al raadselachtig; zij toch logeerde ten huize van den patih, en noch van dezen, noch van den hierboven genoemden Djaja Winata, noch van andere zijde, is me zulks in dat kleine plaatsje ooit ter oore gekomen.

Die angst van inlandsche ambtenaren om zelfs *nu* in oppositie te komen, is al weer een aanwijzing te meer, hoe moeilijk het voor het Europeesch bestuur is, iets door hen te weten te komen. In een land,

waar de autoriteit alles is, waar de afstand van den gewonen kampongman en de lagere ambtenaren tot den Europeeschen en ook tot den hoogeren inlandschen ambtenaar zoo enorm groot is (of liever was) is die vrije gedachtenuiting moeilijk te verwachten. Trouwens treft men dat zelfde verschijnsel niet in meerdere of mindere mate in ieder verambtelijken kring aan, zelfs in het leger? Overigens daargelaten die comedie, die men met mej. Bachet zou hebben gespeeld, zou ik die jeugdige getuige niet gaarne positief durven vrijpleiten van wellicht bij 't afleggen van getuigenissen haar fantasie wel eens wat te veel te hebben laten gaan; een plotselinge opwinding kon bij deze 17-jarige, die zooveel tragisch had meegemaakt, soms de dwaaste fantaisieën opwekken.

Als voorbeeld diene het volgende:

Zooals gezegd, mej Bachet logeerde ten huize van den patih, en zat op een goeden morgen in de achtergalerij met de Raden Ajoe te praten; de rechtzitting werd gehouden in de pendoppo dier woning; een der beklaagden, ik meen de moordenaar van den heer Gubbels, was voorgekomen om gehoord te worden; achter hem een half slaperige politie oppasser met een touwtje in de hand, waarvan de stropuiteinden aan de armen van den beklaagde zaten; deze had die ongemerkt losgemaakt, sprong onverhoeds door de binnen- naar de achtergalerij en verder over het erf het vrije veld in; mej. Bachet, die op eens het gezicht van dien moordenaar voor zich zag, vloog het huis uit, de aloon-aloon over, over het kazerne terrein naar 't huis van den ass.-resident, voor wiens woning ze buiten adem en gillende ,,moordenaars, moordenaars, de pasar is vol hadji's'', neerzeeg. Ik snelde gewapend naar de kazerne, zag tal van soldaten naar 't huis van den patih stormen; op het signaal alarm, dat geblazen werd, zadelde de cavalerie op, en de ruiters, die het eerst klaar waren renden (of zij hiertoe een bepaald bevel hadden gekregen, herinner ik mij niet juist) door de postloods naar de pasar, waar natuurlijk niets te zien was: 't gevolg was alleen, dat een der huzaren van zijn paard viel en zijn sleutelbeen brak.

Intusschen was de vluchteling spoedig achterhaald en weer teruggebracht naar de plaats, waar hij vandaan kwam. *Mogelijk* is het dus, dat de getuigenis van mej. Bachet soms fantastisch geweest is; even mogelijk en waarschijnlijk is het m.i. echter, dat de rechter door 't stellen van bijzondere vragen met de waarde er van t.o. van verschillende beklaagden rekening zal hebben gehouden.

Een eigenaardig gezicht zoo'n rechtzitting, half in de open lucht; de pilaren der pendoppo met een licht staketsel van bamboelatten afgeschut en een kleine wacht ter beveiliging. Daar die wacht herhaaldelijk door den officier van piket werd gevisiteerd, heb ik die zitting nog al eens bijgewoond. Belangstelling van buiten was er niet,

en waar niet, zooals bij ons, de beklaagde een verdediger had, was ze ook weinig interessant. De inlandsche leden leken mij meer figuranten. Maanden zou dat onderzoek duren, maar aan alles komt ten slotte een einde, zoo ook aan deze zaak.

De vonnissen werden dan ten lange laatste geveld; voor verschillende beklaagden beteekenden ze tal van jaren dwangarbeid; voor elf anderen, die als hoofddaders werden beschouwd luidde het vonnis de dood door ophanging.

In twee opeenvolgende dagen werd dit vonnis voltrokken. Zelf belast zijnde geweest de slachtoffers naar de plaats der terechtstelling te brengen, even buiten Tjilegon gelegen, heb ik het tragische dier momenten ten volle kunnen doorvoelen, die ik echter, evenals een luguber incident, dat zich den eersten dag er bij voordeed, met stilzwijgen wil voorbijgaan, maar waarvan ik alleen wil naar voren brengen, dat geen enkele inlander als toeschouwer zich vertoonde (hoe anders zou een Europeesch publiek zich in zoo'n geval gedragen!); dat de slachtoffers, gebeden prevelende, voorwaarts schreden, en dat enkele familieleden, die we onderweg tegenkwamen, hun smart door stil geween uitten.

En met deze terechtstelling eindigde tegelijk dit brokstukje van Bantamsche geschiedenis, waarvan de inleiding, het moorddrama met opstand zooveel onrust en beroering, op Java vooral, had teweeggebracht, en waarvan het einde met als naspel de vele politieke interneeringen, nog heel wat pennen in beweging heeft gebracht. Ik heb getracht door weergave van feiten en indrukken dat stukje geschiedenis nog eens te belichten, terwijl ik uit hetgeen ik zelf zag en hoorde, vermeen te mogen aannemen, dat die geschiedenis in hoofdzaak geboren werd uit de volgende oorzaken:

1e. De mentaliteit der bevolking, zich kenmerkende door een groote toegankelijkheid voor fanatisme, en waaronder dus in ruim aantal de elementen gevonden worden, die zich tot opstandige bewegingen voelen aangetrokken.

In zijn ,,Nederland en de Islam'' laat professor Snouck Hurgronje toch duidelijk naar voren komen, dat voor den Mohamedaan zijn godsdienst een bijzonderen factor vormt voor het verzet tegen een niet geloovig heerscher, wanneer van dezen niet de noodige kracht uitgaat om zijn gezag te eerbiedigen; een ,,bijzonderen factor'' omdat bij elk volk, dat niet een eigen bestaan leidt, het verzet tegen de overheid steeds latent aanwezig is, en gereed staat elk oogenblik uit te barsten, wanneer men een kansje ziet, het er op te wagen. Voorts zegt hij:

,,Voor een heerscher over andere volken is in de eerste plaats noodig zijn gezag hoog te houden, daarbij nauwlettend het oog houdend op de elementen, die steeds op de loer liggen het gezag te belagen''.

De islam is nu eenmaal een militante godsdienst; de gezindheid van den Moslim tot anders denkenden, tot den kafir, is van huis uit vijandig; echter heeft veelzijdig verkeer met anders denkenden dien kafir-haat verzacht; de scherpe tegenstellingen verdwenen dan. Het is te begrijpen, dat in een afgelegen gewest zooals Bantam in dien tijd was, waar men geen groote particuliere ondernemingen aantrof, die zouden kunnen meewerken dat veelzijdig verkeer te bevorderen, zulks minder het geval was.

2e. De plagen, hierboven genoemd, waardoor die bevolking in de laatste jaren was geteisterd, en welker gevolgen den bodem vruchtbaar hebben gemaakt voor het zaad der ontevredenheid, daarin gestrooid.

3e. De onbetrouwbaarheid van vele inlandsche bestuursambtenaren, die hetzij door angst of om welke andere redenen dan ook, een onvoldoend contact vormden tusschen bevolking en bestuurders, zoodat het Europeesch bestuur veelal onvoldoende op de hoogte was van hetgeen het had behooren te weten.

En treft dit Bestuur zelf schuld? Wie zal dit à priori uitmaken; men bedenke, dat de toestanden toen heel anders waren dan nu, dat de bestuurders mannen waren van hun tijd, leerlingen van hun school, dienaren van een systeem, dat toen als goed gold.

Wellicht, dat de ontvoogding van het inlandsch bestuur veel zal kunnen bijdragen ter voorkoming van excessen als hierboven weergegeven.

Men make zich van die ontvoogding echter geen al te groote illusies, en loope vooral niet te hard van stal; ook ontvoogding kan eerst zeer geleidelijk geschieden en vereischt ontgetwijfeld veel beleid. Dat de regenten zelf nog niet allen met die ontvoogding dweepen, meen ik te mogen opmaken uit een interview van iemand met een controleur dat ik ongeveer een maand geleden in *'t Handelsblad* aantrof. Ik haal hieruit het volgende aan:

,,De regenten komen bij ,,ontvoogding'' in een nog belangrijker positie dan hun tegenwoordige. Men zou dus verwachten, dat ze er voor waren. Welnu, vijf van de zes regenten, naast wie ik gediend heb, waren ook tegen den nieuwen maatregel, en de onlangs overleden Pangeran Soeria Atmadja van Soemedang, een man van zeer grooten invlied, drukte zijn meening zeer krachtig uit met de woorden: ,,Achter de meeste ambtenaren moet nog een baboe staan''.

Wat Bantam zelf betreft, veel is daar, ook al door de betere verbindingen, ten goede veranderd, mocht het vroeger, zooals veelal, en zeker niet geheel ten onrechte, beweerd wordt, als stiefkind behandeld zijn, dan zij dit een reden te meer voor het Gouvernement, om aan dat gewest eens zijn speciale aandacht te wijden; een bevol-

king, die bemerkt, dat hare belangen worden behartigd, zoowel haar cultureele als materieele, en deze laatste o.a. ook door een krachtige gezagsuiting, die haar weet te beschermen tegen terrorisme van misdadigers, zal niet spoedig excessen bedrijven als waarvan de hierboven aangehaalde Tjilegon-historie gewaagde.

Dat dit trouwens ook voor heel Indië een eisch is, behoeft zeker geen betoog, vooral in dezen tijd, nu z.g. volksleiders overal, waar zij er kans toe zien, de lagere hartstochten van een bevolking, die voor 't overgroote deel toch zoovele goede elementen in zich bergt, tracht op te wekken tot opstand tegen het bestaande gezag.

April 1924.

VARIA

MEDEDEELING.

Het behoorde tot de mij toegedachte taak de werken en periodieken te bespreken, welke aan de redactie van *De Indische Gids* werden gezonden, voor zoover deze niet in de rubriek „Koloniale literatuur" op hun plaats waren, of voor zoover de Hoofdredactie voor een speciaal onderwerp geen bevoegd beoordeelaar bereid had gevonden een recensie te leveren. Afgezien van de mate van bekwaamheid vereischt om over zoo uiteenloopende stof met recht van spreken te oordeelen, was de toevloed van groote en kleine werken zoo enorm dat de stroom overstelpend werd. Een blik in hetgeen „Varia" in verschillende afleveringen bevatte kan hiervan een denkbeeld, maar toch slechts een flauw denkbeeld geven. Veel bleef telkens onbesproken liggen en de toevloed bleef aanhouden. 't Bespreken van boeken, tijdschriften, verslagen, brochures, enz., behoort eigenlijk alleen in zoover tot de taak van *D. I. G.*, als daarmee een belang voor Indië of voor den in Indië belangstellenden lezer gemoeid is. Een en ander heeft redactie en uitgever tot de beslissing geleid, om weer, evenals zulks voorheen ook geschiedde, de bespreking van toegezonden pennevruchten te beperken tot datgeen wat onder de koloniale literatuur, in ruimen zin opgevat, is te brengen.

Over de boeken, welke reeds ter tafel liggen, zal ik alsnog hier het mijne zeggen. Nadien zullen in de rubriek „Varia" alleen kleine stukken opgenomen worden, voor welke in andere rubrieken van *D. I. G.* geen plaats is, zooals deze, naast de boekenbespreking, tot nu toe ook reeds in die rubriek te vinden waren.

Gedenkschriften van L. van Deyssel. Em. Querido, Amsterdam.

De uitgever had de vriendelijkheid aan de Hoofdredactie van *De Indische Gids* een exemplaar te doen toekomen van deze gedenkschriften, vóórdat het boek in den handel kwam. De verschijning zou plaats vinden omtrent 22 September, dag waarop van Deyssel zijn 60en verjaardag zou vieren. Hierdoor heb ik de gelegenheid reeds in deze aflevering mij, ook namens de redactie, te scharen in de rij van de velen, die den in ons land algemeen gevierden schrijver op zijn feestdag hartelijk huldigen.

In tegenstelling met de gewoonte biedt de jubilaris het geschenk zelf aan, en wij hebben hiervoor dus èn hem, èn den uitgever dank en erkentelijkheid te betuigen.

Nu is 't niet gracieus, ik weet 't, maar, waar mij een bespreking gevraagd is, moet ik een teleurstelling bekennen. Bij het lezen op het titelblad van: „L. van Deyssel, Gedenkschriften," heb ik iets anders verwacht, dan hetgeen ik in het dikke boek mocht vinden. In het „anders dan verwacht" op zich zelf ligt de teleurstelling niet. Hij heeft ons meer dan eens gesteld voor iets onverwachts, het onverwachte kan zoo tot het verwachte gerekend worden. En een verrassing is nog geen teleurstelling. Maar wij hadden verwacht „Gedenkschriften van L. van Deyssel," en wij hebben gevonden „Gedenkschriften van K. Alberdingk Thijm".

Bekend was dat van Deyssel, al had hij een pennenaam aangenomen, Alberdingk Thijm liet leven in zijn werken, maar op de plaats, die hij in het hart van ons volk ingenomen heeft, staat toch meer de figuur van Deyssel, dan Alberdingk Jr. Het boek, in stijl, frischheid, geestdrift en smaal een echt Van Deyssel-werk, brengt door zijn inhoud niet of schaars wat de schrijver meegeleefd heeft in de evolutie van de letterkunde en in het merkwaardige tijdperk op gebied van politiek, van sociale ontwikkeling, van kunsthervorming, waarin hij meesgesproken en meegehandeld heeft. En het wil mij voorkomen, dat hierover herinneringen te schrijven waren geweest van hoogergaande beteekenis dan de nu gebodene van Karel Alberdingk Thijm. De schrijver denkt, blijkens zijn boek, hierover anders, dat is zijn goed recht, maar mij bracht zoo een teleurstelling bij hetgeen deze toch mooie mémoires van een supérieur talent te genieten geven.

Dr. J. F. L. Montijn. Latijnsch-Nederlandsch Woordenboek, 2e dr., bewerkt door Dr. J. Niemeyer. (W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle). (*f* 6.90, geb. 7.50).

Met den uitgever en den bewerker van dezen nieuwen, weinig gewijzigden, druk van dr. Montijn's woordenboek, geloof ik dat nog wel behoefte bestaat aan een goed woordenboek dat belangrijk goedkooper is dan het uitstekende groote van van Wageningen. Daar Montijn's dictionnaire zijn bruikbaarheid bewezen heeft, zal deze 2e druk zijn weg ook wel vinden.

MacDonald en de Labourpartij, door J. de Gruyter, No. 31 van Elsevier's algemeene bibliotheek, (Amsterdam).

Een geschrift van groote waardeering voor MacDonald en zijn medestanders. De geest, die den Schr. bezielt, ligt in deze woorden: ,,Wij willen het Socialisme niet omdat het ons een aangenamer leven zal bezorgen, meer loon of gemak zal brengen, maar omdat heel ons wezen hunkert naar de verwezenlijking van een ,rechtvaardiger, van een hooger menschelijkheid doortrokken, maatschappij, een werkelijke gemeenschap''. Als hij MacDonald als ,,een doelbewust man'' schildert, zegt hij: Eén ding heeft hij voor, een groot ding. Achter hem staat het Socialisme, als leiding-gevende kracht. Het is het belang der gemeenschap dat hij ziet en wil, niet het belang van een heerschende klasse en daarmee het eigenbelang''. Kondigt de Schr. aan niet veel te zeggen van wat dit Labour Government tot nog toe gedaan heeft, dan somt hij toch even aldus op: ,,Het heeft Rusland erkend, het heeft Gandhi in vrijheid gesteld, het heeft den aanleg van het monsterdok te Singapore geschrapt, het heeft den toestand der werkeloozen reeds op belangrijke wijze verbeterd en is bezig op meer permanente wijze aan hun nood tegemoet te komen, het heeft verklaard dat *alle* verdragen met vreemde Mogendheden voortaan ter tafel gelegd zullen worden en daarmee een grooten slag toegebracht aan de geheime diplomatie; Snowden heeft een begrooting ingediend die zoo goed is als zij onder de omstandigheden zijn kon; Trevelyan heeft de reactie op onderwijsgebied — dit geliefkoosd stokpaardje van alle reactionnaire regeeringen — tot staan gebracht en is zijn werk in omgekeerde richting begonnen; Wheatley heeft zijn groote wet ter voorziening in den huizennood ingediend; en veel andere plannen zijn in onderzoek of bewerking''.

Vóórdat James Ramsay MacDonald aan de beurt komt, laat de Gruyter recht wedervaren aan zijn voorganger als leider der Independent Labour Party: Keir Hardie. Het boek is versierd met een mooi portret van MacDonald.

De Duitsche litteratuur sinds 1880, door Dr. Arthur Eloesser, vertaald door Martha Leopold. No. 30 van Elsevier's algemeene bibliotheek (Amsterdam).

Niet elke uitgave behoeft een voorbericht. Veelal kon het gegeven voorbericht zelfs zijn weggebleven zonder omtrent de strekking van de uitgave iets in het onzekere te laten. De schrijver vertelt daarin niets anders dan de verzekering in een veelgevoelde behoefte te voorzien, verzekering die haar logenstraffing wel eens vindt in de hoeveelheid die onverkocht ten laste van den uitgever blijft. Maar hier hebben wij nu eens een boek gekregen, zonder voorbericht, dat, dunkt mij, dit juist wel noodig had gehad.

De schr. heeft er lang over nagedacht hoe hij zijn boek over moderne Duitsche litteratuur den Hollandschen lezer tot profijt en genoegen zou schrijven. Ten slotte kwam hij tot de oplossing, hij verzekerde nu precies te weten hoe dit boekje opgezet moet worden.

En toch heeft hij blijkbaar den Hollandschen lezers met zijn boek over Duitsche litteratuur in Duitschen tekst niet in bevredigend ruimen kring bereikt, en is hij nu bereid de bemiddeling van de vertaalster te aanvaarden om verder die bevrediging te zoeken.

Is dit de bedoeling niet? Deze overwinning ligt toch voor de hand, zoodat, als ik zei, een woord ter aandiening dan wel nuttig ware geweest. Is dit de bedoeling wel, dan is er moed noodig om op de niet bevredigende Duitsche uitgave verwachtingen voor een Nederlandsche weergave te bouwen, en zou een toelichting dan dus ook op haar plaats zijn geweest.

Intusschen verzeker ik gaarne, dat ik 't jammer zou vinden als dit werk zijn weg niet mocht vinden. Vlot geschreven, geeft het veel leerrijks en moois in boeienden vorm.

Het gracieus avontuur, door P. H. Ritter Jr. Em. Querido, Amsterdam.

Een handschoentje reist over land naar Genua met haar nieuwen zwager. Zij krijgt spijt over haar keus, zou liever bij den zwager blijven. Hij zou dit ook gaarne willen. 't Einde is braaf.

Aardig, levendig geschreven, verdienstelijk kort verhaal.

Het Dalton stelsel voor het Middelbaar en M.U.L. onderwijs, door Dr. S. C. Bokhorst. (J. B. Wolters, Groningen, Den Haag). (*f* 1,25)

Toen in Januari een commissie van „het Nut van 't Algemeen" naar Engeland vertrok ter bestudeering van de lagere scholen, sloten de HH. N. H. de Graaf en dr. S. C. Bokhorst zich daarbij aan, om hetzelfde werk ten opzichte van de middelbare scholen te verrichten. Laatstvermelde heeft de uitkomsten van dit onderzoek, aangevuld door een tweede in April, in een uitvoerig verslag vast gelegd en gepubliceerd. Het beslaat, met illustratiën en bijlagen, een 70-tal bladzijden.

Uit het geheel wordt duidelijk wat het Dalton-stelsel hoopt te bereiken en welken weg het daartoe aanbeveelt. Hoewel de korte samenvatting van de hoofdlijnen van het Dalton-plan, zooals de Schr. ze geeft, doel en middelen niet erg sprekend teekent, hopen wij dat de lezer er zich toch een beeld door zal kunnen vormen. Die lijnen zijn:

„1. Individualiseering en differentieering van het onderwijs, waaruit voortvloeit het losser maken van het klasseverband, zonder dit echter op te heffen. Het klassikale onderwijs wordt slechts gedurende een deel van den schooltijd toegepast. Gedurende de overige tijd wordt de leerlingen vrijheid gegeven in hun werkindeeling en in het gebruik van hun eigen werktempo.

2. Bevordering der activiteit en van het zelf-leeren-doen van de kinderen, waarbij de leeraar niet als docent, doch als raadsman en tutor optreedt. Ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsbesef voor eigen werk.

3. Bevordering van samenwerking (ook groepsgewijs) en van het saamhoorigheidsgevoel, vermindering van den competitiegeest, waardoor belangrijke sociale deugden worden aangekweekt.

4. Verhooging van de *efficiency* van het onderwijs".

Ik kan hier niet verder uitwijden over hetgeen het verslag bevat over: de uitvoering van het D. P. in het algemeen, de toepassing voor de verschillende vakken, over leeraar en leerling in 't D. P., over 't, eveneens uit de Montessori-methode gegroeide, Howard-plan. Na over het D. P. en ons middelbaar onderwijs gesproken te hebben, komt verslaggever tot een zevental conclusies, waaronder deze:

„Het Dalton-stelsel biedt zeer belangrijke voordeelen boven het gewone klassikale stelsel aan. Deze zijn van moreelen, van algemeen paedagogischen en van practischen aard. Het heft vele der bezwaren, die ons tegenwoordige stelsel aankleven, op, zonder de voordeelen, die dit stelsel zeker ook bezit, geheel op te offeren.

De bezwaren, die tegen het D. S. worden aangevoerd, zijn deels te ondervangen, deels niet zoo ernstig, dat ze het welslagen van dit stelsel in den weg behoeven te staan.

Invoering van het D. S. bij ons M. O. moet als zeer gewenscht beschouwd worden. Men zal daarbij niet zonder meer de Engelsche uitvoeringswijze kunnen volgen, maar aan de hand van het Engelsche voorbeeld de meest geschikte methode moeten zoeken.

Het zal daarom wenschelijk zijn al die maatregelen te nemen, die aan een, mogelijke uitvoering van het D. S. in ons land dienen vooraf te gaan, maatregelen ter verkrijging van meerdere vrijheid in de wettelijke bepalingen en ter voorziening in de behoefte aan voor het D. S. geschikte leermiddelen".

Zonder mij een oordeel over het pro- en contra van het D. S. aan te matigen, meen ik toch ook voor Indië de bestudeering en overweging ervan ernstig te mogen aanbevelen. Het M. O. voldoet daar in zijn tegenwoordigen vorm velen niet meer, de vervanging van de H. B. S. door het Lyceum vindt al meer voorstanders. Het vraagstuk betreffende de plaats, welke aan het individueel- dan wel aan het klassikaal onderwijs toekomt, staat daar naast; nu over verandering en verbetering gedacht wordt, worde zij tegelijkertijd in beraad genomen. Dit alles is voor Indië wellicht van nog grooter, van meer actueel belang dan voor het moederland; h.t.l. gaat met elke hervorming van het vastgegroeide zóó veel gemoeid, dat men haar niet licht aandruft, in Indië is op het gebied van het M. O. alles eigenlijk nog in jongen groei, leiden in nieuwe richting past daarbij gemakkelijk aan.

E. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 September 1924.

INHOUD

De bevolkingsrubber en de fiscus. — Rubberbereiding nu en in de toekomst. — De Volksraadzitting. — Het opium-vraagstuk. — Het I. E. V. — Eén land, één korps. — Een Javaansch Muziekschrift. — Deli en de Overwal. — De Bijzondere Strafgevangenis te Meester-Cornelis. — Het rapport ever Tangerang. —De Koloniale afdeeling van de XIe Jaarbeurs te Utrecht. — De Concurrentie in de Scheepvaart. — Hoe de groote Nederlandsche kolonialen de inlandsche- en de economische politiek verstaan. — De Duitsche concessie-aanvragen voor Nieuw-Guinea afgewezen. Geen uitbreiding van de poenale sanctie.

De bevolkingsrubber en de fiscus. „Over de vraag, of de bevolkinscultures reeds in staat zijn om in belangrijke mate aan den fiscus te offeren, is den laatsten tijd veel geschreven en weinig —gezegd. Betrouwbare gegevens te dier zake bestaan er niet, en wat bekend is, biedt weinig of geen houvast. En zoo verloor het debat over dit stellig belangrijke vraagstuk zich al spoedig in gissingen en vermoedens, welke niet bepaald geschikt zijn om er een zuiver oordeel op te baseeren.

Vernemende, dat het hoofd van den belasting-accountantsdienst, de heer J. L. Vleming Jr., was teruggekeerd van een dienstreis naar en door die streken, waar de bevolkingscultures vasten voet hebben verkregen, namelijk de residenties Palembang en Benkoelen, verzochten wij een onderhoud, dat welwillend werd toegestaan.

De heer Vleming bleek bereid om enkele te stellen vragen te beantwoorden", aldus begint het over dit interview medegedeelde in *De Ind. Ct.* van 26 en 27 Mei. Wij zullen hier 't stuk niet in den vorm van vragen en antwoorden weergeven, doch slechts eenige grepen doen uit hetgeen de heer Vleming wel heeft willen laten publiceeren in 't bijzonder in verband met de rubber cultuur. Evenals in Djambi, is in een belangrijk deel van de residentie Palembang de rubbercultuur in handen van de bevolking.

Zoo'n bevolkingsrubbertuin is uitteraard iets geheel anders dan een op moderne wijze geëxploiteerde cultuuronderneming. Noch met zaadselectie noch met oculatie houdt de Inlandsche rubberman zich op. Hij neemt de bibit, die in de bestaande tuinen voor 't grijpen ligt, plant die uit in een voor een cultuuronderneming veel te dicht plantverband en begint, met toepassing van de meest verschillende methoden, te tappen — zoodra er wat te tappen valt.

Aanleg en tappen — zoo er iets te tappen valt — vormen dus de hoofdwerkzaamheden in den bevolkingsrubbertuin. Tapt de eigenaar niet zelf, dan laat hij dit werk over aan een ander, die ook de latex coaguleert en van de opbrengst de helft in natura ontvangt. Dit aandeel kan hij tegen den geldenden marktprijs aan den eigenaar overdoen, dan wel er zelf handel mee drijven.

Wijl de aanleg van deze bevolkingstuinen geheel met eigen krachten moet geschieden, zijn zij uiteraard klein. Een tuin van 2000 boomen, is al zeer groot en 't spreekt vanzelf, dat deze nooit tenvolle in tap is. Een normale tuin heeft 600 à 1000 boomen.

Uit de gesprekken, die hij voerde met de eigenaars van tuinen, tappers, margahoofden, aangevuld met mededeelingen van de zijde der bestuursambtenaren, meent de heer Vleming te mogen afleiden, dat, alles dooreengenomen, 100 boomen, die in tap zijn, op 6-jarigen leeftijd ongeveer 1 kati per tapdag opleveren. Nemen wij aan, dat ongeveer 200 dagen per jaar getapt wordt, dan levert een tuin ven 600 boomen dus 1200 kati, of wel 12 picol rubber per jaar op, à 40 p.p., is *f* 480. Eigenaar en tapper ontvangen dan ieder *f* 240.

Daar gaan dan nog de onkosten af: voor den tapper ongeveer *f* 1 per picol voor het aanschaffen van coaguleer-ingrediënten en *f* 1.25 voor de tapmesjes, die hij eveneens zelf bekostigen moet, voor den eigenaar de onkosten, verbonden aan het aanschaffen van de cups en tuitjes.

De menschen werken ongeveer van 's ochtends 6 tot 's middags 1 uur, waarbij dan nog 1 uur voor het coaguleeren van de latex komt, zoodat zij — niet in 't zweet huns aanschijns — een acht-urigen arbeidsdag hebben.

Uit deze cijfers blijkt genoegzaam, dat een doesoenbewoner in de residentie Palembang een zeer bescheiden inkomen geniet, onverschillig of hij eigenaar dan wel tapper is. Hier en daar weet een margahoofd of een andere richard uit deze cultures wat meer te halen, maar bescheiden blijven de inkomsten bij 't aanleggen van den Westerschen maatstaf steeds.

Niettemin is deze streek, van Oostersch standpunt bezien, welvarend, zonder dat de bevolking er hard behoeft te zwoegen.

Natuurlijk hebben de rubbertuinen behoefte aan groot-opkoopers, die, voor wat de residentie Palembang betreft, in Palembang gevestigd zijn. Chineezen en Maleiers betwisten elkander den voorrang. Zij strekken hun vangarmen tot zelfs in de doesoens uit, waar zij veelal beschikken over een commissionnair, die weer aflevert aan den tusschenman ter districtshoofdplaats. Ook heeft de aflevering wel plaats aan de rivier, waar de ,,hekwieler'' gedurenden den tijd, dat de waterstand zulks toelaat, de bevolkingsproducten op geregelde tijden inlaadt tegen uitlading van waren, welke voor de consumptie vannoode zijn.

Na deze uiteenzetting kwam de kwestie aan de beurt, waarom het bij dit interview-eigenlijk ging, de mogelijkheid om de bevolking al dan niet in belangrijke mate aan te slaan ter zake van de culture-opbrengst.

Wat de menschen zooal te betalen hebben, blijkt 't best uit het volgende, door den heer Vleming bijgebrachte voorbeeld:

Doesoenbewoner A. van de doesoen X staat genoteerd voor:

1 sawah, opbrengst 15 picol padi à *f* 6 is	*f* 90.—
4 klapperboomen is 200 klappers à 10 cent is	,, 20.—
600 rubberboomen, in een halve rekening met een tapper, opbrengst 6 picol à *f* 35 is	,, 210.—
Totaal opbrengst uit landbouw.....	*f* 320.—

Opbrengst uit diversen, arbeid voor derden, handel enz. *f* 110.

Hij bewoont een huis met een huurwaarde van *f* 150 per jaar.

Deze man betaalt nu van zijn totaal inkomen, groot *f* 430, aan inkomstenbelasting:

4 procent over *f* 320 is	*f* 12.80
2 ,, ,, ,, 110 is	,, 2.20
opcenten 30	,, 4.50
personeele belasting over een huurwaarde van *f* 150	,, 3.60
aandeel in het salaris van het margahoofd en de doesoen-hoofden	,, 1.50
Zoodat totaal in contanten moet worden betaald	*f* 24.60

Bovendien verricht hij heerendiensten, welke in de residentie Palembang met haar nog jeugdig wegennet, dat veel onderhoud vergt, nog al zwaar zijn en gesteld kunnen worden op bijvoorbeeld 22 dagen in het eene en 30 dagen in het andere district, met varieerende afkoopsommen, liggende tusschen de *f* 10 en *f* 20 per jaar, waarbij de meerdere of mindere bevolkingsdichtheid een belangrijke rol speelt. Hierbij komen dan nog de doesoendiensten, kemitdiensten, prapatdiensten. Het aantal dagen, dat hiervoor moet worden uitgetrokken, is ook weer overal verschillend. Om aan den veiligen kant te blijven, kan de afkoopsom terzake op *f* 10 gesteld worden.

Stellen we nu voor den doesoenbewoner, die als voorbeeld genomen werd, de afkloop van de heerendiensten op *f* 16.50, dan betaalt hij dus het reeds genoemde bedrag van *f* 24.60, vermeerderd met *f* 26.50, of afgerond *f* 50 aan belastingen.

Is dit bedrag op zich zelf al hoog te noemen, wanneer men het vergelijkt met hetgeen de Europeaan te betalen heeft, komt nog duidelijker uit, dat deze inheemsche belastingbetaler van de buitengewesten zeer zeker behoorlijk zijn aandeel bijdraagt. Na dit met cijfers verduidelijkt te hebben, vervolgde de heer Vleming:

Telkens doemen er geruchten op over voorstellen aan de regeering om het hiervoor besproken percentage te verhoogen en te brengen van 4 op 6 procent, dan wel om langs anderen weg een grooter bedrag van de bewoners der buitengewesten te heffen. Het getuigt van wijs beleid, dat de regeering op deze inblazingen niet is ingegaan.

Over den begrootingspost, die op een uitvoerrecht van bevolkingsrubber berekend is, zeide hij:

,,De regeering wenscht dus schijnbaar op deze wijze het beginsel: uitvoerrecht speciaal voor bevolkingscultuur met vrijstelling van ondernemingsproducten in te voeren. Ik meen dat een der overwegingen is de moeilijkheid om de opbrengst van de bevolkingsrubber inzonderheid in Djambi op andere wijze te achterhalen. In hoeverre de regeering juist is ingelicht en Djambi inderdaad een uitzondering maakt, ligt buiten mijn beoordeeling. Maar het feit, dat hier het beginsel van het uitvoerrecht voor deze bevolkingscultuur wordt binnengehaald op hetzelfde moment, waarop het voor de cultuur-ondernemingen wordt losgelaten, spreekt zóó sterk, dat naar mijne meening deze post niet onaangevochten zal blijven.

De argumenten, uit de kringen der ondernemers aangevoerd tegen het beginsel van uitvoerrechten, welke de cultures als zoodanig in haar ontwikkeling noodwendig belemmeren, en wel juist 't meest bij de intrede van een laagconjunctuur, waren zóó steekhoudend, dat alleen in sterk sprekende uitzonderingsgevallen, namelijk wanneer het bepalen van het inkomen op de gewone wijze niet mogelijk is, tot toepassing voor een bepaald bedrijf mag worden besloten.

Van de toestanden in Djambi weet ik niets af, maar..... zou het gouvernement niet beter doen, eerst eens een proef te nemen met de aanstelling van eenige goede adjunct-controleurs voor de belastingen, gelijk de resi-

dentie Palembang die kent, dan wel van een aantal bekwame mantri's-belastingen. Wanneer de toestanden daar zoo enorm van die in de rubberdistricten in Palembang afwijken en het B.B. kan door omstandigheden de gewone belastingheffing niet behoorlijk behartigen, zou wellicht op deze wijze een beter resultaat te verkrijgen zijn.

Men bedenke zich in elk geval duizendmaal, alvorens over te gaan tot de toepassing van het ontegenzeggelijk foutieve principe van uitvoerrecht in een streek, waar de bevolking haar deel in de belasting tenvolle opbrengt".

* * *

Rubberbereiding nu en in de toekomst. De directeur van het Centraal Rubber Proefstation, dr. de Vries, hield in Mei een lezing, ter gecombineerde vergadering der Oosthoekplanters te Malang, welke wij hier, ietwat bekort overnemen, zooals wij haar in de bladen weergeven vonden.

De crisis van 1920—'21, die zooveel verandering in onze opvattingen van de rubbercultuur heeft gebracht, liet de bereiding der rubber in hoofdzaken ongewijzigd, en het was pas in 1922, dat verscheiden van elders gekomen procédé's, zooals de latexverzending en de latexverstuiving, sterk de aandacht trokken. Het jaar 1923 bracht met de onverwacht snelle toeneming van de bevolkingsrubber weer een nieuw element, dat de vraag doet opkomen, of onze opvattingen over de rubbercultuur niet nog eens op belangrijke punten herzien moeten worden.

De eigenaardig opzet van de bevolkings-rubbercultuur, die eigenlijk alleen „winst", en geen „verlies" of „kapitaal" kent, behoef ik hier niet nader te bespreken; deze is uit tijdschriftartikelen goed bekend. Ons interesseert thans speciaal de bereiding, die wij in twee typen splitsen n.l.: 1. de bereiding van al of niet gerookte, droge sheets; 2. de bereiding van koeken met een hoog vocht- en vuilgehalte.

Sheets worden gemaakt door vele Chineesche ondernemingen in Malaya en ook door vele Inlandsche planters.

Deze komt als losse vellen, onverpakt te Singapore aan de markt. Daar wordt die door handelaren gesorteerd en onder standard gemengd. Zelfs groote Amerikaansche fabrikanten weten niet, dat kisten, die sheets van een aantal verschillende patronen bevatten, nooit van één onderneming afkomstig kunnen zijn, en dus geen origineele plantagerubber, maar overgesorteerde, en overgepakte rubber, van dikwijls twijfelachtige origine, vormen.

Het grootste deel van het Inlandsche product wordt afgeleverd als dikke koeken, die veel vocht en vuil bevatten en een waschverlies geven van 15 tot 40 en zelfs 50 pCt. toe. Deze rubber wordt in herbereidingsfabrieken overmangeld tot amber blanket. De Chineesche en Japansche fabrikanten slagen er in een op het oog zeer egaal product te maken, dat als groot massaartikel aan de markt komt en grif afzet vindt.

De Inlandsche cultuur werkt goedkoop; men heeft geen kapitaal, geen aandeelhouders, geen directies, geen superintendenten en administrateurs; men neemt geen maatregelen om den aanplant in goeden staat te houden, laat het marktwaardig maken van het product over aan anderen, die dat door centralisatie goedkoop kunnen doen, en tapt alleen als er winst te maken is. Daartegenover heeft de Europeesche cultuur te stellen: organisatie en technische ontwikkeling.

Beschouwen wij de bereiding uit dit oogpunt en zien wij, welke goede zijden de Inlandsche cultuur aan te wijzen heeft, dan vallen er voor ons drie dingen te leeren:

1. De bereiding en vooral het afgeleverde product moet meer gestandaardiseerd worden. 2. Men zal bewust moeten kiezen tusschen massaproduct en prima product. 3. Men zal de bereiding, vooral bij crêpe, meer moeten centraliseeren.

De Inlandsche rubber, voor zoover die als koeken wordt afgeleverd, komt als een uniform massaproduct uit de herbereidingsfabrieken aan de markt, dat ondanks de vaak minder goede innerlijke eigenschappen gemakkelijk verhandelbaar is en vaak zonder bemonstering verkocht wordt. Het Europeesche product vormt naar het uiterlijk lang geen uniform massaproduct. Wil de Europeesche cultuur een superioriteit in organisatievermogen op de markt voelbaar maken, dan zal aan dien chaos een einde moeten komen en moet men zich op standaardafwerking toeleggen. Het is bekend, dat de proefstations standaardmodellen hebben vastgesteld en tevens standaardmaten voor verschillende werkwijzen en utensiliën.

Elke onderneming, die haar product van Inlandsche en Chineesche smoked sheet wil onderscheiden, zal zoo spoedig mogelijk tot die standaardbereiding moeten overgaan en de groot model sheets van 1 of van 1½ K.G. bereiden, in plaats van de kleine velletjes van thans. Het groote model heeft al een goeden naam op de markt en onderscheidt zich gemakkelijk van de kleine Inlandsche sheets. Samenwerking tusschen administrateurs en proefstations kan dit doen bereiken.

Het tweede punt, is *massaproduct tegenover prima uniform product.*

In de afgeloopen jaren achtte elke onderneming het zich tot plicht, om de werkwijze zóó te kiezen, dat de innerlijke eigenschappen van de rubber zoo goed mogelijk werden en om alles te vermijden, dat hieraan ook maar eenigszins afbreuk kon doen. Het feit, dat de vaak slechte en slecht bereide Inlandsches rubber op de markt maar enkele centen minder haalt dan het met zooveel zorg bereide Europeesche product, leert ons, dat men in dit opzicht te conscientieus geweest is; ook op andere wijzen komt men tot de conclusie, dat de fabrikanten voor een zeer groot gedeelte van hun consumptie — zeg 30 pCt. of meer — een minder goeden rubber kunnen gebruiken, en slechts voor een klein gedeelte een werkelijk prima product noodig hebben.

Men zal daarmee rekening moeten houden en op de meeste ondernemingen op goedkoop massaproduct gaan werken, dat dus aan de gewone standaardeischen voldoet, maar waaraan overigens geen overdreven zorg besteed is. Daarnaast zal alleen op ondernemingen, die speciaal goed geëquipeerd zijn en waar men in de gelegenheid is zeer zorgvuldig te werken, men zich op prima uniform product toeleggen, dat dan met certificaat aan de markt komt en waarvoor men op den duur de premie moet zien te halen, waardoor die grootere zorg zich betaald maakt. Een concept-certificaat is in de maak.

Het derde punt, is *meer centralisatie in de bereidingswijze*, vooral waar het dure crêpe-fabrieken betreft. Vele planters weten ongetwijfeld, dat een „moderne" fabrieksinstallatie door rente en afschrijving met 5 en zelfs 10 cent per Kg. op den kostprijs drukt. Het spreekt vanzelf, dat zoo iets in de tegenwoordige tijden niet meer toelaatbaar is, en ongetwijfeld zal men bij de rubber, speciaal de crêpe-bereiding, in menig opzicht sterker moeten gaan centraliseeren. Sheetsbereiding kan men betrekkelijk eenvoudig houden, crêpebereiding echter niet.

Aangezien er echter bij de bereiding van thin pale crêpe grenzen zijn aan die centralisatie, hebben wij naar een andere wijze van centralisatie uitgezien, in den geest van de herbereiding bij 't Inlandsch product. Uit op

groote schaal genomen proeven bleek, dat centrale verwerking tot blanket ook voor Europeesche ondernemingen zeer goed mogelijk is en een oplossing kan geven in gevallen, waarin centralisatie van de latex of coagulum, wegens te duur transport of te verre afstanden, niet mogelijk is.

Dat centralisatie in de bereiding tegenwoordig de aandacht trekt, blijkt wel uit de groote belangstelling voor de *latex-verstuiving*, zooals die thans door de General Rubber Co. wordt toegepast en waarbij het product van bijna 25,000 bouws in één installatie (vier reusachtige verstuivingstorens) wordt verwerkt.

Velen hebben een oplossing voor de toekomst gezien in de *verzending van latex*. Afgezien van het feit, dat het economisch niet juist is, om het product half afgewerkt aan de markt te brengen en men als producent altijd moet trachten de afwerking zoover mogelijk zelf te doen, is latexverzending door de hooge kosten voor emballage en transport veel te duur om ooit de plaats van droge rubber in te nemen.

Ten slotte hier nog een punt, dat technisch vrij eenvoudig is, maar dat den laatsten tijd nogal de aandacht trekt n.l de matverpakking.

De zaak is thans rijp, om bij de handelsvereenigingen te New-York, Londen en Amsterdam voorgebracht te worden, die de matverpakking in de leveringscontracten (forward contracts) moeten toelaten. Reeds heeft Amsterdam zich gunstig uitgesproken. Men mag dus hopen, dat de laatste stap op den weg der voorbereidingen weldra gedaan zal zijn.

Wat ons speciale gedeelte van de groote taak betreft, mag men constateeren, zoo zeide de directeur van het Centraal Rubber Proefstation, dat de samenwerking tusschen de proefstations onderling en tusschen de proefstations en plantersvereenigingen uitmuntend is.

* * *

De Volksraadzitting. Eenige grepen uit datgeen, waarin de pers zich over de voorjaarszitting van den Volksraad heeft uitgelaten.

Wie na drie dagen algemeene beschouwingen nog zou durven beweren, dat de Indische samenleving beheerscht wordt door de zucht naar het materieele en alledaagsche, — daarmee val niet meer te praten, zoo schrijft *De Ind. Telegraaf* van 20 Juni, om dan aldus te vervolgen:

Lees de verslagen en wordt bekeerd! Wij zijn op het pad naar de meest verheven doeleinden, — neen! wij stormen erop af! Lees en herlees het verhaal der Grootmoedigheid van onze nieuwe afgevaardigden Soejadi en Van Helsdingen, die den Islamitischen broeder, ofschoon voorbestemd tot het verderf in een volgend leven, gaarne de hand tot samenwerking toesteken! *Seid umschlungen, Millionen!* Lees, hoe de heer Meyer Ranneft het land wil redden van de partijpolitiek en derzelve fatale gevolgen, — enfin, hoe eigenlijk alles anders worden moet en worden zal dan het is.

Men behoeft zich over dezen ijver en deze geestdrift niet te verbazen. Men behoeft er zich ook niet over te verontrusten. Het élan vermindert snel; ik voorspel het u. De werkelijkheid stelt haar eischen en de overmoed van al onze nieuwe hervormers wordt getemperd door de eischen van het practische werk, en de nuchterheid neemt spoedig weer de overhand.

De Locomotief van dienzelfden datum bevatte deze opmerkingen:

Rechts en links.....

„De Nederlandsche onderscheiding gaat in Indië niet op," zei de heer Van Helsdingen. De nieuwe C. E. P.-leider heeft een andere: rechts staat wie het Nederlandsch, links staat wie het Indische belang bovenal stelt. De heer Djajadiningrat trok later de consequentie: ook wij aanvaarden die

onderscheiding, zeide hij. Het is die van sini en van sana. Inderdaad. Eenvoudig als de uitleg van den heer Van Helsdingen schijne, op de klippen der praktijk zal hij haar zien stranden. Volgens zijn groepeering is het I. E. V. en zijn de Nederlandsche ,,blijvers'' ook linksch, terwijl de Groot-Nederlander, die de belangen van zijn moederland behartigd wil zien door Indië te behouden als in de toekomst autonoom overzeesch gewest, naar rechts wordt verwezen.

In werkelijkheid is de onderscheiding meer gecompliceerd. Maar er is weinig aanleiding over de definitie lang te twisten. Het zou den spreker moeilijk vallen uit te leggen waarom zijn rechterhand de rechter en zijn linkerhand zijn linker is, en toch vergist hij zich daarmee niet. Terecht zei dan ook de heer Aay: ,,in de praktische politiek vindt zich dat alles vanzelf''. Intuïtief weet iedereen zeer goed, ook in Indië, welk woord en welke daad hij met ,,linksch'' en ,,rechtsch'' mag aanduiden.

De gedachtenwisseling over een politiek begrip had echter haar waarde. Ook de verwerping, door den heer Van Helsdingen, van de groepsvertegenwoordiging. ,,Wij vertegenwoordigen'', zeide hij, ,,hier geen belangen, maar een beginsel''. Ook van vrijzinnige zijde werd dit gezegd en de heer Meijer Ranneft toonde te weten, voor wien dit bedoeld was. De erkenning is verheugend. Groeps- en belangenvertegenwoordiging is teruggang; die van beginselen groeide er uit. Men mag wenschen, dat in den Volksraad dit steeds meer tot uiting zal komen. Er *zijn* groepen-tegenstellingen en -belangen. De heer Talma, de heer Meijer Ranneft, zij vertegenwoordigen reëele belangen. Doch de oeconomische tegenstellingen behooren niet gepersonifieerd te worden. Zij moeten verwerkt en opgenomen zijn in de staatkundige. In een vertegenwoordigend lichaam is voor de onderlinge inwerking van beginselen en overtuigingen (waarin de oeconomie verwerkt is) plaats; *niet* voor de eenzijdige behartiging van een enkel belang.

Een correspondentie in de *N. R. Ct.* van 9 Augustus besprak uitvoerig de Indische financiën en den Volksraad.

Het onderstaande is er aan ontleend:

Eigenlijk droegen de algemeene beschouwingen in den Volksraad dit jaar een overwegend financieel karakter. Had ook niet de landvoogd in zijn openingsrede de intrede van een nieuw tijdperk na de periode van ingrijpende bezuiniging begroet, omdat, ten koste van welke zware offers dan ook, de landsbegrooting van Indië voor 1925 klopt, ja, de gewone dienst zelfs een overschot belooft! Dat daardoor de heer Bodenhausen, de directeur van financiën, óók als regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken optrad, was misschien nog een gelukkige speling van het lot, want mr. J. J. Schrieke, die deze functie metterdaad en permanent vervult, is ditmaal met zijn antwoord weinig fortuinlijk geweest.

Zoo slecht is die redevoering ontvangen, dat Volksraadsleden van elke gezindte min of meer duidelijk hun misnoegen te kennen gaven, en dat vrijwel alle dagbladen, van links tot rechts, dit regeeringsantwoord scherp critiseerden. En daarbij ging het niet tegen den inhoud. Want men weet het wel: daarvoor is de regeeringsgemachtigde niet aansprakelijk te stellen. Maar de vorm, dien bepaalt de gemachtigde. En daaraan stootte men zich. De Volksraad en de dagbladen verlangen waardigheid en oprechtheid in den toon der regeering en vonden die in het antwoord van mr. Schrieke niet. Men kan echter daarbij opmerken, dat veel kwaads uit de functie voortkomt, welke dan ook niet minder dringend herziening behoeft.

Over het antwoord zelf kan men ten slotte kort zijn: de heer Schrieke wees namens de regeering de gemaakte bedenkingen tegen het politiek be-

leid af; de heer Bodenhausen die, welke tegen het financieel beleid waren aangevoerd. Laatstgenoemde had daarbij tegenover de eene zijde de gebrachte offers aan te duiden als zwaar, maar dragelijk, en de verdeeling van de lasten als rechtvaardig; tegenover de andere zijde moest vooral de aflossingspolitiek worden verdedigd — daarbij drong men reeds bij voorbaat aan op voorzichtigheid in het besteden van mogelijke overschotten. Voor aflossing van schuld willen sommigen, voor welvaartsmaatregelen anderen, voor defensie en pensioenen enkelen dat toekomstig overschot besteden.

Meer in het bizonder kwam de toestand van de Indische schatkist aan de orde bij de behandeling van de afdeeling III, financiën. Daar voerden alle partijleiders en alle groepsvertegenwoordigers het woord.

Daar sprak de heer Talma het eerst. Deze gewezen directeur van financiën, thans voorzitter van het suikersyndicaat, machtigste lichaam van het Europeesche groote landbouwbedrijf, in Indië, was in de eigenaardige positie, dat hij, pleiter thans voor deze particuliere bedrijfsbelangen, aan de schatkist moest trachten te onthouden, wat hij er eenige jaren te voren voor stond op te eischen. Toen zeide hij, op de ondernemingen doelend: „de vette patrijzen zullen gebraden worden". Thans, de heer Stokvis wees er op, stond mr. dr. Talma hier zelf als patrijs en hij deed alles om aan zijn lot te ontkomen. Bekwaam spreker en ervaren kampioen voor bepaalde belangen, wist de oud-directeur aan den toestand het delicate veelszins te ontnemen. Zijn pleidooi voor lage belastingen en zijn aandrang tot alles wat de suikerindustrie ten goede kon komen mocht men, door de voorzichtigheid van de voordracht, wel erkennen als de consequente verdediging van groepsbelang.

Daarin verviel mr. 's Jacob nimmer. En dat karakteriseert toch ook wel het verschil tusschen partij- en groepsvertegenwoordiging: de heer 's Jacob is gekozen lid voor den P. E. B., de heer Talma is benoemd lid als vertegenwoordiger van de suikerindustrie. Toch is de heer 's Jacob een niet minder overtuigd en bekwaam vertegenwoordiger van den Europeeschen handel als de heer Talma het is voor de suiker. Maar bij den heer 's Jacob is die behartiging van groote bedrijfsbelangen verwerkt tot een algemeen politiek beginsel; zijn aandrang tot steeds ruimer bevordering van het particulier initiatief en aanmoediging van den particulieren Westersche ondernemerszin past in zijn voorstelling van de toekomstige oeconomische ontwikkeling van Indië. Zoo staat deze figuur, met in het tropische getransponeerde liberale trekken, onafhankelijker en vrijer dan de groepsvertegenwoordigers.

Tot de laatsten behooren ook mr. Fruin (Deli) en mr. Delprat (scheepvaart), bovendien de heer Meyer Ranneft, de nieuwe afgevaardigde van het Binnenlandsch Bestuur, dat bij de verkiezingen eigen candidaten stelde. Te intellectualistisch van aanleg en te eclectisch van aard om een rondborstig-conservatief B.B.-man te kunnen zijn, is de heer Meyer Ranneft tot een met bedachtzaamheid ingenomen middenstandpunt geneigd. En daar volgt hem de heer van Helsdingen, de nieuwe C. E. P.-leider, die het meer dan zijn voorganger in het midden zoekt en die tracht met de Katholieke fractie, door den haar Schmutzer geleid, een soort middengroep te vormen.

Is in politieken zin de heer Engelenberg nog steeds de leider van de P. E. B., hij liet bij financieele zaken het woord aan mr. 's Jacob en aan den heer Kiès die — hier kondigde zich al een zekeren scheiding aan — iets verder ging dan deze laatste. Zoo liet ook de vrijzinnige leider, de heer Kerkkamp, voor financiën het woord aan den heer Wiessing, nieuw lid, leider van een groot verzekeringsbedrijf.

De heer Stokvis, het sociaal-democratische lid, naar wiens vaak scherp doch geestig woord men gaarne luistert, blijft ook in dezen Volksraad de overtuigde strijder voor het inheemsche belang.

Dit zijn dan wel de voornaamste figuren, die bij financiën op den voorgrond traden. De onderwerpen van overwegende beteekenis waren de vennootschapsbelasting en het voorgestelde uitvoerrecht op Inlandsche rubber.

De vennootschapsbelasting, zooals die nu door de regeering werd voorgesteld, was een proportioneele winstbelasting met een heffingspercentage van 10 en 25 opcenten. Dat was dan eindelijk het resultaat van een veeljarigen belastingstrijd.

Men had te kiezen uit drie stelsels: de uitkeeringsbelasting, de proportioneele winstbelasting en de progressieve winstbelasting. De namen duiden de principieele verschillen reeds aan.

Nu heeft indertijd de Indische belastingcommissie na veel studie de progressieve winstbelasting gekozen, en ook de Indische regeering achtte dat systeem voor de schatkist het voordeeligst en voor de betalers het rechtvaardigst. Toen de Indische regeering reeds eenmaal tot die beslissing gekomen was, werd ook een Nederlandsche belastingcommissie (voor Indië) in het leven geroepen. Die adviseerde tot de proportioneele winstbelasting, welke ook door den minister van koloniën aanvaard werd. „Overleg" tusschen Plein en Buitenzorg leidde ertoe, dat de Indische regeering zich tot het laatste stelsel bekeerde.

De belasting naar de uitkeering (zooals de Ondernemersraad gewenscht had) werd in den Volksraad door niemand dan door den heer Talma betreurd. Voor alle andere leden ging het tusschen de thans door de Indische regeering voorgestelde belasting en die, welke zij eenige jaren tevoren als de juiste had geoordeeld. Doch in den voorgestelden vorm bleek de vennootschapsbelasting voor niemand aannemelijk (dan voor den heer Talma); ook de heer 's Jacob, met alle rechtsche groepen, en uitteraard de vrijzinnigen, wenschten wijzigingen te zien aangebracht.

De heer 's Jacob wees er vooral op, dat de proportioneele belasting nadeelig is voor die maatschappijen, welke met een kleine mits zekere winst tevreden zijn. Het zijn alleen de groote maatschappijen met ruime winstmarges, voor wie deze belasting voordeel bracht. Zelfs verlichting. Want op verzoek van den heer Meyer Ranneft rekende de directeur van financiën voor, dat voor de zestig grootste maatschappijen het jaar 1922 — had toen het thans voorgestelde systeem gegolden — 7½ millioen, of bijna een derde deel, voordeeliger geweest zou zijn. De heer 's Jacob, en met hem anderen, wenschten daarom degressie. Dat wil zeggen: voor lage winstpercentages een lager heffingspercentage.

Daarnevens bleek bij vele leden de behoefte te bestaan om buitengewone winsten te belasten. Immers: de proportioneele winstbelasting laat exceptioneel hooger winsten zonder eenige extra-belasting; zelfs al zijn zij onder bizondere omstandigheden als werkelijke extra-winst of overwinst gemaakt. Deze leden wenschten dus niet alleen degressie, doch ook belasting van buitengewone winsten. Daartoe werden moties ingediend: een motie-Kiès, voor de najaarszitting indiening van een belasting op buitengewone winsten vragend; een motie-Van Helsdingen, die daarbij een nieuwe vinding aan de hand deed, namelijk een extra-winstbelasting, doch met een lager algemeen percentage. Daartegenover stonden de voorstanders van het progressie-stelsel. Niet bevredigd door mogelijke correcties wenschten zij een duidelijke uitspraak, dat boven de proportioneele de progressieve winstbelasting werd verkozen. De motie-Stokvis vroeg dan ook terugkeer naar het progressie-

systeem. Daar hebben alle vrijzinnigen, de N. I. V. B., de Inlandsche nationalisten en en de indiener voor gestemd, alsmede de heer Meyer Ranneft. Maar de motie werd verworpen.

Toen echter verscheen een motie der vrijzinnigen, ingediend door hun financieele specialiteit, den heer Wiessing. Die motie verlangde zoowel degressie als belasting van buitengewone winsten. Beide in de najaarszitting in te dienen. En voor die motie hebben toen alle vrijzinnigen gestemd, maar ook alle Katholieken, alle leden van de Chr. Eth. Partij, de B. B.-er, een Chineesch lid, twee leden van het I. E. V..... en vier P. E. B.-ers, volgelingen van mr. 's Jacob. In de rechtsche gelederen was dus al scherpe tweedracht ontstaan en de vaste meerderheid bleek ditmaal verdwenen: de motie werd aangenomen.

Zoo heeft de Volksraad op de vennootschapsbelasting zulke ingrijpende wijzigingen aangenomen, dat er van het proportioneele beginsel slechts een gedeelte meer over is.

Nog slechter verging het de voorgestelde rubberbelasting.

De zoogenaamde „Inlandsche rubber", dat is het product dat op Inlandsche ondernemingen wordt gewonnen, wordt de laatste jaren in zoo buitengewoon snel groeiende hoeveelheden geproduceerd, dat de Europeesche ondernemers er schade van ondervinden. Nu brengt deze stijging niet slechts voor de groote Europeesche ondernemingen (wier product beter maar duurder is) eigenaardige moeilijkheden, doch bovendien werd deze Inlandsche productie als argument gebezigd tegenover de Engelschen, die in Ceylon en Malakka nog altijd de restrictie toepassen, kunstmatig hun productie inkrimpen, en die het met leede oogen aanzien dat het vrijelijk produceerend Indië van de gestabiliseerde prijzen het meest profiteert. Ook van Engelsche zijde was er dus aandrang om den snellen groei ietwat te vertragen.

Zoo verscheen op de begrooting 1925 dan het voorstel, om van de Inlandsche rubber een uitvoerrecht te heffen, niet meer dan vijf procent, waarvan de opbrengst het eerste jaar een half, later wel twee millioen gulden zou bedragen. Natuurlijk kon deze maatregel niet worden ingediend als middel tot reductie van deze Inlandsche cultuur: zij werd zuiver fiscaal genoemd en gemotiveerd met de moeilijkheid om van den Inlandschen ondernemer inkomstenbelasting te heffen. Nochtans vond het voorstel in den Volksraad scherpe bestrijding. Men achtte het eenerzijds weinig rechtvaardig, de Inlandsche rubber aan een uitvoerrecht te onderwerpen terwijl die der Europeesche ondernemingen vrij mag worden uitgevoerd; anderzijds was men beducht dat deze belasting schadelijk zou werken op een Inlandsche exportcultuur, die van zoo ernstig oeconomisch belang is te achten. Zoo werd dan ook een motie-Moelia ingediend en aangenomen. En wederom viel de meerderheidspartij, de P. E. B., uiteen. Alle Inlandsche leden dier partij stemden voor de motie, ook de vrijzinnigen en ook de Inlandsche leden der andere partijen. Op enkelen na die, met den heer Stokvis, bezwaar maakten tegen de zinsnede, waarin als rechtmatig het verhalen van de aldus gederfde middelen op de inkomstenbelasting van de geheele Inlandsche bevolking werd erkend.

Zoo zijn dan bij deze begrooting de twee voornaamste regeeringsvoorstellen niet aanvaard. Wat het gevolg hiervan zal zijn, moet men afwachten. De Volksraad adviseert slechts; in Nederland wordt ten slotte de beslissing genomen.

De correspondentie in de *N. R. Ct.* eindigt aldus:

In de najaarszitting wacht ons dus opnieuw een belastingdebat, als de

regeering de gevraagde aanvullingsvoorstellen doet. En als daarbij niet kan gewaarborgd worden, dat de vennootschapsbelasting met de correcties op 1 Januari 1925 gereed is, dan wordt een motie- Van Helsdingen ingediend om de invoering tot 1926 te verschuiven!

De Ind. Tel. sprak den 17 Juli over het debat over de uitgaven voor de vloot.

Mit Wörter lässt sich trefflich streiten!..... lezen wij. Dat is dan ook gebeurd, bij de behandeling van de Marine-begrooting. Het leek het befaamde Pacific-Conflict in miniatuur. Cynici zeiden: een storm in een glas water.

De Marine-begrooting zelve gaf weinig aanleiding tot discussie. De Commandant der Zeemacht aan den tand gevoeld over de bezuinigingen bij zijn begrootingsafdeeling, kon er op wijzen, dat zijn ramingen inderdaad iets lager zijn dan voor 1924, maar op de onbescheiden vraag, wat hij verder doen zou om nu inderdaad tot een flinke vermindering te komen, moest hij het antwoord schuldig blijven. Inderdaad de bedoeling is in het geheel niet om den heer Aay als financieel Adviseur aan Marine te verbinden.

Integendeel, er is een nieuwe vlootwet in den maak en die komt naar alle waarschijnlijkheid reeds in de a.s. najaarszitting van den Volksraad in behandeling. Op dit oogenblik bepaalt men er zich toe — dat blijkt ook duidelijk uit de begrooting — de zaken gaande te houden. Den Volksraad was niets bekend over het tijdstip, waarop eventueel het vlootvraagstuk opnieuw aan de orde zou worden gesteld, maar dat het wederom in behandeling zou komen viel wel nauwelijk te betwijfelen. Ieder weet dat de toestand, zooals hij nu is, niet kan worden gehandhaafd. Men heeft een vloot of men heeft er geen. De millioenen, die thans worden uitgegeven voor ..... géén vloot, zijn weggegooid geld.

Er waren echter solider aanwijzigingen, dat men in den kring der Regeering zich voorbereide op een nieuwen stap. Bij de behandeling van de legerbegrooting is de aap uit de mouw komen kijken. In de oorlogsbegrooting was bij voortduring sprake van ,,steunpunten van de vloot'' en andere maatregelen, die op een samenwerking tusschen het leger en de toekomstige-vloot duidden. Van nog meer belang intusschen is hetgeen in Nederland is geschied; daar zijn bij suppletoire marinebegrooting-1924 de gelden aangevraagd en bewilligd voor twee torpedojagers en twee flottieljevaartuigen..... die merkwaardig veel leken op de torpedojagers en flottieljevaartuigen uit het oude vlootplan.

Ofschoon de helft van de kosten dier vaartuigen voor Indische rekening komt is de Volksraad hierover niet gehoord: de Vice-Admiraal, dit toegevende en toelichtende, verklaarde, dat waar de Volksraad destijds gunstig had geadviseerd over de Vlootwet, er geen reden was om bij de vaststelling van een post van eenige eenheden, die in het oude vlootplan passen, opnieuw den Volksraad te hooren Z.Exc. vergat, dat tuschen 1921 en 1924..... nu ja, drie jaar liggen-drie jaar, waarin veel gebeurd is!

Aan het overzicht den volgenden dag in hetzelfde blad opgenomen, ontleenen wij deze zinsnede:

Groot vertrouwen in den gang van zaken bij de Gouvernementsbedrijven hebben blijkbaar zelfs de vrienden er van nog niet. Het was merkwaardig, hoe duidelijk dat bleek bij de replieken, toen meer dan één spreker, die de bedrijven een warm hart toedraagt, over de vertrouwensquaestie begon en zich erover beklaagde, dat het publiek van die bedrijven alle kwaads gelooft, dat ervan wordt verteld (en voor een goed deel, helaas terecht!) Ook het antwoord van den Directeur in eersten termijn was niet bepaald ge-

schikt geweest om het vertrouwen in het beleid van het departement te versterken. Er zijn ten aanzien van Gouvernementsbedrijven verschillende stroomingen in den Raad: er zijn leden, die in het algemeen geen voorstander zijn van staatsexploitatie, tenzij voor de monopolistische verkeers- en lichtbedrijven. Er zijn er andere, die uitbreiding dier bedrijven in beginsel toejuichen. Daartusschen liggen allerlei nuances. Wat echter *allen* wenschen is de hoogst mogelijke *efficiency* van de bedrijven, het vermijden van onnoodige uitgaven. En wie kan helpen, dat men juist op dit punt twijfelt? De feiten spreken te duidelijk — en de directeur verontschuldigt ze.

In de bijeenkomst van Zaterdag 19 Juli werd het Comité Generaal in zake de Tanggerang-affaire voortgezet, en daarna de voorjaarszitting, in openbare vergadering, door den voorzitter mr. dr. W. M. G. Schumann met een gemoedelijk geestig speechje gesloten.

* * *

Het opium-vraagstuk. In de nummers van 30 Mei en 2 Juni wijdde *De Ind. Ct.* (W.-Java Ed.) aandacht aan de ideëele en de materieele zijde van het opium vraagstuk, aan de bestrijdingsmethoden, aan hetgeen in China gebeurt, om ten slotte op de opium-conferentie van den Volkenbond te komen.

Uit het hier overgenomen slot van het artikel kan men de strekking opmaken.

Velen hebben over het opiumvraagstuk geschreven, vele pro's en nog meer contra's hebben we gelezen en we kwamen dan zonder uitzondering tot de conclusie, dat aan beide zijden een ongelooflijke eenzijdigheid werd betracht.

Wij noemen jhr. mr. W. Elout van Soeterwoude, den oprichter van den anti-opiumbond, die in zijn orgaan ,,De opium-vloek'' krachtig tegen het opium ten strijde trok. Voorts Thomas de Quincy, Arvède Barine, Von Miklucho Maclay, Martin, J. L. Zegers, ,,Het opiumvraagstuk in Ned.-Indië'', Van Kol, Wiselius, dr. Brero in het geneeskundig tijdschrift, Emil Metzger: ,,Das Opium in Indonesien'', de artikelenreeks van M. van Geuns in het *Soer. Hbl.* en sir Alex Hosie om met dezen jongeren auteur te eindigen.

Van Kol, die bij ons het best bekend is, citeert o.a. met veel sentiment, hoe dr. Sun Yat Sen in 1913 het opiom vervloekte, terwijl deze zelfde Sun Yat Sen nu de uitbreiding van den opium-aanplant in China op schandelijke wijze bevordert. Naïevelijk meende hij, dat in China geen grein opium meer was, omdat hij op navraag voor goed geld geen opium kon machtig worden. De heer Van Kol moet het nu nog eens gaan beproeven en dan late hij niet na dr. Sun Yat Sen te gaan bezoeken, om dezen te herinneren aan diens woorden voor de Kuomintang gesproken. Het is datzelfde China, dat thans aan de opiumbestrijding de grootste moeilijkheden in den weg legt.

Hoe grooter chaos in China ontstaat, hoe moeilijker het zal worden, ten aanzien van het opiumvraagstuk, met China te onderhandelen over een beperking van den aanplant en over het vaststellen van exportlicenties. Het zijn de toestanden in China, welke op het moment de geheele opiumbeweging op haar kop zetten en daarom is het dubbel noodzakelijk, dat de mogendheden weer eens bij elkaar komen, om het opiumvraagstuk te bespreken en nadere internationale regelingen vast te stellen.

In November van dit jaar zal een conferentie bijeenkomen op initiatief van

den Volkenbond. Aan de conferentie nemen deel: Groot-Britannië, de Vereenigde Staten, Japan wegens Formosa, Siam, Portugal voor Macao, Nederland, Indo-China en ook Frankrijk, Britsch-Indië, Turkije en China. Op deze conferentie zal getracht worden een bepaalde gedragslijn vast te stellen, ten opzichte van het opiumvraagstuk.

De Vereenigde Staten, waar met zooveel energie tegen het alkoholgebruik gevochten wordt, zullen zeker aandringen op „abolition" van het opium, en in ieder geval zullen zij streven naar een vermindering van de totale hoeveelheid opium, welke wordt verbouwd. De bedoeling schijnt te zijn, dat alle staten door intermediair van den Volkenbond de hoeveelheden narcotica opgeven, welke voor medische doeleinden noodig zijn. Deze cijfers zullen worden vergeleken met het huidige debiet in de wereld, om dan te overwegen met welk percentage per jaar dat debiet kan worden verminderd. Dergelijke regels kunnen alleen succes hebben als alle landen daaraan met alle kracht medewerken; daarom wordt met angst en vreeze gewacht wat China in dezen kan doen en zal doen. Als men echter weet dat volgens de jongste berichten uit China de boeren door de soldaten met de bajonet op het geweer tot den aanplant van opium worden gedwongen en men tevens hoort, dat de soldaten in de verschillende legers in Zuid-China met opium worden betaald, welk narcotium de soldaten weer in de dorpen aan den man brengen, dan kan men zoo ongeveer begrijpen wat van China te verwachten is, en toch staat en valt met China eigenlijk de geheele opiumconventie.

Wordt op de aanstaande opiumconferentie een vermindering van den opium aanplant en het opiumgebruik vastgesteld, dan zal tevens worden getracht een regeling te ontwerpen voor in- en uitvoercertificaten voor opium, zoodat men met krachtige contrôle een overzicht krijgt van de beweging van het opium.

Zoo mogelijk zal ook gepoogd worden een uniform strafstelsel — een soort opiumwetgeving — saam te stellen, opdat eenzelfde opiumovertreding ook naar gelijken maatstaf wordt bestraft.

Resumeerende kunnen wij bovenstaand betoog saamvatten in de volgende punten:

Wij zijn voor een beperking van het opiumgebruik en achten opium een maatschappelijk kwaad, dat krachtig behoort te worden bestreden.

De bestrijdingsmaatregelen dienen zoodanig te worden toegepast, dat de smokkelhandel tot een minimum blijve beperkt.

De opiumregie heeft schitterend werk gedaan; op dien weg dient beleidvol te worden voortgegaan.

Het is Holland's eerste plicht om aan de internationale besprekingen een werkzaam aandeel te nemen, zoo mogelijk daarbij een leidende positie in te nemen.

* * *

Het I. E. V. Door het aandeel dat het Indo-Europeesch Verbond gehad heeft in de overwinning van de P. E. B., bij de laatste Volksraadverkiezingen, en door de oprichting van een afdeeling in Nederland heeft het I. E. V. verhoogde actualiteit gewekt. De vermeerderde belangstelling uit zich ook in beschouwingen aan deze organisatie gewijd, zooals wij in deze Revue reeds deden uitkomen, het moge nader blijken uit het hier nu volgende.

De *Ind. Ct.* (W. Java-Ed.) van 31 Mei schreef:

„Eerst Soerabaja, toen Bandoeng, nu Batavia.

Drie bewijzen voor de juistheid van ons inzicht, dat het hoofdbestuur van het I. E. V. op den verkeerden weg was toen het weigerde om een goed omschreven en bindend politiek program te ontwerpen en steun zocht bij een groep wier belangen lang niet altijd met die van den hiergeborene parallel gaan. Wat nu gebeurd is, kon niet uitblijven. Het is de logische consequentie van de in de kringen der hoofdbestuurders heerschende vrees om zich politiek te verklaren.

Men dacht wel altijd uit het sentiment, dat in de geschiedenis van het I. E. V. zulk een voorname rol heeft gespeeld, kracht te kunnen putten. Men bouwde tezeer op het saamhoorigheidsgevoel, dat in deze kringen zoo sterk ontwikkeld is. En men vergat, dat wanneer het terrein der leuzen verlaten en dat van de daad betreden moet worden, geen sentiment, hòe redelijk, en geen saamhoorigheidsgevoel, hòe sterk ontwikkeld ook, maar slechts een juist besef van 't geen de volgelingen aan wenschen en idealen in zich omdragen, den goeden weg kan wijzen.

Er zou van oppositie geen sprake geweest zijn, zoo het hoofdbestuur niet vervallen ware in de fout, welke zoo menige organisatie van Indo-Europeanen heeft aangekleefd, namelijk om altijd en eeuwig op anderen te steunen. Douwes Dekker, de Indiërs in zijn N. I. P. te zamen brengend, zocht al spoedig contact met de Inlandsche beweging. Het I. E. V., van den aanvang af afkeerig om dat verkeerde voorbeeld te volgen, toonde meer durf om op eigen beenen te staan. Maar niet zoodra werd 't tijd om te trachten de idealen op het terrein der practische staatkunde in toepassing te brengen, of wéér zocht de hand van den Indo naar een steun in den rug.

Eenzelfde fout — een gelijk resultaat: oppositie.

Douwes Dekker heeft moeten ervaren, dat de Indo-Europeaan niet van zins is om zich terwille van een utopie de eens verkregen rechten te laten ontnemen. Het hoofdbestuur van het I. E. V. ondervindt nu, dat de Indo-Europeaan evenmin van plan is om zich te laten spannen voor den wagen van een bepaalden belangengroep die den trekker uitspant en aan den wegkant laat staan zoodra zij hem niet meed vannoode heeft.

De Indo-Europeaan wil zichzelf zijn. Geen voorhoede van de Inlandsche beweging, maar ook geen achterban van groepen, die Indië een filiaal van het Westen willen doen blijven.

Een middenmoot. Een sterke kern in Indië's maatschappelijk leven. Een groep, krachtens geboorte en gevoel noch anti-Nederlandsch, noch anti-Inlandsch gezind. Mannen, die Indië hun vaderland achten te zijn en dat vaderland wenschen te dienen met al de kracht, en al de talenten, en vooral al die liefde welke in hen is. Een organisatie, welke zich derwijze aandient, behoeft geen steun van derden. Zij vindt voldoende kracht en macht in zichzelf.

De jongste verkiezingen voor den Volksraad hebben bewezen, dat het I. E. V., zoo het geheel op eigen beenen staat, alleszins in staat is om zich een ruime vertegenwoordiging te verzekeren. Van dat besef nu is de oppositie, zoowel te Soerabaja, als te Bandoeng en hier, doordrongen. Zij wenscht de rol van slippendrager niet langer te vervullen. Zij verlangt op eigen beenen te staan, eigen belangen in eigen kring en op eigen kracht te dienen.

Zij wil geen breuk, naar vooral Batavia duidelijk gedemonstreerd heeft. Doch ook geen samenhang ten koste van de wezenlijke belangen der hiergeborenen.

Wat zij verlangt is de klare uiting van het in breeden kring levend fier bewustzijn, dat de Indo-Europeaan alleszins in staat is om zich, naar Berretty eens zoo treffend juist gezegd heeft, met eigen middelen een weg in de rimboe van den practischen levensarbeid te kappen.

Daarom verdient deze oppositie geen smaad en hoon, maar groote waardeering.

Zij is de voorbode van een nieuw, krachtig innerlijk leven in de kringen der Indo-Europeanen, die, met volledige miskenning van de eigen beteekenis, veel te lang aan den leiband van slechts zichzelf zoekende groepen hebben geloopen."

Het *Ind. Volk* gaf in zijn nummer van 7 Juni een betrachting, waarin men punten van gelijke waarneming zal opmerken als in het hier voorafgaande artikel, maar het beijvert zich de opborrelende beek naar den sociaal-democratischen stroom te leiden. De P. E. B. eenerzijds, de S. D. P. anderzijds; de inlander eenerzijds de blanda anderzijds; het rassenonderscheid eenerzijds, de maatschappelijke tegenstelling anderzijds. Van het oogenblik af dat het I. E. V. besluit zich zelf te willen zijn, staat het voor de moeilijkheid: hoe kan de Indo zich zelf blijven buiten die stroomingen èn in die stroomingen? Het artikel in het *Ind. Volk* doet deze moeilijkheid duidelijk uitkomen.

„Er komt verzet tegen de tegenwoordige leiding van het I. E. V.", zoo lezen wij. „Het is nog ongearticuleerd en een welomschreven doelstelling ontbreekt er ganschelijk aan, doch het feit dat de rebellie is uitgegaan van kringen, die van de I. E. V. schakeering het meest en het eerst getroffen zijn en worden door den ongunst der tijden, is hoopgevend voor een betere partijgroepeering. Zoolang de „niet aan politiek doende" organisatie van Indo-Europeanen haar politieke strevingen binnenskamers kon houden, was er voor afscheiding van den kleinen Indo geen gevaar, doch nu de Volksraadsverkiezingen een hecht verband met den P. E. B. aan het licht bracht, nu komt zijn bezinning, die leiden moet tot een andere oriënteering dan die op grond van het rassencriterium alleen.

En daarmee wordt een poging gedaan om aan het vraagstuk van de positie van de Indische Nederlanders in deze gewesten een ander aspect te geven en mede daardoor is het de moeite waard dat vraagstuk eens wat nader te bekijken.

De doorsnee Indo-Europeaan voelt zich in de zeer gecompliceerde Indische samenleving achtergesteld en gekortwiekt. Hij wrokt daartegen naar twee kanten. Hij wrokte egen de blanda's, die met hun regeering en een geheel Westersche cultuur achter zich, hun rassen-positie in tropisch Nederland tot de meest sterke kunnen maken. Hij wrokt tegen de Inlanders, in zijn oogen troetelkinderen eener ethische politiek, over-het-paard-getilden, hooger gewaardeerd dan hun maatschappelijke prestaties verdienen, sterk door hun getal en — voor zoover de bovenste lagen aangaat — gevaarlijk als concurrent op de arbeidsmarkt. En tusschen deze beide groepen in weet hij zich de veronachtzaamde, voor wien nimmer iets speciaals van gouvernementswege wordt gedaan, die geheel aan zichzelf is overgelaten omdat hij nu eenmaal „Nederlander" is, in welk begrip een zekere mondigheid, een zekere zelfstandigheid stilzwijgend wordt verondersteld, ook al spreken de feiten deze onderstelling absoluut tegen.

De feiten schijnen dezen wrok te rechtvaardigen, want het kan niet worden ontkend, dat de positie, waarin het overgroote deel der Indo-Europeanen verkeert, een allesbehalve benijdenswaardige is. Zij zitten als tus-

schen twee vuren en hun positie lijkt in dat opzicht wel wat op die van den middenstand in West-Europa, die als een soort buffer dienst doet tusschen de twee op elkaar in werkende machten van kapitalist en arbeider.

Er is echter dit verschil, dat ook al wordt de bezittende klasse, die de Nederlandsche middenstander in Holland boven zich weet, in algemeenen zin in Indië door de volbloeds vertegenwoordigd, de sterke vechtwaardige arbeidersklasse in Nederland, die uit eigen krachten de middelen put om haar maatschappelijke positie te verstevigen, hier geen equivalent vindt in de millioenen-groep Inlanders, die den eigen weg nog niet heeft verkend.

De voortgaande ontwikkeling van Indië in sociaal-economisch opzicht zal echter hier dezelfde tegenstelling scheppen, die de kapitalistische maatschappij-orden in het oude Europa heeft voortgebracht, tegenstellingen, die geen rassen- maar een klassen-karakter dragen. Elk der hier aanwezige rassengroepen zal in deze klassen-indeeling worden opgelost. Immers de Inlanders, wier persoonlijk en groepsbelang op den duur grootendeels zal gaan samenvallen met dat van de niet-bezittende klasse over gansch de wereld, zullen die wereldpositie mede gaan voorstaan en verdedigen, en de Europeanen, die in de chronische bestaansonzekerheid van het proletariaat zullen worden weggestooten, zullen zich met het wereldproletariaat en niet met de Indische blanda's solidair gaan gevoelen.

Er zullen natuurlijk Indische Nederlanders zijn, wier belangen eveneens samenvallen met die der bezittende klasse terwijl het grootere deel door de maatschappelijke tegenstellingen zal worden ingedeeld bij de klasse, die over de gansche wereld den strijd voor haar verheffing voert. En het is dan ook op grond van deze maatschappelijke tegenstellingen, die in eersten aanleg nu reeds in Indië aanwezig zijn, dat wij elke poging tot rassenorganisatie kortzichtig en verderfelijk noemen.

Daarmede is een bond van Indo-Europeanen uiteraard niet veroordeeld mits men de rassen-groepeering, die daarin besloten ligt, vervangt door de maatschappelijke groepeering en dus van toetreding niet uitsluit andere sociaal-zwakken, die toevallig geen Indo's zijn.

Tot zoover de aanhaling uit het *Ind. Volk*. Men ziet, het Indisch sociaal-democratisch partijorgaan, wil geen Indo-Europeesch Verbond, het bepleit een I. E.-fractie van de S. D. P., welke zich zal stellen tegenover den I. E. die geen socialist is.

De moeilijkheid is hiermede niet opgelost, maar juist scherp gesteld.

* * *

Eén land, één korps. Terecht heeft eens collega Vierhout geschreven dat de hatelijkheid van het woord ,,buitenbezittingen'' nog minder in het tweede deel der combinatie zit dan wel in het eerste: *buiten*. Dat eerste deel is in het nieuwe kunstwoord ,,buitengewesten'' bestendigd. Daarmede is het gekenschetst als een woord van wel specifiek Javasche vinding. Het is een woord uit de regeeringscentrale. Java en — wat er buiten ligt. Zoo schrijft *De Locomotief* van 7 Juni.

Er zal wellicht een tijd komen dat men overwegen gaat het centraal bestuur over Indië te verplaatsen — niet naar Bandoeng, maar naar een metropolis ergens in Midden-Sumatra, of misschien ook wel naar een ander eiland. Het valt niet te voorzeggen. Maar te voorzeggen valt wel, dat er in de toekomst een andere verhouding tusschen Java en de tegenoverliggende eilanden zal intreden naarmate Java de grens zijner oeconomische mogelijkheden zal zijn genaderd en de andere eilanden in volle ontwikkeling zullen geraken.

En al laat zich die ontwikkeling niet met kunstmiddelen dwingen, anderzijds valt ze reeds te bevorderen door meer en meer de bizondere beletselen voor haar weg te nemen.

Tot die beletselen behoort de achterafstelling van het grootere Indië buiten Java. De achterafstelling in naam en reputatie.

Het is niet onze bedoeling om aan gebieden, die nog in het begin van hun ontwikkeling staan, een naam te willen geven die hun niet toekomt, in de verwachting dat zij daarmede bijster geholpen zullen zijn. Maar het is toch zeker niet veel gevergd, wanneer men meer en meer Indië gaat beschouwen als één land, waarvan de deelen in verschillende stadia van ontwikkeling verkeeren — niet meer: Java en de rest, maar: *Indië*.

Tot die achterafstelling in naam en reputatie draagt naar onze stellige overtuiging in niet geringe mate bij het feit dat het Indisch bestuurskorps in twee deelen is gesplitst, één voor Java en Madoera, één voor de buitengewesten. Het is een oude, een heel oude kwestie, die der gescheidenheid van het korps, maar het is er een, waarin het laatste woord zeker nog niet is gesproken, en wij voorzien het oogenblik, waarop één korps in één land bestuur zal voeren. In de organen van het B. B. zijn de voor- en nadeelen van de vereeniging van het korps herhaaldelijk in debat gebracht en het ligt niet in onze bedoeling hierin terug te treden. Maar wij willen hier op enkele aan de samensmelting van de nu gescheiden korpsdeelen verbonden factoren wijzen, van beteekenis voor de ontwikkeling van Indië als oeconomisch geheel.

In de eerste plaats ware niet te onderschatten wat wij willen noemen de moreele invloed voor „Grooter Indië" van een vereeniging van het B.B.-korps. Indien men uit het feit dat een resident van Soerabaja morgen tot gouverneur van Sumatra's Oostkust kan worden benoemd, een assistent-resident van Menado morgen kan worden overgeplaatst naar Jogja, een controleur van Ambarawa morgen zijn bevordering kan krijgen tot assistent-resident van Pematang Siantar, indien men daaruit al niet tot de gelijkwaardigheid van de verschillende deelen van Indië zal besluiten, zoo zal men er uit besluiten tot hun gelijkgerechtigdheid.

Vader Gouvernement, zoo zal men voelen, kent maar één Indië, en het zendt zijn bestuursambtenaren uit door het geheele land, overtuigd dat zij in elk deel van het groote gebied belangrijk en opbouwend werk voor hun handen vinden. Men kan hieraan geringe beteekenis hechten. Wij beschouwen dezen factor als te behooren tot die onweegbare, maar niettemin wegende, factoren, welke hun invloed eerst geleidelijk, maar met niet minder zekerheid, doen gevoelen.

Maar voor het achterafgestelde gebied zijn er nog heel andere voordeelen aan verbonden. Het zal voortaan de beschikking hebben over ambtenaren, die zich niet min of meer als ballingen behoeven te voelen, bij hun collega's van gelijke studie en afkomst op Java achtergesteld. De ambtenaren van het ééne en ondeelbare korps zullen bovendien een ruimer gezichtsveld hebben en een ervaring, verrijkt door verscheidenheid van ondervinding. Hemelsbreed mogen in sommige opzichten de toestanden op Java en op de andere eilanden verschillen, dit pleit niet tegen de wenschelijkheid om die uiteenloopende toestanden gelijkelijk te leeren kennen. Het is toch niet enkel wat men beleeft, hetgeen den man van ervaring maakt, maar wat men uit het beleefde léért, en hoe meer verscheiden dan het beleefde, des te meer zal hij die te leeren weet er profijt van trekken. Zoo zal de ervaren bestuursman van Java, de man die zijn „vak" verstaat, zich snel thuis weten te voelen ook zelfs in den uitersten uithoek van den archipel onder

geheel andere verhoudingen, doordat hij de elementaire beginselen van bestuur in het oog zal weten te houden. Het eene gewest is gemakkelijker te besturen dan het andere. Zal er daardoor verschil zijn in de methoden, in de beginselen niet.

De taak van den ambtenaar, tot het ééne groote korps behoorende, zal zwaarder zijn dan totdusver de taak van den bestuursambtenaar is. Maar ze zal weder winnen aan perspectief. Wordt de taak van den ambtenaar zwaarder, men verleene aan de positie een verhoogde materieele aantrekkelijkheid, welke dan tevens waarborg is voor een ruime keuze van candidaten en de mogelijkheid schept van een scherpe selectie. Het meerdere, aan het vernieuwde korps besteed, brengt met zekerheid zijn rente op.

Aan de grootere bekendheid van de landen, welke nu te ver uit het oog en uit het hart der regeering zijn gelegen, komt een uitwisseling van bestuurskrachten door heel Indië heen ontwijfelbaar ten goede. Bekendheid, die niet binnen den kring van het korps zelf besloten zal blijven, doch zal uitstralen naar buiten. Elk bestuursman op Java met bestuurservaring in de buitengewesten zal meehelpen tot verbreiding van de kennis, in vroegere sferen van werkzaamheid verkregen.

Meer nog dan tot dusver zullen er in een bestuurspraktijk, welke aan ruimheid van arbeidsveld wint, mannen worden gevormd, die onder de verdere ontwikkeling van Indië, ook in staatkundigen zin, hun sterke schouders vermogen te zetten.

Wie ook maar iets begrepen heeft van den ban der vergetelheid waaronder thans een groot deel van Indië gebukt ligt, wie ook maar iets heeft leeren verstaan van de gevoelens van verweesdheid in de stille verre landen buiten de koestering der maatschappelijke centra, zal erkennen dat elk middel om het trieste isolement dier toch óók Nederlandsch-Indische gebieden te breken overweging verdient. Zulk een middel ziet de Schr. in *De Loc.* in de éénwording van het korps bestuurders.

* * *

Een Javaansch muziekschrift. Op het eerste congres van het Java-Instituut in Juni 1921 vormden „de ontwikkelingsmogelijkheden van de muziek op Java een der onderwerpen van beraadslaging. De besprekingen werden aanleiding tot een bestuursvoorstel, om een prijsvraag inzake Javaansch muziekschrift uit te geven, voorstel door de algemeene vergadering aanvaard. Dientengevolge bevatte de vierde aflevering van den eersten jaargang van het driemaandelijksch tijdschrift *Djawa* de voorwaarden voor deelneming en de wijze van beoordeeling.

Aan de uitvoerige gegevens voorkomende in de eerste aflevering van den vierden jaargang van ditzelfde orgaan van het Java-Instituut, ontleenen wij hier enkele.

Bij de beslissing bestond de jury uit de heeren J. S. Brandts Buys, R. Ad. Ar. Danoesoegonda, J. Kats, Mr. J. Kunst en R. M. Ng. Soedjanapoera.

Op den 1en September 1923 eindigde de gestelde termijn voor mededinging, toen waren vijf inzendingen ingekomen. Daar de jury noode daaronder stukken miste in het toonschrift van R. M. Ar. Soerja Poetra en in dat van Djajadipoera—Hofland werd, in overleg met het bestuur van het J. I. de termijn tot 31 December 1923 verlengd. Zoodoende is 't aantal inzendingen zeven geworden.

De 1e prijs, *f* 300 is toegekend aan den heer M. Ng. Lebdapradongga, mantri-nijaja van de Kapatihan te Soerakarta in collaboratie met den

heer M. P. Djatiswara, 2den luitenant kapelmeester van het strijkorkest in de Karaton te Soerakarta.

Een 2de prijs, *f* 175, met een premie van *f* 100, deze speciaal voor het eigen gevonden schrift, aan den heer R. F. Djajadipoera en mevrouw Hofland (pseudo Linda Bandara) in samenwerking, beiden in Djokdjakarta. Een 2de prijs, *f* 175 aan den heer M. Ng. Soetasoekarja, mantritjarik Kaboepaten, geholpen door den heer M. Ng. Mlajadimedja, mantrinijaga Karaton te Soerakarta.

Deze prijswinners hebben allen voldaan aan de gestelde voorwaarde: wedergave van een volledig Javaansch muziekstuk *in partituur*.

Onder de andere bepalingen van den wedstrijd was er één, die aan de jury voorschreef, de beoordeeling van de inzendingen te bewerkstelligen niet slechts volgens de eigenschappen van het schrift als zoodanig, doch óók naar de bruikbaarheid ervan meer speciaal voor den wijderen kring van Javaansche muziekliefhebbers".

De inzendingen deden duidelijk uitkomen, dat nauwelijks viel te voldoen aan den eisch in de desbetreffende bepalingen gesteld, volgens welke het te bekronen schrift *zoowel* geschikt moest zijn voor de notatie van partituren, *als* voor het gebruik in wijdere Javaansche kringen.

Dientengevolge besloot de jury het eene van het andere te scheiden, en de drie bijdragen met schrift volgens Westersch beginsel naar haar verdiensten als partituurnotatie, de vier overige naar haar kwaliteiten voor Javaansch gebruik te beoordeelen.

Zoodoende kreeg een eervolle vermelding en *f* 50, benevens een premie van *f* 50, deze speciaal voor het eigen gevonden nieuwe schrift, de heer R. Soelardi Hardjasoedjana te Soerakarta. Een eervolle vermelding en *f* 50, benevens een premie van *f* 25, deze speciaal voor het eigen gevonden nieuwe schrift, aan den heer R. Loerah Djajengoetara te Djokdjakarta. Een eervolle vermelding en *f* 50 aan den heer R. M. Ad. Ar. Tjakrahadikoesoema, gepensionneerd regent van Temanggoeng in Kedoe. Eindelijk, eenzelfde eervolle vermelding met eenzelfde bedrag aan den heer R. Tirtana, opzichter p. b. te Temanggoeng.

Overgenomen zij hier nog de aanteckening van de jury, dat vier inzenders zich begeven hebben in min of meer uitvoerige beschouwingen over theoretische kwesties, de Javaansche muziek rakende. Het ligt in de bedoeling hiervan, voor zoover het een ruimere bekendheid verdient, een overzicht in Djawa op te nemen. Aan deze beschouwingen is echter geen beteekenis toegekend bij het bepalen van de waarde der inzendingen.

* * *

Deli en de Overwal. Aan een aardig feuilliton van *De Loc.* van 6 Juni is het volgende ontleend.

„Het bericht dat de K. P. M. zich op de beurtschipperij in de Straat van Malakka gaat werpen, voert mijn gedachten terug naar den tijd toen Deli in den Overwal nog zooiets zag als het beloofde land, waar men heentrok om het Groote Leven te genieten, om zich de planterszorgen van het lijf te schudden, om er een honeymoon door te brengen of om zijn onfortuin in de Sumatraansche cultures te corrigeeren met een good luck op de Malakkaansche races. Toen was het tegenwoordige Deli nog niet veel meer dan een opengekapt stuk land, met het front naar de zee en in den rug een halvemaanvormigen muur van bergen, waarachter de Bataks oorlogje speelden, als afwisseling van hun bezoeken aan de doessoens ter beproeving van de brandbaarheid der Delische tabak.

Men werkte in Deli en foof aan den overkant.

Dat was nog in den tijd toen het ,,bon ton'' werd geacht om een vacantie door te brengen op den Craq, het Lembang van Penang, het hillhôtel, dat met zijn ,,dove-cots'' op wittebroodsweken van Delische bruidegoms en hun per Duitsche Lloyd uitgekomen *handschoentjes* was berekend en ook den gezworen vrijgezel de noodig afwisseling bood''.

Na over de herinnering van Penang verder te hebben uitgewijd, vervolgt het feuilleton:

,,De Overwalsche races waren voor tal van Deli-planters trouwens onweerstaanbare verleidingen en niet tot Penang bepaalde zich hun belangstelling voor de paardensport, maar ze trokken van de eene draverij naar de andere, naar Kwala Loempoer, Selangor, Singapore. Menig Deli-eigenaar maakte daar goede zier en zwier met zijn ,,griffins'' of keerde met een dikken zak dollarbiljetten naar Medan terug.

Ja, de Straits, dat was voor den Deliaan zooveel als De Beschaving: een afschijn en tegelijk voorproef van het in vergetelheid rakende oude Europa.

Dat hing trouwens ook zoowat met ,,ontdekking'' van Deli samen. Want al had dan een Java-tabakker de eerste planterij voor de groote markt op de Oostkust georganiseerd, al wat de cultuur van noode had, de arbeidskrachten in de eerste plaats, maar ook de werktuigen en andere ingrediënten, moest van of via de Straits worden aangevoerd. En voor een deel werden ook de menschen in de cultures van den Overwal uit geapproviandeerd. Terwijl het kostelijke dekblad over Straits-havens naar de Europeesche markt werd verscheept, het eerst per Holt-line via Singapore, later per Nord-Deutsche Lloyd via Penang, met welke maatschappijen ook de Europeesche werkkrachten voor het grootste deel werden aangevoerd.

Zoo waren het dan schepen onder vreemde vlag, die jaar en dag den oversteek tusschen den Engelschen en den Hollandschen wal hebben gemaakt''.

Aan die overtochten zijn rare verhalen verbonden, waarover het een en ander wordt verteld, en dan lezen wij verder:

,,Dat is dan alles al weer heel lang geleden en zoetjes-aan zijn tusschen Deli en den Overwal de bordjes verhangen. Deli is in een toenemend tempo opengegaan, de cultuur is verder de binnenlanden in gedrongen, de Bataklanden zijn met een paar militaire marschen en een krachtig bestuursbewind gepacificeerd, de tabak is aangevuld met rubber, met thee, met koffie, oliepalmen, tapioca en nog veel andere producten en het heele gebied is opgenomen in het Groot-Indische oeconomische verband. En met de groeiende beteekenis van Deli, met zijn verheffing van oer- tot ordeland, is het op zijn beurt een aantrekkingspunt geworden voor de overburen. Het duurde al niet lang na de opening van de Ziekenverpleging te Medan, waar de beste dokters der cultuurmaatschappijen in consult konden worden gehaald, dat Engelschen hun body liever toevertrouwden aan de wetenschappelijke behandeling, welke men daar kon ondergaan, dan aan het twijfelachtig specimen medicus, dat zich in Singapore en Penang had neergelaten. En toen het Delische achterland in ontginning kwam en er wegen kwamen over de passen der Batakbergen heen, de hoogvlakte op en over, toen ontstond daar aan den Noordelijken rand der bergen op een hoogte van bijkans vijf duizend voet Brastagi, een modern tropisch villadorp met een up-to-date hotel, en naarmate het wegenstelsel in het binnenland werd gecompleteerd en Oost- en Westkust elkander de hand gingen reiken, ontstonden er mogelijkheden van toerisme en natuurgenot, zooals men die aan den anderen kant der Straat van Malakka nergens had te bieden. En niet

meer trokken de Delianen naar den Craq, maar uit Singapore, uit Penang, uit Selangor, Kinta, Swettenham, van alle hoeken der Straits kwamen de Engelschen naar den Sumatra-wal. Van Belawan voert hen nu immers de auto in ruim een half uur naar een mooie tropenstad met comfortabele hôtels en vandaar door een prachtig cultuurland over de grootsche serpentinebergbanen van Boven-Deli, over den Teungkeh-pas, tusschen den Sibajak en Dolok Baros door, naar de wijde Karo-hoogvlakte, door een wal van machtige gebergten omheind. En dan naar het Tobameer, het diep-blauwgroene Lago di Toba.....

Dit is in 'n twintig jaren een ommekeer van nauwelijks meer te overzien belang, en wanneer nu ook nog schepen onder Nederlandsche vlag de Engelschen naar Sumatra komen halen, dan mag dat even met een historisch kruisje in de geschiedenis van de ontwikkeling der buitengewesten worden vastgelegd.

Gelijk geschiedde bij dezen".

* * *

De Bijzondere Strafgevangenis te Meester-Cornelis. Aan een artikel in de *Java-Bode* van 11 Juni, is het volgende ontleend over een bijzondere strafgevangenis.

Aan den passar te Meester-Cornelis, door bijna niemand opgemerkt, ligt een klein, zwaar steenen gebouw, met somber-dreigend getraliede ramen en een zware deur, waarin een luik doet vermoeden, dat zij toegang verschaffen moet tot een gevangenis.

En boven die deur hangt dan een groot, zwart bord: Bijzondere strafgevangenis.

Wanneer zich een gevangene in een der strafgevangenissen voor Inlanders in West-Java misdraagt..... herhaaldelijk en ernstig..... dan wordt hij veroordeeld tot opsluiting in de bijzondere strafgevangenis te Meester-Cornelis, welke, evenals de gevangenis te Glodok, onder den directeur Koen ressorteert.

De bijzondere strafgevangenis te Meester-Cornelis is een hel.

In die gevangenis is het leven geen leven meer, daar wordt de mensch een machine-onderdeel en leeft en eet en slaapt en gaat en staat slechts om te werken, om met eentonige, eeuwig herhaalde bewegingen, de spoel te slingeren door de draden van het weefgetouw en de draden te kammen op de lange rekken.

De gevangenis is betrekkelijk klein en dat is geen wonder, want een gevangene moet zich al ten zeerste misdragen voordat hij kennis maakt met deze boei.

De totale maximum-capaciteit is ongeveer honderd twintig man doch momenteel zijn er slechts zeven en tachtig gehuisvest, waaronder de beruchtste Indische boeven.

De eigenlijke gevangenis is in twee deelen gescheiden, waarvan het binnenste een groot carré is, dat door een hoog, van ijzeren punten voorzien hek, omgeven is.

Hieromheen ligt een breede, rechthoekige ruimte, welke wederom door een hoogen, zwaren muur omgeven is en welke niet mag betreden worden door de in de gevangenis ondergebrachte misdadigers.

Door een ijzeren hek komt men in de binnenste ruimte. Bij dit hek staat den geheelen dag een Europeesch bewaarder, gewapend met revolver, gummistok en klewang.

Alle bewakers in het emplacement zijn trouwens zwaar bewapend en zij

zijn voortdurend op hun hoede. Herhaaldelijk is het voorgekomen, dat gevangenen de bewakers aanvielen en zware wonden toebrachten. Een buitengewoon gevaarlijk wapen, dat men hen onmogelijk ontnemen kan, hebben zijn den geheelen dag in hun onmiddellijke nabijheid, namelijk de zware spoel, welke zij bezigen bij de behandeling van hun weefstoelen. De gevangenen in de bijzondere gevangenis worden namelijk opgeleid voor de bediening van de in de gevangenis geplaatste weefgetouwen, waarop de eigenaardig gestreepte stof wordt geweven, welke de gevangenen als kain dragen.

In de gevangenis zijn vier en zestig van deze weefgetouwen geplaatst en voortdurend in gebruik. De machines zijn zeer eenvoudig en worden door één man bediend. Per dag werkt ieder gevangene negen volle uren en is verplicht in dien tijd vijf meter kain te maken.

De spoelen zijn voorzien van een zware ijzeren punt en het is reeds herhaaldelijk voorgekomen, dat een gevangene zich met die spoel als wapen op den bewaker wierp en dezen trachtte te vermoorden.

De gevangenen hebben gelegenheid om te baden in een gecementeerde badkamer, waar een twintigtal douches op onderlinge afstanden van een meter zijn aangebracht.

Des nachts worden zij ondergebracht in cellen, welke aan lange gangen liggen. De gangen loopen in een rechten hoek om de werkplaatsen heen en voor ieder gevangene is een aparte cel aanwezig, zoodat zij des nachts niet bij elkaar kunnen komen. De cellen zijn twee meter breed en twee en een halven meter lang en worden voor ongeveer de helft ingenomen door een steenen baleh-baleh, waarop een matje.

Een rooster gelijkvloersch maakt dat de frissche lucht, welke ook kan binnenkomen door een hoog geplaatst raam, kan circuleeren. Een electrische lamp is in de zoldering aangebracht, zoo, dat de gevangene die niet kan bereiken.

De cellen kunnen worden gesloten met een ijzeren hek, waaraan een hangslot is bevestigd, terwijl bovendien nog een houten deur daarvoor wordt gesloten, waarin een kijkraampje is aangebracht. Een viertal der onhandelbaarste gevangenen verlaat deze cellen alleen om te baden, zij hebben hun weefgetouw in hun cel, zoodat zij daarin ook werken kunnen. Een dezer gevangenen maakt dagelijks negen el kain, wat een record is.

Trouwens — wanneer een gevangene minder dan vijf meter per dag maakt, wordt hij met rotanslagen gestraft.

De tonnen met de faeces worden door gevangenen van de gevangenis op Tjipinang uit de cellen gehaald, wanneer de bewoners in de werkzalen zijn en worden geledigd in..... de Tjitaroem, die achter langs het gebouw loopt. Waarom er geen betere voorziening ten deze is getroffen, is een raadsel en men verbaast zich, wanneer men bedenkt, dat een veertig meters verder vrouwen en kinderen zich baden en hun kleederen wasschen in datzelfde water, waarin telken dage de faeces van een tachtigtal menschen wordt weggeworpen.

Het voedsel in de bijzondere strafgevangenis is wel wat beter dan in de groote gevangenissen, om de eenvoudige reden, dat — hoewel hetzelfde materiaal wordt gebruikt, — men meer aandacht aan de bereiding kan schenken, wijl er voor betrekkelijk weinigen wordt gekookt. De maaltijden bestaan uit roode rijst, zoute visch en tempé, terwijl in een apart blik een soort van blarenafkooksel, dat sajoer wordt genoemd, wordt verstrekt.

Over het algemeen is het volkje in de bijzondere gevangenis een door en door onbetrouwdbaar slag creaturen, dat met de grootst mogelijke waakzaamheid moet worden in de gaten gehouden. Gewoonlijk wordt hun een

straftermijn in de bijzondere strafgevangenis opgelegd van twee jaren, doch slechts zelden gebeurt het dat zij niet ,,aanhaken'' en van hun twee jaren er drie, vier of veel meer maken.

Geld verdienen zij niet; wanneer zij niet voldoende werken, krijgen zij een pak rotanslagen... hun leven bestaat uit wachten in de cel, op de baleh-baleh, tot zij aan het werk moeten gaan en daarna tijdens het werk, wachten tot zij in de cel op hun baleh-baleh van voor af aan kunnen beginnen. Zoo wordt alle levensgeest gedood in de gevangenen en kennen zij niets anders meer dan de automatische bewegingen aan het weefgetouw en de rust van de cel. Langzaam maar zeker verworden zij tot machines en wachten willoos op den dag dat zij den pot verlaten of..... sterven. Opmerkenswaard is, dat zelfmoorden zeer weinig voorkomen in deze geestdoodende omgeving. Naar het schijnt, verliezen de gevangenen zelfs daartoe den moed...

De bijzondere strafgevangenis op Meester-Cornelis is geen gevangenis... het is een kolonie van gevaarlijke wezens, die niet meer denken en slechts wachten tot ze kapot gaan...

* * *

Het rapport over Tangerang. Als een zijner ,,Interrupties'' geeft *De Locomotief* van 6 Juni deze ontboezeming.

,,Het Tangerang-rapport zal niet gepubliceerd worden, alleen ter vise van de leden van den Volksraad gelegd. Waarom deze geheime behandeling van een publieke zaak? Geheel in het openbaar heeft ze zich afgespeeld. Vrij uit is ze in de pers besproken en autoriteiten zelf hebben daarbij niet het stilzwijgen bewaard. Er kunnen nauwelijks ernstiger dingen in het rapport vermeld zijn dan reeds werden geuit.

Het rapport, uitgebracht door een Regeeringscommissie, die over alle gegevens de vrije beschikking had, kon dan tenminste de zaak in het rustige licht van bezonnen onderzoek plaatsen.

Wat gebeurde er nu? Een journalist heeft het stellig in veelvoud in regeeringskringen rondwarende stuk in handen gekregen en het in uittreksel naar zijn blad geseind en niemand dan de ingewijde zal kunnen beoordeelen of dit uittreksel den inhoud juist heeft saamgevat. Op een niet authentiek expert zal nu de publieke opinie haar oordeel bouwen en de zaak zelve is daarmede toch zeker niet gediend.

De regeering zou beter doen geen stukken als geheim te stempelen, tot welker geheimhouding zij toch blijkbaar niet bij machte is''.

Het uittreksel hierboven bedoeld werd door het *Soer. Hbl.* ontvangen van zijn Batavia-redacteur, is het juist dan bevat het rapport de conclusies en beschouwingen, waarin de omstandigheden worden besproken, zoomede de fouten, welke door den heer Van Helsdingen en anderen zijn begaan.

Zich stellend op het standpunt, dat de maréchaussées in de afdeeling Batavia reeds ter beschikking van het civiele bestuur stonden, vermeent de commissie, dat de heer Van Helsdingen de bepaling der sterkte van het militaire detachement had moeten overlaten aan kapitein Reterink, wien daartoe het doel van den tocht enz., had moeten zijn meegedeeld.

Gebleken is, dat de militaire macht voldoende was om 't verzet van een bende te breken, doch niet sterk genoeg om de gewapende bende, die met de militaire macht marcheerde, in bedwang te houden bij een onverhoedschen aanval, daar de bende zich onderweg op de colonne kon werpen.

Ook is het verkeerd geweest, dat noch in het begin noch later gedurende dien dag door den heer Van Helsdingen overleg met den heer Reterink is

gepleegd, ook niet omtrent de wijze, waarop de ontwapening het best kon geschieden.

Naar het oordeel der commissie was het psychologische moment voor de ontwapening der bende direct na aankomst der militaire macht, toen de indruk op de bende het sterkst was. De bewering, dat de troepen toen zoo ongelukkig opgesteld stonden, dat zij bij het schieten elkander zouden raken, kan niet gelden, omdat de gevaarlijke opstelling der troepen naast en tusschen de bende eerst tot stand kwam, nadat de heer Van Helsdingen pogingen had aangewend, het hoofd der bende in zijn auto te lokken, dus een poosje na aankomst der militairen.

Ook had de heer Van Helsdingen meer gebruik moeten maken van de Inlandsche hoofden tot het toespreken der bende, vooral op het moment der arrestatie van het bendehoofd, zoodat dit toespreken en aanmanen om rustig gehurkt te blijven op dat kritieke moment niet was uitgegaan van luitenant Droste.

Volgens het rapport begreep de heer Van Helsdingen dit op het laatste moment zelf ook, waarom hij na de arrestatie van het hoofd der bende van de auto naar de bende liep, haar toeroepend, rustig te blijven.

Ook was het verkeerd, dat de heer Van Helsdingen tevoren de handen van den militairen bevelhebber bond, door den eisch, dat eerst in de lucht zou worden geschoten, hetgeen aan dien bevelhebber had moeten worden overgelaten.

Het rapport oordeelt het verkeerd, dat de politieambtenaren Treffers, Gileam en Scheepmaker de militaire actie vergezelden, waardoor het aantal onbevoegde adviseurs slechts werd vergroot, terwijl de herhaalde aandrang van den heer Treffers om toch van de wapenen gebruik te maken, allicht de houding van den heer Van Helsdingen kan hebben beïnvloed.

Het rapport brengt lof aan den heer Van Helsdingen voor diens krachtige pogingen, bloedvergieten te voorkomen en wijdt een uitgebreide beschouwing aan factoren, welke in het voordeel van den heer Van Helsdingen waren, die ziek te bed lag en uit groot plichtsgevoel toch direct na het telefonische bericht er op uittrok, zonder gelegenheid te hebben, eerst allerlei bepalingen te overzien. Bovendien kan hij op een dwaalspoor gebracht zijn door de omstandigheid, dat de maréchaussée te Batavia reeds onder het civiele bestuur stond en dat uit de nieuwste regeling de verplichting tot raadpleging der militaire autoriteit betreffende de sterkte van den troep niet duidelijk blijkt.

De conclusie omtrent controleur Rhemrev is, dat deze den heer Van Helsdingen beter over het terrein enz. had moeten inlichten. Wat den particulier Rhemrev aangaat, deze is ten onrechte op het terrein der actie toegelaten, doch hij redde zijn broeder het leven en dus gaf zijn loffelijk gedrag geen aanleiding hem te vervolgen.

Ten aanzien van den heer Van Helsdingen wordt geconcludeerd, dat deze weliswaar verschillende fouten heeft gemaakt, doch deze zijn door allerlei omstandigheden niet van dien aard, dat eenige maatregel tegen hem moet worden voorgesteld.

Heeft de Regeering door het geheimhouden commentaar willen voorkomen, dan is dit doel niet bereikt, wij geven hier b.v. een staaltje van hetgeen de *Java-Bode* van 11 Juni t.z. schreef.

„En wij mogen constateeren, dat de conclusies der commissie, althans in technische opzichten, in vele punten overeenkomen met hetgeen wij over deze aangelegenheid schreven.

Zoo blijkt dan dat de eerste opwelling, die ons voerde tot eene ridiculiseering van de militaire wandeling der verzetslieden en hun escorte, overeenkomt met de conclusie der commissie. Het min of meer avontuurlijke van de onderneming, gezien de speculatie op uitputting der verzetslieden gedurende den marsch, het gebrek aan overleg met den kapitein Retering en het feit, dat de ass. resident pas op het laatste moment de militaire leiding heeft overgedragen, het luchtsalvo dat onder omstandigheden als deze eerder tot verder verzet stimuleert door het uitblijven van effect, het zijn allemaal overwegingen, die voor elk nuchter mensch steek houden.

Aan den anderen kant heeft de commissie zich de moeite gegeven om de overwegingen van den ass. resident het recht te laten wedervaren van een welwillende beschouwing. En het is hier, dat eigenlijk de kern van de quaestie wordt aangeroerd. Uit alles blijkt, dat de bedoelingen van den ass.-resident zuiver zijn geweest, maar dat er onvoldoende samenwerking was tusschen de vele aanwezige autoriteiten.

Het optreden van den ass.-resident kan volgens de erkenning der commissie gebaseerd zijn op een interpretatie van twee regelingen in Staatsbladen van resp. 1907 en 1923 (met bijbehorende nrs. s.v.p.) inzake requireering van militaire macht door de civiele autoriteit, en waarvan de laatste erkend wordt als te zijn min of meer nevelig.

Ziehier des Pudels Kern. Deze ongelukkige ass.-resident is — behalve van verschillende andere dingen — nog het slachtoffer geworden van een zwevende en onduidelijke regeling van bevoegdheden. In een Tangerang-geval is in de eerste plaats noodig: een snel en kordaat optreden, en men krijgt den indruk, dat hier een groot aantal mannen, die allemaal het beste wilden, in onscherp omschreven functies trachtten samen te werken, waarvan het resultaat: confusie en ruzie.

Tacteloosheid en gebrek aan tactiek. Zoo besluit de commissie tot de overtolligheid ter plaatse van de ,,adviseurs'' Treffers, Gileam en Scheepmaker en overweegt zelfs, voor wat den eerste dier politie-ambtenaren betreft, of diens aandringen op een energiek optreden, den ass.-resident niet beïnvloed heeft. Zij vraagt of de aanwezigheid van veldpolitie-mannen tusschen de militairen het verband niet geschaad kan hebben. ,,Nu ze er eenmaal waren...'' zegt de commissie. Wat drommel... ze waren er, en de fout ligt in de regeling, die het mogelijk maakte, dàt ze er waren indien ze dan hinderlijk geweest zijn of minstens ongewenscht.

Was de burger Rhemrev er niet evenzeens... en is de commissie achteraf niet blij, dat die er bij was...? Het achteraf-bespreken van een geval als dit, is zoo gemakkelijk, omdat men de resultaten vóór zich heeft liggen. Voor menschen met een open blik voor alle interpretaties die tot hun beschikking staan, zooals de leden der commissie blijken te zijn, komt men zoo gemakkelijk tot een tout savoir en tout pardonner. Billijkheidshalve is een ander standpunt nauwelijks mogelijk, tenzij men persoonlijke elementen en voor-oordeel een ongerechte rol zou willen laten spelen.

Ook deze geschiedenis heeft — door de onbescheidenheid van een publicist, die inzage gekregen heeft van de rapporten die op deze zaak betrekking hebben — gedreigd eene zeer ongewenschte wending te nemen. Het gevolg daarvan: krakeel en voorts schade voor een man, die naar zijn beste weten gehandeld heeft, is gelukkig uitgebleven.

Maar de werkelijke slachtoffers van Tangerang zijn de mannen, die, door een vraag omschreven competentie, op een gegeven oogenblik als even zoovele kapiteins op een schip staan en daardoor geen van allen de zuivere kans krijgen... of de volledige verantwoordelijkheid.

Wanneer de leiders, of zij die er zich op grond van vage bepalingen voor meenen te mogen houden, in de uren, neen, oogenblikken, dat het er op áán komt, als het ware gebonden zijn door slappe en voor meerdere interpretaties vatbare bepalingen, dan kàn het niet anders of de kracht van het optreden moet daaronder lijden. Wij hebben in deze aangelegenheid zuivertactische critieken gehoord, die volkomen steekhoudend zijn... wij hebben daarnaast overwegingen gehoord, die van het standpunt van een B.B. man niet-strateeg te aanvaarden zijn. Maar wat wij niet gehoord hebben, ook niet van de zijde van de commissie, dat is de ondubbelzinnige veroordeeling van den hoofdschuldige in deze onverkwikkelijke krijgsgeschiedenis: dat is de redacteur van de regeling inzake het requireeren van militaire macht door de civiele autoriteit in Staatsblad 1923 no. 563.

Deze regeling is volgens de commissie onduidelijk zoodat het ,,mogelijk is, dat de ass.-resident in laatstgenoemde regeling geen voldoend duidelijke aanwijzing vond voor een andere dan de door hem gevolgde gedragslijn''... Hier ligt de schuldige, en medeplichtigen zijn zij die het mogelijk lieten zijn dat een heterogeen troepje combattanten onder vagelijk gedefinieerde aanvoering kon optreden als handhaver van het Nederlandsch gezag.

Waardoor het mogelijk is geweest dat geen militaire autoriteit zich tijdig de leiding en daarbij de verantwoordelijkheid kon opeischen voor een militair optreden''.

* * *

De Koloniale afdeeling van de XIe Jaarbeurs te Utrecht. Aan het verslag dat *Het Vaderland* (9 Sept.) gaf van de opening der jaarbeurs ontleenen wij het volgende over de koloniale afdeeling, waar dr. L. P. de Bussy en ir. W. L. Utermark de honneurs waarnamen.

Men is er allergelukkigst in geslaagd om van de Koloniale Afdeeling weer iets heel bijzonders te maken. Curaçao is ditmaal de favoriet.

De Stoomvaart Maatschappij Nederland is er met een maquette, de Rotterdamsche Lloyd met teekeningen van Willy Sluyter, de Java-China en Japanlijn eveneens met maquettes. Zeer de overdenking waard is een statistiek over 1922 van de invoerartikelen voor Ned.-Indië en het aandeel, dat Nederland daarin heeft. Wat kan Nederland, daar nog een veel grooter aandeel in krijgen! Sommige cijfers zijn eenvoudig verbijsterend. Indië voert b.v. aan manufacturen in voor *f* 184.613.314 en Nederland levert maar voor *f* 58.328.160, machines *f* 54.302.796 (Ned. *f* 34.159.716), eetwaren *f* 40.682.744 (Nederland 7.446.618), tabak en sigaren *f* 35.082.192 (Nederland *f* 5.696.685), ijzer, staal enz. *f* 46.201.626 (Ned. *f* 23.914.743), kleeren en modewaren *f* 12.777.602 (Nederland *f* 3.033.799), garens *f* 8.873.675 (Nederland *f* 1.157.397), aardewerk *f* 7.861.895 (Nederland *f* 1.756.040), vuurwerk *f* 2.189.977 (Nederland *f* 6.541), vee *f* 1.179.887 (Nederland *f* 7000), geneesmiddelen *f* 5.440.993 (Nederland *f* 1.998.027), leer en leerwerk *f* 4.583.002 (Nederland *f* 935,265) enz. Men zou zoo zeggen, dat in dien toestand met wat durf en ondernemingslust heel wat wijziging te brengen is.

Wat de rubber betreft, is er een nieuw Amerikaansch snufje te zien, dat ons intusschen niet erg aantrekkelijk (in twee beteekenissen) lijkt, namelijk damescorsetten uit rubber. Jurgens schittert in deze afdeeling met een kleine olieperserij, waarin volledig wordt gedemonstreerd, hoe in de techniek de copra op ruwe cocosolie wordt verwerkt en de bekende cocoskoeken, die meer en meer de lijnkoeken verdringen, worden verkregen. Verder stelt de firma een prachtcollectie plantaardige oliën en vetten ten toon, mits-

gaders vaatjes met margarine, waarin men zou willen bijten. Aardig en zeer demonstratief is Indië's uitvoer voorgesteld door tufjes, welke elk een waarde van 10 millioen gulden vertegenwoordigen, o.a. 33 tufjes met olievaten, 27 met suiker, 9 met rubber, 8 met cocos, 8 met tabak, 4 met koffie, 4 met thee, 3 met tin, 3 met vezels, 3 met ertsen enz., te zamen 133!

Zeer mooi is de expositie van Curaçao, hoofdzakelijk van de Curaçaosche Petroleum Maatschappij, afdeeling van de Koninklijke. Dit is een nieuwe petroleumfilm en weer wordt men met bewondering vervuld voor deze Maatschappij, die weer niet alleen petroleum raffineert, maar aan de watervoorziening, bestaansvoorwaarde van het eiland, zoo dapper meehelpt. Alle bestaansbronnen van Curaçao worden gedemonstreerd en men krijgt den indruk, dat dit eiland, mits men voldoende arbeidskracht kan aanvoeren, een schoone toekomst tegen gaat, nu de Koninklijke door te Willemstad de raffinaderij van haar Zuid-Amerikaansche petroleum te vestigen, het eiland tot nieuw leven riep. Wat zou het een zegen zijn voor Suriname, als de Koninklijke dat ook eens kon en wilde aanpakken. Het petroleumbedrijf is — men kan er niet genoeg den nadruk op leggen — algemeen bevruchtend en leven wekkend.

Curaçao levert verder o.a. struisveeren en de navraag is zoo groot, dat men zelf voor de expositie veeren heeft moeten aankoopen! Wijnand Fockink zingt en demonstreert in een fijn, gastvrij gezellig zaaltje, den onovertrefbaren roem van het Curaçaosche schilletje. De vertegenwoordiger der firma verzekerde ons, dat nergens anders ter wereld zoo'n schilletje groeit. Goed onder glas verborgen ligt onder meer in dit zaaltje een allermerkwaardigst bewijsstuk, dat keizer Napoleon het schilletje op z'n waarde wist te schatten, namelijk een geleibiljet van 1812 voor twee fusten, bestemd voor den grooten keizer.

Werkelijk, de koloniale afdeeling alleen is een bezoek aan de Jaarbeurs waard en wij brengen het Koloniaal Instituut voor de inrichting daarvan een woord van hartelijke hulde.

* * *

De Concurrentie in de Scheepvaart. Wij meldden onlangs, zoo schrijft 't *Bat. Nbl.* dd. 21 Juni, dat de Holt-line in concurrentie met de Paketvaart de route Singapore-Pontianak vice versa bevaart, waartoe zij de geheele vloot van de Thong Ek-lijn heeft overgenomen. In aansluiting hieraan kunnen wij mededeelen, dat de Holt-line de overeenkomst met de K. P. M., waarbij gestipuleerd was, elkaars gebieden te respecteeren, heeft opgezegd, zoodat meerdere concurrentie van Britsche zijde kan worden verwacht, met name van de Holt-line.

Er liggen aan het streven der Britsche stoomvaartmaatschappijen diepere oorzaken ten grondslag, welke nader dienen onder de oogen worden gezien.

In den tijd van de oude N.-I. Stoomvaart Mij. ging bijna alle lading naar Singapore; zij werd daar geconsigneerd aan Chineezen en verkocht aan Europeesche firma's, die voor den afscheep naar Europa zorg droegen.

De K. P. M. heeft bij de oprichting doorvoercontracten aangegaan met de maatschappijen Nederland, Rotterdamsche Lloyd, D. A. D. G., Ocean en Java-China-Japan lijn, en nu werden dadelijk de doorvrachten naar de eindbestemmingen ter wereld van de N.-I. producten zoo laag gesteld, dat het veel goedkooper was rechtstreeks op doorvoercognossement te verschepen, dan eerst de vracht van de afscheephavens naar Singapore en vervolgens van daar naar de eindhavens te betalen.

Het gevolg hiervan is dan ook geweest, dat de Europeesche firma's op-

koopers zonden tot in de kleinste en verste uithoeken van de buitenbezittingen, om daar de producten te laten opkoopen en die op doorvoercognossement naar de eindbestemmingen stuurden of, hetgeen eveneens veelvuldig voorkwam, zij kochten in Makasser de cognossementen van de producten voor afscheep naar Europeesche of andere buitenlandsche havens bestemd, door Chineezen naar Makasser verscheept, op, welke ze dan in genoemde plaats lieten omwisselen in doorvoercognossementen, rechtstreeks van de plaats van verscheping naar de eindbestemming. De producten van het Oostelijk deel van den Archipel, welke vroeger naar Singapore werden verscheept, gingen derhalve deze haven voorbij en werden rechtstreeks verder verscheept met de schepen van een van bovengenoemde maatschappijen.

Nu heeft Singapore tot voor den oorlog dat verlies van deze producten niet zoo sterk gevoeld, omdat het Westelijk deel naar deze haven bleef verschepen terwijl de vermeerdering van deze laatste producten ruimschoots opwoog tegen het verlies van die van den Oostelijken Archipel. Doch in den laatsten tijd worden ook de producten uit het Westelijk deel van den Archipel meer en meer rechtstreeks naar Europa doorgezonden, terwijl de rijsthandel naar Indië — vroeger vrijwel geconcentreerd te Singapore — eveneens meer en meer rechtstreeks gaat naar de consumptieplaatsen, met uitschakeling van de distributiehaven van weleer, Singapore. Dit proces van het uitschakelen van distributiehavens is niet alleen logisch, wijl allerlei onkosten bij rechtstreeksch vervoer worden uitgespaard, maar bovendien niet tegen te houden, daar het streven er steeds op gericht moet zijn de productie rechtstreeks met de consumptie in verbinding te brengen met uitschakeling van allerlei tusschenschakels.

Als gevolg hiervan gaat Singapore achteruit! Nu trachten de Engelsche scheepvaartmaatschappijen door het berekenen van lage vrachten zooveel mogelijk van het verloren terrein terug te winnen. Zij kunnen niet inzien, dat de productie zooveel mogelijk rechtstreeks haar weg tracht te zoeken naar de consumptielanden, aan welke omstandigheid uitsluitend te wijten is, dat de lading niet meer naar Singapore wordt verscheept!

De handel te Singapore heeft klaarblijkelijk eenige pressie uitgeoefend op de Britsche regeering om door de eigen stoomvaartmaatschappijen nieuwe lijnen te doen openen van Singapore op Indië, met het doel lading te lokken. In verband hiermede kan worden gemeld, dat hetzelfde streven merkbaar is voor wat betreft de Oostkust van Sumatra, waar de Holt-line eveneens tracht door den opkoop van allerlei Chineesche booten het vervoer tegen lage vrachten naar Penang en Singapore te lokken, met het doel deze lading in haar eigen schepen naar Europa te doen verschepen. Tot dit doel kocht zij eenigen tijd geleden de Eastern Shipping Coy. op en thans worden eveneens tallooze booten van Chineesche reederijen, de kustvaart onderhoudend van Malakka, overgenomen.

Of het lukken zal Singapore als distributiehaven in eere te herstellen...! Het wordt betwijfeld.

* * *

Hoe de groote Nederlandsche kolonialen de inlandsche- en de economische politiek verstaan. Albert de Pouvourville blijft gaarne een gelegenheid aangrijpen om van zijn goeden dunk, over het Nederlandsch beleid in het Oost-Aziatisch eilandenrijk, blijk te geven. Zoo zet hij in *La Depêche Coloniale* van 4 en 5 Aug. weer beschouwingen in, die van hartelijke bewondering getuigen, zooals het hierboven weergegeven opschrift n.l. uitdrukt.

De gouverneur-generaal Angoulvant, den 11 Mei 1924 gekozen tot député van Fransch-Indië, heeft partij getrokken van zijn verblijf in het Verre Oosten om een bezoek aan Nederlandsch-Indië te brengen. De Schr. knoopt daar beschouwingen aan vast. De Nederlanders kunnen wat leeren van de Franschen in Indochina; de Franschen kunnen wat leeren van de Nederlanders op Java. Er bestaat een wederkeerigheid van onderlinge leering en van dienstbewijzen, samen te vatten in: de politiek van het blanke ras in Azië. De op Java toegepaste inlandsche politiek, die over het geheele N. I. gebied tot doorvoering zal komen naargelang de inlander er bekwaam en geschikt voor zal zijn te achten, de inlandsche politiek voor Java berust op dezelfde beginselen als de inlandsche politiek door Albert Sarraut voor Indochina ingeleid.

Na een uiteenzetting van het Hollandsche bestuursstelsel, gaat de Pouvourville dan aldus voort:

Deze geheele instelling staat, in elke provincie, onder het hooge gezag van een *inlandsch regent*, die, in de oogen der menigte, alle macht uitoefent. Maar alleen in de oogen der menigte. En hierin komt de geniale politiek van onze buren duidelijk uit, schrijft hij. Voor den toeschouwer, volkomen gelijkheid tusschen den regent van de provincie en den Nederlandschen resident, die zijn raadsman heet te zijn. De regent en de resident hebben hunne bureaux in hetzelfde gebouw; hunne werkplaatsen liggen daar naast elkander; men voelt dat hun samenwerking voor de leiding van alle zaken een aanhoudende en vertrouwende is. In 't openbaar en bij de officieele plechtigheden gaan resident en regent zij aan zij; zij zitten bij conferentiën en feestmaaltijden tegenover elkander aan dezelfde tafel, of naast elkander op dezelfde hooge in dezelfde vergulde leuningstoelen. 't Eenige verschil: de Europeesche resident heeft steeds de rechter plaats, zooals die toekomt aan den ouderen broeder naast den jongeren.

Vertooning, zal men zeggen, maar een van machtigen invloed op den geest der menigte en van inwendige beteekenis tevens. Inderdaad neemt de regent geen beslissing, hoe klein ook, zonder instemming van den resident; zijn besluiten hebben slechts waarde met de handteekening van den resident; geeft de resident aan den regent een vriendelijken raad, dan volgt de regent deze op als een bevel. Maar toch kan gezegd worden, dat de formule van den ouderen broeder nergens een betere en meer heilzame toepassing heeft gevonden dan hier.

De Schr. voegt eraan toe, dat de Hollandsche vrijheid's opvatting aan Java een groote mate van vrij denken, spreken en schrijven gunt. Er verschijnen bladen van elke richting, aan welke het bestuur geen overdreven beteekenis geeft door er zich te veel mee te bemoeien. De eilanden zijn bewoond door Maleiers, Chineezen, mohamedanen, boedhisten fetichisten, enz. Zij bewegen zich zonder elkander hinderlijk aanstoot te geven. Java heeft zelfs zijn communistische partij. Deze houdt elk jaar plechtig een congres, waarvan de vlammende redevoeringen den dienst verrichten van veiligheidsklep voor de rust tijdens het verdere jaar.

De Pouvourville verzekert dat, daargelaten de onvermijdelijke minderheid die nooit en nergens tevreden is, alles zoo goed als mogelijk gaat in ons Indië. Na dit bepleit te hebben ten opzichte van de inlandsche politiek, geeft hij een vervolg-artikel om het ook te bevestigen in zake onze economische Indische politiek.

* * *

De Duitsche concessie-aanvragen voor Nieuw-Guinea afgewezen. Geen uitbreiding van de poenale sanctie. Naar Aneta-telegrammen melden, deelde de regeering aan den heer Helfferich, optredend namens den Hertog van Mecklenburg, mede dat er overwegende bezwaren zijn tot verleening van een concessie in Noord- en West-Nieuw-Guinea onder de omschreven voorwaarden.

De overwegingen van de weigering der Nieuw-Guineesche concessie zijn, dat de regeering het ongewenscht acht een maatschappij gedurende 75 jaar in geheel Noord- en West-Nieuw-Guinea het recht te verleenen tot winning van bosch- en zeeproducten, wijl de grootte van het gebied dadelijke exploitatie belemmert en het evenmin wenschelijk is de bevolking toe te laten tot werkovereenkomsten, die poenaal gesanctionneerd zijn, wijl een natuurvolk niet rijp is voor de begrippen van contractueele concessierechten. Tevens kunnen de belangen van den bestaanden handel ernstig worden geschaad. Overigens verzwaren inwendige omstandigheden in Guinea een behoorlijke bestuurscontrôle, waardoor vrijwaring van molest niet kan worden gewaarborgd.

Aan deze mededeeling voegt *Het Vaderland* van 12 Sept. toe:

„Deze zeer belangrijke beslissing van den Gouverneur-Generaal zal ongetwijfeld in breeden kring met groote instemming worden begroet. Zooals men weet, is deze concessie-aanvrage reeds in de Staten-Generaal ter sprake gebracht, waar er op werd aangedrongen haar niet in te willigen. De Minister van Koloniën was toen niet geneigd zich over deze aangelegenheid uit te laten, zoolang zij nog in overweging was bij de Indische regeering, maar beloofde na herhaalden aandrang, dat de Kamers niet zouden worden gesteld voor een fait accompli. De ongerustheid over een mogelijke verleening van een concessie over zulke uitgebreide gebieden bleef echter voortbestaan. In de zitting van den Volksraad van 16 Juni j.l. werd dit onderwerp door den heer Kiës ter sprake gebracht".

Het Vad. haalt de overwegingen van dit Volksraadlid dan aan, onder toevoeging dat zij blijkbaar in het algemeen het gevoelen van den Volksraad weergaven, en vervolgt dan:

„In zijn antwoord verklaarde de regeeringsgemachtigde, dat deze opmerkingen de volle aandacht hadden van de regeering. Blijkens de overwegingen heeft de Indische regeering zich inderdaad op het standpunt gesteld, dat een concessie voor een dergelijk groot, moeilijk toegankelijk gebied met onvoldoende bestuurscontrôle en een natuurbevolking, die uiteraard in de concessionarissen het eigenlijke bestuur van het gebied zou zien, niet toegelaten kon worden.

Daaraan is bovendien nog deze belangrijke beslissing verbonden, n.l. dat de poenale sanctie niet tot Nieuw-Guinea zal worden uitgebreid. Men moge over de tijdelijke handhaving van de poenale sanctie in een gebied als Sumatra's Oostkust, waar zij eenmaal is ingevoerd, denken hoe men wil, dat deze strafbedreiging tegen het niet-naleven van arbeidsovereenkomsten niet verder wordt uitgebreid, is zeker toe te juichen. De beslissing van de Tweede Kamer, die blijk gaf de bezwaren tegen de poenale sanctie in het algemeen te onderschrijven, zal hier wel niet zonder invloed zijn gebleven.

In elk geval is een vreemde vestiging op groote schaal in een nog onontgonnen gebied voorkomen en daarmede een gevaar voor de rustige ontwikkeling van Indië weggenomen.

Het vreemde kapitaal is natuurlijk welkom, als het op de gewone wijze mede wil werken aan de ontginning van Indië's rijkdommen. Maar van te groote belangstelling met politieke beteekenis is de Indische regeering terecht niet gediend!"

BUITENLAND.

INHOUD:

De les uit de Delhi-troebelen te trekken. — De Fransche strafcompagnieën in Noord-Afrika.

De les uit de Delhi-troebelen te trekken. Dd. 1 Augustus schreef de Calcutta-correspondent van *The Morning Post* (nr. v. 19 Aug.) over de les, die uit de Delhi-relletjes te putten is. Hij achtte 't toen mogelijk de moraal te trekken uit de doorleefde angstige dagen en nachten. Er ligt al dadelijk leering in het feit, dat een twist tusschen twee gemeenschappen voldoende was om Delhi in een staat van ernstige onrust te brengen. Het land, dat de theoretici instaat verklaren zich zelf te besturen, is samengesteld uit wel tien groote gemeenschappen en een onnoemelijk aantal kleinere, tusschen welke onderling veelal een even scherpe verbittering voortleeft, als die welke tusschen Hindoes en Mohamedanen bestaat.

Ternauwernood leek de orde verzekerd of afschuwelijke tooneelen braken weer uit. Onder de afgrijzelijke voorbeelden van den niets ontzienden wrok, geeft de correspondent b.v. de beschrijving van een aanval op een kleine Hindoe-tempel. Alle beelden werden kort en klein geslagen, vier weerlooze personen, onder welke een oude man en een kleine jongen, werden zoo met messen bewerkt, dat geen hunner er levend af kwam.

De relletjes hebben ten slotte aan het volk getoond in wie het ware vrienden van de goede orde te zien heeft. Hetgeen de politie en de districtsambtenaren verricht hebben, staat boven allen lof, en dit heeft er veel toe bijgedragen om het vertrouwen weer te doen toenemen in de regeering, tegen welke Congresmannen er non-co-operators in de laatste jaren hun aanvallen gericht hebben. Het volk ziet nu in, dat het wijs beleid is het noodige uit te geven om het leger op voldoende sterkte te houden, want 't is voor iedereen duidelijk dat de gevolgen van de Delhi-relletjes van veel verdere strekking zouden zijn geweest, indien de militaire bijstand niet ingegrepen had. In meer dan een plaats heeft de bevolking dan ook haar erkentelijkheid duidelijk getoond.

De vraag werd door menigeen gedaan, wat het Congres-comité wel verricht heeft. Niet lang geleden werd van die zijde, in zelfverheffende aanprijzing, de verzekering gegeven, dat maatregelen getroffen waren, berekend op alle gebeurlijkheden; nu is het valsche van die voorstelling aan den dag gekomen. Toen de wanorde uitbrak stonden de Congres-leiders er volkomen machteloos tegenover, en de volksorganisaties evenzoo. Hun invloed is hierdoor sterk afnemend, aldus verzekert de *Morning Post*-correspondent, wiens oordeel echter weinig bevestiging vindt bij nadien op nieuw behaalde successen der Congresmannen.

* * *

De Fransche strafcompagnieën in Noord-Afrika. Onbegrijpelijk is het doof- en blindblijven van de Fransche regeering voor onmenschelijke toestanden, waar deze bij herhaling aangewezen worden. Zoo in Fransch Guyana, waar de gedeporteerden in omstandigheden leven, die het land, dat zich beschouwt als aan de spits van de beschaving te staan, te schande zijn, zoo in Algerië, waar in het vreemde legioen en in de strafcompagnieën mensch-onteerende toestanden voortbestaan, een en ander niettegenstaande de afgrijselijkheden meer dan eens beschreven, en dus algemeen bekend zijn.

Zoo is nu weer een werk verschenen van den Franschen schrijver Albert Londres, „Dante n'avait rien vu (Biribi)", uitgegeven door Albin Michel te Parijs, waarin schier ongelooflijke verhalen worden gedaan over de strafcompagniëen in Noord-Afrika. Wij nemen hier het overzicht (verkort) over, dat *Het Vaderland* in zijn nr. van 4 September van het boek gaf.

„Natuurlijk is het niet in orde, dat iemand van Lyon tot Grenoble poogt te reizen zonder een kaartje te koopen. Feitelijk is het diefstal, maar dat een jongen van zeventien of achttien jaar zoo iets doet, bewijst toch nog niet, dat hij een onverbeterlijke schurk is. De staat kan echter niet altijd rekening houden met allerlei fijne nuanceeringen. De Fransche staat doet het althans niet en toen zoo'n jonge arbeider van Lyon veroordeeld was wegens het overtreden van het politiereglement betreffende het spoorwegverkeer, werd hij iets later, toen hij in het leger moest worden ingelijfd, naar Afrika gezonden. Hij werd met alle andere oud-veroordeelde dienstplichtigen in de Bataillons d'Afrique ingelijfd. De eerste indruk is niet slecht. De kapitein spreekt eenige vriendelijke woorden: „jullie zijn soldaten; wat er vroeger gebeurd is, wil ik niet weten". Maar als de kapitein weg is, zegt de sergeant: „wat heb jij een leelijk gezicht; zie dat je een anderen kop krijgt!" Op een Zondag, als onze jonge man uit Lyon, die zoo graag naar Grenoble reisde en zich nu in 't leger, niettegenstaande de domme plagerijen van den sergeant, voorbeeldig gedraagt, op het punt staat om uit te gaan, zegt die onderofficier nog eens — voor de zooveelste maal! — „met zoo'n kop zou ik maar liever thuis blijven". Maar nu is de maat vol; de jongen heeft er genoeg van. Er ontstaat een gevecht..... De jongen wordt veroordeeld tot vijf jaren dwangarbeid in de Afrikaansche strafcompagnies. Bij zijn aankomst aldaar werpt een sergeant hem een bos sleutels in 't gelaat. Hij wordt geslagen en getrapt en ziet dagelijks hoe zijn lotgenooten onbarmhartig worden afgeranseld.

Gelukkig slaagt hij er in uit die hel te ontkomen zonder door een Senegalees te worden doodgeschoten. Bij de „onbeschaafde" Arabieren, tegen wie de Franschen en Spanjaarden in Noord-Afrika de hoogere cultures verdedigen, kon hij een nieuw leven beginnen. De Fransche journalist A. Londres vond hem daar als een vlijftig werkman, in het heele dorp geëerd en geprezen.

Niet allen zijn echter zoo gelukkig als die jongen van Lyon. Slechts weinigen slagen er in uit die hel te ontvluchten. Want een hel is het, een andere hel dan die, welke Dante ons beschreven heeft.

Al de moreele en sociale afval van Frankrijk wordt naar Afrika verscheept, om daar samen met la légion étrangère het leger der beschaving te vormen: de jonge dieven en souteneurs, de ziekelijke slachtoffers der anarchistische propaganda, de boefjes en de boeven. Het milieu is alles behalve bevorderlijk aan het zedelijk herstel en de onderofficieren allesbehalve verstandige opvoeders. Daarbij: het klimaat, het heimwee, vrijwel geen band meer met familie enz. Tal van soldaten dier Bataillons d'Afrique

komen voor den krijgsraad en worden dan naar de strafcompagnies verwezen: naar Biribi.

Daar zijn de kameraden nog wat gemeener; de sergeanten nog wat stompzinniger en beestachtiger. De mannen worden als slaven verhuurd aan koloniale ondernemers om wegen aan te leggen, grond te ontginnen, enz. Het komt zeer dikwijls voor, dat de onderofficieren, die trouwens zeer slecht betaald worden, fooien krijgen van de ondernemers om de huurlingen hard te doen werken. Dan komt de ploertendooder in actie. De sergeant weet zich immers goed beschermd door de Senegalecsche bewakers en de gevangenen zijn weerloos. Er moet gewerkt worden! Ben je vermoeid? Eenige flinke slagen op je rug en je zult je wel frisscher voelen. Ziek? Men hoort niet ziek te zijn! wie ziek is zal men wel folteren tot hij weer gezond wordt.

Er bestaan zeer geestige tradities onder de sergeanten van Biribi! Zoo gebeurt het b.v. zeer dikwijls dat men een man die niet voldoende hard wil werken (of hij het kan wordt niet gevraagd) tusschen twee struiken extra-doornige planten, die daar in de streek groeien, legt: natuurlijk heeft men hem eerst heelemaal ontkleed en dan gaan de sergeanten los op zijn lichaam en ze schoppen hem van de eene doornenstruik naar den anderen. Er is nog beters, men legt den man geheel naakt op den grond en geeft dan aan zijn kameraden bevel hem op de meest rechtstreeksche wijze met meststoffen te bevuilen. De sergeanten amuseeren zich. De Senegaleezen, die natuurlijk in de buurt zijn, vinden het ook wel leuk! Er zijn nog delicatere spelen: men geeft aan een zieke, die over dorst klaagt een kommetje met gesmolten zout. Of men laat iemand een paar dagen hongeren en zet dan een pot vol eten voor hem: ‚lekkere lucht, hé? Zal je wel smaken, is 't niet? 't Is ook wat lekkers; vooruit, begin maar! Halt: even wachten!" en dan roept men de honden om eens lekker te smullen.

De sergeanten zijn ook wel eens dronken. Wijn is een troost in die vèrafgelegen posten en verdrijft het heimwee. Dan worden er soms bijzondere feestvoorstellingen ingericht: men laat de mannen b.v. op handen en voeten loopen in het rond; en wie niet snel genoeg vooruit komt krijgt alweer met den stok!

De sergeanten voelen zich als de straffende hand Gods tegenover die veroordeelden. Zij hebben wel eens van mooie reglementen gehoord en de hoogere officieren spreken op hun inspectietochten wel eens heel humane woorden maar zij kennen hun mannetjes: ze weten wel beter hoe die moeten behandeld worden. Er zijn brave kerels onder hen, goede echtgenooten en goede vaders, die toch aan al die beestachtigheden deelnemen: het is nu eenmaal altijd zoo geweest.

Wanneer een sergeant zich van een van de mannen wil ontdoen — er wordt ons verteld van een die de manie had te schreeuwen: pas op, of je zult je moeder niet terugzien! — dan beschikt hij daartoe over een zeer eenvoudig middel: de man krijgt bevel in de brandende zon te staan in stramme houding en een Senegalees wordt met de bewaking belast. Zoo kan het soms urenlang duren: tot de man het niet meer uithoudt en de Senegalees hem doodschiet. In het rapport heet het dan: doodgeschoten bij een poging tot ontvluchten.

Het hospitaal en de celgevangenis lijkt een hemel voor wie onder zulk een regiem leeft. Ziekte en een veroordeeling tot opsluiting is voor velen dier ongelukkigen een uitkomst. Veroordeelingen worden dan ook uitgelokt en ziekten opzettelijk verwekt.

Men lijdt daar niet alleen onder de gemeenheid der sergeanten. Ook uit den eigen kring staan er tyrannen op. Er is een natuurlijke hierarchie in

die wereld der misdaad en der ontaarding. Er zijn krachtmenschen, die hun wil aan de anderen weten op te dringen; die koningen der misdaad heeten daar de caïds. Een compagnie telt er soms vier of vijf. Samen vormen zij een eereraad en spreken recht naar de zeer bijzondere opvatting van hunne eer. Op hun bevel is er reeds meer dan een ongelukkige vermoord. Zij slagen er in zich door de toch al hongerige mannen een deel van hun rantsoen te doen afstaan. 's Nachts richten zij soms feesten in onder hun tenten en de jongere mannen krijgen dan bevel naakt voor hen te dansen.....

De officieele reglementen zeggen, dat de verantwoordelijke leiders zich steeds de zedelijke verheffing der gestrafte mannen tot doel moeten stellen. In werkelijkheid werkt alles echter mee tot hun verdere ontaarding.

A. Londres heeft weken lang in Noord-Afrika rondgereisd. Hij heeft duizenden gestrafte soldaten gezien en met tal van menschen gesproken. Zijn bevindingen condenseert hij nu echter in een boekje, dat men in een paar uur uitlezen kan. Daarbij komt nog, dat die Parijsche journalist niet schrijft als een socioloog, die door middel van statistieken enz. een beeld tracht te geven van den algemeenen toestand, maar wel als de reporter van een boulevardblad, die het meest treffende — men mag wel zeggen het meest sensationeele — met voorliefde behandelt. Het zou interessant zijn te weten hoeveel gestraften er hun straftijd doorbrengen zonder verdere incidenten. Hoevelen worden er zoo jaarlijks wel doodgeschoten op de door Londres beschreven manier? Hoevelen zijn er wel die aan de strafcompagnie pogen te ontkomen door een misdrijf te doen, met het doel een (theoretisch) erger straf te krijgen? Niet alle sergeanten zijn zoo onmenschelijk. Londres heeft zelfs een deel zijner inlichtingen aan humane onderofficieren te danken. De hel, die Dante niet zag, is dus toch ook een min of meer litterair gestyleerde hel en misschien zijn al die gruwelijke gevallen slechts uitzonderingen, afwijkingen van de norm.

Ook dan nog zou het erg genoeg zijn. Wat A. Londres ons vertelt is inderdaad zóó erg dat zelfs enkele gevallen reeds voldoende zouden zijn om den heelen toestand te doen veroordeelen. Nog slechts een enkel voorbeeld: een sergeant is zoo dom zes van zijn mannen naar een werk te zenden onder bewaking van slechts één Senegalees. Twee kerels slagen er in te ontsnappen. De Senegalees zit in de klem. Wat zal hij aan den sergeant zeggen. Maar het duurt niet lang of hij heeft er wat op gevonden: „zes tegen één; als er nu een algemeene poging tot ontvluchting had plaats gehad dan mochten er wel een paar ontsnappen; als ik de vier anderen doodschiet; dan kan de sergeant niets zeggen". Zoo doet hij. Een van de vier weet echter nog te ontvluchten. De sergeant vindt alles uitstekend. Alleen is het niet in orde, dat een Senegalees met zes mannen wordt weggezonden. Een tweede Senegalees krijgt dus bevel te zeggen dat hij er ook was en niet op de vluchtende mannen heeft geschoten. Als de kapitein op den post komt worden de beide Senegaleezen hem voorgesteld, zij krijgen promotie en twintig frank extra. Jammer genoeg voor de gelukkige Senegaleezen en voor den sergeant was er ditmaal een getuige geweest. Een burgerlijk ambtenaar, die daar in de buurt met zijn familie in het bosch een picnic had ingericht, had de heele episode gezien en stelde er een rapport over op.....".

Nadat het voorafgaande voor den druk gereed was, brachten de Fransche bladen het nieuws, dat de straf-kolonie in Guyana zal worden opgeheven, en dat minister Herriot een onderzoek doet instellen naar de Biribi-toestanden, waardoor het vooruitzicht is geopend, dat aan de hier geschilderde toestanden een einde zal komen. Eindelijk dan toch!

KOLONIALE LITERATUUR.

Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang.

(April 1924).

De redactie ontving van de Algemeene Secretarie te Buitenzorg, in dank, een exemplaar van bovenstaande uitgave van de Landsdrukkerij te Weltevreden. Het is het vijfde werk van dezen aard. dat in het licht gegeven werd, het eerste dateert van 1918. Het mag op prijs gesteld worden dat de publiceering dezer mededeelingen niet aan de heerschende zucht tot bezuinigen ten offer is gevallen, want ook deze uitgave geeft weder een uitstekend overzicht over tal van vraagstukken van belangrijken aard, die in Nederlandsch-Indië aan de orde van den dag zijn.

In dit deel zijn de volgende onderwerpen opgenomen:

I. Overzicht van den inwendigen politieken toestand in 1923;
II. De Volksraad;
III. De Europeesche politieke partijen;
IV. De staatkundige hervormingen;
V*a*. Algemeene hervorming der maatschappelijke en agrarische toestanden in de Vorstenlanden;
V*b*. Vorstenlandsche waterschappen;
VI. Bezuiniging;
VII. Politie en Leger;
VIII. Onderwijs;
IX. Sociale aangelegenheden;
X. Houtpolitiek en
XI. Landbouw-voorlichtingsdienst.

In het eerste hoofdstuk wordt een duidelijk, bezadigd en zooveel mogelijk onpartijdig overzicht gegeven van de ontwikkeling der politieke stroomingen en den gang der politieke ideeën in den allerlaatsten tijd. En daaruit wordt de conclusie getrokken, dat op den bodem van de groote stroomingen meer of minder diep, het nationalisme ligt, dat uit zijn aard gekeerd is tegen uitheemsch gezag. Zelfs de zich noemende P. K. I. (Perserikatan Kommunist India) is in de practijk van haar optreden meer nationalistisch dan communistisch. Die conclusie is m.i. volkomen juist, al is zij niet bepaald nieuw; in de Augustus-aflevering van dit tijdschrift, jaargang 1921, werd dat verschijnsel op blz. 683 en vlgg. reeds geconstateerd en verklaard.

Zeer lezenswaard is in het bijzonder de laatste paragraaf van dit hoofdstuk, waarin de oorzaken van de onrust die in de laatste jaren op meer dan één gebied geheerscht heeft, op uitnemende wijze worden uiteengezet. De Regeering maakt zich — m. i. terecht — geen illusie's omtrent het verdwijnen van die onrust. Aan het slot toch zegt zij:

„De onrust van de laatste jaren is een gevolg van de economische, intel-
„lectueele en sociale revolutie, die wij — afgezien van de vrijwel oncon-
„troleerbare, in het geheele Oosten werkende psychische factoren — goed-
„deels zelf in gang gezet hebben. Zoolang de drijvende krachten die ze
„veroorzaakt hebben niet geelimineerd zijn of door de ontwikkeling van de
„maatschappij harmonisch zijn verwerkt, zoolang zal die onrust als een nor-
„maal en natuurlijk verschijnsel bestaan".

Die „drijvende krachten" zijn blijkens de eerste volzin wij zelf. Zoolang dus *wij* niet „geëlimineerd" of „harmonisch verwerkt" zijn, zoolang zal — volgens de Regeering — de onrust voortduren! Naar het voorkomt kan zij dan nog een lang leven hebben. Gelukkig maar dat zij als normaal en natuurlijk kan beschouwd worden. Men gewent ten slotte aan alles!

Het derde hoofdstuk leert ons dat er in Indië met zijne betrekkelijk geringe Europeesche bevolking, al niet minder dan acht Europeesche politieke partijen bestaan; de neiging van de Hollanders om zich in een oneindig aantal clubjes en partijtjes te splitsen, begint dus ook meer en meer in de overzeesche gewesten tot uiting te komen.

Het chapiter over Vorstenlandsche waterschappen doet de hoop levendig worden, dat ook andere streken die daar behoefte aan hebben, binnen afzienbaren tijd zullen kunnen profiteeren van de bepalingen van het tamelijk nieuwe 11e hoofdstuk van het Regeeringsreglement „van de Waterschappen", dat de instelling van rechtspersoonlijkheid bezittende waterschappen mogelijk maakt. Zoo bestaat ter Oostkust van Sumatra aan dergelijke instituten groote behoefte. De waterstaatkundige toestand laat daar, vermoedelijk tengevolge van de uitgestrekte ontginningen der latere jaren, meer en meer te wenschen over. Wel is getracht daaraan tegemoet te komen door de oprichting van verschillende waterschappen, doch waar aan deze geene publiek-rechterlijke bevoegdheden konden worden toegekend en zij dus uitsluitend berusten op de geheel vrijwillige saamwerking der belanghebbenden, waren de resultaten tot nu toe slechts uiterst matig. Er zijn daar alle factoren aanwezig om van de instelling van publiekrechterlijke college's met autonome bevoegdheden om verordeningen te maken en belastingen in te stellen, gunstige gevolgen voor het cultuurgebied te verwachten.

Het 7de hoofdstuk handelt over de inkrimping der gewapende politie in de buitengewesten met niet minder dan 144 brigade's; latere berichten deelden reeds mede dat het corps gewapende politie geheel zal worden opgeheven. Zijne diensten zullen voor een deel door het leger worden overgenomen, terwijl de nog overblijvende brigade's bij de veldpolitie zullen worden ingedeeld.

Er kan verschil van gevoelen bestaan omtrent de vraag of het wel wenschelijk is militairen met het werk van de gewapende politie te belasten, — zeker is echter dat het voortbestaan van beide, in hoofdzaak hetzelfde doel beoogende instituten naast elkaar, eene in deze tijden niet geoorloofde geldverspilling moet genoemd worden. En wat mijne persoonlijke ervaring betreft, bestaat er tegen de genomen maatregel geen bezwaar, mits aan de betrokken militairen maar goed duidelijk wordt gemaakt wat van hen in hunne nieuwe functie verlangd wordt en daar streng de hand aan wordt gehouden.

Is van dezen maatregel een belangrijke bezuiniging te verwachten, hoofdstuk VI handelt over bezuiniging in het algemeen en vertelt o.m. het een en ander over den nieuw ingestelden bezuinigingsdienst, die zich o.a. bezig houdt met de analyse van de begrootingen en verslagen van verschillende diensten en bedrijven en b.v. onderzoekingen instelde naar de werkwijze en

de personeelsbezetting van den immigratiedienst en de immigratiepolitie, naar de finantieele resultaten van het hôtelbedrijf der staatsspoorwegen, naar de bezetting van het departement van B. O. W. enz.: enz.: —, onderzoekingen die zeer zeker niet overbodig waren en die tot heel wat personeels-inkrimping en andere besparingen aanleiding zullen hebben gegeven.

De bezuinigingsdienst is voorbestemd om op te gaan in een anderen dienst van meer algemeene strekking, die der Generale Thesaurie, die tevens tot zich zal trekken de werkzaamheden welke tegenwoordig verricht werden door die afdeeling van het Departement van Financiën, die thans nog belast is met de behandeling der begrooting, met de comptabiliteit, het munt- en het bankwezen, zoomede door de afdeeling van de finantieele statistiek.

Die Generale Thesaurie is dus bedoeld als een finantieel centrum waar alle draden van het begrootings- en het geldbeheer zullen moeten samenkomen. Hare instelling „vindt zijne oorzaak daarin, dat het eenmaal op voortreffe„lijke wijze in elkaar gezet geldbeheer met de voor het voeren daarvan en „de contrôle daarop belaste organen, tot op belangrijke hoogte is verstard „en niet meer kan voldoen aan de eischen, die door de landshuishouding in „haar tegenwoordiger omvang en ingewikkeldheid worden gesteld".

Juist zijn in de laatste dagen eenige benoemingen afgekomen die er op wijzen dat de Generale Thesaurie reeds in staat van wording verkeert.

Ten slotte nog een enkel woord over hoofdstuk XI, landbouw-voorlichtingsdienst. Interessant is vooral wat daarin omtrent de desa-leergangen en de landbouw-bedrijfs-schooltjes wordt medegedeeld. Het rapport zegt daaromtrent aan het slot: „de overtuiging bestaat dat het thans gevolgde systeem „van elementair landbouw onderwijs na verdere volmaking en dóórwerking „en meer algemeene toepassing, gunstige gevolgen moet hebben voor den „inlandschen landbouw".

En inderdaad, wanneer men leest op hoe eenvoudige en practische wijze die leergangen en schooltjes zijn ingericht en werken, dan is er reden te hopen dat men eindelijk op den goede weg is om door middel van practisch onderwijs goede resultaten te bereiken. Hier worden de jongens werkelijk opgeleid tot betere landbouwers; hier is het gevaar dat zij zich door de hen bijgebrachte kennis te goed zullen gaan vinden voor het boerenbedrijf en liever een karig bestaan zullen gaan zoeken als mantri tani of iets dergelijks, tot een minimum beperkt. Hier is de verwachting gerechtvaardigd dat men eindelijk het middel gevonden heeft dat in belangrijke mate zal bijdragen tot de zoo dringend noodige meerdere intensiveering van den inlandschen landbouw.

H. J. G.

Inter-Ocean. A Dutch East Indian Magazine covering Malaysia and Australia. Official Organ of the United Netherlands-American Chambers of Commerce. Amsterdam Keizersgracht 292, New-York 44 Beaverstreet, San Francisco 216 Montgomery Street. Abonnement per jaar voor N. O. I. ƒ 15.—, voor overal elders ƒ 20.—.

't Is een genot de opvolgende nummers van deze, door G. Kolff & Co. te Batavia in nieuw kleed gestoken, uitgave te ontvangen. Het maandblad vat zijn taak, om in het buitenland belangstelling te wekken voor de Maleische landen in Azië, grootsch en practisch op. De illustratiën zijn, op

enkele uitzonderingen na, mooi, de Engelsche tekst is doorgaans interessant en goed gekozen. De afwisselende frontispieces wedijveren met elkander in sierlijkheid. Door kleurendruk en sprekende kaarten wordt de aandacht nu en dan nog in het bijzonder geboeid. De gezonde reclame, welke in deze uitgave opgesloten ligt, werkt zelfs door tot in de advertentiën, die, wat uitvoering betreft, ook op goed peil worden gehouden.

Hoe heet het? Verklaring van benamingen en uitdrukkingen ontleend aan de burgerlijke bouwkunde, door H. Enklaar Hzn., Leeraar K.W.S. Batavia (G. Kolff & Co., Weltevreden).

De fundeering, het opgaande werk met de muren, het dak rijzen in deze brochure zienderoog op. Eenvoudige, duidelijke schetsen, met stelselmatig gerangschikten, bijbehoorenden tekst, getuigen van goed deskundig werk. Maar of hij, die in Indië bouwkundig werk uit te voeren heeft, met deze brochure gewapend, het antwoord zal vinden als hij staat voor het zich daar aanmeldend: ,,hoe heet het?'', dat moet in menig opzicht ontkennend beantwoord worden. Door een paar schaarsche figuren met aanpassend een woordje over Indië wordt een handleiding niet op Indisch peil gebracht. Door een woordenlijst van een 160-tal Maleische vertalingen wordt niet geantwoord op het ,,hoe heet het'', zooals dit zich voor den bij het bouwen betrokkene in de practijk dagelijks aanmeldt. Voor het gebruik van bamboe, rottan en ander specifiek Indisch bouwmateriaal zwijgen teekening en tekst zoo goed als geheel.

De schrijver geeft den indruk met beide voeten in patria te staan, terwijl hij zich als goeroe toekang besar aandient.

Raisoeni, de sultan van de bergen, door Rosita Forbes, vertaald door H. J van Balen. (Em. Querido, Amsterdam. *f* 5.25, geb. *f* 6.50).

Een in meer dan een opzicht merkwaardig boek. De schrijfster, die als ontdekkingsreizigster vooral naam heeft gemaakt door haar tocht naar de oase Koefara, waarbij zij streken van Afrika bezocht, waar voordien geen blanke geweest was, heeft sedert ook een tijdlang doorgebracht in Marokko, waar zij o.a. de gast is geweest van Raisoeni — in berichten veelal Raisoeli genoemd —, de veelbesprokene, die de Spanjaarden in hun strijd zooveel te stellen geeft. Ligt in dit geheele gebeuren al veel dat bijzondere belangstelling wekt, het nu verschenen dikke foliant, van ruim 330 blz., wint nog in actualiteit door hetgeen thans in Spaansch Marokko afspeelt, en waarbij Raisoeni een hoofdrol, zoo niet *de* hoofdrol aan Marokkaansche zijde vervult.

De strijd met Spanje neemt een ruime plaats in, het leven in Marokko, vooral voor zoover het zich om Raisoeni heen beweegt, de verhouding der binnenlandsche stroomingen, de karakters van figuren van den dag, een en ander wordt op de, de schrijfster eigen, levendige wijze verteld. Niet alles wat zij verhaalt is belangrijk, maar wel deelt zij zeer veel belangrijks mee. Herhaaldelijk moet men zoowel den ondernemingsgeest, als den moed van

deze vrouw, het opmerkingsvermogen en den oordeeldurf van deze schrijfster bewonderen. De talrijke illustratiën zijn niet gedrukt, maar als autotypiën tusschen den tekst geplakt. De vertaling is goed. Dit boek moet gelezen worden en moet nu gelezen worden.

Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis en zijne werkzaamheden in verband met den oorlog 1914—1918, door Th. H. L. Leclercq, kolonel-directeur. (C. Blommendaal, 's-Gravenhage. *f* 2.50).

In het artikel van den heer A. T. H. Winter, over hetgeen tijdens de mobilisatiejaren in Nederlandsch-Indië gedaan is, bij gelegenheid der tienjarige herdenking van het mobilisatietijdperk in Augustus jl. geschreven voor ons tijdschrift, kon hij over de bedrijvigheid van de Indische afdeeling van het Roode Kruis niets merkwaardigs vermelden (blz. 704, Augustusaflevering).

Het Verslag der verrichtingen van het Centraal Comité in Nederlandsch-Indië van de Vereeniging ,,Het Nederlandsche Roode Kruis'' gedurende het jaar 1912 wijst er op, dat, indien al in den mobilisatietijd door de afdeeling geen afzonderlijke en bijzondere bedrijvigheid betoond is, in gewone- en voor gewone omstandigheden toch wel gewerkt wordt. Zoowel het Centraal Comité te Batavia, als de plaatselijke afdeelingen Batavia—Meester Cornelis, Buitenzorg, Malang, Soekaboemi, Makasser, Koeta Radja en Medan beijveren zich om door maatschappelijk werk op geneeskundig gebied bij te dragen tot verbetering van den gezondheidstoestand. Maar heeft de Indische afdeeling wel een goed begrip gehad van hetgeen buiten deze werkzaamheid *in de oorlogsjaren* tot haar werkkring had kunnen behooren? Had zij geen taak kunnen vervullen in den trant van veel dat vermeld is over de bedrijvigheid van het N. R. K. in de verslagen dier vereeniging ('t laatste 1917—1920)? En waar de toekomst van meer belang is dan het heden, past de vraag ook: valt voor Indië geen leering te trekken, uit hetgeen vermeld is in het bovenvermelde werk van den kolonel-directeur van het Informatiebureau van het N. R. K., den heer Th. H. L. Leclercq, die zelf aan de werkzaamheden van dit bureau een ruim aandeel heeft gehad.

Toen in Februari 1921 een commissie uit het hoofdbestuur van het N. R. K. aangewezen was om op het einde van Maart d. a. v. het te Genève te houden 10e Internationale Congres bij te wonen, beschikte deze gaarne over een overzicht der door het Informatiebureau verrichte werkzaamheden. De heer Leclercq stelde in den krap toegemeten tijd zoodanig overzicht samen, dat aan de bedoeling voldeed, maar dat hij zelf toch niet naar zijn zin vond. Hij heeft dit nu uitgewerkt tot een boek van een 160-tal bladzijden, met statistieken en staten, alsmede een kaart, aanduidende de plaatsen, waar geïnterneerden en krijgsgevangenen verblijf hebben gehouden en de grensstreken, waarlangs vluchtelingen en geïnterneerden Nederland binnen kwamen.

Hoogst interessant is wat de samensteller mededeelt over de omvangrijke werkzaamheden verricht om de interneering van de circa 50.000 vreemde militairen te regelen, en over de zorgen aan de burger-vluchtelingen en doortrekkende krijgsgevangenen besteed. De naam ,,Informatiebureau'' duidt aan dat niet alles verteld wordt wat door het N. R. K. ge-

daan is, maar toch heeft de activiteit van dit bureau anderzijds veel meer omvat dan men uit zijn naam zou opmaken. 't Registreeren in lijsten en in een kaartsysteem, 't regelen van de toezendingen en verzendingen, het inwinnen en verstrekken van inlichtingen, ook van uit- en naar het buitenland, de geldverzendingen, het spaarfonds, formaliteiten voor verpleegden en overledenen, geldelijk beheer en geldelijke afwikkeling, uitwisselen van krijgsgevangenen, afwikkeling bij repatrieering, correspondentie met vreemde mogendheden, militaire-, burger autoriteiten en particulieren tot ver buiten Nederland, tot ver buiten Europa, enz. enz. Dit alles heeft druk werk gegeven aan een talrijk personeel en is duizenden en duizenden ten heil geworden.

Hoewel in 1919 de bedoeling uitgesproken is om de werkzaamheden te beëindigen, en het Informatiebureau, dat voor de mobilisatie werd opgericht, weer te sluiten, is de te verrichten arbeid thans nog niet geëindigd. Wel is het groote geheel nu afgedaan en afgewikkeld, maar nog steeds komen verzoeken in om inlichting over personen en zaken, zoowel van autoriteiten als van particulieren. Meestal betreffen deze hopelooze gevallen, veelal van zeer ouden datum, ofwel van naar Rusland of Siberië gezonden krijgsgevangenen.

Na lezing van het interessante verslag, voeg ik aan het ,,dankbaar, zeer dankbaar'', toch een ,,maar niet voldaan'' toe. Deze perzik smaakt naar meer.

Een kort hoofdstuk handelt over: ,,Verblijf van den ex-Kroonprins van Duitschland in Nederland'. ,,De aanwijzing van Wieringen als verblijfplaats heeft de gewezen Kroonprins geenszins tot een gevangene van onze Regeering gemaakt. Zij had geen andere strekking dan het nemen van een maatregel, die, om redenen van internationalen aard, in het belang van ons land noodig was''. Met deze uiteenzetting is de nieuwsgierigheid eerder verscherpt dan voldaan.

,,Het eiland Urk heeft ook gediend voor interneering van een vijftal Fransche officieren, aan wie het evenwel allen is gelukt de interneering te ontvluchten''. De bladen hebben over deze ontvluchtingen indertijd bijzonderheden gemeld, waaromtrent men mocht hopen in dit boek nu het ware te vernemen. 't Ware is echter in het archief gebleven.

Dit archief moet ook zeker boeiende en treffende verhalen bevatten over de manier waarop verloren verband herkregen is, of over mislukte pogingen gedaan in wanhopig gebleken, volhardend zoeken.

Zou de schr. zijn arbeid niet willen voortzetten om aan de opgewekte belangstelling en nieuwsgierigheid in nog ruimer mate bevrediging te schenken? Deze perzik smaakt naar meer.

Een Indische gedenkdag,

DOOR

S. KALFF.

Naar den duur van haar bestaan gerekend mocht de Wees- en Boedelkamer, welke op 1 October 1924 de 300ste verjaring harer stichting herdacht, behalve een van de oudste, ook een van de eerwaardigste instellingen van Batavia genoemd worden.

Gelijk bij zooveel andere openbare instituten in Indië werd ook in dit geval het vaderlandsche ten voorbeeld genomen: met de inzettingen van het Oudhollandsch recht werd het college van weesmeesters op Indischen bodem overgeplant, blijkens resolutie van Gouverneur-Generaal (P. de Carpentier) en rade van 1 Oct. 1624. Dat besluit werd gevolgd door een ander, van 10 Juni 1625, luidende:

„Alsoo wy bemercken ende van goeder hand dagelycx onderrecht worden dat by versterven der ouderen derzelver onmondige naergelaten weesen, 't zy door slofficheyt haerder momboiren (voogden), onbehoorlyck bewys haerder aangestorven goederen als andersints grootelycx vercort worden, waeruyt veel questiën in toekomende zouden mogen komen te ontstaan, soo is 't dat wij om zulcx voor te komen ende hierinne naer vermogen behoorlyck te voorzien, goedgevonden hebben ten voordeele der geseyden weesen eene Camer te erigeren, op dewelcke by versterven der ouderen, 't scheuren van den echten bedde, de minderjarige weeskinderen aangeteyckent, haer goederen opgebragt ende ter gelegener tyt van dezelve reeckeninge, bewys ende reliqua sal geschieden."

Die eerste Weeskamer was er vóór het eerste Weeshuis. De veertien kinderen, waarover de landvoogd Hendrik Brouwer in 1635 een opziener aanstelde, waren ondergebracht „by de Diaconie achter hare huysinge op de Tygersgragt." Eerst vier jaren later werd de eerste steen gelegd voor een afzonderlijk Weeshuis op de Rhinocergracht. Het college van weesmeesters bestond uit 3 à 4, later 7 leden, die op voordracht van baljuw en schepenen gekozen werden uit de „vroomste, gequalificeerste en ryckste burgeren". Een lid van den

Raad van Indië fungeerde als president, ambtenaren en burgers vormden de leden, terwijl de secretaris als zijnde belast met het geldelijk beheer borgtocht moest stellen. De voordeelen, aan die betrekkingen verbonden, waren oogenschijnlijk schraal, maar de buitenvoordeelen maakten het goed. Valentijn schreef er van:

,,Deze vergadering handeld enkelyk over de zaken der Weezen, en gelyk men in Indiën van geen voogden weet, alzoo werden alle Weezen en hunne goederen onder deze kamer gesteld, daar zij wonderlyk wel en zeker zyn, trekkende 's maands 4½ per Cto. van hun geld, en werdende zeer wel door de Leden van dien van al 't nodige verzorgt. Egter trekken de Leden jaerlyks nog al een fraeje stuiver inkomen, die wel 5 of 600 Ryksdaalders beloopt''.

Het ambt van den secretaris of geheimschrijver werd door denzelfde ,,een van de beste op Batavia'' genoemd. En dat terwijl hij slechts 24 rijksd.'s maands genoot, terwijl hij een borgtocht van 8000 rijksd. moest stellen. Maar hij beheerde bijna alle geldzaken, hij genoot percentages, emolumenten en faciliteiten, en van deze laatsten was de voornaamste dat hij de kapitalen onder zijne berusting ten zijnen bate mocht uitzetten. De Comp., welke haren ambtenaren toeliet eigen handel te drijven, vergunde ook dezen ambtenaar te speculeeren met geld, 't welk niet het zijne was. Het duurde tot het jaar 1796 alvorens met deze onverantwoordelijke methode gebroken werd, blijkens een post in de *Realia:*

,,Aan secretaris van weesmeesters voortaan een middel van bestaan toe te staan, en het gebruik der penningen uit het kapitaal der weezen af te schaffen''.

Het personeel der Weeskamer werd in den loop der jaren uitgebreid, in verband met de toenemende bevolking der stad. In 1773 waren er tien klerken, waarvan de eerste klerk beëedigd was, twee taxateurs om de vaste goederen te schatten waarop de Weeskamer gelden voorschoot, en twee boden. De klerken genoten 6 rijskd. 's maands, de boden 20 realen, doch moesten 4000 rijksd. borgstellen dewijl ze o.a. belast waren met het innen der vendu-penningen. Toch was voor hen het geld voor de cautie wel te vinden — ,,on ne prête qu'aux riches''. Het bode-ambt kon iemand rijk maken, wanneer hij slechts lang genoeg leefde. Bij eene instelling zoozeer op de vaderlandsche leest geschoeid, waren ook de vaderlandsche misbruiken overgenomen. Want zoo'n Bataviasche Weeskamerbode was nog een *pauvre sire* vergeleken bij dien te Amsterdam, welke *f* 500 's jaars ontving, maar veel meer aan emolumenten. De voordeelen waren zoo groot, dat zelfs zonen van aanzienlijken huize naar het baantje dongen. In 1727 werd een telg van het regeeringsgeslacht Boreel tot bode benoemd, en in 't volgend jaar zag men den tweeden secretaris van de Weeskamer, mr. Harmen Berewout,

zijne betrekking tegen het bode-ambt verwisselen. (Beter is beter, zei de jongen, toen strooide hij suiker op de siroop). Onnoodig te zeggen dat die heeren voor de praktijk zelve een zetbaas gebruikten, en hunne vingers niet vuil maakten aan kamerbezems, komforen, kachels en kwispeldoren. Voor de geringen was het werk, voor de grooten het voordeel. Vader Cats vergeleek zoo'n kostwinning bij een jachtveld, waar de ,,kleyne luyden'' gebruikt werden om het wild te vinden (op te jagen) terwijl de groote heeren, door hem vergeleken met winden (windhonden) den jachtbuit voor zich behielden.

> Is 't niet een seltsaem werck! De kleyne lieden vinden,
> Maer waer men vangen sal, daer zyn de groote winden;
> Wat baet doch, lieve vrient, het loopen van den brack?
> Een ander heeft'et wilt, en hy het ongemack.

In Indië waren de toestanden anders, maar toch deed een Weeskamerbode zijn best om de vaderlandsche traditie na te volgen, en inzonderheid het feit dat hij, evenals zijn Amsterdamsche collega, aan het vendu-departement verbonden was, bracht hem den honig in de korf.

Vaak trachtte men de bemoeienis van weesmeesters te voorkomen, het college buiten den boedel te houden, doch de regeering vaardigde verschillende besluiten daartegen uit. In 1681 werd bepaald dat alle uiterste wilsbeschikkingen aan de Weeskamers moesten worden vertoond, terwijl aan de rechterlijke colleges bevolen werd daarop toe te zien, en desnoods dwang uit te oefenen. Toen de latere Gouverneur-Generaal (en gewezen zilversmidsknecht) Joannes Camphuis nog president van de Bataviasche Weeskamer was, diende hij bij den Raad van Indië een besluit van zijn college (ter goedkeuring) in ,,wegens het maaken der testamenten met uytsluytinge van de Weescamer, en dat sulex dickwyls geschiede uyt gewoonte en om den sleur te houden, buyten kennisse der testateurs''. Er werd toen besloten de notarissen aan te bevelen, ,,datse de seclusie van de Weeskamer niet en sullen hebben te gebruycken als op 't expres begeeren der testateurs''. Men verstond het derhalve niet dat beëedigde personen de Weeskamer een klontje uit de pap zouden nemen, doch het verzet ging daarom nog vaak genoeg uit van de erflaters zelve. Ook was in het Octrooi van 1671 aan de Comp. toegestaan om over de boedels van in Indië overleden Comp. dienaren curatoren te stellen, mits zij geene kinderen, weduwen of erfgenamen nalieten en niemand tot executeur testamentair of administrateur was aangesteld. Overigens deed de regeering het hare om den werkkring van weesmeesters uit te breiden; in 1705 bekwamen zij zelfs de bevoegdheid om alle testamenten binnen hun ressort te doen openen. Aanvankelijk hadden zij hun ministerie slechts te verleenen in boedels, waarbij

minderjarige erfgenamen betrokken waren, later ook in die waarin onmondige, uitlandige of onbekende rechthebbenden optraden, of in insolvente boedels. Voor de on-christenen moest men terecht bij de Boedelkamer, die eerst onder het bestuur van Antonie van Diemen (1636—1645) was opgericht. De regeering oordeelde dat wegens hunne gewichtige functiën weesmeesteren moesten worden ,,geconsidereert als een beëedigt Collegie van magistratuure over de onmondige kinderen en haere middelen en opvoeding item derselver voogden, mitsgaders over verscheyde nalatenschappen''; voorts dat ze gerekend moesten worden in al hunne resolutiën te werk te gaan als mannen van eer en conscientie op hun gepraesteerden eed. Die eed werd vermeld in de Statuten, Keuren en Ordonnantiën bijeengebracht op last van Antonie van Diemen en zijn Raad, het formulier daarvan luidde:

,,Wy beloven ende sweren dat wy den staet der vrye vereenighde Nederlanden, mitsgaders den Ed. Heer Gouverneur Generaal ende Raden van India gehou ende getrou wesen, der weduwen ende wesen recht getrouwelyck voorstaen ende hun welvaert na ons uytterste vermogen helpen bevoirderen, de secreten van de Camer aen niemant openbaren als aen dengenen, die wy rekenschap onzer administratie schuldich syn, de bovenstaende ordonnantie punctuelycken ende naer ons uytterste vermogen onderhouden, mitsgaders ons in dese administratie dragen sullen als goede, oprechte ende getrouwe opsienders van weduwen ende wesen toestaet. Dit en sullen wij niet nalaten om eenige baet ofte gunste, schade ofte profyt, ofte eenigh dingh ter werelt. Soo waerlyck helpe ons God Almachtich''.

Welnu, ook hier zag men het spreekwoord bevestigd, dat iedere ketter heeft zijn letter. De z.g. onregelmatigheden, ten rechte openbare dieverijen, welke in den loop der jaren bij dit college zouden voorvallen, waren in niet geringe tegenspraak met dit zalvende eedsformulier. Doch in dagen waarin het monogram V. O. C. (Vereenigde Oostindische Compagnie) gelezen werd als Vergaan Onder Corruptie, beteekende een eed niet veel. Niet meer dan eene verplichte formaliteit bij de aanvaarding van een profijtelijk ambt.

Weesmeesters hadden bij de bereddering van een boedel ook nog uit te maken welke kinderen uit het eerste, en welke uit het tweede bed afkomstig waren, dewijl dit nog verschil maakte in het beheer en de verdeeling der erfportie. Dan was er nog eene derde categorie, die ook wel uit een ,,bed'' afkomstig was, maar een bed dat buiten de echtelijke woning gestaan had. 't Waren de zg. speelkinderen, buiten echt verwekt bij inlandsche huishoudsters en in de testamenten wel eens gekwalificeerd als ,,huisinboorlingen''. In 1817 schreef de secretaris van den raad van financiën, mr. J. Bousquet, aan den inspecteur van dat college, mr. H. J. v. d. Graaff:

,,De dood van A. A. Cassa, baljuw van Batavia. Men spreekt hier van zekere pogingen, die een der directeuren van het Weduwenfonds wil doen om te bewijzen, dat eenige kinderen van mevrouw Cassa niet in de termen vallen van als weezen onderstand te genieten. *Pauvre homme!* hij weet dus niet dien gulden, en bij alle vrouwen in gouden letters op haren buikband geschreven regel, die alleen genoeg is om Justinianus onsterfelijk te maken: *Patrem esse quem nuptiae demonstrant:* (De vader is hij, die door het huwelijk als zoodanig wordt aangewezen).

In een land als Indië, waar het concubinaat eene gevestigde instelling was, kwamen zulke twijfelachtige gevallen dikwijls voor, ofschoon dan meestal van vaderszijde. En weesmeesters hadden dan na te vorschen of er aangenomen kinderen, gelegitimeerde kinderen of niet erkende kinderen bij den boedel betrokken waren. In later tijd zou hun zelfs de curateele worden opgedragen over kinderen die..... nog niet geboren waren; welke curateele dan bij de geboorte van het kind overging in toeziende voogdij. Hunne pupillen konden in het Weeshuis op de Rhinocergracht geplaatst worden, of uitbesteed in burgergezinnen, waar toezicht kon worden gehouden op kleeding en voeding. Voor dit toezicht op minderjarigen konden afzonderlijke voogden worden benoemd, wien onder verantwoordelijkheid van het college de fondsen werden verstrekt voor het dagelijksch onderhoud. Bij serieuse opvatting van hun mandaat konden zij zich tegenover eene regeering, die uitmuntte in formuliervroomheid, beschouwen als werktuigen der Voorzienigheid in de verzorging van ,,onnosele kinderkens'', en in hun beheer de woorden uit de H. Schrift indachtig blijven: ,,Gij zult het regt van den vreemdeling en van den wees niet buigen, en gij zult het kleed der weduwe niet te pand nemen''. Of ook: ,,Zet den ouden paal niet terug, en kom op den akker der weezen niet''.

Aan weezen echter, die heelemaal geen akker hadden, d.i. aan insolvente boedels, had men in Indië een hekel. Daaraan viel geen eer te behalen; 't gaf enkel moeite en schade. Hierin verschilde het college te Batavia niet van dat te Amsterdam, waarover men bij Wagenaar leest ,,Weesmeesteren plachten meermalen de erfenissen, onmondigen aangekomen, met den voet te stooten, wanneer zij in 't aanvaarden nadeel voorzagen''. Nl. wanneer er meer lasten dan baten waren; en in Indië steunde de regeering het college in dezelfde opvatting door te bepalen dat de boedels ,,notoirlyk suffisant'' moesten zijn. Zoo dit twijfelachtig was, dan moest de Kamer alleen voorloopig het beheer op zich nemen, ten einde de reputatie van den overledene niet onnoodig in opspraak te brengen.

Wees- en boedelkamers gelijk te Batavia werden later ook op andere hoofdplaatsen gevestigd, te Samarang in 1763, te Soerabaja

(voor den geheelen Oosthoek) eerst in 1809. Zij werden op denzelfden voet ingericht als te Batavia, waar de inrichting zichzelf bedruipen moest en de weesmeesters als salaris den veertigsten penning ontvingen van alle ontvangsten, buiten bezwaar van de Comp. Voorts dagteekende nog uit de dagen van Hendrik Brouwer een jaarlijksche gift van 50 realen ,,tot een mantel''. Hierin kwam eerst verandering onder het bestuur van Daendels, toen aan de leden van het college een jaarlijksch traktement van 2000 rijksd. werd toegelegd, met intrekking echter van alle leges, mantel- en commissiegelden. In 1810 werd dit bedrag verhoogd tot 3000 rijksd., en voor den president tot 10.000 rijksd. Daarvoor werd hun echter telken jare een ,,ééd van purge'' afgevorderd, als waarborg dat zij, noch hunne gezinsleden, giften of geschenken van belanghebbenden hadden aangenomen. Derhalve, dat zij uit hunne bediening niet meer voordeel hadden getrokken dan het hun wettig toegekende salaris, en de belangen hunner pupillen naar eisch hadden behartigd. Men meende dat zoo'n zuiveringseed ook dienstig was om ,,alle gelegentheid tot lasterlyke discoursen dienaangaande te voorkomen'' — maar wie breidelde in een land als Indië het booze gerucht, of hetgeen door de Chineesche Kerk verteld werd?

Met de regeering achter zich was de positie van weesmeesters in de Indische samenleving intusschen welverzekerd. Herhaaldelijk werden besluiten uitgevaardigd, en in het *N. I. Plakaatboek* opgenomen, dienstig om hunne aansprakelijkheid te verminderen en voor hunne ,,securiteyt en gerustheyt''. Zij mochten hun neus steken in alle testamenten, die in Indië gepasseerd werden, en zij bezaten krachtige middelen van contrainte. Kwam b.v. na 't overlijden van een der echtgenooten de overblijvende binnen zes weken na de begrafenis geen verantwoording van den boedel doen, dan kon zoo'n recalcitrant persoon in zijne woning worden gegijzeld en weesmeesters kwamen zelve den inventaris opmaken. Waarbij ze intusschen wel eens achter het net vischten; wat kon er in zes weken tijds niet *wegstibitzt* worden! Wanneer iemand weigerde om zonder geldige redenen voor het college te verschijnen, dan moest hij na de derde sommatie voor den achtbaren raad van justitie verschijnen, ten einde naar bevind van zaken gestraft te worden. Bij vergrijpen tegen den persoon van een weesmeester werd de schuldige gestraft alsof hij tegen schout of schepenen misdaan had. 't Was eene straffe bepaling; ofschoon nog niet zulk eene enormiteit als die paragraaf in het akademische wetboek van de stad Kiel, welke voorschreef: ,,Hij, die een nachtwacht overhoop steekt, zal gestraft worden alsof hij een mensch had gedood''. Waar intusschen Multatuli's Klaasje van der Gracht in zijn weduwenvers reciteerde:

En Exodus XXII, ik zeg 't zonder vrees,
Zegt in vers 22, beleedig weduw noch wees —

daar was het in Indië nog veel minder geraden een weesmeester te beleedigen in een tijd, waarin zulke scherpe justitie gedaan werd.

Somtijds werd het college ook aangewezen om verkwisters onder ,,tutele ende voogdye'' te nemen. Dit gebeurde in 1656 met zekeren Melchior Thomasz, die de erfenis zijner ouders had ,,onnuttelyck doorgebracht ende verdaen'', zoodat het zich liet aanzien dat hij met vrouw en kind eerlang tot diepe armoê zou vervallen. Weesmeesters kwamen hier op voor de belangen der minderjarige kinderen, ten einde te redden wat nog te redden was.

Het college bezat een eigen zegel en zijne boeken waren secreet — er was toen zooveel in de ambtelijke hierarchie secreet. Met al dien ,,ommeslag'', die talrijke regeeringsbesluiten, die eeden bij de aanvaarding van het ambt en jaarlijks ,,ter purge'', had de Bataviasche Weeskamer den naam, dat zij eene slechte en slordige administratie voerde. Hierin verschilde ze niet van de Amsterdamsche, welke eenmaal tot model voor de Indische had gediend. De bekende rechtsgeleerde J. D. Meijer, naamgever van het Jonas Daniël Meijerplein te Amsterdam, verklaarde dat deze en andere Weeskamers in het land met weinig zorg en groote onverschilligheid administreerden, dat het toezicht op het beheer der suppoosten even slecht en kostbaar was als dit beheer zelf, dat die suppoosten strijk en zet door de overheid beschermd werden en dat de gelden, bij de lands- of stedelijke kassen gedeponeerd, niet dan met moeite en kosten waren terug te krijgen. Door anderen werd aangevoerd dat de Weeskamer veel van de familie-aangelegenheden en de familie-bezittingen der burgerij afwist, 't geen dan bij geruchte wel eens verder dan de muren van het gebouw kwam, ondanks dat iedere beambte den eed van geheimhouding had afgelegd. Er kwam bij dat nu en dan een secretaris of penningmeester, na zich de zakken gevuld te hebben, met de noorderzon verdween, of zich uit de voeten maakte alleen met achterlating van een gat in zijn kas. En zoo er al geen oneerlijkheid in 't spel was, dan toch vaak onnauwkeurigheid of slordigheid.

Dezelfde grieven werden ook in Indië gehoord. De geheimen van de Weeskamer bleken somtijds de geheimen van Polichinel te zijn, en hare nauwkeurigheid voor 't minst twijfelachtig. De *Realia* vermelden dat eens uit Timor een wissel aan de Weeskamer te Batavia geremitteerd werd, welke men *acht jaren* lang vergat te incasseeren. In 1700 viel het besluit ,,zulks alsnog te laten geschieden''. Toen in datzelfde jaar de latere Gouverneur-Generaal C. van Swoll tot voorzitter van het college werd benoemd, nam hij die benoeming aan ,,zonder responsabel voor gepasseerde zaken te willen zijn''. Inderdaad moest men daarmee voorzichtig zijn, want er passeerde veel in

Indië, en leerzaam bleef hier het oude spreekwoord: „Steeckt u in geen gat, of siet er deur!" Later, in 1815, kwamen er z.g. onregelmatigheden bij de Weeskamer aan het licht, bij welke gelegenheid de voorzitter, een oud Comp. dienaar, verklaren moest dat hij nog nooit het reglement had ingezien, 't welk tegen zulke onregelmatigheden moest waken. Hoe had hij ze dan kunnen voorkomen?

Somtijds werd de Weeskamer in aanzienlijke boedels gemoeid, zooals ten jare 1750 in dien van den Gouverneur-Generaal baron van Imhoff. Deze had bij zijne vóór hem gestorvene echtgenoote, Catharina Huysmans, geene kinderen nagelaten, want de eenige spruit uit dien echt was op prillen leeftijd overleden. Maar hij had drie „speelkinderen" verwekt bij eene Bonische slavin, gekerstend onder den naam van Helena Pieters, en deze kinderen had hij laten legitimeeren. 't Waren derhalve twee baronesjes en een jonge baron — „der Mensch fängt erst beim Baron an". Deze drie hadden nu mede aanspraak op de nalatenschap, waartoe o.m. behoorden een gouden lampet met kan, en een zilveren servies met het wapen der V. Imhoff's. Tot de vaste goederen behoorde zijne stichting het land Buitenzorg, waarvan hij een familiedomein had willen maken, eene privé bezitting voor zijn geslacht. Dit was hem door Heeren Meesters in 't vaderland ook toegestaan, doch die beschikking bereikte Indië eerst een half jaar na zijn overlijden. Derhalve was er nog geen erfbrief over het land uitgegeven, en in V. Imhoff's testament was wel beschikt over zijn land Tji Binong, maar niet over Buitenzorg. Hij kon immers vooruit niet weten wat daarover door bewindhebbers beslist zou worden.

Zijn opvolger, Jacob Mossel, had echter een goed oogje op Buitenzorg. Ofschoon het nu feitelijk behoorde aan Van Imhoff's erfgenamen, waaronder zijne kinderen en zijne drie zusters in Nederland, liet Mossel eene verklaring opmaken over den verwaarloosden toestand waarin het land verkeerde, over de onmacht der onmondige kinderen om het te beheeren, en over de bezwaren tegen een beheer door de Weeskamer q.q. de erfgenamen. Op die gronden liet hij zich de bezitting door de Indische regeering toewijzen voor de waarde, welke zij vóór den overgang aan Van Imhoff had gehad, nl. 5500 rijksd. Omtrent de door zijn voorganger aangebrachte verbeteringen zou een nader accoord worden getroffen met de Weeskamer — die, evenals de Raad van Indië, het niet geraden oordeelde Zijn Hoog Edelheid in zijne privé belangen te dwarsboomen. Feitelijk hadden weesmeesters hier moeten opkomen voor de belangen van Van Imhoff's erfgenamen, en op grond van de machtiging van bewindhebbers zijn opvolger het bijbelsche woord moeten toeroepen: „Kom op den akker der weezen niet." Vooral voor den zoon, Jan Willem baron van Imhoff (van de andere kinderen waren er twee jong ge-

storven) was 't onaangenaam te vernemen, toen hij tot jaren des onderscheids was gekomen, op welke wijze dit Indische domein van het geslacht Van Imhoff vervreemd, en sedert de officieele residentie der opvolgende Gouverneurs-Generaal was geworden. Hij bracht het in Nederland tot kolonel van de cavalerie; hij zou Jacob Mossel, ware die ooit gerepatrieerd, zeker gaarne eens gesproken hebben over de affaire Buitenzorg, en over de pressie bij die gelegenheid op de Weeskamer uitgeoefend. Doch Mossel stierf te Batavia, en Buitenzorg werd door zijn opvolger overgenomen.

In 't vaderland stond bij zulke erfeniskwesties een achterdeurtje open. Daar kon men bij testament de bemoeienis der Weeskamer uitsluiten, en daarvan werd dan ook vlijtig gebruik gemaakt, al was 't maar wegens de onvoordeelige geldbelegging en de lage rente. In Indië was dat deurtje aanvankelijk gesloten. Wel gaven de resoluties van 1688 en 1709 tot zoodanige uitsluiting het recht, maar hier kwam eene verkeerde interpretatie in 't spel; die bevoegdheid betrof slechts boedels, waarvan de erfgenamen onbekend of afwezig waren. Intusschen bewees het vertoog van Camphuis, dat in zijn tijd de uitsluiting bestond, zij 't ook op uitdrukkelijk verlangen der erflaters.

De lasten der Weeskamer, voortspruitende uit salarissen en diverse onkosten, moesten gevonden worden uit de overgewonnen renten van kapitalen buiten de Comp. uitstaande. In de eerste plaats de renten der hypotheken, welke de instelling op onroerende goederen verleende. Daendels bracht het geldelijk beheer van alle Weeskamers onder de administratie van die te Batavia, welke daarvan rekening en verantwoording moest doen aan de in 1809 opgerichte Rekenkamer. Voorts machtigde hij de Weeskamer te Batavia om papiergeld uit te geven, en nam ten behoeve van het gouvernement een millioen rijksdaalders van haar over, in ruil voor een millioen tweehonderd duizend gulden aan papiergeld. Eveneens werd door hem verordend de samensmelting van de Weeskamer en de Boedelkamer te Samarang; eene fusie welke, na 't herstel van het Nederlandsch gezag in 1816, tot alle colleges in Indië werd uitgebreid (aanvankelijk met uitzondering van dat te Batavia) terwijl bij besluit van 23 Oct. 1818 eene nieuwe algemeene instructie voor alle Weeskamers in Indië werd vastgesteld. De Boedelkamers waren in 't begin afzonderlijke instellingen geweest voor de boedels van niet-christenen, waarom men ze ook wel „onchristelyke Weeskamers" noemde. Het eerste college van dien aard was te Batavia ingesteld bij besluit van den Gouverneur-Generaal Van Diemen, van 26 Mei 1650. Er waren 8 leden met een president; voorts 1 ambtelijk lid, 2 burgers, 3 inlanders en 2 Chineezen. Het college moest jaarlijks rekening en verantwoording doen aan twee gecommitteerden der regeering; het moest zijne beambten uit eigen inkomsten bezoldigen. De instructie voor

boedelmeesteren werd geschoeid op de leest van die voor weesmeesteren, behalve wat het voogdijrecht betrof. Het college was ingesteld op grond van de overweging, dat er zoovele verduisteringen geschiedden ten nadeele van de boedels van onchristenen; sedert commissarissen generaal in 1818 de Boedelkamers met de Weeskamers vereenigden, werd de contrôle op die verduisteringen zooveel eenvoudiger, evenals de geheele administratie, en vormde het beheer van beide instellingen één geheel.

Onder de O. I. Comp. kwam op de onkostenrekening o.a. een postje voor van den kamerbode voor ,,thee, candysuyker en pinangh''. Men zou uit het laatste ingrediënt opmaken dat de leden niet afkeerig waren van een ,,sirih pinangh'', *alias* een pruimpje. Doch later werd deze inlandsche versnapering vervangen door een schotel confituren — de beschaving ging vooruit. Maar voor een ,,vroolyke maaltyd'', gelijk bij de Weeskamer te Amsterdam, waren blijkbaar geene fondsen beschikbaar. In 't vaderland had de weesmeester Symon de Rijk van der Gracht bij zijn testament een sommetje van *f* 150 's jaars aangewezen voor een maaltijd ter zijner gedachtenis, en dat gedurende een halve eeuw. Dan zou men hem wel vergeten zijn, rekende hij. Van dit legaat placht men op het einde des jaars zoodanig goede sier te maken, dat de rekening van den kastelein van het Oudezijds Heerenlogement ver boven die *f* 150 kwam. Dan moest het tekort uit de zakken der smulbroêrs komen..... In het geheel niet; de penningmeester schoof dat verschil ergens onder het hoofd *Onvoorziene Uitgaven*. Wie had ook kunnen voorzien, dat de rekening zoo ver over de schreef zou gaan! Doch in Indië had deze nobele Symon de Ryk geen navolger gevonden, en toen in 1809 verantwoording aan de Rekenkamer gelast werd, had men reeds moeite om dat schoteltje confituren er door te krijgen, laat staan een vroolijke maaltijd.

Ten einde de 4½ pCt. rente te kweeken, die aan de weezen op hunne kapitalen moest uitgekeerd worden, en daarbij de onkostenrekening der instelling zelve goed te maken, hadden weesmeesters steeds naar goede geldbeleggingen om te zien — de gesloten hand vangt geen vliegen. Zij mochten daarvoor het aanwezige geld uitzetten op hypotheek, of bij particulieren met borgen; zij mochten ook, met autorisatie van de regeering, ledige erven koopen en huizen daarop bouwen, geld schieten op landerijen, enz. Soms leed men echter aanzienlijke schade op die hypotheken en bezittingen; toen b.v. bij de Hollandsche Furie van het jaar 1740 bijna het geheele Chineesche Kamp, na uitgemoord te zijn, in vlammen opging, werd het verlies becijferd op 82.612 rijksd. en 13 stuivers. Overigens kon de Weeskamer wel een stootje verdragen, want zij had veelal aanzienlijke kapitalen onder hare berusting. In dat jaar 1795, waarin aan den secretaris der Kamer werd ,,geïnterdiceert'' de penningen der weezen ten eigen bate uit

te zetten, bleek dat die kapitalen meer dan een millioen bedroegen. Doch ofschoon het kapitaal er was, het contante geld was meermalen schaarsch genoeg; vooral in den aanvang der 19de eeuw; toen de kolonie overstroomd was met papiergeld. Het daalde voortdurend in koers, het liet zich aanzien dat het mettertijd evenveel waard zou worden als de befaamde Fransche assignaten, d.i. *nihil*. Daendels had den voorraad nog vermeerderd met het zg. Weeskamerpapier; de verwarring in geldzaken nam steeds toe, ook nog gedurende het Engelsche tusschenbestuur. De administratie der Weeskamer, die vroeger de Comp. meermalen met hare kapitalen had bijgesprongen, behoefde dringend voorziening, en nadat commissarissen generaal de kolonie van de Engelschen hadden overgenomen volgde de nieuwe instructie voor de Weeskamers en de instelling van eene Algemeene Rekenkamer.

Ook in het beheer van sommige bijzondere fondsen kwam daardoor verandering, zooals in het fonds van de Onbekende Weezen, dat vroeger meermalen als reservefonds dienst had gedaan. Zoo werd in 1763 uit dit kapitaal 7000 rijksd. gezonden aan de Weeskamer te Banda, ,,te employeeren tot het inkopen van een huis tot een weeshuis''. Er was nog een kleiner fonds onder het hoofd Kamergelden, waaruit eveneens uitgaven gevonden werden, die niet ten laste van andere rekeningen gebracht konden worden. Doch in 1717 maakte de regeering een eind aan die geriefelijke Kleine Kas. Zij gelastte het college om de rekening van dit fonds, waarvan de oorsprong tamelijk duister was, finaal af te sluiten, ,,en dus als gelden, waartoe niemand regt heeft, aan de Compagnie als hare waare Meester terug te keeren''.

Dit was Compagnies logica, en herinnerde aan de uitspraak: ,,Sei im Besitze, und du wohnst im Recht''.

Het gebouw op Molenvliet, waar de Weeskamer op het eind der 18de eeuw haar domicilie had, was een dier royale heerenhuizen gelijk fortuinlijke Comp. dienaren die voor eene omslachtige indische huishouding plachten in te richten. Het was gebouwd of verbouwd door den raad van Indië David Johannes Smith, op een perceel genaamd Berendrecht. Volgens Hageman zou de commissaris generaal Nederburgh er eenigen tijd gewoond hebben; later behoorde het aan den gewezen raad van Indië mr. W. van Hoesen, die er *grand train* voerde. Hij onderhield er meer dan honderd slaven, onder welke een tiental onderwezen waren in de instrumentale muziek en als ,,speeljongens'' fungeerden. Een der vleugels van het gebouw diende tot eetzaal, de andere tot danszaal; aan den waterkant stond een ruime pendoppo en op het uitgestrekte erf een fraaie koepel of ,,speelhuys''. De eigenaar, die hier ettelijke weezen als *anak mas* grootbracht, bewees eene onbekrompen gastvrijheid aan tal van gasten, o.a. aan J. Olivier, die het gebouw beschreef in zijne ten

jare 1827 verschenen *Land- en Zeetogten*. 't Was een huis met een geschiedenis, lang voordat de Weeskamer er haren zetel vestigde.

De vele verordeningen en besluiten, in den loop der jaren betreffeinde de instelling uitgevaardigd, werden vermeld in een akademisch proefschrift van het jaar 1861. [1]) De Indische dagbladen en tijdschriften zouden de heugenis aan tal van grieven bewaren, die bij herhaling tegen het beheer van het college werden ingebracht. B.v. in het *Tijdschr. voor N.-I.* van 1850, waar de aandacht werd gevestigd op het groote reservefonds dat — er niet moest wezen [2]). Want volgens het besluit van Febr. 1836 moesten alle overwinsten als dividend aan de minderjarigen worden uitgekeerd. En hoe kwam de instelling aan dat fonds? Het verluidde dat dezelfde regeering, welke het genoemde besluit uitvaardigde, nu en dan den duim op de kraan hield door, wanneer de Weeskamer b.v. 7 pCt. had uit te keeren, dit op 6 pCt. te stellen, en 1 pCt. voor een reservefonds te bestemmen. Dit fonds nam de regeering dan ,,bij gebleken behoefte'' tot zich. Er werd zelfs op gerekend bij de begrooting, waarop een post voorkwam onder de benaming: ,,Overgewonnen interessen der Weeskamers''. Maar wat er tegenwoordig mee geschiedt, zoo schreef de redactie van het tijdschrift, daarop weet men geen antwoord te geven. (Hetgeen in het gebouw op het Molenvliet ook onnoodig werd geacht. Men moet alle liedjes niet uitzingen.)

Een ander tijdschrift, de *Indische Mail*, haalde den ruïneusen verkoop van de suikerfabriek Wonoredjo aan als voorbeeld, dat zelfs de beste zaak slecht kon worden zoodra de Weeskamer er bij betrokken was. Het geval met de suikerfabriek *Ngandjoek* (Kediri) was een ander voorbeeld. Een der eigenaren verloor tijdens de crisis zijn fortuin en zijn crediet. Daarna ook zijn leven; zijne ziekte had een wetenschappelijken naam, maar heette in 't Hollandsch: hartzeer. Doordien hij minderjarige kinderen naliet, kwam zijn boedel in handen van de Weeskamer. De zaken van *Ngandjoek* liepen intusschen voort onder een consignatie-contract met hypotheek-waarborg, bij welk contract de gezamenlijke vennooten zich verbonden hadden mee te werken tot het vestigen van oogstverband, zoodra de geldschieter dit noodig oordeelde tot meerdere zekerheid. Toen dit geval zich werkelijk voordeed toonden alle belanghebbenden zich ook be-

---

[1]) A. A. Buyskes. De Weeskamer en het collegie van boedelmeesteren te Batavia.

[2]) De instructie van 1818 besliste dat de Weeskamers geen eigen fonds mochten hebben, en al wat daaronder kon worden gerekend in 's Lands kas hadden te storten. Desondanks vormden de Weeskamers „reservefondsen", die zij langen tijd onder zich hielden als een van den fiscus afgezonderd vermogen. (*Encyclop. v. N.-I.*).

reid, behalve de Weeskamer. Zij onthield hare medewerking, dewijl de weduwe van den overledene zeker stuk betreffende de boedelbereddering niet had ingediend. De geldschieter, ziende dat de verlangde waarborg hem op die wijze ontnomen werd, ging toen over tot executie. ,,Het gevolg is te voorzien'', schreef de *Ind. Mail*. ,,De weezen en andere aandeelhouders kunnen hunne pretenties op de zaak afschrijven; 't zou een wonder zijn als de fabriek in deze tijden meer haalde dan de hypotheek. Wordt het niet hoog tijd dat het rotte zoodje — zoo hoorden wij de Weeskamers dezer dagen noemen — totaal werd gereorganiseerd?''

Zulke klachten behoorden in de Indische pers geenszins tot de zeldzaamheden; ze droegen er toe bij de impopulariteit der instelling te verklaren. Voor de voorbeelden van wanbeheer waren de Indische dagbladen ook eene vruchtbaarder bron dan de Indische tijdschriften. En het oordeel van de *Ind. Mail* werd geschreven reeds vijftien jaren nadat de nieuwe instructie voor de Weeskamers van 1872 was afgekondigd, ter vervanging van die van 1818. Bij die instructie waren, behalve de formatie van het personeel, ook verschillende punten van het beheer gewijzigd; niettemin bleef de *vox populi* de reorganisatie verlangen, of gelijk in het vaderland de opheffing. Daar waren de Weeskamers in den Napoleontischen tijd als van zelve verdwenen door de invoering der Fransche wetgeving; een besluit van den maire van Amsterdam had in 1811 de stedelijke instelling ontbonden, en vervangen door eene commissie van likwidatie van de zaken der Weeskamer. De burgerij gaf die instelling toen het heilige kruis na. ,,Zij had'', schreef de archivaris mr. N. de Roever, ,,zich door verschillende regtsgedingen, die licht wierpen op de trouwelooze handelingen van sommige suppoosten, vele en heftige vijanden gemaakt wier leger, aangevoerd door geachte juristen, o.a. de invloedrijke J. D. Meyer, het waarschijnlijk meer betreurde dan goedkeurde dat het wetboek Lodewijk Napoleon niet geheel met deze instelling brak. Algemeen berustte men er daarom in dat de Fransche wet (na de inlijving van Nederland in 1810) de Weeskamer ophief''.

Een echo van zulke gevoelens drong van het moederland somtijds door tot de kolonie, en maakte zich ruchtbaar in de organen der Indische pers. Doch anders waren de toestanden in Nederland, anders die in Indië. Daar maakte men zich geen grijze veeren over de aanvechtingen eener nog onmondige openbare meening, en de Weeskamers zouden tot den huidigen dag hun plaats behouden in het staatsverband. Alleen werden er nog herhaaldelijk veranderingen gedekreteerd in het beheer, de organieke bepalingen, het personeel, het toezicht, enz. Aldus bij de nieuwe wetgeving, die op 1 Mei 1848 voor Ned.-Indië werd ingevoerd, en bij het gouv. besluit van 30 Maart 1920, eene wijziging bevattende in de organisatie van het

Departement van Justitie, waaronder de Wees- en Boedelkamers ressorteeren.

Hun tegenwoordige taak, hunne functies en bevoegdheden zouden omschreven worden in een vraagbaak onzer dagen [1]), waar tevens de strijd over het rechtskarakter der instelling ter sprake wordt gebracht. Het archief, dat vroeger door de Weeskamer zelve werd aangehouden, en in een berispelijken staat verkeerde, werd in 1923 overgebracht naar het Landsarchief, waar het geordend en gecatalogiseerd werd. En het is als eene aanwinst voor de koloniale litteratuur te beschouwen dat, puttend uit dit archief, bij het 300-jarig bestaan der instelling eene alleszins bevoegde hand een gedenkschrift samenstelde, 't welk de geschiedenis en de wederwaardigheden bevat van een zoo oud en gedenkwaardig instituut. [2])

---

[1]) Encyclop. van N.-I.

[2]) Gedenkschrift van prof. dr. E. C. Godée Molsbergen, Lands-archivaris.

Naar aanleiding van de brochure „Nationale Ontwapening of Volksverdelging" van Prof. Dr. D. van Embden,

DOOR

GEORGE NYPELS.

Deze brochure geeft de rede weer op 23 April 1924, door professor van Embden in de Eerste Kamer der Staten Generaal gehouden bij de algemeene beschouwingen over de staatsbegrooting. In een naschrift is de verdere behandeling der nationale ontwapeningskwestie in de zitting van de Eerste Kamer mede vermeld. De oplage der brochure heeft een voor ons land buitengewoon hoog cijfer bereikt. Waar ik naar bladzijden zal verwijzen slaat dit op de 26e—28e duizendtallen, maar intusschen is de eene druk weer op den anderen gevolgd; de kans bestaat, dat het 100e duizendtal bereikt zal worden.

In zijn rede op 30 September, gehouden op den debat-avond met generaal C. J. Snijders, den oud-opperbevelhebber van land- en zeemacht, in de groote zaal van den Dierentuin te 's-Gravenhage, heeft de vrijzinnig-democratische senator eenige punten nader belicht.

Het vraagstuk der nationale ontwapening is ook voor onze koloniën van groote beteekenis, niet alleen doordien haar lot nauw aan dat van het moederland verbonden is en blijft, maar ook omdat prof. van Embden zijn ontwapeningsvoorstel tot Indië uitstrekt. Mede voor Indië stelt hij voor afstand te doen van elk defensie-voornemen. Het is voor Indië dus, direct en indirect, niet minder zaak dan voor Nederland volle aandacht te geven aan de beweging waartoe de rede van prof. van Embden den stoot gegeven heeft.

Ik ben voornemens hier eenige punten, welke ik als hoofdmomenten in het betoog beschouw, weer te geven en daarbij van mijn oordeel ter zake te doen blijken.

Prof. van Embden gaat niet uit van de meening, dat het oorlogsgevaar voor het Westen geheel geweken is. „Ik acht", schrijft hij (blz. 2), „zulk een oorlog niet zeer waarschijnlijk..... Maar ik cijfer het gevaar van een nieuwe conflagratie toch ook niet weg. Ik meen goed te doen, mij ten deze op het moeilijkste standpunt te plaatsen.

En dan erken ik: er is nog brandstof genoeg, voornamelijk gelegen in den nog nauwelijks, nog slechts op één punt, verminderden wedloop in bewapening".

„Want het oorlogsgevaar is", vervolgt hij, „veel minder de oorzaak, dan wel het gevolg der bewapening". Het wil mij voorkomen, dat de zoo weergegeven waarneming geen rekening houdt met de geschiedenis van ons eigen land in het jongste verleden. „Gewapend" hielden wij ons buiten den oorlog, en dit is voor een zeer groot deel te danken aan den invloed van het legerbestuur. Maar indien de zienswijze van prof. van Embden juist is, dreigt Oost-Indië dan geen groot gevaar, doordien sterk gewapende buren, als Japan, de Ver. St. van Noord-Amerika, Rusland, Australië, Nieuw-Zeeland, Siam ons het gevolg hunner bewapening als een gevaar voorhouden?

„*Beveiligt* men zijn territoir door zich te verdedigen?" lees ik (blz. 4), waarbij dan dit bescheid: „Maar juist dóórdat België zich verdedigd heeft, heeft de strijd op zijn grondgebied gewoed. Wel is waar slechts op een klein deel, 't langst en meest verwoestend op zijn zuid-westelijken hoek. Maar waardoor slechts dáár? Omdat België gelukkig militair *zwak* genoeg geweest is en zijn bondgenooten genoegzaam *te laat* te hulp zijn gekomen om een snellen doormarsch der Duitsche legers mogelijk te maken". Is dit voorbeeld treffend? Vervangt men „België" door „Frankrijk" dan kan de redeneering eenigszins aangepast gehandhaafd blijven. Durft men voor Frankrijk daarom echter ook de conclusie aan: laat af van beveiligen van Uw territoir? Frankrijk zou door een zoodanige manier van handelen als staat meer gedegradeerd zijn geworden dan zelfs door een eventueele nederlaag het geval had kunnen zijn, het zou onherroepelijk afstand hebben gedaan van zijn oude plaats in de statengemeenschap. Ditzelfde geldt ook voor een kleinere mogendheid. Monaco kan, door ongewapend te blijven, niet in rang achter uitgaan. België, Nederland, Zwitserland wel, Denemarken ook.

Men denke aan Turkije. Door vertoogen over Turkije's onmacht, in den trant van dat van den heer van Embden, was en bleef de Porte overtuigd van haar onvermogen tot verweer. De raadgevers van de sultans zouden in de nieuwste strijdmiddelen nieuwe argumenten gevonden hebben om te bewijzen dat men zich niet beveiligt door zich te verdedigen. En toch. Heeft Moestapha Pasha ellende aan zijn land gebracht door zijn volk het bewustzijn van zijn kracht en den moed om zich teweer te stellen terug te geven?

„Het eenige dat ons land en alle volken beveiligen kan is de heerschappij van het recht, het vertrouwen en de solidariteit der volken", heeft prof. van Embden elders gezegd. Terecht, en wie ziet niet met hem verlangend uit naar de toekomst, die deze beveiliging zal brengen. Maar zij is er niet, zij is er helaas nog niet. En zoolang als zij er

niet is, heeft ieder staat, die mee wil worden gerekend in de statengemeenschap, zich te voegen naar de voorwaarden door die gemeenschap hiertoe gesteld; één dier voorwaarden is, dat hij loyaal zal doen wat in zijn vermogen is om zich zoo noodig te verdedigen.

Even verder (blz. 4) staat: ,,Onze bewapenaars pleiten voor een sterke Nederlandsche weermacht en stellen als blij vooruitzicht ons steeds de tijdige hulp van bondgenooten voor oogen. Wij hebben, zeggen zij, slechts den eersten stoot op te vangen''. Bij deze voorstelling komt een factor niet tot zijn recht, die toch geenszins te verwaarloozen is. Zooeven sprak ik van den eisch van verweer, zooals die in de internationale gemeenschap geldig is. Ik moet hier nu een sprong maken naar een moment in het laatste gedeelte van het Eerste Kamer-betoog, waar (blz. 28) uiteengezet wordt, hoe zal zijn te handelen bij eventueele occupatie van Nederlandsch territoir. ,,Dan zullen wij ons beroepen op ons goed recht en appelleeren op de openbare meening der wereld en op den Volkenbond''. Over dit middel hebben de practische ontwapeningsvrienden bij uitnemendheid onlangs een oordeel uitgesproken. Den 30en September, den dag waarop het debat Van Embden—Snijders in den Haag werd gehouden, brachten de bladen een bericht, dat ik hier weergeef zooals het in de *N.R.Ct.* van 30 September, ochtendblad C. onder telegrammen is opgenomen.

,,GENEVE, 29 September. (Part). In de eerste commissie vond gisteren bij de bespreking van het rapport van Politis over de verplichte arbitrage nog een interessant debat plaats naar aanleiding van een amendement van mr. Limburg. In het rapport had Politis geschreven, dat ingeval van vijandelijkheden door een aanvaller de aangevallene staat kan en moet beginnen met zich zelf te verdedigen. De heer Limburg vroeg, of het niet juister zou zijn, eenvoudig als een waarschijnlijkheid te verklaren, dat de staat beginnen zal met zich te verdedigen, zonder over een moeten te spreken. Mr. Limburg wilde voorkomen, dat de ontwapeningsconferentie uit de woorden van het rapport een verplichting tot verdediging zou kunnen afleiden, waaruit zou kunnen voortvloeien, dat de ontwapeningsconferentie naast een maximum ook een minimum aan legersterkte zou voorschrijven en bijv. een ontwapening als in Denemarken beoogd zou verbieden. Nadat rapporteur Politis reeds verklaard had, tegen overneming van Limburg's amendement geen bezwaar te hebben, kwamen plotseling bedenkingen van gedelegeerden van kleine staten. De minister van buitenlandsche zaken van Estland, Pusta, de Finsche gedelegeerde Erich en de Belg Rolin verdedigden allen het standpunt van het rapport, dat een staat verplicht is, zich te verdedigen. De waarborgen, die het vredesprotocol den kleinen staten brengen zal, mogen niet ten gevolge hebben dat zij hun allereersten plicht van zelfverdediging tegen mogelijke aanvallen verwaarloozen. Rolin wees erop, dat niet

alleen het eigen belang van den kleinen staat, doch ook het belang der internationale gemeenschap den staat den plicht der zelfverdediging oplegt. Het zou zijns inziens niet te dulden zijn, dat een staat maar kalm afwachtte, dat anderen hem zouden te hulp komen en dat de aangevallene zelf bijv. niet eens door verstoring der verkeersmiddelen den aanvaller in zijn handelingen belemmerde. Daar de Deensche gedelegeerde Andersen in de juridische commissie juist tot de conservatieve partij behoort, kon ook deze zich met de opmerkingen over den plicht tot zelfverdediging volkomen vereenigen. Andersen verklaarde echter uitdrukkelijk, slechts voor zich zelf en niet voor de Deensche delegatie te spreken. Ten slotte verklaarde mr. Limburg dat hij het amendement introk. Hij had geen moeite aan te toonen, dat de strekking van zijn amendement slechts was geweest, in geenerlei wijze op de ontwapeningsconferentie vooruit te loopen. Het amendement had niet tot bedoeling, den plicht der kleine staten om zich zelf te verdedigen te ontkennen. Aan Rolin, die op het Belgische voorbeeld tien jaren geleden gewezen had, gaf mr. Limburg te kennen, dat hij tot de oprechtste bewonderaars van België's energieke zelfverdediging heeft behoord. In een dergelijk geval zal ongetwijfeld ook Nederland zich verdedigen. Daar het amendement echter tot zooveel misverstand had aanleiding gegeven trok mr. Limburg het in".

Deze weergave van het te Genève gebeurde, zegt ons wat vergeten is in de bovenaangehaalde omschrijving (blz. 4 der brochure) der taak aan Neêrlands weermacht toegedacht. Laat Nederland nà zich te verdedigen, dan is daarmede het middel van appèl op de openbare meening en op den Volkenbond bij voorbaat als minderwaardig bestempeld. En wij zullen ons in de toekomst dan zelfs niet meer mogen beroepen op onkunde ten aanzien van de Volkenbondsopvatting, die overigens ook omschreven is in artikel 8 van het Volkenbondsverdrag [1]). Zij is nu te Genève nog eens duidelijk en luide uitgesproken. Onze defensie heeft dus mede ten doel te getuigen van een loyaal gemeende inspanning ter zelfverdediging en ter belemmering van een aanvaller in zijn opmarsch.

Met deze opvatting staan de bewapenaars dichter bij de voorgangers tot internationale wapenbeperking, dan de voorstanders van eenzijdige nationale ontwapening, die niet royaal kunnen instemmen met den tot plicht gemaakten zelfverdedigingseisch, binnen redelijke grenzen van mogelijkheid. (Zie ook Brochure blz. 2).

---

[1]) De eerste alinea van dit artikel 8 luidt:

„De Leden van den Bond erkennen, dat de instandhouding van den vrede de vermindering eischt van de nationale bewapeningen tot het minimum vereenigbaar met de nationale veiligheid en met de uitvoering der internationale verplichtingen in geval van gemeenschappelijke actie".

Maar niet alleen om die zelfverdediging is de eisch der bewapening opgelegd. Wie den vrede wil, moet ook de noodige beveiliging van den vrede willen. De staat, die bescherming wenscht door de gemeenschap der tot den Volkenbond toegetreden staten, moet zijn aandeel ook willen geven om de werking te verzekeren der organen, ingesteld ter bescherming dier gemeenschap. Alleen door aan den Volkenbond de *militaire garantie* als middel te geven, zal de wapenbeperking mogelijk worden. Ieder, die hiertoe zijn medewerking verleent, bevordert de goede, gezonde overeenstemming der begrippen: internationalisme en nationalisme. Naar mijn opvatting, ligt in het streven om Nederland in redelijkheid zijn aandeel te laten geven voor de militaire garantie van den Volkenbond ook een echt vrijzinnige en democratische gedachte.

Deze bewapeningsplicht is niet nu pas te Genève naar voren gebracht, zij ligt reeds opgesloten in het Volkenbondsverdrag van 1920.

Misschien komt bij iemand de vraag op: Kan de grens der redelijkheid voor Nederland zoo worden getrokken, dat ons land zoodoende ontheven wordt van de noodzakelijkheid om een gewapende macht in stand te houden? Wie dit als mogelijk bepleit, moet beweegredenen bijbrengen waardoor ook de openbare meening en de Volkenbond die grens zoo zullen willen trekken; anders toch zou zij als beveiligende factor ondeugdelijk zijn. Nu lijkt 't of mr. Limburg, die de Eerste Kamer-rede kende, daarin geen steun genoeg gevonden heeft om aan de te Genève vergaderde afgevaardigden een geval — 't onze volgens den kijk daarop van prof. van Embden — voor te leggen dat als excuse voor ontwapening te aanvaarden is. De heer Rolin, die waarschijnlijk van de strekking dier Eerste Kamer-rede ook op de hoogte zal zijn geweest, is tegen de strekking ervan juist sterk ingegaan. De kansen van een eventueele erkenning van haar goed recht van bestaan door hen, die er dan in de vreemde over te oordeelen zullen hebben, schijnen vooralsnog niet gunstig. Naar mijn oprechte overtuiging zijn de motieven, door prof. van Embden bijgebracht om de verdedigingsplicht van Nederland af te wentelen, inderdaad ook geenszins van zoodanig gewicht, dat daarom en daardoor ons land gerust weerloos gemaakt mag —, ja, volgens hem, zelfs weerloos gemaakt moet worden.

Gaan wij na hoe 't staat met 't aanneembare van de onmogelijkheid om ons met kans op succes te verdedigen.

Schr. zegt: de *chemische krijgsvoering* geeft aan het defensievraagstuk een zóó gansch ander aspect, dat men vooral daardoor tot de conclusie moet komen: wij *kunnen* ons niet meer verdedigen, alle uitgaven dienaangaande zijn nutteloos en verspild, maar sterker nog: wij *mogen* ons niet meer verdedigen. De verdediging in den chemischen oorlog zal worden een zinneloos uitmoorden van combattanten

en burgerbevolking, zonder beveiliging op te leveren (blz. 11—12). ,,Dat is het nieuwe'', gaat hij voort. ,,Het is op dien grond, dat aan de Regeering van Nederland de gebiedende eisch moet worden gesteld, ten deze geheel van koers te veranderen en op te houden met een voorbereiding, die bij daadwerkelijke aanwending onze bevolking aan de verdelging zou prijsgeven''. Hierin ziet hij ,,het hoofdpunt'' van zijn betoog. De chemische krijgsvoering ontleent haar verschrikking hoofdzakelijk aan den giftgas- en stikgasoorlog, waarvan Schr. uitwerking en gevolgen op aangrijpende wijze schildert.

Het heeft mij verwonderd den voorvechter voor versterking van de rechtsgedachte, den voorman in den strijd tegen ondergraving van de rechtsgedachte, den humanist, die waarschuwt tegen alles wat de wereld opvoedt in een rekenen op trouwbreuk en onrecht, en tegen het zoodoende bevorderen van de cultuur van het wantrouwen (blz. 8), het heeft mij verwonderd hem de beteekenis van een besluit van de Conferentie van Washington tot nul te zien reduceeren, ja dit besluit zelfs tot een giftgas te hooren verklaren (blz. 20). Die conferentie, van 12 November 1921 tot 6 Februari 1922 bijeen, is bekend geworden door de besluiten genomen om tot vlootbeperking te komen, maar zij heeft zich ook met andere onderwerpen bezig gehouden. Heeft zij voor den oorlog te land niet veel bereikt, toch heeft zij een besluit van belang genomen, dat ook voor dezen strijd geldt, dat namelijk waarbij het gebruik in tijd van oorlog van verstikkende gassen en vloeistoffen wordt verboden. De daar vertegenwoordigde vijf groote mogendheden legden zich dien regel op. Prof. van Embden kent dit besluit. Maar hij zegt (blz. 20): De bepaling valt op door haar onnoozelheid. Zij werd voorbereid door een rapport van deskundigen, waarin op zeven klemmende gronden wordt uiteengezet, dat zulk een afspraak nimmer betrouwbaar en uitvoerbaar kan zijn. Hij brengt t.z. ook nog bij: volkenrechtelijk verbod is volstrekt onmogelijk. Een groot aantal der oorlogsgassen zijn het dagelijksche werkmateriaal van chemische industrieën. Andere grondstoffen kunnen in één dag worden omgezet in stoffen geëigend voor menschenverdelging. En elders lezen wij (blz. 23): ,,Verbodsbepalingen van het volkenrecht ten behoeve van niet-combattanten? IJdele hoop. Volkenrecht als vredesrecht is deugdelijk en betrouwbaar, want het berust op solidariteit en goede trouw. Volkenrecht als oorlogsrecht is een moreele tegenstrijdigheid, het bezwijkt aanstonds onder de aanstormende hartstochten en den angst en de beschuldiging, dat de vijand de afspraak geschonden heeft''.

Zeker er zijn moeilijkheden te overwinnen geweest om tot de overeenkomst van Washington te komen, maar zijn zij, die deze ten slotte toch opgesteld en aangenomen hebben, onnoozele halzen, die bewust een vodje papier onderteekend hebben? De onderteekenaars is 't ernst

met hun accoord. Het nadien opgesteld, onlangs verschenen, Fransche voorschrift voor het gasgebruik bij het leger, stelt op den voorgrond, dat de Regeering bij 't uitbreken van een oorlog met een mogendheid, die niet mede onderteekend heeft, pogingen zal doen om de toezegging te krijgen dat de vijand zich niet van gas als strijdmiddel zal bedienen. Daar dus, bij een leger dat de oorlogshartstochten maar al te goed kent, toch hoop en vertrouwen op de mogelijkheid van uitbreiding van de verbodsovereenkomst, zelfs nadat de vijandelijkheden zullen zijn uitgebroken.

Wil prof. van Embden aan de Washington-bepaling alle beteekenis, elke waarde ontnemen, dan mag daarnaast wel melding worden gemaakt van het volgende. Het Hoofdbestuur van den Vrijzinnig Democratischen bond noodigde den heer van Embden uit een ontwerp te maken ter vervanging van de paragraaf ,,landsverdediging'' in het Werkprogram van den Bond. Dit ontwerp bevatte t.o.z. van Indië: ,,Prijsgeven van elk oogmerk en middel tot oorlogsaktie en terugbrengen van de machtsmiddelen der overheid tot een politiemacht met bescheiden bewapening'' *(De Vrijzinnig Democraat*, Weekblad 12 Juli 1924). Gaf hij hierover, onder ,,Toelichting'', alleen dat het hierin voorgestelde kon geacht worden voor zich zelf te spreken. Het Hoofdbestuur heeft de redactie van het ontwerp (ietwat omgezet) overgenomen, maar onder de hoofdgedachten, die het als toelichting geeft, heeft het opgenomen: ,,In 1922 hebben de Vereenigde Staten, Engeland, Frankrijk en Japan de verklaring afgelegd, dat zij vast besloten zijn, Nederland's rechten te eerbiedigen t.a.v. zijn Oost-Indisch gebied''. Ik kom op deze verklaring straks nader terug, maar ik haal haar hier reeds aan, om er op te wijzen, dat het dezelfde mogendheden waren, die op dezelfde conferentie, èn deze verklaring èn de giftgasverbodsbepaling onderteekenden. De verklaring t.a.v. Insulinde werd door vier mogendheden in overeenstemming gelijkluidend, doch elk voor zich afgelegd, nadat onze eerste afgevaardigde, minister jhr. mr. van Karnebeek, gevoeligheid getoond had over gebrek van erkenning van onze beteekenis als Stille-Oceaan-mogendheid. Het giftgasverbod is vervat in een door de vijf groote mogendheden gezamenlijk afgelegde verklaring, waaraan dus een beteekenis mag worden toegekend, welke die der beloften t.a.v. Indië overtreft.

Men kan ook niet aan het giftgasverbod geringer beteekenis hechten omdat het door de oorlogsemotie- en animositeit minder kans heeft geëerbiedigd te worden dan de t.a.z. van Indië gegeven beloften, want de kwestie van de eerbiediging van onze rechten, t.a.v. het koloniaal gebied in Azië, zal eventueel toch zeker niet buiten die emotie en die animositeit blijven.

Of moet in andere, boven vermelde, door den senator aangevoerde argumenten de reden worden gezocht, waarom aan het gift-

gasverbod, in tegenstelling met de Indische verklaring, geen waarde mag worden toegekend? Maar tegenover de gevallen van terzijdezetting van aangenomen oorlogsregelen, zijn er toch ook regelen, die wel degelijk eerbiediging hebben gevonden, en dat zijn die, welke in de openbare wereldmeening het krachtigst steun hebben gevonden. Tegen het verbod van het gebruik van vergiftigde wapens, van z.g.n. dumdumkogels, het vergiftigen van bronnen moge nu en dan gezondigd worden — tegen welk verbod geschiedt dit niet? —, als oorlogsmiddel blijven zij toch verfoeid, zelfs bij de inwerking der felste hartstochten. Ik kies juist deze voorbeelden omdat zij eenige verwantschap hebben met die van het giftgasgebruik. Verwacht men voor de Indische verklaring veel van het versterken van de heerschappij van het vertrouwen, het recht en de solidariteit, dan moet voor het verbod van de giftgassen in diezelfde richting worden gestreefd; de openbare wereldmeening moet er verder tegen in verzet gebracht worden. Een gelegenheid hiertoe biedt zich aan.

De zwakke zijde van de Washingtonverklaringen ligt vooral bij de afwezigheid aldaar van te velen. In het eind-September van dit jaar door onzen minister van buitenlandsche zaken uitgegeven Oranjeboek wordt gewag gemaakt van onderhandelingen, die gaande zijn om de deelneming aan het Washingtonverdrag uit te strekken tot de staten, die bij dit verdrag geen partij waren. Mocht de bedoeling der voorgenomen verruiming zich misschien beperken tot de bepalingen betreffende vlootbouw, dan ware het zaak onze regeering aan te sporen, een poging te doen om ook de giftgasverbodovereenkomst in het overleg op te nemen.

Ik waag de onderstelling *niet*, dat er een ontwapenaar kan zijn, die een meer algemeen maken van het giftgasverbod niet zou wenschen wijl de ontwapeningspropaganda ten onzent hierdoor haar voornaamste strijdmiddel zou inboeten. Zulk een gedachtengang zou zóó afschuwelijk zijn, dat hij niet mag worden ondersteld.

Met dit al is de Washingtonsche overeenkomst, die het reeds aangenomen verbod van het bezigen van vergift als oorlogsmiddel [1]), nader bepaald en onderstreept heeft, niet algemeen. De weg der diplomatie kan een lange zijn, de toeneming van barbaarsche opvattingen — zooals o.a. in Rusland —, de kans op het niet naleven van overeengekomen verbodsbepalingen, dit alles is niet weg te cijferen. Wij hebben ons dus in de realiteit in te denken.

„Men moet rekening houden met de ergste voorstelling", adviseert prof. van Embden terecht (blz. 25). Maar de ergste realiteit is niet datgeen wat men als het ergste kan fantaseeren, maar wel datgeen

---

[1]) Zie het Haagsche Oorlogsreglement, artikel 23 sub *a* (*Ned. St.bl.* 1910, No. 73).

wat als het ergste aanneembaar is te achten. Men overwege kalm de volgende vragen.

In hoever is 't waarschijnlijk te achten, dat een aanvaller b.v. de bevolking van Friesland en Groningen met chemische of mechanische strijdmiddelen zal gaan bewerken? Welk effect kan hij zelfs verwachten van een poging tot intimideeren van de niet-combattante bevolking van plaatsen, die binnen het verdedigde gebied geen oorlogsrol vervullen? Bij den strijd in de lucht tot het treffen van de wel verdedigde gedeelten en van de plaatsen, die middellijk voor de defensie beteekenis hebben, kan en moet rekening worden gehouden met onze beschermmiddelen, en met onze verweermiddelen in de lucht en op den vasten grond. Mag die beteekenis, als 't gaat om een volhouden totdat hulp gekomen is, en nadat hulp gekomen is, of totdat een beroep op den Volkenbond is kunnen worden gedaan, tot nul worden gereduceerd door de omschrijving „ons handjevol avions" (blz. 11)? En dan, is ook niet met een opgedane ondervinding rekening te houden? De waterversperring voor Yperen in België hield niet alleen den aanloop der zegevierende Duitschers tegen, maar zij ontnam nadien ook aan de daar beproefde gastoezendingen zooveel kracht, dat deze geen uitwerking van beteekenis hebben gehad. Zou hetgeen de Belgen daar 4 jaren heeft laten volhouden, voor de Nederlanders niet gedurende een paar maanden tot steun kunnen zijn, achter breedere, goed voorbereide waterlinièn? Moet ons volk, door bedreiging met vernietiging van oogst en industrie (blz. 16, 24, 29) nu schrik worden aangejaagd, nadat het zich de geheele geschiedenis door heeft bereid verklaard die offers zoo noodig voor 's lands defensie te brengen, door het aanvaarden van de inundatie-maatregelen, welke in hun toepassing een dergelijke vernietiging met zekerheid in het vooruitzicht stellen?

Met dit al wil ik volstrekt niet zeggen, dat de gasgiftkrijgvoering ons haar ellende zeker zal besparen, ik wil met de voorafgaande vragen slechts tweeërlei in overweging doen nemen. 1e. Wat is ten deze als ergste realiteit *waarschijnlijk* te achten, indien gewapend Nederland zich te weer stelt tegenover een aanrander? 2e. Is de kans op ellende geringer, indien ongewapend Nederland een oorlogspartij verlokt onzen bodem te betreden (blz. 29) waardoor een gedeelte van ons land gevechtsterrein kan worden, waardoor onze watertoegangen als invalspoorten behandeld zullen worden, waardoor indien, op aanbeveling van de brochure (blz. 28), georganiseerd lijdelijk verzet wordt gevoerd, represaille- en strafmaatregelen de burgerbevolking in matelooze ellende zullen treffen, en waardoor de Volkenbond ons zijn steun kan onthouden omdat wij geen zelfverdediging hebben beproefd. Bereik ik de ernstige overweging van deze twee punten, dan moet, naar 't mij voorkomt, de conclusie, volgens welke, door de

nieuwe oorlogsmiddelen, een weermacht voor Nederland elke reden van bestaan zou verliezen, wankel komen te staan, en dat moet ook de tegenstelling, welke tot titel is gegeven aan de brochure: *nationale ontwapening of volksverdelging*, haar suggestieve kracht verliezen [1]).

Ik voorzie, dat slechte verstaanders mij in de schoenen zullen schuiven, dat ik het afschuwelijke, het zinnelooze, het dwaze van den oorlog niet meevoel. Laat ik hier een aanhaling plaatsen, die mijn volle instemming heeft:

,,Wij zijn erger dan de dieren, die niet alle strijden, doch slechts de wilde. Zij strijden althans met hun eigen natuurlijke wapenen, niet als wij met door duivelsche list uitgedachte machines. Zij strijden voor hun jongen of om voedsel; onze oorlogen spruiten meestal voort uit eerzucht of toorn of begeerte, of uit een dergelijke ziekte der ziel. Geen oorlog loopt zoo gelukkig af, of hij brengt meer kwaad dan goed. Niemand schaadt met krijgvoeren zijn vijand, of hij heeft eerst den zijnen tal van onheilen aangedaan''.

Dit is geen aanhaling uit de brochure. Het stond zoo in een door Erasmus omtrent 1514 geschreven brief, waarin hij ook al de arbitrage ter vervangen van het bloedvergieten aanbeval (Erasmus door prof. J. Huizinga, blz. 114). Vier eeuwen geleden voelde men zoo. Heden zijn voor- en tegenstanders van ontwapening niet minder gevoelig.

Wil men de door den Volkenbond kenbaar gemaakte opvatting: ,,wie de voorrechten wil, moet de verplichtingen na komen'', tot haar recht laten komen, dan heeft hij, die tegen ontwapening waarschuwt, de gedachte van het voor ons land in redelijkheid bereikbare te omlijnen. M.i. geeft het Werkprogram van den Vrijzinnig Democratischen Bond, in zijn paragraaf ,,Landsverdediging'' nog altijd de beste aanwijzingen, Werkprogram, dat die bond nu echter wil loslaten om zich aan te sluiten aan de door prof. van Embden ontwikkelde denkbeelden. De meeningen van velen in den lande zijn in den laatsten tijd in de richting van de oude V. D. paragraaf gegroeid, de mogelijkheid van loyale verwezenlijking scheen een goede kans te krijgen. [1])

[1]) Nadat deze beschouwingen voor de pers gereed waren, kwam te mijner kennis de brochure van den kapitein der luchtdoel-artillerie A. J. Maas, getiteld: ,,Nationale Ontwapening? De lucht- en gasoorlog en Prof. Dr. D. van Embden. Eene weerlegging van de propaganda voor nationale weerloosheid''.

Wie zich tot het beantwoorden der door mij gestelde vragen zet, wege, onbevangen en onbevooroordeeld, tegenover elkander het zakelijke uit de brochure van Embden en het zakelijke uit de brochure Maas.

[1]) Ik ben door dit verschil in overtuiging in een onprettige verhouding geplaatst. Eerst zeer onder den indruk van de beschouwingen en conclusiën van Prof. van Embden, vond ik, bij nader overweging, daarop in menig opzicht af te dingen. Ik deed hiervan 't eerst blijken in een aan

De paragraaf heeft tot aanhef: ,,Voor zoover niet de internationale verhoudingen afschaffing of verdere beperking mogelijk maken'' enz. Hierin is rekening gehouden met de vorderingen, die het vraagstuk der wapenbeperking als internationaal probleem en, in verband daarmede, als nationaal probleem zal vermogen te maken. Zullen wij mogen juichen over de resultaten, die de door den Volkenbond samen te roepen zomerconferentie van 1925, naar wij hopen, zal brengen om tot internationale wapenbeperking te komen, zullen die resultaten dan door de daarbij vertegenwoordigde staten geratificeerd worden, en zal daardoor zijn aangegeven hoever Nederland, tevens als koloniale mogendheid, zal mogen gaan, ook gelet op de omstandigheid dat de Vereenigde Staten, Turkije, Rusland en Duitschland buiten den Volkenbond staan, dan geeft de aangehaalde redactie van het V. D.-Program bij voorbaat aan, dat de wapenbeperking ten onzent met de nieuwe verhoudingen rekening zal hebben te houden.

Vooruit loopen op de internationale wapenbeperking, door nationale ontwapening, dan kan op de door internationale samenwerking te verkrijgen resultaten vertragend inwerken. Het kan mede afbreuk doen aan de sterke positie, die Nederland zich in den Volkenbond heeft weten te verwerven. Het komt internationale en nationale belangen te na.

Daar ik Indië nog aan de beurt heb te stellen, ga ik op enkele andere, toch wel interessante punten van de brochure niet in. Ik stip slechts aan: de wegcijfering van de preventieve werking van onze weermacht, welke m.i. vrijwel onverzwakt is gebleven; de beweerde aantrekkingskracht van de vesting Holland, met terzijdezetting van de beteekenis der waterversperring; de miskenning van den op ons rustenden plicht om den linkervleugel der Fransch-Belgische verdedigingslinie veilig te stellen, zooals Zwitserland dit voor den rechter vleugel doet; het breeduitmeten van den bacterieën-krijg, met terzijzetting van de ter zake aanvaarde internationale gebruiken en van de onwaarschijnlijkheid, dat een veldheer besmetting zal brengen onder de bevolking der streek waarheen hij zelf wenscht op te rukken.

Zooals gezegd, prof. van Embden heeft voorop gesteld, dat hij rekening houdt met oorlogsmogelijkheden. Maar hij schrijft daarbij, ,,hier in het Westen'' (blz. 2) en even daarna (blz. 3) zegt hij weer uit-

hem gericht schrijven begin-Augustus. Na den debat-avond van Embden—Snijders deed ik een poging om met mijn partijgenoot in het openbaar over de kwestie van gedachten te kunnen wisselen. Prof. van Embden kon hiervoor geen tijd vinden, het ingaan op alle dergelijke voorstellen zou ook te veel van zijn krachten kunnen vergen. Tijdgebrek noopte hem evenzeer, niet in te gaan op mijn aanbod, om hem vooruit een afschrift te doen toekomen van de hier gegeven beschouwingen, teneinde er zijn opmerkingen aan te kunnen toevoegen.

drukkelijk ,,indien in West-Europa een oorlog uitbreekt''; ligt hierin opgesloten, dat hij voor het Oosten met de oorlogsmogelijkheid geen rekening meent te moeten houden, of geldt voor het Oosten daarentegen niet wat hij over het Westen laat volgen: ,,Ik acht zulk een oorlog niet zeer waarschijnlijk''? Bij twijfel ten opzichte der bedoeling, meen ik eenige, zij 't overbekende punten nog eens in herinnering te moeten brengen.

Er is een tijd geweest dat de leer ingang vond: de sleutel voor Indië ligt in de stelling Amsterdam. Zooals voor vrijwel elke theorie, zijn er gevallen aan te voeren, waarvoor ook deze stelling als juist mag gelden. Mocht Amsterdam vallen en onze Regeering zich overwonnen verklaren, dan kan daarmede de oorlog als beslist zijn te beschouwen, hier en ginds. Maar sedert de Stille Zuidzee getrokken is in het staatkundig leven, zooals dit zich van Europa uit al meer en meer algemeen over de geheele wereld uitbreidt, moet een strijd om Indië in Indië meer en meer als een mogelijkheid worden beschouwd waarmede rekening te houden is, en wordt ook de plicht tot handhaving onzer neutraliteit ons voor Insulinde meer klemmend voor gehouden.

Insulinde bestaat uit duizend door anderen begeerde eilanden. De honderden zeeën vormen begeerde passages. De bekende rijkdommen boven en onder den bodem worden niet minder begeerd, dan de nog onbekende waarover de meest fantastische verhalen opgeld doen. De grenzen van ons gebied liggen niet vast; momenteel zijn b.v. kleine grenskwestieën hangende met Engeland, Amerika, Australië en Portugal. Onze archipel loopt als een afscheiding ter breedte van Europa op zijn breedst (kust van Bretagne tot Ural) dwars tusschen de rivalen Japan en Australië door. China heeft zich met de Chineezen in Oost-Indië al meer bemoeid dan ons lief is. Japan heeft, nu Amerika en Australië de immigratie van Japanners afweren, op Celebes en Sumatra 't oog gevestigd als emigratieveld. Duitschland heeft al getracht in Nieuw-Guinea voet te krijgen. Rusland heeft zijn ,,onze giftgassen-vereeniging'', maar ook zijn Oost-Azië-bond en het is voornemens zijn Oostzee-vloot naar Oost-Azië te verplaatsen. Nieuw Zeeland bracht zijn landmacht in 1921 op 63.000 man (ruim 1 millioen inwoners), Australië op 118.000 man (bijna 5,5 millioen inwoners), beiden met dienstplicht van langen duur, doch korte oefentijden. Zij maken zich ook sterk ter zee. Siam, onze buurstaat ten N.W., heeft zijn modern ingerichte weermacht in de laatste twintig jaren vervijfvoudigd. Het ontwaakte, zich weer zelfbewust geworden Verre Oosten en Zuid-Oosten heeft behoefte zich te doen voelen tegen de in Azië ingedrongen en nog steeds opdringende blanke werelddeelen. Waar in Insulinde de intensiteit der ontginning of bemoeiing als onvoldoende wordt veroordeeld, wordt van een aan te vullen vacuum gesproken. Door het Panama-kanaal is de beteekenis

van onze Oost, ook voor anderen, verhoogd. De Volkenbond zit met zijn houding ten opzichte van mandaat- en koloniaal gebied nog altijd wat verlegen. Ternauwernood was bekend, dat te Genève voor het protocol der zomerconferentie van 1925 de Japansche vredesformule aanvaard was of het Volkenbondslid Australië kwam tot een vijandige manifestatie. Ook in Nieuw Zeeland, Canada en de Vereenigde Staten zijn stemmen opgegaan, waaruit blijkt dat deze landen geen arbitrage of medezeggenschap zullen dulden over inwendige aangelegenheden, zooals de immigratie-kwestie. De Stille-Oceaanmogendheden Noord-Amerika en Rusland zijn afkeerig van toetreden tot den Volkenbond, China dreigt er uit te treden. Opzegging is altijd met twee jaren mogelijk.

Tegen de in dit alles opgesloten liggende bezwaren en gevaren moeten de verklaringen vrijwaren in Washington afgegeven door de vier groote mogendheden, die zich als beredderaars over den Stillen-Oceaan beschouwen, maar wier macht tot het handhaven van besluiten bij losgebroken oorlogshartstochten door prof. van Embden niet doeltreffend kan worden geacht. Men bedenke ook dat, terwijl Groot-Britannië medewerkte om den Stille-Zuidzee-vrede te bevorderen en te bevestigen, zijn regeering, in denzelfden tijd de eerste hand legde aan het uitbreidingsplan van de vlootbasis te Singapore. Deze uitbreiding, die de dokken en werven geschikt moest maken voor de dreadnoughts, welke naar 't verre Oosten zouden gaan, is door MacDonald onderbroken, maar dit doet niets af aan de aanwezigheid der oorlogsverwachting bij dezelfde Britsche regeering, die te Washington hielp om den vrede te verzekeren.

Is thans een aannemelijke reden bij te brengen om den expansiegeest als bevredigd —, om den zich steeds vernieuwenden kolonialen wedloop als geëindigd te mogen beschouwen, om de toekomst met blind vertrouwen tegemoet te mogen gaan? Mag Nederland, de in dit alles opgesloten gevaren indachtig, Indië van elke defensiemacht ontdoen? Mag de conclusie uit dit alles te trekken luiden, dat het vanzelf spreekt dat Indië aan een politie-leger genoeg zal hebben?

En nemen wij, voor een oogenblik eens aan, dat de bedoeling der vier mogendheden, die te Washington verklaarden Nederland's rechten t.a.v. zijn Oost-Indisch gebied te eerbiedigen, zich zóóver zou uitstrekken, dat zij die eerbiediging ook van anderen zullen eischen, ja er desnoods eventueel om zullen willen vechten, is dan aan te nemen dat zij dit zullen doen zonder daarna tot de conclusie te komen; dat duidelijk is gebleken en door Nederland zelf is erkend, dat Insulinde te groot is voor Nederland?

En dan ook: is er geen eisch van fierheid meer, die de groote Aziatische mogendheid Nederland weerhoudt zich door kleineren veilig te laten stellen?

Of heeft het gesignaleerde ,,nieuwe'' op militair technisch gebied elke verdediging van Indië tot een hopelooze, nuttelooze moordpartij gemaakt? Ook ten aanzien van Indië is gezegd: wie in voordeelen wil deelen moet bereid zijn naar zijn krachten de verplichtingen te aanvaarden, passend bij zijn staat. Over het in redelijkheid bereikbare en voldoende kunnen de opvattingen natuurlijk uiteen loopen. Voor welk vraagstuk is zulks niet het geval? Mijn inzicht t.d. is bekend, 't komt neer op; een georganiseerde guerilla te land en ter zee. Maar ,,het stelsel'' is alleen in zoover mee in debat, dat de vraag te overwegen is, of de mogelijkheid der toepassing wordt aangetast door ,,het nieuwe'' door prof. van Embden in het midden gebracht. *Het wil mij voorkomen, dat het nieuwe den verdediger van een koloniaal gebied (thuis), meer ten goede kan komen dan den aanvaller, die alles van ver, over zee moet opvoeren.* En dit geldt niet alleen voor het door mij voorgestane verdedigingsstelsel.

De brochure Van Embden heeft groote emotie gebracht. Dat is te begrijpen. Wie heeft het niet als een blijde boodschap vernomen, dat geen persoonlijke en geldelijke offers meer zouden behoeven te worden gebracht voor 's landsverdediging? Wie verheugde zich hierover nog niet te meer nu hem dit werd voorgesteld als een vaderlandslievende daad? Wie voelde zich niet tot juichen gedrongen toen hem werd voorgespiegeld, dat deze daad zelfs zou meewerken om, in gezelschap van Denemarken, baanbrekerswerk te doen in de richting van internationale ontwapening? En als een hiertoe strekkend betoog dan is samengesteld door een geleerde van naam en van ongemeen talent, als het instemming vindt bij vele mannen van beteekenis, als de Regeering zelfs door het betoog zoo bevangen werd, dat zij er slechts wat tegen wist te stamelen, dan is 't te verklaren, dat honderd duizend exemplaren van dat betoog verkocht worden en van hand tot hand gaan.

Maar te begrijpen is dan ook, hoe bitter de teleurstelling is van hem, die, eerst mede ingepalmd, bij 't wegen van de argumenten meer dan één er van te licht bevindt, en die in de conclusiën zóóveel gevaarlijks ontdekt, dat hij 't zich tot plicht, tot gewetensplicht acht daartegen op te komen.

Het land, dat zijn wapens in ploegen *mag* omsmeden, is gelukkig te prijzen. Maar het land, dat zijn wapens *voorbarig* tot ploegen omsmeedt, kan zich zijn ploegen zien ontnemen, door wie er wapens van wil smeden.

Financiëele misère, bezuiniging en bureaucratie,

DOOR

N. J. VAN ANROO.

(Vervolg en slot van pág. 903).

Het behoeft heusch geen verwondering te baren, dat een Landshuishouding, die zulke ernstige gebreken vertoont, als in de voorgaande aflevering in velerlei opzicht in het licht werd gesteld, weinig weerstand kon bieden aan de hevige schokken teweeg gebracht door de ontwrichting tengevolge van den wereldbrand.

De financiëele toestand van Indië is dan bedroevend. Kon op 18 Mei 1920 nog door Mr. J. P. Graaf van Limburg Stirum gezegd worden: ,,Hoewel met de noodige verdieping en uitbreiding van de Staatsbemoeienis is rekening gehouden, is niet alleen een sluitende begrooting verkregen, maar zullen tevens de sterk opgezette buitengewone uitgaven worden gedekt, zonder daarvoor op de geldmarkt een beroep te doen'', bij de opening van den Volksraad op den 17en Mei 1921 heette het, dat de toestand zorgen baarde, maar allerminst zorgwekkend was, er diende echter voor gezorgd te worden, dat zij niet zorgwekkend zou worden.

Een jaar later zei de Landvoogd echter:

,,De opening van de nieuwe zitting van den Volksraad zou een aangenamer taak zijn, wanneer over de Lands financiën een gunstiger woord gesproken kon worden, dan thans het geval moet zijn. Inderdaad, de Lands financiën geven vele en groote zorgen. Nederlandsch-Indië gevoelt sterker nog dan een jaar geleden, de gevolgen van den druk van de abnormale toestanden, die uit den oorlog zijn voortgekomen. In de tijden van buitensporige hooge, onnatuurlijke prijzen

heeft men [1]) hier evenals in tal van andere landen, geleefd of de prijzen en winsten zoo zouden blijven, men [1]) heeft niet gedacht aan de moeielijkheden, die komen moesten en die er nu zijn en men [1]) heeft zich daarop allerminst voorbereid".

We wezen er reeds op, dat de bezuinigingsperiode in het laatst der vorige eeuw in vele opzichten overeenkomt met die van thans, [2]) niet het minst wat de oorzaken van de financiëele depressie betreft en de richting, waarin bezuiniging gezocht moet worden.

Evenals de Memorie van Toelichting van Minister Sprenger van Eyk met het oog op het verleden een pijnlijken indruk maakte, maakten ook sommige leden van den Volksraad uit de redevoering van den Landvoogd een minder gunstig oordeel over een vroeger beleid op en moest ook thans een nadere toelichting worden gegeven, dat het niet de bedoeling was geweest op het verleden af te geven.

Evenals vroeger werd thans ook de schuldvraag besproken. In zijn theatrale redevoering in de vergadering van den Volksraad op den 26en Juni 1922 vond de Regeeringsgemachtigde het goed — en misschien zelfs noodig — een gelegenheid te vinden om ongevraagd een antwoord te geven op de nog niet gedane vraag: wie voor de financiëele achteruitgang van Indië verantwoordelijk is. Dat antwoord

---

[1]) De heer G. J. Houtsma viel over dat „men" en niet geheel en al ten onrechte.

„Wat iemand thuis doet gaat niemand aan. Er zijn wel menschen, zelfs zgn. „hooge", die zich daarmede willen bemoeien, maar dan weten we wel wat die menschen waard zijn. Evenmin gaat het der Regeering aan, wat er gebeurt in Naamlooze Vennootschappen, op welk gebied ook.

Zijn daar fouten gemaakt — en ik erken gaarne dat die er zijn en heel veel — dan is dat een zaak tusschen haar directie en de aandeelhouders. Maar dan moet die Regeering ook niet praten van „men", maar Zij moet zeggen „Ik" of „Wij" hebben geleefd alsof het niet op kon, „Wij" hebben niet gedacht aan de moeielijkheden, die komen moesten en „Wij" hebben ons daarop niet voorbereid. Dat is eén zaak, die iedereen aangaat en die hier mag worden besproken.

Vergadering Volksraad 14 Juni 1922, bladz. 58 en 59 der Handelingen.

[2]) L'histoire se répète, ook thans, we noemen slechts de hoofdpunten.

In dagen van voorspoed de zorg voor een zuinig beheer niet zoo zeer op den voorgrond getreden.

Niet op eens alle ambtenaren het levendig bewustzijn gekregen wat de crisistoestand eischt.

Op menig punt te veel tot uitbreiding van personeel overgegaan.

Aan het beheer van Indië moet een meer practische richting gegeven worden.

Niet voldoende medewerking van de centrale bureaux.

De idée van een Luitenant Gouverneur-Generaal weer te berde gebracht.

Het meer werken op qualiteit dan op quantiteit wat de ambtenaren betreft.

Personen, die van nabij met den toestand in Indië bekend zijn, overtuigd, dat er op het gebied van bezuiniging nog zeer veel te doen valt.

Antecedenten genoeg!

luidde: ,,Niemand''. ,,De ramp, die de wereld trof, trof ook Indië, zonder dat iemand haar heeft kunnen afwenden''.

De heer W. Burer, een secretarie-ambtenaar, dus een voorzichtig man, achtte het maar beter niet naar den schuldige of de schuldigen te zoeken, [1]) want dan zou men de geheele Indische samenleving aansprakelijk moeten stellen. ,,Den handel, die de prijzen onnoodig en louter uit onbeteugeld winstbejag opdreef; [2]) de particuliere cultures en industrie, die, zich in die jaren voortdurend uitbreidend en naar meer en steeds meer werkkrachten vragend, de landsdiensten hun ervaren personeel aftroggelden (sic), [3]) zoodat het Gouvernement tenslotte overal personeel te kort kwam, zelfs om den gewonen dienst gaande te houden en genoodzaakt was de concurrentie van den particulieren werkgever te breidelen door betere bestaansvoorwaarden voor den landsdienaren te scheppen teneinde groot verloop van werkkrachten te voorkomen en geregelde aanvulling te verzekeren. De handel bouwde allerwege kantoren als paleizen en de B. O. W. beging de fout aan deze sport mede te doen bij den bouw van Gouvernementsgebouwen en scholen''. [4])

---

[1]) Handelingen Volksraad, 1e gewone zitting 1922, bladz. 502.

[2]) De heer Burer is geen zakenman, een handelaar moet nu eenmaal de prijzen volgen, anders legt hij het af. Het onnoodig en louter uit onbeteugeld omhoog drijven van prijzen, zooals dat in Nederland door de ras-O.W.-ers geschiedde, is in Indië betrekkelijk weinig voorgekomen.

[3]) Breidde het Gouvernement zijne inrichtingen en ondernemingen niet uit? Het hiervoren opgenomen staatje kan wellicht het antwoord geven en het totaal aantal ambtenaren (Europeesche en Inlandsche) steeg van 54031 in 1914 tot 100595 in 1923. En dat het personeel afgetroggeld kon worden, is ten slotte slechts de schuld van het Gouvernement, dat zijn personeel door zijn bureaucratisch beheer, zeer dikwijls geen voldoening schenkende werkkring biedt en de interesse voor de zaak op zoo vele manieren den kop indrukt.

[4]) De fout! Maar wie liet die luxe tenslotte toe? Hoe dikwijls is er — ook in de dagen van voorspoed — reeds op gewezen, dat bij den bouw en de inrichting van allerlei opleidingsscholen een overdaad en een tekort aan eenvoud zijn ten toon gespreid, die niet alleen schadelijk zijn voor 's Lands financiën, maar ook een schadelijke disharmonie scheppen tusschen de levenswijze der leerlingen op die scholen en die, waarin zij zich later moeten schikken?

Gelukkig zien we, dat er, wat den bouw van gouvernementsgebouwen betreft, een nieuwe richting is ingeluid. De tegenwoordige Landvoogd is nl. van meening, dat de Directeur van B. O. W. geenszins een executant is, die critiekloos de wenschen van andere Departements- en diensthoofden uitvoert. Integendeel! De Directeur van B. O. W. heeft tegenover de Regeering ten deze een eigen verantwoordelijkheid, en hij is dus alleszins bevoegd, zelfs verplicht, de uitvoering te weigeren van werken, waarbij, naar zijn oordeel, met 's Lands belang niet voldoende rekening is gehouden en terzake de beslissing der Regeering in te roepen. Er valt dus niets meer af te schuiven.

De Directeur van Financiën zeide in de vergadering op den 26en Juni 1922: [1])

„De korte tijd van ongekend hooge prijzen en de dagen van schijnwelvaart na den wapenstilstand moesten wel plaats maken voor een val, voortvloeiende uit de ontwrichting van de maatschappelijke toestanden en in bijzonder uit de verarming en uitputting van vele landen als gevolg van den oorlog. Alleen geloof ik, dat niemand gedacht heeft, dat die val *zoo* spoedig zou komen en *zoo* diep zou zijn".

We vestigen de aandacht op het woord *moest* en op het feit, dat de fiscus de schijnwelvaart terdege heeft uitgeput en zich van den val al bijzonder weinig aantrok, ja vele handelshuizen nog verder deed vallen. Van de vele rekesten van verschillende handelsvereenigingen werd al bitter weinig notitie genomen, de bureaucratische antwoorden zijn nooit als ernstig opgevat.

Mr. 's Jacob, de voorzichtige en altijd goed ingelichte zakenman, liet een ander en meerzeggend geluid hooren. [2]) Hij meende dat bij de uitzetting de staatshuishouding, waarvan wij nu de gevolgen ondervinden, *met weinig verantwoordelijkheid* was te werk gegaan en vertelt, dat in dien gouden tijd van 1919, toen men verlegen was met het hooge bedrag der geraamde inkomsten en de buit niet goed wist te verdeelen, een van de departementshoofden zei: „Geef mij dan maar *f* 100,000 meer voor de uitbreiding van het aantal ambtenaren aan mijn departement". En zonder onderzoek werd zulks toegestaan.

Ook de Minister van Koloniën liet zich meer positief uit. In de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag nopens het onderzoek van de Indische begrooting voor 1922 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, moest Z.Exc. toegeven, dat inderdaad in de afgeloopen jaren een sterkere uitzetting van uitgaven had plaats gehad, *dan met een voorzichtig beleid was overeen te brengen* en dientengevolge de lasten der Indische gemeenschap in zeer sterke mate zijn verzwaard, dermate zelfs, dat de uitgaven uitgaan boven de toen (en ook boven de op het oogenblik) in die maatschappij voorhanden middelen. Daar tegenover moest echter gewezen worden op de materiëele en ideëele gevolgen van het gevoerde beleid, welke naar gehoopt werden, op den duur zullen blijken op te wegen tegen de nadeelen, voortvloeiende uit den minder gunstigen toestand, waarin de Landshuishouding is komen te verkeeren.

We benijden den Minister het optimisme om uit de oorzaken, die o.m. tot den verre van rooskleurigen toestand aanleiding gaven, nog

---

[1]) Bladz. 456 der Handelingen.

[2]) Vergadering Volksraad 26 Juni 1922, bladz. 483 der Handelingen.

gehoopt materiëel en ideëel voordeel te zien, [1]) maar voorloopig hebben we te doen met het het sombere feit, dat de financiëele toestand van Nederlandsch-Indië ongunstig [2]) is, ook niettegenstaande de opwekkende tonen, die Minister Colijn bij de behandeling der Vlootwet deed hooren. Door allerlei omstandigheden sluiten de begrootingen nog steeds met aanzienlijke tekorten [3]) en bovendien werden de begrootingscijfers nog belangrijk overschreden. Een zeer voorzichtige financiëele politiek is thans geboden, bezuiniging is het wachtwoord. Bij de opening van den Volksraad op den 16en Mei 1922 gaf de landvoogd de noodige wenken.

Versobering van den Staatsdienst behoort te worden nagestreefd en er valt te overwegen, hoe de overheidstaak kan worden ingekrompen. Voorts moet ten aanzien van elken maatregel, die in behandeling is en uitgaven meebrengt, en van elk werk, dat men wil ondernemen, worden onderzocht of die maatregel, dat werk niet kan worden uitgesteld, dan wel in langzamer tempo uitgevoerd. Steeds behoort te worden nagegaan of een maatregel werkelijk urgent is, en zoo ja, hoe de uitvoering op de minst kostbare wijze kan geschieden. Hetgeen niet werkelijk noodig is, blijve achterwege [4]) hetgeen te weelderig is opgezet, worde ingekrompen en beperkt, bij alles worde goed overwogen of de kosten wel een daaraan geëvenredigd nut kunnen afwerpen. Het aantal ambtenaren worde niet noodeloos uitgebreid, het werk, dat één ambtenaar kan doen, worde niet aan twee of drie ambtenaren opgedragen. [5])

We gelooven wel, dat ieder weldenkend mensch, ieder, die oprecht en met toewijding de zaak dient en geen hobby's of persoonlijke voordeelen boven alles stelt, het volkomen met de woorden van den Landvoogd eens zal zijn. Bij de opening van den Volksraad in Mei 1923 kon gezegd worden, dat meer en meer wordt begrepen, dat zeer

---

[1]) Het gevonden lichtpunt zal wel moeielijk geapprécieerd kunnen worden door hen die thans van een minder voorzichtig beleid de dupe worden. We denken bijv. aan onze oude Atjeh- en Lombokmannen, die door een dankbare Regeering worden verwezen naar de openbare liefdadigheid en tegenover wie men geen plichten wil erkennen.

[2]) Minder gunstig, zorgen barend, zorgwekkend, net wat men wil.

[3]) Voor 1924 wordt nog een tekort geraamd van 20 millioen, d.i. juist zooveel als voor 1881 en vroeger, maar nu zijn er nog zoo veel schulden bijgekomen.

[4]) Bijv. de in de laatste tijden veel besproken pleizierreizen van echtgenooten van ambtenaren.

[5]) Deze verhouding klopt precies met het antwoord van den hiervoren ingevoerden ambtenaar, die 40% van zijn arbeidsvermogen gaf. Men zoeke het meer in de qualiteit dan in de quantiteit; een ieder, die op de centrale bureaux heeft zien werken, een ieder, die in geheel Nederlandsch-Indië heeft rondgekeken, een ieder, die zelf van aanpakken houdt, moet tot de conclusie komen, dat er veel te veel ambtenaren zijn.

sterke bezuiniging onvermijdelijk is en *een grooter deel* (we cursiveeren v. A.) van 's landsdienaren toont te beseffen, dat zij in het algemeen belang krachtig de Regeering dient te steunen. Het is echter wel te betreuren, dat het besef niet eerder doordrong en nog niet bij *alle* landsdienaren, ja, dat er in vele opzichten nog steeds roekeloos met de landsgelden wordt omgegaan.

Evenals in 1892 is nu ook weer een dictatorschap aan de orde gesteld of, om meer met den tijd mede te gaan, gedoeld op een, zij het dan zeer beperkt actualisme. Evenals toen, kon ook thans een dictator bij sommigen geen gulle ontvangst vinden, de ervaring heeft hier helaas niet geleerd, men heeft toch kunnen weten, dat 30 jaren geleden met het ambtelijk afdoen van een hoogst ernstige aangelegenheid, maar zeer en zeer bitter weinig bereikt is. Bij de tegenstanders was het nu ook weer de vrees, dat het Gezag zou aangetast worden; een der grootste tegenstanders, gaf in den Volksraad als zijne meening te kennen, dat het vragen van dictators wel voornamelijk bij particulieren het laatste greintje van vertrouwen in de bekwaamheid en energie van de tegenwoordige departementschefs en de hun toegevoegde dienst- en bedrijfschefs moet wegnemen. [1]) Van af het oogenblik, dat de Regeering macht in handen zou leggen van een buiten het verband van den betrokken dienst staanden zoogenaamden dictator, zou zij afbreuk doen aan Haar eigen Gezag en dat van de departements- en diensthoofden en zou Zij een scheeve verhouding in het leven roepen tusschen deze autoriteiten en de hun ondergeschikte ambtenaren. De macht en het gezag behooren onder alle omstandigheden te blijven bij de Overheid en Hare wettelijke organen.

Zoolang het beheer der begrooting berust bij de departementshoofden en deze verantwoordelijk zijn voor den goeden gang van zaken, is het in het oog van het hier geciteerde volkraadslid een Staatsketterij, hen ten aanzien van de uitvoering te stellen onder curateele van personen met dictatoriale macht bekleed, die niet volgens de bestaande wetten aansprakelijk kunnen worden gesteld, wanneer zij eventueel hun wil doordrijvend ondanks de bezwaren van de departementshoofden, maatregelen treffen, welke later het algemeen belang blijken te schaden.

---

[1]) Gelet op dat laatste greintje, schijnt de heer Burer bij de particulieren op zich zelf al weinig vertrouwen in de bekwaamheid van de ambtenaren te veronderstellen. Helaas zijn de omstandigheden, de feiten en gebeurtenissen der laatste tijden er niet naar om die bekwaamheid, althans productieve bekwaamheid, over het algemeen hoog aan te slaan. Er zijn trouwens zooveel dienst- en bedrijfschefs, dat er, ook gelet op het stelsel en vele bijkomende omstandigheden, die tot een benoeming aanleiding gaven, allicht minder bekwame en energieke onder door loopen, die, wanneer zij zich zelf afvragen, hoe zij hun post verwierven, om met Multatuli te spreken, tot de conclusie komen, dat zij slechts bij toeval daar zijn.

Met den heer Burer zijn we er volkomen van doordrongen, dat in een geregelde staatshuishouding eerbied voor de wet een eerste vereischte is. Vreest God en houdt zijn geboden, want dit betaamt alle menschen (Prediker XII: 13 en 14); laten eerbied en gehoorzaamheid de leidende machten van ons leven zijn, en als wij ons daaraan houden, vinden we vasten grond. Eerbied en gehoorzaamheid moeten ons altijd bewegen en bezielen. Slechts door eerbied en gehoorzaamheid is gezag mogelijk en gezag — wie zal het ontkennen — heeft de Regeering meer dan ooit te voren noodig. Maar er is niets, dat zoo gemakkelijk verspeeld wordt als het gezag. Wat wij in deze dagen noodig hebben, is een Overheid, die *eerbied afdwingt* en op dat gebied en, om dat mogelijk te maken, laat het beleid van velen nog te wenschen over. We gaan dan ook niet accoord met het dogma, dat onder de tegenwoordige omstandigheden de departements- en dienstchefs de aangewezen bezuinigers moeten wezen en alleen door het feit hunner benoeming onfeilbaar zijn, d.i. naar onze meening de gevaarlijke overheidsverheerlijking, waarvan we thans de funeste gevolgen ondervinden. Zooals nog nader ontwikkeld zal worden, zijn door het stelsel de departementschefs over het algemeen te weinig op de hoogte van het geheele raderwerk, waardoor hun departement op gang gehouden wordt en daarom kunnen zij niet de volle verantwoordelijkheid dragen. Veel wat verkeerd is, moet geweten worden aan onpersoonlijke departementen, dat zijn de boosdoeners. Het gaat in Indië evenals in Nederland. Daar schreeuwt iedereen om bezuiniging op de staatsuitgaven, — de Ministers, d.z. de leiders der departementen, pijnigen hun hersens met het zoeken naar bezuinigingsmiddelen, die financiëel onmiddellijk vruchtdragend en toch, als het kan, niet al te gek zijn, doch — in hun onmiddellijke omgeving, aan die departementen zelven blijkt — een onpartijdige commissie verzekert het, na een nauwgezet, jarenlang onderzoek — nog altijd ,,niet het besef voor te zitten van die onafwijsbare noodzakelijkheid van bezuiniging'', blijkt men nog altijd ,,niet doordrongen te zijn van het besef, dat bezuiniging onafwendbare plicht is''.

In het Voorloopig Verslag naar aanleiding van de begrooting voor 1923 in den Volksraad werd medegedeeld, dat het mogelijk is gebleken het oorspronkelijke tekort op den gewonen dienst tot op de helft terug te brengen en zulks den indruk heeft gegeven, dat de departementshoofden niet voldoende doordrongen waren van de noodzakelijkheid om de uiterste zuinigheid te betrachten en die alleen door middel van pressie was door te drijven. In de Memorie van Antwoord heette het: dat de mogelijkheid om de begrooting zoo aanzienlijk terug te brengen, nog niet den indruk behoeft te geven, de departements- en diensthoofden in gebreke te stellen, omdat door besparing welke aan de financiën ten goede komt, dikwijls andere belangen, die aan de hoofden van

departementen en diensten zijn toevertrouwd, moeten worden aangetast. Dat is hetzelfde, wat in de negentiger jaren al is gebleken, men is voor bezuiniging op de uitgaven aan een verkeerd adres, wanneer men aanklopt bij de personen, die de voorstellen tot die uitgaven hebben gedaan. Er komt nog meer bij. De bezuinigings-politiek was tot heden in hoofdzaak, een besnoeiingspolitiek, waarbij de pogingen om het nuttig effect der uitgaven op te voeren, slechts een hoogst ondergeschikte plaats innamen. De besnoeiings-politiek, zooals deze thans wordt opgevat, doet veelal een principestrijd tusschen de betreffende departementsafdeelingen ontbranden, omtrent de meer of mindere sociale nuttigheid van bepaalde staatsuitgaven. Als compromis verwordt de eventueel noodzakelijke en rationeele bezuiniging dan hoogstens tot een opschuiven naar een meer gunstig financiëel moment. Men treedt op deze wijze teveel op het terrein der persoonlijke appréciatie en ontkomt dan ook niet aan een vertraging der daadwerkelijke versobering en daar gaat het voor de toekomst toch om.

Dat er buiten hetgeen men op de centrale bureaux vermocht, [1]) nog wel het een en ander mogelijk bleek of althans mogelijk scheen, is op te maken uit het feit, dat de zgn. Hooge Bezuinigingscommissie zich genoodzaakt zag, een beroep te doen op de ambtenaren privé om hunne denkbeelden desgewild onder geheimhouding [2]) aan Haar te doen toekomen. Hieruit blijkt ook wel, dat op de centrale bureaux aan voorstellen van beneden niet de noodige aandacht wordt gewijd; het is echter als een gelukkige omstandigheid te beschouwen, dat, als een gevolg van den niet bevredigenden officiëelen oogst, de ambtenaren van de practijk en van den buitendienst, de gelegenheid vonden de aandacht te vestigen op vroeger reeds gedane, maar onder het bekende loodje geraakte voorstellen en voor zoover men nog niet volslagen gedesillusionneerd was en tot den apatischen toestand van berusting en onverschilligheid ,,het helpt toch niets'', was overgegaan, in staat werden gesteld, gewichtige zaken voor te brengen.

En wat nu de dictator betreft, die door den heer Kiès en andere practische volksraadsleden noodig geacht werd, werd de bedoeling wel wat breed uitgemeten, men wenschte geen Mussolini en ook geen Primo de Rivera, er werd slechts gevraagd om menschen met organiseerend talent. [3]) Zooals in een lezenswaardig artikel: ,,Bezuinigings-

[1]) Zie ook de Memorie van Toelichting van Minister Baron van Dedem.

[2]) Dat zal in de oogen van den heer Burer wel Staatsketterij zijn, maar de Hooge Bezuinigingscommissie deed zulks zeker wel niet zonder reden.

[3]) Naar aanleiding van de bij de behandeling van de suppletoire begrooting voor 1924 door den heer Kroon geuiten wensch om de bezuinigingsdienst te vervangen door een Luitenant Gouverneur-Generaal, werd in de Volksraadvergadering op den 27en November 1923 door den Regeeringsgemachtigde opgemerkt, dat wordt betwijfeld of het staatsrechterlijk juist zou zijn tot de benoeming van zoo een titularis over te gaan. De bedoeling van artikel 14 van het Regeeringsreglement is dat de Luitenant Gouverneur-Generaal eigenlijk aangewezen is om later Gouverneur-Generaal te worden.

politiek en Efficiency'' in het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* van den 16en November 1923 wordt opgemerkt, is de oorzaak dat de bezuiniging zich nog te veel in enge banen beweegt, gelegen in het feit, dat het Gouvernement over te weinig organisatorische krachten beschikt, hetgeen te verklaren is uit de daaraan grootendeels tegengestelde scholing (het stelsel!) van den gemiddelden ambtenaar. De doorsnêe zgn. goede uitvoerende ambtenaar is — en moet dit in vele gevallen ook zijn — een *uitvoerder* en géén *kritisch werker*. Hij denkt niet aan het waarom; doet hij dit wel, dan stoot hij het hoofd tegen gangbare historische stelsels. Deze omstandigheid bevordert: onzelfstandigheid, bewustzijns-verenging in een bepaalde richting en dogmatiek. [1]) Arbeidsbevrediging en succes ontstaan hier veelal door het stappen in de gereedstaande schoenen van voorgangers, die door hun ouderdom op den hobbeligen weg van den vooruitgang, den voet wondden.

De meer zelfstandig-denkende werker wil zich steeds een eigen weg banen en staat daarom onbevoordeeld tegenover de eischen des tijds; voor hem is er geen sprake van een voor zelfbehoud noodzakelijke vijandigheid. Hij ziet datgene, wat was en is, alleen om de gemaakte fouten der practijk in de toekomst te vermijden. De ambtenaar zal als regel — juist door zijn speciale eigenschappen — goed materiaal vormen voor de *uitvoering* van een organisatieplan. De opbouw en de leiding zal echter aan een organisator moeten worden opgedragen. Immers een ieder kan slechts dat in een zaak zien wat hij er van weet, m.a.w. verstandelijk heeft verwerkt. Het was nu de bedoeling van de heeren Kiès c.s., dat de door hun noodig geachte organisators, welke bekleed met groote bevoegdheid, aan het werk konden gaan om te snoeien wat overbodig is en om te zetten, wat noodig blijkt, *zonder voor alles en nog wat eerst langs den hierarchieken weg de toestemming van hoogerhand te moeten vragen.*

Er is tenslotte geen dictator gekomen, maar een tijdelijke bezuinigingscommissie, rechtstreeks ondergeschikt aan den Directeur van Financiën. De voornaamste punten van de voorloopige instructie, waarnaar het bezuinigingshoofd zich zal hebben te gedragen, luiden:

,,Het hoofd van den bezuinigingsdienst heeft tot taak op grond van een stelselmatig onderzoek van de uitgaven voor de landshuishouding en voortdurend overleg met de verantwoordelijke organen, maatregelen te beramen, die tot vermindering van de landsuitgaven

---

[1]) De mannen van de daad en de impuls, die natuurlijk niet altijd het effen, gebaande pad kunnen volgen, maar ook dikwijls het vrije veld ingaan, loopen de meeste kans op voetangels en klemmen. Voor de zwakken en voorzichtigen, angstvalligen en diplomaten wordt de geruischlooze glijvlucht hoogste doel, terwijl juist de "looping the loops" en "vertical dives" den bekwamen vliegenier kenmerken.

en tot verhooging van het nuttig effect der uit te geven gelden kunnen leiden en de verwezenlijking van die maatregelen te bevorderen.

Hij slaat acht op alle mededeelingen omtrent de mogelijkheden tot bezuiniging in den lands dienst, die hem — van welke zijde ook — bereiken, en op hetgeen, dienaangaande wordt gepubliceerd". [1])

We willen ons met het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* [2]) aan een voorspelling wagen.

Het „hoofd" van den bezuinigingsdienst zal als ondergeschikte van een departementschef nergens *au sérieux* worden genomen [3]) en eenvoudig aan de Regeering adviseeren, wat hem door de departementen (bureaucratie) zal worden voorgeschreven. Zijn drie inspecteurs, referendaris, commies-redacteur en klerken zullen al spoedig verviervoudigd zijn. En het resultaat zal geringer wezen, dan wanneer het dure lichaam nooit had bestaan.

De uitslag van de opdracht van Dorsser leert wat er verwacht kan worden: veel geschrijf en gewrijf en ten slotte kleine maatrgelen, die al spoedig weer worden ingetrokken of onwillekeurig niet tot uitvoering komen. [4])

Het resultaat van de bemoeienis der bezuinigingscommissies zal zijn, dat men komt tot enkele incidenteele bezuinigingen, terwijl men het meer van de principiëele moet hebben en nog meer van economiseeren. Bij economiseeren verkrijgt men hetzelfde voor minder geld of het meerdere (in qualiteit en (of) quantiteit) voor minder geld, bij bezuinigen echter het mindere voor minder geld, waarbij een economisch beheer in het geheel niet behoeft uitgesloten te zijn.

Men spiegele zich ook aan het voorbeeld in Nederland. Daar heeft volgens het *Algemeen Handelsblad* van 4 October j.l., de bezuinigingscommissie nu reeds bijna drie jaar haar onderzoek naar bezuiniging op de departementale organisatie voortgezet en gedurende dien tijd talrijke algemeene en bijzondere voorstellen tot beperking der kosten ingediend. Wat is nu de oorzaak, dat deze commissie zoo bitter weinig effect van haar arbeid heeft mogen zien, dat ze nu nog in haar laatste rapport moet constateeren, dat het beambtenpersoneel nog talrijker is, dan bij het begin van haar onderzoek en dat

---

[1]) Het is te betreuren dat reeds niet vroeger meer aandacht is gewijd aan de talrijke artikelen in de tijdschrift- en dagbladpers, die op bezuiniging en betere benutting der landsgelden aandrongen.

[2]) Woensdag 24 Mei 1922.

[3]) Naar een van de volksraadsleden onlangs mededeelde, wordt in het ambtelijke al gesproken over de „bezuinigingsboefjes", met welk woord de juiste *gezindheid* wordt aangegeven ten opzichte van het daadwerkelijk kloppend maken der begrooting.

[4]) Alleen de bezuiniging van Dorsser koste wat minder, de tegenwoordige komt alleen aan salarissen al op meer dan één halve ton.

eveneens ook nu nog de ambtenaren zonder schade voor den dienst bij tientallen kunnen worden gemist?

In de slotsom van haar jongste verslag schrijft de commissie, dat ze in het algemeen tot dezelfde conclusie komt als in haar vorig verslag. En daarin stelt zij op den voorgrond de klacht, dat zij bij haar onderzoek ,,niet steeds die medewerking heeft ondervonden, waarop zij meende te mogen rekenen." Wie met de officieele taal in conclusie van staatscommissierapporten vertrouwd is, weet dat de gebezigde uitdrukking een euphemisme is voor de meer openhartige, maar voor een officieel stuk te krasse verklaring: ,,we worden zoo zoo goed als overal en voortdurend door de departementen tegengewerkt." Soms openlijke, meestal latente tegenwerking van de zijde der departementen zelven — dit is ook de indruk, waaraan de lezer van het jongste rapport zich moeielijk zal kunnen onttrekken.

Kenschetsend voor deze tegenwerking zijn de telkens terugkeerende zinsneden in het verslag aan het slot der beschouwingen over mogelijke bezuiniging op eenigerlei onderwerp. Herhaaldelijk stuit de lezer dan op slotzinnen als: ,,Bij de vaststelling van dit verslag was het antwoord nog niet door de commissie ontvangen" of ,,aan de commissie is niet bekend of hare opmerkingen der Regeering aanleiding hebben gegeven of alsnog zullen geven tot het nemen van bepaalde maatregelen tot beperking van vorenbedoelde uitgaven" of ,,tot dusver mocht de commissie nog niet vernemen of en in hoever aan hare voorstellen uitvoering zal worden gegeven". Soms deelt de commissie als resultaat van haar werk eenvoudig mede: ,,Op dezen brief heeft de commissie geen antwoord ontvangen" en ,,de commissie heeft van den Minister van Justitie geen antwoord op haar opmerking ontvangen".

,,Praat maar toe" — zoo schijnt men aan de departementen te denken — ,,wij beperken ons toch niet!" [1])

Bijzonder leerzaam ten aanzien van de wijze, waarop de departementen de voorstellen der commissie meenen te mogen behandelen

---

[1]) In het jongste verslag lezen we nog van een Minister, die zich bij het doorzetten van de bevordering van een van zijn ambtenaren tegen het stellig advies der commissie in, beriep op de goedkeuring van de post door de Staten-Generaal. „De commissie kon niets anders doen dan in dit antwoord berusten", zoo laat de commissie op deze mededeeling volgen,

Dit. een klaarblijkelijk verzuim van de Kamer bij de behandeling der begrooting, moet niet meer voor kunnen komen. Geen post ga ongemerkt onder den hamer door! Deze methode van de behandeling der begrooting moge haar bezwaren hebben: de daaruit voortvloeiende langdurigheid der beraadslagingen, de noodzakelijkheid van een grooten ijver en taaie vasthoudendheid der Kamerleden, — ze is in de huidige omstandigheden de eenige methode, om aan de spreekwoordelijke departementale geldverspilling afdoende een eind te maken.

is het volgende voorval. In haar eerste verslag (loopende over het tijdvak 4 Januari tot ultimo Augustus 1921) deelde de commissie mede, dat zij de wijze van registreeren, bewaren en copiëeren van stukken vatbaar achtte voor een vereenvoudiging, die beperking van personeel mogelijk zou maken. Zij stelde eenige grondslagen voor een andere organisatie op en verzocht den tijdelijken Voorzitter van den Ministerraad deze in den Ministerraad aanhangig te maken, ten-einde een algemeene beslissing te verkrijgen. Uit het tweede verslag der commissie (loopende van 1 September 1921 tot einde Augustus 1922) vernemen we, dat deze grondslagen in handen waren gesteld van het college van secretarissen-generaal om daarover rapport uit te brengen. Toen dit rapport uitbleef, heeft de commissie in Juli 1922 haar zienswijze nader uitgewerkt in een beknopt schema, dat aan alle ministers werd medegedeeld. Ook dit schema werd aan genoemd college van secretarissen-generaal gezonden. ,,De commissie ziet het gevolg hiervan met belangstelling tegemoet,'' zoo besloot zij haar mededeeling over dit onderwerp in het tweede verslag. De commissie ,,ziet'' dit ,,gevolg hiervan'' (of de ,,belangstelling'' altijd nog zoo groot is, weten we niet) nog altijd ,,tegemoet''. Want uit haar derde verslag (loopende tot 1 Aug. 1923) blijkt, dat de commissie naar aanleiding van een vraag van den Directeur-Generaal der Posterijen en Telegrafie, den 13en December 1922 den voorzitter van den Ministerraad heeft gevraagd, of er uitzicht bestond, dat ,,binnen betrekkelijk korten tijd'' het advies van het college van secretarissen-generaal zou worden uitgebracht, — dat ,,dit schrijven niet werd beantwoord'', — dat de commissie deze vraag den 29en Juni 1923 aan hetzelfde adres heeft herhaald, en dat tenslotte ,,bij de vaststelling van dit verslag'', dus Augustus 1923, ,,het antwoord door de commissie nog niet was ontvangen''.

Twee jaar geleden stelde de commissie dus een beknopt schema op, hoe op een eenvoudige zaak als het registreeren, bewaren en copiëeren van stukken, h.i. zou kunnen worden bezuinigd. De secretarissen-generaal gingen hierover aan het beraadslagen. Zij beraadslagen nog. Of hebben zij misschien het schema veilig in hun archief opgeborgen? Wij weten het niet. De commissie weet het ook niet, haar vragen om inlichtingen blijven eenvoudig onbeantwoord.

Ook uit de kamerdebatten bij de behandeling van de begrooting voor 1922 is gebleken hoe moeielijk het is aan de bureaucratische spilzucht paal en perk te stellen. De centrale kantoren storen zich aan God noch gebod en stellen zich zelfs boven de wetgevende macht.

De hoofdredacteur van *de Controleur* gaf zulk nog niet lang geleden onbewimpeld te kennen in een hoofdartikel: ,,Populaire bezuinigingsleer''. Hij stelt — en terecht — niet de departementschefs verantwoordelijk voor de ontwrichting, ,,de ware boosdoeners zijn de departe-

mentsanonymen, de groote heeren, die zich dagelijks het hoofd breken over het verzinnen van nieuwe mooi- klinkende titels. Zij lachen om hun bazen, de ministers, die inderdaad in den departementschaos maar zelden den weg weten, en die zonder hen zijn, als een blinde zonder geleider. Zij schateren om de Kamer, die er volgens hen slechts is, om om den tuin te worden geleid''.

Met nadruk wijst de hoofdredacteur er op, dat zijn mededeelingen *geen fantasia's* zijn, want drie heeren, die als hoofdambtenaren aan een departement zijn werkzaam geweest, hebben hem open en eerlijk verklaard ,,en de Kamer, nu ja, die is er om beduveld te worden''.

Een van hen heeft zich zelfs candidaat voor de Tweede Kamer gesteld, doch werd helaas niet verkozen, anders had hij, wellicht bij wijze van sport, zijn vroegere collega kunnen ontmaskeren.

Misschien schuilt in het vorenstaande een tikje overdrijving, maar wij persoonlijk hebben ook uitdrukkingen gehoord als ,,van het geklets van dien vent trekken wij [1]) ons niets aan'' en een ander departementsambtenaar vertelde ons, dat men met een beetje handigheid de Kamer om zijn vinger wendt.

En wat nu Indië betreft, merkte de heer Aay in den Volksraad op, dat het geen geheim is, dat de bureaucratie er op gedresseerd is om in haar antwoorden op de aanmerkingen van het College, dat heel eenvoudig met een kluitje in het riet te sturen. ,,Dat is een Secret de Polichinelle'', een ieder weet dat en zegt het nooit''.

Zeiden we te veel, toen we boven opmerkten, dat men zich na aandachtige lezing van de verslagen der commissie niet aan den indruk kant ontrekken, dat haar arbeid door de departementen wordt tegengewerkt?

Is het nu duidelijk, dat we niet accoord gaan met het dogma, dat de departements- en dienstchefs de aangewezen bezuinigers moeten zijn?

Wij moeten hebben een man van ijzeren wil en vuist, die niemand ontziet, iemand, die het vertrouwen heeft van den Gouverneur-Generaal en eenvoudig weg in Zijn naam decreteert. Noodig is, de oud-resident Stibbe zeide het reeds een paar jaar geleden, [2]) een Regeeringscommissaris te kiezen uit hen, die in groote bank-, industrieele- of handelszaken getoond hebben practische organisatietalenten te bezitten. Aan dien commissaris worde de vrije hand gelaten, om iedere verbetering in de inrichting der centrale bureaux, der comptabiliteitsbepalingen en der administratieve voorschriften onmiddellijk aan den Gouverneur-Generaal voor te dragen en ze na diens goedkeuring onmiddellijk in te voeren.

Voor de inrichting van het staatsbedrijf neme men voorts een voor-

---

[1]) Let op dat *wij*.

[2]) T. a. p. bladz. 111.

beeld aan het particuliere bedrijf, dan zal al dadelijk blijken, dat de staat tegenover het particuliere bedrijf in het nadeel is.

Hij werkt zonder concurrentie en mist dus een aansporing van buiten.

Hij kan zich niet ontdoen van ongeschikte werkers.

Hij lijdt aan **het bijgeloof der ancienniteit.**

Een ieder kent de kopstukken uit den handel, de cultures en het bankwezen, die, tot in de hoofdleiding hunner onderneming opgeklommen, jaren lang daarin werkzaam blijven, en er een eer en voldoening in vinden — hoezeer vermogend genoeg om rust te kunnen nemen — met hunne volrijpe ervaring en geoefendheid opgewekt te *blijven arbeiden* voor hun ,,zaak'' en voor degenen, die daarin belangen hebben.

Maar bij het Gouvernement hoort men zelden van länger aanblijven van een Departementschef, dan den tijd, dien een man van doorsnêebegaafdheid juist noodig heeft om in zoo'n betrekking wegwijs te worden. Juist tegen dat moment — het is de *Indische Post* van 10 November 1923, die zulks opmerkt — gaat hij heen, hoogerop in den Raad van Indië of met pensioen, onder dankbetuiging, en een nieuwe homme arrivé volgt hem op. Van zulk een ,,verantwoordelijk'' departementschef op doorreis naar hooger, is geen geduldig onderzoeken, ingrijpen, reorganiseeren te verwachten. [1]) Hij zal — het is menschelijk — tienmaal liever verantwoorden en verdedigen, de rustige rust handhaven, zooals Multatuli zeide, dan op klachten ingaan en den bezem hanteeren.

De rustige rust is oorzaak, dat men thans in Indië spreekt van een ,,golf van corruptie''. Het begon met het politieschandaal. Iemand, die het beheer had over een kas, waardoor millioenen liepen, werd nimmer gecontroleerd en stal met de cynische brutaliteit van een gauwdief uit die kas bedragen, die op het oogenblik, dat de débâcle kwam, waren aangegroeid tot een kapitaal van ruim honderd duizend gulden. Nog een hoofdcommissaris fraudeert en het hoofd der politieschool heeft een tekort in kas. Een assistent-resident, dien tien mille uit zijn kas leent om te suppleeren voor in koers gedaalde effecten; een directeur van een afdeelingsbank ziet bij volslagen gebrek aan contrôle, kans om een paar ton op den kop te tikken, bij Gouvernementsbedrijven verduistert een nimmer gecontroleerd afdeelingschef een ton, bij de Staatsspoorwegen kostte de nonchalance van een diensthoofd tachtig mille, een commies bij Burgerlijke Openbare

[1]) Daarom kunnen zij ook moeielijk voor begane fouten verantwoordelijk gesteld worden en blijkt dat over de geheele linie het stelsel verkeerd is, het stelsel, waarbij de departementschefs aan den leiband van de bureaucratie loopen. *Dat stelsel* vallen we aan en mochten personen zich geraakt gevoelen, dan beschouwen zij zich slechts als slachtoffers van het stelsel.

Werken gapt dertig mille, verder kregen we een groot accijnzenschandaal, waaruit blijkt dat royaal met cadeaux is omgesprongen en een te houden inspectie van *te voren* werd aangekondigd en ..... maar het is genoeg. Het is helaas in- en intreurig, dat de *Haagsche Post* van 29 December 1923 kon schrijven:

„Nagenoeg in alle takken van (Indischen) dienst worden in de laatste maanden onregelmatigheden ontdekt; geen dag zijn de dagbladen zonder fraudenieuws of daaraan zeer verwante berichten van verspilling. De verduisteringen en onregelmatigheden in het ambtelijke zijn zelfs zoo talrijk, dat een afzonderlijk hoofdstuk in den Volksraadstukken door de Regeering gewijd moest worden aan hetgeen ook officieel de „golf van corruptie" wordt genoemd. Men kan niet langer de tientallen gevallen van op diefstal en oneerlijkheid betrapte ambtenaren als incidenten beschouwen; men heeft, schreef een Volksraadslid, afstand te doen van de voorstelling van den intègren ambtenaar als klasse-type, nu zelfs bij het oude keurkorps van het Binnenlandsch Bestuur verscheidene gevallen van ontslag om oneervolle reden voorkwamen. En de erkenning is algemeen geworden, dat hier sprake is van een maatschappelijk kwaad. De gebleken gevallen van de zoo uiterst moeielijk aantoonbare „retourcommissie", dat is de vergoeding, welke ambtenaren ontvangen, indien zij een bestelling bij een bepaalde firma plaatsen, hebben bovendien aangetoond, dat ook deze vorm van omkooperij diep ingeworteld is. Zoo diep, dat het in den handel een aanvaarde opvatting is geworden, dat zaken doen zonder dit douceur-systeem onmogelijk is. Als onverkwikkelijkst naspel hebben de bladen volgestaan van geruchten over een opium- en morfineschandaal, waarbij de hoogstgeplaatsten betrokken zouden zijn: het fluisteren van namen werd schier ondragelijk en bijna nog verergerd toen een officieele tegenspraak verscheen; nog betreurenswaardiger werd de zaak toen in openbare discussie kwam of de resident en de assistent-resident van Batavia, die de verdienste hebben van de ontmaskering van de politiefraudeurs, niet uit den dienst verwijderd zullen worden, omdat zij bij een ander onderzoek regeeringspersonen zouden hebben betrokken".

Ofschoon de ontdekte misstanden zeer zeker niet ten goede komen aan den goeden naam van de Indische landsdienaren, is generaliseeren echter zeer onbillijk tegenover de gelukkig nog *vele* ambtenaren, die het goede willen en niets liever zouden wenschen, dan dat zoo spoedig mogelijk een groote afdoende zuivering plaats had, zonder eenig pardon. Onwaardige elementen en verkeerde toestanden [1]) hebben

[1]) Ieder Indisch gast weet bijv. al van ouder op ouder, dat bij het Departement van B. O. W. het toezicht op de talrijke zelfstandige uitvoerders in alle deelen der buitenbezittingen veel te wenschen heeft overgelaten. Dat het daar gewoonte was om de raming van een uit te voeren werk zeer hoog

altijd bestaan, we hebben ook niet te doen met speciaal Indische toestanden, de Nederlandsche dagbladen leeren dat het in het moederland ook niet zuiver is (de rijksgebouwen, Vreewijck, het Leidsche ziekenhuis, het postkantoor te Zaandam, de gemeentefinanciën te Amersfoort, enz. enz.). De verwildering na den oorlog, de gevolgen van de veranderde mentaliteit hebben veel tot moreele afwijkingen bijgedragen. De overvloed der laatste jaren heeft er velen toegevoerd hun levensstandaard op te voeren boven behoorlijk peil. De gemakkelijke wijze, waarop die overvloed werd verkregen, heeft op veler mentaliteit bedenkelijken invloed uitgeoefend en winzucht heeft, meer dan goed is, den gezonden arbeidszin verdrongen. Voorts is met het oog op het noodzakelijk zuinig beheer van 's lands gelden en de intensiever belastingheffing, meer contrôle uitgeoefend dan vroeger. De plaats gehad hebbende fraudes zijn principiëel veroorzaakt of bevorderd door onvoldoende contrôle, terwijl juist in de contrôle het zwaartepunt moet liggen van een doelbewuste organisatie. Er is intusschen gebleken, dat er niettegenstaande de Algemeene Rekenkamer en veel duur betaalde, veel reizende en veel declareerende met contrôlewerk belaste inspecteurs, aan het gouvernementscontrôlesysteem nog heel wat ontbreekt, dat zooals de heer Willinck drie jaar geleden ook reeds opmerkte, [1]) de contrôle op het beheer en de verzorging van Indische kassen nog altijd veel te wenschen overlaat. Hij stond daarvan indertijd, toen hij nog rechter en parketambtenaar in Indië was, altijd verbaasd over. Hoevele Bijbladen reeds op dit euvel gewezen hebben en de controleerende ambtenaren op hun hart hebben gedrukt om toch flinker hun plicht te doen, is hem niet bekend, maar zij zijn legio. Men kan dit bijv. bij de Louter reeds ergens in een noot van zijn boek gewaar worden.

Het is al weer het systeem. Ons huidig bestuurstelsel met zijn te vlugge wisseling van alleen nominaal verantwoordelijke dienstleiders, mist absoluut de stabiliteit, die ongerechtigheden zou kunen voorkomen en controleeren. Een ambtenaar kan bijv. geen respect koeste-

---

op te drijven; dat bijv. inkoopsprijzen van in de streek zelf verkrijgbare materialen berekend werden naar een te hooge schaal, gebaseerd op de prijzen van de hoofdplaats, vaak zelfs op die van Batavia. Dat zoodoende de gouvernementswerken altijd veel te duur berekend zijn — en dat er toch maar zelden onder de raming werd gewerkt. Terwijl men onder een deel dier, betrekkelijk laag gesalarieerde, ambtenaren verschillende onverklaarbare symptonen van welstand werden gezien.

Er kan en moet een einde aan komen, dat jaarlijks de schatkist voor tonnen wordt benadeeld door te dure inkoopen van vaak minderwaardig materiaal, aan het zóó straffeloos handelen, dat de schuldigen bijna zelf niet anders weten of het hoort zoo. Moraal en zuinigheid, beide eischen, dat deze oude compagniesbegrippen nu eindelijk eens uitgeroeid worden.

[1]) Dit tijdschrift 1921, bladz. 500.

ren, maar hoogstens afgunst voor zijn Inspecteur, van wien hij het opzettelijk opvoeren constateert van noodelooze dienstreizen, bekoorlijke auto-trips en suffisante daggelden. Hij zal eerder een irriteerend dan een bezielend voorbeeld zien in zijn departementschef, die als een schitterende planeet allerlei uiteengeslagen sterrebeelden van den ambtelijken diensthemel even doorvliegt, met een verbluffende snelheid, die juist tijdig overal de verhoogingen haalt. [1])

Het is het systeem en de zich in alle rangen vrijwel vastgezet hebbende meening, dat bijna steeds gebleken is, dat iemand zijn hals breekt als hij de rustige rust durft te storen en een werkzaam aandeel neemt in het uitroeien van ongerechtigheden. Zooals ouderen zoo dikwijls verkondigen en zooals veler ervaring ook leert, is de zekerste, althans de veiligste manier om de hoogere rangen te bereiken aan Hoogerhand geen last te veroorzaken en wanneer men eenmaal een hooge post heeft bereikt, is er meestal te veel aan veerkracht en energie, dikwijls ook aan karakter, ingeboet om zich zelf voor zoo'n korten tijd nog druk te maken.

Een groot deel, we kunnen wel zeggen het grootste deel der ambtenaren in Nederlandsch-Indië begint met heilig vuur en ijver te dienen, de indrukken zijn frisch, de aandoeningen helder en het oordeel zoo vaak rechtuit en zuiver. De idealen ontluiken en bloeien en zijn nog niet van den levensboom gewaaid door den killen wind der ervaring, bevroren door de kou der ontgoocheling, maar al spoedig beginnen de décepties, gaat de domper werken en vele goede werkkrachten verlaten gedésillusionneerd 's lands dienst, omdat zij, toen zij nog hun volle werkkracht konden ontplooien, verbitterd geraakten over de kleinzielige en dés-ambieerende invloeden der bureaucratie en versuften in ondergeschikte betrekkingen.

„Het halve leven der hoogere werkers wordt met voorbereiding doorgebracht en daarna gaan de mooiste jaren van mannenkracht voorbij in ondergeschikt werk. Dat heeft tot gevolg, dat de leiding op elk gebied te veel in handen is van menschen, die hun maximum van werkkracht reeds lang bereikt hebben, die het geloof in de verbetering van de maatschappij verloren hebben en bij wie de fijne kantjes van het karakter reeds lang zijn afgeslepen. Heel weinig menschen blijven frisch bij het klimmen der jaren, frisch van geest en krachtig van aanpakken". [2])

Eentonige sleur maakt zich van ons meester en uit onzen arbeid wijkt de bezieling en het geloof aan de de beteekenis onzer levenstaak. Gewenning aan onrecht en misstand heeft ons doen berusten en onzen strijdlust gedoofd. Afstomping door het leelijke smoorde het

---

[1]) Het beeld is van *De Indische Post*.

[2]) Orgaan van den Politiek Economischen Bond.

verzet van onzen schoonheidszin, en de heilige huivering om en voor het schoone doortrilt ons niet meer. Bittere ervaring en herhaalde ontgoocheling ontnamen ons den moed opnieuw te beginnen. „Het is altijd zoo geweest en het zal wel zoo blijven ook", wordt, zooals de heer R. Casimir zoo juist opmerkt in een Zondagmorgenontboezeming in het *Algemeen Handelsblad*, de berustende levensleer van den bekoelden ouderdom. Dieper inzicht in de (door het stelsel) beperktheid van ons eigen kunnen, brengt ons er toe niet te veel te ondernemen. En àls wij iets willen, dan zij we behoedzaam en omzichtig geworden: niet te kwetsen, niet zeer doen, geen persoonlijke ijdelheid schaden, geen ergernis of verzet opwekken. Langzaam wordt onze gang, omdat zoo bezorgd onze voet zich neerzet.

Het type van den gladden, plooibaren, buigzamen ambtenaar, meer figurant dan figuur, [1]) geschikt om met evenveel verve en gelijkmoedigheid en ijver en overtuiging een régime te dienen, dat tot een geweldige débâcle voert als een correctief bewind, dat daarop volgen moet, heeft meer kans om er — althans in gewone omstandigheden — in den Staatsdienst te komen dan iemand, die zijn superieuren last bezorgd omdat hij karakter heeft. Het systeem voorts, dat ieder op zijn beurt promotie moet maken, *het bijgeloof der ancienniteit*, is de oorzaak, dat de weinige personen, die boven de middelmaat uitsteken, zeer dikwijls niet tot hun recht komen en dat onvoldoende van hunne capaciteiten wordt geprofiteerd.

Joost van Vollenhoven was 36 jaar, toen hij in Indië op het hoogst van zijn carrière was. Wijlen de heer J. Th. Cremer had op 36 jarigen leeftijd reeds prachtig werk in Deli verricht, [2]) verschillende directeuren van groote cultuurmaatschappijen en bankinstellingen zijn de 40 nog niet gepasseerd, jonge kerels staan aan het hoofd van suikerfabrieken, maar in gouvernementsdienst komt men eerst in aanmerking voor een betrekking van eenige beteekenis, wanneer men de vijf kruisjes reeds achter den rug heeft of er bedenkelijk dicht tegen aanloopt. Men wordt resident (de prachtigste betrekking, die *wij* kennen), wanneer men volgens de Regeering zelve, [3]) nog net op het kantje is van de volheid van zijn geestelijk en lichamelijk prestatievermogen, nog net alert is en vol belangstelling in de vraagstukken van den dag, net op de grens van het begin der seniele aftakeling.

De den 2en November 1923 overleden Mr. B. Ph. baron van Harinxma thoe Slooten aanvaardde den 2en September 1878 op 38 jarigen leeftijd het hooge ambt van Commissaris des Konings in de provincie Friesland en werd 10 Juni 1909 op verzoek eervol ontslagen.

---

[1]) Het beeld is van het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*.

[2]) Zie ook dit tijdschrift, Octobernummer 1923.

[3]) Redevoering W. Muurling, zitting Volksraad 26 en 27 November 1920. Bladz. 268 en 297 der Handelingen.

Hij bleef dus 31 jaar op zijn post, voor een resident wordt echter de termijn op 3 jaar gesteld, practisch wordt hij tegelijk met zijn benoeming al gepensionneerd, gedurende zijn geheele bestuursperiode denkt hij over heengaan. [1])

De hoogere rangen worden te vlug doorloopen, omdat zij veel te laat bereikt worden, [2]) ook in het leger is dat het geval, misschien tegenwoordig zelfs nog meer dan vroeger.

Nog niet zoo lang geleden kon er op gerekend worden, dat het grootste gedeelte van het officierskorps gepensionneerd werd in den kapiteinsrang. In den laatsten tijd is het anders geworden en kunnen ook de middelmatige officieren, die vroeger den brug naar den hoofdofficiersrang met geen mogelijkheid zouden hebben overschreden, er op rekenen den gouden kraag deelachtig te worden. De thans voor bevordering practisch aangelegde maatstaf is geheel anders dan die van een zes tot tiental jaar geleden. Zelfs de vroeger zoo moeielijk bereikbare kolonelsrang is nu gemakkelijker bereikbaar en wordt behaald door officieren, die er vroeger nooit over gedacht zouden hebben, een bod in die richting te doen. Aangelokt door de thans geldende, onherroepelijk in de practijk gemakkelijker bevorderingsvoorwaarden en door het zooveel hoogere pensioen (de sprong van het overste's op het kolonelspensioen bedraagt ruim twee duizend gulden), wagen thans vele oversten bij de infanterie den sprong over de vroeger voor hen te breede kloof en ontdekken dan (soms tot hun eigen grondige verbazing), dat zij behouden aan den overkant zijn aangeland.

Eenvoudigen van geest en ziel, die lange, lange jaren met verrukking gestaard hebben naar den met een aureool omgeven overste's-kraag, als zijnde het eindpunt van hunne stoutste verwachtingen, richten thans hun blik onvervaard naar den kolbak, die met wispelturige sprongen door het militaire heelal rondwaart.

Indië heeft veel te veel landsdienaren en in verhouding veel te veel hoogeren. Zie bijv. het leger. Op een kleine troepenmacht zoo ongeveer 6 à 7 generaals, 20 kolonels en 40 oversten. Dergelijke verhou-

---

[1]) Zooals in den Volksraad werd medegedeeld om de promotie der assistent-residenten te bevorderen.

[2]) En de Regeering ziet dit zelf in. 26 en 27 November 1920 werd in den Volksraad gezegd: „Het is ongewenscht, dat degenen onder de ambtenaren, die bestemd zijn om het tot de hoogste rangen te brengen, te lang ondergeschikt dienen. Dit strijdt met hun eigen belang; immers iemand, die zijn eigen verdiensten kent, wordt ongeduldig, wanneer hij te lang op zelfstandigen arbeid moet wachten en het strijdt ook met 's Lands belang". (Handelingen, bladz. 268). Wanneer we ons niet vergissen, werd bedoeld een scherp becritiseerde residentsbenoeming te verdedigen, dus gelden de woorden voor een speciaal geval, we hopen echter dat ze voortaan als algemeene stelregel zullen dienen en we residenten krijgen van 36 jaar, die een jaar of vijftien aanblijven.

dingen zijn duur en moeten zich op den duur, ook wat qualiteit betreft wreken. Men dient een einde te maken aan het steeds maar door scheppen van hooge betrekkingen en baantjes. Zooals het in het leger gaat, zoo gaat het ook overal elders. Nu eens leest men van een nieuwe afdeeling aan het een of andere departement toegevoegd, dan weer verrijst een onderchef of een onderdirecteur of een nieuwe adviseur aan de kim. Een ambtenaar gaat met verlof en onmiddelijk wordt een ander tijdelijk belast met de waarneming van diens hoogere functie, ofschoon hij zijn oude betrekking blijft waarnemen. Het geld is er eenmaal voor uitgetrokken en dan moet het maar op.

Het is volgens de *Sumatrapost* van een paar jaar geleden [1]) te Buitenzorg ook een publiek geheim, dat voor sommige ambtenaren, die in hun huidige positie geen carrière kunnen maken en toch hoogerop moeten vanwege de inkomsten en het pensioen, eenvoudig ambten worden gecreëerd. Tal van voorbeelden ten bewijze zou het aangehaalde blad kunnen opnoemen, doch het laat de personen liever rusten om de zaak, waarom het gaat, niet te vertroebelen. Het systeem wordt terecht aangevallen en het is noodzakelijk om aan dat systeem, dat *knaagt* aan de centrale kas en de zakken der belastingbetalers, zoo spoedig mogelijk een einde te maken. Het Gouvernement moet nu eindelijk eens kaufmännisch leeren worden, anders zijn er nog grooter verrassingen te verwachten, als die, waarvoor wij thans zijn geplaatst.

De weinige stabiliteit in de verschillende betrekkingen is de oorzaak van veel dat verkeerd is en daarom moet het met het promotiejaag gedaan zijn. Voor de hoogere rangen behoort scherp geselecteerd te worden. Het is van het hoogste belang de beschikbare krachten zoo goed mogelijk aan te wenden, [2]) voor de hoogere betrekkingen behoort meer gelijkheid in de salarissen te worden gebracht om te voorkomen, dat door het uitzicht op hooger bezoldiging en het daaraan verbonden pensioen, door ambtenaren, die in hun betrekking uitmuntend voldoen, naar verplaatsing of promotie gestreefd wordt. [3]) Over de geheele linie moet de *lust* en de *durf tot dienen* en het zich geheel geven aan de zaak tot het toppunt worden opgevoerd door het fnuiken van bureaucratische invloeden en het bezetten van de hoogere posten, door personen, die daarvoor ongeacht hun leeftijd en nummer in de

---

[1]) Zie ook dit tijdschrift, jaargang 1921, bladz. 342.

[2]) Zie het Voorloopig Onderzoek van de door Mr. J. P. Sprenger van Eyk in Indische begrooting.

[3]) Zie Voorloopig onderzoek der Indische begrooting 1894 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

ranglijst, wegens hun karaktereigenschappen en bekwaamheden het allereerste in aanmerking komen. [1])

We gelooven, dat wanneer de ondergeschikte ambtenaren hun belangen zien toevertrouwd aan in alle opzichten voor hun taak berekende chefs, aan werkelijk karaktervolle personen, ook de ideële zijde van het ambtenaar zijn, we noemen slechts de beroepseer, meer tot haar recht zal komen. Hierdoor zal het mogelijk zijn en *moet* het mogelijk zijn, om het kwaad, dat zich thans in verschillende ambtenaarsgroepen heeft vastgezet, van binnen uit te bestrijden. Dan zal het, zooals *De Locomotief* nog niet zoo lang geleden beweerde, ook kunnen en *moeten* gebeuren, dat de leidende mannen in elken dienst bij hun collega's niet alleen in hun materiëele en toekomstmogelijkheden belangstelling wekken, maar belangstelling ook in het vak, door daarvan de beteekenis in het grootere staatsverband aan te toonen en daardoor de kennis te vermeerderen.

„Zóo kweekt men beroepstrots.

„En zóo kweekt men beroepseer.

En ziehier een niet te onderschatten moreele kracht tegen fraude — een kracht, die in èn op den ambtenaar werkt.

Indië dient geleid te worden door de meest intellectueele, de hoogstaanden, de bloem van Holland's energie, door mannen, die hoofdzakelijk in deze eigenschappen en niet in een meerder of minder breed goud galon of in het aantal sterren op een gouden kraag, hun overwicht en leidingsmacht vinden. Een onechte steen wordt nog afschuwelijker, als men hem in goud gaan vatten. Het bijgeloof der ancienniteit is verderfelijk gebleken.

Wanneer de hoogere posten door in alle opzichten superieure personen bezet worden, zullen de tweede-rangskrachten zich volkomen tevreden gevoelen op het tweede plan, mits zij goed bezoldigd worden [2]) en evenals in Nederland voor alle landsdienaren, die een academische of daarmede gelijkstaande opleiding genoten, het maximum pensioen bereikbaar is. [3]) Daardoor vervalt, althans vermindert

---

[1]) Er dient ook gelet te worden op de levenswijze en het moreel gedrag. Het mag niet voorkomen, dat vooral hoogere ambtenaren en officieren getrouwe bezoekers zijn van de dobbeltafel of bijnamen dragen, die wijzen op vrije opvattingen op sexueel gebied. Ook moet een einde komen aan het vendugescharrel, het prestige wordt in de hoogste mate geschaad en het doet ook pijnlijk aan, wanneer zooals bijv. bij de behandeling van de suppletoire begrooting voor 1924 in den Volksraad, eenigszins zonderling gesproken wordt over den verkoop van een auto van een hooggeplaatst ambtenaar.

[2]) Niet in de verlaging der salarissen is de weg tot verbetering van den financiëelen toestand in de eerste plaats te zoeken, maar in de inkrimping van de diensten en dus in vermindering van het in de laatste jaren veel te veel uitgebreide *aantal* ambtenaren.

[3]) Dat natuurlijk lager gesteld moet worden dan thans, een denkbeeld werd gegeven in dit tijdschrift. Januarinummer 1922, bladz. 27. Het bedrag is natuurlijk voor wijziging vatbaar.

het promotiegejaag, het geïntrigeer, het dooddienen en ander minderwaardig gescharrel.

De Regeering streeft met kracht naar bezuiniging, strenge contrôle kan veel doen, doch de Regeering zoeke nog dieper en geve, naast een goede bezetting der hoogere posten, aan de organisatie van den landsdienst de door den heer den Hollander genoemde menschelijke factoren terug: persoonlijke verantwoordelijkheid, persoonlijke aansprakelijkheid en persoonlijk belang bij het welslagen van eigen werk. Zij zal dan het korps landsdienaren aanzienlijk kunnen verminderen, zonder den geregelden gang van zaken maar ook in het minst in gevaar te bregen. Integendeel!

We haalden ook aan, dat het Gouvernement zich niet kan ontdoen van ongeschikte werkers. Tot nu toe gaat dat zeer zeker hoogst moeilijk, er zou echter een oplossing kunnen worden gevonden in korte dienstverbanden. [1])

Het Gouvernement kent geen concurrentie, schreven we. Daar is niets aan te doen, maar waar *wel* wat aan te doen is, dat is, dat er behoorlijk aandacht wordt geschonken aan de klachten van zijn aandeelhouders, d.z. de belastingbetalers, onverschillig of die particulier of ambtenaar zijn. De Regeering heeft door het verfoeide en ontwrichtende bureaucratische stelsel, weinig of geen aandacht geschonken aan de velerlei waarschuwingen en aanwijzingen, die jaar in, jaar uit, in de tijdschrift- en dagbladpers tot uiting kwamen, Zij behandelde opmerkingen in den Volksraad haast op hooghartige wijze, omdat Zij voor de beantwoording van die opmerkingen, Zich liet voorlichten door het stelsel, dat aanleiding gaf tot de opmerkingen. Te lang hebben verschillende dienstchefs het noodig geoordeeld bij allerlei ontoelaatbare handelingen: naar buiten voor hun ambtenaren in de bres te springen of die handelingen te vergoelijken, naar binnen heeft Zij om het gezag hoog te houden(!) tegenover ondergeschikten, ongeschikte chefs gehandhaafd, niettegenstaande die ondergeschikten goed gedocumenteerd wezen op den dienst schadende fouten, op onbekwaamheid, soms op onbetrouwbaarheid van chefs.

We hebben het medegemaakt, dat drie adjunct-inspecteurs hun inspecteur aanklaagden wegens ongeschiktheid en onbetrouwbaarheid, zij werden in het ongelijk gesteld en zelfs administratief gestraft, maar toen niet lang daarna de inspecteur werd ontslagen en in den Volksraad naar de reden van dat ontslag gevraagd werd, luidde het antwoord, dat het in het belang van den betrokken persoon beter was, niet op de zaak in te gaan. Geeft dat niet te denken?

---

[1]) Onder het tegenwoordige systeem hebben korte dienstverbanden bezwaren, de beste ambtenaren zouden verdwijnen en de minder goede blijven. Dat verandert wanneer ook het Gouvernement zijn beste ambtenaren behoorlijk apprécieert en niet den mond snoert.

Het doet echter weldadig aan, dat, al moest er dan eerst heel wat gebeuren, een nieuwe richting is ingeluid. Het was een genoegen in het Afdeelingsverslag van den Volksraad uitgebracht naar aanleiding van het onderzoek der suppletoire begrooting voor 1924, te lezen:

„Der Regeering [1]) werd hulde gebracht voor de krachtige wijze, waarop Zij [2]) optreedt tegen de vele in den laatsten tijd aan het licht gekomen gevallen van corruptie, en voor het feit, dat Zij [2]) niet toont terug te schrikken, om alle onregelmatigheden, door wie ook begaan, openbaar te maken en de schuldigen te straffen.

Laten we hopen dat die krachtige wijze van optreden ook wordt uitgestrekt tot **de bureaucratie, de bron van alle kwaad.** We verwachten ten stelligste, dat, dank zij het forsch ageeren van Gouverneur-Generaal Fock, het evenwicht in het Indische budget weer hersteld wordt, maar het kan niet onverschillig zijn op welke basis dat evenwicht verkregen wordt. Men zoeke het vooral niet in een te groote fiscaliteit, want daardoor wordt de hoofdbron van Indië's welvaart, voortspruitend uit de daadwerkelijke belangstelling van het buitenlandsch kapitaal, ernstig bedreigd. De weg ligt in de richting van een eenvoudig en practisch bestuursstelsel en het wegnemen van de topzwaarte bij nagenoeg alle diensten. Op het financiëel beheer dient een degelijke contrôle te bestaan. De ongeveinsde verontwaardiging van sommige civiele en militaire landsdienaren, is het gelukkig bewijs, dat er in de officiëele wereld nog te vinden is, een beter gevoel van plicht, dan men met het oog op de tallooze fraudes, enz., zou verwachten en dat geeft hoop op het slagen van ernstige zuiverheidspogingen.

---

[1]) Lees: Den Gouverneur-Generaal. Eere, wie eere toekomt.
[2]) Lees: Zijne Excellentie.

De tijdrekening der Chineezen,

DOOR

C. H. HAZEVOET.

Menige Chinees is geheel of ten deele onbekend met de vrij ingewikkelde tijdsverdeeling, die vroeger algemeen en thans nog zeer veel in zijn land in gebruik is en ook veel gebruikt wordt door zijn landgenooten in het buitenland, b.v. die in Ned. Oost-Indië.

Hetgeen ze wel het meest in de war brengt, is het in gebruik zijn van drie verschillende eigen jaartellingen, met de Christelijke als aanvullende vierde. Zoo schrijft de eene Chinees b.v., dat hij in het jaar 4560 leeft, de tweede in het jaar 2474, de derde in het jaar 12 en de vierde in 1923.

Nummer een gebruikt dan de jaartelling van Oei Te, de Gele Keizer, bij wien zoo ongeveer de Chineesche geschiedenis een aanvang neemt en die volgens de overlevering het Chineesche volk tot beschaving heeft gebracht.

De tweede persoon gebruikt de jaartelling, aanvangende met Confucius geboorte en de derde die, beginnende met de vestiging der Chineesche Republiek; de door nummer vier gebezigde behoeft geen verklaring.

De jaartelling der Republiek wordt tegenwoordig wel het meeste gebruikt, die van Oei Te het minste en slechts door oude, conservatieve Chineezen.

Het tellen met eeuwen kent de echte zoon van het Hemelsche Rijk niet, wel echter het gebruik eener periode van 60 jaar, Kak Tji genaamd.

Het stellen daarvan op 60 jaar moet verband houden met een aangenomen gemiddelden levensduur van den mensch. Dit behoeft ons niet vreemd te schijnen; de uitdrukking ,,het is een menschenleeftijd geleden'' is ook bij ons nog niet in onbruik.

Elk jaar van een Kalk Tji heeft een naam, die door de onontwikkelden inplaats van jaartallen wordt gebruikt, b.v. ter aanduiding van geboortejaar of van een tijdperk. Zoo hoorde ik van een Chinees,

dat hij in het jaar Koei Bie geboren was, waaruit men dan maar moest weten, dat hij 50 jaar oud was, dus in het jaar 1873 was geboren. Een in een boekhouding aangetroffen aanteekening gaf aan, dat een vader aan zijn pleegzoon het levensonderhoud had verstrekt van het jaar Sin Tjoe tot het jaar Ke Sin, hetgeen wil zeggen gedurende 20 jaar.

Zelfs voor een Chinees is het gewoonlijk niet gemakkelijk een en ander vlug te berekenen, zoodat hij hulpmiddelen te baat moet nemen, o.a. door een schema van een Kak Tji te maken. Alvorens dit schema te geven is het goed even na te gaan, welke de jaarnamen zijn.

Men heeft 2 groepen woorden, een van 10 en een van 12 stuks, die men in rijen naast elkander plaatst, en waarvan de eerste ,,tian kan'' (de 10 stamwoorden) heet en de tweede ,,tee kie'' (aardbaan). De vertaling der tweede rij doet zien, dat zij de namen bevat der teekens van den dierenriem.

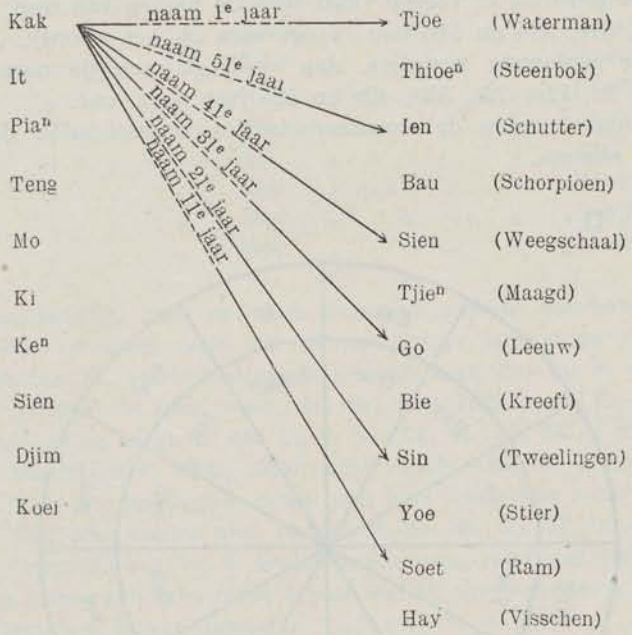

De namen van het 1e tot en met 10e jaar vindt men nu door de naast elkaar geplaatste woorden samen te lezen. Derhalve heet het 1e jaar eener Kak Tji Kak Tjoe, het 2e It Thioen, het derde Pian Ien enz. tot het 10e jaar Koei Yoe. Het 11e jaar begint men de eerste rij weer van voren af aan, doch de 2e rij vervolgt men tot het einde om daarna ook weer van voren af aan te beginnen; aldus het 11e jaar heet Kak Soet, het 12e It Hay, het 13e Pian Tjoe enz. tot

het 20e Koei Bie. Dan begint men de eerste rij weer van voren af aan en zet de 2e rij voort etc. etc. Telkens na het gebruik van de eerste rij verspringt men er twee op de 2e rij en krijgt dus 10 × ($\frac{1}{2}$ × 12) = 60 namen.

Het vorenbedoelde schema stelt men nu als volgt samen:

Schema I.

1e rij namen →	Kak	It	Pia^{n}	Teng	Mo	Kie	Ke^{n}	Sien	Djim	Koei
2e „ „ →	Tjoe	Thioe^{n}	Ien	Bau	Sien	Tjie^{n}	Go	Bie	Sin	Yoe
	Soet	Hay	Tjoe	Thioe^{n}	Ien	Bau	Sien	Tjie^{n}	Go	Bie
	Sin	Yoe	Soet	Hay	Tjoe	Thioe^{n}	Ien	Bau	Sien	Tjie^{n}
	Go	Bie	Sin	Yoe	Soet	Hay	Tjoe	Thioe^{n}	Ien	Bau
	Sien	Tjie^{n}	Go	Bie	Sin	Yoe	Soet	Hay	Tjoe	Thioe^{n}
	Ien	Bau	Sien	Tjie^{n}	Go	Bie	Sin	Yoe	Soet	Hay

Door bij het in de bovenste kolom geplaatste woordje „Kak" de daaronder gedrukte te voegen vindt men de namen van resp. het 1e, 11e, 21e, 31e, 41e en 51e jaar; voegt men bij het woordje „It" de *daar*onder geplaatste woordjes, dan verkrijgt men de namen van resp. het 2e, 12e, 22e, 32e, 42e en 52e jaar; enz. enz.

Duidelijker worden de woordcombinaties waarschijnlijk door het volgende schema.

Schema II.

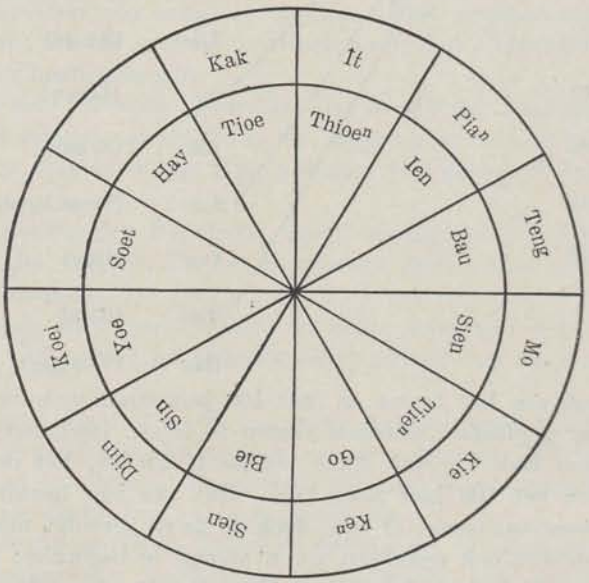

De namen van de eerste 10 jaar vindt men door de onder elkaar geplaatste namen samen te lezen. Het tweede 10-tal verkrijgt men door den buitensten ring met namen terug te draaien tot het woordje ,,Kak'' boven ,,Soet'' staat, dus alle namen van den buitensten ring te verbinden met het woordje in den binnensten ring, dat eerst 2 plaatsen terug stond. Het derde 10-tal krijgt men door den buitensten ring nogmaals 2 plaatsen terug te draaien tot ,,Kak'' boven ,,Sin'' staat en weder de onder elkaar geplaatste woorden samen te lezen. En zoo vervolgens.

Een ander hulpmiddel voor de onontwikkelde Chineezen om bepaalde jaren te onthouden is het indeelen der jaren volgens beestennamen. Aldus:

De jaren,	waar	het	woordje	Tjoe	in	voorkomt,	heeten	„muis"	jaren.
„	„	„	„	„	Thioe^{n}	„	„	„	„koe"	„
„	„	„	„	„	Ien	„	„	„	„tijger"	„
„	„	„	„	„	Bau	„	„	„	„konijn"	„
„	„	„	„	„	Sien	„	„	„	„draak"	„
„	„	„	„	„	Tjie^{n}	„	„	„	„slang"	„
„	„	„	„	„	Go	„	„	„	„paard"	„
„	„	„	„	„	Bie	„	„	„	„geit"	„
„	„	„	„	„	Sin	„	„	„	„aap"	„
„	„	„	„	„	Yoe	„	„	„	„haan"	„
„	„	„	„	„	Soet	„	„	„	„hond"	„
„	„	„	„	„	Hay	„	„	„	„varken"	„

De aandachtige lezer zal reeds bemerkt hebben, dat bovenstaande *Chineesche* woorden eens per 12 jaar in de jaarnamen voorkomen (zie schema 1), zoodat, wanneer iemand zegt, dat hij in een tijgerjaar is geboren en men weet, dat het jaar 1923 een ,,Hay''jaar is, eenvoudig is na te gaan, dat hij 9, 21, 33, 45, 57, 69 of 81 jaar geleden, dus in 1914, 1902, 1890, 1878, 1866, 1854 of 1842 werd geboren. Voor het juiste jaar moet men hem dan maar eens goed aankijken. Zeg hem echter niet, dat hij 9, 21, 33, 45, 57, 69 of 81 jaar oud is, want hij zal het U beslist ontkennen, daar een Chinees met den dag zijner geboorte reeds 1 jaar oud is, dus naar onze begrippen steeds een jaar te veel opgeeft.

De dierenindeeling, ,,Shio'' genoemd, benevens de daarbij behoorende leeftijdsvermelding staat op vele Chineesche kalenders aangegeven, wel een bewijs, dat nog vaak op de beschreven wijze gerekend wordt.

De Chineesche kalenderjaren worden ,,lian'' genoemd. Het zijn z.g. ,,maanjaren'' en dus volgens den maanstand opgebouwd uit maanden, die ruim 29 dagen en 12 uren lang zijn. Men maakt echter

gebruik van maanden van 29 of 30 dagen, waardoor een jaar van 12 maanden op 354 of 355 dagen komt.

Men duidt de maanden van een ,,lian'' met 2 soorten namen aan, b.v. door ze in volgorde te noemen, dus de 1e, 2e, 3e maand enz. dan wel ze boomen-, vruchten- of andere namen te geven. De tweede wijze van uitdrukken doet denken aan de oud-Hollandsche als: hooimaand, sprokkelmaand, grasmaand e.d.; ze komt in de spreektaal echter niet voor.

Naast het kalenderjaar ,,lian'' heeft men een ander soort jaar het ,,sowee''jaar, dat gelijk is aan een zonnejaar, dus ruim 365 dagen telt. Met dit jaar wordt alleen in bepaalde gevallen gerekend, zooals soms in den landbouw of wel in het hierna te bespreken geval.

Het bevat, evenals ons jaar, vier jaargetijden: lente, zomer, herfst en winter. Naar onzen kalender vangen deze jaargetijden aan op respectievelijk 4 of 5 Februari, 6 Mei, 8 Augustus en 8 November. Schijnbaar verschillen ze dus met onze indeeling, doch, wanneer men in aanmerking neemt, dat b.v. 21 Juni en 21 December feitelijk niet de *aanvangs*data van zomer en winter zijn, doch de data van *mid*zomer en *mid*winter (langsten en kortsten dag), dan ziet men, dat de Chineesche jaargetijden vrijwel met de onze samenvallen.

Voorts is het ,,sowee''jaar in 24 perioden verdeeld, die men ,,Tjiat Khie'' noemt. Men kent 1 ,,Tjiat Khie'' van 14 dagen en 6 van 16 dagen lengte; de overige tellen 15 dagen. De eerste dag van elke periode draagt een naam, die verband houdt met het te verwachten weder in de komende 14/16 dagen.

Het ,,sowee''jaar vangt steeds aan tusschen den 15en dag der 12e en den 15en dag der 1e maand van het ,,lian''jaar. Dit zou natuurlijk niet mogelijk zijn, als niet het ,,lian''jaar van 354/355 dagen zoo nu en dan in overeenstemming werd gebracht met het ,,sowee''-jaar van 365 dagen. Men verkrijgt deze overeenstemming door 7 maal in de 19 jaar het ,,lian''jaar met een maand uit te breiden, waardoor dit op 384 dagen komt. Bij narekening zal men dan ook vinden, dat $9 \times 354 + 3 \times 355 + 7 \times 384$ dagen $= 14 \times 365 + 5 \times 366$ dagen.

Voor een eventueele 13e maand kent men geen plantennaam, doch een der andere maanden komt dan tweemaal in het jaar voor en wel met de bijvoeging ,,loen'', b.v. Loen Tjit Gwe (7de maand loen) of Loen Koa Gwe (de Meloenmaand loen). Daar de loenmaanden niet steeds dezelfde zijn en slechts weinige Chineezen kunnen berekenen, welke maand als loenmaand dienst moet doen, bestaan er kalenders, die b.v. over het tijdperk 1864—1983, dus 2 Kak Tji's, de loenmaanden aangeven.

De berekening, welke maand de ,,loen''maand moet worden, is echter meer omslachtig dan moeilijk. Door de ongelijkheid in het aantal dagen van 2 ,,Tjiat Khie'' van een ,sowee''jaar en van 1

maand van een ,,lian''jaar, dus ook de ongelijkheid in het begin van eerstgenoemd jaar ten opzichte van het begin van het laatstbedoelde, schuift de aanvangsdatum van iedere ,,Tjiat Khie'' telkens een of 2 dagen op. Hierdoor kan het geschieden, dat er enkele malen een Chineesche maand is, die niet 2 maal het begin van een ,,Tjiat Khie'' in zich heeft. Deze maand nu wordt de bedoelde ,,loen''maand. Als voorbeeld diene de onderverdeeling van het 11e jaar der Chineesche Republiek (28 Jan. 1922—15 Febr. 1923) met data volgens het Chineesche kalenderjaar:

	1e Tjiat Khie	2e T. K.	3e T. K.	4e T. K.	5e T. K.	6e T. K.
dag	8 — 22	23 — 7	8 — 22	23 — 8	9 — 24	25 — 9
maand	1 — 1	1 — 2	2 — 2	2 — 3	3 — 3	3 — 4
	7e T. K.	8e T. K.	9e T. K.	10e T. K.	11e T. K.	12e T. K.
	10 — 25	26 — 10	11 — 26	27 — 13	14 — 29	1 — 15
	4 — 4	4 — 5	5 — 5	5 — 5 *loen*	5 *loen* — 5 *loen*	6 — 6
	13e T. K.	14e T. K.	15e T. K.	16e T. K.	17e T. K.	18e T. K.
	16 — 1	2 — 16	17 — 3	4 — 18	19 — 4	5 — 19
	6 — 7	7 — 7	7 — 8	8 — 8	8 — 9	9 — 9
	19e T. K.	20e T. K.	21e T. K.	22e T. K.	23e T. K.	24e T. K.
	20 — 4	5 — 19	20 — 4	5 — 19	20 — 4	5 — 19
	9 — 10	10 — 10	10 — 11	11 — 11	11 — 12	12 — 12

Zooals men ziet, zou er in de 6e maand slechts één ,,Tjiat Khie'' beginnen, nl. alleen de 11e. Door nu deze maand tot ,,5e maand loen'' te bestempelen bekomt men er in de twee 5e maanden 3 ,,Tjiat Khie'' en in de 6e maand weer twee. Het geval, dat in een Chineesche maand slechts één ,,Tjiat Khie'' aanvangt, doet zich 7 maal in 19 jaar voor.

Oorspronkelijk hadden de Chineezen voor de dagen geen namen en kenden zij ook geen weekverdeeling, doch met de komst van het Christendom, tijdens de Thang dynastie (627 n. C.) deed zij haar intrede. Zij kwam echter weer in onbruik door het verbod van den Keizer Boe Tjong (841 n. C.) om het Christendom en wat daarmede het Rijk was binnengekomen langer te verbreiden of aan te hangen. Eerst onder de Cheng dynastie (1644—1910) kon het Christendom zich blijvend in China vestigen en daarmede kwam tevens weder de weekindeeling meer en meer in gebruik.

Buiten de feestdagen kende men geen vaste maandelijksche vrije dagen, behoudens op de scholen, die den 1en en 15en dag der maand gesloten waren. Tegenwoordig kent men in de steden den Zondag als vasten vrijen dag en heeft men aan de dagen namen van hemellichamen gegeven, die verband houden met de Westersche benamingen.

Zoo is	Zondag	=	Djit Yauw	=	Zondag	
	Maandag	=	Goat „	=	Maandag	
	Dinsdag	=	Ho „	=	letterlijk vertaald: Vuurdag	Marsdag
	Woensdag	=	Soei „	=	letterlijk: Waterdag	Mercuriusdag
	Donderdag	=	Bok „	=	letterlijk: Houtdag	Jupiterdag
	Vrijdag	=	Kim „	=	letterlijk: Metaaldag	Venusdag
	Zaterdag	=	To „	=	letterlijk: Aardedag	Saturnusdag

Het is echter ook veel gebruikelijk de dagen der week vanaf Maandag te nummeren met 1en dag, 2en dag, enz.

Een etmaal is verdeeld in 12 uren, welke uren dus even groot zijn als twee van de onze en Si heeten. De twaalf ,,Si's'' (uren) dragen weer namen, die gelijk zijn aan de 12 namen, welke bij de hiervoorbesproken Kak Tji worden gebruikt. De eerste Si (Tjoe) begint te tellen om 11 uur 's avonds naar ons uur en eindigt dus om 1 uur v/m., de tweede Si (Thioen) loopt van 1 tot 3 v/m. enz.

Men kent nog een andere dagverdeeling en wel in 100 khek, die bijna even groot zijn als onze kwartieren. Elke khek was weer onderverdeeld in 100 hoen en elke hoen weer in 100 biau, een onderverdeeling, die dus verder gaat dan de onze. Bij de astronomische berekeningen worden deze hoen's en biau's nog wel gebruikt, doch in het dagelijksche leven heeft men met de overname der Westersche tijdsindeeling ons kwartier een ,,khek'' genoemd, de minuut een ,,hoen'' en de seconde een ,,biau''.

De besproken vrij ingewikkelde jaar en tijdsindeeling moet reeds heel oud zijn. Zij moeten in opdracht van den Keizer Giauw (2357—2345 v. C.) door den geleerde Hi Ho zijn samengesteld.

De meer-ontwikkelde Chineezen beginnen tegenwoordig meer en meer gebruik te maken van de Gregoriaansche tijdrekening en van de Christelijke jaartelling. Toch zal het nog wel geruimen tijd duren, eer er algemeen toe zal worden overgegaan, daar de Chineezen niet geheel ten onrechte als conservatief worden gedoodverfd. De tijd en Westersche invloed zullen te zamen echter op den duur de omslachtige Chineesche tijdrekening zeker geheel doen verdwijnen.

De aandacht wordt er tenslotte op gevestigd, dat de in vorenstaand opstel gebruikte Chineesche woorden tot het ,,Hokkian'' Chineesch behooren.

Padang, December 1923.

VARIA.

MEDEDEELING.

Het behoorde tot de mij toegedachte taak de werken en periodieken te bespreken, welke aan de redactie van *De Indische Gids* werden gezonden, voor zoover deze niet in de rubriek ,,Koloniale literatuur'' op hun plaats waren, of voor zoover de Hoofdredactie voor een speciaal onderwerp geen bevoegd beoordeelaar bereid had gevonden een recensie te leveren. Afgezien van de mate van bekwaamheid vereischt om over zoo uiteenloopende stof met recht van spreken te oordeelen, was de toevloed van groote en kleine werken zoo enorm dat de stroom overstelpend werd. Een blik in hetgeen ,,Varia'' in verschillende afleveringen bevatte kan hiervan een denkbeeld, maar toch slechts een flauw denkbeeld geven. Veel bleef telkens onbesproken liggen en de toevloed bleef aanhouden. 't Bespreken van boeken, tijdschriften, verslagen, brochures, enz., behoort eigenlijk alleen in zoover tot de taak van *D. I. G.*, als daarmee een belang voor Indië of voor den in Indië belangstellenden lezer gemoeid is. Een en ander heeft redactie en uitgever tot de beslissing geleid, om weer, evenals zulks voorheen ook geschiedde, de bespreking van toegezonden pennevruchten te beperken tot datgeen wat onder de koloniale literatuur, in ruimen zin opgevat, is te brengen.

Over de boeken, welke reeds ter tafel liggen, zal ik alsnog hier het mijne zeggen. Nadien zullen in de rubriek ,,Varia'' alleen kleine stukken opgenomen worden, voor welke in andere rubrieken van *D. I. G.* geen plaats is, zooals deze, naast de boekenbespreking, tot nu toe ook reeds in die rubriek te vinden waren.

HULDIGING NAGEDACHTENIS GENERAAL VAN HEUTSZ.

Onder dit opschrift heeft het uitvoerend comité, bestaande uit de heeren: A. W. F. Idenburg, voorzitter, C. G. Vattier Kraane, secretaris, W. C. Bonebakker, penningmeester, F. M. L. Baron van Geen, J. B. van der Houven van Oordt, Dr. J. C. Koningsberger, Mr. Dr. M. S. Koster, Mr. W. Suermondt Lzn., H. N. A. Swart en Th. J. Veltman, zich tot alle belangstellenden in Nederland gewend, met een oproep van dezen inhoud:

Den 11den Juli 1924 overleed te Montreux de Adjudant-Generaal van Hare Majesteit de Koningin, de oud-Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, Luitenant-Generaal J. B. van Heutsz.

In Indië zal de nagedachtenis van dezen grooten Nederlander worden geëerd door den bouw van een monument te Batavia en een gedenkteeken in Atjeh. Ook hier, te lande vormde zich een comité tot huldiging van de nagedachtenis van hem, aan wien niet slechts Indië, doch ook Nederland zulke groote verplichtingen heeft.

Het is de bedoeling van dit Comité, dat ter zake overleg heeft gepleegd met de Regeering en met het Dagelijksch Bestuur van Amsterdam, om het stoffelijk overschot van Generaal Van Heutsz uit vreemden bodem naar Nederland over te brengen en het daar een waardige rustplaats te bereiden met een passend monument. Aan hetgeen méér ontvangen wordt, dan hiervoor noodig is, zal een bestemming worden gegeven, die de herinnering aan Van Heutsz levendig houdt.

Vol vertrouwen wendt het Nederlandsche Uitvoerend Comité, dat door een Eere-comité onder voorzitterschap van Z. K. H. den Prins der Nederlanden wordt bijgestaan, zich met het verzoek om krachtigen financieelen steun tot allen, die het een nationalen plicht achten om, hetgeen Van Heutsz voor ons Vaderland en voor Indië deed, dankbaar te gedenken en daarom zijne nagedachtenis te eeren.

Geldelijke bijdragen, of aanwijzing op welke wijze daarover zal kunnen worden beschikt, worden gaarne ingewacht bij den Penningmeester, per adres Koloniale Bank, Heerengracht 543, Amsterdam.

* * *

De *Haagsche Post* schreef, in zijn nummer van 18 October, t.z. het volgende, waarmede ik mijn instemming gaarne betuig:

„Het schijnt dus vast te staan, dat de Nederlandsche commissie besloten heeft dat de hulde aan Van Heutsz' nagedachtenis den vorm zal aannemen van een grafmonument. Indië schijnt in elk geval een standbeeld op te richten. Wij vinden deze beslissing van het Nederlandsche comité — een beslissing waarop de schenkers van bijdragen geen invloed konden uitoefenen — niet gelukkig. Er zijn tal van verdienstelijke mannen en vrouwen, wier nagedachtenis het best herdacht wordt op een stil kerkhof; maar de figuur van den grootsten man dien Nederlandsch-Indië na Jan Pietersz. Coen heeft gekend heeft, was van heel anderen aard. En daarom, het beeld van generaal Van Heutsz, in eeuwigdurend brons, moet als een lichtend voorbeeld van Nederlandsche kracht, dààr staan, waar dagelijks de menigte naar hem kan opzien — zijn plaats is in Amsterdam, maar op den Dam".

GEDENKTEEKEN VOOR VAN HEUTSZ IN INDIË.

Weltevreden, 12 Augustus 1924.

L. S.

In het gebouw der K. P. M. te Weltevreden heeft op 2 dezer eene vergadering plaats gehad van het Hoofdcomité voor de totstandkoming van een waardig gedenkteeken tot huldiging van de nagedachtenis van den onlangs overleden oud-Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, oud-Gouverneur-Generaal J. B. van Heutsz.

In die vergadering is besloten het daarheen te leiden dat te Batavia een standbeeld of monument ter eere van de nagedachtenis van Van Heutsz worde opgericht, waarin tot uitdrukking zal moeten komen dat de ontslapene, als Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië rust, orde en welvaart heeft gebracht en de volkeren van Indië tot eene eenheid heeft vereenigd. Daarnaast denkt het Hoofdcomité zich een kleiner gedenkteeken te Koeta-Radja, waarin de verdienste van Van Heutsz als pacifi-

cator van Atjeh zal moeten uitkomen, en dat dus zou kunnen bestaan b.v. uit een borstbeeld in uniform van Generaal van het Indische Leger.

Voorts werd besloten Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal te verzoeken het Eere-voorzitterschap te willen aanvaarden. Die aanbieding heeft inmiddels plaats gehad met het gevolg dat de Landvoogd bereidwillig het Eere-voorzitterschap op zich genomen heeft.

Er is sprake van dat in Nederland een afzonderlijk comité zal worden gevormd, dat met het Hoofdcomité in Indië zal samenwerken ter bereiking van het vorenomschreven doel.

In de vergadering is ook de vraag ter sprake gebracht of het aanbeveling verdient om naast de oprichting van een concreet gedenkteeken in Indië, als tweede middel tot huldiging van de nagedachtenis van den overledene te streven naar de vorming van een fonds b.v. ten bate van oud-strijders of ter bevordering van den wetenschappelijken band tusschen Nederland en Indië. Van verschillende zijden was hier te lande reeds aanbevolen om een deel van de in te zamelen bijdragen, voor zoover ze niet voor een concreet gedenkteekenen noodig zouden zijn, te bestemmen voor een doel in den geest van den ontlapene, b.v. voor oud-strijders, hetzij door stichting van een speciaal Van-Heutszfonds, hetzij door storting in de kas van Indisch Bronbeek en/of het reeds bestaande Van-Heutszfonds.

Ten deze was de vergadering van oordeel dat alle krachten zouden moeten worden geconcentreerd op de oprichting van een waardig monument of standbeeld te Batavia (benevens een kleiner gedenkteeken te Koeta-Radja), dat niet als nevendoel ware te stellen de vorming van een fonds voor welk doel ook, maar dat, bijaldien er een overschot mocht zijn, hetgeen eerst naderhand kan blijken, daaraan te zijner tijd eene bestemming zou zijn te geven in den geest van den overledene, en na overleg met een eventueel in Holland te vormen, met het Indische samenwerkend comité.

Teneinde alle categorieën van ingezetenen van Nederlandsch-Indië in de gelegenheid te stellen steun te verleenen aan het gestelde doel is de hulp van de dagbladen ingeroepen om zich beschikbaar te stellen om reeds dadelijk het storten van bijdragen mogelijk te maken, en verder is de tusschenkomst van de hoofden van gewestelijk bestuur ingeroepen om plaatselijke comité's te vormen voor het ontvangen en inzamelen van bijdragen, zulks in samenwerking met de comité's, die zich reeds in eenige plaatsen gevormd hebben.

De directies van De Javasche Bank, de Factorij der N. H.-M. en de K. P. M. hebben bovendien hunne agenten opgedragen bijdragen in ontvangst te nemen en kosteloos over te maken aan De Javasche Bank te Batavia.

Het Hoofdcomité spreekt ten slotte het vertrouwen uit, dat door bijdragen van belangstellenden uit alle categorieën van ingezetenen van Nederlandsch-Indië en van de hier te lande werkende maatschappijen zal kunnen worden overgegaan tot de oprichting van een waardig gedenkteeken tot huldiging van de nagedachtenis van den grooten man.

Voor het Hoofdcomité: het Uitvoerend comité: W. Frijling, Vice-President Raad van N.-I., Voorzitter; A. Gaillard, Lid Algemeene Rekenkamer, Secretaris; Mr. L. J. A. Trip, President Javasche Bank, Penningmeester; Mr. C. A. Wiessing, Chef firma Sluiters & Co., Lid van den Volksraad, Lid.

MONUMENT OP HET SLAGVELD VAN ELANDSLAAGTE.

Het hoofdbestuur der Nederlandsche-Zuid-Afrikaansche Vereeniging richtte tot de redactie van *D. I. G.* het verzoek het onderstaande in *D. I. G.* te willen opnemen; verzoek waaraan gaarne gevolg wordt gegeven.

Aan het Nederlandsche Volk.

DE SLAG BIJ ELANDSLAAGTE,

21 October 1899.

Het zal den 21sten October 25 jaar geleden zijn, dat de slag bij Elandslaagte plaats had. Het was het eerste treffen in den Anglo-Boerenoorlog. In dien slag onderscheidden zich de Hollanders, die aan de zijde der Boeren medestreden, en verscheidenen hunner sneuvelden. Zij zijn niet vergeten; maar, terwijl voor de gesneuvelde Engelschen op het slagveld verschillende gedenkteekens staan opgericht, is er geen enkel monument, dat landgenooten en vreemdelingen herinnert aan wat de Hollanders hier hebben gedaan en geleden in den strijd voor wat zij hun plicht achtten.

Dit mag zoo niet blijven. De oud-strijders van Elandslaagte, de heeren Mr. J. C. Kakebeeke en H. A. Robbé Groskamp, riepen reeds hunne medestrijders op om de stichting van een gedenkteeken mogelijk te maken. Ook in Zuid-Afrika doen de Hollanders alle moeite om een waardig gedenkteeken te stichten. Zullen deze pogingen slagen, dan is de krachtige hulp van Nederland noodig. Daarom roept de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging Uwe medewerking in. Maakt het mogelijk, dat op het slagveld van Elandslaagte een gedenkteeken wordt geplaatst, den helden waardig.

Giften worden hoopvol tegemoetgezien aan het Secretariaat der N. Z.-A. V., Keizersgracht 141, Amsterdam.

ROODE, ROODERE, ROODSTE KOLONIALE POLITIEK.

Het eerste nummer van *De Kommunist*, orgaan van den Bond van Kommunistische Strijd- en Propagandaclubs, gaf een leerrijken kijk op de onderlinge verhouding der verschillende fracties van ultra roode schakeering. Waar die uitlatingen de koloniale politiek golden kijken wij even mee. Over: „Eenheidsfront van burger Schaper en burger Van Ravesteijn"; werd dan deze beschouwing ten beste gegeven.

Op 12 Juni kwam in de Tweede Kamer de kwestie van de poenale sanctie, d.w.z. van de slavernij en de daarbij behoorende lijfstraffen, voor de Indische koelies aan de orde.

Alle de heeren, op 'n mallen Vrijheidsbonder na, waren voorstanders van de opheffing..... in principe. Voorloopig echter vond men het beter, de zaak te laten zooals ze was.

Burger Schaper van de S. D. A. P. is echter een net man. Dies vervaardigde hij een minderheidsnota waarin werd voorgesteld de poenale sanctie uiterlijk binnen 5 jaar af te schaffen. Intusschen zouden overgangsbepalingen in werking treden. De heer Schaper is dus voor afschaffing der slavernij, over vijf jaar.

De heer Van Ravesteijn echter is een revolutionnair. Hij is dus voor onmiddellijke afschaffing en diende een motie in dien geest in? Dacht u

maar. Hij stemde vóór de conclusies van den verachten ,,bekrompen kleinburger'' Schaper.

,,Indië los van Holland'' is onze revolutionnaire leuze. Met overgangsbepalingen Raafje? En met voorloopige handhaving van de poenale sanctie zeker? Is het wonder, dat Semaoen op het 5e wereldcongres verklaarde, dat de C. P. H. (Communistische Partij Holland) de revolutionnaire beweging op Java niet voldoende steunt. (Zie Rote Fahne 27 Juni). Wanneer zullen de ,,arbeiders'' der C. P. H. eens een eind maken aan de bokkesprongen van den aristocratischen parlementariër Dr. v. Ravesteijn?

LES SONNETS POUR HELENE. — PIERRE DE RONSARD.

De twee, in een band vereenigde, boeken der Sonnets pour Helene zijn, ter eere van de vier-eeuwenherdenking der geboorte van P. de Ronsard in een keuruitgave herdrukt door de uitgevers La Connaissance te Parijs en Leiter-Nypels te Maastricht.

Sedert een paar jaren beijvert de heer Charles Nypels, van laatstgenoemde uitgeversfirma, zich kunststukken op drukkersgebied te doen verschijnen, die de in zijn vak gelegen ,,kunst'' tot volle waardeering willen brengen.

Het voor ons liggend exemplaar van Les sonnets pour Helene is hiervan weer een welsprekende demonstratie. Bieden de in classieken trant geschreven liefdeszangen van den Franschen dichter van den 16en eeuw ook voor heden nog tintelende lectuur, dit boek vraagt, afgescheiden hiervan, aandacht door zijn hooge artistieke uitvoering. Het is slechts in 380 exemplaren gedrukt.

KAKATOE.

In Augustus verscheen het eerste nummer van dit geïllustreerd maandblad. Bestaat er behoefte aan nog een maandblad, is er althans plaats voor nog een maandblad? De uitgever, de firma S. L. van Looy te Amsterdam, is deze opvatting toegedaan. Het uiterlijk, sierlijk bont, overeenkomstig den naam, doet prettig aan. Tekst en illustratie maken er een Hollandsch ,,magazine'' van. Ook de inhoud is prettig bont. Het eerste nummer bevat bijdragen van vooraanstaande schrijvers en teekenaars. De abonnementsprijs is voor Nederland *f* 2,50, voor Oost- en West-Indië *f* 3,— per halfjaar.

E. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 October 1924.

INHOUD.

A. Th. J. van Emmerik. — Verspreiding van kennis over Indië door het woord, in Nederland. — De regent van Bandoeng over zijn Mekka-reis. — Terugkeerende Hadji's. — Eenige grieven tegen de bepalingen van uitgifte van gronden op Java voor het klein landbouwbedrijf, door een Veeteelker. — De verkoop van gronden op Midden-Java en, in verband daarmede, pogingen tot bevordering der rechtszekerheid van Inlandsch grondbezit — De verkeersbedrijven van den staat in Indië. — De Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij in 1923. — Felle bestrijding. — Een nieuwe instructie voor militaire gezaghebbenden in Atjeh. — Bij het heengaan van den voorzitter van den Volksraad.

A. Th. J. van Emmerik. Kon in onze aflevering van September (blz. 808 en 809) het werk van den heer van Emmerik, en diens echtgenoote mevrouw van Emmerik-Cleverly, bij gelegenheid van het bericht van zijn onverwacht overlijden, reeds met een enkel woord dankbaar worden herdacht, wij ontleenen hier nog enkele bijzonderheden, dezen grooten philantroop betreffende aan de Indische bladen.

In Indië geboren ging van Emmerik op jeugdigen leeftijd naar Holland. Ongeveer 40 jaar oud keerde hij naar Indië terug, aanvankelijk was hij werkzaam als commies ter algemeene secretarie. Maar spoedig sloot hij zich aan bij het Leger des Heils, waar hij ook zijn echtgenoote vond. Samen wijdden zij zich geheel aan de verzachting van het lot van den armen inlander. Zelf zonder middelen, vonden zij veel steun van financieel beter bedeelden. Zij stichtten de Witte Kruiskolonie nabij Salatiga, waar Van Emmerik den 8en Juli op 70-jarigen leeftijd is overleden.

Ook op Celebes heeft hij een kolonie gesticht, Kalawaras, die later aan het Leger des Heils is overgegeven.

Het aantal dergenen, aan wie de Van Emmerik's hulp en troost gebracht hebben, bedraagt duizenden. De Witte Kruiskolonie hielp niet alleen dadelijk, zij bracht de daar verpleegden ook bekwaamheid tot werken en zelf verdienen bij.

Het Witte-Kruis-Blad heeft een in-memoriam-nummer aan den betreurden leider gewijd, waarin zijn portret is opgenomen.

Aan een karakteristiek door *De Locomotief* gegeven is het volgende ontleend:

„Van Emmerik is een merkwaardige figuur geweest. Hij had iets van den modernen hagepreker, een vreemde gestalte in de Indische maatschappij, deze man, met wat Brooshooft noemde „den smartkop", die altijd het woord God's op de lippen had en tegelijk zoo hevig belangstelde in alle verschijnselen van het leven om hem heen. In een andere wereld dan Indië zou deze man met zijn vurigen geestdrift, deze fanatieke Christelijke strij-

der, wellicht vele volgelingen om zich heen hebben verzameld. Hier was hij een eenzame; vreemd aangezien door de menschen van het praktische leven, waarvoor hijzelf het zintuig niet had. Toch ging er in zijn krachtige dagen veel van hem uit. Hij had de gave van het woord en van de pen. Hij vermocht een groote schare uit alle geledingen der maatschappij tot geestdrift op te voeren en hij wist menschen, die in lange jaren de stem niet tot zang hadden verheven, te bewegen om luidkeels de volksliederen mee te zingen".

* * *

Verspreiding van kennis over Indië door het woord, in Nederland. Vele vereenigingen wedijveren in het opwekken van meer belangstelling voor Indië en in het vermeerderen van de kennis omtrent ons gebied van over zee. Naast die, welke zich deze taak rechtstreeks tot doel stellen, zijn er die in dezelfde richting ijveren binnen den kring van haar speciaal vereenigingsdoel. Naast cursussen, die bedoelen den aspirant-koloniaal kennis bij te brengen, van welke hij in de tropen direct practisch effect kan verwachten, worden er leergangen, lezingen, voordrachten gehouden, die tot doel hebben den Nederlander met zijn gedachten meer nabij Indië te brengen. Het is over deze laatsten, dat wij nu eenige gegevens laten volgen. Wij zijn niet voornemens een dergelijke opgave hier trouw te herhalen, maar wel achten wij het van belang de beteekenis van die cursussen uit die opgave zelf te doen kennen.

Het Comité voor Indische lezingen en leergangen, waarvan dr. H. H. Zeijlstra Fzn. te Deventer, secretaris is, heeft eene lange lijst gepubliceerd van sprekers, die bereid zijn, in het naderend winterseizoen, over de bij hun namen vermelde onderwerpen, spreekbeurten te vervullen, al dan niet verduidelijkt door lichtbeelden. Het Koloniaal Instituut stelt hiervoor lantaarnplaten ter beschikking.

De Volksuniversiteit in den Haag heeft leergangen op uiteenloopend gebied georganiseerd, de lessen worden van October tot en met Mei gegeven. Vooraanstaande persoonlijkheden behandelen in een vooruit vermeld aantal lesuren verschillende onderwerpen. Voor de leergangen over Indië komen in afdeeling A zij, die van Indië geen andere kennis hebben dan op de lagere school verkregen, in afdeeling B zij, die Indië door studie of ervaring kennen.

Zooals bekend, worden h.t.l. geregeld ook vacantie-cursussen voor geografen gehouden, om zoodoende de kennis van Oost en West, door de school, verder te doen doorwerken. (Zie Wording, werking en toekomst. Het Kon: Kol. Inst. door C. J. Hasselman).

Geven wij nu eerst de lijst van hen, die door het „*Comité voor Indische lezingen en leergangen*" bereid zijn gevonden tot medewerking, en van de door hen te behandelen stof (bekort).

Dr. W. van Bemmelen, 's Gravenhage. 1. Uit Insulinde's vulkaanwereld. — 2. De tropische luchtoceaan. — 3. Kust- en bergklimaat in Indië. — 4. Indische aardbevingen.

Prof. T. J. Bezemer, Wageningen. — 1. Verwantschaps-, huwelijks- en erfrecht op de Buitenbezittingen. — 2. Landbezit en landbouw der inlandsche bevolking van N.-I. — 3. Het Animisme in den O.-I. archipel. — 4. Hindoe-kolonisatie en -oudheden in verband met Boeddhisme en Brahmanisme. — 5. De invloed der Westersche overheersching op den economischen toestand der inlandsche bevolking. — 6. De talen van

den O.-I. archipel, met proeven uit de Maleische, Javaansche en Soendaneesche letterkunde. — 7. Kunstnijverheid der Inlanders. — 8. De inlandsche handel, uit ethnografisch oogpunt beschouwd.

Prof. Dr. L. de Blieck, Utrecht. — 1. Over diergeneeskundig onderzoek en onderwijs in de tropen. — 2. Tropische dierenziekten en de bestrijding daarvan.

D. G. J. Bolten, Amersfoort. — Suriname (het land: zijne bevolking met haar gewoonten en gebruiken; planten en dieren; cultures; industrie).

Dr. L. P. de Bussy, Amsterdam. — Onderwerpen op het gebied van koloniale producten en cultures.

Dr. H. van Capelle, 's-Gravenhage. — 1. De binnenlanden van Suriname en hunne rijkdommen. — 2. De primitieve bevolking van Suriname. — 3. De landbouw in Suriname. — 4. Suriname als goudland. — 5. De dierenwereld van den Indischen archipel. — 6. Tooneel, muziek en dans op Java. — 7. Over eenige primitieve stammen in den Indischen archipel.

Prof. Mr. J. H. Carpentier Alting, 's-Gravenhage. — 1. De Minahasa en haar bevolking. — 2. De bevolking van Nederlandsch-Indië. — 3. De Indische staatsinrichting en de thans aanhangige hervorming daarvan.

L. E. Dom van Rombeek, 's-Gravenhage. — Voordrachten over onderwerpen van Indisch economisch-politieken en ethnografischen aard.

W. H. C. Doorman, Soest. — Voordrachten op het gebied van den tinmijnbouw.

J. J. L. Duyvendak, Leiden. — De Chineezen in N.-I.

J. Einaar, Rotterdam. — De boschnegers in Suriname.

T. van Erp, 's-Gravenhage. — 1. Monumentale Hindoe-kunst op Java. — 2. De Boroboedoer. — 3. Boeddhistische legenden in de sculpturen van den Boroboedoer. — 4. De Mendoet tempel. — 5. Het Loro Djonggrang-tempelcomplex te Prambanan. — 6. Het ornament in de Hindoekunst op Midden-Java. — 7. Boeddhistische tempelbouwvallen in de Prambanan-vlakte. — 8. Restauratie van Hindoe-Javaansche monumenten.

Pater Jos. F. A. Frencken, Maastricht. — 1. Causerieën: R.K. Missieleven in O.-I. De R.K. Missie op Java. — 2. Lezingen: De invloed van den R.K. Missie-arbeid op de beschaving van O.-I. Een interessant volk in de R.K. Missie van Flores (Lamalera op het eiland Lomblen).

W. J. Giel, 's-Gravenhage. — 1. De verschillende rassen en volken in den O.-I. archipel. — 2. Bali en de Baliërs. — 3. De Bataks en de Bataklanden. — 4. De Islam en het Animisme — 5. Oud- en hedendaagsch Hindoeïsme in den O.-I. archipel. — 6. De Europeesche cultures in N.-I. — 7. Het leven en werken van den Europeaan in N.-I. — 8. Het Nederlandsch bestuur over N.-I.

Rr. J. Goddard, 's-Gravenhage. — 1. Deli en de Delianen. — 2. De cultures der Ooskust van Sumatra. — 3. Indische kunstnijverheid.

G. Gonggrijp, 's-Gravenhage. — 1. Het volkscredietwezen in N.-I. — 2. Het arbeidsvraagstuk in N.-I. — 3. De beteekenis der Javasuikerindustrie voor de inlandsche bevolking.

B. M. Goslings, Amsterdam. — Een en ander over de Papoea's van Ned. Nieuw-Guinea.

Dr. H. 't Hoen, Utrecht. — 1. De huisdieren van den Indischen archipel. — 2. Soemba, zijn bevolking en paardenstapel. — 3. Bali, zijn landbouw en veeteelt. — 4. Madoera en zijn veestapel. — 5. De Batakkers, hun landbouw en veeteelt. — 6. Het voorkomen en bestrijden van be-

smettelijke ziekten onder den veestapel in N.-I. — 7. Het gebruik van melk en de inrichting van melkbedrijven in Indië. — 8. Vleesch- en melkhygiëne in de tropen.

Herm. J. Jacobs, 's-Gravenhage. — 1. Land en volk van Suriname. — 2. De Boschnegers in Suriname. — 3. De Indianen in Suriname.

A. H. Jansen, Bussum. — Causerieën over het pionierswerk op de eilanden Boeroe en Taliaboe.

M. Joustra, Leiden. — 1. Sumatra in het algemeen. — 2. De Bataklanden. — 3. Minangkabau. — 4. Over algemeene onderwerpen, N.-I. betreffende.

Prof. Mr. J. C. Kielstra, Wageningen. — Onderwerpen op het gebied van koloniale politiek of koloniaal-economische toestanden en verhoudingen.

Johan Koning, Wijk aan Zee. — 1. Het leven van den Europeaan in Indië. — 2. De Indische nijverheid en handel. — 3. De Indische grootcultures. — 4. Deli, het goudland. — 5. Soerabaia, Indië's eerste handelsstad. — 6. De Kloet-uitbarsting van 1919 en hare gevolgen. — 7. Het Toba-Meer. — 8. Nederlandsch-Indië in de literatuur.

Dr. J. C. Koningsberger, Utrecht. — Verschillende koloniale onderwerpen, van natuurhistorischen (biologischen) aard.

H. Krayer van Aalst, Utrecht. — De sagen en legenden van Midden-Timor.

G. F. M. Liebert, Lochem. — 1. IJdelheid der ijdelheden. Eene schets uit het Lampongsche volks- en liefdeleven. — 2. De voornaamste Indische cultures.

Prof. Dr. J. J. van Loghem, Amsterdam. — Lezingen op koloniaal sanitair gebied.

H. Michelsen, 's-Gravenhage. Eene reis naar en verblijf in de kolonie Curaçao.

Dr. E. C. Jul. Mohr, Overveen. — 1. De bodem van Ned. O.-I. — 2. De groote lijnen der geologie van N.-I. of van onderdeelen als Java en Sumatra. — 3. Kleine en groote nijverheid in Indië en de natuurlijke gegevens daarvoor. — 4. Het verband tusschen de cultures en de plaats waar zij in Indië gedreven worden. Alle voordrachen met kaarten, lichtbeelden en demonstratiemateriaal.

G. Nypels, 's-Gravenhage. — Gebeurtenissen en figuren uit de Indische krijgsgeschiedenis.

A. Pimentel, Amsterdam. — Zeden en gewoonten van de koppensnellende Dajaks van Centraal-Borneo (Apo-Kajan).

Prof. Dr. A. Pulle, Utrecht. — 1. De derde Nederlandsche expeditie naar het Sneeuwgebergte van Ned. Nieuw-Guinea. — 2. Eene expeditie in de binnenlanden van Suriname (naar aanleiding van reizen van den spreker in 1902—1903 en 1920). — 3. De plantengroei van de Nederlandsche koloniën. — 4. De theecultuur op Java. — 5. De kinacultuur op Java. — 6. Rubber en getah-pertja in Ned.-Indië.

P. J. van Ravesteijn, Hilversum. — 1. Een reisje over Java. — 2. Een blik in het Javaansche volksleven. — 3. Een blik in het leven van den Europeaan in Ned.-Indië. — 4. Blank en bruin. Iets over het leven en de verhouding van Europeanen en Inlanders. — 5. Atjeh en Atjehers. — 6. De werking der natuurkrachten in N.-I. — 7. Nieuwe geestelijke stroomingen. — 8. Het Tengger-gebergte en de Bromo. — 9. Het Hindoeïsme als beschavingsfactor op Java. — 10. Het Animisme in den O.-I. archipel. — 11. De Islam in Ned. O.-I.

Prof. Dr. W. Roepke, Wageningen. — 1. Het Javaansche hooggebergte. — 2.De plantenwereld van het Javaansche hooggebergte. — 3. De cacao-

cultuur in Indië. — 4 Over eenige ziekten en plagen der tropische cultuurgewassen in Indië. — 5. Uit het leven der Indische koembangs (houtbijen). — 6. Sprinkhanen plagen in Indië. — 7. De fotografie in de tropen. — 8. De moderne rubbercultuur in Ned.-Indië.

J. L. D. van der Roest, Utrecht. — 1. Het leven onder de Papoea's van Noord-Nieuw-Guinea. — 2. Het leven onder de Alfoeren van Halmahera. — 3. Volksstammen van N.-I. — 4. Nederzettingen. — 5. Huiselijk leven. — 6. Animisme; Fetisisme; Sjamanisme; Spiritisme; Zending. — 7. Hindoeïsme. — 8. Mohammedanisme.

E. Roodhuyzen, Amersfoort. — Causerie over de tabakscultuur in Deli.

Mevrouw C. J. Rutten—Pekelharing, Utrecht. — 1. Indische oerbosschen. — 2. Plaatjes en praatjes. — 3. Wat huisvrouwen in Indië zooal moeten weten. — 4. Een Hollandsche huisvrouw op een Indisch buitenposje. — 5. De Kantjil, het Maleische Reintje de Vos.

N. Scheltema, Wapenveld. — 1. Causerie over Java. — 2. Causerie over N.-I. — 3. Ned.-Indië en de bedevaart naar Mekka.

E. L. K. Schmülling, 's-Gravenhage. — Voordrachten op het gebied van de economie in verband met den cultuurbodem; over het vervoerwezen, het bevolkingsvraagstuk in het bijzonder met betrekking op Java en Madoera.

K. Supheert, Assen. — 1. Land en volk der kolonie Curaçao. — 2. Curaçao: *a*. Geschiedenis en aardrijkskundige bijzonderheden; *b*. Middelen van bestaan; *c*. Bevolking.

A. C. P. E. Vermeulen, Vlaardingen. — De reis naar Indië.

Dr. J. G. C. Vriens, Eindhoven. — 1. Rubber. — 2. Tabak. — 3. Thee.

L. van Vuuren, Blaricum. — 1. Physisch-geografische verhoudingen van den Austraal-Aziatischen archipel. — 2. Economisch-geografische wereldligging van den Austraal-Aziatischen archipel. — 3. De koraalvormingen in onzen Archipel. — 4. Onze Archipel in het licht der hypothese van Wegener. — 5. Atjeh. — 6. Sumatra's Oostkust. — 7. De toekomst van Celebes (land- en mijnbouw). — 8. De industrieele ontwikkeling van N.-I. — 9. De voedselvoorziening (sociaal-geografisch). — 10. Onze Indische waterkrachten en hare mogelijkheden.

H. F. Wagenaar Reisiger, Haarlem. — Mijne reizen over Java en Sumatra.

Prof. Ant. te Wechel, Wageningen. — 1. Het boschbedrijf in N.-I. — 2. Het djati-boschbedrijf op Java. — 3. Bergbosschen en landbouwbedrijf op Java.

P. J. Zürcher, Amsterdam. — Hoe staan *wij* tegenover Indië?

In de onderwerpen der leergangen van de *Haagsche Volksuniversiteit* zijne vele aanwijzingen te vinden dat, bij Godsdienst, Kunst, Letterkunde (Mevr. dr. J. v. d. Bergh v. Eysinga—Elias bespreekt b.v. in 5 lesuren Multaluli), Techniek, Natuurwetenschap, enz. oplettendheid voor Indië gevraagd wordt. In de afdeeling, die het hoofd „Indië" draagt, komt het volgende voor, dat wij met alle bijzonderheden opnemen, omdat men zich daardoor een goed denkbeeld kan vormen van de wijze waarop dit instituut georganiseerd is en werkt. Wij teekenen nog aan, dat ieder deelnemer zelf de klasse kiest waarin hij (of zij), wat de betaling betreft, meent te behooren, naar gelang van zijn financieele draagkracht.

Afd. A. Tropische Hygiëne, Prof. P. C. Flu, Hoogleeraar a/d Rijksuniversiteit te Leiden. — 1. Acclimatisatie en het tropische klimaat. — 2. De beteekenis van de omgeving voor de verspreiding van bacterieele

infectie-ziekten in de tropen. — 3. Bloedzuigende insecten en hunne beteekenis voor de verspreiding van ziekten in de tropen. — 4. Over het verband tusschen ondoelmatige voeding en beri-beri. — 5. De bestrijding en voorkoming van infectieziekten door middel van vaccinatie.

Dinsdag 8 uur, elke week, Aanvang 30 September. 5e lessen. Met lichtbeelden en cinemavoorstelling. Lesgeld: *f* 2.50, *f* 1.75 of *f* 1.—.

Afd. A/B. Personen uit den tijd der Oost-Indische Compagnie (1602—1800), Prof. Mr. J. E. Heeres, Oud-Hoogleeraar a/d Rijksuniversiteit te Leiden. — 1. Inleiding. — 2. Vestiging (Coen). — 3. Bloei (Maetsuyker). — 4. Verval (Van Imhoff). — 5. Einde (Alting). — 6. Nieuwe dageraad (Dirk van Hogendorp).

Maandag 8 uur, elke week. Aanvang 12 Januari. 6 lessen. Lesgeld: *f* 3.—, *f* 2.10 of *f* 1.20.

Afd. A. Nederland over zee, G. J. Staal, Oud-Gouverneur van Suriname, 's-Gravenhage. — De landen. — Geschiedenis van de verhouding tot het Moederland. — De volken. — Wetgeving en bestuur. — Maatschappelijk leven. — Bedrijfsleven. — Geestelijke gesteldheid en beweging.

Dinsdag 8 uur, elke week. Aanvang 13 Januari. 10 lessen. Met lichtbeelden en films. Lesgeld: *f* 5.—, *f* 3.50 of *f* 2.—.

Ten slotte: *de Vijfde koloniale vacantiecursus voor geografen*, die van 29—31 December te Amsterdam zal worden gehouden, en weer door het Koloniaal Instituut is georganiseerd. Het programma vermeldt:

Dr. W. C. Klein, m.i., geoloog op het hoofdkantoor der Bataafsche Petroleum-Maatschappij te 's-Gravenhage: „Voorkomen en winning van petroleum in Ned.-Indië; Ir. G. J. L. Caviët, scheikundig ingenieur, chef van het laboratorium der Bataafsche Petroleum-Maaschappij te Amsterdam: „De ontwikkeling van de petroleumindustrie in Ned.-Indië; vertooning van rolprenten, betrekking hebbende op het bedrijf der Bataafsche Petroleum-Maatschappij in Ned.-Indië, met toelichtende mededeelingen van Dr. W. C. Klein; de heer P. A. J. Moojen, Ned.-Indisch architect, tijdelijk te Amsterdam: „De Balische kunst, in het bijzonder de Balische bouwkunst".

Tijdens den leergang is in het gebouw van het Koloniaal Instituut door de afdeeling Handelsmuseum ingericht eene tentoonstelilng van petroleum en bijproducten, en in het gebouw Keizersgracht 690 door de Afdeeling Volkenkunde tentoongesteld de Indische kunstverzameling van den heer P. A. J. Moojen. Beide tentoonstellingen zijn voor deelnemers toegankelijk.

De deelneming is opengesteld voor leeraren in de aardrijkskunde aan inrichtingen voor voorbereidend hooger, voor middelbaar onderwijs en tot opleiding van onderwijzers(-essen), benevens voor studenten in de aardrijkskunde en aanverwante vakken van wetenschap. Van de deelnemers zal eene bijdrage van *f* 3.— geheven worden. Elke deelnemer ontvangt kosteloos een geschrift, aangevende de hoofdlijnen van de voordrachten, en de daarbij behoorende tabellen en cijfers, alsmede een exemplaar van het economisch-geografisch jaarboekje "Indië's jonge Kracht", 5e uitgave, 1925. Inlichtingen verstrekt de Secretaris-Penningmeester der Commissie van Voorbereiding, Dr. H. H. Zeijlstra Fzn., Zwolscheweg 65, Deventer, bij wien men zich vóór 15 November e.k. door storting van bovengemelde bijdrage als deelnemer kan opgeven.

Deze pogingen om lust op te wekken, en bestaanden lust te voldoen, kunnen niet te hoog gewaardeerd worden. Wie in weerwil van deze en de vele andere middelen, beproefd om de belangstelling van Nederland voor Indië te verlevendigen, over gebrek aan kennis bij de massa en bij den enkeling mocht blijven klagen, zoeke niet naar nog meer- en nog weer nieuwe middelen. Wat in breedte te winnen zou zijn, zou wellicht in hoogte of diepte verloren worden. Versnippering van kracht kan ook ten deze schaden. Een volk is slechts bevattelijk voor een zekere hoeveelheid belangstelling voor een onderwerp. Als het daarvan verzadigd is, kan door tijdelijken, bijzonderen invloed, plaatselijk oververzadiging bereikt worden, maar blijvend en voor de massa keert het peil toch weer tot op dat der verzadiging. De Indischman, die klaagt over gebrek aan kennis van Indië bij den Nederlander, ga eens na wat menig Indischman zelf doorgaans van Indië weet. Voor een overgroot procent van hen, die in de koloniën geweest zijn, reikt dit niet verder dan hetgeen oog en oor, zonder inspanning, hebben opgevangen.

Dit ontmoedige niemand, integendeel! Zeer velen zijn nog te verzadigen. Hier en ginder. Maar het weerhoude van ijdel zoeken, van hopeloos hopen. Men steune het goede dat er is en dat verricht wordt, liever dan er meer van te verwachten en er troosteloos meer van te vragen dan het geven kan.

* * *

De regent van Bandoeng over zijn Mekka-reis. De heer Wiranata Koesoemah is den 3en Augustus per Sitoebondo te Batavia teruggekeerd, op terugreis van Mekka naar Bandoeng (zie *D. I. G.* van Juli 655). Hij heeft een paar dagen vertoefd in het Hotel der Nederlanden te Weltevreden, waar hij vele landgenooten ontving, daarheen gekomen om hem te begroeten, en waar hij ook aan vertegenwoordigers van de pers een onderhoud verleende, dat, met kleine schakeeringen slechts, vrijwel gelijkluidend door verschillende bladen is weergegeven. Wij meenen het goed tot zijn recht te laten komen door weer te geven wat de *Java-Bode* van 6 Augustus ervan heeft gezegd, aangevuld met nog eenige bijzonderheden aan de verslagen van *Het Batav. Nieuwsblad* en De *Indische Telegraaf* (van den volgenden dag) ontleend. De regent sprak ook het voornemen uit zijn in een dagboek vastgestelde indrukken op papier te stellen, maar dit bericht, naar Djeddah overgewaaid, heeft den Nederlandschen consul, den heer van der Plas, blijkbaar verontrust en genoopt tot de Indische regeering een verzoek te richten om den regent, met eenigen aandrang, in overweging te geven de publicatie van zijn indrukken en opmerkingen niet ongecontroleerd de wereld in te zenden. Zoo staat het wel niet precies in de desbetreffende berichten, maar die bedoeling is er toch uit te lezen. De regent heeft door zijn positie, en dank zij de introducties van den Nederlandschen consul veel kunnen gadeslaan, waartoe hij als particulier pelgrim de gelegenheid niet zou hebben gehad. Koning Hoesein kon er zich dus gevoelig over toonen indien de bezoeker tot onbescheiden uitlatingen kwam. De positie waarin de vorst toen al verkeerde, door de aanvallen van de Wahabieten op de heilige plaatsen, maakte 't oogenblik om een minder gunstig oordeel te publiceeren over toestanden in Hedjaz ook bij uitstek slecht gekozen. Het verloop der zaken in het heilige land der Mohamedanen heeft de stemming ten deze nu wellicht al wat gewijzigd het heeft mede de belangstelling voor datgeen, wat de heer Wiranata Koesoemah reeds had losgelaten in de persgesprekken, verhoogd. Zoo „heel erg" is dit overigens niet; „nieuws" heeft 't feitelijk niet gebracht.

De *Java-Bode* dan schreef hetgeen hier volgt:

De regent sprak met lof over de behandeling van de Mekka-gangers aan boord van de Soerakarta, met welk schip hij de reis naar het heilige land maakte. Deze was zoowel op de heen- als op de terugreis uitstekend. Er werd zooveel mogelijk voor reinheid gezorgd aan boord. Eten was er ruim voldoende en volop water, dat vooral zulk een voorname factor is voor de gezondheid aan boord van zoo'n hadji-boot. Ook prees hij het humane optreden der bemanning, die voor de passagiers deed wat in haar vermogen was. Vooral de eerbiediging der godsdienstige gevoelens en uitingen der passagiers had een aangenamen indruk op hem gemaakt.

Minder goed was de regent te spreken over de accommodatie aan boord voor de Mekka-gangers, indien dit woord hier althans gebruikt mag worden. De menschen zitten eenvoudig tot diep in het ruim opgestapeld zonder licht en zonder lucht, zoodat het er in den letterlijken zin des woords niet is uit te houden in een tropisch klimaat. Van de treurige toestanden die onder deze omstandigheden op hygiënisch en... moreel gebied aan boord der hadji-schepen heerschen, kan men zich een iet-wat ontstellend idee vormen, als men bedenkt, dat er onder die Mekkagangers zwangere vrouwen zijn, die in zoo'n met menschen volgepakt ruim van het schip bevallen... en tal van jonge kinderen. De regent stelt zich dan ook voor om in den Volksraad deze zaak ter sprake te brengen, en het, zoo mogelijk, daarheen te leiden, dat het verboden wordt om zwangere vrouwen en kleine kinderen aan boord der hadji--schepen toe te laten.

Den stoomvaart-maatschappij treft in deze geen blaam. De hadji-booten zijn vrachtschepen, zoodat er geen passagiers-accomodatie is. Zou men hier passagiersschepen voor gebruiken, dan zouden de passageprijzen veel te hoog worden. Zooals overal moeten de scheepvaartmaatschappijen ook hier voldoen aan de vraag, aangezien er anders geen gebruik van gemaakt wordt. Doch het is de taak der overheid, om tusschenbeide te komen en de ergste misstanden, welke aan de Mekka-tochten verbonden zijn, weg te nemen.

De toestanden op het Britsch-Indische quarantaine-station op het eiland Kameran nabij Djeddah laten, almede veel te wenschen over. Wel zijn daar loodsen gebouwd, waar de Mekka-gangers in kunnen worden ondergebracht, doch aangezien deze lang niet voldoende ruimte bieden, moeten de menschen 8 uur en langer aan één stuk in de felle zon doorbrengen. Overigens wordt daar wel voldoende voor de menschen gezorgd. Er is hout te krijgen, om rijst enz. te koken, en goed drinkwater. Er zijn inrichtingen voor het desinfecteeren van goederen en alles wordt er uitgestoomd. Maar het verblijf, dat 2 × 24 uur duurt, is er toch verre van aangenaam, en de hygiënische toestanden laten ook daar veel te wenschen over.

Nu is het mooiste van de zaak, dat de Mekkagangers daar twee maal in quarantaine moeten, n.l. eenmaal aan het Britsch-Indische quarantaine-station op Kameran en daarna nog eens te Djeddah, waar het Arabische quarantaine-station is gevestigd. De Britsch-Indische autoriteiten schijnen — en waarschijnlijk niet ten onrechte — weinig vertrouwen te hebben in het quarantaine-onderzoek der Arabische autoriteiten, maar deze laatsten zeggen op hun beurt weer: wij hebben niets te maken met die Engelsche maatregelen en willen zelf onderzoeken, of er geen besmettelijke ziekten aan boord heerschen... zoodat de menschen twee maal geplaagd worden.

Ook omtrent deze aangelegenheid stelt de regent zich voor in den Volksraad het een en ander te zeggen en, zoo noodig, een motie voor te stellen,

waarin de regeering wordt uitgenoodigd, zich zoowel met het Britsch-Indische als het Arabische bestuur aldaar ter zake in verbinding te stellen, teneinde het daarheen te leiden, dat de Mekka-gangers slechts éénmaal in quarantaine zullen behoeven te gaan. Dit kan des te gereeder geschieden, omdat het Arabische quarantaine-station er niet voor ingericht is. Er zijn geen inrichtingen voor het uitstoomen van goed, noch andere noodzakelijke dingen, zoodat de geheele vertooning feitelijk een wassen neus is.

Als een aardige bizonderheid vermelden we, dat de regent, bij wijze van onderscheiding, met zijn gevolg op een afzonderlijk eilandje in quarantaine werd gebracht en vandaar met een koninklijke motorboot naar Djeddah werd gebracht en vervolgens per auto naar Mekka reisde, een tocht van circa drie uur, waar hij door Koning Hoessein werd ontvangen.

De regent kreeg van den koning een hooge onderscheiding, n.l. de *Istiqlal-orde* 1e klasse, d.i. de ,,onafhankelijkheids-orde''. Het fraai bewerkte eereteeken, dat de regent ons toonde, werd vervaardigd door een Javaanschen goudsmid, te Mekka.

De eigenlijke bedevaartgang geschiedt naar *Arafat*, op den *Arafat*-dag, welke slechts eens per jaar voorkomt. Valt deze dag op een Vrijdag, zooals thans is geschied, dan zijn de bedevaartgangers acht maal hadji, d.w.z., zij worden dan geacht achtmaal den tocht naar de heilige *Arafat* gemaakt te hebben. Dit heeft natuurlijk bijgedragen tot het buitengewoon groot aantal Mekka-gangers, dit jaar, doch de regent was van meening, dat dit toch in hoofdzaak moest worden toegeschreven aan de zeer goedkoope passage-prijzen, n.l. slechts *f* 95.

Het spreekt van zelf, dat de Mekka-gangers in het Heilige Land niet weinig worden afgezet, omdat ze er vreemd zijn. Dit geschiedt ook wel in andere landen en het Heilige Land maakt hierop geen uitzondering. Ook staat men er bloot aan beroovingen. De regent maakte het mee dat een groote karavaan van wel 4000 pelgrims, die gezeten op kameelen, den tocht van Mekka naar *Arafat* maakten, onderweg werd aangehouden door een troep gewapende Bedouinen. De pelgrims moesten terug en het schijnt verder nog al goed te zijn afgeloopen.

De Bedouinen-stammen zijn tegenwoordig ontevreden, omdat zij niet meer, zooals voorheen, worden gesteund door de Turksche en Arabische regeeringen en nu gaan ze, deels uit wraak en deels omdat ze toch ook leven moeten, of roof uit.

De totale onkosten van een reis naar het Heilige Land voor een gewonen Mekka-ganger, kunnen gerekend worden op circa *f* 500.

De regent vertelde ons nog, dat er in Mekka heel wat djimat-verkoopers zijn, die onder de Mekka-gangers goede zaken maken. Als een merkwaardigheid, welke te denken geeft, mag er zeker wel op gewezen worden, dat die djimat-verkoopers vaak een groot aantal djimats te gelijk verkoopen en dan genoegen nemen met een chèque als betaling, hetgeen er dus op wijst, dat er relaties bestaan tusschen de djimat-verkoopers in Mekka en die op Java.

Ten slotte deelde de regent ons nog op een vraag mede, dat hij verschillende oogmerken heeft gehad, met zijn reis naar Mekka. Hij wilde zelf eens alles zien meemaken, om er zich een oordeel over te kunnen vormen, doch ook zuiver godsdienstige overwegingen hebben er den regent toe geleid.

Gaarne had hij naar Caïro en Nederland doorgereisd, om ook daar een kort bezoek te brengen, doch op zijn verzoek aan de Indische regeering om zijn buitenlandsch verlof van 6 maanden met 2 maanden te verlengen,

werd afwijzend beschikt, zoodat daar niets van kon komen, en toen heeft hij ook maar afgezien van zijn voorgenomen bezoek aan Caïro en is per eerste gelegenheid teruggekeerd. Den oud-Gouverneur-Generaal Graaf Van Limburg Stirum, heeft de regent dus niet ontmoet, doch wel hebben de heeren brieven en telegrammen gewisseld.

Tot zoover de *Java-Bode*. Over de reis van Djeddah naar Mekka, waarover de heer Wiranata Koesoemah per auto 3 uren deed, deden de overige pelgrims per kameel 2 dagen en één nacht, zoo lezen wij in *Het Batav. Nieuwsblad* en *De Indische Telegraaf*. Het gebeurde met de Bedouinen omschreven deze bladen aldus:

Het is op dezen tocht voorgekomen, dat de eerse karavaan door een bende van circa drie duizend Bedouinen werd staande gehouden en beroofd, waarna zij haar tocht mocht voortzetten. Met een bedrag van ongeveer *f* 5 ieder kwamen de pelgrims van dit avontuur in de woestijn af. De tweede karavaan, wel veertigduizend pelgrims omvattend, werd in de woestijn genoodzakt onverrichterzake terug te keeren.

De zwervende Bedouinenstammen oefenen een ware terreur uit in de streek, waardoorheen de weg naar de heilige stad geleid wordt. Practisch gesproken zijn de pelgrims aan hun lot overgelaten, en onbeschermd tegen de overvallen, als waarvan hierboven sprake is. De Hedjaz is een jong onafhankelijk rijk, waar de primitieve toestanden doen denken aan de Middeleeuwen, op elk gebied. Er is een leger, met een commandant aan het hoofd, die in Turkschen dienst zijn opleiding genoot, maar het vermag niets uit te richten tegen de rooverbenden. Ook de andere instellingen van staatsdienst getuigen van een groot amateurisme op het gebied van bestuur, zoodat men al spoedig bemerkt, dat de periode van het zoeken naar een richtigen weg nauwelijks is ingetreden.

De levensstandaard in de Hedjaz is over het algemeen hoog, zoo vervolgde de *Ind. Tel.* zijn verslag, en vooral in de door pelgrims bezochte streek wordt geprofiteerd van den veelal welgevulden buidel van den bedevaartganger, die op verschillende manieren in den nek gezien wordt. Wat een groot kwaad is, dat als een besmetting op vrijwel alle bedevaartgangers overslaat, is de verkoop van djimats. Het is den heer Wiranata Koesoemah gebleken, dat voor djimats grif bedragen van *f* 300 tot *f* 500 betaald werden. Natuurlijk zijn er djimats van allerlei aard te kust en te keur te koop. Er zijn er die rijkdom waarborgen, andere die den bezitters een lang leven schenken enz. en de pelgrim neemt graag bij wijze van aandenken zulk een djimat mee naar Java. Kan hij het niet betalen, geen nood, de verkooper neemt genoegen met de storting van een bedrag van *f* 25, en verder met een accept, dat soms maanden daarna vervalt en voor de richtige inning van het geld wordt zorg gedragen door agenten op Java, die vrijwel in alle desa's worden aangetroffen.

* * *

Terugkeerende Hadji's. De *Java-Bode* van 19 Augustus vermeldde nog het hier volgende:

Sinds eenige dagen arriveeren de schepen met bedevaartgangers in Indië, en kunnen op Java achtergebleven verwanten de balans opmaken. De 50.000 bedevaartgangers hebben minstens 50 millioen uitgegeven, de sterfte is als gewoonlijk zeer aanzienlijk geweest, en zoo kan ook dit maal worden gezegd, dat groote offers zijn gebracht. Men kan het verlies aan nationaal vermogen zoowel als dat aan menschenlevens betreuren, doch zonder voorbehoud dient te worden toegegeven, dat deze Mohammedanen voor hun

geloof een offervaardigheid toonen, welke voor een zeer groot deel der Christenen beschamend is.

Natuurlijk gaat het gerucht der doorstane gevaren na terugkeer van den nieuwen hadji door desa of kampong, en men mag eerder aannemen, dat hij er ,,een schepje opdoet'', dan dat hij in de uitbeelding van het ondergane leed opzettelijk beneden de werkelijkheid zou blijven. Toch richt zich ieder jaar opnieuw de trek naar Mekka.

Gesproken over het verlies aan menschenlevens; bij den geneeskundigen dienst, aldus het *Soer. Hbl.*, schat men de totale sterfte van het vertrek uit Indië af tot den terugkeer hier, op een percentage, dat van 8 tot 10 procent variëert, en dus zoowat viermaal grooter is dan de normale sterfte op Java.

Op de reis van Indië naar Djeddah is de sterfte als regel niet hooger dan $\frac{1}{2}$ pCt. Op de thuisreis is de situatie veel ongunstiger; de pelgrims komen dikwijls in deerniswaardigen toestand, zoowel door uitputting als door ziekte, van de heilige steden te Djeddah terug en gaan daar eerst in quarantaine. Velen halen nog maar juist Djeddah en sterven tijdens de quarantaine, of aan boord der naar Indië varende schepen. In 1923, toen na het volbrengen van de bedevaart in totaal 11.301 pelgrims te Djeddah terugkeerden, stierven 30 van hen in quarantaine — welke slechts 1 dag duurt — en 182 aan boord. De sterfte op de terugreis was dus bijna 2 pCt. Het grootste aantal der sterfgevallen komt natuurlijk voor in het binnenland, tijdens het laatste deel van den tocht. Zooals hierboven is opgemerkt schat men de totale sterfte op 8 à 10 procent, en dit zou voor de kolossale bedevaart in het jaar 1924 neerkomen op circa 4.000 dooden.

De eerste 4 booten, welke in de afgeloopen week terug kwamen, hadden zeer gunstige mortaliteitscijfers; aan boord stierf slechts 1 procent der terugkeerende hadji's. Dit cijfer wordt voor de later terugkeerende pelgrims steeds ongunstiger; hoe langer zij te Djeddah moeten wachten, hoe harder het physiek van velen achteruit gaat, en de ouden en zwakken betalen het eerst den tol.

Dit jaar worden alleen op Onrust — het quarantaine-eiland — tusschen de 25.000 en 30.000 pelgrims verwacht met 17 of 18 schepen; de overige schepen, circa 7, gaan naar Poeloe Roebia (Sabang).

* * *

Eenige grieven tegen de bepalingen van uitgifte van gronden op Java voor het klein landbouwbedrijf, door een Veefokker. Deze in de drukkerij J. D. de Boer te Poerworedjo verzorgde brochure is opgedragen aan het Hoofdbestuur van het Indo-Europeesche Verbond te Weltevreden. Zij behandelt twee wel te onderscheiden zaken. Zij wil een denkbeeld geven van wording en beteekenis der hoog tegen de helling van den Slamat gelegen boerderij *Tegalsarie*, product van wilskracht, doorzettingsvermogen en onverflauwden ijver van den stichter en eigenaar, den heer J. van Balgooy. Dit gedeelte lijkt ons goed geslaagd, al leest iedereen er een *oratio pro domo* uit. De boerderij, in het bezit van 140 beesten, omgeven door een grasaanplant van 14 bouws, waarmede voor een groot gedeelte wordt voorzien in de groenvoerverstrekking, met eigen kampong van het werkvolk, het geheel electrisch verlicht, vormt een daadwerkelijk pleidooi ter aanmoediging en ter bevordering van het klein-landbouwbedrijf in hoog Indië.

Het andere gedeelte der brochure is dat van de ,,eenige grieven''. Het aanknoopingspunt tusschen de twee onderwerpen, legt de Schr. in, ,,opdat zij, die het in de hand hebben dergelijke bedrijven te bevorderen of tegen

te werken, met name de Regeering, uit deze voorbeelden kunnen zien waar fouten worden gemaakt, welke hersteld kunnen worden, opdat zij kunnen nagaan waar meer soepelheid bij de toepassing der bepalingen moet worden betracht, opdat zij leeren inzien dat een star en straf vasthouden aan in het belang der bevolking getroffen algemeene regelen dikwijls het doel voorbij streeft en veelal strekt tot schade van het belang der N. I. onderdanen van elken landaard". De grieven gaan niet tegen de door het gouvernement beraamde maatregelen, welke den armen desaman tegen zich zelf beschermen. Maar de vigeerende bepalingen, die den inlander willen veiligstellen tegenover niet-inlandsche reflectanten op gronden, beschermen hem eenzijdig alleen tegen wie Nederlandsch onderdaan is. Zij laten hem ten prooi aan rasgenooten, veelal minder scrupuleus dan de Europeanen. Een weg om dit gevaar voor den armen dessaman af te leiden geeft de Veefokker slechts in zoover, dat hij voor de toepassing der *goed bedoelde* bepalingen vraagt, dat men niet met bureaucratische starheid houdt aan de letter ervan. „Het kan nimmer de bedoeling zijn geweest", zegt hij, „om bezwaren te maken tegen afstand van gronden, waarvan als vaststaande kon worden aangenomen, dat de toekomstige eigenaar of rechthebber die wilde benutten voor een eigen bedrijf en niet voor speculatieve doeleinden". Hij wil den Nederlander dus een betere kans geven en ziet daarin ook heil voor den inlander.

Bij de uiteenzetting van hetgeen de heer Van Balgooy ondervonden heeft, laat de Schr. vlotte, goedgezinde ambtenaren ten tooneele komen, naast anderen (naast één andere vooral) aan welke hij gebrek aan oordeel en inzicht, alsook welbewust tegenwerken verwijt. Ten slotte loopt 't toch goed af. De heer Van Balgooy heeft den grond ter uitoefening van 't klein-landbouwbedrijf in het groot gekregen, zoodat de belemmerende invloed den doorslag niet heeft gekregen. De kans, die echter bestaan kan om een zaak te doen mislukken, waarbij zooveel op te 't spel staat, doet den Schr. de noodzakelijkheid bepleiten: „indien op een aanvrage ongunstig wordt geadviseerd, zal de Regeering hebben te bewilligen in de benoeming van een arbitrage-commissie, indien de aanvrager dit wil".

De Veefokker zal met voldoening kennis hebben genomen van het besluit waarbij de regeering van Nederlandsch-Indië 400 bouws grond in het Djembersche ter beschikking heeft gesteld van het Indo-Europeesche Verbond, ter beoefening van den kleinen landbouw. Het geheel zal verkaveld worden in perceelen van 20 bouws.

De *N. Soerab. Ct.* in welke wij dit bericht vermeld vonden, voegde er het volgende aan toe:

„Dit bericht geeft reden tot blijdschap en in zekere mate tot tevredenheid. Het is althans te beschouwen als een stap in de goede richting en als zoodanig kan deze terbeschikkingstelling slechts worden toegejuicht. De practische zijde van het kleine landbouwvraagstuk kan er althans mede door worden opgelost. De ideëele zijde van het vraagstuk van den kleinen landbouw wordt er niet mede opgelost. Het probleem van het heilig eigendomsrecht van den Indo wordt door deze gift van de regeering niet beroerd. Het blijft nog steeds in hetzelfde stadium, dat van — laat het ons noemen — onderzoek".

Wij verwijzen ter zake ook naar *D. I. G.* van Juli blz. 653 en 654.

* * *

De verkoop van gronden op Midden-Java en, in verband daarmede, pogingen tot bevordering der rechtszekerheid van Inlandsch grondbezit. Een groote tegenstelling met den betoogtrant van de hiervoor besproken brochure, wier samensteller geenerlei pretentie van wetenschappelijk onderzoek of van studie laat gelden, vormt de verhandeling, waarin mr. F. D. Holleman de gegevens van adatrecht verwerkt, betrekking hebbende op den verkoop van gronden door inlanders, die hij als Voorzitter van de landraden te Toeloengagoeng en Trenggalek, in de residentie Kediri, van 1915—1918, verzameld heeft. Deze werden reeds afgedrukt in de Adatrechtbundels XVIII en XIX, samengevat, zijn zij nu in nadere bewerking opgenomen in de Juni-aflevering van *Koloniale Studiën*. De zuivere adatrecht-studie is meer een bijdrage tot de vergelijkende rechtswetenschap dan een poging om een probleem tot oplossing te brengen, maar toch komt de Schr. tot practische raadgeving.

Hoewel het resultaat van twee factoren — geld en grond —, ons van huis uit vertrouwd is, moet men er toch op bedacht zijn dat de verkoop van grond in de inlandsche samenleving, niet alleen in economischen zin maar ook als rechtsfiguur, iets anders is dan de verkoop van grond in onze westersche maatschappij. De reden waarom de verkoop zich als een andere dan de ons vertrouwde figuur vertoont, schuilt ongetwijfeld in het feit dat de beide factoren in de inlandsche samenleving in de desa een andere rol vervullen, of een andere waarde hebben, dan bij ons.

Na stelselmatig de verkoop als economische en rechtsfiguur; delgingscontracten; aanleiding tot verkoop; welke gronden mogen worden verkocht en wie mogen verkoopen; naastingsrecht; bij erfenis toegevallen grond, gemeen huwelijksgoed en andere speciale gevallen; de afspraak om te verkoopen; alles wat met den verkoop zelf gemoeid gaat; rechtskarakter van den verkoop; de betaling; onregelmatigheden en de gevolgen daarvan; grondcontracten en alles wat met den inhoud daarvan te maken heeft; na stelselmatig deze onderwerpen besproken te hebben, stelt de Schr. de registratie aan de beurt, en hierbij ontleent hij aan zijn practijk wenken ten goede.

Nadat de verkoop heeft plaats gehad, wordt de mutatie op gezag van den kepala door den tjarik in de desaregisters, o.a. in het landrenteregister, opgenomen. Voor het bewijs van bezitrechten zijn dergelijke registers in de practijk voor den rechter waardeloos.

Schr. meent dat het mogelijk is de landrente-boekhouding zoo in te richten dat deze — in verband met andere maatregelen — betrouwbaar bewijs kan verschaffen in geschillen omtrent grondbezit. Hiertoe zal men dezen bescheiden wensch alleen moeten trachten te verwezenlijken, en de verwezenlijking ervan niet laten afhangen van de oplossing van het veel grooter en veel ingewikkelder probleem: de schepping van een inlandsch kadaster.

De vastkoppeling van landrente-kadaster en inlandsch grondkadaster is historisch verklaarbaar, maar toch af te keuren. Na verschillende voorstellen en pogingen zag de Regeering in 1918 voorloopig in beginsel af van een inlandsch kadaster.

Middelerwijl had de Regeering echter, sedert 1913, bestendig aangestuurd op de mogelijkheid om de landrenteregisters den grondslag te maken voor een *registratie van het inlandsch grondbezit*. De laatste stap is geweest de officieele instelling van *plaatselijke landrentekantoren*, aan welke, behalve de bijhouding van de landrente-boekhouding, is opgedragen een mogelijke registratie van het inlandsch grondbezit.

De opbouw van de instelling verdient enkel lof, maar daar ontbreekt, zegt mr. Holleman, nog dit aan, dat zij onvolledig is, omdat er geen waarborg is dat de gegevens, die aan het districtshoofd medegedeeld worden ook volledig en betrouwbaar zijn.

Om hierin te voorzien acht Schr. noodig:

1. Geen maatregelen moeten worden getroffen, die den inlander vreemd zijn, omdat deze dan toch geen ingang vinden; zoo na mogelijk worde aansluiting gezocht aan reeds bestaande of verwante gebruiken.

2. De akten moeten naar haar inhoud betrouwbaar worden. Geen verpanding worde als verkoop opgeschreven; geen akte van verkoop worde opgemaakt als de grond slechts tot zekerheid gesteld en nog onder den debiteur is; geen volledige betaling worde vermeld als de koopsom slechts gedeeltelijk voldaan is.

3. Hierbij sluit zich, vooral voor den eersten tijd, den eisch aan van een voortdurende contrôle, liefst in de desa zelf.

4. Een wettelijk voorschrift moet den rechter verplichten om iedere beslissing of ieder maatregel, die wijziging brengt in het grondbezit (vonnis of executie) ter kennis van het plaatselijk landrente-kantoor te brengen.

Deze punten zijn in het artikel in *Koloniale Studiën* uitvoerig toegelicht. Naast dit streven naar een betrouwbare registratie van grondbezit in handen van landrente-kantoren, blijve niettemin de Regeering aan het grooter en meer ingewikkelde probleem van een inlandsch kadaster haar voortdurende aandacht schenken. Sympathiek en volhardend kampioen voor de verwezenlijking van deze idee is de Topografische dienst.

Om den weg te bereiden voor een inlandsch kadaster, en onderwijl in eenige mate reeds te voorzien in de behoefte aan rechtszekerheid, voegt de Topografische dienst een nieuwe schakel toe aan de keten van voorbereidende maatregelen, nl. het verschaffen van meetbrieven aan de bezitters.

Mr. Holleman ziet de groote waarde van de uitreiking der meetbewijzen van individueel uitgemeten complexen in het populariseeren van een eventueel later te scheppen inlandsch kadaster van *positieven* aard. Zonder nauwere aansluiting aan den arbeid van Landelijke inkomsten, vreest hij echter dat de arbeid van den Topografischen dienst, tot bevordering van rechtszekerheid, weinig vruchtbaar zal zijn.

Om het aanknoopingspunt voor nauwere samenwerking van de Plaatselijke landrentekantoren met den Topografischen dienst aan te geven, beveelt hij aan, het beginsel te aanvaarden, dat bij iedere *inlandsche akte* van grondovereenkomst ook noodzakelijk behoort een *kaart van het betrokken stuk*, zoodat de praktijk zich zal vestigen, dat bij overdracht van grond steeds, mèt de akte, in handen van den rechthebbende overgaat de kaart van den grond.

De ontvouwing van dit denkbeeld besluit de Schr. met deze woorden: „Op deze wijze zouden kaart en akte te zamen, met een betrouwbaar grondregister op den achtergrond, in gevallen van geschil over den grond, den rechter wel voldoende bewijs kunnen verschaffen en wie weet of niet — als deze toestand zijn beslag heeft gekregen — de oplossing van het Inlandsch-Kadaster-probleem veel eenvoudiger zou blijken te zijn dan men zich dat aanvankelijk had gedacht".

* * *

De verkeersbedrijven van den staat in Indië. De „Vereeniging voor studie van koloniaal maatschappelijke vraagstukken" heeft als no. 17 van

haar publicaties het praeadvies, uitgebracht door den heer *S. A. Reitsma*, over *„De verkeersbedrijven van den staat"*, het licht doen zien. De opdracht stelde de volgende vragen: 1. Welk standpunt dient in verband met de resultaten der laatste jaren in financieel en economisch opzicht tegenover de landsbedrijven te worden ingenomen? 2. Is voor een richtige vervulling van de aan die bedrijven toegedachte taak een wijziging van de bestaande organisatie wenschelijk en zoo ja, welke?

De heer Reitsma heeft een antwoord gegeven voor spoorwegen, voor post-, telegraaf- en telefoondienst, en voor havenwezen.

Hij heeft zijn betoog, dat tot een lijvig boekdeel geworden is, opgedragen aan mevrouw M. E. Reitsma-Brutel de la Rivière, zijn trouwe medewerkster. Datgeen, wat als het voornaamste van zijn betoog kan worden beschouwd, vat hij in acht punten samen, welke wij hier eenigszins bekort overnemen.

1. De Staat neme die verkeersbedrijven in handen, welke een monopolistisch karakter vertoonen en waarbij hij de belangen der gemeenschap beter kan behartigen dan de particulier.

2. Om verschillende redenen is 't niet gewenscht om bij de Indische verkeersbedrijven financieele zelfgenoegzaamheid te *eischen*.

3. Het verdient aanbeveling om bij alle verkeersbedrijven op de kapitaalsrekening af te schrijven die bedragen, welke om algemeen economische gronden of uit militaire of bestuursoverwegingen daarvoor in aanmerking komen, terwijl ook een deel als crisisuitgaven beschouwd kan worden.

4. Bij de verkeersbedrijven moet er naar *gestreefd* worden, dat voor de volgens 3 gereduceerde kapitalen, rente en afschrijving wordt opgebracht, terwijl de exploitatiekosten mede uit de inkomsten bestreden moeten kunnen worden. Een en ander is te verkrijgen eensdeels door een oordeelkundige bezuiniging, anderdeels door een doelbewuste tarievenpolitiek, die rekening moeten houden met den aard der ondernemingen in een achterlijk land met zwakke industrieën en een weinig kapitaalkrachtige bevolking. Eventueele tekorten op de exploitatie dienen uit de algemeene middelen te worden bijgepast, terwijl mogelijke overschotten, nadat speciale fondsen ten behoeve van onrendabele uitbreidingen zijn gevormd, ten bate van diezelfde algemeene middelen moeten komen. Te regelen door een Bedrijvenwet.

5. Invoering der commercieele boekhouding, waar dit nog niet plaats had, is urgent.

6. Waar voor alle verkeersbedrijven verwante overwegingen tot financieel en economisch richtsnoer van handelen moeten dienen, is onderbrenging in één Departement van Verkeersbedrijven gewenscht.

7. In verband met de moeilijkheden der kapitaalsvoorziening en de geringe continuïteit van personen, verwachte men in Indië niet veel heil van z.g. autonome verkeersbedrijven; het bestaande administratieve verband is niet ongeschikt tot goede bedrijfsvoering.

De bedrijven moeten ieder voor zich zoodanig georganiseerd zijn, dat de bedrijfsonderdeelen door één persoon behoorlijk kunnen worden overzien; om die reden voere men bij de S.S. en Tr. zoo spoedig mogelijk weder een beheer met overzichtelijke, behoorlijk geoutilleerde, exploitatiekringen in.

8. De toevoeging van Commissies van Bijstand, Raden van Advies e.d. aan de Bedrijfsleiding is niet af te keuren, als deze instellingen het mechanisme niet stroever maken. Het verdient dan aanbeveling ook de consumenten in die colleges te doen vertegenwoordigen.

* * *

De Nederlandsch-Indische Spoorweg Mij. in 1923. Het jaarverslag bevat dit maal meer cijfers dan zijn voorgangers, doordien de statistieke opgaven van nu af niet meer als afzonderlijk boekje zullen verschijnen, maar in het verslag zijn opgenomen. Hoewel het getallen-materiaal stof voor menige interessante opmerking zou kunnen leveren, meenen wij ons hier ertoe te moeten bepalen slechts enkele punten te releveeren, die als verschijnselen ook een beteekenis van meer algemeene strekking hebben.

De achteruitgang van het vervoer, reeds in 1921 begonnen, zette zich in 1923 voort. De daaruit voortvloeiende vermindering der opbrengsten, werd intusschen ongeveer gedekt door een vermindering der exploitatieuitgaven, waardoor de bedrijfsresultaten ten slotte niet onbevredigend waren.

Het reizigersvervoer bleef aanzienlijk terugloopen. De inkomsten der bevolking laten minder dan in vorige jaren toe, dat zij van spoor- en tramweg voor haar genoegen gebruik maakt, terwijl de werkgelegenheid in de groote centra gering is geworden en dientengevolge het reizen van werklieden heen en terug naar hun woonplaasten sterk is verminderd. Evenals elders zijn concurreerende autobus- en motorwagenondernemingen ontstaan. Tot nu toe bleef de invloed hiervan op het verkeer der N. I. S. M. echter tot enkele baanvakken beperkt en van weinig beteekenis.

Het goederenvervoer bleef in totaal vrijwel op het peil van 1922. Tegenover een belangrijk minder transport van uitvoersuiker, tengevolge van een minder gunstigen oogst, stond een aanzienlijk grooter vervoer van petroleum en petroleumproducten, tengevolge van een nog steeds toenemende productie van de olievelden om Tjepoe. De hoeveelheid aangeboden importgoederen was ± 10 pCt. lager dan die in 1922, ten aanzien van meerdere artikelen herstelde de invoer zich reeds eenigermate, terwijl voor andere een verbetering in zicht scheen te zijn.

Met het treffen van voorzieningen ten behoeve van de verwerking te Semarang van de te verwachten steeds toenemende hoeveelheden suiker was nog geen voortgang gemaakt. De belanghebbende producenten en koopers schijnen nog niet overtuigd te zijn van de noodzakelijheid om, met 't oog op de toekomst, nu reeds de handen inéén te slaan, ten einde ook voor het vervolg de regelmatige suikerafvoer en -aflevering te verzekeren.

Behalve de verbinding Pontjo—Rengel—Ngidon, is thans het geheele programma van aanleg afgewerkt.

De op 9 Mei 1923 uitgebroken algemeene spoorwegstaking was op het bedrijf der Mij. van betrekkelijk weinig invloed.

* * *

Felle bestrijding. De September-aflevering van *De Opbouw* heeft een ruime plaats gegeven aan pleidooien voor koloniale belangen, zij bevat niet minder dan drie artikelen. Een van prof. mr. J. H. Carpentier Alting over het ontwerp tot herziening van het regeerings reglement, een van den heer G. T. Stibbe over Indische bijdragen voor een vlootbouw, een van Kees van Hoek, waaraan wij hier 't een en ander ontleenen.

„Bij een proeve van Indische staatsregeling" luidt het opschrift. Het stuk is geschreven naar aanleiding van de brochure van dr. D. J. Hulshoff Pol: „Het Recht van den Inlander op Zelf-Regeeren en zijn Economische Ontwikkeling"; het wil over het in die brochure uiteengezette stelsel een onvoorwaardelijk veroodeelend vonnis uitspreken.

„Waar toch komt des dokters practisch betoog op neer?", schrijft de heer Van Hoek, om dan aldus te antwoorden: „Als het universeele, eenigst

mogelijke einddoel van een geleidelijke schenking van zelfbestuur aan Indië, ziet hij dat bestuur toevertrouwd aan, nieuw te bombardeeren, Sultans en Radja's, daarbij ter zijde gestaan door Raden uit het Inlandsche intellect".

Volgens den Schr. der brochure ontbreekt een volkswil, dien de Inlander mist. „En toch durft hij", zoo lezen wij, „een stelsel te bepleiten, dat de macht weer teruggeeft aan Sultans, Radja's, hoofden e.w.d.m.z. Maar dan wordt de toestand toch veel ellendiger voor den Inlander! Een dergelijke regeeringsvorm moet uitloopen op een absolute oligarchie, omdat het bestuur en de leiding dan geen noodzakelijk tegenwicht zouden ontmoeten in een niet bestaande volkskrach". „Voorlichting, contrôle, overleg van den kant der Nederlanders, dat zijn al de zachte termen, die den eenigsten waarborg der Inlanders tegen willekeur moeten verbeelden".

Niet gunstiger laat het Opbouw-artikel zich uit over den regel: belangengemeenschap tusschen Inlandsche Grooten en Europeesch Kapitaal tot algemeen stelsel te verheffen. „Zou dit", vraagt de Schr., „in de practijk niet daarop neerkomen, dat door de belangengemeenschap tusschen kapitaal en Grooten dit eerste een zachten doch welsprekenden druk zou uitoefenen op de laatsten, opdat de Grooten mede in hun eigen belang maar niet teveel zouden zien naar loonen, arbeidsvoorwaarden, enz."?

De heer van Hoek eindigt aldus: „Het zou voor de Nederlanders een schande zijn indien zij hun taak er zóó bij zouden laten zitten en voor de wereld aldus zouden gaan poseeren als een soort democratische beschermers van een verkapt despotendom, of op zijn minst genomen funeste oligarchie. Het zou voor het Indische intellect een schande zijn indien zij door een bevoorrechte positie aldus het overige gedeelte hunner landgenooten er onder willen houden. Neen, beiden moeten samenwerken, samenzien wat ontbreekt en, in een waarachtige liefde voor het Indische Volk, dit volk opvoeden, de volkskracht en de maatschappelijke deugden aankweeken om het zoo verder te leiden op den weg, die niet naar een fatamorgana maar naar de kostelijke bereikbaarheid van een gezond-democratische Indische Staatsorganisatie voert".

* * *

Een nieuwe instructie voor militaire gezaghebbenden in Atjeh. De overgang van het militaire régime tot dat van het normaal civiel bestuur wordt in Atjeh met wijze geleidelijkheid volbracht. Daar waar officieren nog belast waren met een leidende functie, werd hun gezag overgebracht op dat van ambtenaren van het Binnenlandsch bestuur. De militaire macht kreeg waar normale toestanden geacht werden ingetreden te zijn, een ondergeschikte taak te vervullen. Hetgeen wij in de *Sumatra Post* lezen over een nieuwe instructie voor militaire gezaghebbenden in Atjeh geeft aan, dat het bevredigingsproces thans, ongeveer een kwart eeuw nadat Van Heutsz er den goeden weg in sloeg, als voldongen mag worden beschouwd.

Voor de troepen in het gewest van Atjeh en onderhoorigheden is onlangs een nieuwe algemeene instructie voor de militaire gezaghebbenden in dat gewest uitgegeven, welke instructie behalve een aanvulling van de oude tevens een uitvloeisel is van de opvatting omtrent de politioneele taak van het leger. Dit laatste houdt verband met de vervanging van de gewapende politie. In de laatste jaren is in de uitoefening van hun taak voor de militairen zeer veel veranderd. Kende men vroeger nog de straffe, militaire vuist, tegenwoordig is deze veranderd in een leidende hand. Kon men vroeger nog spreken van Inlandsche vijanden, wanneer een volk of

landschap in zijn geheel aan verzet deelnam, tegenwoordig, nu vrijwel de geheele archipel onder rechtstreeksch bestuur staat, kent men slechts enkele onverzoenlijken, de z.g. verzetslieden. Het spreekt van zelf, dat waar van oorlog sprake was, de militairen het gezag in dat gebied in handen hadden en ook moesten hebben. De overgang van dit gezag naar het B.B. heeft geleidelijk plaats gehad en de militairen werden geplaatst onder het B.B., als steun voor en handhaving van het gezag, een gezag dat gericht dient te zijn op de opheffing der bevolking. Er dient ook van de militairen een opvoedende kracht uit te gaan, willen zij in hun plicht tegenover het B.B., en de bevolking, niet te kort schieten. De reeds genoemde algemeene instructie laat daaromtrent geen twijfel. Punt 1 geeft o.a. aan:

„Aangezien het gezag wordt uitgeoefend door het B.B., zal dus elke commandant de in zijn patrouillegebied besturende ambtenaren hebben te steunen met alle macht en capaciteiten, waarover hijzelf en zijn troepen beschikken. Regel moet zijn, dienstzaken onderling te bespreken. Alle diensten van den troep zullen zooveel mogelijk ook ten goede komen aan het bestuur, alles natuurlijk zonder daadwerkelijk ingrijpen of bevelen op eigen gezag en met vermijding van den geringsten zweem van critiek op het bestuursbeleid".

Tijdens patrouilles kunnen aan patrouille-commandanten eenige bestuursfunctiën worden opgedragen waarvan de voornaamste zijn:

1. het zich volledig op de hoogte stellen van den politieken toestand (aanleggen van stamboomen van hoofden, godsdienstleeraars, gewezen verzetslieden, enz.); 2. het optreden als arbiter in kleine geschillen; 3. toezicht op de registratie der bevolking; 4. toezicht op de volksscholen; 5. toezicht op ladang en sawahbouw; 6. toezicht op aanslag en inning der belastingen.

Over dit laatste verscheen eenige maanden geleden in de *Sumatra Post* een veel-besproken bericht, inhoudende dat de belasting met de bajonet afgedwongen werd. Zeer zeker is zulk een brigade daar ook om de zaak een beetje kracht bij te zetten, maar toch zeker meer om dengene, die met den aanslag belast is te beschermen tegen mogelijke ongure elementen, zooals hetgeen met luitenant Roth verleden jaar voorviel ten overvloede illustreert.

Bovendien staat nog aangegeven, dat deze opdrachten alleen aan officieren (onderluitenants) of aan met zorg gekozen onderofficieren mogen gegeven worden.

Zooals uit het bovenstaande moge blijken zijn de voorschriften voor de militairen, in het bijzonder voor de uitoefening van de politioneele taak, er op gericht elke kans op minder goede verhoudingen tot het B.B. te voorkomen, zegt de *Sum. Post*.

* * *

Bij het heengaan van den voorzitter van den Volksraad. De Bataviasche redacteur van het *Soer. Hdlbld.* schrijft in verband met 't vertrek van Mr. Dr. Schumann in het voorjaar van 1925, deze karakteriseering:

Het is van wel algemeene bekendheid, dat deze zeer bijzondere persoonlijkheid zijn carrière in Indië niet als afgesloten behoefde te beschouwen; ik kan herinneren aan de mogelijkheden, welke via het lidmaatschap van den Raad van Indië bereikbaar zouden zijn. Intusschen, voor dergelijk werk voelde de heer Schumann nooit veel; hij wenschte te staan in het volle leven, dat van de eigen frischheid immers wat afstraalt op hem, die dat leven begrijpt en in de aanraking daarmee zijn welbehagen vindt.

Als voorzitter van den Volksraad stond hij inderdaad in het leven, hier

veelzijdiger dan het zich toont in het contact met de officieele bureaux waar op zijn best het leven wordt geadministreerd.

Er waren voor hem nog andere mogelijkheden. Indien hij zich had willen voegen in het raam van eenige moederlandsche politieke partij, had hij ook daar als bijzondere kenner van Indische aangelegenheden, zoomede als drager van groote algemeene kennis — zijn ruime belezenheid valt zeer op — nog een langdurige carrière vóór zich kunnen hebben.

Als hij dus gaat, is het niet omdat de ure voor hem gekomen is, doch omdat hij deze ure zelf als de beste heeft gekozen. Hij is de man, die den maaltijd beëindigt, terwijl zijn smaak het meest wordt gestreeld. Voor zoodanige keuze is een zelfbeheersching noodig, welke in de gewone ambtelijke wereld als regel wordt gemist.

BUITENLAND

INHOUD:

De opheffing van het Bagno. — Een zendingshospitaal te Djeddah.

De opheffing van het Bagno. Pierre Melle, de bekende Fransche schrijver en journalist, heeft ook veel in de Fransche koloniën gereisd en was dan ook als deskundige opgenomen in de commissie tot hervorming van het bagno, die door Sarraut, minister van koloniën onder Poincairé, werd ingesteld na het verschijnen der bekende artikelen van A. Londres over Guyana en Birebi. Die commissie was tot het besluit gekomen, dat er niets te hervormen viel en dat er geen andere oplossing mogelijk was dan de opheffing van de heele instelling.

In de *Petit Parisien* bespreekt Melle nu de verschillende vraagstukken, welke verband houden met het thans door Herriot genomen besluit tot afschaffing van het bagno. Aan zijn beschouwing is 't volgende ontleend in *Het Vaderland* van 19 Sept. (Men zie ook *Haagsche Post* van 18 Oct. Het Bagno).

„Een wet, deel uitmakende van de financieele wetten, zal de deportatie, welke in 1852 werd ingesteld, afschaffen. Naar men ons verzekert zullen er ook maatregelen getroffen worden tot afschaffing der „doublages". Ziehier wat die doublages zijn: alle veroordeelden tot meer dan 8 jaren dwangarbeid werden, nadat zij hun tijd hadden uitgezeten in de gevangenissen in Frankrijk, voor een even lange periode naar de kolonie gezonden, waar zij onder bijzondere bewaking stonden. Zij hadden hun schuld aan de maatschappij betaald; men deed ze hen nog een tweede maal betalen. Zij waren aldus weer op vrije voeten gesteld, zonder vrij te zijn. Hun eenige vrijheid die zij hebben, is het recht om van honger te sterven. Velen konden geen werk vinden — de ontginning der zeer groote natuurlijke rijkdommen van Guyana is nog zeer rudimentair — en velen ook willen niet werken en doen als de vrij gemaakte slaven, voor wie de vrijheid uitsluitend bestond in het recht om niet te werken.

Guyana was dan ook een school van demoralisatie, niet alleen voor de veroordeelden, maar tot op zekere hoogte ook voor hen, die tot taak hadden die veroordeelden te bewaken. Theoretisch moesten de ongelukkigen, die er heen gezonden werden, niet alleen gestraft worden, maar tevens gelegenheid krijgen om een nieuw leven te beginnen. In werkelijkheid werd er van den veroordeelde een menschelijk wrak gemaakt, een verdorven mensch, een wanhopige.

De afschaffing der deportatie is te danken aan het reportagewerk van A. Londres. Er is slechts zelden een mooier voorbeeld geweest van het nut, dat journalistiek werk kan hebben.

De regeering staat nu voor tal van nieuwe problemen, die een spoedige oplossing eischen. De veroordeelde misdadigers zullen hun heele straftijd uitzitten in de centrale gevangenissen in Frankrijk. Is het regiem dier

huizen ook gunstig voor de „verbetering" der veroordeelden? De „doublages" worden afgeschaft. De betrokkenen zullen waarschijnlijk onmiddellijk naar Frankrijk worden teruggebracht en daar verplicht worden zich in een bepaalde gemeente op te houden. Het verblijf in de groote steden blijft hun ontzegd. Is het echter niet wenschelijk dat meer gedaan wordt om de reclasseering dier ongelukkigen te vergemakkelijken?

Ten slotte is er nog de kwestie der gerelegeerden. Er bevinden zich in Guyana inderdaad niet alleen veroordeelden tot dwangarbeid en „doublards", maar ook „releguis". Er zijn zelfs 1300 zulke gerelegeerden. Wat zal men daarmede aanvangen? Een gerelegeerde is niet op grond van een vonnis naar Guyana gezonden. Zelfs na een serie kleine straffen kan een zakkenroller, een souteneur enz. door een administratief besluit naar Guyana gezonden worden. Die „releguis" zijn een soort van maatschappelijk afval. Alhoewel zij nooit een groote misdaad gepleegd hebben, zijn ze voor de gemeenschap toch gevaarlijker dan een man, die er door hartstocht toe gebracht is onder bepaalde omstandigheden een moord te plegen. Zelfs in Guyana hebben de eigenlijke veroordeelden een zekere minachting voor de gerelegeerden.

Men heeft dit soort misdadigers eenvoudig naar Guyana gezonden om op die wijze de Fransche maatschappij te zuiveren. Zuinigheid en rechtvaardigsheidzin maken dit voortaan onmogelijk. Maar zal de veiligheid daar niet onder lijden?

Nadat *Het Vaderland* deze uitzetting opgenomen had, wisten nadere berichten mede te deelen, dat het toch weer niet zal gaan. De Fransche Kamer heeft de gelden niet ingewilligd, die aangevraagd waren om de opheffing van het Bagno door te voeren. Men schijnt 't niet aan te durven de vele gedegenereerden naar Frankrijk terug te brengen; men zou er nu over denken de deportatie wel te sluiten, een zeker aantal der verbannenen ook voor terugkeer in aanmerking te brengen, maar overigens de strafkolonie te laten uitsterven. Dat zou op het bestaande een schrede voorwaarts-, maar op het mooie voornemen der dadelijke afschaffing een schrede terug beteekenen.

* * *

Een zendingshospitaal te Djeddah. Op de zendingsconferentie te Heloean in Egypte, in het voorjaar gehouden, kwam de stichting van een zendingshospitaal te Djeddah ter sprake.

Het Zendingsblad van de gereformeerde kerken in Nederland, van September 1924 deelt eenige bijzonderheden mee over deze aangelegenheid. Gemiddeld levert Java alleen elk jaar meer dan 10.000 pelgrims, die te Djeddah aan land stappen, om later als hadji's naar Indië terug te gaan, waar zij in hoog aanzien bij het volk staan en vaak veel invloed uitoefenen. Indien, schrijft *Het Zendingsblad*, er te Djeddah een zendingshospitaal was zouden velen van die pelgrims in eenige aanraking met het Christendom worden gebracht, want er is onder die pelgrims vaak zeer veel behoefte aan medische hulp. Ten deze zou misschien geschikte gelegenheid te vinden zijn voor samenwerking tusschen de Amerikaansche en de Nederlandsche Zending.

De deputaten in Zuid-Holland (ten Noorden) hebben deze aangelegenheid ter harte genomen. Zij hebben zich gewend tot dr. Zwemer te Caïro, die hun schrijven in handen stelde van de Right. Rev. d. Llewellyn Gwynne, bishop of Egypt and the Sudan. Deze berichtte, dat hij een aanvraag heeft gericht tot koning Hoessein van Hedjaz om te Djeddah een hospitaal

te mogen stichten. Komt dit in orde, dan zal hij op samenwerking met de Nederlandsche Zending grooten prijs stellen, speciaal voor de bearbeiding van de Maleisch en Javaansch sprekende pelgrims.

In afwachting van hetgeen koning Hoessein zou beschikken, merkte het blad op: ,,Het is wel te verwachten, dat de rasechte Mohammedanen het met leede oogen zouden aanzien, indien aan de Christelijke zending vrijheid gegeven werd in Djeddah, de poort van het heilige Mekka, een hospitaal te openen''.

Iedereen zal dit o.i. kunnen beamen. Het viel zelfs niet gemakkelijk de verwachting van het blad te deelen, dat het verzoek toch zou worden toegestaan. Het gaf zelf toch de strekking in deze woorden aan: ,,Als er te Djeddah een hospitaal komt is het voor onze Zending een intens belang, dat zij invloed hebbe op de bearbeiding der pelgrims, die in dat hospitaal worden geholpen'', en verder: ,,Een Zendingshospitaal te Djeddah kan onder den zegen des Heeren eene inrichting worden van verstrekkenden invloed en groote beteekenis voor de Zending op Java''. Was, in gemoede van den vorst van Hedjaz al niet te verwachen, dat hij willens en wetens de Christelijke zending zou bevorderen, alle kans op inwilliging van het ter zake gedane verzoek, moet als vervlogen worden beschouwd, nu het hoofd der fanatieke Wahabieten zijn macht en invloed op zoodanige wijze heeft doen gelden, dat Hoessein van zijn troon en uit zijn rijk gestooten is.

KOLONIALE LITERATUUR.

Statistisch Jaaroverzicht voor Nederlandsch-Indië.
Jaargang 1922—1923, 1e stuk.

De gegevens in dit jaaroverzicht opgenomen, vormden voorheen het tweede deel van de ,,Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden", bewerkt en uitgegeven door het Centraal Bureau voor de statistiek te 's Gravenhage, en bestaande uit de deelen: ,,Rijk in Europa" en ,,Koloniën". Op verzoek van den Directeur van genoemd bureau wordt de uitgifte van het statistisch jaaroverzicht thans in Indië zelf bezorgd; de samenstelling er van werd door de Indische Regeering aan het statistisch kantoor van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel toevertrouwd.

Zooals in het voorbericht wordt opgemerkt, kan daardoor de verzameling der gegevens dichter bij de bron plaats vinden, waardoor over de meest recente cijfers kan worden beschikt, en is het tevens mogelijk in meerdere mate dan voorheen rekening te houden met de in Indië gevoelde behoefte aan kennisneming van bepaalde gegevens. ,,Zoodoende kan" — aldus dat voorbericht — ,,met meer kans van slagen, er naar worden gestreefd om ,,in een beknopt boekwerk een samenvattend beeld te geven van Indië's ,,staats- en volkshuishouding, voor zoover zulks in cijfers kan geschieden".

Gaf de Nederlandsche uitgave van alle hoofden der tabellen en van alle toelichtingen eene Fransche vertaling, in dit jaaroverzicht is een en ander in het Engelsch overgezet. Dit kan ongetwijfeld eene verbetering worden genoemd, daar Ned.-Indië oneindig meer connectie's met het Engelsch sprekende deel van de wereld onderhoudt dan met de landen waar Fransch als voertaal wordt gebezigd.

Het eerste stuk is verdeeld in negen hoofdstukken t.w.:

I. grondgebied; II. meteorologie; III. bevolking; IV. physieke toestand der bevolking; V. intellectueele toestand der bevolking; VI. eeredienst en; VII. economische en sociale toestand der bevolking; VII. volksnijverheid en IX. scheepvaart.

In het 3e hoofdstuk zijn hoofdzakelijk de gegevens van de in 1920 gehouden volkstelling verwerkt. Bepaald nieuw zijn deze niet te noemen. Trouwens ook de andere kunnen lang niet alle ,,up to date" geacht worden; vele gaan slechts tot en met 1922, die welke betrekking hebben op de gerechterlijke statistiek sturen het zelfs niet verder dan het jaar 1920! Daarin kan zeker nog veel verbetering gebracht worden.

Het is hier niet de plaats de diverse tabellen aan eene nadere bespreking te onderwerpen; toch willen wij even de aandacht vestigen op die van hoofdstuk VII en met name op de vier eerste daarvan, omdat zich uit de daarbij gegeven cijfers zoo duidelijk de toen begonnen malaise op economisch gebied manifesteert. Nemen wij b.v. de eerste tabel ,,aangeslagen physieke personen in de inkomsten-belasting naar het jaarlijksche belas-

tingplichtig inkomen''. De cijfers loopen over de jaren 1921 en 1922. In eerstgenoemd jaar waren er 22109 aangeslagenen met een inkomen van *f* 6000 of meer, in 1922 daalde dat aantal tot 18238, dus met 17½ pCt. Opmerkelijk is daarbij dat die daling uitsluitend voor rekening van Java en Madoera komt, waarvoor evengenoemd percentage niet minder dan 27½ bedraagt, terwijl de Buitengewesten daarentegen eene stijging van 9 pCt. vertoonen. Toch zijn ook hier de eerste symptomen van een naderende inzinking al wel degelijk aanwezig, want het aantal inkomens van *f* 12.000 en meer daalde van 1650 tot 1390, dus met 16 pCt.

Jammer, dat de cijfers over 1923 nog niet zijn opgenomen; vooral statistische opgaven van dezen aard nemen sterk in waarde toe, naarmate zij nieuwere gegevens verwerken.

H. J. G.

La Glyptique Syro-Hittite, par G. Contenau, docteur ès lettres. Librairie orientaliste, Paul Geuthner, Paris.

Dit werk is uitgegeven met het opschrift: Haut-Commissariat de la République Française en Syrie et au Liban. Service des antiquités et des beaux arts.

,,De Hittitische kunst, die men tot voor eenige jaren als onderdeel der Assyrische kunst beschouwde, weet zich met den dag meer op een zelfstandig standpunt te stellen'', zoo vangt de heer Contenau zijn interessante archeologische studie aan, welke als 2e deel van de ,,Bibliothèque Archéologique et Historique'' te Parijs verscheen. Want alhoewel verschillende monumenten van Karkémish, Zendjirli en Euyuk, terzelfde tijd ontstonden als die der koningen van Assyrië, staan die, welke speciaal in Klein Azië geschapen zijn, in een tijd die aan de Assyrische kunst voorafgaat.

De Schr. spreekt zelfs van monumenten dagteekenende van ong. 2400 v. Chr. Maar waar men van voorafgaande monumenten niets weet, opent zich hier de mogelijkheid tot het stellen van hypothesen. Hij heeft zich blijkbaar meer aangetrokken gevoeld tot de hem door den tijd gegeven voorbeelden, en toetst en vergelijkt deze dan ook aan de kunst der omgevende landen en de onvermijdelijke invloeden die godsdienst en geographische gesteldheden er op uitoefenden.

Zijn studie betreffende deze Hittitische monumenten bevat ,,les cylindres et cachets'' en waar men de eerste als specifiek Mesopotamisch beschouwde, werd het pas mogelijk toen hun aantal tot eenige duizende aangroeide, deze nauwkeurig te onderzoeken. Het blijkt echter moeilijk te zijn zuiver te onderscheiden wat Syrisch, wat Hittitisch of Hettitisch is. Blijkbaar geeft de heer Contenau dit toe, als hij schrijft: dat de identiteit voor wat ,,absoluut'' Hittitisch is, ons momenteel ten eenenmale ontbreekt.

De verhouding van mensch, hier kunstenaar, tot alles wat buiten dit aardsche staat, heeft ook hier de mogelijkheid niet uitgesloten met die buitenwereld één te worden, en zoo beeldt de dogmatische kunstenaar, de kunstenaar geleid door het dogma in eindelooze verscheidenheden van vormen, de evenwichtige verhouding tusschen buitenwereld en aanschouwend subject.

De Godheid afgebeeld staande deels op menschen deels op dieren. Hierop brengen de eenvoudige doch goede afbeeldingen een interessante kijk. In

deze talrijke geslaagde weergaven zijn de karakteristieke eigenschappen behouden als: kleedij — kapsel — attributen.

Tenslotte nog dit:

1e periode. De Syro-Hittitische steensnijkunst wordt vertegenwoordigd door de afdrukken der cappadocische tafelen (XXIV eeuw) die oorspronkelijk voortkomen uit de rolzegels der mesopotamisch archaïsche glyptiek en ten tweede uit de terzelfde tijd ontstane schaldeesche glyptiekcoexcistentie der signetten, beïnvloed door de archaïsch mesopotamische kunst.

Aan 't eind dezer periode heeft men voorstellingen waarop zich meerdere dieren bevinden, waardoor zich het prototype vormt der tweede periode, dat de schr. samenvat:

1e als datgene dat zuiver Syro-Hittitische is;

2e wijzigingen die vreemde invloeden deze kunst deden ondergaan.

3e periode (XI en VI eeuw). Algeheele decadentie der Syro-Hittitische kunst.

Zoodoende deze door tekst en beeld interessante studie volgende, vinden wij tevens in de „Glyptique Syro-Hittite" terug, het tooneel, waarop de historische momenten worden gespeeld.

TH. H.

Les origines de la famille et du clan, par James George Frazer, traduction française par la comtesse J. de Pange. (15 fr.).

L'histoire des idées théosophiques dans l'Inde. La théosophie bouddhique, par Paul Oltramare, professeur à l'université de Genève. (50 fr.).

La légende de l'empereur Açoka, dans les textes indiens et chinois, par J. Przyluski. (50 fr.).

Le Pèlerinage à la Mekke, étude d'histoire religieuse, par Gaudefroy—Demombynes. (40 fr.)

Al deze werken dragen boven den titel deze aanwijzing: Ministère de l'Instruction publique et des Beaux-arts. Annales du musée Guimet. Bibliothèque d'études, terwijl zij achtereenvolgens als tome 30 tot en met 33 in deze reeks zijn gerangschikt. Zij zijn bezorgd door de Librairie orientaliste, Paul Geuthner, Paris.

J. G. Frazer heeft een uitvoerig werk in vier deelen geschreven: „Totemism and Exogamy". In de laatste band vat hij zijn conclusies kort samen. De hier door gravin de Pange gebrachte vertaling geeft alleen die conclusies; noten verwijzen naar de desbetreffende deelen der Engelsche uitgave.

Het totémisme is, zegt Frazer, een stelsel half sociaal, half bijgeloovig, zeer verspreid onder de minder beschaafden van nu en voorheen, volgens welk een stam of gemeenschap verdeeld is in meerdere groepen of clans, waarvan de leden een samenhoorigheid gevoelen door verwantschap èn door de gemeenschappelijke vereering voor een zeker natuurschepsel. Dit vereerde natuurschepsel, zij 't een diersoort, een plantensoort, of een niet organische schepping, heet de *totem* van de clan. Elk lid van de clan be-

tuigt eerbied voor de *totem* en zorgt niets te doen dat deze zou kunnen benadeelen. Is de totem een diersoort, dan zal ieder wel nalaten een van dit soort te dooden of van het vleesch te eten; is de totem een plantsoort, dan is deze tegen uitrukken beschermd, maar ook haar vrucht zal niet gegeten worden. Deze vereering, die vaak berust op het geloof dat de leden verwanten of afstammelingen van de totem zijn, geeft aan het totémisme zijn uiterlijk van bijgeloof.

Het sociale uiterlijk van het stelsel, teekent zich af in het huwelijksverbod tusschen leden van dezelfde clan onderling; zij moeten hun echtgenoote in een andere clan zoeken. In deze beperking ligt de *exogamie*.

Totemisme en exogamie komen ook ieder afzonderlijk voor. Zij hebben ieder een eigen oorsprong. De uitgebreide studie van Frazer is er in hoofdzaak op gericht dien oorsprong van beide na te gaan. Zooals gezegd, bevat de Fransche vertaling alleen dat gedeelte van het vierde deel, waarin de conclusies van den Engelschen geleerde kort zijn samengevat.

De verhouding van liefde tot huwelijk, zooals die gelegd wordt, of geheel afwezig blijft, bij vele volken, wordt in zoo uiteenloopende schakeeringen geschilderd, dat hetgeen D. Limburger hierover te pas brengt in zijn onderzoek naar ,,Wat is nu liefde?'' [1]) hierdoor verre overschaduwd wordt.

Het werkveld bestrijkt een uitgebreid terrein. Nederlandsch-Indië is niet vergeten. Studiën van G. A. Wilken, C. J. Temmenck, J. Winckler zijn aangehaald en *De Indische Gids* geniet dit voorrecht met hen.

Het foliant van professor Oltramare leidt ons diep in het Boeddhisme. Een godsdienst als het Boeddhisme is een oneindig ingewikkeld geheel. Welke ruime plaats de theosophische gedachten er ook in mogen hebben, zij maken toch de geheele godsdienst niet uit. Zij zijn erin vermengd met elementen van allerlei herkomst. Kan men ze door ze kunstmatig af te zonderen het beste in hun aard en in hun werking bestudeeren? Het zou geen voordeel brengen, en het zou zelfs onmogelijk zijn. De aanrakingen, die zij ondergaan, leiden voor hen tot nadere bepalingen waarmede goed rekening te houden is; zoo het doorzichtige kristal dat zich kleurt door de nabijheid van een hibiscus-bloem. Maar toch behoeft ook weer, om de theosophie tot haar recht te doen komen, het Boeddhisme niet in zijn geheelen omvang in deze studie weergegeven te worden.

Wat de schr. zich tot doel stelt, is na te gaan onder welke uiterlijke en innerlijke voorwaarden de overheerschende gedachten van het Boeddhisme hebben ingewerkt op de geesten; op welke wijze zij aan elkander verbonden zijn; welken invloed zij uitgeoefend hebben op het doen van de menschen en van de gemeenschap; hoe zij veranderingen hebben ondergaan door de werking van de gedachte zelf; hoe zij tot afwijking gekomen zijn bij de aanraking met ongelijkaardige leerstellingen; tot welk theoretisch en practisch uiterste zij soms gebracht zijn. Hij wil vooral den ,,geest'' van het Boeddhisme doen uitkomen, geest merkwaardig tegelijkertijd door zijn voortdurende vastheid en door zijn veranderingen.

Met die beperking, waarvan ik de omschrijving aan hemzelf ontleend heb, geeft professor Oltramare ons een merkwaardig boek van een 550-tal blz. groot formaat, over: Les organes de la religion; la doctrine de la souffrance et du salut; la place et le role du bouddhisme dans l'histoire de la théosophie indienne.

Aan het slot van zijn hoogstbelangrijke uiteenzetting werpt hij de vraag

---

[1]) Gebr. Graauw's Uitgevers-Maatschappij. Amsterdam 1923.

op: Moet men tot de gevolgtrekking komen dat de menschheid verstandig zou doen door de school te volgen van den ouden Hindoe-wijze? Vele menschen in Europa en in Amerika zijn deze opvatting toegedaan. 't Is dus niet zonder nut in enkele woorden te verklaren waarom noch de manier, waarop het Boeddhisme het probleem der voorbeschikking gesteld heeft, noch de oplossing die het voor dit probleem gegeven heeft den Schr. werkelijk kunnen voldoen. Het is ons, zegt hij, onmogelijk een leer tot de onze te maken, die aan de menschheid als doel aanwijst de intellectueele en geestelijke voldaanheid, en als ideaal een wijsheid, welke zich afzondert en van een afstand neerziet op de bedrijvige en worstelende menigte. Het Boeddhisme maakt hen gelukkig, die het oprecht beoefenen, daar het hun leert hun verlangens te temperen en geluk te vinden in de kleine vreugden van een bestaan van bespiegeling en afzondering. Maar de zedelijke bekommering, de geestelijke bekommering, het verlangen naar het betere, de dorst tot leven, tot altijd voller leven, dit bevat een schoonheid van veel hooger orde. Het ideaal van den Boeddhist is een wreede verminking van den mensch.

Met dit slot ontrukt de Schr. zich aan de betooverende bekoring, die voor velen uitgaat van de door hem weer ontplooide leer. Hij is niet overheerscht door den geest, dien hij heeft willen begrijpen en aan anderen heeft willen doen begrijpen.

De legende van keizer Açoka, van Przyluski, is ook een bron tot vermeerdering van de kennis van het Boeddhisme.

In den aanvang van 1914 ondernam de schr. op aanraden van zijn leermeester Sylvain Lévi — aan wien dit boek is opgedragen — de bestudeering en vertaling van uittreksels van de Açokavadana en van de Vinaya der Mula-Sarvastivadin. De oorlog onderbrak dezen arbeid, die nadien toch tot zijn recht kwam, en tot meer uitgestrekt onderzoek leidde.

De Vinaya is een monumenteel werk, waarin naast stukken, die op de discipline betrekking hebben, een heele reeks verhalen, legenden, soetra bijeengebracht is. Voor de verkenning van de beteekenis en den oorsprong van het geheel is het doorgronden van de Açokavadana van groote beteekenis. Hiertoe heeft de Schr. zich gezet, zich vooral tot taak stellend de trekken te doen uitkomen, die, over de persoonlijkheid van den oorspronkelijken schrijver heen, de bedoelingen, de sympathiën, de verlangens leeren kennen van de mannen van zijn klooster en van zijn Kerk.

Een geleerd boek. Ja, maar toch ook een boek vol aardige naïeve verhalen, die den geleerde lezer tot vroolijke verpozing kunnen zijn, en die den eenvoudigen lezer tot leerzame afleiding kunnen worden, zooals de verhalen het in hun Chineesche vertaling een 16-tal eeuwen geleden voor de geletterden in het Rijk van het Midden zijn geweest.

Gaudefroy-Demombynes brengt ons een verhandeling over een onderwerp van levend belang.

De ceremoniën, die samen de bedevaart naar Mekka uitmaken, nemen een voorname plaats in, in het godsdienstig leven van de Mohamedaansche wereld. Er zijn schrijvers welke bij de actie van samenkomen ook het centrum hebben gezocht van de politiek-godsdienstige beweging die als het panislamisme werd aangeduid, en die zich, sedert de laatste Europeesche en Aziatische beroeringen, in nieuwe kleuren heeft gehuld. Van welke beteekenis de bedevaart, en alles wat er mee gemoeid is, ook zijn moge, volgens den Schr. van dit boek, vervult zij toch slechts een politieke rol

van den tweeden rang. Tijdens de ceremoniën vinden de bedevaartgangers de gelegenheid niet om van gedachten te wisselen en besluiten te nemen; na afloop haasten zij zich te vertrekken, met leege beurs. De enkele blijvers komen daarna in contact met weinig hoogstaande individuen. De Musulman keert naar de zijnen terug omgeven door een stralenkrans. Hij neemt van de bedevaart zelf, zonder twijfel, een onuitwischbaren indruk mee van religieuse emotie en van gemeenschapsgevoel met verre, onbekende volken. De politieke gevolgen zijn echter van geen wijde strekking.

Toch had de Schr. aanvankelijk het plan gevormd om de bedevaart naar Mekka, zoowel uit politiek als uit godsdienstig oogpunt te behandelen. In afwachting of hij dit voornemen later nog eens tot uitvoering zal brengen, heeft hij nu zijn taak zeer beperkt. Hij waarschuwt, dat men de geschiedenis van de bedevaart in dit boek slechts in zoover zal vinden als zij ligt in de godsdienstige gebeurtenissen. Hij biedt zijn werk aan als „des notes pour une étude des rites du pélerinage".

Met deze bescheiden aankondiging stelt de Schr. zijn vrij uitvoerig werk op een te lage plaats. Wie het boek leest vindt er wellicht niets nieuws in, maar hij vindt er een goed overzicht in van het meest wetenswaardig betreffende de heilige plaats zelf, de toebereidselen voor de reis, de reis, het verblijf te Mekka, met de daar te verrichten ceremoniën, gevolgd veelal door een bezoek aan het graf van den Profeet te Medina, en de terugreis als hâjj.

De Schr. heeft bij zijn studie een ruim gebruik gemaakt — kon het anders? — van de werken van Snouck Hurgronje, Juynboll, de Goeje en van den Berg. Had hij onze dagbladen ook tot bron van studie gemaakt, dan had hij menige schildering in scherper kleur kunnen geven, zoo in het bijzonder wat de terugkeer uit Mekka in het eigen land betreft. En dat in den desbetreffenden toestand nog geen verbetering is gekomen, kan blijken uit een paar aanhalingen in ons overzicht van pers-artikelen in deze aflevering.

Overigens heeft ook zijn werk verhoogde actualiteit gekregen door de gebeurtenissen, welke zich in Augustus tot October hebben afgespeeld in en om de heilige plaatsen. De door de fanatieke secte der Wahabieten behaalde successen, hun overwinning over de Hasjimieten, het verplicht aftreden van koning Hoessein, dat alles kan voor de geschiedenis van de bedevaart naar Mekka tot een gebeurtenis van vèrstrekkende beteekenis worden.

Oostkust van Sumatra-Instituut. Kroniek 1923, samengesteld door W. H. M. Schadee, Archivaris van het Oostkust van Sumatra-Instituut. (J. H. de Bussy, Amsterdam).

Bij de bespreking van de kroniek 1922, wees ik op de wenschelijkheid om de leemte 1917—1922 aan te vullen, de samensteller van de kroniek 1923 heeft de gaping niet aangevuld; 't blijft te betreuren, ook wordt door een zich niet bekommeren over die gaping het nut van het geregeld bijhouden en uitgeven der kroniek door het Instituut zelf in twijfel gesteld, maar men heeft hierin nu slechts te berusten.

Kroniek 1923 heeft iets dat haar doet afwijken van het gewone karakter van het verhalend overzicht. De samensteller maakt zich meermalen tot beoordeelaar en soms tot scherpen veroordeelaar van het vermelde ge-

beurde. De archivaris wordt daar schrijver van een verhandeling over hetgeen naar zijn inzicht aan te bevelen of af te weren is. Een paar voorbeelden hier en straks. Waar hij het streven der Regeering vermeldt en laakt om uitgaven op het Cultuurgebied af te wentelen, die de Regeering vroeger heeft toegezegd uit de algemeene middelen te zullen bestrijden. Of waar hij, de gemeente Medan behandelende, zegt niet veel verwachting te hebben van de plannen van den hoofdingenieur der B. W. O., Ir. A. de Mooy, door de Regeering belast met een onderzoek naar de volkshuisvesting, om hiervoor op te richten naamlooze vennootschappen, waarvan alleen het Gouvernement en de Gemeenten aandeelhouders zouden zijn. In de hieraan verbonden beschouwing komt dan deze, voor een Kroniek zeker niet alledaagsche betuiging voor:

„Wat zou het voordeel zijn van zulk een ingewikkelden vorm van regeeringssteun? Moet er misschien een positie gevonden worden voor een hoofdambtenaar te Batavia als leider van deze vennootschappen?"

Als Kroniek geeft de uitgave van het Oostkust van Sumatra-Instituut, een goed overzicht van veel dat verdient voor de toekomst vastgelegd te worden.

Zij zet het relaas van het aandeel, dat de Oostkust heeft gehad in de hulde aan H. M. de Koningin gebracht, en van de wijze waarop Medan het feest gevierd heeft in op deze wijze:

„1923, Jubeljaar! Wilhelmina, bij de gratie Gods vijf en twintig jaren Koningin der Nederlanden!

Dank brengen wij den Allerhoogsten voor Zijne gratie, die aan Nederland een Vorstin gaf van zoo groote deugd, zoo vast karakter en zoo groote liefde aan Haar land en Haar volk".

Aan de nagedachtenis van den op 14 Augustus 1923 te Amsterdam, overleden oud-minister J. T. Cremer, wordt eere bewezen. In de ontwikkeling van Deli heeft geen tweede persoon een zoo actief en zoo vruchtbaar aandeel gehad. Een eenvoudig monument op zijn graf legt getuigenis af van den eerbied en de dankbaarheid, waarmede zijn medewerkers en vrienden uit Deli van vroeger en van thans zijn nagedachtenis huldigen.

Gouverneur Westenenk (sedert benoemd tot Lid van den Raad van N.-I.) maakte in Juni een reis via Tapianmoeli naar de Rokandistricten en Bagan Siapiapi, waarvan belangrijke voorstellen ten behoeve van de openlegging van het zuidelijk deel van het cultuurgebied het gevolg waren: doortrekking van den asweg Poeloeradja (Asahan) via Marbau naar Kotapinang; openstelling van het in Koealoe en Leidong voor irrigatie gereserveerde terrein; opruiming van de hindernissen voor de scheepvaart in de Boeroemon- en de Bilarivier. Deze reis leidde ook tot nieuwe vondsten op archeologisch gebied, die het bestaan in de 11e of 12 eeuw van Hindoe-nederzettingen langs de Boeroemon- en de Rokanrivier bevestigen.

Van de z.g. Inlandsche beweging, indertijd onder leiding van de Sarikat Islam gewekt, schijnt de belangstelling onder de bevolking zoo goed als verloren te zijn gegaan.

Liet in 1922 de veiligheid in het gewest, speciaal in Langkat nogal wat te wenschen over, als gevolg van het rondzwerven van werkelooze individuën, in 1923 werden hierover geen klachten meer vernomen.

Van de in menig opzicht belangwekkende mededeelingen over de culturen, stip ik alleen iets aan uit hetgeen wordt gezegd in verband met de vooruitzichten van den landbouw in het zuidelijk deel van het cultuurgebied. Reeds meer dan 100.000 H.A. land is in Panai, Bila en Kotapinang voor landbouw uitgegeven, doch de opening van nieuwe onder-

nemingen gaat nog zeer langzaam. Het is te hopen, schrijft de Kroniek, dat de Regeering daartoe zal medewerken door aanleg van wegen en door opheffing van de reserveering voor irrigatie van terreinen in Koealoe en Leidoenga. Zij drukt mede den wensch uit, dat ook het Nederlandsch kapitaal zich voor dit gebied zal interesseeren en niet weder, zooals vroeger bij de openlegging van Simeloengoen, eerst de beste stukken aan het vreemde kapitaal zal overlaten.

Het spoorwegverkeer der reizigers was in 1923 ongeveer 40 pCt. minder dan in 1921, als gevolg van den teruggang van de bevolking, speciaal die der ondernemingen, de geringe koopkracht der bevolking en de concurrentie van de auto's. Om zooveel mogelijk van het verloren terrein terug te winnen, werd besloten tot uitbreiding van den treindienst en verlaging van tarieven. Voorloopig was het resultaat gunstig.

In 1923 had de haven Belawan van alle havens in de Buitengewesten het grootste scheepvaartverkeer en tevens ook de hoogste waarde van in- en uitvoer. De Rotterdamsche Lloyd verlegde de route harer mailschepen van de Westkust naar de Oostkust, zoodat elke week één uitvarende en één thuisvarende boot van de ,,Lloyd'' of van de ,,Nederland'' de haven aanloopt. Eens in de maand wordt Belawan aangedaan door een boot van de Java-New York-lijn. Ook vreemde oceaanstoomers van Norddeutscher Lloyd, Deutsch-Austral. Dampfschiffahrt-Gesellschaft, Kerr-linie, Holtline, e.a. doen geregeld Belawan aan.

Door de nauwe samenwerking van de Koninklijke Paketvaart Mij. voor de kustvaart, met de beide Nederlandsche maatschappijen voor de groote vaart is de positie van de Nederlandsche scheepvaart ten aanzien van de buitenlandsche zeer versterkt, hetgeen niet alleen die maatschappijen zelf maar ook den Nederlandsch-Indischen handel en onze havens ten goede komt.

Over de grondslagen van de exploitatie der Belawanhaven bestaat nog veel verschil van gevoelen. De vooruitzichten, onder welke tot den bouw werd besloten, zijn niet verwezenlijkt geworden. Van het systeem van gematigde rentabiliteit, met het voorstel van een goederen geld op retributieven grondslag gewag makende, voegt de Kroniek daar het volgende aan toe:

,,Men ziet het *systeem* sluit als een bus. De Regeering, eigenares van de haven, geeft aan de haven, dus aan zichzelf, een paar subsidies ter matiging van den rentabiliteits-eisch. Het Regeeringsvoorschot wegens malaise kan later gelegenheid geven, indien de zaken eens een onverwacht gunstiger keer mochten nemen, om op de toekomstige gebruikers te verhalen, hetgeen de Regeering op het bedrijf ten behoeve der tegenwoordige gebruikers heeft toegelegd. Dit is op zichzelf al een onjuist beginsel, maar bovendien is het de vraag of de tegenwoordige toestand van het verkeer nog als een tijdelijke malaise-toestand mag worden beschouwd, dan wel of men, met de Handelsvereeniging te Medan, moet aannemen, dat deze toestand een normale en de daaraan voorafgegane een van abnormaal hooge conjunctuur geweest is. Het is zeker veiliger zich te plaatsen op het standpunt der Handelsvereeniging en ik zou daarom willen voorstellen den naam van dit voorschot te veranderen in *subsidie wegens* teleurgestelde verwachtingen''.

Zeer interessante beschouwingen, zij geven aan de Kroniek zelfs verhoogde levendigheid, maar..... zijn deze en dergelijke polemiek-pleidooien op hun plaats in een Kroniek?

Klein Jantje van Grisee, door J. van Scherpenzeel, met prentjes van Jan Wiegman. (G. Kolff & Co., Batavia—Leiden).

Levendige verhalen en platen over een klein Hollandsch gezin in Indië. Aardige momenten uit het knapenleven van Jan en Koen, waarin de inlandsche bedienden de hun passende rol spelen.

Encyclopaedie van Nederl-Indië, onder redactie van prof. D. G. Stibbe. Aanvullingen en wijzigingen. Martinus Nijhoff Den Haag, E. J. Brill Leiden.

IJverig heeft de heer Stibbe, tot aan zijn vertrek, als Regeerings-commissaris voor de bestuurshervorming, naar Indië, doorgewerkt aan het vervolledigen en bijhouden van zijn mooi werk. De 8e afl. brengt, naast vele aanvullingen, nieuwe artikelen o.a. over Assistentenregeling, Bonggo, Boven Langkat, Inlandsche handel, Indische ondernemersbond, andere brengen een geheele omwerking, zooals Buitenzorg en Zeemacht.

De gewekte belangstelling zou vaak nog meer bevrediging vinden, als de schrijver van de bijdrage voluit eronder ware vermeld.

Deze aflevering heeft een steek laten vallen, waar zij in den Inhoud bij Bengalen-Passage verwijst naar A. 238, terwijl daar over dit onderwerp niets te vinden is.

Een bijgevoegd bericht meldt dat prof. Stibbe, door zijn terugkeer naar den Oost, het redacteurschap van de O. I. Encyclopaedie, hetwelk hij zoo vele jaren met groote toewijding heeft vervuld, heeft neergelegd. De aanvulling zal hierdoor echter niet worden gestaakt, prof. C. Spat te Rijswijk heeft zich bereid verklaard dezen arbeid voort te zetten. Hierdoor mag de verwachting worden gekoesterd, dat de wetenschappelijke- en de practische hoogte op het bereikte peil zullen blijven.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

SUIKERCULTUUR IN DE KRAWANGVLAKTE.

Het *Bat. Nbl.* ontleende (5 Aug.) aan officieele stukken ter zake van de invoering van de suikercultuur in het Krawangsche, de mededeeling dat de H. V. A. zich had teruggetrokken, omdat zij niet wenschte bij te dragen voor de verbetering van de irrigatie. De Pamanoekan en Tjiasemlanden reflecteerden toen op de concessie Soekamandi en boden de volle kosten aan voor het doortrekken van den oostertak van het kanaal, benevens een aandeel in het geheele Tjitaroemwerk.

Bij het bespreken der plannen, tot oprichting van suikerfabrieken in de Krawangsche vlakte, gaf het blad toen al in groote lijnen een overzicht van de uitgebreide irrigatiewerken, welke daar onderhanden zijn. Met de Tjitaroen-irrigatiewerken, waarin door het gouvernement reeds 3,5 millioen gulden besteed is, voor den aanleg van een prise d'eau, een hoofdkanaal en het gedeeltelijk afwerken van den ooster- en den westertak, is men zoo ver gevorderd dat in den Westmoesson 1925—'26 met de bevloeiing kan worden begonnen(zie ook *De Indische Telegraaf* 6 Aug.)

In zijn nummer van 21 Augustus bracht het *Bat. Nbl.* nadere gegevens over die irrigatiewerken. Het volgende is daaraan ontleend.

De werken, welke bevloeiing beoogen van rond 125.000 bouws sawahs in de Krawangsche-vlakte, zijn thans zoo ver gevorderd dat, naar redelijkerwijs kan worden verwacht, het hoofdkanaal in de tweede helft van het volgende jaar geopend zal kunnen worden.

Onder de z.g. hoofdwerken verdient de prise d'eau in de Tjitaroem in de eerste plaats de aandacht. Van dit kunstwerk, bestaande uit een beweegbare stuwinrichting een schutsluis, en de noodige inlaatsluizen, is thans de massale steenen onderbouw geheel gereed. Daarop moet nu nog aangebracht worden een bovenbouw van gewapend beton, ten behoeve van de bediening van de z.g. rolschuiven en dambalken van stuw- en schutsluis. Deze beton-constructie is eenigen tijd geleden aanbesteed en gegund aan den aannemer G. J. Bel te Bandoeng. De ijzeren rolschuiven der stuwinrichting, die elk een gewicht hebben van 57 ton — men ziet hieruit welk een gevaarten het zijn! — zijn grootendeels vervaardigd door de constructiewerkplaats „de Pletterij" in Holland, naar de ontwerpen van en in overleg met de Duitsche Machinefabriek Augsburg-Nürnberg, welke fabriek op dit speciale gebied een uitstekende reputatie geniet. Het grootste gedeelte van het in Europa vervaardigde ijzerwerk der schuiven is reeds op het werk aangebracht in deelen, waaronder vele die een gewicht van ruim 6 ton hebben. Deze door hun gewicht onhandelbare stukken zijn voor het meerendeels bereids opgesteld; de montage van die ijzerconstructies geschiedt in eigen beheer door het op de werken aanwezige personeel. Het zwaarste werk is thans achter den rug.

Er mag dan ook op gerekend worden, dat de geheele stuwinrichting binnen gezetten tijd bedrijfsvaardig zal wezen.

Het kunstwerk zal geheel compleet, met inbegrip van de plaatselijke rivierverlegging, welke hier noodig is, op rond 3 millioen gulden komen te staan.

Van het hoofdkanaal is het gedeelte, gelegen tusschen de prise d'eau en het punt van kruising met den spoorweg Weltevreden—Tjikampek, zoo goed als gereed. Alle in dit kanaalgedeelte gelegen kunstwerken, w.o. twee groote spuisluizen en eenige gewapend betonbruggen zijn voltooid. De nog te bouwen spoorbrug krijgt een steenen onderbouw met ijzeren bovenbouw.

Benoorden den spoorweg rest thans in het hoofdkanaal nog te verrichten een grondverzet van ongeveer 300,000 kub. M. Het ligt in de bedoeling dit werk tot stand te brengen met behulp van de twee voor de Tjitaroem-werken aangekochte stoomschoppen.

Aan het einde van het circa 5½ K.M. lange hoofdkanaal bevindt zich de groote verdeelsluis, een kunstwerk, dat voor de aanstaande exploitatie van overwegend belang is. Bij deze nagenoeg voltooide sluis splitst zich het hoofdkanaal in twee takken, waarvan een in Westelijke richting afbuigt om ten Noorden van de districtshoofdplaats Krawang den rechter-Tjitaroem-oever te volgen, terwijl de andere tak in een richting naar het Oosten is getraceerd. Aan deze twee takken en de daaruit aftappende secundaire leidingen is nog een grondverzet van vele millioenen kub. M. te verrichten.

Het ligt in het voornemen om de ontgraving van den Westertak in eigen beheer uit te voeren.

In den Oostertak en het daarlangs ontworpen afvoerkanaal zal een grondverzet van circa 3 millioen kub. M. machinaal verricht kunnen worden. De bedoeling is dit werk uit te besteden aan een groote aannemersfirma.

Behalve de irrigatie-werken vraagt in deze streek het dijkenstelsel der Tjitaroem de aandacht. Ten Zuiden van de districtshoofdplaats Rengasdengklok is de rechter Tjitaroemdijk reeds door den dienst der irrigatie in goeden staat gebracht. Ten Noorden van dit plaatsje is de rechter-Tjitaroemdijk niet veel meer dan een smalle kade, nog in beheer en onderhoud bij het B.B. Op tal van plaatsen verkeert de dijk hier in een hachelijke positie. Met de geringe fondsen, die voor het onderhoud zijn toegestaan, zijn zoo goed en zoo kwaad als dit ging hier en daar verbeteringen aangebracht. Afdoende is dit lapwerk uiteraard nooit geweest en zoo viel in het begin van dit jaar de doorbraak bij Patjing, welke zeer groote schade aanrichtte. Zij manifesteerde op meer dan sprekende wijze de urgentie om een afdoende verbetering van den rechter-Tjitaroemdijk niet langer uit te stellen. Daarmede zal een som van *f* 400.000 gemoeid zijn.

Aan de ontwerpen voor de zoogenaamde detailbevloeiing wordt met kracht gewerkt. Een eerste onderdeel van zoodanige strekking is reeds aanhangig gemaakt en op dien weg zullen binnenkort verdere stappen gedaan worden.

Tot dusver is aan de Krawangwerken in totaal besteed een bedrag van ongeveer 3,5 millioen gulden. Behoudens enkele in gewapend beton uitgevoerde onderdeelen, welke tot stand zijn gebracht door de Hollandsche Beton Maatschappij, is het geheele werk totnutoe in eigen beheer aangelegd.

Indien aan het verder voor de naaste toekomst gedachte werkprogramma, volledig uitvoering gegeven wordt, schijnt de mogelijkheid aanwezig, om binnen redelijken tijd een groot deel van de uitgestrekte troostelooze Krawangsche vlakte te bevloeien.

Ter herinnering aan J. F. Scheltema, M. A., Ph. D. Makasser 16 Mei 1855—Londen 13 Juni 1922.

DOOR

G. A. N. SCHELTEMA DE HEERE.

I.

Frits was een volle neef van me. Zonder dat zou 't me wel niet mogelijk zijn geweest, op eenigszins voldoende wijze regels aan zijne nagedachtenis te wijden. Want zijn leven was ongewoon gevariëerd en van buitengemeen veelvuldig doen. Alles daarvan mede te deelen is niemand gegeven — althans tot dusver niet. Immers de velerlei bouwstof daarvoor aanwezig in zijn dagboeken, voor zoover deze bij zijn gedurig heen en weer trekken bewaard bleven, en verder in brieven, aanteekeningen enz. mogen volgens het door hem te kennen gegeven verlangen eerst vijf-en-zeventig jaar na zijn dood toegankelijk gesteld worden. Zóó lang moeten ze verpakt en verzegeld in een archief worden opbewaard.

De vader van Frits en mijn vader waren broeders. Hun voorzaten hadden, naar het beoosten St. Truyen gelegen stadje Heers of Heere, eenmaal De Heere geheeten, de naam van het geslacht toen het ongeveer 1300 van Limburg naar Vlaanderen kwam, de naam ook van de gebroeders Jacob en Philip, die in of om 1559, tijdens de Nederlandsche geloofsvervolgingen, hun woonplaats Kortrijk ontweken en zich met hun gezinnen te Harlingen neerzetten. Een generatie of wat nadat Jacobs zoon Jan — de stichter in 1599 van de naar hem genoemde Doopersche partij der Jan-Jacobsgezinden of het Jan-Jacobsvolk — zich uit godvruchtigen schroom het dragen van den familienaam De Heere had ontzegd, voerden de nakomelingen den naam Scheltema, niet ondenkelijk ontleend aan de inmiddels door hen verworven dusgenoemde state. Toen in deze door den tijd onduidelijk geworden aangelegenheid klaarheid was gebracht door de nasporingen van mijn vader, namen hij en zijn kinderen, met inachtneming van de daartoe

staande regelen, weder den oorspronkelijken geslachtsnaam aan, dien zij toevoegden aan den lateren. Zoo ontstond het verschil in „van" tusschen leden derzelfde familie.

Door een wonderlijk samentreffen hadden Frits en zijn vader allebei duitsche voornamen: de eene heette Michaël Wilhelm naar een aangetrouwden oom, de ander Johann Friederich naar zijn grootvader van moederskant.

Frits' vader, die men in 't kort Willem noemde, was geboren te Amsterdam, den zetel der familie sedert 1789 toen Jan Scheltema, zijn grootvader, wegens vasthouden aan de zaak van Oranje getroffen in eigendom en waardigheid — hij was in privé lakenkooper en als openbaar persoon burgemeester en vroedschap van Franeker — zich met de zijnen er had neergezet. Het eerste huwelijk van Frits' vader werd door den dood ontbonden; niet lang nadat de egade, Helena Bosscha, te Padang werd begraven, overleed het zoontje te Batavia. Een achttien maanden daarna begaf hij zich in den echt met Maria Catharina Elisabeth Ahrensmann, eene medemblikssche van geboorte, die hem vier kinderen schonk van wie Frits het oudste was.

De natuur had mr. Michaël Wilhelm Scheltema toegerust met ongewone gaven. Het was nooit anders dan met weemoedige bewondering en eerbiedige bewogenheid dat mijn vader van hem sprak. In 't huislijk négligé leert men hem kennen in zijn aan brieven voor de familie in patria ontleend verhaal van een kort na aankomst op Java met zijn broer Dirk gemaakt reisje in het semarangsche. De zoon, door wiens zorg de publicatie in *De Gids* van 1909 geschiedde, onder den titel „Indië, zestig jaar geleden", gaf daarbij in een voetnoot 's vaders beeltenis, omgeven van het officiëel gewaad, dat eerst was de toga van den oostindischen rechterlijken ambtenaar en later die van den nederlandschen professor. Getuigt het reisrelaas van zijn aangename inborst en aanleg tot de letterkunst, het korte levensbericht verleent zicht op zijn uitnemende ambtsbekwaamheid en erkenden wetenschaplijken zin.

Onder mr. Willems broeders waren al evenzeer knappe koppen; het biografisch woordenboek noemt van hen dr. Pieter, den geschiedkundige, en Jacobus Hendrik, mijn vader, den beoefenaar van het oude nederlandsche lied naar woord en wijs. De oudste dochter, Neeltje, had de intelligentie van dezen familiekring nog verrijkt door haar huwlijk met dr. G. A. N. Allebé, den amsterdamschen geneesheer van welgevestigde faam. Hun eerstgeborene was August, de geëerde kunstenaar met stift en penseel.

Frits Scheltema had levenslang in August Allebé zijn trouwen, deelnemenden, waardeerenden, toegewijden vriend. Frits droeg zijn neef August omgekeerd geen minder innig en verheven vriendschapsgevoel toe.

II.

Frits was een indische jongen: het kan den lezer al gebleken zijn uit het opschrift dezer levensschets. Dat hij de Oost steeds zijn meest innige genegenheid toedroeg, — dat hij voor het welzijn van de Oost heeft wenschen te strijden, — dat hij ter wille van de Oost niet tegen het offer opzag van zijn persoon, — dat hij gebeten was op wanbestuur en wanbestuurders van zijn goeden geboorteland, — dat hij omvattende kennis zich had eigen gemaakt van Indië's veelvoudige merkwaardigheid, — dat getuigenis der hooge schoonheid van zijn land hem bij herhaling de pen uitmoest en er niet dan in dichtertaal aan ontvloeide, — is het wonder?

Maar hiertoe ware het enkele feit zijner indische geboorte niet voldoende: dat spreekt. Dit alles vereischte mede ontwikkeling, smaak, karakter, ondervinding.

Frits had wenschen te studeeren. Bij gebrek aan geldmiddelen kwam het hier niet toe, doch zoozeer zat de studiezucht er in, dat hij zich voor zijn ontwikkeling onverdroten in bezigheid hield. De hem aangeboren smaak trok hiervan onvermijdelijk profijt. Zijn karakter had al vroeg een eigen plooi. Te Haarlem op de lagere school gaande, was hij een heel lastig kind. Zijn jongste zuster, van wie ik dit weet — de oudere overleed al in 1908 — gaf bijzonderen nadruk aan de vokalen van het woord ,,heel'', en zij vertelde mij verder dat hij om die reden naar de Kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam werd gestuurd. Evenwel bejegende hij deze, tegen zijn wensch ingaande behandeling met zoodanig verzet, dat hij als weerspannig scholier zich het verder bijwonen der lessen ontzegd zag. Nu ving de periode der ondervinding aan: de ondervinding, die de school des levens is, waarvan de school niet meer is dan de voorschool. Frits ging de wereld in: hij voer als matroos ter koopvaardij naar het land zijner geboorte. Die eerste reis werd gevolgd door nog eenige reizen, heen en weer, aan 't eind waarvan hij stuurman werd.

Zijn leeftijd had inmiddels het cijfer 19 bereikt.

Met het behaalde diploma voorzien, geeft Frits nu wending aan zijn lot. Hij treedt in dienst bij de indische post en telegrafie. In 1876, als hij er den rang heeft van commies 3e klasse, doet zich de gelegenheid voor, een kabelreparatie bij te wonen. De Banjoewangi - Port Darwin - kabel van de Eastern extension Australasia and China Telegraph Company limited, was in September van het vorig jaar fouten gaan vertoonen, die hoe langer hoe meer hinderlijk werden voor de gemeenschap. De kabelstoomer Agnes moest de kwaal in haar eersten oorsprong tegengaan ten einde grooter ongerief te voorkomen. Om zoo'n kabelreparatie bij te wonen en eenige practische kabelkennis te erlangen, wenschte hij deze wellicht zich hem nooit meer

voordoende gelegenheid waar te nemen. Hij verzocht, na raadpleging van afdeeling- en kantoorchef, den hoofdinspecteur de reis op eigen kosten te mogen meemaken. Nog denzelfden dag kreeg hij de toestemming van dezen kant, weldra ook die van Singapore. Zoo scheepte Frits zich den 19den Maart in aan boord der Agnes; eerst drie weken later verliet hij het schip. De reparatie zelf nam de dagen van 20—30 Maart in beslag, maar de reis, te Banjoewangi begonnen en geëindigd, had gevoerd tot Palmerston, waar ook een paar dagen gepleisterd was.

Frits heeft van die reis een verslag uitgegeven, in druk verschenen te Soerabaja bij Chs. Kocken.

Dat is nu eens een onalledaagsch verslag. Ik citeer er uit. ,,Saterdag stonden we echter vergeefs op uitkijk, ook in den vroegen morgen van den 19en was nog niet het minste te zien aan de heilige kim. Nauw evenwel was, de vochtige dampen voor zich wegvagend, de zon boven de Balische bergen gerezen, of daar doemde de Agnes aan den horizon op, langzaam uit den verren nevel opstoomend." Van hier, bladzij 7, tot bladzijde 24 techniek voor en na, maar of aan de muziek, die Frits in zich had, nu dan ook te lang het zwijgen was opgelegd, vangt hij op laatstgenoemde pagina aan: ,,Het verraderlijk geklots van eenige putsen water, het gestommel van eenige luiwagens kondigde mij in den morgendommel aan dat de bezigheid, zoo eigenaardig ,,het zeemans morgengebed" genoemd, weldra een aanvang zou nemen. Dekwasschen dus, de elken morgen herhaalde reiniging waarin hier het psalmzingen met klapperdoppen een groote rol speelde. De vuile, met den ketting opgehaalde modder werd weggespoeld, het koper- en ijzerwerk werd gepoetst en weldra blonk de Agnes in de morgenzon met alle zelfgenoegzaamheid eener jonge dame die weet dat ze er niet onaardig uitziet en pas de laatste hand aan haar toilet legde, al koketteerend met de kleine golfjens die door een zacht zuidelijk briesje opgestuwd eerst bedeesd, later al stouter en stouter komen aanrollen, tot ze, haar omhelzing genaderd, trotsch door de fiere schoone worden afgewezen en in verschrikten haast op de hen in warrelende rijen volgende broeders terug bruisen dat de witte vlokken er af stuiven. Omdat ze er werkelijk keurig uitziet willen we het dartel scheepjen dat ijdel spel niet te zwaar aanrekenen; maar om zelf niet in even ijdele beschouwingen te vervallen zoeken we nuttiger bezigheid, en na een blik op het land dat achteruit nog steeds zichtbaar is (Lombok, Poelo Pandita, Bali) gaan we naar het grootluik."

De muziek, die Frits in zich had, deed hem niet de techniek vergeten: het blijkt ook op bladzij 26, waar hij schrijft: ,,Het Sandelhouteiland is nog even te zien. Van nacht te 3 u. 30' hadden we een hevige regenbui, die de vrij drukkende atmosfeer afkoelde; het is een heerlijke morgen; een frisch koeltje waait ons de volle zeelucht toe. Ook de vogels schijnen van het weer te genieten en fladderen eerst in

wijde, dan in nauwere kringen om de Agnes heen die nu en dan zich zachtkens uit het nat opheffend, ze schijnt toe te wenken, als wilde ze de vrije bewoners der lucht evenzeer tot hulde dwingen als ze dat de zee en de burgers der diepte doet; want zelfs de haaien zijn gansch en al gecharmeerd, zwerven om haar heen en zijn zóó in lieflijke ideeën geabsorbeerd, dat zij geen oogen schijnen te hebben voor de stukken vleesch en spek die achteraan drijven, wat voor een haai toch al heel sterk is. Wellicht evenwel zijn ze niet zonder gegronde vrees voor den moorddadigen hoek en herinneren zich de wijze lessen van een ondervindingrijken oudgast, hierin vele menschen ten voorbeeld.

,,En zoo brachten mij die haaien aan 't droomen, tot ik mij nog tijdig herinnerde den raad die de Generaal, alias Captain Bruges aan Lothair gaf: whatever you do, give up dreams; tijdig genoeg zeg ik, om voor de eerste maal een kabelsplits te zien leggen. Het was nog zeer vroeg en behalve de wachthebbenden waande ik me alleen aan dek; maar neen, daarginds maakte de jointer zijn toebereidselen en gedachtig aan het

Grau theurer Freund is alle Theorie,

trachtte ik alle boeksplitsen te vergeten, om mij uit het zien en het doen een helderder voorstelling van de zaak te vormen.''

Is de Agnes, den 23sten om 8 uur 's morgens, ,,Dwars op de Flyeilanden, in wier nabuurschap een kolossale rots dreigend uit het water opsteekt'', dan zegt het verslag: ,,Misschien ligt het aan mijn verbeelding, maar zoo als ze daar ligt doet ze me aan de Lorelei denken:

Ein Märchen aus alten Zeiten.

,,Maar de omgeving is anders. De Kahn met den sehnsuchtigen dichterlijken Schiffer ontbreekt ten eenenmale, zoo ook de schoone jonkvrouw die in geen sage gemist kan worden. En al was ze er, te voren van onze ongevoeligheid meer dan overtuigd, zou ze in deze eeuw van Elektrisiteit en nog eens Elektrisiteit, zich wellicht de moeite van een aanval op zulke verstokte gemoederen niet eens getroosten. Vaartwel blonde jonkvrouwen! we hebben wel iets anders te doen dan naar uw zoete melodieën te luisteren, en er met een hart vol liefde bij te verdrinken. Vooruit Agnes!

Und lasset den Muth nicht sinken,
Und nehmet keine Ruh,
Die Sterne von ferne euch winken,
O Wandre doch immer zu.''

De avondaanteekening van 25 Maart luidt: ,,Te 9 p.m. reeds gingen we aan het bepalen welke vaste ster te middernacht bij meridiaansdoorgang gevoegelijk kon gebruikt worden ter bepaling van de juiste breedte, in de stille hoop tegen dat oogenblik de horizon wel wat scher-

per zou uitkomen. Maar helaas! daar sloeg het twaalf uur, en wèl stonden Sirius, Regulus en Procyon met meer andere in vollen glans aan den hemel, maar er was geen horizon, en de meridiaan doorgangs waarneming viel allerdroevigst in het water, terwijl daarboven de vaste sterren al helderder en helderder fonkelden, en hun schijnsel moedwillig over het nat lieten glijden de donkre golfjes verzilverend, die onder het bruisen tegen den boeg ons een ondeugend, kwaadwillig liedje vol Schadenfreude toezongen. En zoo bereikten we den 26en."

Dien nacht, om tien minuten over halfdrie, kwam de kabel boven: „Een schoon gezicht was het die zilveren streep daar uit de diepte bedaard als 't ware naar boven op te zien wellen; al breeder en breeder zwol ze op, al duidelijker en duidelijker kwam ze te voorschijn, tot eindelijk daar is hij, de beheerscher van tijd en afstand, daar scheidt het water zich en voor het eerst na lange jaren van eenzame dienstbaarheid op den bodem der zee ziet hij het zonne-, wat zegge ik, het sterrelicht terug."

Tot bladzij 52 techniek voor, techniek na: cijfers, formules, berekeningen. Maar om tien uur 's avonds van den 30en naderden ze Port Darwin. „Port Darwin" — zegt het verslag — „is eigelijk de naam der baai; de stad zelf heet Palmerston". En van hier af is er alleen nog techniek en kabelwetenschap in het appendix, van bladzij 75 tot 103. Het verslag evenwel vertelt tot blz. 71 — waar het eindigt — van de aankomst, de ontvangst en het verblijf te Palmerston, van het uiterlijk, de bewoners en de omstandigheden der plaats; veel aandacht geniet het gouvernements-telegraafkantoor, meer aandacht nog wordt aan de inboorlingen gegeven: 6 bladzijden, welke 't mij spijt te moeten voorbijgaan zonder er eenige aanhaling uit te doen, want ze bevatten een bijdrage tot de volkenkunde die niet voor de poes is.

Maar uit de geschiedenis van Palmerston en „spirits" kan ik het volgende verhaal niet negeeren: „Ook enkele Palmerstonsche schoonen [ik spreek van de mindere klasse] schijnen geenszins ongeneigd in zake la divine bouteille het loflijk exempel hunner sterkere helften te volgen, althans op een goeden avond een vuurrood gekapte dame beleefdelijk naar den weg vragend, kreeg ik zulke problematische antwoorden, en drong mij zulk een sterke, weinig verkwikkelijke schiedammerlucht in den neus, dat ik, volkomen geneigd hier aan een doux oubli des choses terrestres te denken, mij ijlings uit de voeten maakte, den rampzalige diep beklagend die zulk een

Hoofdbloem in den krans van rozen,
Roosje in de doornenvlecht
Die den mensch aan 't leven hecht

de zijne mocht noemen, want ze was getrouwd, althans ze sprak van my ... hu ... hik ... hus ... hik ... husband...

,,Zoo hij ooit bestaan had, zoo hij ooit had kunnen bestaan, zou althans voor dien deerniswaardigen man de tijd dat hij haar met De Lamartine toekweelde:

Comme deux rayons de l'aurore,
Comme deux soupirs confondus,
Nos âmes ne forment plus
Qu' une âme.....

verre, ach God zoo verre wezen.''

In den nacht van 8 op 9 April wierp de Agnes het anker op de reede van Banjoewangi. ,,Nog nauw vertoonde zich de dageraad toen ik mij aan wal begaf; enkele roode tinten, die allengskens helderder en lichter werden, speelden langs de kruinen der Balische bergen, en gleden van lieverlede over naar de toppen der Javakust, de oude bekenden. Het was een recht lief gezicht, dat stille Bw. daar tegen de helling van 't gebergte, met zijn reusachtige waringiens en statige palmen wakker gekust te zien door de eerste stralen der morgenzon.

,,Een schoon land, dat Insulinde!''

't Is niet mijn voornemen, even uitvoerig als bij dit kabelverslag, stil te staan bij elk van Frits' geschriften. Dit keer mocht ik het niet nalaten. Er zijn twee redenen voor. Het verslag over den telegraafkabel, uiteraard een archiefstuk van den oostindischen post- en telegraafdienst, is als zelfstandig werk slechts toegankelijk voor de weinigen, die in het gelukkig bezit zijn van een afdruk, uitgedeeld als ,,Present exemplaar''.

Dit is de eene reden, en de andere — haar meerdere — is deze: dit boek is kenmerkend voor zijn maker, — hier toont zich de jonge Frits, de jonkman van een-en-twintig jaar, al dadelijk zooals hij op hoofdpunten voortaan niet meer anders zal zijn; slechts zal het leven hem een goed deel welgemoedheid ontnemen en over zijn gemoedsgesteldheid een doorgaans somberder hul trekken.

In 1880, wanneer Frits nederlandsch-indisch postagent te Singapore is, komt hij in aanraking met de siameesche regeering, welke hem de betrekking aanbiedt van directeur-generaal der alsdan door hem te reorganiseeren posterij en telegrafie. De chefs te Batavia zijn bereid hem aan het hof te Bangkok uit te leenen, hem in staat te stellen op zijn gemak poolshoogte te nemen, te zien of het ambt hem aanstaat ten einde naar bevind van zaken te handelen. Echter al geruimen tijd de methodes van het nederlandsch-indische goevernement moede en op zijn boog meer koorden hebbende dan alleen de siamsche, besluit Frits dan knoop in eens door te hakken en vraagt, tegen den raad en den zin der autoriteiten te Batavia, zijn ontslag aan uit den indischen dienst. De onderhandelingen met de siameesche regeering voortzettend, voert hij zijn eischen zoo hoog op, dat men te

Bangkok bakzeil haalt. Dit laat hem koud want een ander aanbod, om n.l. als oorlogscorrespondent van een amerikaansch blad de fransche troepen in Tongking te volgen, lijkt hem eigenlijk veel aanlokkelijker. Hij maakt het beslissende gedeelte van den franschchineeschen veldtocht mee. Aan het been gewond, wordt hij overgebracht naar Sjanghai en daar in het hospitaal verpleegd. Hersteld trekt hij eerst noordwaarts, dan zuidwaarts, van plan een paar maanden in de Preanger te gaan doorbrengen om geheel op zijn verhaal te komen. Wat hij daarna denkt te doen is, naar Amerika te gaan, vanwaar hem o.m. van persmenschen eerder en later aanbiedingen hebben bereikt, — en daar zijn geluk te zoeken.

Het tegenwoordig deel van Frits' levensgeschiedenis, en zoo ook het eerstvolgende, is vroeger al eens gemeld door M. van Geuns, in het *Soerabaiasch Handelsblad*, bij gelegenheid van Frits' aftreden als hoofdredacteur van het *Bataviaasch Nieuwsblad*. Ik beschik er óok voor over een negentien kwartobladzijden tellend hectogram van Frits' hand, door hem onderteekend met de dateering ,,Edinburgh, Juni 1910'', welk opstel den titel voert ,,Een en Ander uit mijn Loopbaan als Indisch Journalist (Vertrouwelijk en niet voor verdere mededeeling bestemd)''. Blijkens de laatste zinsnede zal publiciteit dezer aanteekeningen eerst geoorloofd wezen ,,na eenige tientallen van jaren''. Moest ik mij nu absoluut van hare benutting onthouden? Het heeft mij willen voorkomen van neen: indien ik de meer intieme gedeelten — die, waar personen worden genoemd en over hun doen en laten gehandeld wordt — maar ontzag. Veel van hun inhoud trouwens was mij, zij 't ook door verloop van tijd niet meer zoo scherp, al uit Frits' eigen mededeelingen bekend.

Frits dan ontving in Hongkong een schrijven van den toenmaligen hoofdredacteur van *De Locomotief*, den heer C. E. Van Kesteren, oprichter en tevens voornaamste eigenaar van het blad, welk schrijven zijn voornemen in zoover wijzigde dat hij, na aankomst te Batavia, in plaats van preanger bergen te beklauteren, doorreisde naar Semarang en den heer Van Kesteren, verlegen om geschikte hulp, tijdelijk ging bijstaan in de opstelling der courant. De heer Van Kesteren, verlangend naar Europa terug te keeren, vroeg aan Frits na een maand samenwerkens, of hij er zijn amerikaansche vooruitzichten aan wilde geven om hem bij zijn vertrek te vervangen. Frits stemde toe en trad den 1sten Januari d.a.v., 1884, op als hoofdredacteur van *De Locomotief*.

Hij begon onmiddellijk haar door bijvoegsels te vergrooten en bepaaldelijk de rubriek telegrammen uit te breiden, met het gevolg dat spoedig het concurreerend blad te Semarang, *Het Indisch Vaderland*, den geest gaf.

De Locomotief had daarop te Semarang en in midden-Java het rijk

alleen, terwijl ook om de west en om de oost de bataviasche en soerabajasche koeranten terrein verloren, zich gedwongen zagen, op poene van nog harder achteruit te dwalen, tot het volgen der intensieve wijze van arbeiden, door Frits ingevoerd. De inkomsten stegen belangrijk, niettegenstaande officiëele tegenwerking, sinds hij bij verschillende gelegenheden getoond had zijn eigen weg te willen wandelen, onafhankelijk van wenken uit Buitenzorg. In de madioensche Poeloeng-troebelen bracht hij aan het licht, na een ter plaatse persoonlijk ingesteld onderzoek, dat de officiëele lezing der aanleiding geheel bezijden de waarheid was. Frits schrijft ter zake: ,,De directeur van binnenlandsch bestuur, openlijk met de feiten geconfronteerd, zag zich nolens volens verplicht den resident een boterbriefje thuis te zenden ter beëindiging van zijn ambtelijke loopbaan. Dit was slechts een aanvang: meer hooge hoofden vielen waardoor ik eerst den bijnaam van ,,residenten-moordenaar'' en, toen het niet bij residenten bleef, in het algemeen dien van ,,koppensneller'' verwierf.''

In 1886 begon de Tjiomas-zaak alles rond Buitenzorg in vuur en vlam te zetten. Ook daar speurde Frits plaatselijk den oorsprong der gebeurtenissen na en tastte het beleid van den landvoogd-zelf aan in een artikel ,,De kroon op het werk'', dat hem — den landvoogd — verantwoordelijk stelde. Deze dacht eerst Frits te straffen langs administratieven weg en hem naar Banda te verbannen. Des verhoord, ontkende Frits geenszins de schrijver der ,,booze zinsneden'' te zijn. Hierop werd er de voorkeur aan gegeven de drukpersverordening tegen hem te keeren, waardoor mede was te verkrijgen de sluiting der drukkerij — dat wilde zeggen: het beletten van de uitgaaf der koerant.

De zaak zoo staande besluit Frits, in afwachting zijner vervolging, een kort bezoek aan Nederland te brengen om mede te werken tot het verspreiden van helderder licht over de kwestie dan officiëele bescheiden zouden geven, de volksvertegenwoordiging te noodzaken zich tegenover de regeering krachtig te laten gelden in de Tjiomas-zaak, welke nu ook *zijn* zaak geworden was. Hij brengt het, met wat hem er aanleiding toe geeft en wat hij er mee beoogt ter kennis van het geheele indische publiek bij het artikel ,,Op de valreep'', in *De Locomotief* van 31 Augustus 1886. En dan begeeft hij zich naar het moederland per snelst-mogelijke reisgelegenheid, want, om te voorkomen dat men een onschuldige voor hem zal laten opdraaien — wat met dat indische drukpersreglement mogelijk is — wenscht hij op zoodanig oogenblik in de Oost terug te zijn dat de vervolging, in het stadium van instructie getreden, hem ter verdediging aanwezig zal vinden, bij veroordeeling ,,kant en klaar tot het ondergaan der opgelegde straf''.

Het eerste wat hij in Europa doet, is den heer Van Kesteren, toen

te Brussel woonachtig, mondeling uitleg te geven. ,,Tevens verlangde ik'' — schrijft Frits — ,,met hem te bespreken in hoeverre, van het standpunt der aandeelhouders van *De Locomotief* beschouwd, mijn aanblijven als hoofdredacteur raadzaam was.'' Indien zij opzien tegen het financiëele nadeel, aan een sluiting van de drukkerij verbonden, is hij bereid onmiddellijk ontslag te nemen, hetgeen echter geen verandering zal brengen in zijn terugkeer naar Semarang ten behoeve der rechtszaak. ,,Naar plicht en geweten schrijvende, had ik'' — zoo staat er verder — ,,het perikel in het leven geroepen; dit betreurde ik niet en zou het onder dezelfde omstandigheden weder doen, de gevolgen voor mijn rekening nemend en vast besloten op den ingeslagen weg voort te gaan indien de redactie aan mij toevertrouwd bleef. Achtten zij het daarentegen verkieselijk, met het oog op de wolken welke zich door mijn stoutigheid boven *De Locomotief* samenpakten, het tusschen ons bestaande contract te verbreken, dan zou ik mij opofferen zonder aanspraken te doen gelden wegens eenig voorrecht mij bij dat contract verleend.''

Te dezer zake kwam hij tot de meest bevredigende overeenstemming met den heer Van Kesteren, die het aanbod bij de andere aandeelhouders zou overbrengen, maar voor zich er niet aan dacht het aan te nemen. Na te hebben geregeld hoe, bij voorkomende last tot sluiting der drukkerij, de koerant, elders gedrukt, dadelijk onder een anderen naam zou herrijzen, spoorde Frits naar Den Haag, overlegde daar met de eigenaars van Tjiomas over de zekerste wijze om belangstelling voor ,,de'' zaak te wekken, en, door besprekingen ten slotte met meerdere tweede-kamerleden, onder wie de heer Keuchenius, mocht hij hierin zeer naar wensch slagen.

Reeds had Frits, begeerig nu onverwijld terug te keeren, overtocht besproken, toen hij een toevallige ontmoeting en daarop gevolgd huislijk onderhoud had met een der overige aandeelhouders van *De Locomotief*, hetwelk bij Frits de overtuiging vestigde dat zij allen, de heer Van Kesteren niet uitgezonderd, wegens de gemelde redenen van financiëelen aard beducht waren voor een proces hun, trots zijn verklaring te Brussel, aan te doen met zijn contract in de hand.

Dit hield hij zich voor gezegd en zond terstond aan den heer Van Kesteren zijn ontslagaanvraag in op grond van persoonlijke overwegingen: familie-omstandigheden welke hem noopten tot een langer verblijf in Europa dan aanvankelijk in zijn bedoeling lag. Zonder nu, wat immers voor het oogenblik niet meer zoo noodig was, op zijn spoedigst naar de Oost terug te gaan, wilde Frits door een afwezigheid van eenigen duur den schijn vermijden dat zijn verzoek om ontslag ,,een partijtje bluf'' bedoelde.

Bij terugkeer in Den Haag, na anderhalve maand afwezigheid terwijl geen schepsel ter stede al dien tijd geweten had waar hij zich be-

vond, bleek Frits alras dat hij in zijn zucht om *a priori* de verdenking te ontzenuwen van in zijn onderhoud met den heer Van Kesteren ,,kool verkocht te hebben'', zich had overijld. De bewuste aandeelhouder had ten onrechte zijn eigen gevoelen er voor doen doorgaan als ware dit evenzeer het gevoelen zijner mede-participanten. Waar evenwel bij dezen, die gedurende Frits' afwezigheid moeite genoeg hadden gedaan om hun contrarie-opvatting nog tot diens kennis te doen komen, de overtuiging had post gevat, dat Frits' besluit onherroepelijk was, hadden zij inmiddels hun goedkeuring gehecht aan Van Kesteren's keuze van een nieuwen hoodredacteur, die op dat oogenblik al naar Indië onderweg was. Een aanbod der heeren van Tjiomas, hem, wanneer hij slechts over hen wilde beschikken, hun bijstand te verleenen tot het erlangen eener andere betrekking, hetzij in Nederland hetzij in Indië, stemde hem — naar hij hun liet weten — erkentelijk voor de betoonde dankbaarheid doch hij gaf er bij te kennen ,,hun diensten beslist af te wijzen en elke verdere aanbieding in dien zin als een beleediging te zullen beschouwen''.

Niets verder meer in Europa te doen hebbende, neemt hij de terugreis naar Indië aan en bevindt zich den 30sten Maart 1887 opnieuw te Batavia ,,tot groote bevreemding der lieden die niet konden vatten welk pleizier er in lag, zich voor een beginsel dergelijke moeite te getroosten, zich met her en der trekken op zware kosten te jagen en ten leste het gevang in te dwalen'' — aldus Frits. Om nu de geschiedenis van zijn toentijdig verblijf in de Oost — dat verder te Semarang plaats greep — in te korten naar de beteekenis die het in 't onderhavig verband heeft, volge thans wat Van Geuns dienaangaande heeft gezegd: ,,.....teruggekeerd wachtte hij de berechting zijner zaak af, doch aangezien hiermede opzettelijk getreuzeld was — en dit wel, als Frits mededeelt, ter vermijding van oprakeling van ,,leelijke incidenten in een leelijke geschiedenis'', waar de regeering niet van hebben moest — ,,en de heer Scheltema zich om geldelijke redenen verplicht zag een nieuw emplooi te zoeken, ondernam hij wederom de reis naar Europa''. Te voren zond Frits aan het *Bataviaasch Handelsblad*, *De Locomotief* en de *Soerabaja-Courant* een afscheidswoord ter plaatsing: ,,Nog eens op de valreep''; deze bladen namen het op in de nummers onderscheidelijk van 18, 19 en 20 Juli 1887.

Afgestapt te Genua, is Frits in Italië spoedig aan het werk voor de amerikaansche pers: een transatlantisch syndicaat, dat hem in zuid-Europa volop bezigheid geeft. Uit Turkije naar de Vereenigde Staten geroepen, krijgt hij te New-York een opdracht om in Utah het vraagstuk der mormonen te bestudeeren, voornamelijk in verband met de werking der Edmunds Bill van 1882.

Tegen het einde van 1888 wordt hem daarginder, namens den

minister van koloniën Keuchenius, een welbezoldigde betrekking in indischen goevernementsdienst aangeboden. Deze bewindsman achtte het billijk, de slachtoffers der Tjiomas-zaak schadeloos te stellen. ,,Ik sloeg'' — verhaalt Frits — ,,zonder bedenken af hoewel het mij juist toen minder naar den vleesche ging door mijn weigering om uitgevers, die mij naar Japan en China hadden gezonden en zich ultra christelijk godvruchtig ontpopten, op het stuk van zending en zendelingen van dollars telende maar bedriegelijke zoetigheid te voorzien. Het jagen van baantjes of zelfs het aannemen van een baantje bij wijze van vergoeding voor nadeel, veroorzaakt door journalistieken onafhankelijkheidszin, kwam mijn journalistieke eer te na. Ik rook in die ministeriëele welwillendheid een onzuiver geurtje dat mij heel niet beviel en gaf er verreweg de voorkeur aan, mij van den grond op te werken door eigen kracht.''

De nieuwe wereld bleef dien ten gevolge het terrein van Frits' omzwervingen en avonturen. Zich van den grond op te werken door eigen kracht gelukte hem. Hij wurmde zich naar boven, hoewel soms in het gedrang naar beneden geduwd of gekwakt doch als een elastieke bal met te meer lustigheid opspringend naar mate onfortuin hem onzachter nedersmeet. Van Geuns' bericht heeft over dezen tijd het volgende: ,,Hij trad in amerikaanschen spoorwegdienst en wist zich, dank zij veel inspanning, op te werken tot sectie-ingenieur van de Northern Pacific. Eenigen tijd later was hij werkzaam op het onderzoek van de ,,land-grants'', strooken grond, langs de sporen afgestaan. Dit was onder Cleveland. Toen diens opvolger van een tegenovergestelde richting aan het bestuur kwam, stond de heer Scheltema, naar amerikaansch gebruik, spoedig op straat.''

Of Frits' leven bij en met de edelmetaalzoekers van Alaska, waarvan hij mij destijds vertelde, kronologisch hier hoort te worden opgenomen, acht ik waarschijnlijk, al weet ik het niet met zekerheid. Genoeg zij het te zeggen, dat Klondyke en Seattle hem uit eigen aanschouwing en verblijf bekend waren. Van Geuns vaart voort met mede te deelen, dat Frits, toen hij weer ,,partiklier sadja'' was bij het St. Louis Syndicate — eene persvereeniging te St. Louis in de Vereenigde Staten, waarvoor hij reeds na het afspringen der siamsche onderhandelingen had gewerkt, en dat zich nu zijn diensten herinnerde — opnieuw in dienst trad. Hij bereisde daarop, als vertegenwoordiger dezer vereeniging een deel van zuid- en noord-Amerika. Frits' eigen aanteekeningen bevestigen dat hij trok door Amerika ,,noord en zuid van den evenaar'', doch in Van Geuns' bericht heeft hij, telkens waar het syndicaat bij name genoemd wordt, er een vraagteeken overheen geschreven dat den eersten keer zelfs gevolgd wordt door een uitroepteeken. Hiermede zij het, hoe het wil — harde arbeid brengt Frits vooruit en landspeculatie in het

noordwesten levert hem welstand. Ik herinner mij hoe hij in de latere dagen, toen we beiden te Weltevreden woonden, verhaalde van den spoorwegbouw die tegen een mededingende maatschappij opging: welk een prikkel tot aanzetten daarin gelegen was; en hoe hij 't had over het ,,pruimenland'' dat hij, op hoop altijd nog van het voordeelig van de hand te zullen doen, aan gene zij van den Grooten Oceaan ergens in 't binnenland langs de spoorlijn had liggen. In den tijd dat Frits mij deze verhalen deed was hij weer voor de kost aan den arbeid, maar toen hij, in 1893, Amerika na een half dozijn jaren van inspanning verliet, was hij een bemiddeld man.

Terug in de oude wereld is het eerste wat hem te gemoet komt een vingerwijzing, dat het hoofdredacteurschap van *De Locomotief* wel weer voor hem bereikbaar is indien hij zijn geneigdheid daartoe maar te kennen geeft — natuurlijk na omkomst van het tot ultimo 1894 loopende contract met den toenmalige vervuller.

Semarang lag echter destijds niet in Frits' berekening, — wel om den heer Van Kesteren persoonlijk nadere toelichting te geven van zijn vroegere plotselinge ontslagaanvraag. Zoo wordt, op weg naar het zuiden, bij dien heer afgestoken, en men komt overeen dat Frits het voorstel aangaande *De Locomotief* in overweging zal nemen: tot beraad hadden zij meer dan anderhalf jaar voor den boeg. ,,Verder reizend'' — verhaalt Frits — ,,vermaakte ik mij kostelijk, nu hier dan ginder aanleggend en verblijvend zoo lang het mij beviel'' — onder meer aan de Riviera — ,,en ik woonde in Weenen toen de tijding mij bereikte van het springen eener bank waarin het kapitaal belegd was eener onderneming, door mij met een paar anderen op touw gezet; dit beduidde het reddeloos verlies van nagenoeg mijn geheele vermogen.'' Zijn eenigste bezitting bestond nog slechts uit hetgeen voor dadelijk gebruik door hem in Europa onder dak was gebracht plus de hoop op restantjes, uit de amerikaansche bankbreuk te redden.

Wel was het geenszins Frits' plan geweest, voorgoed den bijl van den arbeid er bij neer te leggen: daartoe vond hij zich nog te jong — hij was nu 38 jaar; maar hij stond intusschen eerder dan door hem bedoeid voor het weer-opvatten van gezegd werktuig, en hij stond er gedwongen voor. Zijn eerste gedachte was om het verlies te gaan herstellen waar het geleden was. Bij nader inzien het wisse boven het onwisse verkiezend, terwijl zijn hart ,,ook meer naar de indische rijsttafel trok dan naar succotash en flapjacks'', schreef hij den heer Van Kesteren, zich bereid verklarend, indien deze bij zijn aanbod bleef, met 1 Januari 1895 de leiding van *De Locomotief* op zich te nemen. Het per keerende Frits ter hand komende antwoord bracht verheuging tot uitdrukking. Omtrent wijzigingen, in redactie en administratie te brengen, waren Frits en de heer Van Kesteren in

geregelde aanraking met elkander nadat laatstgenoemde zich te Baarn had gevestigd en de eerste in Amsterdam kamers had betrokken.

Weer op zijn redactiestoel gezeten zet Frits zich met kracht aan het werk, in ieder opzicht. Hij vangt aan met de beginselverklaring: ,,Die mij van vroeger kennen, zullen zeker wel willen gelooven dat ik getuigen zal en niet zwijgen waar ik het verkeerde vind, de waarheid volgen en niemand sparen, het gelde dan vriend of vijand. Vóór elke andere overweging gaat het welzijn van dit goede land onzer inwoning.'' Zijn vroegere uitbreiding van *De Locomotief* — niet het minst op 't punt van den telegrammendienst — zet hij voort. Hij zorgt voor degelijk, vlug en betrouwbaar nieuws, brekend bijv. met de omslachtige regeling welke voor officiëele berichten het verkeer tusschen de pers, de algemeene secretarie te Buitenzorg en de departementen te Batavia beheerschte, een verbetering niet verkregen dan door lang en geduldig den algemeenen secretaris en de directeuren van algemeen bestuur te ,,behameren''. Frits smaakt het genoegen dat het blad weder begint op te fleuren, dus voor de aandeelhouders weer lucratief gaat worden, terwijl de indische journalistiek over geheel Java, uit den dommel gewekt, zich met versnelden pas bewegen moet om niet bij Semarang ten achter te raken. ,,Er kwam leven in de brouwerij tot ergernis der confraters die zich bij het verstoorde sleurgangetje even behagelijk hadden gevoeld als de regeering zelf.''

Maar nu komt er wat tusschen beiden.

Frits' gezondheidstoestand begint op den duur te wenschen over te laten. Slapeloosheid doet zich voor met koortsverschijnselen. Hij heeft zich overwerkt, zegt de geneesheer, en moet rust nemen. ,,Een paar tochten naar de hooglanden, telegrafisch in voeling met de courant, baatten niet. Dat was geen rust, zei de geneesheer weder: maak een zeereis in een koel klimaat buiten alle zorg voor den dagelijkschen gang van *De Locomotief*.''

Verergering van de kwaal noodzaakt Frits heil te zoeken in die richting: hij neemt een boot naar Singapore, van Singapore naar Colombo, van Colombo naar Ismaïlia, en als het heerlijke winterweder in Caïro, drukke beweging schuin en dwars door Egypte hem hebben verkwikt, keert hij naar Colombo terug. Naar hij meent is hij niet alleen verkwikt, maar ook op de been geholpen. ,,Te vroeg victorie gekraaid! Na een bezoek aan de ,,begraven steden van Ceylon'' drukte insomnia mij met verdubbele woede neder en, in stede van een boot naar Java, nam ik een boot naar Australië, ten einde de al te haastig afgebroken kuur voort te zetten met het beklimmen van bergen in Nieuw-Zeeland enz.''

Uit wat hem bericht wordt over zijn blad, maakt Frits op dat

onverwijlde terugkeer naar Semarang onafwijsbaar noodig is. Hij stoomt er met spoed heen, hoewel verre van hersteld. De personeelsbezetting bij administratie en redactie noodzaakt hem alles zelf te doen of, nog erger, over te doen. Nacht en dag aan het werk, komt ook malaria hem plagen, hij gevoelt zich zwaar ziek.

Het is in dezen tijd dat de heer Van Kesteren zich uit *De Locomotief* terugtrekt en nieuw gezag over het blad in zijn plaats komt. Frits ziet den onafhankelijken geest bedreigd welken niemand aan het blad kon ontzeggen onder *zijn* redactie. De redactie, voerde men aan, deugde niet, want Frits ,,attaqueerde autoriteiten'' enz., waarop hij antwoordde dat, als de autoriteiten wat verdienden, zij het ook moesten hebben enz.

De malaria-aandoening, gevoegd bij verergerde slapeloosheid, neemt een meer en meer kwaadaardigen vorm aan; lever en nieren zijn aangetast en zware koortsaanvallen sloopen Frits' gestel geheel, ,,Lang evenwel weerstreefde ik'' — aldus zijn aanteekeningen — ,,het voorschrift van mijn geneesheer om nogmaals in de bergen heil te zoeken, tot noodzaak mij dwong. Pas na een paar weken rust te Oengaran was ik in staat de vermoeienis eener reis naar de Preanger te doorstaan, en te Garoet teisterde de koorts mij zoo geweldig dat de medicus ter plaatse mij op zekeren avond afschreef.'' Onder de redenen dat hij toch in de rangen der levenden bleef noemt Frits, veronderstellenderwijs, ook zijn ongebroken verzet tegen het slikken van 's dokters drankjes en kinine-pillen. De goede eskulaap kon den volgenden morgen zijn verwondering nauw verbergen bij Frits' groet: ,,Les gens que vous tuez etc.''

Náar als hij zich gevoelt, laat Frits toch den redactioneelen teugel niet glippen, waar het nieuwe gezag op loert om onverwijld een vervanger aan te stellen. Evenmin geeft Frits zijn bemoeienis met de administratie op. Aan de beterhand haast hij zich naar Semarang terug. Daar moet hij ontwaren dat er een maatregel van dwingenden aard tegen hem is genomen. Hij laat zich daardoor allerminst bewegen om zijn stelling op te geven en te treden in een minlijke schikking, door het nieuwe gezag bedacht om hem kwijt te raken. Frits zet zich tot voortarbeiden. Het voortarbeiden valt hem evenwel zwaar: harde koorts werpt hem wederom ter neder en na een week is hij niet in staat zijn woning te verlaten. De geneesheer acht die hardnekkige malaria-aanvallen slechts te verdrijven door een verblijf van minstens een jaar in een koel klimaat. Frits vraagt hierop telegrafisch verlof naar Europa. Gelijk verwacht, wordt hem dit geweigerd.

De staat van zijn gezondheid, verlof of geen verlof, dwingt tot het zoeken van herstel op de aanbevolen wijze. En dwingt hem om toch langs minlijken weg tot contractsoplossing te komen. Het nieuwe ge-

zag vrijwaart zich — door eene bij dezen pakt van Frits' zijde aanvaarde verplichting — voor zijn journalistieke bemoeiingen in de gewesten Semarang, Kedoe, Banjoemas en de vorstenlanden tot ultimo December 1903.

't Laatste door Frits bezorgde nummers der koerant bevat een ,,Tot afscheid'', waarin men leest: ,,Ik had mij ten doel gesteld en het blijft mijn doel, steeds naar eerlijke overtuiging de waarheid te dienen en de belangen van Indië, mijn geboorteland, voor te staan.'' Heeft hij daarop herinnerd aan zijn hooger door mij geciteerde beginselverklaring, dan doet hij volgen: ,,Hierin lag een belofte opgesloten. In hoeverre die belofte vervuld werd, past mij niet te beslissen. Maar wel durf ik verklaren dat ik er met al mijn vermogen naar gestreefd heb. En ik ondervond daarin veel steun. Daarvoor betuig ik nu openlijk mijn dank, zooals ik openlijk mijn dank betuig aan het personeel der redactie dat mij trouw en ijverig ter zijde stond.'' Ten slotte heet het: ,,Een afscheid, wanneer het scheiden werkelijk iets daarbinnen beweegt, is best zoo kort mogelijk. Aan *De Locomotief* en aan de lezers van *De Locomotief* alle heil.''

Twee dagen later scheept Frits zich in naar Marseille. De reis doet hem veel goed, de leelijke koorts bezoekt hem nog wel weer, in telkens lichter graad, om ten slotte geheel te wijken. In Europa hield Frits zich, volgens Van Geuns, vooral in Italië op; ook bezocht hij Algiers en Marokko, terwijl hij zich toelegde op de studie van het arabisch.

Van lieverlede trekt het hart weer naar Indië en het indische dagbladwerk.

In briefwisseling met den oudsten firmant van het huis G. Kolff & Co., uitgeefster van het *Bataviaasch Nieuwsblad*, had Frits zich bereid verklaard de redactie dier koerant te aanvaarden. Den 1sten September 1900 neemt hij de leiding van het blad in handen. Het is zijn streven er een uitgaaf van beteekenis van te maken en het lukt hem al spoedig het periodiek aan beteekenis te doen winnen. Tevens de belangen der indische journalistiek in het algemeen behartigend, gelijk vroeger aan het hoofd van *De Locomotief*, werkt hij voort tot verlaging van het tarief der perstelegrammen en van het dagbladporto, waartoe de regeering zich eindelijk laat bewegen. Buiten het terrein van zijn vak geeft hij den stoot aan de oprichting van vacantiekolonies om onvermogende ouders in staat te stellen hun kinderen, hoofdzakelijk zieke kinderen, onder geneeskundig toezicht de bergen in te sturen. Minder wil heeft hij van zijn streven, een nederlandsch-indischen journalistenbond in het leven te roepen; voldoening schonk het hem toen later toch zulk een vereeniging tot stand kwam, op den grondslag door hem gelegd. Frits wijst in zijn koerant op misstanden en tast misbruiken aan; hij spoort de burgerij

aan zichzelf te helpen wanneer de regeering in gebreke blijft — bijv. gedurende de choleraëpidemie van 1901 op '02 toen, op zijn aanstichting, de ingezetenen van Batavia, nagevolgd door die van Semarang, Soerabaja enz., een eigen gezondheidsdienst organiseerden. ,,Natuurlijkerwijze wekte dit vijandschap'' — schrijft Frits — ,,bepaaldelijk in officiëele kringen'', maar het veroorzaakte ook, gepaard o.m. aan Frits' wil om alleenzeggenschap over den inhoud zijner koerant te hebben, dat de goede verstandhouding met haar eigenaren uit het evenwicht ging. Andere omstandigheden verergerden de evenwichtsstoring, en Frits was blij op zekeren dag door zeker voorval de gelegenheid te krijgen, zijn arbeid bij het *Bataviaasch Nieuwsblad* af te breken.

Er hingen op dat oogenblik twee rechtsvervolgingen tegen hem: eene, ingesteld door den hoofdinspecteur van den post- en telegraafdienst op grond van Frits' aanvallen tegen de ,,ellendige gestie'' van dien dienst, en eene, ingesteld door de regeering, wegens zijn verzet tegen hare ,,rampzalige opiumpolitiek''. Deze omstandigheid in aanmerking nemend, werd overeenstemming bereikt opzichtens Frits' wensch om spoedig af te treden, welk aftreden op 31 December 1902 plaats had. Zijn ditmaal tot de krantlezers gericht afscheidswoord is door geen latere penvrucht van dat slag gevolgd. ,,Driemaal is scheepsrecht'' gold *proverbialiter* ook hier: Sint Sylvester 1902 sloot Frits' loopbaan bij de oostindische dagbladpers af.

,,De nieuwe rustperiode'', zooals Van Geuns den met 1 Januari 1903 aanbrekenden tijd van Frits' leven noemde, vindt aanvankelijk onrustige wijding door de hooger aangeroerde gerechtelijke vervolgingen. Die aangaande den dienst van post en telegrafie loopt met een boete af; de andere, wegens de opiumartikelen opgezet, waarin het eerste verhoor geschied was op 22 October 1902, eindigt in revisie met een arrest van het hooggerechtshof op 15 Juli 1903 gewezen, waarbij hij zich ziet vrijgesproken van opzettelijk te hebben aangespoord tot ongehoorzaamheid aan wettelijke verordeningen en het verdedigen van hetgeen daarbij onder strafbedreiging is verboden door middel van een te koop gesteld, verkocht en verspreid drukwerk, maar het arrest veroordeelt hem tot een maand gevangenisstraf wegens ,,het misdrijf van opzetting tot haat of minachting tegen de regeering van Nederlandsch-Indië door middel van een te koop gesteld, verkocht en verspreid drukwerk, tweemaal gepleegd''.

Daar is het dan eindelijk zoover: de stoutmoedige strijder voor het welzijn van zijn geboorteland is geknipt. Van uit het civiel en militair gevangenhuis te Weltevreden zendt hij, 31 Juli 1903, zijn boek over deze strafzaak de wereld in: ,,De opiumpolitiek der regeering en de vrijheid der drukpers in Nederlandsch-Indië'', in wezen voort-

zetting van den in zake opium door hem aangebonden strijd, nu gedubbeld met verzet tegen de oostindische persbreideling.

In het nieuwmodisch ,,rusthuis'' bereikt Frits een herniewde aanbieding der eigenaars van de *Semarang-Courant*, dat hij zich aan het hoofd van hun blad zal stellen tot overvleugeling van *De Locomotief*, — met welke zijn overeenkomst om geen journalistiek te plegen op midden-Java inmiddels is geëxpireerd. Meer aanbiedingen volgen, o.a. uit Amerika van het syndicaat waarmee Frits al zoolang in betrekking heeft gestaan. Het syndicaat wil hem bij de dreigende uitbarsting tusschen Rusland en Japan naar het front sturen als oorlogsberichtgever.

Eén der redenen, welke Frits weerhouden deze opdracht aan te nemen is, dat hij de komende behandeling der indische begrooting in de staten-generaal niet wenscht te missen. Een andere, bepaaldelijk wat zijn niet-aanvaarding van het semarangsch aanbod betreft, is — meen ik wel te mogen gissen — dat, zoo sterk de journalistiek als waarheidskamp hem aantrok, evenzeer journalistiek als merkantilisme hem tegenstond. Het tweede doodde het eerste, was hem nu al genoegzaam gebleken. Hij zei me eens — ik heb 't goed onthouden — te snakken naar 't opstellerschap van een dagblad dat geen handelsonderneming was, om alles uit te kunnen zeggen wat z.i. niet verzwegen mocht worden. Na zijn tijd te hebben afgezeten, begint Frits met naar Nederland terug te gaan, neemt kamers te Scheveningen en woont — om zijn eigen woorden te bezigen tot besluit mijner ontleeningen aan zijn hectogram — ,,het afroffelen in 1903 voor 1904 der overzeesche belangen bij''.

Blijkens het in eerste instantie in de opiumstrafzaak gewezen vonnis van den raad van justitie te Batavia van 18 Mei 1903 had Frits o.m. verklaard, na zijn aftreden bij de krant voornemens te zijn zich naar het buitenland te begeven en in het woord van vaarwel van Van Geuns was gezegd, dat Frits nu waarschijnlijk de studie van het arabisch zou hervatten. Van Geuns' gissen deed niet missen, want naar luid van het ,,Obituary record of Yale graduates 1922—1923'' komt Frits in 1904 te New Haven aan; hij wordt er een discipel van de ,,Graduate school'' en gaat zich wijden aan een ,,special study in Arabic and oriental relations''. Zoo, tegen zijn vijftigste jaar kan hij dan eindelijk aan zijn lust tot studeeren voldoen.

Reeds na een jaar haalt hij zijn ,,M. A. degree''. Het *Sumatraasch Nieuwsblad* van 18 Mei 1906 brengt zijn' lezers dit nieuws in de rubriek der telegrammen als een ,,benoeming'' — echt indisch deze opvatting. Aandacht verdient het begeleidende bericht van Frits' benoeming tot lid der ,,American oriental society''.

De nu volgende tien jaar brengt Frits door in Edinburg. Zijn studiën zet hij er voort, een goed deel van zijn tijd besteedt hij er

bovendien met schrijven. Hij is nu, evenals later, zonder bepaalde betrekking. ,,Frits'' — aldus een mededeeling van zijn vriend August Allebé — ,,was medewerker aan de meest geleerde en gedistingueerde Engelsche en Amerikaansche tijdschriften''. Evenwel niet alleen tot deze bepaalde hij zijn medewerkerschap en niet alleen in zulk medewerkerschap bestond zijn werkzaamheid van litterairen aard.

Door een en ander raakt Yale niet in vergetelheid: in 1915 ziet New Haven's universiteit Frits terug. Opnieuw schikt hij zich, thans een zestigjarige, onder professoraal gehoor aan de ,,Yale Graduate school''. Hij legt zich ditmaal toe op de semitische talen en ziet zich het volgend jaar al den graad van ,,Ph. D.'' toegewezen.

Nadien blijft New Haven af en toe het oord van Frits' oponthoud — den meesten tijd nochtans brengt hij door met reizen. Dat duurt zoo tot 1920. Dan trekt de inmiddels vijf-en-zestig-jarige doctor naar Nederland..... op zoek van een baan. Ten tweeden male zijn de economieën, die hij — en voorwaar niet door niets doen — zich gemaakt heeft, verdwenen: zij zijn ten prooi gevallen aan de oorlogsnaweeën die de betreffende nederlandsche lijfrentemaatschappij knauwden. Frits staat voor zijn ouden dag..... onbloot van pecuniëele reserve.

Het verblijf in Nederland strekt zich zoover uit als tot Nijmegen, maar het is niet van langen duur. Frits steekt weldra het Kanaal over en vestigt zich te Londen. Ook zijn verblijf hier zal nog maar voor betrekkelijk kort zijn. In 't voorjaar van 1922 ontstaat een lijden aan Brightsche ziekte en dit neemt hem weg. In het Golder's Green Crematorium ter plaatse zijner inwoning wordt het stoffelijk overschot verzengd.

Frits is nimmer gehuwd geweest. Zijn, in Yale's doodenboek genoemde zuster ,,Miss Maria Scheltema of Groesbeck, Holland'' — zij woont nl. te Groesbeek in Gelderland —, ,,the only member of his immediate family still living'', schreef mij dat Frits het 't laatste jaar van zijn leven, wat huiselijkheid betreft, gelukkig heel goed heeft gehad. Hij was terecht gekomen bij een allerliefste oude dame, evenals hij, ,,a new poor'', die door den nood der tijden gedwongen kamers moest verhuren. Zij zelve, met haar oude getrouwe dienstbode, die onder alle financiëele misère bij haar gebleven was, hebben hem uitstekend opgepast, totdat de dokter Frits' opname in een ziekenhuis gewenscht vond. Maar ook toen nog zijn ze dagelijks een paar keer bij hem geweest en na zijn heengaan hebben ze hem weer bij zich aan huis laten brengen, om van daar uit naar het crematorium te worden gebracht. Ze hebben hem dikwijls gevraagd of hij zijn zuster of zijn ,,dear old friend'' (August Allebé natuurlijk) niet wilde laten overkomen, maar Frits zei altijd: ,,neen, nog niet, ik ben niet ziek genoeg, niet voordat 't noodig is!'' Hij is heel kalm, zonder

benauwdheid of pijn of wat ook en haast nog onverwachts ,,passed away''. Frits' zuster uit ten besluite dezer mededeelingen haar blijdschap ,,dat de eenzame zwerver 't op 't einde toch niet al te eenzaam gehad heeft!''

III.

De liefde tot zijn land was Frits aangeboren en van die liefde heeft hij steeds getuigd, als hij er woonde en als hij er niet woonde, en uit kracht dier liefde heeft hij steeds voor Indië in het strijdperk gestaan, 't zelfde of hij er wel vertoefde of er niet zijn verblijf had. De onderwerpen waarmee zijn brein bezig was in de onderscheidene perioden van zijn leven toonen het aan. Hetzij deze rechtstreeks, hetzij ze middellijk op Indië sloegen, niet zelden ook als ze buiten verband met Indië stonden, Indië bleek de schering te zijn en de inslag van Frits' gedachtenweefsels. Zijn hardheid en zijn zachtheid tevens ontsprongen uit het te allen tijde in zijn borst wakker leven hebbenden ,,civis Indiae sum''. Indië was voor hem hèt mooie in de wereld: men mocht er op onliefdevolle manier niet aan raken, er aldus niet naar wijzen; gebeurde het, dan sprong hij op, even geweldig in zijn hardheid als hij, bij liefdevolle bejegening van Indië, het was in zijn zachtheid. Niet echter dat nu ook alles ter aarde buiten Indië zonder bekoring zou zijn voor Frits — zulke uitsluitendheid van gevoel, van waardeering, goed passend bij geestelijk onverstand, kon het deel niet wezen van hem, wiens veelzijdigheid van belangstelling groot was, bij wien — wat meer zegt — iedere belangstelling een genegenheid was. Zet hij zijn pen tot het neerschrijven van een onderwerp, dan is er te voren tot stand gekomen een bezieling van hem door het onderwerp en wederkeeriglijk de bezieling van het onderwerp door hem. Nimmer dien ten gevolge, is zijn geschreven woord koel, immer trilt er een ziel in. Doch, let op, nooit komt de stemming des gemoeds tot overheersching: het brein laat zich bij hem geen tweede rol toebedeelen, — zij blijven altijd tegenover elkaar in evenwicht, met elkander in harmonie. De strenge, ernstige trek in zijn stijl is tegelijkertijd mooi: gelijkbaar bij den ernst en strengheid van den oudgriekschen tempelbouw, die bekoort terwijl hij imponeert.

Frits bediende zich bij het stellen zijner geschriften van het nederlandsch en het engelsch; mij althans is 't niet bekend dat hij ooit eenig geschrift in een andere taal heeft gesteld. Maar wordt mij gevraagd of hij aan andere spraken dan ook wel kennis had: daarvoor heb ik slechts te verwijzen naar zijn achtergelaten geesteskinderen, — zijn kabelverslag bleek immers al een fransch en een paar duitsche citaten te bevatten. Uiteraard bekend met een of meer indonesische idiomen, was hij bovendien thuis in klassiek latijn en grieksch en met de romaansche talen van het moderne zuid-Europa was hij ver-

trouwd. Een ideaal van hem was, zooals hij mij eens toevertrouwde, voor zooveel doenlijk de meesterwerken der letterkunst, waar hij ook de Duizend-en-een-nacht toe rekende, in het oorspronkelijk te kunnen lezen, om er het onverzwakt genot van te hebben.

Werden alle de werken van Frits bijeengebracht, zijn journalistieke penvruchten zouden er een aanzienlijke plaats in beslaan. Aanzienlijk omdat voor geen gering deel in de journalistiek zijn arbeid lag, ten bate van politiek, maatschaplijk en economisch Oost-indië; aanzienlijk mede omdat hij zoo menig levenstijdperk met krantwerk doorbracht. Ook wanneer hij niet gekluisterd was aan den dienst van de koningin der aarde hield het leveren van bijdragen aan de dagbladpers zijn bekoring voor Frits. Zoo is het mij bekend dat de lezers van *The Times* in het nummer van 22 April 1910 een artikel van zijn hand aantroffen onder den titel ,,Freehold estates in Java'', dat, moge de inhoud er van mij ook onbekend zijn, toch — naar ik meen — den schrijver wel niet anders kan doen kennen dan als ,,een voorstander van het opruimen der particuliere landerijen, welker voortbestaan in een welgeördenden staat geene verschooning kan vinden'', zooals hij zich uitdrukte in zijn ten zelfden jare geschreven ,,Een en Ander''.

Had hij zich gekeerd tegen de regeering toen hij in 1886 de partij opnam van willekeuriglijk door haar behandelde eigenaars van gronden als hierbedoeld, de regeering vond hem evenzeer tegenover zich waar zij in gebreke bleef ,,de anomalie der souvereine rechten van particuliere landheeren op te heffen'', naar ik mij nogmaals veroorloof uit Frits' ,,Een en Ander'' aan te halen. Op dit punt blijft hij doorgaan: van 1885 tot het genoemde jaar 1910 — mogelijk zelfs nog langer — wijdt hij er artikelen aan, geheel of gedeeltelijk, in *De Locomotief*, het *Bataviaasch Nieuwsblad*, het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, in *De Indische Gids* en in andere periodieken.

Op het punt van den opium is Frits ook blijven doorgaan. Aanvankelijk, in *De Locomotief* en *De Indische Gids*, schrijft hij fel tegen de schandalen der pacht en toont hij zich een der eerste voorstanders van een regie naar de beginselen volgens welke zij, in aansluiting met de ontwerpen van Van Dedem, zou worden ingevoerd. Ik verwijs hier bijv. naar Frits' bijdrage aan *De Indische Gids* van 1894: ,,Fiat justitia. Drie officiëele stukken betrekking hebbende op de Nederlandsch-Indische opiumpacht, uitgegeven met verklarende aanteekeningen tot toelichting van den oningewijde'', onderteekend — in letterkeer — ,,Ethel Mac S.''. Maar als dan de met grooten omhaal van liefde voor den inlander aangekondigde verbetering in den erkend schandelijken toestand schipbreuk lijdt op het geld, niet volgens het programma wordt uitgevoerd wijl de fiscus zijn eischen heeft, — dan acht hij het zijn plicht als indisch journalist tegen zulk een

toepassing der opiumregie op te trekken. Sedert zijn aanvaarding der leiding van het *Bataviaasch Nieuwsblad* deed Frits dat in verscheidene artikelen waarvan een zeker deel afgedrukt is als eerste gedeelte van zijn voormeld boek van 1903 over de indische opiumpolitiek en drukpersvrijheid en andere aangehaald zijn in de bij de behandeling zijner strafzaak door hem persoonlijk bij het hooggerechtshof ingediende memorie van revisie. Hier moge bij worden ingelascht, dat mr. A. Maclaine Pont, Frits' toenmalige rechtsgeleerde raadsman, die bij deze gelegenheid mede den hove een memorie aanbood, daarin Frits' evengenoemd stuk aanvanklijk prees als een ,,doorwrochte studie'' over het dubbelonderwerp in rede, en die verhandeling nader meer omstandig roemde als ,,de omvangrijke en belangrijke studie, getuigend van een meesterschap over het onderwerp daarin behandeld''. Einde 1913 nog hield de oostindische opiumkwestie Frits' boezem in zoo onkalme beweging dat hij van uit Edinburg aan *De Indische Gids* een stuk inzond over ,,Opium en Nog Wat''; het vond opname in de Januari-aflevering van 't genoemde maandschrift.

Als Frits éens beet had, liet hij — tenzij door deugdelijke argumenten overreed — niet meer los, doch hij beet nooit toe dan wanneer hij het openbaar belang in 't gedrang zag geraken. De te zijnen tijde, en ook eerder en later, ondeugdelijk werkende indische post- en telegraafdienst heeft het almee ervaren. Geens dings scheen Frits eerder moede te worden, dan der ruste. Dat moest men wel denken als men zijn doening gade sloeg. Dat hoort men ook klinken uit de woorden op bladzijden 97 en 98 zijner memorie, — woorden wier herdruk ook om andere reden hier, waar ik Frits' bezigheid als dagbladredactie-hoofd bespreek, gerechtvaardigd is: ,,Voor den journalist, zich de hooge roeping der drukpers bewust, is de arbeid van elken dag een veldslag in den strijd om de waarheid en elke nacht een soort van bivak waarin hij zich voorbereidt op den nieuwen marsch naar het licht welken de volgende morgen brengt in het vijandige land der duisterlingen. Voor hem geldt meer dan voor anderen wat de apostel Paulus vernam van de stem te Corinthe: Zijt niet bevreesd, maar spreek en zwijg niet! En hij spreekt snel, dit eischt zijn beroep, zonder gelegenheid tot veel wikken of wegen: het Openbaar Ministerie moge er aan twijfelen dat artikelen als de geïncrimineerde in den tijd van niet meer dan een uur worden geschreven, soms ook gezet en gecorrigeerd en gedrukt daarbij, toch is het zoo. Het behoeft geen verwondering te baren dat de woordenkeus hieronder wel eens lijdt. Heeft in andere werken van den menschelijken geest de vorm vaak meer beteekenis dan de inhoud, het innerlijke wezen, niet aldus bij de courant, bij courantenartikelen welker vorm vervliegt, schaars langer leeft dan een dag, maar welker gedachte door kracht van uitdrukking moet vastgrijpen in het gemoed, het brein van

den lezer, om te blijven. Jagend, jakkerend tegen de uren, tegen de minuten, de seconden op, is het den journalist te vergeven dat hij belangrijke waarheden zelden kalm zegt.....".

Hadden vroeger mannen als Eyssell van de *Soerabaja-Courant* en Haakman van het *Bataviaasch Handelsblad* Frits erkend in zijn beteekenis, — had met name de laatste een open oog voor het heroïsche in Frits' journalistieke gestie, — het was voorbehouden aan Van Geuns om meer in den breede die beteekenis in het licht te stellen. Van Geuns getuigde, toen Frits het *Bataviaasch Nieuwsblad* verliet, dat dit heengaan hem leed deed. „Niet", ging hij verder, „dat ik het in alle opzichten eens ben met zijn klassiek: Ceterum censeo Carthaginem esse delendam — vrij vertaald: de post- en telegraafdienst moet van onder tot boven worden gereorganiseerd —, maar hij was eerlijk, volstrekt eerlijk. Hij plooide noch transigeerde, hij schreef heen wat hem uit hoofd en hart kwam. Zelfs de erkenning van het bestaan van parti-pris kan [aan] deze uitspraak niet derogeeren: zonder aanzien des persoons trad hij in het krijt voor wat hij de belangen van Indië achtte. Waar men al te vaak ziet dat dagbladleiders aan het streven om hun courant te pousseeren de zucht naar kritiek ondergeschikt maken, daar zij lof voor de voornaamste karaktereigenschap des heeren Scheltema en daar zij tevens het oordeel over zijn journalistieken arbeid niet hard. Uit een belletristisch en wetenschappelijk oogpunt vond deze arbeid algemeen waardeering. Begaafd met veel literairen aanleg — de heer Scheltema is de auteur van eenige zeer goede romans en novellen —, heeft hij door breede studie (op den grondslag eener gedeeltelijke gymnasiale opleiding) zijn schrijfvermogen ontwikkeld en [zijn] smaak gekuischt. Zoo waren zijn leaders zorgvuldig afgewerkte, keurige opstellen, wier synthetisch karakter intusschen niet altijd bevorderlijk was aan de verteerbaarheid: de heer Scheltema was vaak meer literator dan journalist. De tegen hem ingestelde vervolgingen zijn volstrekt niet de aanleiding tot zijn aftreden: de heer Scheltema toch blijft expres in Indië om het verloop dezer zaken af te wachten en bij veroordeeling zijn straf uit te zitten. Dit pleit opnieuw voor zijn karakter, — dat trouwens in zijn opmerkelijke loopbaan voldoende uitgekomen is."

Aan Frits' arbeid voor de dagbladpers sloot zich zijn werkzaamheid voor tijdschriften: het kwam in hooger-voorkomende regels reeds tot utidrukking. Deze tijdschriftelijke bedrijvigheid had niet zelden ook een zelfstandig karakter en stond dan veelmaals in verband met Indië. Stalen hiervan zijn „a most fascinating record" — naar zeggen der *Westminster Gazette* — „of the lives and customs of Javanese mothers and babies" in de Januari-aflevering 1913 van de *English woman;* de verhalen „Sry Nagasary" en „Roostam, the Game-Cock" in het April-Juni-nummer 1919 van *The Journal of*

American Folklore; een levensbericht van dr. J. L. A. Brandes in *The Nation* van 1905; de opstellen ,,In Java: the Valley of Death'' in de *Asiatic Review* van 1915, en ,,The Rhio and Lingga Archipelago'' in *The Colonial Office Journal* van 1911/1912; het artikel ,,New China asserting herself'', handelend over de chineesche beweging in Nederlandsch-Indië en voorkomende in de *Empire Review* van 1912. In 1899 maakte Frits *De Indische Gids* dienstbaar aan het uiten zijner bewondering en erkentelijkheid voor ,,De nieuwste vindingen van Dr. C. de Mooy'', den laatstelijk op 10 Maart j.l., bij gelegenheid van zijn negentigsten verjaardag, gehuldigden oud-hoofdofficier van gezondheid van het oostindische leger. Tien jaar daarna, in 1909, stond Frits aan *De Gids* af het hoogergenoemde ,,Indië, zestig jaar geleden'', daarmede — daad van piëteit — als 't ware nogmaals aan het woord latend zijn in 1870 verscheiden vader.

Tot Nederland wendt Frits zich in zijn opstel ,,Amsterdam and Rembrandt Harmensz. van Rhyn'', dat een relaas geeft van zijn ,,pilgrimage to the place where [the great master] took shelter (No. 184, Rozengracht) when dark clouds gathered round him''. Andermaal toeft zijn geest in Nederland, wanneer hij verhaalt van ,,Anna Maria van Schuurman and the Labadists''. *The Antiquary* nam deze bijdragen op, onderscheidenlijk in December 1910 en Januari 1912. Hoor hem in de volle geestdrift van zijn schoonheidminnend hart zeggen van Amsterdam, dat het ,,hides treasures of the first magnitude in the squalor of her seemingly most uninviting precincts, like those striking effects of light and colour charmed out of shade and darkness by the great painter she attracted from Leyden etc.''; en van Friesland, dat zijn ,,monotony lends the country a charm all its own, earth and air, heavy with moisture under a hazy sky, combining to produce those splendid effects of light and colour the Dutch painters of landscape know how to catch and secure on canvas etc.'' De lagunenstad aan de Adria gedenkt hij in zijn ,,Venice delivered'', geschreven te New Haven en opgenomen in de *Sewanee Review* van October 1919. Aan de islamitische wereld, oud en nieuw, schenkt hij aandacht in ,,Muhammedan influences'', gepubliceerd in de *Asiatic Quarterly Review* van 1911, ,,Arabs and Turks'' in het *Journal of the American Oriental Society* van 1917, en ,,Music in Moslem Spain'' in de Mei 1919-aflevering van *The Dublin Review*. Dit laatste oordeelde *The Academy* te zijn ,,A most interesting article'' en merkte er verder over op: ,,It is, in fact, a good deal shorter and a good deal less comprehensive than it might profitably have been, seeing the interest and remoteness of the subject''.

Frits' bezigheid met de pen was — gelijk vermeld in zijn hooger weergegeven karakteristiek en kritiek als man van letteren door Van Geuns — in den loop der jaren ook in boekvorm tot uiting gekomen:

Het jaar 1912 gaf aan de geschriftenrij in boekformaat een toevoeging van twee deelen, beiden van oostindischen inhoud. ,,Monumental Java'', dat bij Macmillan & Co., Limited, te Londen verscheen, het omvangrijkere, doet Frits nog weer van een andere begaafheidszijde kennen dan zijn vorig werk, door de ,,vignettes after drawings of Javanese chandi ornament by the author''. Met fijn gevoel is dit heel mooie boek met heel mooie illustraties, handelend over heel mooie kunstscheppingen in een heel mooi land, door Frits opgedragen aan zijn ,,dear cousin and friend Professor August Allebé Director emeritus of the Netherlands state academy of the fine arts at Amsterdam''. Het andere boek van 1912, deel der serie-uitgave van Adam and Charles Black te Londen ,,Peeps at many lands'', heet ,,Java''; het is in klein kwarto-formaat, telt een kleine negentig pagina's en is versierd met een twaalftal bladzijgroote prenten in kleuren naar het schilderwerk van Hugo von Pedersen, den kunstenaar die indertijd met palet en penseel Oostindië doorreisde. ,,A true fairy land'', ,,A land of plenty'' en ,,The bride of the endless water'' zijn de drie namen waarbij Frits er Java in noemt; Batavia en Buitenzorg zien er zich elk een eigen hoofdstuk in toegewezen, onder den titel ,,The queen of the east'' het eene en ,,Out of trouble'' het andere; de Preanger-regentschappen, ,,a piece of heaven fallen on earth'' gelijk — naar Frits' mededeeling — dit grootste en mooiste van Java's gewesten is genoemd door ,,an Italian enthusiast'', wordt geëerd met een afzonderlijk hoofdstuk dat tot opschrift heeft ,,The garden of spirits''. Genoeg om eenig denkbeeld te geven van den toonaard dezer lieve, maar ook degelijke, publicatie. Als rechtstreeksche vrucht der universitaire studiën van Frits verscheen het — in jaargang 1922 van *De Indische Gids* aangekondigde — boek ,,The Lebanon in turmoil. Syria and the Powers in 1860. Book of the marvels of the time, concerning the massacres in the Arab country, by Iskander Ibn Yaq'ūb Abkāriūs. Translated and annotated and provided with an introduction and conclusion by J. F. Scheltema, M. A., Ph. D.'', uitgegeven door de Yale University Press te New Haven, Humphrey Milford te Londen en de University Press te Oxford. Door de ongunst der tijdsomstandigheden heeft Frits met dit werk van groote eruditie de tegenspoed moeten ervaren dat alles, waar arabisch letterschrift bij te pas kwam, achterwege moest worden gelaten. Omvangrijke bemoeiingen van den auteur in taalkundige en andere richting zijn daardoor kopij moeten blijven. En het lot van geen geboorte door en uit de pers te hebben gekregen, deelt tot dusver de van Frits' nagelaten papieren deel uitmakende oostindische zedenroman ,,The Sacred Bowl''. In het engelsch geschreven, dragen de personen nederlandsche namen, maar de geografische aanduidingen zijn verdicht. Zoo heet een der beide landen Rapaxonia en het andere

Ka Indahan. ,,Prachtland'' en ,,Roofstaat'' vinden Indië en Nederland zich aldus in het boek betiteld, — tot verwondering allicht niet van hem, die zich de noot in ,,Monumental Java'' te binnen brengt, aan den voet van bladzij 207, bij het in den tekst gebezigde woord ,,Insulinde'': ,,The very appropriate name bestowed on the Dutch East Indies by Eduard Douwes Dekker (Multatuli), Holland's greatest writer of the preceding century''. Frits' gevoel voor dezen lettergroote ging gewis niet alleen uit tot zijn artisticiteit.

IV.

,,Een rollende steen vergaart geen mos'' zei Frits me eens, daarbij doelende op den toestand zijner financiën, tijdens zijn tweede indische arbeidsperiode voor de dagbladpers. 't Is waar: bekleven had het aardsche slijk niet aan hem bij zijn reizen en trekken door de wereld, zijn bezig zijn voor langer of korter tijd met de meest uiteenloopende bezigheid op de verst uiteengelegen oorden van het aardrijk. Wat Frits in zijn hoedanigheid van rollenden steen daarentegen wel vergaard had, waren kennis en ervaring, geschiktheid en wetenschap. En onder 't rollen was niets afgesleten van de vastheid en het hoekige van zijn karakter, niets van zijn ijver, zijn onbaatzuchtigheid, zijn weetgierigheid of zijn teer gevoel voor al wat lieflijk is en wel luidt, niets ook van zijn geest van verzet tegen het goevernement van Indië welke in waarheid was de reactie die in hem te voorschijn riep iedere tegen het belang van Indië's volk of land, voortbrengsels of eigendommen, zich richtende actie van dat goevernement.

Frits was, voor zoover een sterveling het kan wezen, vleeschgeworden oprechtheid en schier voorbeeldeloos waren zijn denk-, werk- en wilskracht. Zijn indische geboorte — zij het ook uit nederlandsche ouders — was zijn trots, niet een ledige, een ijdele trots, maar een die in zijn bewustzijn hem een last van plichten, van verplichtingen had opgelegd, — en het is uit vorige deelen dezer proeve gebleken hoe Frits zich van die plichten en verplichtingen heeft gekweten, heel zijn levenstijd getuigend met den gewetensernst en de onvermoeidheid van een profeet vóor het goede *van* Indië, tégen het kwade *voor* Indië. In dit opzicht worde vooral niet voorbijgezien, dat in Frits' tijd Indië er heel anders voor stond ten aanzien van de behandeling die het van Nederland ondervond dan thans. Ontegenzeglijk heeft Frits met zijn ijveren voor Indië, en niet het minst met zijn door Van Geuns in een bepaald geval — maar waarom? — gewraakt ,,Ceterum censeo'', grootelijks er toe bijgedragen dat in de goevernementeele manieren van Den Haag en Buitenzorg jegens Indië gaandeweg ethiek de plaats is gaan innemen van uitbating.

Dit schenkt goede reden aan de meening dat Frits voor Indië behoort tot de mannen van beteekenis, en dit oordeel — ik mag het

wel met zekerheid vertrouwen — zal er niet op achteruitgaan wanneer te eenigen dage al zijn nagelaten papieren ter inzage open zullen liggen. Zijn naam en faam zullen dan stijgen.

Wanneer het eenmaal zóover zal zijn, dat Indië niet meer het roeibootje is dat, door een tros voortgezeuld, achter de tjalk Nederland aanzwengelt, wanneer Indië als vrije staat zijn eigen koers zal bepalen, — alsdan zal Indië in het verleden rondkijken en daar naar zijn ,,voormannen'' omzien. Het kan niet missen of het oog van 't vrije Indië zal dan ook verwijlen bij den Frits dezer levenschets, bij de figuur van Johann Friederich Scheltema: die geleefd heeft in Indië's schoon, geleden heeft met Indië's wee, gewerkt heeft voor Indië's wel.

Delft, April 1924.

Over het Animisme,

DOOR

P. C. VAN DER WOLK.

IV *)

Het is van fundamenteel belang overtuigd te zijn van het elementair-psychologische feit, dat de uitwerping der gedachten, gevoelens, begeerten die door de samenleving niet getolereerd worden, niet is een uitvoeisel van overweging of ,,geloof'', maar een physiologische hersen- of levensfunctie, een elementair lichaams-proces. Zooals het lichaam van huis uit de nuttige, doelmatige eigenschap bezit ,,vreemde lichamen'' die binnen gekomen zijn, zooals een kogeltje, een splinter of speld enz., actief naar de oppervlakte en naar buiten te werpen, zoo hebben ook de hersenen van huis uit de elementaire eigenschap gedachten en gevoelens die, door verbod, niet in het lichaam thuis behooren actief vàn zich te werpen, naar buiten te projecteeren, te overdragen. Hiervoor is geen ,,ziele-leven'' noch ,,een ziel'' van noode. Die overdraging van het eigen gedachte-leven komt uit den aard der zaak neer op een naar buiten projectie van een tweede Ik. Dit proces nu, is het echte, zuivere Animisme. Het Animisme is niet iets dat ontstaan is gedurende de z.g. ,,ontwikkeling'' van den mensch, noch minder een kwestie van systeem of overweging, evenmin dus een ,,geloof''. Het overdragingsproces is een physiologisch doelmatigheids-automatisme van het lichaam, de hersens, het leven. Het is een psychische reactie, een psychische reflex, inhaerent aan het leven als zoodanig, een automatische veiligheidsklep om het psychische leven tegen ongewenschte aandoeningen te vrijwaren. Er is geen sprake van logica. De opvatting dat het animistische denken verklaard kan worden door een studie te maken van de logica der primitieven, is ten eenen male onjuist en strijdt met de psychologische grondbeginselen van het Animisme. Animisme is geen waarnemen, maar reageeren; geen activiteit maar passiviteit.

---

*) Slot. No. III verscheen in de Januari-aflev. 1924.

De psychische reflex der overdraging bezit als zoodanig en bezat dus aanvankelijk geen gevoelswaarde, en is dus ook niet de uiting van een of ander religieus gevoel. Het religieus gevoel is verre van elementair. Met het religieuze gevoel staan wij reeds midden in de hevigste verdringingen met sterke affectwaarde. In het religieuze gevoel predomineert zeer zeker de overdraging, maar bezet door een psychischen druk. Het religieuze gevoel is een functie van de ziel, en treedt dus eerst op als deze laatste zich gevormd heeft.

De animistische naar-buiten-werping kan tot uiteenloopende ,,geloofs''-resultaten voeren, en heeft er dan ook toegevoerd. De gedachten en gevoelens kunnen als één geheel, dus als een totaal ,,tweede Ik'' naar buiten worden geworpen: dit geeft het aanzijn aan een Godsidee zonder meer, waarin dan ook álle menschelijke eigenschappen, zoowel de fraaie als de minder fraaie in vertegenwoordigd zijn; een naar-buiten-projectie van een drang naar al-wijsheid, al-liefde, al-goedheid, al-macht (vooral dit laatste), terwijl maar al te zeer de eigen onmacht, gebrekkigheid, hulpeloosheid gevoeld wordt. Doch men suggereert zich een hooger, vooral een machtiger Ik'', terwijl de goed geloovige zich dát hooger en machtiger ,,Ik'' zelfs in zijn gedachten realiseert: dit machtiger ,,Ik'' is God. En zoo sterk is deze onderbewuste realisatie dat men zich in de ure der vervoering zich zèlf goddelijke macht suggereert en zich een roes drinkt in eigen wenschen en begeerten. De almacht der gedachte maakt van ieder goed geloovige een god. Het gebed is een magische handeling van hoogste potentie.

Naast eene overdraging van eigen gevoelens in één totaliteit zonder meer, komt eveneens voor een scherpe splitsing in hoogere en in minder mooie gevoelens en in verband hiermee dus ook een overdraging in twee ,,tweede Ikken'', een hooger en een lager, een goed en een slecht, afhankelijk van de mate en den aard van de verdringingen die de samenleving oplegt. De hopelooze verlangens naar macht, naar rechtvaardigheid, naar geluk, leiden tot een almachtig, een al-goed God, waar tegenover de Duivel met al zijn boosheid. Een extreeme overdragings-uiting in dezen zin uit zich resp. in mystiek en hekserij.

Voorts kunnen echter de verschillende gedachten, begeerten en gevoelens ieder apart in een overdraging geworpen zijn, hetgeen het aanzijn geeft aan wat bij den een polytheïsme heet en bij den ander demonisme, geestendom. Draagt de naar-buiten-projectie een specifiek fetichistisch karakter doordat zij speciaal in de dingen rondom gesitueerd wordt, dan geeft het weer het aanzijn aan een pantheïstische wereldbeschouwing.

Men zij vooral niet te angstig den zoogenaamd ,,primitieven'' mensch abstraheerend vermogen toe te kennen. De pijnlijke zorg waarmee ethnologen alles in het werk stellen om den ,,primitieven''

mensch zoo zwakzinnig mogelijk te maken opdat deze zich toch vooral niet boven het dier zou verheffen, berust op niets, en is slechts weer een uiting der ontwikkelingsleer-manie. Droomen en hallucinaties, die van immaterieelen aard zijn, onafhankelijk van de materieele voorstelling die men er zich van *maakt*, en die steeds in het allerinnigste verband staan tot weggedoken eigen gedachten, wenschen en begeerten, steunen onmiddellijk de ,,voorstelling'' van demonen, goden of een Godheid. En dan; wat zijn eigenlijk abstracties. Komen zij bij ons, de hoogontwikkelden en hoogbeschaafden, *werkelijk* voor?

Het Gods-begrip is dus inderdaad een typische vrucht der menschelijke denkwijze, denkmechaniek, iets inhaerents aan de menschelijke hersens, waaruit het automatisch, noodwendig ontstaan is als gevolg van de animistische overdragings-mechaniek. Daarom is het ten eenen male uitgesloten dat het Gods-idee ontstaan is uit het vorst-begrip, of uit vereering van een of anderen voorvader; evenmin is het een uitvoeisel van vrees. Het Godsbegrip moet onmiddellijk reeds als abstractie in de menschelijke hersens hebben post gevat, zonder dat er aanvankelijk ook in het minst sprake was van vereering of godsdienst, evenmin van religieus gevoel. Het Godsbegrip is in wezen een animistisch, dus overdragings-automatisme zonder affectwaarde. Het religieuze gevoel komt pas later op..... als de ziel begint te ontstaan.

Dit alles geldt eveneens voor het demonisme, het pantheïsme, het veel-godendom.

Al deze verschillende wijzen van overdraging hebben zich bij de verschillende volken en rassen gemanifesteerd; en waar het op aan komt is dit: men moet inzien dat het alles uitingen zijn van één-zelfde elementair levens-proces; en dat al deze uitingen gelijkwaardig zijn; en dat er geen sprake is van meer of minder primitief; en dat het hooger of lager zijn van een ,,geloof'' niet het wezen raakt maar hetgeen een zich allengs ontwikkelende samenleving er noodwendig aan heeft moeten toevoegen.

Al deze overdragingsvormen zijn gelijkwaardig en hebben tegelijkertijd plaats gehad. Van verschillende naast elkaar levende volken of stammen kan de een het demonisme, de ander een monotheïsme, weer een ander een pantheïsme verkozen hebben. Het zou dwaasheid zijn den gemeenschappelijken animistischen wortel over het hoofd te zien en te willen gaan wikken en wegen welke godsdiensten primitiever of minder primitief zijn en hoe ze *dus* uit elkaar zijn ontstaan. Want dit laatste, de ontwikkelingsgeschiedenis zit den wetenschappelijken menschen van de laatste halve eeuw wel geducht tot in hart en nieren ingevreten. Er schijnt zoo lang te worden gepeuterd tot een ontwikkelings-systeem in elkaar is gezet. Steeds moet er weer naar nòg primitiever toestanden terug. Het begrip ,,Mensch''

bestaat tegenwoordig niet meer; men kent alleen maar het dier en God. In de moeizame uiteenpeuteringen om tot steeds primitiever ,,gelooven'' en ,,godsdiensten'' te komen is het een prutsen tot in het ziele- en denkleven van het dier; en het toekomst-ideaal is een godsdienst- en geestes-geschiedenis van den mensch die aanvangt bij de protozoo, en via sponzen, kwallen, zeesterren, lint- en andere wormen enz. enz. ,,opklimt'' tot iets waaraan niet zoo heel veel ,,menschelijks'' van is overgebleven. Het begrip ,,Mensch'' als iets op-zich-zelf-staand-compleets, is er totaliter uit, tegenwoordig. Wij zouden verder komen in de ,,geesteswetenschappen'' indien wij de oer-mensch niet zoo ver van ons af zetten; nog beter: de heele oer-mensch en de z.g. primitieve mensch ten eenen male afschaften, en een mensch een Mensch noemden, en voorts beseften dat wij allen animisten gebleven zijn in hart en nieren, dus oer-menschen.

Men is in de war gebracht door de eischen die de samenleving is gaan stellen. De ingewikkelde samenleving gedoogde niet meer de onvoorwaardelijke, rücksichtslooze naar-buiten-projectie der gevoelens en gedachten die als consekwentie had het afschuiven van iedere verantwoordelijkheid. De beschaving treedt op met haar gewelddadige verdringingen; het ,,geweten'' treedt op, en de ,,ziel''.

De ziel is inderdaad een typisch menschelijk product; ze is een produkt, ontstaan, gevormd, een ,,vreemd--lichaam'', maar desniettemin een typisch menschelijk iets. Alleen menschen hebben dan ook een ziel. Door de verdringingen, die eigenlijk tégen de elementaire geestesfuncties van het leven ingaan, anti-animistisch zijn, is in het menschelijk lichaam een gedachten- en gevoels-complex ontstaan, dat wij met recht een op zich zelf staand psychisch ,,orgaan'' zouden kunnen noemen, en dat men den naam pleegt te geven van ziel. De *ziel* is een veel jonger iets dan het elementaire animistische overdragingsproces. De begrippen God, Duivel, Demonen enz. bestonden reeds toen door de veringewikkelde samenleving de ,,persoonlijke ziel'' begon op te komen. De ziel is inderdaad een nieuw-vorming. Het Gods-idee (inclusief dat der demonen enz.) is aanwezig op het moment dat de mensch dáár is. Op de vraag of het Gods-idee den mensch ,,aangeboren'' is, mag men ,,ja'' antwoorden, als maar niet geëischt worde dat àl den menschen speciaal het *Gods*-idee inhaerent is: demonisme, pantheïsme, polytheïsme zijn óók gelijkwaardige uitingen van precies hetzelfde overdragings-mechanisme. Doch te midden van zijn God en goden en demonen stond daar de mensch zelf nog zielloos, leeg, alles uit het lichaam weg-geprojecteerd.

De ziel is dat onderbewuste complex van verdringingen welke door de beschaving aan de samenlevende menschen zijn verordonneerd. Daarom is de ziel dan ook een typisch beschavings- en dus een typisch menschelijk begrip. Bij ieder mensch wordt dus van voren

af aan de ziel gemaakt. Het is niet onwaarschijnlijk dat een persoon bij de geboorte een bepaalde predispositie (door constitutie, al of niet in verband met erfelijkheid) voor een bepaalde ziel meekrijgt. Wij zouden kunnen zeggen dat het *karakter* de functie is van een bepaalde predispositie om op bepaalde prikkels op een bepaalde manier te reageeren; terwijl *de ziel* de functie is van een bepaalde predispositie om bepaalde indrukken op een bepaalde manier te verwerken; ,,verwerken'' vooronderstelt dus een binnen-zich houden, af of niet als verdringing. Van een karakter zou men dus eerder kunnen zeggen dat een mensch dit van huis uit meekrijgt, terwijl de ziel een geleidelijk opbouwsel is gedurende het leven, zoodat zij den aard krijgt van een ,,orgaan''. En al is het nu bijkans niet denkbaar dat de predispositie voor een bepaald karakter geheel niets te maken zou hebben met die der ziel, zoo is het toch kenmerkend, dat uitingen van karakter en ziel bij een en dezelfde persoon tegengesteld kunnen zijn. Een ziel kan zich gedurende een leven allengs tegen het primaire karakter in ontwikkelen. Als de ziel het overwicht in het leven krijgt, kan zich een persoon totaliter in zijne gedragingen veranderen, al is er dan niets aan het karakter veranderd. Een karakter verandert niet, dat is meer iets physiologisch. In de praktijk zal het uit den aard der zaak niet steeds even gemakkelijk zijn karakter en ziel te onderscheiden: daarvoor moet men iemand door en door kennen, van jongs af aan.

Een ziel ontstaat dus langzamerhand; men wordt zonder ziel geboren. Deze is ten slotte de functie van opvoeding en algemeene levensomgeving, in wezen van de mate en den aard der verdringingen die de wereld hem oplegt. Weliswaar gaan deze het geheele leven door, zoodat het geheele leven door aan den opbouw van de ziel gewerkt wordt, doch de ervaring leert dat de feitelijke grondslag, die dan ook het geheele verdere leven beheerschen zal, in de jeugd, ja..... in de prille jeugd reeds gelegd wordt.

Ook is het pas de aanwezigheid van een ziel dat den mensch ,,rijp'' maakt voor een ,,hoogeren'' godsdienst. Een ,,hoogere'' godsdienst ontstaat als het echte genade-begrip wordt ingevoerd. Het genade-begrip, intusschen, werpt een blik vol beklemming in den afgrond van het menschelijk bestaan, op de diepe tragiek der verdringingen. Ziel en genade zijn onafscheidelijk met elkaar verbonden. Het genade-begrip is een mijlpaal in de geschiedenis van het menschelijke denken. De samenleving eischt de eigen-verantwoordelijkheid. Zij mag niet van zich afgeschoven worden, noch op God, noch op den Duivel. De samenleving eischt een opproppíng der verboden gedachten, der zonden. Dan blijft den mensch niets anders over dan de genade, waarmede wij midden in de heilsleer staan, een pogen van den mensch, om, evenals in zijn ethica, een compromis te treffen

tusschen de onverbiddelijke eischen van de samenleving en zijn animistische tendenzen, van welke laatste de verschillende soorten heilsleeren sterk doortrokken zijn: steeds zooveel mogelijk trachten de verantwoordelijkheid voor zijn doen en laten van zich af te schuiven om die te laten dragen door invloeden van buiten waar niets aan te doen is. De predestinatie, de karma-leer, de leer der erfzonde: het is alles verkapte, d.w.z. verphilosofeerde demonenleer in den zin der ras-echte animisten; het nirwana, de hemelsche vreugden willen als hoogtepunt van het mensch-zijn doen zien de vrijmaking van die invloeden. Want een mensch blijkt pas goed een mensch in nirwana en tusschen engelen en hoeries; vóór dien zit er wat aan hem vastgekleefd wat niet bij zijn eigenlijke menschheid hoort. En dit typisch animistisch idee woekert zelfs door tot in de gewone, profane philosofie, waar we het terug vinden in het beroemde ,,Ding an sich''. Het ,,Ding an sich'' en de ,,Mensch an sich'' zijn de dingen en de menschen zonder de animistische ,,demonen''. Het is een kenmerk van de godsdiensten dat zij immer de passiviteit prediken. De activiteit, het doen en handelen, het denken, kortom, het feitelijke Leven zèlf, is demonen-werk. Het bewuste ,,willen'', het bewuste ,,willen weten'' is uit den booze; het is door demonen geleid en opgewekt en het brengt den mensch maar àf van zijn feitelijke mensch-zijn. Maar ter zelfder tijd geeft het daarom den mensch recht op genade, vooral als het zware geschut der erfzonde mede in het vuur wordt gebracht.

Een mensch wordt pas waarlijk mensch als hij zich van het leven afsnijdt, ascetisch en in één richting mediteerend, met als hoogtepunt het Nirwana, gedachteloos, leven-loos en toch levend. De Oostersche godsdiensten, met name de Indische, vertoonen deze animistische trek uit den aard der zaak veel sterker en het is volkomen verklaarbaar dat, naarmate de Westersche beschaving het conflikt-systeem in steeds heviger graad doet toenemen, de Westerlingen hoe langer hoe meer zich het animisme in meer geconcentreerden en meer duidelijken vorm toewenden, al weten ze niet *wàt* ze eigenlijk zoeken bij die verheerlijking van de ,,Oostersche ziel''. De Indische philosofie, die een heilsleer beteekent, predikt het ,,niet-handelen''; poneert de tegenstelling ,,doen'' en ,,zijn'', waarvan het ,,zijn'' de waarheid en het geluk beteekent, predikt het Nirwana als zaligheidstoestand.

Dit alles is niet anders dan de tot wijsheid verheven levenshouding van den eersten den besten Inlander, ras-echt, open en blootliggend animisme. Vooral thans, in onze benarde tijden van ellende en malaise, van te pletter geslagen verwachtingen, nu de heele wereld zoekt naar ,,de schuldigen'', ieder op zijn gebied en zijne wijze, nu de heele wereld vol is van schuld en schuldgevoel: nú vooral komt sterker dan ooit het intense verlangen om schuld en

schuldgevoel van zich af te schuiven, de verantwoordelijkheid van zich af te schuiven.....; maar dan staan wij midden in den animistischen gedachtengang! Het streven naar een levenshouding om de verantwoordelijkheid van zich af te schuiven, is een onbewust streven naar een animistische levenshouding, een animistischen ,,godsdienst''. Vandaar de blik die het Westen werpt naar het Verre Oosten en naar den Evenaar; vandaar het flirten met de ,,Oostersche ziel'' en de omhelzingen met de ,,Indische Wijsheid''. De westersche wereld die zich rot voelt van schuld en zonde, grijpt naar het animisme dat in principe geen persoonlijke schuld en geen persoonlijke zonde kent.

De wet van het Karma wordt door de dogmatici der theosofen ietwat pasklaar gemaakt aan het westersche verantwoordelijkheidsgevoel, doch in de praktijk viert de animistische grondslag het hoogtij. Het is verbazingwekkend hoe door en door animistisch de theosofie; hier komt alles wat van ,,heidensche'' denkwijze op aarde bestaat te zamen. Natuurgeesten, elementalen, demonen, geesten, zielen..... de heele natuur is er mee bevolkt en ons doen en laten zijn slechts hunne functies en dit met voordacht om de verantwoording van zich af te schuiven, hoezeer de dogmatici zich ook kronkelen en wentelen om hun leer den bodem te geven van ons westersch zondegevoel. Want de kwestie waar het in eerste instantie om gaat is niet; wat hebben de Westersche dogmatici van die ,,Indische Wijsheid'' gemaakt en wat gelieven ze als zuivere leer op te dienen, (want dit zou misleidend zijn) maar wel: welke instinkten heeft hen naar de ,,Indische Wijsheid'' geleid en wat zijn de eigenlijke, diepere, weliswaar onbewuste, verlangens die den Westerling drijven naar de philosophie des Evenaars. De Theosofie (en met haar het Spiritisme, óók zoo'n teeken des tijds!) is zuivere demonen-leer. De theosoof denkt als een Inlander; vandaar het gedweep met de zoogenaamde ,,Oostersche ziel''.

Ook het ,,religieuze gevoel'' is van secundairen aard en een uitvloeisel van de ziel-vorming, dus van opgestuwde conflikten. Het religieuze gevoel is zelfs een typische uiting van een toestand van opgestuwde, bezwaarde zielsconflikten, en treedt het scherpst op in die momenten waarin een tegenstelling gevoeld wordt tusschen de eigen bezwaardheid en de vrede en liefelijkheid buiten de ziel: een avondstemming, een heerlijk landschap, de stilte, de schoonheid in allerlei vormen, een kerk, een klooster. Dàn dringt naar voren de erbarmelijke gespletenheid van het eigen ik; dàn welt naar voren den drang om vrede te hebben, geluk en voor het oog van de ziel schemert op een ,,ander Ik'' vrij van bezwaring, een ideaal-Ik vol liefde, goedheid, absoluut geluk.....; dat ideaal-Ik is God; en de goed geloovige noemt dit ,,Openbaring''. Er ontstaat een hevige drang om de bezwarenissen weg te werpen; dit kan alleen door ze over te dragen

op dingen die door hun aard geschikt zijn bepaalde gedachten en gevoelens over te nemen, dus dingen van een bepaalde symbolieke waarde, zonder dat men deze bewust inziet. Ontmoet of doorleeft men zulke dingen, waarvan de natuur er zoovele biedt, dan ontstaat dus vanzelf die heerlijke vrijmaking, dat gevoel van geluk dat men met ,,religieus gevoel'' bestempelt.

Als men op deze wijze zich bewust wordt hoe eigenlijk de ziel ontstaat, dan is er eenige reden de ziel een soort ziekte te noemen. In alle geval behoort zij niet in het lichaam thuis: ze is een ,,vreemdlichaam''. Hoe beschaafder hoe meer ziel, want beschaving is verdringing, ook indirect. Want men is zoo geneigd om alleen het vertoon van correcte en fraaie eigenschappen ,,beschaving'' te noemen en vooral begaat men in het algemeen de fout om het hedendaagsche predomineeren van wellevendheid, zachtzinnigheid, dankbaarheid enz. enz. als bewijs te nemen voor de ,,ontwikkeling'' van 's menschen gemoed en dat de menschen van heden toch inderdaad ,,beter'' zijn dan de barbaren en hun barbaarschheid van eeuwen terug, en dat *dus* de mensch zich ontwikkeld heeft! Dit is slechts een schijnbeweging. Het is niet de kwestie dat de dankbaarheid of de verdraagzaamheid of de zedelijkheid ,,zich ontwikkeld'' heeft, maar dat de z.g. ,,slechtere'' eigenschappen door de eischen der samenleving verdrongen zijn moeten worden, zoodat het meer z.g. ,,goede'' is overgebleven en dus nu predomineert. Het is in hoofdzaak de kwestie waar de samenleving in verschillende tijdperken de klemtoon oplegt. Want dié eigenschappen worden deugden die voor de samenleving in bepaalde perioden noodzakelijk zijn. De deugden worden op die wijze den mensch opgedrongen, niet omdat het deugden zijn, maar omdat die eigenschappen in bepaalde perioden noodzakelijk zijn. Die eigenschappen die wij momentaan waardeeren en loven *moeten*, vinden wij bij uitstek deugdzame, en daarom vinden wij dat het menschdom meer ontwikkeld is geworden. Maar als het later eens voor de maatschappij noodlottig blijkt om verdraagzaam te zijn, dan zullen er dingen gebeuren die ons thans de ,,geciviliseerde'' haren te berge zouden doen rijzen. Alles is goed en deugdzaam voor zoover het in de kraam van de samenleving te pas komt. Maar het alles kan verkeeren! Het gaat in diepste wezen slechts om een verandering in constellatie der maatschappelijke deugden, een nuanceering in den klemtoon. Maar veranderd of ontwikkeld is er in al deze zaken niets. En nu komt het kernpunt! Was het verdrongene dan maar ook wezenlijk weg gegaan; dan was er ten minste iets positiefs bereikt, en zou men van een zekere verandering kunnen spreken. Doch niets hiervan! Al het verdrongene is even springlevend als te voren; het moet zich slechts anders uiten; het is een comedie-spel van weergalooze humor met de symboliek als middelpunt; en in wezen blijkt niets veranderd, niets ,,ontwikkeld''.

Zoo wij al kunnen zeggen dat het karakter physiologisch tot het lichaam behoort, niet alzoo de ziel. Deze laatste is een nieuw-vorming en dan nog wàt voor nieuw-vorming. Tégen de normale levensfunctie in om alles uit het lichaam en de geest wèg te projecteeren dwingt de samenleving den mensch tot ziel-vorming dank zij de opgelegde verdringingen. En wat veroorzaakt dat steeds aangroeiende complex van verdringingen: ,,ziels-ziekten'', eigenlijk een verkeerd woord omdat de ziel zèlf een ziektevorm is. De ziel draagt in zich de kiem van lichaamsverwoesting. Het karakter is ons wezen zèlf, een zuiver persoonlijk automatisme, dat automatisch reageert en waarvan de reactiegraad afhangt van de prikkels van buiten. De ervaringen die een levend wezen van buiten af opdoet en die dienstbaar blijken te zijn aan het karakter, dus een uitbuiting, een vervolkomening zijn in eenzijdigen zin, d.w.z. uitsluitend in de richting van het karakter, pleegt men instinkt te noemen. Ook het instinkt is dus verworven en wel in sterk egoïstisch-doelmatigen zin; een consolidatie, een versterking van het karakter, geheel ten dienste staand van het karakter; het steunt en pousseert het wezen zèlf; is dus sterk positief; ook dus wel een verworven nieuw-vorming, maar zóó inhaerent aan het wezen, het karakter zèlf, dat het er als een eenheid mee vergroeid is. Niet alzoo de ziel. De ziel is een nieuw-vorming die tegen het wezen-zèlf indruischt en er vijandig aan is, daarom geïsoleerd staat en blootgesteld aan de aanvallen, de verwijten, de vervloekingen van het innerlijke zèlf. De ziel werkt het karakter tegen; zij werkt reguleerend, beheerschend, opportunistisch; zij staat geheel ten dienste der sociale orde; is dus sociaal-doelmatig en dus altruïstisch. Zij is dan ook negatief van aard. Vandaar dat het geweten, dat een zuiver produkt is van de ziel, en als bewust-geworden ziel kan worden beschouwd, een bij uitstek sociaal produkt is. Iets wat in strijd met de ziel gedaan is, is dan ook tegen de sociale verbiedingen gedaan; het geweten is een sociale aanklager. Gebrek aan ziel brengt noodzakelijk mee gemis aan geweten en dus ook gemis aan sociaal gevoel, hetgeen dan ook een der typische kenmerken is van de ras-echte animisten.

Het spreekt vanzelf dat het leven, het lichaam niets van zielvorming wil weten en al het mogelijke doet om haar tegen te gaan, bij ieder mensch, zonder onderscheid. Dit voert tot een strijd, een tragische strijd, voor velen met noodlottigen afloop, voor allen met inboeting van het levensgeluk. De ontwikkeling, de zoogenaamde ontwikkeling althans van den mensch is zijn strijd tegen de zielvorming, tegen de ,,beschaving'', hoe paradoxaal dit ook klinken moge. Dat hij de beschaving desniettemin als een grandiose verovering beschouwt, is een bewijs van de geweldige censuur die de samenleving aan het verdringings-systeem heeft weten op te leggen en doen waardeeren, omdat het voor de samenleving nuttig en noodzakelijk was. Het is slechts

een schijnvertooning. Ieder lichaam, beschaafd of niet, doet uiterste moeite om zielvorming tegen te gaan, automatisch. En dit aan alle leven gebonden proces is de kern van het animisme. Het is het niet tegen te houden proces van overdraging, naar- buiten-projectie, dus symboolvorming enz. enz. hetgeen in de drie vorige artikels uitvoerig is uiteengezet.

Zoo men een indeeling zou willen maken, deel dan de menschen in ras-echte Animisten en in verkapte Animisten. Hier tusschen in allerlei schakeeringen van meer en minder. Maar dan geldt eveneens de indeeling: menschen zonder ziel en menschen met een ziel. De ras-echte animist, hij die z'n animistische gevoelens cultiveert en er z'n levenshouding aan toetst bezit geen ziel, en daar vaart hij wèl bij. De door uitwendige prikkels en levensverhoudingen opgewekte gevoelens, gedachten, begeerten, kaatsen op den Animist als op een spiegel onmiddellijk terug in den vorm van een demon, welke laatste dan ook de verantwoording draagt en de persoon van zijn individualiteit ontdoet. De veel ingewikkelder samenleving der Wester-Noorderlingen verbiedt deze rücksichtslooze overdraging. Alles moet ingeslikt worden en verdrongen, en omgezet in ziels-energie. De Westerling bouwt zijn eigen ziel op en geeft hem het persoonlijke, hetgeen den animistischen Oosterling ten eenen male mist. Vandaar dan ook: zooveel Westerlingen zooveel personen; maar de animistische Inlanders zijn alle gelijk, omdat zij zielloos zijn. Laat hen blij zijn; zielloos zijn wil zeggen gezond zijn. Hoe meer beschaving hoe meer ziel; maar de ziel is een ziekte. Laat den Inlanders het met huivering gezegd zijn. Laat àf van de ,,beschaving'', o, bruine broeders en blijft animist: zielloos en gewetenloos; dan is men dichter bij de zaligheid! Het Westen zal sterven door overmaat van ziel. De wereld valt dan vanzelf den Animisten en den Inlanders in den schoot. Wacht toch rustig o, Inlanders en andere Indonesiërs die er op gesteld zijn; het komt eenmaal alles vanzelf; keert terug naar de dessa's en werpt af al die Westersche aspiraties en politiek. Het klimaat van Indië verdraagt geen verdringingen met derzelver zielsconflikten; het verdraagt geen beschaving, geen ziel, geen geweten. Het spel dat gijlieden speelt, o Inlanders, is gevaarlijk: want eenmaal ,,beschaafd'' gaat gijlieden daar in Indië sneller te gronde dan in Europa. Door het geblaaskaak naar ,,beschaving'' en ziel en geweten wordt gijlieden verzwakt en het is immers op volkskracht te doen. Ga dàn ook terug naar de sawahs en blijf animist met deszelfs consekwenties in levenshouding. Beter levend en rustig, dan dood door een verderfelijke politiek van verlangen naar zieligheid.

God, Goden en Demonen, zij kregen hunne woonplaatsen in hemelen en onderwerelden, op bergtoppen en eenzame eilanden, in de geheimen der wildernis, in al de natuurdingen en natuurverschijsels,

en in allerlei voorwerpen van het gewone dagelijksche gebruik. Zoo kregen en krijgen de uitgeworpen gedachten, wenschen en begeerten hunne woning, en wel hunne specifieke woning. En met de affectwaarde die verbonden is aan den aard der naar-buiten-geprojecteerde gevoelens, werden ook doordrongen de woonplaatsen dier vergoddelijkte en verdemoniseerde gedachten en begeerten en wenschen. De dingen zelf kregen nu uit den aard der zaak een roep van heiligheid, van reinheid, van onreinheid. De dingen zèlf, als ,,dragers'' van geluk en ongeluk werden rein en onrein, gezocht en gevreesd, geluk-aanbrengend of ongeluk-aandoend. Het eene tracht men door het andere te compenseeren, te bezweren..... vanzelf staan wij hier reeds midden in de magie. Maar wàt men in diepste wezen aan de dingen vreest: het zijn de eigen verboden gedachten en wenschen; wàt men als gelukaanbrengend vereert: het zijn de eigen ,,hoogere'' gevoelens, de ,,vrome'' wenschen, de hopelooze verlangens naar macht, rijkdom, geluk.

Zijn de hemelen, de hellen, de natuurdingen en de voorwerpen van het dagelijksche leven: zijn zij de ,,woonplaatsen'' van geesten.....; zijn er goden en duivels en geesten..... Wat zijn die *specifieke* woonplaatsen der *specifieke* wenschen en gedachten. Er is hier geen willekeur. Die specifieke dingen staan door onbewust-opgemerkte eigenschappen in een onbewuste relatie tot bepaalde, specifieke gedachten, en deze onbewust-gevoelde, en zeer moeilijk te identifieeren eigenschappen maken de dingen tot zéér bizondere dingen, beheerschers van het onbewuste leven, hetwelk hèt feitelijke leven is. En zoo staan wij vanzelf midden in de symboliek. Magie en symboliek zijn van aanvang af de natuurlijke en voor de hand liggende uitvloeisels geweest van de overdragings-mechaniek, en zijn en blijven ook steeds de kernpunten van iederen ,,godsdienst'', van ieder geloof, ja, van ieder leven. Want het geheele leven drijft op magische en symbolische dingen, omdat zij in de steeds ingewikkelder wordende samenleving de veiligheidsklep vormen van de steeds sterker gespannen verdringingen. Onuitroeibaar blijft de neiging bestaan om alle mogelijke conflikten buiten het lichaam te brengen, automatisch, ter redding van het eigen leven. De groote, heftige dramatische beroeringen, gevechten, ontroeringen, vrees die het lichaam met hun groote affecten dreigen te vernietigen: ze worden naar buiten verlegd in een onschuldig of mysterieus of even-heftig spel en ceremonieel van magische dingen en symbolische handelingen. Het onrein-magische van een lijk, van een ziekte, dat bezworen wordt door anti-middelen of anti-handelingen van evengroote magische kracht: het is in diepste wezen niet de vrees voor een lijken-spook, voor een gevaarlijke geest.....; het is de naar buiten legging van een eigen conflikt van eigen hevige gevoelens die desniettemin verborgen moeten

blijven, dank zij dingen en daden van mysterieuze symboliek. Het blijft trouwens niet bij een uitspelen van tegengestelde ,,energiën''. In niet weinige gevallen wordt het ,,slechte'' met het ,,slechte'' verdreven, of wel den Duivel met het duivelsche, waarvan wij de duidelijkste voorbeelden vinden bij de incest-magie, en de bestrijding van ,,het booze oog'' door ,,het booze oog'' zèlf, dit laatste versymboliseerd in het juweel.

En niet alleen geldt het hier materieele dingen; doch ook kan de overdraging plaats hebben in ,,woorden''. Zijn ,,woorden'' immers niet bij uitstek dingen die het lichaam uitgeworpen worden en zijn ze daarom niet bij uitstek geschikt om de symbolische dragers te zijn der verborgen roerselen. De woordmagie van den priester, de woordmagie in het persoonlijke gebed: ze bevatten een almacht der gedachte, een zekerheid waarmee bergen worden verzet, waarmee een heirleger van duivels wordt verpletterd ..... maar de slag zal plaats hebben buiten het lichaam. Alzoo ook de ,,ilmoes'' der Inlanders, tooverspreuken zonder zin, een abracadabra van woorden voor welks bezit dikwijls niet zoo weinig geld in de handen van den deskundige goeroe is moeten achter blijven. In de ure des gevaars houdt men er de demonen mee van het lijf. De vrees wordt overgedragen op die woorden, het lichaam wordt dus vrij, en het conflikt speelt zich af tusschen demonen en die in de lucht zwevende woorden. Van het resultaat behoeft zich de Animist niets meer aan te trekken hij heeft er geen verantwoording voor. Loopt het mis met de bezwering dan lóópt het mis..... soedah..... het was de wil van..... Allah.

In het woord, in een bepaald woord worden eigen wenschen, begeerten, gedachten gelegd en de goed geloovige suggereert er een realiteit in van immense kracht dank zij de almacht der gedachte. Men herkent en voelt dit somwijlen sterk in de vloek en in de vervloeking, om niet te spreken van het ,,afkloppen'' van dingen die men niet mag zeggen! Onze beschaafde samenleving is vol van de magie van het woord en van magische handelingen die de magische kracht van het woord hebben te bezweren. En het wezen van dit alles is: het conflikt buiten het lichaam brengen, zooals wij dit het scherpst en het meest onomwonden vinden bij den Inlander.

Geen gewetensknagingen! Op dezelfde wijze wordt een vurige hartewensch naar buiten geprojecteerd in een magisch iets of een magische handeling. De wensch als hinderlijk gevoelscomplex is daarmee uit het lichaam verwijderd. Heeft het succes, des te beter; mislukt het..... dan is het wel sajang, maar niets blijft er in het lichaam achter, geen pijnlijke nawerking, geen blijvend wroeten en piekeren, geen conflikt. Alles wat de mensch daarbuiten zich laat plaats grijpen is niet ter wille van geesten of goden of God.

Het is de blootlegging van een dreigend innerlijk conflikt. Voor de

mensch bestaat alleen zich zèlf. Er bestaan geen mede-menschen, geen wereld-rondom als zoodanig. Alles om hem heen is substraat, voedingsbodem voor zijn eigen conflikten en deze zijn het die den mensch leiden in de beoordeeling van het leven der dingen rondom hem. In alles ziet de mensch zich zelf; hij zoekt, actief, zich zelf in alles. Dat wil zeggen: hij zoekt overal en te allen tijde het meest geschikte substraat om zijn innerlijke conflikten te deponeeren en te doen uitvechten. Dit is *het* wezen van den mensch, van het leven, het Animisme. Maar het uitgangspunt blijft de automatische mechaniek der naar-buiten-projectie, een naar-buiten-projectie van ,,iets''. Magie en symboliek zijn dus reeds een stapje verder. Zoo er sprake is van primitiefheid, dan geldt dit niet de magie en de symboliek hoezeer zij de overdraging ook op den voet gevolgd zijn.

God, Goden en Demonen vormen de zoogenaamd primitieve toestand. Als er sprake is van een ,,prae-animisme'', dan geldt dit niet de magie. Maar overigens is dat geredeneer over prae-animisme, wat de mode is geworden der laatste jaren, uiterst onvruchtbaar. De geforceerde invoering van het begrip ,,prae-animisme'' is bepaald een slechte aanteekening voor de moderne ethnologie, een verkrachting van de psychologische elementen dezer wetenschap waarbij verraden wordt de vaagheid die er heerscht omtrent datgene waar het bij het begrip ,,animisme'' feitelijk om gaat. Wanneer de ,,prae-animisten'' de magie, het geloof aan den magischen invloed der dingen als primitiever beschouwd willen hebben dan het geloof aan geesten, dan vergeten zij in aanmerking te nemen wàt die ,,magische invloed'' eigenlijk *is*. Het is niet zoo maar een op zich zelf staande ,,eigenschap''. Het is er ingebracht. Het zijn de daarin gebrachte persoonlijke gevoelens, begeerten, wenschen, gedachten. Dus de magie kan nooit ,,primitief'' zijn; er gaat in alle geval de overdraging aan vooraf. Zoo er sprake is van ,,prae-animisme'' dan is het die oorspronkelijke overdragings-tendens. En dan nog: in magie is vanzelf vooronderstelt affect-waarde, een uitspelen van en een werken met verschillende gevoelswaarden als een doelbewust systeem; wij zijn dan inderdaad reeds ver van de affect-looze overdraging àf.

Weltevreden, Paschen 1924.

De geperfectionneerde galg,

DOOR

J. F. C. NIENHUIS.

In zijn ,,Indrukken van een TOTOK'' geeft Justus van Maurik een levendige beschrijving van de terechtstelling van een Chineeschen moordenaar op het Stadhuisplein te Batavia. Alsof het een publieke vermakelijkheid gold zoo waren daar drommen Inlanders en ook heel wat Europeanen en Chineezen saamgestroomd, om getuigen te zijn van het naar de eeuwigheid zenden van een medemensch.

Op Justus van Maurik had vooral het oogenblik, waarop de gehangene tusschen hemel en aarde bungelde en het afschuwelijk verwrongen gelaat met de uitpuilende oogen, de wijd geopende mond met de tusschen de tanden door geperste tong, de doodstrijd te zien gaf, een afgrijselijk weerzinwekkenden indruk gemaakt. Nog dagen daarna werd hij in zijn slaap door dit afschuwelijke tafreel verontrust.

Indien hij 10 jaar later zijn reis naar Indië had ondernomen, zou Justus van Maurik niet meer in de gelegenheid zijn geweest, een dergelijken indruk op te doen. Openbare terechtstellingen hadden toen reeds hun tijd gehad, doodvonnissen worden in Nederlandsch-Indië al sedert ruim 15 jaar niet meer buiten, doch *binnen* de gevangenismuren voltrokken. Alleen zij, die ambtshalve bij de terechtstelling tegenwoordig moeten zijn, mogen worden toegelaten. Voor den ambtsbekleeder, met eenig menschelijk gevoel, is het een droeve en stuitende plicht, getuige te moeten zijn van den doodstrijd van een tot den strop veroordeelde. Het was dan ook zeer verklaarbaar, dat de ambtenaar van het Openbaar Ministerie te Batavia, die, het zal nu ongeveer 7 jaar geleden zijn, tegenwoordig moest zijn bij de executie van den beruchten moordenaar Gramser Brinkman, met vreugde het bericht vernam, dat deze misdadiger zich in de cel, waarin hij was opgesloten, van het leven had beroofd. Gramser Brinkman verkoos zelfmoord, door wurging, boven den dood door beulshanden.

Dat een Oosterling tot een dergelijke wanhoopsdaad zou overgaan, lijkt haast ondenkbaar. Mij is althans uit de laatste 20 jaren geen enkel geval bekend, dat in Nederlandsch-Indië een tot den strop veroordeelde Inlander of Chinees getracht heeft zich op deze wijze aan de executie te onttrekken.

De Oosterling is fatalist, hij vreest den dood niet en zonder eenig

verzet, ja zelfs soms onder het uiten van kwinkslag, laat hij zich naar den galg geleiden.

Met welk een groote onverschilligheid een Oosterling den dood door beulshanden tegemoet gaat, hoe hij onbewogen het schavot kan gadeslaan, waarop hij den volgenden dag zal worden terechtgesteld, ja zelfs met aandacht de uitleggingen kan volgen, welke over de werking van den galg worden gegeven, waaraan hij zelf zal worden opgeknoopt, heb ik heel toevallig en zonder mij van de aanwezigheid van het slachtoffer bewust te zijn, persoonlijk kunnen constateeren.

In Maart 1914, op reis zijnde van Singapore naar Penang, voerde mijn weg ook naar Kwala Lumpor, de hoofdstad van de Gefedereerde Maleische Staten op het schiereiland Malakka. Het doel van mijn reis was, bestudeering van het gevangeniswezen in de Straits Settlements en de gelegenheid, die zich voordeed om ook de flinke, ruime en onder Britsch beheer staande gevangenis te Kwala Lumpor te bezichtigen, meende ik niet ongebruikt te mogen laten voorbij gaan.

Voorzien van mijn introductie-brief meldde ik mij bij den cipier van de gevangenis te Kwala Lumpor aan en hoewel deze ,,Cerberus'' van mijn komst niet verwittigd was, stond hij dadelijk klaar om mij de strafinrichting te laten zien. Nu, het gebouw en de lokaliteiten mochten dan ook gezien worden, alles was keurig in orde, het geheel maakte een voortreffelijke indruk, de ruime gelegenheid om de gevangenen gedurende den nacht in afzonderlijke slaapcellen onder te brengen, wekte zelfs mijn afgunst. Nadat, naar ik meende, al het bezienswaardige mij getoond was, vroeg de cipier of hij mij ook ,,de schavotkamer'' eens mocht laten zien.

Zoo heel veel voelde ik daarvoor eigenlijk niet, alles wat de verbetering en in het bijzonder de tewerkstelling van den misdadiger betrof, had mijn volle aandacht, doch met de voltrekking van doodvonnissen had ik gelukkig nimmer rechtstreeks bemoeienis gehad, hoopte zelfs dat hiermede weldra in Nederlandsch-Indië geheel zou kunnen worden opgehouden. Toch volgde ik den cipier uit een zekere nieuwsgierigheid en omdat ik wist dat de Engelschen een verbeterde galginrichting hadden, waarvan ik te Batavia een tijd tevoren een teekening had gezien.

De cipier ging mij voor, eerst een trap op, daarna een lange gang door met aan weerszijden één-persoons slaapcellen. Aan het eind van deze gang bevond zich de schavotkamer, waar wij binnentraden. Dat de cipier de deur van het vertrek openliet leek mij geen opzet, aanleiding tot sluiten bestond er niet, integendeel er was reden genoeg om in dit, gelukkig niet zoo dikwijls benoodigde, ,,vertrek des doods'' zooveel mogelijk frissche lucht toe te laten.

Wat ik te zien zou krijgen wist ik al zoo half en half, van de nog niet geheel vergeten teekening. Een zeer vernuftige en toch hoogst eenvoudige installatie maakt het mogelijk den tot den strop veroor-

deelde terecht te stellen, zonder dat zij, die het doodvonnis voltrekken of ambtshalve daarbij tegenwoordig moeten zijn, iets van den doodstrijd van den rampzalige zien.

De cipier, een stoere, stevige Engelschman, wees mij hoe, door het overhalen van een ,,handel'', het deel van den planken vloer van het vertrek, waarop de veroordeelde met den strop om den hals staat, ineens omlaag draait, zoodat de gehangene met een schok neerzakt, het touw om zijn hals aanschiet en hij zonder veel lijden het bewustzijn verliest en sterft. De val doet het lichaam tot beneden den vloer van het vertrek verdwijnen, het bungelt in het vertrek, dat zich vlak onder de schavotkamer bevindt en is hierdoor aan het oog van de aanwezigen onttrokken. Niemand behoeft het lijk te zien, alvorens het van den strop is bevrijd, door den val treedt de dood vrijwel onmiddellijk in. De cipier beijverde zich mij alles duidelijk te maken, doch ik vrees dat hij mij niet bijster oplettend zal hebben gevonden, ik hunkerde om weg te komen uit de schavotkamer. Wel was er intusschen iemand anders, die met bijzondere aandacht alle bewegingen en aanwijzingen van den cipier scheen te hebben gevolgd.

Toen ik mij omdraaide om de schavotkamer te verlaten, zag ik door de geopende deur, op nog geen twee meter afstand, een gedaante, die zich in de cel aan de andere zijde van den gang bevond. Het was een Chinees, van het type dat als contractkoelie bij duizenden in Nederlandsch-Indië werkt. Zijn gelaat vertoonde een onverschillige grijns, onbewogen staarde hij ons aan.

Op mijn vraag aan den cipier, waarom deze man juist in een cel vlak tegenover de schavotkamer was opgesloten, kreeg ik ten antwoord, dat hij een zeer gevaarlijk misdadiger was, drie moorden had gepleegd, ter dood was veroordeeld en den volgenden ochtend zou worden terecht gesteld. Het was gebruikelijk de cellen tegenover de schavotkamer voor de ter dood veroordeelden te bestemmen, zij hadden dan slechts eenige schreden te doen om bij den galg te komen. Mijn onverwacht bezoek en het toevallig open laten van de deur van de schavotkamer, had dezen man gelegenheid gegeven vooraf te zien, wat er den volgenden dag met hem zou gebeuren. Een lugubere generale repetitie van een terechtstelling, met den hoofdpersoon in de onmiddellijke nabijheid als toeschouwer.

De cipier van de gevangenis te Kwala Lumpor zal het vermoedelijk niet gemerkt hebben, maar mijn indruk was, dat de vreemde bezoeker van de schavotkamer meer ontdaan was van hetgeen hij gezien had, dan de Chinees, die den volgenden dag de eeuwigheid zou worden ingezonden.

De vliegtocht Nederland—Indië volbracht!

HULDE AAN

A. N. J. THOMASSEN à THUESSINK VAN DER HOOP,
1e bestuurder,

H. VAN WEERDEN POELMAN,
2e bestuurder,

P. A. VAN DEN BROEKE,
mecanicien,

die, per F VII, vliegtuig van Nederlandschen bouw, de eerste reis door de lucht van Nederland naar Oost-Indië hebben volbracht. Wel werd hun reis door een machine-ongeluk lang vertraagd, maar dit neemt niets af van de beteekenis van dezen, tusschen 1 October en 21 November 1924 (aankomst te Medan), op kranige wijze volbrachten tocht. Hunne namen zijn opgenomen in de rij van nationale helden.

En terwijl ons volk hen eert, voelt elk landgenoot, voor zich zelf, iets mee van het, voor geheel de wereld, geleverde bewijs, dat Nederland voor den roem van zijn ondernemingsgeest niet alleen behoeft te teren op het voorgeslacht.

HULDE EN DANK!

VARIA.

MEDEDEELING.

Het behoorde tot de mij toegedachte taak de werken en periodieken te bespreken, welke aan de redactie van *De Indische Gids* werden gezonden, voor zoover deze niet in de rubriek „Koloniale literatuur" op hun plaats waren, of voor zoover de Hoofdredactie voor een speciaal onderwerp geen bevoegd beoordeelaar bereid had gevonden een recensie te leveren. Afgezien van de mate van bekwaamheid vereischt om over zoo uiteenloopende stof met recht van spreken te oordeelen, was de toevloed van groote en kleine werken zoo enorm dat de stroom overstelpend werd. Een blik in hetgeen „Varia" in verschillende afleveringen bevatte kan hiervan een denkbeeld, maar toch slechts een flauw denkbeeld geven. Veel bleef telkens onbesproken liggen en de toevloed bleef aanhouden. 't Bespreken van boeken, tijdschriften, verslagen, brochures, enz., behoort eigenlijk alleen in zoover tot de taak van *D. I. G.*, als daarmee een belang voor Indië of voor den in Indië belangstellenden lezer gemoeid is. Een en ander heeft redactie en uitgever tot de beslissing geleid, om weer, evenals zulks voorheen ook geschiedde, de bespreking van toegezonden pennevruchten te beperken tot datgeen wat onder de koloniale literatuur, in ruimen zin opgevat, is te brengen.

Over de boeken, welke reeds ontvangen waren, wordt hieronder voor het laatst een recensie gegeven. Voortaan zullen in de rubriek „Varia" alleen kleine stukken opgenomen worden, voor welke in andere rubrieken van *D. I. G.* geen plaats is, zooals deze, naast de boekenbespreking, tot nu toe ook reeds in die rubriek te vinden waren.

VAN HEUTSZ-MONUMENT TE AMSTERDAM.

Van de zijde der Nederlandsche regeering wordt aangestuurd op de totstandkoming van een monument voor wijlen generaal Van Heutsz, dat even sober als welsprekend de nagedachtenis van den generaal in herinnering zal houden. Dit monument zou, naar de meening der regeering, zijn juiste plaats vinden in Amsterdam, op het plein vóór het Koloniaal Instituut aan de Mauritskade. In de overtuiging dat ook in dezen alle overdrijving zou schaden, moest de regeering dan ook het ontwerp voor een grandioos standbeeld, haar onlangs ter inzage gegeven, onvoorwaardelijk afkeuren, hoe goed ook door den ontwerper bedoeld. De teekening van dit ontwerp stelde generaal Van Heutsz, ten voeten uit, op een reusachtig marmeren onderstuk, met op de vier hoeken een symboliek van de vier voornaamste Inlandsche bevolkingsgroepen, met den Javaan en den Atjeher aan de voorzijde.

Naar de meening der regeering wordt de eenvoud, die leven en werken van generaal Van Heutsz steeds kenmerkte, met dergelijke grootsche en min of meer trotsche ontwerpen niet gediend. Hier in Nederland niet — en in Indië evenmin. Vandaar ook haar advies om in dezen een sobere welsprekendheid te betrachten.

Aldus luidt een bericht, dat alle bladen gaven, en dat ik als juist aanneem, echter niet om er onvoorwaardelijk instemming mee te betuigen.

In het vorige nummer van dit tijdschrift (blz. 1024) gaf ik mijn instemming met de opvatting, dat „het beeld van generaal Van Heutsz, in eeuwigdurend brons, als een lichtend voorbeeld van Nederlandsche kracht, dáár moet staan, waar dagelijks de menigte naar hem kan opzien — zijn plaats is in Amsterdam, maar op den Dam". Meent men, dat het gewilde effect beter bereikt wordt door een opstelling op het plein vóór het Koloniaal Instituut, stadsgedeelte waarheen de groote beweging zich reeds richt, dan wil ik daar den Dam voor geven. Maar overigens trekt het regeeringsplan mij weinig aan.

Moet het standbeeld voor den pacificator van Atjeh, voor den landvoogd, die eindelijk geheel Insulinde onder Nederlandsche vlag gebracht heeft, en die dit heeft volbracht op een wijze, waardoor hij aan alle heerschers over overzeesche gewesten tot voorbeeld mag worden gesteld, moet het standbeeld voor deze groote figuur, die uitsteekt ver boven die van onze andere koloniale grootheden, moet dit standbeeld eenvoudig, braaf, sober-Nederlandsch worden? Een eenzame; op een voetstuk: model nachtkastje?

Sober, eenvoudig, ja dat was Van Heutsz in den gewonen omvang; maar niet om deze eigenschappen richt men hem een standbeeld op. Die eigenschappen hebben anderen in grooter mate bezeten. Aan de grootschheid van zijn gedachten, van zijn durf tot doorvoeren, van zijn talent tot uitvoeren lagen niet soberheid en eenvoud tot grondslag. Kracht in scheppen, in aanpakken, in doorzetten, dat was het kenmerk van onzen grooten koloniaal. Het voor hem op te richten monument getuige van het bijzondere dat hem heeft gemaakt tot voorbeeld van èn vóór Nederlandsche kracht.

Als 't waar is, dat aan de regeering het ontwerp voor een grandioos standbeeld ter inzage is gegeven, dan zou ik 't betreuren dat dit afgewezen ware, omdat naar de opvatting van de regeering voor Van Heutsz een grootsch en min of meer trotsch ontwerp niet zou passen. Daar ik van 't ontwerp niets afweet geef ik er geen pro- of contra oordeel over, maar in de hier vermelde reden mag de aanleiding der afwijzing in geen geval liggen. De eisch voor elk monument voor Van Heutsz zij daarentegen juist: iets dat spreekt, iets dat aandacht trekt, ook door grootsche opvatting van scheppen en uitvoeren.

BIJ PERSPECTIEF.

De Tribune heeft het veelomvattend program van actie van de Communistische Partij-Holland vermeld. Hoewel onder de hoofden: economische eischen, politieke eischen en bestrijding van het militarisme, ook zeer interessante punten voorkomen, meen ik mij hier ertoe te moeten bepalen de twee volgende paragrafen weer te geven. Wie de strekking daarvan aandachtig nagaat, kan zelf ook wel zoowat invullen wat onder de andere hoofden aanbevolen wordt om tot den communistischen heilstaat te komen.

Indië los van Holland: onmiddellijke en onverwaardelijke volkomen afscheiding van Indonesië van Holland; volledige vrijheid van pers, vergadering en vereeniging en onbelemmerde politieke bewegings- en stakingsvrijheid voor de Indonesische arbeiders, boeren en soldaten; opheffing van alle uitzonderingswetten en maatregelen tegen de revolutionnaire en nationale volksbeweging (exorbitante rechten). Onmiddellijke opheffing van de poenale sanctie; stopzetting van alle voorgenomen vervolgingen en verboden tegen de P. K. I. (de Communistische Partij in Indonesië) en de Sarekat Rajat. Onmiddellijke vrijlating van alle politieke gevangenen en

geïnterneerden der roode en nationale volksbeweging. Opheffing van de externeeringen.

Buitenlandsche politiek: scherpe strijd tegen de vasallenhouding van Holland ten opzichte van het Britsche Imperialisme. Instelling van een arbeiderstribunaal tot ontmaskering der petroleum-, bewapenings-, koloniale e. a. overeenkomsten met het Britsche Imperialisme. Bestraffing der schuldigen; onmiddellijke volledige erkenning van Sowjet-Rusland (U.S.S.R.); onmiddellijke en onvoorwaardelijke hervatting van de diplomatieke betrekkingen met de U.S.S.R., sluiting van een handelsverdrag met en verstrekking van een leening aan de U.S.S.R.; scherpe strijd tegen de antibolsjewistische propaganda; bestrijding van alle door de internationale bourgeoisie op touw te zetten aanvallen op Sowjet-Rusland; verbreking van de betrekkingen met den imperialistischen Volkenbond. Onmiddellijke terugroeping van alle Hollandsche functionarissen bij dien Bond; verbreking van de betrekking van de Hollandsche arbeiders-organisaties met het Arbeidsbureau van den Volkenbond te Genève; handen af van China.

Strijd tegen het Dawes-plan: ondersteuning van den strijd van het Duitsche en internationale proletariaat tegen het Dawes-plan door de gezamenlijke arbeidersklassen van Holland.

AFSCHAFFING VAN LEGER EN VLOOT IN INDIË.

Door het besluit der Algemeene vergadering van den Vrijzinnig Democratischen Bond, op 1 November jl. te Utrecht, is in het Werkprogram van den bond, het volgende punt in de voor Indië geldenden paragraaf opgenomen (De Vrijz. Dem. 15 Nov. 1924):

„De machtsmiddelen der overheid worden (in Indië) teruggebracht tot een politiemacht met bescheiden bewapening, onder prijsgeven van elk oogmerk en middel tot oorlogsactie".

Men leze goed. Alles wat in verband staat met het verzekeren van onze neutraliteit, met een kans op de noodzakelijkheid tot het verdedigen van ons grondgebied, alles wat rekening houdt met de preventieve beteekenis van een weermacht tegen groote of kleine ondernemingen wordt dus terzijde gezet, evenals elke kans om binnenslands te moeten optreden met meer kracht dan van een politiemacht kan uitgaan, en elke beteekenis van een krijgsmacht als preventief middel tegen rustverstoring. En dit wordt gevraagd niet voor een ideeële ideale toekomst, maar voor dadelijk!

Joep's wonderlijke avonturen
Roman, door Herman Heijermans (2e druk).
Em. Querido, Amsterdam.

De raaf, die door duive-oogen moest kijken, zette zich op z'n schouder — hij verroert zich niet.

Heb ik, zei-ie eindelijk, de oogen van 'n kat gekregen?

Van 'n kater, verbeterde de stem: en terwijl u buiten bewustzijn was — dat is werken, meneer! heb 'k dien kater de oogen van 'n haas ingezet. Die langpoot blijft vandaag 't kind van de rekening. Een moet 'r altijd geofferd worden. En hazepeper is niet verwerpelijk! Of eet u liever gebraden haas?

Dus — dus, hakkelde Joep: ..... dus als dat èrnst is — èrnst — èrnst — bestaat 'r kans, dat ik weer zien zal?

Wanneer u opwinding vermijdt en vooral de eerste week weinig huilt, bestaat 'r 'n ongemeene kans. Beslist! En als de enting nog niet heelemaal gelukt is, kunnen we 't later altijd nog eens met 'n ander soort oogen probeeren.

Dit motief, in vrije fantasie in een roman, verwerkt door Heijermans, maakt het boek tot een inderdaad wonderlijk verhaal. En toch, de avonturen vinden steun bij de ruil-entingen, van dierorganen van verschillende soorten en geslachten, zooals deze in den laatsten tijd als wetenschappelijke proeven en resultaten worden vermeld.

De laatste Viking, door Johan Bojer. Uit het Noorsch vertaald door D. Logeman—van der Willigen. A. W. Sijthoff's Uitgevers Maatschappij, Leiden. (*f* 3.90).

Een zeer mooi boek. Het leven van de stoere visschers aan de Noorsche kust; thuis en bij hun tochten naar de Lofotten, in den tijd der open zeilbooten. Vikingenmoed, stoute zeemanskunst daar buiten. Brave, vroome eenvoud thuis. De laatste Viking is heen gegaan; de motorvisscher heeft als gewone arbeider zijn plaats op zee ingenomen.

Het boek van Bojer heeft, al is 't in geheel anderen trant geschreven, trekjes gemeen met het kranige „Gedenkboek der Noord- en Zuid Hollandsche Redding-Maatschappij over 100 jaren", samengesteld door H. G. J. Wilkens, met medewerking van dr. W. L. D. van den Brink (J. H. de Bussy, Amsterdam).

Het groote geheim, door Alex Lübbe. Uit het Duitsch vertaald door dr. C. D. Sax. A. W. Sijthoff's Uitgevers Maatschappij, Leiden. (*f* 4.90).

Een draak van goeden stijl in Grand Theater, Amstelstraat, Amsterdam had minstens drie dooden vóórdat het scherm opging, elk tooneel bracht een lijk, de verwikkelingen en de ontknoopingen werden door mageren Hein bezorgd. Was 't geheel volgens den regel der kunst, dan bleef ten slotte van de hoofdpersonen alleen die over, die het meest over het waardelooze van zijn leven gesproken had.

Int dit genre speelt „Het groote geheim". De „Voorteekens" brengen de drie dooden, vóórdat het eigenlijk stuk begint. In elk tooneel, in elke verwikkeling, in elke ontknooping speelt verder een sterfgeval. Om het lugubere nog wat aan te dikken kiezen de hoofdpersonen, voor een paar periodes in hun zwart bestaan, een doodenhuis of lijkenhuis tot verblijfplaats, en zorgt de woning en omgeving van een doodgraver voor de laatste mise en scène.

Bij de aankondiging van de groote film „De Nibelungen" in den Haag werd gewag gemaakt van de talenten en den tijd, welke vereischt zijn geweest om den daarin optredenden draak te bewerken. De schrijver van het dikke boek: „Het groote geheim", kan in niet mindere mate aanspraak maken op het leveren van een product van talent en tijd, en als zoodanig ook bewondering vragen voor zijn draak.

„Jeugd" en „Het hart der duisternis". door Joseph Conrad. Vertaling van W. L. Leclercq. Uitgevers Maatschappij „Elsevier", Amsterdam.

„Youth" en „Heart of darkness" zijn twee verhalen van den onlangs overleden Engelschen schrijver. Zij zijn met een draad vereenigd, als gegevens van eenzelfden verteller, maar staan overigens los van elkander. Beide spelen in de verre streken, het eerste op zee, het andere in de Afrikaansche wildernis.

Het eerste: „O! De goede oude tijd — Jeugd en de zee. Gloed en de zee! De goede, sterke zee; de zilte, bittere zee; die je kon toefluisteren en toebrullen en je den adem uit je longen kon slaan.

Bij alle mooie dingen van de wereld, het is, geloof ik de zee, de zee zelf — of is het de jeugd alleen? Wie zal het zeggen? Maar jullie hier — jullie hebben allen iets gehad van het leven; geld, liefde — wat men zoo krijgt aan den wal — en, zeg eens eerlijk, was dat niet de beste tijd, die tijd dat wij jong waren op zee; dat we jong waren en niets hadden, op de zee die niets geeft, behalve harde klappen — en af en toe een kans om je eigen kracht te voelen — niets anders dan dat — dat jullie allen betreurt?"

Zoo is de conclusie waartoe „Jeugd" leidt, na avonturen, die geenszins van zacht-gemoedelijken aard zijn geweest.

„Het hart der duisternis" zou ook kunnen heeten „het duistere in het hart der wildernis", of „het zwarte in het hart der duisternis".

Kurtz was de gevoelloos afgestompte ivoorjager van het type waartegen, de dezer dagen overleden, Ed. Morel met zooveel geestkracht den strijd aangebonden heeft, en wiens daden aan tropenkolder doen denken. Toch is hij beleider van mooie, verheven theorieën.

Hij sterft. Een kennis (de verteller), die nooit tot zijn bewonderaars behoord heeft, vangt zijn laatste woorden op, en krijgt van hem een bundeltje papieren en een photographie, om die aan zijn verloofde te brengen.

De jonge vrouw leeft in extase-bewondering voor den man der verheven theorieën, voor de nobele ziel. Zij schept zich een beeld van zijn mooi leven en van zijn laatste oogenblikken. En de brenger van den bundel liegt om haar de schoone illusiën te laten behouden.

Emily van de Nieuwe Maan door L. M. Montgomery. Vertaald door A. E. de Vries. Bij den haard-serie. H. D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem. (geb. *f* 3.50).

Ik mocht hier reeds andere deelen van de „Bij den haard-serie" aankondigen en de lezing ervan aanbevelen. Dit werk van Montgomery houdt de reputatie van die serie, van den vertaler en van den schrijver ten volle op. Een goed boek, een aardig boek voor allen, van den bakvisch af, tot en met grootmoeder en grootvader.

E. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 November 1924.

INHOUD.

Gelijkstelling der pensioenen voor militairen welke voor- of na 1 Januari 1920 gepensionneerd zijn. — Verhooging van de padi-productie. — De bevolkingsrubber op Sumatra. — P. A. A. Mangkoenagoro VII. — Het Kartinifonds in 1923. — De benoembaarheid van afgestudeerden der Indische Rechtshoogeschool. Een verbluffende mededeeling. — Militaire diensttijd en periodieke weddeverhooging van landsdienaren in Indië. — De Zending op Bali. — De godheid der blanda's. — Het Japansche incident en het protocol voor de ontwapeningsconferentie van de vijfde algemeene vergadering van den Volkenbond. — Het nieuwe vlootplan. — Een Afrikaansche les voor de verdediging van Nederlandsch-Indië. — Borneo's Perspectief. — Zuid- en Oost-Borneo onder Nederlandsch beheer. — Massa- en Machtsvertoon. — Het communistische gevaar. — Verslag van het Volkscredietwezen, loopende tot ultimo Juli 1924. — Voortzetting Indisch gemeenteraadslidmaatschap gedurende Europeesch verlof.

Gelijkstelling der pensioenen voor militairen welke vóór- of na 1 Januari 1920 gepensionneerd zijn. De aandrang, die op de regeering wordt uitgeoefend om de pensioenen van de Indische oud-militairen, die vóór 1 Januari 1920 het leger verlaten hebben, in overeenstemming te brengen met de bedragen welke voor sedert dien datum gepensionneerden zijn vastgesteld, is niet in kracht verminderd door hetgeen de regeering voorstelt in de koloniale begrooting voor 1925.

Het hoofdbestuur van ,,Bendor, Koninkl. Bond van gepens. en eervol ontsl. officieren van moederland en koloniën en hunne weduwen'', heeft zich, blijkens het November-nummer van het maandblad *Bendor*, met een verzoekschrift gericht tot den minister van koloniën. Daarin wordt teleurstelling uitgedrukt over het ,,zeer weinige, dat de Indische Regeering vermeend heeft op dit oogenblik voor hare vroegere dienaren te kunnen doen, in vergelijking tot het groot aantal gepensionneerden en de nijpende financieele zorgen waaronder een aanzienlijk deel daarvan reeds sedert jaren gebukt gaat.'' Slaat dit op hetgeen wèl, doch naar te karigen maatstaf, aan de oud-gedienden beneden den rang van onderluitenant in de begrooting voor 1925 wordt toegedacht, de teleurstelling van Bendor uit zich in 't bijzonder nog hierover, ,,dat bij de voorgestelde lotsverbetering twee categorieën, de oud-officieren en de oud-onderluitenants, geheel zijn uitgesloten.''

Na een uiteenzetting van het onbillijke van deze uitsluiting, komt het request tot dit verzoek:

,,Dat het niet op den weg van ons bestuur ligt te beoordeelen of en in

hoeverre het mogelijk kan geacht worden, om thans de door de Indische Regeering gedane voorstellen t. o. van onderwerpelijke aangelegenheid uit te breiden; echter vermeent het met den meesten aandrang een beroep te moeten doen op Uwe Excellentie om het — zoo eenigszins mogelijk — daarheen te leiden, dat de lotsverbetering, die door de Indische Regeering voor een deel van de 60-jarige en van hooger leeftijd zijnde oud-militairen is voorgesteld, aan *alle* oud-militairen die den 60-jarigen leeftijd hebben bereikt, zonder eenige uitzondering, worde toegekend. Het bedrag hetwelk hiervoor vereischt wordt, kan, blijkens de mededeelingen van den Regeeringsgemachtigde in den Volksraad, bezwaarlijk zoo aanzienlijk worden geacht, dat — ter wille hiervan — de zeer groote onbillijkheid in het voorstel der Indische Regeering zou moeten worden aanvaard."

Van „Madjoe, Vereeniging van oud- en actief dienende onderofficieren van het N. I. leger en van de troepen in W.-I." ontvingen wij een Open brief, gericht aan Z.Exc. den Gouverneur-Generaal van N.-I., naar aanleiding van de behandeling van het voorstel, tot verhooging van de pensioenen van oud-Indische militairen, gepensionneerd of gegageerd vóór 1920, in de afgeloopen voorjaarszitting van den Volksraad.

Ook Madjoe is teleurgesteld, het voorstel blijft ver beneden de minimumverwachting. De strekking en de betoogtrant van den openbrief mogen blijken uit eenige aanhalingen.

„Wat het zeggen wil, dat alleen de 60-jarigen en daarboven 40 opcenten op de laatst verkregen verhooging van 40 pCt. zullen krijgen, zoudt Uwe Excellentie kunnen distilleeren uit de niet te weerleggen feiten, dat er minstens 95 pCt. wordt uitgesloten, als zijnde beneden den 60-jarigen leeftijd, terwijl het hoogst uit te keeren bedrag slechts 76 heele guldens per jaar bedraagt, voorwaar, Excellentie, een vorstelijke aalmoes. DE eenigste, die hiermede gebaat zal zijn, is 's Lands schatkist, want Uwe Excellentie houde het ons ten goede als wij hier onomwonden durven beweren, dat de raming verre boven het benoodigde bedrag is en derhalve minstens *f* 350.000, als ongebruikt daarin zullen achter blijven".

„Wel geeft de Regeeringsgemachtigde in den Volksraad een overzicht van de bedragen, die een algeheele gelijkstelling zouden kosten, indien deze werd toegepast op 50- en 55-jarigen leeftijd, doch aangezien men toch op een koopje uit is, bevreemdt het ons, dat men niet tevens heeft doen berekenen wat het *Regeeringsvoorstel* zou kosten als het ook werd toegepast op de gepensionneerde militairen, beneden den Officiersrang, van 45-, 50- en 55-jarigen leeftijd. Eveneens had men ook kunnen doen berekenen, wat een algemeene percentsverhooging had gekost, want daaraan zou elke gepensionneerde bij toekenning wat hebben gehad. En ten slotte — en dit lijkt ons het voornaamste — had men moeten bekend stellen, wat eene verhooging had gekost van de schandalig lage gagementen, zoodat vooral zij, gegageerd volgens de Wet van 1876, met het normale voor gagement geldende aantal dienstjaren, het eerst voor de verhooging in aanmerking hadden moeten worden gebracht, temeer men dan had tegemoet gekomen aan een lang uitgesproken wensch van Kamerleden om eerst hen te helpen, die uithoofde van hunnen dienstijd daarop meer aanspraak konden maken dan zij, die een blauwen Maandag in Indië hadden gediend. Weliswaar wordt thans een zestigjarige gegageerde eenigszins geholpen, doch zij, die er uit hoofde van hun langdurigen dienst meer aanspraak op kunnen maken en beneden dien leeftijd zijn, worden thans uitgesloten, hetgeen ons in hooge mate onbillijk en onrechtvaardig voorkomt".

,,Edoch Excellentie, men verzuimde tot heden om recht te doen en wij durven hier onomwonden verklaren, dat wij niets zullen nalaten om dat recht te verkrijgen, desnoods door voortdurend af te breken wat wij vroeger hielpen opbouwen, indien de Regeering door haar afwijzende houding ons hiertoe noopt. De Indische Krijgsgeschiedenis moge een bewijs opleveren, dat wij vroeger onze schouders wel eens onder zwaarder werk hebben gezet en als in afbreken meer verdienste zit dan in opbouwen, welnu Excellentie, dan zullen wij noodgedwongen die richting inslaan.

Bij het lezen van deze zinsnede zult Uwe Excellentie ongetwijfeld wel zeggen: ,,zuiver communisme''. Niets is minder waar, doch waar wij jarenlang ondervinden, dat men ons steeds tracht te bedotten en wij zien dat men onze oud-collega's, onder het mom van bezuiniging, op straat werpt zonder eenig ander middel van bestaan dan het schriele pensioen, terwijl hunne gezinnen in bittere armoede worden gedompeld, ziet Excellentie, dan komt ons bloed in opstand en wij verwenschen het uur dat wij eens zoo dom waren om vertrouwen te stellen in een Regeering, die nog altijd niet weet wat hare plicht is.

,,Bon sang ne peut mentir'', nietwaar Excellentie? Wij zijn wachtens moede en beu van al de fraaie Regeeringstaal, die voor of ten behoeve van oudstrijders noodeloos verspild wordt en wij hopen dan ook dat Uwe Excellentie eens eindelijk zal inzien, dat men ons altijd heeft te kort gedaan en dat het meer dan tijd wordt om te breken met het eeuwigdurend doen bestendigen van het aan ons gepleegd onrecht.''

Na voorbeelden uit het jongste verleden aangehaald te hebben ,,ter illustreering dat er wel geld is'', besluit het aan den Gouverneur-Generaal gerichte schrijven aldus:

,,Als de wil om recht te doen aanwezig was, dan zou dat geld wel gevonden kunnen worden, vide het bovenstaande, en wij durven beweren, Excellentie, zoodra in Indië een opstand uitbreekt en men nog gaarne de hulp van die oud-gepensionneerden zou willen benutten tot demping daarvan, wij binnen 24 uur onze gelijkstelling zouden verkrijgen, waarvoor wij thans jaren moeten vechten.

Alzoo Excellentie, wij constateeren dat die wil om recht te doen ontbreekt en dat is voor eene Regeering, die haar geheele Indische bezit te danken heeft aan het opofferend werken en strijden van die oudstrijders, toch niet netjes te noemen, niet waar Excellentie? Nochtans hopen wij echter, dat U in het bovenstaande een aanleiding moge vinden, om zoo spoedig mogelijk van koers te veranderen vóór het te laat is, zoowel voor de oudstrijders als voor de Regeering''.

Dan ligt nog een geschrift voor ons, dat pleiten komt voor ,,gelijke waardeering en belooning voor bewezen diensten, als geschonken aan hen, die na 1 Januari 1920 den Indischen militairen dienst verlieten''. Het is een tweede reeks afbeeldingen van in ellendige omstandigheden verkeerende, in Indië wonende oud-strijders. Zij is weer uitgegeven door het ,,Verbond van vereenigingen van oud-onderofficieren van het N. I. L.'', dat eerder de ,,Bede om hulp'' het licht deed zien, en dat zijn nieuwe brochure nu ,,De dank van Nederland'' betitelt.

In *De Indische Gids* van September ll. schreef ik (blz. 796) naar aanleiding van de in de ,,Bede om hulp'' opgenomen illustraties, dat deze niet als voorbeelden konden dienen van hetgeen door een normaliseering van de militaire pensioenen ten goede te bereiken zal zijn. Die illustraties toch

hadden meerendeels betrekking op oud-gedienden, welke niet of slechts in geringe mate door die normaliseering zouden worden gebaat.

Ik voerde dit daar niet aan om tegen de gelijkstelling te pleiten, immers ik had mij daarvan een beslist en warm voorstander verklaard. Maar ik zeide het om er tegen op te komen, dat de opstellers der brochure het deden voorkomen alsof elk verzoek, om steunverleening *door particulieren* aan de oud-gedienden, als iets overbodigs mocht worden beschouwd indien de regeering maar wilde instemmen met de normaliseering der pensioenen, en ik zeide het tevens om er op aan te dringen, dat als een brochure propaganda wil maken met en door voorbeelden, zij dan alleen voorbeelden zou geven van personen, die inderdaad in eenigszins belangrijke mate geholpen zullen worden, indien datgeen waarom de brochure vraagt, zal worden ingewilligd.

De nieuwe brochure „De dank van Nederland" vervalt in dezelfde fout. Zij geeft 17 portretten van in kommervolle omstandigheden hun leven voortsleepende invaliden, maar van hen zullen 16 door de normaliseering weinig of niets gebaat worden. Om nu niet meer bij algemeene uitdrukkingen te blijven maar de zaak scherp te stellen, heb ik mij de gegevens verschaft, die vergelijking en conclusie man voor man mogelijk maken.

Massan, Irodiro, Sawikromo, Sastrotinojo, Mas Ressoprawiro, Arsantana, Sampan. Deze oud-inlandsche militairen vallen, naar ik meen, onder dezelfde regeling als die, welke sedert 1 Januari 1920 voor alle later gepensionneerde militaire inlanders geldt. De beteekenis van de opname in een brochure, die een pleidooi wil zijn voor gelijke waardeering van hen, die vóór en na 1 Januari 1920 den militairen dienst verlaten hebben, ontgaat mij dus. Uit de over deze oud-gedienden vermelde bijzonderheden blijkt, dat allen, bijna zonder uitzondering, in de klauwen van uitbuiters zijn gevallen. Voor hen kan alleen hulp komen van *particuliere* bemoeienis, gesteund door rijkssubsidie. De brochure zet zoodoende kracht bij aan de opvatting, dat juist in samenwerking van rijk en particulier heil te zoeken is.

Hetzelfde is te zeggen over den gep. infanterist 1e kl. van Appelen. Deze is in 1922 gepensionneerd, en heeft dus al het pensioen, waarom de brochure vraagt.

De eerste photo is van den gepensionneerden soldaat-ziekenverpleger H. E. C. K. Lehman. Over dezen naam met deze voorletters kon ik geen aanwijzingen krijgen. De naam komt met andere voorletters onder de gepensionneerden meermalen voor, ik kon echter niet uitzoeken wie hunner hier bedoeld is.

De overige oud-gedienden in de brochure vermeld, vindt men in ondervolgend staatje. De laatste J. Diephuis is als sergeant gegageerd, de anderen hebben geen graad behaald.

In de tweede kolom zijn de bedragen opgenomen, die de brochure als gagement, pensioen of onderstand opgeeft. In de derde de bedragen, welke inderdaad worden uitgekeerd, sedert de verhooging in 1920 toegekend aan de oud-militairen, die voor 1 Januari van dat jaar den dienst verlaten hadden en dus niet vallen onder de nieuwe, op dien datum ingegane pensioenregeling. De vierde kolom geeft de bedragen aan op de begrooting voor 1925 uitgetrokken alleen voor hen, die den 60-jarigen leeftijd overschreden hebben of overschrijden zullen. In de laatste vindt men het cijfer overeenkomstig het bedrag, dat toegekend zou zijn indien de betrokkene na 1 Januari 1920 gepensionneerd ware; dat is dus het bedrag dat Madjoe en het V. v. V. v. O. O. O. v. h. N. I. L. als normaal-pensioen voor hem aanvaard zouden willen zien.

	Jaarlijksch bedrag in de brochure opgegeven.	Jaarlijksch bedrag dat thans ontvangen wordt.	Jaarlijksch bedrag volgens de begrooting voor 1925, na 60 jarigen leeftijd	Jaarlijksch bedrag voor de na 1 Jan. 1920 gepensionneerden.
J. W. Davids	*f* 100	*f* 175	*f* 235	*f* 245
V. J. Piette	„ 330	„ 380	„ 440	„ 490
C. v. d. Stoep	„ 350	„ 385	„ 418	„ 438
K. A. Damon	in 1893 gep. met *f* 280.	„ 430	„ 490	„ 588
J. Lugtmeijer	*f* 294	„ 444	„ 504	„ 560
E. Walser.	„ 250	„ 350	„ 410	„ 420
C. F. H. Stein	in 1893 gep. met *f* 200.	„ 350	„ 410	„ 420
Sergeant J. Diephuis. . .	in 1894 gep. met *f* 380.	„ 532	„ 593	„ 1092

Een enkele blik in dit staatje wijst uit: 1e. dat er tusschen hetgeen ontvangen wordt (kolom 3) en hetgeen gevraagd wordt (kolom 5) voor allen een *betrekkelijk* belangrijk verschil is, 2e. dat dit verschil echter alleen voor den oud-onderofficier van zoodanige beteekenis is, dat het als redding uit den nood mag worden aangemerkt, 3e. dat zelfs bij de beste regeling (kolom 5) het bedrag van den best bedachte oud-fuselier nog maar ongeveer komt op dat hetwelk oud-sergeant Diephuis thans ontvangt, zoodat ook nadien eventueel nog velen in even kommervolle omstandigheden kunnen verkeeren als thans voor hem door de brochure wordt gedemonstreerd, 4e. dat wat in de begrooting voor 1925 wordt voorgesteld, voor zoover het de oud-militairen beneden den rang van sergeant betreft, en voor zoover deze den 60-jarigen leeftijd niet hebben bereikt, al te ver blijft beneden hetgeen voor de na 1 Januari 1920 gepensionneerden door de regeering zelfs als toelaatbaar minimum is vastgesteld, en, voor zoover het de 60-jarigen betreft, zoo weinig verschilt van de nivelleeringscijfers (kolom 5), dat 't aan tergend plagen grenst; 5e. dat het verschil tusschen de kolommen 3 en 5, alsmede ook dat tusschen de kolommen 4 en 5 voor de oud-onderofficieren zóó enorm is, dat de strijd, welke hunne organisaties voeren om die verschillen te doen verdwijnen, ten volle te begrijpen is, al wordt daarbij hier en daar een niet gelukkig gekozen dreigement te berde gebracht, strijd te meer te billijken wijl de bedragen van kolom 5 toch nog aanmerkelijk vèr blijven beneden de pensioenen van ranggenooten der landmacht in Nederland en der marine, èn wijl het gevraagde berust op een ontvangen belofte.

Gaat men wat dieper op de cijfers in, dan moet men tot de conclusie komen, dat ook dan, wanneer de begrooting 1925 aangenomen wordt, of zelfs indien de nivelleering daarvoor in de plaats mag komen, de pensioenen niet zóó zullen worden, dat zij aan elk oud-soldaat of korporaal een onbezorgden ouden dag kunnen waarborgen. Maar dat is ook niet te vergen. Vooreerst niet omdat van het rijk als werkgever niet kan worden gevraagd, dat ieder die 12 jaren gediend heeft daardoor verder een onbezorgd bestaan zal zijn verzekerd. Voorts omdat het pensioenbedrag niet de eenige factor is, die het levenspeil bepaalt, zeer vele andere factoren oefenen daarop rechtstreeks of middellijk invloed uit. Deze factoren vallen buiten de directe bemoeienis van de regeering, zij vallen daarentegen binnen de be-

moeienis van vereenigingen als ,,Het ondersteuningsfonds voor behoeftige oud-strijders'', ,,Indisch Bronbeek'', van philantropen als van der Steur, mevrouw van Emmerik, mejufrouw Schaap, en van de instellingen en vereenigingen met gelijk streven in Nederland.

Voor hetgeen Bendor, Madjoe en het V. v. V. v. O. O. O. v. h. N. I. L. beoogen, is het beste resultaat te bereiken door na te gaan wat in gemeenschappelijk streven, door samenwerking te verkrijgen is, samenwerking die dan verder ook nog te zoeken is met de bovenvermelde vereenigingen en instellingen, wier doel eveneens is gericht op het welzijn van den oudstrijder.

Voor een en ander verwijs ik naar het boven reeds aangehaalde artikel ,,De Indische oud-gedienden beneden den rang van officier'' in *De Indische Gids* van September ll., waarin ook wel iets voorkomt dat voor den oudofficier van eenig belang kan zijn.

Intusschen beginne de Tweede Kamer met het bedrag van den pensioenpost op de begrooting voor 1925 zoo te vermeerderen, dat wat de vereenigingen van Indische oudstrijders in billijkheid vragen de plaats inneme van datgeen, wat de regeering uitgetrokken heeft en waardoor de begrijpelijke verbittering niet kan worden weggenomen.

G. N.

* * *

Verhooging van de padi-productie. De Kedirische correspondent van *De Locomotief* gaf in de nummers van 24 en 26 September uitvoerige beschouwingen over de middelen om in het rijsttekort in Indië te voorzien, en hij komt daarbij tot deze lange opsomming van conclusiën, waarin hij wel niet de afdoende oplossing ziet, maar, in samenwerking tot hun recht komende, zullen deze factoren, schrijft hij, zonder twijfel op snelle wijze tot verhooging van de padiproductie bijdragen.

a. Met kracht voort te gaan aan het tot stand brengen van permanente irrigatiewerken, opdat zoo spoedig mogelijk alle bevloeibare gronden op kunstmatige wijze van voldoende water kunnen worden voorzien.

b. De thans nog niet-bevloeibare gronden voor den sawahbouw geschikt te maken met gelijktijdigen aanleg van bevloeiingswerken voor deze nieuwe padigronden.

c. Het samenstellen en in werking stellen van cultuurplannen voor alle bevloeiingsgebieden, opdat de cultuur- en bevloeiingstoestanden binnen die gebieden beter kunnen worden geregeld.

d. Het invoeren van waterreglementen, opdat het waterverbruik, de waterverdeeling en de waterrechten, en het onderhoud van dammen en leidingen beter geregeld worden.

e. Het oprichten van waterschappen.

f. Uitbreiding van den irrigatiedienst.

g. Uitbreiding van den landbouwvoorlichtingsdienst.

h. Het oprichten van desa-landbouwschooltjes, met daarbij demonstratieen proefvelden.

i. Het doen gebruiken van betere landbouwwerktuigen, waardoor het bewerken der gronden intensiever kan geschieden.

j. Het uitleggen van geselecteerde zaadpadi en variëteiten met hooge productie, en waar mogelijk, het verstrekken van zaadpadi door den voorlichtingsdienst.

k. De veehouders te wijzen op het nut van stalverzorging, waardoor de mest niet te loor gaat en aan de velden ten goede kan komen.

l. Het beter doen verzorgen van den padiaanplant (wieden enz.).

m. Het bemesten der sawahs meer ingang bij den tani te doen vinden, ook met groepbemesters".

Hoe moeilijk het is over de waarde en beteekenis van een advies te oordeelen, blijkt weer in deze kwestie. *De Locomotief*-correspondentie maakte niet den indruk van oppervlakkig werk te zijn van een dagbladcorrespondent, die zich over alles en nog wat een oordeel moet durven vormen. En toch, ternauwernood was zijn oordeel in Nederland bekend, of dr. R. Broersma voelde zich genoopt z.z. ook over de versterking van de paditeelt beschouwingen te wijden. Hij bracht daarbij, in de *N. R. Ct.* van 5 November, die *Locomotief*-artikelen te pas, en hij geeft blijk van een nog al afwijkend oordeel, zoo b.v. in de volgende zinsneden:

„Ontegenzeggelijk is bevloeiing hoogst nuttig, de daardoor geregelde sawahbouw voortreffelijk mits de cultuurwijze het is, maar zij kost aan het land elk jaar een schat, waarvoor het maar weinig terug ontvangt. De inlander juicht wel, als hij vernoemt dat er sawah's kunnen komen in zijn streek, maar niet overal toont hij den lust tot het zwaardere werk dat een sawah vordert boven het droge veld. En nergens is hij genegen tot het opbrengen van meer belasting op grond van de toeneming zijner akkerwaarde. De millioenen voor de bevloeiingswerken, voor onderhoud en bediening, worden heel wat gemakkelijker uitgegeven dan de duizenden uit een verhooging van de landrente worden binnengehaald. Ongaarne gaat de Indische regeering over tot verhooging van landrente, omdat de bevolking van menige streek, hoe gerechtvaardigd de verhooging zij, ontevreden wordt en vatbaar voor het woord van stokers. Hoe kort geleden is het nog uitgekomen op Sumatra's Westkust, hoe schroomvallig het gewestelijk bestuur en de regeering zich gedragen, waar het een verhooging van belasting voor de bevolking geldt.

De kostbaarheid van bevloeiingswerk in aanleg en onderhoud maakt een krachtige uitbreiding daarvan in deze tijden dus niet raadzaam en zulks te meer, omdat het niet zoo zeker is, dat de opbrengst van padi daarna evenredig hooger wordt. Dat zou eerst het geval zijn, indien de bevolking stellig en vast het hoogste nut van haar sawah's wist te halen. Er zijn wel streken, waar sawahbezitters inderdaad met stalen vlijt en kunde weten te arbeiden, maar over het geheel is de opbrengst aan padi op de akkereenheid maar matig. Daaraan nu passen sommigen de mouw der voorlichting. Landbouwleeraren, landbouwadviseurs moeten den inlandschen boer terecht wijzen, zooals vroeger demonstratievelden hem het voorbeeld moesten geven. De Europeesche landbouwadviseur heeft een ondankbare taak, want zijn ambtsgebied is zoo groot, dat hij slechts nu en dan zich in een bepaald gedeelte kan ophouden en bovendien ontbreekt hem het gezag waarmee zijn voorlichting pas haar behoorlijke uitwerking verkrijgt. De inlandsche boer buigt wel voor de zienswijze van den heer voorlichter, maar volgt die niet.

De voorlichtingsdienst, zooals die nu is, behoeft vooral geen uitbreiding. Zoo'n ambtenaar wisselt telkens van ambtsgebied en is zelden in de gelegenheid het vertrouwen overal in zijn gebied te verwerven. Daartoe zou hij allereerst de taal volkomen meester moeten zijn en gewoonlijk blijft hij niet zoovele jaren in hetzelfde gewest, dat hij er de volkstaal machtig wordt. Voorlichting van den inlandschen boer behoort in handen te zijn van diens eigen landslieden, niet slechts opzichters ver beneden den adviseur staande, doch zelfstandige ambtenaren uit de kringen, waartegen de desaman opziet.

Op grond van het bovenstaande meen ik, dat het verkeerd is, den factor mechanischen rijstbouw maar uit te schakelen, indien men voor Indië de opbrengst van padi wenscht te vermeerderen in deze mate, dat het eilandenrijk onafhankelijk wordt van vreemden invoer."

Dr. Boersma zette daarna nader uiteen hoe hij zich de vorming denkt van ondernemingen voor mechanische paditeelt.

* * *

De Bevolkingsrubber op Sumatra. De heer Waterhouse, hoofd van een bekende Amerikaansche rubber-firma, heeft, zoo meldt de *Sum. Post*, teneinde zich op de hoogte te stellen van den waren toestand, een uitvoerige trip door de voornaamste rubber-gewesten van Sumatra gemaakt en een diepen indruk gekregen van de beteekenis van de bevolkingsrubber-cultuur, ook met het oog op de wereldsituatie van het product.

Thans treft men in de Overwalsche bladen een interview met den heer Waterhouse aan en wat hij gezegd heeft, lijkt van voldoende interesse om kort over te nemen, temeer waar de heer Waterhouse de situatie niet bekeken heeft als landbouw-technicus, maar als businessman.

Niemand weet hoeveel rubber in deze gewesten geplant is. Men zou er naar kunnen gissen, maar zulk een gissing kan nooit accuraat zijn. En dan spreekt hij als zijn meening uit dat, wanneer er werkelijk een onderzoek zou worden ingesteld naar den omvang van deze inheemsche rubbercultuur, dit onderzoek alleen al naar raming zou komen te staan op een bedrag van een millioen gulden, terwijl er twee of drie jaren mee gemoeid zullen zijn. En dan zou het resultaat al niet veel waarde meer hebben.

De heer Waterhouse trok de Djambi-rivier op over een afstand van niet minder dan 285 mijl en zette zijn reis vervolgens per kar voort van Moearo Tebo naar Moearo Boengoe. Te Moearo Boengoe stond hij aan den kant van de rivier en kon daar zien hoe de inlandsche rubber letterlijk naar de zeehaven stroomde. Kleine vlotten, van bamboe gemaakt, worden voor het transport in het bovenste stroomgebied aangewend en de rubber wordt zoowel bovenop als onderaan bevestigd. Waar de stroomen zich verbreeden, wordt dit transport onderbroken en wordt de rubber overgebracht op veel grootere vlotten of ook op kleine raderbooten.

Het is werkelijk onmogelijk om te zeggen of zich in dit gebied nu tien millioen of veertig millioen rubberboomen bevinden. Hij poogde een juist cijfer vast te stellen ten opzichte van een kleine vallei en deed daar een week over. Wanneer men derhalve in verband met een eventueele restrictie zou willen bepalen hoeveel rubber er geplant is door de inlanders, dan zal men op bijna onoverkomelijke moeilijkheden stuiten. In Palembang komen heele stukken voor, waar tallooze complexen gezonde rubberboomen nog geen enkele tapsnede vertoonen. Het zijn boomen, die omstreeks 1919 geplant moeten zijn, toen het product op de Singaporemarkt meer dan een dollar per pond deed.

De werkwijze der bevolking is eenvoudig. Men kapt het oerbosch, evenals overal elders geschiedt, plant er padi en pisang, oogst gedurende eenige jaren en plant er rubber, alvorens de velden te verlaten. Dit proces heeft onafgebroken en tot in het oneindige plaats. Na een vijf of zestal jaren, wanneer de rubberprijs hem aanstaat, komt de eigenaar terug en tapt zijn rubbertuinen. Het plantverband wordt met opzet zeer nauw genomen, zoodat de grond beschaduwd wordt en de lalang er niet groeit. Soms heeft een geringe wijziging plaats van het product, dat men aanvankelijk verbouwt, maar steeds eindigt het met rubber. Zoo ziet men complexen jonge tapioca,

waartusschen reeds rubber is geplant. En zoo zal er waarschijnlijk een veel grootere reserve aan ongetapte rubbertuinen aanwezig zijn, dan men in staat is te vermoeden. Dit verklaart ook het feit, dat, zoodra de prijs oploopt te Singapore, de stroom rubber onmiddellijk aanzwelt. Merkwaardig is ook het feit, dat onder den Chineeschen tusschenhandel in het binnenland een sterk speculatief element is gegroeid, dat bij een stijgende markt de betere tendenz reeds verdisconteert en zich bij voorbaat van groote hoeveelheden voorziet.

Ook de heer Waterhouse is van meening dat er slechts één natuurlijke omstandigheid bestaat, die tot inkrimping van de inheemsche productie kan leiden. Die natuurlijke limiet is een bepaalde marktprijs. Er is een bepaalde grens, waarop het voor den inlandschen producent voordeeliger wordt andere producten te leveren. Een grens, waarop de Europeesche cultuur toch nog wel in staat zal zijn, met een matige winst haar product aan de markt af te leveren. Toch zijn er wel eenige draw-backs voor de uitbreiding der inlandsche rubberproductie. Zoodra verdere groote hoeveelheden op grond van den marktprijs zouden kunnen worden afgeleverd, zal men gebrek aan werkkrachten krijgen. Want dan is een man als hoofd van de familie en een tapper niet meer voldoende.

En voorts moet genoemd worden de buitengewoon slechte aflevering van het product. Speciaal het Djambi-product is slecht. Soms tot 25 pCt. blijkt aarde en vuil te zijn. En in een van de fabrieken, die inlandsche rubber verwerkt, werd dezer dagen zelfs een stuk ijzeren pijp van zes inch, die uit de rubber kwam, tot ..... crêpe verwekt. Indien dat althans mogelijk geweest ware.

Deze factoren in rekening gebracht, schijnt het wel vast te staan, dat wanneer de Europeesche cultuur zich eenmaal heeft ingesteld op een lager prijsniveau, de concurrentie van de inlandsche rubbercultuur zoo niet zal ophouden, dan toch aanzienlijk zal verminderen.

* * *

P. A. A. Mangkoenagoro VII. In het feit van het volbrengen van het veertigste levensjaar ligt voor niemand, ook voor geen prins, iets zóó bijzonders dat daarvan ophef is te maken. In het feit, dat de Pangeran Adipati Ario Praboe Prangwadono, overeenkomstig de oude resolutie dd. 30 October 1821, bij 't bereiken van dien leeftijd tot Pangeran Adipati Ario Mangkoenagoro VII verheven werd, lag evenmin iets van ongemeene beteekenis. En toch het kan geen gewone gebeurtenis van den dag zijn, beleefd door een alledaagsch vorst, als *Het Indische Volk*, orgaan van de Indische sociaal-democratische partij, daarover schrijft zooals dit blad in zijn nummer van 10 September deed over het hoofd van het zelfbesturend rijk Mangkoenagaran, in Midden Java.

„Voor de hoogere Javaansche wereld, en wie zich om haar scharen, was er voor deze bijzondere viering diepere aanleiding dan de enkele traditie. Mangkoenagoro VII is de toegewijde beschermheer van wat het Javaansche volk aan oude cultuurkrachten bezit en van alle beweging, welke deze zonder innerlijke schade kan vernieuwen en louteren. Hij is centrum en toeverlaat voor eigen landgenoot en Europeaan, die in de weder-opwekking van de geestelijke waarden van het oude Java den hefboom zien voor de schepping van nieuwe volkskracht.

Het zou ingaan tegen de bijzondere verhoudingen, welke in een nationaal onvrije gemeenschap moeten worden verwerkt, indien wij de beteekenis van deze geestelijke factoren in de nationale ontwikkeling zouden miskennen.

Zal die ontwikkeling echter ook een zoo breed mogelijke massa doordringen, dan moet de nationale strijd niet overwegend op de geestelijke welvaart van de weinigen zijn gericht, maar vooral ook op het stoffelijke welzijn van heel een volk. Toen het Indische land — zooals elk ander — zijn hoogsten materieelen bloei heeft gekend, stond óók het geestelijk leven in volle rijpheid. Alleen uit een economisch bevredigend volk *kon* en *kan* een geestelijk rijke *gemeenschap* ontbloeien.

Deze opvatting kan ons echter geen belemmering zijn om in Mangkoenagoro VII een figuur te zien, welke zich naar hart en kracht aan zijn volk geeft en voor dat volk heerscher èn dienaar is."

Treft zoodanige waardeering van die zijde, evenmin alledaags is de huldiging door *Djâwâ*, driemaandelijksch tijdschrift van het Java-instituut, dat op den feestdag, 4 September 1924, een extra-nummer aanbood aan haar eere-voorzitter Mangkoenagoro VII, gewijd aan zijn persoon, zijn werk, zijn kunst, zijn huis of zijn land.

Dit werk, in keurigen druk en scherpe cliché's door G. Kolff & Co., te Weltevreden uitgevoerd, bevat een gedicht van Noto Soeroto, bijdragen van R. A. dr. Hoesein Djajadiningrat, A. Muhlenfeld, K. P. Hawidjojo, dr. D. A. Rinkes, R. M. mr. Gondowinoto, R. T. Wediodiningrat, mr. J. Kunst, dr. Martha A. Muusses, S. Koperberg, J. Kats, dr. H. Kraemer, dr. B. Schrieke, Ir. Thomas Karsten, Ir. H. Maclaine Pont, mr. B. ter Haar Bzn., R. A. A. A. Djajadiningrat, verder van Sam en van het Studiefonds-comité!

De artikelen, portretten, photo's in dit feestnummer doen goed uitkomen dat het tegenwoordige hoofd van het Mangkoenagorosche huis reeds veel gepresteerd heeft en voor de toekomst veel belooft.

Opgevoed naar de opvattingen van resident G. F. van Wijk, warm vereerder van mr. C. Th. van Deventer, met wien hij in Nederland veelvuldig aanraking had, student in Leiden, bij het begin van den oorlog reserveluitenant bij de Grenadiers, kort na zijn terugkeer in Indië, onverwacht voor de regeertaak gesteld, als uitverkoren boven andere broeders om zijn veelbelovende bekwaamheden, stond hij voor een moeilijke taak, voor wier goede uitvoering naast talent ook fijn gevoel tot voorwaarde gold.

Na zijn verheffing tot Prangwadono heeft hij naam gemaakt als voorvechter der echt Javaansche cultuur, die hij tot nieuw leven wekte. Zonder hem, schrijft Muhlenfeld, ware het baanbrekende Congres voor Javaansche Cultuurontwikkeling, dat in 1918, en dat voor de Taal-, Land- en Volkenkunde, dat in 1919 te Solo plaats vond, nooit gehouden, ware het Java-Instituut niet daaruit geboren en gegroeid en ware heel veel, dat aan zijn bezielend optreden en voorgaan te danken was, nooit geschied.

De eerste vijf jaren van zijn bestuur waren ongetwijfeld zeer moeilijk voor hem, te strijden als hij had, niet alleen tegen conservatisme in eigen omgeving, doch ook vaak tegen een streven van toenemende bevoogding, juist in een periode van beginnende ontvoogding in de gouvernementslanden. De niet vrij van bitterheid zijnde woorden, hieraan door hem in den Volksraad (hij was lid van den eersten Volksraad) gewijd, gaven de daaruit gegroeide ontstemming weer. Nadien is daarin verandering ten goede gekomen.

Als bijzondere eigenschap van zijn karakter noemt Muhlenfeld de wijze, waarop zijn zeer moderne opvattingen op allerlei gebied harmonisch konden samengaan met zijn strijd voor de handhaving van het vele goede, dat de zuiver Javaansche adat kenmerkt.

Hoezeer hij er ook tegen was om, wat er goeds en moois in den Javaan-

schen adat is, overboord te gooien, nooit zag hij er tegen op overbodige dingen in diezelfde adat gelegen, vaak producten van een degeneratieproces der laatste paar eeuwen van diep voortschrijdend verval, op energieke wijze af te schaffen of althans tegen te gaan.

In de gouvernementslanden is men reeds jaren doende tegen het kwaad der kinderhuwelijken te ageeren, een adat, welke in sommige streken tamelijk diep ingeworteld is, doch die men nog niet op afdoende wijze wist te bestrijden. Reeds kort na zijn optreden als zelfbestuurder vaardigde de Prangwadono een verordening uit, waarbij dit kwaad voor zijn land aanmerkelijk gebreideld werd.

Hij brak ook geheel met het gebruik van verandering van naam bij verandering van ambt. Ontwikkelde landgenooten overreedde hij den naam van hun vader tot geslachtsnaam te maken, daarmede den weg bereidend voor de invoering van een burgerlijken stand en een bevolkingsregister.

Met het op zijn verzoek doen plaatshebben van een der jaarvergaderingen van den Regentenbond in de pendopo van de Kepatian der Mangkoenegaran te Solo in 1917, ontsloot hij, als het ware, de poort der Vorstenlanden, het centrum van Javaansche Cultuur en intellectueel verkeer, voor deze Inlandsche hoofdambtenaren, die tevoren, tenzij er verwantschap met een der zelfbestuurders bestond, Solo en Djocja liever meden, wijl men bezwaren had tegen het zich onderwerpen aan de conventie in de Javaansche adatvormen, bij ontmoeting met vorsten en andere hooggeplaatsten. Hierop nu wordt door den Prangwadono niet meer gelet, hij stelt zich, in ruil voor de verouderde plichtplegingen, tevreden met de Europeesche omgangsvormen of een combinatie hiervan met de Javaansche vormen.

Zoo is een meer geregelde en ongedwongen aanraking met gouvernementsregenten en andere intellectueelen in de Inlandsche wereld buiten de Vorstenlanden tot stand gebracht, gewaardeerd door en tot genoegen van de betrokkenen, terwijl zulks niet naliet zijn invloed te doen gelden op de andere Javaansche zelfbestuurders, die zich langzamerhand ietwat losser zijn gaan maken van de conventioneele opvattingen ten opzichte van de omgangsvormen.

In dit verband zij hier een aanhaling geplaatst uit het verslag van *De Indische Telegraaf* (8 September) over de feestenreeks, waarmede de verheffing tot Mangkoenagoro gepaard is gegaan.

„De merkwaardigste gebeurtenis van dien Vrijdagavond, 5 September, was wel de aanwezigheid van alle vier zelfbesturende Inlandsche vorsten uit Midden-Java, een unicum, dat hier best afzonderlijke vermelding verdient. De oudste ingezetenen van Solo deelden ons mede zich niet te kunnen herinneren, dat Soenan en Prang Wadono met Sultan en Pakoe Alam te zamen gezien werden.

Allerlei oer-oude tradities, die strikt in acht genomen dienden te worden door de vertegenwoordigers der vier Javaansche vorstengeslachten, welke te ingewikkeld zijn om hier ook maar in het kort weergegeven te kunnen worden, verzetten zich stelselmatig tegen een dergelijke onderlinge goede verstandhouding. De beletselen daartoe zijn eerst sedert korten tijd — wat beteekenen per saldo enkele jaren, waar het hier gaat om veeten tot naar we meenen in het zevende voorgeslacht toe — opgeheven, voornamelijk door het huwelijk van den toenmaligen Prang Wadono met een Djokjasche prinses."

Terugkeerend tot het artikel van den heer Muhlenfeld in het extranummer van *Djåwâ*, ontleenen wij daaraan nog de vermelding, dat het weder aanknoopen van de sedert eeuwen verbroken banden tusschen de

beide, cultureel zoo nauwverwante volken van Java en Bali en het onderhouden dier betrekking, voor een zeer groot deel het werk was van dezen vorst.

Geeft het bovenstaande eenige trekken, waardoor de beteekenis van het tegenwoordige hoofd van het Mangkoenagorosche huis aangeduid wordt, zijn bedrijvigheid heeft zich ook gericht op de rechtstreeksche bevordering van de volkswelvaart. Aan den economischen vooruitgang van zijn land (ter grootte van een Nederlandsche provincie) zijn irrigatiewerken, Rijkswerken van openbaar belang, vooral op wegengebied, en verrichtingen van de Mangkoenegaransche bedrijven, in de acht jaren van zijn bestuur, zeer ten goede gekomen, dank zij, in groote mate, zijn bemoeienis (zie o.a. *De Locomotief* van 19 Augustus e.v.).

* * *

Het Kartinifonds in 1923. Het 11e jaarverslag van dit fonds, ter bevordering van het tot stand komen en in stand houden van scholen ten behoeve van meisjes uit de inlandsche bevolking, kan gunstig berichten over de Kartinischolen te Batavia, Buitenzorg, Semarang, Madioen en Malang. In totaal bedroeg 't aantal leerlingen 1041.

Van de 147 leerlingen, die in de laatste jaren een einddiploma verwierven, gingen 34 naar een Kweekschool, 24 naar een Mulo-school, 15 naar de van Deventerschool te Semarang, werden 2 hulp-onderwijzeres, kwamen 21 in betreking op kantoren, wijdden 14 zich aan de huishouding, traden 6 in het huwelijk, terwijl van de 31 anderen, aan het bestuur der vereeniging te 's Gravenhage, geen bijzondere bestemming bekend is.

De financieele positie van het fonds en van de scholen is, sinds de in 1922 voorloopig vastgestelde nieuwe regeling van het gouvernements-subsidie, gepaard gaande met een verhooging van de schoolgelden op verschillende scholen, belangrijk verbeterd. Met ingang van 1 Januari 1924 is een definitieve subsidie-regeling ingevoerd.

De resultaten in Nederland bereikt met het aankweeken van het kunstgevoel bij leerlingen der lagere school door museumbezoek e.d.m., hebben het bestuurslid, mr. D. baron van Hogendorp, aanleiding gegeven met den Raad van beheer overleg te plegen, in hoever het mogelijk ware ook in Indië iets in deze richting te doen, door het bevorderen van de ontwikkeling van het waarnemingsvermogen en den kunstzin en het opwekken van de belangstelling voor inheemsche kunst en kunstnijverheid bij de leerlingen der Kartinischolen.

Van de aanwezigheid h.t.l. van den Directeur van Onderwijs en eeredienst, mr. K. F. Creutzberg, werd partij getrokken om over deze vraag van gedachten te wisselen. Uit voortgezette correspondentie is gebleken, dat het in de bedoeling van den directeur van Onderwijs lag ook bij de betrokken meisjesscholen het vak ,,handenarbeid'' in te voeren. Aan de van Deventer-school te Semarang wordt dit onderwijs reeds sedert de oprichting gegeven. Op dit begin hoopt men door te kunnen werken.

* * *

De benoembaarheid van afgestudeerden der Indische Rechtshoogeschool. Een verbluffende mededeeling. Prof. C. Snouck Hurgronje schreef in de *N. R. Ct.* van 31 October:

,,In het artikel: ,,De benoembaarheid van afgestudeerden der Indische Rechtshoogeschool'' (Avondblad D van Woensdag 29 October) is sprake van twee redenen, die den ministers van koloniën zouden hebben bewogen

om telegrafisch intrekking te gelasten van artikel 19 der bij den Volksraad ingediende ontwerp-ordonnantie op het hooger onderwijs, in welk artikel de benoembaarheid der in Indië afgestudeerde juristen zoo geregeld werd, dat dezen o.a. benoemd zouden kunnen worden tot ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur.

„De tweede reden", zoo heet het in bedoeld artikel, „die den minister heeft bewogen, moet hebben gelegen in een gemeenschappelijk advies der Indische literaire en juridische faculteiten te Leiden, om den toegang naar het Binnenlandsch Bestuur, die thans kan worden verkregen zoowel langs de studie van het Indisch recht, als langs de Indologische studie, te beperken tot den laatstgenoemden weg en derhalve niet meer tot ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur benoembaar te doen zijn hen, die in het Indisch recht gestudeerd hebben.

„Het is ons niet bekend, op welke gronden dit advies steunt, doch het bevreemdt ons in hooge mate, enz."

Naar aanleiding hiervan stel ik er prijs op, mede te deelen, dat door de vereenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte te Leiden nooit eenig advies is uitgebracht betreffende de benoembaarheid, die te verbinden ware aan de diploma's der Indische Rechtshoogeschool."

De hoofdredactie van de *N. R. Ct.* teekende hierbij aan:

„Wij kunnen niet anders, dan de bovenstaande mededeeling van prof. Snouck Hurgronje verbluffend noemen, omdat aan den Volksraad door den directeur van onderwijs als regeeringsgemachtigde is medegedeeld, dat één van de twee redenen, die tot intrekking van artikel 19 van het ontwerp hooger onderwijs-ordonnantie hebben geleid, was gelegen in het advies van de vereenigde Leidsche faculteiten om de opleiding voor bestuursambtenaren langs den weg der Indische rechtsstudie, zooals deze tot vóór enkele weken in Nederland mogelijk was, op te heffen. Zoo sterk is door genoemden directeur het verband gelegd tusschen het advies der Leidsche faculteiten en de intrekking van artikel 19 der ontwerp-ordonnantie, dat hij meende de in een artikel in *De Locomotief* gegeven voorstelling, als zou in deze het initiatief tot intrekking van artikel 19 van den minister van koloniën zijn uitgegaan, te moeten wraken".

Na de desbetreffende passage uit de Handelingen van den Volksraad dan aangehaald te hebben (17 Juli 1924 blz. 1084/85), vervolgde de *N. R. Ct.* aldus:

„Opheffing van de opleiding voor het binnenlandsch bestuur langs de studie van het Indisch recht kon uit den aard der zaak alleen in Nederland geschieden, waar die opleiding vooralsnog slechts in Nederland bestaat, en de directeur van onderwijs deelde in zijn hierboven geciteerde rede dan ook mede, dat het advies tot opheffing van de Indische rechts-studie als toegang tot het binnenlandsch bestuur op Nederland betrekking had. Uit het onmiddellijk verband echter tusschen die opheffing en de intrekking van artikel 19 der ontwerp-ordonnantie moest de indruk gewekt worden, dat naar de meening der Leidsche faculteiten de opleiding voor het binnenlandsch bestuur in het algemeen, ook in Indië, niet langs den weg der rechtsstudie mogelijk moest zijn. Dat dit aldus ook in den Volksraad is begrepen, blijkt o.m. uit de woorden van het lid van den Volksraad den heer Zaalberg (Handelingen Volksraad 17 Juli 1924 bl. 1104):

„Doch wanneer wij hier aan den vooravond staan van de beslissing hierover, komt de Minister met een telegram waarin hij zegt: stop eens even, schakel de bestuursopleiding uit want ik heb met de faculteit in

Leiden gesproken en ik ben het volkomen met haar eens, dat die opleiding daar niet in thuis hoort; jelui hooren er nog wel nader van."

Uit de mededeeling van prof. Snouck Hurgronje blijkt thans, dat de Leidsche faculteiten nooit eenig advies hebben uitgebracht over de vraag tot welke ambten de afgestudeerden der Indische rechtshoogeschool benoembaar zullen zijn, derhalve ook niet over de vraag of zij benoembaar moeten zijn voor het binnenlandsch bestuur. Den Volksraad is derhalve krachtens een telegram van den minister van koloniën een voorstelling van zaken gegeven, die misleidend was.

In het belang van de betrouwbaarheid van het Nederlandsche staatsbestuur is het noodig, dat in deze volledig klaarheid wordt gebracht en de onware voorstelling wordt vastgesteld.

* * *

Militaire diensttijd en periodieke weddeverhooging van landsdienaren in Indië. Het middelbaar onderwijs in N.-I. van 20 September bevat het hier volgend officieel stuk, gericht aan de Europeesche schoolcommissiën en aan de Inlandsche schoolcommissiën op plaatsen waar een Osvia of een normaalschool voor Inlandsche onderwijzers is gevestigd, en uitgegaan van den Directeur van onderwijs en eeredienst:

DEPARTEMENT VAN ONDERWIJS EN EEREDIENST.

Weltevreden, den 5den September 1924.

Rondschrijven.

Sedert geruimen tijd maakte de vraag, of de door Indische landsdienaren in verplichten krijgsdienst in Nederland doorgebrachten diensttijd (mobilisatietijd) in rekening kan worden gebracht voor de toekenning van periodieke weddeverhoogingen, een punt van overleg uit tusschen de Indische en de Nederlandsche Regeering. Thans is van de Regeering bericht ontvangen, dat van het doen medetellen van mobilisatietijd als zoodanig, dus *alleen en uitsluitend omdat het mobilisatietijd is*, is afgezien. Dit geldt voor alle landsdienaren dus ook voor leeraren en onderwijzers.

Intusschen is in de betrekkelijke bezoldigingsregelingen voor leeraren en onderwijzers bepaald, dat als diensttijd voor de toekenning van weddeverhoogingen in aanmerking komt de tijd, in Nederland na het verkrijgen der vereischte bevoegdheid bij het onderwijs doorgebracht, welke bepaling door het Departement van Koloniën steeds in dien zin is toegepast, dat als zoodanigen tijd is aangemerkt de tijd, gedurende welken de betrokkenen *krachtens aanstelling* bij het onderwijs werkzaam waren geweest. Of zij in dien tijd in militairen dienst waren geweest (b.v. wanneer met behoud van de betrekking voor dat doel verlof was verleend) werd niet nagegaan.

Door de Regeering is thans beslist, dat met de toepassing van de evenbedoelde bepaling op dezelfde wijze kan worden voortgegaan. In verband daarmede kan dus voor leeraren en onderwijzers als diensttijd voor de toekenning van traktementsverhoogingen in aanmerking komen de *tijd krachtens aanstelling van het bevoegd gezag* bij het onderwijs in Nederland doorgebracht (onafhankelijk van de vraag of daaronder tijd is, in verplichten krijgdienst doorgebracht), terwijl daarvoor *niet* in aanmerking komt tijd, na het verkrijgen der bevoegdheid, zonder aanstelling tot leeraar of onderwijzer, als gemobiliseerde doorgebracht. Een en ander geldt niet alleen voor den mobilisatietijd, doch ook voor den normalen militairen diensttijd van $6\frac{1}{2}$ maand.

Leeraren en onderwijzers, wier bezoldiging in verband met de onderhavige beslissing nog herziening behoeft, doordat daarvoor in aanmerking komende militaire diensttijd nog niet voor weddeverhoogingen in rekening is gebracht, zullen zich daartoe bij de gebruikelijke aanvraag tot dit Departement moeten wenden, onder overlegging van de bewijsstukken, waaruit blijkt, gedurende welke periode(n) zij aan het onderwijs verbonden zijn geweest. Schuilt daaronder militaire diensttijd en wordt daarvan in de desbetreffende verklaring niet gerept, dan wordt de betrekkelijke periode als onafgebroken diensttijd aangemerkt.

* * *

De Zending op Bali. Het *Bat. Nbl.* van 23 September bevatte een schrijven, waaraan 't volgende is ontleend:

„Reeds veel is er over deze kort geleden acuut geworden kwestie geschreven maar er is in de pers nog geen enkele beschouwing geleverd, die duidelijk deed uitkomen, waarom het thans gaat.

Het vraagstuk loopt toch sedert lang niet meer over eventueele toelating van de missie, want *reeds in 1891 heeft de Regeering haar* (uit Timor) *toegang op Bali verleend.* In 1920 is deze toestemming nog eens in gewijzigden vorm herhaald. Resident Damsté heeft destijds — zonder de bevolking er in te kennen — gunstig geadviseerd en naar we vernemen, moet Gouverneur Couvreur, die vroeger ass.-resident was in Zuid-Bali, en die nog immer een zwak heeft voor dat land, in dezen stuwende kracht hebben uitgeoefend. Het gaat er dus nu niet meer om, of de missie wordt gegund, Bali bij haar arbeidsveld te voegen, het loopt over de vraag, al of niet steun te verleenen. En deze zaak is aan de orde gesteld nu de missie actief wil beginnen, door een Hollandsch-Inlandsche school op te richten in Zuid-Bali.

Dit nu lijkt ons een vraag, waarop het antwoord gemakkelijk is te geven. Den regelmatigen financieelen steun — subsidie — zal men haar niet mogen onthouden, maar steun bij haar andere werk, het maken van proselieten, zal zij o.i. *niet* mogen hebben, zoo min als geduld zou mogen worden, dat ze oude Balische Hindoe-instellingen zou neerhalen. Dit nu zal voornamelijk afhangen van de ambtenaren die het bestuur voeren en zoo dat mannen zijn, bij wie de volksbelangen hooger liggen dan die van de partij, dan zal daar geen gevaar voor bestaan.

Wij gelooven intusschen — en als niet aangesloten bij eenige kerkelijke of politieke partij kunnen we rustig spreken — dat men, ook het Volksraadslid Tjokorde Soekawati, het gevaar te hoog aanslaat.

De Balische Maatschappij heeft zich door de eeuwen heen wel sterk gehouden tegenover den Islam, zij zal dit ook wel doen tegenover het Christendom; haar godsdienstige instellingen zijn samengeweven met de economische en maatschappelijke; het volk is niet hartstochtelijk maar verdraagzaam en juist daardoor een slecht bekeeringsobject. Daarbij komt dat er nu inderdaad stemming is tegen de missie, in dien zin, dat men zich nauwer aaneensluit tot behoud der eigen instellingen en zegt: nu laat de missie scholen oprichten, wellicht zal een deel der bevolking er zijn kinderen heen sturen, maar Roomsch worden, neen, dank je wel. De mogelijkheid, dat de Baliërs op die wijze de missie „nemen" zullen, is niet denkbeeldig. De Baliër is niet alleen een Hindoe in hart en nieren, maar ook ..... een duitendief.

En nu er in dat opzicht een — geestelijken — tegenstand tegen de missie is, is het natuurlijk voor haar wel het meest ongeschikte moment om te beginnen.

De groote kans bestaat, dat ze het, evenals in de laatste helft der vorige eeuw, de Protestantsche Zending het deed, er voor goed verkerven zou. Tusschen 1860 en 1880 is op Noord-Bali een Utrechtsche Zending bezig geweest, met het resultaat, dat er na een kleine twintig jaar één Balineesche bekeerling was. Na een moord-aanslag op het erf van den assistent-resident gepleegd op den zendeling is de zending van Bali weggetrokken".

Over hetzelfde onderwerp gaf *De Ind. Ct.* van 11 October een schrijven uit Karangasem, waaruit hier eenige passages worden overgenomen.

„In de voorjaarszitting van den Volksraad heeft de heer Soekawati met klem betoogd, dat het voor het Balische volk een ramp zou beteekenen, indien de Roomsch-Katholieke missie op Bali zou worden toegelaten.

De lezer weet, wat het antwoord van den directeur van O. en E. daarop was, n.l. dat „het niet op den weg der regeering ligt om Bali tegen den invloed der missie te beschermen". De lezer is voorts op de hoogte van het feit, dat de motie-Soekawati, inzake het niet bevorderen van godsdienstige propaganda op Bali, in de a.s. najaarszitting behandeld zal worden onder aanteekening, „dat voordien geen enkele maatregel genomen zal worden, doch een onderzoek zal worden ingesteld naar de stemming der Balische bevolking terzake".

En zooals een Aneta-telegram ons onlangs meldde, verkeert de kwestie nog in een stadium van correspondentie tusschen de regeering en het B.B. van Bali.

Intusschen heeft op Bali het onderzoek naar de gevoelens van het Balische volk plaats gehad, waarvan de uitslag is, dat zoowat allen tegen toelating van de missie gekant zijn. Met verschillende invloedrijke Baliërs heeft de heer Soekawati een beweging op touw gezet, teneinde de toelating van de missie met succes te kunnen tegengaan. Elke kans wordt nu aangegrepen om het „dreigende gevaar te bezweren".

Zoo wordt o.a. de P.E.B. in den arm genomen om Bali tegen de invasie te helpen. Als motief hebben de leiders van de beweging aangevoerd, dat de P.E.B. door zijn invloed in den Volksraad heel wat kan uitrichten voor de Balische bevolking.

Waar geruchten de ronde doen, dat de missie van plan is een Roomsche H.I.S. op Bali te stichten, wordt van den kant der leiders de idee geopperd, zelf een particuliere H.I.S. te Kloengkoeng op te richten, waarvoor der regeering subsidie gevraagd zal worden. Verwacht wordt, dat de P.E.B. in dezen de behulpzame hand zal reiken.

In verband met de boven gereleveerde feiten, is den 19den September j.l. te Kloengkoeng door de promotors een vergadering uitgeschreven, welke door zoowat alle poenggawa's (onderdistrictshoofden), leden Raads Kerta (inheemsche rechtbanken), Sedahans Agoeng (kashouders) uit de onderafdeelingen Tabanan, Badoeng, Gianjar (Bangli en Kloengkoeng inbegrepen) en Karangasem werd bezocht.

Na eene inleidende rede van den regent van Gianjar werd een afdeeling van den P.E.B. (Pol. Econ. Bond) gevormd, en een bestuur gekozen.

Wij vinden het buitengewoon jammer, zegt de Schr. in *De Ind. Ct.*, dat de leiders niet op eigen kracht hebben vertrouwd. Bestaat niet sinds ruim een jaar, lang vóór dat de geruchten omtrent de plannen der missie de ronde deden, de godsdienstige vereeniging „Stiti Gama Siwa Boeda" (trouw aan den godsdienst Siwa Boeda)? Deze vereeniging is door Pedanda's van Karangasem opgericht.

Artikel 4 van de statuten luidt:

De vereeniging stelt zich ten doel:

a. verkeerde begrippen omtrent den godsdienst ,,Siwa Boeda'' weg te nemen en het godsdienstig en godvruchtig leven onder de leden te bevorderen;

b. Een hartelijken band te onderhouden tusschen de leden en hen op te wekken tot onderling hulpbetoon;

terwijl artikel 5 zegt:

De vereeniging tracht dit doel te bereiken door:

a. het houden van godsdienstige bijeenkomsten;

b. het oprichten van godsdienstscholen;

c. andere geoorloofde middelen, welke noodig geacht worden door het bestuur en niet strijdig zijn met de wetten des lands, de goede zeden en de openbare orde.

Deze specifiek Balische, nationale vereeniging heeft reeds rechtspersoonlijkheid aangevraagd. Door deze vereeniging over geheel Bali te verbreiden, zou men het doel, een H.I.S. te stichten, ook zonder den P.E.B. kunnen bereiken.

En als zulk een vereeniging haar stem laat hooren, dan zal dit niet nalaten indruk te maken!

* * *

De godheid der blanda's. In zijn *Overdenkingen* in *De Indische Courant* (13 September) schreef Illico geestig naar aanleiding van het tot een voor de Europeesche bezoekers tot een pretje gemaakte doodenfeest op Bali.

De Westersche beschaving schijnt zich bij het doodenfeest op Bali niet onbetuigd te hebben gelaten. *De Banier* citeert met verontwaardiging:

,,.....dat de regent, die bij de overstelpende drukte der voorbereiding van de plechtigheden (der Balische doodenfeesten) ook nog tijd heeft weten te vinden ,,om in ieder opzicht een hupsch gastheer te zijn voor de Europeesche bezoekers'', zelfs in zijn gastvrijheid zoover ging, ,,dat hij na de gewijde dansvoorstelling ook nog een ,,dansi-dansi'' voor de blanda's op touw had gezet, waarvoor een speciaal strijkje was gehuurd.''

Niemand zal het den regent kwalijk nemen, dat hij de adat der blanda's in acht neemt. De beleefdheid brengt mee, dat de gastheer zich schikt naar de gasten. En de regent weet te goed, dat ,,wij Europeanen'' nu eenmaal niet buiten dansen kunnen.

Voor zoover wij weten was het op een begrafenis tot nu toe geen gewoonte om aan den fox-trott en den jazz te gaan, maar dat zal na Bali misschien mode worden. En waarom ook niet? Dansen is nu eenmaal onze manier van offeren. De godheid der blanda's wordt alleen op deze wijze gediend.

Als je uit bent, moet je dansen.....
Néé - hoor! Dáár gaat niets van af,
en, al hebben we geen dansvloer,
dan - maar dansen op een graf.....

Zoo zingt Melis Stoke en hoont hij de dans-maniakken van Bali.

Maar waarom zouden we eigenlijk *niet* dansen op een graf? Mogen we onze godheid dan niet eeren? Moet onze godsdienst niet heel ons leven doortrekken als een zuurdeesem? We hebben tot nu toe altijd en overal gedanst..... waarom eigenlijk niet op een begrafenis?

Want in dit opzicht zijn we toch nooit kieschkeurig geweest en hebben we de grenzen heusch niet eng getrokken.

Iedere bizonderheid in het leven toch is een gelegenheid tot dansen. Er

gebeurt in onze samenleving niets meer zonder dansen. Er is geen genot denkbaar zonder dat. Er is geen ellende bestaanbaar zonder dat. Want als er een beroep gedaan wordt op ons medelijden beginnen onze voeten reeds te trappelen.

Een journalist zegt wel eens: daar zit copy in. Maar een Westerling zegt bij iedere bizonderheid: daar zit een bal in.

Ouden van dagen, die geholpen moeten worden; nagelaten betrekkingen van droevig om het leven gekomenen; gepensionneerden, die ergens in een kampong van papieren-dankbaarheid verhongeren; zieken en ongelukkigen; — zij allen leveren kostelijke gelegenheden om te offeren ..... aan de godheid der blanda's. Zonder feest geen liefdadigheid en zonder bal geen feest. Het klopt als een bus.

Bij een bruiloft, bij een opening van een nieuwe zaak, bij tochtjes hier of daar heen, ja bij iedere gelegenheid..... de beenen van den vloer. Een begrafenis was nog een uitzondering op den regel. Maar waarom eigenlijk?

En het vraagstuk is op Bali eenvoudig opgelost door den beleefden regent, die ons beter kent dan wij ons zelf kenden op dit punt.

Bij den Westerling hoort nu eenmaal de dans. De godheid der blanda's eischt geen ander offerfeest.

Misschien zijn enkelen door het gebeurde op Bali opgeschrikt. Zijn we al zoover gekomen, dat we zelfs bij zulk een gelegenheid niet buiten dansen kunnen? Ja, inderdaad, zoover zijn we gekomen. Dit is het eindpunt van den weg langs den dansvloer. Daar zijn we heen geschoven. Langzaam maar zeker, op bedwelmende melodieën.

Er is al dansende reeds zooveel geofferd op het altaar van deze godheid, dat dit er ook nog wel bij kan. Mogen we nog spreken van eer en deugd, van fatsoen en schaamtegevoel? Of zijn deze begrippen heelemaal uit onzen tijd? Dat komt dan vooral, omdat wij ze zoo rustig gelegd hebben op het altaar van onze dans-godheid. We hebben er afstand van gedaan.

Het gevoel voor maat en verhouding zijn we ook glad kwijt. Wat past en niet past, weten we ook al niet goed meer.

Op Bali wist men het tenminste niet.

Het echte genieten bestaat ook al niet meer.

Onze jeugd groeit op zonder eenig idee van iets anders dan het genot van het dansen. En dat is wel het ergerlijke van onze opvoeding. Er bestaat bijna geen ander genot meer.

Toen een blad aan tal van vooraanstaande mannen en vrouwen o.m. vroeg, of het vroeger beginnen van uitvoeringen en concerten ook van invloed zou kunnen zijn op jeugdige bezoekers, luidde het antwoord van allen: neen, die gaan toch niet naar een gelegenheid waar niet gedanst wordt.

Als er een feestje gegeven wordt met een tooneelstukje en wat voordrachten, dan zitten de jonge toeschouwers zich te ergeren over den tijd, die verknoeid wordt met al dien onzin. Geen huiselijke samenkomst is gezellig zonder dansen. De jeugd kan alles missen als de beenen maar van den vloer mogen.

En dit genot is hèt genot geworden. Men kan zich niet meer amuseeren, niet meer bezig houden zonder dansen. Het leven zonder den dans is een onmogelijkheid geworden. De dans is godheid geworden!

Dat is de vloek. Wij lachen om vroomheid en grinneken om die ouderwetsche denkbeelden..... maar al wat we hebben, offeren we in de lange nachten tot de morgen ontwaakt aan den modernen moloch, den dans.

En wat in dien roes geofferd wordt, weten de meeste ouders niet eens. Maar zeer zeker goede smaak, het vermogen tot edel genieten, de mogelijkheid om eigen persoonlijkheid te verrijken en te verdiepen.

Eenigen tijd geleden vroegen wij ons af: heeft het Indische kind een andere wereld dan die van den dans en den voetbal?

Er is voor zoover wij weten geen antwoord op gekomen. Zelfs geen woord van fel protest tegen de vraag als zoodanig. En dat teekent toch. Is voor het Indische kind met dit weinige dan alles gezegd? Is zijn leven werkelijk niet meer dan dans? Vinden alle verlangens daarin bevrediging; gaan alle strevingen daarnaar uit?

Laat men toch eens antwoorden.

Laat men protesteeren.

Wie heeft den moed om te zeggen: het gebeurde op Bali typeert niet onzen tijd en onze opvoedings-resultaten hier gaan niet in die richting.

Wie protesteeren tegen bovengenoemden smaad: De godheid der blanda's?

* * *

Het Japansche incident en het protocol voor de ontwapeningsconferentie van de vijfde algemeene vergadering van den Volkenbond. Geheel afgescheiden van de verplichte rechtsmacht van het Hof te 's-Gravenhage, is er in het Pact van den Volkenbond een leemte, die den oorlog als rechtmatig middel van beslechting van een geschil laat voortbestaan. Twee leden van den Volkenbond, die een geschil hebben, onderwerpen dit òf aan het Hof te 's-Gravenhage, òf aan arbiters, òf aan den Raad van den Volkenbond. Dit laatste vooral dan, wanneer het z.n. belangen-geschillen, dus van politieken aard, betreft. Brengt nu de Raad over de oplossing van zoodanig geschil een advies uit met algemeene stemmen, dan zijn beide Staten verplicht dit op te volgen, doch wordt zoodanige eenstemmigheid niet verkregen, dan zijn beide partijen, met inachtneming van een bepaalden termijn, vrij. M.a.w. in zoodanig geval kan het eene lid van den Volkenbond tegen het andere oorlog beginnen, zonder het Pact te hebben overtreden. Nu achtte de Vijfde algemeene vergadering in September en October te Genève gehouden, twee wegen mogelijk om in deze leemte te voorzien: hetzij door wijziging te brengen in het Pact, hetzij door in een aanvullend protocol daarnevens de verplichtingen der leden te versterken. Zij heeft aan het laatste, voorkeur gegeven. Belangrijker was nog, dat men de z.n. verplichte arbitrage, dus die, waarbij de rechtsmacht hetzij van het Hof, hetzij van een bijzonder scheidsgerecht tevoren wordt erkend — welke verplichte arbitrage men te 's-Gravenhage in 1899 en 1907 heeft bestreden — wilde en heeft uitgebreid tot de z.n. belangengeschillen, dus die geschillen, welke geen juridischen ondergrond hebben. Reeds in 1919 heeft het Internationaal Vredesbureau te Bern uitgesproken, dat in een geordende internationale samenleving, evenals intern in den beschaafden Staat, *alle* geschillen „rechts"geschillen zijn, die naar rechtsregelen moeten worden opgelost. In de practijk intusschen de stelling aanvaarden, dat b.v. een geschil over zeker grondgebied in Afrika langs den weg van het recht kan worden beslecht, durfde men nog niet aan, en dat deze Algemeene Vergadering het wel heeft gedaan, toont reeds welk een grooten stap zij in voorwaartsche richting heeft gezet.

Wij ontleenen deze opfrissching van het geheugen aan het artikel, door den heer H. Ch. G. J. van der Mandere, in *De Nieuwe Gids* van November aan die jaarvergadering van den Volkenbond gewijd, om daar in dan verder

ook het verslag te lezen van hetgeen het Japansche incident is genoemd. Zooals bekend is daarvoor een oplossing gevonden, maar deze heeft in Australië, Nieuw Zeeland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika toch een nawerking gehad, welke aan het succes dier oplossing wel wat afbreuk heeft gedaan. Ook hierom is het van bijzonder belang de juiste toedracht van het voorgevallene te kennen. De heer van der Mandere schrijft er het hier volgende over.

„De laatste dagen van de behandeling van dit merkwaardige protocol zijn niet de minst spannende geweest. Het incident toch, door Japan's tegenstand veroorzaakt, bleek dieper liggende gronden te hebben dan men aanvankelijk kon veronderstellen. Het geval kan zich voordoen, dat twee landen in conflict raken ten aanzien van eenig punt, waarvan de regeling een zaak is van de uitsluitende nationale bevoegdheid van een der beide partijen. Korten tijd geleden heeft voor het Haagsche Hof gediend een geschil tusschen Frankrijk en Engeland, betrekking hebbend op z.n. nationaliteitsdecreten, door de Fransche Regeering in Marokko en Tunis gedeeltelijk vastgesteld en voor een ander deel met haar medewerking totstandgekomen. Engeland voerde tegen deze decreten bezwaren aan, omdat zij Engelsche onderdanen plotseling tot Franschen maakten, hetgeen door Engeland in strijd werd geacht met de internationale tractaten, die zoowel op Marokko als op Tunis betrekking hebben. Frankrijk daarentegen meende, dat het uitvaardigen van zoodanige decreten tot de uitsluitend nationale bevoegdheden van een Staat behoort. In het betrokken geschil ging het om een slechts gering aantal onderdanen, maar het geval had zich kunnen voordoen, dat ditzelfde geschil een groot aantal personen had omvat; of dat het op andere wijze van politieke of economische beteekenis ware geweest. Doet zich nu een zoodanig geval voor, en verklaren de te hulp geroepen arbiters, op advies van het Haagsche Hof, dat de zaak er eene is, die tot de uitsluitend nationale bevoegdheid van een der beide partijen behoort, dan zou de andere partij zich bij dat oordeel hebben neder te leggen. Japan nu wilde een bepaling opgenomen zien, dat alsdan de Raad van den Volkenbond bevoegd ware om alsnog te trachten de partijen tot elkander te brengen. Dit werd van andere zijde onnoodig geoordeeld, en zelfs gevaarlijk, omdat dan de bepaling van de nationale bevoegdheid haar innerlijke waarde ging verliezen. Maar Japan bleef op zijn stuk staan, en de hardnekkigheid, waarmede Adatci zijn standpunt verdedigde, gaf den Engelschen gedelegeerde Sir Cecil Hurst eene toespeling op de immigratiequaestie in Australië of in Amerika in den mond. Men behoeft er niet aan te twijfelen of het Haagsche Hof zal in het geval, dat Japan met Amerika of Australië in geschil raakt over een immigratiewet, die de invoering van Japansche werkkrachten in een der beide landen verbiedt, beslissen, dat dit een zaak is, die tot de uitsluitend nationale bevoegdheid van Amerika of Australië behoort. Japan zal dan in dat conflict machteloos staan, en geen geweld kunnen toepassen, op straffe van tot aanvaller te worden verklaard en den Volkenbond tegen zich te zien gemobiliseerd.

Een bemiddelingsvoorstel werd aanvankelijk beproefd in dezen zin, dat onmiddellijk na het bestreden artikel, in het protocol zou worden tot uitdrukking gebracht de plicht van den Raad van den Volkenbond om bemiddelend op te treden, welke plicht echter in het algemeen zou worden neergeschreven, en dan niet kon worden geacht in het bijzonder op het geval der nationale bevoegdheid te slaan. Dat bevredigde daarom Japan niet en langdurige onderhandelingen binnenskamers leidden tot geen andere conclusie dan dat Japan voorstelde om geheel de clausule betreffende de uit-

sluitend nationale bevoegdheid te doen vervallen. Hiertegen was, gezien ook het Pact van den Volkenbond, dat een gelijke clausule kent, overwegend bezwaar aanwezig. Toen heeft echter Politis, de scherpzinnige Grieksche rapporteur van de eerste commissie — aan wien zeker niet ten onrechte van verschillende zijden lof is gebracht — er de aandacht op gevestigd, dat door het vervallen van deze clausule feitelijk niets zou veranderen. Immers, kwam deze clausule te vervallen, dan krijgt Japan daardoor niet de bevoegdheid om straffeloos als aanvaller op te treden; het vervallen van de clausule maakt dus een der vroegere gaten van het Pact niet weer open. Japan zou slechts verkrijgen de bevoegdheid om door de uitspraak van arbiters, dat de zaak tot de uitsluitend nationale bevoegdheid van de andere partij behoort, het conflict niet als onvoorwaardelijk gesloten te beschouwen, en de onderhandelingen kunnen voortzetten, die hem echter nimmer tot een aanvalsoorlog mogen leiden, zonder gevaar te loopen ook tot aanvaller te worden verklaard. Niet onaardig was het voorbeeld, dat van Japansche zijde ten voordeele van deze clausule werd aangehaald: stel, zoo zeide Adatci, dat de Nederlandsche en de Nederlandsch-Indische regeeringen den uitvoer van kinine uit Indië zouden verbieden, dan zouden zij formeel daartoe ten volle het recht hebben, maar gezien, dat Nederlandsch-Indië vrijwel geheel de kinineproductie beheerscht, zouden zij practisch daardoor de wereld van dit heilaanbrengend middel berooven. De overige Staten moeten dan in de gelegenheid blijven om zich tegen een dergelijk optreden teweer te stellen.

Hoofdzaak in geheel dit incident is ongetwijfeld, dat men, dank zij den van vele zijden betoonden goeden wil, tot een oplossing kwam".

* * *

Het nieuwe vlootplan. Wij geven hier een beschouwing, geschreven vóór dat de Volksraad in zijn najaarszitting het aanhangige vlootwet-ontwerp in behandeling nam, en een andere ten beste gegeven nadat de Volksraad met 23—21 stemmen het ontwerp aangenomen heeft, na, eerst echter met gelijke stemmenverhouding een amendement Engelenberg te hebben aanvaard, om Tandjong-Priok aan te wijzen als vlootbasis.

Wij laten dan eerst het *Soerab. Hbl.* aan het woord.

„Niet alleen de militaire beoordeelaars zijn teleurgesteld — ook de financieele.

Er is namelijk een andere zijde aan het vraagstuk, en daarmede heeft (behalve het *Bataviaasch Nieuwsblad)* de pers zich nog niet bezig gehouden. Dat is de financieele zijde. De schrijver dezer regelen acht zich niet bevoegd, eenigerlei oordeel uit te spreken over problemen van buitenlandsche politiek of militaire verdediging. Hij meent slechts, dat Nederland en Indië naar vermogen voor een behoorlijke verdediging, in het bijzonder van de koloniën, dienen zorg te dragen. Uitgaande van dit standpunt komt echter niet slechts de vraag van de militaire waarde van het ontwerp, maar evenzeer die van de dekking der kosten aan de orde. Dezen kant van het vraagstuk laat het ontwerp geheel terzijde. Daarom volgen hier nu enkele aanteekeningen, teneinde de gedachten op deze quaestie te bepalen.

Het aangeboden schema geeft slechts nominale bedragen voor de kosten van aanschaffing en aanbouw, benevens voor de bedrijfslasten. Middelen tot dekking worden noch aangegeven, noch in het uitzicht gesteld. Dit maakt een discussie over het financieele vraagstuk zeer bezwaarlijk. Ook de krachtigste voorstander van een zoo degelijk mogelijke verdediging zal gaarne

willen weten, op welke wijze hij een bepaald plan voor die verdediging zal financieren.

Wat nu de kosten betreft, bevat de bijlage 1 bij het ontwerp een staat van uitgaven ten behoeve van aanbouw en aanschaffing, die gelijkelijk tusschen Nederland en Indië worden verdeeld en waarvan ten laste van den gewonen dienst 1925—1957 jaarlijks 8.5 millioen op beide budgetten verschijnen. Wat in een bepaald jaar meer noodig is, wordt op buitengewoon geschreven en valt dus onder de uitgaven, waarvoor geleend zal worden. Is er in een zeker jaar minder dan 8.5 millioen noodig, dan wordt het surplus te goed geschreven van buitengewoon en komt mitsdien te stade voor de aflossing van leeningen.

De gewone dienst wordt jaarlijks in ieder geval belast met 8.5 millioen. Daarbij komen dan echter de bedrijfskosten, die in 1933 een bedrag van 31 millioen zullen bereiken, werd het plan van de vlootwetcommissie gevolgd, hetgeen ten aanzien van de versterkte punten, gelijk men weet, wel het geval zal zijn. Thans zullen die bedrijfskosten ,,belangrijk hier beneden blijven", omdat het basisvraagstuk op beperkter voet zal worden opgelost, met minder personeel kan worden volstaan, enz.

Hieruit blijkt dus tevens, dat het basisvraagstuk alsnog nieuwe uitgaven zal vorderen. Helaas blijkt niet, in welke mate nu de bedrijfslasten beneden 31 millioen zullen blijven. Op dit essentieele punt tasten wij in het duister, maar aannemende, dat die lasten eens met ⅓ zouden kunnen worden verminderd en die tot rond 20 millioen zouden kunnen worden gedrukt, dan komen toch juist op het tijdstip, dat rente en aflossing van onzen gewonen schuldenlast, berekend naar den stand van het oogenblik tot rond 104 millioen zullen zijn gestegen (tegen 87 millioen in 1925), ten laste van den gewonen dienst nog eens dertig millioen extra.

Het bedragje van 3.2 millioen, dat juist dat zelfde jaar ten goede komt aan den buitengewonen dienst (en dat trouwens bijna een maximum beteekent) zinkt daarbij geheel in het niet.

De vragen, in de jongste zitting van den Volksraad gesteld ten aanzien van de financieele perspectieven, wanneer de groote buitenlandsche leeningen, voor aflossing in aanmerking komen, vinden in deze cijfers een pijnlijk antwoord. Men bedenke wel, dat het cijfer van 104 millioen voor rente en aflossing is gebaseerd op de tegenwoordige leeningsschuld, en dat daar naar alle waarschijnlijkheid nog wel iets bij zal komen. Daar tegenover staat, dat conversie van de leeningen wellicht niet uitgesloten is. In het allergunstigste geval, namelijk bij geringe toeneming van de geconsolideerde schuld en conversie op belangrijke schaal, zal men toch zeker nog rekening moeten houden met een uitgave van 100 millioen, maar waarschijnlijker is, dat het bedrag den thans geraamden post van 104 millioen nog zal overtreffen. Vreesden financieele autoriteiten reeds lang zeer ernstige moeilijkheden, wanneer de dertiger jaren zullen zijn aangebroken, hoe zal de toestand zijn, wanneer daarnevens de vlootuitgaven (13.7 millioen beloopende in 1923), in 1933 30 millioen — waarschijnlijk aanzienlijk meer — zullen bedragen?

Bij het betoog, dat de bedrijfslasten minder dan 31 millioen zullen bedragen, wordt nog aangevoerd, dat zooveel mogelijk gebruik zal worden gemaakt van (minder kostbaar) inlandsch personeel. Een Inlandsche..... zeemilitie, mettertijd? Ook op dit punt zou iets minder vaagheid niet ongewenscht zijn.

Men moet zich bij de beoordeeling van het ontwerp-vlootwet er ten volle rekening van geven, dat het verzwaring van lasten meebrengt. Heeft men groote offers voor de vloot over — wij juichen het toe. Maar wij hebben

bezwaar, dat deze zouden worden gebracht, zonder dat men de juiste beteekenis en omvang ervan kent".

Het andere betoog, geleverd na de uitspraak van den Volksraad, nemen we over van *Het Vaderland*, dat dit den 12en November al ten beste gaf, dadelijk bij de ontvangst van het Aneta-bericht.

„Een door Aneta ontvangen telegram meldt, dat de Vlootwet door den Volksraad met 23 tegen 21 stemmen is aangenomen.

Het advies van den Volksraad zal dus luiden, dat het ontwerp, zooals dit in Indië is aangeboden, door de wetgevende macht in Nederland moet worden aanvaard.

Wij hebben er eenigen tijd geleden reeds op gewezen, dat het in den Volksraad spannen zou. Ter rechterzijde bleek ten aanzien van het ontwerp geen eensgezindheid te bestaan: zoowel het Indo-Europeesch verbond als de Christelijk-ethische partij stond aanvankelijk afwijzend tegenover het ontwerp. En zelfs in de eenige partij ter rechterzijde, die het ontwerp in meerderheid steunde, de Politiek-Economische Bond, bleek een minderheid daartegen. Uit de stemmencijfers blijkt, dat de tegenstand ter rechterzijde niet is overwonnen. In den Volksraad toch brengen de verschillende rechterpartijen 31, de linkerzijde niet meer dan zeventien stemmen uit. Er is dus, dit kan in afwachting van nadere berichten reeds dadelijk worden geconstateerd, een groep van leden van rechts, die tegen de Vlootwet moet hebben gestemd. Bedenkt men, dat de P. E. B. alleen reeds over een twintigtal stemmen beschikt, en dat de meerderheid vóór het ontwerp slechts uit drie en twintig leden bestond, dan blijkt wel hoe weinig bijval het ontwerp bij de andere groepen heeft gevonden.

Dat de P. E. B., die vroeger reeds voor de oorspronkelijke Vlootwet heeft gestemd, ook dit ontwerp zou aanvaarden, is voor ons nooit twijfelachtig geweest. Toch was het enthousiasme voor de nieuwe Vlootwet ook in deze kringen niet groot. De beperkte opzet, de prijsgeving van Tandjong Priok als steunpunt, had daar ernstige ontstemming gewekt. Maar het was wel te verwachten, dat deze ontstemming niet tot verwerping van het aanhangig ontwerp zou leiden. Al bracht dan de vroegere Vlootwet, zooals ter verdediging daarvan gezegd is, het uiterste minimum, in pro-Vlootwetkringen schijnt ook minder dan het minimum welkom. Als er maar gebouwd wordt!

Dat buiten den P. E. B. intusschen de militaire en financieele bezwaren zooveel meer weerklank hebben gevonden, als bij de behandeling der eerste Vlootwet het geval was, is een belangrijke vooruitgang, al is het natuurlijk te betreuren, dat het ontwerp niet geheel is afgewezen.

Het is hier niet de plaats om op de tegen het ontwerp bestaande bezwaren diep in te gaan. De gelegenheid daartoe zal bovendien nog in ruime mate worden geboden, wanneer, wat wel binnen zeer korten tijd zal geschieden, het nieuwe Vloot-ontwerp aan de Staten-Generaal zal worden aangeboden. Maar op twee punten, die bij de behandeling in Indië naar voren zijn gekomen, willen wij hier in het bijzonder wijzen. Allereerst op den ernstigen twijfel, die is gerezen aan de bruikbaarheid van onderzeebooten in een binnenzee als de Javazee, waar zij gemakkelijk kunnen worden ontdekt en vernietigd. Van uiterst deskundige zijde is blijkens de Indische bladen op dit bezwaar de aandacht gevestigd. Maar vooral moet worden gewezen op ernstige financieele consequenties, waarvoor Indië door aanneming van de Vlootwet zou worden geplaatst. Blijkens de hier te lande ontvangen telegrammen is de directeur van Financiën niet in staat geweest, de middelen aan te wijzen, die voor den vlootbouw en vooral voor

de vlootexploitatie moeten worden gevonden. De heer Bodenhausen heeft zich op 't standpunt gesteld, dat die middelen *moeten* worden gevonden, zij het door nieuwe belastingen. En nu heeft hij wel getracht oppositie zooveel mogelijk te ontzeilen door het aanwijzen van nieuwe lasten, die niet op de inheemsche bevolking en niet op het uitheemsche kapitaal zouden drukken (nl. de successie- en vermogenbelasting), maar de vraag mag gesteld worden, of het mogelijk zal zijn deze nieuwe lasten op de uitheemsche Indische bevolking te leggen, die toch ook reeds een belangrijk aandeel in de belastingverhooging moet dragen. Waar overigens een verdere bezuiniging op de welvaartspolitiek onmogelijk is, omdat die reeds tot beneden het normaal-noodige is beperkt, en de in 1932 te verwachten stijging der uitgaven voor rente en aflossing van Indische schuld nieuwe eischen aan de schatkist zal stellen, *waarvoor de middelen nog moeten worden gevonden*, is het eenvoudig onverantwoordelijk nu de nieuwe uitgaven voor bouw en exploitatie van de vloot te voteeren.

Daar in de komende dagen ter verdediging van de Vlootwet op het votum van den Indischen Volksraad wel een beroep zal worden gedaan als op den uitgesproken Indischen volkswil, moge hier ten slotte nog eens in herinnering worden gebracht, dat de tegenwoordige Volksraad, zoowel door zijn samenstelling uit 24 verkozen en 24 door den Gouverneur-Generaal benoemde leden, onder leiding van een in Nederland benoemd lid-voorzitter, als door de wijze van verkiezing der verkozen leden, de beteekenis van een werkelijke volksvertegenwoordiging niet heeft.

Dat in dit college, op de samenstelling waarvan de Indische regeering en de door haar benoemde leden van een groot aantal locale raden zulk een overwegende invloed hebben, zich zulk een krachtige oppositie tegen het Vlootontwerp kan ontwikkelen, geeft te denken. Het wijst op een kentering van de meening in Indië *ten ongunste van de Vlootwet*, die van meer beteekenis is dan de toevallige meerderheid van enkele stemmen, die het regeeringsvoorstel mocht verwerven".

* * *

Een Afrikaansche les voor de verdediging van Nederlandsch-Indië. De *Maasbode* van 7 November gaf een interessant artikel van haar bekenden Berlijnschen redacteur, ter gelegenheid van de tienjarige herdenking van den slag bij Tanga, in Duitsch Oost-Afrika. Daar gaf von Lettow Vorbeck op 4 November 1914 aan alle kolonialen een lesje, om in herinnering te brengen „ wat goede couragie vermag".

Het artikel brengt eerst het gebeurde op dien dag in herinnering en besluit dan aldus:

„De vraag is nu of wij, die toch ook een koloniaal volk zijn, en ook behept met een bedeesd verlangen onze overzeesche bezittingen tegen wederrechtelijke aanvallen te beschermen van deze Oost-Afrikaansche campagne niets leeren kunnen. Deze vraag nijpt te meer in dagen, waarop de defensie van Insulinde in den vorm van een veel aangevochten vlootwet door de lucht zweeft. In zulke dagen lijkt het roekeloos, de ondervinding tijdens die merkwaardige campagne opgedaan, zonder meer ter zijde te schuiven.

Andere landen, die veel minder reden hebben dan wij, om de Afrikaansche lessen ter harte te nemen, zijn ten deze voorzichtiger geweest. Von Lettow Vorbeck is dan ook door de Zwitsersche generale staven uitgenoodigd geworden, lezingen over den guerillaoorlog te houden. Niet Leiden, maar Upsala — meen ik, — heeft hem ook gevraagd een paar lezingen over meer zuiver koloniale aangelegenheden ten beste te geven.

Holland echter laat de schatten, welke deze zoo gaarne te onzer beschikking houdt (hij zei me destijds zelfs bereid te zijn een reis naar Insulinde te ondernemen, om zijn meening over de defensie daarvan eventueel in een verslag neer te leggen), het laat de schatten aan moderne koloniale krijgservaring, waarover Vorbeck beschikt, onaangeroerd liggen. Zelfs voor een simpel lezinkje is hij nog nimmer uigenoodigd geworden.

En er is niet de minste kans, dat 't initiatief, om hem uit te noodigen ooit van onze generaals zal uitgaan. Deze hebben hun standpunt ter zake van de defensie van Insulinde ingenomen en zullen daarin onder de voorlichting van een stakkerigen baar geen wijziging aanbrengen. Maar de burgerij moet de belasting voor dat verdedigingsstelsel opbrengen en heeft daardoor het recht ook iets in de melk te brokkelen. Het is daarom volstrekt niet zoo gek, wanneer die burgerij, alvorens millioenen aan verdedigingsmiddelen uit te geven, waarin 't meerendeel toch geen vertrouwen stelt, zich eerst nog eens laat voorlichten door een autoriteit, die van den modernen kolonialen oorlog meer kaas gegeten heeft dan eenig ander levend sterveling Het is nu maar de vraag welke groep burgers, welke vereeniging, welke naamlooze vennootschap, welk dagblad hier de kat de bel aan zal binden. Zooals gezegd, zal een eventueel aan generaal von Lettow Vorbeck gericht verzoek een paar lezingen in Holland te komen houden over de eischen, waaraan een moderne koloniale defensie behoort te voldoen, door dezen met pleizier aanvaard worden".

Het is den Berlijnschen redacteur van *De Maasbode* blijkbaar niet bekend, dat het denkbeeld, om de verdediging van ons gebied in Oost-Indië door een over alle eilanden georganiseerde guerilla te doen voeren, door hem niet voor het eerst geopperd is. De tegenwoordige hoofdredacteur van *De Indische Gids* verdedigde dit denkbeeld b.v. reeds in de Juni-aflevering 1907 van dit tijdschrift, hij bracht het te pas in het debat ter vergadering van het Indisch genootschap van 18 November 1921, en hij sprak er juist weer over in de jongste aflevering van *D. I. G.* (November blz. 992). Men zal dus beseffen, dat de onverwacht opdagende steun hem welkom is, en dat hij z.z. weer gaarne steun verleent aan de aansporing door den *Maasbode*-redacteur tot de belangstellenden in koloniale aangelegenheden gericht, om den bevelhebber, die in Oost-Afrika onoverwonnen is gebleven, tot een bezoek aan ons land uit te noodigen, zonder dat daarmede echter ook wordt ingegaan op de wenschelijkheid om hem met een zending naar Indië te belasten.

Als het beginsel aanvaard wordt, heeft Nederland daar bekwame adviseurs genoeg.

* * *

Borneo's Perspectief. Een vertegenwoordiger van Aneta had een onderhoud met Gouverneur Van Kempen van Sumatra's Oostkust, over diens gewezen ressort, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, aan welk onderhoud het volgende is ontleend, zoo lezen wij in de *De Java-Bode* van 16 September.

Borneo is een rijk land, zoowel boven, als onder den grond. Boven den grond de vele houtsoorten en andere boschproducten, en uit de fauna b.v. de hoorns van badaks (neushoorn), en onder den grond de vaste en vloeibare mineralen.

Practisch is negentig procent van de Z. en O.-afdeeling bosch en het geheele gewest is 3½ maal zoo groot als Java, dat wil dus zeggen 13, zelfs ruim 13 maal zoo groot als Nederland. In die bosschen komt zeer veel ijzer-

hout voor, dat naar bekend, een waardevolle houtsoort is en voorts ook veel Borneo-teak, dat thans door de Jabor wordt uitgevoerd, terwijl er ook nog eenige zustersoorten teak te vinden zijn.

Of machinale exploitatie in de toekomst rentegevend zou wezen?

Ik geloof van niet. De eenvoudige manier van thans is, naar ik meen, de juiste, want is gevestigd op economische basis. De Jabor geeft redelijke voorschotten, waarvoor de bevolking zich belast met het kappen, en voor het vervoer is het vlotten stellig de goedkoopste manier. Op de thans gevolgde manier kan aan alle behoefte worden voldaan, zoodat eene duurdere exploitatie slechts het risico zou vergrooten, zonder dat daar voordeelen tegenover stonden.

Met die voorschotten gaat het best en ook over het geheel is de bevolking een nuchter, sympathiek soort menschen. Vandaar mijne weigering indertijd, om Tjokroaminoto toe te laten. Ik sta zeer sympathiek tegenover de Inlandsche beweging, aangezien ik daarin den groei van een volk zie. Maar ik wenschte geene poging tot beïnvloeding te dulden door Tjokroaminoto. Voor diens komst was er een soort onbestemde beweging, ik zou willen zeggen, er was iets onevenwichtigs onder de bevolking, iets dergelijks als de in 1921 spontaan ontstane njoeli-beweging.

Om U een voorbeeld te geven: Een bestuursambtenaar arriveert per boot aan een batang, een soort steiger en vindt die opgepropt met jongelui op hun Paaschbest, die blijkbaar allemaal naar beneden willen. Hij informeert natuurlijk belangstellend, waar de tocht naar toe gaat en verneemt, dat zij naar Bandjir willen, om den Radja Islam te zien.

U sprak daareven van de njoeli-beweging: wat is dat?

En soort mystiek-godsdienstige beweging: eigenlijk een soort communisme bevattend: alle goederen zijn gemeen eigendom; ook de vrouwen en dergelijke aardigheden meer; het heet de stichting te beoogen van een duizendjarig rijk.

Maar toen, zoowel als ten tijde van Tjokro bleef de bevolking im groszen Ganzen toch in evenwicht. Zooals gezegd, de Bandjarees is nuchter en begreep alras, dat het eenvoudig om de duiten te doen was. En die houdt hij ook liefst zelf.

De Oeloesoengeier is vrijmoedig; onbevangen uit hij zijne enventueele bezwaren tegen het bestuur, maar hij stelt vertrouwen in het bestuur en pleegt dan ook gaarne overleg met de ambtenaren. Bij twee gebeurtenissen in den laatsten tijd is dat wel heel sterk aan het licht getreden: zoo was de deelneming aan de Jubileum-feesten algemeen en wat wellicht nog sterker spreekt, was de hulde en eerbied, aan Z.Exc. den Gouverneur-Generaal bewezen, bij diens bezoek. Toen wij tusschen die dubbele haag hadji's door reden, allen in hun beste gewaden en brengend den mooien, Borneoschen groet, was de Landvoogd sterk onder den indruk. O, het is zulk mooi en heerlijk werk, wat hier in Indië geschiedt.

Is er nog toekomst voor andere houthandelaren, nevens de Jabor?

O, zeker; er kunnen er nog velen bijkomen, zonder dat zij elkander in den weg behoeven te loopen. De bosschen van Borneo zijn ontzettend rijk! Dan hebt U bijvoorbeeld djeloetoeng. Tien jaar geleden was men beducht, dat het product binnen enkele jaren geheel zou zijn verdwenen, maar daar is eenvoudig geen sprake van. Daarnevens de getah-producten. Voor getahmerah bijvoorbeeld heeft Borneo den wereldnaam. En om dien naam hoog te houden, heb ik in overleg met de opkoopers en met de hoofden, een gewestelijke keur vastgesteld, om het knoeien met het product tegen te gaan. En deze poging werd met het meest-volledige succes bekroond.

Ook den landbouw biedt Borneo schier onbegrensde mogelijkheden. Zoo liggen in de onderafdeeling Sampit reusachtige lappen op ontginning te wachten. Een enkele pionier heeft zich daar gevestigd en is, op kleine schaal, begonnen met rubber, oliepalmen en gambir en alle drie met succes. Ik zelf ben niet deskundig, doch van deskundige zijde is de veronderstelling geopperd, dat Sampit ook geschikt zal wezen voor suiker.

De afvoer? De Sampitrivier is een paar dagen met kleine stoomertjes stroomop bevaarbaar. Die pionier zit maar een uur of drie stroomop. Maar verder strekken zich uitgebreide complexen uit; en moeilijkheden met de bevolking zijn niet te duchten, aangezien in dat gebied, dat grooter is dan Nederland, maar 50.000 zielen wonen. Voor het drijven der cultures is men dus aangewezen op het importeeren van werkkrachten; daarom is exploitatie door kapitaal-krachtige concerns, en in het groot, te prefereeren boven kleine ondernemingen van particulieren.

Ook in het Pegattansche is aardige grond. En tot in het noordelijke stuk van de afdeeling Oeloesoengei loopt de auto-weg, 250 K.M. boven Bandjermasin. De grond daar is volgens het oordeel van alleszins bevoegde planters geschikt voor de cultuur van rubber en oliepalmen.

In 1918 werd, voor de rijstvoorziening van de Z. en O.-afdeeling onderzocht, of daarvoor geschikte terreinen in Oeloesoengei en voor een deel ook in het Bandjermasinsche van de zich daar bevindende uitgestrekte moerassen konden worden drooggelegd. Bewezen werd, dat het technisch wel, doch economisch niet mogelijk zal wezen. Wel kan door waterkeering en reguleering een groot sawah-areaal van 300.000 bahoe worden drooggelegd, maar de kosten aan die ontwatering en reguleering te spandeeren zouden de kosten van het product te hoog opvoeren. Voor rijstproductie in het groot is de afdeeling dus niet geschikt.

Wat de minerale rijkdommen betreft, is de vloeibare van de allergrootste beteekenis. De Bataafsche werkt zeer intensief en door een schitterend beleid is zij erin geslaagd, buitengewoon groote besparing te erlangen op de exploitatiekosten.

Ja, de verbindingen; die vormen steeds en stellig in een zoo uitgestrekt gebied, een vraagstuk op zichzelf. Maar het valt toch mee wat reeds tot stand gebracht werd. In de onderafdeelingen Oeloesoengei en Bandjermasin hebben wij 1800 K.M. autoweg. In het gewest rijden 600 auto's, voor het meerendeel Fordjes, met een enkele enkele grootere wagen er tusschendoor.

Voor de rest vormen de rivieren de natuurlijke verbindingen. Daarnevens beschikt men over voet en patrouillepaden. De bevolking begeert en behoeft voor het tegenwoordiger in die bovenstreken niet meer. Het begrip „time is money" is tot de bevolking daar nog niet doorgedrongen en het zou geen zin hebben, wegen aan te leggen, om te voldoen aan behoeften..... die niet bestaan!

Toch is de bevolking economisch vrij pienter. Toen b.v. de rubberuitvoer in 1923, de uitvoer van bevolkingsrubber wel te verstaan, 13 millioen kilogram bedroeg met een waarde van 7 millioen, ging de Bandjarees aan het koopen en schafte zich achtereenvolgens (let op den climax) goede kleeren, naaimachines, fietsen en zelfs auto's aan. Maar keldert de rubber b.v., dan is hij niet-verwend, doch koopt eenvoudig niets.

Het vraagstuk eener snelverbinding is intusschen wel onder het oog gezien. De S. C. S. heeft de mogelijkheid onderzocht om een tramlijn Bandjermasin—Martapoera—Rantau—Kandangan (zetel van den Assistent-Resident)—Amoentai aan te leggen. Nu was ten aanzien van spoorwegaanleg in de Buitengewesten de Regeering gebonden aan een Kamer-votum, eene

motie-Albarda, waarbij de wenschelijkheid van Staatsexploitatie was uitgesproken. Echter schijnt men, onder den drang der omstandigheden, daaraan niet star te zullen vasthouden en zoo is het niet-onmogelijk, dat — nu de opmetingen zijn voltooid — in betere tijden deze tramlijn door de S.C.S. zal worden aangelegd en geëxploiteerd.

* * *

Zuid- en Oost-Borneo onder Nederlandsch beheer. Onder dit hoofd gaf Dr. R. Broersma in de *N. R. Ct.* van 20 October de volgende beschouwingen.

De waardeering van hetgeen Nederlandsch beheer is in Zuid- en Oost-Borneo, blijft veelal beneden de juiste maat. Twintig jaar geleden, toen het regeeringsstelsel ten aanzien van de gewesten buiten Java werd gewijzigd en de onthouding van bemoeienis met de binnenlandsche aangelegenheden der sultanaten en vorstendommen werd opgegeven, was de Nederlandsch-Indische regeering genoodzaakt het aantal ambtenaren in onderscheidene openbare diensten aanzienlijk uit te breiden. Dat was geen eenvoudige taak en er deed zich een tekort voor aan ambtenaren, ingenieurs, artsen, klimmend naarmate de bemoeienis met rijken en rijkjes in de buitengewesten nauwer werd en vermeerderde. Toen kwam de klacht in Nederland en Indië over gebrek aan belangstelling in het moederland en over een te groote gehechtheid der jongelingschap aan ouderlijk huis en het eigen land. Daaraan werd een andere klacht verbonden: het Nederlandsche volk heette te klein om Indië te besturen, om eilanden als Java en Sumatra, Celebes en Borneo en nog zoovele kleinere maar belangrijke eilanden te beheeren en tot hun recht te laten komen. Behoorden de schatten uit hun bodem niet op de wereldmarkt? Was het niet beschamend, dat andere volken, grootere weliswaar dan het Nederlandsche, in een vlugge vaart de ontwikkeling van de hun toevertrouwde koloniën bevorderden? Men wees elkander op Engeland en Duitschland, op Amerika, op Japan: hoe zou Japan met zijn noodzakelijke landverhuizing, met zijn honger naar andere en rijke gebieden een eiland als Borneo fluks ontginnen, bewerken, tot bloei brengen! Men mocht letten op Duitschland, dat over een eiland als Samoa zelfs een leger van wetenschappelijke onderzoekers uitstortte!

De klacht was beklemmend voor een goed vaderlandsch gemoed en er viel zoo weinig op te antwoorden. Slechts daden zouden de klacht kunnen doen verstommen en de daden eischten tijd. Met Java was het al wel in orde, aan Sumatra werd langzaam gewerkt, maar ach, die groote rest!

Thans zijn wij eenige jaren verder, jaren waarin de Nederlandsche regeering zich zeer beijverde. Groote gebieden buiten Java zijn onderzocht, behoeften en mogelijkheden zijn er nagespeurd, werken tot ontwikkeling werden ondernomen door Staat en particulier. In meer dan één tak van dienst zijn thans ambtenaren overtollig, tal van ondernemingen op en buiten Java zijn gesloten, ook in Zuid- en Oost-Borneo. Hoe komt het, mag men vragen, dat een groot gebied met een nog grootere behoefte aan ontwikkeling, van de gevestigde ondernemingen er zelfs verloor?

Het antwoord mag hierin worden gezocht, dat menig gebied ten opzichte van zijn behoefte en zijn mogelijkheden tot koloniseering en ontwikkeling schromelijk is overschat. Blijken van overschatting konden niet uitblijven en menig ondernemer, ook de Overheid werd bedachtzaam. Toch zijn er nog steeds die over de vruchtbaarheid van gebieden bijvoorbeeld op Sumatra fabelen dichten.

Om ons te bepalen tot Zuid- en Oost-Borneo, — de rijkdom van het gebied, voor welks delving het Nederlandsch beheer eenmaal heette te kort

te schieten, is, voorzoover men het nu wéét, gelegen in zijn olie, zijn steenkolen, zijn bosch. De Borneo-steenkolen behooren niet tot de zeer goede soorten, doch worden niettemin op onderscheidene plaatsen op groote schaal gedolven. De olie wordt al jaren gewonnen ter plaatse waar de winning loont en men zoekt voortdurend nieuwe terreinen.

Maar nu het woud! De ontzaggelijke hoeveelheid bosch, aldus heeft men gemeend en beweerd, komt niet tot haar recht. Wanneer daarover, zoo roepen sommigen uit, een groote natie zeggenschap had, spoedig zou de bijl aan den wortel der boomen zijn gelegd, het bosch ontgonnen, gekapt, geslecht en op een nieuw groot Borneo-vlak zouden nijvere handen schoone ondernemingen doen verrijzen.

Daarin nu ligt een volslagen miskenning van het groote boschgebied van Zuid- en Oost-Borneo. De aard van het bosch is zoodanig, dat houtaankap met moderne middelen er een twijfelachtige toekomst heeft. Wie er in mocht slagen het bosch meerendeels te rooien, zou den rijkdom des lands hebben verwoest. Zij, die zoo gemakkelijk den weg tot een voorspoedige toekomst voor Zuid en Oost-Borneo wisten aan te wijzen en zoo radicaal te werk gingen in het aangeven van middelen, hielden allerminst rekening met de gesteldheid des lands, waarin, met al zijn ruimte, zoo weinig plaats is voor vestiging van westerlingen en oosterlingen beide. De aangeslibde kuststrook is behoudens enkele punten, waar uitloopers van gebergte tot de zee strekken, nagenoeg onbewoonbaar en onbewoond. Op die kuststrook volgt een laagland, met moeras en bosch overdekt. Vele maanden van het jaar staat er het water onder de machtige begroeiing, waarin men wel eens 150 houtsoorten op één hectare heeft onderscheiden — een algemeen verschijnsel op Borneo dat zeer nadeelig is voor het grootbedrijf in den houtaankap — en waarin allerlei boschvoortbrengselen zijn te vinden als rottansoorten en harsen, die op de wereldmarkt worden gewaardeerd.

Dat laagland heeft een breedte van wel 300 kilometer en daarop volgt, weer dieper het binnenland in, een laagland zonder moeras, dat een overgang vormt tot heuvel- en bergland, de kern van Borneo, het echte Dajakland. De rivieren zijn de eenige verkeerswegen en bieden grooter bezwaar naarmate men dieper in het binnenland komt. Het is de inheemsche bevolking, Dajaks, maar veel meer de zeer gemengde Maleische bevolking in laag- en kustland, die op haar wijze hout kapt en boschvoortbrengselen zamelt en deze schatten overgeeft aan Maleische en Chineesche tusschenhandelaars, van wie zij voorschotten ontving. De tusschenhandel levert aan de grootere kooplieden op de kustplaatsen.

Aan den handel, die de winning en aflevering van rottansoorten, harsen en hout beoogt, mogen verscheidene verkeerdheden zijn verbonden, die meteen het risico verhoogen, toch is hij de eenig mogelijke. Het is hier niet de plaats daar dieper in te treden, doch men mag er tevreden over zijn, dat die handel niet werd verstoord door inmenging van bestuur en dat de winning van voortbrengselen door de inboorlingen haar voortgang kon hebben op de wijze, op de geenszins omzichtige wijze, welke zij wel moesten kiezen. De ontzagwekkende groeikracht in het bosch laat dat volkomen toe.

De manier, waarop het Nederlandsch staatsbeheer heeft gemeend Zuid- en Oost-Borneo te moeten behandelen, is gebleken voor dat gebied de beste te zijn.

* * *

Massa- en Machtsvertoon. Hoewel er ontegenzeggelijk veel sympathieks en verstandigs is in de actie, die gevoerd wordt tegen de belastingheffing

door de Gemeente, meenen wij toch een enkele opmerking te moeten maken naar aanleiding van de massa-betooging van gisteravond, zoo schrijft de *Java-Bode*, van 9 September.

Er bestaat een groot verschil tusschen massa-demonstratie en machtsdemonstratie. De menschen, die de betooging op touw hebben gezet, zullen zeker alleen gedacht hebben aan het eerste; en de Vreemde Oosterlingen die in den 700 M. langen stoet medeliepen (men kan het aantal der manifestanten op pl.m. 4000 schatten), zullen dit zeker begrepen hebben.

Blijft echter het groote contingent van menschen, hoofdzakelijk eenvoudige Inlanders, die niet precies snapten wat de opzet was. Zulke menschen denken te spoedig aan machtsvertoon. En dit is een gevaar, waarop wij hier even met nadruk willen wijzen.

Het verzamelen van een groote massa kan bedoeld zijn als een krachtig aanschouwelijk argument. Ze mag, in eene maatschappij als deze, nimmer den schijn wekken van intimidatie door machtsvertoon.

Het kunstje van de massa-régie is wel heel gevaarlijk om in het publiek te demonstreeren onder de numerieke verhoudingen dezer koloniale samenleving. Het herinnert te veel aan de spreekwoordelijke mogelijkheid van:

,,Gansch het raderwerk staat stil,
als Uw machtige arm het wil''.

Ziehier het bezwaar dat we tegen zulke demonstraties hebben.

De opzetters hebben het zeker niet zoo bedoeld — maar ze geven een openbare les in massa-régie. En dat ligt o.i. niet op den weg van den Europeaan. Ze zullen het gauw genoeg zelf leeren; daar behoeft niemand aan mede te werken.

Wie weet hoevelen er gisteravond naar huis zijn gekomen met het averechtsche besef van: ,,die Burgemeester zal wel erg onder den indruk geweest zijn!''

De comité-leden hadden groene distinctieven als teeken van vreedzame hoop. Ze hebben zorgvuldig het revolutionnaire rood vermeden..... Maar hoevelen hebben dat mis-verstaan?

De leiders van de demonstratie, die bekend staan als mannen die het gezag willen steunen, zullen ons deze opmerking toegeven.

Ze geven trouwens ook toe, dat zij de massa ,,in de hand hadden'', en dat zulks een eerste voorwaarde is om ongelukken te voorkomen.

* * *

Het communistische gevaar. Na in het nummer van 4 September in zijn hoofdartikel over het georganiseerd, brutaal optreden van de communistische partij in Indië (P. K. I.) en het onvoldoende van het bestrijdingssysteem gesproken te hebben, geeft *De Indische Telegraaf* van den volgenden dag meer bijzonderheden over de organisatie der P. K. I.

Volgens die uiteenzetting is de partij verdeeld in secties voor alle streken, waar zich reeds afdeelingen hebben gevormd. Iedere sectie is samengesteld uit hoofdkringen en iedere hoofdkring naar gelang de belangrijkheid onderverdeeld in een aantal kringen. Aan het hoofd van iedere sectie nu staat een bestuur, waaraan de hoofdkring-leiders rechtstreeks ondergeschikt zijn, terwijl de hoofdkringleiders op hun beurt weer de leiding hebben van de gewone kringleiders.

Deze kringleiders zorgen niet alleen voor de uitvoering van de genomen besluiten en de van hoogere ,,chefs'' ontvangen opdrachten, maar innen tevens de contributie, welke zij aan hun hoofdkringleiders hebben af te dragen. De laatsten betalen daarvan de onkosten van den geheelen hoofd-

kring en remitteeren het overige aan het hoofdbestuur te Weltevreden. Hiervan zouden onder meer de bezoldigde propagandisten moeten worden betaald, waarvan de P. K. I. er heel wat in haar dienst heeft, in de eerste plaats van den voorzitter van het hoofdbestuur, den te Bandoeng welbekenden en thans te Batavia wonenden Winanta.

Hoe ver deze organisatie-vorm, die, zooals men zal hebben opgemerkt, een sterk centraliseerend karakter draagt, waardoor de discipline krachtig wordt bevorderd, is doorgevoerd, blijkt bijvoorbeeld uit de omstandigheid, dat de hoofdkring Bandoeng zorgvuldig in eenige tientallen kringen, straals-gewijze van uit een centraal punt, verdeeld is.

Het is intusschen een opmerkelijk verschijnsel, dat de hoofdleiders dezer revolutionnaire organisatie voorgeven niets te verbergen te hebben en herhaaldelijk betoogden, dat hunne partij slechts in het openbaar werkt en de wijze, waarop zij georganiseerd is en haar schadelijke propaganda voert, voor iederen belangstellende als het ware een open boek vormt.

Maar voor hem, die wat verder in de zaak tracht door te dringen dan de organisatie-vorm, wordt het spoedig duidelijk, dat tal van belangrijke, vitale aangelegenheden der P. K. I. zorgvuldig voor hem geheim worden gehouden.

Daar is dan in de eerste plaats de *financieele* zijde van dit revolutionnaire bedrijf. Daarbij zijn verscheidene vragen te stellen, welke door de leiders *niet* beantwoord worden. Waarvan worden de bezoldigde propagandisten, de hooge onkosten van de ,,dienst''-reizen dezer lieden, de vele convocatie-biljetten en andere op groote schaal verspreide drukwerken betaald? Zijn de luttele centen van de weinige duizenden als lid der partij ingeschreven arme kampong- en dessa-menschen — de *gegoede* inlander wordt immers geen communist! — voor die aanzienlijke uitgaven voldoende? Waarvan leven de honderd-en-een bestuurs-leden, hoofdkring- en kringleiders, die altijd weer tijd en geld blijken te hebben voor allerlei vergaderingen en andere propaganda-arbeid? Altemet vragen, welke onbeantwoord moeten blijven, wanneer men niet aanneemt, dat een aanzienlijk gedeelte van de uitgaven *van buitenaf wordt gefinancierd*.

Men behoeft bij het trekken van deze conclusie nog niet eens rekening te houden met de zekerheid, dat een deel van de magere contributies onbetaald blijft — de V.S.T.P. bijvoorbeeld royeerde eenige jaren geleden eenige duizenden leden wegens wanbetaling! — en voorts, dat een ander deel ervan hoofdkringleiders, de sectiebesturen en het hoofdbestuur nimmer bereikt.

Die wel eens gelezen heeft van de altijd leege kassen van de groote S. I. zelfs in de bloei-periode van die vereeniging, toen het heette, dat er twee millioen leden waren, begrijpt hetgeen wij bedoelen. De contrôle op de financiën en de administratie laten in dergelijke Inlandsche organisaties bijkans alles te wenschen over en de individuen, die de organisatie beschouwen als een lichaam, dat voor hunne privé-belangen moet zorgen, zijn veel talrijker dan de dun-gezaaide eerlijke — zij het fanatieke — idealisten van het Semaoen-soort.

Nog eens: wie betaalt dit alles, als het niet of slechts voor een klein deel de leden zijn, die de onkosten dragen?

En weer brengt de vraag ons de buitenlandsche propaganda van de Russische Sovjet-regeering in alle Aziatische landen voor den geest, waarbij het geld geen waarde schijnt te hebben. Het waren vreemdelingen, die de communistische partij hier te lande organiseerden. Het zijn vreemdelingen, die de Inlandsche leiders met raad en daad bijstaan om die organisatie intact te houden. Maar dit niet alleen! Deze tegen de Ned.-Indische regeering

gerichte beweging wordt grootendeels met vreemd, in casu Russisch goud betaald!

Het is vermoedelijk onder meer op grond van deze overweging, dat de regeering die staatsgevaarlijke organisatie spoedig zal verbieden. Een drastische, maar noodzakelijke maatregel, welke door iederen loyalen inwoner van Indië van harte zal worden toegejuicht. Aldus besluit *De Ind. Tel.* zijn waarschuwing.

* * *

Verslag van het Volkscredietwezen, loopende tot ultimo Juli 1924. Men weet dat Volkscredietwezen onder het departement van Binnenlandsch bestuur ressorteert en dat het verslag een officieele uitgave van dit departement is, maar uitdrukkelijk vermeld is zulks niet op het omslag of boven den inhoud; ook draagt het verslag geenerlei onderteekening. Wij kunnen niet beoordeelen in hoever de enorme hoeveelheid arbeid, aan de samenstelling der uitvoerige 14 bijlagen ten beste gegeven, in goede verhouding staat tot het practische nut dat van dien arbeid verkregen of verwacht wordt, wij kunnen ook niet vaststellen in hoever 't noodig of nuttig is al die cijfers in een uitvoerige publicatie op ruime schaal gratis te verspreiden, in een tijd die ,,bezuinigen'' tot parool heeft, maar wij kunnen wel verklaren dat het geleverde werk, afgescheiden van deze kwestiën, getuigenis aflegt van prijzenswaardige bedrijvigheid.

Na aangegeven te hebben, dat de invloed van den minder gunstigen economischen toestand van de inheemsche bevolking op de volkscredietinstellingen niet diep heeft doorgewerkt, al is hij bij de afdeelingsbanken en de dessabanken toch wel merkbaar geweest, zegt het verslag:

,,Wat de desaloemboengs betreft, hier geven de cijfers wel eenige illustratie van den toestand. De geldschaarschte in de desa, het verminderd geldvertier, heeft aan het onderling hulpbetoon en de belooning in natura van diensten in den landbouw nieuw leven ingeblazen. Daarmee steeg de behoefte aan padi in den tijd van de grondbewerking. Ondanks een aanzienlijke vermindering van het aantal loemboengs nam de omzet toe. Daarbij gevoegd een over het algemeen gunstig oogstjaar, met als gevolg goede aflossingen, waren de resultaten van het loemboengbedrijf zeer bevredigend. De meening dat deze instellingen hun tijd zouden hebben gehad is onjuist, de bevolking weet wel beter en het aantal leeners, dat ruim een millioen bedroeg, het uitgeleend bedrag van meer dan 1½ millioen picol padi wijzen niet op een stervend bedrijf''.

In een volgend gedeelte, de contrôle betreffende, lezen wij:

,,De restitutie van contrôlekosten aan het gouvernement beteekent een niet geringe bezwaring zoowel van de belaste instellingen als van den inspectiedienst. Het gouvernement heeft volstaan met te decreteeren dat de kosten van den inspectiedienst van het Volkscredietwezen aan den Lande moeten worden terugbetaald. Dit beteekent echter, blijkens de statistische opgaven, dat over 1922 *f* 436.000 en over 1923 *f* 409.000 in 's Lands kas is gestort en bovendien dat de dienst van het Volkscredietwezen naast zijn gewone werkzaamheden belast werd met de billijke verdeeling van den aanslag over 11.400 instellingen en met de zorg voor de inning en storting der bijdragen in 's Lands kas.

De tegelijk met de oplegging van den restitutieplicht door de Regeering aangegeven hoofdbeginselen, volgens welke het beheer van en het toezicht op loemboengs en desabanken behooren te worden geregeld, zijn thans in alle gewesten van Java en Madoera en tevens in de meeste der daarvoor

in aanmerking komende buitengewesten in gewestelijke reglementen neergelegd. De bestaande practijk heeft daarmee een gewenschte ruggesteun gekregen.

Bij deze reglementen zijn de bevoegdheden ten aanzien van de dorpscredietinstellingen aan het binnenlandsch bestuur in samenwerking met de plaatselijke ambtenaren van het Volkscredietwezen toevertrouwd, met de mogelijkheid nochtans dat eerstgenoemde dienst zijn bevoegdheden ter zake aan laatstgenoemden geheel of ten deele overdraagt. In verschillende gewesten is van die mogelijkheid gebruik gemaakt''.

Aan hetgeen over *De Centrale Kas* gerapporteerd wordt is het volgende ontleend:

,,In het door de C. K. van de Regeering opgenomen grondkapitaal (*f* 2.875.250) kwam geen verandering. Bij K. B. van 12 Dec. 1923 No. 39, *Indisch Stbl.* 1924 No. 88, kwam evenwel een wijziging van de art. 4 en 12 van het oprichtingsbesluit van de C. K. tot stand, die de mogelijkheid opent dat de Regeering zich borg stelt voor een crediet van De Javasche Bank aan de C. K. tot het niet opgenomen gedeelte van het grondkapitaal (*f* 2.124.750).

Het aan de C. K. sinds 1917 verleende voorrecht om de jaarlijks over het opgenomen grondkapitaal verschuldigde rente, ten bedrage van ruim *f* 91.000, ter versterking van haar kapitaal renteloos te benutten gaf haar ulto 1923 de beschikking over een rentevrij bedrag van *f* 640.643. Voorgesteld is om na afloop van 1924 de C. K. wederom te verplichten de jaarlijksche rente in 's Lands Kas te storten.

Ondanks een koersverlies op effecten en afschrijving op vreemde valutarekening tot een gezamenlijk bedrag van *f* 9.447,, maakte de C. K. in 1923 een winst van *f* 99.249. De winst in haar bedrijf gemaakt bedroeg derhalve *f* 108.796 tegen *f* 67.000 in 1922, *f* 80.660 in 1921 en *f* 79.666 in 1920. Het door vroegere koersdaling van effecten geleden saldoverlies daalde dientengevolge tot *f* 82.674''.

,,In den loop van 1923 namen de disposities van afdeelingsbanken bij de C. K. wederom toe met het gevolg dat ulto 1923 bij de banken op Java *f* 1.220.000 (vorig jaar *f* 766.000) en bij die in de buitengewesten *f* 2.011.000 (vorig jaar *f* 2.131.000) uitstond, totaal alzoo *f* 3.231.000 tegen *f* 2.897.000 einde 1922.

Aan 69 banken was einde verslagjaar door de C. K. een crediet geopend tot een totaal van *f* 7.411.000 (einde 1922 64 banken en *f* 6.431.000)''.

Van de beschouwingen, aan ,,*De Volksbanken op Java en Madoera*'' gewijd, geven wij hier een paar weer.

,,Was het uitstaand bedrag op ulto verslagjaar ruim *f* 700.000 lager dan een jaar te voren, het bedrag aan opgenomen gelden was *f* 500.000 hooger. Van geldkrapheid is dan ook geen sprake meer. Toch moet hieruit niet worden geconcludeerd dat de banken lichtvaardig boven hun behoefte bedrijfsmiddelen hebben aangetrokken. Hoogstens mag worden beweerd dat sommige banken niet tijdig de bakens verzet en deposito's opgezegd hebben, toen zij daaraan niet langer behoefte hadden. Ook hierbij spelen soms misvattingen een rol, wanneer bankbestuurders meenen dat de instellingen het aan hun bestemming verplicht zijn plaatselijke spaar- en depositogelden te aanvaarden en aan te houden, wanneer zij voor het bedrijf niet benoodigd zijn. Hoogstens toch geldt dit voor spaargelden van Inlandsche gemeenten en gemeente-instellingen. Hier en daar spreekt de onwil om een voordeelige belegging van eigen geld prijs te geven ook wel eens een woordje mee. De hoofdoorzaak van de geldruimte ligt echter

bij de beleggingen door Inlandsche gemeenten en gemeenteinstellingen, die niet geweigerd mogen worden.

Opmerkenswaard is de geleidelijke wijziging in de samenstelling van het bedrijfskapitaal der banken. Aanvankelijk vormden de deposito's van particulieren het voornaamste bestanddeel van de opgenomen gelden. Geleidelijk kwamen daar ook rekening-courantgelden van particulieren bij. Maar terwijl het totaal der opgenomen gelden sinds 1916 met 17 millioen steeg, namen de deposito's van particulieren slechts met ruim 2,5 millioen en de van hen afkomstige direct opzegbare gelden met ruim 3 millioen toe. Behoudens de jaren 1919—1921 was dat niet een gevolg van gebrek aan aanbod maar van de steeds winnende beteekenis die de afdeelingsbanken krijgen als beleggingsinstituten voor de Inlandsche gemeentecredietinstellingen, desakassen en de verschillende bestuursfondsen. Terwijl het percentage dat de beleggingen van particulieren van het totaal der opgenomen gelden vormen sinds 1916 van 62½ pCt. tot 49 pCt. daalde, nam het percentage van genoemde overheidsgelden van 35 tot 46,3 pCt. toe. In zooverre er een nieuwe samenhang bestaat tusschen laatstgenoemde gelden en den werkingsfeer der afdeelingsbanken, moet de verschuiving in de kapitaalssamenstelling als een versterking van de positie der banken worden beschouwd. Weliswaar is met deze verschuiving een vergrooting van het percentage der direct opzegbare gelden gepaard gegaan, maar inderdaad zijn de gelden van desa's en desacredietinstellingen minstens even vast als deposito's, daar zij overwegend reserves dan wel bronnen van inkomsten zijn. Tegenover de direct opzegbare gelden staan als direct beschikbare middelen de kasgelgen, de direct beschikbare kasmiddelen, de nog onbezwaarde beleeningswaarde der effecten en het niet aangetrokken crediet van de C. K. te zamen op het einde van 1923 *f* 12.333.000.— alzoo bijna 60 pCt. van de direct opzegbare gelden. Neemt men den werkelijken aard der desagelden in rekening, dan wordt de verhouding nog veel gunstiger.

De depositorente is thans algemeen tot 6 pCt. verlaagd, de rente over desaloemboeng- en desabankgelden tot 3 à 4 pCt. verhoogd".

Aan de cijfers betreffende „*De Volksbanken in de Buitengewesten*" knoopt het verslag korte mededeelingen of opmerkingen vast, waaraan wij hier 't een en ander ontleenen.

„Over het algemeen werken de banken in de buitengewesten met een klein aantal leeners, althans in vergelijking met Java, ofschoon het ressort van de meeste een geheel gewest omvat. Van de 16 banken verstrekten slechts 8 meer dan 1000, slechts 5 meer dan 2 duizend leeningen in het afgeloopen jaar. Het gemiddelde van de Javasche banken van bijna 6500 leeningen bereikte alleen de Palembangsche bank met 14000 schuldbewijzen in 1923.

De banken te Makassar en Singaradja ondervonden den nadeeligen invloed van wisseling van administrateur. De bank te Gorontalo, de kleinste van alle, moet haar plaats nog veroveren. Bij enkele banken is de inmenging van het bestuur in het uitleenbedrijf nog te groot, waardoor de verantwoordelijkheid van den administrateur voor het beheer niet tot haar recht kan komen. De bank te Koetaradja is het bezigen, eertijds, van het bankkapitaal voor politieke doeleinden nog niet geheel te boven.

Twee banken maakten verlies, die te Bengkoeloe door belangrijke afschrijving op debiteuren, die te Pangkal Pinang door afschrijving van een bij inbraak verduisterd bedrag.

De gelden van dorpscredietinstellingen hebben slechts voor de banken

in Sumatra's Westkust en Bangkoeloe beteekenis (*f* 403.000). Overigens moeten hier de landschapskassen en andere publieke fondsen genoemde dorpsinstellingen voor kapitaalverschaffing vervangen. Einde 1923 was van die zijde *f* 2.591.000 bij de banken belegd.

Vergelijking van de bedrijfsuitkomsten met die der Javasche banken wijst op eenige kenmerkende verschillen. De bedrijfskosten ontloopen elkander niet veel, het opgenomen geld is bij de banken in de buitengewesten iets duurder, de interest leeningen uitgedrukt in het uitstaand bedrag is lager, er wordt veel minder uit beleggingen gemaakt en eveneens minder uit boetes (deze vormen voor de Javasche banken ruim 97 pCt. van het totaal van boetes en subsidies, voor die in de buitengewesten slechts 76 pCt.) Resultaat is dat de banken in de buitengewesten hun zuiver vermogen langzamer zien toenemen."

De „*Desabanken op Java en Madoera*" konden in 1923 weer op toeneming in aantal en bedrijfsomvang wijzen. Wij lezen:

„Van 2823 stegen zij tot 3482, het uitstaand bedrag kwam van *f* 2.710.000 tot *f* 3.433.000, het totaal der uitleeningen van *f* 15 millioen tot *f* 20.700.000, het aantal leeners van 526.000 tot 672.000. Het gemiddeld per bank uitstaand bedrag is thans reeds *f* 986, ofschoon dit gemiddelde door de vele nieuw opgerichte bankjes, die lagere bedragen uitleenen en over minder kapitaal beschikken, wordt gedrukt. Ook de stijging van het per leener uitgeleend bedrag zou zonder den invloed van de in den loop van het verslagjaar opgerichte bankjes, ruim 20 pCt. van het totaal van ulto 1923, grooter zijn.

Toch heeft het desabankwezen zijn maximum uitgebreidheid nog lang niet bereikt. De gegeven cijfers over uitgebreidheid en beteekenis van het dorpscredietwezen toonen dat duidelijk aan. Naarmate naast het crediet met wekelijksche afbetalingen ook dat met maandelijksche afbetalingen en met aflossing na den oogst meer wordt toegepast, neemt de mogelijkheid van uitbreiding toe. De maatschappelijke ontwikkeling leidt er toe dat geleidelijk bankjes voor loemboengs in de plaats komen.

Op het oogenblik is de uitgebreidsheid van het loemboeng-crediet nog belangrijk grooter. Er zijn echter gewesten en afdeelingen, waar uitsluitend geldcredietinstelingen bestaan als Madoera, Pasoeroean behalve Loemadjang, West Semarang, de Vorstenlanden, andere, waar naast de loemboeng de desabank van gelijke of meerdere beteekenis is. Vooral de Preanger Regentschappen zijn een voor het dorpscredietwezen belangrijk gewest".

Ook deze zinsnede verdient aandacht:

„De belegde reserves van desabanken zoogoed als van desaloemboengs moeten voortdurend verdedigd worden tegen aanvallen van het binnenlandsch bestuur, dat op overschrijving op desakassen aandringt. Zelfs kwam in de voorjaarszitting 1924 van den Volksraad naast dezen wensch het voorstel tot uiting om de bedrijfsinkomsten der dorpscredietinstellingen mede ter bestrijding van desauitgaven te doen dienen. Gelukkig heeft de Regeering zich reeds jaren geleden uitgesproken voor strenge afscheiding van inkomsten en vermogen der dorpscredietinstellingen en de bestemming daarvan uitsluitend ten bate van de instellingen zelf. De gewestelijke reglementen hebben deze beginselen eveneens vastgelegd".

Dorpsbanken in de buitengewesten, bestaan ter Sumatra's Westkust, in Bengkoeloe, ter Sumatra's Oostkust, in Palembang, Menado en Bali. Van hetgeen het verslag ter zake meedeelt, lijkt ons alleen van bijzondere beteekenis, dat in Palembang een voor het dorpscredietwezen vruchtbaar terrein gevonden is.

De *visschersvereenigingen* wier bedrijf onder dezen tak van dienst is te brengen konden niet op onverdeeld gunstige bedrijfsuitkomsten wijzen.

„De groote vereenigingen, die alle als zedelijke lichamen met rechtspersoonlijkheid zijn geconstrueerd en als philanthropische credietinstellingen erkend, zijn doende haar statuten zoodanig te wijzigen dat de verplichting zich door den ambtenaar voor het volkscredietwezen te doen controleeren en voor die contrôle te betalen daarin wordt aanvaard.

In het algemeen kan worden verklaard dat de vereenigingen aan haar doel beantwoorden en de belangstelling van de visschers genieten".

Het gedeelte, dat over *Coöperatie* handelt, begint aldus:

„Over de coöperatie valt weinig te vermelden.

De toepassing van de coöperatie-verordening op Inlandsche coöperatieve vereenigingen blijft hooge uitzondering, de behoefte aan rechtspersoonlijkheid weegt niet op tegen de lasten en formaliteiten aan de verkrijging en het bezit van den coöperatieven vorm verbonden.

Ook rechtspersoonlijkheid als Europeesch zedelijk lichaam komt zeer zelden voor en is dan als regel nog gevolg van bemoeienis van ambtelijke zijde. Men is wel gesteld op een of andere officieele erkenning en ook voor het verkrijgen van de hulp der rechterlijke macht meent men die niet te kunnen missen, maar men ziet op tegen de onbegrijpelijke beslommeringen en kosten, en de ervaring, dat het veelal een jaar en langer duurt eer de regeeringsbewilliging afkomt, moedigt niet aan".

Die paragraaf, eindigt met dezen zin, die tevens het slot van het verslag is:

„De ontwerp-ordonnantie regelende de coöperatieve vereeniging van Inlanders vervolgt moeizaam en met bestrijding van velerlei tegenstand het doornig pad naar het staatsblad. Er bestaat echter wel hoop dat zij het einddoel levend zal bereiken".

* * *

Voortzetting Indisch gemeenteraadslidmaatschap gedurende Europeesch verlof. Door den voorzitter van den gemeenteraad van Probolingo is, zoo lezen wij in *Locale Belangen* van 1 October 1924, den adviseur voor de decentralisatie verzocht diens oordeel te zeggen omtrent de opvatting van het begrip „werkelijk verblijf", voorkomende in art. 7 lid 3 van het Decentralisatie-besluit, zulks in verband met de voortzetting van het lidmaatschap van een raad bij vertrek wegens Europeesch verlof. Uit het antwoord blijkt dat het begrip „werkelijk bedrijf" niet in al te letterlijken zin behoeft te worden opgevat en dat een raadslid gedurende Europeesch verlof nog als lid kan worden beschouwd.

Dit zelfde standpunt werd reeds eerder door de regeering gehuldigd en wel bij schrijven van den gouvernements-secretaris van 28 September 1912 no. 2154, waarin o.a. staat:

„Slechts wanneer een tijdelijk verlof in Europa van een raadslid, onverschillig of hij landsdienaar is of niet, van zoo langen duur is, dat het bezwaar oplevert voor het lidmaatschap, zal mitsdien moeten worden beslist (door den raad zelven dan zonder twijfel!) dat het werkelijk verblijf niet langer in 's raads ressort is gevestigd.

Wat nu aangaat *benoemde* leden zal de beoordeeling van de vraag wat onder langdurige afwezigheid verstaan moet worden, practisch staan bij den voorzitter, die immers krachtens art. 24 L. R. O., een aanbeveling van twee personen moet indienen, wanneer een raadslid te benoemen is, hetgeen hij zal doen wanneer naar zijn oordeel het werkelijk verblijf van het lid niet langer gevestigd is in 's raads ressort".

BUITENLAND.

INHOUD:

De toekomst van het blanke ras in Zuid-Afrika. — De verschrikkingen van de pelgrimstochten naar Mekka. — Van de Kaap naar Kaïro. — De tentoonstelling van Wembley in 1925.

De toekomst van het blanke ras in Zuid-Afrika. In September is door de Zuid-Afrikaansche regeering een uitvoerig verslag uitgegeven over de bevolking der Unie, volgens de gegevens der laatste volkstelling. Het belangrijkste hoofdstuk van dit rapport handelt over de verhoudingen tusschen het blanke en het niet-blanke deel der bevolking. Onder de niet-blanken vormen de naturellen de grootste meerderheid. De geïmmigreerde Indiërs zijn een element van slechts ondergeschikte beteekenis. Wij ontleenen hier eenige passages aan het rapport, dat het werk is van den heer Cousins.

	Europ.	Niet-Europ.
1871	249.000	
1881	436.000	
1891	620.000	2.779.000
1901	880.000	3.657.000
1911	1.276.242	4.697.000
1921	1.519.488	5.400.000

Uit de bovenstaande opgaven zal men zien, dat de Europese bevolking zich in de eerste twintig jaar van het tijdperk verdubbelde. Hij verdubbelde zich weer in de volgende twintig jaar; en in de laatste tien jaar was de uitbreiding slechts 19 pCt., een verslapping in vooruitgang, welke van te veel betekenis is om veronachtzaamd te worden.

Tussen 1891 en 1911 vermeerderde de non-Europese bevolking 69 pCt., en, wegens een verlies in 1918, geschat op 500.000, ten gevolge van de influenza-epidemie, werd de persentagevermeerdering voor de laaste tien jaar tot 15 pCt. gereduseerd.

Indien de persentagevermeerdering alleen wordt overwogen, is er voor hen, die Zuid-Afrika een permanente verblijfplaats voor het blanke ras willen maken, wel enige bemoediging uit bovenstaande sijfers te trekken. Doch een ontleding van de gegevens verdrijft dit optimisme. In het geval van de naturellen is de vermeerdering toe te schrijven aan natuurlijke oorzaken, en er bestaat geen aanwijziging dat deze oorzaken waarschijnlik van mindere uitwerking zullen worden. De Europese bevolking heeft op immigratie vertrouwd en bij de volkstelling van 1921 waren 240.776 personen, d. i. meer dan 15 persent, of meer dan drie uit elke twintig van de bevolking, buiten de Unie geboren; terwijl aan de afstammelingen van zulke en van andere immigranten de versterking van de zogenaamde „natuurlike" aangroei te danken is.

M. a. w. kan globaal gezegd worden, dat terwijl in de laatste dertig jaar de Europese bevolking, zonder immigratie en zijn gevolgen en met inachtneming van een 2 persent per jaar, d. i. een redelik persentage van natuurlike accres, slechts 500.000 tot zijn getalsterkte toevoegde, de niet-Europese bevolking op natuurlike wijze met 2.630.000 vermeerderd is.

Er is heel weinig berekening voor nodig om aan te tonen dat, indien het blanke ras zich in Zuid-Afrika wil staande houden, het noodzakelik zal zijn in de volgende vijftig jaar, of misschien alleen de volgende 25 jaar, de kolonisatie door blanken op grote schaal te ontwikkelen. Deze betrekkelik korte periode kan, en zal naar alle waarschijnlikheid, voor eens en voor altijd de vraag beslissen waarop de aandacht zich gekonsentreerd heeft, nl. of het blanke ras invloed zal kunnen blijven uitoefenen op de uiteindelike bestemming van Zuid-Afrika, dan wel door het enorme overwicht in getalsterkte van de inheemsche bevolking zal worden geabsorbeerd en verdrongen.

Welke zienswijze iemand ook mag aanhangen die over dit onderwerp nadenkt, de hierboven aangehaalde sijfers tonen aan dat, indien de persentage-vermeerdering in de volgende vijftig jaar gelijk is aan die van de dertig 1891—1921, d. i. aannemende aan de ene zijde de gunstigste kondities voor de Europese bevolking, niet alleen een natuurlike aanwas, doch ook een progressieve uitbreiding door immigratie, gekombineerd met natuurlike aanwas, en tegen een persentage in verhouding tot dat in 't voorafgaande tijdperk genoteerd (op zichzelf een zeer onzekere grond om op te bouwen) en aannemende voor de niet-Europese bevolking de ongunstigste kondities, b.v. een ernstige achteruitgang van de natuurlike aanwas, zoals die van de laatste tiental jaren dan zal in vijftig jaar een bevolking van 6.500.000 Europeanen naast een bevolking van 16.500.000 niet-Europeanen leven.

Ten einde het belang van immigratie aan te duiden, kan gezegd worden, dat voor Europeanen een $2\frac{1}{2}$ persent per jaar, d. i. een ruim persentage van natuurlike aanwas aannemende, doch zonder immigratie en zijn gevolgen, de Europese bevolking in vijftig jaar globaal tot 4 miljoen zou aangroeien; en de niet-Europese bevolking, zonder soortgelijke gebeurtenissen als de influenza-epidemie van 1918, globaal tot 19 miljoen zou vermeerderen. M. a. w. het ene ras zou $2\frac{1}{2}$ miljoen tot zijn getalsterkte toevoegen en de andere rassen niet minder dan 13 miljoen.

Terwijl de beide bevolkingsafdelingen hun ontwikkeling, wat ras betreft, onafhankelik van elkander zoeken en hoewel zij politiek en industrieel in harmonie kunnen samenleven, werken de kondities steeds meer en meer gunstig voor een uitbreiding van de naturellebevolking. Verbeterde hygiëne, lagere kindersterfte, grotere industriële ontwikkeling met meer vraag naar werkkrachten, politiebescherming, beheer over de drankhandel, deze en andere faktoren werken in verhouding meer in het voordeel van de naturellebevolking dan ten gunste van de Europeanen. Het Europese ras kan zich alleen numeriek staande houden door van buiten versterking te zoeken. Bij gebreke daarvan moet het voor altijd de hoop opgeven om een blanke beschaving te handhaven, behalve als een, naar verhouding, kleiner wordende minderheid tegenover een zich uitbreidende en ten laatste alles overweldigende meerderheid. De Europeaan kan dan gedwongen worden zijn overheersing op te geven of zelfs het land uit te gaan. Hij kan de oplossing van verbastering aanvaarden en een Europ.-Afrikaanse beschaving in stand houden een ten enemale ondenkbare gedragslijn, daar deze het opgeven van alle ras-idealen met zich zou slepen, waaraan door beide grote Europese geslachten in de Unie zo hardnekkig wordt vastgehouden.

Of hij kan tijdig maatregelen nemen om te verzekeren, dat in verband met bevolkingsuitbreiding het blanke ras niet achter zal blijven en het als een verplichting zal beschouwen om hier een toevluchtsoord voor de overbevolking van Europa te maken.

* * *

De verschrikkingen van de pelgrimstochten naar Mekka. De *N. R. Ct.* van 6 November ontleende het een en ander aan een correspondentie van George Renwick in de *Daily Chronicle*, dat, op zich zelf al interessant genoeg, nog aan actualiteit wint in verband met de juist in dezen tijd volbrachte Mekkareis van den regent van Bandoeng en met de politieke gebeurtenissen, die zich op het Hedjaz-tooneel blijven afspelen.

Renwick, die ook den jongsten opstand der Wahabieten van nabij gevolgd en beschreven heeft, geeft beschouwingen waaruit blijken moet dat de pelgrims het nog nooit zoo ellendig gehad hebben als in dit nu welhaast afgeloopen jaar. Hij schrijft uit Djeddah o.a.: De laatste pelgrims van dit seizoen hebben de terugreis alweer aanvaard en reeds komen hier de nieuwe pelgrims aan voor de tochten in het volgend jaar. Ondanks de onzekere politieke toestanden zijn er dit jaar ruim 150,000 pelgrims naar Mekka getrokken, een grooter aantal dan sinds eenige jaren het geval geweest was. Maar de geschiedenis van die tochten is in de meeste gevallen een groot en verschrikkelijk drama, want de sterfte onder de pelgrims is ontzaglijk groot en bedroeg b.v. voor de Muzelmannen uit landen onder Britsche suzereiniteit niet minder dan zeventien procent.

Het is een ontzaglijk schandaal hoe de arme pelgrims, die meermalen twee en drie jaren op scheepsgelegenheid hebben moeten wachten, door de gezaghebbers in dit land belast, uitgekleed en geplunderd worden en onder de heerschappij van den nu afgetreden Koning Hoessein zijn de toestanden nog veel en veel erger geworden. Deze voerde eerst een belasting in van zes gulden voor iedere 24 uur quarantaine in de haven; hij trok profijt van de schandalig hooge prijzen die hij de pelgrims voor water liet betalen en met het verhuren van kameelen heeft hij dit jaar een winst gemaakt van ongeveer 90,000 pond.

De grootste verschrikking voor den pelgrim is echter het gidsenstelsel. Zoodra de pelgrims hier of te Medina geland zijn komen zij onder bewaking van gidsen, die officieele functies vervullen en in de laatste jaren onder het onmiddellijk gezag van den Koning stonden. Hun voornaamste taak bestond in het ontdekken van de waarden die een pelgrim bij zich had om hem daarna zooveel mogelijk af te zetten en hem liefst zonder een cent aan de publieke liefdadigheid, of ten slotte aan den consul van zijn land over te laten. Natuurlijk deelen de gidsen de opbrengst met hun principalen. Door deze brutale exploitatie, gevoegd bij de onwettige belastingen die hij oplegde, heeft Koning Hoessein een persoonlijk vermogen bijeenvergaard van ongeveer acht millioen pond, maar toch heeft hij zijn zoon Ali een volkomen leege schatkist nagelaten.

De Engelsch-Indische autoriteiten hebben nu bepaald dat ieder pelgrim voor zijn vertrek uit een Britsch-Indische haven zestig ropijen waarborgsom moet deponeeren en in het bezit zijn van een retourbiljet op de boot en deze verstandige maatregel heeft in Arabië een storm van verontwaardiging ontketend omdat hij natuurlijk beduidt dat den pelgrim voor de diensten der gidsen en zijn verblijf in smerige, opeengepakte hotels zestig ropijen minder afgezet kunnen worden.

Koning Hoessein heeft ook zoo goed als niets gedaan voor de bescher-

ming der geloovigen en er waren slechts luttel strijdkrachten beschikbaar om hen te beschermen tegen de aanvallen van wilde Bedoeïnen-stammen tusschen hier en Mekka.

Ofschoon de pelgrims uit godsdienstige overwegingen nog betrekkelijk weinig klagen, zijn er toch die de Turken gaarne weer als meesters over dit land zouden begroeten want zij stelden tenminste geoefende troepen tegen de Bedoeïnen beschikbaar.

En nu is hier, als laatste van alle verschrikkingen in Djeddah een consulaat opgericht van de Unie der Sowjet republieken. De consul is een Mongoolsch muzelman en hij heeft een grooter aantal ambtenaren onder zich dan eenig ander consulaat hier ter stede. Wanneer men over de platte daken van deze stad heenziet springt een groote roode vlag, aan een zeer langen vlaggestok, in het oog. Dit consulaat kan natuurlijk slechts één bedoeling en reden van bestaan hebben: het maken van bolsjewiekschе propaganda onder zooveel mogelijk pelgrims die deze beginselen moeten verspreiden tot in de uiterste hoeken van de Islamietische wereld.

* * *

Van de Kaap naar Kaïro. De uitgever van de *African World*, de heer Leo Weinthal, gaf in Londen een schitterend feest, een der nummers van het programma was de uiteenzetting van de vorderingen volbracht om de reis van de Kaap naar Kaïro mogelijk te maken.

Het geheele traject, van ongeveer 7.000 mijlen, wordt, volgens die uiteenzetting, afgelegd in 40 dagen. Bij de eerste 2700 behoeft men den trein niet te verlaten. De uit Kaapstad vertrokken reiziger, gaat door Boelawayo, dan over de groote brug tegenover de Victoria-watervallen, overschrijdt de Kongogrens om Boekama te bereiken, via de groote kopermijnen van Katanga. Dan volgen 1000 mijlen in noordelijke richting tot aan den Equator, een reis van 10 dagen deels per stoomboot over de Kongo, deels in den trein tot Stanleytown. Hier begint weer een bootreis over korten afstand, tot Boemba, waar een uitstekend ingerichte automobielen-dienst dwars door de groote wouden voert, via Aba—Faradji en Rejaf, aan de Nijl, tot aan de zuidelijke grens van Soedan. Met dit traject gaat een week gemoeid. Een stoomboot in Soedan vaart over 80 mijlen tot Kosti, ten zuiden van Khartoem, hetgeen weer een week vergt. Na nogmaals 4½ dag gevaren te hebben wordt het Nijldelta bereikt en zoo de kust van de Middellandsche Zee, om, via Kaïro, Port Said of Alexandrië als einddoel te nemen.

* * *

De tentoonstelling van Wembley in 1925. In zijn tafelrede bij het Lord Mayor—Banquet in de Guildhall, op 10 November, zeide Baldwin de nieuwe premier, dat de regeering er spoedig toe zou overgaan aan het parlement een voldoende waarborg te vragen om het welslagen der hervatting van de Wembley-tentoonstelling in 1925 te verzekeren, in het vertrouwen dat de dominions en de industrie bereid zullen zijn een overeenkomstig aandeel te leveren.

The Daily Mail van 12 November wist mee te deelen, dat de eerste minister, in overleg met Winston Churchill, kanselier der schatkist, hiervoor een bedrag van 1 millioen P.St. beschikbaar wil doen stellen, d.i. nog 400.000 P.St. meer dan de vorige waarborgsom. Van particuliere zijde wordt dan ook gerekend op tennaastebij 1 millioen.

Het departement voor den overzeeschen handel wil zich beijveren om er een tentoonstelling van zuiver *all-British complexion* van te maken. Niet alleen moet alles wat landen onder Britsche vlag voortbrengen te zien zijn, maar ook moet namaak uitgesloten worden. Dat departement heeft honderden van brieven ontvangen, waarin er op gewezen wordt dat vele artikelen, die te Wembley verkocht werden, of die er uitgekozen zijn om als prijzen uitgereikt te worden, maaksel waren uit vreemde landen afkomstig.

Volgens een draadbericht in de bladen, uit Delhi afkomstig, zou Britsch-Indië niet bereid zijn aan de te hervatten rijks-tentoonstelling deel te nemen. Daargelaten in hoever dit bericht bevestiging zal vinden, behoeft men er in geen geval de beteekenis aan te hechten, dat Wembley in 1925 geen Britsch-Indische afdeeling zal krijgen. De organisators van de tentoonstelling zullen zich wel beijveren om zich de medewerking van particulieren te verzekeren, ten einde te voorkomen dat een dergelijke leemte zou zijn waar te nemen. Maar toch zou een zoo op te zetten Britsch-Indische afdeeling de ,,officieele'' onthouding niet ongedaan kunnen maken en niet onopgemerkt kunnen doen blijven. Moge het bericht blijken voorbarig te zijn, of moge de daarin opgesloten bedreiging alsnog ten goede afgewend kunnen worden.

KOLONIALE LITERATUUR.

Lezen leeren, van D. Wouters en W. G. van de Hulst, voor de scholen in Nederlandsch Oost-Indië, bewerkt door Johan van Hulzen.

Indisch leesboek, proza en poëzie uit veler pen, voor de scholen in Nederlandsch Oost-Indië, door Johan van Hulzen.

Uitgaven van P. Noordhoff te Groningen.

De 8 deeltjes, waaruit ,,Lezen leeren'' bestaat, en de 8 deeltjes, die samen het ,,Indisch leesboek'' uitmaken, kwamen met bijbehoorende inleidingen van den schrijver te onzer kennis.

Schr. biedt zijn methode voor het eerste lezen als ,,een nieuwe'' aan. Zonder iets te willen afdingen op de bestaande leerwijzen voor het aanvankelijk leesonderwijs, met hun schoone ideeën en hun deelendikke handleidingen, meent hij toch dat daarmede het gestelde doel *niet* bereikt wordt, en dat, op stuk van zaken, het toch weer *oefeningen* en nog eens *oefeningen, zuiver mechanisch* zijn, die de vaardigheid in het lezen aanbrengen.

Uit zijn boekjes blijkt, dat hij niet bij het letters-leeren en woorden-lezen groote verwachtingen koestert van het logisch verstandelijk inzicht der leerlingen van zes of zeven jaren, maar dat hij zich toelegt op de samenstelling van woordjes en zinnen, waarbij de woordbeelden terstond herkend en verklankt kunnen worden.

Platen, kaarten, kartonnen lettertjes, plankjes of legbordjes vindt hij niet noodig. De praktijk leert, dat de letters er heel vlug in zitten, daarvoor zijn absoluut niet allerlei kunstgrepen toe te passen.

Tegen de invoering van zuiver-Hollandsche leerboekjes op Indische scholen bestaan groote bezwaren. Het kind moet ook door zijn éérste leerstof zijn eigen wereldje herkennen. Schr. heeft getracht dat kleine wereldje voor het Indische kind te doen leven.

De methode van Wouters en van de Hulst is behouden met geringe wijzigingen in de ,,oefeningen'', maar voor de ,,leeslessen'' was meer te veranderen. Een leesles wordt niet Indisch door een paar Indische woorden en een Indische prentje, maar zij moet geheel leven in een Indische sfeer.

Volgens de dagteekening der inleiding is het ,,Indisch leesboek'' in Augustus 1922, ,,Lezen leeren'' in 1923 gereed gekomen. Het geheel is in 1924 beschikbaar gesteld.

Bij het aanbieden van zijn Indisch leesboek maakt de heer Van Hulzen gewag van een schromelijke armoede aan goede leesboeken voor die jeugd in Indië, voor welke het aanleeren van onze moedertaal zoo'n groote moeilijkheid is. Bij het samenstellen van de leesboeken was men tot nu toe de eenige, waarachtig-zuivere bron, waaruit men putten moest, voorbijgegaan. Die bron is de Indische litteratuur. De vorming van den smaak voor nationaal, wezenlijk schoon is bij het Indische kind verwaarloosd. Geef

het Indische kind zijn wereld, de wereld van zijn eigen verbeelding, dat is zijn Indische vertelling, zijn sprookje, de vreugde van zijn eigen Tijl Uilenspiegel, zijn raadsel, zijn legende, geef het kind de vreugde van zijn rechtmatig eigendom. En omgekeerd wordt dan medegewerkt tot het doen herleven der waardeering van den rijkdom van sagen, legenden, sproken, verhalen, vertellingen, raadsels, liederen, spreekwoorden, die de Indische litteratuur tot een zeer bijzondere maken.

Als ik na van de inleidingen kennis genomen te hebben de boekjes doorlees, lijkt 't mij dat de keuze der woorden, zinnen en stukjes over 't algemeen een gelukkige is en dat de plaatjes zeer goed aan de bedoeling beantwoorden. Maar ik moet hierbij toch eenig voorbehoud maken, daarbij den wensch van den Schr. indachtig, dat hij zich aanbevolen houdt voor opmerkingen, die aan de boekjes ten goede kunnen komen.

Bij het A — B — C van ,,A is een aapje'' enz., treft 't bij Q en X alleen te vernemen ,,die ga ik voorbij ''en,, wat heb ik er aan''. Daar deze letters een plaats in ons alphabet hebben, vinde de onderwijzer een lesje met quitte of quotiënt, expeditie of expositie om ze tot haar recht te doen komen.

Waren de C is ,,Charlotte'' en de U is een ,,uiltje'' in het A—B—C versje dat lang opgang had, glad verkeerd, en heeft Van Hulzen hiervoor C is de ,,cent'' en U is het ,,uur'' genomen, die volkomen juist zijn, daarentegen heeft hij het Indisch kind niet goed beluisterd, waar hij meent het een paardje *itum* te hebben hooren noemen. Is den spreek- en leesdocent de ademhaling ontgaan waarmede (h)itam begint? Dat is niet de Hollandsche i van ,,iemand'', ,,ietwat'' of ,,ivoor''.

Het heeft mij verwonderd het gebrek aan opvoeding of aan zelfbeheersching van de moeder, die met de slof kastijdt, als een heel gewoon iets in woord en beeld weergegeven te vinden.

Zijn, zooals ik reeds zeide, de gekleurde-, zwarte- en bruine plaatjes van Menno van Meeteren Brouwer en Tjeerd Bottema als geheel goed geslaagd, ja zijn er vele mooie, alleraardigste en leuke bij, hier en daar zijn er toch ook die te klein, te onduidelijk, te weinig natuurgetrouw zijn. Eén plaat is bepaald leelijk; en deze had in dit werk juist met veel zorg gekozen moeten worden: de prent, die ons vorstelijk gezin wil weergeven.

Bij het samenstellen van een reeks boekjes als deze komt 't niet alleen erop aan iets te leveren, waarmede de schrijver zelfs een goed resultaat kan bezorgen, maar is 't ook zaak daarin een methode aan te geven en vast te leggen, die door anderen vruchtbaar in toepassing kan worden gebracht. In hoever de methode Van Hulzen pakken zal, moet de ondervinding uitwijzen. Mag men gissen en gelooven, dan lijken in het hier aangebodene veel factoren aanwezig, die de kans op welslagen groot maken.

Amiroé. Beelden uit het Dajaksche Volksleven, door P. te Wechel, Gep. Kap. O.-I. L., oud-civiel gezaghebber. Scheltema en Holkema's Boekhandel, Amst.

Zijn reizen als bestuurs-ambtenaar in het zuiden van midden-Borneo hadden steeds de woning aan de Barito tot uitgangspunt, zooals zij daar lag als een oase in het onafzienbare moeraswoud. Eigen huis en hof krijgen in dit boek een ruime plaats, hetgeen er innigheid te meer aan geeft. Van zoodanig gevoelen getuigt ook de opdracht ervan ,,ter nagedachtenis aan mijn lieve vrouw Augustine Welsink''.

In de Doesoen-gemeenschap zijn maatschappij en godendienst niet van elkaar te scheiden, het aardsche bestaan is er dikwijls geheel ondergeschikt gemaakt aan den geestenwereld. Men krijgt de Dajaksche beelden door een animistischen bril te bezien. De naam *Amiroé* is dan ook die voor de ziel van den levenden mensch, waarmede een overal doordringende, alles beheerschende en ieder voorwerp doorstroomende levenskracht wordt bedoeld.

Benoemd tot „fungeerend controleur, tijdelijk waarnemend civiel gezaghebber op de bezittingen buiten Java en Madoera", werd Schr. bestemd om naar Boentok te gaan. Met zijn vrouw moesten zij op de kaart zoeken waar die plaats gelegen was en vonden haar, als hoofdplaats van de gelijknamige onderafdeeling, aan de Barito, in de Z. en O. Afdeeling van Borneo.

Van Buitenzorg naar Bandjermasin: gewone reis. Van daar werd de verdere reis voortgezet, eerst de Martapoera-rivier stroomaf, daarna de Barito stroomop. In den namiddag van den 3en dag, na het vertrek uit Bandjermasin, bereikte de hekwieler Boentok.

Een voor hen geheel vreemde landstreek, waar zij, behalve de twee op enkele dagmarschen wonende zendelingen, de eenige Europeanen waren. Een land met een grootendeels heidensche bevolking en een uitgestrektheid van 11000 K.M.^{2} vormde zijn controleurs-gebied. Magistraat, dokter, rechter, vendumeester, postambtenaar, voorzitter van de schoolcommissie, opzichter over de gebouwen, betaalmeester, ontvanger van de belastingen; al deze functies vielen den kapitein ten deel en ter verantwoording. Hij heeft zijn tijd niet in ledigheid doorgebracht. Naast al deze werkzaamheden vond hij tijd de stof te vergaren voor zijn interessant boek, dat ook vele afbeeldingen bevat van zelf opgenomen photo's.

Veel van hetgeen hij, in goeden stijl, van zijn $2\frac{1}{2}$ jarig verblijf in dit afgelegen oord vertelt, heeft ontegenzeggelijk waarde op meer dan een gebied van wetenschap, maar hooger sla ik nog aan de beteekenis, die het heeft als leering voor den landgenoot, welke in afzondering in 't Indische oerland een taak te volbrengen heeft. Het getuigt er weer eens van hoe levendig de eenzaamheid is voor wie haar met zijn belangstelling weet te bevolken, hoe opwekkend de afzondering kan zijn voor wie er het belangwekkende weet uit te halen en weet in te leggen.

Als dit boek zóó gelezen en zóó begrepen wordt, kan het velen, die zich vereenzaamd voelen in wat zij de rimboe noemen, tot een heilbrengende openbaring worden.

Overzicht der litteratuur betreffende Minangkabau, door M. Joustra, archivaris van het Minangkabau Instituut.

Het moet den samensteller van deze uitgave No. 2 van het Minangkabau-instituut geen prettige boodschap zijn geweest, die hij, in een verbeterblaadje, aan zijn lezers te brengen had. Nadat het eerste vel gedrukt was, bleek een wijziging in de nummering van de volgende vellen noodzakelijk, en zoo deugen de verwijzigingen niet, die in 't eerste vel voorkomen naar nummers in volgende vellen. Hierin ligt de bekentenis van iets, dat aan den opzet in druk gehaperd heeft.

Het overzicht getuigt van groote werkkracht; de tekst geeft over de vermelde werken, naar 't mij voorkomt, juist wat men bij 't raadplegen van een dergelijk boek noodig heeft.

De inhoud brengt zelfs meer dan de titel deed verwachten. In het voorbericht schrijft de heer Joustra: „*Minangkabau* wil hier practisch zooveel zeggen als het tegenwoordige gewest Sumatra's Westkust zonder de eilanden". Dankbaar voor dit meer dan verwachte, zij mij een opmerking veroorloofd, die er weer van getuigt, dat een mensch toch ook nooit tevreden is.

Rubriek C bevat „geschriften en tijdschrift-artikelen, waarin tusschen andere, ook gegevens op Minangkabau betrekking hebbende, voorkomen." Strek ik dit tot Sumatra's Westkust uit, dan komt de vraag op, waar de grens getrokken is tusschen het meldenswaardige en hetgeen niet opgenomen moest worden. 't Spreekt van zelf, dat niet elk boek, waarin S. W. K. even ter sprake komt, vermelding verdient. Maar als een boek als „Fastes militaires des Indes-Orientales Néerlandaises" van A. J. A. Gerlach, of als „De Krijgsgeschiedenis van N.-I." van G. B. Hooyer, niet vermeld is, niettegenstaande zoowel 't een als 't ander aan den ter Sumatra's Westkust gevoerden strijd ruime aandacht geven, en daarbij naar andere bronnen verwijzen, dan begrijpt men moeilijk de achterstelling bij andere, wel vermelde werken. De schuld ervan, dat ik de aangenomen grens niet weet te vinden, zal wel aan mij liggen; maar een duidelijke aanwijzing in het voorbericht ware misschien niet misplaatst geweest om aan de studiën van schrijvers, als de vermelde en lotgenooten, recht te doen.

Intusschen hebben het Minangkabau-instituut en zijn archivaris recht op erkentelijkheid, voor de verrijking der Indische bibliographieënreeks door deze verdienstelijke publicatie.

Het volle koren, door J. Fortgens. Zendingsbureau, Oostgeeet.

Dit werkje is een vervolg van „In het gezaaide", schets uit het Zendingsleven op Halmahera. 't Is met illustratiën versierd naar foto's en penteekeningen.

Een pokkenepidemie brengt de beproeving aan de Christen gemeente. Wie gelooft aan de verhooring van zijn gebed, zal door deze beproeving heen, het volle koren oogsten.

Dergelijk onderwerp is behandeld in menige zendingsuitgave, maar de wijze van behandelen in dit verhaal is geen gewone. De heer Fortgens beschikt over een opmerkvermogen en over een manier van weergeven van indrukken, welke aan zijn boek, als bijdrage tot de kennis van het volk van Halmahera en als bijdrage tot de koloniale letterkunde, bijzondere waarde geven.

Een symphonie der liefde, door Clive Arden (Vert.) A. W. Sijthoff's Uitgevers-Maatschappij, Leiden.

De schipbreuken hebben het onderwerp voor menigen roman geleverd, het is te voorzien dat de luchtschipstrandingen dit eveneens zullen doen. Een symphonie der liefde zal een der vele worden in die reeks.

Hugh en Barbara zouden in December trouwen. Barbara had er vooralsnog weinig zin, zij besloot een tante naar Australië te brengen, daarna

zou zij terugkeeren om te trouwen. De reis ging per vliegtuig. Alan Croft maakte de reis door de lucht van Australië naar Engeland in een supermachine van eigen vinding, met hem zouden de twee dames nu naar Australië vliegen.

Na over de Philippijnen gevlogen te zijn, raakte de machine van het vliegtuig defect, een typhon sloeg hen uit den koers. Zij vielen op een rif in zee. Alan redde zich zelf en Barbara op een eilandje. 't Eiland was niet onbewoond. Chimabahoi was er opperhoofd. De inlanders beschouwen hen als een getrouwd paar. Zij eindigden met dit zelf ook te doen. Een eveneens verdwaalde vliegmachine komt Barbara redden, op den dag dat Alan valt in een strijd met de inboorlingen. Terugkeer van Barbara, Alan blijkt niet dood te zijn. Allen gelukkig, behalve Hugh.

Mocht dit uittreksel den indruk geven van ,,onbeduidendheid'', dan is deze verkeerd. Hoewel de combinatie der gebeurtenissen hier en daar wat gezocht is, is het geheel aannemelijk genoeg gemaakt om niet onmogelijk te zijn, en boeiend genoeg om schrijver en vertaler eer aan te doen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

CONGRES VAN HET JAVA-INSTITUUT.

Het voorloopig program voor het van 24 t/m 27 December te Jogjakarta te houden congres van het Java-Instituut geeft, behalve de mededeelingen betreffende datgeen wat men de gezellige bijeenkomsten kan noemen, de wajang voorstellingen en de wetenschappelijke excursies, het volgend overzicht der aan de orde te stellen stof:

Opening van het congres in de Kepatihan door den voorzitter van het Java-Instituut R. A. Dr. Hoesein Djajadiningrat. De vraag: „Op welke wijze kan bij de opvoeding van de Landskinderen de inheemsche cultuur meer tot haar recht komen?" zal worden ingeleid door de hh. W. D. P. Corporaal, J. Kats, R. M. Soewardi Soerjaningrat, M. Soeriadiradja en R. Sosrosoegondo. Opening van de tentoonstelling van Javaasche bouwkunst en huis-inrichting, in het gebouw der Loge Mataram. Aldaar, lezing met lichtbeelden over „De Prambanan tempel", door Dr. F. D. K. Bosch, en over „De waarde der latere Javaansche bouwkunst" door Ir. Th. Karsten.

Weer in de Kepatihan wordt de vraag: „Welke waarde hebben de oud-Javaansche monumenten voor de huidige en toekomstige Javaansche cultuur?" ingeleid door de hh. Ir. K. J. H. van Leeuwen, Prof. C. P. Schoemaker, Dr. F. D. K. Bosch, Dr. Radjiman, M. Boediardjo, Ir. H. Maclaine Pont en Kring-bestuur J. I. Jogja.

De behandeling der in de Kepatihan ingeleide onderwerpen zal worden voortgezet in den Dalem van het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis, waar ook de sluiting van het congres zal geschieden.

REGISTER op den XLVI^sten Jaargang (1924).

	Deel	Bladz.
A.		
Aantal desa's. Het — op Java	I	249
Aanvaarden van mijn taak. Bij het —, door George Nypels	I	100
Açoka. La légende de l'empereur —, dans les textes indiens et chinois, door J. Przyluski. (Recensie)	II	1052
Adatrecht. Het — der inlanders in de jurisprudentie 1912–1923, door J. C. van der Meulen. (Aankondiging)	II	769
Afrikaanders en het Engelsch. (Ph. R. Botha in *Neerlandia*)	I	530
Afrikaansche les voor de verdediging van N.-I. Een — (Uit *De Maasbode*)	II	1130
Afschaffing van leger en vloot in Indië. (*De Vrijzinnig Democraat*)	II	1107
Agrarische. De hervorming der — toestanden in de Vorstenlanden. (P. de Roo de la Faille in *Tijdschr. v. Econ. Geogr.*)	I	60
Alcohol in de tropen. (Uit *De Banier*)	II	738
Algemeen Nederlandsch Verbond. Gedenkboek van het —, bij gelegenheid van zijn 25-jarig bestaan. (Recensie)	I	380
Aneta Radio. Opening van — te Weltevreden	I	673
Animisme. Over het —, door P. C. van der Wolk . I 26,	II	1088
Anroo. N. J. van —. Financieele misère, bezuiniging en bureaucratie . . . . . II 871,	II	993
Anthropologische bibliographie van den Indischen Archipel en van N.-I. Mededeelingen van het bureau voor de bestuurszaken der buitengewesten, bewerkt door het Encyclopaedisch bureau, door Prof. Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan (Recensie)	I	285
Amiroë. Beelden uit het Dajaksche volksleven, door P. te Wechel. (Recensie)	II	1152
Architectuur. Javaansche —. (Ir. H. Maclaine Pont in *Djawa*)	I	81
Artikel 161 bis. (Uit de *Java-Bode*)	I	93
Artsenscholen. De Indische — omlaag. (Uit *De Loc.*)	I	288
Asselin. Henry —. De krachtsuiting van Frankrijk in West-Afrika	I	169
Atjeh. Verkenningen in —. (Dr. D. Broersma in *De Loc.*)	I	167

Atjeh vooruit. (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . II 660
Australië. De handel met —. (Uit een brief van L. Lowsby aan de Javasche bladen) . . . . . II 646
Australië. Emigratie naar —. (Fr. Th. Blom in het Tijdschrift v. d. Ned. Werkloosheidsraad.) (Uit *Het Vaderland*) II 663
Australische bedrijvigheid. De —. (Uit de *Java-Bode*) I 281

B.

Bagno. De opheffing van het —. (Uit *Het Vaderland* en *Haagsche Post*) . . . . . II 1047
Bandoeng. Grrroot —. (Uit de *Java-Bode*). . . . . I 546
B. B. avontuur. (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . I 76
Beeldende kunsten. Maandblad voor —, onder leiding van N. van Harpen. (Recensie) . . . . . I 340
Begrootingsrecht. Het — voor Indië volgens het regeeringsontwerp. Een nieuwe regeling van het Indische budgetrecht. (Uit de *N. R. Ct.*). . . . . I 264
Belastingstelsel. De herziening van het — voor N.-I. (W. de Cock Buning in *De Opbouw*). . . . . I 344
Belawanhaven. De vlucht van de —. (Uit *De Banier*). . I 362
Bemiddelingsvoorstel. Een —, door J. van Roon . . . I 315
Benkoelen. Memorie van overgave van den aftredenden Resident van — L. C. Westenenk. (Recensie) . . . . . II 763
Benoembaarheid. De — van afgestudeerden der Indische Rechtshoogeschool. Een verbluffende mededeeling. (Prof. C. Snouck Hurgronje in de *N. R. Ct.*) . . . . . II 1121
Bestuursopleiding. De Indische —. Pers-bericht van de vereenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letterkunde en wijsbegeerte van de Amsterdamsche universiteit . I 387
Beversluis. J. R. Het doel voorbijgeschoten. Onzuiver boschchauvinisme in ambtelijk gewaad. . . . . II 824
Bevolkingsrubber. (Uit het officieel verslag omtrent H., N. en Landbouw van N.-I. 1923) . . . . . II 647
Bevolkingsrubber. De — en de fiscus. (J. L. Vleming Jr. in *De Ind. Ct.*) . . . . . II 925
Bevolkingsrubber op Sumatra. (Uit de *Sum. Post*) . II 1117
Bevrijding van vreemde suggestie, of de opvoeding van jonge volkeren. Denkbeelden van sociale paedagogie en staatkundige evolutie in de koloniale politiek, door Internatus. (Recensie). . . . . II 767
Billiton. De gemeenschappelijke mijnbouw-maatschappij —, door Prof. Dr. J. A. Veraart . . . . . I 321
Binnenlandsche bestuursconferentie. De —. (Uit het *Bat. Nbl.* en de *N. R. Ct.*). . . . . I 541
Blauwe regen en zonneschijn. (Recensie) . . . . . I 632
Blok. C. P. J. —. Pangeran Adipati Anom Amangkoenegoro Soedibio Rodjopoetro Narendro Mataram in Nederland Sept. 1919—Dec. 1920. . . . . I 308
Blijperspectief. Program: Communistische Partij Holland. (Uit *De Tribune*) . . . . . II 1106

REGISTER 1924.	DEEL	BLADZ
Boeatan in Egypte. (Uit het *Kol. Wbl.*)	I	469
Boedi Oetomo. (Een nieuwe rubriek over godsdienst-aangelegenheden in *Boedi Oetomo*)	I	258
Bolhuis. Mr. J. J. van —. Indië en de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, I 223, I 330, I 418, I 528, II 625,	II	729
Bommenwerperij. De —. (Uit *De Loc.*)	I	84
Bone. Oude en nieuwe toestanden in het voormalige vorstendom —, door H. R. Rookmaaker . . . . . I 397,	I	508
Borneo. Schetsen uit Z.-O. —, door J. H. Horstink	II	592
Borneo. Zuid- en Oost — onder Nederlandsch beheer. (Dr. R. Broersma in de *N. R. Ct.*)	II	1137
Borneo's perspectief. (Gouverneur van Kempen in de *Java-Bode*)	II	1135
Britsch-Indië. De positie van — in het Britsche Rijk. (Uit *The Times of India*)	I	369
Broeke. P. A. van den	II	1104
Buffalo Bill en A. B. C. (Over verderfelijke lectuur, in *Het Ind. Volk*)	I	82
Buren in het Oosten. Bij onze —, (Dr. Pekelharing in het *Bat. Nbl.*)	I	378
Burgemeester van Semarang. Uit de Nieuwjaarsrede van den —	I	355

C.

California. Holland —. Geïllustreerd tijdschrift. (Aankondiging)	I	573
Californische rijst. Waarom vindt de — gemakkelijk een afzetsgebied in Japan? (Uit *La Dépêche Coloniale*)	I	562
Camera. Met de — door N. I., door E. W. Viruly. (Recensie)	I	285
Carpentier Alting-stichting. (Uit *jaarverslag 1923*)	I	552
Chemie. Grepen uit de historie der — van Dr. Charles M. van Deventer, door Dr. H. J. Prins. (Recensie)	II	671
Chineesche immigranten. (Uit *Aneta-bericht*)	II	631
Chineesche studenten in Frankrijk	I	531
Chineezen. De toelating van — in N. I. (Uit de *Javabode*)	I	550
Circulatie. De — in Ned. O. I., door Mr. G. D. Willinck.	I	114
Cock Buning. W. de —. Het belang van N. I. bij de jaarbeurzen	I	389
Coen. Jan Pietersz. —. Bescheiden verzameld door Dr. H. F. Colenbrander; uitgegeven door het Kon. Instit. v. d. T.-, L.- en V. kunde v. N. I. (Aankondiging)	I	92
Communistische actie. De ontevredenheid en de — ter Sumatra's Westkust. (Uit *De Loc.* en *Soer. Hbl.*)	I	266
Communistische gevaar. Het —. (Uit *De Ind. Tel.*)	II	1139
Concurrentie in de scheepvaart. De —. (Uit *Bat. Nbl.*)	II	951
Congressen. De week der —. (Uit *N. R. Ct.*)	II	651
Consecratie. De — van Mgr. A. P. F. van Velsen, bisschop en apostolisch vicaris van Batavia (deels uit *Sociaal leven en streven*)	II	746

Corruptie. De golf van —. (J. L. Vleming in *Maandbl. v. d. Ver. v. Hoogere Ambtn.*). . . . . I 75
Cultures. Indische —. (J. S. C. Kasteleyn in *Deli Ct.*) I 66

D.

Dalton-stelsel. Het — voor het Middelbaar- en M. U. L. O., door Dr. S. C. Bokhorst. (Recensie) . . . . . II 923
Decentralisatie-congres. Het —. (Uit *De Loc.*). . . II 855
Delhi-troebelen. De les uit de — te trekken. (Uit *The Morning Post*). . . . . II 955
Deli en de overwal. (Uit *De Loc.*) . . . . . II 943
Deyssel. L. van —. Gedenkschriften van —. (Recensie) . . II 921
Dienende Maagd. De —. Verzen van Margot Vos. (Recensie). . . . . II 842
Directeur van onderwijs. De nieuwe — geïnterviewd. (Uit de *Deli Ct.*). . . . . I 453
Djambi's rijkdommen. (Uit *De Loc.*). . . . . I 69
Doel voorbij geschoten. Het —; onzuiver bosch-chauvinisme in ambtelijk gewaad, door J. R. Beversluis. . . . . II 324
Doodsoorzaken. De — bij de verzekerden der N.-I. Levensverzekering- en Lijfrente Mij. (Dr. G. W. Kiewiet de Jonge in *Geneesk. tijdschr. v. N.-I.*) . . . . . II 749
Draadlooze. De — en het telegramgeheim. (Uit de *Sum. Post*) I 64
Draadlooze telefoon. De — in Britsch-Borneo. (Uit *De Loc.*, en *Straits Times*). . . . . I 556
Draadlooze verbinding. Gemis van een rechtstreeksche — tusschen Londen en het Verre Oosten. (Uit *The Singapore Free Press*) . . . . . I 378
Duitsche kolonien. De herdenking der —. (Uit *Het Vad.*) II 665
Duitsche litteratuur. De — sinds 1880, Door Dr. Arthur Eloesser. (Recensie). . . . . II 923

E.

Encyclopaedie van N. I., onder redactie van D. G. Stibbe. Aanvullingen en wijzingen. (Recensie) . . . . . II 670, II 1058
Engeland. Vergiftigt — ons? (Uit het *Alg. Hbl.*). . . . . I 284
Emilly v. d. Nieuwe Maan, door L. M. Montgommery. (Rencensie) . . . . . II 1109
Emmerik. A. Th. J. van-. (deels uit *De Loc.*) . . . . . II 1028
Eposdichter. Een — gevraagd. (Uit *N. R. Ct.*) . . . . . II 771
Erasmus, door J. Huizinga (Rencensie) . . . . . II 840
Ethische fragmenten, door Dr. P. H. Ritter . . . . . II 842
Ethnographisch Museum. Catalogus van 's Rijks —. De Oostelijke kleine Soenda eilanden. Soembawa, Flores, Soemba, door H. W. Fischer en Dr. W. H. Rassers. (Recensie). . . II 762
Ethnologenbijeenkomsten. Verslagen der — te Amsterdam, 1921-1924. . . . . II 765

F.

Fascisten. Vermomde —. (Uit de *N. Soer. Ct.*). . . . . I 84
Felle bestrijding. Kees van Hoek contra Dr. D. J. Hulshoff Pol. (Uit *De Opbouw*) . . . . . II 1043
Filippijnen. Javaansche werkkrachten voor de —? . . . . II 650
Financieële misère, bezuiniging en bureaucratie, door N. J. van Anroo. . . . . II 871, II 993
Fiscus. De — en de kunst. (Uit *N. Soer. Ct.*) . . . . . I 63
Frankrijk. De krachtsuiting van — in West-Afrika, door Henry Asselin. . . . . I 169
Fransche Hooge Commissaris. Een — voor den Stillen Oceaan. (Uit *Echo de Paris, N. Ct., La Dépêche Coloniale*). . . . . II 759
Fransche kabel voor Curaçao. De — (Uit *Amigoe di Curaçao*) . . . . . I 555
Fransche literatuur. De — sinds 1880, door Johannes Tielrooy. (Recensie) . . . . . II 632
Fransche strafcompagnieën. De — in Noord-Afrika. (Uit *Het Vad.*) . . . . . II 956

G.

Galg. De geperfectionneerde —, door J. F. C. Nienhuis . . . II 1101
Gandhi en de Swarajisten. (Uit *The Times of India*), II 756, II 858
Geboorte politiek in Algerië. (Uit *La Dépêche Coloniale*). . . . . I 380
Geestelijke overwegingen van een modern mensch, door G. J. D. C. Stempels. (Recensie) . . . . . II 841
Gebrekkige. De — met de handen van licht, door Edouard Estaunié. (Recensie) . . . . . II 633
Gelijkstelling der pensioenen voor militairen, welke voor- en na 1 Januari 1920 gepensionneerd zijn. (Uit *Bendor, Madjoe, De dank van Nederland*). . . . . II 1110
Gevangenis op Glodok. De —. Leven achter de muren. (Uit de *Java-Bode*) . . . . . II 843
Glyptique Syro-Hittite. La —, door G. Contenau. (Recensie). . . . . II 1051
Godheid der blanda's. De —. (Uit *De Ind. Ct., De Banier*) II 1126
Godsdienst en Socialisme, door G. Horreüs de Haas. (Recensie) . . . . . I 343
Goud-exploitatie op Java, door S. Kalff . . . . . I 293
Goudmijn-bedrijf. N.-I. Regeering. Teleurstellende resultaten. (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . I 70
Gracieus avontuur. Het —, door P. H. Ritter Jr. (Recensie). . . . . II 923
Greve. W. R. de —. In memoriam luitenant-generaal —, door A. T. H. Winter . . . . . II 869
Groote geheim. Het —, door Alex Lübbe. (Recensie) . . II 1108

Grijzen. H. J. —. Middendorp's „Poenale Sanctie" (Recensie) I 474; —. Overzichten van de kassen der zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten, 1919—1923. . . . . II 666

H.

Handel. Mij. Het eeuwfeest van de Nederl. —. (deels uit het *Kol. Wbl.* en het *Alg. Hbl.*) I 366; I 434; (Gedenkboek) I 571
Handelsverkeer. Het — met Britsch-Indië (Uit *La Dépêche Coloniale*). . . . . I 558
Hart der duisternis. Het —, door Joseph Conrad. (Recensie). . . . . II 1109
Haven van Tandjong-Priok. De —. (R. J. Schaffranek in *De Waterstaatsingenieur*) . . . . . II 732
Havenconferentie. De algemeene — te Weltevreden (Uit *De Loc.* en het *Bat. Nbl.*) . . . . . I 360, I 571
Hazevoet. C. H. —. De tijdrekening der Chineezen . . . . II 1016
Hebriden. De Nieuwe —. (Pelleray in *La Dépêche Coloniale*) I 282
Heekeren E. A. A. van. † . . . . . I 96, (met portret) I 97
Hervormingsarbeid. Bestuurlijke — op Java en Madoera: officieel nog niet begonnen, feitelijk reeds in vollen gang. (E. L. K. Schmülling in het *Kol. Wbl.*) . . . . . I 159
Heutsz. Generaal J. B. van —. door H. N. A. Swart (met portret) II 677; — Huldiging nagedachtenis van —. II 1023; — Gedenkteeken voor — in Indië II 1024; — Monument voor — te Amsterdam . . . . . II 1105
Hoe heet het? Verklaring van benamingen en uitdrukkingen ontleend aan de burgerlijke bouwkunde, door H. Enklaar Hzn. (Recensie) . . . . . II 962
Hoogere Burgerschool. Geen — te Medan. (Uit de *Sum. Post*) . . . . . I 365
Hooger Onderwijs-plannen voor Indië. (Uit de *Javabode*, *De Loc.*, *N. Ct.*, *Alg. Hbl.*) . . . . . I 365
Hoorn Dr. J. van —. Het evenwicht der wisselkoersen . . I 119
Horstink. J. Th. Schetsen uit Z.-O. Borneo. . . . . II 592
Houthandel. Gemengde bedrijven voor den —. (Uit *De Loc.*) I 184; (Uit *Tectona*) I 445 —. Java — en djatihoutbedrijf. (Uit *jaarverslag van de N.V. Ver. Jav. Houthandel Mijën*) . . I 152
Huis van Tannette. Een banneling uit het —. (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . II 736
Hygiëne. De — en hare toepassing bij de vrije bevolking in N. I. Rede van Prof. Dr. W. A. P. Schüffner. (Brochure Aankondiging). . . . . I 385
Hygiënische maatregelen in N. I. Rapport over —. (Uit de *N. R. Ct.*). . . . . II 747

I.

I. E. V. Het —. (Uit de *Ind. Ct.* en *Het Ind. Volk*). . . . . II 937
Immigratie en Chinees. (Uit de *Deli Ct.*) . . . . . I 270
Immigratie van Chineezen. (*Aneta* en uit *Alg. Hbl.*). I 467

REGISTER 1924.	DEEL	BLADZ.
Indië en Angora. (Zentgraaf in *Soer. Hbl.*)	I	162
Indië en de Nederl. Volksvertegenwoordiging, door Mr. J. J. van Bolhuis I 223, I 330, I 418, I 528, II 625,	II	729
Indië Weerbaar! (Uit *Open brief van de Ver. Indië Weerbaar*)	I	544
Indische beweging. De — van den economischen kant. (W. de Cock Buning in *De Opbouw*)	II	851
Inlandsche beweging. Uit de —. (Uit *Sri Djojobojo*).	I	540
Indische faculteit. Een — te Utrecht. (Uit het *Utr. Nbl.*)	II	672
Indische gedenkdag. Een —. (300e verjaring van de Wees- en Boedelkamer te Batavia), door S. Kalff	II	965
Indische grooten. De — in Nederland, bij gelegenheid der jubileumfeesten, door J. Oudemans	I	197
Indische ingenieurs. De eerste —. (Uit *De Loc.*).	II	672
Indische leening. De — in New-York. (Uit *Alg. Hbl.*)	I	158
Indische Telegraaf. De —. Nieuw dagblad. Mr. Th. Thomas hoofdredacteur. (deels uit *De Loc.*).	II	659
Indochina. De beteekenis van de reis van den gouverneur-generaal van — naar Japan. (deels uit *La Dépêche Coloniale*)	I	560
Indo-Europeaan. De — in N.-I. (Uit de *N. Ct.*)	I	459
Indo-Europeaan. De — en het grondbezitsrecht. (Uit *Boedi-Oetomo*)	II	653
Indologische leergang van het Koloniaal Instituut	I	289
Informatiebureau. Het — van het Nederlandsche Roode Kruis en zijne werkzaamheden in verband met den oorlog 1914—1918, door Th. H L. Leclercq. (Recensie)	II	963
Ingenieurs. Plaatsing — T. H. S. Bandoeng	II	772
Inheemsche handelslandbouw. Voor het eerst verschenen gegevens omtrent de snelle ontwikkeling van den — in Indië. (E. L. K. Schmülling in *De Vrijz. Dem.*)	II	645
Instructie. Een nieuwe — voor militaire gezaghebbenden in Atjeh. (Uit *De Sum. Post*)	II	1044
Inter-Ocean. A Dutch East-Indian Magazine covering Malaysia and Australia. (Recensie)	II	961

J.

Jaarbeurs te Milaan. N.-I. op de —, 12–27 April 1924. (Uit *De Indische Mercuur*)	II	663
Jaarbeurs te Utrecht. De koloniale afdeeling van de XIe —. (Uit *Het Vad.*)	II	950
Jaarbeurzen. Het belang van N.-I. bij de —, door W. de Cock Buning.	I	389
Japan. Een Nederlander herdacht. (Over Leon van de Polder. Uit *Japan Chronicle*)	II	662
Japan. De economische toestand van —. (Uit *Handelsberichten*)	I	171
Japan in N.-I. (Uit het *Soer. Hbl.*)	II	674
Japansche dankbetuiging. Een —. (Album aan het Nederlandsche Volk)	I	473
Japansche emigratie naar Indo-China. (Uit *Daily Telegraph*)	I	561

REGISTER 1924.	DEEL	BLADZ.
Japansche incident. Het — en het protocol voor de ontwapenings-conferentie van de 5e Algemeene Vergadering van den Volkenbond. (H. Ch. G. J. van der Mandere in *De Nieuwe Gids*)	II	1128
Java. De heer Zeilinga over den toestand op Midden- en Oost —. (Aneta-interview)	I	448
Java-instituut. Congres van het —. Voorloopig program	II	1156
Javaansch-Hollandsch Woordenboek. (Uit *Kol. Weekblad*)	I	386
Javaansch muziekschrift. Een —. (Uit *Djawa*)	II	942
Javaansche suikerindustrie. De —, door H. Ch. G. J. van der Mandere	I	1
Jeugd, door Joseph Conrad. (Recensie)	II	1109
Joep's wonderlijke avonturen, door Herman Heyermans. (Recensie)	II	1107
Juiste vorm? De —? (Over een officieel bericht in verband met een morphine- en opiumschandaal). (Uit *De Loc.*)	I	72
Juridische faculteit. Nieuwe — voor Indië. (Uit het *Utr. Nbl.* en *N. R. Ct.*)	I	483
Juridische studie. Vooruitzichten na voltooide —, samengesteld op verzoek van het Ned. faculteitsbestuur. (Recensie)	I	341

K.

Kaap naar Kaïro. Van de — (*African world*)	II	1149
Kakatoe. Geïll. maandblad. (Aankondiging)	II	1027
Kalff. S. Goud- exploitatie op Java	I	293
Kan het nog treuriger? (Over de mislukte obligatie-leening voor het Koloniaal Instituut.) (Uit *N. Ct.*)	I	448
Kanker. Het geheim van den —. (*Het Vad.*)	I	196
Kartinifonds in 1923. Het —. (Uit *het jaarverslag*)	II	1121
Kassen der zelfbesturende landschappen. Overzichten van de — in de Buitengewesten 1919–1923, door H. J. Grijzen	II	666
Kazerne. In de — (Uit *De Ind. Ct.*)	I	566
Klein Jantje van Grisee, door J. van Scherpenzeel, (Recensie)	II	1058
Koloniaal Instituut. Het — in 1923. (Uit *het jaarverslag*)	II	641
Koloniaal Instituut. Het Koninklijk — te Amsterdam. Wording, werking en toekomst, door C. J. Hasselman. (Recensie)	II	667
Koloniale Mandaten en de Volkenbond. De —, door H. H. van Kol. Bespreking door H. Ch. G. J. v. d. Mandere	II	860
Komedievertoon? (Over de anti-corruptie-vergadering, door A. G. Bruin in *De Loc.*)	I	75
Koninklijke. Een interview met de directie van de —. (Uit *Maasbode*)	I	80
Krankzinnigen. Verzorging van —. (Uit *Soer. Hbl.*)	I	279
Kunst en cultuur in Sowjet Rusland, door Nico Rost. (Recensie)	II	838
Kunstnijverheidschool. (Mevrouw Resink-Wilkens in Djawa)	I	82

REGISTER 1924.	Deel	Bladz.

L.

Laatste Viking. De —, door Johan Bojer. (Recensie) . .	II	1108
Lampongs. Kolonisatie van de —. (Uit *Onze Stem*). . . .	II	654
Land. Eén —, één korps. (Uit *De Loc.*)	II	940
Landbouw. Groote — in de Preanger. (Tarwe-cultuur op de Pengalengansche hoogvlakte. (Uit *De Loc.*)	I	345
Landbouwonderwijs. Het — in de Philippijnen. (J. Sibinga Mulder in het *Indisch Genootschap*)	I	172
Landbouwonderwijs. Elementair — op de Lagere school. (Uit *P. E. B.*).	I	161
Latijnsch-Nederlandsch Woordenboek van Dr. J. F. L. Montijn, 2e dr., bew. door Dr. J. Niemeijer. (Recensie)	II	922
Leesboek. Indisch —, proza en poëzie, door Johan van Hulzen. (Recensie)	II	1151
Leger. De taak van het — en de Politie in eenzelfde korps te willen vereenigen, is onuitvoerbaar. (H. C. M. Dorren in de *Java-Bode*).	I	163
Legerbestuur. Het beleid van het —. (Uit de *Java-Bode*)	I	451
Legerbezuiniging. (Uit het *Bat. Nbl.*)	I	545
Leger en de politie. Het —. (H. C. M. Dorren in de *Java-Bode*)	I	357
Lekkerkerker. C. —. Het derde Koloniaal onderwijscongres en Hooger Onderwijs in N. I. . . . . I 485, II 605,	II	705
Leven en de kunst. Het —, door Just Havelaar. (Recensie)	I	339
Lezen leeren, van D. Wouters en W. G. van der Hulst, bew. door Johan van Hulzen. (Recensie)	II	1151
Liefde. Wat is nu —? door D. Limburger. (Recensie) . . .	I	533
Literatuur in Indië. Lezing van Hans van de Wall. (Uit het *Bat. Nbl.*)	II	769
Litteraire smaak, door Herman Robbers. (Recensie). . .	I	532
Loonen in Japan. (Uit *Handelsberichten*)	I	559
Luchtstrijdkrachten. De beteekenis van — voor de verdediging van N.-I., door J. J. van Santen	II	581
Luchtweg. De — naar het Oosten. Britsche plannen. (Uit de *Java-Bode*).	I	467
Lycea in N.-I. (Uit het *Bat. Nbl.*).	II	755

M.

MacDonald en de Labourpartij, door J. Gruyter. (Recensie)	II	922
Mandere. H. Ch. G. J. van der —. De Javasuikerindustrie in 1922. I 1, De Koloniale Mandaten en de Volkenbond door H. H. van Kol	II	860
Mangkoenagoro VII. P. A. A. —. (Uit *Het Ind. Volk, Djawa, Ind. Tel.* en *De Loc.*)	II	1118
Massa- en Machtsvertoon. (Uit de *Java-bode*). . . .	II	1138
Mededeeling betreffende recensie van boeken II 921, II 1023,	II	1105
Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van algemeen belang.	II	959

Mensch-apen op Sumatra. (Dr. M. Neijens in de *Java-Post*). . . . . II 631
Militaire diensttijd en periodieke weddeverhooging van landsdienaren in N.-I. (Uit *Het M. O. in N.-I.*) . . . . . II 1123
Militie. De — populair. (Uit het *Nws. v. d. Dag* en *Java-bode*) I 546
Minangkabau. Overzicht der litteratuur betreffende —, door M. Joustra (Recensie). . . . . II 1153
M. O. Hervorming —. De nieuwe H. B. S. (Uit *Het M. O. in N.-I.*) I 580
Moederaarde, door Dr. P. Vrijlandt, (Recensie) . . . . . I 339
Mobilisatiejaren. N.-I. gedurende de —, door A. T. H. Winter . . . . . II 681
Mohammedaansch initiatief. (Uit *De Banier*) . . . I 552
Monument op het slagveld van Elandslaagte. II 1026
Moresco. Een interview met Dr. —. (Uit het *Soer. Hbl.*) I 78
Moskeeën. Twee nieuwe — in Berlijn. (Uit *De Banier*) . . I 530
Muller. W. C. Een exemplaar van Rumphius' landbeschrijving I 178
Munster. De zaak van —. (Fabricius in *Het Vad.*) . . . . I 455
Muziek. Proza-keur, door Is. Querido. (Recensie). . . . . II 841

N.

Natinaal Indisch congres. Het —. (Uit *N. Soer Ct.*) I 348
Nationaal-Indisch statuut. Een —. Samenwerking tusschen Hindoes en Mohamedanen? (Uit *Het Vad.*). . . . . I 282
Nationale ontwapening. Naar aanleiding van de brochure „— of Volksverdelging", van Prof. Dr. D. van Embden, door G. Nypels. . . . . II 979
Natuurbescherming. N. I. vereeniging tot —. Overzicht der N. I. natuurmonumenten, door Dr. K. W. Dammerman. (Recensie). . . . . II 766
Natuurwetenschappelijk congres. Derde N. I. —, te Buitenzorg, 24-28 Sept. 1924. (Uit *Mededeeling No. 1* van de ver. —) . . . . . I 577
Nederlandsche boek in Z. Afrika. Het —. (Uit *Neerlandia*) . . . . . II 859
Nederl.-Ind. Politiegids. De —. . . . . II 865
Nederl. Ind. Spoorweg Mij. in 1923 (Uit *het Jaarverslag*). . . . . II 1043
Nederlandsche kolonialen. Hoe de groote — de inlandsche- en de economische politiek verstaan (Albert de Pouvourville in La Dépêche Coloniale) . . . . . II 952
Nienhuis. J. F. C. —. De geperfectionneerde galg. . . . . II 1101
Nieuwenkamp. W. O. J. — (deels uit *N. Ct.*) . . II 864, II 865
Nieuw Guinea. De Duitsche concessie-aanvragen voor — afgewezen. Geen uitbreiding van de poenale sanctie (Uit *Het Vad.*). . . . . II 954
Nieuw Guinea. Handelsmaatschappij in — (Uit *Soer. Hbl.* en *De Loc.*). . . . . I 258
Nieuw Guinea. Ontginning van —. (Uit *Het Vad.*) . . . I 446
Nieuw Guinea. Openlegging van —. (Uit Indië's ontwikkeling, in *Java bode*) . . . . . I 166

Non-activiteit stellen. Request in zake de regeling voor het op — van Indische landsdienaren na afloop van hun verlof. (Uit *De Ind. Verlofganger*). . . . . II 851
Noort. Jhr. L. P. D. op ten —. (E. Heldring in *Alg. Hbl.*) I 155
Nypels. George—. Bij het aanvaarden van mijn taak. I 100; —. De Indische oud gedienden beneden den rang van officier II 773; —. Naar aanleiding van de brochure „Nationale ontwapening of Volksverdelging" van Prof. Dr. D. van Embden II 979

O.

Oeconomische samenwerking tusschen Nederland en Indië. (Voordracht van Prof. Mr. Treub. Uit *N. R. Ct.*) I 447
Oliepalm cultuur. Uitbreiding van de — is N.-I. (Uit *Publicatie No. 10 Statit. Kantoor*) . . . . . I 71
Onderwijscongres. Derde Koloniaal — . . . . . I 481
Onderwijs-congres. Het derde Koloniaal — en Hooger Onderwijs in N.-I., door C. Lekkerkerker. I 485, II 605 II 705
Onderwijs-congres. Nederl.-Indisch —. (Uit *M. O. in N.-I.*) II 673
Onderwijscongressen. Twee —. (Uit *De Loc.* en *Het M. O. in N.-I.*) . . . . . I 275
Ongeoorloofde handelingen van den belasting dienst. (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . I 450
Onwettige occupaties. (Uit *De Loc.*) . . . . . I 450
Oost en West. De 25 jarige herdenking van het bestaan der Ver. —. (deels uit *Kol. Wbl.*). . . . . I 535
Oostkust van Sumatra-Instituut. Kroniek 1922, samengesteld door Dr. T. Volker (Recensie), I 383; —. Kroniek 1923, samengesteld door W. H. M. Schadee (Recensie) II 1055
Opbouw. De —. . . . . II 669
Openbare aanbesteding van groote werken. (Uit *Java-bode*). . . . . I 88
Opium-vraagstuk. Het —. (Uit de *Ind. Ct.*). . . . . II 936
Organisme eener groote stad. Het —, door Mr. P. Droogleever Fortuijn. (Recensie). . . . . I 287
Origines. Les — de la famille et du clan. door J. G. Frazer. (Recensie). . . . . II 1052
Oudemans. J. —. De Indische grooten in Nederland, bij gelegenheid der jubileumfeesten . . . . . I 197
Oud-gedienden. De Indische —, beneden den rang van officier, door George Nypels. . . . . II 773

P.

Paard. Het —, door W. Groeneveld en Dr. J. C. Witjens. (Recensie). . . . . I 569
Padi-productie. Verhooging van de —. (Uit *De Loc.*) . . II 1115
Paedagogische fragmenten. door Dr. P. H. Ritter. (Recensie). . . . . II 842
Paerels. J. J. Overzicht over de cultuur van vezelstofplanten in N. I. . . . . I 102

Pangeran Adipati Anom Amangkoenegoro Soedibio Rodjopoetro Narendro Mataram in Nederland, Sept. 1919-Dec. 1920, door C. P. J. Blok . . . . . I 308
Pélerinage. Le — á la Mekke, étude d'histoire religieuse, door Gaudefroy—Demombynes. . . . . II 1052
Pelgrimstochten naar Mekka. De verschrikkingen van de —. (Uit *N. R. Ct.*). . . . . II 1148
Pessimisme. (Uit *De Ind Post.*) . . . . . I 78
Pestbestrijding en pestverbreiding (Uit *P. E. B.*) I 194
Pest gevaar op Celebes. Het —. (Uit *Bat. Nbl.*) . . . I 449
Petroleum-productie. De — van Venezuela (Uit *Handelsberichten.*). . . . . I 172
Poenale sanctie. De — gehandhaafd. (Uit de *Deli Ct.*) I 72; Bestendiging van de —. (Uit *De Banier*). . . . . I 159
Poenale sanctie. Middendorps' —, bespreking door H. J. Grijzen I 474 —. Over de —. . . . . I 563
Politieschandaal. Het — (Uit *De Taak*) . . . . . I 86
Prins. Dr. H. J. —. Grepen uit de historie der chemie, voordrachten van Dr. Charles M. van Deventer . . . . . II 671

R.

Ranryo Indo Jiho. (Uit het *Bat. Nbl.*). . . . . I 572
Raisoeni, de sultan van de bergen, door Rosida Forbes. (Recensie). . . . . II 962
Rechtshoogeschool. De —, (Uit het *Bat. Nbl.*). . . I 577
Rechtshoogeschool in Indië. Een —. . . . . I 482
Reglement op het beleid der regeering in N.-I. Het ontwerp van wet tot herziening van het —. (Uit de *N. R. Ct.*). . . . . I 156
Reis van den regent van Bandoeng. De — naar Mekka. (Uit *Sinar Hindia, Ind. Ct.* en *De Loc.*) II 655; —. (Uit de *Java-Bode*, het *Bat. Nbl.* en *De Ind. Tel.*). . II 1034
Roode, roodere, roodste koloniale politiek. (Uit *De Kommunist*) . . . . . II 1026
Rookmaaker. H. R. —. Oude en nieuwe toestanden in het voormalige vorstendom Bone . . . . . I 397, I 508
Roon. J. van —. Het topografisch moment. I 128; — Een bemiddelingsvoorstel . . . . . I 315
Rubber. Nieuwe afzetgebieden voor —. (Uit *De Loc.* en *Bouwstoffen*) . . . . . II 675
Rubber. De — in 1923. (Uit *Verslag over 1923 van de Amsterdamsche Vereeniging voor den Rubberhandel*). . . . I 193
Rubberbereiding nu en in de toekomst. Lezing van Dr. de Vries . . . . . II 928
Rubber-cultuur. Tienjarig bestaan van de Internationale Vereeniging voor de — in N.-I. Rede van Mr. A. G. N. Swart I 184
Rubber- en oliepalm-cultuur. J. S. C. Kasteleyn over —. (Uit *De Loc.*) . . . . . I 346
Rubberplanters. Vergadering van — te Djokjakarta. (Pers-communiqué) . . . . . I 442

Rumphius' landbeschrijving. Een exemplaar van —, door W. C. Muller. . . . . I 178
Rijstbedrijf. Beteekenis en doel van de te Selatdjaran genomen proef met een mechanisch gedreven —. (J. Sibinga Mulder in het *Koloniaal Weekblad*) . . . . . I 253

S.

Sabang. Zeehaven en kolenstation —, 1892—1924, door Dr. M. G. de Boer. (Recensie). . . . . I 177
Saigon-Bordeau. (Uit *La Dépêche Coloniale*). . . . . I 377
Samenwerking van moederland en koloniën. Een Fransch oordeel over —. (Uit *La Dépêche Coloniale*) . I 376
Samenzwering in Daja. De verijdelde —. (Uit *Koloniaal Verslag 1923*, *De Loc.* en het *Bat. Nbl.*). . . . . II 744
Santen. J. J. van —. De beteekenis van luchtstrijdkrachten voor de verdediging van N.-I. . . . . II 581
Scheer. J. van der —. Mijne herinneringen aan de Tjilegontroebelen in 1888 . . . . . II 904
Scheidsgerechten. (A. Hegt in het *Staatsspoor-Bondsblad*) I 74
Scheltema. Ter herinnering aan J. F. — M. A. Ph. D. Makasser 16 Mei 1855—Londen 13 Juni 1922, door G. A. N. Scheltema de Heere . . . . . II 1061
Scheltema de Heere. G. A. N. —. z. v. . . . . II 1061
Schmülling. E. L. K. —. De huidige stand der verplichte diensten in N.-I. nl. Buitengewesten en Java . . . . . I 242
Selatdjaran. De les te putten uit de mislukking van —. (Uit *De Loc.*) . . . . . I 255
Semarang Zeehaven. (Uit *De Loc.*) . . . . . II 634
Singapore vlootbasis. (Albert de Pouvourville in *La Dépêche Coloniale*). . . . . I 280
Singapore vlootbasis. De uitbreiding van de — . . . I 470
Soesoehoenan. De — en zijn gezin. (Uit *De Loc.*). . . . II 643
Sonnets pour Helene. Les —, van Pierre de Ronsard. (Aankondiging). . . . . II 1027
Spiegel van handel en wandel. De —. (Aankondiging) I 533
Spirochaetenziekten in N.-I. (Uit de *N. R. Ct.*). . I 195
Spoorwegaanleg in China. Nederlandsche —. (H. C. Buurman in de *N. R. Ct.*). . . . . I 556
Spreekwoorden. Nederlandsche —, uitdrukkingen en gezegden, door Dr. F. A. Stoett. (Recensie). . . . . II 839
Spruw. Berust Ind. — op infectie, avitaminose of deficientie in ruimeren zin? (C. Elders in de *Geneeskundige Gids*) . . II 676
Staalbedrijf. Het — op Borneo. (J. van Waerden in *De Loc.*) I 68
Staatsinrichting van Indië. De herziening van de —. (S. Ritsema van Eck in *Vragen des Tijds*) . . . . . I 264
Staatsinrichting voor Indië. Een —. Het ontwerp tot wijziging van het R. R. Het wetgevend orgaan in dit ontwerp. (Uit de *N. R. Ct.*). . . . . I 261
Staatsspoorwegen. De aftakeling der — in Java. (Uit het *Bat. Nbl.*). . . . . I 365

Statistiekrecht. Tegen een Indisch — (Adres van de Kamer van Koophandel voor Twente en Oost-Gelderland). . I 256
Statistisch jaaroverzicht voor N.-I. 1922—'23 . . II 1050
Stoom en electriciteit als sociale krachten, door Ir. P. Schut. (Recensie). . . . . I 343
S. T. O. V. I. A.-almanak. (Recensie) . . . . . II 670
Stovia en Nias. Nieuwe regeling van het toezicht op de —. (Dr. Broersma in *De Loc.*) . . . . . I 181
Strafgevangenis. De Bijzondere — te Mr. Cornelis. (Uit de *Java-Bode*). . . . . II 945
Strijder voor een hoog ideaal. Een —. Opstellen en toespraken van Sir Ch. St. Loch. (Recensie) . . . . . II 838
Suikercultuur in de Krawangvlakte. (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . II 1059
Suikeroogst. De wereld — in 1923—'24. (Uit *De Loc.*). . I 347
Sultan van Boeloengan. Tafelrede uitgesproken door Z. H. den — . . . . . I 112
Swart. A. G. N. —. Tienjarig bestaan van de Internationale Vereeniging voor de Rubbercultuur in N.-I. . . . . I 184
Swart. H. N. A. —. Generaal van Heutsz . . . . . II 677
Symphonie. Een — der liefde, door Clive Arden. (Recensie) II 1154

T.

Tagore's landelijke school. (Uit de *Java Bode*). . . I 579
Tangerang. Het bloedbad in —. (Uit de *Java-bode, Boedi Oetomo, Kemadjoean-Hindia, Neratja en N. R. Ct.*) . . . I 459
Tangerang. Het rapport over —. (Uit *De Loc., Soer. Hbl.* en *Java-bode*) . . . . . II 947
Technical English, door R. Meurer. (Recensie.). . . . . I 342
Tegenstelling. De verscherpte —. (Uit *N. R. Ct.*) . . . I 350
Tegenstelling? Is er een verscherpte —? (Prof. Mr. W. M. F. Treub. in *N. R. Ct.*). . . . . I 352
Tentoonstelling. Koloniale — te Parijs in 1927. (Uit *La Dépêche Coloniale*). . . . . I 561
Terugkeerende Hadji's. (Uit de *Java bode*) . . . . . II 1037
Théosophiques. L' histoire des ideés — dans l' Inde. La théosophie bouddhique, door Paul Oltramare. (Recensie) . . II 1052
Thomassen à Thuessink van der Hoop. *A. N. J.* . . II 1104
Thymol-injecties tegen lepra. (Moehamed Hamza. — in het *Geneesk. Tijdschr. v. N. I.*) . . . . . I 288
Tjilegontroebelen. Mijne herinneringen aan de — in 1888, door J. van der Scheer . . . . . II 904
Toekomst van het blanke ras in Z-Afrika, De —. II 1147
Topografische dienst. De — in N. I. in 1922 (Aankondiging) . . . . . I 385
Topografische dienst. Het jubileum van den — . . . I 480
Topografisch moment. Het —, door J. van Roon. . . I 128
Troonrede. De Indische —. (Uit *N. R. Ct.*) . . . . . II 657
Turkye in onze Oost. (Uit *N. R. Ct.*). . . . . I 555

Tijd- en strijdvragen. Verspreide opstellen en polemieken, door S. A. Reitsma (Aankondiging) . . . . . I 92
Tijdrekening. De — der Chineezen, door C. H. Hazevoet. II 1016

U.

Uitgaven voor de zeemacht. De verdeeling der — tusschen de Indische- en de Staatsbegrooting. (H. van Kol in een nota, gevoegd bij het *Voorloopig verslag, Eerste Kamer*, Begrooting 1924). . . . . I 543
Uitgifte van gronden. Eenige grieven tegen de bepalingen van — op Java voor het klein landbouwbedrijf, door een Veefokker. (deels uit *N. Soer. Ct.*). . . . . II 1038
Uitroeiïng van paradijsvogelsoorten. Over —. (Uit *commissie-verslag van Natura Artis Magistra*). . . . II 751

V.

Vaccinatiedwang voor Indië. (Uit de *Avondpost*) II 739
Vakbeweging. De Europeesche — en haar einde (Uit *N. R. Ct.*). . . . . I 273
Valuta. De oorlog en de Indische —. (J. van Gelderen in *Koloniale Studiën*). . . . . II 650
Vampier. Verhalen van een —, door Dr. Prof. W. Caland. (Aankondiging). . . . . I 59
Vergeten Jubilé's, door Dr. C. Snouck Hurgronje (Recensie) . . . . . I 382
Veraart. Prof. Dr. J. A. —. De Gemeenschappelijke mijnbouw-mij. Billiton.. . . . . I 321
Verkeersbedrijven van den staat in Indië. De —, door S. A. Reitsma. (Uit de *publicatie v. d. Ver. voor studie van kolon. maatsch. vraagstukken*) . . . . . II 1041
Verkoop van gronden op Midden-Java, en, in verband daarmede, pogingen tot bevordering der rechtszekerheid van Inlandsch grondbezit (Mr. T. D. Holleman in *Koloniale Studiën*) . . . . . II 1040
Verplichte diensten. De huidige stand der — in N. I. n.l. Buitengewesten en Java, door E. L. K. Schmülling. I 242
Verspreiding van kennis over Indië, door het woord, in Nederland. (Comité voor Indische lezingen en leergangen, Haagsche Volksuniversiteit, Koloniale vacantiecursus voor geografen) . . . . . II 1029
Vezelstoffen. Overzicht over de cultuur van — in N. I., door J. J. Paerels.. . . . . I 102
Verzachtende omstandigheden! (Uit de *N. Soer Ct.*) I 76
Vliegtocht Nederland-Indië. De — . . . . . II 643
Vliegtocht Nederland-Indië. De — volbracht! . . II 1104
Vlootplan. Het nieuwe —. (Uit *Soer. Hbl.*, *Bat. Nbl.* en *Het Vad.*). . . . . II 1130
Volkscredietwezen. Verslag van het —, loopende tot ultimo Juli 1924. . . . . II 1141

Volksraad. De nieuwe —. (Uit *De Ind. Ct.* en *Het Ind. Volk*). . . . . I 538
Volksraadzitting. De —. (Uit *De Ind. Tel.*, *De Loc.* en *Soer. Hbl.*) . . . . . II 930
Volksraadzitting. Eenige grepen uit de Indische pers over de openingsrede van de —. (Uit *De Ind. Tel.*, *Java-Bode*, *De Ind. Ct. Het Ind. Volk*, *Bat. Nbl.*, *De Loc.* en *Soer. Hbl.*) . . . . . II 739
Volle koren. Het —, door J. Fortgens. (Recensie) . . . . II 1154
Voortzetting Indisch gemeenteraadslidmaatschap gedurende Europeesch verlof. (Uit *Locale belangen*) II 1145
Voorzitter van den Volksrad. Bij het heengaan van den —. (Uit het *Soer. Hbl.*) . . . . . II 1045
Vreemde geschiedenis. Een —. (betreft roof aan den Boroboedoer) (Uit het *Bat. Nbl.*) . . . . . II 836
Vrouwenhandel. Bestrijding van —. (Uit het *Bat. Nbl.*) I 548

W.

Wat leest de Inlander? (Rapport van Dr. Hoeseindjajadiningrat). (Uit de *N. Soer. Ct.*). . . . . I 358
Wat te voorzien was. (Tegenvallers bij 's lands inkomsten). (Uit de *Sum. Post*) . . . . . I 65
Wapenschouw van den nieuwen hoofdredacteur van de *Java-Bode*. (Herman Salomonson in de *Java-Bode*) . . . . I 257
Weerden Poelman. H. van —. . . . . II 1104
Wegencongres. Ned.-Indisch —. . . . . II 867
Wegencongres. Het a.s. — te Bandoeng. (Uit *De Loc.*). I 363
Wembley. De tentoonstelling van — in 1925 (Uit *The Daily Mail*) . . . . . II 1149
Wembley leidt tot andere conclusies, dan die voor welke het zich tot bewijs had willen maken. (Uit *De Haagsche Post* en *Kol. Wbl.*) . . . . . II 758
West-Indische Gids. De —. . . . . II 669
Willinck. Mr. G. D. —. De circulatie in Ned. Oost-Indië. . I 114
Winter. A. T. H. —. N.-I. gedurende de mobilisatiejaren II 681; —. In memoriam luitenant-generaal W. R. de Greve II 869
Wisselkoersen. Het evenwicht der —, door Dr. J. van Hoorn I 119
Wolk. P. C. van der —. Over het Animisme . . . . I 26, II 1088

Z.

Zeeonderzoek. Laboratorium voor —. (Uit een rede van Dr. H. C. Delsman) . . . . . I 290
Zending. 25 Jaren Java —. (D. Pol in *de Macedoniër*) . . I 356
Zending op Bali. De — (Uit *Bat. Nbl.*) . . . . . II 1124
Zendingshospitaal te Djeddah. Een —. (Uit *Het Zendingsblad v. d. gereformeerde kerken in Ned.*) . . . . II 1048
Ziekte en sterfte onder de arbeiders bij de steenkolenmijnen te Beraoe, door E. W. den Hartog Jager (Aankondiging) I 570
Zwarte gevaar. Het — in Parijs. (La Dépêche Coloniale) I 251
Zweden en N.-I. (Uit de *N. R. Ct.*) . . . . . II 648